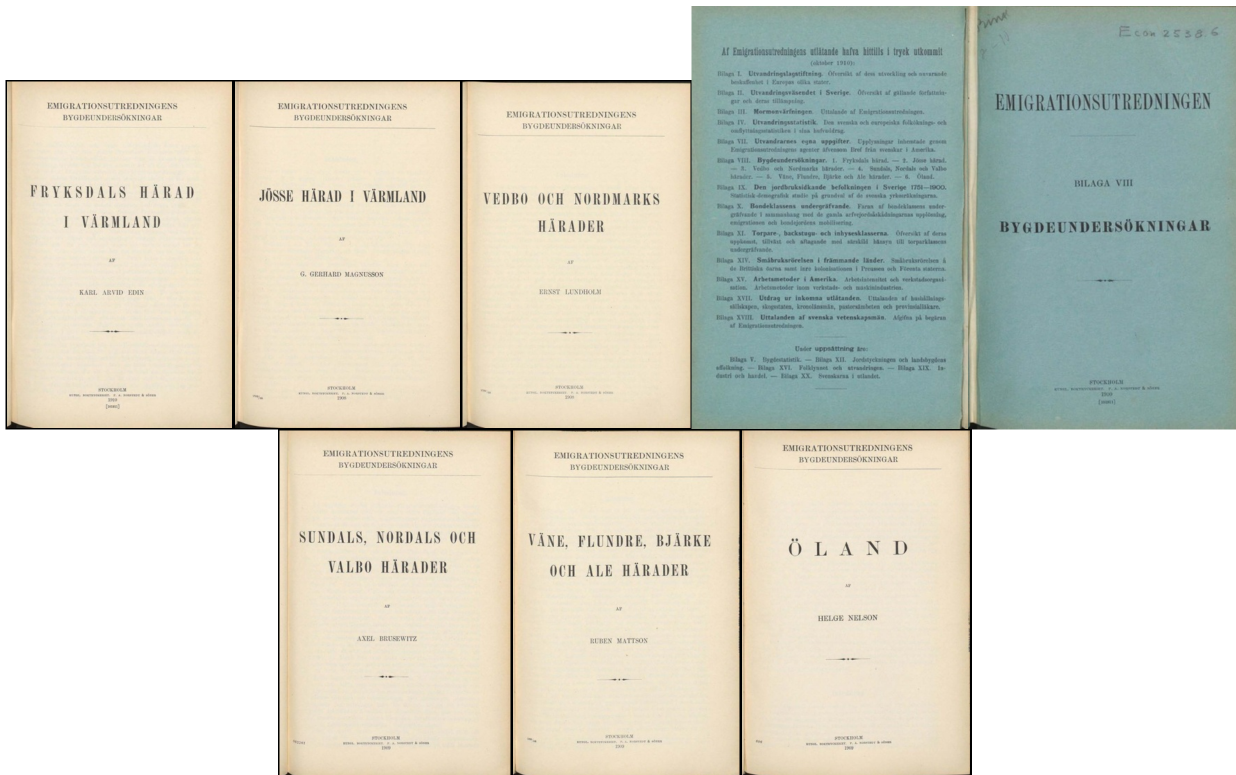

EMIGRATIONSUTREDNINGEN

——

BILAGA VIII

BYGDEUNDERSÖKNINGAR

EMIGRATIONSUTREDNINGENS

BYGDEUNDERSÖKNINGAR

1. FRYKSDALS HÄRAD I VÄRMLAND

AF **KARL ARVID EDIN** (1880-1937)

2. JÖSSE HÄRAD I VÄRMLAND

AF **G. GERHARD MAGNUSSON** (1872-1940)

3. VEDBO OCH NORDMARKS HÄRADER

AF ERNST LUNDHOLM

4. SUNDALS, NORDALS OCH VALBO HÄRADER

AF **AXEL BRUSEVITZ** (1881-1950)

5. VÄNE, FLUNDRE, BJÄRKE OCH ALE HÄRADER

AF **RUBEN MATTSON** (1879-1929)

6. ÖLAND

AF **HELGE NELSON** (1882-1966)

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1908—1910

Förord till den elektroniska utgåvan

Denna åttonde bilaga till *Emigrationsutredningen* har digitaliserats av Harvard University Library och i juli 2013 anpassats till Projekt Runeberg av Ralph E.

Se för övrigt om Emigrationsutredningen under **Betänkandet**!

I sitt underdåniga utlåtande den 14 februari 1905 rörande Riksdagens skrifvelse den 13 maj 1904 om en utredning i emigrationsfrågan föreslog Statistiska Centralbyrån bland annat, att »lämpliga personer anställdes, hvilka ägde att genom besök inom de viktigaste Utvandringsbygderna inhämta närmare kännedom om dessa bygders ekonomiska och sociala tillstånd».

I det utdrag ur statsrådsprotokollet den 30 januari 1907, som i Kungl. brefvet af samma dag förklarades skola tjäna till ledning vid Emigrationsutredningens arbete, yttrade Statsrådet och Chefen för Kungl. Civildepartementet, att hvad Statistiska Centralbyrån i ofvan anförda punkt föreslagit, syntes honom böra komma till utförande.

De »bygdeundersökningar», som med anledning häraf af Emigrationsutredningen föranstaltats, återgifvas i föreliggande Bilaga VIII. Om deras utförande må här meddelas några kortfattade upplysningar.

***

Såsom villiga att deltaga i det arbete, som förestod, anmälde s>g unde våren 1907 filosofie licentiaten, numera doktorn och docenten *Karl Arvid Edin,* i Uppsala; medarbetaren i Socialdemokraten i Stockholm, numera redaktören af samma tidning *G. Gerhard Magnusson;* filosofie kandidaten, numera licentiaten Ernst Lundholm, i Uppsala; filosofie kandidaten, numer», licentiaten och amanuensen vid Uppsala landsarkiv *Axel Brusewitz;* samt docenten, numera lektorn i Västerås d:r *Ruben Mattson;* och träffades med dem öfverenskommelse att de skulle under loppet af 1907-års sommar, enhvar inom sitt område, företaga de föreskrifna undersökningarna samt däröfver afgifva berättelse till Emigrationsutredningen.

I sammanträden inför undertecknad samt Emigrationsutredningens dåvarande sekreterare, numera docenten Nils Wohlin aftalades, hvilka delar af landet, som skulle blifva föremål för undersökningen, Och diskuterades de allmänna grunderna för arbetets utförande.

I fråga om de landsdelar, som borde komma i fråga, stannade man till sist vid, att behandlingen borde afse ett större,*sammanhängande* område af västra Sverige, dels inom Värmlands och dels inom Älfsborgs län. Hvilka trakter, som sålunda valdes, framgår af förteckningen här nedan. De undersökta områdena karaktäriseras alla af stark utvandring, utom en del af häraderna i Västergötland, hvilka, ehuru gränsande till markerade utvandringsbygder, själfva lämnat blott ringa bidrag till den stora emigrationen och i fråga om hvilka det alltså

vore af intresse att söka finna de omständigheter, som ledt till antydda, fördelaktigare resultat.

I fråga om sättet för arbetets utförande öfverenskoms, att hvarje »bygdeforskare» skulle till en början söka ur redan tillgängliga källor förskaffa sig en förberedande kunskap om sitt distrikt samt därefter under loppet af två à tre månader genomresa detsamma och därunder söka hos befolkningen själf inhämta en så noggrann kännedom som möjligt om bygdens ekonomiska och sociala förhållanden. Hufvudvikten lades vid att söka komma i beröring med så många som möjligt af bygdens ledande män och med representanter för alla samhällsklasser samt att objektift återgifva de olika uppfattningar, som sålunda kommo till uttryck angående bygdens historiska utveckling och nuvarande tillstånd samt om orsakerna till emigrationen. Naturligtvis gaf sig sedan af sig själft, att vederbörande »undersökare» äfven sökt *sammanfatta* det vunna resultatet och därvid framlagt äfven den uppfattning, hvartill han själf under sitt arbete kommit, beträffande de svåra och invecklade spörsmål, som det här gällt att belysa.

Såsom en allmän förberedelse tillhandahölls åtskilligt inom Emigrationsutredningen utarbetadt statistiskt material angående resp. undersökningsområden.

För att underlätta arbetet vände sig Kmigrationsutredningen till Kungl. Maj:ts Befallningshafvande i vederbörande län med vördsam anhållan om dess stöd, hvilket också beredvilligt gafs genom cirkulärskrifvelser till offentliga myndigheter å resp. orter, med anmaning till dessa att lämna Emigrationsutredningens utsände undersökare all den hjälp, som kunde åstadkommas; och vittna de nu återgifna reseberättelserna, alt en dylik hjälp också Öfverallt med största tillmötesgående lämnades, ett förhållande som i hög grad ökat värdet af de upplysningar, som här framläggas.

Närmare meddelanden om arbetets utförande lämnas af resp. författare i reseberättelserna själfva.

***

Under sommaren 1907 undersöktes alltea enligt angifna plan:
Fryksdals härad i Värmland af docenten K. A. Edin;
Jösse härad i Värmland af redaktör G. Gerhard Magnusson;Nordmarks härad i Värmland och Vedbo härad på Dal af licentiaten E. Lundholm;
Sundals, Nordals och Valbo härader på Dal af licentiaten A. Brusewitz; samt
Väne, Flundre, Bjärke och Ale härader i Västergötland af lektor E. Mattson.

Berättelserna härom — af hvilka jämlikt meddeladt tillstånd utgifvits äfven separatupplagor, att spridas genom försäljning å orten själf — offentliggjordes under loppet af år 1908 och början af 1909, med undantag för docenten Edins bidrag, som på grund af åtskilliga mellankommande hinder kunde af dess författare aflämnas först under sommaren 1910.

***

Genom att undersökningen bestämdes skola omfatta ett sammanhängande område inom Värmland, Dalsland och Västergötland vunnos åtskilliga fördelar i fråga om enhetlig behandling och möjlighet till jämförelser, men därmed hade man också måst öfvergifva den ursprungliga tanken att i undersökningen innefatta jämväl någon del af Småland samt ön Öland, hvilka bägge provinser ju från utvandringssynpunkt äro af mycket stor betydelse.

Under sådana förhållanden var det med mycken tillfredsställelse som jag längre fram, på hösten 1007, mottog ett erbjudande af filosofie licentiaten *Helge Kelson,* då för tiden lärare vid Ölands folkhögskola, numera föreståndare för folkhögskolan i Stenstorp, att under läsåret 1907—1908 utföra den beramade undersökningen för Ölands del. Resultatet af denna undersökning — hvilken i allt väsentligt utfördes efter samma plan som de öfriga — offentliggjordes i separatupplaga år 1909 och ingår såsom sista häftet uti här föreEggande Bilaga VIII.

***

Då Emigrationsutredningens »bygdeundersökningar» nu framläggas samlade, må till sist erinras om, att här följts samma grundsats som i öfriga »bilagor», eller att ingen som hälst censur utöfvats öfver vederbörande författare,

utan att enhvar af dem haft full frihet att framlägga den uppfattning, hvarvid han trott sig böra stanna, och alltså också är ensam ansvarig för hvad han här uttalar.

Stockholm i september 1910.

GUSTAV SUNDBÄRG.

*

EMIGRATIONSUTREDNINGENS

BYGDEUNDERSÖKNINGAR

FRYKSDALS HÄRAD

I VÄRMLAND

AF

KARL ARVID EDIN

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1910
[101911]

Det studiematerial, som ligger till grund för denna uppsats, insamlades under en resa genom Fryksdalen sommaren 1907. Då mellankommande hinder vållat, att jag först nu kunnat göra min undersökning tryckfärdig, har den kommit att bli den sista i stället lör den första af Emigrationsutredningens bygdeundersökningar. Jag har under sådana förhållanden ansett lämpligt att på ett par punkter belysa Fryksdalens emigrationsfraga genom upplysningar hämtade ur de öfriga bygdeundersökningarna, närmast då skildringarna från Öland oeli södra Dal, hvilka områden ligga längst bort från fryksdalen och förete den största olikheten med denna bygd.

Under min två månader långa vistelse i Fryksdalen genomvandrade jag så godt som hela häradet, äfven de delvis nästan väglösa finnmarkerna. Jag träffade under mina resor tillsammans med personer i alla samhällsställningar. Nästan utan undantag stod man mig beredvilligt till tjänst med upplysningar rörande förhållandena på respektive ort. En stor mängd längre oeh kortare samtal har jag Upptecknat. Icke desto mindre har det resultat, jag nu kan framlägga, onekligen blifvit rätt magert. Detta beror i väsentlig mån]'å, att jag vid närmare eftersinnande funnit det mindre lämpligt att ge detaljerade ortsbeskrifningar af jordbrukets ställning — hvilka beskrifningar uppta hufvuddelen af mina uppteckningar — då mina jordbrukskunskaper äro alltför bristfälliga, för att jag skulle kunna ge detta material den erforderliga bearbetningen. En annan orsak till att föreliggande berättelse blifvit något tunn — icke bara till omfånget — iir att. söka i bristen på utförliga redogörelser för den gångna generationens odlingshistoria. Denna brist beror i väsentlig mån på, att frvksdalingen påfallande litet intresserar sig för sin V gds gångna utveckling, något som synes mindre underligt, då 'nan betänker, i huru hög grad hans verksamhet alltjämt varit förlagd utom Fryksdalen.

Ju mera jag sysselsatt mig med Fryksdalens.emigrationsfråga, ,i'i mera klart har det stått för mig, att denna frågas rätta förståelse här mer än kanske någonstädes eljes i Sverige förutsätter grundlig folkpsykologisk kännedom. Men en dylik vinnes ej genom två månaders vandringar, för att ej tala om hvad den drssutom förutsätter hos undersökaren själf. Det är alltså med liflig medvetenhet huru ofullständigt, jag lyckats med min uppgift, som jag fram-

lftgger

dessa spridda rön.4 E M r U R A T ro \ S U T R F. n X [X O K N. lifliAG A YTII. BVGD K UND K11 SÖKN[NT! AR.

Tilb. (. Areal och folkmängd i här förevarande socknar.

Areal Kvkm. Af arealen land utgjorde, i P o 1 k m ä n g d. Socknar. (land ocli Odlade jorden. Natnrl. Sko- 1805. 1865. 1880. 1908. vatten). 1805. 1905. 1905. gen, 1905.

Suniinc..........572-78 167 17 77 4 6,445 11,281 11.742; 9.93L

Östra Emtervik . 133-15 24 6 19 637 1,745 »1097 2.S7» 2.172

Västra Emtervik . 135 45 • 20 5 20 72 1.441 2,470 2.423 1,915

Gräsmark .... 407 48 fri 8 fi 79 * 8,063 5,809 5,434 3.581,

l.ySTik..........a>l S3 - 12 1 1 -.-. 81 1.655 I.Dlil 3.532

Nedre tingslaget 1,450 69 8 2 13 8 3 7 77 o 11319 26.667 2«.S24 21.131

Frvksäiide') . . . 522 18 • 9 1 3 8 81-7 2,218 7.0401 6.80o| 6,501

Östmark ... 396-51 42 79 807 2,447 5,521 5,0251 4.U39

Lekvattnet) . . 195 52 • 2 2 K 7 81fi 507 1,600 1.281! 795

ilvitaand ') . . . 216-i:. • 5 i 5-.' 84--' 837 2.53.H| 2.539j 1.962

Öfre tingslaget 1,330 fil «•» ' 5 9 5 7 Si s 6.009 16,702! l.Y<U7v 13,297

Fryksdals härad 2,781 20 2-0 9 9 4 7 79 3 20,858 43,369 42,

Värmlands län • 2-8 11-7 | 2 6 77 7 • • i

I Hela riket . . • 2-0 . 8 8 | 3 -1 51-fi • • | •

Fryksdals härad upptager ett område om 2,781 kvkm. Det begränsas af Kils härad i söder och sydost. Jösse härad och Norge i väster samt Älfdals härad i norr och öster. En ganska afsevärd del af denna- areal upptas af sjöar. Af landarealen upptas nästan 1 ö af skog, hvadan Fryksdalen äfven ur värmlandssynpunkt måste anses som jämförelsevis skogrikt (se Tat). 1). Folkmängden uppgick vid slutet af 1908 till 34,428 personer eller 12 i personer per kvkm. Folkmängdstätheten är något mindre än genomsuittstätheten för hela Värmland.

Följande siffror ge den allra nödtorftigaste orienteringen för bedömandet af emigrationsfrägans rent kvantitativa sida.

Från och med år 180(5 t. o. m. ar 1865 har Fryksdalens folkmängd ökats med 23.011 personer, från och med 18(>(j t. o. m. 1880 minskats med 9(MI, från och med 1881 t. o. m. 1908 minskats med 8,011 personer. Omstående tabell belyser ännu bättre folkmängdsutvecklingen i Fryksdalen under 1800-talets tre hufvudperioder, eller iblkökn i tigsperioden, stagnationsperioden och folkminskningsperio-den (i emigrationsomrädena):

') Folkmängdcu i läckvattnet» kapoil och Hvitsund Sr 1805 W Idott genom approximativ beräkning kunnat. frünskiljati Kryksiinde.1. FRYKSDALS IIÄRAD X VÄRMLAND.

Folkökning i %.

1806/66. 1866 80. 1881/15)0».

Fryksdalen ....+ lloo — 2i —18»

Värmland.............+ 8f)« + 3'* — 3i

Hela riket.............+ 611» + 10 i + 18»

Suudal. Xordal och Valbo.......+ lll i + lo — 2fit

Öland...............+ 651 + l o — 24 o

Af tabellen framgår, att Fryksdalens folkökning var synnerligt stark under den första af de tre perioderna; att redan den andra perioden uppvisar folkminskning — tidigare än i två så utpräglade emigrationsområden som södra. Dal och Öland; samt slutligen att folkminskningen varit nivcket stark under den sista perioden, sannolikt omkring 20 % för de tre sista decennierna, ett verkligt minskningsrekord, hvilket torde slås endast af några få affolluiingsbygder.

Fryksdalen är ett utprägladt skogs- och jordbruksområde. Ar 1900 uppgåfvos 8.") % af hela befolkningen lefva af jordbruk. Som bekant äro de flesta affolkningsbygder i Sverige jordbruksbygder — i Sun-dals härad 87-t 'Z lefvande af jordbruk. Den lilla industri som tinnes i Fryksdalen torde till största delen vara baserad på skogen. Under sådana förhållanden synes Fryksdalens ekonomiska utveckling kunna något så när säkert afläsas ur jordbruksstatistikens siffror. Tyvärr äro emellertid dessa som bekant icke vidare tillförlitliga. T. o. m. de nakna uppgifterna om den odlade jordarealen för olika tider torde endast böra användas med största försiktighet.

Så mycket är emellertid ställdt utom allt tvifvel, att nyodlingsarbetet i Fryksdalen gått framåt med rask fart under folkökningsperioden 1806,65; den odlade arealen uppges ha tillväxt nära nog dubbelt så hastigt som folkmängden; likaledes är det säkert, att nyodlingsarbetet för det mesta legat nere, sedan folkminskningen började. Denna utveckling är visserligen ingalunda någonting för Fryksdalen säreget; den kan t. ex. konstateras både för Dalslands och Ölands vidkommande. Om emellertid jordbrukets utveckling under 1800-talets tvä första tredjedelar mer än väl luillit jämna steg ni ed folkökningen hvad själfva odlingsarealen beträffar, så få vi däraf icke utan vidare draga den slutsatsen, att befolkningens utkomstmöjligheter öfver lag förbättrats. Den starka folkökningen är samtidig med och sammanhänger delvis med de gamla, byalagens sönderbrytande och utskiftning och med liberalismens fria jordpolitik. Hemmansklyfning och jordupplåtelser af allehanda slag skapade på mycket kort tid ott verkligt jordbruksproletariat. Den hastiga spridlingen bland de breda lagren af potatisodlingen bidrog i sin mån '-'Il lättsinnigt ingångna hjonelag och bosättningar på utmarkerna. N7yodl in garna bredde ut sig alltför hastigt, ofta pä mindre lämplig l°rd, under det att den gamla odlingsjorden ej sällan sögs ut af '•vist pä tillräcklig gödning, lvort sagdt, jordbruket gick framåt med6

Till». 2. Öfverskottet af inflyttning (+) eller af utflyttning (—), ' åren 1816/1908.

Socknar. 1816/40. 1841 60. 1861/70. 1871/80. 1881 90. 1891/00. 1901/08.

Sunne......— 260 — 475 1,096 —1,192 — 2,247 -1,405 — 484 |

Östra Emtervik . . + 8 — 91 — 249 — 367 — 536 — 163 — 311

Västra Emtervik . + 16 63 - 205 — 266 540 167 — 137

Gräsmark ... - 618 — 204 — 599 —1,083 —1,349 — 717 — 540

Lvsvik......I— 26 188 -- -I'i - 375 735 — 720 — 651

Nedre tingslaget 880 W51 2,3341 — 8,22» — 5,407 3,172 - 2,123

Fryksäade•) . . . + 1,248 + 102 7221 -1,027 —1,305 — 469: - 513

Östmark.....|+ 153 — 194 —1,199 — 762 - 1,030 — 676 — 676

Lek vattnet>)...! • — 273 — 329 — 296 — 172 — 254

Hvitsand ').... — »8 — 431 - 252 — 568 — 406 — 324

Öfre tingslaget. + 1,401 240 2,025 2,370 — 8,100 , — 1,723 —1,767 Fryksdals htiracl 1+ 521 1.201 - 4,059 — 5,593 8,<106. — 4,805 j — 3.890

stormsteg extensivt, men stod stilla eller gick tillhaka intensivt: ladugården tillbakasattes till förmån för sädes- och potatisodling; och vidare: den hastiga uppkomsten af en jordbrukande underklass hade till följd, att ökningen af jordbrukets totalproduktion hufvudsakligen kom endast ett fåtal till godo.

Emigrationens första begynnelse beskrifves nästan alldeles lika i Fryksdalen som i de öfriga undersökta emigrationsbygderna. Det var de bekanta missväxtaren i slutet af 1800-talet som äfven i Fryksdalen gåfvo upphof till en mera anmärkningsvärd emigration,*) sedan naturligen mindre emigrationsgriipper rest ut da och dä under föregående år. Ären 1868 och 6!) reste ganska många värmlänningar och äfven fryksdalingar till Amerika, »påtagligen — säger landshöfdingen till följd af det ekonomiska betryck, hvari 1867, 1868 och 1869 års dåliga skördar försatte en stor del af den jordbrukande befolkningen.) Ännu från 1860 till 1865 ökades Fryksdalens folkmängd tned 2,320 invånare, men under deri följande femårsperioden nedgick folkmängdssiffran med 1,164 personer. Något liknande var fallet med södra iJal, endast med den skillnaden att folkökningen här var större under 60-talets förra hälft. Öland företer ännu för 60-talets senare hälft en mycket svag folkökning. Pä 60-talets nödår följde så 70-talets uppsvingsår, i slutet, af 70-talet efterträdda af en allmän ekonomisk kris, internationell liksom den föregående högkonjunkturen. Depressionstiden från slutet af 70-talet och till in på

't Talen för I.okvrittnrU kapell ingå här for ären 1816/1860 ocli for Hvitsnnd for Uren 1816/40 under Krrka&nde.

) Särskildt Bynes fattigdomen ha varit fivftr i Östmark (och Lek vattnet). 1>C falügn drogo i stora hopar omkring i do Öfriga b öcknarna och tiggde-, pä vårarna lefde många af syrgrüs, hvitmossa m. m.1.

Till). 3. Öfverskottet af inflyttning Mer af utflyttning vid den inrikes omflyttningen och vid folkbytet med utlandet.

Socknar. Inrikes omflyttnlngs-rcsultat. Utrikes omflyttnings-resnltat. Summa omfiytt-ningsrosultnt, 1881 1908. 1881/90. 1891 (X). 1901,08. 1881/90. 1891 00. 190.1 08. Inrikes. Dtrikes.

Sonne. . . —1.181 — 363 + 466' 1.066' —1.042 — 950 —1.078!— 3.058

Ö. Emtervik — 425 — 34 — 157, — 111 '129 — 154 - 616 — 394

V. Emtervik 179 + 261 • 3". — 361 ! — 193 172 — 118 — 726

Gräsmark . — 547 — 120 — 87 — 802 i — 597 — 473 — 734— 1,872

r-yavik . . — 510 — 4591 - 2001 — 225 261 — 451 — 1.1(19 — 937

Nedre t get 2,842 »50 + 77 — 2,565 — 2.222 — 2.200 — 3.715 — 6,867

Kryksändc . — 636 1001 — 2 — 669 369! - 511 — 738 — 1.549

Östmark . . — 625 — 356 — 308 — 405 — 320 — 3K8 —1,2891— 1,093

läckvattnet . — 87. — 701— 143 — 209 — 102 — 111 — 30O — 422

llvitsand . — 328 — 260 [— 232 — 240 — 146 — 92 — 82

Öfre t.Rct — 1,676 — 786 1 — 6S5 — 1,523 i - 937 —1,082 —3,147 — 3.542

Fryksdals

här,id . - 4,518 - 1,736 — 608 4,088 - • 3.159 - 3.282 — 6,862 10.529

90-talet är den egentliga emigrationstiden för Fryksdalen, liksom för södra Dal och Öland och för öfriga,

emigrationsbygder. Den följande emigrationen — under de jämförelsevis goda tiderna — är mera en följdföreteelse, som icke behöfver någon egen förklaring. Hufvudvikten bör i hvarje fall läggas på förklaringen af 70—80-talens emigration. Hvad beträffar 60-talets emigration, så synes dess orsak S(>m sagdt vara af en ganska tillföll ig natur, ovanligt svär missväxt; denna första emigration förberedde visserligen den stora emigrationen, men torde icke ha. varit tillräckligt omfattande för att kunna direkt draga den med sig som en följdföreteelse. För södra Dals (speciellt Sundals) och Olands vidkommande skildras 70—80-talets kris som en agrarkris, förorsakad hufvudsakligen af jordens utsugning genom ideliga hafreskördar, tagna med ingen eller endast ringa Rödsling, och af bristen på binäringar (delvis förorsakad genom O förståndig uthuggning af skogen). Af allt att döma synes det icke troligt, alt; den starka emigrationen i Fryksdalen under 70-talets sista år och 80-talet haft ett så innerligt samband med agrarkrisen, som fallet v&r med de två nämnda emigrationsområdena. Det lider visserligen intet tvifvel, att ladugården äfven i Fryksdalen högeligen försummats 'inder denna tid (liksom också senare). Äfvenså torde säkerligen °ckså här jorden ha utsugils med för många hafreskördar, men något '•afremissbruk af så omfattande dimensioner som t. ex. i Sundal kan 'let ej vara tal om, redan af den anledningen, att fryksdalingen icke

kan i någon högre grad ha lagt sig på sädesexport. Därtill spelade hans jordbruk en alltför liten roll för hans ekonomi.1)

Förklaringen till den stora emigrationsströmmen frän Fryksdalen ligger först och främst däri, att fryksdalingarna äro ett gammalt vandringsfolk. Anda till inemot slutet af 70-talet hade dessa vandringar hufvudsakligen varit inrikes säsongvandringar. Då arbetsmarknaden inom landet efter den då inträffado krisen från att ha varit, öfver-flödande god syntes bli dålig, vände sig 1'ryksdalingcn utan tvekan till Amerika, som han redan något kände till från (10-talet (och föregående tid).

Så här skildrar landshöfdingen fryksdalingens vandringslif under 60-talets förra hälft, strax före den första mera anmärkningsvärda emigrationen. »Den sedan äldre tider hos allmogen inom vissa trakter af länet, synnerligast Fryksdalen, öfliga seden att vårtiden begifva sig ut till andra delar af riket för att där söka arbetsförtjänst förmedelst biträde vid flottning, timring, snickeri och stenbrytning in. m., uti hvilka slags arbeten särskildt fryksdalingarna äro kända för mycken skicklighet, vidhålles fortfarande, till stort men för jordbrukets förkofran i hembygden. Visserligen återvända flere hem med en icke ringa sparpenning, men denna kommer sällan att bilda grundplåten för framtida ekonomisk förkofran, utan lefves merändels upp under vintern, som till större delen tillbringas i sysslolöshet. Vintertiden begifva sig äfven många till Dalarne och Norrland pä timmerkörslor samt vistas ofta oafbrutet flere veckor i skogarna utsatta för ett oblidt klimats inflytelser, hvarför ock männen i länets norra delar tämligen allmänt tidigt lida af reumatiska åkommor.» 11871 75 års berättelse yttras om dessa vandringar, att det vore »lyckligast både i sedligt och ekonomiskt hänseende, om den raska oeh arbets-dugliga befolkning, som sålunda ofta på aflägset fran hemmet belägna trakter söker vinna medel för egen och familjens bergning, kunde vid hemmet finna en nyttig användning för sin arbetskraft, men beklagligtvis torde de gamla lefnadsvanorna och den i folklynnet fastvuxna föreställningen, att hvad till lifvets uppehälle hörer lättare å andra orter förvärfvas, ännu länge utgöra hinder för en öfvergång till en bättre och en i alla hänseenden snndare verksamhet. Så länge denna folkvandring fortfar, kan det emellertid icke väntas, att de orter, hvarifrån den utgår, skola hinna någon högre grad af uppodling.» 1 följande femårsberättelse heter det till slut: Den sedan äldre tider hos allmogen inom vissa trakter, synnerligast Fryksdalen och Elfdalen, öfliga seden att begifva sig ut till andra orter af riket, hufvudsakligast Norrland, för att där söka arbetsförtjänst medelst timmerdrifning och biträde vid flottning, i hvilket

') Öfvnr hufvud kan »agrarkrisen» ieke ha haft så synnerligt genomgripande inverkan i skugsbvgilernn.1.

arbete värmlänningen är mycket eftersökt för sin djärfhet och skicklighet, vid hålles fortfarande. Att jordbruket i hembygden härpå lider ligger i öppen dag, och då den sparpenning, som hemföres från dessa vandringar åt

»norden», som de af allmogen kallas, ofta vid hemkomsten användes till ett öfverdådigt lefnadssätt, blir ingen ekonomisk förkofran, såsom man annars kunde vänta, en följd af dessa utvandringar på arbetsförtjänst. När härtill kommer, att genom det stränga arbetet vintertiden i skogarna många ådraga sig sjukdomar, synnerligast reumatiska åkommor, och dryga ersättningar till främmande fattigvårdssamhällen häraf ofta blifva följden, behöfver icke påpekas, hurusom dessa utvandringar ingalunda kunna hvarken för jordbrukets förkofran i hembygden eller för de arbetssökandes välfärd i allmänhet anses nyttiga eller vinstgifvande.»

Af intresse är att här iakttaga, hurusom först sommarvandringarna — däribland vandringarna ut pa plöjningsarbete fordom torde ha spelat en viktig roll— synas vara hufvudsak, och vintervandringarna — timmerdrifningen — bisak. Under denna tid är »vi nterd valan» här liksom i så många andra svenska bygder (ex. Oland) en utbi Idad institution. Då husbonden är borta på sommaren ocli »sofver» på vintern, blir ingenting, hvarken pengar eller intresse, öfver för det egna jordbruket. Redan i den första berättelsen framskymta norrl ands vandringarna — jämte dalavandringarna — som en fryksdalsk institution. De äro både vinter- och sommarvand ringar. Under 70-talet ta de lofven af alla de öfriga vandringarna. Fryksdalingen är nu nästan alla tider på året stadd pä långvandring. De korta tider han är hemma, äro ägnade åt hvilan, hvari oftast inbegripes frosseri och öfverdåd. Då den norrländska arbetsmarknaden slogs upp på vid gafvel på 70-talets början, var den ännu ganska jungfrulig. Fryksdalingen var bland dem, som kommo först oeh fingo skörda de rikaste frukterna. Han grep också för sig med båda händerna. Om det ekonomiska uppsvingets härligheter i Norrland under 70-talets förra hälft har väfts en verklig legendbildning. Bland de äldre personer jag träffat under mina vandringar, har det icke funnits många, som icke själfva varit med i Norrland på 70-talet eller åtminstone haft nära anhöriga där. Lika vanligt som det är att finna, att flere af familjens yngre medlemmar äro emigrerade till Amerika, lika vanligt är det. att de äldre tillbragt flere vintrar och somrar i Norrland. Ofta har samma person varit flere resor i olika delar af Norrland och sedan ett par resor till Amerika; uppåt norska gränsen tillkommer ett antal resor till Norge — till Kristiania för flickorna (som pigor), till gränstrakterna för gossarna och männen (för skogsdikning och timmerhuggning). Många af familjen ha dessutom varit 1 Dalarne, Närke. Södermanland, Östergötland o. s. v. En medelålders bonde berättade mig, att det på 70- och HO-talen ansågs höra10

Tal). 4. Emigranter och immigranter, ären 1881 1008.

Socknar. E m Krän ter. 1 m m i g r a n t e r. Stimma 1881, 1908. [-Emigranter.-] {+Emi- granter.+} T Immigranter. 1881/90. 1891 00. 1901/08. 1881<90. 1891/00. 1901,08.

Sonne . . . 1,163 1,331 1,168 96 289 213 3,656 598

Ö. Emtervik 115 154 174 1 25 20 443 49

V. K in torv i k 404 279 217 43 86 45 900 174

Gräsmark . 885 729 587 83 182 , 111 2.201 329

Lysvik . . 237 32* 5)5 12 «7 | 94 1.110 i 173

Nedre fcget 3,803 2,821 2.«Htt 238 590 48» 8,810 1,323

Fryksände . 698 454 614 29 85 103 1,766 217

Östmark . . 490 415 455 85 95 87 1.360 267

Lekvattnet . 228 110 130 19 8 1 9 468 46 I

Q viteand . 245 182 117 5 36 I 35 514 66

Öfre t:get 1,601 1.101 1,816 138 224 234 4,13S 596

Frukndah ,

härad . 4,464 3,983 4.002 370 , 823 | 720 12,448 1,919

till en ung mans bildning att kunna räkna upp de viktigaste sågverken i södra och mellersta Norrland och att ha sett ett liertal af dem; så anses det delvis ännu, ehuru de viktigaste amerikanska immigrationstrakternas geografi säkerligen nu räknas för ännu ound-gängligare. Har jag endast med möda lyckats plocka ur mina sagesmän ett och annat nr deras orts jordbrukshistoria, sä har deras tungas band så mycket lättare lossats, då det blifvit tal om deras gamla vandringar, speciellt om 70 talets norrlandsvandringar. Med dylika berättelser skulle jag kunna fylla hela tryckark. En förmögen 60-årig hemmansägare berättade för mig, hurusom han vid 20 års ålder är 1861.! började göra skogsresor till Norrland och sodan reste livarje ar, tills fadern dog, år 1875, och ban måste ägna sig helt åt gärdens skötsel. Han reste vanligen i januari och återkom i april. Ären 1866/68 var han i Hälsingland, 69 och 70 i Dalarna, 71 75 i Medelpad och Hälsingland. Ktyfvaste året var 74, då han hade 18 hästar under sitt befäl och räkningarnas totalsumma gick upp till 78,0110 kr. Själf hade han 10 hästar med en nettoförtjänst om 1,046 kr. pr häst. En släkting tjänte t. o. m. 1,800 kr. netto. Min sagesman skildrade åskådligt, huru de unga fryksdalspojkarna gåfvo sig ut nästan pa vinst och förlust och sökte arbete, sora ofta toll dem i famnen, dä norrlänningar och dalkarlar självfva voro alldeles oerfarna med drifningar och körningar. Men voro förtjänsterna enorma, sa lefdes det också högt så det förslog; champagne åt karlarna à flere kronor flaskan och gryn ät hästarna à 3 kr. kilot var ingenting ovanligt. Mangen hade inga besparingar kvar, när det1. FRYKSDALS IIÄRAD X VÄRMLAND.

hela var öfver, ja hade kanske t. o. m. satt sig i skuld. Och så vande man sig vid öfverdådighet, i tro att de stora penningtiderna skulle vara evinnerligen och kunde då med så mycket mindre jämnmod ta nedgången. Från alla delar af Fryksdalen berättas, om huru 70-talets uppsving åtföljdes af ett oerhördt öfverdåd. Landthandels-bodar växte upp som svampar ur jorden. Allehanda kram, som förut kunnat köpas endast vid marknaderna eller vid stadsbesöken, kunde nu fås när som hälst. Den forna enkelheten både i mat, kläder och bohag försvann. Stadshattar och skräddarkostymer gjorde sitt intåg bland hufvuddukar och hemmaväfda och hemmagjorda kläder. Hemindustrien kom nästan i vanrykte. Kött, fläsk och smör, som i gamla dagar utdelats i små portioner at' husmodern — då det vankades — var nu ingen hälgdagsmat vidare, och kaffepannan kokade mestadels. Pengar strömmade in rikligen, och kredit gafs och togs. Det har berättats mig, att en fattig torpare under dessa »amerikanska» uppsvingsår fick varor på kredit till bortåt 300 kronors värde.

Uppgången hade kommit alldeles för hastigt och oförberedt uppå; icke underligt då, att de inströmmande pengarna till stor del nedlades på improduktiva ändamål. 1 hvarje fall kunde det ej vara tal om att nedlägga dem i hemmanet, hvilket för fryksdalingen aldrig haft någon annan uppgift än att vara den hemmets hamn, till hvilken han då och då drog sig tillbaka efter sina ströftåg. Så kom det sig, att många efter nödårens slut hade ådragit sig skulder i stället för att ha samlat kapitaler för den onda dagen. Och så kom missmodet öfver det snöpliga slutet på den väntade guldåldern. I denna anda skildrar också landshöfdingen emigrationen under perioden 1876/80. »De under femårsperioden mer än kanske någonsin tillförene tryckta konjunkturerna för järn- och trävaruindustrien hafva naturligtvis vållat, att arbetslönerna varit ovanligt låga och understundom äfven till en ringa dagspenning svåra att erhålla, hvarigenom befolkningen, af ej mindre bortavarande fränder och vänner än kringresande emigranter föreapeglad öfverdrifna arbetsförtjänster i det såsom ett förlofvadt land utmålade Amerika, lockats att där söka — hvad de förmena sig icke kunna härstädes finna — riklig utkomst. Kn annan förklaringsgrund torde äfven vara att söka därutinnan, att befolkningen under förra femårsperiodens gynnsamma förhållanden hade arbetsförtjänster, synnerligast med timmerdrifning, som måste anses öfver höfvan höga, då det nämligen icke var ovanligt, att en karl med häst kunde förtjäna ända till 20 kronor om dagen. Återkomna till hembygden med icke obetydliga besparingar, nedlade icke arbetarna, hvilka ofta voro hemmansägare, de förvärfvade medlen på sin jord eller sparade desamma till sämre tider, utan vande sig vid ett efter deras förhallanden alltför dyrbart lefnads-12 KM TO K ATIONSUTREl) NINGEN. BIL A (JA VIII. BYGDKUNDERSÖKNING Alt.

Tab. 5. Giftermål ocli lefvande födde, i årliya medeltal pä 1,000 inb.

(lift e r m å 1. L e f v a ii (! e f ii (d e. Socknar. 1851/60. 1881/90. 1891 00. 1901/08. 1851 60. 1881/90. 1891 00. 1901/08. rtonne . 7-6 4-8 4-7 4-8 342 24-ft 22 <> 225 0. Emtervik 6-2 40 4-7 51 327 21-8 19'8 17-5 V. Emtervik 7-2 50 3-6 4't 32-2 22 5 21« 181 Gräsmark 7-7 44 4-4 37 36-2 220 22-8 18-8 Lygvik . . 50 5-2 4-8 :•!!)-:! 26-1 26-fi 22 i! Nedre t:get 7-5 4-8 4 fi 4'i 35 o 2*7 22-s Sl-o Krvksändc ') 8-5 60 5-4 5-8 39» 268 261 259 Östmark . . 7-5 5-5 4-7 4-8 42!» 28-7 28-1 26-ß 1 Ukvnttnet ') 4!» 40 3-5 25-2 25-1 23-2 Kvitsand . 8'S 5 1 4-3 4'8 42-11 291 28-7 23-6 Öfre t:get 8-2 58 4-9 5,. 41, •27'5 27-1 S&-6 Frykxilahi liärad . 7-7 4 9 4-8: 4-7 37 4 25-1 244 22-7 Värmlands län 7-4 51 5-2 5-5 84-6 25-8 24-2 23-9 Hela riket . 7'K 6:l 5"J 6 0 32-8 291 27-2 25-9 Västeuropa') 7-7 75 7-6 7-7 33 4 328 31-4 300

sätt, hvilket, nar det under följande mindre gynnsamnia förhållanden måste upphöra, gjorde en återgång till det trägna arbetet, med den vida mindre förtjänsten därå, svår oeh mödosam, hvilket äter väckte till lif förhoppningar att i främmande land söka återvinna de förlorade goda dagarna.»

Fryksdalingarna äro ett vandringsfolk med oro och fantasifylld äfventyrslust i blodet, ett folk med stora vyer, med intelligens och förmåga att, när det gäller något stort eller lockande, hugga i och arbeta, men utan sinne för det lugna, sträfsainma hvardagsarbetet, som dag för dag, timme för timme lägger slant till slant. Vare sig han drog nt på plöjning eller pä byggnadsarbete, flottning eller timmerdrifning, gick han ut pä äfventyr. Ilan tyckte sig vara de öfriga landskapens inbyggare vida öfverlägsen i både klokhet, händighet och kraft. Han erbjöd sina tjänster, där de bäst behöfdes; öfverallt antog man med glädje hans anbud, eller man t. o. ra. begärde hans hjälp. Och man betalte honom väl, eftersom han var alla öfriga landskaps läromästare. Hans arbetsmarknad var geografiskt oerhördt omfattande, liksom omfånget af haas duglighet. Stängdes ett marknadsområde, gick ban till ett nytt, som var mindre npparbetadt. Norrlandstiden gaf honom både vinter- och Bommar-arbete. resorna räckte nu ända till 8 à 10 dagar, vinsterna och

•i Lckvuttnrt, kapell ingSr hiir filr iirni 1851 <50 under Frylnändr. — *) Tnlen for V»«t-enropn i koll. .1901 08» tfse rndn.l 8m. 1901/061. FRYKSDALS IIÄRAD X VÄRMLAND.

Tab. <). Antalet aflidne samt öfverskottet af födde öfver aflidne, i årliga medeltal på 1,000 inb.

Soeknnr. A f 1 i duc. Öfverskott af födde. 1851/60. 1881/90. 1891/00. 1901/08. 1851 60. 1881 90. 1891/00. 1901/08. Sunne .... 23 a 14r, 15t 16ü 109 99 75 6-0 Ö. Kmtervik . 20-s 13-ft 168 17-1 11-9 7-8 3-5 0-4 V. Kmtervik . 19-9 Ki- 159 16-8 123 8-8 5" 1-3 Gräsmark . . 20-1 las 1(M 180 15 8 9'Ä 64 0-8 Lysvik . . . sa-7 .12-ii 13-S 1 1-5 15-6 13 5 11-8 81 Ncclro t:got oo.! 13 7 15 a ltt'5 12 9 100 7-6 45 Fryksändc ') . 24 a 134 16-3 15» 15(i 129 9-8 100 Öntmark . . . 241 1*8 17i 17-6 18-8 12-t 10-9 90 Lekvattnet.') . 17-4 14-8 18'5 7-8 108 4-7 Ilvitsiuid . . . 26-8 14-8 16-9 170 15-5 148 11-8 6 5 Öfre t:gct 24-6 149 16-5 167 tör» 12o 10 6 89 Fryksdals hä-rad .... Ät 0 14 i 15 8 16-6 144 11 0 8-6 «1 Värmlands län 20-9 14ü 152 153 13-6 111 90 8-ß Hela riket . . 21-7 16-9 16-t 15 t lit 12-2 10-8 108 Västeuropa . 21)2 240 22-1 19-8 7-2 8-8 9-8 10-2

riskerna voru större än någonsin; fantasien frossade mer än någonsin. Arbetet togs alltid på ackord, hvarigenom spekulationslusten och olusten mot timarbetet ytterligare förstärktes. Det har nu gått därhän, att jordbruksarbetet i de öfre socknarna i stor utsträckning börjar auktioneras ut. Både höbärgning och sädesskörd förrättas mot en viss summa »per slump», »per nek» el. dyl. Betingsarbetet synes vara den snart sagdt enda löneformen för uppbringande af den nödiga arbetskraften på de egentliga skogsorterna. Fryks-dalingen sitter numera hällre absolut sysslolös och väntar på ett stort, »ackord» än ban uträttar småsysslor mot timpenning. Norrlands-vandringarna ha gjort honom ännu mindre lämpad för jordbruket än förut. De ha fört längre bort från hemmet. De ha ökat hans kärlek till hästen, hans trogna hjälp och kamrat på de långa tim-uiervandringarna, och i motsvarande grad minskat hans intresse för korna. .Jag är egentligen mera gla i hästarna än i korna», undföll det en gång ägaren af en af de största gardarua i Fryksdalen. — 1 förbigående vill jag erinra om, att denna förkärlek för hästen äfven synes förefinnas hos såväl sundalingen som olänningcn. Likaledes vill jag fästa uppmärksamheten på, att äfven olänningen varit periodisk vandrare, innan han kastade sig på Amerikaemigration. Olän-

') LrkrnltnHR kapell nr hnr för Srcn 1861/60 iuriikntidt ander Frvkaiinde. — ») Talen fi' Västeuropa i koll. >1901/06» ufac blott ären 1901 06.14 EMIGRATIONSDTREDNINGEN. BILAQA VHf. BYODEUNDERSÖKNJNGAR.

ningen synes också ha samma oro i blodet som fryksdalingen. Vinteridet har spelat en ännu mycket större roll för Öland än för Fryksdalen. — Som landtarbetare i egentlig mening, enkannerligen statare, synes fryksdalingen vara fullkomligt omöjlig. Han tål inte gärdsklockans maning till arbete på kvarter och minuter. Därtill är han för litet disciplinerad, för otålig och för mycket hågad att vara sin egen herre. Äfven här har vandringslifvet med dess friare förhallanden haft sin inverkan. T. o. m. drängarna ta i de nordligaste socknarna stundom tjänst utan stadgad tid, eller på mycket kort tid, och gå efter första ordväxling sin väg.

Äfven själfva anordningen af dessa vandringar, stora karavaner — man har talat om ända till 60 man — af gifta och ogifta män, äldre män och unga pojkar, kan ej annat än ha försvagat hein- och familjekänslan.

Öfvergången från norrlandsvandringarna — efter nedgångsperiodens början och sedan norrlänningarne själfva börjat kunna sköta drifningar och üottningar — till Amerikaresor torde ej hatett sig alltför svår. Torparne och de minsta hemmansägarns och deras barn reste nog för alltid; många hoppades dock kanske kunna återkomma med kapital och köpa en bättre jordlott. De Jitet större jordägarne reste mestadels i tanke att snart komma hem igen och förbättra sitt jordbruk. Många hemmansägare ha också varit i Amerika flerfaldiga gånger. Redan under norrlandstiden var man ju flere månader om öret borta frän hustru och barn. Mången husbonde har ej pà åratal jul at hemma. Den förnämligaste skillnaden mellan Amerika och Norrland synes nästan ha varit, att Amerika utgjorde en ännu mycket större lockelse för fantasien. Oerhörda nya arbetsmarknader, ännu mera jungfruliga än några af de inländska, tycktes ligga öppna. Inbillningen kunde frossa nästan efter behag eftersom kunskaperna voro så små. Vinstmöjligheterna syntes enorma. Visserligen också risken, men det förökade endast lockelsen, bragte något af hasardens spänning däri. Fryksdalingen kunde nu fullt och helt hänge sig ät sin lust att räkna med stora tal. llär gällde det ju också att visa sin duglighet, sin öfverlägsenhet i det allra högsta spel. i l.äfling mellan flere nationer.

Jag har mången gång undrat öfver, huru det kommer sig, att de emigrerade fryksdalingarna sända hein sä mycket pengar, under det aff man aldrig hört talas om, att norrlandsresorna inbragte några kapitaler. Orsakerna äro naturligtvis mangahanda. En orsak är, att dollarn åtminstone nominellt blir mycket mera värd i Sverige än i Amerika, hvarför alla som tänlea sig komma att återvända — något som icke blir af för en hel del — gärna sätta in sina pengar på bank i hemorten, emedan de då tycka sig liksom ha mera pengar. En orsak är belt enkelt, att hvarje större socken fått sitt bankkontor, ett1. FRYKSDALS IIÄRAD X VÄRMLAND.

förhållande som alldeles gifvet ökat sparsam heten. Förtjänsterna äro nog också större i Amerika än norrlandsförtjänsterna och hem-förtjänsterna. Men den allra viktigaste orsaken till, att amerikafa-rarne sända hem mycket mera pengar än de gamla norrlandsfararne, tror jag ligger i, att ambitionen blifvit en annan. Under den gamla norrlandstiden riktade sig ambitionen visserligen också på de stora förtjänsterna men inte så mycket på att samla kapitaler. Det var tillräckligt, om sockenborna visste, att den och den har tjänat sä och så mycket på den och den korta tiden; därmed var hans duglighet bevisad och hans anseende befäst. Äfven den amerikaemigrerande fryksdalingen ledes ofta i ganska hög grad af sockenambition; men han kan inte visa sin duglighet på annat sätt än genom storleken af de hemskickade penningsummorna — förutom naturligen genom att själf uppträda i hembygden i tina kläder och med muntliga berättelser om sina bedrifter och så, i någon män, genom bref. Det afgjordt bästa och säkraste beviset är postanvisningen. Att genom ett helt lifs träget och troget arbete på jorden så småningom bli smått tät är ett perspektiv, som icke utöfvar någon synnerlig dragningskraft på fryksdalingens lättrörliga sinne. Han vill bli rik på några fä år. Det skall heta i socknen: »Så och så många tusen har hau skickat hein på så och så lång tid.» Kan han inte få in grofva pengar på kort tid, helst slå ett rekord, så sjunker hans intresse, följaktligen också liar.s förmåga att arbeta och samla kapital. Amerikaförtjänsten förefaller honom i allmänhet stor nog, för att ban skall finna det. lönt att. arbeta hårdt och gnida litet för ambitionens skull.

Hela i-andan» i Amerika gar ut på att slå rekord i att samla dollarna.

Naturligtvis vill jag icke bestrida, att många emigrerat för nöds skull. I all synnerhet var detta gifvetvis fallet med emigrationen under 60-talets missväxtår och därförut, då man kanske också kan tala om öfverbefolkning.1) men jag har svårt att tro — efter de berättelser jag hört — att någon nöd att tala om förekommit sedan den tiden, utom möjligen i de öfversta socknarna. Härmed vill jag alldeles icke ha sagt, att emigrationen i Fryksdalen hufvudsakligen är en o kynnesemigration. Fryksdalingen är sedan gamla tider endast med de lösaste band bunden vid sin jord. van att affärsmässigt Uppskatta marknadsläget för sin arbetskraft inom de vidaste ray-"ner. Där den står högst i pris, där söker lian sitt arbete; han har

') I synnerhet naturligtvis om vintern. illV fryksdalingarna mestadel» lågo »tilia ""mina, neil den så godt. Hum enda sysselsättningen bestod i vedhuggulug. malm- ueh kol-küriiing fiir bruken, lag vill i detta sammanhang påpeka, nit denna körning synes ha v'irit föga inbringande, snarast torde den ha skadat böndernas skogar och viiudt deras

frän jordbruket, L)u dc många små järnbruken gingo omkull, (K)—80 talen, hade födan nya arbetsmarknader öppnats, hvadan mnu ieke kan tala om, att brukens ncd-':'ggande förorsakat någon allmän kris. En hel del smeder träffades doek direkt däraf.

emigrerade öller foro till Norrland, kanske också en (lei hrukstorparc. Och så lämnade uog bruken åtskilliga futtiga efter sig. som föllo kommunerna till last.16 EMIGRATIONSUTRBDSTNGEN. BILAGA VIII. BYGDEüNDERSÖKNTNG AR.

Ta b. 7. Folkökningen samt öfverskottet af in- eller utflyttning, i årliga medeltal på 1,000 inb.

Socknar. K o 1 k fl k n i n g. Omllyttningsresultat. .1861/60. 1881,90. 1891 00. 1901/06. 1851/60. 1881/90. 1891 00. 1901/08.

Sunne . . . . + fri 10'l — frS 0l — 2* - 20 It - 14 o — fri

Ö. Emtervik . + 10-1 l2 :i 3o Ifro 1'5 20 l — 65 16-4

V. Emtervik . -t- 11-7 — ia-6 — 2.1 — 7 2 — Ön 554-8 — 80 — 8.5

Gräsmark . . + 14 7 lfrl 10 4 16 8 1 l 27'8 16 8 17fl

Lysvik . . . -i- 13-:; 3-7 6 0 11

Nedre fcget + 10114 — O i — 7« — 2 » — 21 l — 13 » — 12 3

Fryksände ') . + 199 6 » + 2 I + Ol + 4"3 19"8 71 il »

Östmark . . + I7 « — 8 « — 4 » — 7 2 — 12 - 21 2 - 15-2 — 16 2

Lckvnttnct ') . — 18 5 5 -1 — 30 !) - 26 » - 16'2 — 351!

*llvitsnnd . . . t- !>-' 6 2 13 I 4-a 23-5 18 » IH^*

Öfre fcget + 17 » — 8 8 — 1" — 7 » + l-a — 21 i — 12 .1 — 16 2

Fryksdals härad . ... + 13;. — 10 t — 4-ii 7fi — «•» — 21 i 13 2 — 18 7

Värmlands län + lOO 5'8 + 04 + l t) — 2-7 lfr» — 86 — 6-7 Hela riket . . + 104 + 4 7 + 7-1 + 6 » — 0-7 — 7-5 — 37 — 8-i» [Västeuropa'). + 5'5 + 6'5 + 8'21 + fr5 - 17 - 2t> — 11 — 1'7

en hög tanko om sin förmåga ocli önskar utveckla, sina krafter så inyeket, som-möjligt. Hans ambition är inriktad på att finna denna sin förmåga högt skattad i reda pengar. Det finner han i Amerika. Dessutom är det sed ocli mod att resa till Amerika.

Till slut har emigrationen pågått så länge, att den åstadkommit ett slags sugning, som oemotståndligt rifver alltjämt nya skaror från hembygden. En stor del af släkten är redan i Amerika; de skildra i bref och ännu kraftigare vid besök i hemorten i lysande färger utsikterna i dollarns land; för att nu ej tala om

penningförsändelser och amerikabiljetter och om fina kläder uppvisade för beundrande åskådare. — De många förolyckade eller misslyckade emigranterna, de tiga naturligen. — Slutligen bortdör ungdomslifvet i de värst aftappade socknarna, hela hematmosfären hviskar om Amerika, föräldrarna tala ofta högt därom. Och sa griper amerikafebern den ena efter den andra, både hemmasöner och hemmadöttrar pä burgna hemman, i behof af arbetskraft. Icke så sällan lia alla barnen rest, och det åldrande paret sitter ensamt hemma, utan möjlighet att kunna sköta, gården tillfredsställande. Ty tjänare är det ej lätt att. lä. Eryksdalingen hatar öfver hufvud taget det personliga tjänste-forhållandet, åtminstone att tjäna i jorden. Alldeles särskildt svårt

') Lekvnttnetn kapell ür liar för Srru 1851/60 inräknadt under FrvksHndc. — ') Talen för Västeuropa i koll. »1901/08» nfs<- endast Uren 1901/06 och äro blo|t approximativa.

1 ab. 8. Öfverskottet af in- eller utflyttning vid inrikes omflyttningen ocli vid folkbytet ined utlandet, i årliga medeltal på 1,000 inb.

Socknar. Hela omflyttnings-resnltatet. Inrikes omflvttnings-resnltatct. Utrikes oinflyttnings-resnltatct. 1881 90. 1891/00. 1901/08. 1881 90. 1891 00. 1901 08.' 1881 W. 1891/00. 1901 08.

Sanne .... — 20 » - 14-0 — Gm 10-6 — 3-7 + fvo — 97 — 103 — 12 1

'» Knitorvik . 201 6-5 — 16M 15'9 — IM - 8-8 - 1-2 — öl — Hl

V. Emtervik . — 248 — 8-o — 8 5 — 81 + 1-8 + 2-8 — 16-2 — 93 — 10'8

Gräsmark . . 273 Hin 17C 11 1 28 — 2-2 16 2 140 — 15m

Lvsvik .... 17-2 17 s |— 22M o 11M 6-.' - 5--2 — fi 1 | — 152

Nedre t:gct. — SlM —18 !' — 12;i — 11.' — 4-2 + 03 |j — 10 2 — i»-7 —12-6

I

I rvkfiiindo . . — 19'8 (- 7M — 9 9 — 9fi I G — 0 0 — 10 2 - 5'8 — 99

Ostmark ... — 21-2 — 152 — l«'2 — 128 — 80 — 54 — 84 — 7'2 — 10'H

läckvattnet . . 26'8 16 2 — 35-rt — 7-7 - - 6 « —20 1 — 18 8 — 9 6 15 6

Hvitsnnd . . . 23T> 18(1 - I9'

Öfre t:get SlM 12'8 — 16 2 — 11'2 — .V9 — 6 2 — 10 2 — 6 1 — 10 0

Frykndah häruti .... — SlM — 13-2 — 13 7 - 11 3 — 47 — 2M i - 10-2 - 8'5 — 116

Värmland» län — — 8T> — 6 7 — 5'8 — 2 8 — 0' — 11 1 — 5 8 — 5 9 Hela riket .. — 7 5 — 3 7 — 3-9 - • — 7 5 — 3 7 i — 3'9*

tycks det vara att få ladugårdspigor. l)et anses nästan förnedrande att sköta korna; »till sådant får inan endast flickor med barn» är ett uttryck som jag ofta hört. Bådo drängar och pigor börja ta tjänst endast på halfår, ja på månad. Bönder med större hemman få arbeta styft under sommaren, då de sällan kunna uppbringa den nödiga aflönade arbetskraften. Jordtorparne äro nästan öfverallt försvunna, åtminstone dagsverkstorparne. — Endast en del bolagstorpare sitta kvar och några prästbolstorpare. — På en af de största gårdarna i Sunne socken — 70 tunnland inägojord och 300 tunnl. skog med 40 kor och 14 hästar — fanns till för ett par år sedan flere torp. Nu fanns endast ett enda kvar, och äfven den torparen hotade att gä sin väg, om han icke fick sin dagspenning höjd från r:r> till i kr. Gärdens arbetskraft bestod f. ö. (utom stalldräng) af en dräng och 2 pigor samt ej mindre än 5 säsongarbetaro (och arbeterskor) samt dessutom 2 söner (om Ki och 20 år). Ilela försommaren måste husbonden resa omkring Fryken för att uppspana lejfolk till sl&ttern, och ändå fick han aldrig så många han behöfde. Dagspenningen var 2-so till 3 kr.

På större gårdar synes en lön af 300—350 kr. för dräng (18—20 års ålder) och 150 à 170 kr. för piga vara den

vanliga. Både half-årslön och månadslön förekomma på flere, håll allmänt. Sommardagsverken torde betalas med i genomsnitt l-so 2 kr. och kosten — 3 kr. på egen kost — lor män och 1 kr. och kosten för kvinnor

(på egen kost minst l-5o). Kontrakt förekomma sällan. Flottare ha omkr. 3 kr. för dagen, sjöflottare 4'so pr dygn, byggnadssnickare 3 kr., murare. 4 kr. För vinterarbete (skogsarbete) äro förtjänsterna ganska stora. En timmerhuggare har 2—3 kr. samt kost (intill 4-so på egen kost), eri körkarl något mindre. 1 Fryksände och i allmänhet de öfre socknarna torde förtjänsterna ställa sig något högre. — Torparne ha t. ex. ända till 2-7 5 om dagen. — Detta beror på, att timmerdrifningarna och flottningarna varit alldeles ofantligt stora i dessa socknar. Säkerligen har åtskillig öfveraf verkning ägt rum. Många hundra man ha haft full sysselsättning med drifningar (körning och huggning), älf- och sjöflottning.1) — Skogsförtjänsterna i Dalarne och Norrland äro oftast större än de här anförda. — Såsom redan anförts, ha dessa goda förtjänster i de norra socknarna uppmuntrat till jordbruksarbetets öfvergång från tim- till betingsarbete. Rågskärningen betalas med 8 öre pr snes (hvarje snes om 12 nekar, hvarje nek 8 tum i bandet), hvilket ger en inkomst om 5—6 kr. om dagen för en man och en kvinna tillsammans (à 60 till 70 snes om dagen) (Fryksände). Om snesen rvinmer 10 små nekar, betingar den 5 öre, en hafresnes 3 till 4 öre. Vallräfsning betalas med 5—6 kr. pr tunnland (11 vitsand). I Lekvattnet bortauktioneras slåtterarbetet till 5, 10 à 15 kr. pr »slump».

Det ekonomiska tillståndet skildrades vid min vistelse i Fryksdalen nästan öfverallt som godt eller t. o. in. mycket godt, hvarvid visserligen är att ihågkomma, att 1907 var ett första rangens lågkonjunkturår. Skogsförtjänsterna voro mycket stora, dock relativt större för »löskararna», huggarne och körkarlarne, än för körarne, »häst-kararna» (hemmansägarne), beroende på att det är dessa som få ta hela drifningen på entreprenad och sedan aflöna löskarlarna, och då fryksdalingarna, äfven om deras hemmanslott är aldrig så liten, gärna vilja ha häst, finns det vanligen godt om hästkarlar men ondt om löskarlar.*) Skogen har stigit ofantligt i värde. I de södra socknarna bar den visserligen afverkats i alltför stor utsträckning — i synnerhet, tycks det, under 80-talet, då mycket, pitprops afverkades, men i de öfre finns mycken skog kvar. Fryksdalingen förstår sig numera

') Antalet flottadt »ftgtimmer var endast fur Ljusnan ären 1001—1907 följande: 1901: 186,730, 1902. 117.218. ia03:253,948,1904 : 210,408, 1905: 210.204,190(1: 292,258, 1907: 415,224.

Härtill kom fiir år 1907 omkr 1,500 kub-famn. pappersved, som legat kvar i vattendraget oeli ej kunnat flottas. Af hela 19U7 fira flottningsmassa har Fredrikshulds Sangbrugsforenlng drifvit ut omkr.5 s llela flottningskoslnadeu nppgiek 1907 till omkr. 75,000 kr. Antalet virkesuppköpare brukar vara 15 ii 20. antalet sysselsatta arbetare (hvit,samlingar, nyskogsbor, östmarjdngar, alldal ingår och fryksäudingar) minst (JOO, nnder 1 a 1 '/. månad med ön aflöning af 8—3 60 om dagen.

*) Man har berättat mig, att huggarnes förtjänst pl de sistn tjugn ären stigit med endast 50 jC. Kflrarens-hästkarlcns inkomst synes fUr närvarande nppgl till mellan 3 och 5 kronor att föda sig och hästen pä. Duktiga huggare förtjäna ända till Ii » 7 kr. pr dygn.1.

mycket väl på att uppskatta skogens värde och betydelsen af, att den skötes väl. Den nya skogsvårdslagen har säkerligen också gjort mycket godt för skogens bevarande. Mången gång har jag sett rörande bevis på, hnrn fäst fryksdalingen kan vara vid sin skog, ej sällan tyvärr i bjärt motsats mot hvad fallet är med jordbruket, »torfvan». Skogsplanteringarna börja tillvinna sig lifligt intresse. Som nackdelar framhålles, att kreaturen ej som förr kunna ströfva omkring pä skogsbete — något som ju ur det rationella jordbrukets synpunkt snarast synes vara en fördel — och att särskildt fårafveln absolut förstöres. En stor del bönder, särskildt i de öfre socknarna, göra då och då en afverkning på flere tusen kronor, som med ens ställer deras ekonomi på goda fötter. Så godt som alla bönder i Fryksdalen vistas någon del af vintern på timmerkörslor. Flertalet småbrukare är ute som huggare på vintern, som flottare eller byggnadssnickare på våren och sommaren. Östmarksborna ha fordom haft mycket stora förtjänster

från skogs-dikningar i Norge (1897 ända till 13 kr. om dagen). Dessa förtjänster äro nu mindre, men dock stora nog, 3 å 4 kr. om dagen och mera. Arbetet betalas per meter. Tycker arbetsgifvareu, att dagsförtjänsten blir för stor, så arbetar man bara litet mindre. 1 början på juni, efter ploganden och såningen, ger man sig i väg till Norge. De större jordbrukarne återkomma efter 1 à 11/, månad till skördanden, de mindre först i oktober. Norges-vandringarna kunna undantagsvis sträcka sig ända till Trondhjem.

På senare tider liar skogsarbetet äfven i Sverige börjat bedrifvas tidigare, från augusti—september. Det vanliga torde ännu vara att timmcrdrifningen ickc tar sin början förrän tidigast i oktober- november. Den räcker till i början af april. Sedan tas reda på vedaffall och hugges kolved. Då älfHottningen börjar, april—maj, blir en del sysselsatt med den, andra fortsätta med vedhuggningen. ÄlfHottningen räcker i allmänhet till midsommar. Under tiden pågår »skillning» och »mosläggning» (hopbindning) i Fryken. Sjöflott-ningcn fortsätter hela sommaren. Under juli pågår efterflott-ningen (hufvudsakligen pappersved) i ftlfvarna. Lossningen i pråmar på Fryken räcker bela sommaren (12—15 pråmar med daglig förbindelse utefter bela Fryken). — Under allt detta har huggningen fortgått. — Det som blir öfver lägges upp for vintern med isen, tills våren kommer. På senhösten börja så timmerhuggning och körning igen.

Så skildrade för mig en af Fryksdalens bästa kännare ar be issäsongerna — utom för jordbruket — kring Frykens stränder. Naturligen äro pauserna betydliga på många håll, både de frivilliga och de ofrivilliga. Från Östmark berättas det t. ex., att man fortfarande ligger i ide långa tider, särskildt mellan 1 okt. och 152(1 EMMHAT!»)NSØTEKDNINGEN. lill.AGA Vilt. BYÖDKUNDERSÖKNINQAR.

Tab. Antalet gifta biinnor i åldern 15 46 àr.

Socknar. Folkmängd. Gifta kvinnor i üldern 15 45 ;ir. l):o pü 1,000 iuh. 1860. 1880. 1900. 1860. 1880. 1900. 1860. 1900. Sunne ...... 10.7.-1- 11.742 9,935 1.104 945 772 103 78 0. Emtervik . . 2.952 2.870 2,475 :iOl 218 162 102 65 V. Emtervik . . . 2.121. 2.423 2,030 245 165 152 101 75 Gräsmark .... 5,517 5,434 4,096 561 377 274 102 67 Ijysvik..... 3.675 4.346 3,945 428 323 301 116 76 Nedre t:got 2.-> 26,824 22,481 2,639 2,028 1,061 1(4 74 Frvksändo .... 6,546 6.800 6,495 734 518 539 112 83 Östmark..... 5.325 5,025 4,409 574 388 322 108 73 läckvattnet .... 1.4:38 1.281 1,016 148 88 80 103 79 Hvitgand..... 2.418 2.539 2,178 267 HK) 150 110 69 Öfre t:get 15.727 15,645 14,088 1.723 1,184 1,091 110 77 Fri/lcmlals härad 41.04!» 42,469 36,579 4,362 3,212 2.752 106 75

jan., då det festas väldeliga och de stora arbetsförtjänsterna smälta som smör.

Jag bar med afsikt sparat skildringen af jordbrukets nuvarande ställning till sist. Jordbruket får ännu så länge alldeles undanskymmas i fryksdalingens intresse af skogsbruket och skogsarbetet. Och dock kan man spåra en strömkantring i detta fall. Fryksdalingen har redan börjat sväfva mindre vida omkring i sina skogsresor och håller sig numera, åtminstone under nuvarande liiliga af verknings tid, gärna i hemtrakten. Skogskaravanerna ha smält ihop till några fä karlar och hästar i hvarje. Ked an härigenom är något vunnet för jordbruket. Kanske, skall en gång den tid komma, da fryksdalingens ambition kastar sig också pa jordbruket, och dä kan man vänta mycket däraf. Så här utlåter sig landshöfdingen i 1901 05 års berättelse omförhållandena i Fryksdalen: »Dä jordbruket i Älfdals och Fryksdals härad, om ock under perioden stadt i ett. glädjande framsteg, fortfarande är mindre lönande oeh i allt fall icke af befolkningen omfattas med samma intresse som skogsbruket och dess binäringar, söka sig särskildt de yngre, arbetarne fortfarande till de platser i andra delar af landet, där större skogs-afverknings- och timmerflottningsarbeten förekomma. Med den lifliga verksamhet, skogsbruket inom länet företer, och de ökade tillfällen till arbetsförtjänster, som vid de under perioden ansenligt utvidgade industriella verken i hemorten företett, har dock den förr sa vanliga företeelsen, att yngre arbetare frän nämnda trakter af länet, efter upprepade besök vintertiden i Dalarna och Norrland,1. FRYKSDALS IIÄRAD X VÄRMLAND. 21

Tal», lü. Fruktsamheten inom äktenskapen.

Föderskor med äkta barn. ') 1'ruktsambetstalen, °,oo. *) Socknar. 1861/70 1871/80 1881 ao 1891/00 1861/70 1871/80 1881 Hot 1881/00 3,177 624 2.417 2.021 301 328 278 258 0. Emtervik . . . 78(i 495 428 278 268 248

250 V. Emtervik . . . 617 572 469 406 273 325 283 254 Gräsmark .... 1.609 1.296 973 890 808 315 283 804 Lvayik..... 1.332 1.166 972 939 328 340 309 309 Nedre t:get 7,560 6,835 5,826 4.684 302 320 281 271 Fryksände .... 2,232 1,951 1,526 1.534 321 343 313 308 Östmark..... 1,647 1,412 888 1.149 1,060 311 342 306 309 Lekvattnet .... 503 258 246 307 335 323 828 Uvitsand.... 831 688 599 557 331 336 340 357 Öfre t:get 5,213 4,389 3.532 3,397 823 341 316 317 Fryksdals härad 12,773 11,224 8,!S58 8.081 310 328 294 290 Värmlands län . . 318 294 284 Hela riket . . . 290 301 292 276 Västenropa .... • 282 287 277 263

'lär slagit, sig uer såsom bofasta, blifvit mindre allmänt förekommande.5) Den vanliga utvandringen vintertiden till andra orter har sina orsaker mera i den hos befolkningen ännu gängse föreställningen om ett lättare och bättre ailünadt arbete å andra platser i landet än i verkligt behof Värmlänningarne, särskildt från Alfdalen och Fryksdalen, äro fortfarande eftersökta för timmerdrifningsarbeten i mellersta delarna at' vårt land.»

Fryksdalens jord säges vara mycket god jordbruksjord. Des-t väsentligaste brist är dess kaikfattigdom. I närheten af Fryken kalka också de bättre jordbrukarne allmänt jorden, men litet längre upp blir frakten alltför dryg. — l Snnne kostar kalken 1m2 kr. pr kl- (den införes från Kinnekulle och från Kumla i Nerke).4) — t

*) i)ii den officiella statistiken för do »itrtkildn |öcknarna upptager endast nntnlet hnm 'lefvande födda), har (intalet fåilrrskar hcrilknnls |inder antagande af jitt det i hvarje Rocken varit en procent högre iin antalet lefvande födda Intu. ') B. ii. Artiga nntnlet füdcrnkor ned iikin barn pii hvarje tusental gifta kvinnor i üldcru 15/45 ilr.

3 Damm påsens svarar mot följande i berättelsen fllr 1891/95: >l>e mindre arbetarnes oeli ilen lösa arbetarbefolkningens i såväl Fryksdalen som Elfdalen böjelse oeli behof att ä andra orter söka arbetsförtjänst, såsom vid skogskörslor, ttottnlngs-arbeten, sågverksrörelse och byggnadsarbeten, i hvilka arbetsgrenar särskildt »fryks-dnllngca» iir mycket förfaren och eftersökt, har jämväl under denna period gjort sig gällande. l)o flesta af dessa orters arbetssökande vända sig vanligen till Norrland ""h återkomma till hembygden dels på virén eller slutad skogsdrift oeli dels pä hösten, men icke fä kvarstanna och bosätta eig ä do orter, där de fått arbete.»

* .lag kiinner dock exempel ända trän l.ekvatlnet på jordbrukare, som med godt "konomiskt resultat forslat kalk till sin jord från Torsby, fastän frakten kostat lika m.vekot som kalklasten (8-50 + 8!i0 för ', * vagnslast).22 EMIORATIONSUTREDNINOKN. Bil,AHA VITf. HYOJ)EUXI>KRSÖKNlNGAK.

allmänhet kan man säga, att fryksdalingarnas vaknande jordbruksintresse särskildt slagit sig på jordens förbättring genom artificiella gödningsämnen, stundom till don grad, att den naturliga gödseln icke utnyttjats tillräckligt. Befolkningens lynne ligger mycket för att experimentera, tidningar af alla slag, äfven jordbrukstidningar — Aftonbladets landtmanuaupplaga — studeras med intresse; men tålamodet är nog inte sa stort. Äfven åt kornas skötsel har man börjat ägna mera uppmärksamhet. Deras utfodring är mycket bättre än förr, ehuru hästarna naturligtvis ännu komma afgjordt i första rummet. En hel del mejerier ha anlagts. De tvinga husbonden själf att intressera sig för ladugården, då han på ett helt annat sätt kommer att följa med sitt jordbruks afkastning, när han tar emot betalningen för den till mejeriet levererade mjölken, än när mjölken förbrukas i hushållet och det öfverflödiga smöret af hustrun utbytes i handelsboden mot kafFe och socker. Tyvärr är just kaffetörsten en orsak till. att hustrurna ej så värst mycket uppskatta mejerierna, och sedan handseparatorerna kommit i bruk och bondsmöret stigit i värde, har mejerirörelsen här som annorstädes kommit i bakvatten. Dock synas mejerierna både i Sunne och ö. Emtervik gä bra. En rationell ladugårdsskötsel motverkas, såsoin redan förut framhållits, af att sätrarna ännu äro ganska vanliga i stora områden af Fryksdalen. I de öfre socknarna, särskildt i finnmarkerna, är finnrasen förhärskande. Kring Fryken är rasen allmänt uppblandad. Premierade tjurar användas här ofta till betäckning. Är 1907 och de närmaste åren förut stodo slaktkreatur mycket högt i pris. Slaktare reste rundt hela Fryksdalen, ända från Karlstad, och köpte upp slaktkreatur. Detta hade till följd, att man allmänt slagit .sig på kreatursuppfödniug för slakt. För en slakt-ko af blandras betalades ända till 175 kr., för en finnko 90 å 100 kr.; för en mjölkko intill 200 å 250 kr. (finnko 100—150 kr.). Här och där uppföddes också grisar, som betingade 10 ii 15 kr. vid en månads ålder. Däremot synes hönsafvel vara ovanlig.

I fråga om utrustning med jordbruksmaskiner tror jag, att Fryksdalen står jämförelsevis högt. Det beror naturligtvis delvis på att arbetskraften är så dyr oeh så sällsynt, men också på fryks-dalingens vakenhet. Däremot

synes det vara sämre beställdt med plöjning och dikning, allra mest kanske med dikningen. Äfven dessa brister torde emellertid i någon mån sammanhänga ined, att arbetskraften är så otillräcklig. Ett af de allra värsta felen med det fryksdalska jordbruket är väl ändå, att kreatursgödningen är för klen i förhållande till arealen.

Den numera vanliga växtföljden vid Fryken är träda, råg, 3 års vall, 2 års hafre. Ännu på 90-talet var 3, ja t. o. m. 4 års hafre ganska vanligt. Bågen går alldeles förträffligt, t. o. in. hvete trifs.1. FRYKSDALS IIÄRAD X VÄRMLAND.

Hafren har blifvit bättre sedan 1902 års stora frost, då socknarna inköpte stora mängder bättre hafresorter till utsäde. Potatisen odlas för sig. Peiusker äro mycket, vanliga. På vallarna har man mycket klöfver. Rofodling har kommit i gång sedan sekelskiftet men icke vunnit någon fart, förnämligast, tycks det, på grund af att den fordrar sä mycken tillsyn. Uppe i »finnskogarnes finnes ingen ordnad växtföljd. Kornet är här hufvudsäde (jämte hafren).

I några socknar finnas landtmaunaföreningar för inköp af gödningsämnen, utsäde o. s. v., i Sunne t. o. m. tre,1) som gifvetvis verka mycket godt till jordbruksintressets stärkande. Rösiös föredragsverksamhet har äfven sträckt sig till Fryksdalen och har på många häll lofordats i höga toner. Här och där träffade jag på en småbrukare, som blifvit premierad eller varit på studieresa med offentligt understöd i de södra provinserna eller Danmark. Dessa småbrukare ha vanligen varit ytterst pigga och intresserade, deras jordbruk mönstergårdar. .Mången gång har jag af deras grannar hört uttalas önskan, att många flere dylika resor borde anordnas. Säkerligen skulle också en intensiv, praktisk jordbruksundervisning på ort och ställe (vandringsrättare) göra mycket godt,

öfver hufvud taget synes det mig, som om man icke behöfde slälla sig alltför pessimistisk vis à vis fryksdalingens jordbruksframtid, äfven om det är oförnekligt, att han tills dato visat sig som en ganska dålig jordbrukare. Kunde man bara bringa det därhän, att jord- och skogsbrukets mönstergilla skötsel blefve en aui-bitionssak inom socknen, så vore halfva målet vunnet. På fryksda-üngens intelligens och duglighet behöfver man ej tvifla; det är bara ihärdigheten det gäller. Det är kanske skada, att alla herrgårdarna numera äro en saga blott. Det är därifrån man närmast skulle väntat sig ledningen. För närvarande finns det hvarken rik eller fattig i Fryksdalen; alla äro jämlika: bönder med små, små hemman och något skog till. Hem månsk lyfn ingen har på många håll gått för långt. För närvarande vil ja sönerna ofta icke öfvertaga hem-nianslotten, äfven om den kan vara ganska tillräcklig. De fara hellre till Amerika. Det inträffar då ej så sällan, att den som vill öfverta faderns hemman, får det belt. och hållet, och till något lägre pris än saluvärdet. Som allmän regel gäller dock ännu, att alla arfta-garne skola ha fullt värde för sin del af arfvet. Jorden är också fn så länge ytterligt >mobil>. De stora skogsbolagen köpa massor af skogshem man.s) Skogsborna flytta mången gång ner till Fryken

') Den sydöstra, bildad 1904, hade 1907 en omsättning p& 16,000 kr. Ären 1901 03 fanns i Sunne en mjölkkont.rollförening. Ett par tjurfürcuingnr Unnas, och »'ilurliytrm hilstfiircningår.

"I I synnerhet köptes del oerhördt mycket skog 1007 och ären närmast förut, oi h spekulerades ännu mer. En del bolngäga äfven goda odlingsjordnr i själfva »bygderna»,

Ta b. 11. Folkmängdens fördelning efter civilstånd och ålder, år 1000.

Socknar. Hela folkmängden. Däraf voro Af 1,000 inb. till-hörde äldcrn Barn. 0 15 är. Ogifta män. Ogifta kvinnor. Gifta män o. kvinnor. Änkl. 0. änkor. 0 15 år. 15/50 är. 50. u. är.

Sunne 9,985 3.142 1.286 1.522 8.885 650 316 432 252

Ö Emtervik . 2.475 713 3>0 421 797 HM 288 442 270

V. Emtervik . 2,030 618 284 278 701 146 805 424 271

Gräsmark . . 4,096 1,272 521 630 1.386 287 311 899 290

I.ysvik . . . 3,945 1.300 5511 61) 1.193 27!) 830 444 22K

Nedre trget 22.4S1 7,045 3,080 8,465 7.415 1,526 318 42!» 25s

Frvksände . . 6,195 2,118 929 946 2.082 420 326 459 215

Östmark . . . 4,409 1.474 692 660 1,312 271 884 441 225

Lekvattnet . . 1,016 868- 119 141 316 1 72 362 896 242

Il vitsand . . 2,178 711 358 SIW 651 | llo 326 151 220

Öfre trget 14,«ts 1,671 2,00» 2,065 1,361 903 381 447 222

Fryksdals

härad . . . 86,579 11,716 5,128 5,580 11.776 2,42» 320 4;i<; 214 Till jämförelse:

Värmlands län - • • -314 454 I 232

Hela riket. . - • ... 321 471 I 205

Västeuropa . . • • I • • | • I 331 501 | 168

och köpa hemman där, men trifvas ej och emigrera. Skogstrakterna börja bli människotomma. Under mina vandringar genom finnmarkerna fann jag massor af gårdar öfvergifna. På sin höjd gick en gammal gubbe — grannen — och mejade höet. På ett ställe berättade man mig, att <>4 grannfamiljer flyttat under de sista ;!0 åren. Skogsbolagen börja nu bli rädda att ej äga tillgänglig arbetskraft för skogsafverkningen och uppmuntra därför med goda villkor tor-pare och arrendatorer att sitta kvar på deras marker. Men ingenting hjälper. Afdikningen fortfar. I de egentliga »bygderna» kan man däremot icke tala om någon egentlig hushållsminskning, men hushållen krympa ihop ofantligt till medlemsantalet. I »bygderna» är det t. o. ni. ofta nog svårt att få köpa jord; den står högt i pris, och på en del håll vilja bönderna icke gärna släppa in nykomlingar eller arbetare (särskildt Lysvik). 1 de nedre socknarna ha sörlänningar och öfriga utbördingax börjat nästla, sig in (t. ex. V. Emtervik). Måhända kunna frun dessa väntas impulser till ett bättre jordbruk.

Med tillhjälp af amerikapengarna och af den insikt och idoghet, som skåningar och öfriga sörlänningar kunna

nilirot som anses inverka mycket oförmånligt pä böndernas jordbruki-lutrcsse, di bolugs-jorden ofta ej skötes väl.1. FRYKSDALS IIÄRAD X VÄRMLAND.

25

släppa till. och med hjälp af ett rationellt skött skogsbruk borde Fryksdalen kunna gà en ny, hättre framtid till mötes. Emigrationen har till stor del varit en ambitionssak. Jordbruket kan också bli en ambitionssak. Hvad skogsbruket beträffar, så är Fryksdalens skogsmark, i synnerhet de öfre socknarnas, känd som en af Sveriges bästa; jordbruksmarken skulle säkerligen också kunna komma att stå i främsta ledet. Ännu många utkomstmöjligheter ligga för fäfot i denna sköna bygd. Så t. ex. lingonplockning. Ensamt i Lvsviks socken skola lingon ha exporterats på ett enda är till ett värde af 80,000 kr. I Västra Emtervik finnes en liten hemindustri, slädtillverkning, hvilken torde inbringa åt minstone ett par tiotusental kr.

Öfverallt i .Fryksdalen har man medgifvit, att förhållandena äro ekonomiskt ofantligt mycket gynnsammare nu än för ett 20-tal år sedan oeh att utvecklingsmöjligheterna äro stora, men öfverallt har man också tillagt: >Få vi ej järnväg, kunna vi ej göra något af dessa våra möjligheter. Emigrationen kommer da att alltjämt tunna af befolkningen.» Onekligen äro också afsättningsmöjlighe-t.erna för en hel del produkter för närvarande ganska dåliga. Så är t. ex. björkskogen af ganska ringa värde, då björken är för tung att flottas. Exporten af råg och af bräder skulle i hög grad underlättas, oin järnväg funnes, likaså naturligen kalkimporten. Industriella verk skulle då komma i gång, o. s. v. Med denna järnväg har man i allmänhet i första rummet menat inlandsbanan, hvilkens kanske främsta uppgift skulle vara att rädda dessa trakter från ekonomiskt beroende af Norge. Naturligen kommer äfven Fryksdalsbanan, hvilken nu omsider tycks skola bli verklighet, att bereda de närmast berörda områdena förbättrade framtidsmöjligheter.

*

Till slut några ord till kommentar af Tabellerna 1—13.

Under de tjuguåtta åren 1881/1908 har det absoluta ntflyttnings-öfverskottet. uppgått till ej mindre än 17,391 personer, mer än hälften af den nuvarande folkmängden. Af dessa ha 10,529 utflyttat till utrikes ort, alltså 60-5 %• Af intresse är att iakttaga, hurusom den utrikes utnyttningen så småningom distanserar den inrikes. Under 80-talet utgjorde det utrikes utflyttningsöfverskottet. endast 47-j af hela förlusten, under 90-talet (Ut. och ären 1901/08 84m %. Tydligtvis tenderar Amerika till att bli så godt som den enda dragningskraften pä de utflyttande fry ksdal ingår ne. För Öland äro motsvarande procenttal 1881/90: (57-s 1891 1900: 61*4 % och 1901/07: 100 — l)et förefaller också ganska natnrligt, att ett emigrations-centrum efter någon tid börjar attrahera de angränsande bygdernas2t> KMIGKATIONBOTREDMNGEN". BILAGA VIII. BYGD KUN DEKSÖKNINGAE.

Till». 12. Utdebitering pr fyrk samt relativa antalet fattighjon år 1906})

Kommuner. [-Utdebitering.-] {+Utdebi- tering.+} Öre. [-Fattighjon,-] {+Fattig- hjon,+} Sonne .... 25 3-7 Östra Emtervik . . . 119 3» Västra Emtervik . . 99 3-9 Gräsmark...... 137 6-8 l.ysvik....... 90 3-8

Fryksändo..........86 fri

Östmark............118 6 9

läckvattnet..........90 38

Hvite and ....68 4 t

befolkning. I hvad mån detta har ägt rum i Fryksdalen, har jag ej varit i tillfälle att undersöka.

Under hela perioden 1881/1908 återvanns genom invandring 15 personer på 100 till utrikes ort utvandrade, ären 1881/90 8, 181)1 1900 21 och 1901 08 18 återinvandrade. — För Öland voro motsvarande tal 24 % 11 34 fi och 31 För södra Dal äro proportionerna ungefär desamma som för Öland. Har alltså emigrationen härjat åtskilligt grundligare på Öland och i södra Dal än i Fryksdalen under den senaste mansåldern, så har å andra sidan också återin vandringen varit betydligt kraftigare i de båda förstnämnda områdena.

Af synnerligt intresse iir naturligen att efterse, i hvilka afseenden eniigrationstidcns allmänna befolkningsförhållanden, speciellt den naturliga folkökningen, afvika från föregående (ids, äfvensom hvilka förändringar som inträdt under emigrationens fortgång. Härvid är särskildt att observera följande.

Från 1850-talet till 1880-talet sjönk giftermålatalet för Fryksdalen med 3() >, från 1880-talet till' 1901/1908 med ytterligare 4 Födelsetalet sjönk under motsvarande perioder med resp. 33 ock 10 \ hvaremot dödstalet sjönk under den första perioden ined 39 och steg under den andra med 18 %. Resultatet blef, att öfverskottstalet sjönk med resp. 24 och 45 %.

Om jag sätter giftermåls-, resp. födelse-, döds-, öfverskott»- och omflyttningstalen för bela riket lika med 100 för hvar och en af nedanstående perioder, bli motsvarande tal-för Fryksdalen följande:

Åron [-Gifter-milatal. Födelsetal.-] {+Gifter- milatal. Födelse- tal.+} Dödstal. [-Öfver-skotts-tal.-] {+Öfver- skotts- tal.+} FOrlmrten genom utflyttning.

1851/60 .... 101-8 114-0 106-0 129-7 128-6

1881 90 .... 77-8 86-s 88-4 90 2 285*8

1901 08 .... 78-3 | 870 109-8 56-5 8618

[Fort*, af lextcn «c »id. 28].

') l l lcliitcringen afser i iiiriutal satt jord. Antalet fattighjon iir beräknadt i % nf hela folkmängden.1.

Tab. 13. Antalet hemman och hemmansdelar med nedanstående mantal. ')

År. 1 mtl och däröfver. 8,4— 1. [-i/2-8/4.-] {+i/2- 8/4.+} S/8— 1/2. [-1/4-3/8. 1/8-1/4.-] {+1/4- 3/8. 1/8- 1/4.+} 1/lfi— 1/8. 1/64— 1/16. 1/250— 1/64. Under 1/266. [-Summa.-] {+Sum- ma.+} Sunne. 1750. . . . 44 _ 14 _ 3(1 10 — _ _ _ 104 1810. . . . 9 _ 8 4 13 92 204 278 42 1 706 1840 .... 8 _ 4 fi 15 78 2fi(! 285 61 4 722 1805 .... i 1 5 4 17 79 232 846 109 14 814 1900 .... 7 1 3 2 21 60 232 419 296 155 1,196 Östra Emtervik. 1750. . . . 14 _ 4 _ 14 4 — _ — _ 36 1810. . . . 1 _ 1 1 7 43 88 38 1 — 178 18:10 .... 1 _ 1 — 7 49 95 43 _ — 196 1865 .... _ _ 2 2 6 44 79 42 — — 175 1900 .... — — 2 — 10 4» 80 72 15 C 234 Västra Emtervik. 1750 .... 6 _ 5 _ 11 3 _ _ _ _ 25 1810. . . . _ _ _ _ _ 12 79 84 6 — 181 1810 .... _ _ _ _ _ 14 56 120 13 1 204 1865 . . . . _ _ _ _ 1 14 64 114 S-l 2 219 1900 .... — — — — — 18 66 113 76 27 285 Gräsmark. 1750. . . . 3 _ 7 _ 24 12 _ _ _ _ 46 1810. . . . _ _ __ _ 1 9 66 186 75 9 336 1840 .... _ _ _ ___ _ 9 40 202 121 83 405 1865. . . . _ _ _ _ 2 <> 32 191 180 110 521 1900. .. . — — — — 2 4 33 195 232 221 687 Lysvik. 1750. . . . 4 _ 4 12 2 _ ,__ _ . _ 22 1810. . . . _ _ _ 1 7 39 184 28 1 210 1840 . . . _ _ 1 1 _ 2 82 160 71 10 277 1865. . . . _ _ 1 : 6 22 171 147 81 381 1900 .... — — — — — 8 20 181 288 133 578 Eryksände. 1750 . . 10 2 _ 10 2 _ _ _ — 24 1810. . 1 *_ 2 1 i 7 63 208 86 3 367 1840. . . . 1 1 „ ,_ i 10 54 287 170 88 507 1865 . i_ 2 _ 1 2 6 82 219 269 95 655 1900 1 1 — 1 1 4 34 248 800 262 832

„ ') Siffrorna för är 17Ö0 angifva antalet af iiklufiui hemma», enligt jordeboken för detta iir. furorna for »ren 1810, 1810, 18ti5 oeli 1900 angifva antalet af hrmmansdfihir, enligt mnntn)*- och ¥!lcring«lttilgderui Jör dess» iir. Dessa Wnnrc siffror angifva »lit»a htmmannkli/fningens utveik-'".'/ vid enhvar af do fvra tidpunkterna, med reservation för de brister hvilka |Inn»* i nyssnämnda '"gdcr. Ifriigavurundc siffror "Iver htmmanädelarnns antal kunun afvika frun antalet af bruk-'"'/uddar dela pil grund uf sihlnua fall, dit delar af olika hemman (hoinmansnunnner) brukas till-a'ariiaua j pH, bruk, dels pä grund af sildana fall, dl flere brukare sitta pH ett af samma »gare innc-' heimann eller hemmnnsdel. Kall at' den förrn beakntTenhei.rn föranleda, att brukningsdelarna» ""1 blir mindre lin hcunnansdclnmas; fnll af den senare beskaffenheten föranleda, alt hemmausde-rjlas nntnl blir mindre än brukningsdelarnas. I hvad mfin uti ofvanstående socknar det ena eller Ultra förekommer, fram gir i viss grad nf en jämförelse mellan hrmmnnsdelnrnns nntnl Hr 1900 en-hiirrarnnde tabeller »amt brukningsdelarnas antal vid samum tidpunkt enligt den officiella jord-r"«Mtal.iatikcn samt ekonomiska kartverkets uppgifter.28 EMIGBATIOXSUTKEDNINGEX. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAH.

Tal». 13. (Forts.) Antalet hemman och hcmma/iwdelar med, nedanstående mantal.

Å, 1 mtl och däröfver. 3/4— h 1/2— 8/4. 8/8— 1/2. 1/4— 8/8. 1,8— 1/4. 1/16— 1/8. 161— 1/16. 1 256— t'64. Under 1,256. [-Summa.-] {+Sum- ma.+} Östmark. 1750 .... 8 — 1 — 8 2 .— _ _ _ 14 1810 ... •1 15 90 54 8 16.8 184U .... — — — — 4 12 107 76 18 217 1865 .... — — — — — 5 12 90 207 222 536 1900 .... — — — — — 1 8 81 248 412 753 Lekvattnet. 1750. . . . 1 ___ _ _ 7 1 _ _ _ _ <t 1810 .... _ _ _ _ _ — — 2 26 14 1 43 1840 .... 1 20 »5 8 59 1865 .... — — — — I — 29 112 70 212 1900 .... — — — — — — 1 27 101 71 800 Hvitsand. 1750 .... 2 _ _ _ 6 — — — — — 8 1810 .... _ _ _ — — 1 14 50 19 5 89 1840 .... _ _ — — 1 2 6 67 34 14 123 1865 .... _ — — — l 2 SI 55 74 48 189 1900 .... — — — — 1 3 9 45 88 112 253 Fryksdals häruti. 1750. . . . 87 _ 37 __ 128 36 _ _ _ 2S.S 1810 .... 11 — 6 6 23 174 618 1,089 325 26 2.27S 1840 .... 10 i 6 7 24 163 561 1,241 581 116 2,710 1»;.") .... 7 3 7 8 30 161 472 1.290 1.132 592 3,702 1900. . . . 8 2 5 3 35 137 463 1,387 1,589 1,389 ö.oln

Vid jämförelse med utvecklingen för hela riket (t.ab. nederst sid. 26) befinnes alltså giftermålsfrekvensen ha gått tillbaka högst väsentligt under den första perioden, likaså både födelsernas och dödsfallens rela-liva antal, i synnerhet de förras. Både giftermåls-, födelse-, döds- och öfvers k ottstalen voro högre än rikets för 1850-talet, men lägre på 1880-talet. Från 1880-talet till 1901/1908 ha de två första talen bibehållit sin plats orubbad (i förhållande till rikets), hvaremot dödstalet åter blifvit betydligt högre än rikets. T hvad mån denna stegrade dödlighet beror på en förändrad ålderssammansättning hos befolkningen och i hvad män på andra orsaker, är oj möjligt att utreda med föreliggande tabellmaterial. Det är doek all anledning att antaga, att tillbakagången af de kraftigaste åldrarna alldeles afgjordt är hufvudorsaken. Såsom framgår af Tab. 11, är åldersfördelningen mycket ogynnsam: åldern 15'50 är svagt representerad, de högre åldrarna starkt. — I ännu mycket högre grad gäller detta om Öland och södra Dal, i hvilka bygder äfven barnaåldern är mycket fåtalig.1. FRYKSDALS IIÄRAD X VÄRMLAND.

För Fryksdalen och Öland ha födelse-, döds- och öfverskotts-talen utvecklat sig på följande sätt under de tre sista decennierna

O ni r i d e. F 8 d o 1 s c t a 1. Dödstal. Öfverskottstal. 1881/!*) 1891/lSOn! 1901,08 1881/90 1891/1900 1901 ISOS 1881/90 1891/190"' 1901 08 Fryksdalen . . . 251 244 22-7 141 15-8 16-6 110 8-fi 61 Oland') ... 83-5 22-" 20-5 17'9 18-fi 190 5« 3-4 1-6

Bägge de sista decennierna uppvisa för båda områdena sjunkande födelsetal och stigande dödstal. Vid jämförelse med rikets tal visar det sig, att födelsetalet äfven på Öland hållit sig någorlunda stabilt under bela den sista generationen (om rikets tal = 100, så är Ölands 1881 1890 och 1901 1907 resp. 81 och 79), medan däremot dess dödstal visar en betydlig stegring (1881 1890: 10(5 och 1901 1908: 126 -4 af rikets). För 1850-talet, har jag icke de för jämförelse erforderliga siffrorna till hands för Öland. Jag har trott mig finna, att. Ölands öfverskottstal, som på 1850-talet var något högre än rikets, från 1850-talet till 1880-talet sjunkit med mer än 50%. Från ,1880-talet till 1901/1907 sjönk det med ytterligare 73% och uppgår 1901/1907 till knappt 14 % af rikets.

Af mycket stor betydelse för bedömandet af en befolknings tillväxtmöjligheter är att känna det relativa antalet gifta kvinnor i fruktsamhetsåldern och deras fruktsamhet. Af Tab. 9 och 10, kompletterade ur den allmänna befolkningsstatistiken, få vi härom veta följande:

Gifta kvinnor i Mdcrn 1". 15 àr på 1,000 inv. Frnktsainhotstalcn. 1 ° oo. 18(J0. 1900. Ökning i § 1861/70. 1891 1900. Ökning i Fryksdalen....... 106 75 — 29 310 290 — 6 Hela riket......... 102 88 — 14 290 276 — 5

Både det relativa antalet gifta kvinnor i fruktsamhetsåldern och deras fruktsamhet har alltså minskats mera i Fryksdalen än i hela riket sedan 1860-t.alet. Sättas emedlertid rikets »tal» lika med 100, bli dc i fruktsamhetsåldern varande gifta kvinnornas tal för Fryksdalen 104 resp. 85, för 1860 och 1900, och fruktsamhetstalen 107 och 105, för 1860-talet och 1890-talet. Mäta vi med dessa mått i stället fCr med de ursprungliga talen, visar det sig, att Fryksdalens på 1860-talet ganska höga fruktsamhet gått, relativt taget, endast föga tillbaka under den länga emigrationsperioden, medan

') Talen i kol. »1901.08» afae Aren 1901 07.30 EMIQRATIONSUTREDXTNGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNrNGAR.

däremot det relativa antalet gifta kvinnor i fruktsamhetsåldern minskats afsevärdt. Det är väl först och främst denna relativt höga fruktsamhet, som hållit det fryksdalska födelsetalet någorlunda uppe. >Fruktsamhetskurvan» är f. ö. påfallande ojämn. Om rikets fruktsamhet sättes lika med 100, blir Fryksdalens för de fyra decennierna från 1860 till 1900 resp. 107, 109, 101 och 105. Anmärkningsvärd är här höjningen pä 1870-talet och den starka sänkningen på 1880-t.alet med ty åtföljande stegring ären 1891/1900. Måhända kan man här afläsa den starka hanssen på 1870-talet och 1880-talets därpå följande baisse inom häradets ekonomiska lif.

Sätter jag rikets giftermåls-, födelse- ocli dödstal samt antalet gifta kvinnor om 15/45 år och fruktsamhetstalet lika med 100 både för tiden närmast före emigrationen, 1850- och 1860-talen, och för den nuvarande tiden och i dessa mått anger höjningen af motsvarande Fryksdalstal, blir resultatet följande:

Giftermälstal. Födelsetal. DiJdstal. Gr. kv. 15/45 är. Fruktsamhet.

— 23 jS — 26 * +4* — 19)4 — 1 *

Beträffande Tab. 13 kan följande anmärkas.

Från 1810 till 1900 har hemmansdelarnas antal i Fryksdalen ökats med 120%, däraf 1811/1840 med 19 %, 1841/1*65 med 37 och 1866/1900 med 36 <, d. v. s. hastigast under den mellersta (och kortaste) perioden, långsammast under den första. Af samtliga hemmansdelar kommo är 1810 endast 15 upp till V«« mantal, år 1K65 17 % och år 1900 59 Dessa allra minsta hemmansdelars antal mer än åttadubblades från 1810 till. 1900 och ökades 1811/40 med nära 100^, 1841/1865 med nära 150/. och 1866/1900 med nära 75 %. Har ökningen af

hemmansdelarnas antal något hejdats under den sista generationen — jämför dt med närmast föregående, — gäller detsamma sålunda ännu mera om ökningen af de allra minsta hemmansdelarna. Emellertid är ökningen i bådadera afseendena påfallande stor ändå, allra, hälst om man tar i betraktande, dels att hemmanssplittringen redan 1865 hade nätt mycket långt, dels, och framförallt, att perioden efter 1865 karaktäriseras såväl af stagnerande nyodling som af folkminskning. Besinna vi till slut också, att till dessa hemmansdelar skola läggas ett betydligt antal lägenheter (2,411 uppges det år 1905, mot 1,411 år 18661), sä synes det ställdt utom allt tvifvel, att utvecklingen i Fryksdalen går och länge gått mot småbruk, liksom också att jordsplittringen på många häll gått sä långt., att bonden endast är att anse som en arbetare med eget hem.") Det må visserligen också ihågkommas, — vid jäm-

'1 En del uppgifter llnnnit icke tillgängliga för hela Fryksdalen für 18G5.

"i Stundom kan man bredvid hvarandra finna ett ända till ytterlighet nSndergplltt-radt oeh ett eudast pä nägra få händer uppdeladt hemman. Jag känner fall, dä ett1.

förelse mellan förr och nn att familjerna gått tillbaka i persontal högst betydligt, och att jordens skötsel förbättrats, hvarför också afkastningen ökats. Äfvenledes finns det skäl att anta, att brukningsdelarnas antal är betydligt mindre än hemmansdelarnas i de nordliga skogssocknarna. I stället för forna tiders »50-ärstorpare» ha nog också i ganska stor utsträckning trädt egnahemsinnehafvare med mantalssatt jord. Som ett bestyrkt faktum återstår emellertid, att hemmanssplittringen fortgått äfven sedan emigrationen åstadkommit en högst betydlig folkminskning. Förklaringen ligger, såsom redan nämnts, i att emigrationen tagit mera på hushållens storlek än på (leras antal. En viktig orsak till detta förhållande åter är arbetskraftens stigande dyrhet och den alltjämt ökade ohågan att tjäna (äfven hos föräldrarna). Den odlade åkerarealen har uppgifvits för 1805 till 5,900 hektar, för 180(1 till 21,200 hektar och för 1905 (ill 25,300 hektar På hvarje hemmansdel torde ha kommit i medeltal: 1810 omkring 23/d hektar, 186fi däremot 53;i hektar och år 1900 en obetydlighet mer än 5 hektar. På hvarje innevånare skulle efter samma beräkning ha kommit, år 1805:0'3 hektar, år 1865: 0-5 hektar och år 1905: 0-7 hektar.

Till sist några ord till belysande af förhållandena inom de olika socknarna. 1 nedanstående tabell har jag ordnat dessa efter procenttal hemmansdelar med mindre än l/M mantal år 1810 och framställt deras procentiska tillväxt af hemmansdelar och folkmängd. I sista kolumnen har tillagts uppgift om den odlade jordens relativa utbredning år 1905.

Socknar. Hemui ans-delarom intill '/m mänt. i % nf sam ti. &r 1810. Ökning, i Odlad jord i % af arealen land är I90Ö. [-Hemmans-delar-] {+Hemmans- delar+} 1811/65. Folkmängden 1806/65. Östmark.......... 36 219 126 4-2 Lekvattnet......... 35 393 216 2*2 Hvitaand.......... 27 112 303 51 Gräsmark......... 25 56 90 51 Fryks lindé......... 24 78 ai- !)1 Lvsvik........... M 8.1 li^ 12-1 Sunne .... 6 14 75 16-7 Västra Emtervik...... 3 21 71 20'ö Ostru Emtervik....... 78 24-tS Fryksdalen......... 15 Ki 113 »9

Af tabellen framgår, att det. råder ett visst samband mellan '"inga uppodling (låg procent odlad jord)'), stark hemmanssplittring

hemman kommit, i händerna pl ett bruk (eller bolag), som så småningom löst ut så godt nom alla heinmansägarne, tills endast några tå hårdnackade stiirre bönder suttit vari under det att en mängd småbönder samlat sig på hemmanet bredvid.

') Enligt uppgift skall åkerarealen Ini tillväxt, mycket starkt i l.ysvik, likaledes ganska starkt i Västra Emtervik, men svagt i Sunne och 1 Gräsmark.

och stark ökning af liemiiiansdelarnas antal ocli af folkmängden under perioden 1806/1865.

Nedanstående tabell kan tjäna att belysa utvecklingen under emigrationsperioden 1866/1900.

Socknar. [-Hem-ni ansde-lar-] {+Hem- ni ansde- lar+} om intill 1 mänt. i £ af nämt!, år 1865. Hektar 1865 i m hem-mansdel. åker år edcltal pr invånare. Ökning i % ären 1866/1900. Hem- I Folk- f7T~~ Akcrare-mans-mimg- . delar. den. , [-Hem-mansdo-lar-] {+Hem- mansdo- lar+} om intill »,« mänt. i % af samtl. år 1900. läckvattnet .... 85-fl 1-7 0-2 minskn. — 37 20 860 Östmark..... 80-0 2-5 0-2 41 - 211 20 87-C Hvitsnnd..... 64-6 4-5 0-8 34 14 24 77-6 Gräsmark .... 55-7 3-4 0'8 32 — 29 25 65-8 Fryksände .... 55-fi 58 ()'S 27 - 7-7 28 66'3 Lysvik...... 46-7 4-0 0-4 52 - 1*6 44 64-2 Västra Emtervik . 16-4 7 8 0-6 30 — 17-8 53 36i Sunne ...... 3 51 94 0-7 47 — 11-9 13 37-7 Östra Emtervik . . 15-6 0!) 34 - 20'1 minskn. 90 Fryksdalen .... 46t; 5-8 0-5 88 - 15-7 19 59-0

Af tabellen framgår, att något samband mellan hemmans- och folkökning, åkerarealens utbredning och hemmanssplittringen icke kan konstateras för emigrationsperioden. I synnerhet är det påfallande, att emigrationen varit särskildt häftig i ett par socknar med mycket stark heramanssplittring och med stark både hemmans- och folkökning perioden 1806/1865, men också i en socken ined mycket svag hemmanssplittring, svag hemmans-och folkökning under åren 1806/1865. Det är tydligtvis andra faktorer än hemmanssplittringen som varit bestämmande för utvandringens omfattning, först och främst sådana som läget — aflägsna skogssocknar mästc förr eller senare komma att affolkas, sedan deras invånare väl en gång fått smak pä det lättare och mindre enformiga lifvet nere i »bygderna»1) — och affärskonjunkturerna (här först och främst skogskonjunkturerna). Det må också framhäf-vas, att socknarna äro för smà enheter (knappast några verkliga sorial-ekonomiska enhrter, med ett egei lif), för att sockenstatistiken skulle kunna vara al' så synnerligt intresse. Här nedan har jag åskådliggjort emigrationens verkningar under perioderna 1866/1880 och 1881/1908.

Folkökning eller minskning i % b o c k n n r. 1866/1908. 1866/1880 1881/1908.

Lckvattnct.........— 60S — 19'J — 37'9

Gräsmark..........— 384 — 6-6 — 31 I

Ö. Emtervik........— 29 :i — 7 n — 24 «

Östmark..........— 28 7 — 9 0 — 10'6

Hvitsnnd..........— 227 — 00 — 22 7

V. Emtervik........— 226 — 13 — 210

Sunne...........— 120 + 41 —

Lvsvik...........— 11 0 + 8-4 — 18"

Fryksändc.........— 7'7 — 8'4 — 44

Fryksdalen.........— 20 ü — 2 l —18 »

'} Naturligen kan också stark liemmangnplittring lia medverkat.1. FRYKSDALS IIÄRAD X VÄRMLAND.

Till slut kan förtjäna påpekas följande. l>et relativa antalet födda (födelsetalet) var på 1850-talet störst i Ostmark; de öfriga socknarna kommo i följande ordning: Hvitsand, Fryksände (med Lekvattnet), Lysvik, Gräsmark, Sunne, de häda Emtervikssocknarna. Med afseende på fruktsamheten kommo socknarna under 18(!0-talet i följande ordning: Lekvattnet, Hvitsand, Lysvik, Fryksände, Gräsmark. Sunne, Emtervikssocknarna. Det ser ut, soin om födelsefrekvens och fruktsamhet stode i ett visst samband med åkerarealens utbredning (och hemmansdelarnas tillväxt). Emtervikssocknarna äro de enda, som före emigrationstiden ha lägre födelse- och fruktsamhetstal än riket. De ha också i mångt och mycket synts mig föga >fryksdalska». Östra Emtervik är (utom det lilla Lekvattnet) den enda socken, som uppvisar lägre fruktsamhet för 1870-talet än för 1860-talet. Skulle man vaga sammanställa detta förhållande med hvad som sagts om, att denna socken endast i ringa man blef

meddelaktig i Norrlandsuppsvinget?

Beträffande Tab. 12 skall jag inskränka mig till att nämna» att jag i Gräsmark och Ostmark hört den mesta klagan öfver skatterna och iakttagit den mesta fattigdomen. Gräsmark kommer ifråga om utdebitering nära nog upp emot de högst debiterade ölandssocknarna. Från båda dessa socknar har jag också hört mycken klagan öfver skolväsendets usla ställning. Det blir allt svårare att hal la skolorna vid makt. En framstående man i orten, själf folkskollärare,

ansåg skolorna sämre nu än för 30 år sedan.

* •

•

Ytterligare en del statistik har sammanförts här nedan. En sammanställning femårsvis af den sålda, resp. efter utmätning och konkurs sålda egendomen, uttryckt i tusental kronor, för Fryksdalen, Värmland, Riket samt Sunda], Nordal och Valbo har gifvit följande resultat:

Femårsperioder. Fryksdalen.') Värmland. Procenten för Såld egendom. Efter konkurs såld. 1 j* af all såld. Såld egendom. Efter kollkurs såld. 1 fi af all såld. Hela riket. Södra Dal.») 1856/60 .... 3.117 155 5» 22.715 306 1-4 1'9 12-8 1861/65 ..... 2,-162 87 35 16.369 783 4-8 4-7 5-G 1866/70 . 2,011 281 140 18,610 2,374 12-8 130 22-0 1871/75 . . . 7.016 ny 2-3 36.469 1,334 3-6 8"4 9'« 1876,8(1..... 2.876 141 4-9 22.868 1,249 5-5 40 150 1881/85 ..... 3,560 265 7-4 26,460 1,992 7-5 5-2 14fi 1886/90 ..... 3,967 269 91 21,506 2,627 12-2 9-9 10-4 1891/95..... 3.319 101 34 28,307 1.729 6t 6 8 10» 1896/11)00 .... 1,828 40 0-8 36,810 1.279 3-4 3-7 6-8

'i Di uppgift saknas |Br Fryksdalen och sSiirn Dat for året 1856, har detta år antagits ha ön försäljning motsvarande uiedelfursilljuingon Hlr Ären 1857 18fi0. ') Snndals, Nordals ooh Valbo härader

3—mun t. ttmigrationfutrettningen. hilnijn VIII.Det må särskildt observeras, att konkursförsäljningen i Fryksdalen ären 1866/1870 varit relativt något större än både rikets och Värmlands, att den åren 1871/1875 varit försvinnande liten jämförd med hela försäljningen, under de två följande femårsperioderna åter något större än rikets (men mindre än Värmlands) och därefter åter allt mindre och mindre. Konkursprocenten för Södra Dal är för samtliga perioder betydligt högre än både rikets och Fryksdalens. »Agrarkrisens» starka och tidiga verkningar komma väl till synes i Södra Dals konkursprocenttal. Anmärkningsvärd är också den starka stegringen af Fryksdalens hela försäljningssumma från 1860-talets senare till 1870-talets förra hälft. Från slutet af 1890-talet har en ny mycket stark stegring ägt rum. Saluvärdet af all försåld egendom var under åren 1893/1897: 3,808 tusen, 1898/1902: 5,588 tusen och 1903/1907: 10,690 tusen kronor. Hela antalet lagfarter utgjorde 1903/1907: 3,653, däraf 2,510 köp (alltså 500 om året). Under samma period har värdet af den fasta egendom, som sålts af enskilda till allmänna inrättningar, bolag och andra samfund, uppgått till l6.4 % af värdet af all såld läst egendom (10,690 tusen kr.). Fråndrages den egendom, som af bolagen sålts till enskilda (2.7 %), återstå 13.7 %.

En undersökning af postanvisningarna frän Amerika till några postanstalter för året 1906 har gifvit följande resultat:

Till

Sunne poatanstalt ankomna

114,115

kr

»

Stöpafors (i Sunne socken)

10.500

»

»

Gräsmarks postanstalt

35,000

»

»

Lysviks postanstalt

9l,850

»

____

Summa

250,865

kr.

Det är icke möjligt att exakt bestämma, huru stor den folkmängd är, som utgör dessa postanstalters kundkrets. Man torde kunna anta, att på hvarje invånare komma åtminstone 15 kronor. För Lysvika socken skulle man t. o. m. få 26 kr., för Gräsmarks endast ungefär 10. Det kan nämnas, att en liknande beräkning för Sundals härad gifvit 10 kr. per inv. till resultat; för en öländsk socken (Högby) 30 kr. Ölandsundersökningens författare anslår de summor, som genom posten eller i bankanvisningar anlända till Öland från öländingar i Amerika, till 500,000 kr. årligen, d. v. s. ungefär 17 kr. per inv. Motsvarande summa för Fryksdalen torde väl i hvarje fall kunna uppskattas till $^1/_2$ million. Att Lysvik utmärker sig för ett särskildt högt belopp synes vara sannolikt. Lysvikarne äro i hela Fryksdalen kända för förmåga att samla pengar och för allmän duktighet (i motsats mot t. ex. östmarksborna). En genomgång af postanvisningarna från Sunne till Amerika har visat, att ungefär 10 % af de inkomna pengarna vandra ut. En genomgång af de från Amerika till Sunne, Lysvik och Gräsmark kommande decemberförsändelserna har gifvit till resultat, att följande stater äro starkast representerade: Illinois, Kalifornien, Minnesota, Montana, Washington, New York, Rhode Island, Michigan och Massachusetts.

*

EMIGRATIONSUTREDNINGENS

BYGDEUNDERSÖKNINGAR

JÖSSE HÄRAD I VÄRMLAND

AF

G. GERHARD MAGNUSSON

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1908

Inledning.

Jösse härad i Värmland består af nio socknar, en kapellförsamling och en köping. Häradet gränsar i norr till konungariket Norge och Fryksdals härad, i öster till Fryksdals och Kils härader, i söder till Gillbergs och Nordmarks härader och i väster till Nordmarks härad och Norge.

Enligt Fernow skall en höfding Göte, hvilken under Olof Trätäljas tid och på denne sin frän des anvisning med etl stort följe af Västgötar och Göingebor från Skåne inträngde i dessa bygder och här tog sitt. säte å kronohemmanet Berg i Älgå socken, ha gifvit såväl häradet som den närbelägna Jösseforsen dess namn, (rötes härad och Götesfors, sedermera förändradt till Jösse.

Socknarna äro Köla, Eda, Arvika landsförsamling, Ny, Älgå Ounnarskog, Brunskog, Mangskog och Böda. Därtill komma Arvika köping och Bogens kapellförsamling.

Nordvästra stambanan genomlöper häradets södra delar, från Bodas gräns mot Kil till Edas gräns mot Norge, och räknar på denna väg åtta stationer, Böda, Brunsberg, Edane, Myrom (anhalt), Arvika, Ottebol, Åmot och Charlottenberg. De största vattendragen äro Vär-ineln och Glafsfjorden, som med sina norra delar tränga långt in i häradet. Värmeln kringflyter en mängd holmar och bildar en otalig 'nängd vikar i Böda och Brunskogs socknar, som genom denna sjö ha förbindelse med Vänern genom Borgvik. Glafsfjorden går upp till Arvika köping och landsförsamling, bildar i Älgå socken Älgåfjorden och utgör förbindelseled ined Vänern via Säffle. Dessutom har häradet ett antal andra sjöar, däraf Nysockensjön, Bänken och Gunnern äro störst, samt några genomlöpande Jlottleder.

Jösse härad och tingslag, som sammanfaller med Jösse domsaga 0,'h Jösse fögderi, är deladt i två länsmansdistrikt, Västra och Östra.

Den radande jordmånen i hela häradet är lera, af olika natur och godhet. Sandjord förekommer öfvervägande, utom i skogsbygderna, endast inom Grafås, Treskog och Löfnäs i Gmi-narskogs socken samt i Norra och Södra Emterud och Morast i Sto socken.

Jösse härad är öfvervägande skogsbygd, i det att 78's procent at hela arealen utgör skog och endast 13m procent odlad jord. In-1 KMlORATIONSUTREDNINQKN. BILAGA Vtir. BYGDBüNDERSÖKNINGAR.

vånarean talet för hela häradet höll sig från 1865 till 1880 öfver .".4,000, men hade till 1907 gått ner till något öfver 32,000. För bättre öfverskådlighet meddelas här en tabell öfver Jösse härads areal och befolkningsförhållanden.

Areal och folkmängd i Jösse härads församlingar.

Socken. Areal Kvkm. (land och vatten). Areal land. Hektar. Däraf i proc Odlad Naturjord. ligäng. 1905. Skog. 1805. Invånareantal. 1865. 1880. 1907. Köla . . 2 lo 21,838 158 28 780 1,874 3.428 3,056 2.578 Eda...... 288 26,762 138 44 750 2.297 4.951 5,688 6,149 Arvika' .... 194 15,810 207 lf 74 0 1,817 3,997 4,150 4,128 Arvika köping1. 300 874 1,514 4.3SS Ny...... 10f> 8,001 19-8 3'5 73 c, 1.121 1,806 1.823 1.565 Älgå..... 174 14,376 7'9 21 85 0 1.301 3,153 2,402 2,184 1.508 Gnnnarskog* . . 412 37,118 9-fi 5-4 791 6,578 6,037 4,850 Bogens kapell2 85 7,821 15 65 83-1 350 636 517 306 Brunskug . . . 268 23,146 15 0 13 78-5 2,406 5,179 4,988 3,761

Mangskug . . 1H5 12,648 78 2-9 834 1,100 2,505 2,476 1,497 Böda..... 83 7.127 22" 1 '9 72 8 1.009 2.042 2.289 1.616 Hela häradet 1.084 174047 13 l 34 78-8 16,728; 84,808 84,722 82,346

1 Köpingens areal ingår i Arvika sockens. — » Folkmängden är 1805 är blott gissningsvis fördelad p& Gunnarskogs socken och Bogens kapell.

«

Måndagen den 17 juni anlände jag per järnväg till Edane i Brunskogs socken, hvilken plats jag valde till utgångspunkt för de närmaste veckornas forskningar. Den 19 samma månad reste jag in till Karlstad oeh beviljades där ett längre samtal med landshöfdingen Gerh. Dyrssen, som därvid bl. a. upplyste, att allmän kungörelse utgått till vederbörande kronobetjäning, kommunalstämmo- och kom-munalnämdsordförande samt prästerskapet i Värmlands län med anmodan att tillhandagä de utsända bygdeforskarna med de upplysningar och råd, hvaraf de för utförande af undersökningarna kunde, vara i behof».

1 Karlstad och senare äfven i Arvika besökte jag redaktionerna för där utkommande tidningar oeh blef därigenom i tillfälle att; närmare klargöra ändamålet med och planen för de nu började undersökningarna. Hos samtliga tidningar utlofvades hjälp i arbetet, och det intresse för saken, som sedan visades nästan öfverallt, hvart man kom, torde till stor del vara en frukt af den välvilliga uppmärksamhet, tidningspressen ägnade emigrations frågan i allmänhet och vårt arbete i synnerhet.

Befolkningen var nästan utan undantag förekommande och vänlig, ja, ofta rent af hjärtlig, nch tycktes i allmänhet mycket väl2. JÖSSE HÄRAD. INLEDNOO.

5

törsta meningen med dessa undersökningar. De svar, som lämnades, blefvo alltid eller nästan undantagslöst afgifna utan att man pä något sätt behöfde truga eller tvinga fram dem. Något utfrågande för att få svaren i viss riktning förekom naturligtvis ieke, men så mycket mer påfallande var då att i vissa delar af häradet svaren på somliga punkter gåfvos en sådan omfattning och tillades en sä-dan vikt, att de blefvo dominerande för den trakten. Såsom exempel kan nämnas att i en af skogssocknarna »den langa värnplikten» alltid nämndes som den direkta och främsta, ja på många håll som den enda och uteslutande orsaken till emigrationen. I en annan trakt hade nian ingen benägenhet att skjuta fram värnplikten såsom emigrationsorsak, utan där talade man blott, om »bolagens» för jordbrukaren »förödande verksamhet», i en tredje trakt »började skogen ta slut och jordbruket kunde aldrig bära sig utan skog», o. s. v.

Men om också svaren och omdömena på detta sätt voro liksom gruppvis något färgade af vissa mera kännbara förhållanden, så behöfde man därför icke befara att få någon ensidig framställning, som tilläfventyrs kunde verka missvisande på undersökningarna i sin helhet. I hvarje socken träffades många personer, som med sak kännedom och förstånd förenade det objektiva omdömet om ortens sociala och ekonomiska förhållanden, personer som verkligen gjort sig miida att. på allvar tränga in i emigrationsspörsmålet och därför Också besvarade de framställda frågorna med eftertanke och sä ut förligt och omfattande det var dem möjligt.

Omkring ,'$00 personer äro utfrågade inom Jösse härad, och ha l'eras svar blifvit omedelbart antecknade och genast därefter ned-skrifna och registrerade. Samtal ha erhållits med landshöfding och hindssekreterare, ledamöter af riksdagens första och andra kammare, kyrkoherdarna i församlingarna, domhafvandena, kronolänsmännen, provinsialläkaren, publicister, kommunalnämnds- och kommunalstäm-nioordförandena, landstiugsmän, nämndemän, st.ationsinspektorer, skollärare, handlande, hemmansägare, arrendatorer, gårdsägare, torpare, handtverkare m. fi. Dessa samtal rörde till stor del de agrariska förhållande na men också mycket annat, som kan anses ha inflytande l'ä bedömandet af emigrationsspörsmålet. På det industriella arbetsområdet erhölls samtal med större arbetsgifvare, förvaltare, industriarbetare och ordförande i arbetarkommunerna.

Öfver hälften af alla samtal höllos med hemmansägarna, som i "etta härad utgöra hufvudbeståndsdelen af befolkningen.

Undersökningarna, som pågingo i tre månader, försvårades na-K°t af den ständigt ihållande nederbörden. En sä regnig sommar som 1907 har man icke haft i Värmland i mannaminne.Det är icke någon ny företeelse man kommer till, när man börjar undersöka emigrationsorsakerna i en bygd. Det är tvärtom något så gammalt och vant, det där, att folk emigrerar, så man tycker tydligen att det nu längre icke är någonting att fråga om eller svara på. Sedan fars och farfars tid har man emigrerat till Amerika och där har man kanske det mesta af sin släkt.

Det är någonting som gått in i blodet, något som redan passerat genom flera släktled och som således icke längre kännes som något från normala förhållanden afvikande, utan snarare tvärtom. Man är så att säga förutbestämd att resa till Amerika, och det är endast i det fall att man icke gör det som det kan komma att väcka något uppseende.

Det torde vara lämpligt att i början redogöra något litet för den tid då emigrationen i dessa trakter först började.

Några historiska fall af utvandring.

Den förste, som emigrerade till Amerika från dessa trakter, synes ha varit en hemmansägare Olof Andersson i Humslid, Gillberga, mot gränsen till Brunskogs socken, Jösse härad.

Man berättar om »Olof i Humslid» att han var en man före sin tid. Per Wieselgrens nykterhetsverksamhet hade i honom fått en af sina trognaste anhängare, och han försökte genom eget personligt föredöme och genom en ifrig, ibland nästan hänsynslöst häftig propaganda omvända sin hembygds befolkning till nykterhet och rena seder. År 1851 var han riksdagsman, i bondeståndet, men synes icke ha funnit sig väl bland lagstiftarna i hufvudstaden. Han afsade sig förtroendet och verkade ännu några år för sina idéer i Värmland, där denna tid husbehofsbränningen och dryckenskapen tagit en oerhörd omfattning, men tröttnade slutligen på striden. Det var inte endast mot dryckenskapslasten han kom i strid utan det blef så småningom mot hela samfundsordningen, som den tiden ansågs till god del hvila pä brännvinsbränningen. Kampen fick föras äfven mot prästerskapet, som var den rådande ordningens vårdare och väktare, och detta tvingade honom slutligen att nedlägga vapnen.

Han hade känt sig kallad till apostel för nykterhetssaken i Värmland, men när han icke kunde finna den uppmuntran och det stöd han väntat, så började han rikta tankarna på utvandring. År 1855 på hösten reste han från sin familj till Amerika för att höra sig för om förhållandena där, och på sommaren 1856 kom han tillbaka hem. På fråga hur han hade funnit det i Amerika svarade han, att där hade man icke endast den rena läran utan man hade också »det rena lefvernet». Och så beredde han sig till att taga hela familjen med sig öfver till det främmande landet.Han hade en bra gård, som han skött med insikt och omsorg, och man kan sluta af åtskilligt att han var en förmögen man. Men själf ansåg han sig icke kunna svara för att hans sju barn, fem flickor och två gossar, kunde här i landet bli uppfostrade »till skickliga människor» och därför, förklarade ban, reste han sin väg. Strax före midsommaren 1858 begåfvo sig således Olof Andersson i Humslid med hustru och sju barn samt äfven en ung bondson från trakten på resa till Amerika. I tio veckor vistades de på hafvet.

Den egendomliga händelsen med de tio, som reste så långt bort till främmande land, var i många år samtalsämnet i trakten och lefver ännu i friskt minne hos en och annan.

Olof Andersson var, när han med sin familj emigrerade, 45 år. Han dog vid 52 års ålder, och samma år äfven hans äldste son, men hustrun med de öfriga barnen lyckades ändå draga sig fram. En dotter blef gift med en man, som numera är känd som en af de rikaste svenskarna i Amerika.

Icke långt efter denna utvandring från Humslid reste en annan man, Telenius, från Öfre Fjäll i Mangskogen, medtagande hustru och fyra barn. Han var en skuldsatt bonde, som realiserade sin egendom och begaf sig till Amerika för att få det bättre. Så omtalas äfven en tredje emigrant under denna tid. Han var en 50 år gammal snickare och reste med hustru och barn till Amerika, också lör att söka sin lycka.

***

Det lider intet tvifvel om att dessa på sin tid så mycket omtalade utvandringar hade många liknande till följd.

Både det allmänna ekonomiska läget och jordbrukets betryck kunde kanske sägas predestinera till utvandringslust, men af stor betydelse måste då också varit dessa händelser, som visade på en utväg att i främmande land söka den lycka man icke ansåg sig kunna nå hemma.

När dottern till »Olof i Humslid» blef hustru till en millionär, en svensk yngling som i Amerika förvärfvat sina pengar, så kunde väl detta hända flera, förmenade man. Till de ekonomiska momenten hade kommit ett rent psykologiskt sådant, förklarligt i ännu högre grad med hänsyn till folklynnet i dessa trakter, som aldrig varit tungt och jordbundet utan i stället gladt och spelande fritt.

Kunde det finnas någon utsikt att på annat sätt än genom jordbruk skaffa sig utkomst, och kunde det finnas något land som fortare än andra kunde skapa rikedomar åt den enskilde, så var inte värmlänningen sen att försöka. Och det kan man med fullt skäl säga om honom, han har egentligen aldrig varit ansedd för att vara så värst fastvuxen vid sin torfva.

Järnbruken och jordbrukets biförtjänster, historiskt sedt.

Jordbrukets läge var under denna tidpunkt, slutet på 1850-talet, ganska tryckt. I en landshöfdingerapport från denna tid säges att »ett rationellt växelbruk fanns ingenstädes i Värmland, Hafren var brödsäd, oeh man pinade ut jorden genom för inånga hafreskördar».

Att existera pä hvad jorden gaf synes under denna tid ha varit omöjligt för jordbrukarna i allmänhet. De måste skaffa sig extra inkomster.

I Jösse härad funnos åtskilliga järnbruk, som gåfvo biinkomster till ägarna af omkringliggande hemmansdelar, och till dessa bruk skedde försäljning af kol samt äfven timmer på rot. Därtill blefvo bönderna anlitade för körslor åt bruken i det de fingo hämta tackjärn från masugn i trakten af Filipstad och köra tillbaka från bruket med smältstycken. För många pågick denna körning hela året, hvarje dag, med last fram och åter. Förtjänsten var för häst och karl c:a 2-75 à 3 rdr1 om dagen.

För ett bedömande af bruksrörelsens omfattning och betydelse för jordbrukarna under 1850—1800-talen torde om brukens arbets-och administrationsförhållanden några närmare upplysningar böra lämnas. Dessa uppgifter äro funna i en vid denna tid ä Brunsbergs-verken anställd inspektor H:s efterlämnade papper. Af desamma framgår, att Brunsbergsverken omkring lXtiO omfattade Brunsbergs. Reinholdsfors', I'inn fors', Moriansfors' och Åmåtts bruk, samtliga i eller på gränsen till Brunskogs socken.

(Jenom brefven från bruksinspektören till verkens chef framgår, att bruken hade ett ständigt bekymmer för att frän bönderna er-hälla tillräckligt af kol. I regel synes allt kol som erbjudits ha gått åt, och det som bestämde priserna synes ha varit de olika bruksbolagens konkurrens sinsemellan. Men detta reglerades genom de olika upphandlingsplatser bolagen skaffade sig. Vid olämpligt före, då snön dröjde för länge eller gick bort för snart, kunde bruken komma i sådan förlägenhet för kol, att de icke vågade drifva med full kraft utan arbetade växelvis några veckor ät gången vid de olika bruken.

En ständig sträfvan hos bolagen synes ha varit att hålla kolpriserna nere. men bland bönderna förenade sig intressena naturligtvis om motsatsen. 1 allmänhet kunde bolagen hålla kolprisen vid 7 rdr pr stig, 24 tnr, vid dåliga konjunkturer (1857—1860) ansågo de att »bönderna borde få en släng med af den allmänna krisen»

1 Dar ej annan beteckning (rifves, tinfen rdr alltid gülln riksmynt. Förf2.

»ch sänkte priset till 6-ro rdr, t. o. ni. lägre —, men ibland gingo de upp till både 0 och 10 rdr, beroende därpå att bruken öfverbjödo hvarandra för att icke bli strandsatta på kol. .lämte Brunsbergs-verken var det närmast Sälboda, Edsvalla och Borgvik, som täflade om den nödvändiga varan.

Arbetslönerna under denna tid voro för. arbete med kolning lägre än för annat arbete, liksom fallet varit i

allmänhet och i alla tider, enär detta arbete fått utföras under den årstid, då jordens skötsel ej direkt kräft någon arbetskraft. Daglönen för kolning vid sågen var omkr. 1859 i Brunsbergsverken 0'so rdr, for kolning i skogen 0-85 och för kolräddning pr natt 0'oo. Dagsverken för annat arbete stodo i pris mellan 0'2 5 (för minderåriga), 0-7 5 och 1-1 o rdr. Upphuggning af kolved betalades pr ackord.

År 1860 betalas byggnadsarbete pr dagsverke med Os o, l-ia, 1*67 rdr och stenkörning, häst och karl, med 2 so rdr.

En arrendator under denna tid begär för att taga tjänst hos bruket följande villkor: Arrendet får ej kosta mer än 225—250 rdr rgs pius skatten, ty därtill komme ju »underhåll af ett rotehjon i ^ månader af året». För körslor skulle bruket erlägga samma belopp som till främmande, enligt ackordspriser, och för dagsverks-gäng 32 skilling föl1 vintern och 1 rdr för sommaren.

En gjutare betingade sig 1859 följande villkor: 2 rdr pr dag, kost, eller kostpengar, fria husrum och vedbrand, 12 tim. arbetsdag. Fri resa till bruket för platsens tillträdande.

För bedömandet af penningens värde torde böra meddelas hvad bruksbefolkningen enligt fastställd taxa skulle erlägga till bruksskräddaren och bruksskomakaren för utfördt arbete. I sylön för en l>"njourrock hade skräddaren rättighet att taga 3 rdr, en vadderad ytterrock 3-2 5, ett par byxor af korderoj, vadmal eller tyg resp. 1 rdr, 0-75 och 0*5o, väst af siden 0'7r>, en mössa 0t>o, ett täcke 2-oo, o. s- v. Skomakaren kunde för ett par stöflar begära 3oo—3'5o rdr. '"ed långa skaft 4 r>o, ett par galoscher 2-oo, ett par grofva karlskor ett par fina kängor l as, o. s. v.

Dessa priser gällde då skräddaren eller skomakaren »åto egei bröd», annars erhöllo de hälften.

I brukets handelsbod voro följande priser gällande, (enligt funna notor för 1857, 1858): 5 skålpund kaffe 3:i3; 5 skålpund socker 3-33!

skålpund risgryn 0-tw; 4 kappar salt Foo; 1 kanna sirap 3-oo; 5 skålpund gråsej Foo; 1 rulle tobak l-as. En tunna råg kostade (1860) 18-20 rdr (1857: 17—1*), en tunna hafre 10 och en tunna korn 1-1 rdr. Bruken köpte upp spannmål på marknaderna och försågo sitt folk därmed, antagligen utan synnerligen stor tilläggsprocent.

Utom kol, som köptes upp så mycket bönderna kunde leverera, skaffade sig också bruken erforderligt timmer för sin rörelse. Skogen köptes pr träd och betalades med 1'25 for furu ocb 1 • 12 för gran eller res[).] • 1 s och 1 •(> <;. Pr tolft riktigt goda träd kunde äfven betalas 30 rdr, d. v. s. 2-so pr träd. För en post ä 3,500 träd betalades (>,000 rdr rmt. Man fällde endast de vackraste träden, 1(5 fot— 11 v.-tum, men ansåg ändå att man gick för hårdt ät skogen. 1 ett bref af aug. 1857 talas 0111 »hur lätt det är att fä lejd till skogsarbete, sedan allmogen förstört sina disponibla skogar», och i ett bref af 1858 säges att i trakterna omkring Brunsbergsbruken finnes »sannolikt ingen skog kvar». Då timret (11 aln.—12 tum) kostade 48— 50 rdr pr tolft, så ansågs det »mycket dyrt'. Det kostade annars vanligen 32 rdr rgs, mot 21 rdr rgs 1846.

Under åren 1857—1860 köpte Brunsbergs verken skogstrakter för tillsammans 53,390 rdr.

Tackjärnspriset höll sig denna tid omkring 10—12 rdr skepppund, för det, bättre Persbergsjärnet 1(5 rdr, eller ungefär 8—4 kr. pr centner (100 skålpund).

Men svårigheten for bruken att få tillräckligt, med kol för sin stångjärnstillverkning ökades alltjämt. Det torde till väsentlig del ha berott därpå, att bönderna i själfva verket icke hade någon egentlig vinst på kolningsarbetet och därför sä småningom upphörde med detta, till båtnad för jordbruket, som därigenom kom att bli mera beaktadt.

1 »Underrättelser för Vermlands jordbrukare, utgifne på Kungl. Verinländska Hushållningssällskapets bekostnad af Franz von Schéele, k. Sällskapets sekreterare, 1857» talar nämnde författare om de särskilda arbeten jordbrukaren utför i och för bruksrörelsen i dessa här omtalade trakter. De bestå uteslutande af tvenne slag, nämligen tillverkningen af kol och forslandet af tack- och stångjärn.

--»Hvad därvid först beträffar tillverkningen af kol, har densamma visserligen tillskyndat allmogen en kontant inkomst, som på många trakter varit honom ganska välkommen, men med de kolpriser, hvilka hitintills varit gällande, har allmogens behållning varit alldeles ingen, utan tvärtom har kolningsarbetet oftast medfört förlust, ehuru man varit nödsakad fortsätta härmed till dels betäckande af gamla skulder, dels återgäldande af nya förlager. Då jag sagt att kolningen icke medförer någon vinst, ber jag att få erinra, det ännu finnes ställen inom Värmland, där en stig kol om 24 t:r betalas med 3 rdr eller föga däröfver och att ganska få måtte de ställen vara, Bergslagerne undantagne, där han gäller högre än 7 rdr 24 sk., allt rgs. Besinnar man nu huru manga dagsverken som erfordras för kolvedens fällning och upphuggning, inkörning, inresning, risning och stybbning, det egentliga kolningsarbetet, utöfningen och

forslingen till bruket, så torde ingen särskild kalkyl behöfvas for att ådagalägga att kolstigen skall kosta iner i tillverkning än beloppet af den för honom erhållande ersättningen, och då har likvisst skogen icke alls blifvit tagen i ringaste beräkning. Betänker man vidare att till kolved fälles vanligast allt som står i kolbottnens närmaste granskap, det må äfven vara (le skönaste och rakaste ämne till timmerskog, och att till kolmilans yttersta ring, på ganska inånga ställen, begagnas växtlig ungskog, så är detta arbete, såsom det i allmänhet af allmogen bedrifves, ingalunda gagneligt för åter-produktionen af skog, och det s-ynes mig således temmeligen obestridligt att med de nu i allmänhet låga kolpriserna är koltillverkningen hvarken för ögonblicket eller framtiden en för jordbrukaren verkeligen gagnande näringsgren. Hvad åter beträffar forslingsarbetet, så har äfven det blifvit bedrifvet för den kontanta inkomstens skull, men ingalunda för den verkliga behållning det lämnat, ehuru förlusten å detta arbete icke ligger så solklar som den å kolningen. För att verkställa forslingar måste en ganska betydlig del af det bästa fodret föras från hemmet, och under fodringen och transporten häraf blifver en stor del förspilld. Till matsäck användes en betydlig del af den reelaste sofvelfödan, hvilken skulle hafva varit trefaldt drygare, om den i hemmet åtnjutits jämte annan icke transportabel föda, och slutligen kommer icke det ringaste af den under bortovaron fallna hästgödseln hemjorden till godo. I>et låter icke betvifla sig att bondens egendom skulle högst betydligt kunna förbättras, om han pä densamma, på komposters frambringande o. d. in., använde den tid och de krafter, som nu begagnas för endast framforsling af andras produkter, och lägger man härtill det öfverflödiga bruk af spirituösa, som forslingsarbetet medförer, "ch, efter en alldeles falsk tro, gör nödvändigt, så inses lätt huru 'nycken skada forslingen förorsakar bade åt jordbruket och jordbrukaren. --

Som man äfven ofta anförer att bruksrörelsen åstadkommer pn ökad afsättning af landtmaanaprodukter, genom konsumtion hos den arbetspersonal, hvilken vid hvarje bruk underhålles endast i och för järntillverkningen, sa far jag upplysa att då antalet af tor paré och dagkarlar högst sannolikt vore alldeles detsamma äfven om järntillverkningen icke fanns till, ehuru deras arbetsförmåga då vändes ät andra näringar, utgör antalet af de personer inom länet, hvilka äro anställda vid stångjärns- och manufakturverken, ej betydligt öfver 1,4(10 människor, och om därtill läggas de gifvas hustrur och barn, sa blir hela denna personal, utom Bergslagerne, högst sannolikt omkring 4,500 människor, och man finner således lätt, att 'leuna fördelad pä en yta af mer än 100 kv.-mil ej betyder stort i afseende på konsumtionens förökande. — —

Skulle man antaga att järnhandteringen i dessa trakter alldeles upphörde, så skulle naturligtvis samtidigt därmed äfven kolningarna oeh en del forslingsarbeten upphöra. Dä jag i det. föregående sökt visa, att dessa arbeten, långt, från att tillföra dessa orters invånare någon vinst, förorsaka dem pekniära förluster, skada deras åkerbruk oeh dem självfva, faller det sig naturligt att upphörandet med dessa arbeten skall medföra en alldeles motsatt verkan. Visserligen skall det blifva bekymmersamt för mången att sakna den lätta penningetillgång forslandet frambragt, att frångå gamla vanor och nödgas lämna arbeten och sysselsättningar, vid hvilka man uppväxt, men många år skola icke förgå innan man, tvungen af omständigheternas makt, lärt sig att ägna jorden allt det arbete man kan åstadkomma, och denna mot sina dyrkare tacksamma moder skall icke allenast snart gifva dem skördar, som lämna verklig behållning, utau de skola ock njuta den ljufva, lugna tillfredsställelse som den idoge landtmaunens lif skapar. Men icke allenast den förökade alkastningen af den omsorgsfullt skötta jorden, icke

allenast den ökade trefnaden i det husliga lifvet skola blifva vinsterna af upphörandet med nuvarande arbeten för järnhandteringen; en annan besparing skall uppstå, hvars frukter först framtiden skall erkänna. De inställda kolningarna skola nämligen gifva åt skogarna en nu okänd utveckling. Om trävaruomsättningen skulle fortfara, så medtoges väl alltjämt timmerskogen, men den yngre skog, hvilken nu till största delen förbrukas i kolmilan, kommer att blifva besparad och skall bereda en värderikare skogstillgång, än som under nuvarande förhållanden någonsin åstadkommes. — — —

Såsom ett bevis för sanningen af min åsikt i afseende på forslingens följder, vill jag anföra, att innan järnvägen mellan Sjöändans lastningsplats och Kristinehamn inrättades, bestriddes varutransporterna emellan dessa ställen, äfvensom emellan Kristinehamn och Filipstad af jordägare, boende i Varnums och Ölme socknar, och ehuru de i sekler hämtat, såsom man då tyckte, betydliga kontanta inkomster genom detta forslande, stod deras åkerbruk på lika låg punkt som hela deras välstånd; men sedan den nämnde järnvägen gjort nästan allt forslande på annan väg öfverflödigt och dessa orters invånare vändt sin bag oeh sina krafter åt skötandet af egen jord. hafva nykterhet, trefnad och välmåga blifvit hemmastadda hos ett

folk som förr endast förde ett åkande lif.»

» •

Den uppfattning, som gjorde sig gällande i detta uttalande från en erkändt framstående kännare pä hithörande områden, blir ytterligare understruken af de äldre jordbrukare, som ha hågkomster frän den tiden. Någon i större utsträckning betydande hjälp ät bönderna gåfvobruken icke, och någon starkare ekonomisk känning af brukens nedläggande märktes aldrig, det är det allmänna svaret. Många hade sina kontanta inkomster från bruken, fastän med tvifvelaktig vinst i det hela, som framgått af ofvanstående, och många bönder kunde ju genom den konsumerande bruksbefolkningen få en rikare omsättning för sina produkter än under andra förhållanden, men i det stora hela betydde bruksrörelsen för Jösse härads jordbrukare ganska litet. Under inga förhållanden kan man säga, att bruksrörelsen där utgjorde någon lifsbetingelse för jordbruket.

Sädesproduktionen i Jösse härad torde denna tid ha motsvarat konsumtionen, enligt hvad dåvarande landshöfding i sin berättelse uppgaf, men för bruksbefolkningens behof uppköptes spannmål i 'egei från andra orter, särskildt Västergötland. Hafreskördarna voro oftast för mänga i föl jd, så att de utarmade jorden, men man synes denna tid ha haft synnerligen små behof. Näfgröten oeh hafrekakan var den mat, som fick utgöra den hufvudsakliga näringen för de fattiga torparna och lägenhetsinnehafvarna, som stodo bönderna till tjänst mc<1 arbete. Bönderna själfva lefde något bättre, icke sä mvcket på grund uf inkomsterna på jordbruket utan kanske mera genom timmer-försäljning.

Man började gä riktigt hårdt åt skogen under denna tid. På 50—60-talon fälldes, såsom nvss omtalats, endast de större och vackrare träden, men fram pä 70-talet- började i detta härad skogsköpandet på illvar, och under samma tid, till mediet af 70-talet, synes bruksrörelsen ha hållit sig väl uppe trots dyra kolpriser. Men så kom den stora krisen 1877, da både järnet och virket föll så ansenligt i pris. Det var öfverproduktionen i stångjärnstillverkningen som inledde krisen, och så kom därtill nordvästra stambanans framdragning genom häradet och gjorde revolution i förhållandena. Kolpriserna •stego till svindlande höjd, sä snart järnvägen trängde fram och vidgade afsättningsrayonen — priset å stigen kol gick 1873 upp ända lill 24 kr. och bruken fingo i flera år arbeta med endast half kraft.

kommo de nya uppfinningarna inom järntillverkningen i utlandet, valsverk anlades och bruken måste nedläggas.

Järnets pris blef ansenligt nedbringadt och omöjliggjorde all konkurrens. Vid »Fastingen» i Kristinehamn (aprilmarknaden) kos-tflde på (50-talet tackjärnet 4 à 5 rdr pr centner, men på 70-talet började ökni ngen, sä att det är 1872 betalades med .Vas, år 1873 gick Priset upp till ti—7 kronor. Men sa korn den starka konkurrensen *rån England. Ar 1877 bjöds det engelska stångjärnet ut för 7 kr. pr centner. Metoden att taga ur fosfor ur järnmalmen (däraf Tho-'naafosfaten framgick) gaf ett betydligt rikare utbyte af malmen och ^aflade större tillgäng på järn, hvilket i sin tur måste ha en nästan "medelhårt förödande inverkan på den svenska

järntillverkningen.

Skogshandeln.

Nu var det några år nästan stillestånd i järnhandtering och skogshandel. På den stora sjön Värmeln, där annars flottningen var betydande, sågs ej en timmerflotte under hela året 1879, beräv tar en gammal bonde. Men endast några år radde detta stillestånd. Ar 1882 började skogshandeln igen. »En skräddare H. köpte skog på rot, sköflade och förde till Värmeln, där en ingenjör B. tog emot det. Men båda måste inom några år göra konkurs, medan tredje hand i transaktionen, en patron E., sagade timret, lastade trävarorna pa sina fartyg oeh förde dem direkt till utlandet.. Den tiden visste ingen hvad skogen var värd, och skräddaren betalade nog både for mycket och för litet för skogen, som det föll sig. Han tog dock-skogen ända ned till (i fot—3'/a tum (eng. mått), så att där ej blef annat kvar än sönderslagna buskar. Hans område var mest förlagdt till hemmanet Kronan i Brunskogs socken.»

Nu hade således sköflingens tid kommit, och det var inte nog med att det sköllades, bönderna förlorade också de penningar de hade att fordra af dessa mellanhänder mellan de verkliga köparna och dem. Pa samma tid började också den ödeläggande pitpropsför-säljningen, allt i de sydöstra delarna al' häradet. »All ungskog tillspillogafs, och det blef en härjning i skogarna som var förfärlig.» 1'ropsen gick till England öfver Göteborg. Redan på (iO-talet, hade man börjat göra upp kontrakt med några bönder i hemmanet Strand i Brunskog om sköfling af pitprops, men det hejdades då i tid, enär bönderna fingo klart för sig att uppköparen af skogen med afsikt värderade afverkningsmöjligheten för högt för att göra det omöjligt för bönderna att infria sina förbindelser. På sä sätt beräknade uppköparna att fria sig från betalningen.

Det var. som nämnts, de sydöstra delarna af häradet, Krunskogs och Böda socknar, som hade den mesta känningen af dessa förhållanden, men längs efter flottlederna uppe i de öfre socknarna blefvo nog också verkningarna skönjbara. Dock äro utsagorna eniga därom, att efter järnbrukens nedläggande jordbruket fick en kraftig stöt framåt, enär nöden tvingade till ett bättre aktgifvande på hvad jorden kunde och ville gifva en flitig brukare. Hästarna hade af brukskörslorna blifvit svårt medfarna, men fingo nu göra rätt för sig pä ett mindre ansträngande sätt, gödseln, som förut lagts på landsvägarna, kom nu jorden till godo, allt som jorden bar kunde nu bättre utnyttjas och ingå i en ordnad hushållning. Men man hade varit van att få kontanta penningar hvarje år från bruken, och det var dessa man gärna ville behålla, och så lät man, dä tillfälle härtill öppnades, skogen umgälla det.Under sådana ganska prekära förhållanden för jordbruket, i de trakter där järnbruken närmast haft sitt verksamhetsområde, var det ganska naturligt att många unga bondsöner utvandrade till Amerika, men doek hade åtskilliga andra grupper af befolkningen gått före med exemplet. Da bruken nedlades, reste många af dess arbetare, smeder och gjutare, till Amerika, men äfven under brukens lifligaste verksamhetstid synes utvandringen bland deras arbetsstyrka ha varit ganska betydlig efter tidens förhållanden. Arbetarna hade i ekonomiskt hänseende betydligt förmånligare villkor vid järnbruken än hemma på fars eller någon annans egendom, men 'le emigrerade ändå. Sä t. ex. beslöto 18H8 fyra unga arbetare vid Brunsbergs såg att gemensamt resa till Amerika. En af dem berättade för mig att de reste för sitt nöjes skull, att en af dem var förmögen, att de alla hade bra inkomster och att de redde sig godt. Men de fingo äfventyrslusten i sig och beslöto att resa. På våren utvandrade de och förtjänade i Amerika sitt bröd på järnvägs-arbete, som för ett par af dem ledde till stora besparingar, delvis sedan öfverflyttade till Sverige.

Men det var också en annan utflyttning, som skedde samtidigt '»ch fortgick många år framåt, nämligen den af ungt, kraftigt arbetsfolk till Norrland. Denna utvandring frän Jösse härad började pä •50-talet och fortgick i ett, par tiotal år. Värmlänningen har alltid S.Jort sig känd för kunnighet i skogsarbeten, och det blef just värmlänningen som fick lära norrlänningarna att köra och flotta timmer. Han for hvarje jul upp till Norrland med häst och körde timmer i skogarna. På våren vände han liemät igen. Och de som inte hade v'nterarbete foro dit på sommaren och flottade. Detta pågick i mänga är som en stark cirkelgång, görande befolkningen i dessa trakter

tämligen »flytande» och rörlig. Men sä småningom växte •lär upp en generation i Norrland, som redan från barndomen fått ölva sig i skogsarbete. Sågverken hade måst skaffa sig en bofast arbetarstam, tv det ryckvisa inströmmandet af arbetsfolk från olika håll kunde inte i längden motsvara denna industris alltmer konstanta behof, och mänga af dessa bofasta voro just värmlänningar. När deras söner växte opp, togo de hand om arbetet, och tillgången ilt arbete för de ditresande blef i hög grad kringskuren. Värmlänningen hade lärt bort sin konst och skapat en duktig arbetarstam,— nu fanns ej längre samma behof af folk från andra landsändar, och sa måste de reslystna kasta sina blickar åt annat häll. Det blef åt väster — till Amerika.

När så emigrationen en gång börjat, gick den af sig s jälf. Broder tog broder till sig, syster tog syster, man gifte sig in i hvarandras släkt, och så ntlades en mängd släktbryggor från Sverige till A merika. Öfver dessa bryggor har sedan en jämn ström af ungt, kraftigt folk dragit fram.

Förhållanden i afseende å jordbruket. Folklynnet m. m.

Men så lätt förklarad är icke emigrationen, att »den går af sig själf sedan den en gång börjat». Där måste komma andra anledningar till, som bilda underlaget för denna fortsatta åderlåtning af landet, samtidigt som hela näringar förgäfves ropa efter arbetskraft för sitt bestånd. Man får icke blunda för, att de som rest förut till Amerika äro de ifrigaste och mest verksamma värf var na, att det är dessa som bekosta eller åtminstone förskottera kanske flertalet Amerika-biljetter från vissa trakter, att deras ständigt berömmande uttalanden i bref om Amerika, deras af en viss reklamlust präglade besök i hemlandet och deras ibland verkligt storslagna hjälp åt nödlidande hemmavarande draga mänga ditöfver. Men de skulle icke förmå att göra det, om icke de allmänna ekonomiska och sociala förhållandena i hemlandet bildade en bärande jordmän för dessa påverkningar från landet i väster. Vill man försöka närmare bedöma denna jordman, sä går man självklart först till frågan om traktens jordbruksförhållanden, eftersom Jösse härad är en jordbruksbygd.

Jordbruket i Värmland står icke pä någon hög nivå, och .Jösse härad utgör intet undantag. Jorden är mycket kalkfattig och ganska litet fruktbar, men genom omsorgsfull skötsel ger den pålitliga om än icke stora skördar. En väl ordnad växtföljd har man på senare tider sökt genomföra, hvilket också lyckats pä många ställen; hafreodlingen har inskränkts, till fromma för produktionen, sotn nu visar bättre resultat pä mindre områden än förr ä större, och höproduk-tionen har drifvits upp på senaste årtiondet, så att ökning skett i kreatursstocken.

Nästan utan undantag förklara jordbrukarna i Jösse härad, att jordbruket inte bär sig utan' måste ha hjälp af skogen. Sönerna och döttrarna resa till Amerika, och att taga dräng och ⌊jiga i deras ställe kan inte jordbruket bära. »Då får också skötseln af jorden bli som den blir, man sår ut och skördar på de fält man hinner med. För att. fii några kontanta medel till skatter och konstgödsel måste man sälja skog.» Sådant är svaret i allmänhet i dessa trakter, mest allmänt i skogstrakterna.

På många håll börjar dock skogen alldeles taga slut, och bönderna i dessa trakter se med stor oro mot framtiden. De utgå i allmänhet från den bestämda, förutfattade meningen att jordbruket icke bär sig, och de anse alldeles lönlöst att försöka visa motsatsen. När så skogen en gång tar slut för dem, och det skall någon gång ske, då de hvarje år sälja sä mycket att, återväxten omöjligen kan betryggas, måste dc lämna sin jord, som ensam icke förmår föda dem. När man så också betänker hur »Jösseh är ingens» lätta, sorglösa lynnepredestinerar till lust för att lefva för dagen, utan annan tanke pä morgondagen än att den alltid skall reda ut hvarje trasslig härfva, sa förstår man den brist på ekonomisk beräkning som karakteriserar sn. mycket inom detta härads jordbruksnäring.

Folket är ieke lättjefullt utan tvärtom energiskt och initiativrikt, men dessa goda egenskaper inriktas icke så mycket på jordbruket som på en hel del annat. Jordbruket är styfbarnet, som får göra brukaren den nytta del kan men aldrig kan hoppas få hans kärlek eller värmande omtanke. Skogen och åkerfälten, sjöarna oeh älfvarna ge hans sinne njutning och glädje, ty ban har förmåga att se och tjusas; men den praktiske, idoge brukaren, som ägnar jorden all kraft och allt intresse, det blir han aldrig. »Iian älskar sin hembygd till öfverdrift», men han tror inte pä att den föder honom; han låter skogen umgälla allt sä länge den räcker, men när den är slut, sä ser han sig

om efter något annat. (Joh han är nog så vaken och intelligent att han slår sig igenom hvarthän han än kommer. Han har järn i viljan, lefnadsmod och solsken i sinnet-, och sådant leder honom alltid öfver alla vanskligheter.

Med dessa egenskaper borde dock .Iösseháringen, och värmlänningen i allmänhet, kunna blifva framstående jordbrukare. Detgäl-ler kanske blott att inrikta deras håg pa skötandet af jorden, att lära dem inse hur mycket jorden i själfva verkat lönar allt idogt arbete, att lära dem älska själfva ilen omvårdnad jorden så väl behöfver för att visa sin rikaste alstring.

När detta Jolk. som nu lefver sitt sorglösa lif i dessa bygder, för att hvilken (tag som helst lämna sitt hem och söka sin lycka pa andra trakter, liir sig förstå att äfven den värmländska jorden kan blifva fruktbar, då skall det också trifvas kvar där. Men da tå icke gossen och Hickan växa upp i en föräldrarnas ständiga veklagan öfver att jordbruket icke bär sig, utan dä böra de i stället lära sig fa tilltro till jordens bärkraft oeh lära sig känna att jorden visar tacksamhet mot sina goda brukare. Då far icke skogsförsäljningeu frän hemmanet hvarje ar påminna sonen oin att när ban blir stor, sn finns ieke ett träd kvar, nej, dä måste i stället skogen vårdas som en trogen vän. hvars hjälp icke bör anlitas förrän i nödens sva raste stund.

Denna jordbrukets pånyttfödelse kan nog spåras här och där pä vackra ansatser, men i regel måste man konstatera det sorgliga förhållandet att jordbruket i Jösse härad alls icke står pa någon glädjande hög ståndpunkt. Antagligen är det ännu sämre pa vissa andra trakter, men detta förändrar icke det faktiska förhållandet.

*

Sockenbeskrifning.

Då svaret på frågan om jordbrukets *möjlighet att bära sig* dock utfaller något *olika* i olika delar af häradet, beroende på deras af läget betingade olika förutsättningar, torde vara lämpligast att i denna del redogöra för de skilda socknarna hvar för sig.

Brunskog.

Brunskogs socken ligger delvis invid deri stora sjön Värmeln och genomlöpes i sin södra del af nordvästra stambanan, som i socknen har stationerna .Brunsberg och Edane. Folkmängden 1907 var 3,761 men var 1865 öfver 5,000. Af hela socknens areal land (23,146 hektar) äro 3,597 hektar odlad jord och 18,1 7H hektar skog.

Ar I tf 13 var bela taxeringsvärdet a jordbruksfastighet 4f>0,1*4 rdr. I'en störst» jordegendomen var Brunsberg à 46,506 rdr. Ar 1865 var värdet a jordbruksfastighet 2,359,540 kr. Största jordpossessionen var Spangedal à 351,300 kr. Ar 1900 var taxeringsvärdet I,><50,400 kr., däraf Spångedal a 331,000. Brukningsdelarna voro år 1903 i allt 593, däraf brukade af ägare 586 och at' brukare 7. Under 2 hektar odlad jord hade 20* ägare, 2—20 har 361, 20—100 har 16, öfver 100 har 1. Aboarnas antal år 1750 var 231. Jordtorp och andra lägenheter ar 1900 voro 4!». - Socknens industriella inrättningar år 1905 voro 6 med si arbetare och ett tillverkningsvärde af 102,400 kr.

Brunskog har alltid ansetts vara en förmögen socken, och redan dess yttre tyder pa detta. Far man den östra landsvägen norrut genom socknen, så får man den bestämda uppfattningen att här bor ett relativt välbärgadt, skötsamt folk. •lordbruket synes stå högre här än pä en del andra orter, men någon kreatursskötsel af betydenhet synes icke existera.

I »et allmänna svaret är, att jordbruket, äfven om det söker följa med i utvecklingen, ieke kan reda sig utan tillskott af skogen och de biinkomster skogshandteringen kan bringa. Tränger man närmare in i den ekonomiska frågan, finner man snart att hemmansägarna i regel icke kunna lefva pä sina hemman, men att, detta kanske mera

beror pa at.t jorden ieke skötes som den borde än pa den dåliga jordmanen. Att jorden kan skötas bättre än som nu är fallet, därom blir man snart förvissad, men man förstår da också att hufvudorsaken till denna brist i skötseln ligger i saknaden af tillräcklig arbetskraft. Ungdomen har rest sin väg, till Amerika eller in till städerna, och jorden får nöja sig med att bli omhuldad af gamla gubbar och gummor samt barn. Men hemmansbrukets mindre goda skötsel kan äfven hero af bristande energi, okunnighet och olust, skapad af den bristande tilltron till jordens förmåga att föda sin brukare.2. JÖSSE JIÄR-iD. BRUNSKOG.

19

En torpa-re förklarade sig icke knnna ha mer ön l kur och l häst på 30 tunnland öppen jord. En hem inansägare, som var skicklig jordbrukare och hade deltagit i jordbrukskurser såsom hushållningssällskapets stipendiat, förklarade att å 8 tunnland öppen jord i dessa trakter kunde, födas I kor, men att han funnit att i Skåne på 1 tunnland kunde hållas ;"> kor och 1 häst. En hemmansägare förklarade sig ha 5 kor och 1 häst, men kunde icke beräkna att jordbruket bar sig. Tvärtom kräfde det hvarje år ett ekonomiskt tillskott af 200-•'00 kr. till skatter, kläder, kraftfoder, konstgödsel o. d., och det måste tagas af skogen. Ändå hade ban sitt hemman i närheten af järnvägsstationen, blef ganska lätt utaf med sina produkter, förnämligast smör och kalfvar, några om aret. För smöret erhöll han l*eo — 1*65 pr kg. och för kalfvarna. när de blifvit 8 Si veckor gamla, 28 — ;S<> kr. pr st. Han sålde vanligen 4 kalfvar "in året.. Någon spannmål hade lian aldrig att sälja. En tredje hemmansägare hade köpt sin egendom utan skog, men kunde icke reda sig på den utan måste förtjäna extra genom snickeriarbete. En fjärde hemmansägare, gammal ansedd landtman, hade en gård som födde 2 hästar och 8 kor, men den bar sig knappast ändå. »Förr kunde man sköta sin gärd, sade han. och lefva nästan utan några kontanta pengar alls, men nu för tiden skall det vara pengar till allting. En lnndtmanna-förening ha vi för gemensamma inköp af gödningsämnen o. d., men iill detta skall också vara kontanta pengar, och någon ökad afsättning Jör våra produkter ger oss denna förening icke».

Men om också jordmånen är sa karg att jordbruket i allmänhet !cke bär sig, så erkännes från många håll, att jordbruket lunde bära -ig betydligt bättre, om jordbrukarna i allmänhet lade sig mera vinn mil det. Ja, mänga uttalanden ga i den riktningen att om icke skogen tunnes att lita till, sa skulle hemmansägarna kunna existera på sina jordbruk, tv då vore de tvungna att ägna sig ät jorden. Så länge skogen finns, går allting efter gammal slentrian, och ingenting göres tör att drifva upp jordbrukets intensitet. Den tvingande nödvändigheten liar ännu ej inlunnit sig. Och ;ued detta förlitande på skogen följer ringaktningen för hvad de små tillgångarna kunna blifva till, "är de samlas. Att lägga det ena öret till det andra, såsom jordbrukarna fä göra i andra landskap, för att sa småningom få ihop till kronan, det faller inte hemmansägaren i dessa trakter in att 'änka på. Han vill ha en reel penning på en gång. för sitt skog-skifte, för sin kolmila eller för sina körslor, och så glömmer ban "rpna. L>et är folklynnet som spelar in äfven här.

Man erkänner vid mera ingående pröfning ganska allmänt, att .lordbruket ligger nere. och man medger också att det till sti>r del heror pa bristande insikt om jordbrukets skötsel. Föråldrade uppfattningar göra sig gällande, hvad som gått i farfars och fars tid får20 kmigrationsütreöningen. bilaga vrri. bygdeundersökninsar.

gå äfven nu, och det nya. som trots allt ända någonstädes lyckats dyka upp, har fruktansvärda svårigheter att tränga sig fram till erkännande. Hvad som särskildt brister i fråga om jordbruket är gödselns tillvaratagande. I'en saken har man icke lärt sig i dessa trakter. Man låter den naturliga gödseln förfaras och köper konstgödsel i stället. Torfstni användes obetydligt, ännu, hvadan man icke tar vara pa urinen. Här behöfs upplysning och praktisk vägledning.

Boskapsskötseln står i .Jösse härad synnerligen lågt, och Brunskogs socken kan i detta fall icke sägas utgöra något undantag. Genom tjurföreningar och premieiing har man visserligen börjat arbeta något iner planmässigt för höjandet sif denna viktiga näring, men ännu ha resultaten icke blifvit så märkbara. Den vanliga kreatursrasen är en blandning af finnko och laglandsko. Föraöken att inarbeta ayrshirerasen ha i allmänhet icke slagit sa väl ut, ty för skogsbete, som här mycket; förekommer, är denna ras lör stor och hög och har svart att föda sig på sådana magra beten. Skogsbetena lida af den gamla svedjningen, som alldeles drog ut markens must, sedan några råg-

eller timotej skördar där fatt växa.

I de trakter, som ligga nära järnvägen, har kreatnrsskötseln tydligen drifvits upp betydligt öfver medelnivån för socknen i öfrigt. 1y där är afsättningen för mjölk öppen, hvilket icke kan sägas om de längst bort belägna trakterna. Där mjölken kan säljas samt äfven smör och kalfvar afyttra*, så synes som om kreatursskötseln verkligen fått äran att räknas som lönande näring.

Att basera kreatursskötseln på fodermedel går inte här. enligt de flestas mening. Skogsbetet måste behållas, mena de, och då är finnrasen den bästa. Ja, äfven om man här icke vore hänvisad till uteslutande skogsbete, så skulle finnrasen ändå kunna öfverträffa öfriga slag. >En finnko. som erhållit kraftfoder, mjölkade pr dag 1* 19 liter, da det vanligen annars var Id II liter. Bättre resultat gåfve inte en ayrshireko.»

Men jordbruket och kreatursskötseln bero i väsentlig mån pä tillgängen af arbetskraft. Liksom det är svårt, ja nästan omöjligt att fa drängar, är det också nästan omöjligt att fa kvinnliga tjäna,re. Lönen för dräng är 250—300 kronor och tör piga 120—150 kronor, men sadana löner fa ofta betalas till äfven icke fullt kunniga och arbetsföra, enär det är omöjligt att anskaffa fullpantadt folk.

En bidragande orsak till att kreatursskötseln icke lyckas hålla sig uppe är den absoluta bristen pa ordnade afsättningsförhal landen. 1 närheten af bruk och vid järnvägsstationerna kan mjölken säljas för 11 —12 öre, hvilket är åtskilligt mycket mera än hvad som betalas i södra Sverige, men på stora sträckor finns ingen möjlighet att bli utaf med mjölken. Den separeras da, smör beredes, och den skummade mjölken gar till grisar och kalfvar. För smöret2. JÖSSE HAKAD. BRUNSKOG.

finnes vanligen god afsättning åt handelsbodarna. Somliga af dessa kunna köpa upp för .">,000 kr. smör om året. Från Brunskogs socken har afsättningen af kalfvar på Xorge varit ganska betydande, men äfven den produktionen är mycket beroende på läget med hänsyn (ill kommunikationerna.

På sina håll har man börjat med rofodling, men ännu torde det dröja innan den slagit igenom. Man lider äfven här af bristen på arbetskraft, kanske i högre grad än beträffande andra fodermedel, då rofvor kräfva ansenligt med arbete för gallring o. d. Pelusker har man pa ganska mänga häll försökt sig på och äfven börjat rättvisligen värdera.

1 denna socken ha tre sjötappningar ägt rum, hvarigenom flera liundra tunnland jord erhållits. Särskildt synes urtappningen af Sandvikstjärnet ha lämnat god valuta at bönderna och betalat sig Hera gånger om, men sjön Fåens uttappning torde ha kostat så ansenliga summor, att någon vinst, däraf ännu icke kunnat visa sig. Genom denna senare urtappning har också trakten kring Lerhol förlorat flera annars säkerligen gifvande vattenfall, hvarpå en lönande industri kunnat byggas.

Jordbrukarna i Brunskogs socken äro sålunda för sin utkomst hänvisade till biförtjänster och dessa få de nr skogen, antingen genom att hvarje år sälja ett skogsskifte eller en mila, eller också genom att för uppköparnas räkning åtaga sig skogskörslor under vintern. Ofta förenas alla dessa tre utvägar att skaffa kontanta medel.

För dessa jordbrukarnas biförtjänster torde här vara platsen att lämna en kort redogörelse.

Pä 1860-talet såldes, som förut är framhållet, endast den bättre skogen, i det man gallrade ut de större och bättre träden och fällde dem. .Men dimensionerna gingo sä småningom ner — när man förnt räknat med 16 fots höjd, sa började man nu gå ned till brösthöjd — och när skogshandeln började i större skala igen på 1880-talet, blef både den större och den mindre skogen ganska hårdt anlitad. Till .Norge gingo da otaliga vagnslaster af props samt mycket rundbjörk till trådmilsfabrikermi i Kristiania och utefter Kongsvingerbanan. Den tiden gick också myeken kastved och plank 'ill Xorge. Nu är dock denna export till Norge i det närmaste slut. 1'ropsen gar nu i stället med båtar från Karlstad, Arvika och Borgvik till Göteborg, samt likaså pappersved, som levereras till inhemska bruk. Den enda egentliga export till Norge af skog är numera den k. rund lasten, d. v. s. långa, obarkade granspiror (12 — 14 fot x 1 tum), stiir (finaste à 14 fot x 1 tum), hakeskaft, stakar o<-h stick. Denna last går a dubbla vagnar, för längdens skull, vanligen till Kristiania.22 EMIGRATIONSUTREDN INGEN. BILAGA VIII. BYGDEUX DERSÖKNING AR.

Annars är det Borgviks bolag, som i dessa trakter köper skogen af bönderna, antingen hela skogslotter med tillhörande jord, som då arrenderas bort, eller också på rot. Bolaget torde inom Brunskogs socken inneha ett trettiotal egendomar med skog. .Tordlotterna äro utarrenderade till brukare på jämförelsevis lindriga villkor. Som exempel kan anföras, att en arrendator, som pä sin lott kan föda 1 häst och 3 I kor, betalar i ärligt arrende 250 kr. jämte husröta med c:a 50 kr. För 300—350 kr., häri inberäknad äfven skatten, utarrenderas af bolaget sadana torp som kunna föda t. o. m. 2 hästar och 7—kor. Dessa arrendetorpare ha skyldighet att för vanligt gångbart bygdepris sta till reds att arbeta för gården, när därtill an man ing ges.

Det vanliga priset pä dagsverken i dessa trakter är under sommaren 2-50 -3 kr., utan kost, för man, och 1'so för kvinna, samt pä vintern i skogen 2 kr., utan kost. Under slättern betalas mans-dagsverket med 2"oo—2-50, jämte kost. och kvinnsdagsverket med 50 öre—l'oo, ibland upp till rso, jämte kost. Årslönen för dräng är som förut nämnts 250—300 kr. och för piga 120—150 kr., någon gång upp till 175 kr.

Skogsarbetet utföres i allmänhet pä ackord, och äro priserna i dessa trakter följande:

Timmcrhuggning: I kr. pr tolft timmer (börjar stiga till 1-S5 —1t,ii). Längd 8—10 alnar från (i 1 a tum och uppåt.

Hu t/f/ning uf pappersved och props: 2 kr. pr 1,000 löpfot. (förut It,o).

Huggning af kast red: 2 r>o pr famn.

Timmerkörning: 2 (i kr. pr tolft, beroende pa virkets beskaffenhet och väg längden.

Kolhuggning: 10—12 öre pr res à 2 alnar.

Kolning: Inkörning o:a 25—40 kr. för en mila à 20—25 stigar. (Kn stig = 40 hl.) Ivolningsarbetet i öfrigt 2t,o för stig

Kolkörniug: 2—4 kr. pr stig.

Kolpriset vid leverans a kol hus vid Värmeln: 1(1—20 kr. pr stig. (I detta fall utför bonden allt arbete pä egen bekostnad och får betaldt för kolen pr hel mila eller pr »ryss» eller slig).

Flottning, a allmän tlottled till Värmeln, 25 öre pr tolft timmer. 25 ore pr 1,000 löpfot props och 25 öre pr kubikfamn pappersved.

Flöt/läggning: För 3 lager timmer och 5 lager props 50 öre pr tolft timmer och 1 kr. pr 1,000 löpfot pappersved och props.

Flotthogscring: 50 öre pr tolft timmer och 50—60 öre för 1,000 löpfot pappersved och props.

De bönder, som ha dragare, och de äro de Hesta, kunna förtjäna på körslor 3 k 4 kronor om dagen. Nästan alla bönder ha skogs-körslor, och deras förtjänst under vintern pä häst och karl torde gåtill 100 à 200 kr., någon gång mer. De som icke ha dragare reda sig i allmänhet bättre. De taga dagsverken hos bolaget eller la os grannarna och byta till sig vid behof hästdagsverken mot dubbla mansdagsverken.

En icke oväsentlig biförtjänst är lingonplockningen, som kommit till pä de senare ären. Vid tiden för lingonens mognad begifva sig hela famil jerna ut i skogen och ligga där i veckor och plocka lingon. Bären mottagas till dagens priser i närmaste handelsbod, som väger upp dem och befordrar dem till järnvägsstationen. Vid gynnsam väderlek och under goda år kunna famljemedlemmarna, — vid lingonplockning kunna både gamla, annars icke arbetsföra, och barn deltaga — hvar för sig plocka lingon för 2—3 kronor pr dag, och den samlade summa de slutligen lyckas hopbringa pa denna liugon-säsong är efter deras förhållanden ganska, betydande. Uppköparna betala för lingonen 10- 12 öre litern eller 20 öre pr kilogram. I många hem, och detta just i de fattigaste, har lingonplockningen skaffat, det kontanta belopp, som alltid sä väl behöfves men ofta är så svårt, ja nästan omöjligt att uppbringa för dessa familjer med mänga barn och gamla understödstagare.

För att gifva ett begrepp om hvilken mängd af lingon, som kan plockas under goda är. kan anföras att p;i en dag

under hösten 190t! vägdes in öfver 40,000 kilogram lingon att med järnväg afgå frän Edane station.

En väl anlagd landsväg gar genom socknens mer bebyggda delar, men skulle nog behöfva nya grenar för att bättre fylla sitt ändamål.

1 Brunskogs socken har, som förut är nämndt, skogshandel bedrifvits i ganska stor utsträckning. De bönder, som salt sin skog, ha i många tall själfva emigrerat eller låtit barnen göra det. tydligen i känslan af att jordbruket icke lönat sig att sköta utan tillgång p;i skog. De fasta bruksbolagen, såsom i detta fall Borgviksbolaget, synas dock sköta sina skogar jämförelsevis väl. De anställa kunniga skogvaktare och se noga till att återväxten betryggas. Detta kunna de också, lätt göra, då deras skogsmarker äro sä. omfattande, att. en systematisk afverkning kan ordnas, men i fråga om böndernas sma skogslotter får slumpen afgöra om där blir någon ordnad återväxt. Ett hinder för en sådan ordnad återväxt, om den än annars vore möjlig att åstadkomma, är den art af bolag som startats endast för att: spekulera i skog. De komma till en bvgd. köpa hur små och daliga skogslotter som helst, afverka dem inpå buskarna, göra kanske »norsk last (spiror) af alltihop och försvinna för att dyka upp pa något annat ställe i samma plundraresvfte. Dessa uppköpsbolag äro bygdernas ruin när de komma. De ge en tillfällig kontant shint åt bönderna, men de förstöra da också samtidigt värdet pa deras gårdar. Och så utvandrar folket.»

Mangskog.

Mangskogs socken ligger mot gränsen till Fryksdals härad, norr om Brunskog och således pä längre afstånd från järnvägen. Folkmängden var år 1865 öfver 2,510. men är nu blott omkring 1,500. Af hela arealen land (12,648 hektar) har socknen 986 hektar odlad jord och 10,546 hektar skog.

Ar 1818 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 97.778 rdr. Inga större jordegendomar funnos, ingen jord-possession uppgick till en tiondel al'socknen. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 815,4K3 kr. Inga större jordegendomar funnos heller da. Ar IH00 var sammanlagda taxeringsvärdet 561,300 kr. l>en största jordegendomen, Åstenäs, var taxerad till 42.UOO kr. Brukningsdelarna voro enligt den officiella statistiken för år 1903 sammanlagdt 321, däraf brukade af ägaren 315, af brukare 6. Intill 2 hektar odlad jord hade 224 ägare, mellan 2 och 20 hektar 90 och öfver 20 hektar 1. Aboarnas antal ar 1750 var 90; jord torp och andra lägenheter år 1900 voro 35. Socknens industriella inrättningar inskränkte sig till två sågverk med sammanlagdt 22 arbetare och ett tillverkningsvärde af sammanlagdt 32,684 kr.

Beträffande jordbrukets förmåga att bära sig gälla här samma synpunkter som i fråga om Brnnskog, dock med den naturliga kompletteringen att afsättningsmöjligheterna för jordbruksprodukter äro ännu sämre här än i Brunskog, beroende på det mer aflägsna läget från järnvägen.

Dock skötes jorden i Mangskog ganska förtjänstfullt, och det är rent förvånande att man i denna aflägsna skogsbygd, åtminstone i kyrkbyn och däromkring, kan påträffa Hera verkliga mönsterjordbruk. Man far där också höra att jorden nog kan bära sis;, om blott brukaren riktigt lägger luankeu till och följer med sin tid. Men arbetskraft är det ondt om. detta särskildt nppät skogarna, och mänga bönder ledsna där på släpet- och säl ja sin gård åt bolagen eller andra köpare, som i dessa trakter gjort mänga och stora affärer.

Kreaturs k ötseln visar i denna socken goda ansatser till förbättring Ayrshirerasen anses här i allmänhet icke lämplig, utan söker man i stället behålla och införa den riktiga finnrasen. Frän Mangskog säljes mycket kreatur till andra orter, och denna afsättning skulle kunna bli betydligt mycket större om någon marknadsplats kunde öppnas någonstädes vid en station, eller vissa torgdagar i Arvika eller K arlstad kunde anslås till kreaturslörsaljning. Nu ske affärerna genom uppköpare, utan något system, ibland rent tillfälligtvis. och härigenom linnes ingen möjlighet tor bönderna att hälla priserna uppe. Smör säljes -till handelsbodarna, eller går i byte mol2. JÖSSE HÄRAD. MANW8K0G.

kaffe ocli socker, men mjölken finns ingen afsättning tor. Ttofod-ling har man börjat med i erkännansvärd utsträckning.

Att i Mangskog försiggår en ekonomisk uppryckning är utan tvifvel. »Åkerbruket bar pä senaste åren tagit upp sig betydligt», yttrade en landtbrukare. Befolkningen, som för 40 är sedau var alldeles för stor, har nog minskat i något för hög grad. och ungdomen tycks alldeles vilja öfvergifva oss, men de som här lefva och I'o arbeta energiskt på sina jordlotter, skaffa sig bättre oeh bättre redskap och synas liksom vilja streta emot bolagens och uppköparnas traktan efter deras skogar.» — »Jordmanen är karg och måttligt gifvande», sade en annan, »men det reder sig nog. Alla ha små jordbitar, sn de hinna nog se om dem, och så ha de en mila eller två att köla oeh köra, och sa gar det ihop för dem. I regel kan ingen ha mer än en häst, men en och annan har dock två. Det brukar dock vara sä. att de som ej ha häst reda sig bäst, tv dagsverkare äro bra aflönade». — »Jordbruket kan reda sig i dessa trakter», sade en tredje, »blott man allvarligt vill. Det är ej sant, när man säger, att jordbruket icke kan bära sig, jag har själf fört bok öfver det och vet att det. kan gå ihop och äfven bli något öfver. Det är inte rikliga skördar här. men de äro jämna och trogna. Sällan går del riktigt illa med dem, som det gör ibland på andra h&ll i landet.»

I denna socken påträffar man liera hemmanslotter som ligga obrukade, särskildt är detta fallet uppe i skogsbygden. De gamla inne-hafvarna ha sålt sina gärdar till bolagen, för skogens skull, och så lämnat orten, och bolagen ha icke fått någon att öfvertaga jordens skötsel. I let får då växa. igen kring de tomma byggnaderna.

Biinkomsterna äro desamma som i Brunskogs socken. Här i Mangskog äro körslorna längre, ty järnvägen ligger så afsides. En enskild man, som under de senaste 15—20 ären inköpt en mängd hemmanslotter med tillhörande skog, har här vid sjön Mangen en såg och måste anlita bönderna för körslor för att få ned plank och bräder till järnvägsstationen. Men häst och karl hinna inte mer än ett lass plank om dagen från dessa trakter, och då förstår man att ersättningen härför ieke kan bli så stor. Ett lass innehåller c:a (I tolfter af 1' tums-plank, och för den som skall betala denna trans-port blir det nog kännbart, äfven om bonden som kör inte kan förtjäna mer än 3- 4 kronor på sitt och dragarens arbete.

Uppe i skogsbygden sker körningen för Borgviks bolag, och där kan inkomsten pr dag eller rättare dvgn bli för häst och karl 4—5 kronor. Det. kräfver nästan ett dygn för bonden eller torparen att från dessa trakter köra ett lass plank eller kol till stationen, och töljden blir dä att en sådan färd icke kan göras sa ofta. När de begifva sig till stationen, fara de från sitt hem kl. 1 på natten och kunna i bästa fall vara tillbaka kl. 4—5 e. m. påföljande dag. Vä-2'i KMIGRATIONSUTRKIININGKN. Bli,AGA Vif|. BYGDKUN»KRSÖK\I\GAR.

garna genom skogarna äro svara att trafikera, nästan alltid hackiga och således svara för tunga lass.

Årslönen för dräng är här uppe till 300 kr. och för piga 175 kr. För dagsverke betalas i dessa trakter 2 kr. för man och 1 kr. för kvinna. Kost får da dagsverkaren hålla sig själf. Med kost betalas vanligen 1-so för man pa sommaren oeh 1 kr.—l-ss pä vintern samt för kvinna 75 öre—1 kr. på sommaren och 50—75 öre på vintern. Torparna hos bolagen betala sitt arrende med reda pengar oeh taga betaldt för körning oeh annat arbete enligt uppgjorda, äfven för andra gällande priser.

Timmerhuggningen betalas med 65 öre tolfte» för björk, annars en krona till l r>o. Groflek från 8 aln. .'> tum. till 11 tnm. Förtjänsten kan bli 2—3, högst 4 kr. om dagen. Pappersved och props 2'5

Huggning och Lör ning af vanligt timmer betalas med 5 kr. pr tolft. Beror på väglängden. Förtjänsten kan bli för häst och karl 4 6 x kr. För pappersved och props erlägges kr. 2r>o för 1,000 löpfot. Dock tages ej sådant för längre vägar, utan går det då till kolmilan.

Kolhuggningen betalas med 10—12—12' -> öre pr 2 alnars res. eller 9 kvarter högt och med 9l/s fot lång ved.

Flottningmrbetet är på denna trakt icke regleradt. Arbetet sker tör daglön (2 2'so), enär fiott.leden ej är ordnad, utan arbetare tagas till hjälp vid behof.

K o! hörni ngrn har sitt pris efter våglängden. Den gar i bästa fall till ."> kr. om dagen för häst och karl. Kolningen betalas med 3 kr. 3-25 tör stigen (40 hl.), eller, om flera milor köpts pä en plats, något mindre.

Hopkörningen till milan betalas olika efter markens olika beskaffenhet, men kan beräknas för en »lila å 14 käpp mellan 30 och 60 kronor.

I denna socken ha bolag och enskilda köpt ansenliga skogsvidder. För c:a 10 ar sedan såldes skog med stor urskillning och betalades med 36 kr. tolfte» för 11 alnar—12 tums timmer. Då pågick körningen tor bruken året om med tackjärn upp oeh smältstycken ned. Förtjänsten var da kr. 2'<s pr dag för häst och karl, och i regeln körde man tre dagar i veckan. Pa plankkörning förtjänade man omkring 3 kr. om dagen.

*Omkring år 1860 såldes skog pä olika platser i Mangskog till en handlande K. i Arvika, som tog timret oeh kolade al' resten. Sedan fortsattes dessa affärer, och särskildt liar man i minnet när 1872 storskogen till Gytteruds hemman såldes till en enskild skogshandlare, förut anställd som ombud vid Brunsbergsverken. Borgviks bolag har därefter köpt egendomar, för skogens skull, som pa senare åren börjat skötas väl. Ett annat bolag, som synes mera lift*2. iTÖSBK HÄRAH. MANUSKOH

köpt skogar pa spekulation, är Mangskogs Träförädlingsaktiebolag. bildadt af några förut kända skogsköpare. Detta bolag bar inköpt nästan samtliga af de skogslotter, som en enskild skogsköpare under senaste 15 20 ären tillhandlat sig. Denne man hade själf vistats i Norrlands skogar både som timmerhuggare och som bolagsombud, innan han köpte någon gård i Mangskog. Han har alltid skött sin jord utmärkt, väl och sa äfven sin skog. men andra skogsköpare ha också uppträdt, som icke så noga sett på medlen för åstadkommande af tillfällig ekonomisk vinst. Sa talar man mycket i dessa trakterom några sköflare som köpte skogstrakter, höggo ned tusentals kubikfamnar, flottade det alldeles för lång väg och sä fingo gå ifrån allt ihop med ruin för bade sig själfva och andra. De hade beräknat sådana priser vid försäljningen, att den erhållna likviden inte räckte tUl att få fram timret till bestämmelseorten. Alla ha förlorat på sådan skogshand tering, oeli som det inte är mer än nagra ar sedan deri senaste af dessa skogsuppköpare härjade i socknen, kännas sviterna af det. ännu. Skogarna ha gatt at, men utan något som hälst ekonomiskt utbyte för kommunen eller den enskilde.

Att skogslotterna i många läll åtkommits för synnerligen laga priser blir mun förvissad om, da man får höra att en bonde sålde sin gård för 7,(K)0 kr. det ena året och att en al' hans grannar året därpå sålde en mindre gärd med mindre skogsareal tör 28,000 kr. Att priserna blefvo sa olika, lär ha berott därpå att ägaren till den senare gården först kostade pä sig en sakkunnig uppvärdering af ske gen innan ban afyttrade, den, då däremot den förra ansåg en sådan åtgärd tor onödig och kostbar.

Bland biinkomsterna räknar man äfven med lingonplockningen. detta särskildt för »det vekare folket . Kn rask Hicka kunde förtjäna ;i kr. om dagen pa lingonplockning, och da alla hemmets krafter enades om att på detta sätt skapa en ekonomisk, kontant behållning till hemmet, så kunde det bli goda resultat. Intresset för lingonplockningen var t. o. m. sä stort att man för den kunde försumma rågens bärgning. Den enda upphandling, som kan sägas vara organiserad på ett för säljarna förmånligt sätt, är jnsl lingonupphandlingen, ty hur mycket lingon än plockas sä tages det emot genom handelsbodarna och de kringresande uppköparna. Tillverkningen af lingonlador, a 50 kg. 80 liter, är också en biinkomst ej att förglömma. Till sådana lådor kan användas skräpatfall från sågverken. s«m är odugligt till annat.

I Mangskogs socken finner man några bönder, som till ej >"väsentlig inkomstkälla ha uppfödning af hästar ock raskreatur. Särskildt har en bonde gjort sig bemärkt som framstående hästuppfödare, "ch många äro de pris ban tillkämpat sig både genom utställnings -hftstar och genom täflan ä landets traf varebanor.Denna socken anses lia varit i hög grad öfverbefolkad på 1860-talet. Massor af människor fingo torp uppe i skogarna, och där röjde de och plöjde och redde sig, märkvärdigt nog. De lefde på sin jordbit, hade inga extra förtjänster egentligen, ty det var ondt oni arbete for dem hos andra, men de ledo ingen nöd. I skogen svedde de. sådde råg och vore nöjda med det lilla de hade. Men efter brukens nedläggande blef det nog sämre, och så småningom försvunno dessa små torplägenheter alldeles. När skogen började afyttras litet mer systematiskt, så gick jordbruket ned, och mänga äro de yttranden som ga i den riktningen, att om skogen inte funnes sa skulle jordbruket tvingas att bära sig.

En väl underhallen landsväg gar upp genom socknen, men kan icke tillfredsställa krafvet pa förbindelse med grannsocknarna. Ett trängande behof är utvidgning och förbättring af landsvägarna i Mangskog.

Gunnarskog.

Nästa socken väster oeh norr om Mangskog är det stora Gnn-narshig, soin liar en areal af 412 kvkm. och en folkmängd pa 1,850 inv. Ar 18 var folkmängden 6,578. Arealen land är 37,118 hektar. däraf odlad jord 3,531 och skog 211,354 hektar, lindningsdelarna voro år 1903 sammanlagdt 795. däraf 791 brakade af ägare och I af brukare. Af de förra hade 379 intill 2 hektar odlad jord, 103 mellan 2 oeh 20, K mellan 20 och 100 samt 1 öfver 100 Jiektar. Aboarnas antal ar 1750 var 217. Jordtorp oeh andra lägenheter år 1900 voro 149.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä jordbruksfastighet 479,271 rdr; den största jordegendomen var Träskog ä 30,679 rdr. Ingen jordpossession uppgick till en tiondel af socknen. Ar 186» var taxeringvärdet sammanlagdt 2,093,527 kr.: den största jordpossessionen var Västra Sälboda a 248,408 kr. Ar 1900 var sammanlagda taxeringsvärdet i socknen 2,076,800 kr. Deri största jordpossessionen var Träskog Södra å 235,800 kr., som ägdes af Jössefors Aktiebolag. I)e industriella inrättningarna i socknen inskränkte sig ar 1905 till ett sågverk med (i arbetare oeh ett tillverkningsvärde at 5.000 kr.

Vid ett närmare ingående pa de ekonomiska förhållandena i Gunnarskogs socken far man den bestämda uppfattningen, att jordbruket där i allmänhet gått nedåt under senaste årtiondet. Undantag finnas, som endast synas bekräfta regeln. Redskapen börja bli moderna, men ännu behållas pa många hall de gamla.

På sina ställen har man börjat bereda torfströ, som finnes rik •illgang till. och det bär sig riktigt bra. men som det kräfver arbetskraft. sa tär denna handtering mest ligga nere, ty arbetskraft «r nästan omöjligt att uppbringa.2.

•1 Gunnars ko så uttalade sig en framstående kännare pa detta område — skulle bönderna kunna föröka sin skörd och sin inkomst af ladugården med 100 procent. Ladugården borde vara den viktigaste delen af landtbruket, men i stället är den så sorgligt vanlottad. Självfva ladugårdsbyggnaden är i allmänhet så dåligt byggd, att den endast förbittrar tillvaron för kreaturen. Latrinen och spillningen får ligga kvar inne och förpesta luften i stället för att tillvaratagas på det rätta sättet med torfströ. Luft och sol inni» i ladugården är man rädd för, men ute låter man luften och solen förslösa <!() 70 procent af den naturliga gödselns styrka och värde. 1 stället för att taga vara på hvad som skänks gratis uf naturlig gödsel, låter man det förfaras, säljer sin skog och köper konstgödsel. Att bonden häruppe tappar intresset för jordbruket är ett faktum, det ser man af att. ban ej vårdar sitt hus, hvarken till det inre eller yttre, och att han alldeles intet sinne har för något som kan fägna ögat. en liten trädgårdsrabatt kring sin boning e. d. I'et är intresset som borde väckas upp igen, da skulle jordbruket bära sig. Nu härja bolagen svårt i denna socken, men hade jordbrukarna pä allvar skött sin jord sa hade de kunnat sta emot bolagens lockelser. I Vi det sätt som nu sker, synes som om tiunnar-skog snart låge i bolagens händer.»

Det ger sig också snart tillkänna att Gnnnarskogs socken är mer än någon annan föremål för bolagens jordförvärf. En mängd bolagshemman finnas redan, och fler blifva de för hvarje år. I det stora hemmanet Träskog, det största hemmanet i .lösse härad och upptagande en areal af uära 15,000 gamla tunnland, har .lössefors-bolaget inköpt öfver tvä tredjedelar af all jord med skogsmark. Dä skogsmarkerna inom detta hemman uppgå till öfver 13,000 tunnland och flottleder ga igenom dem, så är lätt. att inse hvarför dessa trakter varit sa begärliga för bolagen. I Bortan, det näst största hemmanet i häradet, är förhållandet, enahanda, och så äfven inom en hel del andr» hemman där skogsmarken lockat bolagen till köp.

Men jämsides med att bolagen tränga fram och öka sin rayon går jordbruket i dessa trakter tillbaka. Och det förefaller ganska förklarligt då man hör hur bönderna uppfatta detta holagsframträn-gande. »Vi bönder i Gunnarskog ha i gångna tider ansetts vara ett starkt och gediget stånd, ett enigt, hopvuxet helt, som statt emot alla nymodigheter och försök att komma oss till lifs» — sa yttrade •sig en odalman i (leuna trakt. »På gardarna här ba farfarsfar, farfar och far blifvit födda och fram lefvat sitt strfitfsaiuma lif. De olika släkterna ha hållit ihop

och vi ha känt oss trygga och lugna '»ch ha statt pä var rätt gent, emot både bolag och myndighetspersoner, när vi ansågo att de gingo tör hardt at oss. Men nu har det. bli fr 'it annorlunda. Nu har bandet brustit, ty nu ha gårdarna bytt3'l EMIUR.mONSliTKKDNI.XilKN. BILAGA VIII. BYGBEDNDEBSÖKNINOAB.

ägare och brukare. Det är bolagen sora trängt sig in. Bolagen begränsa försäljningsområdet för vara skogsprodukter, hindra os- från att använda flottlederna, öfverrösta oss vid kommunalstämmorna och binda var bestämmanderätt och vår handlingsfrihet öfver det som hör oss till. som är vår egendom. Och sa ledsnar den ena bonden efter den andra och beslutar sig för att sälja gården, hellre än att lefva i beroende, och så lämna allt flera sina gårdar och skogar och begifva sis till andra trakter för att där söka skaffa sin drägliga utkomst. Till bolagen säljes naturligtvis alltid gården, tv bolagen ga alltiil högst i pris och man ser ju pa pengarna».

För 17 år sedan böljade .Jösseiorsbolaget köpa egendomar i dessa trakter och har sedan dess fortsatt att inköpa allt mer och mer för att kunna trygga sin trämassetillgång i framtiden Äfven Sälboda-bo-laget har inköpt mycket skog i dessa trakter.

Här funnos för 30—40 är sedan mängder af torp lägen heter och jordlotter, därifrån bönderna fingo leja sin arbetskraft, men de ha. nu alla försvunnit. En bonde kunde pa ett område af något mer än en half kvadratmil uppräkna ej mindre än ii7 torplägenheter och jordlotter, som pa senaste 3"' ären öfvergifvit. Ofta påträffade jag också dessa fordom brukade jordlotter, paminnande om en tid af träget slit och ihärdigt talamod hos de fattiga bebvggarna här uppe i skogstrakterna. När man ser sådant förstår man siffrorna i statistiken, som visa att bär skett en formlig affolkning. Om man räknar de nämnda 67 lägenheterna såsom existensplan för i medeltal personer hvardera, så Anner man att öfver 300 personer blifvit genom förhållandenas makl utdrifna från denna lilla fläck af en half kvadratmil och detta pä endast 30—3ä är.

Dessa sma lägenheter inrymde i sig alla de torpare, inhyses och småbönder, som här hade sin bärgning genom att gä pa dagsverke hos bönderna. Dessa arbetare kunde hålla jordens bärighet uppe, de lanade ut sin arbetskraft, födde upp många barn på en liten usel teg. där kanske två kor kunde reda sig, odlade upp nya fält i skogarna mellan bergen och tvingade ut ur jorden hvad som med någon möjlighet kunde uttvingas. Men nu är det ödeland i sko garna. Bönderna släppa dit sina kreatur att beta af gräset å de gamla ägorna, och sa får skogen så småningom väsa ihop ont dem igen.

Dä man anser sig kunua konstatera, att jordbruket i (iunnar--kog står pa en ganska lag ståndpunkt, sa är detta ett konstaterande at hur förhållandena i de egentliga skogsbygderna gestalta sig. Men äfven i Ounnarskog liniias trakter, där jordbruket står, efter förhållandena i häradet i öfrigt, mycket, högt. Man plöjer ännu mycket grundt, men börjar dock öka djupet allt mer och mer. Någon kreatursskötsel af betydenhet har man icke att presentera, men man2. JöSSK HÄRAD. GUNNARSKOG.

Hl

föder dock upp kalfvar och säljer. 1 de sydvästra delarna af socknen kar man jämförelsevis nära till järnvägen, sa att afsättningen till (harlottenberg där kan lämna jordbruket en god hjälp. För smöret betalas i ('harlottenberg 1-bo—2' i o pr kg., för äggen 1 kr. tjoget. Skummjölken användes för eget behof i hemmet och till kalfvar och svin. Någon transport af mjölk till försäljning kan icke förekomma från dessa, trakter, ty väglängderna äro för stora. Till ('harlottenberg är vägen mellan l1/» oeh 2 mil och till Arvika c:a 3 mil.

Kreatursrasen är i dessa trakter en blandning af telemark, ayrshire och finska. Skogsbete förekommer här. och just denna blandning föder sig bäst, liten och närig» som den är. En sådan ko mjölkar 10—11 liter om dagen.

För 40 år sedan funnos Hera bruk i Gunnarskog, och bönderna körde då kol, järn och malm mellan Lyreds, Träskogs och Fredros >ruk samt Kongsvinger. Det var småbönder som i allmänhet hade dragare och togo körslor för bruken. »De gifte sig unga den tiden, "ch de gräto när de inte tingo sin jordlott att bygga sin egen lilla stuga på», sade en gammal man i djup rörelse. »Då de fingo jordbiten, så röjde de och plöjde af lefvande lust, och de hade den uppfattningen att de skulle söka tränga undan skogen och skaffa fram »ker pä dess plats. Ilen nu lägger man ut dessa åkrar och sår skng j,ji dem, precis som om det inte skulle finnas folk som vill ha jord, och som om

det. inte funnes skog tillräckligt ända».

Ar 1876 —78 köptes de första skogslotterna uppe i öfre < tunnar-skog, och sedan har skogshandeln pågått oafbrutet..

En gammal man talade om förhållandena i Gunnarskog pa 60-talet. I >a arbetade man åt bruken för en dagspenning af 24 skilling oeh för häst och karl högst 1 rdr 24 sk. Men så lefde nian ändamålsenligare. Ett skålpund kaffe, som kostade 32 skilling, räckte da 1 månader, men nu förslår det ingenting. Socker till kaffet behöfde n'an inte dä, men nu går det åt ett kg. i veckan.» — »Att bruken lades ned vållade ingen kris, men nog var det mänga som reste till Amerika af dem som förut haft sin utkomst genom bruken.»— När bniken slutade, sä började man sköta jorden i stället», Oüh sä började dessutom skogshandeln, så att bönderna tingo timmerkörning. Och len körningen förtjänade de mer pä än på körning och kolning ät

bruken.

Dessa bifförtjänster pä skogen ha naturligen icke minskats under -'•nare tider, utan snarare tvärtom. Bolagens jord- och skogsförvärf

bar pågått med kraftig fart.....b deras trämassefabriker sluka kolos-

s"la massor af skogen. Böndernas bifförtjänster inom (runnarskogs s°ckßn äro timmerhuggning frän oktober till vintern öfver samt flottning frun april och till hösten. (Ifriga tiden på aret har man arbete Vld bruken i de orter, där dessa ligga i närheten. Mau är endasthemma de tider, då man måste sa oeh skörda på egen gärd. I regel reda sig de som ej ha dragare bäst, ty dessa små jordbrukare äro i allmänhet utan hypotekslan, hvilket oltast vidlåder de större.»

Lönen lör en dräng i dessa trakter iir 200 kr. och däröfver samt för en piga hälften eller något mer. En bolaggtorpare har It,o om dagen och får för arrendet betala 50, 00 à 75 kr. om aret. Lönen är ibland 1.75—2.00 kr. om dagen.

Timmerhuggningtn betalas med 1.50 för tolft vanligt timmer. Propsen betingar i huggning 3—3.50 pr 1,000 löpfot.

Kolhuggningen betalas med ID öre pr 9 kvarters högt res.

Timmerkörning! n betalasmed olika belopp allt efter väglängden, från 2.50 till 12 kr. för 1,000 fot.

Skogsarbetet i öfrigt betalas ungefär som i Maugskog och Brunskog, Kolningen t. ex. 4.50 pr stig. Äfven här i socknen är lingonplockningen en binäring för mauga, ej alls att förakta.

Timret tages på 7$^{1}/_{2}$ tum. riset oeh affallet läges ej bort utan får ligga kvar och hindra återväxten. På senaste åren ha dock bolagen börjat varda sin skog.

Man lar ett bestämdt intryck af att Orunnarskog i högre grad än någon annan socken är i färd med att affolkas. Det synes ga mycket fort, antagligen fortare för hvarje ny jordlott bolagen köpa in för sina skogsbehof. Bolagen synas hälla pa att tränga ut och splittra bondeståndet i denna socken, ett bondestånd som alltid förr hållit sa väl ihop och varit socknens gedigna kärna och must.

Man har nedlagt mycket kostnader och arbete pä nya vägar i denna socken. Flera af dem äro dock ännu icke fullt färdiga. Bet synes som om i de socknar, där bolagen ha något att bestämma, väganläggningsarbetena äro ovanligt omfattande.

Bogens kapellförsamling.

Norr om (lunnarskog med gräns mot Norge ligger Bogens kapellförsamling, bildad genom K. bref af 19 sept. IM!» af delar af (funnarskogs och Eda finnskog. Församlingen har en areal at' K.") kvkm. och en folkmängd pa

306 inv. Ar 1*65 var folkmängden 636, d. v. s. dubbelt sa stor. Arealen land är 7.K21 hektar, däraf endast 117 hektar odlad jord mot 6,500 hektar skog. Brukningsdelarna voro ar 1903 sammanlagdt 29, däraf 27 brukade af ägare och 2 af brukare. Af de förra hade il intill 2 hektar odlad jord, 20 mellan 2 och 20 och l öfver 20 hektar. Aboarnas antal ar 1750 var 1">. Jordtor]» och andra lägenheter ar 1900 voro 3K.

Ar 1805 var socknens sammanlagda taxeringsvärde a jordbruksfastighet 179.202 kr. Den största jordegendomen var Bogen n l35,4oo kr. Ar 1900 var sammanlagda taxeringsvärdet 444.(XK). l>eti största

jordegendomen var fortfarande Högen å 300,000 kr. Några industriella inrättningar finnas icke i denna socken.

Hvad som gäller för Gunnarskog vid bedömandet af de agrariska förhållandena gäller äfven för Bogen. Hock må konstateras, att Bogen i ännu högre grad än någon annan socken i Jösse härad fått lämna tribut af jord och skog ät bolagen. Särskildt är det ett norskt bolag (A. B. Lier, Va raid & Bogen), som slagit under sig stora områden. Detta bolag äger ungefär hälften af socknen, den andra hälften är till hufvudsaklig del svenska statens. Det som inte är norska bolagets eller svenska statens egendom, ett hemman på V« mantal, häller på att bli Jösseforsbolagets.

Genom det långa afståndet från järnvägskommunikationer har jordbruket i denna trakt svart att reda sig. Någon afsättnings-möjlighet finnes för smör och kalfvar, men annars får man skaffa sina kontanta tillgångar på annat sätt, d. v. s. pä samma sätt som i Gnnnarskogs mera oländiga bygder. Dock föregår här det norska bolaget bönderna med mycket dåligt exempel beträffande jordbrukets skötsel, ty om man någonstädes uppröres öfver misshushållningen med, ja det fullständiga föraktet för hvad jorden kunde bjuda, så är det här i denna socken. Några fordom ståtliga, nu förfallna byggnader, en stor ladugård med nedrasad!; tak och nrslagna fönsterrutor, väldiga vidder med en rödgul, utmärglad gräsmatta i stället för böljande sädesfält — det är en syn som däruppe slår en med både häpnad och sorg. Bortåt 100 tunnland jord, som kunde bära hafre och råg, ser man på ett ställe ligga för fäfot. Det är för skogen som det norska bolaget köpt egendomarna, jorden bryr man »ig icke om.

Under det detta åsidosättande af jordens skötsel pågår, synes lian samtidigt ha satt i system en utrotning af dem som intet hellre yilja än bo och rödja i dessa trakter. Ingenstädes synes man vilja behåll a torparna och torpen, utan sa snart det är möjligt att blifva utaf med dem, använder man sig af tillfället. »Man vill inte °dla fattighjon», har man sagt. Och det beklagligaste är att detta icke endast, gäller det norska bolaget, utan också svenska staten, som genom sitt ombud låtit vräka en tåttig torpare, därför att han cj hade formell rätt att stanna längre på kronans mark, fastän ban var ""Id i socknen, alltid vistats där och i 20 år pä det torpet sträfvat för sina föräldrars och sina sjukliga systrars utkomst. Hela tiden både han lyckats uppehålla dem utan att anlita fattigvården. Pa senaste åren var han ensam med fadern, men sa dog fadern 1905 °ch sonen stannade kvar på torpet, hvilket han ansåg sig ha fatt rätt att behålla, da han under så många år åtagit sig underhållsbördan för sina anhöriga. Skulle Kyrkskogens fattigrote ha betalt Underhåll för de gamla, så skulle detta ha kostat öfver 200 kr. om "»»•08 3året, men nu erhölls detta underhåll genom ett torp, som torde varit vardt omkring 35 kr. om året. Så blef sonen 50 år gammal, och då fann sig jägmästaren föranlåten att vräka honom för att icke få honom på fattigvården. Jägmästaren förklarade orsaken till vräk-ningen därmed, att torplägenheten var aflägset belägen och uthusen nästan nedruttna, hvarför, då staten 1892 köpte Kyrkskogen till kronopark, från första början varit bestämdt att lägenheten skulle utläggas till skogen, »och det af det naturliga skäl att staten, lika litet som någon enskild jordägare, vill bebygga och underhålla ett torp som icke, på grund af sitt aflägsna läge, kan utarrenderas eller är för kronoparkens skötsel behöfligt».

Emellertid skedde vräkningen, och så såddes skogsfrö på torpet, liksom man gjort på andra torp förut.

»Befolkningen i dessa trakter», yttrade sig en sagesman, »älskar sin bygd mer än allt annat, önskar fa sin lilla jordbit och längtar efter att få visa hur jorden kan föda sina brukare, men sådana händelser som denna förmå mer än något annat att fördunkla hembygdskänslan och fosterlandskärleken.»

Till belysning af förhållandena i dessa trakter torde också böra nämnas, att de svenska torparna blifvit förbjudna att slå gräset på bolagets för fäfot liggande gärden, utan få norska arbetare komma öfver och slå samt bära gräset öfver gränsen.

En dagsverkare får i dessa bygder en krona om dagen, någon gång 1*20, för slåtterarbete och annat liknande arbete samt för skogsarbete 1-50 å 1*6 0 om dagen. För detta sistnämnda pris få torparna arbeta åt bolagen på vintern och få då fara mycket illa i skogarna. Deras torp betalas i allmänhet med 10—50 kr. om året. Timmerkörningen betalas mycket lagt, beroende på att bönderna bjuda under hvarandras priser för att få den för dem nödvändiga körningen. Många ligga dä ute bela vintern och ha inte mer behållning af allt sitt arbete än att de födt sig själfva och hästen med knap[) kost under tiden. Hellre än att svälta taga de körning för snart sagdt hur lågt pris som helst.

För flottningen betalades förr 1.20 om dagen, men pä senare tiden har det böjts till 1.60. För huggningen af timmer är arbetslönen »1.20 för rot och 60 öre för topp», eller Pao för tolft 8 aln. $8^1/_4$ tum. Man fäller här ej mindre timmer än $8^1/_2$ à $8^1/_4$ i turas. Kolning förekommer här ej.

En god landsväg går frän (iunnarskog genom Mogen till Norge.

Det torde inte dröja sä länge förrän Högens församling är så godt som fullstäudigt affolkad. Bönderna sälja sa småningom sina gårdar till bolagen, som låta dem förfalla, torparna bli utrotade, och någon industri finns där inte. Det är otänkbart att fä ungdomen att stanna k var i en så vanlottad landsända.

Eda.

Sydväst om Bogen utefter norska gränsen ligger Eda socken. D< iss norra del är hufvudsakligast skogsbygd, men dess södra del inrymmer en ganska fruktbar dalgäng, där också järnvägen går fram och så småningom skapat litet af industri och handel. Socknen har en areal af 288 kvkm. och en folkmängd af 6,1 19. År 1865 var folkmängden 4,951. — Inom socknen ligger Charlottenbergs stora järnvägsstation.

Arealen land är 26,762 hektar, däraf 20,062 hektar skog och 3,565 hektar odlad jord. Brukningsdelarna voro år 1903 sammanlagdt 636, däraf en brukare, de öfriga ägare. Af dessa hade 197 intill 2 hektar odlad jord, 412 mellan i och 20, 26 (däraf brukaren) mellan 20 och 100 samt 1 öfver 100 hektar. Åboarnas antal var år 1750 sammanlagdt 175. Jordtorp och andra lägenheter år 1900 voro 157.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä jordbruksfastighet 152,777 rdr. Inga större jordegendomar funnos. År 1865 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 1,561,792 kr. De största egendomarna voro Häljeboda à 46,080 kr. och Norum ä 46,080 kr. Ar 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 1,915,300 kr. I>e största egendomarna voro Norum ä 48,000 och Stommen å 40,000 kr. Dessutom ägde Charlottenbergs aktiebolag delar af egendomar till ett värde af 76,200 kr. Aktiebolagen voro Eda aktiebolag, hvilket ägde delar af Emterud och Morast till ett värde af 22,800 kr., och Charlottenbergs aktiebolag som ägde delar af Hålteberg och Häljeboda ni. fi., värda sammanlagdt 76,200 kr. I socknen funnos 17 industriella inrättningar år 1905. De sysselsatte sammanlagdt 690 arhetare och räknade ett, sammanlagdt tillverkningsvärde af 2.566,868 kr.

.lordbruket synes stå på ganska låg ståndpunkt i Eda socken, tlfverullt klagar man öfver att bristande arbetskraft gör det omöjligt att gifva jorden den behöfliga omvårdnaden. Man ser också hur klöfvervallarna äro ojämna, i det de visa ganska regelbundet återkommande -dungar» af rik gröda men däremellan ojämförligt dålig växtlighet. Det är gödseln, som ieke blifvit ordentligt utbredd, utan fått ligga kvar i högar här och där. Allmänt har man den uppfattningen i Eda att jordbruket icke bär sig, men ofta får man också det svaret att jorden väl kunde bära sig, blott den sköttes rationellt. 1 de trakter som ligga nära järnvägen, synnerligast kring CharJot-tenberg, finnes god afsättning för mjölken, som då betalas roed 12 öre litern, men i de mera aflägsna bygderna äro förhållandena desamma som i förut skildrade skogssocknar. Man är hänvisad till biinkomster, som bestå af skogsarbete och körslor för bruken och öfriga mdustriella inrättningar. I dessa trakter kan man icke bli utaf med mjölken, utan

måste den separeras och ges at grisar och kalfvar, men36 EMIGRATIONSUTREDN INGEN. BILAGA VIII. BYGDEUX DERSÖKNING AR.

smöret kan afsättas för 1-to pr kg. i handelsbodarna. För äggen betalas 1 kr. pr tjog. Kreatursrasen är den vanliga blandningen, ursprungligen fjällras, men uppblandad med andra raser, senast ayr-shire. Skogsbete förekommer på många håll, men dock icke öfverallt. Fjällrasen mjölkar e:a 10—11 liter om dagen, men med inblandning af ayrshire har man fått upp kvantiteten till 13—14 liter. På senare åren har man på sina ställen börjat med rofodling, men den har svårt att tränga sig fram, hufvudsakligen därför att den kräfver sä mycken arbetskraft. Pelusker, som är ett ypperligt mjölkfoder, har man också börjat odla, men dock ej så allmänt.

Biinkomsterna äro hufvudsakligast körslor för bruken. Bonden gör upp kontrakt med bolagen att vid order utföra körslor, och är han skyldig att, äfven ander brådaste höbärgningstiden stå till hands, om bolaget sä fordrar. Han gör det för att vid andra tillfällen, dä jordbruket icke direkt kräfver hans arbetskraft, ha tillgång till denna extraförtjänst, och han nödgas härtill för att få något kontant kapital för sina utgifter. På dessa körslor kan bonden förtjäna 4-so ä 5 kr. om dagen för häst oeh karl. På vintern går förtjänsten till 3—3-50.

Pä timmerhuggning förtjänas 2-so 3-as om dagen. Det blir ungefär 2—2*2» pr tolft timmer. I vissa trakter blott 1—1'25. För pappersved betalas 2'so à 3 kr. för 1,000 löpfot.

Flottning betalas med 2'so å 3 kr. om dagen, och kräfves då arbete både dag och natt vid behof.

Kolning betalas med 1 kr. pr stig och kolkörning med högst 4 kr. pr dag för häst och karl.

Kolhuggning betalas med 10 öre pr res.

En bonde kan få dessa extraförtjänster att, uppgå till 300 kr. om året och däröfver, någon gång till 400 kr.

Lönen för dräng är 2;")0—300 kr. pr år, öfvervägande det senare, och för piga 120 kr.

Ett dagsverke hos bonden betalas med 1*25 jämte kost för man och 0-7 5 1 kr jämte kost för kvinna. Någon gång ännu mindre. Ett byggnadsdagsverke betalas med 3\'>o tor 10 timmar.

Vid sågverken ha arbetarna 23 öre i timmen och de som arbeta på ackord omkring 3 kr. om dagen. Pä vintern begifva sig dessa arbetare till skogarna och förtjäna där knappast 2 kr. om dagen. Vid bruken är förtjänsten kr. 3 -3'5o om dagen.

Bönderna klaga öfver den dyra arbetskraften, och arbetarna klaga à sin sida öfver att bönderna betala för sma löner. »Annars skulle de hellre arbeta i jordbruket än i industrien.» »Men så länge bönderna förklara sig icke ha råd att taga en dräng för hygglig lön att hjälpa upp jordbruket med, utan blott vilja att vi skola sta till hands de fä dagar de bäst behöfva osa, sä blir det omöjligt att skatta folk tilljorden. En dagsverksarbetare kan ju inte lefva på det lilla arbete bönderna da och då. ha åt honom.»

Utom dessa biförtjänster tillkommer naturligtvis försäljning af skog till bolagen. Skogen får anlitas så länge det räcker, det är allmän regel. Här, liksom i öfriga socknar, är lingonplockningen också en biförtjänst, synnerligast för de fattigaste, barnrikaste familjerna.

De största industriella inrättningarna äro Eda glasbruk med 1*5 arbetare, Tidemans tobaksfabrik med 148 och Åmotsfors pappersbruk med 103 arbetare. Största delen af arbetarna vid dessa och öfriga industriella verk är från närgränsande landsbygd. Det är bondsöner och torparsöner, som fara in till industrien och där taga tjänst. Lönerna äro t. ex. vid Eda glasbruk 125- 130 kr. i månaden för några få, och mellan 35 och 60 kr. i månaden för de öfriga. Därtill kominer som extra förmån fritt husrum samt 20—30 kr. om året i vedpengar. De flesta arbetarna vid bruket äro gifta. Att industrien kan betala sina arbetare bättre än jordbrukaren förmår, det är självklart orsaken till att de unga lämna jordbruket.

Genom Eda sanatorium har denna socken fått en extra dragningskraft under de senare åren, liksom gränsstationens läge inom socknen nog medför en större turisttraiik än närliggande socknar kunna visa.

Köla.

Söder och väster om Eda ligger Köla socken, som också är till hufvudsakligaste delen skogsbygd. Socknen har en areal af 240 kvkm. och en folkmängd af 2,578 inv. År 1865 var folkmängden 3,428.

Arealen land är 21,238 hektar, däraf 3,356 hektar odlad jord och 16,556 hektar skog. Brukningsdelarna voro år 1903 sammanlagdt 481, däraf 4 brukare, de öfriga ägare. 148 ägare hade intill 2 hektar odlad jord, 307 ägare och 1 brukare mellan 2 och 20, 21 ägare och 2 brukare mellan 20 och 100 samt 1 ägare och 1 brukare öfver 100 hektar. Åboarnas antal 1750 var 163. Jordtorp och andra lägenheterår 1900 voro 73.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä jordbruksfastighet 377,006 rdr. Den största egendomen var Sätt ra (Adolfsfors) å 25,917 rdr. År 1865 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä Jordbruksfastighet 1,46*,507 kr. Den största egendomen var Sätlra à 79,585 kr. och prästbostället ä 72,000 kr. Är 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 1,503,100 kr. Den största egendomen var fortfarande Sättra à 80,300 kr. och prästbostället å 57,600 kr.38 EMIGRATIONSUTREDN INGEN. BILAGA VIII. BYGDEUX DERSÖKNING AR.

De industriella inrättningarna, 3 till antalet, sysselsatte år 190;") tillsammans 58 arbetare oeh räknade ett sammanlagdt tillverkningsvärde af 139,600 kr.

.lordbruket i Köla står på många platser högt, men man möter också områden med det sorgligaste förfall. Här finns ännu rikligt med skog kvar, ty Kölabonden har hållit på sin skog och håller pa den ännu. Han säljer skog hvarje år, men med en viss måtta och urskillning, så att ban icke gräfver under sin framtida ekonomi för starkt. Knappast någon skog ligger här i bolagens händer. Adolfsfors har några tusen tunnland, men annars få bolagen köpa på rot. Priset pr tolft håller sig kring 35 kr. för 8 aln. 9 tum, 2* kr. 8 aln. 8 tum, 20 kr. 8 aln. 7 tum. I allmänhet hålla bönderna (äst vid att icke sälja mindre dimensioner än N aln. 8 tum, och de sköta sina skogar och räkna på dem för framtida behof. »För 50 år sedan fingo bönderna i Köla inte tiondelen sä mycket betaldt för sin skog, och de ha gjort klokt som behållit den. Nästan alla äro småbrukare, men själfägande och besutne. Somliga sälja för flera tusen kr. skog hvarje år men sköta den ändå.»

Kreatursrasen är den vanliga blandningen, små, för skogsbete lämpliga kor, som mjölka 13 14 liter om dagen då födan förslår. Här finnas verkliga sätrar, hvilket är enastående för Jösse härad. Bönderna mot norska gränsen sända sina kreatur till de väldiga skogar, som där äro utan omgärdning. Till slåttern drifvas de hem för att allt folket ma samlas vid gården. 1 skogstrakterna finnes ingen afsättningsinöjlighet för mjölk, men smöret säljes i handelsbodarna. Omkring bruken kan mjölken säljas, men som Köla i sin helhet ligger långt från järnvägen, äro afsättningsförhållandena mindre goda.

Landsvägarna äro goda utom i norra och västra delarna af socknen.

Biförtjänsterna blifva hufvudsakligast på körning för bruken. Utefter landsvägen till Koppom i Nordmarks härad ha bönderna i mängd åtagit sig körslor, och de förtjäna, dä de ha lass både fram och ater mellan Koppom och Amots järnvägsstation, d. v. s. 4 mil tillsammans, upp till 6 kr. för häst och karl. De kunna då icke köra hvarje dag. som skulle bli för ansträngande, utan ett par dagar i veckan.

För tinimcrhuggningen betalas 2-rr» för tolft 8 aln. 8 tum, 1'7 r. för 8 aln. 7 tum och 1 kr. för propsen. Timmerkörningen betalas med 5—6 kr. om dagen för häst och karl.

Flottningsarbetet betalas med 2'so—3-oo kr. om dagen.

Kolning förekommer icke i Köla; endast vid bruken kolas en och annan mila.

Ingen bonde har torp, men bolagen ha ett mindre antal, som år för år minskas. Skogs torparna betala till bolagen upp till 60kr. om året i arrende samt äro skyldiga utföra dagsverken för 2 kr.—2.50 med egen kost. De ka ofta egen häst och förtjäna på körslor som andra.

Årslönen för dräng är 275—300 kr. och för piga 150 kr.

En viktig biinkomst är äfven bär under goda år lingonplockningen. 2—3 kronor om dagen kunna på lingon uppbringas af en kvinna eller ett raskt barn. Många familjer ha pa denna näring förtjänat 100—150 kr. extra.

Köla socken ger pä det bela taget intryck af att vara burgen och i färd med att rycka upp sitt jordbruk och sin boskapsskötsel. Rofvor bar man börjat odla, pelusker likaså, och flerstädes har man börjat lägga sig vinn om att taga vara på den naturliga gödseln. Man ser här och hvar cementgolf och gödselrännor i ladugårdarna; det är goda ansatser, men någon utveckling till betydenhet ha dessa reformer ännu ej hunnit.

Älgå.

Sydöst om Köla ligger Älgå socken, en skogsbygd i mer utpräglad grad än Köla. Arealen är 175 kvkm., och befolkningen räknar 1,508 inv. År 18(55 var folkmängdssiffran 2,402.

Arealen land är 14,37ii hektar, däraf 1,135 hektar odlad jord och 12,346 hektar skog. Brukningsdelarna voro år 1003 sammanlagdt 286, däraf 4 brukare och de öfriga ägare. 140 ägare hade upp till 2 hektar odlad jord, 132 mellan 2 och 20, 10 ägare och 3 brukare mellan 20 och 100 samt 1 brukare öfver 100 hektar. Åboarnas antal 1750 var 124. Jordtorp och andra lägenheter år 1900 voro 54.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 230,992 rdr. Den största egendomen var Åsebol å 45,525 rdr. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 920,709 kr. De största egendomarna voro Berg å 150,000 kr. och Åsebol å 131,916 kr. År 1900 var sammanlagda taxeringsvärdet 796,600 kr. Inga större jordegendomar funnos, ingen jordpossession uppgick till 10 proc. af socknen. Aktiebolagen voro: Hillrings bergs aktiebolag (24,500 kr. egendomar), Glafva glasbruks (5,200) och dössefors (2,600 kr.).

Af industriella inrättningar bar Älgå två med tillsammans 22 arbetare och ett tillverkningsvärde af 30,800 kr.

Älgå, hvars bördiga del ligger utefter Glafsfjorden, eller dess öfre del Ålgåfjorden, har en god jordmån, men förhållandet är där som i öfriga skogsbygder att jordbruket inte bär sig. För de stora gårdarna saknas arbetskraft, och för de små blir utbytet af jorden för litet. Jorden ger till födan, men inte till det kontanta behofvet. De flesta ha jordlotter på 1 häst och 3—4 kor, några ha endast 2—3 kor. Men med god skötsel kan i Älgå födas 2 hästar och 10kor på 25 tunnland jord. Missväxt är sällsynt, jorden ger ej så. vackra skördar men jämna.

Förhållandena här äro beträffande biinkomster och arbetslöner jämställda med dem i Köla. Bolagen ha icke lagt under sig så mycket skog att böndernas existens äfventyrats, utan äro tvärtom jordbrukarna nästan utan undantag självfägare och besutna sådana. En och annan har dock släppt efter för mycket pä sin skog och ser med bekymmer mot den dag, då den icke längre kan lämna sin årliga tribut.

Kreatursskötseln står ännu långt efter hvad man borde kunna räkna på. Rasen är blandningen af finnras och ayrshire och synes bra för orten. Alan lägger inte an, lika litet här som i öfriga socknar, pa att fä högmjölkande kor, utan mest pä att de kunna föda sig med det minsta möjliga. Mjölken finns ej afsättning för, smöret går till ortsbefolkningen och hålles bra i pris. I allmänhet kan sägas att man icke räknar med någon egentlig afkastning af ladugarden. »Till Arvika kunde nog ordnas transport af mjölk, ifall där funnes en kooperativ förening för det ändamålet», sade en bonde, »men sä länge det ännu finnes skog, så går det inte att hälla ihop nägot sådant. Men när skogen en gång tar slut, då tvingas vi att slå oss ihop och göra det. bästa möjliga af vårt jordbruk och vår ladugård.»

Biinkomsterna för jordbrukarna i Älgå äro körslor för bruken. En bonde kan på körslor förtjäna 400 kr. för häst och karl under vintern. Dock sänkas förtjänsterna mer och mer, ty skogarna börja bli uthuggna, och tillgången pa bönder som åtaga sig körslor ökas för hvarje ar, hvarigenom priserna tryckas ner. Samtidigt minskas tillgången på dagsverkare och deras löner höjas.

Arvika landsförsamling.

Pä östra sidan om Algafjorden tar Anika landsförsamling vid. Ilen sträcker sig upp mot Ounnarskog och visar i sitt centrum ett jämförelsevis stort lagland. Socknens areal är 194 kvkm. och dess folkmängd 4.12*. Folkmängden har hållit, sig nästan konstantända sedan 18t>;>, då den var 3,997.

Arealen land är 15,810 hektar, däraf 3.279 hektar odlad jord och 11,706 hektar skog.

Brukningsdelarna voro 1903 sammanlagdt 629, däraf 5 brukare de öfriga ägare. Jordlotternas storlek framgår af att. 295 ägare hade upp till 2 hektar odlad jord, 323 ägare och 1 brukare mellan 2 och 20 hektar, 5 ägare och 3 brukare mellan 20 och 100 hektar samt

1 ägare oeh l brukare öfver 100 hektar. Äboarnas antal år 1750 var 203. Jordtorp oeh andra lägenheter år 1900 voro 78.

År 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde a jordbruksfastighet 483,800 rdr. Den största egendomen var Vik å 30,000 rdr. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 1,900,607 kr. De största egendomarna voro Bjelfverud å 46,600 kr.. Kyrkebyn å 76,810 kr., prästbostället å 96,000 oeh Vik å 109,900 kr. År 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 1,579,600 kr. De största egendomarna voro Kyrkebyn å 64,500 kr., präst bostället å 56,700 kr., Vik å 51,800 kr. och Säfsjö äng ä 60,000 kr. Aktiebolagen voro Kroppstadfors bruks aktiebolag (med egendomar inom socknen för 24,200 kr.), Jössefors aktiebolag (6,500 kr.) och Sälboda (34,800 kr.).

De industriella inrättningarna inom socknen voro år 1905 till antalet 9 med tillsammans 173 arbetare och ett tillverkningsvärde för år af 837,780 kr.

Denna socken har goda betingelser för afsättning af landtman naprodukter, och detta ger sig till käuna på jordbrukets skötsel, 80m här ståi- högre än i de flesta andra socknar i häradet. Om man förut i regel fått det svaret i dc öfriga socknarna, att jordbruket icke bär sig utan biinkomster, så börjar här svaret ändra sig till att medgifva att jordbruket bär sig, fastän nätt och jämt. I trakten kring Arvika säges oförbehållsamt, att jordbruket bär sig utan biinkomster. »Men jorden fordrar omsorgsfull skötsel, naturligtvis», sade en jordbrukare, »och mycket kalk är absolut nödvändig, •'ag har nu i en följd af ar köpt kalk; och det har verkligen visat sig nödvändigt. När jag började här, kunde jag inte föda en häst och knappast mer än en ko, men nu har jag en häst och fvra kor oeh sköter min gärd ensam. Den är på 33 skatteören. Win hustru och mina döttrar få hjälpa till inomhus.-»

Afsättningar hållandena synas här vara ganska gynnsamma, beroende af närheten till Arvika. M jölk, smör, ägg och hö säljes till Arvika och betingar ganska höga priser.

Kreatursskötseln står här något högre än i förutnämnda socknar 1 allmänhet, en naturlig följd af att här finnes direkt afsättning för mjölken, för hvilken betalas 10 öre litern af återförsäljarna. Kreatnrsrasen är blandningen mellan finn- och ayrshire. Skogsbete förekommer icke på låglandet men väl uppe i skogstrakterna.

Biinkomsterna äro i Arvika landsförsamling hufvudsakligast beräknade på körslor. I norra delen, som ligger mer aflägsen från köping och järnväg, finnas icke sä goda tillfällen till biförtjänster, men där har man sparat på skogen oeh har oftast na,got al' den till försäljning.

Årslönen för en verkligt god dräng är 300 kr. och för en piga 12—15 kr. i månaden.Dagsverkslönen är under slåttern 2 kr. för man jämte kost, och 1.50 för kvinna jämte kost. Öfriga tider på jordbruksarbete 3 kr. för man och Tso för kvinna utan kost. 1'å en plats betaltes torp genom att hålla mansdagsverken bela året för en ersättning af (50 öre pr dag. Någon annan betalning för torpet förekom ej.

För körning kan beräknas en inkomst af 5—6 kr. för häst och karl, lika vinter och sommar. 1 de delar af socknen där skogen fälles, tar man icke med pappersved och props. För huggningen af timret betalas 2 kr. för tolft och för körningen 5—6 kr. pr tolft. Kolning har ej förekommit på senare åren och stubbrytning aldrig.

Ny.

Ungefär pä samma nivå beträffande fördelningen af odlad jord och skog Som Arvika landsförsamling står JVV/ socken. Socknens areal är 105 kvkm. Folkmängden år 1907 var 1,565; år 1865 var den uppe vid 1,806.

Arealen land är 8,001 hektar, däraf odlad jord 1,583 och skog 5,889 hektar.

Brukningsdelarnas antal 1903 var 212, däraf 207 ägare och 5 brukare. Jordlotternas storlek belyses af följande sammanställning: 71 ägare hade intill 2 hektar, 116 ägare oeh en brukare hade mellan 2 och £0, 18 ägare och 4 brukare hade mellan 20 och 100 och 2 ägare hade öfver 100 hektar. Åboarnas antal år 1750 var 98. Jordtorp och andra lägenheter år 1900 voro 61.

Är 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 260,871 rdr. Inga större jordegendomar funnos, ingen jord-possession uppgick till 10 proc. af socknen. År 1865 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 706,000 kr. De största egendomarna voro Bud å 50,000 kr. och Vagge å 40,000 kr. År 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 817,400 kr. De största egendomarna voro Norserud à 41,100 kr. och Bud å 59,400 kr. Aktiebolagen voro Sälboda aktiebolag som hade egendomar för tillsammans 10,000 kr., Jössefors aktiebolag 2,700 kr., Kroppstadfors bruk 19,800 kr.

Af industriella inrättningar hade socknen 1905 två sågverk med tillsammans 60 arbetare och ett tillverkningsvärde af sammanlagdt 248,300 kr.

Den sats, som på många håll gått igen i uttalandena om jordbrukels möjlighet att bära sig, nämligen att jordbruket nog kan reda sig när skogen börjar taga slut och tvingar till större omtanke om jorden, synes beträffande både Arvika landsförsamling och Ny socken bekräfta sig. 1 dessa socknar förefaller jordbruket att stå relativt högt. och ett ofta återkommande svar är att jordbruket nog

kunde reda sig, om blott bönderna riktigt förstode att sköta jorden och arbetskraft funnes att påräkna.

Jordmånen är god och på sina ställen skötas jordbruket och ladugården rationellt. Man säljer råghalmen och tar vara på den naturliga gödseln samt använder torfströ, som i socknen beredes i stor mängd. Härigenom kan man inskränka på superfosfaten, som annars drar stora kostnader. Man plöjer betydligt djupare i Ny än på många andra håll.

För mjölken har man afsättning till bruksbefolkningen och får för den 11 öre litern. För öfrigt är järnvägen, som gar igenom den lilla socknen, en stor hafstång för jordbruksnäringen. Smöret försäljes till Arvika.

Kreatursrasen är den vanliga, som allmänt användes i Värmlands skogsbygder. Här skulle dock ayrshirerasen kunna införas, men man har icke kommit sig för med det ännu. Skogsbetet är här i allmänhet dåligt, det är egentligen hagbete som bestås, och härtill torde en större ras vara lämplig.

Rotfrukter, såsom rofvor, ga nog att odla, men de fordra mycken arbetskraft, och detta saknas i regel.

Bolagen ha i denna socken inköpt mycket skog och ha därtill lagt beslag pä flottleden, så att bönderna här stå i stort beroende af dem vid skogsförsäljning.

1 Ny socken äro biinkomsterna från bruken ganska obetydliga. Het som kan åstadkommas är på körslor, men i regel är det med folk från andra trakter, såsom från Fryksdalen, som bruken göra upp om körslor. För 35—40 år sedan utförde de som hade dragare körslor at en såg i Nordmark. De förtjänte då 2 2-25 kr. om dagen för häst och karl och höllo då pä från kl. 4 på morgnarna till sena kvällen. N u är denna trafik slut.

Arbetslönerna äro vid bruken 3 so—4 kr. om dagen, och det är omöjligt för jordbrukaren att konkurrera med dessa priser. Därför är också här nästen omöjligt att skaffa extra arbetskraft för jordbrukets räkning. Om det lyckas, så är det knappast fullt duglig kraft, men den får betalas ändå med 225—300 kr. om året for dräng och 120—140 kr. för piga. På körslor förtjänas 4—5 kr. om dagen för häst och karl.

När bolagen inköpa gårdarna, sa afverka de skogen på de första två åren och lämna det mindre virket kvar. (Props tages ej, men pappersved.) Så sker hemmansklyfning, oeh så säljas gnrdarna med åker, byggnader och litet mulbete, medan skogen stannar hos bolaget. IM är i allmänhet mycket svårt att få någon att bruka gårdarna, sedan bolagen öfvertagit dem, därför måste de säljas eller också »kotas af brukets eget folk.Någon kolning förekommer här ej, om inte möjligen någon gång vid bruken. Flottningsarbetet utföres af brukens eget folk.

Boda.

Längst öster ut af alla socknar i Jösse härad ligger Böda, som är 83 kvkm. stort och har 1,616 inv. Ar 1865 var tol kuiängdssiffran 2,042.

Arealen land är 7,127 hektar, däraf 1,617 hektar odlad jord och 5,185 hektar skog. Brukningsdelarna voro enligt officiell statistik är 1903 sammanlagdt 337, däraf 3.18 ägare och 19 brukare. Af ägarne hade 166, samt af brukarna 2, intill 2 hektar odlad jord på sina jordlotter, 150 ägare och 16 brukare mellan 2 och 20, 2 ägare oeh 1 brukare mellan 20 och 100 hektar. Ingen hade mer än 100 hektar. Aboarnas antal är 1750 var 104 st. Jordtorp och andra lägenheter ar 1900 voro 13.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastigheter 111,525 rdr. Inga större jordegendomar funnos. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 766,300 kr. Den största jordegendomen var Björkenäs. Ingen possession uppgick till 10 proc. af socknen. Är 1900 var taxeringsvärdet å jordbruksfastighet sammanlagdt 709,900 kr. Den största egendomen var Björkenäs a 86,600 kr. Aktiebolagen voro Borgviks aktiebolag som ägde jord för ett värde af 86,600 kr. Industrien representeras af ett sågverk med 5 arbetare och 6,300 kr. tillverkningsvärde.

Böda sockens ekonomiska struktur är helt afvikande från öfriga socknars i detta härad. Här skötes jordbruket ungefär på samma sätt som i grannsocknen Brunskog, — men någon skog att taga till (innes knappast för böndex-na i Böda. De ha i stället något annat, som de skaffa sig biinkomst utaf, nämligen hemslöjd. Böda är ett möbeltillverkningens hemvist, där hvarje ung gosse redan är skicklig nog att hjälpa till med slöjden.

Men detta hindrar icke att jordbruket skötes jämförelsevis väl. Och något ännu mera: kreatursskötseln sjues här vara bättre tillgodosedd än i flera af häradets öfriga socknar. Särskildt ha Bodabönderna lagt an pä att föda upp gödkalfvar och sälja till Norge. I)e ha fört in ayrsbire att blanda rasen roed, och de ha funnit den fördelaktig. Afsättningen af landtmannaprodukter är här på trakten gynnsam, i det järnvägen här förmedlar förbindelserna. Kalfvar säljas, som nämnts, till Norge och äldre kött till Karlstad och till en del äfven Arvika. I Karlstad finnas uppköpare af smör och kött, och ibland resa uppköpare omkring och samla åt sig alla möjliga produkter. Smör och ägg äro bytesvaror i handelsbodarna, men priserna hålla sig låga, i det för smöret erhålles kr. l-su pr kg., påhösten möjligen l.80 à 1.90, och för äggen 80 öre pr tjog eller högst 1 Ivr. Skogsbete förekommer i allmänhet icke i Böda, utan baseras kreatursskötseln på fodermedel. Cirkulationsbruk råder: råg, vall tre år, hafre två år, träde. Man liar börjat med odling af rofvor, men ännu ha de inte tagit riktig fart.

Skogen är här mycket hårdt åtgången, men den säljes sa långt den räcker. Dock är ej allmän flottled här, så att bönderna stå i stort beroende af bolaget, som också sä sköter sina vattentillgångar, at.t böndernas jord efter långa sträckor vid älfven ligger under vatten. C:a "200 tunnland god och till odling synnerligen tjänlig jord undandrages nu bönderna, därför att bolaget dämt upp eu af sjöarna, hvarå allt beror. Bönderna anse sig ha rätten på sin sida gentemot bolaget, men de ha svårt att ena sig oin att fortsätta den en gång öppnade processen, och så fa missförhållandena fortgå.

.lordlotterna äro i allmänhet synnerligen små, sä att de kunna skötas bra trots bristen på arbetskraft, men ändå reda. sig icke jordbrukarna p;i sin jord. De räkna mecl sin biinkomst, slöjden. Det är icke konstmöbler man tillverkar utan enkla, billiga bohag, som leta sig väg långt omkring i landet, såsom till Kiruna o. s. v. Från Böda järnvägsstation torde afgå i medeltal minst ett par vagnslaster möbler i veckan under hela året. Snart sagdt alla innebyggarna i Boda äro intresserade af träslöjd och sysselsätta sig med snideri och möbeltillverkning i omfattande grad. Under vintern slöjdas nästan i hvarje hein, men det finns också familjer inom hvilka far och söner slöjda hela aret om.

Arvika köping.

Arvika köping är ett samhälle under raskt uppsving. De senare årens utveckling både med afseende ä folkmängd och ekonomi har varit för svenska förhallanden ganska märklig, och efter allt att döma kominer denna utveckling att fortsätta ännu lång tid framåt i samma raska följd.

Folkmängden var 1805 c:a. 300 och hade 18(15 ökats till 874. Ar 1907 var den 4,388.

Arvika, som inom kort torde, bli ordnadt som stadssamhälle, är hufvudsakligen ett industricentrum. Massor af fabriker ha slagit ned sina bopålar i samhället, och öfverallt i periferien af köpingen "äller man på tned en ständigt forcerad byggnadsverksamhet, både nya fabriker samt verkstäder eller utvidgningar af gamla och ®r bostäder åt. den mängd af arbetare, som kräfves för köpingens industri.

Industriarbetarklassen i köpingen rekryteras hufvudsakligen af söner från torpare- och arbetarehemmen å landsbygden. Äfven bondehemmen lämna sin tribut till industrien, men till öfvervägande del46

synes den dock gå till Amerika. Arbetslönerna inom Arvika äro jämförelsevis goda, och tillgången pä arbetare svarar ungefär mot efterfrågan.

Träarbetarna och gjutarna ha i regel en inkomst af 30 kr. i veckan och däröfver (för yrkeslärda), och järnarbetarna ha 25—30 kronor. Grofarbetarnas lön är ungefär 2-so- 3-oo kr. om dagen. Särskildt de mekaniska verkstäderna taga sin mesta arbetskraft direkt från jordbruket, enär till arbetet ä dessa ofta icke kräfves någon speciell yrkesutbildning. Där sker en specialisering af arbetet, som icke medgifver annan individualisering än den, som mätes i produktens kvantitet. Någon utvandring att tala om förekommer icke från industrien i Arvika. De. enda arbetaregrupper, där utvandringslusten kan spåras i någon nämnvärd grad, äro snickarna (ej byggnadssnickarna) och skräddarna. De klaga öfver dåliga förtjänster.

En framstående industriman uttalade också, att emigrationen från Arvikas industri var rent obetydlig, knappast märkbar. Däremot förekommer ej sa sällan att de, som varit i Amerika, komma tillbaka och taga plats på verkstäderna där. De ha då fått kanske någon ytterligare fart i självfva arbetssättet, men det går snart öfver, när de komma in i de svenska förhållandena. Detta beror dock hufvudsakligen på arbetsledningen, som här i Sverige är annorlunda än i Amerika och detta kanske i viss män till förman för arbetsproduktens kvalitet. Man har icke lärt sig här i Sverige att vräka fram arbetet, oberoende af hur det blir utfördt, utan man håller ännu på soliditeten. Doek kunde äfven, utan frångående af soliditeten hos produkten, intensiteten hos arbetet ökas, blott arbetsledningen i allmänhet lade sig riktigt vinn härom. Finnas goda anordningar i arbetslokalerna, göres allt som kan göras för att icke arbetet skall ga motigt för arbetarna, utan de i stället ganska lätt kunna komma upp till en bra lön, så blir intensiteten god. Men det måste då ske genom att arbetaren verkligen också själf har vinst af denna ökade intensitet, antingen den nu beror på tillsättande af större fysisk kraft eller uppfinnandet af någon nv metod som förenklar arbetssättet.

Arbetsintensiteten här i Sverige är ingenting att klaga öfver, yttrade samme man, blott ledningen förstår att plocka undan stötestenarna för arbetets forcering. Det gäller för ledningen att själf sätta sig in i alla tempon, som kräfvas för utförande af ett arbete, och så ständigt arbeta pa att minska dessa tempon, att utfundera något sätt att

fa färre handgrepp för den och den detaljen och att uppmuntra arbetarna att söka utfinna detsamma.

Pa den stora fabrik talet närmast rörde sig om äro arbetsomkostnaderna endast hälften sa höga nu mot hvad de voro för 9—10 är sedan, men ändå ha arbetslönerna stigit under samma tid med 60—70 pro-2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

cent och arbetstiden förkortats frän 11 timmar till !>. Detta resultat har uppnätts genom förbättrade arbetsmaskiner och ett systematiserande af arbetet, som gjort det lättare att utföra. Ännu ligger dock arbetets ledning här i Sverige i allmänhet betydligt efter den som förefinns i Amerika.

Beträffande arbetstiden, sä framhölls att arbetaren vid ordnad ledning utför lika mycket på II timmars arbetsdag som på 11 tim mars dag. Därtill är en sådan kortare arbetstid af största betydelse icke endast för arbetaren själf och den tillverkade produkten, som i regel blir jämnare och bättre, utan också för hela det samhälle inom hvilket industrien är förlagd. Ty en kort arbetstid tillåter arbetaren att bo på längre afstånd från arbetsplatsen än han annars kan. Arbetstidens förläggande inom så kort tidsperiod som möjligt, »åledcs med få och korta raster, medför att ledigheten från arbetet inträder ganska tidigt pri eftermiddagen, och fä arbetarna därigenom lätt att hinna hem till sin bostad, om den än ligger långt ifrån, och 'lär utföra det nödvändiga arbetet för hemmet. Många arbetare här ha sina bostadslägenheter en half mil från arbetsplatsen eller längre "ch kunna därför uppbringa åt sig betydligt billigare bostäder än 8oin varit möjligt, om de trängts tillsammans inom ett mindre område. »På detta sätt kan en kortare arbetstid reglera bostadstill-gången, undanrödja bostadsbristen och skapa sundare och lyckligare hem, bättre krafter och uthålligare energi.'

»Denna utflyttning till landet har skapat en mängd små jordbruk, där mannen, som ofta är försedd med velociped och därigenom lätt förflyttar sig fran arbetsplatsen till hemmet, sköter den lilla .lordlotten på sin lediga tid om kvällarna. Hustrun sköter om huset oeh de kanske två kor de kunna föda på sin jordlott. I>et är en kombination af jordbruk i smått och industriarbete, som är mycket tilltalande.»

Arbetstillgången i Arvika är som sagdt i allmänhet god, särskildt om sommaren. Man kan dä också förstå att jordbruket har svårt att under sommaren erhålla någon extra arbetskraft, fastän det nog vid så många tillfällen behöfdes. Ofta händer att arbetare från Arvikas olika fabriker och verkstäder på sommaren få taga permission från sill arbete och begifva sig hein till sina föräldrar i landsbygden och hjälpa dem med bärgningen. Då deras löner i Arvika kunna ga på 4 5 kronor om dagen, så måste sägas, att denna hjälp at jordbruket under dess brndaste tid är ganska dyrbar och utgör ett belysande exempel på hur ondt om arbetskraft det är på landsbygden.

Lefnadskostnaderna i Arvika visa stark tendens att fördyras, n. beräknas hyrorna till 80 kr. pr eldstad, t. ex. 2 rum och kök för 240 kr., men man har börjat öka priset till 8ä kr. per eldstad.Mjölken betalas ined 14 öre per liter.

Veden kostar (björk) 14—15 kr. pr famn.

Skatterna äro ieke särskildt höga. För en inkomst af 1,700 kr. är kommunalskatten 42 kr.

Trädgardsprodukter äro i allmänhet mycket dyra, betinga t. o. in. högre priser än i Stockholm.

Allmän öfversikt af häradet.

Föregående korta öfversikt öfver hvarje särskild sockens eller kommuns agrariska förhållanden bör kompletteras med hvad som för hela häradet är gemensamt men därför icke mindre viktigt för bedömandet af orsakerna till dessa trakters affolkning.

Hvad som framgått af forskningarna i de olika socknarna ger otvetydigt vid handen, att jordbruket inom Jösse härad i allmänhet icke tillåter hemmansägarna att existera på sina hemman utan biförtjänster. Man kan med fullt fog säga, att undantagen från denna regel äro i allmänhet mycket få, och i de trakter som ligga på något längre afstånd från järnvägen rent af enastående. Många hemmansägare föra bok öfver sitt jordbruk oeh förklara sig

förlora regelbundet 250—300 kr. om året, som skogen måste betäcka. (Brunskog.) — 1 allmänhet klagas öfver att jordbruket numera kräfver kontanta penningar i betydligt högre grad än förr, och att därför skogen måste anlitas eller biinkomster i annan form anskaffas. Hemmansägarna i socknen kunna svårligen lefva på sina hemman utan bifortjänster, de flesta torde icke kunna det. (Brunskog.) — De som köpt egendomar utan skog och således inte haft den hjälpen att räkna på, ha måst genom något handtverk eller körslor skaffa, sig behöflig biinkomst. (Brunskog.) — Får man en gård utan skuld och sköter den, så bär det sig, men icke om man skall amortera en köpesumma på den.» (Brunskog.) — »Jordbruket kan inte gå utan körslor som biinkomst. (Mangskog.) — Jordbruket har svårt att reda sig.» (Gunnarskog.) — »Här är jordbruket mycket dåligt.> (Bogen.) — »Jordbruket, borde reda sig, men det är nog svårt, ty inkomsterna äro för knappa. (Eda.) — »Beder sig ej öfver bela socknen, möjligen närmast järnvägen.» (Köla.) — .lordbruket bär sig inte utan tillskott af skogen.» (Älgå.) — Man kan utan vidare säga att jordbruket här icke bär sig.» (Arvika socken.) — »Jordbruket bär sig inte i dessa trakter.» (Ny.) — ».lordbruket klarar sig i allmänhet icke.i (Böda.)

Sådana äro uttalandena, ofta återkommande, nästan stereotypt lika hvarandra. Men inan öfverraskas dock ibland af att få höra alldeles motsatsen, nämligen att jordbruket mycket väl bär sig, om2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

(let blott skötes. Och hvad som förvånar mera är, att dessa uttalanden, om de än icke komma så ofta som de motsatta, dock alltid förskrifva sig från folk som man har all anledning att sätta tro och lit till, såväl i deras egenskap af praktiserande jordbrukare som ock genom deras intresse för allmänna frågor. Man får en förnimmelse af, att där intresset och lusten, vakenheten och kunskapsbegäret finnas, där får jorden en ans som lämnar brukarna god lön för mödan, i dalgångarna är det självklart att detta intresse för jorden lättare kan leila till ekonomiskt utbyte, men också uppe på höjderna, i skogarna, kunna påträffas jordbrukare, som med lefvande lust satt sig före att af jorden skapa sig sin utkomst. >Jordbruket kan reda sig utan skog, blott man ligger i ocb arbetar och inte misshushållar.» (Brunskog.) — »Jordbruket bär sig nog bra i dessa trakter.» (Gunnarskog.) — »Jordbruket kan nog bära sig, om det skötes riktigt.» (Mangskog.) — 'Nog skulle jordbruket gå här, om inan blott ville lära sig taga i litet bättre.» (Mangskog.) — »Ha.de den bestämda uppfattningen att jordbruket i Värmlands västra delar kan bära sig.» (Eda.) — »Hade arbetat som torpare i två år och ansåg att jordbruket kunde bära sig blott man arbetade » (Eda.) — »Jordbruket har mycket svårt att reda sig utan skog, men det går nog.» (Köla) — »Hade skött en gård i sju år och kunde säga att den bär sig utan biinkomster, men det. har kräft ett intensivt arbete.» (Arvika socken.) — »Jordbruket bär sig knappast, men det lyckas nog för en del.» (Boda.)

Det måste således i allmänhet biinkomster till för att få ekonomien att gå ihop, och för dessa biinkomster är förut i hufvudsak redogjordt. Dessa bifortjänster äro säkerligen talrikare nu än på 1800—70-talen, trots bruken då voro i verksamhet, ty då — åtmins-toue synes sa ha varit fallet på 18ß0-talet — voro inånga af socknarna öfverbefolkade. Xär järnbruken nedlades, slutade lirukskörslorna för en tid och bonden fick återvända till jorden, men dels hade bruksbefolkningens försvinnande minskat afsättningsmöjligheterna för jordbruksprodukter, och dels hade den minskade arbetstillgången drifvit bort mänga torplägenhetsinnehafvare, sä att bonden snart ansåg jordbrukets skötsel omöjlig och sökte sig en annan bifortjänst. Det blef dä skogen. När de nya kommunikationslederna drogos dit upp på 1870-talet, kom skogstrafiken i gäng.

Jordbruket fick ligga i efterhand, arbetskraften blef både dy • rare och svårare att anskaffa, och så skapade man sitt behöfliga kontanta kapitäl af skogen. Det är obestridligt att a hvarje bruk-niugsdel numera sitter ett betydligt mindre antal personer än hvad fallet var för några tiotal år sedan. Statistiken visar att summan af i mantal satta hemmans- (och meddelarnas) delar ur betydligt högre för år 1900 än för 18u'5, medan folkmängden däremot i allmänhet, '»»/os 450 EMIORATIONSUTRICDNINGEN. BILAGA VIII. BYØDEUNBERSÖKNINGAR.

är betydligt lägre år 1900 än för år 1865. Det framgår af följande tabell:

Socken. Antal hemmansdelar År 1903. Bru k- Invånareantal Anmärkningar. dr ! är 1865.1 1900. delnr. år 1865. år 1900.

Brunrtsog..........515 604 593 5.179 4.030 Stationssamhällen.

Mnngskog..........272 328 321 2,505 1.725 Aflägset från jftrnvilg.

G unn urskog .... 628 800 795 6,578 5,192 > » >

Dagen.............24 32 29 636 368 >

Eda.............496 719 636 4,951 6.411 Stor industri.

Köla.............421 658 48] 3,428 2,711 Någon industri.

Älgå.............230 287 286 2,102 1,652 » >

Nv...............175 218 212 1.806 1,532 . »

Arvika landsfiirs. . 427 578 629 3,997 8,734 » >

Böda.............255 1 338 1 337 2.012 1.837 Hemindustri.

Samma1 3,443 4,4<;2 4,819 38,524 29,192

Alla socknar ntom e.n visa således att folkmängden minskats, medan hemmansdelarnas antal ökats, det vill med andra ord säga, att på hvarje hemman nil sitta färre personer än förr. Eda socken skulle här utgöra ett undantag, men det. är endast skenbart, ty denna socken rymmer inom sig så mycken industri, att ökningen af folkmängden där är fullt förklarlig. Den befolkning, som sitter på hemmanen, liar dock minskats äfven i Eda, därom behöfver man ej hysa något tvifvel.

Det är således ett mindre antal familjemedlemmar, som nu sitta på hvarje hemman, och därtill kommer att nästan bela tjänstfolksklassen försvunnit. Det är emigrationen som vållat det.

Man kan nu med fullt fog säga att just denna minskning af arbetskrafter (familjens egna och den lejda) pä hvarje hemman är en hufvudorsak till heiumansbrukets mindre goda skötsel. Dock står sig befolkningen i ekonomiskt hänseende jämförelsevis godt, ja, man kan utan överdrift säga att några verkligt fattiga bland den arbetsföra befolkningen knappast finnas i dessa trakter. I>e ha rest till Amerika, de liksom bondsönerna och bonddöttrarna. Torparna ha försvunnit, deras lägenheter ha blivit igenlagda och besådda med skog — hvad som berättats ifråga om (lunuarskog i detta afseende är icke nägon enstaka företeelse utan ganska allmän — och några drängar eller pigor är nästan omöjligt att uppbringa.

Således återstår i dessa bygder egentligen endast den jämförelsevis burgna befolkningen, den som ännu någon tid har skogen att lita til]. Hur jorden då skötes är lätt att inse. Med bästa vilja i världen kan en bonde i en del af socknarna icke få en dräng. En-

1 Utom Arvika köping.

däst mot ganska hög lön, som han anser sig icke kunna stå. ut med, lyckas han på somliga häll skaffa sig dräng och piga. Och dä äro de ändå inte »fullpantade», som man uttrycker sig, utan endast >halfpantade» eller halfgoda. Det är unga gossar och flickor som taga plats några år hos bönderna endast för att kunna spara ihop till Amerikabiljett. Lönen är, som förut framgått, i regel 250—300 kr. för dräng, ibland mera, och 120 — 175 för piga. Härtill kommer

då naturligtvis bostad och kost.

* *

*

Om man således kan konstatera att jordbrukets efterblifvenhet till väsentlig del grundar sig på bristande arbetskraft eller densammas dyrhet, så bör man dock icke glömma, att här äfven andra faktorer spela in, såsom bristande energi hos jordbrukaren, okunnighet, svårighet att anpassa sig efter hvad tiden fordrar, o. s. v. Särskildt synes den bristande energin utgöra ett stort hinder för jordbrukets uppryckning i dessa trakter. Denna brist på

energi, som ger sig till känna på mångfaldiga sätt, synes dock ha sin hufvudsakliga grund uti bristande kunskap om jordbrukets skötsel. Ännu har man på många hål I icke infört ett ordnadt växelbruk, och det synes på somliga trakter vara nästan otänkbart att få bönderna att förstå att nya växtslag kunna uppkomma och vara riktigt förmånliga, fastän hvarken farfar eller farfarsfar på sin tid profvade dem.

»Ungdomen anser jordbruket, vara för sträfsamt. De unga sönerna gå i dagligt arbete hemnia hos sina föräldrar och ha ingen hin. l)e få hvad de skola ha, heter det, men de känna sig dock icke så fria som en dräng och ha aldrig den kontanta valutan att disponera öfver som ban. Aldrig höra de heller annat än att jordbruket går så eländigt, och när. fadern säljer skog for att hålla ekonomien uppe, så vet sonen att därmed undermineras alltjämt familjens framtida ekonomi.» 1 mänga hem gnatas det och kältas °m att »ingenting blir gjordt», och så ledsna sönerna på hemmet och resa sin väg. »De växa för öfrigt upp på mycket små jordlotter och bereda sig kanske på att bli flera om delningen, och så anse de icke lönt att stanna hemma och slita ut sin ungdom.» — »De ha kanske också lärt sig slöjd och ha därigenom lättare att skaffa sig något annat än jordbruksarbete.»

Hemmasönerna ha, som nämnts, i allmänhet ingen lön när de gå hemma på fädernegården och arbeta. Om de i allmänhet icke hållas till så strängt arbete, sä förekommer nog detta ändå i vissa fall. »Regel är att de få räkna på sin faders välvilja för att kunna'för-unna sig de förmåner som en aiiönad dräng, tack vare sin lön, kan förfoga öfver, och om fadern i många fall också skulle ur ekonomisk52 EMIGRATIONSUTREDN INGEN. BILAGA VIII. BYGDEUX DERSÖKNING AR.

synpunkt kunna]ata sin son genomgå en jordbrukskurs eller en kurs i folkhögskola, så gör han det dock icke. Det är därför att han icke förstår betydelsen af eller nyttan ined dessa kurser. Tian anser att den tid sonen skall vara borta för exercisen, om han nu stannar kvar inom landet så länge, är alldeles tillräckligt lång för att han skulle genom extra anstalter öka den ännu mera.» Hvad som .icke förekom på hans tid» anses ofta af fadern vara nyare tiders »galna påhitt». Då en dräng kan få sin arbetstid reglerad och sin ledighet fastslagen till lämpliga tider, så kanske hemlifvets förhållanden för sonen gestalta sig sä, att han aldrig är ledig och att han aldrig kan känna sig verkligt fri eller får bestämma öfver sig själf.

Den konstaterade ökningen i hemmansdelarnas antal tyder på att klyfning skett i ganska afsevärd grad, trots jordlotterna från början icke varit stora. Förr skedde vid arf en klyfning, så att barnen fingo sina delar, men numera säljer man antingen bela gården och delar behållningen, eller också, om det finns kontanter i boet eller skog, »som är lika godt som kontanter», öfvertar en af sönerna, kanske också två, hela gärden och löser ut syskonon. Äfven oni gärden anses vara sä stor, att den rimligen kunde och borde delas, så gör man det icke ändå. ty landtmätarna kosta mycket pengar och de nya byggnaderna likaså. »Att man icke styckar jorden nu för tiden i sådan utsträckning som skedde förr, det beror därpå at.t, man dä lefde betydligt enklare, man bodde och klädde sig sämre, förfärdigade i allt fall sina kläder själf, sä att ej kontanta medel behöfdes i samma utsträckning som nu. Då behöfde inte jorden inbringa så mycket som nu, man kunde lefva på afsevärdt mindre då än nu.» Från en person, som i sitt distrikt hade alla arfskiften om hand, meddelades att numera klyfning sällan sker vid arf. Ett af barnen köper gärden, sä att den fortfarande stannar inom släkten. Såvida gärden ej är i skuld, ty da säljes den bort. För utlösning af syskonen tages upp ett lån, som aldrig är svårt att få då skog finnes, och så erhåller hvar och en af syskonen sin del kontant. Mycket sällan lämnas arfvedelen ut i inteckningar. De som äro i Amerika fa sina pengar till sig.

Någon direkt inverkan på emigrationen i så måtto, att dessa arfskiften eller sättet för desammas utförande skulle föranleda eller påskynda utvandringen, torde denna form för arfskiften icke utöfva.

De största svårigheterna för en intensivare landthushållning ligga i den bristande kunskapen om jordbrukets rationella skötsel. Bade företagsamhet oeh kunskaper saknas. Men detta kan afhjälpas, och mänga äro de jordbrukare som beklagat sig öfver hur litet staten i verkligheten gör för jordbrukets höjande. Där finns i alla trakter jordbrukare, som allvarligen vilja lära sig följa med på detta2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

område, men de måste då erhålla tillfälle till åtnjutande af behöflig handledning. De rådgifvare, som sändas ut på

officiellt uppdrag, ha fått sina förslag mycket samvetsgrannt följda pä många platser; men det har visat sig att de gifna råden, hur goda de än voro, icke räckte till för att omforma och omskapa nedärfda förhållanden. Detta därför att de icke åtföljdes af den praktiska handledning, som skulle ha kunnat betrygga en säker fortvaro af det nya. Det är för litet praktisk vägledning jordbrukaren får genom jordbrukskonsulenterna. »Dessa komma kanske och hälla föredrag om bästa och mest rationella skötseln af jorden, föredrag som kanske äro fyllda af procentsiffror, kiselsyra, alkalier, diluvialleror, oxidoxidul, hydrater och salter; men när jordbrukaren kommer ut ifrån dessa föredrag, tar han endast fått en mängd myror i hufvudet, som ban inte kan ordna in under något system eller praktiskt låta tillgodogöra sig utaf. Hvad ban behöft veta var icke endast de teoretiska förutsättningarna för en god vard om jorden utan också den praktiska pröfningen, ledd af sakkunniga lärare, som ha god tid att ute på åker och ang själfva leda arbetet till dess jordbrukaren lärt sig det.» — A i måste ha praktisk vägledning», uttalade sig en gammal, framstående jordbrukare, »vi måste få pröfva oeh följa de nya uppslagen ute på våra ägor och inte endast höra dem frän katedern. Skulle det icke kunna tänka sig att regeringen läte konsulenterna stanna någon tid på hvarje plats eller ha med sig ett biträde, en rättare t. ex., som kunde stanna kvar och gifva jordbrukarna den praktiska vägledningen? Man kunde, af dessa personer erhålla kunskap särskildt om gödselodling, en mycket viktig sak för oss bönder.»

Det måste sägas att, dessa synpunkter äro fullt berättigade. »Staten anslår årligen stora summor för jordbruksnäringens böjande, men det gäller dä också att se till att detta understöd ät jordbruket. verkligen nor fram till dem det gäller att hjälpa. Hushållningssällskapens åtgärder i detta syfte äro alltid välkomna, men hvad som ännu icke finnes, men borde införas, är praktiska candringslärure för jordbruket. Dessa lärare borde med lön af staten, en lön som 'eke behöfde vara så stor då arbetet a försöks- eller inönstergärden kunde ersättas med fri kost, stationeras i en socken ett helt ar, och där skulle ban hos en vaken och intresserad bonde leda gårdens arbete i alla dess detaljer oeh af ägaren skapa både en skicklig jordbrukare och en god lärare. Inom tio är skulle jordbruket 1 socknen kunna efter sådan vägledning bli mänga procent mer gifvande, till nvtta för staten och ior den enskilde.:

Man ser t. ex. hur nyttigt premieringarna verkat. Små jordbrukare med blott 2—3 kor ha fått pris, och inan har funnit att dessa brukare genom omtänksam skötsel af jorden och ladugården förkofrat 8IS så, att de ökat sin behållning med något eller några hundra kronor

pr år. Jordoii kan i det ena fallet, då den är väl odlad, gifva t. ex. 1,000 kr,, men i andra fallet, då den är misskött, GOO kr. Där är sålunda en ren förlust af 400 kr. om året att skrifva på den bristande kunskapen eller omtanken.

Denna bristande kunskap om jordbrukets verkliga möjligheter och den däraf följande bristen på intresse för detsamma är den grundläggande orsaken till emigrationen från dessa trakter. Ty då sönerna bli så stora, att de börja få förvärfsbegär, så ha de icke någon inneboende kärlek till jordbruket, eller icke någon känsla af förpliktelse till det. Föräldrarna ha aldrig gjort annat än klagat öfver att jordbruket icke burit sig, de ha lagt tvångets stämpel öfver arbetet, icke frihetens och nyskaparglädjens, och de ha aldrig vändt sonens håg åt jordbruket eller försökt få honom att finna en glädje i dess vårdande. Han står främmande för jorden och tror sig icke ha någon uppgift i hemmet — »det bär sig ändå inte» — och så söker han sin lycka på annat håll. Den kanske förmögne bondsonen beger sig till Amerika, och den fattige bondsonen eller torparsonen, som pä grund af jordbrukets tryckta läge inte kan få en skaplig dagspänning hos bönderna, flyttar in till industrin eller kanske till Amerika ban också.

Hvad soin gäller för sönernas vidkommande med afseende ä orsakerna till emigrationen, gäller också, för döttrarna. Hela miljön i hemmet är sådan, att dottern aldrig känner sig riktigt nyttig och oumbärlig. Grår det ihop med gårdens skötsel, så är det hvarken jordens eller hennes förtjänst, menar hon, utan skogens. Det är den som far hålla det uppe, och det hjälper inte mycket att arbeta och slita för ett hemman, som i alla fall aldrig kan reda sig utan skog. At| !>li gift i hemorten finns för henne inte stor utsikt, ty ynglingarna ha utvandrat. Och sä fattar hon sitt beslut, att också resa öfver till Amerika.

* * *

Dock synes som om redan nu jordbruket skulle kunna prestera betydligt mycket mera behållning, om blott failken kunde erhållas för billigare pris än nu är fallet. Jorden i Värmland är kalkfattig, och jordbrukarna ha fullt klart lör sig att jorden kräfver en myckenhet kalk för att ge god skörd. Det är sålunda ingenting som behöfver undervisas om eller läras: alla veta att kalken är oumbärlig. Men det är en kostnadsfråga af ej ringa vikt. För de bygder, som ligga invid järnvägsstationerna, kan hemfors]ingen af kalken från stationen icke behöfva bli sä kostsam; men redan kostnaden för att lå varan till stationen o. s. v., järnvägsfrakten, är alldeles för stor. då man tar hänsyn till den absoluta nödvändigheten för jorden att2. JÖSSE UÄRAI).

få kalk ocli den alldeles säkert ökade inkomst staten far genom att sätta jorden i stånd till större bärighet och ökad skatteförmåga. Då kalken som råvara har ett pris af omkring 72 kr. pr vagn, sä år frakten oskäligt kostbar, (lå den uppgår till två tredjedelar af detta belopp, men den är det så mycket mer då fraktkostnaderna och råvarans pris börja närma sig samma siffror. Den lindring i fraktafgift, som hittills medgifvits, bar uppgått till ungefär 8 proc. Och kan icke anses vara till fyllest. Därtill klagas mycket öfver den olägenheten att bela fraktkostnaden först får erläggas, och så långt efteråt, kanske flera månader, fra ktl i n dr i ngsbeloppet blir äterbetaldt. Man anser att både staten och de som få del af fraktlindringen skulle ha fördel af att rabatteringen skedde omedelbart.

Kalkens pris vid Edane station i Brunskog var kr. l-20 pr 100 kg. Omkr. 73—75 kg. motsvarar en hektoliter. Vid denna station gick fraktkostnaden för kalken till 48 kr. pr järnvägsvagn, och råvaran till 72 kr. Längre upp mot gränsen blir fraktkostnaden ännu högre, oeh innan kalken kommer till bestämmelseorten i Gunnarskogs nordvästra delar, kostar den jordbrukaren I kr. pr 100 kg. eller 4 öre pr h- »Staten skulle göra en stor välgärning för jordbruket i Värmland, om fraktlindringen blefve riktigt grundlig, ja staten skulle, säkerligen vinna på att lata all frakt af kalk för jordbrukets behof ske kostnadsfritt», — så fälldes yttrandena ofta vid behandling af denna fråga. »Kalken är jordbrukets lifsbetingelse,och allt bör göras för att få den lätt åtkomlig för jordbruket.»

Förutom kalk användes mycket af tomasfosfat och superfosfat samt kali. Beträffande också dessa gödningsmedel anse jordbrukarna, att staten borde bevilja en verkligt betydande fraktlindring.

1 sammanhang med dessa fraktkostnader för kalk må äfven beröras de villkor med afseende å de allmänna järnvägsfrakterna som bönderna 1'à underkasta sig, dock ej utan knot. Härom berättade t.

en ordförande i en land tmannafö ren ing:

»Vi behöfva cement till ladugårdarna, och vi köpa så långt vi kunna denna nödvändiga vara. Men då kostar t. ex. från Karlstad "II Edane frakten pr 100 kg. 80 öre, då man tar upp till 10 tunnor (tar man blott 1—5 tunnor, blir det ännu dyrare), 44 öre mellan 10—12 tunnor, 32 öre för en större mängd, och endast 19 ore upp till 32 tunnor. Det är ju en proportion som alltför mycket gynnar de förmögna och beskattar de fattige.»

Annu ett exempel:

»Vi bönder få betala för en trilla, söndertagen, i frakt 4 kr. 80 "re frän Arvika till Edane eller tvärtom. Men fabrikanten i Arvika *år betala endast 00 öre för samma sak. .lag har själf haft anledning nyss att taga reda på dou saken, så jag vet det. Jag hade en trilla här på prof och skulle återsända den, men drog mig för98 KMIGRATIONSUTREDNIXGEN. BTI.AGA VIII. BYGDEüNDERSÖKNrNGAR.

att betala 4-«o i frakt. Så skrefs det på fabrikens räkning, och det blef endast 90 öre.

l)et. är ju bra att industrien gynnas, men inan kunde ju tänka också något på jordbruket.»

* •

#

Som framgått af öfversikten öfver de särskilda socknarna, har rof-odlingen icke lyckats tränga igenom riktigt i dessa trakter. Man måste på de ställen, där man pröfvat dessa foderväxter konstatera, att de äro förmånliga, men man klagar samtidigt öfver, att rofvorna kräfva långt mer arbetskraft än som kan åstadkommas i dessa bygder. På flera håll har man börjat så rofvor i stor skala oeh lyckats, på andra håll har man experimenterat i flera år och misslyckats, men alltjämt fortsättas försöken, och inom en ej alltför aflägsen framtid torde rofodlingen ha slagit igenom i dessa landsändar. Då kan också ladugården bli något som hålles aktadt och värderadt och ej, som nu, fullkomligt åsidosatt i allmänhet. Då kan kreatursskötseln baseras på fodermedel och den grenen af landthushållningen bli vederbörligen respekterad.

Man har installerat ayrshirerasen på många håll, men man är icke alldeles säker om att det varit till förmän för det ekonomiska utbytet. Pä häradets lågland har man ansett sig göra klokt i denna inblandning af denna stora ras, men uppe i skogsbygderna bar man icke funnit någon uträkning med det. Där har man i stället pä vissa håll sökt rena den blandning som finns med finnras, som har starkare bröstkorg och därför också är mera motståndskraftig mot tuberkulosen än ayrshire, som enligt den allmänna uppfattningen :für in tuberkulos i ladugårdarna». Där man försökt på allvar att pröfva de olika raserna, har man konstaterat att ayrshire kan bringas upp till en mjölkmängd af 13—14 liter om dagen och en fjällko eller finnko till 10—11 liter. Dä bli naturligt nog betesförhållandena afgörande fiir valet af ras; finnes magert skogsbete, så väljes finn- eller fjällras, finnes godt bete. väljes ayrshire. Sätrar förekomma ej mer än i ett, eller två fall i bela häradet.

Alldeles säker synes man ändå icke vara i sina omdömen om de olika kreaturslagens kvalitet. Det är också som om man pä sina håll skulle ha en bestämd aversion mot att hålla reda på hur mycket en ko mjölkar. Man synes icke fästa afseende vid dessa ekonomiska smådelar som räknas i liter mjölk, oeh det förefaller sotn man aldrig skulle riktigt pä allvar vilja intressera sig för boskapsskötseln. En hemmausmor svarade på tillfrågan om, hvilken ko var den bästa af dem som funnos i deras ladugård, pa följande sätt:

— Det veta vi inte, och det bry vi oss inte om, ty vi behöfva inte räkna literna.2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

Hon sade sig icke ens veta på ett ungefär hur många liter tillsammans samtliga kor mjölkade i ett mål, utan höll fast vid att så småaktiga ville hon och hennes man icke vara, att de räknade hvad de fingo af (len eller den kon.

Denna bristande fallenhet för att själf söka förvissa sig om huru hvarje detalj inom jordbruket kostar och kan gifva tillbaka, är ett kännetecknande drag för vissa delar af jordbrukareklassen i Jösse härad och kanske tor hela Värmland. De ha icke en minsta aning om en ko går med ständig förlust; när denna ko dör, köpa de en annan eller Hera af samma dåliga slag, utan att veta att de därmed arbeta på sin egen ruin. Att föra bok öfver hur mycket en ko mjölkar synes i regel anses vara något alldeles bakvändt.

Det har länge i Värmland varit en dygd att ha granna hästar. Man har under tiderna haft en ständig täflan om att få sä goda hästar som möjligt, och äfven den som egentligen icke haft råd att ge sig in i denna konkurrens om hästmaterialet har dock gjort det och kanske ekonomiskt stupat på det. »Det är många soiu ruinerat s'g på hästar, ja man kan säga att stora delar af Värmland vissa tider allmänt utarmade sig på att hålla dyra hästar, eller öfverhufvud taget hästar alls då de inte behöfde det».

Så här uttalade sig en kännare på detta område:

»Här ha jordbrukarna nästan utan undantag häst. Detta är dock 1 mänga fall alldeles avita, ty det bär sig inte att ha häst på en liten jordlapp. Det finns de som krånglat med att ha 2 kor och 1 häst, och så ha de fått köpa foder ät hästen. Det går inte annat än baklänges med sådan ekonomi. Bättre är då att. ha 3 kor och leja häst när det behöfs. Det är för resten så allmänt att de ha hä står, så att det är lättare att leja häst och karl än en löskarl.

Nej, det är oklok ekonomi att skaffa häst, när man har för litet Jord. Bättre då gå dagsverken för lån af häst, d. v. s. dubbla dagsverken i utbyte mot häst och karl. Det är dock knappast audra. än de gamla, som ha svårt att reda sig själfva, som äro utan häst.»

En annan yttrade i samma ämne:

Som regel kan man säga att bönderna i Värmland ha alldeles for mycket hästar. En häst kostar c:a 300 kronor om året att föda, ot'h en liten gärd har icke råd med den utgiften. En gård på 3 kf,r t. ex. behöfver ulls icke någon egen häst utan bör kunna hyra allt nödigt, hästarbete för 100 kronor pr ar. Där skulle således garden spara in 200 kronor och en mängd arbete på att icke ha någon häst. l1ör öfrigt borde man här, som i Danmark, lära sig att använda Nötkreaturen som dragare. Det fara de alls inte illa utaf.

De som ha sä stora gårdar, att de kunna behöfva två hästar sommartiden, kunna ju på vintern, da de för eget behof ej behöfva

dem för annat än att köra hem ved, använda dem till körning åt bruken, men de små jordbrukarna böra icke lägga sig på körslor

med för dyra hästar utan i stället taga dagsverken.»

* *

*

Om det, är dåligt ställdt med åkerbruket och kreatursskötseln i allmänhet, så är detta fallet särskildt hvad beträffar utdikningcn i allmogehemmanen. Sådan förekommer helt enkelt ieke, om man tar saken generellt. Man har icke tid, är det vanliga svaret, och man saknar arbetskraft.

Plöjningen är också dålig. IM mänga håll, alldeles in på järnvägen till och med, plöjer man till ett djup af 5 tum, och det synes vara mycket svårt att fä allmogen att förstå att djupare plöjning är nödvändig. Dock har man börjat skaffa sig bättre redskap, hvilket man tvingats till af den dyra eller alls ej tillgängliga arbetskraften.

Frostländigheten i häradet synes icke vara så oroväckande, tvärtom nämnas i nästan samtliga socknar att den »ingenting är att tala om». Dock står det icke bättre till i detta härad än i allmänhet i Värmland.

Nyodling förekommer ganska litet, knappast något. »Man räknar på en arbetskostnad af 15 öre pr kvadratfamn, eller 250 kr. för ett tunnland, för nyodling, och det har ingen bonde råd att bestå sig, äfven om arbetskraft funnes att tillgå». Mossarna, som finnas i stort antal, fä också ligga oarbetade i brist på arbetskraft.

Handeln på den värmländska landsbygden är baserad pä kredit försäljning, — åtminstone, är så fallet i Jösse härad. En affär i närheten af station kan ha 50,000 kr. omsättning om året, men dä ha -.'a at' det bela utgjort kredithandel. En annan kan möjligen visa på hälften kontant handel, rrten i regel är kredithandeln öfvervägande. Bönderna betala sällan kontant, utan föra på bok, hvari reglering ibland sker så, att en del gamla skulder bli betalda men lika mycket nya komma i "stället. En landthandel måste således alltid stä med ett stort kapital bundet, men har själf högst (5 mån. kredit för kortvaror och manufaktur, 3—t mån. för socker och kaffe, 30 dagar, högst 3 män., för mjölet o. s. v.

I allmänhet föras svenska varor. Endast kortvaror komma från tyska och franska fabriker, men de säljas genom svenska mellanhänder eller inflyttade ntlänningar, grosshandelskontor i Göteborg o. s. v. Dessa grossörer ha både svenska och utländska varor, som de bjuda ut genom sina profresande.

Det är sålunda spetsar, band, pennor, nålar, tråd, knappar, ga-lanterier och krafs som är utländskt, men metallvaror, järn och ma-nufaktur är svenakt. J)oek säljas af utländskt fabrikat revolvrar, knifvar och gevär.

I Norge köptes förr mycket fläsk (amerikanskt) och kaffe, men det är nu nästan slut. Det enda som ännu tages från Norge är sill och lutfisk.

Spannmål är bytesvara mot kaffe och socker och så äfven smör och ägg.

Dessa förhållanden gälla hela häradet, äfven i självfva gränstrakterna mot Norge. Där finner man handelsbodarnas uppsättning hufvudsakligen svensk, dä däremot deras kundkrets kan vara öfver vägande norsk.

Allmänna orsaker till utvandringen.

De allmänna orsakerna till emigrationen äro af växlande art och deras olika betydelse står i nära förhållande till hvarje bygds särskilda prägel, såväl med afseende å de agrariska och ekonomiska förhållandena som å folklynnets skiftningar.

I vissa delar af häradet framhäfdes särskildt någon viss orsak till emigrationen såsom den dominerande, i andra delar var det en annan orsak som sköts i förgrunden. I det följande skall beröras hvarje sådan orsak för sig, i den ordning undersökningen gifvit, vid handen att de haft inflytande på utvandringen från dessa trakter.

Värnplikten.

Den jordbrukandc befolkningen i Jösse härad synes vara enig om, att en af de främsta orsakerna till emigrationen därifrån är värn-ptik ten. Det nästan undantagslöst återkommande svaret pä frågan om orsakerna till utvandringen är, att »värnplikten skrämmer bort Ungdomen». Detta svar erhålles i somliga socknar frän prästen i församlingen, från kommunal nämndordföranden, från hvarje hemmansägare, från handlanden, ftrrendatorn, torparen och dagakarlen, och det strykes ännu kraftigare under af riksdagsmannen, både den i första och den i andra kammaren. Alla synas medvetna om att den utsträckta värnplikten verkligen är den stora och betydelsefulla orsaken till uugdoniens flykt från fäderneslandet.

Det är icke endast hos de unga som motviljan och rädslan för värnplikten tager sig uttryck: äfven de gamla jordbrukarna, som på s>n tid självfva kanske endast haft en exercistid af 14 dagar, tala ^ed indignation om »denna svåra skatt på bönderna . De anse sig jordbrukare vara dubbelt betungade af denna skatt, tv i städerna hero i allmänhet icke föräldrarna så direkt af sönernas arbete, förmena de. »Det är inte nog med en dryg skatt till stat ochCO KMICRATI0NSUTREDN1N0EN. BILAGA VIII. BYODEUNDERSÖKNINQAR.

kommun, utan har man två söner i ungefär samma ålder, så får man lära sig hvad skatt staten dessutom kräfver ut. Skulle detta förvandlas i dagsverken och pengar, så finge man svindlande siffror på denna extra och orättvisa skatt på jordbruket, en skatt som är tyngre än någon annan.»

»När gossen är 15 år, får ban gå till prästen, och så efter konfirmationen räknar man honom som full arbetskraft, ty en dräng är omöjligt att få för drägligt pris. Gossen skall nu lära sig att på eget ansvar sköta det arbete som förekommer, och sä lyckas man slutligen få honom till den punkten då ban icke behöfver i regeln vägledas utan kan utföra en del arbeten både på eget initiativ och med godt resultat. Men när ban då blifvit mogen, då tages han bort från hemmet i tre år, under den brådaste tiden för jordbruket. Efter exercisen är han sä gammal, så han tycker han vill råda sig själf, och så lämnar han hemmet. Detta är nu gällande i de fall dä gossen stannar kvar och fullgör sin värnplikt, men hur många äro de som göra det? Från dessa trakter synas de flesta unga män resa till Amerika, och det göra de i regel före sitt 20:e år.

Svaren kunna i öfrigt sammanfattas på följande sätt:

Den är till förlust för hemmet, denna värnplikt, icke endast genom mistning af den arbetskraft som annars sönerna få nedlägga på jorden, utan också genom de nödvändiga penningtillskott som sönerna erhålla för att göra lifvet på lägret mera drägligt. Detta penningtillskott beräknades för söner som voro exemplariskt ordentliga och absolut nyktra till mellan 50 och 75 kronor för första året. Många sätta sig i skuld för dessa belopp.

Orsaken till att dessa ekonomiska tillskott kräfvas är den, att de värnpliktiga anse sig få alldeles för litet mat. Ynglingarna från dessa trakter äro vana vid att äta Hera mal om (lagen än hvad som bjuds i fält, och de äro äfven vana vid att äta mycket i hvarje mal. Därför känna de sig hungrande och finna det både orimligt och ledsamt att detta skall behöfva förekomma i kronans tjänst. >När staten inte har pengar till att köpa tillräckligt mycket mat åt folket, hur skall det da räcka till kulor och krut när faran är vid dörren?» fragar en bonde bittert. »Det borde vara mera likställighet mellan befäl och manskap. Bondpojkarna äro nog, särskildt frän skogsbygderna och långt från järnvägen, oborstade och klumpiga, men de äro hederliga, och de äro icke några dumhufvuden. Behandlas de

hyggligt, sä blir där det bästa soldatmaterial af dem, men behandlar man dem högdraget och sturskt, sä kommer man ingen stans med dem. Det är en stor fara för vår armé, att en mängd unga löjtnantsnobbar fördärfva så mycket af den tilltro, som annars manskapet borde ha till sitt kall och sitt befäl. Det borde icke kosta på något särskildt att vara hygglig, men det ser dock ut sä.2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

Somliga uppföra sig så inför manskapet, att de icke kunna få en man att taga ett godvilligt steg, då däremot andra genom rättvisa och värdighet kunna fä truppen att gå i döden för befälet, om så fordrades. Det är inte manskapet det här gäller på, utan befälet. Sådant befälet är, sådant blir resultatet.- —

»Det är heller inte små ting, som här stå på spel. Somliga löjtnantsfasoner låta tala om sig bland allmogen, och därigenom sprides en avoghet mot bela det militära systemet. Man förlorar tron på dess vilja att skapa ett godt försvar, och det är farligt i dessa tider.» —

»Något bättre skulle det genast bli genom en så enkel åtgärd som att låta befälet äta samma mat som manskapet. Därigenom skulle skapas en gemensamhet och ett kamratskap, som blefve nyttigt för sammanhållningen inom truppen, befälet skulle också därigenom kunna lära sig bättre förstå oeh bedöma de olika individerna 1 sin trupp och icke vilja räkna dem endast som själlösa nummerkarlar i ett led med god rättning, och dessutom skulle just maten för manskapet bli bättre genom den ständigt närvarande kontrollen från befälets sida.»

En landtbrukare, ordförande och kassaförvaltare i ortens landt-mannaföreiiing, uttalade sig om värnplikts frågan på följande sätt:

»Grundorsaken till utvandringen är värnplikten och det sätt hvarpå den omhänderhafves af vederbörande. Beväringen far ju mte tillräckligt med mat och inte heller den vard, som den behöfver.

Den tanke som tränger sig på en landtman är ovillkorligen den: Hur kan staten, som är så fattig då det gäller att föda manskapet °ch hålla det ekonomiskt skadeslöst för exercistiden, kunna tänka sig att det skall gä att försvara landet mot en fiende? ilar man mte råd till mat åt manskapet, så har man väl ej heller råd till kulor och krut när det behöfs.

När det skall byggas kaserner — och man ser ju hur det bygges, t. ex. på Itindö — eller pansarbåtar, så finns pengar, det veta V1i men själfva det. folk, som skall gä ut i striden, det har man icke onivardnad om. Eör litet mat fä de unga mannen, ingen lön fa de heller, och ofta handteras de af befäl så, att det är stor skam. Hur ofta få de inte knäcken just under exercisen? När befälet har 4'50 °m dagen i traktamente, så visar ju staten därmed a tt kronans egen mRt är alldeles för usel eller otillräcklig. Annars kunde väl de äta saiuma mat som manskapet.

Beväringen borde ha 1 kr. om dagen i ersättning, däraf 50 öre hörde insättas på bank, sä att de ha något till hösten när de komma hem igen. Som det nu är, bli de alldeles utblottade pä denna exercis; kanske har deras familj hemma latt lefva pà hjälp från släktingar

eller fattigvården medan de varit på lägret, och när de komma, åter till hemmet, äro de fullständigt ruinerade. De ha ingenting kvar, kanske blott skulder, och de bära i sinnet, hvad de socialistiska agitatorerna sagt åt dem på lägret, att de ha siaten att tacka för att de som unga, starka män blifvit så utblottade. Det är ju en skam att dessa agitatorer skola ha rätt i detta påstående. Men de skulle icke fä rätt, 0111 staten gåfve be väringen t. ex. 1 kr. om dagen, och dä skulle ungdomen stanna i landet.»

En annan odalman, c:a 75 år gammal oeli högt ansedd i sin ort såsom skicklig jordbrukare och med godt medborgerligt vetande, yttrade dessa ord: »Värnplikten tycka vi bönder inte om. En får finna sig i det, men under knot.» En annan gammal man: »Våra söner klaga öfver att de få för litet mat på lägret. Nog är det väl skam ändå af kronan att. låta vara pojkar svälta.»

Talar man vid de unga själfva om deras erfarenheter från bevä ringslägret, så förstår man hur skräcken för värnplikten hunnit bli så stark hos dem, som baden att vänta. »Att de unga resa till Amerika är ingenting att

undra öfver», uttalade sig en ung hemmansägare i en af skogsbyarna. »När jag exercerade beväring — det var sista året för mig i fjol (1906) — så ångrade jag ingenting i världen så mycket som att jag ej rest till Amerika jag också. Exercisen var allt det värsta som kunde hända en, och jag funderade många gånger öfver hvad man gjort för illa för att behöfva lida det straffet. När de som varit på Trossnäs komma hem och tala om hur de haft det, så är det inte underligt att de som ej ännu exercerat resa sin väg för att slippa det.

Befälet var dumt och högfärdigt, så manskapet blef otåligt, och så gick det pä sned alltigenom. När vi voro ute på öfningar och man var törstig, så tungan satt fast i gommen, sä fick man inte luta sig ned vid en förbiflytande bäck och fånga en droppe vatten i mössan — nej, förbi måste marschen gå, och om någon ändå lät den brinnande törsten förleda till att söka fånga en droppe, sä fick han arrest. Sådant är nog alldeles onödigt och bara väcker bitterhet. Maten var inte bra tillagad, men det brydde vi oss inte sa mycket om, men värre var att den var alldeles otillräcklig. — När vi slntat sista året, så var det flera af dem i vår socken som omedelbart reste till Amerika. De hade nu fullgjort sin värnplikt, men de reste i ren ilska från alltsammans. Och det säger jag: finns det någon utväg att slippa ifrån exercisen, så gör man rätt i att använda, sig af den. Ty den är ett straff som man inte gjort sig förtjänt af.» —

»Harmen var mycket stor, när de 50 örena togos bort. De behöfdes sä väl. Och man kan förstå hur eländigt det var, när en del gingo och tiggde i marketenteriet om en liten skvätt kaffe, eller när som-

liga karlar lånade sig till hvad som helst för att fä 10 öre till en kopp kaffe.» —

»För dem sora äro sparsamma är exercisen en stor uppoffring, ty de äro vana att se på slanten, men måste ända af sina besparingar eller pä, lån skaffa sig det nödvändigaste, ty den mat, vi få på lägret förslår inte. 75 kronor räknar man i regel att beväringstiden kostar hvarje man extra, och det är mycket för en bondpojke eller hans föräldrar. Blefve det infördt en daglön på 50 öre, så skulle många hundra från trakterna häromkring stanna och fullgöra sin värnplikt i stället för att resa sin väg.

För dem som icke ha karaktär, utan hemfalla ät sudd, blir beväringstiden ett fördärf. De resa så fort, de kunna härifrån för att slippa eländet.

Vi bondpojkar äro inte s;i noga med maten, men vi vilja ha så att det förslår. Ett par potatisar är alldeles för litet för oss, som äro vana vid minst 8 — 10 st. till ett mål.

•Jag har haft en sjuk far att taga hand om, så jag har icke kunnat resa till Amerika, .lag fick min exercis uppskjuten ett år för att kunna hjälpa till hemma, men sa togo de mig året därpå, så jag fick det lika svårt ändå.

Nu sköter jag jorden och vill gärna arbeta pä den, men den nästa tiden går bort, och så står jag lika illa igen, hur jag än arbetar och räknar ut det.»

1 samma riktning fastän icke så skarpt uttalade sig många af de unga män, som stannat kvar i hemmet och fullgjort sin värnplikt. En ung man hade exercerat 198 dygn — gränsbevakning 1905 — och sade sig icke undra på att ungdomen i allmänhet flyr frän landet, dä den får höra hur det går till pä lägret. »Den som ej erfarit det själf, kan icke tänka sig hur svårt det är. Befälet, gör det också i mänga fall svårare än det behöfver vara, synbarligen ofta af ren kitslighet. Dä truppen en gång under hällande ragu fick krypa på ';näna i dikena flera kilometer i sträck, sa att byxorna blefvo i trasor °ch bela dräkten i öfrigt ramponerad, föreföll det, som om det skedde icke för öfning utan för att tillfredsställa en nyck hos högste befälhafvaren.»

En hemmansägare klagar öfver att han fått sin son förstörd på tøgret, i det man försummat sjukvården och vållat att sonen fått en obotlig sjukdom. En annan har ungefär samma klagomål och framhåller därtill hurusom saknaden af rösträtt i det politiska och kommunala lifvet sättes upp emot den långa värnplikten för jämförelse nellan rättigheter och plikter. »En sådan jämförelse blir aldrig till fördel för stat.en och dem som regera i vårt land.»--»Arbetaren

känna pa hur ban räknas för underhaltig i allting, och det gör "onom inte god.»64

Mildare omdömen om beväringsexercisen än de här ofvan citerade fälldes af några beväringsmän, som just denna sommar fullgjorde sin värnplikt vid Trossnäs. Nu var befälet ingenting att klaga öfver ocb maten var i regel bra tillagad och väl tillräcklig. Tiden var lång, men om befälet handterade manskapet väl sä gick allting bra. Detta gällde då allt befill, ty en obetydlig korpral kunde göra lifvet för sin trupp nästan outhärdligt. Dock föreföll det som oin den exercistid som var anslagen alls icke tillvaratoges så som sig borde, tv en tredjedel af tiden gick åt till öfningar som hade starkt tycke af att vara tillkomna endast för att fördrifva tiden och till så pass oväsentliga öfningar som hälsning. Det var inte roligt att hålla på med sådant, dä man visste att man hade så mycket arbete hemma på gården som nu fick ligga ogjordt.

Af det anförda framgår att värnpliktsbördan anses af jordbrukarna i detta härad alldeles för tung. Fadern klagar öfver denna extra, tyngande skatt, som inte drabbar industrien sä svårt som landtbruket, och som inom landtbruket drabbar så ojämt, i det att de bönder, som icke ha söner, bli befriade från denna tunga. Att sönerna under den tid de arbetat i hemmet varit gården till godt stöd, ett stöd som ej beredts dem hvilka ej haft söner i hemmet, det insåg man nog, men detta vore ju ett berättigadt vederlag för det gården fått bära kostnaderna ftir deras fostran och vård i barndomen.

Utom denna rent ekonomiska orsak till missbelåtenhet med värnpliktens fullgörande tillkommer också det förhållandet att barnen i dessa trakter, särskildt i skogsbygderna, redan i späda år fä den uppfattningen att värnplikten är någonting förfärligt, som de skola söka undfly. Denna »skräck för Trossnäs» ligger i blodet och är säkerligen inte lätt att taga bort.

Man kan väl förklara denna skräck. Frän dessa bygder komma unga män, som äro mer än andra vana vid friheten. De lefva ett lif utan allt tvång, arbeta i jorden utan någon egentlig intensitet, ga och komma när de vilja, tv de ha i allmänhet så liten gård att de självfva äro enda drängen, begifva sig ut i slcog och mark för att jaga villebråd när det dem lyster, och fördjupa sin själ ocb sin håg i dessa bygder, där naturen öfverflöd ar pa allt som ger vackra och mäktiga intryck. När en sådan vildmarkens frie son kommer ner från skogarna och bergen till ett öfningsläger för att fullgöra sin värnplikt, så behöfver ban lärare som förstå honom, som taga hänsyn till den miljö han lefvat i, som bemärka att han lcan skjuta en fågel i flykten och att det sålunda icke betyder så mycket om hans intagna skjutställning är något skef, som ha öfverseende med hans fumliga gester oeh grofva vta. men i stället söka se in i hans varma, trogna och tacksamma svenska hjärta. Far han icke en sådan lä-1.

rare, utan kanske alldeles motsatsen, då finner han sig icke tillfreds, då blir han grym mot dem som skola befalla öfver honom, oeh ban förmenar sig vara för god att behandlas som en stackare. Het svåraste för honom är att han icke får behålla friheten, men då denna därtill inskränkes på ett sätt som för hans sinne är alldeles ofattbart, så blir det än värre. Då ban förlorat friheten att släcka sin törst, fast källan porlar förbi hans fötter där han marscherar förbi, törstig och varm, då ban förbjudes de allra enklaste oeh oskyldigaste ting endast därför att »det är förbjudet , da de utfärdade förbuden för honom synas rikta sig uteslutande på att visa att han måste lyda, icke hvarför ban bör göra det, så kommer han lätt pa den tanken att man mycket väl kunde och borde ge honom mera frihet till nytta både för honom själf och den tjänst ban fullgör, men att man icke vill det af ren kitslighet. Det är då han reser sig däremot och det är då hans sinne lor disciplin rubbas. Pä lägret lår han kanske höra ett ord om antimilitarism) och som han aldrig däruppe i skogsbygden fatt begrepp om ordet fosterland, så är han lätt att få med bland dem som tro sig kunna skapa om världen så snart de lärt sig ordentligt hata militarismen. Han har aldrig hört ett frisinnadt föredrag, aldrig varit med pa något möte eller deltagit i någon organisation, men genom sin motvilja för den enligt hans mening i mänga fall allt för fordrande och omotiverade disciplinen har ban blifvit mottaglig för den ytliga antimilitaristiska agitationen, och så kallar han sig en vacker dag ungsocialist utan att egentligen veta någonting om hvad socialism är. För den som anser att Sverige bör hafva ett efter sin bärförmåga afpassadt försvar att lita till i farans stund är det mer än sorgligt att behöfva bevittna, hur just ett. olämpligt befäl, ett rådande system» äro de största hindren för upprätthållande af ett sådant försvar.

Hvad som gäller för ungdomen uppe i de aflägsna skogsbygderna g|iller äfven, fastän i något mindre grad, för ungdomen i de bygder som ligga närmare kommunikationerna. Där har samfärdseln förmedlat Öfvergången något mellan den ständiga bundenheten vid jorden och det pulserande lifvet i mera tätt bebyggda samhällen.

Däremot synes industrien icke vara så berörd af utvandring för denna anledning. Ynglingarna inom industrien ha ofta möjlighet att fä sin lön så pass hög att den kan medgifva älven en sparad slant till värnpliktstiden, och dä göres också tillvaron å lägret drägligare. Därtill äro industriens adepter i allmänhet mer försigkomna och hemmastadda pä olika områden genom tillfället att vistas i en stor kamratkrets och därinom utbyta åsikter och förvärfva insikter på olika områden. Någon skräck för värnplikten bland industriarbetarna, sådan som den förefinnes på landsbygden, är icke Rtt anteckna. Visserligen hyser man stor motvilja mot bevärings-'•"/w 566 EMIQ&ATIOKSUTREØNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

öfningarna. både för deras längd och för deras menliga följder med afseende a den unge mannens ekonomi, men nilr man inom industriarbetarkretsar talar om denna svåra plikt, sa är det oftast som motsättning till saknaden af den medborgerliga rätt, som borde vara komplementet till alla plikter mot samhället.

När man går att söka botemedlen mot utvandringen på grund af just denna orsak, värnplikten, sä får man från landtbrukarna anmärkningsvärdt ofta höra att en ordentlig daglön för beväringen skulle enligt deras mening vara en tillfredställande lösning af frågan. En daglön af .'»0 öre under hela öfningstiden (i många fall nämndes en krona) skulle få ungdomen att stanna kvar i landet och fullgöra sin värnplikt, förmena många. Af denna daglön skulle hälften utfås men andra hälften insättas på postsparbank. Därigenom skulle beväringsmannen icke behöfva ligga sina föräldrar till last eller sätta sig i skuld, utan skulle ban i stället ha en liten sparad slant då han slutade öfningarna. sKanske han dä fortsatte att behålla sin sparbanksbok och därigenom lärde sig sparsamhetens vackra dygd. Da skulle han skiljas fran lägret med en bättre känsla i sinnet än ban gör nu.»

Men också borde själfva det militära systemet så omorganiseras att beväringsmannen mera kände sig vara en människa än ett nummer, mera en medborgare i samhället som fullgör en oundgänglig plikt än ett besvärligt exercisobjekt till löjtnanternas förargelse. .Matordningen måste taga hänsyn till hvad de unga männen fordra för sin hälsas och sina krafters vidmakthallande, en ordnad inspek-, tion öfver mal förhållandena upprättas, hälst genom att befälet äter tillsammans med manskapet, samt en sådan anda inplantas hos befäl och manskap, att de alla känna sig som kamrater och ej, som ofta nu, fiender.

För industriarbetarna torde det önskemålet vara döt viktigaste, att staten på något sätt. garanterade att beväringsmannen finge äter den plats ban nödgats lämna lör att fullgöra sin värnplikt. Det kan väl icke rimligen förnekas, att om man också utgår från att hvarje ung man med glädje skall fullgöra sin plikt mot fäderneslandet. så är dock offret för stort när han just för att kunna fylla sitt värf i detta hänseende försättes kanske i en lång tids arbetslöshet och su slutligen kanske tvingas att; ga under eller i bästa fall kasta sig in i ett annat yrke, som är ekonomiskt sämre för honom än det han lärt sig förut och inom hvilket ban genom tydliga anlag kunnat räkna pa att ga långt, oin ej den langa beväringstiden tvingat honom att därmed upphöra.

Hvad som under alla förhållanden måste främst» som en nödvändighet är att staten på något sätt under värnplikten hjälper de iiem där familjefadern är ute på bevämgsöfning. Tidiga giftermål äro på landsbygden ofta framtvungna af nödvändigheten att uppe-2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

hälla en ärfd gård, och då borde det vara statens plikt att se till att dessa nya hein icke lida brist pä det nödvändigaste. Inom industrien sko också många tidiga giftermål, och staten borde äfven luir visa sin omtanke om dem som genom familjefaderns bortovaro i "statens tjänst ha svårt att draga sig fram. Då tidiga giftermål äro från statens synpunkt att i högsta grad uppmuntra, så borde några betänkligheter mot åtgärder i här antydt syfte ej få förefinnas.

Till denna fråga om värnplikten som bidragande orsak till den sn sorgligt stora emigrationen hör också det kända förhållandet, att samma värnplikt också sedan vållar att så ytterst fä af de i unga är utvandrade kunna återvända

till Sverige. Man kan med fog säga. att där inte värnplikten i och för sig utgjort anledning till utvandring så har den dock påskyndat denna utvandring för många, ja rent af fastslagit tidpunkten för de unga i allmänhet. Ty skall amerikafebern, som legat i blodet kanske frän barnaåren, taga sig ett utbrott, så bestämmes tiden härför just genom värnplikten. Före det tjugonde året anser man sig självklart böra resa. Men häraf följer da också i regel, att den unge mannen tager farväl af sitt fosterland för alltid. Han reser sin väg kanske med de vackraste föresatser att förtjäna pengar och komma hem och köpa en egen gård, men sä när några är gått oeh lian är färdig att vända åter, sa hesiterar ban inför den i hemlandet väntande värnplikten. Han vill icke »gå som en gammal tok» på fältet bland de unga bevärings-männen, och så beslutar han sig att stanna kvar tills han blir 40 år. När den tiden sä småningom kommer, har ban vuxit in i de amerikanska förhållandena, så att han icke kan lämna dem. Och så stannar ban kvar i Amerika med sin familj, som annars skulle ha skänkt Sverige ett antal kraftiga armar.

Denna värnpliktsmur, som hindrar så många af landets söner att återvända hem, bör raseras eller åtminstone öppnas på sina håll. l>et är möjligt att svårigheter skulle resa sig mot ett generellt fastslående af rätten att. utan värnpliktspåföljd återvända till hemlandet efter viss uppnådd lefnadsålder; ty skulle denna ålder sättas för lagt så blefve effekten den att de unga männen i det lätta valet mellan några års beväringsexercis och några ars amerikavistelse naturligtvis valde det senare. Men något bör dock uttänkas för att taga bort detta hinder för återinvandring. En uppnådd lefnadsålder af 30 ar skulle kanske kunna berättiga till befrielse frän deltagande i värnpliktsöfningarnn, men dock ej fritaga från skyldighet att inskrifva» i milorna och vid krigsutbrott tjänstgöra pa områden, där ej fackutbildning är erforderlig. Man synes böra kunna med skäl antaga att den som under 10—12 år pröfvat sina krafter oeh sin energi i främmande land mycket väl kunde förutsättas äga de nödvändiga betingelserna för att i ett krig kunna tjäna sitt land ntanatt han haft någon särskild öfningstid härför. Frågan torrle knappast kunna betraktas såsom annat än en rent administrativ och militärteknisk sådan, som fackmännen pa detta område med lätthet borde kunna lösa.

Men om man icke skulle anse sig böra generellt öppna porten för alla 30-åringar, så kunde man säkerligen finna en form som åtminstone gåfve möjlighet för en del af svenskamerikanerna att återvända utan värnpliktsföljd. Dispens kunde t. ex. lämnas hvarje 30-ärig man som visar sig ha köpt eller gjort upp om köp af jordbruksfastighet, hur liten som helst. (Vid uppgörelse om köp skulle köpekontraktet kunna annulleras, om ej dispens medgåfves.) Vidare skulle denna dispens kunna utsträckas till alla gifta män.

Att staten skulle ha nytta af en reform i här antydt syfte är obestridligt. Man kan ju från något håll invända att de som rest ifrån sin värnplikt fortfarande stå i skuld till hemlandet och att detta är en skuld som de böra hederligt infria, men det gäller nog här att se mer pa realiteten än på teorierna. Verkliga förhållandet skulle ju bli att svenska staten får igen en del kraftiga armar, men icke förloras de därmed för försvaret. Ty hade dispensen ej medgifvas så hade de aldrig kommit tillbaka, och Sverige hade förlorat icke endast soldatmaterialet utan också arbetskraften och kanske ett samladt kapital. Tillgången på vapenföra skulle knappast i n,i gon mån minskas genom en sådan dispens, ty säkerligen äro de personer lätt räknade som här i Sverige nu fullgöra sin värnplikt i åldern mellan 30 och 40 år.

Andra orsaker till utvandringen.

Så snart man kommer in på frågan om möjligheten att få ungdomen att stanna kvar i landet, får man i regel ahöra en lang klagan öfver hur litet som gjorts af staten för att tillhandagn med jord dem, som intet högre önska än att kunna skapa sig ett eget hem och en jordbit, som de till egen nytta kunna nedlägga sina krafter på. Egnahemslånen ha blifvit sa svårtillgängliga, att knappast någon anser det löna mödan att söka erhålla dem, och byra-kratismen på det området synes alldeles fördärfva förtroendet till denna institution.

Men hvad nian gärna vill tro pa i denna landsbygd, det är att staten, om den ville, kunde få behålla folket där nppe pa småbruk, om blott tillfälle gi|fves unga män att få en jordlott. Ty att jorden hälles kär hos manga, som icke nu se sig i stånd att bilda eget hem men med glädje skulle mottaga tillfälle härtill, därom vittnar mycket. I

detta hänseende talas ofta om hur staten kunde skifta kronojordarna -och de alldeles för stora prästgårdarna tör att där låta arbets-

kraftigt folk slå sig ned. Att sälja jord behöfde, icke då vara den gällande principen, men väl att upplåta jord, och då mot garanti att den väl brukas. Talade man med f. d. torpa re, så fick man höra hur jorden var dem kär och hur de sa gärna skulle önska sig komma äter till en torfva, men mot garanti för framtiden att fa skörda någon lön af sin hårda möda. Flera af dem förklarade sig ha gråtit när de fingo höra att deras med sådan svett och möda uppodlade teg skulle af bolaget besås med skog.

De hade hört talas om. genom Amerikabrefven, att regeringen i 1T. S. A. upplät jord pä billiga villkor för hvem som ville ägna sig åt jordbruk, och de hade hört hur lätt och fort det gått för många att fa sin farm skuldfri. Mot detta satte de då svårigheten, ja omöjligheten att här i landet få sin egen jordlott, och så blef resultatet för många af de kraftiga, arbetslystna männen att de reste sin väg

för att pröfva lyckan i det förlofvade landet i väster».

* *

Den andliga och politiska vakenheten förefaller vara ganska stor i dessa trakter, ty man har intresse för allmänna angelägenheter och tidningar läsas allmänt. Men hvad som fattas är känslan af ansvar för sina egna barn och sitt eget land. Barnen skulle kunna bindas vid jorden och hemmet med litet förstående tor deras behof af omväxling, förströelse och bildning, men bonden-fadern har icke sinne för detta.

En framstående kännare på detta område, själf uppväxt i dessa bygder och nu innehafvare af ett statens ämbete, yttrade härom bl. a.:

.\"i taga ett hem, där jag hade till kusiner ej mindre än 10 syskon. Eller mitt eget, där vi voro 12 syskon, Det var barnrika familjer, och man växte upp under arbete. Men det blef i längden för trångt för själen, tv ingenting gjordes för förströelse och bildande läsning. I de pietistiska hemmen var det värre än någon annanstans. Det blef inga intressen som knöto barnen kvar vid hemmet, det blef intet fäste för dem, utan sä fort de blefvo litet större sa väldet att i tur och ordning begifva sig till Amerika. Bröd fattades aldrig i huset, man stod sig godt, men det blef för torftigt för själen, nian ville ut och se något, och man reste. Jag köpte en bok en gång för en hel krona, som jag förtjänat själf för extra körning, och jag höll på att få stryk af min far.

Ett föredrag i något bildande ämne, en föreläsningsserie, ett möte — allt sadant var otänkbart. När jag blef student och ordnade ett sockenbibliotek i min hembygd, så blef det så illa upptaget af en präst att han förbjöd användningen af biblioteket.

Och sä ga hemmasönerna utan någon lön och utan den frihet, som ändå ungdomen kräfver. En fnlMögskola här i Värmland, med särskildt aktgifvande pä undervisning i jordbruksskötsel, det vore något att binda ungdomen med. att skaffa dem rot i hemmet med. I »et är sällan folkhögskoleelever resa till Amerika. De ha lärt sig att sätta v ärde på vår egen jord och stanna här för att göra den rikare och mer bärande.

Xär man frågar ungdomen hvarför den reser, så svarar den med att hänvisa till den tunga värnplikten och den saknade rösträtten. Det är ju svårt att svara på sådant, ty man måste ju medgifva att värnpliktsbördan är tung, ja öfver höfvan tung, och att rösträtten låtit vänta pä sig alldeles för länge, men man gör ju ändå allt för att. tala om bur godt detta land ända är och hur väl det behöfver och förtjänar att behalla våra armar.

]Vien de resa! Ty det är dollarn som lockar, det är den materialistiska egennyttan som regerar sinnena hos dem, och de se mer på dollarn än på sitt fosterland. Men det är därför att de blifvit uppfödda för trångt, med för små vyer. Skaffa ungdomen luft inom eget land, höj deras sinnen genom vetande, öka deras intressen genom att skaffa dem undervisning i jordens skötsel, låt dem få fara ut i vårt land och se hur vackert det är och hur rikt det är när armarna arbeta, låt dem gå i skola och taga studieresor till Danmark för att se jordbruket där, gif dem ett stycke

jord till eget hem, sa skall ungdomen stanna kvar i vårt land och trifvas kvar här.

Våra väldiga kronojordar och våra stora prästboställen böra skiftas oeh fördelas pa småfolk som vill ha sin egen torfva men inte kan skaffa den utan hjälp af staten. Hvarför skola kyrkoherdarna ha sä stora ägor' Icke kunna de sköta en sadan massa jord, oeh inte äro de heller till för sådant. Nej, de borde ha lön för sin

tjänst och sitt lilla boställe, men inga jordagods.»

* *

*

Skatterna anses i allmänhet vara allt för höga i betraktande af den svårighet hvarmed bonden drar sig fram pa sin gärd. Särskildt klagas pa många hall öfver fattigvärdst.ungan, hvilket icke är att undra öfver da de mest bärkraftiga elementen begifvit sig frän hemlandet.

Äfven här verkar motsättningen mellan förhållandena här hemma och i Amerika. Här kan skatten uppgå till en betydande del af afkastningen, ja kanske utkräfva hela det kontanta belopp som med alla till buds stående möjligheter kunnat uppbringas af jorden oeh biförtjänsterna, men i Amerika, skrifva svenskamerikanerna hem,•>.

är skatten sä obetydlig sä att den inte inärks. Ja, den som inte har fastighet har ingen skatt alls. tala de om, och så bidrar äfven detta till att öppna längtan efter de ljusa förhållandena där pä andra sidan.

Starkt tränger också i dessa trakter fram behofvet af och krafvet på en ålderdoms försörjning, bekostad af staten och betryggande för de gamla, som nil lida under en oordnad fattigvård. Detta, att icke pä ålderdomen våga räkna pä en tryggad existens, drifver

säkerligen mångtaliga öfver oceanen.

« •

•

Någon utvandring med anledning af att tjänstehjonsstadgan eller den allmänna behandlingen af tjänstefolk skulle kännas för tryckande och hård kan icke numera i dessa trakter ifrågakomma som möjlig, enär så ytterst fä tjänare finnas, ocb den allmänna regeln, att den begränsade tillgängen pä arbetskraft medför bättre villkor för den arbetande, således här får göra sig gällande. Lika litet som det finns af torpare i detta härad finnes det af statare och drängar.

I)å alltså i Jösse härad knappast finnes några andra landtarbetare än hemmasöner, så kan man knappast ifrågasätta ens tanken på organisation bland jordbrukets arbetare i detta härad. Däremot har organisationsrörelsen tagit fart inom industri och bruksrörelse, hvarigenom också lönerna därinom stigit väsentligt öfver den norm som nog annars fått vara gällande.

Att detta i sin mån påverkat lönernas stegring äfven på landsbygden är helt naturligt, och ofta får man höra jordbrukarnas klagomal gå ut på att fördöma industriens alltför starka påträngande.

Böndernas uppfattning om industrien på landsbygden belyses också af att frän tlera håll på fullt allvar framhölls såsom både önskvärdt och nödvändigt, att industrien skulle förbjudas att vara verksam bela året och åläggas hvila i minst fyra månader d. v. s., under sommaren, för att därmed forhjälpa jordbruket till erhållande af tillräcklig och billig arbetskraft. I en socken klagade en för industrien intresserad man öfver att det var omöjligt för en fabrik att ligga pa landsbygden, ty om det också lyckades att erhålla jämförelsevis billig arbetskraft, så bestämde bönderna fabrikens taxering till sädana belopp att det blef omöjligt i längden att stå ut med det. Pa det sättet skrämdes industrien ifrån landsbygden, hvilket vore till förfång både för jordbruket och industrien.

Utom de förut nämnda olika anledningarna till emigrationens stora omfattning i dessa trakter bör äfven nämnas

missnöjet med de politiska oeh kommunala förhållanden som råda. För den som72

möjligen väntat att i dessa trakter finna någon utpräglad eller afgjordt bestämd uppfattning om att rösträtten, eller rättare saknaden af densamma, skulle vara en af hufvudorsakerna till utvandringen, måste det vara i hög grad förvånande att i stället linna, hur litet man i själfva verket t.yeks intressera sig för den politiska rösträtten. Förklaringen ligger naturligen däri, att de flesta bär äro själfägande bönder och att de äga sin politiska rösträtt. Statare, torpare och drängar existera knappast. Men den kommunala rösträtten får ingen god orlofssedel från bönderna, allra minst i de trakter där bolagen börjat verka.

En liten gärdsägare, 72 år gammal, talade om rösträtten i följande ordalag: »Jag har arbetat i all min tid och gjort rätt för mig och jag betalar en skatt af 30 kr. pr. år, men har ända ingen politisk rösträtt. Och den kommunala rösträtten skola vi inte tala om. Där förslå vi små inte sä mycket som ett sandkorn.»

En annan man, hemmansägare och ansedd jordbrukare, yttrade: »Ungdomen vet att Sverige ligger efter i fråga om att ge medborgarrätt åt folket, och den vet också att i Amerika har man rösträtt men inga skatter. Sådant bidrar inte till att fa dem att stanna kvar i sitt fosterland, de känna sig stå utanför, såsom mindrevär-diga människor, och de tycka inte om det. Just vid 19—20-årsåldern, da de skola ut pä en kräfvande värnplikt, komina (le på dessa tankar, och det är den tiden det är sä farligt. Resultatet blir också att de resa sin väg. — — För resten. Om också inte rösträttsfrågan gör direkt sä mycket till att de unga resa sin väg, sä lämnar den dock tillfälle för de unga utvandrarna att förebara det skälet, och det är sorgligt redan det.»

Närmare och inom själfva industrien får man oftare höra nämnas saknaden af rösträtt som anledning till utvandring. Där talar man mera om denna brist i vår utveckling och har i stället ganska

litet att säga om värnplikten.

* *

«

Befolkningen synes i allmänhet vara nykter. Där tillgången till spritdrycker ryckvis öppnar sig, såsom vid marknader eller då gammal sedvänja så anses bjuda, brukar nog förtäring ske till öfvermätt, men sedan kan långa tider gå utan någon tillgäng alls till berusande medel. På järnvägen förekomma nog scener, däri spritdryckerna kunna ansos vara padrifvare, och vid de platser där öl serverats ha nog uppträden ägt rum som visat att konsumtionen gått för långt, men påfallande var det faktum, som man genom ständiga resor konstaterade, att de mest utmärkande oegentligheterna förskrefvo sig frän främlingar och alls icke från Jösse härads inbyg-2.

gare. Den sig allt mer vidgande nykterhetsrörelsen bland brukens och den öfriga industriens arbetare har också här i trakterna haft sina synbara verkningar, såväl uti inskränkning af de rättigheter som fiirut funnits som ock titi ett bättre aktgifvande på ordning och skick där utskänkning ännu fortginge. Nykterhetsrörelsen är i dessa trakter i allmänhet sammanslagen med den egentliga fackföreningsrörelsen och därmed äfven med den socialdemokratiska rörelsen, synnerligast ungdomsrörelsen. Att denna rörelse förmår kvarhålla mänga unga män i landet, som annars skulle ha utvandrat, det må anses alldeles obestridligt om man icke vill frankänna de ganska enhälliga omdömena härom allt vitsord.

, För en ung man som kommer från jordbruket och går in i industrien blir detta föreningslif, antingen det nil är nykterhetsarbete, fackförenings verksamhet eller politiskt deltagande, en välkommen omväxling i det annars dagliga enahandat och en lämplig utfyllnad för ett klart och vaket sinne. I)et är också sällsynt att någon af de mera verksamma ledarna för dessa rörelser emigrerar, ja, det är icke vanligt alls att någon af dessa organisationers medlemmar gör det. Och någon grupp- eller massutvandring, som man får bevittna hvarje vecka vid stationerna, da hela skaror af blomsterbemängda ungdomar från landssocknarna begifva sig utaf till U. S. A., det förekommer icke från industriorterna. Industrien synes kunna behålla kvar folket.

Någon utvandring beroende af religiösa bevekelsegrunder kunde icke konstateras. Visserligen nämdes någon gång äfven den orsaken, »len det gällde i sa fall förhållandena för flera decennier sedan. Att religiösa motsättningar i hemmet ibland drifva till emigration kan fog någon gång lysa fram ur uttalandena från de hemmavarande, men nägon mer betydande orsak kan man ej säga att ilen är.

Häremot synes bristen på nöjen och förströelse i hemmet, sak-Huden af trefnad och omvårdnad, en ibland beklagansvärd brist på sinne för renlighet och frisk luft, allt sådant som annars kan göra •"tt hem tilltalande och kärt, vara en nog så betvdande orsak till

de ungas flykt från hembygden.

• #

•

Det allmänna ropet i häradet och särskildt i dess skogsbygder sä snart man kommer in på frågan om afsättningsförhallandena för jordbruket och dess möjlighet att bära sig: gif oss järnvägar! ^e iånga afstånden lägga band pä all företagsamhet och initiativ-kraft. Förmögenheter finnas i malmer och i starka forsar, men ingenting kan på langa sträckor tillgodogöras därför att-järnvägar saknas. »Gif oss järnvägar i Värmland, sa skola vi kunna behålla vårt folk, och våra bygder skola blomstra. I vägg ut en järnväg, om det också vore i ödebygderna, och det skall visa sig att det här rik frukt. Sa. mycket mer da när här finns folk förut, som blott behöfver kommunikationer för att visa hur rikt landet i själfva verket är och hur mycket det står i beredskap att bjuda blott man vill besvära sig att hämta det.»

Inlandsbanan skulle blifva räddningen för vida trakter, därom är man enig, och därför följer man med sådant intresse hvarje liten åtgärd som kan auses ha något sammanhang med denna stora frågas väg mot sin lösning.

Ekonomiska skäl. Hjälpen från Amerika.

Ett ganska allmänt svar på frågan om anledningen till emigrationen är detta: »Man förtjänar lättare sina pengar i Amerika än här.a Och ser man djupare in i frågan, så finner man snart att de äro ansenligt många som rest till Amerika med den bestämda föresatsen att endast vara borta några år och så komma igen för att göra bruk af det intjänade guldet. Somliga ha kommit i skuld på sin gård här hemma och resa till Amerika för att intjäna det behöfliga beloppet för skuldens betalande, somliga resa, tycker man, af ren nyck, endast för att (let för tillfället kanske bjudes ressällskap öfver Atlanten. Hur kort man tvcker vägen är till Amerika, det förstår man af hur lätt både (len unga och den gamla beslutar sig för att företaga resan. En liten tvist i hemmet, ett bref eller en notis i en tidning är tillräckligt för att drifva fram ett beslut om afresa till U. S. A. >En man köpte en gård i en af Jösse härads socknar och byggde på den, men kont att stå i en liten skuld på .400 kr. när hela garden var färdig såsom han ville ha den. Men skulden på ;i<Mi kr. tålde han inte vid. Han hade exercerat, beväring och stod nu färdig att börja på egen torfva med eget hera, men skulden oroade honom. Och som vägen till Amerika anses kortare än någon annan v ii g från dessa trakter, så reste ban till landet i väster och har nu varit där i tre år. Han har fortfarande sin gård kvar i .lösse, men ingen vet om ban någonsin kommer äter till den.»

»Man reser för de minsta anledningar och man gör det ofta i tanke att snart komma hem igen. Det är som om man ansåge att Amerika vore en bank. där det blott är att lyfta pengar när man behöfver.»

Många af dem som emigrerat ha också pä ett erkännansvärdt sätt hjälpt de hemmavarande och kanske skaffat dem pengar att

betäcka skulder med oeh rädda garden från att behöfva försäljas, i många fall ha de utvandrade lättat fattigbördan för hemkommunen, i det de genom penningsändningar försörjt sina gamla föräldrar och därmed befriat dem 1'rån atf anlita fattigvården.

Man kan förstå hvad sadant inverkar pä den fortsatta emigrationen. Fattigvården har i dessa trakter icke bättre klang än i öfriga delar af Sverige, och kan en gammal far eller mor befrias från att äta fattigbröd, sn göra barnen allt därför. När de dä se att bästa hjälpen åt dessa gamla kommer från dollarns land så blir det också därigenom en lockelse för andra att pä den vägen hjälpa sina fattiga föräldrar. Hvad som annars skulle kunna kallas hård-hjärtadt oeh pietetslöst i de ungas sträfvan att komma ut i världen, då deras gamla föräldrar äro i absolut behof af deras omtanke och stöd, det får nu något af nödvändighetens och den sonliga eller dotterliga omtankens prägel öfver sig, och sa blir en resa till Amerika icke ett öfvergifvande af plikterna mot ens egna utan i stället ett försök till infriande af dem.

För att gifva en föreställning om hur mycket som i penningväs; går frän Amerika till dessa trakter torde böra meddelas att uuder 1906 ankom till Böda poststation och kommun ett belopp af kr. 31,46J-73. Ben största posten ingick under julmånaden, december, med 5,940-3 1 och därnäst i mars med 5,036-60. Härefter voro beloppen fördelade på april 3,6X8-13; juni 3,264*39; maj 2,693-:>s; februari 2,378-05; oktober 2,184-gs; november 1,831'ae; januari 1,686*49; juli 1,062-29; augusti 883-62; september 815*30.

Detla är endast hvad som inkommit i post-anvisningar; men då därtill komma åtskilliga bankanvisningar, genom banker i Stockholm. Malmö, Hälsingborg, Göteborg m. fi. städer, samt ytterligare ett antal rekommenderade försändelser, sa måste den angifna summan af amerikapengar till denna församling under ett år betydligt höjas.

Om man dock icke alls tar hänsyn till dessa andra stora penning-kanaler utan endast haller sig vid de öppna postanvisniugarna, som af hvem som helst kunna kontrolleras, så ger dock denna ekonomiska insats frän våra landsmän i Amerika vid handen en storartad minnesgodhet och känsla lör hembygden. På Böda församlings omkr. 1.600 invånare motsvarar detta tillskott från Amerika en snmmn af omkring 20 kr. pr individ och ar. Pä eu familj med några barn kan således räknas i medeltal e:a 100 kr. pr år i amerikahjälp åt de hemmavarande. I verkligheten är det dock mer, som ofvan visats. Det behöfver icke här ytterligare understrykas, att denna penningflod från fjärran västern också är den starka magnet som drar massorna af ungt folk ditöfver.

Mänga komma också igen med besparingar, antingen medhaf-vande penningarne eller också med dessa redan förut placerade i76 EMIGRATIONSITBEDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDE»SÖKNINGAR.

svenska banker, som enligt mängas mening ge mer ränta på kapitalet än de amerikanska. De köpa sig då gärdar, som i allmänhet bli bra skötta. 1 en församling, Böda, rinnas stora sträckor där nästan samtliga hemmansägare äro återvända svenskamerikaner, eller nästan alla gårdar inköpta för amerikapengar». I)e placera sig med förkärlek intill järnvägen eller i trakter som icke ligga allt för långt ifrån kommunikationer, hvadan man ganska sällsynt påträffar dem i de mera aflägsna skogsbygdenia. I regel ha de återvändt först sedan de uppnått den ålder då deras värnplikt upphört, men i några få fall kunde man konstatera att äfven yngre män vändt åter till hemlandet och här bosatt sig. Vid närmare ingående på, de omständigheter som varit bidragande orsaker till denna ovanligt tidiga återkomst, erfor man, nästan i samtliga fall, att sjukdom eller lyte. förvärfvadt i Amerika, gifvit återinvandraren visshet om befrielse frän exercisen. När mannen i grnfarbete fått ett ben brutet. när han vid hästskötsel fått ett refben afsparkadt eller när han legat tre gånger pa amerikanska si likhus för blindtarmsinflammation. o. s. v., då återvänder han till nemlandet, där arbetet icke är sa jäktande, och söker att med resten af sina krafter fa den förut försmådda svenska jorden att gifva honom bröd.

Men i en del fall komma de igen. ungefär så som de tänkt sig vid bortresan, med sinnet fortfarande öppet för det egna landet och dess möjligheter men med nya erfarenheter och en ekonomisk rygg. som förut kanske alldeles saknades. Oeh då reda de sig godt, skaffa ät sina barn. som kanske redan i Amerika fått en god uppfostran, både förströelse och bildning, eller, med andra ord, något mer än barnen i de omgifvande gårdarna kommn i åtnjutande af. Härigenom skapas också denna längtan hos de andras barn att komma dit öfver till det förlofvade landet, förtjäna pengar och komma igen och ha det ekonomiskt lyckligt ställdt.

1 de fall dä man kan säga att emigrationen varit till direkt nytta för de af densamma närmast berörda, antingen som en räddning för den utvandrande själf eller för hans kvarvarande anhöriga, många gånger för bada parterna, sä är det i de fattigaste hemmen, där nöden formligen tvingat till någon iitgärd, hvarigenom munnarnas antal

minskats och det ekonomiska tillskottet ökats. »Det hade aldrig kunnat gä för oss om inte nágia af dem kommit öfver till Amerika och pä den vägen hjälpt till» — det är ett ganska vanligt svar dä inan kommer till de, fattigare hemmen, handtverkarnas, torparna» eller dagakarlens.

En skomakare som har hela stugan full af barn kan inte tänkas i dessa trakter kunna reda sig. Han bar alldeles för liten inkomst af sitt yrke och har ingen egen gård där han kan använda de uppväxande barnens arbetskraft, utan måste släppa ut dem i2. .l|iss|- HÅRAl). EKONOMISKA SKA!.. HJÄLPEN FRÅN AMERIKA.

andras tjänst. Men därmed har lian också alldeles förlorat möjligheten att af dem ha någon hjälp till hemmets vård och tryggande, ty i tjänst hos bönderna få de ingenting öfver att hjälpa föräldrarna med. Så blir den enda utvägen att låna till en amerikabiljett och begifva sig af.

».lag har arbetat i mitt yrke,» sade en fattig skomakare, i Sn år och jag kan säga att jag icke ännu kunnat förtjäna mer än högst en krona per dag i medeltal under året. Att fä upp priserna pä vårt arbete synes också vara omöjligt, tv många laga sina skor självfva, ocb många äro de gamla, nästan orkeslösa, som hålla på med skomakeri och hålla priserna nere. (.För ett par sulade och klac-kade mansskor, pliggade, fa vi Ws och för sydda 2'a», för frunsskor få vi resp. lv>o och 2-oo. Da lädret är sä dyrt som det är, så blir det inte många ören öfver för värt arbete.) .lag har i regel arbetat j7—is timmar om dygnet men aldrig kunnat fa ihop så mycket att jag fått mig en egen stuga. Ett litet potatisland har jag hyrt i backen intill där jag bor. Sju barn har jag fostrat upp ändå. och nu har det börjat te sig i ljus äfven för mig, tv nu har jag begynt uppföra min egen stuga, ieke af egna pengar som jag förtjänat, utan af de pengar min äldsta flicka, hon är nu IS år, sändt hem till oss från Amerika. När hon var 14 år reste bon, och började redan första året sända hem pengar till oss. Sedan hon fyllt 17 ar har hon regelbundet sändt oss 1') dollar i månaden och dessutom litet extra, så att vi nu på fyra år fatt tillsammans 1,500 kr. från henne. Det. är pä de pengarna vi nu skola bygga var egen stuga. Men nog är det egendomligt att man skall arbeta träget ett helt lif här i Sverige oeh inte kunna åstadkomma sä mycket som en ung flicka hinner spara p;i endast några få år i Amerika. Jag kan dä aldrig tala illa om Amerika eller emigrationen, tv jag vet inte hur det skulle gått ined oss om inte vi fått flickan dit öfver.»

En annan skomakare hade !• barn, däraf 3 flickor och .'i gossar i Amerika, ».lag hade aldrig kunnat foda dem i alla fall. En fick resa på försök, och när det gick bra för honom sa kommo de öfriga 1 tur och ordning efter.»

Hur det kan te sig för en fattig torpare och hur för honom räddningen kommer genom barnens utvandring det: visar följande Utdrag ur anteckningarna från undersökningen i en af de mindre socknarna.

—--En torpare med 12 barn, däraf de 2 flickorna och 3 af

de lo pojkarna äro i Amerika. De öfriga hemma:

"De ha rest för att hjälpa nss här hemma, <>ch det ha de också JJ]ort. Vi fingo detta torp bär för 16 år sedan, ute i skogen och i kärsta träde alltsammans. Ingen kalk fingo vi till jorden, fastän Vl borde haft kalk öfver hvarje bit, och 16U dagsverken skulle vigöra åt herrgården, Men]mr göm 100 dagsverken där, när jorden här var sådan att den med arbete både dag oeh natt ändå inte kunde komma i ordning pa flera år. Och inte nog med de 100, gården skulle också ha öfverdags v erken (tör 07 öre), och var det någon dag vi inte kommo dit. sä fingo vi allt veta utaf det. Vi hade fem barn när vi kommo hit, och sä småningom växte de upp, så att äldsta pojken fick ga fram till gärden och göra dagsverken. Dessförinnan hade mor länge gjort dagsverken, 13' far måste hälla på hemma för att fa något af torpet eller för att med snickeriarbete tjäna en slant extra någon gån g.

Sä höll da äldsta sonen pä i mänga år oeh slet från kl. 5 på morgonen till kl. 8 på kvällen och fick maten till sig hemifrån. Men aldrig att han kunde förtjäna sig en krona extra eller få någon uppmuntran pa gården, aldrig. När ban blef 2.r> år gammal, ledsnade han pa det och lånade sig pengar till en amerikabiljett. Inpå andra året kunde han betala både respengarna och lånet med 450 kr. samt dessutom skänka far och mor 150 kr.

Det var var räddning att han reste. Annars hade vi gatt under.»

Sedan reste de undan för undan, så att på sju år fem af syskonen rest sin väg till Amerika, De ha hjälpt föräldrarna mycket. De ha sändt pengar så att föräldrarna kunnat för 1,600 kr. köpa sig ett eget ställe, dit de snart skola flytta. De lämna då torpet. Torpet är nu arrendetorp och befriadt frän dagsverksskyldighet. Arrendesumman är 110 kr. om aret.

Förhållandena i Amerika.

Inför sådana skildringar som den här ofvan relaterade kan man aldrig beklaga att ventilen till Amerika stått öppen för nngdomen på vissa håll. Ofta far man också höra hur framstående kommunalmän uttala sig synnerligen fördelaktigt om de utvandrande ungdomarna och med glädje berätta om hur de förhjälpa mänga hem att komma ur skulder och många gamla att erhalla en sorgfri ålderdom. Det förefaller oeksä som om i allmänhet folket frän dessa trakter slagit -ig väl fram i Amerika. Visserligen kan man konstatera, att det är här som öfverallt annars att man talar om dem det gått bra för men glömmer dem som fått det svårt, men det är anmärkningsvärdt enigt det omdömet frän häradet i allmänhet, att de som utvandrat därifrån alltid ha fått bra arbete och goda löner.

Dessa löner äro olika för olika arbeten, men som norm för betalningen af gröfre arbeten synes 2 — 2t,o dollar om dagen vara det gällande. En sågverksarbetare erhåller 2—2"st dollar för 10 timmars arbetsdag, en byggnadsarbetare i städerna kan dock fa 25 dollar i2. JÖSSE HAKAD. FÖRHÅLLANDENA I AMERIKA.

veckan. För vanligt grofarbete betalas på mänga bäli 2-7 5 à .'5 dollar om dagen eller 60 dollar i månaden för 3 mån. och 45 dollar i 2 mån. vid .skogsarbete. För helt år knnde uppgöras om 35 dollar pr man. för sommaren och 30 dollar för vintern. En hästsfcötareförman kunde ha 70 dollar i man., en lokomotivförare ända till 10 à 12 dollar oiu dagen. »En jordbruksarbetare, som går hos engelsmännen (hos svenskarna vill ingen arbeta, ty de ha ej begränsad arbetstid utan vilja ha arbetarna i selen hela dygnet, om det är möjligt), får vid goda skördeår 20—25 dollar i man. och allting fritt.» En arbetare vid sågverk, som är skicklig arbetare men icke intager förmans- eller befälsplats, bar för vissa svara arbeten en lön af 9 dollar om dagen jämte fria husrum och vedbrand. En grofarbetare har 5 dollar om dagen, »men det är ett svårt arbete, i hvilket man inte står ut många år».

Arbetstiden är i regel 10 tim., äfven för skördearbete. Användes öfvertid, sa betalas detta särskildt. Arbetet slutade i vanliga fall kl. 6 e. m., »och man sätter stort värde på den kvällsledigheten».

En liten Hicka lär 2'so—5'oo dollar i mån. och allting fritt.

Som jämförelsesiffror kunna anföras några priser på olika förnödenheter. Ett par grofva skor kostar l-so à 2 dollar eller om de äro af finare slag 4 à 5 dollar En beställd kostym kläder kostar 30 dollar, en färdiggjord kostym 10—15—20 dollar. För mat och husrum ges 4 dollar i veckan eller 14 à 15 dollar i mån.

Ett samtal med en återvändande svensk-amerikan torde här kunna vara af intresse att i sammandrag söka återgifva. Anteckningarna äro de ursprungliga. Mannen har varit i Amerika 21 är och under senare fem åren farmare på egen gård. De hade varit 10 syskon (8 gossar och 2 flickor), och alla pojkarna reste till Amerika. En af dem berättar:

»Vi voro 10 barn i hemmet, och vi arbetade och sleto, men ingenting blef det af det. Man gick till slut och kände sig onyttig, fast man låg i och arbetade, ty något resultat förmärktes inte af ansträngningurna. Någon lön hade man inte, och nagra pengar kunde man 'nte skaffa sig. När man fick gå till marknaden någon gång, sä kunde man få i reskassa 25 öre, eller högst 50.

Arbete felades således inte, jag fick göra både karl- och fruntimmersarbete. och jag var nog duktig och flitig, tror jag, men ingenting blef det. Allt gick till husets behof, och ingenting blef öfver. ' 'ch nog var det elakt att behöfva be om en slant, när man ville ®nna sig något extra.

Så reste bror E. lorst, och så kommo vi efter så småningom. Pa 12 ar (1879—1891) reste vi alla 8 pojkar i sex

omgångar till Amerika. Två af oss ha gårdar här i Värmland, men om jag stannar iir ännu inte bestämdt. En är död och fyra äro kvar i Amerika.8 O E M18 R A T TON S U T R E D N l N G K N. Ul1,AGA VIII. BYGJJEIXDERSÖKNINGAR.

Arbetslönerna äro bra i Amerika. När jag gick hiir hemma och arbetade, så hade jag väl fått hålla på med det i all min tid utan att fä ihop sä mycket att det räckte till en amerikabiljett; men nu fick jag hjälp af min bror, och när jag varit ett halft år i Amerika sa hade jag förtjänat sa att jag när som helst kunnat företaga en resa till Sverige.

Svenskarna och skandinaverna i allmänhet sta högt i anseende som arbetare i Amerika. Det är detta som också gör att svenskarna så snart lära sig att trifvas där och fa fosterlandskänsla med det nya landet. I lär finnas ocksä sa många vägar att förtjäna pengar pa, ingen behöfver genera sig för att ta hvilket arbete som helst.

Hade varit kock at arbetslag och försökt allt möjligt annat också, men på senare fem ären haft en farm. Betalade för arbetare 1 *75 dollar om dagen aret rundt i jordbruksarbete, under skördetiden 2-so dollar.

(För 2t»o dollar kunde man få ett par goda arbetsskor, för 2 dollar ett par sämre. För mat och husrum betalades pä landsbygden 14 dollar i män., i städerna 16 dollar.)

Hvad som frapperar när man kommer äter hit är, att man låtit skogen växa alldeles in pa ägorna. Åkrarna ha blifvit bersåer. Det är alldeles oriktigt att lata det ske så. Mon det ser ut som man skulle värdera skogen mer än jorden. Detta är dock ett stort fel, som visar att man är efter sin tid här.

Dessutom är det ju sådan brist pä arbetskraft, så jordbruket har nog svart att reda sig.

Det beror nu pa om jag stannar här och köper mig en gård. Man älskar nog Sverige och vill vara här, men det är svårt när man inte vet om man kan komma sig ut med att ta ett jordbruk. När jag nu reste hit, i maj, var det öfver 600 svenskar med pä båten frän Amerika, de flesta för att göra påhälsning här och så vända om igen. Men många af dein skulle stanna, om de här kunde

ha någon utsikt att få ett stycke jord på rimliga villkor.»

* •

•

En intressant iakttagelse gör man inom detta härad med afseende å de trakter i Amerika dit utvandringen går. Man finner nämligen att från en viss del af häradet emigranter nästan utan undantag resa till samma trakt i Amerika, där man tydligen bildat kolonier och där man efter allt att döma har att finna sina släktingar och bekanta. I en socken t. ex. svarade man att »härifrån reser man bara till Nebraska . Man talar om det som om det alls icke gällde Amerika. En annan trakt syntes sora utvandrarort ha valt någon plats i Californien, en tredje i Kansas o. s. v.Där i dessa stater, på vissa platser, har ungdomen i Jösse härad flertalet af sina anhöriga och släktingar. Hemma finnas icke många kvar, till Stockholm eller nägon annan stans i Sverige skulle (le fä resa förgäfves för att fä fatt på några släktingar eller anhöriga, men i Amerika någonstädes ha de en mängd människor som de känna och som de kunna räkna sig som släkt till. Det är ifrån alla dessa människor de få hälsningar dels i bref och dels genom besök af någon frände, som med tjock guldkedja och moderna kläder går omkring i sin hembygd och fägnar ungdomen och de gamla med blomstermålningar från landet i väster och berättelser om de häpnadsväckande framgångar somliga ha haft. Från Nebraska t. ex. berättas om en man som där förtjänat öfver en half million kronor, och mänga andra ha rest dit efter honom och äfven fått det bra. Så ha de hälsat pä hemma och på sin väg tillbaka till Nebraska tagit hela trupper af ungdom med sig till sina farmar. Till en början fingo de nykomna tjänst hos dem som varit där förut, och så skaffade de sig egen farm så småningom och togo i sin tur nytt ungt folk med sig öfver från hemlandet. Sä har det gått till, och så sker det också att ungdomen i vissa delar af Jösse härad formligen uppfostras till att bli duktiga medborgare i Nebraska.

Slutord.

De trakter jag under denna tre månaders undersökning genomrest ha varit storslaget vackra. Man bjudes här många förtjusande taflor, och det hela ger en bild af ett landskap som gynnats öfvermåttan af naturen. De skogklädda höjderna, dalgångarna med åkerfälten och de brusande älfvarna, de vackra, silverglänsande tjärnarna i skogen och så gårdarna högt uppe på de skogsklädda åsarnas krön — allt är en rik fägnad för öga och sinne.

Men äfven om denna sommars väderlek från början lofvade sä godt att grödan stod frodig och vacker pä fälten, sä fann man snart att allting icke var som det borde vara. Naturen skänkte i rikt mått, men det föreföll som om icke människan hade förmåga att mottaga och tillgodogöra sig det skänkta. Gårdarna verka sällan förfallna, men också sällan vårdade och vackra. Boningshusen äro ofta ofärgade och stå där mot sin bakgrund, skogen, som halffärdiga och öfvergifna. Den röda färgen skulle smeka ögat och ge lif ät landskapet, men det. tyckes man icke fått sinnet öppet tör. Inte heller har man i allmänhet sinne lör det vackra uti en liten plantering eller blomsterrabatt utanför stugan. Det glädjetillskottet har man på mycket fa håll skaffat sig. 1 stället ser man byggnaderna lagda midt på öde fält. utan en buske pä långt håll. Det är dock

förmögna hemmansägare Kom t »o där. Men förklaringen ligger däri att ungdomen oeh poesien lämnat gården, Amerika och dollarn ha tagit dem. Vid någon liten stuga vid vägen stannar man dock med glädje för att betrakta ringblommorna oeh slingerväxterna utanför ingången, men då är det skomakaren eller skräddaren som bor där, icke någon hemmansägare eller bonde. Dessa de fattigaste bland alla, som endast ha sin lilla täppa med kal och potatis och som skola lefva på den lilla förtjänst deras dåligt lönade arbete ger dem, de ha blommor oeh vackert omkring sig, men bönderna ha i regel intet.

Det frapperar snart att man ser nästan idel gamla människor, och man blir nästan öfverraskad då man råkar träffa på en ung man eller Kvinna. Ju mer man färdas i dessa trakter blir detta intryck starkare. Pa långa sträckor ser man endast gamla gubbar oeh gummor stulta omkring på sina tegar, och när man börjar inleda samtalet med skjutsbonden på kapitet om ungdomen oeh nöjen och dans, sa får man det nedslående svaret att här i trakterna dansas inte mera, ty ungdomen har rest ur landet. Jössehäradsdräkten ses aldrig mer, annat än vid någon basar eller annan fest i Arvika eller Karlstad, och den gamla glada och ståtliga jössehäradspolskan, där man sug lika många fötter i taket som på golfvet, är nu blott ett minne från den tid *då Jösse hade sin ungdom kvar. Dansen bort vid vägen, som skalden sjungit om, bar också slutat. På långa sträckor var det omöjligt att ens på midsommaraftonen fä ihop till ett dansgille. Det har blifvit synd att dansa. Pietismen, som enligt en framstående prästmans utsago har en betydande skuld till att de unga ledsna vid hemmet och resa sin väg, håller de kvarvarande fångna i sitt garn, och den religiösa splittringen omöjliggör den ersättning i nöjesväg som mycket väl kunde uppbringas om man hölle ihop. Inte ens lustresor och andra utflykter bli arrangerade tillnärmelsevis i samma mån som förr, allt blir stelare och trakigare för hvarje år. Dch ungdomen tranar bort.

Sådant är intrycket och sådant är också omdömet från dem som man med allt skäl kan anse som fullt klarsynta pa hithörande områden.

(lår man in i en byggnad för att fa se hur bonden har det och för att fa höra hans mening om emigrationspörssmålet, så bör man icke vara öfverraskad af att höra att ban har .några eller alla sina barn i Amerika. Tvärtom finner man snart att det knappt lönar mödan att söka upp någon gärd där ingen af de närmaste anhöriga är i Amerika. Pä byraarna finner inan de amerikanska porträtten af dem som reste sist, på väggarna hänga amerikanska gruppfotografier af kanske 15—20 släktingar som alla äro i U. S. A. Man kan gä från stuga till stuga och ständigt hitta dessa amerikanska porträt-

ter och en mängd amerikanskt krain. Här finner man en lampskärm med någon engelsk sentens; där hänger i gungstolen en matta med månadernas namn på engelska och en svensk-engelsk tillägnan från dottern eller sonhustrun; där pä skänken sta kulörta glas med guldkanter och »Fortune favörs the bra ve- i snirklade bokstäfver; i stereo-skåpet på fönsterbordet finnes bland 42 bilder endast 2 från Sverige, •lönköpings gamla

tändsticksfabrik ocb (iöta kanal, men alla de öfriga från U. S. A. Där kunde man få se hur gentilt man bor i New York, hur man gifter sig i glänsande salonger med festklädda bröllopsgäster, hur man äter läckra rätter vid bord som digna under gnistrande champagneglas och fruktskålar, hur man spatserar i bedårande parker med porlande vattenkonster och jämnklippta gräsmattor, hur man åker i väldiga spårvagnar eller på luftbanor, hur man roar sig omboyd på de ståtliga atlanterångarna o. s. v.

Den lilla gossen oeh flickan växa upp i denna amerikanska miljö. Det enda vackra de få se och taga del af är amerikanskt krain och amerikanska bilder, de enda nyheter de få höra utifrån världen komma till dem genom de bref som far eller mor läser upp när posten kommit från de äldre syskonen i Illinois eller Massachusetts. Det är engelska vändningar i språket och ett medlidsamt skämt med förhållandena hemma i Sweden, allt sådant som imponerar på de små och stegrar deras redan väckta längtan efter att »gå öfver» till det märkvärdiga landet. Aldrig blir det så grannt oeh gentilt i Jösse Som det är i Chicago eller Idaho, aldrig får man höra sa mycket märkvärdigt från Sverige som från U. S. A. Och kommer det någon på besök någon gång, så är det en elegant dam eller en lika elegant herre frän Amerika, som förut gingo på, åkern här hemma oeh bette några vanliga namn, men nu lefva på pengar och heta något mycket vackrare och bättre. Så ter det sig Air barnen i hemmen. De växa upp och fostras till att emigrera.

Det vackraste porträttet hemma på väggen är kanske (i ro ver Cleveland, William Mc Kinley eller Theodore Roosevelt, och därnäst tyska kejsarfamiljen. Böckerna som finnas äro vyalbum från U. S. A. eller svensk-engelska ordböcker och »statistisk kalender öfver Amerika. 1 >et enda svenska man finner är några grannt textade bibelspråk i glas och ram pä väggarna.

När man sedan en gång får tillfälle höra boudgubbbarna i en läsestuga eller kafé i Arvika konversera på engelska, sä förstår man hur det hänger ihop och blir knappast förvånad öfver det. Många ha varit i Amerika och vändt åter — det märker man. när man färdas fram på vägarna, redan på kläderna och pä panamahattarna hos en del män som gå omkring på sina fält som <»m de gingo på farmen i Minnesota. Många, både unga och gauila, gå och lära sig engelska lör att bättre komma sig fram när de en vacker dag »gå öf-ver» till Amerika. Allt verkar som en förberedelse till emigration. Uppfostran går ut därpå, och det är mycket lättare att få låna en penningsumma till en amerika-bi ljett än till en biljett för resa till exempel till Stockholm. Då därtill kommer att hela släkten redan förut är i Amerika, så anser man sig mycket tryggare kunna resa dit än till Stockholm eller Göteborg, där man kanske alls inte har några anhöriga. Och så kommer då och då någon svensk amerikan pä besök. Han behöfver sällan fara ensam tillbaka till sitt, nya hemland, i regel torde ban i stället ha med sig en hcl koloni frän sin hemtrakt.

Några agenter i verklig mening finnas icke uppenbarade i detta härad, men nog har en och annan svensk amerikan, som varit hemma i Sverige pa besök, visat synnerligen lifligt intresse för att vid återresan fa med sig så mänga som möjligt och då med den båt eller linje som han särskildt berömmer som den främsta. 1 södra Brunskog hade man för ett par är sedan särskildt uppmärksammat en sådan maskerad agentur, men i allmänhet torde utvandringen frän dessa trakter icke alls vara beroende af agenter eller dylik verksamhet. De som nu draga öfver ungdomen till Amerika äro släktingar, som äro där förut. T let är amerikabrefven, amerikapengarna, hela den amerikanska miljö i hvilken barnen växa upp.

* •

•

Men utan dessa direkt synbara oeh påtagliga yttre anledningar kommer en djupare och mera betydelsefull. Det är den sociala van-Irefnad befolkningen känner hemma i sitt eget land. Det är känslan af att icke vara respekterad och aktad här hemma; att behöfva bocka oeh buga för penningen äfven da den icke är förbunden med en högre intelligens eller bildning; att icke ha någon rätt i kommun eller stat utan endast fä nöja sig med hur de ställa det, som ha makten därför att de ha ägodelarna; att icke kunna pä rimliga villkor erhålla sitt egna hem eller lilla jordbruk att draga fram de sina på; att icke åtnjuta den skolundervisning som samhället borde kuuna ge dem och hvarigenom de skulle lära sig förstå och älska sitt eget land framför något annat; att icke medborgarrätten fått

komplettera den tunga värnplikten; att icke de gamla fattiga och orkeslösa erhålla den omvårdnad som ett sträfsamt lif borde kunna garantera dem allt detta är social vantrefnad. När alla goda krafter enas om att få bort denna otrefnad, när de sont ha makten känna sitt ansvar inför dessa små i samhället och taga hänsyn till deras förhållanden och lära sig förstå att deras bästa också är hela samhällets bästa, då kan den sociala trefnaden skapas i värt land och da får Sverige behålla sitt folk.

*

Inledning.

Jösse härad i Värmland består af nio socknar, en kapellförsamling och en köping. Häradet gränsar i norr till konungariket Norge och Fryksdals härad, i öster till Fryksdals och Kils härader, i söder till Gillbergs och Nordmarks härader och i väster till Nordmarks härad och Norge.

Enligt Fernow skall en höfding Göte, hvilken under Olof Trätäljas tid och på denne sin frän des anvisning med etl stort följe af Västgötar och Göingebor från Skåne inträngde i dessa bygder och här tog sitt. säte å kronohemmanet Berg i Älgå socken, ha gifvit såväl häradet som den närbelägna Jösseforsen dess namn, (rötes härad och Götesfors, sedermera förändradt till Jösse.

Socknarna äro Köla, Eda, Arvika landsförsamling, Ny, Älgå Ounnarskog, Brunskog, Mangskog och Böda. Därtill komma Arvika köping och Bogens kapellförsamling.

Nordvästra stambanan genomlöper häradets södra delar, från Bodas gräns mot Kil till Edas gräns mot Norge, och räknar på denna väg åtta stationer, Böda, Brunsberg, Edane, Myrom (anhalt), Arvika, Ottebol, Åmot och Charlottenberg. De största vattendragen äro Vär-ineln och Glafsfjorden, som med sina norra delar tränga långt in i häradet. Värmeln kringflyter en mängd holmar och bildar en otalig 'nängd vikar i Böda och Brunskogs socknar, som genom denna sjö ha förbindelse med Vänern genom Borgvik. Glafsfjorden går upp till Arvika köping och landsförsamling, bildar i Älgå socken Älgåfjorden och utgör förbindelseled ined Vänern via Säffle. Dessutom har häradet ett antal andra sjöar, däraf Nysockensjön, Bänken och Gunnern äro störst, samt några genomlöpande Jlottleder.

Jösse härad och tingslag, som sammanfaller med Jösse domsaga 0,'h Jösse fögderi, är deladt i två länsmansdistrikt, Västra och Östra.

Den radande jordmånen i hela häradet är lera, af olika natur och godhet. Sandjord förekommer öfvervägande, utom i skogsbygderna, endast inom Grafås, Treskog och Löfnäs i Gmi-narskogs socken samt i Norra och Södra Emterud och Morast i Sto socken.

Jösse härad är öfvervägande skogsbygd, i det att 78's procent at hela arealen utgör skog och endast 13m procent odlad jord. In-1 KMIORATIONSUTREDNINQKN. BILAGA Vtir. BYGDBüNDERSÖKNINGAR.

vånarean talet för hela häradet höll sig från 1865 till 1880 öfver .".4,000, men hade till 1907 gått ner till något öfver 32,000. För bättre öfverskådlighet meddelas här en tabell öfver Jösse härads areal och befolkningsförhållanden.

Areal och folkmängd i Jösse härads församlingar.

Socken. Areal Kvkm. (land och vatten). Areal land. Hektar. Däraf i proc Odlad Naturjord. ligäng. 1905. Skog. 1805. Invånareantal. 1865. 1880. 1907. Köla . . 2 lo 21,838 158 28 780 1,874 3.428 3,056 2.578 Eda...... 288 26,762 138 44 750 2.297 4.951 5,688 6,149 Arvika' .... 194 15,810 207 lf 74 0 1,817 3,997 4,150 4,128 Arvika köping1. 300 874 1,514 4.3SS Ny...... 10f> 8,001 19-8 3'5 73 c, 1.121 1,806 1.823 1.565 Älgå..... 174 14,376 7'9 21 85 0 1.301 3,153 2,402 2,184 1.508 Gnnnarskog* . . 412 37,118 9-fi 5-4 791 6,578 6,037 4,850 Bogens kapell2 85 7,821 15 65 83-1 350 636 517 306 Brunskug . . . 268 23,146 15 0 13 78-5 2,406 5,179 4,988 3,761 Mangskug . . 1H5 12,648 78 2-9 834 1,100 2,505 2,476 1,497 Böda..... 83 7.127 22" 1 '9 72 8 1.009 2.042 2.289

1.616 Hela häradet 1.084 174047 13 l 34 78-8 16,728; 84,808 84,722 82,346

1 Köpingens areal ingår i Arvika sockens. — » Folkmängden är 1805 är blott gissningsvis fördelad p& Gunnarskogs socken och Bogens kapell.

«

Måndagen den 17 juni anlände jag per järnväg till Edane i Brunskogs socken, hvilken plats jag valde till utgångspunkt för de närmaste veckornas forskningar. Den 19 samma månad reste jag in till Karlstad oeh beviljades där ett längre samtal med landshöfdingen Gerh. Dyrssen, som därvid bl. a. upplyste, att allmän kungörelse utgått till vederbörande kronobetjäning, kommunalstämmo- och kom-munalnämdsordförande samt prästerskapet i Värmlands län med anmodan att tillhandagä de utsända bygdeforskarna med de upplysningar och råd, hvaraf de för utförande af undersökningarna kunde, vara i behof».

1 Karlstad och senare äfven i Arvika besökte jag redaktionerna för där utkommande tidningar oeh blef därigenom i tillfälle att; närmare klargöra ändamålet med och planen för de nu började undersökningarna. Hos samtliga tidningar utlofvades hjälp i arbetet, och det intresse för saken, som sedan visades nästan öfverallt, hvart man kom, torde till stor del vara en frukt af den välvilliga uppmärksamhet, tidningspressen ägnade emigrations frågan i allmänhet och vårt arbete i synnerhet.

Befolkningen var nästan utan undantag förekommande och vänlig, ja, ofta rent af hjärtlig, nch tycktes i allmänhet mycket väl2. JÖSSE HÄRAD. INLEDNOO.

5

törsta meningen med dessa undersökningar. De svar, som lämnades, blefvo alltid eller nästan undantagslöst afgifna utan att man pä något sätt behöfde truga eller tvinga fram dem. Något utfrågande för att få svaren i viss riktning förekom naturligtvis ieke, men så mycket mer påfallande var då att i vissa delar af häradet svaren på somliga punkter gåfvos en sådan omfattning och tillades en sä-dan vikt, att de blefvo dominerande för den trakten. Såsom exempel kan nämnas att i en af skogssocknarna »den langa värnplikten» alltid nämndes som den direkta och främsta, ja på många håll som den enda och uteslutande orsaken till emigrationen. I en annan trakt hade nian ingen benägenhet att skjuta fram värnplikten såsom emigrationsorsak, utan där talade man blott, om »bolagens» för jordbrukaren »förödande verksamhet», i en tredje trakt »började skogen ta slut och jordbruket kunde aldrig bära sig utan skog», o. s. v.

Men om också svaren och omdömena på detta sätt voro liksom gruppvis något färgade af vissa mera kännbara förhållanden, så behöfde man därför icke befara att få någon ensidig framställning, som tilläfventyrs kunde verka missvisande på undersökningarna i sin helhet. I hvarje socken träffades många personer, som med sak kännedom och förstånd förenade det objektiva omdömet om ortens sociala och ekonomiska förhållanden, personer som verkligen gjort sig miida att. på allvar tränga in i emigrationsspörsmålet och därför Också besvarade de framställda frågorna med eftertanke och sä ut förligt och omfattande det var dem möjligt.

Omkring ,'$00 personer äro utfrågade inom Jösse härad, och ha l'eras svar blifvit omedelbart antecknade och genast därefter ned-skrifna och registrerade. Samtal ha erhållits med landshöfding och hindssekreterare, ledamöter af riksdagens första och andra kammare, kyrkoherdarna i församlingarna, domhafvandena, kronolänsmännen, provinsialläkaren, publicister, kommunalnämnds- och kommunalstäm-nioordförandena, landstiugsmän, nämndemän, st.ationsinspektorer, skollärare, handlande, hemmansägare, arrendatorer, gårdsägare, torpare, handtverkare m. fi. Dessa samtal rörde till stor del de agrariska förhållande na men också mycket annat, som kan anses ha inflytande l'ä bedömandet af emigrationsspörsmålet. På det industriella arbetsområdet erhölls samtal med större arbetsgifvare, förvaltare, industriarbetare och ordförande i arbetarkommunerna.

Öfver hälften af alla samtal höllos med hemmansägarna, som i "etta härad utgöra hufvudbeståndsdelen af befolkningen.

Undersökningarna, som pågingo i tre månader, försvårades na-K°t af den ständigt ihållande nederbörden. En sä regnig sommar som 1907 har man icke haft i Värmland i mannaminne.Det är icke någon ny företeelse man kommer till, när man börjar undersöka emigrationsorsakerna i en bygd. Det är tvärtom något så gammalt och vant, det där, att folk emigrerar, så man tycker tydligen att det nu längre icke är någonting att fråga om eller svara på. Sedan fars och farfars tid har man emigrerat till Amerika och där har man kanske det mesta af sin släkt.

Det är någonting som gått in i blodet, något som redan passerat genom flera släktled och som således icke längre kännes som något från normala förhållanden afvikande, utan snarare tvärtom. Man är så att säga förutbestämd att resa till Amerika, och det är endast i det fall att man icke gör det som det kan komma att väcka något uppseende.

Det torde vara lämpligt att i början redogöra något litet för den tid då emigrationen i dessa trakter först började.

Några historiska fall af utvandring.

Den förste, som emigrerade till Amerika från dessa trakter, synes ha varit en hemmansägare Olof Andersson i Humslid, Gillberga, mot gränsen till Brunskogs socken, Jösse härad.

Man berättar om »Olof i Humslid» att han var en man före sin tid. Per Wieselgrens nykterhetsverksamhet hade i honom fått en af sina trognaste anhängare, och han försökte genom eget personligt föredöme och genom en ifrig, ibland nästan hänsynslöst häftig propaganda omvända sin hembygds befolkning till nykterhet och rena seder. År 1851 var han riksdagsman, i bondeståndet, men synes icke ha funnit sig väl bland lagstiftarna i hufvudstaden. Han afsade sig förtroendet och verkade ännu några år för sina idéer i Värmland, där denna tid husbehofsbränningen och dryckenskapen tagit en oerhörd omfattning, men tröttnade slutligen på striden. Det var inte endast mot dryckenskapslasten han kom i strid utan det blef så småningom mot hela samfundsordningen, som den tiden ansågs till god del hvila pä brännvinsbränningen. Kampen fick föras äfven mot prästerskapet, som var den rådande ordningens vårdare och väktare, och detta tvingade honom slutligen att nedlägga vapnen.

Han hade känt sig kallad till apostel för nykterhetssaken i Värmland, men när han icke kunde finna den uppmuntran och det stöd han väntat, så började han rikta tankarna på utvandring. År 1855 på hösten reste han från sin familj till Amerika för att höra sig för om förhållandena där, och på sommaren 1856 kom han tillbaka hem. På fråga hur han hade funnit det i Amerika svarade han, att där hade man icke endast den rena läran utan man hade också »det rena lefvernet». Och så beredde han sig till att taga hela familjen med sig öfver till det främmande landet. Det är icke någon ny företeelse man kommer till, när man börjar undersöka emigrationsorsakerna i en bygd. Det är tvärtom något så gammalt och vant, det där, att folk emigrerar, så man tycker tydligen att det nu längre icke är någonting att fråga om eller svara på. Sedan fars och farfars tid har man emigrerat till Amerika och där har man kanske det mesta af sin släkt.

Det är någonting som gått in i blodet, något som redan passerat genom flera släktled och som således icke längre kännes som något från normala förhållanden afvikande, utan snarare tvärtom. Man är så att säga förutbestämd att resa till Amerika, och det är endast i det fall att man icke gör det som det kan komma att väcka något uppseende.

Det torde vara lämpligt att i början redogöra något litet för den tid då emigrationen i dessa trakter först började.

Några historiska fall af utvandring.

Den förste, som emigrerade till Amerika från dessa trakter, synes ha varit en hemmansägare Olof Andersson i Humslid, Gillberga, mot gränsen till Brunskogs socken, Jösse härad.

Man berättar om »Olof i Humslid» att han var en man före sin tid. Per Wieselgrens nykterhetsverksamhet hade i honom fått en af sina trognaste anhängare, och han försökte genom eget personligt föredöme och genom en ifrig, ibland nästan hänsynslöst häftig propaganda omvända sin hembygds befolkning till nykterhet och rena seder. År

1851 var han riksdagsman, i bondeståndet, men synes icke ha funnit sig väl bland lagstiftarna i hufvudstaden. Han afsade sig förtroendet och verkade ännu några år för sina idéer i Värmland, där denna tid husbehofsbränningen och dryckenskapen tagit en oerhörd omfattning, men tröttnade slutligen på striden. Det var inte endast mot dryckenskapslasten han kom i strid utan det blef så småningom mot hela samfundsordningen, som den tiden ansågs till god del hvila pä brännvinsbränningen. Kampen fick föras äfven mot prästerskapet, som var den rådande ordningens vårdare och väktare, och detta tvingade honom slutligen att nedlägga vapnen.

Han hade känt sig kallad till apostel för nykterhetssaken i Värmland, men när han icke kunde finna den uppmuntran och det stöd han väntat, så började han rikta tankarna på utvandring. År 1855 på hösten reste han från sin familj till Amerika för att höra sig för om förhållandena där, och på sommaren 1856 kom han tillbaka hem. På fråga hur han hade funnit det i Amerika svarade han, att där hade man icke endast den rena läran utan man hade också »det rena lefvernet». Och så beredde han sig till att taga hela familjen med sig öfver till det främmande landet.Han hade en bra gård, som han skött med insikt och omsorg, och man kan sluta af åtskilligt att han var en förmögen man. Men själf ansåg han sig icke kunna svara för att hans sju barn, fem flickor och två gossar, kunde här i landet bli uppfostrade »till skickliga människor» och därför, förklarade ban, reste han sin väg. Strax före midsommaren 1858 begåfvo sig således Olof Andersson i Humslid med hustru och sju barn samt äfven en ung bondson från trakten på resa till Amerika. I tio veckor vistades de på hafvet.

Den egendomliga händelsen med de tio, som reste så långt bort till främmande land, var i många år samtalsämnet i trakten och lefver ännu i friskt minne hos en och annan.

Olof Andersson var, när han med sin familj emigrerade, 45 år. Han dog vid 52 års ålder, och samma år äfven hans äldste son, men hustrun med de öfriga barnen lyckades ändå draga sig fram. En dotter blef gift med en man, som numera är känd som en af de rikaste svenskarna i Amerika.

Icke långt efter denna utvandring från Humslid reste en annan man, Telenius, från Öfre Fjäll i Mangskogen, medtagande hustru och fyra barn. Han var en skuldsatt bonde, som realiserade sin egendom och begaf sig till Amerika för att få det bättre. Så omtalas äfven en tredje emigrant under denna tid. Han var en 50 år gammal snickare och reste med hustru och barn till Amerika, också lör att söka sin lycka.

***

Det lider intet tvifvel om att dessa på sin tid så mycket omtalade utvandringar hade många liknande till följd. Både det allmänna ekonomiska läget och jordbrukets betryck kunde kanske sägas predestinera till utvandringslust, men af stor betydelse måste då också varit dessa händelser, som visade på en utväg att i främmande land söka den lycka man icke ansåg sig kunna nå hemma.

När dottern till »Olof i Humslid» blef hustru till en millionär, en svensk yngling som i Amerika förvärfvat sina pengar, så kunde väl detta hända flera, förmenade man. Till de ekonomiska momenten hade kommit ett rent psykologiskt sådant, förklarligt i ännu högre grad med hänsyn till folklynnet i dessa trakter, som aldrig varit tungt och jordbundet utan i stället gladt och spelande fritt.

Kunde det finnas någon utsikt att på annat sätt än genom jordbruk skaffa sig utkomst, och kunde det finnas något land som fortare än andra kunde skapa rikedomar åt den enskilde, så var inte värmlänningen sen att försöka. Och det kan man med fullt skäl säga om honom, han har egentligen aldrig varit ansedd för att vara så värst fastvuxen vid sin torfva.

Järnbruken och jordbrukets biförtjänster, historiskt sedt.

Jordbrukets läge var under denna tidpunkt, slutet på 1850-talet, ganska tryckt. I en landshöfdingerapport från denna tid säges att »ett rationellt växelbruk fanns ingenstädes i Värmland, Hafren var brödsäd, oeh man pinade ut jorden genom för inånga hafreskördar».

Att existera pä hvad jorden gaf synes under denna tid ha varit omöjligt för jordbrukarna i allmänhet. De måste skaffa sig extra inkomster.

I Jösse härad funnos åtskilliga järnbruk, som gåfvo biinkomster till ägarna af omkringliggande hemmansdelar, och till dessa bruk skedde försäljning af kol samt äfven timmer på rot. Därtill blefvo bönderna anlitade för körslor åt bruken i det de fingo hämta tackjärn från masugn i trakten af Filipstad och köra tillbaka från bruket med smältstycken. För många pågick denna körning hela året, hvarje dag, med last fram och åter. Förtjänsten var för häst och karl c:a 2-75 à 3 rdr1 om dagen.

För ett bedömande af bruksrörelsens omfattning och betydelse för jordbrukarna under 1850—1800-talen torde om brukens arbets-och administrationsförhållanden några närmare upplysningar böra lämnas. Dessa uppgifter äro funna i en vid denna tid ä Brunsbergs-verken anställd inspektor H:s efterlämnade papper. Af desamma framgår, att Brunsbergsverken omkring lXtiO omfattade Brunsbergs. Reinholdsfors', I'inn fors', Moriansfors' och Åmåtts bruk, samtliga i eller på gränsen till Brunskogs socken.

(Jenom brefven frän bruksinspektören till verkens chef framgår, att bruken hade ett ständigt bekymmer för att frän bönderna er-hälla tillräckligt af kol. I regel synes allt kol som erbjudits ha gått åt, och det som bestämde priserna synes ha varit de olika bruksbolagens konkurrens sinsemellan. Men detta reglerades genom de olika upphandlingsplatser bolagen skaffade sig. Vid olämpligt före, då snön dröjde för länge eller gick bort för snart, kunde bruken komma i sådan förlägenhet för kol, att de icke vågade drifva med full kraft utan arbetade växelvis några veckor ät gången vid de olika bruken.

En ständig sträfvan hos bolagen synes ha varit att hålla kolpriserna nere. men bland bönderna förenade sig intressena naturligtvis om motsatsen. 1 allmänhet kunde bolagen hålla kolprisen vid 7 rdr pr stig, 24 tnr, vid dåliga konjunkturer (1857—1860) ansågo de att »bönderna borde få en släng med af den allmänna krisen»

1 Dar ej annan beteckning (rifves, tinfen rdr alltid gülln riksmynt. Förf2.

»ch sänkte priset till 6-ro rdr, t. o. ni. lägre —, men ibland gingo de upp till både 0 och 10 rdr, beroende därpå att bruken öfverbjödo hvarandra för att icke bli strandsatta på kol. .lämte Brunsbergs-verken var det närmast Sälboda, Edsvalla och Borgvik, som täflade om den nödvändiga varan.

Arbetslönerna under denna tid voro för. arbete med kolning lägre än för annat arbete, liksom fallet varit i allmänhet och i alla tider, enär detta arbete fått utföras under den årstid, då jordens skötsel ej direkt kräft någon arbetskraft. Daglönen för kolning vid sågen var omkr. 1859 i Brunsbergsverken 0'so rdr, for kolning i skogen 0-85 och för kolräddning pr natt 0'oo. Dagsverken för annat arbete stodo i pris mellan 0'2 5 (för minderåriga), 0-7 5 och 1-1 o rdr. Upphuggning af kolved betalades pr ackord.

År 1860 betalas byggnadsarbete pr dagsverke med Os o, l-ia, 1*67 rdr och stenkörning, häst och karl, med 2 so rdr.

En arrendator under denna tid begär för att taga tjänst hos bruket följande villkor: Arrendet får ej kosta mer än 225—250 rdr rgs pius skatten, ty därtill komme ju »underhåll af ett rotehjon i ^ månader af året». För körslor skulle bruket erlägga samma belopp som till främmande, enligt ackordspriser, och för dagsverks-gäng 32 skilling föl1 vintern och 1 rdr för sommaren.

En gjutare betingade sig 1859 följande villkor: 2 rdr pr dag, kost, eller kostpengar, fria husrum och vedbrand, 12 tim. arbetsdag. Fri resa till bruket för platsens tillträdande.

För bedömandet af penningens värde torde böra meddelas hvad bruksbefolkningen enligt fastställd taxa skulle erlägga till bruksskräddaren och bruksskomakaren för utfördt arbete. I sylön för en l>"njourrock hade skräddaren rättighet att taga 3 rdr, en vadderad ytterrock 3-2 5, ett par byxor af korderoj, vadmal eller tyg resp. 1 rdr, 0-75 och 0*5o, väst af siden 0'7r>, en mössa 0t>o, ett täcke 2-oo, o. s- v. Skomakaren kunde för ett par stöflar begära 3oo—3'5o rdr. '"ed långa skaft 4 r>o, ett par galoscher 2-oo, ett par grofva karlskor ett par fina kängor l as, o. s.

v.

Dessa priser gällde då skräddaren eller skomakaren »åto egei bröd», annars erhöllo de hälften.

I brukets handelsbod voro följande priser gällande, (enligt funna notor för 1857, 1858): 5 skålpund kaffe 3:i3; 5 skålpund socker 3-33!

skålpund risgryn 0-tw; 4 kappar salt Foo; 1 kanna sirap 3-oo; 5 skålpund gråsej Foo; 1 rulle tobak l-as. En tunna råg kostade (1860) 18-20 rdr (1857: 17—1*), en tunna hafre 10 och en tunna korn 1-1 rdr. Bruken köpte upp spannmål på marknaderna och försågo sitt folk därmed, antagligen utan synnerligen stor tilläggsprocent.10

Utom kol, som köptes upp så mycket bönderna kunde leverera, skaffade sig också bruken erforderligt timmer för sin rörelse. Skogen köptes pr träd och betalades med 1'25 for furu ocb 1 • 12 för gran eller res[).] • 1 s och 1 •(> <;. Pr tolft riktigt goda träd kunde äfven betalas 30 rdr, d. v. s. 2-so pr träd. För en post ä 3,500 träd betalades (>,000 rdr rmt. Man fällde endast de vackraste träden, 1(5 fot— 11 v.-tum, men ansåg ändå att man gick för hårdt ät skogen. 1 ett bref af aug. 1857 talas 0111 »hur lätt det är att fä lejd till skogsarbete, sedan allmogen förstört sina disponibla skogar», och i ett bref af 1858 säges att i trakterna omkring Brunsbergsbruken finnes »sannolikt ingen skog kvar». Då timret (11 aln.—12 tum) kostade 48— 50 rdr pr tolft, så ansågs det »mycket dyrt'. Det kostade annars vanligen 32 rdr rgs, mot 21 rdr rgs 1846.

Under åren 1857—1860 köpte Brunsbergs verken skogstrakter för tillsammans 53,390 rdr.

Tackjärnspriset höll sig denna tid omkring 10—12 rdr skepppund, för det, bättre Persbergsjärnet 1(5 rdr, eller ungefär 8—4 kr. pr centner (100 skålpund).

Men svårigheten for bruken att få tillräckligt, med kol för sin stångjärnstillverkning ökades alltjämt. Det torde till väsentlig del ha berott därpå, att bönderna i själfva verket icke hade någon egentlig vinst på kolningsarbetet och därför sä småningom upphörde med detta, till båtnad för jordbruket, som därigenom kom att bli mera beaktadt.

1 »Underrättelser för Vermlands jordbrukare, utgifne på Kungl. Verinländska Hushållningssällskapets bekostnad af Franz von Schéele, k. Sällskapets sekreterare, 1857» talar nämnde författare om de särskilda arbeten jordbrukaren utför i och för bruksrörelsen i dessa här omtalade trakter. De bestå uteslutande af tvenne slag, nämligen tillverkningen af kol och forslandet af tack- och stångjärn.

--»Hvad därvid först beträffar tillverkningen af kol, har densamma visserligen tillskyndat allmogen en kontant inkomst, som på många trakter varit honom ganska välkommen, men med de kolpriser, hvilka hitintills varit gällande, har allmogens behållning varit alldeles ingen, utan tvärtom har kolningsarbetet oftast medfört förlust, ehuru man varit nödsakad fortsätta härmed till dels betäckande af gamla skulder, dels återgäldande af nya förlager. Då jag sagt att kolningen icke medförer någon vinst, ber jag att få erinra, det ännu finnes ställen inom Värmland, där en stig kol om 24 t:r betalas med 3 rdr eller föga däröfver och att ganska få måtte de ställen vara, Bergslagerne undantagne, där han gäller högre än 7 rdr 24 sk., allt rgs. Besinnar man nu huru manga dagsverken som erfordras för kolvedens fällning och upphuggning, inkörning, inresning, risning och stybbning, det egentliga kolningsarbetet, utöfningen och

forslingen till bruket, så torde ingen särskild kalkyl behöfvas for att ådagalägga att kolstigen skall kosta iner i tillverkning än beloppet af den för honom erhållande ersättningen, och då har likvisst skogen icke alls blifvit tagen i ringaste beräkning. Betänker man vidare att till kolved fälles vanligast allt som står i kolbottnens närmaste granskap, det må äfven vara (le skönaste och rakaste ämne till timmerskog, och att till kolmilans yttersta ring, på ganska inånga ställen, begagnas växtlig ungskog, så är detta arbete, såsom det i allmänhet af allmogen bedrifves, ingalunda gagneligt för åter-produktionen af skog, och det s-ynes mig således temmeligen obestridligt att med de nu i allmänhet låga kolpriserna är koltillverkningen hvarken för ögonblicket eller framtiden en för jordbrukaren verkeligen gagnande näringsgren. Hvad åter beträffar forslingsarbetet, så har äfven det blifvit bedrifvet för den kontanta inkomstens skull, men ingalunda för den verkliga behållning det lämnat, ehuru förlusten å detta arbete

icke ligger så solklar som den å kolningen. För att verkställa forslingar måste en ganska betydlig del af det bästa fodret föras från hemmet, och under fodringen och transporten häraf blifver en stor del förspilld. Till matsäck användes en betydlig del af den reelaste sofvelfödan, hvilken skulle hafva varit trefaldt drygare, om den i hemmet åtnjutits jämte annan icke transportabel föda, och slutligen kommer icke det ringaste af den under bortovaron fallna hästgödseln hemjorden till godo. I>et låter icke betvifla sig att bondens egendom skulle högst betydligt kunna förbättras, om han pä densamma, på komposters frambringande o. d. in., använde den tid och de krafter, som nu begagnas för endast framforsling af andras produkter, och lägger man härtill det öfverflödiga bruk af spirituösa, som forslingsarbetet medförer, "ch, efter en alldeles falsk tro, gör nödvändigt, så inses lätt huru 'nycken skada forslingen förorsakar bade åt jordbruket och jordbrukaren. --

Som man äfven ofta anförer att bruksrörelsen åstadkommer pn ökad afsättning af landtmaanaprodukter, genom konsumtion hos den arbetspersonal, hvilken vid hvarje bruk underhålles endast i och för järntillverkningen, sa far jag upplysa att då antalet af tor paré och dagkarlar högst sannolikt vore alldeles detsamma äfven om järntillverkningen icke fanns till, ehuru deras arbetsförmåga då vändes ät andra näringar, utgör antalet af de personer inom länet, hvilka äro anställda vid stångjärns- och manufakturverken, ej betydligt öfver 1,4(10 människor, och om därtill läggas de gifvas hustrur och barn, sa blir hela denna personal, utom Bergslagerne, högst sannolikt omkring 4,500 människor, och man finner således lätt, att 'leuna fördelad pä en yta af mer än 100 kv.-mil ej betyder stort i afseende på konsumtionens förökande. — —

Skulle man antaga att järnhandteringen i dessa trakter alldeles upphörde, så skulle naturligtvis samtidigt därmed äfven kolningarna oeh en del forslingsarbeten upphöra. Dä jag i det. föregående sökt visa, att dessa arbeten, långt, från att tillföra dessa orters invånare någon vinst, förorsaka dem peknniära förluster, skada deras åkerbruk oeh dem själfva, faller det sig naturligt att upphörandet med dessa arbeten skall medföra en alldeles motsatt verkan. Visserligen skall det blifva bekymmersamt för mången att sakna den lätta penningetillgång forslandet frambragt, att frångå gamla vanor och nödgas lämna arbeten och sysselsättningar, vid hvilka man uppväxt, men många år skola icke förgå innan man, tvungen af omständigheternas makt, lärt sig att ägna jorden allt det arbete man kan åstadkomma, och denna mot sina dyrkare tacksamma moder skall icke allenast snart gifva dem skördar, som lämna verklig behållning, utau de skola ock njuta den ljufva, lugna tillfredsställelse som den idoge landtmaunens lif skapar. Men icke allenast den förökade alkastningen af den omsorgsfullt skötta jorden, icke allenast den ökade trefnaden i det husliga lifvet skola blifva vinsterna af upphörandet med nuvarande arbeten för järnhandteringen; en annan besparing skall uppstå, hvars frukter först framtiden skall erkänna. De inställda kolningarna skola nämligen gifva åt skogarna en nu okänd utveckling. Om trävaruomsättningen skulle fortfara, så medtoges väl alltjämt timmerskogen, men den yngre skog, hvilken nu till största delen förbrukas i kolmilan, kommer att blifva besparad och skall bereda en värderikare skogstillgång, än som under nuvarande förhållanden någonsin åstadkommes. — — —

Såsom ett bevis för sanningen af min åsikt i afseende på forslingens följder, vill jag anföra, att innan järnvägen mellan Sjöändans lastningsplats och Kristinehamn inrättades, bestriddes varutransporterna emellan dessa ställen, äfvensom emellan Kristinehamn och Filipstad af jordägare, boende i Varnums och Ölme socknar, och ehuru de i sekler hämtat, såsom man då tyckte, betydliga kontanta inkomster genom detta forslande, stod deras åkerbruk på lika låg punkt som hela deras välstånd; men sedan den nämnde järnvägen gjort nästan allt forslande på annan väg öfverflödigt och dessa orters invånare vändt sin bag oeh sina krafter åt skötandet af egen jord. hafva nykterhet, trefnad och välmåga blifvit hemmastadda hos ett

folk som förr endast förde ett åkande lif.»

» •

Den uppfattning, som gjorde sig gällande i detta uttalande från en erkändt framstående kännare pä hithörande områden, blir ytterligare understruken af de äldre jordbrukare, som ha hågkomster frän den tiden. Någon i större utsträckning betydande hjälp ät bönderna gåfvobruken icke, och någon starkare ekonomisk känning af brukens

nedläggande märktes aldrig, det är det allmänna svaret. Många hade sina kontanta inkomster från bruken, fastän med tvifvelaktig vinst i det hela, som framgått af ofvanstående, och många bönder kunde ju genom den konsumerande bruksbefolkningen få en rikare omsättning för sina produkter än under andra förhållanden, men i det stora hela betydde bruksrörelsen för Jösse härads jordbrukare ganska litet. Under inga förhållanden kan man säga, att bruksrörelsen där utgjorde någon lifsbetingelse för jordbruket.

Sädesproduktionen i Jösse härad torde denna tid ha motsvarat konsumtionen, enligt hvad dåvarande landshöfding i sin berättelse uppgaf, men för bruksbefolkningens behof uppköptes spannmål i 'egei från andra orter, särskildt Västergötland. Hafreskördarna voro oftast för mänga i föl jd, så att de utarmade jorden, men man synes denna tid ha haft synnerligen små behof. Näfgröten oeh hafrekakan var den mat, som fick utgöra den hufvudsakliga näringen för de fattiga torparna och lägenhetsinnehafvarna, som stodo bönderna till tjänst mc<1 arbete. Bönderna själfva lefde något bättre, icke sä mvcket på grund uf inkomsterna på jordbruket utan kanske mera genom timmer-försäljning.

Man började gä riktigt hårdt åt skogen under denna tid. På 50—60-talon fälldes, såsom nvss omtalats, endast de större och vackrare träden, men fram pä 70-talet- började i detta härad skogsköpandet på illvar, och under samma tid, till mediet af 70-talet, synes bruksrörelsen ha hållit sig väl uppe trots dyra kolpriser. Men så kom den stora krisen 1877, da både järnet och virket föll så ansenligt i pris. Det var öfverproduktionen i stångjärnstillverkningen som inledde krisen, och så kom därtill nordvästra stambanans framdragning genom häradet och gjorde revolution i förhållandena. Kolpriserna •stego till svindlande höjd, sä snart järnvägen trängde fram och vidgade afsättningsrayonen — priset å stigen kol gick 1873 upp ända lill 24 kr. och bruken fingo i flera år arbeta med endast half kraft.

kommo de nya uppfinningarna inom järntillverkningen i utlandet, valsverk anlades och bruken måste nedläggas.

Järnets pris blef ansenligt nedbringadt och omöjliggjorde all konkurrens. Vid »Fastingen» i Kristinehamn (aprilmarknaden) kos-tflde på (50-talet tackjärnet 4 à 5 rdr pr centner, men på 70-talet började ökni ngen, sä att det är 1872 betalades med .Vas, år 1873 gick Priset upp till ti—7 kronor. Men sa korn den starka konkurrensen *rån England. Ar 1877 bjöds det engelska stångjärnet ut för 7 kr. pr centner. Metoden att taga ur fosfor ur järnmalmen (däraf Tho-'naafosfaten framgick) gaf ett betydligt rikare utbyte af malmen och ^aflade större tillgäng på järn, hvilket i sin tur måste ha en nästan "medelhårt förödande inverkan på den svenska järntillverkningen.

Skogshandeln.

Nu var det några år nästan stillestånd i järnhandtering och skogshandel. På den stora sjön Värmeln, där annars flottningen var betydande, sågs ej en timmerflotte under hela året 1879, beräv tar en gammal bonde. Men endast några år radde detta stillestånd. Ar 1882 började skogshandeln igen. »En skräddare H. köpte skog på rot, sköflade och förde till Värmeln, där en ingenjör B. tog emot det. Men båda måste inom några år göra konkurs, medan tredje hand i transaktionen, en patron E., sagade timret, lastade trävarorna pa sina fartyg oeh förde dem direkt till utlandet.. Den tiden visste ingen hvad skogen var värd, och skräddaren betalade nog både for mycket och för litet för skogen, som det föll sig. Han tog dock-skogen ända ned till (i fot—3'/a tum (eng. mått), så att där ej blef annat kvar än sönderslagna buskar. Hans område var mest förlagdt till hemmanet Kronan i Brunskogs socken.»

Nu hade således sköflingens tid kommit, och det var inte nog med att det sköllades, bönderna förlorade också de penningar de hade att fordra af dessa mellanhänder mellan de verkliga köparna och dem. Pa samma tid började också den ödeläggande pitpropsför-säljningen, allt i de sydöstra delarna al' häradet. »All ungskog tillspillogafs, och det blef en härjning i skogarna som var förfärlig.» 1'ropsen gick till England öfver Göteborg. Redan på (iO-talet, hade man börjat göra upp kontrakt med några bönder i hemmanet Strand i Brunskog om sköfling af pitprops, men det hejdades då i tid, enär bönderna fingo klart för sig att uppköparen af skogen med afsikt

värderade afverkningsmöjligheten för högt för att göra det omöjligt för bönderna att infria sina förbindelser. På sä sätt beräknade uppköparna att fria sig från betalningen.

Det var. som nämnts, de sydöstra delarna af häradet, Krunskogs och Böda socknar, som hade den mesta känningen af dessa förhållanden, men längs efter flottlederna uppe i de öfre socknarna blefvo nog också verkningarna skönjbara. Dock äro utsagorna eniga därom, att efter järnbrukens nedläggande jordbruket fick en kraftig stöt framåt, enär nöden tvingade till ett bättre aktgifvande på hvad jorden kunde och ville gifva en flitig brukare. Hästarna hade af brukskörslorna blifvit svårt medfarna, men fingo nu göra rätt för sig pä ett mindre ansträngande sätt, gödseln, som förut lagts på landsvägarna, kom nu jorden till godo, allt som jorden bar kunde nu bättre utnyttjas och ingå i en ordnad hushållning. Men man hade varit van att få kontanta penningar hvarje år från bruken, och det var dessa man gärna ville behälla, och så lät man, dä tillfälle härtill öppnades, skogen umgälla det.Under sådana ganska prekära förhållanden för jordbruket, i de trakter där järnbruken närmast haft sitt verksamhetsområde, var det ganska naturligt att många unga bondsöner utvandrade till Amerika, men doek hade åtskilliga andra grupper af befolkningen gått före med exemplet. Da bruken nedlades, reste många af dess arbetare, smeder och gjutare, till Amerika, men äfven under brukens lifligaste verksamhetstid synes utvandringen bland deras arbetsstyrka ha varit ganska betydlig efter tidens förhållanden. Arbetarna hade i ekonomiskt hänseende betydligt förmånligare villkor vid järnbruken än hemma på fars eller någon annans egendom, men 'le emigrerade ändå. Sä t. ex. beslöto 18H8 fyra unga arbetare vid Brunsbergs såg att gemensamt resa till Amerika. En af dem berättade för mig att de reste för sitt nöjes skull, att en af dem var förmögen, att de alla hade bra inkomster och att de redde sig godt. Men de fingo äfventyrslusten i sig och beslöto att resa. På våren utvandrade de och förtjänade i Amerika sitt bröd på järnvägs-arbete, som för ett par af dem ledde till stora besparingar, delvis sedan öfverflyttade till Sverige.

Men det var också en annan utflyttning, som skedde samtidigt '»ch fortgick många år framåt, nämligen den af ungt, kraftigt arbetsfolk till Norrland. Denna utvandring från Jösse härad började pä •50-talet och fortgick i ett, par tiotal år. Värmlänningen har alltid S.Jort sig känd för kunnighet i skogsarbeten, och det blef just värmlänningen som fick lära norrlänningarna att köra och flotta timmer. Han for hvarje jul upp till Norrland med häst och körde timmer i skogarna. På våren vände han liemät igen. Och de som inte hade v'nterarbete foro dit på sommaren och flottade. Detta pägick i mänga är som en stark cirkelgång, görande befolkningen i dessa trakter tämligen »flytande» och rörlig. Men sä småningom växte •lär upp en generation i Norrland, som redan från barndomen fått ölva sig i skogsarbete. Sågverken hade måst skaffa sig en bofast arbetarstam, tv det ryckvisa inströmmandet af arbetsfolk från olika håll kunde inte i längden motsvara denna industris alltmer konstanta behof, och mänga af dessa bofasta voro just värmlänningar. När deras söner växte opp, togo de hand om arbetet, och tillgången ilt arbete för de ditresande blef i hög grad kringskuren. Värmlänningen hade lärt bort sin konst och skapat en duktig arbetarstam,— nu fanns ej längre samma behof af folk från andra landsändar, och sa måste de reslystna kasta sina blickar åt annat häll. Det blef åt väster — till Amerika.

När så emigrationen en gång börjat, gick den af sig s jälf. Broder tog broder till sig, syster tog syster, man gifte sig in i hvarandras släkt, och så ntlades en mängd släktbryggor från Sverige till A merika. Öfver dessa bryggor har sedan en jämn ström af ungt, kraftigt folk dragit fram.

Förhållanden i afseende å jordbruket. Folklynnet m. m.

Men så lätt förklarad är icke emigrationen, att »den går af sig själf sedan den en gång börjat». Där måste komma andra anledningar till, som bilda underlaget för denna fortsatta åderlåtning af landet, samtidigt som hela näringar förgäfves ropa efter arbetskraft för sitt bestånd. Man får icke blunda för, att de som rest förut till Amerika äro de ifrigaste och mest verksamma värf var na, att det är dessa som bekosta eller åtminstone förskottera kanske flertalet Amerika-biljetter från vissa trakter, att deras ständigt berömmande uttalanden i bref om Amerika, deras af en viss reklamlust präglade besök i hemlandet och deras ibland verkligt storslagna hjälp åt nödlidande

hemmavarande draga mänga ditöfver. Men de skulle icke förmå att göra det, om icke de allmänna ekonomiska och sociala förhållandena i hemlandet bildade en bärande jordmän för dessa påverkningar från landet i väster. Vill man försöka närmare bedöma denna jordman, sä går man självklart först till frågan om traktens jordbruksförhållanden, eftersom Jösse härad är en jordbruksbygd.

Jordbruket i Värmland står icke pä någon hög nivå, och .Jösse härad utgör intet undantag. Jorden är mycket kalkfattig och ganska litet fruktbar, men genom omsorgsfull skötsel ger den pålitliga om än icke stora skördar. En väl ordnad växtföljd har man på senare tider sökt genomföra, hvilket också lyckats pä många ställen; hafreodlingen har inskränkts, till fromma för produktionen, sotn nu visar bättre resultat pä mindre områden än förr ä större, och höproduk-tionen har drifvits upp på senaste årtiondet, så att ökning skett i kreatursstocken.

Nästan utan undantag förklara jordbrukarna i Jösse härad, att jordbruket inte bär sig utan' måste ha hjälp af skogen. Sönerna och döttrarna resa till Amerika, och att taga dräng och ⌊jiga i deras ställe kan inte jordbruket bära. »Då får också skötseln af jorden bli som den blir, man sår ut och skördar på de fält man hinner med. För att. fii några kontanta medel till skatter och konstgödsel måste man sälja skog.» Sådant är svaret i allmänhet i dessa trakter, mest allmänt i skogstrakterna.

På många håll börjar dock skogen alldeles taga slut, och bönderna i dessa trakter se med stor oro mot framtiden. De utgå i allmänhet från den bestämda, förutfattade meningen att jordbruket icke bär sig, och de anse alldeles lönlöst att försöka visa motsatsen. När sä skogen en gång tar slut för dem, och det skall någon gång ske, då de hvarje år sälja sä mycket att, återväxten omöjligen kan betryggas, måste dc lämna sin jord, som ensam icke förmår föda dem. När man så också betänker hur »Jösseh är ingens» lätta, sorglösa lynnepredestinerar till lust för att lefva för dagen, utan annan tanke pä morgondagen än att den alltid skall reda ut hvarje trasslig härfva, sa förstår man den brist på ekonomisk beräkning som karakteriserar sn. mycket inom detta härads jordbruksnäring.

Folket är ieke lättjefullt utan tvärtom energiskt och initiativrikt, men dessa goda egenskaper inriktas icke så mycket på jordbruket som på en hel del annat. Jordbruket är styfbarnet, som får göra brukaren den nytta del kan men aldrig kan hoppas få hans kärlek eller värmande omtanke. Skogen och åkerfälten, sjöarna oeh älfvarna ge hans sinne njutning och glädje, ty ban har förmåga att se och tjusas; men den praktiske, idoge brukaren, som ägnar jorden all kraft och allt intresse, det blir han aldrig. »Iian älskar sin hembygd till öfverdrift», men han tror inte pä att den föder honom; han låter skogen umgälla allt sä länge den räcker, men när den är slut, så ser han sig om efter något annat. (Joh han är nog så vaken och intelligent att han slår sig igenom hvarthän han än kommer. Han har järn i viljan, lefnadsmod och solsken i sinnet-, och sådant leder honom alltid öfver alla vanskligheter.

Med dessa egenskaper borde dock .Iössehäringen, och värmlänningen i allmänhet, kunna blifva framstående jordbrukare. Detgäl-ler kanske blott att inrikta deras håg pa skötandet af jorden, att lära dem inse hur mycket jorden i självfva verkat lönar allt idogt arbete, att lära dem älska självfva ilen omvårdnad jorden så väl behöfver för att visa sin rikaste alstring.

När detta Jolk. som nu lefver sitt sorglösa lif i dessa bygder, för att hvilken (tag som helst lämna sitt hem och söka sin lycka pa andra trakter, liir sig förstå att äfven den värmländska jorden kan blifva fruktbar, då skall det också trifvas kvar där. Men da tå icke gossen och Hickan växa upp i en föräldrarnas ständiga veklagan öfver att jordbruket icke bär sig, utan dä böra de i stället lära sig fa tilltro till jordens bärkraft oeh lära sig känna att jorden visar tacksamhet mot sina goda brukare. Då far icke skogsförsäljningeu frän hemmanet hvarje ar påminna sonen oin att när ban blir stor, sn finns ieke ett träd kvar, nej, dä måste i stället skogen vårdas som en trogen vän. hvars hjälp icke bör anlitas förrän i nödens sva raste stund.

Denna jordbrukets pånyttfödelse kan nog spåras här och där pä vackra ansatser, men i regel måste man konstatera det sorgliga förhållandet att jordbruket i Jösse härad alls icke står pa någon glädjande hög ståndpunkt. Antagligen är det ännu sämre pa vissa andra trakter, men detta förändrar icke det faktiska förhållandet.

*

Sockenbeskrifning.

Då svaret på frågan om jordbrukets *möjlighet att bära sig* dock utfaller något *olika* i olika delar af häradet, beroende på deras af läget betingade olika förutsättningar, torde vara lämpligast att i denna del redogöra för de skilda socknarna hvar för sig.

Brunskog.

Brunskogs socken ligger delvis invid deri stora sjön Värmeln och genomlöpes i sin södra del af nordvästra stambanan, som i socknen har stationerna .Brunsberg och Edane. Folkmängden 1907 var 3,761 men var 1865 öfver 5,000. Af hela socknens areal land (23,146 hektar) äro 3,597 hektar odlad jord och 18,1 7H hektar skog.

Ar I tf 13 var bela taxeringsvärdet a jordbruksfastighet 4f>0,1*4 rdr. I'en störst» jordegendomen var Brunsberg à 46,506 rdr. Ar 1865 var värdet a jordbruksfastighet 2,359,540 kr. Största jordpossessionen var Spangedal à 351,300 kr. Ar 1900 var taxeringsvärdet I,><50,400 kr., däraf Spångedal a 331,000. Brukningsdelarna voro år 1903 i allt 593, däraf brukade af ägare 586 och at' brukare 7. Under 2 hektar odlad jord hade 20* ägare, 2—20 har 361, 20—100 har 16, öfver 100 har 1. Aboarnas antal år 1750 var 231. Jordtorp och andra lägenheter ar 1900 voro 4!». - Socknens industriella inrättningar år 1905 voro 6 med si arbetare och ett tillverkningsvärde af 102,400 kr.

Brunskog har alltid ansetts vara en förmögen socken, och redan dess yttre tyder pa detta. Far man den östra landsvägen norrut genom socknen, så får man den bestämda uppfattningen att här bor ett relativt välbärgadt, skötsamt folk. •lordbruket synes stå högre här än pä en del andra orter, men någon kreatursskötsel af betydenhet synes icke existera.

I »et allmänna svaret är, att jordbruket, äfven om det söker följa med i utvecklingen, ieke kan reda sig utan tillskott af skogen och de biinkomster skogshandteringen kan bringa. Tränger man närmare in i den ekonomiska frågan, finner man snart att hemmansägarna i regel icke kunna lefva pä sina hemman, men att, detta kanske mera beror pa at.t jorden ieke skötes som den borde än pa den dåliga jordmanen. Att jorden kan skötas bättre än som nu är fallet, därom blir man snart förvissad, men man förstår da också att hufvudorsaken till denna brist i skötseln ligger i saknaden af tillräcklig arbetskraft. Ungdomen har rest sin väg, till Amerika eller in till städerna, och jorden får nöja sig med att bli omhuldad af gamla gubbar och gummor samt barn. Men hemmansbrukets mindre goda skötsel kan äfven hero af bristande energi, okunnighet och olust, skapad af den bristande tilltron till jordens förmåga att föda sin brukare.

En torpa-re förklarade sig icke knnna ha mer ön l kur och l häst på 30 tunnland öppen jord. En hem inansägare, som var skicklig jordbrukare och hade deltagit i jordbrukskurser såsom hushållningssällskapets stipendiat, förklarade att å 8 tunnland öppen jord i dessa trakter kunde, födas I kor, men att han funnit att i Skåne på 1 tunnland kunde hållas ;"> kor och 1 häst. En hemmansägare förklarade sig ha 5 kor och 1 häst, men kunde icke beräkna att jordbruket bar sig. Tvärtom kräfde det hvarje år ett ekonomiskt tillskott af 200-•'00 kr. till skatter, kläder, kraftfoder, konstgödsel o. d., och det måste tagas af skogen. Ändå hade ban sitt hemman i närheten af järnvägsstationen, blef ganska lätt utaf med sina produkter, förnämligast smör och kalfvar, några om aret. För smöret erhöll han l*eo — 1*65 pr kg. och för kalfvarna. när de blifvit 8 Si veckor gamla, 28 — ;S<> kr. pr st. Han sålde vanligen 4 kalfvar "in året.. Någon spannmål hade lian aldrig att sälja. En tredje hemmansägare hade köpt sin egendom utan skog, men kunde icke reda sig på den utan måste förtjäna extra genom snickeriarbete. En fjärde hemmansägare, gammal ansedd landtman, hade en gård som födde 2 hästar och 8 kor, men den bar sig knappast ändå. »Förr kunde man sköta sin gärd, sade han. och lefva nästan utan några kontanta pengar alls, men

nu för tiden skall det vara pengar till allting. En lnndtmanna-förening ha vi för gemensamma inköp af gödningsämnen o. d., men iill detta skall också vara kontanta pengar, och någon ökad afsättning Jör våra produkter ger oss denna förening icke».

Men om också jordmånen är sa karg att jordbruket i allmänhet !cke bär sig, så erkännes från många håll, att jordbruket lunde bära -ig betydligt bättre, om jordbrukarna i allmänhet lade sig mera vinn mil det. Ja, mänga uttalanden ga i den riktningen att om icke skogen tunnes att lita till, sa skulle hemmansägarna kunna existera på sina jordbruk, tv då vore de tvungna att ägna sig ät jorden. Så länge skogen finns, går allting efter gammal slentrian, och ingenting göres tör att drifva upp jordbrukets intensitet. Den tvingande nödvändigheten liar ännu ej inlunnit sig. Och ;ued detta förlitande på skogen följer ringaktningen för hvad de små tillgångarna kunna blifva till, "är de samlas. Att lägga det ena öret till det andra, såsom jordbrukarna fä göra i andra landskap, för att sa småningom få ihop till kronan, det faller inte hemmansägaren i dessa trakter in att 'änka på. Han vill ha en reel penning på en gång. för sitt skog-skifte, för sin kolmila eller för sina körslor, och så glömmer ban "rpna. L>et är folklynnet som spelar in äfven här.

Man erkänner vid mera ingående pröfning ganska allmänt, att .lordbruket ligger nere. och man medger också att det till sti>r del heror pa bristande insikt om jordbrukets skötsel. Föråldrade uppfattningar göra sig gällande, hvad som gått i farfars och fars tid får20 kmigrationsütreöningen. bilaga vrri. bygdeundersökninsar.

gå äfven nu, och det nya. som trots allt ända någonstädes lyckats dyka upp, har fruktansvärda svårigheter att tränga sig fram till erkännande. Hvad som särskildt brister i fråga om jordbruket är gödselns tillvaratagande. I'en saken har man icke lärt sig i dessa trakter. Man låter den naturliga gödseln förfaras och köper konstgödsel i stället. Torfstni användes obetydligt, ännu, hvadan man icke tar vara pa urinen. Här behöfs upplysning och praktisk vägledning.

Boskapsskötseln står i .Jösse härad synnerligen lågt, och Brunskogs socken kan i detta fall icke sägas utgöra något undantag. Genom tjurföreningar och premieiing har man visserligen börjat arbeta något iner planmässigt för höjandet sif denna viktiga näring, men ännu ha resultaten icke blifvit så märkbara. Den vanliga kreatursrasen är en blandning af finnko och laglandsko. Föraöken att inarbeta ayrshirerasen ha i allmänhet icke slagit sa väl ut, ty för skogsbete, som här mycket; förekommer, är denna ras lör stor och hög och har svart att föda sig på sådana magra beten. Skogsbetena lida af den gamla svedjningen, som alldeles drog ut markens must, sedan några råg- eller timotej skördar där fatt växa.

I de trakter, som ligga nära järnvägen, har kreatnrsskötseln tydligen drifvits upp betydligt öfver medelnivån för socknen i öfrigt. 1y där är afsättningen för mjölk öppen, hvilket icke kan sägas om de längst bort belägna trakterna. Där mjölken kan säljas samt äfven smör och kalfvar afyttra*, så synes som om kreatursskötseln verkligen fått äran att räknas som lönande näring.

Att basera kreatursskötseln på fodermedel går inte här. enligt de flestas mening. Skogsbetet måste behållas, mena de, och då är finnrasen den bästa. Ja, äfven om man här icke vore hänvisad till uteslutande skogsbete, så skulle finnrasen ändå kunna öfverträffa öfriga slag. >En finnko. som erhållit kraftfoder, mjölkade pr dag 1* 19 liter, da det vanligen annars var Id II liter. Bättre resultat gåfve inte en ayrshireko.»

Men jordbruket och kreatursskötseln bero i väsentlig mån pä tillgängen af arbetskraft. Liksom det är svårt, ja nästan omöjligt att fa drängar, är det också nästan omöjligt att fa kvinnliga tjäna,re. Lönen för dräng är 250—300 kronor och tör piga 120—150 kronor, men sadana löner fa ofta betalas till äfven icke fullt kunniga och arbetsföra, enär det är omöjligt att anskaffa fullpantadt folk.

En bidragande orsak till att kreatursskötseln icke lyckas hålla sig uppe är den absoluta bristen pa ordnade afsättningsförhal landen. 1 närheten af bruk och vid järnvägsstationerna kan mjölken säljas för 11 —12 öre, hvilket är åtskilligt mycket mera än hvad som betalas i södra Sverige, men på stora sträckor finns ingen möjlighet att bli utaf med mjölken. Den separeras da, smör beredes, och den skummade mjölken gar till grisar och kalfvar. För smöret2. JÖSSE HAKAD. BRUNSKOG.

finnes vanligen god afsättning åt handelsbodarna. Somliga af dessa kunna köpa upp för .">,000 kr. smör om året. Från Brunskogs socken har afsättningen af kalfvar på Xorge varit ganska betydande, men äfven den produktionen är mycket beroende på läget med hänsyn (ill kommunikationerna.

På sina håll har man börjat med rofodling, men ännu torde det dröja innan den slagit igenom. Man lider äfven här af bristen på arbetskraft, kanske i högre grad än beträffande andra fodermedel, då rofvor kräfva ansenligt med arbete för gallring o. d. Pelusker har man pa ganska mänga häll försökt sig på och äfven börjat rättvisligen värdera.

1 denna socken ha tre sjötappningar ägt rum, hvarigenom flera liundra tunnland jord erhållits. Särskildt synes urtappningen af Sandvikstjärnet ha lämnat god valuta at bönderna och betalat sig Hera gånger om, men sjön Fåens uttappning torde ha kostat så ansenliga summor, att någon vinst, däraf ännu icke kunnat visa sig. Genom denna senare urtappning har också trakten kring Lerhol förlorat flera annars säkerligen gifvande vattenfall, hvarpå en lönande industri kunnat byggas.

Jordbrukarna i Brunskogs socken äro sålunda för sin utkomst hänvisade till biförtjänster och dessa få de nr skogen, antingen genom att hvarje år sälja ett skogsskifte eller en mila, eller också genom att för uppköparnas räkning åtaga sig skogskörslor under vintern. Ofta förenas alla dessa tre utvägar att skaffa kontanta medel.

För dessa jordbrukarnas biförtjänster torde här vara platsen att lämna en kort redogörelse.

Pä 1860-talet såldes, som förut är framhållet, endast den bättre skogen, i det man gallrade ut de större och bättre träden och fällde dem. .Men dimensionerna gingo sä småningom ner — när man förnt räknat med 16 fots höjd, sa började man nu gå ned till brösthöjd — och när skogshandeln började i större skala igen på 1880-talet, blef både den större och den mindre skogen ganska hårdt anlitad. Till .Norge gingo da otaliga vagnslaster af props samt mycket rundbjörk till trådmilsfabrikermi i Kristiania och utefter Kongsvingerbanan. Den tiden gick också myeken kastved och plank 'ill Xorge. Nu är dock denna export till Norge i det närmaste slut. 1'ropsen gar nu i stället med båtar från Karlstad, Arvika och Borgvik till Göteborg, samt likaså pappersved, som levereras till inhemska bruk. Den enda egentliga export till Norge af skog är numera den k. rund lasten, d. v. s. långa, obarkade granspiror (12 — 14 fot x 1 tum), stiir (finaste à 14 fot x 1 tum), hakeskaft, stakar o<-h stick. Denna last går a dubbla vagnar, för längdens skull, vanligen till Kristiania.

Annars är det Borgviks bolag, som i dessa trakter köper skogen af bönderna, antingen hela skogslotter med tillhörande jord, som då arrenderas bort, eller också på rot. Bolaget torde inom Brunskogs socken inneha ett trettiotal egendomar med skog. .Tordlotterna äro utarrenderade till brukare på jämförelsevis lindriga villkor. Som exempel kan anföras, att en arrendator, som pä sin lott kan föda 1 häst och 3 I kor, betalar i ärligt arrende 250 kr. jämte husröta med c:a 50 kr. För 300—350 kr., häri inberäknad äfven skatten, utarrenderas af bolaget sadana torp som kunna föda t. o. m. 2 hästar och 7—kor. Dessa arrendetorpare ha skyldighet att för vanligt gångbart bygdepris sta till reds att arbeta för gården, när därtill an man ing ges.

Det vanliga priset pä dagsverken i dessa trakter är under sommaren 2-50 -3 kr., utan kost, för man, och 1'so för kvinna, samt pä vintern i skogen 2 kr., utan kost. Under slättern betalas mans-dagsverket med 2"oo—2-50, jämte kost. och kvinnsdagsverket med 50 öre—l'oo, ibland upp till rso, jämte kost. Årslönen för dräng är som förut nämnts 250—300 kr. och för piga 120—150 kr., någon gång upp till 175 kr.

Skogsarbetet utföres i allmänhet pä ackord, och äro priserna i dessa trakter följande:

Timmcrhuggning: I kr. pr tolft timmer (börjar stiga till 1-S5 —1t,ii). Längd 8—10 alnar från (i 1 a tum och uppåt.

Hu t/f/ning uf pappersved och props: 2 kr. pr 1,000 löpfot. (förut It,o).

Huggning af kast red: 2 r>o pr famn.

Timmerkörning: 2 (i kr. pr tolft, beroende pa virkets beskaffenhet och väg längden.

Kolhuggning: 10—12 öre pr res à 2 alnar.

Kolning: Inkörning o:a 25—40 kr. för en mila à 20—25 stigar. (Kn stig = 40 hl.) Ivolningsarbetet i öfrigt 2t,o för stig

Kolkörniug: 2—4 kr. pr stig.

Kolpriset vid leverans a kol hus vid Värmeln: 1(1—20 kr. pr stig. (I detta fall utför bonden allt arbete pä egen bekostnad och får betaldt för kolen pr hel mila eller pr »ryss» eller slig).

Flottning, a allmän tlottled till Värmeln, 25 öre pr tolft timmer. 25 ore pr 1,000 löpfot props och 25 öre pr kubikfamn pappersved.

Flöt/läggning: För 3 lager timmer och 5 lager props 50 öre pr tolft timmer och 1 kr. pr 1,000 löpfot pappersved och props.

Flotthogscring: 50 öre pr tolft timmer och 50—60 öre för 1,000 löpfot pappersved och props.

De bönder, som ha dragare, och de äro de Hesta, kunna förtjäna på körslor 3 k 4 kronor om dagen. Nästan alla bönder ha skogs-körslor, och deras förtjänst under vintern pä häst och karl torde gåtill 100 à 200 kr., någon gång mer. De som icke ha dragare reda sig i allmänhet bättre. De taga dagsverken hos bolaget eller la os grannarna och byta till sig vid behof hästdagsverken mot dubbla mansdagsverken.

En icke oväsentlig biförtjänst är lingonplockningen, som kommit till pä de senare ären. Vid tiden för lingonens mognad begifva sig hela famil jerna ut i skogen och ligga där i veckor och plocka lingon. Bären mottagas till dagens priser i närmaste handelsbod, som väger upp dem och befordrar dem till järnvägsstationen. Vid gynnsam väderlek och under goda år kunna famljemedlemmarna, — vid lingonplockning kunna både gamla, annars icke arbetsföra, och barn deltaga — hvar för sig plocka lingon för 2—3 kronor pr dag, och den samlade summa de slutligen lyckas hopbringa pa denna liugon-säsong är efter deras förhållanden ganska, betydande. Uppköparna betala för lingonen 10- 12 öre litern eller 20 öre pr kilogram. I många hem, och detta just i de fattigaste, har lingonplockningen skaffat, det kontanta belopp, som alltid sä väl behöfves men ofta är så svårt, ja nästan omöjligt att uppbringa för dessa familjer med mänga barn och gamla understödstagare.

För att gifva ett begrepp om hvilken mängd af lingon, som kan plockas under goda är. kan anföras att p;i en dag under hösten 190t! vägdes in öfver 40,000 kilogram lingon att med järnväg afgå frän Edane station.

En väl anlagd landsväg gar genom socknens mer bebyggda delar, men skulle nog behöfva nya grenar för att bättre fylla sitt ändamål.

1 Brunskogs socken har, som förut är nämndt, skogshandel bedrifvits i ganska stor utsträckning. De bönder, som salt sin skog, ha i många tall självfva emigrerat eller låtit barnen göra det. tydligen i känslan af att jordbruket icke lönat sig att sköta utan tillgång p;i skog. De fasta bruksbolagen, såsom i detta fall Borgviksbolaget, synas dock sköta sina skogar jämförelsevis väl. De anställa kunniga skogvaktare och se noga till att återväxten betryggas. Detta kunna de också, lätt göra, då deras skogsmarker äro sä. omfattande, att. en systematisk afverkning kan ordnas, men i fråga om böndernas sma skogslotter får slumpen afgöra om där blir någon ordnad återväxt. Ett hinder för en sådan ordnad återväxt, om den än annars vore möjlig att åstadkomma, är den art af bolag som startats endast för att: spekulera i skog. De komma till en bvgd. köpa hur små och daliga skogslotter som helst, afverka dem inpå buskarna, göra kanske »norsk last (spiror) af alltihop och försvinna för att dyka upp pa något annat ställe i samma plundraresvfte. Dessa uppköpsbolag äro bygdernas ruin när de komma. De ge en tillfällig kontant shint åt bönderna, men de förstöra da också samtidigt värdet pa deras gårdar. Och så utvandrar folket.»

Mangskog.

Mangskogs socken ligger mot gränsen till Fryksdals härad, norr om Brunskog och således pä längre afstånd från

järnvägen. Folkmängden var år 1865 öfver 2,510. men är nu blott omkring 1,500. Af hela arealen land (12,648 hektar) har socknen 986 hektar odlad jord och 10,546 hektar skog.

Ar 1818 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 97.778 rdr. Inga större jordegendomar funnos, ingen jord-possession uppgick till en tiondel al'socknen. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 815,4K3 kr. Inga större jordegendomar funnos heller da. Ar IH00 var sammanlagda taxeringsvärdet 561,300 kr. l>en största jordegendomen, Åstenäs, var taxerad till 42.UOO kr. Brukningsdelarna voro enligt den officiella statistiken för år 1903 sammanlagdt 321, däraf brukade af ägaren 315, af brukare 6. Intill 2 hektar odlad jord hade 224 ägare, mellan 2 och 20 hektar 90 och öfver 20 hektar 1. Aboarnas antal ar 1750 var 90; jord torp och andra lägenheter år 1900 voro 35. Socknens industriella inrättningar inskränkte sig till två sågverk med sammanlagdt 22 arbetare och ett tillverkningsvärde af sammanlagdt 32,684 kr.

Beträffande jordbrukets förmåga att bära sig gälla här samma synpunkter som i fråga om Brnnskog, dock med den naturliga kompletteringen att afsättningsmöjligheterna för jordbruksprodukter äro ännu sämre här än i Brunskog, beroende på det mer aflägsna läget från järnvägen.

Dock skötes jorden i Mangskog ganska förtjänstfullt, och det är rent förvånande att man i denna aflägsna skogsbygd, åtminstone i kyrkbyn och däromkring, kan påträffa Hera verkliga mönsterjordbruk. Man far där också höra att jorden nog kan bära sis;, om blott brukaren riktigt lägger luankeu till och följer med sin tid. Men arbetskraft är det ondt om. detta särskildt nppät skogarna, och mänga bönder ledsna där på släpet- och säl ja sin gård åt bolagen eller andra köpare, som i dessa trakter gjort mänga och stora affärer.

Kreaturs k ötseln visar i denna socken goda ansatser till förbättring Ayrshirerasen anses här i allmänhet icke lämplig, utan söker man i stället behålla och införa den riktiga finnrasen. Frän Mangskog säljes mycket kreatur till andra orter, och denna afsättning skulle kunna bli betydligt mycket större om någon marknadsplats kunde öppnas någonstädes vid en station, eller vissa torgdagar i Arvika eller K arlstad kunde anslås till kreaturslörsaljning. Nu ske affärerna genom uppköpare, utan något system, ibland rent tillfälligtvis. och härigenom linnes ingen möjlighet tor bönderna att hälla priserna uppe. Smör säljes -till handelsbodarna, eller går i byte mol2. JÖSSE HÄRAD. MANW8K0G.

25

kaffe ocli socker, men mjölken finns ingen afsättning tor. Ttofod-ling har man börjat med i erkännansvärd utsträckning.

Att i Mangskog försiggår en ekonomisk uppryckning är utan tvifvel. »Åkerbruket bar pä senaste åren tagit upp sig betydligt», yttrade en landtbrukare. Befolkningen, som för 40 är sedau var alldeles för stor, har nog minskat i något för hög grad. och ungdomen tycks alldeles vilja öfvergifva oss, men de som här lefva och I'o arbeta energiskt på sina jordlotter, skaffa sig bättre oeh bättre redskap och synas liksom vilja streta emot bolagens och uppköparnas traktan efter deras skogar.» — »Jordmanen är karg och måttligt gifvande», sade en annan, »men det reder sig nog. Alla ha små jordbitar, sn de hinna nog se om dem, och så ha de en mila eller två att köla oeh köra, och sa gar det ihop för dem. I regel kan ingen ha mer än en häst, men en och annan har dock två. Det brukar dock vara sä. att de som ej ha häst reda sig bäst, tv dagsverkare äro bra aflönade». — »Jordbruket kan reda sig i dessa trakter», sade en tredje, »blott man allvarligt vill. Det är ej sant, när man säger, att jordbruket icke kan bära sig, jag har själf fört bok öfver det och vet att det. kan gå ihop och äfven bli något öfver. Det är inte rikliga skördar här. men de äro jämna och trogna. Sällan går del riktigt illa med dem, som det gör ibland på andra h&ll i landet.»

I denna socken påträffar man liera hemmanslotter som ligga obrukade, särskildt är detta fallet uppe i skogsbygden. De gamla inne-hafvarna ha sålt sina gärdar till bolagen, för skogens skull, och så lämnat orten, och bolagen ha icke fått någon att öfvertaga jordens skötsel. I let får då växa. igen kring de tomma byggnaderna.

Biinkomsterna äro desamma som i Brunskogs socken. Här i Mangskog äro körslorna längre, ty järnvägen ligger så afsides. En enskild man, som under de senaste 15—20 åren inköpt en mängd hemmanslotter med tillhörande skog, har här vid sjön Mangen en såg och måste anlita bönderna för körslor för att få ned plank och bräder till

järnvägsstationen. Men häst och karl hinna inte mer än ett lass plank om dagen från dessa trakter, och då förstår man att ersättningen härför ieke kan bli så stor. Ett lass innehåller c:a (I tolfter af 1' tums-plank, och för den som skall betala denna trans-port blir det nog kännbart, äfven om bonden som kör inte kan förtjäna mer än 3- 4 kronor på sitt och dragarens arbete.

Uppe i skogsbygden sker körningen för Borgviks bolag, och där kan inkomsten pr dag eller rättare dvgn bli för häst och karl 4—5 kronor. Det. kräfver nästan ett dygn för bonden eller torparen att från dessa trakter köra ett lass plank eller kol till stationen, och töljden blir dä att en sådan färd icke kan göras sa ofta. När de begifva sig till stationen, fara de från sitt hem kl. 1 på natten och kunna i bästa fall vara tillbaka kl. 4—5 e. m. påföljande dag. Vä-2'i KMIGRATIONSUTRKIININGKN. Bli,AGA Vif|. BYGDKUN»KRSÖK\I\GAR.

garna genom skogarna äro svara att trafikera, nästan alltid hackiga och således svara för tunga lass.

Årslönen för dräng är här uppe till 300 kr. och för piga 175 kr. För dagsverke betalas i dessa trakter 2 kr. för man och 1 kr. för kvinna. Kost får da dagsverkaren hålla sig själf. Med kost betalas vanligen 1-so för man pa sommaren oeh 1 kr.—l-ss pä vintern samt för kvinna 75 öre—1 kr. på sommaren och 50—75 öre på vintern. Torparna hos bolagen betala sitt arrende med reda pengar oeh taga betaldt för körning oeh annat arbete enligt uppgjorda, äfven för andra gällande priser.

Timmerhuggningen betalas med 65 öre tolfte» för björk, annars en krona till l r>o. Groflek från 8 aln. .'> tum. till 11 tnm. Förtjänsten kan bli 2—3, högst 4 kr. om dagen. Pappersved och props 2'5

Huggning och Lör ning af vanligt timmer betalas med 5 kr. pr tolft. Beror på väglängden. Förtjänsten kan bli för häst och karl 4 6 x kr. För pappersved och props erlägges kr. 2r>o för 1,000 löpfot. Dock tages ej sådant för längre vägar, utan går det då till kolmilan.

Kolhuggningen betalas med 10—12—12' -> öre pr 2 alnars res. eller 9 kvarter högt och med 9l/s fot lång ved.

Flottningmrbetet är på denna trakt icke regleradt. Arbetet sker tör daglön (2 2'so), enär fiott.leden ej är ordnad, utan arbetare tagas till hjälp vid behof.

K o! hörni ngrn har sitt pris efter våglängden. Den gar i bästa fall till ."> kr. om dagen för häst och karl. Kolningen betalas med 3 kr. 3-25 tör stigen (40 hl.), eller, om flera milor köpts pä en plats, något mindre. Hopkörningen till milan betalas olika efter markens olika beskaffenhet, men kan beräknas för en »lila å 14 käpp mellan 30 och 60 kronor.

I denna socken ha bolag och enskilda köpt ansenliga skogsvidder. För c:a 10 ar sedan såldes skog med stor urskillning och betalades med 36 kr. tolfte» för 11 alnar—12 tums timmer. Då pågick körningen tor bruken året om med tackjärn upp oeh smältstycken ned. Förtjänsten var da kr. 2'<s pr dag för häst och karl, och i regeln körde man tre dagar i veckan. Pa plankkörning förtjänade man omkring 3 kr. om dagen.

*Omkring år 1860 såldes skog på olika platser i Mangskog till en handlande K. i Arvika, som tog timret oeh kolade al' resten. Sedan fortsattes dessa affärer, och särskildt liar man i minnet när 1872 storskogen till Gytteruds hemman såldes till en enskild skogshandlare, förut anställd som ombud vid Brunsbergsverken. Borgviks bolag har därefter köpt egendomar, för skogens skull, som pa senare åren börjat skötas väl. Ett annat bolag, som synes mera lift*2. iTÖSBK HÄRAH. MANUSKOH

köpt skogar pa spekulation, är Mangskogs Träförädlingsaktiebolag. bildadt af några förut kända skogsköpare. Detta bolag bar inköpt nästan samtliga af de skogslotter, som en enskild skogsköpare under senaste 15 20 ären tillhandlat sig. Denne man hade själf vistats i Norrlands skogar både som timmerhuggare och som bolagsombud, innan han köpte någon gård i Mangskog. Han har alltid skött sin jord utmärkt, väl och sa äfven sin skog. men andra skogsköpare ha också uppträdt, som icke så noga sett på medlen för åstadkommande af tillfällig ekonomisk vinst. Sa talar man mycket i dessa trakterom några sköflare som köpte skogstrakter, höggo ned tusentals kubikfamnar, flottade det alldeles för lång väg och sä fingo gå ifrån allt ihop med ruin för bade sig själfva och andra. De hade beräknat sådana priser vid försäljningen, att den erhållna likviden inte räckte tUl att få

fram timret till bestämmelseorten. Alla ha förlorat på sådan skogshand tering, oeli som det inte är mer än nagra ar sedan deri senaste af dessa skogsuppköpare härjade i socknen, kännas sviterna af det. ännu. Skogarna ha gatt at, men utan något som hälst ekonomiskt utbyte för kommunen eller den enskilde.

Att skogslotterna i många läll åtkommits för synnerligen laga priser blir mun förvissad om, da man får höra att en bonde sålde sin gård för 7,(K)0 kr. det ena året och att en al' hans grannar året därpå sålde en mindre gärd med mindre skogsareal tör 28,000 kr. Att priserna blefvo sa olika, lär ha berott därpå att ägaren till den senare gården först kostade pä sig en sakkunnig uppvärdering af ske gen innan ban afyttrade, den, då däremot den förra ansåg en sådan åtgärd tor onödig och kostbar.

Bland biinkomsterna räknar man äfven med lingonplockningen. detta särskildt för »det vekare folket . Kn rask Hicka kunde förtjäna ;i kr. om dagen pa lingonplockning, och da alla hemmets krafter enades om att på detta sätt skapa en ekonomisk, kontant behållning till hemmet, så kunde det bli goda resultat. Intresset för lingonplockningen var t. o. m. sä stort att man för den kunde försumma rågens bärgning. Den enda upphandling, som kan sägas vara organiserad på ett för säljarna förmånligt sätt, är jnsl lingonupphandlingen, ty hur mycket lingon än plockas sä tages det emot genom handelsbodarna och de kringresande uppköparna. Tillverkningen af lingonlador, a 50 kg. 80 liter, är också en biinkomst ej att förglömma. Till sådana lådor kan användas skräpatfall från sågverken. s«m är odugligt till annat.

I Mangskogs socken finner man några bönder, som till ej >"väsentlig inkomstkälla ha uppfödning af hästar ock raskreatur. Särskildt har en bonde gjort sig bemärkt som framstående hästuppfödare, "ch många äro de pris ban tillkämpat sig både genom utställnings -hftstar och genom täflan ä landets traf varebanor.Denna socken anses lia varit i hög grad öfverbefolkad på 1860-talet. Massor af människor fingo torp uppe i skogarna, och där röjde de och plöjde och redde sig, märkvärdigt nog. De lefde på sin jordbit, hade inga extra förtjänster egentligen, ty det var ondt oni arbete for dem hos andra, men de ledo ingen nöd. I skogen svedde de. sådde råg och vore nöjda med det lilla de hade. Men efter brukens nedläggande blef det nog sämre, och så småningom försvunno dessa små torplägenheter alldeles. När skogen började afyttras litet mer systematiskt, så gick jordbruket ned, och mänga äro de yttranden som ga i den riktningen, att om skogen inte funnes sa skulle jordbruket tvingas att bära sig.

En väl underhallen landsväg gar upp genom socknen, men kan icke tillfredsställa krafvet pa förbindelse med grannsocknarna. Ett trängande behof är utvidgning och förbättring af landsvägarna i Mangskog.

Gunnarskog.

Nästa socken väster oeh norr om Mangskog är det stora Gnn-narshig, soin liar en areal af 412 kvkm. och en folkmängd pa 1,850 inv. Ar 18 var folkmängden 6,578. Arealen land är 37,118 hektar. däraf odlad jord 3,531 och skog 211,354 hektar, lindningsdelarna voro år 1903 sammanlagdt 795. däraf 791 brakade af ägare och I af brukare. Af de förra hade 379 intill 2 hektar odlad jord, 103 mellan 2 oeh 20, K mellan 20 och 100 samt 1 öfver 100 Jiektar. Aboarnas antal ar 1750 var 217. Jordtorp oeh andra lägenheter år 1900 voro 149.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä jordbruksfastighet 479,271 rdr; den största jordegendomen var Träskog ä 30,679 rdr. Ingen jordpossession uppgick till en tiondel af socknen. Ar 186» var taxeringvärdet sammanlagdt 2,093,527 kr.: den största jordpossessionen var Västra Sälboda a 248,408 kr. Ar 1900 var sammanlagda taxeringsvärdet i socknen 2,076,800 kr. Deri största jordpossessionen var Träskog Södra å 235,800 kr., som ägdes af Jössefors Aktiebolag. I)e industriella inrättningarna i socknen inskränkte sig ar 1905 till ett sågverk med (i arbetare oeh ett tillverkningsvärde at 5.000 kr.

Vid ett närmare ingående pa de ekonomiska förhållandena i Gunnarskogs socken far man den bestämda uppfattningen, att jordbruket där i allmänhet gått nedåt under senaste årtiondet. Undantag finnas, som endast synas bekräfta regeln. Redskapen börja bli moderna, men ännu behållas pa många hall de gamla.

På sina ställen har man börjat bereda torfströ, som finnes rik •illgang till. och det bär sig riktigt bra. men som det

kräfver arbetskraft. sa tär denna handtering mest ligga nere, ty arbetskraft «r nästan omöjligt att uppbringa.2.

•1 Gunnars ko så uttalade sig en framstående kännare pa detta område — skulle bönderna kunna föröka sin skörd och sin inkomst af ladugården med 100 procent. Ladugården borde vara den viktigaste delen af landtbruket, men i stället är den så sorgligt vanlottad. Själfva ladugårdsbyggnaden är i allmänhet så dåligt byggd, att den endast förbittrar tillvaron för kreaturen. Latrinen och spillningen får ligga kvar inne och förpesta luften i stället för att tillvaratagas på det rätta sättet med torfströ. Luft och sol inni» i ladugården är man rädd för, men ute låter man luften och solen förslösa <!() 70 procent af den naturliga gödselns styrka och värde. 1 stället för att taga vara på hvad som skänks gratis uf naturlig gödsel, låter man det förfaras, säljer sin skog och köper konstgödsel. Att bonden häruppe tappar intresset för jordbruket är ett faktum, det ser man af att. ban ej vårdar sitt hus, hvarken till det inre eller yttre, och att han alldeles intet sinne har för något som kan fägna ögat. en liten trädgårdsrabatt kring sin boning e. d. I'et är intresset som borde väckas upp igen, da skulle jordbruket bära sig. Nu härja bolagen svårt i denna socken, men hade jordbrukarna pä allvar skött sin jord sa hade de kunnat sta emot bolagens lockelser. I Vi det sätt som nu sker, synes som om tiunnar-skog snart låge i bolagens händer.»

Det ger sig också snart tillkänna att Gnnnarskogs socken är mer än någon annan föremål för bolagens jordförvärf. En mängd bolagshemman finnas redan, och fler blifva de för hvarje år. I det stora hemmanet Träskog, det största hemmanet i .lösse härad och upptagande en areal af uära 15,000 gamla tunnland, har .lössefors-bolaget inköpt öfver tvä tredjedelar af all jord med skogsmark. Dä skogsmarkerna inom detta hemman uppgå till öfver 13,000 tunnland och flottleder ga igenom dem, så är lätt. att inse hvarför dessa trakter varit sa begärliga för bolagen. I Bortan, det näst största hemmanet i häradet, är förhållandet, enahanda, och så äfven inom en hel del andr» hemman där skogsmarken lockat bolagen till köp.

Men jämsides med att bolagen tränga fram och öka sin rayon går jordbruket i dessa trakter tillbaka. Och det förefaller ganska förklarligt då man hör hur bönderna uppfatta detta holagsframträn-gande. »Vi bönder i Gunnarskog ha i gångna tider ansetts vara ett starkt och gediget stånd, ett enigt, hopvuxet helt, som statt emot alla nymodigheter och försök att komma oss till lifs» — sa yttrade •sig en odalman i (leuna trakt. »På gardarna här ba farfarsfar, farfar och far blifvit födda och fram lefvat sitt strfitfsaiuma lif. De olika släkterna ha hållit ihop och vi ha känt oss trygga och lugna '»ch ha statt pä var rätt gent, emot både bolag och myndighetspersoner, när vi ansågo att de gingo tör hardt at oss. Men nu har det. bli fr 'it annorlunda. Nu har bandet brustit, ty nu ha gårdarna bytt3'l EMIUR.mONSliTKKDNI.XilKN. BILAGA VIII. BYGBEDNDEBSÖKNINOAB.

ägare och brukare. Det är bolagen sora trängt sig in. Bolagen begränsa försäljningsområdet för vara skogsprodukter, hindra os- från att använda flottlederna, öfverrösta oss vid kommunalstämmorna och binda var bestämmanderätt och vår handlingsfrihet öfver det som hör oss till. som är vår egendom. Och sa ledsnar den ena bonden efter den andra och beslutar sig för att sälja gården, hellre än att lefva i beroende, och så lämna allt flera sina gårdar och skogar och begifva sis till andra trakter för att där söka skaffa sin drägliga utkomst. Till bolagen säljes naturligtvis alltid gården, tv bolagen ga alltiil högst i pris och man ser ju pa pengarna».

För 17 år sedan böljade .Jösseiorsbolaget köpa egendomar i dessa trakter och har sedan dess fortsatt att inköpa allt mer och mer för att kunna trygga sin trämassetillgång i framtiden Äfven Sälboda-bo-laget har inköpt mycket skog i dessa trakter.

Här funnos för 30—40 är sedan mängder af torp lägen heter och jordlotter, därifrån bönderna fingo leja sin arbetskraft, men de ha. nu alla försvunnit. En bonde kunde pa ett område af något mer än en half kvadratmil uppräkna ej mindre än ii7 torplägenheter och jordlotter, som pa senaste 3"' ären öfvergifvit. Ofta påträffade jag också dessa fordom brukade jordlotter, paminnande om en tid af träget slit och ihärdigt talamod hos de fattiga bebvggarna här uppe i skogstrakterna. När man ser sådant förstår man siffrorna i statistiken, som visa att bär skett en formlig affolkning. Om man räknar de nämnda 67 lägenheterna såsom existensplan för i medeltal personer hvardera, så Anner man att öfver 300 personer blifvit genom förhållandenas makl utdrifna från denna lilla fläck

af en half kvadratmil och detta pä endast 30—3ä är.

Dessa sma lägenheter inrymde i sig alla de torpare, inhyses och småbönder, som här hade sin bärgning genom att gä pa dagsverke hos bönderna. Dessa arbetare kunde hålla jordens bärighet uppe, de lanade ut sin arbetskraft, födde upp många barn på en liten usel teg. där kanske två kor kunde reda sig, odlade upp nya fält i skogarna mellan bergen och tvingade ut ur jorden hvad som med någon möjlighet kunde uttvingas. Men nu är det ödeland i sko garna. Bönderna släppa dit sina kreatur att beta af gräset å de gamla ägorna, och sa får skogen sà småningom väsa ihop ont dem igen.

Dä man anser sig kunua konstatera, att jordbruket i (iunnar--kog står pa en ganska lag ståndpunkt, sa är detta ett konstaterande at hur förhållandena i de egentliga skogsbygderna gestalta sig. Men äfven i Ounnarskog liniias trakter, där jordbruket står, efter förhållandena i häradet i öfrigt, mycket, högt. Man plöjer ännu mycket grundt, men börjar dock öka djupet allt mer och mer. Någon kreatursskötsel af betydenhet har man icke att presentera, men man2. JöSSK HÄRAD. GUNNARSKOG.

Hl

föder dock upp kalfvar och säljer. 1 de sydvästra delarna af socknen kar man jämförelsevis nära till järnvägen, sa att afsättningen till (harlottenberg där kan lämna jordbruket en god hjälp. För smöret betalas i ('harlottenberg 1-bo—2' i o pr kg., för äggen 1 kr. tjoget. Skummjölken användes för eget behof i hemmet och till kalfvar och svin. Någon transport af mjölk till försäljning kan icke förekomma från dessa, trakter, ty väglängderna äro för stora. Till ('harlottenberg är vägen mellan 11/» oeh 2 mil och till Arvika c:a 3 mil.

Kreatursrasen är i dessa trakter en blandning af telemark, ayrshire och finska. Skogsbete förekommer här. och just denna blandning föder sig bäst, liten och närig» som den är. En sådan ko mjölkar 10—11 liter om dagen.

För 40 år sedan funnos Hera bruk i Gunnarskog, och bönderna körde då kol, järn och malm mellan Lyreds, Träskogs och Fredros >ruk samt Kongsvinger. Det var småbönder som i allmänhet hade dragare och togo körslor för bruken. »De gifte sig unga den tiden, "ch de gräto när de inte tingo sin jordlott att bygga sin egen lilla stuga på», sade en gammal man i djup rörelse. »Då de fingo jordbiten, så röjde de och plöjde af lefvande lust, och de hade den uppfattningen att de skulle söka tränga undan skogen och skaffa fram »ker pä dess plats. Ilen nu lägger man ut dessa åkrar och sår skng j,ji dem, precis som om det inte skulle finnas folk som vill ha jord, och som om det. inte funnes skog tillräckligt ända».

Ar 1876 —78 köptes de första skogslotterna uppe i öfre < tunnar-skog, och sedan har skogshandeln pågått oafbrutet..

En gammal man talade om förhållandena i Gunnarskog pa 60-talet. I >a arbetade man åt bruken för en dagspenning af 24 skilling oeh för häst och karl högst 1 rdr 24 sk. Men så lefde nian ändamålsenligare. Ett skålpund kaffe, som kostade 32 skilling, räckte da 1 månader, men nu förslår det ingenting. Socker till kaffet behöfde n'an inte dä, men nu går det åt ett kg. i veckan.» — »Att bruken lades ned vållade ingen kris, men nog var det mänga som reste till Amerika af dem som förut haft sin utkomst genom bruken.»— När bniken slutade, sä började man sköta jorden i stället», Oüh sä började dessutom skogshandeln, så att bönderna tingo timmerkörning. Och len körningen förtjänade de mer pä än på körning och kolning ät

bruken.

Dessa biförtjänster pä skogen ha naturligen icke minskats under -'•nare tider, utan snarare tvärtom. Bolagens jord- och skogsförvärf

bar pågått med kraftig fart.....b deras trämassefabriker sluka kolos-

s"la massor af skogen. Böndernas biförtjänster inom (runnarskogs s°ckßn äro timmerhuggning frän oktober till vintern öfver samt flottning frun april och till hösten. (Ifriga tiden på aret har man arbete Vld bruken i de orter, där dessa ligga i närheten. Mau är endasthemma de tider, då man måste sa oeh skörda på egen gärd. I regel reda sig de som ej ha dragare bäst, ty dessa små jordbrukare äro i allmänhet utan hypotekslan, hvilket oltast vidlåder

de större.»

Lönen lör en dräng i dessa trakter iir 200 kr. och däröfver samt för en piga hälften eller något mer. En bolaggtorpare har It,o om dagen och får för arrendet betala 50, 00 à 75 kr. om aret. Lönen är ibland 1.75—2.00 kr. om dagen.

Timmerhuggningtn betalas med 1.50 för tolft vanligt timmer. Propsen betingar i huggning 3—3.50 pr 1,000 löpfot.

Kolhuggningen betalas med ID öre pr 9 kvarters högt res.

Timmerkörning! n betalasmed olika belopp allt efter väglängden, från 2.50 till 12 kr. för 1,000 fot.

Skogsarbetet i öfrigt betalas ungefär som i Maugskog och Brunskog, Kolningen t. ex. 4.50 pr stig. Äfven här i socknen är lingonplockningen en binäring för mauga, ej alls att förakta.

Timret tages på $7^{1}/_{2}$ tum. riset oeh affallet läges ej bort utan får ligga kvar och hindra återväxten. På senaste åren ha dock bolagen börjat varda sin skog.

Man lar ett bestämdt intryck af att Orunnarskog i högre grad än någon annan socken är i färd med att affolkas. Det synes ga mycket fort, antagligen fortare för hvarje ny jordlott bolagen köpa in för sina skogsbehof. Bolagen synas hälla pa att tränga ut och splittra bondeståndet i denna socken, ett bondestånd som alltid förr hållit sa väl ihop och varit socknens gedigna kärna och must.

Man har nedlagt mycket kostnader och arbete pä nya vägar i denna socken. Flera af dem äro dock ännu icke fullt färdiga. Bet synes som om i de socknar, där bolagen ha något att bestämma, väganläggningsarbetena äro ovanligt omfattande.

Bogens kapellförsamling.

Norr om (lunnarskog med gräns mot Norge ligger Bogens kapellförsamling, bildad genom K. bref af 19 sept. IM!» af delar af (funnarskogs och Eda finnskog. Församlingen har en areal at' K.") kvkm. och en folkmängd pa 306 inv. Ar 1*65 var folkmängden 636, d. v. s. dubbelt sa stor. Arealen land är 7.K21 hektar, däraf endast 117 hektar odlad jord mot 6,500 hektar skog. Brukningsdelarna voro ar 1903 sammanlagdt 29, däraf 27 brukade af ägare och 2 af brukare. Af de förra hade il intill 2 hektar odlad jord, 20 mellan 2 och 20 och l öfver 20 hektar. Aboarnas antal ar 1750 var 1">. Jordtor]» och andra lägenheter ar 1900 voro 3K.

Ar 1805 var socknens sammanlagda taxeringsvärde a jordbruksfastighet 179.202 kr. Den största jordegendomen var Bogen n l35,4oo kr. Ar 1900 var sammanlagda taxeringsvärdet 444.(XK). l>eti största

jordegendomen var fortfarande Högen å 300,000 kr. Några industriella inrättningar finnas icke i denna socken.

Hvad som gäller för Gunnarskog vid bedömandet af de agrariska förhållandena gäller äfven för Bogen. Hock må konstateras, att Bogen i ännu högre grad än någon annan socken i Jösse härad fått lämna tribut af jord och skog ät bolagen. Särskildt är det ett norskt bolag (A. B. Lier, Va raid & Bogen), som slagit under sig stora områden. Detta bolag äger ungefär hälften af socknen, den andra hälften är till hufvudsaklig del svenska statens. Det som inte är norska bolagets eller svenska statens egendom, ett hemman på V« mantal, häller på att bli Jösseforsbolagets.

Genom det långa afståndet från järnvägskommunikationer har jordbruket i denna trakt svart att reda sig. Någon afsättnings-möjlighet finnes för smör och kalfvar, men annars får man skaffa sina kontanta tillgångar på annat sätt, d. v. s. pä samma sätt som i Gnnnarskogs mera oländiga bygder. Dock föregår här det norska bolaget

bönderna med mycket dåligt exempel beträffande jordbrukets skötsel, ty om man någonstädes uppröres öfver misshushållningen med, ja det fullständiga föraktet för hvad jorden kunde bjuda, så är det här i denna socken. Några fordom ståtliga, nu förfallna byggnader, en stor ladugård med nedrasad!; tak och nrslagna fönsterrutor, väldiga vidder med en rödgul, utmärglad gräsmatta i stället för böljande sädesfält — det är en syn som däruppe slår en med både häpnad och sorg. Bortåt 100 tunnland jord, som kunde bära hafre och råg, ser man på ett ställe ligga för fäfot. Det är för skogen som det norska bolaget köpt egendomarna, jorden bryr man »ig icke om.

Under det detta åsidosättande af jordens skötsel pågår, synes lian samtidigt ha satt i system en utrotning af dem som intet hellre yilja än bo och rödja i dessa trakter. Ingenstädes synes man vilja behåll a torparna och torpen, utan sa snart det är möjligt att blifva utaf med dem, använder man sig af tillfället. »Man vill inte °dla fattighjon», har man sagt. Och det beklagligaste är att detta icke endast, gäller det norska bolaget, utan också svenska staten, som genom sitt ombud låtit vräka en tåttig torpare, därför att han cj hade formell rätt att stanna längre på kronans mark, fastän ban var ""Id i socknen, alltid vistats där och i 20 år pä det torpet sträfvat för sina föräldrars och sina sjukliga systrars utkomst. Hela tiden både han lyckats uppehålla dem utan att anlita fattigvården. Pa senaste åren var han ensam med fadern, men sa dog fadern 1905 °ch sonen stannade kvar på torpet, hvilket han ansåg sig ha fatt rätt att behålla, da han under så många år åtagit sig underhållsbördan för sina anhöriga. Skulle Kyrkskogens fattigrote ha betalt Underhåll för de gamla, så skulle detta ha kostat öfver 200 kr. om "»»•08 3året, men nu erhölls detta underhåll genom ett torp, som torde varit vardt omkring 35 kr. om året. Så blef sonen 50 år gammal, och då fann sig jägmästaren föranlåten att vräka honom för att icke få honom på fattigvården. Jägmästaren förklarade orsaken till vräk-ningen därmed, att torplägenheten var aflägset belägen och uthusen nästan nedruttna, hvarför, då staten 1892 köpte Kyrkskogen till kronopark, från första början varit bestämdt att lägenheten skulle utläggas till skogen, »och det af det naturliga skäl att staten, lika litet som någon enskild jordägare, vill bebygga och underhålla ett torp som icke, på grund af sitt aflägsna läge, kan utarrenderas eller är för kronoparkens skötsel behöfligt».

Emellertid skedde vräkningen, och så såddes skogsfrö på torpet, liksom man gjort på andra torp förut.

»Befolkningen i dessa trakter», yttrade sig en sagesman, »älskar sin bygd mer än allt annat, önskar fa sin lilla jordbit och längtar efter att få visa hur jorden kan föda sina brukare, men sådana händelser som denna förmå mer än något annat att fördunkla hembygdskänslan och fosterlandskärleken.»

Till belysning af förhållandena i dessa trakter torde också böra nämnas, att de svenska torparna blifvit förbjudna att slå gräset på bolagets för fäfot liggande gärden, utan få norska arbetare komma öfver och slå samt bära gräset öfver gränsen.

En dagsverkare får i dessa bygder en krona om dagen, någon gång 1*20, för slåtterarbete och annat liknande arbete samt för skogsarbete 1-50 å 1*6 0 om dagen. För detta sistnämnda pris få torparna arbeta åt bolagen på vintern och få då fara mycket illa i skogarna. Deras torp betalas i allmänhet med 10—50 kr. om året. Timmerkörningen betalas mycket lagt, beroende på att bönderna bjuda under hvarandras priser för att få den för dem nödvändiga körningen. Många ligga dä ute bela vintern och ha inte mer behållning af allt sitt arbete än att de födt sig själfva och hästen med knap[) kost under tiden. Hellre än att svälta taga de körning för snart sagdt hur lågt pris som helst.

För flottningen betalades förr 1.20 om dagen, men pä senare tiden har det böjts till 1.60. För huggningen af timmer är arbetslönen »1.20 för rot och 60 öre för topp», eller Pao för tolft 8 aln. $8^1/_4$ tum. Man fäller här ej mindre timmer än $8^1/_2$ à $8^1/_4$ i turas. Kolning förekommer här ej.

En god landsväg går frän (iunnarskog genom Mogen till Norge.

Det torde inte dröja sä länge förrän Högens församling är så godt som fullstäudigt affolkad. Bönderna sälja sa småningom sina gårdar till bolagen, som låta dem förfalla, torparna bli utrotade, och någon industri finns där inte. Det är otänkbart att fä ungdomen att stanna k var i en så vanlottad landsända.

Eda.

Sydväst om Bogen utefter norska gränsen ligger Eda socken. D< iss norra del är hufvudsakligast skogsbygd, men dess södra del inrymmer en ganska fruktbar dalgäng, där också järnvägen går fram och så småningom skapat litet af industri och handel. Socknen har en areal af 288 kvkm. och en folkmängd af 6,1 19. År 1865 var folkmängden 4,951. — Inom socknen ligger Charlottenbergs stora järnvägsstation.

Arealen land är 26,762 hektar, däraf 20,062 hektar skog och 3,565 hektar odlad jord. Brukningsdelarna voro år 1903 sammanlagdt 636, däraf en brukare, de öfriga ägare. Af dessa hade 197 intill 2 hektar odlad jord, 412 mellan i och 20, 26 (däraf brukaren) mellan 20 och 100 samt 1 öfver 100 hektar. Åboarnas antal var år 1750 sammanlagdt 175. Jordtorp och andra lägenheter år 1900 voro 157.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä jordbruksfastighet 152,777 rdr. Inga större jordegendomar funnos. År 1865 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 1,561,792 kr. De största egendomarna voro Häljeboda à 46,080 kr. och Norum ä 46,080 kr. Ar 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 1,915,300 kr. I>e största egendomarna voro Norum ä 48,000 och Stommen å 40,000 kr. Dessutom ägde Charlottenbergs aktiebolag delar af egendomar till ett värde af 76,200 kr. Aktiebolagen voro Eda aktiebolag, hvilket ägde delar af Emterud och Morast till ett värde af 22,800 kr., och Charlottenbergs aktiebolag som ägde delar af Hålteberg och Häljeboda ni. fi., värda sammanlagdt 76,200 kr. I socknen funnos 17 industriella inrättningar år 1905. De sysselsatte sammanlagdt 690 arhetare och räknade ett, sammanlagdt tillverkningsvärde af 2.566,868 kr.

.lordbruket synes stå på ganska låg ståndpunkt i Eda socken, tlfverullt klagar man öfver att bristande arbetskraft gör det omöjligt att gifva jorden den behöfliga omvårdnaden. Man ser också hur klöfvervallarna äro ojämna, i det de visa ganska regelbundet återkommande -dungar» af rik gröda men däremellan ojämförligt dålig växtlighet. Det är gödseln, som ieke blifvit ordentligt utbredd, utan fått ligga kvar i högar här och där. Allmänt har man den uppfattningen i Eda att jordbruket icke bär sig, men ofta får man också det svaret att jorden väl kunde bära sig, blott den sköttes rationellt. 1 de trakter som ligga nära järnvägen, synnerligast kring CharJot-tenberg, finnes god afsättning för mjölken, som då betalas roed 12 öre litern, men i de mera aflägsna bygderna äro förhållandena desamma som i förut skildrade skogssocknar. Man är hänvisad till biinkomster, som bestå af skogsarbete och körslor för bruken och öfriga mdustriella inrättningar. I dessa trakter kan man icke bli utaf med mjölken, utan måste den separeras och ges at grisar och kalfvar, men36 EMIGRATIONSUTREDN INGEN. BILAGA VIII. BYGDEUX DERSÖKNING AR.

smöret kan afsättas för 1-to pr kg. i handelsbodarna. För äggen betalas 1 kr. pr tjog. Kreatursrasen är den vanliga blandningen, ursprungligen fjällras, men uppblandad med andra raser, senast ayr-shire. Skogsbete förekommer på många håll, men dock icke öfverallt. Fjällrasen mjölkar e:a 10—11 liter om dagen, men med inblandning af ayrshire har man fått upp kvantiteten till 13—14 liter. På senare åren har man på sina ställen börjat med rofodling, men den har svårt att tränga sig fram, hufvudsakligen därför att den kräfver sä mycken arbetskraft. Pelusker, som är ett ypperligt mjölkfoder, har man också börjat odla, men dock ej så allmänt.

Biinkomsterna äro hufvudsakligast körslor för bruken. Bonden gör upp kontrakt med bolagen att vid order utföra körslor, och är han skyldig att, äfven ander brådaste höbärgningstiden stå till hands, om bolaget sä fordrar. Han gör det för att vid andra tillfällen, dä jordbruket icke direkt kräfver hans arbetskraft, ha tillgång till denna extraförtjänst, och han nödgas härtill för att få något kontant kapital för sina utgifter. På dessa körslor kan bonden förtjäna 4-so ä 5 kr. om dagen för häst oeh karl. På vintern går förtjänsten till 3—3-50.

Pä timmerhuggning förtjänas 2-so 3-as om dagen. Det blir ungefär 2—2*2» pr tolft timmer. I vissa trakter blott 1—1'25. För pappersved betalas 2'so à 3 kr. för 1,000 löpfot.

Flottning betalas med 2'so å 3 kr. om dagen, och kräfves då arbete både dag och natt vid behof.

Kolning betalas med 1 kr. pr stig och kolkörning med högst 4 kr. pr dag för häst och karl.

Kolhuggning betalas med 10 öre pr res.

En bonde kan få dessa extraförtjänster att, uppgå till 300 kr. om året och däröfver, någon gång till 400 kr.

Lönen för dräng är 2;")0—300 kr. pr år, öfvervägande det senare, och för piga 120 kr.

Ett dagsverke hos bonden betalas med 1*25 jämte kost för man och 0-7 5 1 kr jämte kost för kvinna. Någon gång ännu mindre. Ett byggnadsdagsverke betalas med 3\'>o tor 10 timmar.

Vid sågverken ha arbetarna 23 öre i timmen och de som arbeta på ackord omkring 3 kr. om dagen. Pä vintern begifva sig dessa arbetare till skogarna och förtjäna där knappast 2 kr. om dagen. Vid bruken är förtjänsten kr. 3 -3'5o om dagen.

Bönderna klaga öfver den dyra arbetskraften, och arbetarna klaga à sin sida öfver att bönderna betala för sma löner. »Annars skulle de hellre arbeta i jordbruket än i industrien.» »Men så länge bönderna förklara sig icke ha råd att taga en dräng för hygglig lön att hjälpa upp jordbruket med, utan blott vilja att vi skola sta till hands de fä dagar de bäst behöfva osa, sä blir det omöjligt att skatta folk tilljorden. En dagsverksarbetare kan ju inte lefva på det lilla arbete bönderna da och då. ha åt honom.»

Utom dessa biförtjänster tillkommer naturligtvis försäljning af skog till bolagen. Skogen får anlitas så länge det räcker, det är allmän regel. Här, liksom i öfriga socknar, är lingonplockningen också en biförtjänst, synnerligast för de fattigaste, barnrikaste familjerna.

De största industriella inrättningarna äro Eda glasbruk med 1*5 arbetare, Tidemans tobaksfabrik med 148 och Åmotsfors pappersbruk med 103 arbetare. Största delen af arbetarna vid dessa och öfriga industriella verk är från närgränsande landsbygd. Det är bondsöner och torparsöner, som fara in till industrien och där taga tjänst. Lönerna äro t. ex. vid Eda glasbruk 125- 130 kr. i månaden för några få, och mellan 35 och 60 kr. i månaden för de öfriga. Därtill kominer som extra förmån fritt husrum samt 20—30 kr. om året i vedpengar. De flesta arbetarna vid bruket äro gifta. Att industrien kan betala sina arbetare bättre än jordbrukaren förmår, det är självklart orsaken till att de unga lämna jordbruket.

Genom Eda sanatorium har denna socken fått en extra dragningskraft under de senare åren, liksom gränsstationens läge inom socknen nog medför en större turisttraiik än närliggande socknar kunna visa.

Köla.

Söder och väster om Eda ligger Köla socken, som också är till hufvudsakligaste delen skogsbygd. Socknen har en areal af 240 kvkm. och en folkmängd af 2,578 inv. År 1865 var folkmängden 3,428.

Arealen land är 21,238 hektar, däraf 3,356 hektar odlad jord och 16,556 hektar skog. Brukningsdelarna voro år 1903 sammanlagdt 481, däraf 4 brukare, de öfriga ägare. 148 ägare hade intill 2 hektar odlad jord, 307 ägare och 1 brukare mellan 2 och 20, 21 ägare och 2 brukare mellan 20 och 100 samt 1 ägare och 1 brukare öfver 100 hektar. Åboarnas antal 1750 var 163. Jordtorp och andra lägenheterår 1900 voro 73.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä jordbruksfastighet 377,006 rdr. Den största egendomen var Sätt ra (Adolfsfors) å 25,917 rdr. År 1865 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä Jordbruksfastighet 1,46*,507 kr. Den största egendomen var Sätlra à 79,585 kr. och prästbostället ä 72,000 kr. Är 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 1,503,100 kr. Den största egendomen var fortfarande Sättra à 80,300 kr. och prästbostället å 57,600 kr.

De industriella inrättningarna, 3 till antalet, sysselsatte år 190;") tillsammans 58 arbetare oeh räknade ett sammanlagdt tillverkningsvärde af 139,600 kr.

.lordbruket i Köla står på många platser högt, men man möter också områden med det sorgligaste förfall. Här

finns ännu rikligt med skog kvar, ty Kölabonden har hållit på sin skog och håller pa den ännu. Han säljer skog hvarje år, men med en viss måtta och urskillning, så att ban icke gräfver under sin framtida ekonomi för starkt. Knappast någon skog ligger här i bolagens händer. Adolfsfors har några tusen tunnland, men annars få bolagen köpa på rot. Priset pr tolft håller sig kring 35 kr. för 8 aln. 9 tum, 2* kr. 8 aln. 8 tum, 20 kr. 8 aln. 7 tum. I allmänhet hålla bönderna (äst vid att icke sälja mindre dimensioner än N aln. 8 tum, och de sköta sina skogar och räkna på dem för framtida behof. »För 50 år sedan fingo bönderna i Köla inte tiondelen sä mycket betaldt för sin skog, och de ha gjort klokt som behållit den. Nästan alla äro småbrukare, men självfägande och besutne. Somliga sälja för flera tusen kr. skog hvarje år men sköta den ändå.»

Kreatursrasen är den vanliga blandningen, små, för skogsbete lämpliga kor, som mjölka 13 14 liter om dagen då födan förslår. Här finnas verkliga sätrar, hvilket är enastående för Jösse härad. Bönderna mot norska gränsen sända sina kreatur till de väldiga skogar, som där äro utan omgärdning. Till slåttern drifvas de hem för att allt folket ma samlas vid gården. 1 skogstrakterna finnes ingen afsättningsinöjlighet för mjölk, men smöret säljes i handelsbodarna. Omkring bruken kan mjölken säljas, men som Köla i sin helhet ligger långt från järnvägen, äro afsättningsförhållandena mindre goda.

Landsvägarna äro goda utom i norra och västra delarna af socknen.

Biförtjänsterna blifva hufvudsakligast på körning för bruken. Utefter landsvägen till Koppom i Nordmarks härad ha bönderna i mängd åtagit sig körslor, och de förtjäna, dä de ha lass både fram och ater mellan Koppom och Amots järnvägsstation, d. v. s. 4 mil tillsammans, upp till 6 kr. för häst och karl. De kunna då icke köra hvarje dag. som skulle bli för ansträngande, utan ett par dagar i veckan.

För tinimcrhuggningen betalas 2-rr» för tolft 8 aln. 8 tum, 1'7 r. för 8 aln. 7 tum och 1 kr. för propsen. Timmerkörningen betalas med 5—6 kr. om dagen för häst och karl.

Flottningsarbetet betalas med 2'so—3-oo kr. om dagen.

Kolning förekommer icke i Köla; endast vid bruken kolas en och annan mila.

Ingen bonde har torp, men bolagen ha ett mindre antal, som år för år minskas. Skogs torparna betala till bolagen upp till 60kr. om året i arrende samt äro skyldiga utföra dagsverken för 2 kr.—2.50 med egen kost. De ka ofta egen häst och förtjäna på körslor som andra.

Årslönen för dräng är 275—300 kr. och för piga 150 kr.

En viktig biinkomst är äfven bär under goda år lingonplockningen. 2—3 kronor om dagen kunna på lingon uppbringas af en kvinna eller ett raskt barn. Många familjer ha pa denna näring förtjänat 100—150 kr. extra.

Köla socken ger pä det bela taget intryck af att vara burgen och i färd med att rycka upp sitt jordbruk och sin boskapsskötsel. Rofvor bar man börjat odla, pelusker likaså, och flerstädes har man börjat lägga sig vinn om att taga vara på den naturliga gödseln. Man ser här och hvar cementgolf och gödselrännor i ladugårdarna; det är goda ansatser, men någon utveckling till betydenhet ha dessa reformer ännu ej hunnit.

Älgå.

Sydöst om Köla ligger Älgå socken, en skogsbygd i mer utpräglad grad än Köla. Arealen är 175 kvkm., och befolkningen räknar 1,508 inv. År 18(55 var folkmängdssiffran 2,402.

Arealen land är 14,37ii hektar, däraf 1,135 hektar odlad jord och 12,346 hektar skog. Brukningsdelarna voro år 1003 sammanlagdt 286, däraf 4 brukare och de öfriga ägare. 140 ägare hade upp till 2 hektar odlad jord, 132 mellan 2 och 20, 10 ägare och 3 brukare mellan 20 och 100 samt 1 brukare öfver 100 hektar. Åboarnas antal 1750 var 124. Jordtorp och andra lägenheter år 1900 voro 54.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 230,992 rdr. Den största egendomen var

Åsebol å 45,525 rdr. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 920,709 kr. De största egendomarna voro Berg å 150,000 kr. och Åsebol å 131,916 kr. År 1900 var sammanlagda taxeringsvärdet 796,600 kr. Inga större jordegendomar funnos, ingen jordpossession uppgick till 10 proc. af socknen. Aktiebolagen voro: Hillrings bergs aktiebolag (24,500 kr. egendomar), Glafva glasbruks (5,200) och dössefors (2,600 kr.).

Af industriella inrättningar bar Älgå två med tillsammans 22 arbetare och ett tillverkningsvärde af 30,800 kr.

Älgå, hvars bördiga del ligger utefter Glafsfjorden, eller dess öfre del Ålgåfjorden, har en god jordmån, men förhållandet är där som i öfriga skogsbygder att jordbruket inte bär sig. För de stora gårdarna saknas arbetskraft, och för de små blir utbytet af jorden för litet. Jorden ger till födan, men inte till det kontanta behofvet. De flesta ha jordlotter på 1 häst och 3—4 kor, några ha endast 2—3 kor. Men med god skötsel kan i Älgå födas 2 hästar och 10kor på 25 tunnland jord. Missväxt är sällsynt, jorden ger ej så. vackra skördar men jämna.

Förhållandena här äro beträffande biinkomster och arbetslöner jämställda med dem i Köla. Bolagen ha icke lagt under sig så mycket skog att böndernas existens äfventyrats, utan äro tvärtom jordbrukarna nästan utan undantag självfägare och besutna sådana. En och annan har dock släppt efter för mycket pä sin skog och ser med bekymmer mot den dag, då den icke längre kan lämna sin årliga tribut.

Kreatursskötseln står ännu långt efter hvad man borde kunna räkna på. Rasen är blandningen af finnras och ayrshire och synes bra för orten. Alan lägger inte an, lika litet här som i öfriga socknar, pa att fä högmjölkande kor, utan mest pä att de kunna föda sig med det minsta möjliga. Mjölken finns ej afsättning för, smöret går till ortsbefolkningen och hålles bra i pris. I allmänhet kan sägas att man icke räknar med nägon egentlig afkastning af ladugarden. »Till Arvika kunde nog ordnas transport af mjölk, ifall där funnes en kooperativ förening för det ändamålet», sade en bonde, »men sä länge det ännu finnes skog, så går det inte att hälla ihop nägot sådant. Men när skogen en gång tar slut, då tvingas vi att slå oss ihop och göra det. bästa möjliga af vårt jordbruk och vår ladugård.»

Biinkomsterna för jordbrukarna i Älgå äro körslor för bruken. En bonde kan på körslor förtjäna 400 kr. för häst och karl under vintern. Dock sänkas förtjänsterna mer och mer, ty skogarna börja bli uthuggna, och tillgången pa bönder som åtaga sig körslor ökas för hvarje ar, hvarigenom priserna tryckas ner. Samtidigt minskas tillgången på dagsverkare och deras löner höjas.

Arvika landsförsamling.

Pä östra sidan om Algafjorden tar Anika landsförsamling vid. Ilen sträcker sig upp mot Ounnarskog och visar i sitt centrum ett jämförelsevis stort lagland. Socknens areal är 194 kvkm. och dess folkmängd 4.12*. Folkmängden har hållit, sig nästan konstantända sedan 18t>;>, då den var 3,997.

Arealen land är 15,810 hektar, däraf 3.279 hektar odlad jord och 11,706 hektar skog.

Brukningsdelarna voro 1903 sammanlagdt 629, däraf 5 brukare de öfriga ägare. Jordlotternas storlek framgår af att. 295 ägare hade upp till 2 hektar odlad jord, 323 ägare och 1 brukare mellan 2 och 20 hektar, 5 ägare och 3 brukare mellan 20 och 100 hektar samt

1 ägare oeh l brukare öfver 100 hektar. Äboarnas antal år 1750 var 203. Jordtorp oeh andra lägenheter år 1900 voro 78.

År 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde a jordbruksfastighet 483,800 rdr. Den största egendomen var Vik å 30,000 rdr. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 1,900,607 kr. De största egendomarna voro Bjelfverud å 46,600 kr.. Kyrkebyn å 76,810 kr., prästbostället å 96,000 oeh Vik å 109,900 kr. År 1900 var

socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 1,579,600 kr. De största egendomarna voro Kyrkebyn å 64,500 kr., präst bostället å 56,700 kr., Vik å 51,800 kr. och Säfsjö äng ä 60,000 kr. Aktiebolagen voro Kroppstadfors bruks aktiebolag (med egendomar inom socknen för 24,200 kr.), Jössefors aktiebolag (6,500 kr.) och Sälboda (34,800 kr.).

De industriella inrättningarna inom socknen voro år 1905 till antalet 9 med tillsammans 173 arbetare och ett tillverkningsvärde för år af 837,780 kr.

Denna socken har goda betingelser för afsättning af landtman naprodukter, och detta ger sig till käuna på jordbrukets skötsel, 80m här ståi- högre än i de flesta andra socknar i häradet. Om man förut i regel fått det svaret i dc öfriga socknarna, att jordbruket icke bär sig utan biinkomster, så börjar här svaret ändra sig till att medgifva att jordbruket bär sig, fastän nätt och jämt. I trakten kring Arvika säges oförbehållsamt, att jordbruket bär sig utan biinkomster. »Men jorden fordrar omsorgsfull skötsel, naturligtvis», sade en jordbrukare, »och mycket kalk är absolut nödvändig, •'ag har nu i en följd af ar köpt kalk; och det har verkligen visat sig nödvändigt. När jag började här, kunde jag inte föda en häst och knappast mer än en ko, men nu har jag en häst och fvra kor oeh sköter min gärd ensam. Den är på 33 skatteören. Win hustru och mina döttrar få hjälpa till inomhus.-»

Afsättningar hållandena synas här vara ganska gynnsamma, beroende af närheten till Arvika. M jölk, smör, ägg och hö säljes till Arvika och betingar ganska höga priser.

Kreatursskötseln står här något högre än i förutnämnda socknar 1 allmänhet, en naturlig följd af att här finnes direkt afsättning för mjölken, för hvilken betalas 10 öre litern af återförsäljarna. Kreatnrsrasen är blandningen mellan finn- och ayrshire. Skogsbete förekommer icke på låglandet men väl uppe i skogstrakterna.

Biinkomsterna äro i Arvika landsförsamling hufvudsakligast beräknade på körslor. I norra delen, som ligger mer aflägsen från köping och järnväg, finnas icke sä goda tillfällen till biförtjänster, men där har man sparat på skogen oeh har oftast na,got al' den till försäljning.

Årslönen för en verkligt god dräng är 300 kr. och för en piga 12—15 kr. i månaden.Dagsverkslönen är under slåttern 2 kr. för man jämte kost, och 1.50 för kvinna jämte kost. Öfriga tider på jordbruksarbete 3 kr. för man och Tso för kvinna utan kost. 1'å en plats betaltes torp genom att hålla mansdagsverken bela året för en ersättning af (50 öre pr dag. Någon annan betalning för torpet förekom ej.

För körning kan beräknas en inkomst af 5—6 kr. för häst och karl, lika vinter och sommar. 1 de delar af socknen där skogen fälles, tar man icke med pappersved och props. För huggningen af timret betalas 2 kr. för tolft och för körningen 5—6 kr. pr tolft. Kolning har ej förekommit på senare åren och stubbrytning aldrig.

Ny.

Ungefär pä samma nivå beträffande fördelningen af odlad jord och skog Som Arvika landsförsamling står JVV/ socken. Socknens areal är 105 kvkm. Folkmängden år 1907 var 1,565; år 1865 var den uppe vid 1,806.

Arealen land är 8,001 hektar, däraf odlad jord 1,583 och skog 5,889 hektar.

Brukningsdelarnas antal 1903 var 212, däraf 207 ägare och 5 brukare. Jordlotternas storlek belyses af följande sammanställning: 71 ägare hade intill 2 hektar, 116 ägare oeh en brukare hade mellan 2 och £0, 18 ägare och 4 brukare hade mellan 20 och 100 och 2 ägare hade öfver 100 hektar. Åboarnas antal år 1750 var 98. Jordtorp och andra lägenheter år 1900 voro 61.

Är 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 260,871 rdr. Inga större jordegendomar funnos, ingen jord-possession uppgick till 10 proc. af socknen. År 1865 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 706,000 kr. De största egendomarna voro Bud å 50,000 kr. och Vagge å 40,000 kr. År 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 817,400 kr. De största egendomarna voro Norserud à 41,100 kr. och Bud å 59,400 kr. Aktiebolagen voro Sälboda aktiebolag som hade egendomar för tillsammans 10,000 kr., Jössefors

aktiebolag 2,700 kr., Kroppstadfors bruk 19,800 kr.

Af industriella inrättningar hade socknen 1905 två sågverk med tillsammans 60 arbetare och ett tillverkningsvärde af sammanlagdt 248,300 kr.

Den sats, som på många håll gått igen i uttalandena om jordbrukels möjlighet att bära sig, nämligen att jordbruket nog kan reda sig när skogen börjar taga slut och tvingar till större omtanke om jorden, synes beträffande både Arvika landsförsamling och Ny socken bekräfta sig. 1 dessa socknar förefaller jordbruket att stå relativt högt. och ett ofta återkommande svar är att jordbruket nog2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

kunde reda sig, om blott bönderna riktigt förstode att sköta jorden och arbetskraft funnes att påräkna.

Jordmånen är god och på sina ställen skötas jordbruket och ladugården rationellt. Man säljer råghalmen och tar vara på den naturliga gödseln samt använder torfströ, som i socknen beredes i stor mängd. Härigenom kan man inskränka på superfosfaten, som annars drar stora kostnader. Man plöjer betydligt djupare i Ny än på många andra håll.

För mjölken har man afsättning till bruksbefolkningen och får för den 11 öre litern. För öfrigt är järnvägen, som gar igenom den lilla socknen, en stor hafstång för jordbruksnäringen. Smöret försäljes till Arvika.

Kreatursrasen är den vanliga, som allmänt användes i Värmlands skogsbygder. Här skulle dock ayrshirerasen kunna införas, men man har icke kommit sig för med det ännu. Skogsbetet är här i allmänhet dåligt, det är egentligen hagbete som bestås, och härtill torde en större ras vara lämplig.

Rotfrukter, såsom rofvor, ga nog att odla, men de fordra mycken arbetskraft, och detta saknas i regel.

Bolagen ha i denna socken inköpt mycket skog och ha därtill lagt beslag pä flottleden, så att bönderna här stå i stort beroende af dem vid skogsförsäljning.

1 Ny socken äro biinkomsterna från bruken ganska obetydliga. Het som kan åstadkommas är på körslor, men i regel är det med folk från andra trakter, såsom från Fryksdalen, som bruken göra upp om körslor. För 35—40 år sedan utförde de som hade dragare körslor at en såg i Nordmark. De förtjänte då 2 2-25 kr. om dagen för häst och karl och höllo då pä från kl. 4 på morgnarna till sena kvällen. N u är denna trafik slut.

Arbetslönerna äro vid bruken 3 so—4 kr. om dagen, och det är omöjligt för jordbrukaren att konkurrera med dessa priser. Därför är också här nästen omöjligt att skaffa extra arbetskraft för jordbrukets räkning. Om det lyckas, så är det knappast fullt duglig kraft, men den får betalas ändå med 225—300 kr. om året for dräng och 120—140 kr. för piga. På körslor förtjänas 4—5 kr. om dagen för häst och karl.

När bolagen inköpa gårdarna, sa afverka de skogen på de första två åren och lämna det mindre virket kvar. (Props tages ej, men pappersved.) Så sker hemmansklyfning, oeh så säljas gnrdarna med åker, byggnader och litet mulbete, medan skogen stannar hos bolaget. IM är i allmänhet mycket svårt att få någon att bruka gårdarna, sedan bolagen öfvertagit dem, därför måste de säljas eller också »kotas af brukets eget folk.Någon kolning förekommer här ej, om inte möjligen någon gång vid bruken. Flottningsarbetet utföres af brukens eget folk.

Boda.

Längst öster ut af alla socknar i Jösse härad ligger Böda, som är 83 kvkm. stort och har 1,616 inv. Ar 1865 var tol kuiängdssiffran 2,042.

Arealen land är 7,127 hektar, däraf 1,617 hektar odlad jord och 5,185 hektar skog. Brukningsdelarna voro enligt officiell statistik är 1903 sammanlagdt 337, däraf 3.18 ägare och 19 brukare. Af ägarne hade 166, samt af brukarna 2, intill 2 hektar odlad jord på sina jordlotter, 150 ägare och 16 brukare mellan 2 och 20, 2 ägare oeh 1 brukare mellan 20 och 100 hektar. Ingen hade mer än 100 hektar. Aboarnas antal är 1750 var 104 st. Jordtorp och

andra lägenheter ar 1900 voro 13.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastigheter 111,525 rdr. Inga större jordegendomar funnos. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 766,300 kr. Den största jordegendomen var Björkenäs. Ingen possession uppgick till 10 proc. af socknen. Är 1900 var taxeringsvärdet å jordbruksfastighet sammanlagdt 709,900 kr. Den största egendomen var Björkenäs a 86,600 kr. Aktiebolagen voro Borgviks aktiebolag som ägde jord för ett värde af 86,600 kr. Industrien representeras af ett sågverk med 5 arbetare och 6,300 kr. tillverkningsvärde.

Böda sockens ekonomiska struktur är helt afvikande från öfriga socknars i detta härad. Här skötes jordbruket ungefär på samma sätt som i grannsocknen Brunskog, — men någon skog att taga till (innes knappast för böndex-na i Böda. De ha i stället något annat, som de skaffa sig biinkomst utaf, nämligen hemslöjd. Böda är ett möbeltillverkningens hemvist, där hvarje ung gosse redan är skicklig nog att hjälpa till med slöjden.

Men detta hindrar icke att jordbruket skötes jämförelsevis väl. Och något ännu mera: kreatursskötseln sjues här vara bättre tillgodosedd än i flera af häradets öfriga socknar. Särskildt ha Bodabönderna lagt an pä att föda upp gödkalfvar och sälja till Norge. I)e ha fört in ayrsbire att blanda rasen roed, och de ha funnit den fördelaktig. Afsättningen af landtmannaprodukter är här på trakten gynnsam, i det järnvägen här förmedlar förbindelserna. Kalfvar säljas, som nämnts, till Norge och äldre kött till Karlstad och till en del äfven Arvika. I Karlstad finnas uppköpare af smör och kött, och ibland resa uppköpare omkring och samla åt sig alla möjliga produkter. Smör och ägg äro bytesvaror i handelsbodarna, men priserna hålla sig låga, i det för smöret erhålles kr. l-su pr kg., påhösten möjligen l.80 à 1.90, och för äggen 80 öre pr tjog eller högst 1 Ivr. Skogsbete förekommer i allmänhet icke i Böda, utan baseras kreatursskötseln på fodermedel. Cirkulationsbruk råder: råg, vall tre år, hafre två år, träde. Man liar börjat med odling af rofvor, men ännu ha de inte tagit riktig fart.

Skogen är här mycket hårdt åtgången, men den säljes sa långt den räcker. Dock är ej allmän flottled här, så att bönderna stå i stort beroende af bolaget, som också sä sköter sina vattentillgångar, at.t böndernas jord efter långa sträckor vid älfven ligger under vatten. C:a "200 tunnland god och till odling synnerligen tjänlig jord undandrages nu bönderna, därför att bolaget dämt upp eu af sjöarna, hvarå allt beror. Bönderna anse sig ha rätten på sin sida gentemot bolaget, men de ha svårt att ena sig oin att fortsätta den en gång öppnade processen, och så fa missförhållandena fortgå.

.lordlotterna äro i allmänhet synnerligen små, sä att de kunna skötas bra trots bristen på arbetskraft, men ändå reda. sig icke jordbrukarna p;i sin jord. De räkna mecl sin biinkomst, slöjden. Det är icke konstmöbler man tillverkar utan enkla, billiga bohag, som leta sig väg långt omkring i landet, såsom till Kiruna o. s. v. Från Böda järnvägsstation torde afgå i medeltal minst ett par vagnslaster möbler i veckan under hela året. Snart sagdt alla innebyggarna i Boda äro intresserade af träslöjd och sysselsätta sig med snideri och möbeltillverkning i omfattande grad. Under vintern slöjdas nästan i hvarje hein, men det finns också familjer inom hvilka far och söner slöjda hela aret om.

Arvika köping.

Arvika köping är ett samhälle under raskt uppsving. De senare årens utveckling både med afseende ä folkmängd och ekonomi har varit för svenska förhallanden ganska märklig, och efter allt att döma kominer denna utveckling att fortsätta ännu lång tid framåt i samma raska följd.

Folkmängden var 1805 c:a. 300 och hade 18(15 ökats till 874. Ar 1907 var den 4,388.

Arvika, som inom kort torde, bli ordnadt som stadssamhälle, är hufvudsakligen ett industricentrum. Massor af fabriker ha slagit ned sina bopålar i samhället, och öfverallt i periferien af köpingen "äller man på tned en ständigt forcerad byggnadsverksamhet, både nya fabriker samt verkstäder eller utvidgningar af gamla och ®r bostäder åt. den mängd af arbetare, som kräfves för köpingens industri.

Industriarbetarklassen i köpingen rekryteras hufvudsakligen af söner från torpare- och arbetarehemmen å landsbygden. Äfven bondehemmen lämna sin tribut till industrien, men till öfvervägande del46 EMIGRATIONSUTREDN INGEN. BILAGA VIII. BYGDEUX DERSÖKNING AR.

synes den dock gå till Amerika. Arbetslönerna inom Arvika äro jämförelsevis goda, och tillgången pä arbetare svarar ungefär mot efterfrågan.

Träarbetarna och gjutarna ha i regel en inkomst af 30 kr. i veckan och daröfver (för yrkeslärda), och järnarbetarna ha 25—30 kronor. Grofarbetarnas lön är ungefär 2-so- 3-oo kr. om dagen. Särskildt de mekaniska verkstäderna taga sin mesta arbetskraft direkt från jordbruket, enär till arbetet ä dessa ofta icke kräfves någon speciell yrkesutbildning. Där sker en specialisering af arbetet, som icke medgifver annan individualisering än den, som mätes i produktens kvantitet. Någon utvandring att tala om förekommer icke från industrien i Arvika. De. enda arbetaregrupper, där utvandringslusten kan spåras i någon nämnvärd grad, äro snickarna (ej byggnadssnickarna) och skräddarna. De klaga öfver dåliga förtjänster.

En framstående industriman uttalade också, att emigrationen från Arvikas industri var rent obetydlig, knappast märkbar. Däremot förekommer ej sa sällan att de, som varit i Amerika, komma tillbaka och taga plats på verkstäderna där. De ha då fått kanske någon ytterligare fart i självfva arbetssättet, men det går snart öfver, när de komma in i de svenska förhållandena. Detta beror dock hufvudsakligen på arbetsledningen, som här i Sverige är annorlunda än i Amerika och detta kanske i viss män till förman för arbetsproduktens kvalitet. Man har icke lärt sig här i Sverige att vräka fram arbetet, oberoende af hur det blir utfördt, utan man håller ännu på soliditeten. Doek kunde äfven, utan frångående af soliditeten hos produkten, intensiteten hos arbetet ökas, blott arbetsledningen i allmänhet lade sig riktigt vinn härom. Finnas goda anordningar i arbetslokalerna, göres allt som kan göras för att icke arbetet skall ga motigt för arbetarna, utan de i stället ganska lätt kunna komma upp till en bra lön, så blir intensiteten god. Men det måste då ske genom att arbetaren verkligen också själf har vinst af denna ökade intensitet, antingen den nu beror på tillsättande af större fysisk kraft eller uppfinnandet af någon nv metod som förenklar arbetssättet.

Arbetsintensiteten här i Sverige är ingenting att klaga öfver, yttrade samme man, blott ledningen förstår att plocka undan stötestenarna för arbetets forcering. Det gäller för ledningen att själf sätta sig in i alla tempon, som kräfvas för utförande af ett arbete, och så ständigt arbeta pa att minska dessa tempon, att utfundera något sätt att fa färre handgrepp för den och den detaljen och att uppmuntra arbetarna att söka utfinna detsamma.

Pa den stora fabrik talet närmast rörde sig om äro arbetsomkostnaderna endast hälften sa höga nu mot hvad de voro för 9—10 är sedan, men ändå ha arbetslönerna stigit under samma tid med 60—70 pro-2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

cent och arbetstiden förkortats frän 11 timmar till !>. Detta resultat har uppnätts genom förbättrade arbetsmaskiner och ett systematiserande af arbetet, som gjort det lättare att utföra. Ännu ligger dock arbetets ledning här i Sverige i allmänhet betydligt efter den som förefinns i Amerika.

Beträffande arbetstiden, sä framhölls att arbetaren vid ordnad ledning utför lika mycket på II timmars arbetsdag som på 11 tim mars dag. Därtill är en sådan kortare arbetstid af största betydelse icke endast för arbetaren själf och den tillverkade produkten, som i regel blir jämnare och bättre, utan också för hela det samhälle inom hvilket industrien är förlagd. Ty en kort arbetstid tillåter arbetaren att bo på längre afstånd från arbetsplatsen än han annars kan. Arbetstidens förläggande inom så kort tidsperiod som möjligt, »åledcs med få och korta raster, medför att ledigheten från arbetet inträder ganska tidigt pri eftermiddagen, och fä arbetarna därigenom lätt att hinna hem till sin bostad, om den än ligger långt ifrån, och 'lär utföra det nödvändiga arbetet för hemmet. Många arbetare här ha sina bostadslägenheter en half mil från arbetsplatsen eller längre "ch kunna därför uppbringa åt sig betydligt billigare bostäder än 8oin varit möjligt, om de trängts tillsammans inom ett mindre område. »På detta sätt kan en kortare arbetstid reglera bostadstill-gången, undanrödja bostadsbristen och skapa sundare och lyckligare hem, bättre krafter och uthålligare energi.'

»Denna utflyttning till landet har skapat en mängd små jordbruk, där mannen, som ofta är försedd med velociped och därigenom lätt förflyttar sig fran arbetsplatsen till hemmet, sköter den lilla .lordlotten på sin lediga tid om kvällarna. Hustrun sköter om huset oeh de kanske två kor de kunna föda på sin jordlott. I>et är en kombination af jordbruk i smått och industriarbete, som är mycket tilltalande.»

Arbetstillgången i Arvika är som sagdt i allmänhet god, särskildt om sommaren. Man kan dä också förstå att jordbruket har svårt att under sommaren erhålla någon extra arbetskraft, fastän det nog vid så många tillfällen behöfdes. Ofta händer att arbetare från Arvikas olika fabriker och verkstäder på sommaren få taga permission från sill arbete och begifva sig hein till sina föräldrar i landsbygden och hjälpa dem med bärgningen. Då deras löner i Arvika kunna ga på 4 5 kronor om dagen, så måste sägas, att denna hjälp at jordbruket under dess brndaste tid är ganska dyrbar och utgör ett belysande exempel på hur ondt om arbetskraft det är på landsbygden.

Lefnadskostnaderna i Arvika visa stark tendens att fördyras, n. beräknas hyrorna till 80 kr. pr eldstad, t. ex. 2 rum och kök för 240 kr., men man har börjat öka priset till 8ä kr. per eldstad.Mjölken betalas ined 14 öre per liter.

Veden kostar (björk) 14—15 kr. pr famn.

Skatterna äro ieke särskildt höga. För en inkomst af 1,700 kr. är kommunalskatten 42 kr.

Trädgardsprodukter äro i allmänhet mycket dyra, betinga t. o. in. högre priser än i Stockholm.

Allmän öfversikt af häradet.

Föregående korta öfversikt öfver hvarje särskild sockens eller kommuns agrariska förhållanden bör kompletteras med hvad som för hela häradet är gemensamt men därför icke mindre viktigt för bedömandet af orsakerna till dessa trakters affolkning.

Hvad som framgått af forskningarna i de olika socknarna ger otvetydigt vid handen, att jordbruket inom Jösse härad i allmänhet icke tillåter hemmansägarna att existera på sina hemman utan biförtjänster. Man kan med fullt fog säga, att undantagen från denna regel äro i allmänhet mycket få, och i de trakter som ligga på något längre afstånd från järnvägen rent af enastående. Många hemmansägare föra bok öfver sitt jordbruk oeh förklara sig förlora regelbundet 250—300 kr. om året, som skogen måste betäcka. (Brunskog.) — 1 allmänhet klagas öfver att jordbruket numera kräfver kontanta penningar i betydligt högre grad än förr, och att därför skogen måste anlitas eller biinkomster i annan form anskaffas. Hemmansägarna i socknen kunna svårligen lefva på sina hemman utan biförtjänster, de flesta torde icke kunna det. (Brunskog.) — De som köpt egendomar utan skog och således inte haft den hjälpen att räkna på, ha måst genom något handtverk eller körslor skaffa, sig behöflig biinkomst. (Brunskog.) — Får man en gård utan skuld och sköter den, så bär det sig, men icke om man skall amortera en köpesumma på den.» (Brunskog.) — »Jordbruket kan inte gå utan körslor som biinkomst. (Mangskog.) — Jordbruket har svårt att reda sig.» (Gunnarskog.) — »Här är jordbruket mycket dåligt.> (Bogen.) — »Jordbruket, borde reda sig, men det är nog svårt, ty inkomsterna äro för knappa. (Eda.) — »Beder sig ej öfver bela socknen, möjligen närmast järnvägen.» (Köla.) — .lordbruket bär sig inte utan tillskott af skogen.» (Älgå.) — Man kan utan vidare säga att jordbruket här icke bär sig.» (Arvika socken.) — »Jordbruket bär sig inte i dessa trakter.» (Ny.) — ».lordbruket klarar sig i allmänhet icke.i (Böda.)

Sådana äro uttalandena, ofta återkommande, nästan stereotypt lika hvarandra. Men inan öfverraskas dock ibland af att få höra alldeles motsatsen, nämligen att jordbruket mycket väl bär sig, om

Sockenbeskrifning.

Då svaret på frågan om jordbrukets *möjlighet att bära sig* dock utfaller något *olika* i olika delar af häradet,

beroende på deras af läget betingade olika förutsättningar, torde vara lämpligast att i denna del redogöra för de skilda socknarna hvar för sig.

Brunskog.

Brunskogs socken ligger delvis invid deri stora sjön Värmeln och genomlöpes i sin södra del af nordvästra stambanan, som i socknen har stationerna .Brunsberg och Edane. Folkmängden 1907 var 3,761 men var 1865 öfver 5,000. Af hela socknens areal land (23,146 hektar) äro 3,597 hektar odlad jord och 18,1 7H hektar skog.

Ar I tf 13 var bela taxeringsvärdet a jordbruksfastighet 4f>0,1*4 rdr. I'en störst» jordegendomen var Brunsberg à 46,506 rdr. Ar 1865 var värdet a jordbruksfastighet 2,359,540 kr. Största jordpossessionen var Spangedal à 351,300 kr. Ar 1900 var taxeringsvärdet I,><50,400 kr., däraf Spångedal a 331,000. Brukningsdelarna voro år 1903 i allt 593, däraf brukade af ägare 586 och at' brukare 7. Under 2 hektar odlad jord hade 20* ägare, 2—20 har 361, 20—100 har 16, öfver 100 har 1. Aboarnas antal år 1750 var 231. Jordtorp och andra lägenheter ar 1900 voro 4!». - Socknens industriella inrättningar år 1905 voro 6 med si arbetare och ett tillverkningsvärde af 102,400 kr.

Brunskog har alltid ansetts vara en förmögen socken, och redan dess yttre tyder pa detta. Far man den östra landsvägen norrut genom socknen, så får man den bestämda uppfattningen att här bor ett relativt välbärgadt, skötsamt folk. •lordbruket synes stå högre här än pä en del andra orter, men någon kreatursskötsel af betydenhet synes icke existera.

I »et allmänna svaret är, att jordbruket, äfven om det söker följa med i utvecklingen, ieke kan reda sig utan tillskott af skogen och de biinkomster skogshandteringen kan bringa. Tränger man närmare in i den ekonomiska frågan, finner man snart att hemmansägarna i regel icke kunna lefva pä sina hemman, men att, detta kanske mera beror pa at.t jorden ieke skötes som den borde än pa den dåliga jordmanen. Att jorden kan skötas bättre än som nu är fallet, därom blir man snart förvissad, men man förstår da också att hufvudorsaken till denna brist i skötseln ligger i saknaden af tillräcklig arbetskraft. Ungdomen har rest sin väg, till Amerika eller in till städerna, och jorden får nöja sig med att bli omhuldad af gamla gubbar och gummor samt barn. Men hemmansbrukets mindre goda skötsel kan äfven hero af bristande energi, okunnighet och olust, skapad af den bristande tilltron till jordens förmåga att föda sin brukare.2. JÖSSE JIÄR-iD. BRUNSKOG.

19

En torpa-re förklarade sig icke knnna ha mer ön l kur och l häst på 30 tunnland öppen jord. En hem inansägare, som var skicklig jordbrukare och hade deltagit i jordbrukskurser såsom hushållningssällskapets stipendiat, förklarade att å 8 tunnland öppen jord i dessa trakter kunde, födas I kor, men att han funnit att i Skåne på 1 tunnland kunde hållas ;"> kor och 1 häst. En hemmansägare förklarade sig ha 5 kor och 1 häst, men kunde icke beräkna att jordbruket bar sig. Tvärtom kräfde det hvarje år ett ekonomiskt tillskott af 200-•'00 kr. till skatter, kläder, kraftfoder, konstgödsel o. d., och det måste tagas af skogen. Ändå hade ban sitt hemman i närheten af järnvägsstationen, blef ganska lätt utaf med sina produkter, förnämligast smör och kalfvar, några om aret. För smöret erhöll han l*eo — 1*65 pr kg. och för kalfvarna. när de blifvit 8 Si veckor gamla, 28 — ;S<> kr. pr st. Han sålde vanligen 4 kalfvar "in året.. Någon spannmål hade lian aldrig att sälja. En tredje hemmansägare hade köpt sin egendom utan skog, men kunde icke reda sig på den utan måste förtjäna extra genom snickeriarbete. En fjärde hemmansägare, gammal ansedd landtman, hade en gård som födde 2 hästar och 8 kor, men den bar sig knappast ändå. »Förr kunde man sköta sin gärd, sade han. och lefva nästan utan några kontanta pengar alls, men nu för tiden skall det vara pengar till allting. En lnndtmanna-förening ha vi för gemensamma inköp af gödningsämnen o. d., men iill detta skall också vara kontanta pengar, och någon ökad afsättning Jör våra produkter ger oss denna förening icke».

Men om också jordmånen är sa karg att jordbruket i allmänhet !cke bär sig, så erkännes från många håll, att

jordbruket lunde bära -ig betydligt bättre, om jordbrukarna i allmänhet lade sig mera vinn mil det. Ja, mänga uttalanden ga i den riktningen att om icke skogen tunnes att lita till, sa skulle hemmansägarna kunna existera på sina jordbruk, tv då vore de tvungna att ägna sig ät jorden. Så länge skogen finns, går allting efter gammal slentrian, och ingenting göres tör att drifva upp jordbrukets intensitet. Den tvingande nödvändigheten liar ännu ej inlunnit sig. Och ;ued detta förlitande på skogen följer ringaktningen för hvad de små tillgångarna kunna blifva till, "är de samlas. Att lägga det ena öret till det andra, såsom jordbrukarna fä göra i andra landskap, för att sa småningom få ihop till kronan, det faller inte hemmansägaren i dessa trakter in att 'änka på. Han vill ha en reel penning på en gång. för sitt skog-skifte, för sin kolmila eller för sina körslor, och så glömmer ban "rpna. L>et är folklynnet som spelar in äfven här.

Man erkänner vid mera ingående pröfning ganska allmänt, att .lordbruket ligger nere. och man medger också att det till sti>r del heror pa bristande insikt om jordbrukets skötsel. Föråldrade uppfattningar göra sig gällande, hvad som gått i farfars och fars tid får20 kmigrationsütreöningen. bilaga vrri. bygdeundersökninsar.

gå äfven nu, och det nya. som trots allt ända någonstädes lyckats dyka upp, har fruktansvärda svårigheter att tränga sig fram till erkännande. Hvad som särskildt brister i fråga om jordbruket är gödselns tillvaratagande. I'en saken har man icke lärt sig i dessa trakter. Man låter den naturliga gödseln förfaras och köper konstgödsel i stället. Torfstni användes obetydligt, ännu, hvadan man icke tar vara pa urinen. Här behöfs upplysning och praktisk vägledning.

Boskapsskötseln står i .Jösse härad synnerligen lågt, och Brunskogs socken kan i detta fall icke sägas utgöra något undantag. Genom tjurföreningar och premieiing har man visserligen börjat arbeta något iner planmässigt för höjandet sif denna viktiga näring, men ännu ha resultaten icke blifvit så märkbara. Den vanliga kreatursrasen är en blandning af finnko och laglandsko. Föraöken att inarbeta ayrshirerasen ha i allmänhet icke slagit sa väl ut, ty för skogsbete, som här mycket; förekommer, är denna ras lör stor och hög och har svart att föda sig på sådana magra beten. Skogsbetena lida af den gamla svedjningen, som alldeles drog ut markens must, sedan några råg- eller timotej skördar där fatt växa.

I de trakter, som ligga nära järnvägen, har kreatnrsskötseln tydligen drifvits upp betydligt öfver medelnivån för socknen i öfrigt. 1y där är afsättningen för mjölk öppen, hvilket icke kan sägas om de längst bort belägna trakterna. Där mjölken kan säljas samt äfven smör och kalfvar afyttra*, så synes som om kreatursskötseln verkligen fått äran att räknas som lönande näring.

Att basera kreatursskötseln på fodermedel går inte här. enligt de flestas mening. Skogsbetet måste behållas, mena de, och då är finnrasen den bästa. Ja, äfven om man här icke vore hänvisad till uteslutande skogsbete, så skulle finnrasen ändå kunna öfverträffa öfriga slag. >En finnko. som erhållit kraftfoder, mjölkade pr dag 1* 19 liter, da det vanligen annars var Id II liter. Bättre resultat gåfve inte en ayrshireko.»

Men jordbruket och kreatursskötseln bero i väsentlig mån pä tillgången af arbetskraft. Liksom det är svårt, ja nästan omöjligt att fa drängar, är det också nästan omöjligt att fa kvinnliga tjäna,re. Lönen för dräng är 250—300 kronor och tör piga 120—150 kronor, men sadana löner fa ofta betalas till äfven icke fullt kunniga och arbetsföra, enär det är omöjligt att anskaffa fullpantadt folk.

En bidragande orsak till att kreatursskötseln icke lyckas hålla sig uppe är den absoluta bristen pa ordnade afsättningsförhal landen. 1 närheten af bruk och vid järnvägsstationerna kan mjölken säljas för 11 —12 öre, hvilket är åtskilligt mycket mera än hvad som betalas i södra Sverige, men på stora sträckor finns ingen möjlighet att bli utaf med mjölken. Den separeras da, smör beredes, och den skummade mjölken gar till grisar och kalfvar. För smöret2. JÖSSE HAKAD. BRUNSKOG.

finnes vanligen god afsättning åt handelsbodarna. Somliga af dessa kunna köpa upp för .">,000 kr. smör om året. Från Brunskogs socken har afsättningen af kalfvar på Xorge varit ganska betydande, men äfven den produktionen är mycket beroende på läget med hänsyn (ill kommunikationerna.

På sina håll har man börjat med rofodling, men ännu torde det dröja innan den slagit igenom. Man lider äfven här

af bristen på arbetskraft, kanske i högre grad än beträffande andra fodermedel, då rofvor kräfva ansenligt med arbete för gallring o. d. Pelusker har man pa ganska mänga häll försökt sig på och äfven börjat rättvisligen värdera.

1 denna socken ha tre sjötappningar ägt rum, hvarigenom flera liundra tunnland jord erhållits. Särskildt synes urtappningen af Sandvikstjärnet ha lämnat god valuta at bönderna och betalat sig Hera gånger om, men sjön Fåens uttappning torde ha kostat så ansenliga summor, att någon vinst, däraf ännu icke kunnat visa sig. Genom denna senare urtappning har också trakten kring Lerhol förlorat flera annars säkerligen gifvande vattenfall, hvarpå en lönande industri kunnat byggas.

Jordbrukarna i Brunskogs socken äro sålunda för sin utkomst hänvisade till biförtjänster och dessa få de nr skogen, antingen genom att hvarje år sälja ett skogsskifte eller en mila, eller också genom att för uppköparnas räkning åtaga sig skogskörslor under vintern. Ofta förenas alla dessa tre utvägar att skaffa kontanta medel.

För dessa jordbrukarnas biförtjänster torde här vara platsen att lämna en kort redogörelse.

Pä 1860-talet såldes, som förut är framhållet, endast den bättre skogen, i det man gallrade ut de större och bättre träden och fällde dem. .Men dimensionerna gingo sä småningom ner — när man förnt räknat med 16 fots höjd, sa började man nu gå ned till brösthöjd — och när skogshandeln började i större skala igen på 1880-talet, blef både den större och den mindre skogen ganska hårdt anlitad. Till .Norge gingo da otaliga vagnslaster af props samt mycket rundbjörk till trådmilsfabrikermi i Kristiania och utefter Kongsvingerbanan. Den tiden gick också myeken kastved och plank 'ill Xorge. Nu är dock denna export till Norge i det närmaste slut. 1'ropsen gar nu i stället med båtar från Karlstad, Arvika och Borgvik till Göteborg, samt likaså pappersved, som levereras till inhemska bruk. Den enda egentliga export till Norge af skog är numera den k. rund lasten, d. v. s. långa, obarkade granspiror (12 — 14 fot x 1 tum), stiir (finaste à 14 fot x 1 tum), hakeskaft, stakar o<-h stick. Denna last går a dubbla vagnar, för längdens skull, vanligen till Kristiania.22 EMIGRATIONSUTREDN INGEN. BILAGA VIII. BYGDEUX DERSÖKNING AR.

Annars är det Borgviks bolag, som i dessa trakter köper skogen af bönderna, antingen hela skogslotter med tillhörande jord, som då arrenderas bort, eller också på rot. Bolaget torde inom Brunskogs socken inneha ett trettiotal egendomar med skog. .Tordlotterna äro utarrenderade till brukare på jämförelsevis lindriga villkor. Som exempel kan anföras, att en arrendator, som pä sin lott kan föda 1 häst och 3 I kor, betalar i ärligt arrende 250 kr. jämte husröta med c:a 50 kr. För 300—350 kr., häri inberäknad äfven skatten, utarrenderas af bolaget sadana torp som kunna föda t. o. m. 2 hästar och 7—kor. Dessa arrendetorpare ha skyldighet att för vanligt gångbart bygdepris sta till reds att arbeta för gården, när därtill an man ing ges.

Det vanliga priset pä dagsverken i dessa trakter är under sommaren 2-50 -3 kr., utan kost, för man, och 1'so för kvinna, samt pä vintern i skogen 2 kr., utan kost. Under slättern betalas mans-dagsverket med 2"oo—2-50, jämte kost. och kvinnsdagsverket med 50 öre—l'oo, ibland upp till rso, jämte kost. Årslönen för dräng är som förut nämnts 250—300 kr. och för piga 120—150 kr., någon gång upp till 175 kr.

Skogsarbetet utföres i allmänhet pä ackord, och äro priserna i dessa trakter följande:

Timmcrhuggning: I kr. pr tolft timmer (börjar stiga till 1-S5 —1t,ii). Längd 8—10 alnar från (i 1 a tum och uppåt.

Hu t/f/ning uf pappersved och props: 2 kr. pr 1,000 löpfot. (förut It,o).

Huggning af kast red: 2 r>o pr famn.

Timmerkörning: 2 (i kr. pr tolft, beroende pa virkets beskaffenhet och väg längden.

Kolhuggning: 10—12 öre pr res à 2 alnar.

Kolning: Inkörning o:a 25—40 kr. för en mila à 20—25 stigar. (Kn stig = 40 hl.) Ivolningsarbetet i öfrigt 2t,o för stig

Kolkörniug: 2—4 kr. pr stig.

Kolpriset vid leverans a kol hus vid Värmeln: 1(1—20 kr. pr stig. (I detta fall utför bonden allt arbete pä egen bekostnad och får betaldt för kolen pr hel mila eller pr »ryss» eller slig).

Flottning, a allmän tlottled till Värmeln, 25 öre pr tolft timmer. 25 ore pr 1,000 löpfot props och 25 öre pr kubikfamn pappersved.

Flöt/läggning: För 3 lager timmer och 5 lager props 50 öre pr tolft timmer och 1 kr. pr 1,000 löpfot pappersved och props.

Flotthogscring: 50 öre pr tolft timmer och 50—60 öre för 1,000 löpfot pappersved och props.

De bönder, som ha dragare, och de äro de Hesta, kunna förtjäna på körslor 3 k 4 kronor om dagen. Nästan alla bönder ha skogs-körslor, och deras förtjänst under vintern pä häst och karl torde gåtill 100 à 200 kr., någon gång mer. De som icke ha dragare reda sig i allmänhet bättre. De taga dagsverken hos bolaget eller la os grannarna och byta till sig vid behof hästdagsverken mot dubbla mansdagsverken.

En icke oväsentlig biförtjänst är lingonplockningen, som kommit till pä de senare ären. Vid tiden för lingonens mognad begifva sig hela famil jerna ut i skogen och ligga där i veckor och plocka lingon. Bären mottagas till dagens priser i närmaste handelsbod, som väger upp dem och befordrar dem till järnvägsstationen. Vid gynnsam väderlek och under goda år kunna famljemedlemmarna, — vid lingonplockning kunna både gamla, annars icke arbetsföra, och barn deltaga — hvar för sig plocka lingon för 2—3 kronor pr dag, och den samlade summa de slutligen lyckas hopbringa pa denna liugon-säsong är efter deras förhållanden ganska, betydande. Uppköparna betala för lingonen 10- 12 öre litern eller 20 öre pr kilogram. I många hem, och detta just i de fattigaste, har lingonplockningen skaffat, det kontanta belopp, som alltid sä väl behöfves men ofta är så svårt, ja nästan omöjligt att uppbringa för dessa familjer med mänga barn och gamla understödstagare.

För att gifva ett begrepp om hvilken mängd af lingon, som kan plockas under goda är. kan anföras att p;i en dag under hösten 190t! vägdes in öfver 40,000 kilogram lingon att med järnväg afgå frän Edane station.

En väl anlagd landsväg gar genom socknens mer bebyggda delar, men skulle nog behöfva nya grenar för att bättre fylla sitt ändamål.

1 Brunskogs socken har, som förut är nämndt, skogshandel bedrifvits i ganska stor utsträckning. De bönder, som salt sin skog, ha i många tall själfva emigrerat eller låtit barnen göra det. tydligen i känslan af att jordbruket icke lönat sig att sköta utan tillgång p;i skog. De fasta bruksbolagen, såsom i detta fall Borgviksbolaget, synas dock sköta sina skogar jämförelsevis väl. De anställa kunniga skogvaktare och se noga till att återväxten betryggas. Detta kunna de också, lätt göra, då deras skogsmarker äro sä. omfattande, att. en systematisk afverkning kan ordnas, men i fråga om böndernas sma skogslotter får slumpen afgöra om där blir någon ordnad återväxt. Ett hinder för en sådan ordnad återväxt, om den än annars vore möjlig att åstadkomma, är den art af bolag som startats endast för att: spekulera i skog. De komma till en bvgd. köpa hur små och daliga skogslotter som helst, afverka dem inpå buskarna, göra kanske »norsk last (spiror) af alltihop och försvinna för att dyka upp pa något annat ställe i samma plundraresvfte. Dessa uppköpsbolag äro bygdernas ruin när de komma. De ge en tillfällig kontant shint åt bönderna, men de förstöra da också samtidigt värdet pa deras gårdar. Och så utvandrar folket.»

Mangskog.

Mangskogs socken ligger mot gränsen till Fryksdals härad, norr om Brunskog och således pä längre afstånd från järnvägen. Folkmängden var år 1865 öfver 2,510. men är nu blott omkring 1,500. Af hela arealen land (12,648 hektar) har socknen 986 hektar odlad jord och 10,546 hektar skog.

Ar 1818 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 97.778 rdr. Inga större jordegendomar

funnos, ingen jord-possession uppgick till en tiondel al'socknen. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 815,4K3 kr. Inga större jordegendomar funnos heller da. Ar IH00 var sammanlagda taxeringsvärdet 561,300 kr. l>en största jordegendomen, Åstenäs, var taxerad till 42.UOO kr. Brukningsdelarna voro enligt den officiella statistiken för år 1903 sammanlagdt 321, däraf brukade af ägaren 315, af brukare 6. Intill 2 hektar odlad jord hade 224 ägare, mellan 2 och 20 hektar 90 och öfver 20 hektar 1. Aboarnas antal ar 1750 var 90; jord torp och andra lägenheter år 1900 voro 35. Socknens industriella inrättningar inskränkte sig till två sågverk med sammanlagdt 22 arbetare och ett tillverkningsvärde af sammanlagdt 32,684 kr.

Beträffande jordbrukets förmåga att bära sig gälla här samma synpunkter som i fråga om Brnnskog, dock med den naturliga kompletteringen att afsättningsmöjligheterna för jordbruksprodukter äro ännu sämre här än i Brunskog, beroende på det mer aflägsna läget från järnvägen.

Dock skötes jorden i Mangskog ganska förtjänstfullt, och det är rent förvånande att man i denna aflägsna skogsbygd, åtminstone i kyrkbyn och däromkring, kan påträffa Hera verkliga mönsterjordbruk. Man far där också höra att jorden nog kan bära sis;, om blott brukaren riktigt lägger luankeu till och följer med sin tid. Men arbetskraft är det ondt om. detta särskildt nppät skogarna, och mänga bönder ledsna där på släpet- och säl ja sin gård åt bolagen eller andra köpare, som i dessa trakter gjort mänga och stora affärer.

Kreaturs k ötseln visar i denna socken goda ansatser till förbättring Ayrshirerasen anses här i allmänhet icke lämplig, utan söker man i stället behålla och införa den riktiga finnrasen. Frän Mangskog säljes mycket kreatur till andra orter, och denna afsättning skulle kunna bli betydligt mycket större om någon marknadsplats kunde öppnas någonstädes vid en station, eller vissa torgdagar i Arvika eller K arlstad kunde anslås till kreaturslörsaljning. Nu ske affärerna genom uppköpare, utan något system, ibland rent tillfälligtvis. och härigenom linnes ingen möjlighet tor bönderna att hälla priserna uppe. Smör säljes -till handelsbodarna, eller går i byte mol2. JÖSSE HÄRAD. MANW8K0G.

kaffe ocli socker, men mjölken finns ingen afsättning tor. Ttofod-ling har man börjat med i erkännansvärd utsträckning.

Att i Mangskog försiggår en ekonomisk uppryckning är utan tvifvel. »Åkerbruket bar pä senaste åren tagit upp sig betydligt», yttrade en landtbrukare. Befolkningen, som för 40 är sedau var alldeles för stor, har nog minskat i något för hög grad. och ungdomen tycks alldeles vilja öfvergifva oss, men de som här lefva och I'o arbeta energiskt på sina jordlotter, skaffa sig bättre oeh bättre redskap och synas liksom vilja streta emot bolagens och uppköparnas traktan efter deras skogar.» — »Jordmanen är karg och måttligt gifvande», sade en annan, »men det reder sig nog. Alla ha små jordbitar, sn de hinna nog se om dem, och så ha de en mila eller två att köla oeh köra, och sa gar det ihop för dem. I regel kan ingen ha mer än en häst, men en och annan har dock två. Det brukar dock vara sä. att de som ej ha häst reda sig bäst, tv dagsverkare äro bra aflönade». — »Jordbruket kan reda sig i dessa trakter», sade en tredje, »blott man allvarligt vill. Det är ej sant, när man säger, att jordbruket icke kan bära sig, jag har själf fört bok öfver det och vet att det. kan gå ihop och äfven bli något öfver. Det är inte rikliga skördar här. men de äro jämna och trogna. Sällan går del riktigt illa med dem, som det gör ibland på andra h&ll i landet.»

I denna socken påträffar man liera hemmanslotter som ligga obrukade, särskildt är detta fallet uppe i skogsbygden. De gamla inne-hafvarna ha sålt sina gärdar till bolagen, för skogens skull, och så lämnat orten, och bolagen ha icke fått någon att öfvertaga jordens skötsel. I let får då växa. igen kring de tomma byggnaderna.

Biinkomsterna äro desamma som i Brunskogs socken. Här i Mangskog äro körslorna längre, ty järnvägen ligger så afsides. En enskild man, som under de senaste 15—20 ären inköpt en mängd hemmanslotter med tillhörande skog, har här vid sjön Mangen en såg och måste anlita bönderna för körslor för att få ned plank och bräder till järnvägsstationen. Men häst och karl hinna inte mer än ett lass plank om dagen från dessa trakter, och då förstår man att ersättningen härför ieke kan bli så stor. Ett lass innehåller c:a (I tolfter af 1' tums-plank, och för den som skall betala denna trans-port blir det nog kännbart, äfven om bonden som kör inte kan förtjäna mer än 3- 4 kronor

på sitt och dragarens arbete.

Uppe i skogsbygden sker körningen för Borgviks bolag, och där kan inkomsten pr dag eller rättare dvgn bli för häst och karl 4—5 kronor. Det. kräfver nästan ett dygn för bonden eller torparen att från dessa trakter köra ett lass plank eller kol till stationen, och töljden blir dä att en sådan färd icke kan göras sa ofta. När de begifva sig till stationen, fara de från sitt hem kl. 1 på natten och kunna i bästa fall vara tillbaka kl. 4—5 e. m. påföljande dag. Vä-2'i KMIGRATIONSUTRKIININGKN. Bli,AGA Vif|. BYGDKUN»KRSÖK\I\GAR.

garna genom skogarna äro svara att trafikera, nästan alltid hackiga och således svara för tunga lass.

Årslönen för dräng är här uppe till 300 kr. och för piga 175 kr. För dagsverke betalas i dessa trakter 2 kr. för man och 1 kr. för kvinna. Kost får da dagsverkaren hålla sig själf. Med kost betalas vanligen 1-so för man pa sommaren oeh 1 kr.—l-ss pä vintern samt för kvinna 75 öre—1 kr. på sommaren och 50—75 öre på vintern. Torparna hos bolagen betala sitt arrende med reda pengar oeh taga betaldt för körning oeh annat arbete enligt uppgjorda, äfven för andra gällande priser.

Timmerhuggningen betalas med 65 öre tolfte» för björk, annars en krona till l r>o. Groflek från 8 aln. .'> tum. till 11 tnm. Förtjänsten kan bli 2—3, högst 4 kr. om dagen. Pappersved och props 2'5

Huggning och Lör ning af vanligt timmer betalas med 5 kr. pr tolft. Beror på väglängden. Förtjänsten kan bli för häst och karl 4 6 x kr. För pappersved och props erlägges kr. 2r>o för 1,000 löpfot. Dock tages ej sådant för längre vägar, utan går det då till kolmilan.

Kolhuggningen betalas med 10—12—12' -> öre pr 2 alnars res. eller 9 kvarter högt och med 9l/s fot lång ved.

Flottningmrbetet är på denna trakt icke regleradt. Arbetet sker tör daglön (2 2'so), enär fiott.leden ej är ordnad, utan arbetare tagas till hjälp vid behof.

K o! hörni ngrn har sitt pris efter våglängden. Den gar i bästa fall till ."> kr. om dagen för häst och karl. Kolningen betalas med 3 kr. 3-25 tör stigen (40 hl.), eller, om flera milor köpts pä en plats, något mindre. Hopkörningen till milan betalas olika efter markens olika beskaffenhet, men kan beräknas för en »lila å 14 käpp mellan 30 och 60 kronor.

I denna socken ha bolag och enskilda köpt ansenliga skogsvidder. För c:a 10 ar sedan såldes skog med stor urskillning och betalades med 36 kr. tolfte» för 11 alnar—12 tums timmer. Då pågick körningen tor bruken året om med tackjärn upp oeh smältstycken ned. Förtjänsten var da kr. 2'<s pr dag för häst och karl, och i regeln körde man tre dagar i veckan. Pa plankkörning förtjänade man omkring 3 kr. om dagen.

*Omkring år 1860 såldes skog pä olika platser i Mangskog till en handlande K. i Arvika, som tog timret oeh kolade al' resten. Sedan fortsattes dessa affärer, och särskildt liar man i minnet när 1872 storskogen till Gytteruds hemman såldes till en enskild skogshandlare, förut anställd som ombud vid Brunsbergsverken. Borgviks bolag har därefter köpt egendomar, för skogens skull, som pa senare åren börjat skötas väl. Ett annat bolag, som synes mera lift*2. iTÖSBK HÄRAH. MANUSKOH

köpt skogar pa spekulation, är Mangskogs Träförädlingsaktiebolag. bildadt af några förut kända skogsköpare. Detta bolag bar inköpt nästan samtliga af de skogslotter, som en enskild skogsköpare under senaste 15 20 ären tillhandlat sig. Denne man hade själf vistats i Norrlands skogar bäde som timmerhuggare och som bolagsombud, innan han köpte någon gård i Mangskog. Han har alltid skött sin jord utmärkt, väl och sa äfven sin skog. men andra skogsköpare ha också uppträdt, som icke så noga sett på medlen för åstadkommande af tillfällig ekonomisk vinst. Sa talar man mycket i dessa trakterom några sköflare som köpte skogstrakter, höggo ned tusentals kubikfamnar, flottade det alldeles för lång väg och sä fingo gå ifrån allt ihop med ruin för bade sig själfva och andra. De hade beräknat sådana priser vid försäljningen, att den erhållna likviden inte räckte tUl att få fram timret till bestämmelseorten. Alla ha förlorat på sådan skogshand tering, oeli som det inte är mer än nagra ar sedan deri senaste af dessa skogsuppköpare härjade i socknen, kännas sviterna af det. ännu. Skogarna ha gatt at, men utan något som hälst ekonomiskt utbyte för kommunen eller den enskilde.

Att skogslotterna i många läll åtkommits för synnerligen laga priser blir mun förvissad om, da man får höra att en bonde sålde sin gård för 7,(K)0 kr. det ena året och att en al' hans grannar året därpå sålde en mindre gärd med mindre skogsareal tör 28,000 kr. Att priserna blefvo sa olika, lär ha berott därpå att ägaren till den senare gården först kostade pä sig en sakkunnig uppvärdering af ske gen innan ban afyttrade, den, då däremot den förra ansåg en sådan åtgärd tor onödig och kostbar.

Bland biinkomsterna räknar man äfven med lingonplockningen. detta särskildt för »det vekare folket . Kn rask Hicka kunde förtjäna ;i kr. om dagen pa lingonplockning, och da alla hemmets krafter enades om att på detta sätt skapa en ekonomisk, kontant behållning till hemmet, så kunde det bli goda resultat. Intresset för lingonplockningen var t. o. m. sä stort att man för den kunde försumma rågens bärgning. Den enda upphandling, som kan sägas vara organiserad på ett för säljarna förmånligt sätt, är jnsl lingonupphandlingen, ty hur mycket lingon än plockas sä tages det emot genom handelsbodarna och de kringresande uppköparna. Tillverkningen af lingonlador, a 50 kg. 80 liter, är också en biinkomst ej att förglömma. Till sådana lådor kan användas skräpatfall från sågverken. s«m är odugligt till annat.

I Mangskogs socken finner man några bönder, som till ej >"väsentlig inkomstkälla ha uppfödning af hästar ock raskreatur. Särskildt har en bonde gjort sig bemärkt som framstående hästuppfödare, "ch många äro de pris ban tillkämpat sig både genom utställnings -hftstar och genom täflan ä landets traf varebanor.Denna socken anses lia varit i hög grad öfverbefolkad på 1860-talet. Massor af människor fingo torp uppe i skogarna, och där röjde de och plöjde och redde sig, märkvärdigt nog. De lefde på sin jordbit, hade inga extra förtjänster egentligen, ty det var ondt oni arbete for dem hos andra, men de ledo ingen nöd. I skogen svedde de. sådde råg och vore nöjda med det lilla de hade. Men efter brukens nedläggande blef det nog sämre, och så småningom försvunno dessa små torplägenheter alldeles. När skogen började afyttras litet mer systematiskt, så gick jordbruket ned, och mänga äro de yttranden som ga i den riktningen, att om skogen inte funnes sa skulle jordbruket tvingas att bära sig.

En väl underhallen landsväg gar upp genom socknen, men kan icke tillfredsställa krafvet pa förbindelse med grannsocknarna. Ett trängande behof är utvidgning och förbättring af landsvägarna i Mangskog.

Gunnarskog.

Nästa socken väster oeh norr om Mangskog är det stora Gnn-narshig, soin liar en areal af 412 kvkm. och en folkmängd pa 1,850 inv. Ar 18 var folkmängden 6,578. Arealen land är 37,118 hektar. däraf odlad jord 3,531 och skog 211,354 hektar, lindningsdelarna voro år 1903 sammanlagdt 795. däraf 791 brakade af ägare och I af brukare. Af de förra hade 379 intill 2 hektar odlad jord, 103 mellan 2 oeh 20, K mellan 20 och 100 samt 1 öfver 100 Jiektar. Aboarnas antal ar 1750 var 217. Jordtorp oeh andra lägenheter år 1900 voro 149.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä jordbruksfastighet 479,271 rdr; den största jordegendomen var Träskog ä 30,679 rdr. Ingen jordpossession uppgick till en tiondel af socknen. Ar 186» var taxeringvärdet sammanlagdt 2,093,527 kr.: den största jordpossessionen var Västra Sälboda a 248,408 kr. Ar 1900 var sammanlagda taxeringsvärdet i socknen 2,076,800 kr. Deri största jordpossessionen var Träskog Södra å 235,800 kr., som ägdes af Jössefors Aktiebolag. I)e industriella inrättningarna i socknen inskränkte sig ar 1905 till ett sågverk med (i arbetare oeh ett tillverkningsvärde at 5.000 kr.

Vid ett närmare ingående pa de ekonomiska förhållandena i Gunnarskogs socken far man den bestämda uppfattningen, att jordbruket där i allmänhet gått nedåt under senaste årtiondet. Undantag finnas, som endast synas bekräfta regeln. Redskapen börja bli moderna, men ännu behållas pa många hall de gamla.

På sina ställen har man börjat bereda torfströ, som finnes rik •illgang till. och det bär sig riktigt bra. men som det kräfver arbetskraft. sa tär denna handtering mest ligga nere, ty arbetskraft «r nästan omöjligt att uppbringa. Denna socken anses lia varit i hög grad öfverbefolkad på 1860-talet. Massor af människor fingo torp uppe i skogarna, och där röjde de och plöjde och redde sig, märkvärdigt nog. De lefde på sin jordbit, hade inga extra

förtjänster egentligen, ty det var ondt oni arbete for dem hos andra, men de ledo ingen nöd. I skogen svedde de. sådde råg och vore nöjda med det lilla de hade. Men efter brukens nedläggande blef det nog sämre, och så småningom försvunno dessa små torplägenheter alldeles. När skogen började afyttras litet mer systematiskt, så gick jordbruket ned, och mänga äro de yttranden som ga i den riktningen, att om skogen inte funnes sa skulle jordbruket tvingas att bära sig.

En väl underhallen landsväg gar upp genom socknen, men kan icke tillfredsställa krafvet pa förbindelse med grannsocknarna. Ett trängande behof är utvidgning och förbättring af landsvägarna i Mangskog.

Gunnarskog.

Nästa socken väster oeh norr om Mangskog är det stora Gnn-narshig, soin liar en areal af 412 kvkm. och en folkmängd pa 1,850 inv. Ar 18 var folkmängden 6,578. Arealen land är 37,118 hektar. däraf odlad jord 3,531 och skog 211,354 hektar, lindningsdelarna voro år 1903 sammanlagdt 795. däraf 791 brakade af ägare och I af brukare. Af de förra hade 379 intill 2 hektar odlad jord, 103 mellan 2 oeh 20, K mellan 20 och 100 samt 1 öfver 100 Jiektar. Aboarnas antal ar 1750 var 217. Jordtorp oeh andra lägenheter år 1900 voro 149.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä jordbruksfastighet 479,271 rdr; den största jordegendomen var Träskog ä 30,679 rdr. Ingen jordpossession uppgick till en tiondel af socknen. Ar 186» var taxeringvärdet sammanlagdt 2,093,527 kr.: den största jordpossessionen var Västra Sälboda a 248,408 kr. Ar 1900 var sammanlagda taxeringsvärdet i socknen 2,076,800 kr. Deri största jordpossessionen var Träskog Södra å 235,800 kr., som ägdes af Jössefors Aktiebolag. I)e industriella inrättningarna i socknen inskränkte sig ar 1905 till ett sågverk med (i arbetare oeh ett tillverkningsvärde at 5.000 kr.

Vid ett närmare ingående pa de ekonomiska förhållandena i Gunnarskogs socken far man den bestämda uppfattningen, att jordbruket där i allmänhet gått nedåt under senaste årtiondet. Undantag finnas, som endast synas bekräfta regeln. Redskapen börja bli moderna, men ännu behållas pa många hall de gamla.

På sina ställen har man börjat bereda torfströ, som finnes rik •illgang till. och det bär sig riktigt bra. men som det kräfver arbetskraft. sa tär denna handtering mest ligga nere, ty arbetskraft «r nästan omöjligt att uppbringa.2.

•1 Gunnars ko så uttalade sig en framstående kännare pa detta område — skulle bönderna kunna föröka sin skörd och sin inkomst af ladugården med 100 procent. Ladugården borde vara den viktigaste delen af landtbruket, men i stället är den så sorgligt vanlottad. Själfva ladugårdsbyggnaden är i allmänhet så dåligt byggd, att den endast förbittrar tillvaron för kreaturen. Latrinen och spillningen får ligga kvar inne och förpesta luften i stället för att tillvaratagas på det rätta sättet med torfströ. Luft och sol inni» i ladugården är man rädd för, men ute låter man luften och solen förslösa <!() 70 procent af den naturliga gödselns styrka och värde. 1 stället för att taga vara på hvad som skänks gratis uf naturlig gödsel, låter man det förfaras, säljer sin skog och köper konstgödsel. Att bonden häruppe tappar intresset för jordbruket är ett faktum, det ser man af att. ban ej vårdar sitt hus, hvarken till det inre eller yttre, och att han alldeles intet sinne har för något som kan fägna ögat. en liten trädgårdsrabatt kring sin boning e. d. I'et är intresset som borde väckas upp igen, da skulle jordbruket bära sig. Nu härja bolagen svårt i denna socken, men hade jordbrukarna pä allvar skött sin jord sa hade de kunnat sta emot bolagens lockelser. I Vi det sätt som nu sker, synes som om tiunnar-skog snart låge i bolagens händer.»

Det ger sig också snart tillkänna att Gnnnarskogs socken är mer än någon annan föremål för bolagens jordförvärf. En mängd bolagshemman finnas redan, och fler blifva de för hvarje år. I det stora hemmanet Träskog, det största hemmanet i .lösse härad och upptagande en areal af uära 15,000 gamla tunnland, har .lössefors-bolaget inköpt öfver tvä tredjedelar af all jord med skogsmark. Dä skogsmarkerna inom detta hemman uppgå till öfver 13,000 tunnland och flottleder ga igenom dem, så är lätt. att inse hvarför dessa trakter varit sa begärliga för bolagen. I

Bortan, det näst största hemmanet i häradet, är förhållandet, enahanda, och så äfven inom en hel del andr» hemman där skogsmarken lockat bolagen till köp.

Men jämsides med att bolagen tränga fram och öka sin rayon går jordbruket i dessa trakter tillbaka. Och det förefaller ganska förklarligt då man hör hur bönderna uppfatta detta holagsframträn-gande. »Vi bönder i Gunnarskog ha i gångna tider ansetts vara ett starkt och gediget stånd, ett enigt, hopvuxet helt, som statt emot alla nymodigheter och försök att komma oss till lifs» — sa yttrade •sig en odalman i (leuna trakt. »På gardarna här ba farfarsfar, farfar och far blifvit födda och fram lefvat sitt strfitfsaiuma lif. De olika släkterna ha hållit ihop och vi ha känt oss trygga och lugna '»ch ha statt pä var rätt gent, emot både bolag och myndighetspersoner, när vi ansågo att de gingo tör hardt at oss. Men nu har det. bli fr 'it annorlunda. Nu har bandet brustit, ty nu ha gårdarna bytt3'l EMIUR.mONSliTKKDNI.XilKN. BILAGA VIII. BYGBEDNDEBSÖKNINOAB.

ägare och brukare. Det är bolagen sora trängt sig in. Bolagen begränsa försäljningsområdet för vara skogsprodukter, hindra os- från att använda flottlederna, öfverrösta oss vid kommunalstämmorna och binda var bestämmanderätt och vår handlingsfrihet öfver det som hör oss till. som är vår egendom. Och sa ledsnar den ena bonden efter den andra och beslutar sig för att sälja gården, hellre än att lefva i beroende, och så lämna allt flera sina gårdar och skogar och begifva sis till andra trakter för att där söka skaffa sin drägliga utkomst. Till bolagen säljes naturligtvis alltid gården, tv bolagen ga alltiil högst i pris och man ser ju pa pengarna».

För 17 år sedan böljade .Jösseiorsbolaget köpa egendomar i dessa trakter och har sedan dess fortsatt att inköpa allt mer och mer för att kunna trygga sin trämassetillgång i framtiden Äfven Sälboda-bo-laget har inköpt mycket skog i dessa trakter.

Här funnos för 30—40 är sedan mängder af torp lägen heter och jordlotter, därifrån bönderna fingo leja sin arbetskraft, men de ha. nu alla försvunnit. En bonde kunde pa ett område af något mer än en half kvadratmil uppräkna ej mindre än ii7 torplägenheter och jordlotter, som pa senaste 3"' ären öfvergifvit. Ofta påträffade jag också dessa fordom brukade jordlotter, paminnande om en tid af träget slit och ihärdigt talamod hos de fattiga bebvggarna här uppe i skogstrakterna. När man ser sådant förstår man siffrorna i statistiken, som visa att bär skett en formlig affolkning. Om man räknar de nämnda 67 lägenheterna såsom existensplan för i medeltal personer hvardera, så Anner man att öfver 300 personer blifvit genom förhållandenas makl utdrifna från denna lilla fläck af en half kvadratmil och detta pä endast 30—3ä är.

Dessa sma lägenheter inrymde i sig alla de torpare, inhyses och småbönder, som här hade sin bärgning genom att gä pa dagsverke hos bönderna. Dessa arbetare kunde hålla jordens bärighet uppe, de lanade ut sin arbetskraft, födde upp många barn på en liten usel teg. där kanske två kor kunde reda sig, odlade upp nya fält i skogarna mellan bergen och tvingade ut ur jorden hvad som med någon möjlighet kunde uttvingas. Men nu är det ödeland i sko garna. Bönderna släppa dit sina kreatur att beta af gräset å de gamla ägorna, och sa får skogen så småningom väsa ihop ont dem igen.

Dä man anser sig kunua konstatera, att jordbruket i (iunnar--kog står pa en ganska lag ståndpunkt, sa är detta ett konstaterande at hur förhållandena i de egentliga skogsbygderna gestalta sig. Men äfven i Ounnarskog liniias trakter, där jordbruket står, efter förhållandena i häradet i öfrigt, mycket, högt. Man plöjer ännu mycket grundt, men börjar dock öka djupet allt mer och mer. Någon kreatursskötsel af betydenhet har man icke att presentera, men man2. JöSSK HÄRAD. GUNNARSKOG.

Hl

föder dock upp kalfvar och säljer. 1 de sydvästra delarna af socknen kar man jämförelsevis nära till järnvägen, sa att afsättningen till (harlottenberg där kan lämna jordbruket en god hjälp. För smöret betalas i ('harlottenberg 1-bo—2' i o pr kg., för äggen 1 kr. tjoget. Skummjölken användes för eget behof i hemmet och till kalfvar och svin. Någon transport af mjölk till försäljning kan icke förekomma från dessa, trakter, ty väglängderna äro för stora. Till ('harlottenberg är vägen mellan 11/» oeh 2 mil och till Arvika c:a 3 mil.

Kreatursrasen är i dessa trakter en blandning af telemark, ayrshire och finska. Skogsbete förekommer här. och

just denna blandning föder sig bäst, liten och närig» som den är. En sådan ko mjölkar 10—11 liter om dagen.

För 40 år sedan funnos Hera bruk i Gunnarskog, och bönderna körde då kol, järn och malm mellan Lyreds, Träskogs och Fredros >ruk samt Kongsvinger. Det var småbönder som i allmänhet hade dragare och togo körslor för bruken. »De gifte sig unga den tiden, "ch de gräto när de inte tingo sin jordlott att bygga sin egen lilla stuga på», sade en gammal man i djup rörelse. »Då de fingo jordbiten, så röjde de och plöjde af lefvande lust, och de hade den uppfattningen att de skulle söka tränga undan skogen och skaffa fram »ker pä dess plats. Ilen nu lägger man ut dessa åkrar och sår skng j,ji dem, precis som om det inte skulle finnas folk som vill ha jord, och som om det. inte funnes skog tillräckligt ända».

Ar 1876 —78 köptes de första skogslotterna uppe i öfre < tunnar-skog, och sedan har skogshandeln pågått oafbrutet..

En gammal man talade om förhållandena i Gunnarskog pa 60-talet. I >a arbetade man åt bruken för en dagspenning af 24 skilling oeh för häst och karl högst 1 rdr 24 sk. Men så lefde nian ändamålsenligare. Ett skålpund kaffe, som kostade 32 skilling, räckte da 1 månader, men nu förslår det ingenting. Socker till kaffet behöfde n'an inte dä, men nu går det åt ett kg. i veckan.» — »Att bruken lades ned vållade ingen kris, men nog var det mänga som reste till Amerika af dem som förut haft sin utkomst genom bruken.»— När bniken slutade, sä började man sköta jorden i stället», Oüh sä började dessutom skogshandeln, så att bönderna tingo timmerkörning. Och len körningen förtjänade de mer pä än på körning och kolning ät

bruken.

Dessa biförtjänster pä skogen ha naturligen icke minskats under -'•nare tider, utan snarare tvärtom. Bolagens jord- och skogsförvärf

bar pågått med kraftig fart.....b deras trämassefabriker sluka kolos-

s"la massor af skogen. Böndernas biförtjänster inom (runnarskogs s°ckßn äro timmerhuggning frän oktober till vintern öfver samt flottning frun april och till hösten. (Ifriga tiden på aret har man arbete Vld bruken i de orter, där dessa ligga i närheten. Mau är endasthemma de tider, då man måste sa oeh skörda på egen gärd. I regel reda sig de som ej ha dragare bäst, ty dessa små jordbrukare äro i allmänhet utan hypotekslan, hvilket oltast vidlåder de större.»

Lönen lör en dräng i dessa trakter iir 200 kr. och däröfver samt för en piga hälften eller något mer. En bolaggtorpare har It,o om dagen och får för arrendet betala 50, 00 à 75 kr. om aret. Lönen är ibland 1.75—2.00 kr. om dagen.

Timmerhuggningtn betalas med 1.50 för tolft vanligt timmer. Propsen betingar i huggning 3—3.50 pr 1,000 löpfot.

Kolhuggningen betalas med ID öre pr 9 kvarters högt res.

Timmerkörning! n betalasmed olika belopp allt efter väglängden, från 2.50 till 12 kr. för 1,000 fot.

Skogsarbetet i öfrigt betalas ungefär som i Maugskog och Brunskog, Kolningen t. ex. 4.50 pr stig. Äfven här i socknen är lingonplockningen en binäring för mauga, ej alls att förakta.

Timret tages på $7^{1}/_{2}$ tum. riset oeh affallet läges ej bort utan får ligga kvar och hindra återväxten. På senaste åren ha dock bolagen börjat varda sin skog.

Man lar ett bestämdt intryck af att Orunnarskog i högre grad än någon annan socken är i färd med att affolkas. Det synes ga mycket fort, antagligen fortare för hvarje ny jordlott bolagen köpa in för sina skogsbehof. Bolagen synas hälla pa att tränga ut och splittra bondeståndet i denna socken, ett bondestånd som alltid förr hållit sa väl ihop och varit socknens gedigna kärna och must.

Man har nedlagt mycket kostnader och arbete pä nya vägar i denna socken. Flera af dem äro dock ännu icke fullt färdiga. Bet synes som om i de socknar, där bolagen ha något att bestämma, väganläggningsarbetena äro ovanligt

omfattande.

Bogens kapellförsamling.

Norr om (lunnarskog med gräns mot Norge ligger Bogens kapellförsamling, bildad genom K. bref af 19 sept. IM!» af delar af (funnarskogs och Eda finnskog. Församlingen har en areal at' K.") kvkm. och en folkmängd pa 306 inv. Ar 1*65 var folkmängden 636, d. v. s. dubbelt sa stor. Arealen land är 7.K21 hektar, däraf endast 117 hektar odlad jord mot 6,500 hektar skog. Brukningsdelarna voro ar 1903 sammanlagdt 29, däraf 27 brukade af ägare och 2 af brukare. Af de förra hade il intill 2 hektar odlad jord, 20 mellan 2 och 20 och l öfver 20 hektar. Aboarnas antal ar 1750 var 1">. Jordtor]» och andra lägenheter ar 1900 voro 3K.

Ar 1805 var socknens sammanlagda taxeringsvärde a jordbruksfastighet 179.202 kr. Den största jordegendomen var Bogen n l35,4oo kr. Ar 1900 var sammanlagda taxeringsvärdet 444.(XK). l>eti största hemma de tider, då man måste sa oeh skörda på egen gärd. I regel reda sig de som ej ha dragare bäst, ty dessa små jordbrukare äro i allmänhet utan hypotekslan, hvilket oltast vidlåder de större.»

Lönen lör en dräng i dessa trakter iir 200 kr. och däröfver samt för en piga hälften eller något mer. En bolaggtorpare har It,o om dagen och får för arrendet betala 50, 00 à 75 kr. om aret. Lönen är ibland 1.75—2.00 kr. om dagen.

Timmerhuggningtn betalas med 1.50 för tolft vanligt timmer. Propsen betingar i huggning 3—3.50 pr 1,000 löpfot.

Kolhuggningen betalas med ID öre pr 9 kvarters högt res.

Timmerkörning! n betalasmed olika belopp allt efter väglängden, från 2.50 till 12 kr. för 1,000 fot.

Skogsarbetet i öfrigt betalas ungefär som i Maugskog och Brunskog, Kolningen t. ex. 4.50 pr stig. Äfven här i socknen är lingonplockningen en binäring för mauga, ej alls att förakta.

Timret tages på $7^{1}/_{2}$ tum. riset oeh affallet läges ej bort utan får ligga kvar och hindra återväxten. På senaste åren ha dock bolagen börjat varda sin skog.

Man lar ett bestämdt intryck af att Orunnarskog i högre grad än någon annan socken är i färd med att affolkas. Det synes ga mycket fort, antagligen fortare för hvarje ny jordlott bolagen köpa in för sina skogsbehof. Bolagen synas hälla pa att tränga ut och splittra bondeståndet i denna socken, ett bondestånd som alltid förr hållit sa väl ihop och varit socknens gedigna kärna och must.

Man har nedlagt mycket kostnader och arbete pä nya vägar i denna socken. Flera af dem äro dock ännu icke fullt färdiga. Bet synes som om i de socknar, där bolagen ha något att bestämma, väganläggningsarbetena äro ovanligt omfattande.

Bogens kapellförsamling.

Norr om (lunnarskog med gräns mot Norge ligger Bogens kapellförsamling, bildad genom K. bref af 19 sept. IM!» af delar af (funnarskogs och Eda finnskog. Församlingen har en areal at' K.") kvkm. och en folkmängd pa 306 inv. Ar 1*65 var folkmängden 636, d. v. s. dubbelt sa stor. Arealen land är 7.K21 hektar, däraf endast 117 hektar odlad jord mot 6,500 hektar skog. Brukningsdelarna voro ar 1903 sammanlagdt 29, däraf 27 brukade af ägare och 2 af brukare. Af de förra hade il intill 2 hektar odlad jord, 20 mellan 2 och 20 och l öfver 20 hektar. Aboarnas antal ar 1750 var 1">. Jordtor]» och andra lägenheter ar 1900 voro 3K.

Ar 1805 var socknens sammanlagda taxeringsvärde a jordbruksfastighet 179.202 kr. Den största jordegendomen

var Bogen n l35,4oo kr. Ar 1900 var sammanlagda taxeringsvärdet 444.(XK). l>eti största2. JÖSSE HÄRAD. GUNNARSKOG. BOGENS KAPELL.

jordegendomen var fortfarande Högen å 300,000 kr. Några industriella inrättningar finnas icke i denna socken.

Hvad som gäller för Gunnarskog vid bedömandet af de agrariska förhållandena gäller äfven för Bogen. Hock må konstateras, att Bogen i ännu högre grad än någon annan socken i Jösse härad fått lämna tribut af jord och skog ät bolagen. Särskildt är det ett norskt bolag (A. B. Lier, Va raid & Bogen), som slagit under sig stora områden. Detta bolag äger ungefär hälften af socknen, den andra hälften är till hufvudsaklig del svenska statens. Det som inte är norska bolagets eller svenska statens egendom, ett hemman på V« mantal, häller på att bli Jösseforsbolagets.

Genom det långa afståndet från järnvägskommunikationer har jordbruket i denna trakt svart att reda sig. Någon afsättnings-möjlighet finnes för smör och kalfvar, men annars får man skaffa sina kontanta tillgångar på annat sätt, d. v. s. pä samma sätt som i Gnnnarskogs mera oländiga bygder. Dock föregår här det norska bolaget bönderna med mycket dåligt exempel beträffande jordbrukets skötsel, ty om man någonstädes uppröres öfver misshushållningen med, ja det fullständiga föraktet för hvad jorden kunde bjuda, så är det här i denna socken. Några fordom ståtliga, nu förfallna byggnader, en stor ladugård med nedrasad!; tak och nrslagna fönsterrutor, väldiga vidder med en rödgul, utmärglad gräsmatta i stället för böljande sädesfält — det är en syn som däruppe slår en med både häpnad och sorg. Bortåt 100 tunnland jord, som kunde bära hafre och råg, ser man på ett ställe ligga för fäfot. Det är för skogen som det norska bolaget köpt egendomarna, jorden bryr man »ig icke om.

Under det detta åsidosättande af jordens skötsel pågår, synes lian samtidigt ha satt i system en utrotning af dem som intet hellre yilja än bo och rödja i dessa trakter. Ingenstädes synes man vilja behåll a torparna och torpen, utan sa snart det är möjligt att blifva utaf med dem, använder man sig af tillfället. »Man vill inte °dla fattighjon», har man sagt. Och det beklagligaste är att detta icke endast, gäller det norska bolaget, utan också svenska staten, som genom sitt ombud låtit vräka en tåttig torpare, därför att han cj hade formell rätt att stanna längre på kronans mark, fastän ban var ""Id i socknen, alltid vistats där och i 20 år pä det torpet sträfvat för sina föräldrars och sina sjukliga systrars utkomst. Hela tiden både han lyckats uppehålla dem utan att anlita fattigvården. Pa senaste åren var han ensam med fadern, men sa dog fadern 1905 °ch sonen stannade kvar på torpet, hvilket han ansåg sig ha fatt rätt att behålla, da han under så många år åtagit sig underhållsbördan för sina anhöriga. Skulle Kyrkskogens fattigrote ha betalt Underhåll för de gamla, så skulle detta ha kostat öfver 200 kr. om "»»•08 3året, men nu erhölls detta underhåll genom ett torp, som torde varit vardt omkring 35 kr. om året. Så blef sonen 50 år gammal, och då fann sig jägmästaren föranlåten att vräka honom för att icke få honom på fattigvården. Jägmästaren förklarade orsaken till vräk-ningen därmed, att torplägenheten var aflägset belägen och uthusen nästan nedruttna, hvarför, då staten 1892 köpte Kyrkskogen till kronopark, från första början varit bestämdt att lägenheten skulle utläggas till skogen, »och det af det naturliga skäl att staten, lika litet som någon enskild jordägare, vill bebygga och underhålla ett torp som icke, på grund af sitt aflägsna läge, kan utarrenderas eller är för kronoparkens skötsel behöfligt».

Emellertid skedde vräkningen, och så såddes skogsfrö på torpet, liksom man gjort på andra torp förut.

»Befolkningen i dessa trakter», yttrade sig en sagesman, »älskar sin bygd mer än allt annat, önskar fa sin lilla jordbit och längtar efter att få visa hur jorden kan föda sina brukare, men sådana händelser som denna förmå mer än något annat att fördunkla hembygdskänslan och fosterlandskärleken.»

Till belysning af förhållandena i dessa trakter torde också böra nämnas, att de svenska torparna blifvit förbjudna att slå gräset på bolagets för fäfot liggande gärden, utan få norska arbetare komma öfver och slå samt bära gräset öfver gränsen.

En dagsverkare får i dessa bygder en krona om dagen, någon gång 1*20, för slåtterarbete och annat liknande arbete samt för skogsarbete 1-50 å 1*6 0 om dagen. För detta sistnämnda pris få torparna arbeta åt bolagen på

vintern och få då fara mycket illa i skogarna. Deras torp betalas i allmänhet med 10—50 kr. om året. Timmerkörningen betalas mycket lagt, beroende på att bönderna bjuda under hvarandras priser för att få den för dem nödvändiga körningen. Många ligga dä ute bela vintern och ha inte mer behållning af allt sitt arbete än att de födt sig själfva och hästen med knap[) kost under tiden. Hellre än att svälta taga de körning för snart sagdt hur lågt pris som helst.

För flottningen betalades förr 1.20 om dagen, men pä senare tiden har det böjts till 1.60. För huggningen af timmer är arbetslönen »1.20 för rot och 60 öre för topp», eller Pao för tolft 8 aln. $8^1/_4$ tum. Man fäller här ej mindre timmer än $8^1/_2$ à $8^1/_4$ i turas. Kolning förekommer här ej.

En god landsväg går frän (iunnarskog genom Mogen till Norge.

Det torde inte dröja sä länge förrän Högens församling är så godt som fullstäudigt affolkad. Bönderna sälja sa småningom sina gårdar till bolagen, som låta dem förfalla, torparna bli utrotade, och någon industri finns där inte. Det är otänkbart att fä ungdomen att stanna k var i en så vanlottad landsända.

Eda.

Sydväst om Bogen utefter norska gränsen ligger Eda socken. D< iss norra del är hufvudsakligast skogsbygd, men dess södra del inrymmer en ganska fruktbar dalgäng, där också järnvägen går fram och så småningom skapat litet af industri och handel. Socknen har en areal af 288 kvkm. och en folkmängd af 6,1 19. År 1865 var folkmängden 4,951. — Inom socknen ligger Charlottenbergs stora järnvägsstation.

Arealen land är 26,762 hektar, däraf 20,062 hektar skog och 3,565 hektar odlad jord. Brukningsdelarna voro år 1903 sammanlagdt 636, däraf en brukare, de öfriga ägare. Af dessa hade 197 intill 2 hektar odlad jord, 412 mellan i och 20, 26 (däraf brukaren) mellan 20 och 100 samt 1 öfver 100 hektar. Åboarnas antal var år 1750 sammanlagdt 175. Jordtorp och andra lägenheter år 1900 voro 157.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä jordbruksfastighet 152,777 rdr. Inga större jordegendomar funnos. År 1865 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 1,561,792 kr. De största egendomarna voro Häljeboda à 46,080 kr. och Norum ä 46,080 kr. Ar 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 1,915,300 kr. I>e största egendomarna voro Norum ä 48,000 och Stommen å 40,000 kr. Dessutom ägde Charlottenbergs aktiebolag delar af egendomar till ett värde af 76,200 kr. Aktiebolagen voro Eda aktiebolag, hvilket ägde delar af Emterud och Morast till ett värde af 22,800 kr., och Charlottenbergs aktiebolag som ägde delar af Hålteberg och Häljeboda ni. fi., värda sammanlagdt 76,200 kr. I socknen funnos 17 industriella inrättningar år 1905. De sysselsatte sammanlagdt 690 arhetare och räknade ett, sammanlagdt tillverkningsvärde af 2.566,868 kr.

.lordbruket synes stå på ganska låg ståndpunkt i Eda socken, tlfverullt klagar man öfver att bristande arbetskraft gör det omöjligt att gifva jorden den behöfliga omvårdnaden. Man ser också hur klöfvervallarna äro ojämna, i det de visa ganska regelbundet återkommande -dungar» af rik gröda men däremellan ojämförligt dålig växtlighet. Det är gödseln, som ieke blifvit ordentligt utbredd, utan fått ligga kvar i högar här och där. Allmänt har man den uppfattningen i Eda att jordbruket icke bär sig, men ofta får man också det svaret att jorden väl kunde bära sig, blott den sköttes rationellt. 1 de trakter som ligga nära järnvägen, synnerligast kring CharJot-tenberg, finnes god afsättning för mjölken, som då betalas roed 12 öre litern, men i de mera aflägsna bygderna äro förhållandena desamma som i förut skildrade skogssocknar. Man är hänvisad till biinkomster, som bestå af skogsarbete och körslor för bruken och öfriga mdustriella inrättningar. I dessa trakter kan man icke bli utaf med mjölken, utan måste den separeras och ges at grisar och kalfvar, men36 EMIGRATIONSUTREDN INGEN. BILAGA VIII. BYGDEUX DERSÖKNING AR.

smöret kan afsättas för 1-to pr kg. i handelsbodarna. För äggen betalas 1 kr. pr tjog. Kreatursrasen är den vanliga blandningen, ursprungligen fjällras, men uppblandad med andra raser, senast ayr-shire. Skogsbete förekommer på många håll, men dock icke öfverallt. Fjällrasen mjölkar e:a 10—11 liter om dagen, men med inblandning af

ayrshire har man fått upp kvantiteten till 13—14 liter. På senare åren har man på sina ställen börjat med rofodling, men den har svårt att tränga sig fram, hufvudsakligen därför att den kräfver sä mycken arbetskraft. Pelusker, som är ett ypperligt mjölkfoder, har man också börjat odla, men dock ej så allmänt.

Biinkomsterna äro hufvudsakligast körslor för bruken. Bonden gör upp kontrakt med bolagen att vid order utföra körslor, och är han skyldig att, äfven ander brådaste höbärgningstiden stå till hands, om bolaget sä fordrar. Han gör det för att vid andra tillfällen, dä jordbruket icke direkt kräfver hans arbetskraft, ha tillgång till denna extraförtjänst, och han nödgas härtill för att få något kontant kapital för sina utgifter. På dessa körslor kan bonden förtjäna 4-so ä 5 kr. om dagen för häst oeh karl. På vintern går förtjänsten till 3—3-50.

Pä timmerhuggning förtjänas 2-so 3-as om dagen. Det blir ungefär 2—2*2» pr tolft timmer. I vissa trakter blott 1—1'25. För pappersved betalas 2'so à 3 kr. för 1,000 löpfot.

Flottning betalas med 2'so å 3 kr. om dagen, och kräfves då arbete både dag och natt vid behof.

Kolning betalas med 1 kr. pr stig och kolkörning med högst 4 kr. pr dag för häst och karl.

Kolhuggning betalas med 10 öre pr res.

En bonde kan få dessa extraförtjänster att, uppgå till 300 kr. om året och däröfver, någon gång till 400 kr.

Lönen för dräng är 2;")0—300 kr. pr år, öfvervägande det senare, och för piga 120 kr.

Ett dagsverke hos bonden betalas med 1*25 jämte kost för man och 0-7 5 1 kr jämte kost för kvinna. Någon gång ännu mindre. Ett byggnadsdagsverke betalas med 3\'>o tor 10 timmar.

Vid sågverken ha arbetarna 23 öre i timmen och de som arbeta på ackord omkring 3 kr. om dagen. Pä vintern begifva sig dessa arbetare till skogarna och förtjäna där knappast 2 kr. om dagen. Vid bruken är förtjänsten kr. 3 -3'5o om dagen.

Bönderna klaga öfver den dyra arbetskraften, och arbetarna klaga à sin sida öfver att bönderna betala för sma löner. »Annars skulle de hellre arbeta i jordbruket än i industrien.» »Men så länge bönderna förklara sig icke ha råd att taga en dräng för hygglig lön att hjälpa upp jordbruket med, utan blott vilja att vi skola sta till hands de fä dagar de bäst behöfva osa, sä blir det omöjligt att skatta folk tilljorden. En dagsverksarbetare kan ju inte lefva på det lilla arbete bönderna da och då. ha åt honom.»

Utom dessa biförtjänster tillkommer naturligtvis försäljning af skog till bolagen. Skogen får anlitas så länge det räcker, det är allmän regel. Här, liksom i öfriga socknar, är lingonplockningen också en biförtjänst, synnerligast för de fattigaste, barnrikaste familjerna.

De största industriella inrättningarna äro Eda glasbruk med 1*5 arbetare, Tidemans tobaksfabrik med 148 och Åmotsfors pappersbruk med 103 arbetare. Största delen af arbetarna vid dessa och öfriga industriella verk är från närgränsande landsbygd. Det är bondsöner och torparsöner, som fara in till industrien och där taga tjänst. Lönerna äro t. ex. vid Eda glasbruk 125- 130 kr. i månaden för några få, och mellan 35 och 60 kr. i månaden för de öfriga. Därtill kominer som extra förmån fritt husrum samt 20—30 kr. om året i vedpengar. De flesta arbetarna vid bruket äro gifta. Att industrien kan betala sina arbetare bättre än jordbrukaren förmår, det är självklart orsaken till att de unga lämna jordbruket.

Genom Eda sanatorium har denna socken fått en extra dragningskraft under de senare åren, liksom gränsstationens läge inom socknen nog medför en större turisttraiik än närliggande socknar kunna visa.

Köla.

Söder och väster om Eda ligger Köla socken, som också är till hufvudsakligaste delen skogsbygd. Socknen har en areal af 240 kvkm. och en folkmängd af 2,578 inv. År 1865 var folkmängden 3,428.

Arealen land är 21,238 hektar, däraf 3,356 hektar odlad jord och 16,556 hektar skog. Brukningsdelarna voro år 1903 sammanlagdt 481, däraf 4 brukare, de öfriga ägare. 148 ägare hade intill 2 hektar odlad jord, 307 ägare och 1 brukare mellan 2 och 20, 21 ägare och 2 brukare mellan 20 och 100 samt 1 ägare och 1 brukare öfver 100 hektar. Åboarnas antal 1750 var 163. Jordtorp och andra lägenheterår 1900 voro 73.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä jordbruksfastighet 377,006 rdr. Den största egendomen var Sätt ra (Adolfsfors) å 25,917 rdr. År 1865 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä Jordbruksfastighet 1,46*,507 kr. Den största egendomen var Sätlra à 79,585 kr. och prästbostället ä 72,000 kr. Är 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 1,503,100 kr. Den största egendomen var fortfarande Sättra à 80,300 kr. och prästbostället å 57,600 kr. jorden. En dagsverksarbetare kan ju inte lefva på det lilla arbete bönderna da och då. ha åt honom.»

Utom dessa biförtjänster tillkommer naturligtvis försäljning af skog till bolagen. Skogen får anlitas så länge det räcker, det är allmän regel. Här, liksom i öfriga socknar, är lingonplockningen också en biförtjänst, synnerligast för de fattigaste, barnrikaste familjerna.

De största industriella inrättningarna äro Eda glasbruk med 1*5 arbetare, Tidemans tobaksfabrik med 148 och Åmotsfors pappersbruk med 103 arbetare. Största delen af arbetarna vid dessa och öfriga industriella verk är från närgränsande landsbygd. Det är bondsöner och torparsöner, som fara in till industrien och där taga tjänst. Lönerna äro t. ex. vid Eda glasbruk 125- 130 kr. i månaden för några få, och mellan 35 och 60 kr. i månaden för de öfriga. Därtill kominer som extra förmån fritt husrum samt 20—30 kr. om året i vedpengar. De flesta arbetarna vid bruket äro gifta. Att industrien kan betala sina arbetare bättre än jordbrukaren förmår, det är självklart orsaken till att de unga lämna jordbruket.

Genom Eda sanatorium har denna socken fått en extra dragningskraft under de senare åren, liksom gränsstationens läge inom socknen nog medför en större turisttraiik än närliggande socknar kunna visa.

Köla.

Söder och väster om Eda ligger Köla socken, som också är till hufvudsakligaste delen skogsbygd. Socknen har en areal af 240 kvkm. och en folkmängd af 2,578 inv. År 1865 var folkmängden 3,428.

Arealen land är 21,238 hektar, däraf 3,356 hektar odlad jord och 16,556 hektar skog. Brukningsdelarna voro år 1903 sammanlagdt 481, däraf 4 brukare, de öfriga ägare. 148 ägare hade intill 2 hektar odlad jord, 307 ägare och 1 brukare mellan 2 och 20, 21 ägare och 2 brukare mellan 20 och 100 samt 1 ägare och 1 brukare öfver 100 hektar. Åboarnas antal 1750 var 163. Jordtorp och andra lägenheterår 1900 voro 73.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä jordbruksfastighet 377,006 rdr. Den största egendomen var Sätt ra (Adolfsfors) å 25,917 rdr. År 1865 var socknens sammanlagda taxeringsvärde ä Jordbruksfastighet 1,46*,507 kr. Den största egendomen var Sätlra à 79,585 kr. och prästbostället ä 72,000 kr. Är 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 1,503,100 kr. Den största egendomen var fortfarande Sättra à 80,300 kr. och prästbostället å 57,600 kr.

De industriella inrättningarna, 3 till antalet, sysselsatte år 190;") tillsammans 58 arbetare oeh räknade ett sammanlagdt tillverkningsvärde af 139,600 kr.

.lordbruket i Köla står på många platser högt, men man möter också områden med det sorgligaste förfall. Här finns ännu rikligt med skog kvar, ty Kölabonden har hållit på sin skog och håller pa den ännu. Han säljer skog hvarje år, men med en viss måtta och urskillning, så att ban icke gräfver under sin framtida ekonomi för starkt. Knappast någon skog ligger här i bolagens händer. Adolfsfors har några tusen tunnland, men annars få bolagen köpa på rot. Priset pr tolft håller sig kring 35 kr. för 8 aln. 9 tum, 2* kr. 8 aln. 8 tum, 20 kr. 8 aln. 7 tum. I allmänhet hålla bönderna (äst vid att icke sälja mindre dimensioner än N aln. 8 tum, och de sköta sina skogar och

räkna på dem för framtida behof. »För 50 år sedan fingo bönderna i Köla inte tiondelen sä mycket betaldt för sin skog, och de ha gjort klokt som behållit den. Nästan alla äro småbrukare, men själfägande och besutne. Somliga sälja för flera tusen kr. skog hvarje år men sköta den ändå.»

Kreatursrasen är den vanliga blandningen, små, för skogsbete lämpliga kor, som mjölka 13 14 liter om dagen då födan förslår. Här finnas verkliga sätrar, hvilket är enastående för Jösse härad. Bönderna mot norska gränsen sända sina kreatur till de väldiga skogar, som där äro utan omgärdning. Till slåttern drifvas de hem för att allt folket ma samlas vid gården. 1 skogstrakterna finnes ingen afsättningsinöjlighet för mjölk, men smöret säljes i handelsbodarna. Omkring bruken kan mjölken säljas, men som Köla i sin helhet ligger långt från järnvägen, äro afsättningsförhållandena mindre goda.

Landsvägarna äro goda utom i norra och västra delarna af socknen.

Biförtjänsterna blifva hufvudsakligast på körning för bruken. Utefter landsvägen till Koppom i Nordmarks härad ha bönderna i mängd åtagit sig körslor, och de förtjäna, dä de ha lass både fram och ater mellan Koppom och Amots järnvägsstation, d. v. s. 4 mil tillsammans, upp till 6 kr. för häst och karl. De kunna då icke köra hvarje dag. som skulle bli för ansträngande, utan ett par dagar i veckan.

För tinimcrhuggningen betalas 2-rr» för tolft 8 aln. 8 tum, 1'7 r. för 8 aln. 7 tum och 1 kr. för propsen. Timmerkörningen betalas med 5—6 kr. om dagen för häst och karl.

Flottningsarbetet betalas med 2'so—3-oo kr. om dagen.

Kolning förekommer icke i Köla; endast vid bruken kolas en och annan mila.

Ingen bonde har torp, men bolagen ha ett mindre antal, som år för år minskas. Skogs torparna betala till bolagen upp till 60kr. om året i arrende samt äro skyldiga utföra dagsverken för 2 kr.—2.50 med egen kost. De ka ofta egen häst och förtjäna på körslor som andra.

Årslönen för dräng är 275—300 kr. och för piga 150 kr.

En viktig biinkomst är äfven bär under goda år lingonplockningen. 2—3 kronor om dagen kunna på lingon uppbringas af en kvinna eller ett raskt barn. Många familjer ha pa denna näring förtjänat 100—150 kr. extra.

Köla socken ger pä det bela taget intryck af att vara burgen och i färd med att rycka upp sitt jordbruk och sin boskapsskötsel. Rofvor bar man börjat odla, pelusker likaså, och flerstädes har man börjat lägga sig vinn om att taga vara på den naturliga gödseln. Man ser här och hvar cementgolf och gödselrännor i ladugårdarna; det är goda ansatser, men någon utveckling till betydenhet ha dessa reformer ännu ej hunnit.

Älgå.

Sydöst om Köla ligger Älgå socken, en skogsbygd i mer utpräglad grad än Köla. Arealen är 175 kvkm., och befolkningen räknar 1,508 inv. År 18(55 var folkmängdssiffran 2,402.

Arealen land är 14,37ii hektar, däraf 1,135 hektar odlad jord och 12,346 hektar skog. Brukningsdelarna voro år 1003 sammanlagdt 286, däraf 4 brukare och de öfriga ägare. 140 ägare hade upp till 2 hektar odlad jord, 132 mellan 2 och 20, 10 ägare och 3 brukare mellan 20 och 100 samt 1 brukare öfver 100 hektar. Åboarnas antal 1750 var 124. Jordtorp och andra lägenheter år 1900 voro 54.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 230,992 rdr. Den största egendomen var Åsebol å 45,525 rdr. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 920,709 kr. De största egendomarna voro Berg å 150,000 kr. och Åsebol å 131,916 kr. År 1900 var sammanlagda taxeringsvärdet 796,600 kr. Inga större jordegendomar funnos, ingen jordpossession uppgick till 10 proc. af socknen. Aktiebolagen voro: Hillrings bergs aktiebolag (24,500 kr. egendomar), Glafva glasbruks (5,200) och dössefors (2,600 kr.).

Af industriella inrättningar bar Älgå två med tillsammans 22 arbetare och ett tillverkningsvärde af 30,800 kr.

Älgå, hvars bördiga del ligger utefter Glafsfjorden, eller dess öfre del Ålgåfjorden, har en god jordmån, men förhållandet är där som i öfriga skogsbygder att jordbruket inte bär sig. För de stora gårdarna saknas arbetskraft, och för de små blir utbytet af jorden för litet. Jorden ger till födan, men inte till det kontanta behofvet. De flesta ha jordlotter på 1 häst och 3—4 kor, några ha endast 2—3 kor. Men med god skötsel kan i Älgå födas 2 hästar och 10 kr. om året i arrende samt äro skyldiga utföra dagsverken för 2 kr.—2.50 med egen kost. De ka ofta egen häst och förtjäna på körslor som andra.

Årslönen för dräng är 275—300 kr. och för piga 150 kr.

En viktig biinkomst är äfven bär under goda år lingonplockningen. 2—3 kronor om dagen kunna på lingon uppbringas af en kvinna eller ett raskt barn. Många familjer ha pa denna näring förtjänat 100—150 kr. extra.

Köla socken ger pä det bela taget intryck af att vara burgen och i färd med att rycka upp sitt jordbruk och sin boskapsskötsel. Rofvor bar man börjat odla, pelusker likaså, och flerstädes har man börjat lägga sig vinn om att taga vara på den naturliga gödseln. Man ser här och hvar cementgolf och gödselrännor i ladugårdarna; det är goda ansatser, men någon utveckling till betydenhet ha dessa reformer ännu ej hunnit.

Älgå.

Sydöst om Köla ligger Älgå socken, en skogsbygd i mer utpräglad grad än Köla. Arealen är 175 kvkm., och befolkningen räknar 1,508 inv. År 18(55 var folkmängdssiffran 2,402.

Arealen land är 14,37ii hektar, däraf 1,135 hektar odlad jord och 12,346 hektar skog. Brukningsdelarna voro år 1003 sammanlagdt 286, däraf 4 brukare och de öfriga ägare. 140 ägare hade upp till 2 hektar odlad jord, 132 mellan 2 och 20, 10 ägare och 3 brukare mellan 20 och 100 samt 1 brukare öfver 100 hektar. Åboarnas antal 1750 var 124. Jordtorp och andra lägenheter år 1900 voro 54.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 230,992 rdr. Den största egendomen var Åsebol å 45,525 rdr. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 920,709 kr. De största egendomarna voro Berg å 150,000 kr. och Åsebol å 131,916 kr. År 1900 var sammanlagda taxeringsvärdet 796,600 kr. Inga större jordegendomar funnos, ingen jordpossession uppgick till 10 proc. af socknen. Aktiebolagen voro: Hillrings bergs aktiebolag (24,500 kr. egendomar), Glafva glasbruks (5,200) och dössefors (2,600 kr.).

Af industriella inrättningar bar Älgå två med tillsammans 22 arbetare och ett tillverkningsvärde af 30,800 kr.

Älgå, hvars bördiga del ligger utefter Glafsfjorden, eller dess öfre del Ålgåfjorden, har en god jordmån, men förhållandet är där som i öfriga skogsbygder att jordbruket inte bär sig. För de stora gårdarna saknas arbetskraft, och för de små blir utbytet af jorden för litet. Jorden ger till födan, men inte till det kontanta behofvet. De flesta ha jordlotter på 1 häst och 3—4 kor, några ha endast 2—3 kor. Men med god skötsel kan i Älgå födas 2 hästar och 10kor på 25 tunnland jord. Missväxt är sällsynt, jorden ger ej så. vackra skördar men jämna.

Förhållandena här äro beträffande biinkomster och arbetslöner jämställda med dem i Köla. Bolagen ha icke lagt under sig så mycket skog att böndernas existens äfventyrats, utan äro tvärtom jordbrukarna nästan utan undantag självfägare och besutna sådana. En och annan har dock släppt efter för mycket pä sin skog och ser med bekymmer mot den dag, då den icke längre kan lämna sin årliga tribut.

Kreatursskötseln står ännu långt efter hvad man borde kunna räkna på. Rasen är blandningen af finnras och ayrshire och synes bra för orten. Alan lägger inte an, lika litet här som i öfriga socknar, pa att fä högmjölkande kor, utan mest på att de kunna föda sig med det minsta möjliga. Mjölken finns ej afsättning för, smöret går till ortsbefolkningen och hålles bra i pris. I allmänhet kan sägas att man icke räknar med någon egentlig afkastning af ladugarden. »Till Arvika kunde nog ordnas transport af mjölk, ifall där funnes en kooperativ förening för det ändamålet», sade en bonde, »men sä länge det ännu finnes skog, så går det inte att hälla ihop något sådant. Men när skogen en gång tar slut, då tvingas vi att slå oss ihop och göra det. bästa möjliga af vårt jordbruk och vår

ladugård.»

Biinkomsterna för jordbrukarna i Älgå äro körslor för bruken. En bonde kan på körslor förtjäna 400 kr. för häst och karl under vintern. Dock sänkas förtjänsterna mer och mer, ty skogarna börja bli uthuggna, och tillgången pa bönder som åtaga sig körslor ökas för hvarje ar, hvarigenom priserna tryckas ner. Samtidigt minskas tillgången på dagsverkare och deras löner höjas.

Arvika landsförsamling.

Pä östra sidan om Algafjorden tar Anika landsförsamling vid. Ilen sträcker sig upp mot Ounnarskog och visar i sitt centrum ett jämförelsevis stort lagland. Socknens areal är 194 kvkm. och dess folkmängd 4.12*. Folkmängden har hållit, sig nästan konstantända sedan 18t>;>, då den var 3,997.

Arealen land är 15,810 hektar, däraf 3.279 hektar odlad jord och 11,706 hektar skog.

Brukningsdelarna voro 1903 sammanlagdt 629, däraf 5 brukare de öfriga ägare. Jordlotternas storlek framgår af att. 295 ägare hade upp till 2 hektar odlad jord, 323 ägare och 1 brukare mellan 2 och 20 hektar, 5 ägare och 3 brukare mellan 20 och 100 hektar samt kor på 25 tunnland jord. Missväxt är sällsynt, jorden ger ej så. vackra skördar men jämna.

Förhållandena här äro beträffande biinkomster och arbetslöner jämställda med dem i Köla. Bolagen ha icke lagt under sig så mycket skog att böndernas existens äfventyrats, utan äro tvärtom jordbrukarna nästan utan undantag självfägare och besutna sådana. En och annan har dock släppt efter för mycket pä sin skog och ser med bekymmer mot den dag, då den icke längre kan lämna sin årliga tribut.

Kreatursskötseln står ännu långt efter hvad man borde kunna räkna på. Rasen är blandningen af finnras och ayrshire och synes bra för orten. Alan lägger inte an, lika litet här som i öfriga socknar, pa att fä högmjölkande kor, utan mest pä att de kunna föda sig med det minsta möjliga. Mjölken finns ej afsättning för, smöret går till ortsbefolkningen och hålles bra i pris. I allmänhet kan sägas att man icke räknar med någon egentlig afkastning af ladugarden. »Till Arvika kunde nog ordnas transport af mjölk, ifall där funnes en kooperativ förening för det ändamålet», sade en bonde, »men sä länge det ännu finnes skog, så går det inte att hälla ihop något sådant. Men när skogen en gång tar slut, då tvingas vi att slå oss ihop och göra det. bästa möjliga af vårt jordbruk och vår ladugård.»

Biinkomsterna för jordbrukarna i Älgå äro körslor för bruken. En bonde kan på körslor förtjäna 400 kr. för häst och karl under vintern. Dock sänkas förtjänsterna mer och mer, ty skogarna börja bli uthuggna, och tillgången pa bönder som åtaga sig körslor ökas för hvarje ar, hvarigenom priserna tryckas ner. Samtidigt minskas tillgången på dagsverkare och deras löner höjas.

Arvika landsförsamling.

Pä östra sidan om Algafjorden tar Anika landsförsamling vid. Ilen sträcker sig upp mot Ounnarskog och visar i sitt centrum ett jämförelsevis stort lagland. Socknens areal är 194 kvkm. och dess folkmängd 4.12*. Folkmängden har hållit, sig nästan konstantända sedan 18t>;>, då den var 3,997.

Arealen land är 15,810 hektar, däraf 3.279 hektar odlad jord och 11,706 hektar skog.

Brukningsdelarna voro 1903 sammanlagdt 629, däraf 5 brukare de öfriga ägare. Jordlotternas storlek framgår af att. 295 ägare hade upp till 2 hektar odlad jord, 323 ägare och 1 brukare mellan 2 och 20 hektar, 5 ägare och 3 brukare mellan 20 och 100 hektar samt2. JÖSSE HÄRAD.

1 ägare oeh l brukare öfver 100 hektar. Äboarnas antal år 1750 var 203. Jordtorp oeh andra lägenheter år 1900 voro 78.

År 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde a jordbruksfastighet 483,800 rdr. Den största egendomen var Vik å 30,000 rdr. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 1,900,607 kr. De största egendomarna voro Bjelfverud å 46,600 kr.. Kyrkebyn å 76,810 kr., prästbostället å 96,000 oeh Vik å 109,900 kr. År 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 1,579,600 kr. De största egendomarna voro Kyrkebyn å 64,500 kr., präst bostället å 56,700 kr., Vik å 51,800 kr. och Säfsjö äng ä 60,000 kr. Aktiebolagen voro Kroppstadfors bruks aktiebolag (med egendomar inom socknen för 24,200 kr.), Jössefors aktiebolag (6,500 kr.) och Sälboda (34,800 kr.).

De industriella inrättningarna inom socknen voro år 1905 till antalet 9 med tillsammans 173 arbetare och ett tillverkningsvärde för år af 837,780 kr.

Denna socken har goda betingelser för afsättning af landtman naprodukter, och detta ger sig till käuna på jordbrukets skötsel, 80m här ståi- högre än i de flesta andra socknar i häradet. Om man förut i regel fått det svaret i dc öfriga socknarna, att jordbruket icke bär sig utan biinkomster, så börjar här svaret ändra sig till att medgifva att jordbruket bär sig, fastän nätt och jämt. I trakten kring Arvika säges oförbehållsamt, att jordbruket bär sig utan biinkomster. »Men jorden fordrar omsorgsfull skötsel, naturligtvis», sade en jordbrukare, »och mycket kalk är absolut nödvändig, •'ag har nu i en följd af ar köpt kalk; och det har verkligen visat sig nödvändigt. När jag började här, kunde jag inte föda en häst och knappast mer än en ko, men nu har jag en häst och fvra kor oeh sköter min gärd ensam. Den är på 33 skatteören. Win hustru och mina döttrar få hjälpa till inomhus.-»

Afsättningar hållandena synas här vara ganska gynnsamma, beroende af närheten till Arvika. M jölk, smör, ägg och hö säljes till Arvika och betingar ganska höga priser.

Kreatursskötseln står här något högre än i förutnämnda socknar 1 allmänhet, en naturlig följd af att här finnes direkt afsättning för mjölken, för hvilken betalas 10 öre litern af återförsäljarna. Kreatnrsrasen är blandningen mellan finn- och ayrshire. Skogsbete förekommer icke på låglandet men väl uppe i skogstrakterna.

Biinkomsterna äro i Arvika landsförsamling hufvudsakligast beräknade på körslor. I norra delen, som ligger mer aflägsen från köping och järnväg, finnas icke sä goda tillfällen till bifförtjänster, men där har man sparat på skogen oeh har oftast na,got al' den till försäljning.

Årslönen för en verkligt god dräng är 300 kr. och för en piga 12—15 kr. i månaden.Dagsverkslönen är under slåttern 2 kr. för man jämte kost, och 1.50 för kvinna jämte kost. Öfriga tider på jordbruksarbete 3 kr. för man och Tso för kvinna utan kost. 1'å en plats betaltes torp genom att hålla mansdagsverken bela året för en ersättning af (50 öre pr dag. Någon annan betalning för torpet förekom ej.

För körning kan beräknas en inkomst af 5—6 kr. för häst och karl, lika vinter och sommar. 1 de delar af socknen där skogen fälles, tar man icke med pappersved och props. För huggningen af timret betalas 2 kr. för tolft och för körningen 5—6 kr. pr tolft. Kolning har ej förekommit på senare åren och stubbrytning aldrig.

Ny.

Ungefär pä samma nivå beträffande fördelningen af odlad jord och skog Som Arvika landsförsamling står JVV/ socken. Socknens areal är 105 kvkm. Folkmängden år 1907 var 1,565; år 1865 var den uppe vid 1,806.

Arealen land är 8,001 hektar, däraf odlad jord 1,583 och skog 5,889 hektar.

Brukningsdelarnas antal 1903 var 212, däraf 207 ägare och 5 brukare. Jordlotternas storlek belyses af följande

sammanställning: 71 ägare hade intill 2 hektar, 116 ägare oeh en brukare hade mellan 2 och £0, 18 ägare och 4 brukare hade mellan 20 och 100 och 2 ägare hade öfver 100 hektar. Åboarnas antal år 1750 var 98. Jordtorp och andra lägenheter år 1900 voro 61.

Är 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 260,871 rdr. Inga större jordegendomar funnos, ingen jord-possession uppgick till 10 proc. af socknen. År 1865 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 706,000 kr. De största egendomarna voro Bud å 50,000 kr. och Vagge å 40,000 kr. År 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 817,400 kr. De största egendomarna voro Norserud à 41,100 kr. och Bud å 59,400 kr. Aktiebolagen voro Sälboda aktiebolag som hade egendomar för tillsammans 10,000 kr., Jössefors aktiebolag 2,700 kr., Kroppstadfors bruk 19,800 kr.

Af industriella inrättningar hade socknen 1905 två sågverk med tillsammans 60 arbetare och ett tillverkningsvärde af sammanlagdt 248,300 kr.

Den sats, som på många håll gått igen i uttalandena om jordbrukels möjlighet att bära sig, nämligen att jordbruket nog kan reda sig när skogen börjar taga slut och tvingar till större omtanke om jorden, synes beträffande både Arvika landsförsamling och Ny socken bekräfta sig. 1 dessa socknar förefaller jordbruket att stå relativt högt. och ett ofta återkommande svar är att jordbruket nog Dagsverkslönen är under slåttern 2 kr. för man jämte kost, och 1.50 för kvinna jämte kost. Öfriga tider på jordbruksarbete 3 kr. för man och Tso för kvinna utan kost. 1'å en plats betaltes torp genom att hålla mansdagsverken bela året för en ersättning af (50 öre pr dag. Någon annan betalning för torpet förekom ej.

För körning kan beräknas en inkomst af 5—6 kr. för häst och karl, lika vinter och sommar. 1 de delar af socknen där skogen fälles, tar man icke med pappersved och props. För huggningen af timret betalas 2 kr. för tolft och för körningen 5—6 kr. pr tolft. Kolning har ej förekommit på senare åren och stubbrytning aldrig.

Ny.

Ungefär pä samma nivå beträffande fördelningen af odlad jord och skog Som Arvika landsförsamling står JVV/ socken. Socknens areal är 105 kvkm. Folkmängden år 1907 var 1,565; år 1865 var den uppe vid 1,806.

Arealen land är 8,001 hektar, däraf odlad jord 1,583 och skog 5,889 hektar.

Brukningsdelarnas antal 1903 var 212, däraf 207 ägare och 5 brukare. Jordlotternas storlek belyses af följande sammanställning: 71 ägare hade intill 2 hektar, 116 ägare oeh en brukare hade mellan 2 och £0, 18 ägare och 4 brukare hade mellan 20 och 100 och 2 ägare hade öfver 100 hektar. Åboarnas antal år 1750 var 98. Jordtorp och andra lägenheter år 1900 voro 61.

Är 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastighet 260,871 rdr. Inga större jordegendomar funnos, ingen jord-possession uppgick till 10 proc. af socknen. År 1865 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 706,000 kr. De största egendomarna voro Bud å 50,000 kr. och Vagge å 40,000 kr. År 1900 var socknens sammanlagda taxeringsvärde 817,400 kr. De största egendomarna voro Norserud à 41,100 kr. och Bud å 59,400 kr. Aktiebolagen voro Sälboda aktiebolag som hade egendomar för tillsammans 10,000 kr., Jössefors aktiebolag 2,700 kr., Kroppstadfors bruk 19,800 kr.

Af industriella inrättningar hade socknen 1905 två sågverk med tillsammans 60 arbetare och ett tillverkningsvärde af sammanlagdt 248,300 kr.

Den sats, som på många håll gått igen i uttalandena om jordbrukels möjlighet att bära sig, nämligen att jordbruket nog kan reda sig när skogen börjar taga slut och tvingar till större omtanke om jorden, synes beträffande både Arvika landsförsamling och Ny socken bekräfta sig. 1 dessa socknar förefaller jordbruket att stå relativt högt. och ett ofta återkommande svar är att jordbruket nog2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

kunde reda sig, om blott bönderna riktigt förstode att sköta jorden och arbetskraft funnes att päräkna.

Jordmånen är god och på sina ställen skötas jordbruket och ladugården rationellt. Man säljer råghalmen och tar vara på den naturliga gödseln samt använder torfströ, som i socknen beredes i stor mängd. Härigenom kan man inskränka på superfosfaten, som annars drar stora kostnader. Man plöjer betydligt djupare i Ny än på många andra håll.

För mjölken har man afsättning till bruksbefolkningen och får för den 11 öre litern. För öfrigt är järnvägen, som gar igenom den lilla socknen, en stor hafstång för jordbruksnäringen. Smöret försäljes till Arvika.

Kreatursrasen är den vanliga, som allmänt användes i Värmlands skogsbygder. Här skulle dock ayrshirerasen kunna införas, men man har icke kommit sig för med det ännu. Skogsbetet är här i allmänhet dåligt, det är egentligen hagbete som bestås, och härtill torde en större ras vara lämplig.

Rotfrukter, såsom rofvor, ga nog att odla, men de fordra mycken arbetskraft, och detta saknas i regel.

Bolagen ha i denna socken inköpt mycket skog och ha därtill lagt beslag pä flottleden, så att bönderna här stå i stort beroende af dem vid skogsförsäljning.

1 Ny socken äro biinkomsterna från bruken ganska obetydliga. Het som kan åstadkommas är på körslor, men i regel är det med folk från andra trakter, såsom från Fryksdalen, som bruken göra upp om körslor. För 35—40 år sedan utförde de som hade dragare körslor at en såg i Nordmark. De förtjänte då 2 2-25 kr. om dagen för häst och karl och höllo då pä från kl. 4 på morgnarna till sena kvällen. N u är denna trafik slut.

Arbetslönerna äro vid bruken 3 so—4 kr. om dagen, och det är omöjligt för jordbrukaren att konkurrera med dessa priser. Därför är också här nästen omöjligt att skaffa extra arbetskraft för jordbrukets räkning. Om det lyckas, så är det knappast fullt duglig kraft, men den får betalas ändå med 225—300 kr. om året for dräng och 120—140 kr. för piga. På körslor förtjänas 4—5 kr. om dagen för häst och karl.

När bolagen inköpa gårdarna, sa afverka de skogen på de första två åren och lämna det mindre virket kvar. (Props tages ej, men pappersved.) Så sker hemmansklyfning, oeh så säljas gnrdarna med åker, byggnader och litet mulbete, medan skogen stannar hos bolaget. IM är i allmänhet mycket svårt att få någon att bruka gårdarna, sedan bolagen öfvertagit dem, därför måste de säljas eller också »kotas af brukets eget folk.Någon kolning förekommer här ej, om inte möjligen någon gång vid bruken. Flottningsarbetet utföres af brukens eget folk.

Boda.

Längst öster ut af alla socknar i Jösse härad ligger Böda, som är 83 kvkm. stort och har 1,616 inv. Ar 1865 var tol kuiängdssiffran 2,042.

Arealen land är 7,127 hektar, däraf 1,617 hektar odlad jord och 5,185 hektar skog. Brukningsdelarna voro enligt officiell statistik är 1903 sammanlagdt 337, däraf 3.18 ägare och 19 brukare. Af ägarne hade 166, samt af brukarna 2, intill 2 hektar odlad jord på sina jordlotter, 150 ägare och 16 brukare mellan 2 och 20, 2 ägare oeh 1 brukare mellan 20 och 100 hektar. Ingen hade mer än 100 hektar. Aboarnas antal är 1750 var 104 st. Jordtorp och andra lägenheter ar 1900 voro 13.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastigheter 111,525 rdr. Inga större jordegendomar funnos. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 766,300 kr. Den största jordegendomen var Björkenäs. Ingen possession uppgick till 10 proc. af socknen. Är 1900 var taxeringsvärdet å jordbruksfastighet sammanlagdt 709,900 kr. Den största egendomen var Björkenäs a 86,600 kr. Aktiebolagen voro Borgviks aktiebolag som ägde jord för ett värde af 86,600 kr. Industrien representeras af ett sågverk med 5 arbetare och 6,300 kr. tillverkningsvärde.

Böda sockens ekonomiska struktur är helt afvikande från öfriga socknars i detta härad. Här skötes jordbruket ungefär på samma sätt som i grannsocknen Brunskog, — men någon skog att taga till (innes knappast för

böndex-na i Böda. De ha i stället något annat, som de skaffa sig biinkomst utaf, nämligen hemslöjd. Böda är ett möbeltillverkningens hemvist, där hvarje ung gosse redan är skicklig nog att hjälpa till med slöjden.

Men detta hindrar icke att jordbruket skötes jämförelsevis väl. Och något ännu mera: kreatursskötseln sjues här vara bättre tillgodosedd än i flera af häradets öfriga socknar. Särskildt ha Bodabönderna lagt an pä att föda upp gödkalfvar och sälja till Norge. I)e ha fört in ayrsbire att blanda rasen roed, och de ha funnit den fördelaktig. Afsättningen af landtmannaprodukter är här på trakten gynnsam, i det järnvägen här förmedlar förbindelserna. Kalfvar säljas, som nämnts, till Norge och äldre kött till Karlstad och till en del äfven Arvika. I Karlstad finnas uppköpare af smör och kött, och ibland resa uppköpare omkring och samla åt sig alla möjliga produkter. Smör och ägg äro bytesvaror i handelsbodarna, men priserna hålla sig låga, i det för smöret erhålles kr. l-su pr kg., på Någon kolning förekommer här ej, om inte möjligen någon gång vid bruken. Flottningsarbetet utföres af brukens eget folk.

Boda.

Längst öster ut af alla socknar i Jösse härad ligger Böda, som är 83 kvkm. stort och har 1,616 inv. Ar 1865 var tol kuiängdssiffran 2,042.

Arealen land är 7,127 hektar, däraf 1,617 hektar odlad jord och 5,185 hektar skog. Brukningsdelarna voro enligt officiell statistik är 1903 sammanlagdt 337, däraf 3.18 ägare och 19 brukare. Af ägarne hade 166, samt af brukarna 2, intill 2 hektar odlad jord på sina jordlotter, 150 ägare och 16 brukare mellan 2 och 20, 2 ägare oeh 1 brukare mellan 20 och 100 hektar. Ingen hade mer än 100 hektar. Aboarnas antal är 1750 var 104 st. Jordtorp och andra lägenheter ar 1900 voro 13.

Ar 1813 var socknens sammanlagda taxeringsvärde å jordbruksfastigheter 111,525 rdr. Inga större jordegendomar funnos. Ar 1865 var sammanlagda taxeringsvärdet 766,300 kr. Den största jordegendomen var Björkenäs. Ingen possession uppgick till 10 proc. af socknen. Är 1900 var taxeringsvärdet å jordbruksfastighet sammanlagdt 709,900 kr. Den största egendomen var Björkenäs a 86,600 kr. Aktiebolagen voro Borgviks aktiebolag som ägde jord för ett värde af 86,600 kr. Industrien representeras af ett sågverk med 5 arbetare och 6,300 kr. tillverkningsvärde.

Böda sockens ekonomiska struktur är helt afvikande från öfriga socknars i detta härad. Här skötes jordbruket ungefär på samma sätt som i grannsocknen Brunskog, — men någon skog att taga till (innes knappast för böndex-na i Böda. De ha i stället något annat, som de skaffa sig biinkomst utaf, nämligen hemslöjd. Böda är ett möbeltillverkningens hemvist, där hvarje ung gosse redan är skicklig nog att hjälpa till med slöjden.

Men detta hindrar icke att jordbruket skötes jämförelsevis väl. Och något ännu mera: kreatursskötseln sjues här vara bättre tillgodosedd än i flera af häradets öfriga socknar. Särskildt ha Bodabönderna lagt an pä att föda upp gödkalfvar och sälja till Norge. I)e ha fört in ayrsbire att blanda rasen roed, och de ha funnit den fördelaktig. Afsättningen af landtmannaprodukter är här på trakten gynnsam, i det järnvägen här förmedlar förbindelserna. Kalfvar säljas, som nämnts, till Norge och äldre kött till Karlstad och till en del äfven Arvika. I Karlstad finnas uppköpare af smör och kött, och ibland resa uppköpare omkring och samla åt sig alla möjliga produkter. Smör och ägg äro bytesvaror i handelsbodarna, men priserna hålla sig låga, i det för smöret erhålles kr. l-su pr kg., påhösten möjligen l.80 à 1.90, och för äggen 80 öre pr tjog eller högst 1 Ivr. Skogsbete förekommer i allmänhet icke i Böda, utan baseras kreatursskötseln på fodermedel. Cirkulationsbruk råder: råg, vall tre år, hafre två år, träde. Man liar börjat med odling af rofvor, men ännu ha de inte tagit riktig fart.

Skogen är här mycket hårdt åtgången, men den säljes sa långt den räcker. Dock är ej allmän flottled här, så att bönderna stå i stort beroende af bolaget, som också sä sköter sina vattentillgångar, at.t böndernas jord efter långa sträckor vid älfven ligger under vatten. C:a "200 tunnland god och till odling synnerligen tjänlig jord undandrages nu bönderna, därför att bolaget dämt upp eu af sjöarna, hvarå allt beror. Bönderna anse sig ha rätten

på sin sida gentemot bolaget, men de ha svårt att ena sig oin att fortsätta den en gång öppnade processen, och så fa missförhållandena fortgå.

.lordlotterna äro i allmänhet synnerligen små, sä att de kunna skötas bra trots bristen på arbetskraft, men ändå reda. sig icke jordbrukarna p;i sin jord. De räkna mecl sin biinkomst, slöjden. Det är icke konstmöbler man tillverkar utan enkla, billiga bohag, som leta sig väg långt omkring i landet, såsom till Kiruna o. s. v. Från Böda järnvägsstation torde afgå i medeltal minst ett par vagnslaster möbler i veckan under hela året. Snart sagdt alla innebyggarna i Boda äro intresserade af träslöjd och sysselsätta sig med snideri och möbeltillverkning i omfattande grad. Under vintern slöjdas nästan i hvarje hein, men det finns också familjer inom hvilka far och söner slöjda hela aret om.

Arvika köping.

Arvika köping är ett samhälle under raskt uppsving. De senare årens utveckling både med afseende ä folkmängd och ekonomi har varit för svenska förhallanden ganska märklig, och efter allt att döma kominer denna utveckling att fortsätta ännu lång tid framåt i samma raska följd.

Folkmängden var 1805 c:a. 300 och hade 18(15 ökats till 874. Ar 1907 var den 4,388.

Arvika, som inom kort torde, bli ordnadt som stadssamhälle, är hufvudsakligen ett industricentrum. Massor af fabriker ha slagit ned sina bopålar i samhället, och öfverallt i periferien af köpingen "äller man på tned en ständigt forcerad byggnadsverksamhet, både nya fabriker samt verkstäder eller utvidgningar af gamla och ®r bostäder åt. den mängd af arbetare, som kräfves för köpingens industri.

Industriarbetarklassen i köpingen rekryteras hufvudsakligen af söner från torpare- och arbetarehemmen å landsbygden. Äfven bondehemmen lämna sin tribut till industrien, men till öfvervägande del hösten möjligen l.80 à 1.90, och för äggen 80 öre pr tjog eller högst 1 Ivr. Skogsbete förekommer i allmänhet icke i Böda, utan baseras kreatursskötseln på fodermedel. Cirkulationsbruk råder: råg, vall tre år, hafre två år, träde. Man liar börjat med odling af rofvor, men ännu ha de inte tagit riktig fart.

Skogen är här mycket hårdt åtgången, men den säljes sa långt den räcker. Dock är ej allmän flottled här, så att bönderna stå i stort beroende af bolaget, som också sä sköter sina vattentillgångar, at.t böndernas jord efter långa sträckor vid älfven ligger under vatten. C:a "200 tunnland god och till odling synnerligen tjänlig jord undandrages nu bönderna, därför att bolaget dämt upp eu af sjöarna, hvarå allt beror. Bönderna anse sig ha rätten på sin sida gentemot bolaget, men de ha svårt att ena sig oin att fortsätta den en gång öppnade processen, och så fa missförhållandena fortgå.

.lordlotterna äro i allmänhet synnerligen små, sä att de kunna skötas bra trots bristen på arbetskraft, men ändå reda. sig icke jordbrukarna p;i sin jord. De räkna mecl sin biinkomst, slöjden. Det är icke konstmöbler man tillverkar utan enkla, billiga bohag, som leta sig väg långt omkring i landet, såsom till Kiruna o. s. v. Från Böda järnvägsstation torde afgå i medeltal minst ett par vagnslaster möbler i veckan under hela året. Snart sagdt alla innebyggarna i Boda äro intresserade af träslöjd och sysselsätta sig med snideri och möbeltillverkning i omfattande grad. Under vintern slöjdas nästan i hvarje hein, men det finns också familjer inom hvilka far och söner slöjda hela aret om.

Arvika köping.

Arvika köping är ett samhälle under raskt uppsving. De senare årens utveckling både med afseende ä folkmängd och ekonomi har varit för svenska förhallanden ganska märklig, och efter allt att döma kominer denna utveckling att fortsätta ännu lång tid framåt i samma raska följd.

Folkmängden var 1805 c:a. 300 och hade 18(15 ökats till 874. Ar 1907 var den 4,388.

Arvika, som inom kort torde, bli ordnadt som stadssamhälle, är hufvudsakligen ett industricentrum. Massor af fabriker ha slagit ned sina bopålar i samhället, och öfverallt i periferien af köpingen "äller man på tned en ständigt forcerad byggnadsverksamhet, både nya fabriker samt verkstäder eller utvidgningar af gamla och ®r bostäder åt. den mängd af arbetare, som kräfves för köpingens industri.

Industriarbetarklassen i köpingen rekryteras hufvudsakligen af söner från torpare- och arbetarehemmen å landsbygden. Äfven bondehemmen lämna sin tribut till industrien, men till öfvervägande del

synes den dock gå till Amerika. Arbetslönerna inom Arvika äro jämförelsevis goda, och tillgången pä arbetare svarar ungefär mot efterfrågan.

Träarbetarna och gjutarna ha i regel en inkomst af 30 kr. i veckan och däröfver (för yrkeslärda), och järnarbetarna ha 25—30 kronor. Grofarbetarnas lön är ungefär 2-so- 3-oo kr. om dagen. Särskildt de mekaniska verkstäderna taga sin mesta arbetskraft direkt från jordbruket, enär till arbetet ä dessa ofta icke kräfves någon speciell yrkesutbildning. Där sker en specialisering af arbetet, som icke medgifver annan individualisering än den, som mätes i produktens kvantitet. Någon utvandring att tala om förekommer icke från industrien i Arvika. De. enda arbetaregrupper, där utvandringslusten kan spåras i någon nämnvärd grad, äro snickarna (ej byggnadssnickarna) och skräddarna. De klaga öfver dåliga förtjänster.

En framstående industriman uttalade också, att emigrationen från Arvikas industri var rent obetydlig, knappast märkbar. Däremot förekommer ej sa sällan att de, som varit i Amerika, komma tillbaka och taga plats på verkstäderna där. De ha då fått kanske någon ytterligare fart i självfva arbetssättet, men det går snart öfver, när de komma in i de svenska förhållandena. Detta beror dock hufvudsakligen på arbetsledningen, som här i Sverige är annorlunda än i Amerika och detta kanske i viss män till förman för arbetsproduktens kvalitet. Man har icke lärt sig här i Sverige att vräka fram arbetet, oberoende af hur det blir utfördt, utan man håller ännu på soliditeten. Doek kunde äfven, utan frångående af soliditeten hos produkten, intensiteten hos arbetet ökas, blott arbetsledningen i allmänhet lade sig riktigt vinn härom. Finnas goda anordningar i arbetslokalerna, göres allt som kan göras för att icke arbetet skall ga motigt för arbetarna, utan de i stället ganska lätt kunna komma upp till en bra lön, så blir intensiteten god. Men det måste då ske genom att arbetaren verkligen också själf har vinst af denna ökade intensitet, antingen den nu beror på tillsättande af större fysisk kraft eller uppfinnandet af någon nv metod som förenklar arbetssättet.

Arbetsintensiteten här i Sverige är ingenting att klaga öfver, yttrade samme man, blott ledningen förstår att plocka undan stötestenarna för arbetets forcering. Det gäller för ledningen att själf sätta sig in i alla tempon, som kräfvas för utförande af ett arbete, och så ständigt arbeta pa att minska dessa tempon, att utfundera något sätt att fa färre handgrepp för den och den detaljen och att uppmuntra arbetarna att söka utfinna detsamma.

Pa den stora fabrik talet närmast rörde sig om äro arbetsomkostnaderna endast hälften sa höga nu mot hvad de voro för 9—10 är sedan, men ändå ha arbetslönerna stigit under samma tid med 60—70 pro-

cent och arbetstiden förkortats frän 11 timmar till !>. Detta resultat har uppnätts genom förbättrade arbetsmaskiner och ett systematiserande af arbetet, som gjort det lättare att utföra. Ännu ligger dock arbetets ledning här i Sverige i allmänhet betydligt efter den som förefinns i Amerika.

Beträffande arbetstiden, sä framhölls att arbetaren vid ordnad ledning utför lika mycket på II timmars arbetsdag som på 11 tim mars dag. Därtill är en sådan kortare arbetstid af största betydelse icke endast för arbetaren själf och den tillverkade produkten, som i regel blir jämnare och bättre, utan också för hela det samhälle inom hvilket industrien är förlagd. Ty en kort arbetstid tillåter arbetaren att bo på längre afstånd från arbetsplatsen än han annars kan. Arbetstidens förläggande inom så kort tidsperiod som möjligt, »åledcs med få och korta raster, medför att ledigheten från arbetet inträder ganska tidigt pri eftermiddagen, och fä arbetarna därigenom lätt att

hinna hem till sin bostad, om den än ligger långt ifrån, och 'lär utföra det nödvändiga arbetet för hemmet. Många arbetare här ha sina bostadslägenheter en half mil från arbetsplatsen eller längre "ch kunna därför uppbringa åt sig betydligt billigare bostäder än 8oin varit möjligt, om de trängts tillsammans inom ett mindre område. »På detta sätt kan en kortare arbetstid reglera bostadstill-gången, undanrödja bostadsbristen och skapa sundare och lyckligare hem, bättre krafter och uthålligare energi.'

»Denna utflyttning till landet har skapat en mängd små jordbruk, där mannen, som ofta är försedd med velociped och därigenom lätt förflyttar sig fran arbetsplatsen till hemmet, sköter den lilla .lordlotten på sin lediga tid om kvällarna. Hustrun sköter om huset oeh de kanske två kor de kunna föda på sin jordlott. I>et är en kombination af jordbruk i smått och industriarbete, som är mycket tilltalande.»

Arbetstillgången i Arvika är som sagdt i allmänhet god, särskildt om sommaren. Man kan dä också förstå att jordbruket har svårt att under sommaren erhålla någon extra arbetskraft, fastän det nog vid så många tillfällen behöfdes. Ofta händer att arbetare från Arvikas olika fabriker och verkstäder på sommaren få taga permission från sill arbete och begifva sig hein till sina föräldrar i landsbygden och hjälpa dem med bärgningen. Då deras löner i Arvika kunna ga på 4 5 kronor om dagen, så måste sägas, att denna hjälp at jordbruket under dess brndaste tid är ganska dyrbar och utgör ett belysande exempel på hur ondt om arbetskraft det är på landsbygden.

Lefnadskostnaderna i Arvika visa stark tendens att fördyras, n. beräknas hyrorna till 80 kr. pr eldstad, t. ex. 2 rum och kök för 240 kr., men man har börjat öka priset till 8ä kr. per eldstad.Mjölken betalas ined 14 öre per liter.

Veden kostar (björk) 14—15 kr. pr famn.

Skatterna äro ieke särskildt höga. För en inkomst af 1,700 kr. är kommunalskatten 42 kr.

Trädgardsprodukter äro i allmänhet mycket dyra, betinga t. o. in. högre priser än i Stockholm.

Allmän öfversikt af häradet.

Föregående korta öfversikt öfver hvarje särskild sockens eller kommuns agrariska förhållanden bör kompletteras med hvad som för hela häradet är gemensamt men därför icke mindre viktigt för bedömandet af orsakerna till dessa trakters affolkning.

Hvad som framgått af forskningarna i de olika socknarna ger otvetydigt vid handen, att jordbruket inom Jösse härad i allmänhet icke tillåter hemmansägarna att existera på sina hemman utan biförtjänster. Man kan med fullt fog säga, att undantagen från denna regel äro i allmänhet mycket få, och i de trakter som ligga på något längre afstånd från järnvägen rent af enastående. Många hemmansägare föra bok öfver sitt jordbruk oeh förklara sig förlora regelbundet 250—300 kr. om året, som skogen måste betäcka. (Brunskog.) — 1 allmänhet klagas öfver att jordbruket numera kräfver kontanta penningar i betydligt högre grad än förr, och att därför skogen måste anlitas eller biinkomster i annan form anskaffas. Hemmansägarna i socknen kunna svårligen lefva på sina hemman utan biförtjänster, de flesta torde icke kunna det. (Brunskog.) — De som köpt egendomar utan skog och således inte haft den hjälpen att räkna på, ha måst genom något handtverk eller körslor skaffa, sig behöflig biinkomst. (Brunskog.) — Får man en gård utan skuld och sköter den, så bär det sig, men icke om man skall amortera en köpesumma på den.» (Brunskog.) — »Jordbruket kan inte gå utan körslor som biinkomst. (Mangskog.) — Jordbruket har svårt att reda sig.» (Gunnarskog.) — »Här är jordbruket mycket dåligt.> (Bogen.) — »Jordbruket, borde reda sig, men det är nog svårt, ty inkomsterna äro för knappa. (Eda.) — »Beder sig ej öfver bela socknen, möjligen närmast järnvägen.» (Köla.) — .lordbruket bär sig inte utan tillskott af skogen.» (Älgå.) — Man kan utan vidare säga att jordbruket här icke bär sig.» (Arvika socken.) — »Jordbruket bär sig inte i dessa trakter.» (Ny.) — ».lordbruket klarar sig i allmänhet icke.i (Böda.)

Sådana äro uttalandena, ofta återkommande, nästan stereotypt lika hvarandra. Men inan öfverraskas dock ibland af att få höra alldeles motsatsen, nämligen att jordbruket mycket väl bär sig, om Mjölken betalas ined 14 öre per

liter.

Veden kostar (björk) 14—15 kr. pr famn.

Skatterna äro ieke särskildt höga. För en inkomst af 1,700 kr. är kommunalskatten 42 kr.

Trädgardsprodukter äro i allmänhet mycket dyra, betinga t. o. in. högre priser än i Stockholm.

Allmän öfversikt af häradet.

Föregående korta öfversikt öfver hvarje särskild sockens eller kommuns agrariska förhållanden bör kompletteras med hvad som för hela häradet är gemensamt men därför icke mindre viktigt för bedömandet af orsakerna till dessa trakters affolkning.

Hvad som framgått af forskningarna i de olika socknarna ger otvetydigt vid handen, att jordbruket inom Jösse härad i allmänhet icke tillåter hemmansägarna att existera på sina hemman utan biförtjänster. Man kan med fullt fog säga, att undantagen från denna regel äro i allmänhet mycket få, och i de trakter som ligga på något längre afstånd från järnvägen rent af enastående. Många hemmansägare föra bok öfver sitt jordbruk oeh förklara sig förlora regelbundet 250—300 kr. om året, som skogen måste betäcka. (Brunskog.) — 1 allmänhet klagas öfver att jordbruket numera kräfver kontanta penningar i betydligt högre grad än förr, och att därför skogen måste anlitas eller biinkomster i annan form anskaffas. Hemmansägarna i socknen kunna svårligen lefva på sina hemman utan biförtjänster, de flesta torde icke kunna det. (Brunskog.) — De som köpt egendomar utan skog och således inte haft den hjälpen att räkna på, ha måst genom något handtverk eller körslor skaffa, sig behöflig biinkomst. (Brunskog.) — Får man en gård utan skuld och sköter den, så bär det sig, men icke om man skall amortera en köpesumma på den.» (Brunskog.) — »Jordbruket kan inte gå utan körslor som biinkomst. (Mangskog.) — Jordbruket har svårt att reda sig.» (Gunnarskog.) — »Här är jordbruket mycket dåligt.> (Bogen.) — »Jordbruket, borde reda sig, men det är nog svårt, ty inkomsterna äro för knappa. (Eda.) — »Beder sig ej öfver bela socknen, möjligen närmast järnvägen.» (Köla.) — .lordbruket bär sig inte utan tillskott af skogen.» (Älgå.) — Man kan utan vidare säga att jordbruket här icke bär sig.» (Arvika socken.) — »Jordbruket bär sig inte i dessa trakter.» (Ny.) — ».lordbruket klarar sig i allmänhet icke.i (Böda.)

Sådana äro uttalandena, ofta återkommande, nästan stereotypt lika hvarandra. Men inan öfverraskas dock ibland af att få höra alldeles motsatsen, nämligen att jordbruket mycket väl bär sig, om2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

(let blott skötes. Och hvad som förvånar mera är, att dessa uttalanden, om de än icke komma så ofta som de motsatta, dock alltid förskrifva sig från folk som man har all anledning att sätta tro och lit till, såväl i deras egenskap af praktiserande jordbrukare som ock genom deras intresse för allmänna frågor. Man får en förnimmelse af, att där intresset och lusten, vakenheten och kunskapsbegäret finnas, där får jorden en ans som lämnar brukarna god lön för mödan, i dalgångarna är det själfklart att detta intresse för jorden lättare kan leila till ekonomiskt utbyte, men också uppe på höjderna, i skogarna, kunna påträffas jordbrukare, som med lefvande lust satt sig före att af jorden skapa sig sin utkomst. >Jordbruket kan reda sig utan skog, blott man ligger i ocb arbetar och inte misshushållar.» (Brunskog.) — »Jordbruket bär sig nog bra i dessa trakter.» (Gunnarskog.) — »Jordbruket kan nog bära sig, om det skötes riktigt.» (Mangskog.) — 'Nog skulle jordbruket gå här, om inan blott ville lära sig taga i litet bättre.» (Mangskog.) — »Ha.de den bestämda uppfattningen att jordbruket i Värmlands västra delar kan bära sig.» (Eda.) — »Hade arbetat som torpare i två år och ansåg att jordbruket kunde bära sig blott man arbetade » (Eda.) — »Jordbruket har mycket svårt att reda sig utan skog, men det går nog.» (Köla) — »Hade skött en gård i sju år och kunde säga att den bär sig utan biinkomster, men det. har kräft ett intensivt arbete.» (Arvika socken.) — »Jordbruket bär sig knappast, men det lyckas nog för en del.» (Boda.)

Det måste således i allmänhet biinkomster till för att få ekonomien att gå ihop, och för dessa biinkomster är förut

i hufvudsak redogjordt. Dessa biförtjänster äro säkerligen talrikare nu än på 1800—70-talen, trots bruken då voro i verksamhet, ty då — åtmins-toue synes sa ha varit fallet på 18ß0-talet — voro inånga af socknarna öfverbefolkade. Xär järnbruken nedlades, slutade lirukskörslorna för en tid och bonden fick återvända till jorden, men dels hade bruksbefolkningens försvinnande minskat afsättningsmöjligheterna för jordbruksprodukter, och dels hade den minskade arbetstillgången drifvit bort mänga torplägenhetsinnehafvare, sä att bonden snart ansåg jordbrukets skötsel omöjlig och sökte sig en annan biförtjänst. Det blef dä skogen. När de nya kommunikationslederna drogos dit upp på 1870-talet, kom skogstrafiken i gäng.

Jordbruket fick ligga i efterhand, arbetskraften blef både dy • rare och svårare att anskaffa, och så skapade man sitt behöfliga kontanta kapitäl af skogen. Det är obestridligt att a hvarje bruk-niugsdel numera sitter ett betydligt mindre antal personer än hvad fallet var för några tiotal år sedan. Statistiken visar att summan af i mantal satta hemmans- (och briknings-) delar ur betydligt högre för år 1900 än för 18u'5, medan folkmängden däremot i allmänhet, '»»/os 450 EMIORATIONSUTRICDNINGEN. BILAGA VIII. BYØDEUNBERSÖKNINGAR.

är betydligt lägre år 1900 än för år 1865. Det framgår af följande tabell:

Socken. Antal hemmansdelar År 1903. Bru k- Invånareantal Anmärkningar. dr ! är 1865.1 1900. delnr. år 1865. år 1900.

Brunrtsog..........515 604 593 5.179 4.030 Stationssamhällen.

Mnngskog..........272 328 321 2,505 1.725 Aflägset från jftrnvilg.

G unn urskog .... 628 800 795 6,578 5,192 > » >

Dagen.............24 32 29 636 368 >

Eda.............496 719 636 4,951 6.411 Stor industri.

Köla.............421 658 48] 3,428 2,711 Någon industri.

Älgå.............230 287 286 2,102 1,652 » >

Nv................175 218 212 1.806 1,532 . »

Arvika landsfiirs. . 427 578 629 3,997 8,734 » >

Böda.............255 1 338 1 337 2.012 1.837 Hemindustri.

Samma1 3,443 4,4<;2 4,819 38,524 29,192

Alla socknar ntom e.n visa således att folkmängden minskats, medan hemmansdelarnas antal ökats, det vill med andra ord säga, att på hvarje hemman nil sitta färre personer än förr. Eda socken skulle här utgöra ett undantag, men det. är endast skenbart, ty denna socken rymmer inom sig så mycken industri, att ökningen af folkmängden där är fullt förklarlig. Den befolkning, som sitter på hemmanen, liar dock minskats äfven i Eda, därom behöfver man ej hysa något tvifvel.

Det är således ett mindre antal familjemedlemmar, som nu sitta på hvarje hemman, och därtill kommer att nästan bela tjänstfolksklassen försvunnit. Det är emigrationen som vållat det.

Man kan nu med fullt fog säga att just denna minskning af arbetskrafter (familjens egna och den lejda) pä hvarje hemman är en hufvudorsak till heiumansbrukets mindre goda skötsel. Dock står sig befolkningen i ekonomiskt hänseende jämförelsevis godt, ja, man kan utan överdrift säga att några verkligt fattiga bland den arbetsföra befolkningen knappast finnas i dessa trakter. I>e ha rest till Amerika, de liksom bondsönerna och bonddöttrarna. Torparna ha försvunnit, deras lägenheter ha blivit igenlagda och besådda med skog — hvad som berättats ifråga om (lunuarskog i detta afseende är icke någon enstaka företeelse utan ganska allmän — och några drängar eller pigor är nästan omöjligt att uppbringa.

Således återstår i dessa bygder egentligen endast den jämförelsevis burgna befolkningen, den som ännu någon tid har skogen att lita til]. Hur jorden då skötes är lätt att inse. Med bästa vilja i världen kan en bonde i en del af

socknarna icke få en dräng. En-

1 Utom Arvika köping.

däst mot ganska hög lön, som han anser sig icke kunna stå. ut med, lyckas han på somliga häll skaffa sig dräng och piga. Och dä äro de ändå inte »fullpantade», som man uttrycker sig, utan endast >halfpantade» eller halfgoda. Det är unga gossar och flickor som taga plats några år hos bönderna endast för att kunna spara ihop till Amerikabiljett. Lönen är, som förut framgått, i regel 250—300 kr. för dräng, ibland mera, och 120 — 175 för piga. Härtill kommer

då naturligtvis bostad och kost.

* *

*

Om man således kan konstatera att jordbrukets efterblifvenhet till väsentlig del grundar sig på bristande arbetskraft eller densammas dyrhet, så bör man dock icke glömma, att här äfven andra faktorer spela in, såsom bristande energi hos jordbrukaren, okunnighet, svårighet att anpassa sig efter hvad tiden fordrar, o. s. v. Särskildt synes den bristande energin utgöra ett stort hinder för jordbrukets uppryckning i dessa trakter. Denna brist på energi, som ger sig till känna på mångfaldiga sätt, synes dock ha sin hufvudsakliga grund uti bristande kunskap om jordbrukets skötsel. Ännu har man på många hål I icke infört ett ordnadt växelbruk, och det synes på somliga trakter vara nästan otänkbart att få bönderna att förstå att nya växtslag kunna uppkomma och vara riktigt förmånliga, fastän hvarken farfar eller farfarsfar på sin tid profvade dem.

»Ungdomen anser jordbruket, vara för sträfsamt. De unga sönerna gå i dagligt arbete hemnia hos sina föräldrar och ha ingen hin. l)e få hvad de skola ha, heter det, men de känna sig dock icke så fria som en dräng och ha aldrig den kontanta valutan att disponera öfver som ban. Aldrig höra de heller annat än att jordbruket går så eländigt, och när. fadern säljer skog for att hålla ekonomien uppe, så vet sonen att därmed undermineras alltjämt familjens framtida ekonomi.» 1 mänga hem gnatas det och kältas °m att »ingenting blir gjordt», och så ledsna sönerna på hemmet och resa sin väg. »De växa för öfrigt upp på mycket små jordlotter och bereda sig kanske på att bli flera om delningen, och så anse de icke lönt att stanna hemma och slita ut sin ungdom.» — »De ha kanske också lärt sig slöjd och ha därigenom lättare att skaffa sig något annat än jordbruksarbete.»

Hemmasönerna ha, som nämnts, i allmänhet ingen lön när de gå hemma på fädernegården och arbeta. Om de i allmänhet icke hållas till så strängt arbete, sä förekommer nog detta ändå i vissa fall. »Regel är att de få räkna på sin faders välvilja för att kunna'för-unna sig de förmåner som en aiiönad dräng, tack vare sin lön, kan förfoga öfver, och om fadern i många fall också skulle ur ekonomisk

synpunkt kunna]ata sin son genomgå en jordbrukskurs eller en kurs i folkhögskola, så gör han det dock icke. Det är därför att han icke förstår betydelsen af eller nyttan ined dessa kurser. Tian anser att den tid sonen skall vara borta för exercisen, om han nu stannar kvar inom landet så länge, är alldeles tillräckligt lång för att han skulle genom extra anstalter öka den ännu mera.» Hvad som .icke förekom på hans tid» anses ofta af fadern vara nyare tiders »galna påhitt». Då en dräng kan få sin arbetstid reglerad och sin ledighet fastslagen till lämpliga tider, så kanske hemlifvets förhållanden för sonen gestalta sig sä, att han aldrig är ledig och att han aldrig kan känna sig verkligt fri eller får bestämma öfver sig själf.

Den konstaterade ökningen i hemmansdelarnas antal tyder på att klyfning skett i ganska afsevärd grad, trots jordlotterna från början icke varit stora. Förr skedde vid arf en klyfning, så att barnen fingo sina delar, men numera säljer man antingen bela gården och delar behållningen, eller också, om det finns kontanter i boet eller skog, »som är lika godt som kontanter», öfvertar en af sönerna, kanske också två, hela gärden och löser ut syskonon. Äfven oni gärden anses vara sä stor, att den rimligen kunde och borde delas, så gör man det icke ändå.

ty landtmätarna kosta mycket pengar och de nya byggnaderna likaså. »Att man icke styckar jorden nu för tiden i sådan utsträckning som skedde förr, det beror därpå at.t, man dä lefde betydligt enklare, man bodde och klädde sig sämre, förfärdigade i allt fall sina kläder själf, sä att ej kontanta medel behöfdes i samma utsträckning som nu. Då behöfde inte jorden inbringa så mycket som nu, man kunde lefva på afsevärdt mindre då än nu.» Från en person, som i sitt distrikt hade alla arfskiften om hand, meddelades att numera klyfning sällan sker vid arf. Ett af barnen köper gärden, sä att den fortfarande stannar inom släkten. Såvida gärden ej är i skuld, ty da säljes den bort. För utlösning af syskonen tages upp ett lån, som aldrig är svårt att få då skog finnes, och så erhåller hvar och en af syskonen sin del kontant. Mycket sällan lämnas arfvedelen ut i inteckningar. De som äro i Amerika fa sina pengar till sig.

Någon direkt inverkan på emigrationen i så måtto, att dessa arfskiften eller sättet för desammas utförande skulle föranleda eller påskynda utvandringen, torde denna form för arfskiften icke utöfva.

De största svårigheterna för en intensivare landthushållning ligga i den bristande kunskapen om jordbrukets rationella skötsel. Bade företagsamhet oeh kunskaper saknas. Men detta kan afhjälpas, och mänga äro de jordbrukare som beklagat sig öfver hur litet staten i verkligheten gör för jordbrukets höjande. Där finns i alla trakter jordbrukare, som allvarligen vilja lära sig följa med på detta2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

område, men de måste då erhålla tillfälle till åtnjutande af behöflig handledning. De rådgifvare, som sändas ut på officiellt uppdrag, ha fått sina förslag mycket samvetsgrannt följda pä många platser; men det har visat sig att de gifna råden, hur goda de än voro, icke räckte till för att omforma och omskapa nedärfda förhållanden. Detta därför att de icke åtföljdes af den praktiska handledning, som skulle ha kunnat betrygga en säker fortvaro af det nya. Det är för litet praktisk vägledning jordbrukaren får genom jordbrukskonsulenterna. »Dessa komma kanske och hälla föredrag om bästa och mest rationella skötseln af jorden, föredrag som kanske äro fyllda af procentsiffror, kiselsyra, alkalier, diluvialleror, oxidoxidul, hydrater och salter; men när jordbrukaren kommer ut ifrån dessa föredrag, tar han endast fått en mängd myror i hufvudet, som ban inte kan ordna in under något system eller praktiskt låta tillgodogöra sig utaf. Hvad ban behöft veta var icke endast de teoretiska förutsättningarna för en god vard om jorden utan också den praktiska pröfningen, ledd af sakkunniga lärare, som ha god tid att ute på åker och ang självfva leda arbetet till dess jordbrukaren lärt sig det.» — A i måste ha praktisk vägledning», uttalade sig en gammal, framstående jordbrukare, »vi måste få pröfva oeh följa de nya uppslagen ute på våra ägor och inte endast höra dem frän katedern. Skulle det icke kunna tänka sig att regeringen läte konsulenterna stanna någon tid på hvarje plats eller ha med sig ett biträde, en rättare t. ex., som kunde stanna kvar och gifva jordbrukarna den praktiska vägledningen? Man kunde, af dessa personer erhålla kunskap särskildt om gödselodling, en mycket viktig sak för oss bönder.»

Det måste sägas att, dessa synpunkter äro fullt berättigade. »Staten anslår årligen stora summor för jordbruksnäringens böjande, men det gäller dä också att se till att detta understöd ät jordbruket. verkligen nor fram till dem det gäller att hjälpa. Hushållningssällskapens åtgärder i detta syfte äro alltid välkomna, men hvad som ännu icke finnes, men borde införas, är praktiska candringslärure för jordbruket. Dessa lärare borde med lön af staten, en lön som 'eke behöfde vara så stor då arbetet a försöks- eller inönstergärden kunde ersättas med fri kost, stationeras i en socken ett helt ar, och där skulle ban hos en vaken och intresserad bonde leda gårdens arbete i alla dess detaljer oeh af ägaren skapa både en skicklig jordbrukare och en god lärare. Inom tio är skulle jordbruket 1 socknen kunna efter sådan vägledning bli mänga procent mer gifvande, till nvtta för staten och ior den enskilde.:

Man ser t. ex. hur nyttigt premieringarna verkat. Små jordbrukare med blott 2—3 kor ha fått pris, och inan har funnit att dessa brukare genom omtänksam skötsel af jorden och ladugården förkofrat 8IS så, att de ökat sin behållning med något eller några hundra kronor54 EMIORATIONSUTRICDNINGEN. BILAGA VIII. BYØDEUNBERSÖKNINGAR.

pr år. Jordoii kan i det ena fallet, då den är väl odlad, gifva t. ex. 1,000 kr,, men i andra fallet, då den är misskött,

GOO kr. Där är sålunda en ren förlust af 400 kr. om året att skrifva på den bristande kunskapen eller omtanken.

Denna bristande kunskap om jordbrukets verkliga möjligheter och den däraf följande bristen på intresse för detsamma är den grundläggande orsaken till emigrationen från dessa trakter. Ty då sönerna bli så stora, att de börja få förvärfsbegär, så ha de icke någon inneboende kärlek till jordbruket, eller icke någon känsla af förpliktelse till det. Föräldrarna ha aldrig gjort annat än klagat öfver att jordbruket icke burit sig, de ha lagt tvångets stämpel öfver arbetet, icke frihetens och nyskaparglädjens, och de ha aldrig vändt sonens håg åt jordbruket eller försökt fä honom att finna en glädje i dess vårdande. Han står främmande för jorden och tror sig icke ha någon uppgift i hemmet — »det bär sig ändå inte» — och så söker han sin lycka på annat håll. Den kanske förmögne bondsonen beger sig till Amerika, och den fattige bondsonen eller torparsonen, som pä grund af jordbrukets tryckta läge inte kan få en skaplig dagspänning hos bönderna, flyttar in till industrin eller kanske till Amerika ban också.

Hvad soin gäller för sönernas vidkommande med afseende ä orsakerna till emigrationen, gäller också, för döttrarna. Hela miljön i hemmet är sådan, att dottern aldrig känner sig riktigt nyttig och oumbärlig. Grår det ihop med gårdens skötsel, så är det hvarken jordens eller hennes förtjänst, menar hon, utan skogens. Det är den som far hålla det uppe, och det hjälper inte mycket att arbeta och slita för ett hemman, som i alla fall aldrig kan reda sig utan skog. At| !>li gift i hemorten finns för henne inte stor utsikt, ty ynglingarna ha utvandrat. Och sä fattar hon sitt beslut, att också resa öfver till Amerika.

* * *

Dock synes som om redan nu jordbruket skulle kunna prestera betydligt mycket mera behållning, om blott failken kunde erhållas för billigare pris än nu är fallet. Jorden i Värmland är kalkfattig, och jordbrukarna ha fullt klart lör sig att jorden kräfver en myckenhet kalk för att ge god skörd. Det är sålunda ingenting som behöfver undervisas om eller läras: alla veta att kalken är oumbärlig. Men det är en kostnadsfråga af ej ringa vikt. För de bygder, som ligga invid järnvägsstationerna, kan hemfors]ingen af kalken från stationen icke behöfva bli sä kostsam; men redan kostnaden för att lå varan till stationen o. s. v., järnvägsfrakten, är alldeles för stor. då man tar hänsyn till den absoluta nödvändigheten för jorden att2. JÖSSE UÄRAI).

få kalk ocli den alldeles säkert ökade inkomst staten far genom att sätta jorden i stånd till större bärighet och ökad skatteförmåga. Då kalken som råvara har ett pris af omkring 72 kr. pr vagn, sä år frakten oskäligt kostbar, (lå den uppgår till två tredjedelar af detta belopp, men den är det så mycket mer då fraktkostnaderna och råvarans pris börja närma sig samma siffror. Den lindring i fraktafgift, som hittills medgifvits, bar uppgått till ungefär 8 proc. Och kan icke anses vara till fyllest. Därtill klagas mycket öfver den olägenheten att bela fraktkostnaden först får erläggas, och så långt efteråt, kanske flera månader, fra ktl i n dr i ngsbeloppet blir återbetaldt. Man anser att både staten och de som få del af fraktlindringen skulle ha fördel af att rabatteringen skedde omedelbart.

Kalkens pris vid Edane station i Brunskog var kr. l-20 pr 100 kg. Omkr. 73—75 kg. motsvarar en hektoliter. Vid denna station gick fraktkostnaden för kalken till 48 kr. pr järnvägsvagn, och råvaran till 72 kr. Längre upp mot gränsen blir fraktkostnaden ännu högre, oeh innan kalken kommer till bestämmelseorten i Gunnarskogs nordvästra delar, kostar den jordbrukaren I kr. pr 100 kg. eller 4 öre pr h- »Staten skulle göra en stor välgärning för jordbruket i Värmland, om fraktlindringen blefve riktigt grundlig, ja staten skulle, säkerligen vinna på att lata all frakt af kalk för jordbrukets behof ske kostnadsfritt», — så fälldes yttrandena ofta vid behandling af denna fråga. »Kalken är jordbrukets lifsbetingelse,och allt bör göras för att få den lätt åtkomlig för jordbruket.»

Förutom kalk användes mycket af tomasfosfat och superfosfat samt kali. Beträffande också dessa gödningsmedel anse jordbrukarna, att staten borde bevilja en verkligt betydande fraktlindring.

1 sammanhang med dessa fraktkostnader för kalk må äfven beröras de villkor med afseende å de allmänna järnvägsfrakterna som bönderna 1'à underkasta sig, dock ej utan knot. Härom berättade t.

en ordförande i en land tmannafö ren ing:

»Vi behöfva cement till ladugårdarna, och vi köpa så långt vi kunna denna nödvändiga vara. Men då kostar t. ex. från Karlstad "II Edane frakten pr 100 kg. 80 öre, då man tar upp till 10 tunnor (tar man blott 1—5 tunnor, blir det ännu dyrare), 44 öre mellan 10—12 tunnor, 32 öre för en större mängd, och endast 19 ore upp till 32 tunnor. Det är ju en proportion som alltför mycket gynnar de förmögna och beskattar de fattige.»

Annu ett exempel:

»Vi bönder få betala för en trilla, söndertagen, i frakt 4 kr. 80 "re frän Arvika till Edane eller tvärtom. Men fabrikanten i Arvika *år betala endast 00 öre för samma sak. .lag har själf haft anledning nyss att taga reda på dou saken, så jag vet det. Jag hade en trilla här på prof och skulle återsända den, men drog mig för98

att betala 4-«o i frakt. Så skrefs det på fabrikens räkning, och det blef endast 90 öre.

l)et. är ju bra att industrien gynnas, men inan kunde ju tänka också något på jordbruket.»

* •

#

Som framgått af öfversikten öfver de särskilda socknarna, har rof-odlingen icke lyckats tränga igenom riktigt i dessa trakter. Man måste på de ställen, där man pröfvat dessa foderväxter konstatera, att de äro förmånliga, men man klagar samtidigt öfver, att rofvorna kräfva långt mer arbetskraft än som kan åstadkommas i dessa bygder. På flera håll har man börjat så rofvor i stor skala oeh lyckats, på andra håll har man experimenterat i flera år och misslyckats, men alltjämt fortsättas försöken, och inom en ej alltför aflägsen framtid torde rofodlingen ha slagit igenom i dessa landsändar. Då kan också ladugården bli något som hålles aktadt och värderadt och ej, som nu, fullkomligt åsidosatt i allmänhet. Då kan kreatursskötseln baseras på fodermedel och den grenen af landthushållningen bli vederbörligen respekterad.

Man har installerat ayrshirerasen på många håll, men man är icke alldeles säker om att det varit till förmän för det ekonomiska utbytet. Pä häradets lågland har man ansett sig göra klokt i denna inblandning af denna stora ras, men uppe i skogsbygderna bar man icke funnit någon uträkning med det. Där har man i stället pä vissa håll sökt rena den blandning som finns med finnras, som har starkare bröstkorg och därför också är mera motståndskraftig mot tuberkulosen än ayrshire, som enligt den allmänna uppfattningen :für in tuberkulos i ladugårdarna». Där man försökt på allvar att pröfva de olika raserna, har man konstaterat att ayrshire kan bringas upp till en mjölkmängd af 13—14 liter om dagen och en fjällko eller finnko till 10—11 liter. Dä bli naturligt nog betesförhållandena afgörande fiir valet af ras; finnes magert skogsbete, så väljes finn- eller fjällras, finnes godt bete. väljes ayrshire. Sätrar förekomma ej mer än i ett, eller två fall i bela häradet.

Alldeles säker synes man ändå icke vara i sina omdömen om de olika kreatursslagens kvalitet. Det är också som om man pä sina håll skulle ha en bestämd aversion mot att hålla reda på hur mycket en ko mjölkar. Man synes icke fästa afseende vid dessa ekonomiska smådelar som räknas i liter mjölk, oeh det förefaller sotn man aldrig skulle riktigt pä allvar vilja intressera sig för boskapsskötseln. En hemmausmor svarade på tillfrågan om, hvilken ko var den bästa af dem som funnos i deras ladugård, pa följande sätt:

— Det veta vi inte, och det bry vi oss inte om, ty vi behöfva inte räkna literna.2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

Hon sade sig icke ens veta på ett ungefär hur många liter tillsammans samtliga kor mjölkade i ett mål, utan höll fast vid att så småaktiga ville hon och hennes man icke vara, att de räknade hvad de fingo af (len eller den kon.

Denna bristande fallenhet för att själf söka förvissa sig om huru hvarje detalj inom jordbruket kostar och kan gifva tillbaka, är ett kännetecknande drag för vissa delar af jordbrukareklassen i Jösse härad och kanske tor hela Värmland. De ha icke en minsta aning om en ko går med ständig förlust; när denna ko dör, köpa de en annan

eller Hera af samma dåliga slag, utan att veta att de därmed arbeta på sin egen ruin. Att föra bok öfver hur mycket en ko mjölkar synes i regel anses vara något alldeles bakvändt.

Det har länge i Värmland varit en dygd att ha granna hästar. Man har under tiderna haft en ständig täflan om att få sä goda hästar som möjligt, och äfven den som egentligen icke haft råd att ge sig in i denna konkurrens om hästmaterialet har dock gjort det och kanske ekonomiskt stupat på det. »Det är många soiu ruinerat s'g på hästar, ja man kan säga att stora delar af Värmland vissa tider allmänt utarmade sig på att hålla dyra hästar, eller öfverhufvud taget hästar alls då de inte behöfde det».

Så här uttalade sig en kännare på detta område:

»Här ha jordbrukarna nästan utan undantag häst. Detta är dock 1 mänga fall alldeles avita, ty det bär sig inte att ha häst på en liten jordlapp. Det finns de som krånglat med att ha 2 kor och 1 häst, och så ha de fått köpa foder ät hästen. Det går inte annat än baklänges med sådan ekonomi. Bättre är då att. ha 3 kor och leja häst när det behöfs. Det är för resten så allmänt att de ha hä står, så att det är lättare att leja häst och karl än en löskarl.

Nej, det är oklok ekonomi att skaffa häst, när man har för litet Jord. Bättre då gå dagsverken för lån af häst, d. v. s. dubbla dagsverken i utbyte mot häst och karl. Det är dock knappast audra. än de gamla, som ha svårt att reda sig själfva, som äro utan häst.»

En annan yttrade i samma ämne:

Som regel kan man säga att bönderna i Värmland ha alldeles for mycket hästar. En häst kostar c:a 300 kronor om året att föda, ot'h en liten gärd har icke råd med den utgiften. En gård på 3 kf,r t. ex. behöfver ulls icke någon egen häst utan bör kunna hyra allt nödigt, hästarbete för 100 kronor pr ar. Där skulle således garden spara in 200 kronor och en mängd arbete på att icke ha någon häst. 11ör öfrigt borde man här, som i Danmark, lära sig att använda Nötkreaturen som dragare. Det fara de alls inte illa utaf.

De som ha sä stora gårdar, att de kunna behöfva två hästar sommartiden, kunna ju på vintern, da de för eget behof ej behöfva58 EMIGRATIONSUT REDNINGEN. BILAGA VIII. BYG DEUNDERSÖKNINGAR.

dem för annat än att köra hem ved, använda dem till körning åt bruken, men de små jordbrukarna böra icke lägga sig på körslor

med för dyra hästar utan i stället taga dagsverken.»

* *

*

Om det, är dåligt ställdt med åkerbruket och kreatursskötseln i allmänhet, så är detta fallet särskildt hvad beträffar utdikningcn i allmogehemmanen. Sådan förekommer helt enkelt ieke, om man tar saken generellt. Man har icke tid, är det vanliga svaret, och man saknar arbetskraft.

Plöjningen är också dålig. IM mänga håll, alldeles in på järnvägen till och med, plöjer man till ett djup af 5 tum, och det synes vara mycket svårt att fä allmogen att förstå att djupare plöjning är nödvändig. Dock har man börjat skaffa sig bättre redskap, hvilket man tvingats till af den dyra eller alls ej tillgängliga arbetskraften.

Frostländigheten i häradet synes icke vara så oroväckande, tvärtom nämnas i nästan samtliga socknar att den »ingenting är att tala om». Dock står det icke bättre till i detta härad än i allmänhet i Värmland.

Nyodling förekommer ganska litet, knappast något. »Man räknar på en arbetskostnad af 15 öre pr kvadratfamn, eller 250 kr. för ett tunnland, för nyodling, och det har ingen bonde råd att bestå sig, äfven om arbetskraft funnes att tillgå». Mossarna, som finnas i stort antal, fä också ligga oarbetade i brist på arbetskraft.

Handeln på den värmländska landsbygden är baserad pä kredit försäljning, — åtminstone, är så fallet i Jösse härad. En affär i närheten af station kan ha 50,000 kr. omsättning om året, men dä ha -.'a at' det bela utgjort kredithandel. En annan kan möjligen visa på hälften kontant handel, rrten i regel är kredithandeln öfvervägande.

Bönderna betala sällan kontant, utan föra på bok, hvari reglering ibland sker så, att en del gamla skulder bli betalda men lika mycket nya komma i "stället. En landthandel måste således alltid stä med ett stort kapital bundet, men har själf högst (5 mån. kredit för kortvaror och manufaktur, 3—t mån. för socker och kaffe, 30 dagar, högst 3 män., för mjölet o. s. v.

I allmänhet föras svenska varor. Endast kortvaror komma från tyska och franska fabriker, men de säljas genom svenska mellanhänder eller inflyttade ntlänningar, grosshandelskontor i Göteborg o. s. v. Dessa grossörer ha både svenska och utländska varor, som de bjuda ut genom sina profresande.

Det är sålunda spetsar, band, pennor, nålar, tråd, knappar, ga-lanterier och krafs som är utländskt, men metallvaror, järn och ma-nufaktur är svenakt. J)oek säljas af utländskt fabrikat revolvrar, knifvar och gevär.

I Norge köptes förr mycket fläsk (amerikanskt) och kaffe, men det är nu nästan slut. Det enda som ännu tages från Norge är sill och lutfisk.

Spannmål är bytesvara mot kaffe och socker och så äfven smör och ägg.

Dessa förhållanden gälla hela häradet, äfven i själfva gränstrakterna mot Norge. Där finner man handelsbodarnas uppsättning hufvudsakligen svensk, dä däremot deras kundkrets kan vara öfver vägande norsk.

Allmänna orsaker till utvandringen.

De allmänna orsakerna till emigrationen äro af växlande art och deras olika betydelse står i nära förhållande till hvarje bygds särskilda prägel, såväl med afseende å de agrariska och ekonomiska förhållandena som å folklynnets skiftningar.

I vissa delar af häradet framhäfdes särskildt någon viss orsak till emigrationen såsom den dominerande, i andra delar var det en annan orsak som sköts i förgrunden. I det följande skall beröras hvarje sådan orsak för sig, i den ordning undersökningen gifvit, vid handen att de haft inflytande på utvandringen från dessa trakter.

Värnplikten.

Den jordbrukandc befolkningen i Jösse härad synes vara enig om, att en af de främsta orsakerna till emigrationen därifrån är värn-ptik ten. Det nästan undantagslöst återkommande svaret pä frågan om orsakerna till utvandringen är, att »värnplikten skrämmer bort Ungdomen». Detta svar erhålles i somliga socknar frän prästen i församlingen, från kommunal nämndordföranden, från hvarje hemmansägare, från handlanden, ftrrendatorn, torparen och dagakarlen, och det strykes ännu kraftigare under af riksdagsmannen, både den i första och den i andra kammaren. Alla synas medvetna om att den utsträckta värnplikten verkligen är den stora och betydelsefulla orsaken till uugdoniens flykt från fäderneslandet.

Det är icke endast hos de unga som motviljan och rädslan för värnplikten tager sig uttryck: äfven de gamla jordbrukarna, som på s>n tid själfva kanske endast haft en exercistid af 14 dagar, tala ^ed indignation om »denna svåra skatt på bönderna . De anse sig jordbrukare vara dubbelt betungade af denna skatt, tv i städerna hero i allmänhet icke föräldrarna så direkt af sönernas arbete, förmena de. »Det är inte nog med en dryg skatt till stat och nufaktur är svenakt. J)oek säljas af utländskt fabrikat revolvrar, knifvar och gevär.

I Norge köptes förr mycket fläsk (amerikanskt) och kaffe, men det är nu nästan slut. Det enda som ännu tages från Norge är sill och lutfisk.

Spannmål är bytesvara mot kaffe och socker och så äfven smör och ägg.

Dessa förhållanden gälla hela häradet, äfven i själfva gränstrakterna mot Norge. Där finner man handelsbodarnas

uppsättning hufvudsakligen svensk, dä däremot deras kundkrets kan vara öfver vägande norsk.

Allmänna orsaker till utvandringen.

De allmänna orsakerna till emigrationen äro af växlande art och deras olika betydelse står i nära förhållande till hvarje bygds särskilda prägel, såväl med afseende å de agrariska och ekonomiska förhållandena som å folklynnets skiftningar.

I vissa delar af häradet framhäfdes särskildt någon viss orsak till emigrationen såsom den dominerande, i andra delar var det en annan orsak som sköts i förgrunden. I det följande skall beröras hvarje sådan orsak för sig, i den ordning undersökningen gifvit, vid handen att de haft inflytande på utvandringen från dessa trakter.

Värnplikten.

Den jordbrukandc befolkningen i Jösse härad synes vara enig om, att en af de främsta orsakerna till emigrationen därifrån är värn-ptik ten. Det nästan undantagslöst återkommande svaret pä frågan om orsakerna till utvandringen är, att »värnplikten skrämmer bort Ungdomen». Detta svar erhålles i somliga socknar frän prästen i församlingen, från kommunal nämndordföranden, från hvarje hemmansägare, från handlanden, ftrrendatorn, torparen och dagakarlen, och det strykes ännu kraftigare under af riksdagsmannen, både den i första och den i andra kammaren. Alla synas medvetna om att den utsträckta värnplikten verkligen är den stora och betydelsefulla orsaken till uugdoniens flykt från fäderneslandet.

Det är icke endast hos de unga som motviljan och rädslan för värnplikten tager sig uttryck: äfven de gamla jordbrukarna, som på s>n tid självfva kanske endast haft en exercistid af 14 dagar, tala ^ed indignation om »denna svåra skatt på bönderna . De anse sig jordbrukare vara dubbelt betungade af denna skatt, tv i städerna hero i allmänhet icke föräldrarna så direkt af sönernas arbete, förmena de. »Det är inte nog med en dryg skatt till stat ochCO KMICRATI0NSUTREDN1N0EN. BILAGA VIII. BYODEUNDERSÖKNINQAR.

kommun, utan har man två söner i ungefär samma ålder, så får man lära sig hvad skatt staten dessutom kräfver ut. Skulle detta förvandlas i dagsverken och pengar, så finge man svindlande siffror på denna extra och orättvisa skatt på jordbruket, en skatt som är tyngre än någon annan.»

»När gossen är 15 år, får ban gå till prästen, och så efter konfirmationen räknar man honom som full arbetskraft, ty en dräng är omöjligt att få för drägligt pris. Gossen skall nu lära sig att på eget ansvar sköta det arbete som förekommer, och sä lyckas man slutligen få honom till den punkten då ban icke behöfver i regeln vägledas utan kan utföra en del arbeten både på eget initiativ och med godt resultat. Men när ban då blifvit mogen, då tages han bort från hemmet i tre år, under den brådaste tiden för jordbruket. Efter exercisen är han sä gammal, så han tycker han vill råda sig själf, och så lämnar han hemmet. Detta är nu gällande i de fall dä gossen stannar kvar och fullgör sin värnplikt, men hur många äro de som göra det? Från dessa trakter synas de flesta unga män resa till Amerika, och det göra de i regel före sitt 20:e år.

Svaren kunna i öfrigt sammanfattas på följande sätt:

Den är till förlust för hemmet, denna värnplikt, icke endast genom mistning af den arbetskraft som annars sönerna få nedlägga på jorden, utan också genom de nödvändiga penningtillskott som sönerna erhålla för att göra lifvet på lägret mera drägligt. Detta penningtillskott beräknades för söner som voro exemplariskt ordentliga och absolut nyktra till mellan 50 och 75 kronor för första året. Många sätta sig i skuld för dessa belopp.

Orsaken till att dessa ekonomiska tillskott kräfvas är den, att de värnpliktiga anse sig få alldeles för litet mat. Ynglingarna från dessa trakter äro vana vid att äta Hera mal om (lagen än hvad som bjuds i fält, och de äro äfven

vana vid att äta mycket i hvarje mal. Därför känna de sig hungrande och finna det både orimligt och ledsamt att detta skall behöfva förekomma i kronans tjänst. >När staten inte har pengar till att köpa tillräckligt mycket mat åt folket, hur skall det da räcka till kulor och krut när faran är vid dörren?» fragar en bonde bittert. »Det borde vara mera likställighet mellan befäl och manskap. Bondpojkarna äro nog, särskildt frän skogsbygderna och långt från järnvägen, oborstade och klumpiga, men de äro hederliga, och de äro icke några dumhufvuden. Behandlas de hyggligt, sä blir där det bästa soldatmaterial af dem, men behandlar man dem högdraget och sturskt, sä kommer man ingen stans med dem. Det är en stor fara för vår armé, att en mängd unga löjtnantsnobbar fördärfva så mycket af den tilltro, som annars manskapet borde ha till sitt kall och sitt befäl. Det borde icke kosta på något särskildt att vara hygglig, men det ser dock ut sä.2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

Somliga uppföra sig så inför manskapet, att de icke kunna få en man att taga ett godvilligt steg, då däremot andra genom rättvisa och värdighet kunna fä truppen att gå i döden för befälet, om så fordrades. Det är inte manskapet det här gäller på, utan befälet. Sådant befälet är, sådant blir resultatet.- —

»Det är heller inte små ting, som här stå på spel. Somliga löjtnantsfasoner låta tala om sig bland allmogen, och därigenom sprides en avoghet mot bela det militära systemet. Man förlorar tron på dess vilja att skapa ett godt försvar, och det är farligt i dessa tider.» —

»Något bättre skulle det genast bli genom en så enkel åtgärd som att låta befälet äta samma mat som manskapet. Därigenom skulle skapas en gemensamhet och ett kamratskap, som blefve nyttigt för sammanhållningen inom truppen, befälet skulle också därigenom kunna lära sig bättre förstå oeh bedöma de olika individerna 1 sin trupp och icke vilja räkna dem endast som själlösa nummerkarlar i ett led med god rättning, och dessutom skulle just maten för manskapet bli bättre genom den ständigt närvarande kontrollen från befälets sida.»

En landtbrukare, ordförande och kassaförvaltare i ortens landt-mannaföreiiing, uttalade sig om värnplikts frågan på följande sätt:

»Grundorsaken till utvandringen är värnplikten och det sätt hvarpå den omhänderhafves af vederbörande. Beväringen far ju mte tillräckligt med mat och inte heller den vard, som den behöfver.

Den tanke som tränger sig på en landtman är ovillkorligen den: Hur kan staten, som är så fattig då det gäller att föda manskapet °ch hålla det ekonomiskt skadeslöst för exercistiden, kunna tänka sig att det skall gä att försvara landet mot en fiende? ilar man mte råd till mat åt manskapet, så har man väl ej heller råd till kulor och krut när det behöfs.

När det skall byggas kaserner — och man ser ju hur det bygges, t. ex. på Itindö — eller pansarbåtar, så finns pengar, det veta V1i men självfva det. folk, som skall gä ut i striden, det har man icke onivardnad om. Eör litet mat fä de unga mannen, ingen lön fa de heller, och ofta handteras de af befäl så, att det är stor skam. Hur ofta få de inte knäcken just under exercisen? När befälet har 4'50 °m dagen i traktamente, så visar ju staten därmed a tt kronans egen mRt är alldeles för usel eller otillräcklig. Annars kunde väl de äta saiuma mat som manskapet.

Beväringen borde ha 1 kr. om dagen i ersättning, däraf 50 öre hörde insättas på bank, sä att de ha något till hösten när de komma hem igen. Som det nu är, bli de alldeles utblottade pä denna exercis; kanske har deras familj hemma latt lefva på hjälp från släktingar

eller fattigvården medan de varit på lägret, och när de komma, åter till hemmet, äro de fullständigt ruinerade. De ha ingenting kvar, kanske blott skulder, och de bära i sinnet, hvad de socialistiska agitatorerna sagt åt dem på lägret, att de ha siaten att tacka för att de som unga, starka män blifvit så utblottade. Det är ju en skam att dessa agitatorer skola ha rätt i detta påstående. Men de skulle icke fä rätt, 0111 staten gåfve be väringen t. ex. 1 kr. om dagen, och dä skulle ungdomen stanna i landet.»

En annan odalman, c:a 75 år gammal oeli högt ansedd i sin ort såsom skicklig jordbrukare och med godt

medborgerligt vetande, yttrade dessa ord: »Värnplikten tycka vi bönder inte om. En får finna sig i det, men under knot.» En annan gammal man: »Våra söner klaga öfver att de få för litet mat på lägret. Nog är det väl skam ändå af kronan att. låta vara pojkar svälta.»

Talar man vid de unga självfva om deras erfarenheter från bevä ringslägret, så förstår man hur skräcken för värnplikten hunnit bli så stark hos dem, som baden att vänta. »Att de unga resa till Amerika är ingenting att undra öfver», uttalade sig en ung hemmansägare i en af skogsbyarna. »När jag exercerade beväring — det var sista året för mig i fjol (1906) — så ångrade jag ingenting i världen så mycket som att jag ej rest till Amerika jag också. Exercisen var allt det värsta som kunde hända en, och jag funderade många gånger öfver hvad man gjort för illa för att behöfva lida det straffet. När de som varit på Trossnäs komma hem och tala om hur de haft det, så är det inte underligt att de som ej ännu exercerat resa sin väg för att slippa det.

Befälet var dumt och högfärdigt, så manskapet blef otåligt, och så gick det pä sned alltigenom. När vi voro ute på öfningar och man var törstig, så tungan satt fast i gommen, sä fick man inte luta sig ned vid en förbiflytande bäck och fånga en droppe vatten i mössan — nej, förbi måste marschen gå, och om någon ändå lät den brinnande törsten förleda till att söka fånga en droppe, sä fick han arrest. Sådant är nog alldeles onödigt och bara väcker bitterhet. Maten var inte bra tillagad, men det brydde vi oss inte sa mycket om, men värre var att den var alldeles otillräcklig. — När vi slntat sista året, så var det flera af dem i vår socken som omedelbart reste till Amerika. De hade nu fullgjort sin värnplikt, men de reste i ren ilska från alltsammans. Och det säger jag: finns det någon utväg att slippa ifrån exercisen, så gör man rätt i att använda, sig af den. Ty den är ett straff som man inte gjort sig förtjänt af.» —

»Harmen var mycket stor, när de 50 örena togos bort. De behöfdes sä väl. Och man kan första hur eländigt det var, när en del gingo och tiggde i marketenteriet om en liten skvätt kaffe, eller när som-

liga karlar lånade sig till hvad som helst för att fä 10 öre till en kopp kaffe.» —

»För dem sora äro sparsamma är exercisen en stor uppoffring, ty de äro vana att se på slanten, men måste ända af sina besparingar eller pä, lån skaffa sig det nödvändigaste, ty den mat, vi få på lägret förslår inte. 75 kronor räknar man i regel att beväringstiden kostar hvarje man extra, och det är mycket för en bondpojke eller hans föräldrar. Blefve det infördt en daglön på 50 öre, så skulle många hundra från trakterna häromkring stanna och fullgöra sin värnplikt i stället för att resa sin väg.

För dem som icke ha karaktär, utan hemfalla ät sudd, blir beväringstiden ett fördärf. De resa så fort, de kunna härifrån för att slippa eländet.

Vi bondpojkar äro inte s;i noga med maten, men vi vilja ha så att det förslår. Ett par potatisar är alldeles för litet för oss, som äro vana vid minst 8 — 10 st. till ett mål.

•Jag har haft en sjuk far att taga hand om, så jag har icke kunnat resa till Amerika, .lag fick min exercis uppskjuten ett år för att kunna hjälpa till hemma, men sa togo de mig året därpå, så jag fick det lika svårt ändå.

Nu sköter jag jorden och vill gärna arbeta pä den, men den nästa tiden går bort, och så står jag lika illa igen, hur jag än arbetar och räknar ut det.»

1 samma riktning fastän icke så skarpt uttalade sig många af de unga män, som stannat kvar i hemmet och fullgjort sin värnplikt. En ung man hade exercerat 198 dygn — gränsbevakning 1905 — och sade sig icke undra på att ungdomen i allmänhet flyr frän landet, dä den får höra hur det går till pä lägret. »Den som ej erfarit det själf, kan icke tänka sig hur svårt det är. Befälet, gör det också i mänga fall svårare än det behöfver vara, synbarligen ofta af ren kitslighet. Dä truppen en gång under hällande ragu fick krypa på ';näna i dikena flera kilometer i sträck, sa att byxorna blefvo i trasor °ch bela dräkten i öfrigt ramponerad, föreföll det, som om det skedde icke för öfning utan för att tillfredsställa en nyck hos högste befälhafvaren.»

En hemmansägare klagar öfver att han fått sin son förstörd på tøgret, i det man försummat sjukvården och vållat

att sonen fått en obotlig sjukdom. En annan har ungefär samma klagomål och framhåller därtill hurusom saknaden af rösträtt i det politiska och kommunala lifvet sättes upp emot den långa värnplikten för jämförelse nellan rättigheter och plikter. »En sådan jämförelse blir aldrig till fördel för stat.en och dem som regera i vårt land.»--»Arbetaren

känna pa hur ban räknas för underhaltig i allting, och det gör "onom inte god.»64 EMIGRATIONSITBEDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDE»SÖKNINGAR.

Mildare omdömen om beväringsexercisen än de här ofvan citerade fälldes af några beväringsmän, som just denna sommar fullgjorde sin värnplikt vid Trossnäs. Nu var befälet ingenting att klaga öfver ocb maten var i regel bra tillagad och väl tillräcklig. Tiden var lång, men om befälet handterade manskapet väl sä gick allting bra. Detta gällde då allt befill, ty en obetydlig korpral kunde göra lifvet för sin trupp nästan outhärdligt. Dock föreföll det som oin den exercistid som var anslagen alls icke tillvaratoges så som sig borde, tv en tredjedel af tiden gick åt till öfningar som hade starkt tycke af att vara tillkomna endast för att fördrifva tiden och till så pass oväsentliga öfningar som hälsning. Det var inte roligt att hålla på med sådant, dä man visste att man hade så mycket arbete hemma på gården som nu fick ligga ogjordt.

Af det anförda framgår att värnpliktsbördan anses af jordbrukarna i detta härad alldeles för tung. Fadern klagar öfver denna extra, tyngande skatt, som inte drabbar industrien sä svårt som landtbruket, och som inom landtbruket drabbar så ojämt, i det att de bönder, som icke ha söner, bli befriade från denna tunga. Att sönerna under den tid de arbetat i hemmet varit gården till godt stöd, ett stöd som ej beredts dem hvilka ej haft söner i hemmet, det insåg man nog, men detta vore ju ett berättigadt vederlag för det gården fått bära kostnaderna ftir deras fostran och vård i barndomen.

Utom denna rent ekonomiska orsak till missbelåtenhet med värnpliktens fullgörande tillkommer också det förhållandet att barnen i dessa trakter, särskildt i skogsbygderna, redan i späda år fä den uppfattningen att värnplikten är någonting förfärligt, som de skola söka undfly. Denna »skräck för Trossnäs» ligger i blodet och är säkerligen inte lätt att taga bort.

Man kan väl förklara denna skräck. Frän dessa bygder komma unga män, som äro mer än andra vana vid friheten. De lefva ett lif utan allt tvång, arbeta i jorden utan någon egentlig intensitet, ga och komma när de vilja, tv de ha i allmänhet så liten gård att de själfva äro enda drängen, begifva sig ut i slcog och mark för att jaga villebråd när det dem lyster, och fördjupa sin själ ocb sin håg i dessa bygder, där naturen öfverflöd ar pa allt som ger vackra och mäktiga intryck. När en sådan vildmarkens frie son kommer ner från skogarna och bergen till ett öfningsläger för att fullgöra sin värnplikt, så behöfver ban lärare som förstå honom, som taga hänsyn till den miljö han lefvat i, som bemärka att han lcan skjuta en fågel i flykten och att det sålunda icke betyder så mycket om hans intagna skjutställning är något skef, som ha öfverseende med hans fumliga gester oeh grofva vta. men i stället söka se in i hans varma, trogna och tacksamma svenska hjärta. Far han icke en sådan lä-1. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN'. VÄRNPLIKTEN. Gf>

rare, utan kanske alldeles motsatsen, då finner han sig icke tillfreds, då blir han grym mot dem som skola befalla öfver honom, oeh ban förmenar sig vara för god att behandlas som en stackare. Het svåraste för honom är att han icke får behålla friheten, men då denna därtill inskränkes på ett sätt som för hans sinne är alldeles ofattbart, så blir det än värre. Då ban förlorat friheten att släcka sin törst, fast källan porlar förbi hans fötter där han marscherar förbi, törstig och varm, då ban förbjudes de allra enklaste oeh oskyldigaste ting endast därför att »det är förbjudet , da de utfärdade förbuden för honom synas rikta sig uteslutande på att visa att han måste lyda, icke hvarför ban bör göra det, så kommer han lätt pa den tanken att man mycket väl kunde och borde ge honom mera frihet till nytta både för honom själf och den tjänst ban fullgör, men att man icke vill det af ren kitslighet. Det är då han reser sig däremot och det är då hans sinne lor disciplin rubbas. Pä lägret lår han kanske höra ett ord om antimilitarism) och som han aldrig däruppe i skogsbygden fatt begrepp om ordet fosterland, så är han lätt att få med bland dem som tro sig kunna skapa om världen så snart de lärt sig ordentligt hata militarismen. Han har aldrig hört ett frisinnadt föredrag, aldrig varit med pa något möte eller deltagit i någon organisation, men genom

sin motvilja för den enligt hans mening i mänga fall allt för fordrande och omotiverade disciplinen har ban blifvit mottaglig för den ytliga antimilitaristiska agitationen, och så kallar han sig en vacker dag ungsocialist utan att egentligen veta någonting om hvad socialism är. För den som anser att Sverige bör hafva ett efter sin bärförmåga afpassadt försvar att lita till i farans stund är det mer än sorgligt att behöfva bevittna, hur just ett. olämpligt befäl, ett rådande system» äro de största hindren för upprätthållande af ett sådant försvar.

Hvad som gäller för ungdomen uppe i de aflägsna skogsbygderna g|iller äfven, fastän i något mindre grad, för ungdomen i de bygder som ligga närmare kommunikationerna. Där har samfärdseln förmedlat Öfvergången något mellan den ständiga bundenheten vid jorden och det pulserande lifvet i mera tätt bebyggda samhällen.

Däremot synes industrien icke vara så berörd af utvandring för denna anledning. Ynglingarna inom industrien ha ofta möjlighet att fä sin lön så pass hög att den kan medgifva älven en sparad slant till värnpliktstiden, och dä göres också tillvaron å lägret drägligare. Därtill äro industriens adepter i allmänhet mer försigkomna och hemmastadda pä olika områden genom tillfället att vistas i en stor kamratkrets och därinom utbyta åsikter och förvärfva insikter på olika områden. Någon skräck för värnplikten bland industriarbetarna, sådan som den förefinnes på landsbygden, är icke Rtt anteckna. Visserligen hyser man stor motvilja mot bevärings-'•"/w 566

öfningarna. både för deras längd och för deras menliga följder med afseende a den unge mannens ekonomi, men nilr man inom industriarbetarkretsar talar om denna svåra plikt, sa är det oftast som motsättning till saknaden af den medborgerliga rätt, som borde vara komplementet till alla plikter mot samhället.

När man går att söka botemedlen mot utvandringen på grund af just denna orsak, värnplikten, sä får man från landtbrukarna anmärkningsvärdt ofta höra att en ordentlig daglön för beväringen skulle enligt deras mening vara en tillfredställande lösning af frågan. En daglön af .'»0 öre under hela öfningstiden (i många fall nämndes en krona) skulle få ungdomen att stanna kvar i landet och fullgöra sin värnplikt, förmena många. Af denna daglön skulle hälften utfås men andra hälften insättas på postsparbank. Därigenom skulle beväringsmannen icke behöfva ligga sina föräldrar till last eller sätta sig i skuld, utan skulle ban i stället ha en liten sparad slant då han slutade öfningarna. sKanske han dä fortsatte att behålla sin sparbanksbok och därigenom lärde sig sparsamhetens vackra dygd. Da skulle han skiljas fran lägret med en bättre känsla i sinnet än ban gör nu.»

Men också borde själfva det militära systemet så omorganiseras att beväringsmannen mera kände sig vara en människa än ett nummer, mera en medborgare i samhället som fullgör en oundgänglig plikt än ett besvärligt exercisobjekt till löjtnanternas förargelse. .Matordningen måste taga hänsyn till hvad de unga männen fordra för sin hälsas och sina krafters vidmakthallande, en ordnad inspek-, tion öfver mal förhållandena upprättas, hälst genom att befälet äter tillsammans med manskapet, samt en sådan anda inplantas hos befäl och manskap, att de alla känna sig som kamrater och ej, som ofta nu, fiender.

För industriarbetarna torde det önskemålet vara döt viktigaste, att staten på något sätt. garanterade att beväringsmannen finge äter den plats ban nödgats lämna lör att fullgöra sin värnplikt. Det kan väl icke rimligen förnekas, att om man också utgår från att hvarje ung man med glädje skall fullgöra sin plikt mot fäderneslandet. så är dock offret för stort när han just för att kunna fylla sitt värf i detta hänseende försättes kanske i en lång tids arbetslöshet och su slutligen kanske tvingas att; ga under eller i bästa fall kasta sig in i ett annat yrke, som är ekonomiskt sämre för honom än det han lärt sig förut och inom hvilket ban genom tydliga anlag kunnat räkna pa att ga långt, oin ej den langa beväringstiden tvingat honom att därmed upphöra.

Hvad som under alla förhållanden måste främst» som en nödvändighet är att staten på något sätt under värnplikten hjälper de iiem där familjefadern är ute på bevämgsöfning. Tidiga giftermål äro på landsbygden ofta framtvungna af nödvändigheten att uppe-

hälla en ärfd gård, och då borde det vara statens plikt att se till att dessa nya hein icke lida brist pä det nödvändigaste. Inom industrien sko också många tidiga giftermål, och staten borde äfven luir visa sin omtanke

om dem som genom familjefaderns bortovaro i "statens tjänst ha svårt att draga sig fram. Då tidiga giftermål äro från statens synpunkt att i högsta grad uppmuntra, så borde några betänkligheter mot åtgärder i här antydt syfte ej få förefinnas.

Till denna fråga om värnplikten som bidragande orsak till den sn sorgligt stora emigrationen hör också det kända förhållandet, att samma värnplikt också sedan vållar att så ytterst fä af de i unga är utvandrade kunna återvända till Sverige. Man kan med fog säga. att där inte värnplikten i och för sig utgjort anledning till utvandring så har den dock påskyndat denna utvandring för många, ja rent af fastslagit tidpunkten för de unga i allmänhet. Ty skall amerikafebern, som legat i blodet kanske frän barnaåren, taga sig ett utbrott, så bestämmes tiden härför just genom värnplikten. Före det tjugonde året anser man sig självklart böra resa. Men häraf följer da också i regel, att den unge mannen tager farväl af sitt fosterland för alltid. Han reser sin väg kanske med de vackraste föresatser att förtjäna pengar och komma hem och köpa en egen gård, men sä när några är gått oeh lian är färdig att vända åter, sa hesiterar ban inför den i hemlandet väntande värnplikten. Han vill icke »gå som en gammal tok» på fältet bland de unga bevärings-männen, och så beslutar han sig att stanna kvar tills han blir 40 år. När den tiden sä småningom kommer, har ban vuxit in i de amerikanska förhållandena, så att han icke kan lämna dem. Och så stannar ban kvar i Amerika med sin familj, som annars skulle ha skänkt Sverige ett antal kraftiga armar.

Denna värnpliktsmur, som hindrar så många af landets söner att återvända hem, bör raseras eller åtminstone öppnas på sina håll. l>et är möjligt att svårigheter skulle resa sig mot ett generellt fastslående af rätten att. utan värnpliktspåföljd återvända till hemlandet efter viss uppnådd lefnadsålder; ty skulle denna ålder sättas för lagt så blefve effekten den att de unga männen i det lätta valet mellan några års beväringsexercis och några ars amerikavistelse naturligtvis valde det senare. Men något bör dock uttänkas för att taga bort detta hinder för äterinvandring. En uppnådd lefnadsålder af 30 ar skulle kanske kunna berättiga till befrielse frän deltagande i värnpliktsöfningarnn, men dock ej fritaga från skyldighet att inskrifva» i milorna och vid krigsutbrott tjänstgöra pa områden, där ej fackutbildning är erforderlig. Man synes böra kunna med skäl antaga att den som under 10—12 år pröfvat sina krafter oeh sin energi i främmande land mycket väl kunde förutsättas äga de nödvändiga betingelserna för att i ett krig kunna tjäna sitt land ntanatt han haft någon särskild öfningstid härför. Frågan torrle knappast kunna betraktas såsom annat än en rent administrativ och militärteknisk sådan, som fackmännen pa detta område med lätthet borde kunna lösa.

Men om man icke skulle anse sig böra generellt öppna porten för alla 30-åringar, så kunde man säkerligen finna en form som åtminstone gåfve möjlighet för en del af svenskamerikanerna att återvända utan värnpliktsföljd. Dispens kunde t. ex. lämnas hvarje 30-årig man som visar sig ha köpt eller gjort upp om köp af jordbruksfastighet, hur liten som helst. (Vid uppgörelse om köp skulle köpekontraktet kunna annulleras, om ej dispens medgåfves.) Vidare skulle denna dispens kunna utsträckas till alla gifta män.

Att staten skulle ha nytta af en reform i här antydt syfte är obestridligt. Man kan ju från något håll invända att de som rest ifrån sin värnplikt fortfarande stå i skuld till hemlandet och att detta är en skuld som de böra hederligt infria, men det gäller nog här att se mer pa realiteten än på teorierna. Verkliga förhållandet skulle ju bli att svenska staten får igen en del kraftiga armar, men icke förloras de därmed för försvaret. Ty hade dispensen ej medgifvas så hade de aldrig kommit tillbaka, och Sverige hade förlorat icke endast soldatmaterialet utan också arbetskraften och kanske ett samladt kapital. Tillgången på vapenföra skulle knappast i n,i gon mån minskas genom en sådan dispens, ty säkerligen äro de personer lätt räknade som här i Sverige nu fullgöra sin värnplikt i åldern mellan 30 och 40 år.

Andra orsaker till utvandringen.

Så snart man kommer in på frågan om möjligheten att få ungdomen att stanna kvar i landet, får man i regel ahöra en lang klagan öfver hur litet som gjorts af staten för att tillhandagn med jord dem, som intet högre önska än att kunna skapa sig ett eget hem och en jordbit, som de till egen nytta kunna nedlägga sina krafter på.

Egnahemslånen ha blifvit sa svårtillgängliga, att knappast någon anser det löna mödan att söka erhålla dem, och byra-kratismen på det området synes alldeles fördärfva förtroendet till denna institution.

Men hvad nian gärna vill tro pa i denna landsbygd, det är att staten, om den ville, kunde få behålla folket där nppe pa småbruk, om blott tillfälle gi|fves unga män att få en jordlott. Ty att jorden hälles kär hos manga, som icke nu se sig i stånd att bilda eget hem men med glädje skulle mottaga tillfälle härtill, därom vittnar mycket. I detta hänseende talas ofta om hur staten kunde skifta kronojordarna -och de alldeles för stora prästgårdarna tör att där låta arbets-

kraftigt folk slå sig ned. Att sälja jord behöfde, icke då vara den gällande principen, men väl att upplåta jord, och då mot garanti att den väl brukas. Talade man med f. d. torpa re, så fick man höra hur jorden var dem kär och hur de sa gärna skulle önska sig komma äter till en torfva, men mot garanti för framtiden att fa skörda någon lön af sin hårda möda. Flera af dem förklarade sig ha gråtit när de fingo höra att deras med sådan svett och möda uppodlade teg skulle af bolaget besås med skog.

De hade hört talas om. genom Amerikabrefven, att regeringen i 1T. S. A. upplät jord pä billiga villkor för hvem som ville ägna sig åt jordbruk, och de hade hört hur lätt och fort det gått för många att fa sin farm skuldfri. Mot detta satte de då svårigheten, ja omöjligheten att här i landet få sin egen jordlott, och så blef resultatet för många af de kraftiga, arbetslystna männen att de reste sin väg

för att pröfva lyckan i det förlofvade landet i väster».

* *

Den andliga och politiska vakenheten förefaller vara ganska stor i dessa trakter, ty man har intresse för allmänna angelägenheter och tidningar läsas allmänt. Men hvad som fattas är känslan af ansvar för sina egna barn och sitt eget land. Barnen skulle kunna bindas vid jorden och hemmet med litet förstående tor deras behof af omväxling, förströelse och bildning, men bonden-fadern har icke sinne för detta.

En framstående kännare på detta område, själf uppväxt i dessa bygder och nu innehafvare af ett statens ämbete, yttrade härom bl. a.:

.\"i taga ett hem, där jag hade till kusiner ej mindre än 10 syskon. Eller mitt eget, där vi voro 12 syskon, Det var barnrika familjer, och man växte upp under arbete. Men det blef i längden för trångt för själen, tv ingenting gjordes för förströelse och bildande läsning. I de pietistiska hemmen var det värre än någon annanstans. Det blef inga intressen som knöto barnen kvar vid hemmet, det blef intet fäste för dem, utan sä fort de blefvo litet större sa väldet att i tur och ordning begifva sig till Amerika. Bröd fattades aldrig i huset, man stod sig godt, men det blef för torftigt för själen, nian ville ut och se något, och man reste. Jag köpte en bok en gång för en hel krona, som jag förtjänat själf för extra körning, och jag höll på att få stryk af min far.

Ett föredrag i något bildande ämne, en föreläsningsserie, ett möte — allt sadant var otänkbart. När jag blef student och ordnade ett sockenbibliotek i min hembygd, så blef det så illa upptaget af en präst att han förbjöd användningen af biblioteket.

Och sä ga hemmasönerna utan någon lön och utan den frihet, som ändå ungdomen kräfver. En fnlMögskola här i Värmland, med särskildt aktgifvande pä undervisning i jordbruksskötsel, det vore något att binda ungdomen med. att skaffa dem rot i hemmet med. I »et är sällan folkhögskoleelever resa till Amerika. De ha lärt sig att sätta v ärde på vår egen jord och stanna här för att göra den rikare och mer bärande.

Xär man frågar ungdomen hvarför den reser, så svarar den med att hänvisa till den tunga värnplikten och den saknade rösträtten. Det är ju svårt att svara på sådant, ty man måste ju medgifva att värnpliktsbördan är tung, ja öfver höfvan tung, och att rösträtten låtit vänta pä sig alldeles för länge, men man gör ju ändå allt för att. tala om bur godt detta land ända är och hur väl det behöfver och förtjänar att behalla våra armar.

]Vien de resa! Ty det är dollarn som lockar, det är den materialistiska egennyttan som regerar sinnena hos dem, och de se mer på dollarn än på sitt fosterland. Men det är därför att de blifvit uppfödda för trångt, med för små vyer. Skaffa ungdomen luft inom eget land, höj deras sinnen genom vetande, öka deras intressen genom att skaffa dem undervisning i jordens skötsel, låt dem få fara ut i vårt land och se hur vackert det är och hur rikt det är när armarna arbeta, låt dem gå i skola och taga studieresor till Danmark för att se jordbruket där, gif dem ett stycke jord till eget hem, sa skall ungdomen stanna kvar i vårt land och trifvas kvar här.

Våra väldiga kronojordar och våra stora prästboställen böra skiftas oeh fördelas pa småfolk som vill ha sin egen torfva men inte kan skaffa den utan hjälp af staten. Hvarför skola kyrkoherdarna ha sä stora ägor' Icke kunna de sköta en sadan massa jord, oeh inte äro de heller till för sådant. Nej, de borde ha lön för sin

tjänst och sitt lilla boställe, men inga jordagods.»

* *

*

Skatterna anses i allmänhet vara allt för höga i betraktande af den svårighet hvarmed bonden drar sig fram pa sin gärd. Särskildt klagas pa många hall öfver fattigvärdst.ungan, hvilket icke är att undra öfver da de mest bärkraftiga elementen begifvit sig frän hemlandet.

Äfven här verkar motsättningen mellan förhållandena här hemma och i Amerika. Här kan skatten uppgå till en betydande del af afkastningen, ja kanske utkräfva hela det kontanta belopp som med alla till buds stående möjligheter kunnat uppbringas af jorden oeh biförtjänsterna, men i Amerika, skrifva svenskamerikanerna hem,•>.

är skatten sä obetydlig sä att den inte inärks. Ja, den som inte har fastighet har ingen skatt alls. tala de om, och så bidrar äfven detta till att öppna längtan efter de ljusa förhållandena där pä andra sidan.

Starkt tränger också i dessa trakter fram behofvet af och krafvet på en ålderdoms försörjning, bekostad af staten och betryggande för de gamla, som nil lida under en oordnad fattigvård. Detta, att icke pä ålderdomen våga räkna pä en tryggad existens, drifver

säkerligen mångtaliga öfver oceanen.

« •

•

Någon utvandring med anledning af att tjänstehjonsstadgan eller den allmänna behandlingen af tjänstefolk skulle kännas för tryckande och hård kan icke numera i dessa trakter ifrågakomma som möjlig, enär så ytterst fä tjänare finnas, ocb den allmänna regeln, att den begränsade tillgängen pä arbetskraft medför bättre villkor för den arbetande, således här får göra sig gällande. Lika litet som det finns af torpare i detta härad finnes det af statare och drängar.

I)å alltså i Jösse härad knappast finnes några andra landtarbetare än hemmasöner, så kan man knappast ifrågasätta ens tanken på organisation bland jordbrukets arbetare i detta härad. Däremot har organisationsrörelsen tagit fart inom industri och bruksrörelse, hvarigenom också lönerna därinom stigit väsentligt öfver den norm som nog annars fått vara gällande.

Att detta i sin mån påverkat lönernas stegring äfven på landsbygden är helt naturligt, och ofta får man höra jordbrukarnas klagomal gå ut på att fördöma industriens alltför starka påträngande.

Böndernas uppfattning om industrien på landsbygden belyses också af att frän tlera håll på fullt allvar framhölls såsom både önskvärdt och nödvändigt, att industrien skulle förbjudas att vara verksam bela året och åläggas hvila i minst fyra månader d. v. s., under sommaren, för att därmed forhjälpa jordbruket till erhållande af tillräcklig

och billig arbetskraft. I en socken klagade en för industrien intresserad man öfver att det var omöjligt för en fabrik att ligga pa landsbygden, ty om det också lyckades att erhålla jämförelsevis billig arbetskraft, så bestämde bönderna fabrikens taxering till sädana belopp att det blef omöjligt i längden att stå ut med det. Pa det sättet skrämdes industrien ifrån landsbygden, hvilket vore till förfång både för jordbruket och industrien.

Utom de förut nämnda olika anledningarna till emigrationens stora omfattning i dessa trakter bör äfven nämnas missnöjet med de politiska oeh kommunala förhållanden som råda. För den som72

möjligen väntat att i dessa trakter finna någon utpräglad eller afgjordt bestämd uppfattning om att rösträtten, eller rättare saknaden af densamma, skulle vara en af hufvudorsakerna till utvandringen, måste det vara i hög grad förvånande att i stället linna, hur litet man i självfva verket t.yeks intressera sig för den politiska rösträtten. Förklaringen ligger naturligen däri, att de flesta bär äro själfägande bönder och att de äga sin politiska rösträtt. Statare, torpare och drängar existera knappast. Men den kommunala rösträtten får ingen god orlofssedel från bönderna, allra minst i de trakter där bolagen börjat verka.

En liten gärdsägare, 72 år gammal, talade om rösträtten i följande ordalag: »Jag har arbetat i all min tid och gjort rätt för mig och jag betalar en skatt af 30 kr. pr. år, men har ända ingen politisk rösträtt. Och den kommunala rösträtten skola vi inte tala om. Där förslå vi små inte sä mycket som ett sandkorn.»

En annan man, hemmansägare och ansedd jordbrukare, yttrade: »Ungdomen vet att Sverige ligger efter i fråga om att ge medborgarrätt åt folket, och den vet också att i Amerika har man rösträtt men inga skatter. Sådant bidrar inte till att fa dem att stanna kvar i sitt fosterland, de känna sig stå utanför, såsom mindrevär-diga människor, och de tycka inte om det. Just vid 19—20-årsåldern, da de skola ut pä en kräfvande värnplikt, komina (le på dessa tankar, och det är den tiden det är sä farligt. Resultatet blir också att de resa sin väg. — — För resten. Om också inte rösträttsfrågan gör direkt sä mycket till att de unga resa sin väg, så lämnar den dock tillfälle för de unga utvandrarna att förebara det skälet, och det är sorgligt redan det.»

Närmare och inom självfva industrien får man oftare höra nämnas saknaden af rösträtt som anledning till utvandring. Där talar man mera om denna brist i vår utveckling och har i stället ganska

litet att säga om värnplikten.

* *

«

Befolkningen synes i allmänhet vara nykter. Där tillgången till spritdrycker ryckvis öppnar sig, såsom vid marknader eller då gammal sedvänja så anses bjuda, brukar nog förtäring ske till öfvermätt, men sedan kan långa tider gå utan någon tillgäng alls till berusande medel. På järnvägen förekomma nog scener, däri spritdryckerna kunna ansos vara padrifvare, och vid de platser där öl serverats ha nog uppträden ägt rum som visat att konsumtionen gått för långt, men påfallande var det faktum, som man genom ständiga resor konstaterade, att de mest utmärkande oegentligheterna förskrefvo sig frän främlingar och alls icke frän Jösse härads inbyg-2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

gare. Den sig allt mer vidgande nykterhetsrörelsen bland brukens och den öfriga industriens arbetare har också här i trakterna haft sina synbara verkningar, såväl uti inskränkning af de rättigheter som fiirut funnits som ock titi ett bättre aktgifvande på ordning och skick där utskänkning ännu fortginge. Nykterhetsrörelsen är i dessa trakter i allmänhet sammanslagen med den egentliga fackföreningsrörelsen och därmed äfven med den socialdemokratiska rörelsen, synnerligast ungdomsrörelsen. Att denna rörelse förmår kvarhålla mänga unga män i landet, som annars skulle ha utvandrat, det må anses alldeles obestridligt om man icke vill frankänna de ganska enhälliga omdömena härom allt vitsord.

, För en ung man som kommer från jordbruket och går in i industrien blir detta föreningslif, antingen det nil är nykterhetsarbete, fackförenings verksamhet eller politiskt deltagande, en välkommen omväxling i det annars

dagliga enahandat och en lämplig utfyllnad för ett klart och vaket sinne. I)et är också sällsynt att någon af de mera verksamma ledarna för dessa rörelser emigrerar, ja, det är icke vanligt alls att någon af dessa organisationers medlemmar gör det. Och någon grupp- eller massutvandring, som man får bevittna hvarje vecka vid stationerna, da hela skaror af blomsterbemängda ungdomar från landssocknarna begifva sig utaf till U. S. A., det förekommer icke från industriorterna. Industrien synes kunna behålla kvar folket.

Någon utvandring beroende af religiösa bevekelsegrunder kunde icke konstateras. Visserligen nämdes någon gång äfven den orsaken, »len det gällde i sa fall förhållandena för flera decennier sedan. Att religiösa motsättningar i hemmet ibland drifva till emigration kan fog någon gång lysa fram ur uttalandena från de hemmavarande, men nägon mer betydande orsak kan man ej säga att ilen är.

Häremot synes bristen på nöjen och förströelse i hemmet, sak-Huden af trefnad och omvårdnad, en ibland beklagansvärd brist på sinne för renlighet och frisk luft, allt sådant som annars kan göra •"tt hem tilltalande och kärt, vara en nog så betvdande orsak till

de ungas flykt från hembygden.

• #

•

Det allmänna ropet i häradet och särskildt i dess skogsbygder sä snart man kommer in på frågan om afsättningsförhallandena för jordbruket och dess möjlighet att bära sig: gif oss järnvägar! ^e iånga afstånden lägga band pä all företagsamhet och initiativ-kraft. Förmögenheter finnas i malmer och i starka forsar, men ingenting kan på langa sträckor tillgodogöras därför att-järnvägar saknas. »Gif oss järnvägar i Värmland, sa skola vi kunna behålla vårt folk, och våra bygder skola blomstra. I vägg ut en järnväg, om det också vore i ödebygderna, och det skall visa sig att det här rik frukt. Sa. mycket mer da när här finns folk förut, som blott behöfver kommunikationer för att visa hur rikt landet i självfva verket är och hur mycket det står i beredskap att bjuda blott man vill besvära sig att hämta det.»

Inlandsbanan skulle blifva räddningen för vida trakter, därom är man enig, och därför följer man med sådant intresse hvarje liten åtgärd som kan auses ha något sammanhang med denna stora frågas väg mot sin lösning.

Ekonomiska skäl. Hjälpen från Amerika.

Ett ganska allmänt svar på frågan om anledningen till emigrationen är detta: »Man förtjänar lättare sina pengar i Amerika än här.a Och ser man djupare in i frågan, så finner man snart att de äro ansenligt många som rest till Amerika med den bestämda föresatsen att endast vara borta några år och så komma igen för att göra bruk af det intjänade guldet. Somliga ha kommit i skuld på sin gård här hemma och resa till Amerika för att intjäna det behöfliga beloppet för skuldens betalande, somliga resa, tycker man, af ren nyck, endast för att (let för tillfället kanske bjudes ressällskap öfver Atlanten. Hur kort man tvcker vägen är till Amerika, det förstår man af hur lätt både (len unga och den gamla beslutar sig för att företaga resan. En liten tvist i hemmet, ett bref eller en notis i en tidning är tillräckligt för att drifva fram ett beslut om afresa till U. S. A. >En man köpte en gård i en af Jösse härads socknar och byggde på den, men kont att stå i en liten skuld på .400 kr. när hela garden var färdig såsom han ville ha den. Men skulden på ;i<Mi kr. tålde han inte vid. Han hade exercerat, beväring och stod nu färdig att börja på egen torfva med eget hera, men skulden oroade honom. Och som vägen till Amerika anses kortare än någon annan v ii g från dessa trakter, så reste ban till landet i väster och har nu varit där i tre år. Han har fortfarande sin gård kvar i .lösse, men ingen vet om ban någonsin kommer äter till den.»

»Man reser för de minsta anledningar och man gör det ofta i tanke att snart komma hem igen. Det är som om man ansåge att Amerika vore en bank. där det blott är att lyfta pengar när man behöfver.»

Många af dem som emigrerat ha också pä ett erkännansvärdt sätt hjälpt de hemmavarande och kanske skaffat

dem pengar att2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

betäcka skulder med oeh rädda garden från att behöfva försäljas, i många fall ha de utvandrade lättat fattigbördan för hemkommunen, i det de genom penningsändningar försörjt sina gamla föräldrar och därmed befriat dem 1'rån atf anlita fattigvården.

Man kan förstå hvad sadant inverkar pä den fortsatta emigrationen. Fattigvården har i dessa trakter icke bättre klang än i öfriga delar af Sverige, och kan en gammal far eller mor befrias från att äta fattigbröd, sn göra barnen allt därför. När de dä se att bästa hjälpen åt dessa gamla kommer från dollarns land så blir det också därigenom en lockelse för andra att pä den vägen hjälpa sina fattiga föräldrar. Hvad som annars skulle kunna kallas hård-hjärtadt oeh pietetslöst i de ungas sträfvan att komma ut i världen, då deras gamla föräldrar äro i absolut behof af deras omtanke och stöd, det får nu något af nödvändighetens och den sonliga eller dotterliga omtankens prägel öfver sig, och sa blir en resa till Amerika icke ett öfvergifvande af plikterna mot ens egna utan i stället ett försök till infriande af dem.

För att gifva en föreställning om hur mycket som i penningväs; går frän Amerika till dessa trakter torde böra meddelas att uuder 1906 ankom till Böda poststation och kommun ett belopp af kr. 31,46J-73. Ben största posten ingick under julmånaden, december, med 5,940-3 1 och därnäst i mars med 5,036-60. Härefter voro beloppen fördelade på april 3,6X8-13; juni 3,264*39; maj 2,693-:>s; februari 2,378-05; oktober 2,184-gs; november 1,831'ae; januari 1,686*49; juli 1,062-29; augusti 883-62; september 815*30.

Detla är endast hvad som inkommit i post-anvisningar; men då därtill komma åtskilliga bankanvisningar, genom banker i Stockholm. Malmö, Hälsingborg, Göteborg m. fi. städer, samt ytterligare ett antal rekommenderade försändelser, sa måste den angifna summan af amerikapengar till denna församling under ett år betydligt höjas.

Om man dock icke alls tar hänsyn till dessa andra stora penning-kanaler utan endast haller sig vid de öppna postanvisniugarna, som af hvem som helst kunna kontrolleras, så ger dock denna ekonomiska insats frän våra landsmän i Amerika vid handen en storartad minnesgodhet och känsla lör hembygden. På Böda församlings omkr. 1.600 invånare motsvarar detta tillskott från Amerika en snmmn af omkring 20 kr. pr individ och ar. Pä eu familj med några barn kan således räknas i medeltal e:a 100 kr. pr år i amerikahjälp åt de hemmavarande. I verkligheten är det dock mer, som ofvan visats. Det behöfver icke här ytterligare understrykas, att denna penningflod från fjärran västern också är den starka magnet som drar massorna af ungt folk ditöfver.

Mänga komma också igen med besparingar, antingen medhaf-vande penningarne eller också med dessa redan förut placerade i76 EMIGRATIONSITBEDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDE»SÖKNINGAR.

svenska banker, som enligt mängas mening ge mer ränta på kapitalet än de amerikanska. De köpa sig då gärdar, som i allmänhet bli bra skötta. 1 en församling, Böda, rinnas stora sträckor där nästan samtliga hemmansägare äro återvända svenskamerikaner, eller nästan alla gårdar inköpta för amerikapengar». I)e placera sig med förkärlek intill järnvägen eller i trakter som icke ligga allt för långt ifrån kommunikationer, hvadan man ganska sällsynt påträffar dem i de mera aflägsna skogsbygdenia. I regel ha de återvändt först sedan de uppnått den ålder då deras värnplikt upphört, men i några få fall kunde man konstatera att äfven yngre män vändt åter till hemlandet och här bosatt sig. Vid närmare ingående på, de omständigheter som varit bidragande orsaker till denna ovanligt tidiga återkomst, erfor man, nästan i samtliga fall, att sjukdom eller lyte. förvärfvadt i Amerika, gifvit återinvandraren visshet om befrielse frän exercisen. När mannen i grnfarbete fått ett ben brutet. när han vid hästskötsel fått ett refben afsparkadt eller när han legat tre gånger pa amerikanska si likhus för blindtarmsinflammation. o. s. v., då återvänder han till nemlandet, där arbetet icke är sa jäktande, och söker att med resten af sina krafter fa den förut försmådda svenska jorden att gifva honom bröd.

Men i en del fall komma de igen. ungefär så som de tänkt sig vid bortresan, med sinnet fortfarande öppet för det egna landet och dess möjligheter men med nya erfarenheter och en ekonomisk rygg. som förut kanske alldeles saknades. Oeh då reda de sig godt, skaffa ät sina barn. som kanske redan i Amerika fått en god uppfostran, både förströelse och bildning, eller, med andra ord, något mer än barnen i de omgifvande gårdarna kommn i åtnjutande

af. Härigenom skapas också denna längtan hos de andras barn att komma dit öfver till det förlofvade landet, förtjäna pengar och komma igen och ha det ekonomiskt lyckligt ställdt.

1 de fall dä man kan säga att emigrationen varit till direkt nytta för de af densamma närmast berörda, antingen som en räddning för den utvandrande själf eller för hans kvarvarande anhöriga, många gånger för bada parterna, sä är det i de fattigaste hemmen, där nöden formligen tvingat till någon iitgärd, hvarigenom munnarnas antal minskats och det ekonomiska tillskottet ökats. »Det hade aldrig kunnat gä för oss om inte någia af dem kommit öfver till Amerika och pä den vägen hjälpt till» — det är ett ganska vanligt svar dä inan kommer till de, fattigare hemmen, handtverkarnas, torparna» eller dagakarlens.

En skomakare som har hela stugan full af barn kan inte tänkas i dessa trakter kunna reda sig. Han bar alldeles för liten inkomst af sitt yrke och har ingen egen gård där han kan använda de uppväxande barnens arbetskraft, utan måste släppa ut dem

andras tjänst. Men därmed har lian också alldeles förlorat möjligheten att af dem ha någon hjälp till hemmets vård och tryggande, ty i tjänst hos bönderna få de ingenting öfver att hjälpa föräldrarna med. Så blir den enda utvägen att låna till en amerikabiljett och begifva sig af.

».lag har arbetat i mitt yrke,» sade en fattig skomakare, i Sn år och jag kan säga att jag icke ännu kunnat förtjäna mer än högst en krona per dag i medeltal under året. Att fä upp priserna pä vårt arbete synes också vara omöjligt, tv många laga sina skor självfva, ocb många äro de gamla, nästan orkeslösa, som hålla på med skomakeri och hålla priserna nere. (.För ett par sulade och klac-kade mansskor, pliggade, fa vi Ws och för sydda 2'a», för frunsskor få vi resp. lv>o och 2-oo. Da lädret är sä dyrt som det är, så blir det inte många ören öfver för värt arbete.) .lag har i regel arbetat j7—is timmar om dygnet men aldrig kunnat fa ihop så mycket att jag fått mig en egen stuga. Ett litet potatisland har jag hyrt i backen intill där jag bor. Sju barn har jag fostrat upp ändå. och nu har det börjat te sig i ljus äfven för mig, tv nu har jag begynt uppföra min egen stuga, ieke af egna pengar som jag förtjänat, utan af de pengar min äldsta flicka, hon är nu IS år, sändt hem till oss från Amerika. När hon var 14 år reste bon, och började redan första året sända hem pengar till oss. Sedan hon fyllt 17 ar har hon regelbundet sändt oss 1') dollar i månaden och dessutom litet extra, så att vi nu på fyra år fatt tillsammans 1,500 kr. från henne. Det. är pä de pengarna vi nu skola bygga var egen stuga. Men nog är det egendomligt att man skall arbeta träget ett helt lif här i Sverige oeh inte kunna åstadkomma sä mycket som en ung flicka hinner spara p;i endast några få år i Amerika. Jag kan dä aldrig tala illa om Amerika eller emigrationen, tv jag vet inte hur det skulle gått ined oss om inte vi fått flickan dit öfver.»

En annan skomakare hade !• barn, däraf 3 flickor och .'i gossar i Amerika, ».lag hade aldrig kunnat foda dem i alla fall. En fick resa på försök, och när det gick bra för honom sa kommo de öfriga 1 tur och ordning efter.»

Hur det kan te sig för en fattig torpare och hur för honom räddningen kommer genom barnens utvandring det: visar följande Utdrag ur anteckningarna från undersökningen i en af de mindre socknarna.

—--En torpare med 12 barn, däraf de 2 flickorna och 3 af

de lo pojkarna äro i Amerika. De öfriga hemma:

"De ha rest för att hjälpa nss här hemma, <>ch det ha de också JJ]ort. Vi fingo detta torp bär för 16 år sedan, ute i skogen och i kärsta träde alltsammans. Ingen kalk fingo vi till jorden, fastän Vl borde haft kalk öfver hvarje bit, och 16U dagsverken skulle vigöra åt herrgården, Men]mr göm 100 dagsverken där, när jorden här var sådan att den med arbete både dag oeh natt ändå inte kunde komma i ordning pa flera år. Och inte nog med de 100, gården skulle också ha öfverdags v erken (tör 07 öre), och var det någon dag vi inte kommo dit. sä fingo vi allt veta utaf det. Vi hade fem barn när vi kommo hit, och sä småningom växte de upp, så att äldsta pojken fick ga fram till gärden och göra dagsverken. Dessförinnan hade mor länge gjort dagsverken, 13' far måste hälla på hemma för att fa något af torpet eller för att med snickeriarbete tjäna en slant extra någon gån g.

Sä höll da äldsta sonen pä i mänga år oeh slet från kl. 5 på morgonen till kl. 8 på kvällen och fick maten till sig hemifrån. Men aldrig att han kunde förtjäna sig en krona extra eller få någon uppmuntran pa gården, aldrig. När ban blef 2.r> år gammal, ledsnade han pa det och lånade sig pengar till en amerikabiljett. Inpå andra året kunde han betala både respengarna och lånet med 450 kr. samt dessutom skänka far och mor 150 kr.

Det var var räddning att han reste. Annars hade vi gatt under.»

Sedan reste de undan för undan, så att på sju år fem af syskonen rest sin väg till Amerika, De ha hjälpt föräldrarna mycket. De ha sändt pengar så att föräldrarna kunnat för 1,600 kr. köpa sig ett eget ställe, dit de snart skola flytta. De lämna då torpet. Torpet är nu arrendetorp och befriadt frän dagsverksskyldighet. Arrendesumman är 110 kr. om aret.

Förhållandena i Amerika.

Inför sådana skildringar som den här ofvan relaterade kan man aldrig beklaga att ventilen till Amerika stått öppen för nngdomen på vissa håll. Ofta far man också höra hur framstående kommunalmän uttala sig synnerligen fördelaktigt om de utvandrande ungdomarna och med glädje berätta om hur de förhjälpa mänga hem att komma ur skulder och många gamla att erhalla en sorgfri ålderdom. Det förefaller oeksä som om i allmänhet folket frän dessa trakter slagit -ig väl fram i Amerika. Visserligen kan man konstatera, att det är här som öfverallt annars att man talar om dem det gått bra för men glömmer dem som fått det svårt, men det är anmärkningsvärdt enigt det omdömet frän häradet i allmänhet, att de som utvandrat därifrån alltid ha fått bra arbete och goda löner.

Dessa löner äro olika för olika arbeten, men som norm för betalningen af gröfre arbeten synes 2 — 2t,o dollar om dagen vara det gällande. En sågverksarbetare erhåller 2—2"st dollar för 10 timmars arbetsdag, en byggnadsarbetare i städerna kan dock fa 25 dollar i2. JÖSSE HAKAD. FÖRHÅLLANDENA I AMERIKA.

79

veckan. För vanligt grofarbete betalas på mänga bäli 2-7 5 à .'5 dollar om dagen eller 60 dollar i månaden för 3 mån. och 45 dollar i 2 mån. vid .skogsarbete. För helt år knnde uppgöras om 35 dollar pr man. för sommaren och 30 dollar för vintern. En hästsfcötareförman kunde ha 70 dollar i man., en lokomotivförare ända till 10 à 12 dollar oiu dagen. »En jordbruksarbetare, som går hos engelsmännen (hos svenskarna vill ingen arbeta, ty de ha ej begränsad arbetstid utan vilja ha arbetarna i selen hela dygnet, om det är möjligt), får vid goda skördeår 20—25 dollar i man. och allting fritt.» En arbetare vid sågverk, som är skicklig arbetare men icke intager förmans- eller befälsplats, bar för vissa svara arbeten en lön af 9 dollar om dagen jämte fria husrum och vedbrand. En grofarbetare har 5 dollar om dagen, »men det är ett svårt arbete, i hvilket man inte står ut många år».

Arbetstiden är i regel 10 tim., äfven för skördearbete. Användes öfvertid, sa betalas detta särskildt. Arbetet slutade i vanliga fall kl. 6 e. m., »och man sätter stort värde på den kvällsledigheten».

En liten Hicka lär 2'so—5'oo dollar i mån. och allting fritt.

Som jämförelsesiffror kunna anföras några priser på olika förnödenheter. Ett par grofva skor kostar l-so à 2 dollar eller om de äro af finare slag 4 à 5 dollar En beställd kostym kläder kostar 30 dollar, en färdiggjord kostym 10—15—20 dollar. För mat och husrum ges 4 dollar i veckan eller 14 à 15 dollar i mån.

Ett samtal med en återvändande svensk-amerikan torde här kunna vara af intresse att i sammandrag söka återgifva. Anteckningarna äro de ursprungliga. Mannen har varit i Amerika 21 är och under senare fem åren farmare på egen gård. De hade varit 10 syskon (8 gossar och 2 flickor), och alla pojkarna reste till Amerika. En af dem berättar:

»Vi voro 10 barn i hemmet, och vi arbetade och sleto, men ingenting blef det af det. Man gick till slut och kände sig onyttig, fast man låg i och arbetade, ty något resultat förmärktes inte af ansträngningurna. Någon lön hade man inte, och nagra pengar kunde man 'nte skaffa sig. När man fick gå till marknaden någon gång, sä kunde man

få i reskassa 25 öre, eller högst 50.

Arbete felades således inte, jag fick göra både karl- och fruntimmersarbete. och jag var nog duktig och flitig, tror jag, men ingenting blef det. Allt gick till husets behof, och ingenting blef öfver. ' 'ch nog var det elakt att behöfva be om en slant, när man ville ®nna sig något extra.

Så reste bror E. lorst, och så kommo vi efter så småningom. Pa 12 ar (1879—1891) reste vi alla 8 pojkar i sex omgångar till Amerika. Två af oss ha gårdar här i Värmland, men om jag stannar iir ännu inte bestämdt. En är död och fyra äro kvar i Amerika.

Arbetslönerna äro bra i Amerika. När jag gick hiir hemma och arbetade, så hade jag väl fått hålla på med det i all min tid utan att fä ihop sä mycket att det räckte till en amerikabiljett; men nu fick jag hjälp af min bror, och när jag varit ett halft år i Amerika sa hade jag förtjänat sa att jag när som helst kunnat företaga en resa till Sverige.

Svenskarna och skandinaverna i allmänhet sta högt i anseende som arbetare i Amerika. Det är detta som också gör att svenskarna så snart lära sig att trifvas där och fa fosterlandskänsla med det nya landet. I lär finnas ocksä sa många vägar att förtjäna pengar pa, ingen behöfver genera sig för att ta hvilket arbete som helst.

Hade varit kock at arbetslag och försökt allt möjligt annat också, men på senare fem ären haft en farm. Betalade för arbetare 1 *75 dollar om dagen aret rundt i jordbruksarbete, under skördetiden 2-so dollar.

(För 2t»o dollar kunde man få ett par goda arbetsskor, för 2 dollar ett par sämre. För mat och husrum betalades pä landsbygden 14 dollar i män., i städerna 16 dollar.)

Hvad som frapperar när man kommer äter hit är, att man låtit skogen växa alldeles in pa ägorna. Åkrarna ha blifvit bersåer. Det är alldeles oriktigt att lata det ske så. Mon det ser ut som man skulle värdera skogen mer än jorden. Detta är dock ett stort fel, som visar att man är efter sin tid här.

Dessutom är det ju sådan brist pä arbetskraft, så jordbruket har nog svart att reda sig.

Det beror nu pa om jag stannar här och köper mig en gård. Man älskar nog Sverige och vill vara här, men det är svårt när man inte vet om man kan komma sig ut med att ta ett jordbruk. När jag nu reste hit, i maj, var det öfver 600 svenskar med pä båten frän Amerika, de flesta för att göra påhälsning här och så vända om igen. Men många af dein skulle stanna, om de här kunde

ha någon utsikt att få ett stycke jord på rimliga villkor.»

* •

•

En intressant iakttagelse gör man inom detta härad med afseende å de trakter i Amerika dit utvandringen går. Man finner nämligen att från en viss del af häradet emigranter nästan utan undantag resa till samma trakt i Amerika, där man tydligen bildat kolonier och där man efter allt att döma har att finna sina släktingar och bekanta. I en socken t. ex. svarade man att »härifrån reser man bara till Nebraska . Man talar om det som om det alls icke gällde Amerika. En annan trakt syntes sora utvandrarort ha valt någon plats i Californien, en tredje i Kansas o. s. v.Där i dessa stater, på vissa platser, har ungdomen i Jösse härad flertalet af sina anhöriga och släktingar. Hemma finnas icke många kvar, till Stockholm eller någon annan stans i Sverige skulle (le fä resa förgäfves för att fä fatt på några släktingar eller anhöriga, men i Amerika någonstädes ha de en mängd människor som de känna och som de kunna räkna sig som släkt till. Det är ifrån alla dessa människor de få hälsningar dels i bref och dels genom besök af någon frände, som med tjock guldkedja och moderna kläder går omkring i sin hembygd och fägnar ungdomen och de gamla med blomstermålningar från landet i väster och berättelser om de häpnadsväckande framgångar somliga ha haft. Från Nebraska t. ex. berättas om en man som där förtjänat öfver en half million kronor, och mänga andra ha rest dit efter honom och äfven fått det bra. Så ha de hälsat pä hemma och på sin väg tillbaka till Nebraska tagit hela trupper af ungdom med sig till sina farmar. Till en början fingo de

nykomna tjänst hos dem som varit där förut, och så skaffade de sig egen farm så småningom och togo i sin tur nytt ungt folk med sig öfver från hemlandet. Sä har det gått till, och så sker det också att ungdomen i vissa delar af Jösse härad formligen uppfostras till att bli duktiga medborgare i Nebraska.

Slutord.

De trakter jag under denna tre månaders undersökning genomrest ha varit storslaget vackra. Man bjudes här många förtjusande taflor, och det hela ger en bild af ett landskap som gynnats öfvermåttan af naturen. De skogklädda höjderna, dalgångarna med åkerfälten och de brusande älfvarna, de vackra, silverglänsande tjärnarna i skogen och så gårdarna högt uppe på de skogsklädda åsarnas krön — allt är en rik fägnad för öga och sinne.

Men äfven om denna sommars väderlek frän början lofvade sä godt att grödan stod frodig och vacker pä fälten, sä fann man snart att allting icke var som det borde vara. Naturen skänkte i rikt mått, men det föreföll som om icke människan hade förmåga att mottaga och tillgodogöra sig det skänkta. Gårdarna verka sällan förfallna, men också sällan vårdade och vackra. Boningshusen äro ofta ofärgade och stå där mot sin bakgrund, skogen, som halffärdiga och öfvergifna. Den röda färgen skulle smeka ögat och ge lif ät landskapet, men det. tyckes man icke fått sinnet öppet tör. Inte heller har man i allmänhet sinne lör det vackra uti en liten plantering eller blomsterrabatt utanför stugan. Det glädjetillskottet har man på mycket fa håll skaffat sig. 1 stället ser man byggnaderna lagda midt på öde fält. utan en buske pä långt håll. Det är dock

|«M/,, 6 nufaktur är svenakt. J)oek säljas af utländskt fabrikat revolvrar, knifvar och gevär.

I Norge köptes förr mycket fläsk (amerikanskt) och kaffe, men det är nu nästan slut. Det enda som ännu tages från Norge är sill och lutfisk.

Spannmål är bytesvara mot kaffe och socker och så äfven smör och ägg.

Dessa förhållanden gälla hela häradet, äfven i själfva gränstrakterna mot Norge. Där finner man handelsbodarnas uppsättning hufvudsakligen svensk, dä däremot deras kundkrets kan vara öfver vägande norsk.

Allmänna orsaker till utvandringen.

De allmänna orsakerna till emigrationen äro af växlande art och deras olika betydelse står i nära förhållande till hvarje bygds särskilda prägel, såväl med afseende å de agrariska och ekonomiska förhållandena som å folklynnets skiftningar.

I vissa delar af häradet framhäfdes särskildt någon viss orsak till emigrationen såsom den dominerande, i andra delar var det en annan orsak som sköts i förgrunden. I det följande skall beröras hvarje sådan orsak för sig, i den ordning undersökningen gifvit, vid handen att de haft inflytande på utvandringen från dessa trakter.

Värnplikten.

Den jordbrukandc befolkningen i Jösse härad synes vara enig om, att en af de främsta orsakerna till emigrationen därifrån är värn-ptik ten. Det nästan undantagslöst återkommande svaret pä frågan om orsakerna till utvandringen är, att »värnplikten skrämmer bort Ungdomen». Detta svar erhålles i somliga socknar från prästen i församlingen, från kommunal nämndordföranden, från hvarje hemmansägare, från handlanden, ftrrendatorn, torparen och dagakarlen, och det strykes ännu kraftigare under af riksdagsmannen, både den i första och den i andra kammaren. Alla synas medvetna om att den utsträckta värnplikten verkligen är den stora och betydelsefulla orsaken till uugdoniens flykt från fäderneslandet.

Det är icke endast hos de unga som motviljan och rädslan för värnplikten tager sig uttryck: äfven de gamla jordbrukarna, som på s>n tid själfva kanske endast haft en exercistid af 14 dagar, tala ^ed indignation om »denna svåra skatt på bönderna . De anse sig jordbrukare vara dubbelt betungade af denna skatt, tv i städerna hero i allmänhet icke föräldrarna så direkt af sönernas arbete, förmena de. »Det är inte nog med en dryg skatt till stat ochCO KMICRATI0NSUTREDN1N0EN. BILAGA VIII. BYODEUNDERSÖKNINQAR.

kommun, utan har man två söner i ungefär samma ålder, så får man lära sig hvad skatt staten dessutom kräfver ut. Skulle detta förvandlas i dagsverken och pengar, så finge man svindlande siffror på denna extra och orättvisa skatt på jordbruket, en skatt som är tyngre än någon annan.»

»När gossen är 15 år, får ban gå till prästen, och så efter konfirmationen räknar man honom som full arbetskraft, ty en dräng är omöjligt att få för drägligt pris. Gossen skall nu lära sig att på eget ansvar sköta det arbete som förekommer, och sä lyckas man slutligen få honom till den punkten då ban icke behöfver i regeln vägledas utan kan utföra en del arbeten både på eget initiativ och med godt resultat. Men när ban då blifvit mogen, då tages han bort från hemmet i tre år, under den brådaste tiden för jordbruket. Efter exercisen är han sä gammal, så han tycker han vill råda sig själf, och så lämnar han hemmet. Detta är nu gällande i de fall dä gossen stannar kvar och fullgör sin värnplikt, men hur många äro de som göra det? Från dessa trakter synas de flesta unga män resa till Amerika, och det göra de i regel före sitt 20:e år.

Svaren kunna i öfrigt sammanfattas på följande sätt:

Den är till förlust för hemmet, denna värnplikt, icke endast genom mistning af den arbetskraft som annars sönerna få nedlägga på jorden, utan också genom de nödvändiga penningtillskott som sönerna erhålla för att göra lifvet på lägret mera drägligt. Detta penningtillskott beräknades för söner som voro exemplariskt ordentliga och absolut nyktra till mellan 50 och 75 kronor för första året. Många sätta sig i skuld för dessa belopp.

Orsaken till att dessa ekonomiska tillskott kräfvas är den, att de värnpliktiga anse sig få alldeles för litet mat. Ynglingarna från dessa trakter äro vana vid att äta Hera mal om (lagen än hvad som bjuds i fält, och de äro äfven vana vid att äta mycket i hvarje mal. Därför känna de sig hungrande och finna det både orimligt och ledsamt att detta skall behöfva förekomma i kronans tjänst. >När staten inte har pengar till att köpa tillräckligt mycket mat åt folket, hur skall det da räcka till kulor och krut när faran är vid dörren?» fragar en bonde bittert. »Det borde vara mera likställighet mellan befäl och manskap. Bondpojkarna äro nog, särskildt frän skogsbygderna och långt från järnvägen, oborstade och klumpiga, men de äro hederliga, och de äro icke några dumhufvuden. Behandlas de hyggligt, sä blir där det bästa soldatmaterial af dem, men behandlar man dem högdraget och sturskt, sä kommer man ingen stans med dem. Det är en stor fara för vår armé, att en mängd unga löjtnantsnobbar fördärfva så mycket af den tilltro, som annars manskapet borde ha till sitt kall och sitt befäl. Det borde icke kosta på något särskildt att vara hygglig, men det ser dock ut sä.2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

Somliga uppföra sig så inför manskapet, att de icke kunna få en man att taga ett godvilligt steg, då däremot andra genom rättvisa och värdighet kunna fä truppen att gå i döden för befälet, om så fordrades. Det är inte manskapet det här gäller på, utan befälet. Sådant befälet är, sådant blir resultatet.- —

»Det är heller inte små ting, som här stå på spel. Somliga löjtnantsfasoner låta tala om sig bland allmogen, och därigenom sprides en avoghet mot bela det militära systemet. Man förlorar tron på dess vilja att skapa ett godt försvar, och det är farligt i dessa tider.» —

»Något bättre skulle det genast bli genom en så enkel åtgärd som att låta befälet äta samma mat som manskapet. Därigenom skulle skapas en gemensamhet och ett kamratskap, som blefve nyttigt för sammanhållningen inom truppen, befälet skulle också därigenom kunna lära sig bättre förstå oeh bedöma de olika individerna 1 sin trupp och icke vilja räkna dem endast som själlösa nummerkarlar i ett led med god rättning, och dessutom skulle just maten för manskapet bli bättre genom den ständigt närvarande kontrollen från befälets sida.»

En landtbrukare, ordförande och kassaförvaltare i ortens landt-mannaföreiiing, uttalade sig om värnplikts frågan

på följande sätt:

»Grundorsaken till utvandringen är värnplikten och det sätt hvarpå den omhänderhafves af vederbörande. Beväringen far ju mte tillräckligt med mat och inte heller den vard, som den behöfver.

Den tanke som tränger sig på en landtman är ovillkorligen den: Hur kan staten, som är så fattig då det gäller att föda manskapet °ch hålla det ekonomiskt skadeslöst för exercistiden, kunna tänka sig att det skall gä att försvara landet mot en fiende? ilar man mte råd till mat åt manskapet, så har man väl ej heller råd till kulor och krut när det behöfs.

När det skall byggas kaserner — och man ser ju hur det bygges, t. ex. på Itindö — eller pansarbåtar, så finns pengar, det veta V1i men själfva det. folk, som skall gä ut i striden, det har man icke onivardnad om. Eör litet mat fä de unga mannen, ingen lön fa de heller, och ofta handteras de af befäl så, att det är stor skam. Hur ofta få de inte knäcken just under exercisen? När befälet har 4'50 °m dagen i traktamente, så visar ju staten därmed a tt kronans egen mRt är alldeles för usel eller otillräcklig. Annars kunde väl de äta saiuma mat som manskapet.

Beväringen borde ha 1 kr. om dagen i ersättning, däraf 50 öre hörde insättas på bank, sä att de ha något till hösten när de komma hem igen. Som det nu är, bli de alldeles utblottade pä denna exercis; kanske har deras familj hemma latt lefva pà hjälp från släktingar

eller fattigvården medan de varit på lägret, och när de komma, åter till hemmet, äro de fullständigt ruinerade. De ha ingenting kvar, kanske blott skulder, och de bära i sinnet, hvad de socialistiska agitatorerna sagt åt dem på lägret, att de ha siaten att tacka för att de som unga, starka män blifvit så utblottade. Det är ju en skam att dessa agitatorer skola ha rätt i detta påstående. Men de skulle icke fä rätt, 0111 staten gåfve be väringen t. ex. 1 kr. om dagen, och dä skulle ungdomen stanna i landet.»

En annan odalman, c:a 75 år gammal oeli högt ansedd i sin ort såsom skicklig jordbrukare och med godt medborgerligt vetande, yttrade dessa ord: »Värnplikten tycka vi bönder inte om. En får finna sig i det, men under knot.» En annan gammal man: »Våra söner klaga öfver att de få för litet mat på lägret. Nog är det väl skam ändå af kronan att. låta vara pojkar svälta.»

Talar man vid de unga själfva om deras erfarenheter från bevä ringslägret, så förstår man hur skräcken för värnplikten hunnit bli så stark hos dem, som baden att vänta. »Att de unga resa till Amerika är ingenting att undra öfver», uttalade sig en ung hemmansägare i en af skogsbyarna. »När jag exercerade beväring — det var sista året för mig i fjol (1906) — så ångrade jag ingenting i världen så mycket som att jag ej rest till Amerika jag också. Exercisen var allt det värsta som kunde hända en, och jag funderade många gånger öfver hvad man gjort för illa för att behöfva lida det straffet. När de som varit på Trossnäs komma hem och tala om hur de haft det, så är det inte underligt att de som ej ännu exercerat resa sin väg för att slippa det.

Befälet var dumt och högfärdigt, så manskapet blef otåligt, och så gick det pä sned alltigenom. När vi voro ute på öfningar och man var törstig, så tungan satt fast i gommen, sä fick man inte luta sig ned vid en förbiflytande bäck och fånga en droppe vatten i mössan — nej, förbi måste marschen gå, och om någon ändå lät den brinnande törsten förleda till att söka fånga en droppe, sä fick han arrest. Sådant är nog alldeles onödigt och bara väcker bitterhet. Maten var inte bra tillagad, men det brydde vi oss inte sa mycket om, men värre var att den var alldeles otillräcklig. — När vi slntat sista året, så var det flera af dem i vår socken som omedelbart reste till Amerika. De hade nu fullgjort sin värnplikt, men de reste i ren ilska från alltsammans. Och det säger jag: finns det någon utväg att slippa ifrån exercisen, så gör man rätt i att använda, sig af den. Ty den är ett straff som man inte gjort sig förtjänt af.» —

»Harmen var mycket stor, när de 50 örena togos bort. De behöfdes sä väl. Och man kan första hur eländigt det var, när en del gingo och tiggde i marketenteriet om en liten skvätt kaffe, eller när som-

liga karlar lånade sig till hvad som helst för att fä 10 öre till en kopp kaffe.» —

»För dem sora äro sparsamma är exercisen en stor uppoffring, ty de äro vana att se på slanten, men måste ända af sina besparingar eller pä, lån skaffa sig det nödvändigaste, ty den mat, vi få på lägret förslår inte. 75 kronor räknar man i regel att beväringstiden kostar hvarje man extra, och det är mycket för en bondpojke eller hans föräldrar. Blefve det infördt en daglön på 50 öre, så skulle många hundra från trakterna häromkring stanna och fullgöra sin värnplikt i stället för att resa sin väg.

För dem som icke ha karaktär, utan hemfalla ät sudd, blir beväringstiden ett fördärf. De resa så fort, de kunna härifrån för att slippa eländet.

Vi bondpojkar äro inte s;i noga med maten, men vi vilja ha så att det förslår. Ett par potatisar är alldeles för litet för oss, som äro vana vid minst 8 — 10 st. till ett mål.

•Jag har haft en sjuk far att taga hand om, så jag har icke kunnat resa till Amerika, .lag fick min exercis uppskjuten ett år för att kunna hjälpa till hemma, men sa togo de mig året därpå, så jag fick det lika svårt ändå.

Nu sköter jag jorden och vill gärna arbeta pä den, men den nästa tiden går bort, och så står jag lika illa igen, hur jag än arbetar och räknar ut det.»

1 samma riktning fastän icke så skarpt uttalade sig många af de unga män, som stannat kvar i hemmet och fullgjort sin värnplikt. En ung man hade exercerat 198 dygn — gränsbevakning 1905 — och sade sig icke undra på att ungdomen i allmänhet flyr frän landet, dä den får höra hur det går till på lägret. »Den som ej erfarit det själf, kan icke tänka sig hur svårt det är. Befälet, gör det också i mänga fall svårare än det behöfver vara, synbarligen ofta af ren kitslighet. Dä truppen en gång under hällande ragu fick krypa på ';näna i dikena flera kilometer i sträck, sa att byxorna blefvo i trasor °ch bela dräkten i öfrigt ramponerad, föreföll det, som om det skedde icke för öfning utan för att tillfredsställa en nyck hos högste befälhafvaren.»

En hemmansägare klagar öfver att han fått sin son förstörd på tøgret, i det man försummat sjukvården och vållat att sonen fått en obotlig sjukdom. En annan har ungefär samma klagomål och framhåller därtill hurusom saknaden af rösträtt i det politiska och kommunala lifvet sättes upp emot den långa värnplikten för jämförelse nellan rättigheter och plikter. »En sådan jämförelse blir aldrig till fördel för stat.en och dem som regera i vårt land.»--»Arbetaren

känna pa hur ban räknas för underhaltig i allting, och det gör "onom inte god.»

Mildare omdömen om beväringsexercisen än de här ofvan citerade fälldes af några beväringsmän, som just denna sommar fullgjorde sin värnplikt vid Trossnäs. Nu var befälet ingenting att klaga öfver ocb maten var i regel bra tillagad och väl tillräcklig. Tiden var lång, men om befälet handterade manskapet väl sä gick allting bra. Detta gällde då allt befill, ty en obetydlig korpral kunde göra lifvet för sin trupp nästan outhärdligt. Dock föreföll det som oin den exercistid som var anslagen alls icke tillvaratoges så som sig borde, tv en tredjedel af tiden gick åt till öfningar som hade starkt tycke af att vara tillkomna endast för att fördrifva tiden och till så pass oväsentliga öfningar som hälsning. Det var inte roligt att hålla på med sådant, dä man visste att man hade så mycket arbete hemma på gården som nu fick ligga ogjordt.

Af det anförda framgår att värnpliktsbördan anses af jordbrukarna i detta härad alldeles för tung. Fadern klagar öfver denna extra, tyngande skatt, som inte drabbar industrien sä svårt som landtbruket, och som inom landtbruket drabbar så ojämt, i det att de bönder, som icke ha söner, bli befriade från denna tunga. Att sönerna under den tid de arbetat i hemmet varit gården till godt stöd, ett stöd som ej beredts dem hvilka ej haft söner i hemmet, det insåg man nog, men detta vore ju ett berättigadt vederlag för det gården fått bära kostnaderna ftir deras fostran och vård i barndomen.

Utom denna rent ekonomiska orsak till missbelåtenhet med värnpliktens fullgörande tillkommer också det förhållandet att barnen i dessa trakter, särskildt i skogsbygderna, redan i späda år fä den uppfattningen att

värnplikten är någonting förfärligt, som de skola söka undfly. Denna »skräck för Trossnäs» ligger i blodet och är säkerligen inte lätt att taga bort.

Man kan väl förklara denna skräck. Frän dessa bygder komma unga män, som äro mer än andra vana vid friheten. De lefva ett lif utan allt tvång, arbeta i jorden utan någon egentlig intensitet, ga och komma när de vilja, tv de ha i allmänhet så liten gård att de själfva äro enda drängen, begifva sig ut i slcog och mark för att jaga villebråd när det dem lyster, och fördjupa sin själ ocb sin håg i dessa bygder, där naturen öfverflöd ar pa allt som ger vackra och mäktiga intryck. När en sådan vildmarkens frie son kommer ner från skogarna och bergen till ett öfningsläger för att fullgöra sin värnplikt, så behöfver ban lärare som förstå honom, som taga hänsyn till den miljö han lefvat i, som bemärka att han lcan skjuta en fågel i flykten och att det sålunda icke betyder så mycket om hans intagna skjutställning är något skef, som ha öfverseende med hans fumliga gester oeh grofva vta. men i stället söka se in i hans varma, trogna och tacksamma svenska hjärta. Far han icke en sådan lä-1.

rare, utan kanske alldeles motsatsen, då finner han sig icke tillfreds, då blir han grym mot dem som skola befalla öfver honom, oeh ban förmenar sig vara för god att behandlas som en stackare. Het svåraste för honom är att han icke får behålla friheten, men då denna därtill inskränkes på ett sätt som för hans sinne är alldeles ofattbart, så blir det än värre. Då ban förlorat friheten att släcka sin törst, fast källan porlar förbi hans fötter där han marscherar förbi, törstig och varm, då ban förbjudes de allra enklaste oeh oskyldigaste ting endast därför att »det är förbjudet , da de utfärdade förbuden för honom synas rikta sig uteslutande på att visa att han måste lyda, icke hvarför ban bör göra det, så kommer han lätt pa den tanken att man mycket väl kunde och borde ge honom mera frihet till nytta både för honom själf och den tjänst ban fullgör, men att man icke vill det af ren kitslighet. Det är då han reser sig däremot och det är då hans sinne lor disciplin rubbas. Pä lägret lår han kanske höra ett ord om antimilitarism) och som han aldrig däruppe i skogsbygden fatt begrepp om ordet fosterland, så är han lätt att få med bland dem som tro sig kunna skapa om världen så snart de lärt sig ordentligt hata militarismen. Han har aldrig hört ett frisinnadt föredrag, aldrig varit med pa något möte eller deltagit i någon organisation, men genom sin motvilja för den enligt hans mening i mänga fall allt för fordrande och omotiverade disciplinen har ban blifvit mottaglig för den ytliga antimilitaristiska agitationen, och så kallar han sig en vacker dag ungsocialist utan att egentligen veta någonting om hvad socialism är. För den som anser att Sverige bör hafva ett efter sin bärförmåga afpassadt försvar att lita till i farans stund är det mer än sorgligt att behöfva bevittna, hur just ett. olämpligt befäl, ett rådande system» äro de största hindren för upprätthållande af ett sådant försvar.

Hvad som gäller för ungdomen uppe i de aflägsna skogsbygderna g|iller äfven, fastän i något mindre grad, för ungdomen i de bygder som ligga närmare kommunikationerna. Där har samfärdseln förmedlat Öfvergången något mellan den ständiga bundenheten vid jorden och det pulserande lifvet i mera tätt bebyggda samhällen.

Däremot synes industrien icke vara så berörd af utvandring för denna anledning. Ynglingarna inom industrien ha ofta möjlighet att fä sin lön så pass hög att den kan medgifva älven en sparad slant till värnpliktstiden, och dä göres också tillvaron å lägret drägligare. Därtill äro industriens adepter i allmänhet mer försigkomna och hemmastadda pä olika områden genom tillfället att vistas i en stor kamratkrets och därinom utbyta åsikter och förvärfva insikter på olika områden. Någon skräck för värnplikten bland industriarbetarna, sådan som den förefinnes på landsbygden, är icke Rtt anteckna. Visserligen hyser man stor motvilja mot bevärings-'•"/w

öfningarna. både för deras längd och för deras menliga följder med afseende a den unge mannens ekonomi, men nilr man inom industriarbetarkretsar talar om denna svåra plikt, sa är det oftast som motsättning till saknaden af den medborgerliga rätt, som borde vara komplementet till alla plikter mot samhället.

När man går att söka botemedlen mot utvandringen på grund af just denna orsak, värnplikten, så får man från landtbrukarna anmärkningsvärdt ofta höra att en ordentlig daglön för beväringen skulle enligt deras mening vara en tillfredställande lösning af frågan. En daglön af .'»0 öre under hela öfningstiden (i många fall nämndes en krona) skulle få ungdomen att stanna kvar i landet och fullgöra sin värnplikt, förmena många. Af denna daglön

skulle hälften utfås men andra hälften insättas på postsparbank. Därigenom skulle beväringsmannen icke behöfva ligga sina föräldrar till last eller sätta sig i skuld, utan skulle ban i stället ha en liten sparad slant då han slutade öfningarna. sKanske han dä fortsatte att behålla sin sparbanksbok och därigenom lärde sig sparsamhetens vackra dygd. Da skulle han skiljas fran lägret med en bättre känsla i sinnet än ban gör nu.»

Men också borde självfva det militära systemet så omorganiseras att beväringsmannen mera kände sig vara en människa än ett nummer, mera en medborgare i samhället som fullgör en oundgänglig plikt än ett besvärligt exercisobjekt till löjtnanternas förargelse. .Matordningen måste taga hänsyn till hvad de unga männen fordra för sin hälsas och sina krafters vidmakthallande, en ordnad inspek-, tion öfver mal förhållandena upprättas, hälst genom att befälet äter tillsammans med manskapet, samt en sådan anda inplantas hos befäl och manskap, att de alla känna sig som kamrater och ej, som ofta nu, fiender.

För industriarbetarna torde det önskemålet vara döt viktigaste, att staten på något sätt. garanterade att beväringsmannen finge äter den plats ban nödgats lämna lör att fullgöra sin värnplikt. Det kan väl icke rimligen förnekas, att om man också utgår från att hvarje ung man med glädje skall fullgöra sin plikt mot fäderneslandet. så är dock offret för stort när han just för att kunna fylla sitt värf i detta hänseende försättes kanske i en lång tids arbetslöshet och su slutligen kanske tvingas att; ga under eller i bästa fall kasta sig in i ett annat yrke, som är ekonomiskt sämre för honom än det han lärt sig förut och inom hvilket ban genom tydliga anlag kunnat räkna pa att ga långt, oin ej den langa beväringstiden tvingat honom att därmed upphöra.

Hvad som under alla förhållanden måste främst» som en nödvändighet är att staten på något sätt under värnplikten hjälper de iiem där familjefadern är ute på bevämgsöfning. Tidiga giftermål äro på landsbygden ofta framtvungna af nödvändigheten att uppe-2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

hälla en ärfd gård, och då borde det vara statens plikt att se till att dessa nya hein icke lida brist pä det nödvändigaste. Inom industrien sko också många tidiga giftermål, och staten borde äfven luir visa sin omtanke om dem som genom familjefaderns bortovaro i "statens tjänst ha svårt att draga sig fram. Då tidiga giftermål äro från statens synpunkt att i högsta grad uppmuntra, så borde några betänkligheter mot åtgärder i här antydt syfte ej få förefinnas.

Till denna fråga om värnplikten som bidragande orsak till den sn sorgligt stora emigrationen hör också det kända förhållandet, att samma värnplikt också sedan vållar att så ytterst fä af de i unga är utvandrade kunna återvända till Sverige. Man kan med fog säga. att där inte värnplikten i och för sig utgjort anledning till utvandring så har den dock påskyndat denna utvandring för många, ja rent af fastslagit tidpunkten för de unga i allmänhet. Ty skall amerikafebern, som legat i blodet kanske frän barnaåren, taga sig ett utbrott, så bestämmes tiden härför just genom värnplikten. Före det tjugonde året anser man sig självklart böra resa. Men häraf följer da också i regel, att den unge mannen tager farväl af sitt fosterland för alltid. Han reser sin väg kanske med de vackraste föresatser att förtjäna pengar och komma hem och köpa en egen gård, men sä när några är gått oeh lian är färdig att vända åter, sa hesiterar ban inför den i hemlandet väntande värnplikten. Han vill icke »gå som en gammal tok» på fältet bland de unga bevärings-männen, och så beslutar han sig att stanna kvar tills han blir 40 år. När den tiden sä småningom kommer, har ban vuxit in i de amerikanska förhållandena, så att han icke kan lämna dem. Och så stannar ban kvar i Amerika med sin familj, som annars skulle ha skänkt Sverige ett antal kraftiga armar.

Denna värnpliktsmur, som hindrar så många af landets söner att återvända hem, bör raseras eller åtminstone öppnas på sina håll. l>et är möjligt att svårigheter skulle resa sig mot ett generellt fastslående af rätten att. utan värnpliktspåföljd återvända till hemlandet efter viss uppnådd lefnadsålder; ty skulle denna ålder sättas för lagt så blefve effekten den att de unga männen i det lätta valet mellan några års beväringsexercis och några ars amerikavistelse naturligtvis valde det senare. Men något bör dock uttänkas för att taga bort detta hinder för återinvandring. En uppnådd lefnadsålder af 30 ar skulle kanske kunna berättiga till befrielse frän deltagande i värnpliktsöfningarnn, men dock ej fritaga från skyldighet att inskrifva» i milorna och vid krigsutbrott tjänstgöra pa områden, där ej fackutbildning är erforderlig. Man synes böra kunna med skäl antaga att den som under 10—

12 år pröfvat sina krafter oeh sin energi i främmande land mycket väl kunde förutsättas äga de nödvändiga betingelserna för att i ett krig kunna tjäna sitt land ntanatt han haft någon särskild öfningstid härför. Frågan torrle knappast kunna betraktas såsom annat än en rent administrativ och militärteknisk sådan, som fackmännen pa detta område med lätthet borde kunna lösa.

Men om man icke skulle anse sig böra generellt öppna porten för alla 30-åringar, så kunde man säkerligen finna en form som åtminstone gåfve möjlighet för en del af svenskamerikanerna att återvända utan värnpliktsföljd. Dispens kunde t. ex. lämnas hvarje 30-ärig man som visar sig ha köpt eller gjort upp om köp af jordbruksfastighet, hur liten som helst. (Vid uppgörelse om köp skulle köpekontraktet kunna annulleras, om ej dispens medgåfves.) Vidare skulle denna dispens kunna utsträckas till alla gifta män.

Att staten skulle ha nytta af en reform i här antydt syfte är obestridligt. Man kan ju från något håll invända att de som rest ifrån sin värnplikt fortfarande stå i skuld till hemlandet och att detta är en skuld som de böra hederligt infria, men det gäller nog här att se mer pa realiteten än på teorierna. Verkliga förhållandet skulle ju bli att svenska staten får igen en del kraftiga armar, men icke förloras de därmed för försvaret. Ty hade dispensen ej medgifvas så hade de aldrig kommit tillbaka, och Sverige hade förlorat icke endast soldatmaterialet utan också arbetskraften och kanske ett samladt kapital. Tillgången på vapenföra skulle knappast i n,i gon mån minskas genom en sådan dispens, ty säkerligen äro de personer lätt räknade som här i Sverige nu fullgöra sin värnplikt i åldern mellan 30 och 40 år.

Andra orsaker till utvandringen.

Så snart man kommer in på frågan om möjligheten att få ungdomen att stanna kvar i landet, får man i regel ahöra en lang klagan öfver hur litet som gjorts af staten för att tillhandagn med jord dem, som intet högre önska än att kunna skapa sig ett eget hem och en jordbit, som de till egen nytta kunna nedlägga sina krafter på. Egnahemslånen ha blifvit sa svårtillgängliga, att knappast någon anser det löna mödan att söka erhålla dem, och byra-kratismen på det området synes alldeles fördärfva förtroendet till denna institution.

Men hvad nian gärna vill tro pa i denna landsbygd, det är att staten, om den ville, kunde få behålla folket där nppe pa småbruk, om blott tillfälle gi|fves unga män att få en jordlott. Ty att jorden hälles kär hos manga, som icke nu se sig i stånd att bilda eget hem men med glädje skulle mottaga tillfälle härtill, därom vittnar mycket. I detta hänseende talas ofta om hur staten kunde skifta kronojordarna -och de alldeles för stora prästgårdarna tör att där låta arbets- att han haft någon särskild öfningstid härför. Frågan torrle knappast kunna betraktas såsom annat än en rent administrativ och militärteknisk sådan, som fackmännen pa detta område med lätthet borde kunna lösa.

Men om man icke skulle anse sig böra generellt öppna porten för alla 30-åringar, så kunde man säkerligen finna en form som åtminstone gåfve möjlighet för en del af svenskamerikanerna att återvända utan värnpliktsföljd. Dispens kunde t. ex. lämnas hvarje 30-ärig man som visar sig ha köpt eller gjort upp om köp af jordbruksfastighet, hur liten som helst. (Vid uppgörelse om köp skulle köpekontraktet kunna annulleras, om ej dispens medgåfves.) Vidare skulle denna dispens kunna utsträckas till alla gifta män.

Att staten skulle ha nytta af en reform i här antydt syfte är obestridligt. Man kan ju från något håll invända att de som rest ifrån sin värnplikt fortfarande stå i skuld till hemlandet och att detta är en skuld som de böra hederligt infria, men det gäller nog här att se mer pa realiteten än på teorierna. Verkliga förhållandet skulle ju bli att svenska staten får igen en del kraftiga armar, men icke förloras de därmed för försvaret. Ty hade dispensen ej medgifvas så hade de aldrig kommit tillbaka, och Sverige hade förlorat icke endast soldatmaterialet utan också arbetskraften och kanske ett samladt kapital. Tillgången på vapenföra skulle knappast i n,i gon mån minskas genom en sådan dispens, ty säkerligen äro de personer lätt räknade som här i Sverige nu fullgöra sin värnplikt i åldern mellan 30 och 40 år.

Andra orsaker till utvandringen.

Så snart man kommer in på frågan om möjligheten att få ungdomen att stanna kvar i landet, får man i regel ahöra en lang klagan öfver hur litet som gjorts af staten för att tillhandagn med jord dem, som intet högre önska än att kunna skapa sig ett eget hem och en jordbit, som de till egen nytta kunna nedlägga sina krafter på. Egnahemslånen ha blifvit sa svårtillgängliga, att knappast någon anser det löna mödan att söka erhålla dem, och byra-kratismen på det området synes alldeles fördärfva förtroendet till denna institution.

Men hvad nian gärna vill tro pa i denna landsbygd, det är att staten, om den ville, kunde få behålla folket där nppe pa småbruk, om blott tillfälle gi|fves unga män att få en jordlott. Ty att jorden hälles kär hos manga, som icke nu se sig i stånd att bilda eget hem men med glädje skulle mottaga tillfälle härtill, därom vittnar mycket. I detta hänseende talas ofta om hur staten kunde skifta kronojordarna -och de alldeles för stora prästgårdarna tör att där låta arbets-2. JÖSSE 1IÄR VI». SKILDA ORSAKER TIM, UTVAXDRINOEN.

(!9

kraftigt folk slå sig ned. Att sälja jord behöfde, icke då vara den gällande principen, men väl att upplåta jord, och då mot garanti att den väl brukas. Talade man med f. d. torpa re, så fick man höra hur jorden var dem kär och hur de sa gärna skulle önska sig komma äter till en torfva, men mot garanti för framtiden att fa skörda någon lön af sin hårda möda. Flera af dem förklarade sig ha gråtit när de fingo höra att deras med sådan svett och möda uppodlade teg skulle af bolaget besås med skog.

De hade hört talas om. genom Amerikabrefven, att regeringen i 1T. S. A. upplät jord pä billiga villkor för hvem som ville ägna sig åt jordbruk, och de hade hört hur lätt och fort det gått för många att fa sin farm skuldfri. Mot detta satte de då svårigheten, ja omöjligheten att här i landet få sin egen jordlott, och så blef resultatet för många af de kraftiga, arbetslystna männen att de reste sin väg

för att pröfva lyckan i det förlofvade landet i väster».

* *

Den andliga och politiska vakenheten förefaller vara ganska stor i dessa trakter, ty man har intresse för allmänna angelägenheter och tidningar läsas allmänt. Men hvad som fattas är känslan af ansvar för sina egna barn och sitt eget land. Barnen skulle kunna bindas vid jorden och hemmet med litet förstående tor deras behof af omväxling, förströelse och bildning, men bonden-fadern har icke sinne för detta.

En framstående kännare på detta område, själf uppväxt i dessa bygder och nu innehafvare af ett statens ämbete, yttrade härom bl. a.:

.\"i taga ett hem, där jag hade till kusiner ej mindre än 10 syskon. Eller mitt eget, där vi voro 12 syskon, Det var barnrika familjer, och man växte upp under arbete. Men det blef i längden för trångt för själen, tv ingenting gjordes för förströelse och bildande läsning. I de pietistiska hemmen var det värre än någon annanstans. Det blef inga intressen som knöto barnen kvar vid hemmet, det blef intet fäste för dem, utan sä fort de blefvo litet större sa väldet att i tur och ordning begifva sig till Amerika. Bröd fattades aldrig i huset, man stod sig godt, men det blef för torftigt för själen, nian ville ut och se något, och man reste. Jag köpte en bok en gång för en hel krona, som jag förtjänat själf för extra körning, och jag höll på att få stryk af min far.

Ett föredrag i något bildande ämne, en föreläsningsserie, ett möte — allt sadant var otänkbart. När jag blef student och ordnade ett sockenbibliotek i min hembygd, så blef det så illa upptaget af en präst att han förbjöd användningen af biblioteket.70 EMIflRATIONSDIBEDNINÖEN. BILAGA VIII. BYOPKUNDERSÖKNINO AR.

Och sä ga hemmasönerna utan någon lön och utan den frihet, som ändå ungdomen kräfver. En fnlMögskola här i Värmland, med särskildt aktgifvande pä undervisning i jordbruksskötsel, det vore något att binda ungdomen med. att skaffa dem rot i hemmet med. I »et är sällan folkhögskoleelever resa till Amerika. De ha lärt sig att sätta

v ärde på vår egen jord och stanna här för att göra den rikare och mer bärande.

Xär man frågar ungdomen hvarför den reser, så svarar den med att hänvisa till den tunga värnplikten och den saknade rösträtten. Det är ju svårt att svara på sådant, ty man måste ju medgifva att värnpliktsbördan är tung, ja öfver höfvan tung, och att rösträtten låtit vänta pä sig alldeles för länge, men man gör ju ändå allt för att. tala om bur godt detta land ända är och hur väl det behöfver och förtjänar att behalla våra armar.

]Vien de resa! Ty det är dollarn som lockar, det är den materialistiska egennyttan som regerar sinnena hos dem, och de se mer på dollarn än på sitt fosterland. Men det är därför att de blifvit uppfödda för trångt, med för små vyer. Skaffa ungdomen luft inom eget land, höj deras sinnen genom vetande, öka deras intressen genom att skaffa dem undervisning i jordens skötsel, låt dem få fara ut i vårt land och se hur vackert det är och hur rikt det är när armarna arbeta, låt dem gå i skola och taga studieresor till Danmark för att se jordbruket där, gif dem ett stycke jord till eget hem, sa skall ungdomen stanna kvar i vårt land och trifvas kvar här.

Våra väldiga kronojordar och våra stora prästboställen böra skiftas oeh fördelas pa småfolk som vill ha sin egen torfva men inte kan skaffa den utan hjälp af staten. Hvarför skola kyrkoherdarna ha sä stora ägor' Icke kunna de sköta en sadan massa jord, oeh inte äro de heller till för sådant. Nej, de borde ha lön för sin

tjänst och sitt lilla boställe, men inga jordagods.»

* *

*

Skatterna anses i allmänhet vara allt för höga i betraktande af den svårighet hvarmed bonden drar sig fram pa sin gärd. Särskildt klagas pa många hall öfver fattigvärdst.ungan, hvilket icke är att undra öfver da de mest bärkraftiga elementen begifvit sig frän hemlandet.

Äfven här verkar motsättningen mellan förhållandena här hemma och i Amerika. Här kan skatten uppgå till en betydande del af afkastningen, ja kanske utkräfva hela det kontanta belopp som med alla till buds stående möjligheter kunnat uppbringas af jorden oeh biförtjänsterna, men i Amerika, skrifva svenskamerikanerna hem,•>.

är skatten sä obetydlig sä att den inte inärks. Ja, den som inte har fastighet har ingen skatt alls. tala de om, och så bidrar äfven detta till att öppna längtan efter de ljusa förhållandena där pä andra sidan.

Starkt tränger också i dessa trakter fram behofvet af och krafvet på en ålderdoms försörjning, bekostad af staten och betryggande för de gamla, som nil lida under en oordnad fattigvård. Detta, att icke pä ålderdomen våga räkna pä en tryggad existens, drifver

säkerligen mångtaliga öfver oceanen.

« •

•

Någon utvandring med anledning af att tjänstehjonsstadgan eller den allmänna behandlingen af tjänstefolk skulle kännas för tryckande och hård kan icke numera i dessa trakter ifrågakomma som möjlig, enär så ytterst fä tjänare finnas, ocb den allmänna regeln, att den begränsade tillgången pä arbetskraft medför bättre villkor för den arbetande, således här får göra sig gällande. Lika litet som det finns af torpare i detta härad finnes det af statare och drängar.

I)å alltså i Jösse härad knappast finnes några andra landtarbetare än hemmasöner, så kan man knappast ifrågasätta ens tanken på organisation bland jordbrukets arbetare i detta härad. Däremot har organisationsrörelsen tagit fart inom industri och bruksrörelse, hvarigenom också lönerna därinom stigit väsentligt öfver den norm som nog annars fått vara gällande.

Att detta i sin mån påverkat lönernas stegring äfven på landsbygden är helt naturligt, och ofta får man höra jordbrukarnas klagomal gå ut på att fördöma industriens alltför starka påträngande.

Böndernas uppfattning om industrien på landsbygden belyses också af att frän tlera håll på fullt allvar framhölls såsom både önskvärdt och nödvändigt, att industrien skulle förbjudas att vara verksam bela året och åläggas hvila i minst fyra månader d. v. s., under sommaren, för att därmed forhjälpa jordbruket till erhållande af tillräcklig och billig arbetskraft. I en socken klagade en för industrien intresserad man öfver att det var omöjligt för en fabrik att ligga pa landsbygden, ty om det också lyckades att erhålla jämförelsevis billig arbetskraft, så bestämde bönderna fabrikens taxering till sädana belopp att det blef omöjligt i längden att stå ut med det. Pa det sättet skrämdes industrien ifrån landsbygden, hvilket vore till förfång både för jordbruket och industrien.

Utom de förut nämnda olika anledningarna till emigrationens stora omfattning i dessa trakter bör äfven nämnas missnöjet med de politiska oeh kommunala förhållanden som råda. För den som72

möjligen väntat att i dessa trakter finna någon utpräglad eller afgjordt bestämd uppfattning om att rösträtten, eller rättare saknaden af densamma, skulle vara en af hufvudorsakerna till utvandringen, måste det vara i hög grad förvånande att i stället linna, hur litet man i självfva verket t.yeks intressera sig för den politiska rösträtten. Förklaringen ligger naturligen däri, att de flesta bär äro självägande bönder och att de äga sin politiska rösträtt. Statare, torpare och drängar existera knappast. Men den kommunala rösträtten får ingen god orlofssedel från bönderna, allra minst i de trakter där bolagen börjat verka.

En liten gärdsägare, 72 år gammal, talade om rösträtten i följande ordalag: »Jag har arbetat i all min tid och gjort rätt för mig och jag betalar en skatt af 30 kr. pr. år, men har ända ingen politisk rösträtt. Och den kommunala rösträtten skola vi inte tala om. Där förslå vi små inte sä mycket som ett sandkorn.»

En annan man, hemmansägare och ansedd jordbrukare, yttrade: »Ungdomen vet att Sverige ligger efter i fråga om att ge medborgarrätt åt folket, och den vet också att i Amerika har man rösträtt men inga skatter. Sådant bidrar inte till att fa dem att stanna kvar i sitt fosterland, de känna sig stå utanför, såsom mindrevär-diga människor, och de tycka inte om det. Just vid 19—20-årsåldern, da de skola ut pä en kräfvande värnplikt, komina (le på dessa tankar, och det är den tiden det är sä farligt. Resultatet blir också att de resa sin väg. — — För resten. Om också inte rösträttsfrågan gör direkt sä mycket till att de unga resa sin väg, sä lämnar den dock tillfälle för de unga utvandrarna att förebara det skälet, och det är sorgligt redan det.»

Närmare och inom självfva industrien får man oftare höra nämnas saknaden af rösträtt som anledning till utvandring. Där talar man mera om denna brist i vår utveckling och har i stället ganska

litet att säga om värnplikten.

* *

«

Befolkningen synes i allmänhet vara nykter. Där tillgången till spritdrycker ryckvis öppnar sig, såsom vid marknader eller då gammal sedvänja så anses bjuda, brukar nog förtäring ske till öfvermätt, men sedan kan långa tider gå utan någon tillgäng alls till berusande medel. På järnvägen förekomma nog scener, däri spritdryckerna kunna ansos vara padrifvare, och vid de platser där öl serverats ha nog uppträden ägt rum som visat att konsumtionen gått för långt, men påfallande var det faktum, som man genom ständiga resor konstaterade, att de mest utmärkande oegentligheterna förskrefvo sig frän främlingar och alls icke frän Jösse härads inbyg-2. JÖSSE HÄRAD. ORSAKER TILL UTVANDRINGEN. VÄRNPLIKTEN, (il

gare. Den sig allt mer vidgande nykterhetsrörelsen bland brukens och den öfriga industriens arbetare har också här i trakterna haft sina synbara verkningar, såväl uti inskränkning af de rättigheter som fiirut funnits som ock titi ett bättre aktgifvande på ordning och skick där utskänkning ännu fortginge. Nykterhetsrörelsen är i dessa trakter i allmänhet sammanslagen med den egentliga fackföreningsrörelsen och därmed äfven med den

socialdemokratiska rörelsen, synnerligast ungdomsrörelsen. Att denna rörelse förmår kvarhålla mänga unga män i landet, som annars skulle ha utvandrat, det må anses alldeles obestridligt om man icke vill frankänna de ganska enhälliga omdömena härom allt vitsord.

, För en ung man som kommer från jordbruket och går in i industrien blir detta föreningslif, antingen det nil är nykterhetsarbete, fackförenings verksamhet eller politiskt deltagande, en välkommen omväxling i det annars dagliga enahandat och en lämplig utfyllnad för ett klart och vaket sinne. I)et är också sällsynt att någon af de mera verksamma ledarna för dessa rörelser emigrerar, ja, det är icke vanligt alls att någon af dessa organisationers medlemmar gör det. Och någon grupp- eller massutvandring, som man får bevittna hvarje vecka vid stationerna, da hela skaror af blomsterbemängda ungdomar från landssocknarna begifva sig utaf till U. S. A., det förekommer icke från industriorterna. Industrien synes kunna behålla kvar folket.

Någon utvandring beroende af religiösa bevekelsegrunder kunde icke konstateras. Visserligen nämdes någon gång äfven den orsaken, »len det gällde i sa fall förhållandena för flera decennier sedan. Att religiösa motsättningar i hemmet ibland drifva till emigration kan fog någon gång lysa fram ur uttalandena från de hemmavarande, men nägon mer betydande orsak kan man ej säga att ilen är.

Häremot synes bristen på nöjen och förströelse i hemmet, sak-Huden af trefnad och omvårdnad, en ibland beklagansvärd brist på sinne för renlighet och frisk luft, allt sådant som annars kan göra •"tt hem tilltalande och kärt, vara en nog så betvdande orsak till

de ungas flykt från hembygden.

• #

•

Det allmänna ropet i häradet och särskildt i dess skogsbygder sä snart man kommer in på frågan om afsättningsförhallandena för jordbruket och dess möjlighet att bära sig: gif oss järnvägar! ^e iånga afstånden lägga band pä all företagsamhet och initiativ-kraft. Förmögenheter finnas i malmer och i starka forsar, men ingenting kan på langa sträckor tillgodogöras därför att-järnvägar saknas. »Gif oss järnvägar i Värmland, sa skola vi kunna behålla vårt folk, och våra bygder skola blomstra. I vägg ut en järnväg, om det också vore i ödebygderna, och det skall visa sig att det här rik frukt. Sa. mycket mer da när här finns folk förut, som blott behöfver kommunikationer för att visa hur rikt landet i självfva verket är och hur mycket det står i beredskap att bjuda blott man vill besvära sig att hämta det.»

Inlandsbanan skulle blifva räddningen för vida trakter, därom är man enig, och därför följer man med sådant intresse hvarje liten åtgärd som kan auses ha något sammanhang med denna stora frågas väg mot sin lösning.

Ekonomiska skäl. Hjälpen från Amerika.

Ett ganska allmänt svar på frågan om anledningen till emigrationen är detta: »Man förtjänar lättare sina pengar i Amerika än här.a Och ser man djupare in i frågan, så finner man snart att de äro ansenligt många som rest till Amerika med den bestämda föresatsen att endast vara borta några år och så komma igen för att göra bruk af det intjänade guldet. Somliga ha kommit i skuld på sin gård här hemma och resa till Amerika för att intjäna det behöfliga beloppet för skuldens betalande, somliga resa, tycker man, af ren nyck, endast för att (let för tillfället kanske bjudes ressällskap öfver Atlanten. Hur kort man tvcker vägen är till Amerika, det förstår man af hur lätt både (len unga och den gamla beslutar sig för att företaga resan. En liten tvist i hemmet, ett bref eller en notis i en tidning är tillräckligt för att drifva fram ett beslut om afresa till U. S. A. >En man köpte en gård i en af Jösse härads socknar och byggde på den, men kont att stå i en liten skuld på .400 kr. när hela garden var färdig såsom han ville ha den. Men skulden på ;i<Mi kr. tålde han inte vid. Han hade exercerat, beväring och stod nu färdig att börja på egen torfva med eget hera, men skulden oroade honom. Och som vägen till Amerika anses kortare än

någon annan v ii g från dessa trakter, så reste ban till landet i väster och har nu varit där i tre år. Han har fortfarande sin gård kvar i .lösse, men ingen vet om ban någonsin kommer äter till den.»

»Man reser för de minsta anledningar och man gör det ofta i tanke att snart komma hem igen. Det är som om man ansåge att Amerika vore en bank. där det blott är att lyfta pengar när man behöfver.»

Många af dem som emigrerat ha också pä ett erkännansvärdt sätt hjälpt de hemmavarande och kanske skaffat dem pengar att kraft. Förmögenheter finnas i malmer och i starka forsar, men ingenting kan på langa sträckor tillgodogöras därför att-järnvägar saknas. »Gif oss järnvägar i Värmland, sa skola vi kunna behålla vårt folk, och våra bygder skola blomstra. I vägg ut en järnväg, om det också vore i ödebygderna, och det skall visa sig att det här rik frukt. Sa. mycket mer da när här finns folk förut, som blott behöfver kommunikationer för att visa hur rikt landet i självfva verket är och hur mycket det står i beredskap att bjuda blott man vill besvära sig att hämta det.»

Inlandsbanan skulle blifva räddningen för vida trakter, därom är man enig, och därför följer man med sådant intresse hvarje liten åtgärd som kan auses ha något sammanhang med denna stora frågas väg mot sin lösning.

Ekonomiska skäl. Hjälpen från Amerika.

Ett ganska allmänt svar på frågan om anledningen till emigrationen är detta: »Man förtjänar lättare sina pengar i Amerika än här.a Och ser man djupare in i frågan, så finner man snart att de äro ansenligt många som rest till Amerika med den bestämda föresatsen att endast vara borta några år och så komma igen för att göra bruk af det intjänade guldet. Somliga ha kommit i skuld på sin gård här hemma och resa till Amerika för att intjäna det behöfliga beloppet för skuldens betalande, somliga resa, tycker man, af ren nyck, endast för att (let för tillfället kanske bjudes ressällskap öfver Atlanten. Hur kort man tvcker vägen är till Amerika, det förstår man af hur lätt både (len unga och den gamla beslutar sig för att företaga resan. En liten tvist i hemmet, ett bref eller en notis i en tidning är tillräckligt för att drifva fram ett beslut om afresa till U. S. A. >En man köpte en gård i en af Jösse härads socknar och byggde på den, men kont att stå i en liten skuld på .400 kr. när hela garden var färdig såsom han ville ha den. Men skulden på ;i<Mi kr. tålde han inte vid. Han hade exercerat, beväring och stod nu färdig att börja på egen torfva med eget hera, men skulden oroade honom. Och som vägen till Amerika anses kortare än någon annan v ii g från dessa trakter, så reste ban till landet i väster och har nu varit där i tre år. Han har fortfarande sin gård kvar i .lösse, men ingen vet om ban någonsin kommer äter till den.»

»Man reser för de minsta anledningar och man gör det ofta i tanke att snart komma hem igen. Det är som om man ansåge att Amerika vore en bank. där det blott är att lyfta pengar när man behöfver.»

Många af dem som emigrerat ha också pä ett erkännansvärdt sätt hjälpt de hemmavarande och kanske skaffat dem pengar att

betäcka skulder med oeh rädda garden från att behöfva försäljas, i många fall ha de utvandrade lättat fattigbördan för hemkommunen, i det de genom penningsändningar försörjt sina gamla föräldrar och därmed befriat dem 1'rån atf anlita fattigvården.

Man kan förstå hvad sadant inverkar pä den fortsatta emigrationen. Fattigvården har i dessa trakter icke bättre klang än i öfriga delar af Sverige, och kan en gammal far eller mor befrias från att äta fattigbröd, sn göra barnen allt därför. När de dä se att bästa hjälpen åt dessa gamla kommer från dollarns land så blir det också därigenom en lockelse för andra att pä den vägen hjälpa sina fattiga föräldrar. Hvad som annars skulle kunna kallas hård-hjärtadt oeh pietetslöst i de ungas sträfvan att komma ut i världen, då deras gamla föräldrar äro i absolut behof af deras omtanke och stöd, det får nu något af nödvändighetens och den sonliga eller dotterliga omtankens prägel öfver sig, och sa blir en resa till Amerika icke ett öfvergifvande af plikterna mot ens egna utan i stället ett försök till infriande af dem.

För att gifva en föreställning om hur mycket som i penningväs; går frän Amerika till dessa trakter torde böra

meddelas att uuder 1906 ankom till Böda poststation och kommun ett belopp af kr. 31,46J-73. Ben största posten ingick under julmånaden, december, med 5,940-3 1 och därnäst i mars med 5,036-60. Härefter voro beloppen fördelade på april 3,6X8-13; juni 3,264*39; maj 2,693-:>s; februari 2,378-05; oktober 2,184-gs; november 1,831'ae; januari 1,686*49; juli 1,062-29; augusti 883-62; september 815*30.

Detla är endast hvad som inkommit i post-anvisningar; men då därtill komma åtskilliga bankanvisningar, genom banker i Stockholm. Malmö, Hälsingborg, Göteborg m. fi. städer, samt ytterligare ett antal rekommenderade försändelser, sa måste den angifna summan af amerikapengar till denna församling under ett år betydligt höjas.

Om man dock icke alls tar hänsyn till dessa andra stora penning-kanaler utan endast haller sig vid de öppna postanvisniugarna, som af hvem som helst kunna kontrolleras, så ger dock denna ekonomiska insats frän våra landsmän i Amerika vid handen en storartad minnesgodhet och känsla lör hembygden. På Böda församlings omkr. 1.600 invånare motsvarar detta tillskott från Amerika en snmmn af omkring 20 kr. pr individid och ar. Pä eu familj med några barn kan således räknas i medeltal e:a 100 kr. pr år i amerikahjälp åt de hemmavarande. I verkligheten är det dock mer, som ofvan visats. Det behöfver icke här ytterligare understrykas, att denna penningflod från fjärran västern också är den starka magnet som drar massorna af ungt folk ditöfver.

Mänga komma också igen med besparingar, antingen medhaf-vande penningarne eller också med dessa redan förut placerade i76 EMIGRATIONSITBEDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDE»SÖKNINGAR.

svenska banker, som enligt mängas mening ge mer ränta på kapitalet än de amerikanska. De köpa sig då gärdar, som i allmänhet bli bra skötta. 1 en församling, Böda, rinnas stora sträckor där nästan samtliga hemmansägare äro återvända svenskamerikaner, eller nästan alla gårdar inköpta för amerikapengar». I)e placera sig med förkärlek intill järnvägen eller i trakter som icke ligga allt för långt ifrån kommunikationer, hvadan man ganska sällsynt påträffar dem i de mera aflägsna skogsbygdenia. I regel ha de återvändt först sedan de uppnått den ålder då deras värnplikt upphört, men i några få fall kunde man konstatera att äfven yngre män vändt åter till hemlandet och här bosatt sig. Vid närmare ingående på, de omständigheter som varit bidragande orsaker till denna ovanligt tidiga återkomst, erfor man, nästan i samtliga fall, att sjukdom eller lyte. förvärfvadt i Amerika, gifvit återinvandraren visshet om befrielse frän exercisen. När mannen i grnfarbete fått ett ben brutet. när han vid hästskötsel fått ett refben afsparkadt eller när han legat tre gånger pa amerikanska si likhus för blindtarmsinflammation. o. s. v., då återvänder han till nemlandet, där arbetet icke är sa jäktande, och söker att med resten af sina krafter fa den förut försmådda svenska jorden att gifva honom bröd.

Men i en del fall komma de igen. ungefär så som de tänkt sig vid bortresan, med sinnet fortfarande öppet för det egna landet och dess möjligheter men med nya erfarenheter och en ekonomisk rygg. som förut kanske alldeles saknades. Oeh då reda de sig godt, skaffa ät sina barn. som kanske redan i Amerika fått en god uppfostran, både förströelse och bildning, eller, med andra ord, något mer än barnen i de omgifvande gårdarna kommn i åtnjutande af. Härigenom skapas också denna längtan hos de andras barn att komma dit öfver till det förlofvade landet, förtjäna pengar och komma igen och ha det ekonomiskt lyckligt ställdt.

1 de fall dä man kan säga att emigrationen varit till direkt nytta för de af densamma närmast berörda, antingen som en räddning för den utvandrande själf eller för hans kvarvarande anhöriga, många gånger för bada parterna, sä är det i de fattigaste hemmen, där nöden formligen tvingat till någon iitgärd, hvarigenom munnarnas antal minskats och det ekonomiska tillskottet ökats. »Det hade aldrig kunnat gä för oss om inte någia af dem kommit öfver till Amerika och pä den vägen hjälpt till» — det är ett ganska vanligt svar dä inan kommer till de, fattigare hemmen, handtverkarnas, torparna» eller dagakarlens.

En skomakare som har hela stugan full af barn kan inte tänkas i dessa trakter kunna reda sig. Han bar alldeles för liten inkomst af sitt yrke och har ingen egen gård där han kan använda de uppväxande barnens arbetskraft, utan måste släppa ut dem i2. .l|iss|- HÅRAl). EKONOMISKA SKA!.. HJÄLPEN FRÅN AMERIKA.

andras tjänst. Men därmed har lian också alldeles förlorat möjligheten att af dem ha någon hjälp till hemmets

vård och tryggande, ty i tjänst hos bönderna få de ingenting öfver att hjälpa föräldrarna med. Så blir den enda utvägen att låna till en amerikabiljett och begifva sig af.

».lag har arbetat i mitt yrke,» sade en fattig skomakare, i Sn år och jag kan säga att jag icke ännu kunnat förtjäna mer än högst en krona per dag i medeltal under året. Att fä upp priserna pä vårt arbete synes också vara omöjligt, tv många laga sina skor själfva, ocb många äro de gamla, nästan orkeslösa, som hålla på med skomakeri och hålla priserna nere. (.För ett par sulade och klac-kade mansskor, pliggade, fa vi Ws och för sydda 2'a», för frunsskor få vi resp. lv>o och 2-oo. Da lädret är sä dyrt som det är, så blir det inte många ören öfver för värt arbete.) .lag har i regel arbetat j7—is timmar om dygnet men aldrig kunnat fa ihop så mycket att jag fått mig en egen stuga. Ett litet potatisland har jag hyrt i backen intill där jag bor. Sju barn har jag fostrat upp ändå. och nu har det börjat te sig i ljus äfven för mig, tv nu har jag begynt uppföra min egen stuga, ieke af egna pengar som jag förtjänat, utan af de pengar min äldsta flicka, hon är nu IS år, sändt hem till oss från Amerika. När hon var 14 år reste bon, och började redan första året sända hem pengar till oss. Sedan hon fyllt 17 ar har hon regelbundet sändt oss 1') dollar i månaden och dessutom litet extra, så att vi nu på fyra år fatt tillsammans 1,500 kr. från henne. Det. är pä de pengarna vi nu skola bygga var egen stuga. Men nog är det egendomligt att man skall arbeta träget ett helt lif här i Sverige oeh inte kunna åstadkomma sä mycket som en ung flicka hinner spara p;i endast några få år i Amerika. Jag kan dä aldrig tala illa om Amerika eller emigrationen, tv jag vet inte hur det skulle gått ined oss om inte vi fått flickan dit öfver.»

En annan skomakare hade !• barn, däraf 3 flickor och .'i gossar i Amerika, ».lag hade aldrig kunnat foda dem i alla fall. En fick resa på försök, och när det gick bra för honom sa kommo de öfriga 1 tur och ordning efter.»

Hur det kan te sig för en fattig torpare och hur för honom räddningen kommer genom barnens utvandring det: visar följande Utdrag ur anteckningarna från undersökningen i en af de mindre socknarna.

—--En torpare med 12 barn, däraf de 2 flickorna och 3 af

de lo pojkarna äro i Amerika. De öfriga hemma:

"De ha rest för att hjälpa nss här hemma, <>ch det ha de också JJ]ort. Vi fingo detta torp bär för 16 år sedan, ute i skogen och i kärsta träde alltsammans. Ingen kalk fingo vi till jorden, fastän Vl borde haft kalk öfver hvarje bit, och 16U dagsverken skulle vigöra åt herrgården, Men]mr göm 100 dagsverken där, när jorden här var sådan att den med arbete både dag oeh natt ändå inte kunde komma i ordning pa flera år. Och inte nog med de 100, gården skulle också ha öfverdags v erken (tör 07 öre), och var det någon dag vi inte kommo dit. sä fingo vi allt veta utaf det. Vi hade fem barn när vi kommo hit, och sä småningom växte de upp, så att äldsta pojken fick ga fram till gärden och göra dagsverken. Dessförinnan hade mor länge gjort dagsverken, 13' far måste hälla på hemma för att fa något af torpet eller för att med snickeriarbete tjäna en slant extra någon gån g.

Sä höll da äldsta sonen pä i mänga år oeh slet från kl. 5 på morgonen till kl. 8 på kvällen och fick maten till sig hemifrån. Men aldrig att han kunde förtjäna sig en krona extra eller få någon uppmuntran pa gården, aldrig. När ban blef 2.r> år gammal, ledsnade han pa det och lånade sig pengar till en amerikabiljett. Inpå andra året kunde han betala både respengarna och lånet med 450 kr. samt dessutom skänka far och mor 150 kr.

Det var var räddning att han reste. Annars hade vi gatt under.»

Sedan reste de undan för undan, så att på sju år fem af syskonen rest sin väg till Amerika, De ha hjälpt föräldrarna mycket. De ha sändt pengar så att föräldrarna kunnat för 1,600 kr. köpa sig ett eget ställe, dit de snart skola flytta. De lämna då torpet. Torpet är nu arrendetorp och befriadt frän dagsverksskyldighet. Arrendesumman är 110 kr. om aret.

Förhållandena i Amerika.

Inför sådana skildringar som den här ofvan relaterade kan man aldrig beklaga att ventilen till Amerika stått öppen

för nngdomen på vissa håll. Ofta far man också höra hur framstående kommunalmän uttala sig synnerligen fördelaktigt om de utvandrande ungdomarna och med glädje berätta om hur de förhjälpa mänga hem att komma ur skulder och många gamla att erhalla en sorgfri ålderdom. Det förefaller oeksä som om i allmänhet folket frän dessa trakter slagit -ig väl fram i Amerika. Visserligen kan man konstatera, att det är här som öfverallt annars att man talar om dem det gått bra för men glömmer dem som fått det svårt, men det är anmärkningsvärdt enigt det omdömet frän häradet i allmänhet, att de som utvandrat därifrån alltid ha fått bra arbete och goda löner.

Dessa löner äro olika för olika arbeten, men som norm för betalningen af gröfre arbeten synes 2 — 2t,o dollar om dagen vara det gällande. En sågverksarbetare erhåller 2—2"st dollar för 10 timmars arbetsdag, en byggnadsarbetare i städerna kan dock fa 25 dollar i göra åt herrgården, Men]mr göm 100 dagsverken där, när jorden här var sådan att den med arbete både dag oeh natt ändå inte kunde komma i ordning pa flera år. Och inte nog med de 100, gården skulle också ha öfverdags v erken (tör 07 öre), och var det någon dag vi inte kommo dit. sä fingo vi allt veta utaf det. Vi hade fem barn när vi kommo hit, och sä småningom växte de upp, så att äldsta pojken fick ga fram till gärden och göra dagsverken. Dessförinnan hade mor länge gjort dagsverken, 13' far måste hälla på hemma för att fa något af torpet eller för att med snickeriarbete tjäna en slant extra någon gån g.

Sä höll da äldsta sonen pä i mänga år oeh slet från kl. 5 på morgonen till kl. 8 på kvällen och fick maten till sig hemifrån. Men aldrig att han kunde förtjäna sig en krona extra eller få någon uppmuntran pa gården, aldrig. När ban blef 2.r> år gammal, ledsnade han pa det och lånade sig pengar till en amerikabiljett. Inpå andra året kunde han betala både respengarna och lånet med 450 kr. samt dessutom skänka far och mor 150 kr.

Det var var räddning att han reste. Annars hade vi gatt under.»

Sedan reste de undan för undan, så att på sju år fem af syskonen rest sin väg till Amerika, De ha hjälpt föräldrarna mycket. De ha sändt pengar så att föräldrarna kunnat för 1,600 kr. köpa sig ett eget ställe, dit de snart skola flytta. De lämna då torpet. Torpet är nu arrendetorp och befriadt frän dagsverksskyldighet. Arrendesumman är 110 kr. om aret.

Förhållandena i Amerika.

Inför sådana skildringar som den här ofvan relaterade kan man aldrig beklaga att ventilen till Amerika stått öppen för nngdomen på vissa håll. Ofta far man också höra hur framstående kommunalmän uttala sig synnerligen fördelaktigt om de utvandrande ungdomarna och med glädje berätta om hur de förhjälpa mänga hem att komma ur skulder och många gamla att erhalla en sorgfri ålderdom. Det förefaller oeksä som om i allmänhet folket frän dessa trakter slagit -ig väl fram i Amerika. Visserligen kan man konstatera, att det är här som öfverallt annars att man talar om dem det gått bra för men glömmer dem som fått det svårt, men det är anmärkningsvärdt enigt det omdömet frän häradet i allmänhet, att de som utvandrat därifrån alltid ha fått bra arbete och goda löner.

Dessa löner äro olika för olika arbeten, men som norm för betalningen af gröfre arbeten synes 2 — 2t,o dollar om dagen vara det gällande. En sågverksarbetare erhåller 2—2"st dollar för 10 timmars arbetsdag, en byggnadsarbetare i städerna kan dock fa 25 dollar i

veckan. För vanligt grofarbete betalas på mänga bäli 2-7 5 à .'5 dollar om dagen eller 60 dollar i månaden för 3 mån. och 45 dollar i 2 mån. vid .skogsarbete. För helt år knnde uppgöras om 35 dollar pr man. för sommaren och 30 dollar för vintern. En hästsfcötareförman kunde ha 70 dollar i man., en lokomotivförare ända till 10 à 12 dollar oiu dagen. »En jordbruksarbetare, som går hos engelsmännen (hos svenskarna vill ingen arbeta, ty de ha ej begränsad arbetstid utan vilja ha arbetarna i selen hela dygnet, om det är möjligt), får vid goda skördeår 20—25 dollar i man. och allting fritt.» En arbetare vid sågverk, som är skicklig arbetare men icke intager förmans- eller befälsplats, bar för vissa svara arbeten en lön af 9 dollar om dagen jämte fria husrum och vedbrand. En grofarbetare har 5 dollar om dagen, »men det är ett svårt arbete, i hvilket man inte står ut många år».

Arbetstiden är i regel 10 tim., äfven för skördearbete. Användes öfvertid, sa betalas detta särskildt. Arbetet slutade i vanliga fall kl. 6 e. m., »och man sätter stort värde på den kvällsledigheten».

En liten Hicka lär 2'so—5'oo dollar i mån. och allting fritt.

Som jämförelsesiffror kunna anföras några priser på olika förnödenheter. Ett par grofva skor kostar l-so à 2 dollar eller om de äro af finare slag 4 à 5 dollar En beställd kostym kläder kostar 30 dollar, en färdiggjord kostym 10—15—20 dollar. För mat och husrum ges 4 dollar i veckan eller 14 à 15 dollar i mån.

Ett samtal med en återvändande svensk-amerikan torde här kunna vara af intresse att i sammandrag söka återgifva. Anteckningarna äro de ursprungliga. Mannen har varit i Amerika 21 är och under senare fem åren farmare på egen gård. De hade varit 10 syskon (8 gossar och 2 flickor), och alla pojkarna reste till Amerika. En af dem berättar:

»Vi voro 10 barn i hemmet, och vi arbetade och sleto, men ingenting blef det af det. Man gick till slut och kände sig onyttig, fast man låg i och arbetade, ty något resultat förmärktes inte af ansträngningurna. Någon lön hade man inte, och nagra pengar kunde man 'nte skaffa sig. När man fick gå till marknaden någon gång, sä kunde man få i reskassa 25 öre, eller högst 50.

Arbete felades således inte, jag fick göra både karl- och fruntimmersarbete. och jag var nog duktig och flitig, tror jag, men ingenting blef det. Allt gick till husets behof, och ingenting blef öfver. ' 'ch nog var det elakt att behöfva be om en slant, när man ville ®nna sig något extra.

Så reste bror E. lorst, och så kommo vi efter så småningom. Pa 12 ar (1879—1891) reste vi alla 8 pojkar i sex omgångar till Amerika. Två af oss ha gårdar här i Värmland, men om jag stannar iir ännu inte bestämdt. En är död och fyra äro kvar i Amerika.

Arbetslönerna äro bra i Amerika. När jag gick hiir hemma och arbetade, så hade jag väl fått hålla på med det i all min tid utan att fä ihop sä mycket att det räckte till en amerikabiljett; men nu fick jag hjälp af min bror, och när jag varit ett halft år i Amerika sa hade jag förtjänat sa att jag när som helst kunnat företaga en resa till Sverige.

Svenskarna och skandinaverna i allmänhet sta högt i anseende som arbetare i Amerika. Det är detta som också gör att svenskarna så snart lära sig att trifvas där och fa fosterlandskänsla med det nya landet. I lär finnas ocksä sa många vägar att förtjäna pengar pa, ingen behöfver genera sig för att ta hvilket arbete som helst.

Hade varit kock at arbetslag och försökt allt möjligt annat också, men på senare fem ären haft en farm. Betalade för arbetare 1 *75 dollar om dagen aret rundt i jordbruksarbete, under skördetiden 2-so dollar.

(För 2t»o dollar kunde man få ett par goda arbetsskor, för 2 dollar ett par sämre. För mat och husrum betalades pä landsbygden 14 dollar i män., i städerna 16 dollar.)

Hvad som frapperar när man kommer äter hit är, att man låtit skogen växa alldeles in pa ägorna. Åkrarna ha blifvit bersåer. Det är alldeles oriktigt att lata det ske så. Mon det ser ut som man skulle värdera skogen mer än jorden. Detta är dock ett stort fel, som visar att man är efter sin tid här.

Dessutom är det ju sådan brist på arbetskraft, så jordbruket har nog svart att reda sig.

Det beror nu pa om jag stannar här och köper mig en gård. Man älskar nog Sverige och vill vara här, men det är svårt när man inte vet om man kan komma sig ut med att ta ett jordbruk. När jag nu reste hit, i maj, var det öfver 600 svenskar med pä båten frän Amerika, de flesta för att göra påhälsning här och så vända om igen. Men många af dein skulle stanna, om de här kunde

ha någon utsikt att få ett stycke jord på rimliga villkor.»

* •

•

En intressant iakttagelse gör man inom detta härad med afseende å de trakter i Amerika dit utvandringen går. Man finner nämligen att från en viss del af häradet emigranter nästan utan undantag resa till samma trakt i Amerika, där man tydligen bildat kolonier och där man efter allt att döma har att finna sina släktingar och bekanta. I en socken t. ex. svarade man att »härifrån reser man bara till Nebraska . Man talar om det som om det alls icke gällde Amerika. En annan trakt syntes sora utvandrarort ha valt någon plats i Californien, en tredje i Kansas o. s. v.Där i dessa stater, på vissa platser, har ungdomen i Jösse härad flertalet af sina anhöriga och släktingar. Hemma finnas icke många kvar, till Stockholm eller nägon annan stans i Sverige skulle (le fä resa förgäfves för att fä fatt på några släktingar eller anhöriga, men i Amerika någonstädes ha de en mängd människor som de känna och som de kunna räkna sig som släkt till. Det är ifrån alla dessa människor de få hälsningar dels i bref och dels genom besök af någon frände, som med tjock guldkedja och moderna kläder går omkring i sin hembygd och fägnar ungdomen och de gamla med blomstermålningar från landet i väster och berättelser om de häpnadsväckande framgångar somliga ha haft. Från Nebraska t. ex. berättas om en man som där förtjänat öfver en half million kronor, och mänga andra ha rest dit efter honom och äfven fått det bra. Så ha de hälsat pä hemma och på sin väg tillbaka till Nebraska tagit hela trupper af ungdom med sig till sina farmar. Till en början fingo de nykomna tjänst hos dem som varit där förut, och så skaffade de sig egen farm så småningom och togo i sin tur nytt ungt folk med sig öfver från hemlandet. Sä har det gått till, och så sker det också att ungdomen i vissa delar af Jösse härad formligen uppfostras till att bli duktiga medborgare i Nebraska.

Slutord.

De trakter jag under denna tre månaders undersökning genomrest ha varit storslaget vackra. Man bjudes här många förtjusande taflor, och det hela ger en bild af ett landskap som gynnats öfvermåttan af naturen. De skogklädda höjderna, dalgångarna med åkerfälten och de brusande älfvarna, de vackra, silverglänsande tjärnarna i skogen och så gårdarna högt uppe på de skogsklädda åsarnas krön — allt är en rik fägnad för öga och sinne.

Men äfven om denna sommars väderlek från början lofvade sä godt att grödan stod frodig och vacker pä fälten, sä fann man snart att allting icke var som det borde vara. Naturen skänkte i rikt mått, men det föreföll som om icke människan hade förmåga att mottaga och tillgodogöra sig det skänkta. Gårdarna verka sällan förfallna, men också sällan vårdade och vackra. Boningshusen äro ofta ofärgade och stå där mot sin bakgrund, skogen, som halffärdiga och öfvergifna. Den röda färgen skulle smeka ögat och ge lif ät landskapet, men det. tyckes man icke fått sinnet öppet tör. Inte heller har man i allmänhet sinne lör det vackra uti en liten plantering eller blomsterrabatt utanför stugan. Det glädjetillskottet har man på mycket fa håll skaffat sig. 1 stället ser man byggnaderna lagda midt på öde fält. utan en buske pä långt håll. Det är dock

|«M/,, 6 Där i dessa stater, på vissa platser, har ungdomen i Jösse härad flertalet af sina anhöriga och släktingar. Hemma finnas icke många kvar, till Stockholm eller nägon annan stans i Sverige skulle (le fä resa förgäfves för att fä fatt på några släktingar eller anhöriga, men i Amerika någonstädes ha de en mängd människor som de känna och som de kunna räkna sig som släkt till. Det är ifrån alla dessa människor de få hälsningar dels i bref och dels genom besök af någon frände, som med tjock guldkedja och moderna kläder går omkring i sin hembygd och fägnar ungdomen och de gamla med blomstermålningar från landet i väster och berättelser om de häpnadsväckande framgångar somliga ha haft. Från Nebraska t. ex. berättas om en man som där förtjänat öfver en half million kronor, och mänga andra ha rest dit efter honom och äfven fått det bra. Så ha de hälsat pä hemma och på sin väg tillbaka till Nebraska tagit hela trupper af ungdom med sig till sina farmar. Till en början fingo de nykomna tjänst hos dem som varit där förut, och så skaffade de sig egen farm så småningom och togo i sin tur nytt ungt folk med sig öfver från hemlandet. Sä har det gått till, och så sker det också att ungdomen i vissa delar af Jösse härad formligen uppfostras till att bli duktiga medborgare i Nebraska.

Slutord.

De trakter jag under denna tre månaders undersökning genomrest ha varit storslaget vackra. Man bjudes här många förtjusande taflor, och det hela ger en bild af ett landskap som gynnats öfvermåttan af naturen. De skogklädda höjderna, dalgångarna med åkerfälten och de brusande älfvarna, de vackra, silverglänsande tjärnarna i skogen och så gårdarna högt uppe på de skogsklädda åsarnas krön — allt är en rik fägnad för öga och sinne.

Men äfven om denna sommars väderlek från början lofvade sä godt att grödan stod frodig och vacker pä fälten, sä fann man snart att allting icke var som det borde vara. Naturen skänkte i rikt mått, men det föreföll som om icke människan hade förmåga att mottaga och tillgodogöra sig det skänkta. Gårdarna verka sällan förfallna, men också sällan vårdade och vackra. Boningshusen äro ofta ofärgade och stå där mot sin bakgrund, skogen, som halffärdiga och öfvergifna. Den röda färgen skulle smeka ögat och ge lif ät landskapet, men det. tyckes man icke fått sinnet öppet tör. Inte heller har man i allmänhet sinne lör det vackra uti en liten plantering eller blomsterrabatt utanför stugan. Det glädjetillskottet har man på mycket fa håll skaffat sig. 1 stället ser man byggnaderna lagda midt på öde fält. utan en buske pä långt håll. Det är dock

förmögna hemmansägare Kom t »o där. Men förklaringen ligger däri att ungdomen oeh poesien lämnat gården, Amerika och dollarn ha tagit dem. Vid någon liten stuga vid vägen stannar man dock med glädje för att betrakta ringblommorna oeh slingerväxterna utanför ingången, men dà är det skomakaren eller skräddaren som bor där, icke någon hemmansägare eller bonde. Dessa de fattigaste bland alla, som endast ha sin lilla täppa med kal och potatis och som skola lefva på den lilla förtjänst deras dåligt lönade arbete ger dem, de ha blommor oeh vackert omkring sig, men bönderna ha i regel intet.

Det frapperar snart att man ser nästan idel gamla människor, och man blir nästan öfverraskad då man råkar träffa på en ung man eller Kvinna. Ju mer man färdas i dessa trakter blir detta intryck starkare. Pa långa sträckor ser man endast gamla gubbar oeh gummor stulta omkring på sina tegar, och när man börjar inleda samtalet med skjutsbonden på kapitet om ungdomen oeh nöjen och dans, sa får man det nedslående svaret att här i trakterna dansas inte mera, ty ungdomen har rest ur landet. Jösseháradsdräkten ses aldrig mer, annat än vid någon basar eller annan fest i Arvika eller Karlstad, och den gamla glada och ståtliga jössehäradspolskan, där man sug lika många fötter i taket som på golfvet, är nu blott ett minne från den tid *då Jösse hade sin ungdom kvar. Dansen bort vid vägen, som skalden sjungit om, bar också slutat. På långa sträckor var det omöjligt att ens på midsommaraftonen fä ihop till ett dansgille. Det har blifvit synd att dansa. Pietismen, som enligt en framstående prästmans utsago har en betydande skuld till att de unga ledsna vid hemmet och resa sin väg, håller de kvarvarande fångna i sitt garn, och den religiösa splittringen omöjliggör den ersättning i nöjesväg som mycket väl kunde uppbringas om man hölle ihop. Inte ens lustresor och andra utflykter bli arrangerade tillnärmelsevis i samma mån som förr, allt blir stelare och trakigare för hvarje år. Dch ungdomen tranar bort.

Sådant är intrycket och sådant är också omdömet från dem som man med allt skäl kan anse som fullt klarsynta pa hithörande områden.

(lår man in i en byggnad för att fa se hur bonden har det och för att fa höra hans mening om emigrationspörssmålet, så bör man icke vara öfverraskad af att höra att ban har .några eller alla sina barn i Amerika. Tvärtom finner man snart att det knappt lönar mödan att söka upp någon gärd där ingen af de närmaste anhöriga är i Amerika. Pä byraarna finner inan de amerikanska porträtten af dem som reste sist, på väggarna hänga amerikanska gruppfotografier af kanske 15—20 släktingar som alla äro i U. S. A. Man kan gä från stuga till stuga och ständigt hitta dessa amerikanska porträt-

ter och en mängd amerikanskt krain. Här finner man en lampskärm med någon engelsk sentens; där hänger i gungstolen en matta med månadernas namn på engelska och en svensk-engelsk tillägnan från dottern eller sonhustrun; där pä skänken sta kulörta glas med guldkanter och »Fortune favörs the bra ve- i snirklade bokstäfver; i stereo-skåpet på fönsterbordet finnes bland 42 bilder endast 2 från Sverige, •lönköpings gamla

tändsticksfabrik ocb (iöta kanal, men alla de öfriga från U. S. A. Där kunde man få se hur gentilt man bor i New York, hur man gifter sig i glänsande salonger med festklädda bröllopsgäster, hur man äter läckra rätter vid bord som digna under gnistrande champagneglas och fruktskålar, hur man spatserar i bedårande parker med porlande vattenkonster och jämnklippta gräsmattor, hur man åker i väldiga spårvagnar eller på luftbanor, hur man roar sig omboyd på de ståtliga atlanterångarna o. s. v.

Den lilla gossen oeh flickan växa upp i denna amerikanska miljö. Det enda vackra de få se och taga del af är amerikanskt krain och amerikanska bilder, de enda nyheter de få höra utifrån världen komma till dem genom de bref som far eller mor läser upp när posten kommit från de äldre syskonen i Illinois eller Massachusetts. Det är engelska vändningar i språket och ett medlidsamt skämt med förhållandena hemma i Sweden, allt sådant som imponerar på de små och stegrar deras redan väckta längtan efter att »gå öfver» till det märkvärdiga landet. Aldrig blir det så grannt oeh gentilt i Jösse Som det är i Chicago eller Idaho, aldrig får man höra sa mycket märkvärdigt från Sverige som från U. S. A. Och kommer det någon på besök någon gång, så är det en elegant dam eller en lika elegant herre frän Amerika, som förut gingo på, åkern här hemma oeh bette några vanliga namn, men nu lefva på pengar och heta något mycket vackrare och bättre. Så ter det sig Air barnen i hemmen. De växa upp och fostras till att emigrera.

Det vackraste porträttet hemma på väggen är kanske (i ro ver Cleveland, William Mc Kinley eller Theodore Roosevelt, och därnäst tyska kejsarfamiljen. Böckerna som finnas äro vyalbum från U. S. A. eller svensk-engelska ordböcker och »statistisk kalender öfver Amerika. 1 >et enda svenska man finner är några grannt textade bibelspråk i glas och ram pä väggarna.

När man sedan en gång får tillfälle höra boudgubbbarna i en läsestuga eller kafé i Arvika konversera på engelska, sä förstår man hur det hänger ihop och blir knappast förvånad öfver det. Många ha varit i Amerika och vändt åter — det märker man. när man färdas fram på vägarna, redan på kläderna och pä panamahattarna hos en del män som gå omkring på sina fält som <»m de gingo på farmen i Minnesota. Många, både unga och gauila, gå och lära sig engelska lör att bättre komma sig fram när de en vacker dag »gå öf-ver» till Amerika. Allt verkar som en förberedelse till emigration. Uppfostran går ut därpå, och det är mycket lättare att få låna en penningsumma till en amerika-bi ljett än till en biljett för resa till exempel till Stockholm. Då därtill kommer att hela släkten redan förut är i Amerika, så anser man sig mycket tryggare kunna resa dit än till Stockholm eller Göteborg, där man kanske alls inte har några anhöriga. Och så kommer då och då någon svensk amerikan pä besök. Han behöfver sällan fara ensam tillbaka till sitt, nya hemland, i regel torde ban i stället ha med sig en hcl koloni frän sin hemtrakt.

Några agenter i verklig mening finnas icke uppenbarade i detta härad, men nog har en och annan svensk amerikan, som varit hemma i Sverige pa besök, visat synnerligen lifligt intresse för att vid återresan fa med sig så mänga som möjligt och då med den båt eller linje som han särskildt berömmer som den främsta. 1 södra Brunskog hade man för ett par är sedan särskildt uppmärksammat en sådan maskerad agentur, men i allmänhet torde utvandringen frän dessa trakter icke alls vara beroende af agenter eller dylik verksamhet. De som nu draga öfver ungdomen till Amerika äro släktingar, som äro där förut. T let är amerikabrefven, amerikapengarna, hela den amerikanska miljö i hvilken barnen växa upp.

* •

•

Men utan dessa direkt synbara oeh påtagliga yttre anledningar kommer en djupare och mera betydelsefull. Det är den sociala van-Irefnad befolkningen känner hemma i sitt eget land. Det är känslan af att icke vara respekterad och aktad här hemma; att behöfva bocka oeh buga för penningen äfven da den icke är förbunden med en högre intelligens eller bildning; att icke ha någon rätt i kommun eller stat utan endast fä nöja sig med hur de ställa det, som ha makten därför att de ha ägodelarna; att icke kunna pä rimliga villkor erhålla sitt egna hem eller lilla jordbruk att draga fram de sina på; att icke åtnjuta den skolundervisning som samhället borde kuuna ge dem och hvarigenom de skulle lära sig förstå och älska sitt eget land framför något annat; att icke medborgarrätten fått

komplettera den tunga värnplikten; att icke de gamla fattiga och orkeslösa erhålla den omvårdnad som ett sträfsamt lif borde kunna garantera dem allt detta är social vantrefnad. När alla goda krafter enas om att få bort denna otrefnad, när de sont ha makten känna sitt ansvar inför dessa små i samhället och taga hänsyn till deras förhållanden och lära sig förstå att deras bästa också är hela samhällets bästa, då kan den sociala trefnaden skapas i värt land och da får Sverige behålla sitt folk.

*

EMIGRATIONSUTREDNINGENS

BYGDEUNDERSÖKNINGAR

VEDBO OCH NORDMARKS HÄRADER

AF

ERNST LUNDHOLM

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1908

Inledning.

Vid föreliggande bygdeundersökningar i Vedbo härad af Älfsborgs län och Nordmarks härad af Värmlands län har det hufvudsakliga arbetet gått ut på att i hvarje socken af myndighetspersoner, präster, länsmän, kommunalordförande, skollärare m. fl., och personer, som pa grund af sin verksamhet kunde anses besitta en noggrann kännedom om förhållandena och befolkningen i orten, inhämta upplysningar rörande traktens jordbruk och andra näringar samt öfriga omständigheter, som kunna tänkas stå i samband med emigrations-problemet. Vidare har inhämtats dessa personers mening rörande möjligheterna för en uppryckning af traktens näringslif, villkoren härför och de åtgärder, som kunna anses lämpliga för att åstadkomma en minskning i emigrationsströmmen oeh befrämja immigrationen. Vid ett sådant tillvägagångssätt, att hufvudsakligen vända sig till ett fätal mera representativa män inom hvarje socken oeh mera i förbigående göra sig underkunnig om den stora massans egen uppfattning af spörsmålet, kommer gifvetvis studiet af speciellt de vid emigrationen medverkande psykologiska orsakerna ej att bli så ingående, som önskligt vore. Under gången af undersökningen framställde sig därför för mig den frågan, huruvida det ej vore lämpligt att i en eller annan socken uppehålla sig en längre tid och där försöka lefva sig in i befolkningens vanor och uppfattning och erhålla större möjligheter att se förhållandena från dess egen synpunkt. Jag stannade emellertid slutligen vid den uppfattningen, att en dylik längre vistelse på en oeh samma plats ingalunda skulle medföra ett resultat motsvarande tidsutdräkten, och att det i stället vore lämpligare att samla material genom en allmän öfversikt af ett någorlunda stort område, som

visserligen kan uppvisa tämligen ensartade förhållanden beträffande fördelningen och relationen mellan åkerjord och skogsmark och däraf beroende näringslif men dock erbjuder stora olikheter beträffande afsättningsmöjligheter, kommunikationer, industriell verksamhet, folkkaraktär m. m. Undersökningarna äro således till största delen baserade pa uttalanden frän ett fåtal personer inom hvarje socken, men där olikartade intressenskulle kunna mötas, såsom t. ex. vid frågor mellan arbetsgifvare och arbetare, har jag naturligtvis sökt undvika all ensidighet i uppfattningen och båda parternas omdömen fått göra sig gällande. Upplysningar halva lämnats med stor beredvillighet, och intresset för emigrationsutredningens arbete har öfverallt varit synnerligen lifligt.

Resan anträddes den 22 juni 1907, och efter några dagars vistelse i Vänersborg, där Kungl. Maj:ts Befallningshafvande i Älfsborgs län uppvaktades, började de egentliga undersökningarna i Vedbo härad, hvilka afslutades i början af augusti. Därefter ställdes färden till Karlstad och sedermera via Åmot till Nordmarks härad, hvarifrån hemresan företogs den 1 september.

Vedbo härad är det nordvästligaste, till Norge gränsande häradet af Dalsland, med en areal af 1,876 kvkm. Det tillhör Älfsborgs län och bildar jämte Tössbo härad ett fögderi. Vedbo är deladt i tre länsmansdistrikt: ***det norra***, omfattande socknarna *Nössemark*, *Torrskog*, *Vårvik* och *Ärtemark;* ***det västra***, omfattande *Rölanda*, *Gesäter*, *Töftedal*, *Dals-Ed* och *Håbol*, samt ***det östra***, omfattande *Laxarby*, *Steneby*, *Bäcke*, *Ödsköld* och *Tisselskog*.

Nordmarks härad är det norr om detta liggande sydvästligaste häradet af Värmland och har en areal af 2,032 kvkm. Det utgör ett fögderi och två länsmansdistrikt: ***det nedre***, omfattande socknarna *Sillerud*, *Silbodal*, *Blomskog* och *Trankil;* och ***det öfre***, omfattande. *Holmedal*, *Västra Fågelvik*, *Töcksmark*, *Östervallskog*, *Karlanda*, *Skillingmark* och *Järnskog*.

Vedbo och Nordmarks härader förete i stort sedt samma fysisk-geograliska egenskaper. Den väsentligaste delen af arealen upptages af vidsträckta skogsåsar, som i allmänhet gå från norr till söder, och mellan dessa finnas talrika sjösystem, af hvilka de största äro Stora Le, Lelången, Foxen, Grannsjön, Ivägsjön, Laxsjön, Svärdlången, Silarna och Järnsjön. På sluttningarna mot dessa och i flod- och ådalarna förekomma de odlade trakterna, spridda öfver hela området och aldrig bildande någon större sammanhängande åkerbruksbygd. Att skogsområdena intaga den dominerande platsen inom båda häradena, framgår af den procentiska fördelningen af olika slags mark. I Vedbo är 10.1 % åker, 1.7 % äng. 79.7 % skogsmark och 8.5 % annan mark, och inom Nordmarks härad är 10.5 % åker, l.9 % äng, 81.1 % skogsmark och 6.5 % annan mark.

Trakten norr om Stenebv kyrka är den enda slättbygd, som man kan tala om. De större åkerbruksområdena äro f. ö. Rölandaåns breda dalgång, omfattande Rölanda och Gesäters socknar; dalgången från Karlanda kyrka sydväst genom Holmedal till en östlig vik af Foxen; Silbodalen, trakten kring Silleruds kyrka; och den breda dalgång, som från norra Karlanda går genom Järnskogs socken förbi kyrkan till socknens nordöstra gräns. Eljest äro de odlade

bygderna fördelade öfverallt pä de många sjöarnas strandsluttningar och i de talrika åarnas dalgångar. Åkerjorden består mestadels af ett tämligen tunt lager åkerlera, oftast starkt uppblandad med grus och moränmaterial. Stenebyslätten utgöres at' ett mäktigare lager mycket bördig lera. Rölantladalens lerlager företer äfven betydande mäktighet. Inom Nordmarks härad utmärker sig Järnskogs socken för den bördigaste jordmånen. Mossar förekomma öfverallt kringströdda inom området. Deri största inom Vedbo finnes kring norra delen af Töftedalsån ända ned till trakten af Mons järnvägsstation, där e:a 20" hektar äro utdikade och delvis lagda under plog. Inom Nordmarks härad är västra delen af Järnskog, östra delen af Karlanda och nordöstra delen af Silbodal uppfyllda af talrika mossar.

Markens relativa fördelning i åkerjord, naturlig äng och skogsmark inom de särskilda socknarna framgår ur nedanståenda siffror, som ånge procenten af totala arealen. Tabellen innehåller tillika de folkmängdsuppgifter, som äro nödvändiga lör att få en öfverblick at' förhållandena.

Härad och socknar. Areal i kvkm t Lund och vatten). Af arealen land upptogo i ',: Folkmängd. A ker. Ang. Skog. Annan mark. 1805. 1865. 1880. 1907. Itölamla . . . 89 22-0 3e 6,2 12-2 1,061 2,049 2.044 1.483 Töftedal . . . 146 7-2 1-2 720 19 o 586 1.092 1.118 978 Dals Ed . . . . 259 8-0 1-9 75 2 14-9 1,341 •J.77;; 2.843 2.596 Gesäter .... 29 26-t 5 2 64 t 48 387 809 758 519 ' Nflsseiimrk . . 206 6-1 1-3 86' 1 6 5 1,048 2.085 2,234 1,781 Torrskog . . . 128 7-1 1-& 8,TI 56 929 1.784 1.798 1.501 Värvik .... 118 9-> 1-4 83-s 5-6 837 1.580 1.509 1,207 Tisselskog . . . 104 7» 11 8tM 5S 580 1.313 1,286 918 lläbol..... 143 7-8 1'2 85' t 5'9 939 1.721 1,745 1.336 Artemark . . 172 12 <; 1'9 80'8 4 7 1,423 2,863 2.998 3.433 Laxarby1) . . . 212 8--I 1(1 Sis 5-2 1,543 2,848 2.SW7 2.332 Steucbv'i . . . 131 16 2 1'2 79-3 2 7 1.435 2;631 2.529 3,402 Räcke . . . . . 15 Ils 1« 7 Is 12 ;> 356 SS." 770 841 Ödsköld .... 94 11*5 Ml 78-x 8-7 703 1.518 1.244 1,090 I V(mII)«i ItUrail 1,876 Itl 1 1-7 797 8-5 13.16.3 25 924 25.743 23.447 Sillerud .... 414 92 3'ft 81 -t Ö'9 2.488 4,676 4,189 3,422 Silbodal .... 259 8ö 2-3 79-1 9-8 1.631 2,522 2.531 2,:iot; Kiirlanila . . 202 13 7 11» 78 0 6-1 1.355 2,892 2,592 1.993 Järnskog . . . 241 11-2 1-4 79 o S'4 1.405 2.788 2.723 2,817 Trankil .... 99 84 Oö 87'4 V 7 397 1,173 1,(182 1.119 'Mervfillskug . 149 ti-l 10 87ö 5-8 735 1,252 1.171 1.100 Momskog . . . 156 118 OS 829 4-8 1,036 2,126 2,;06 1,763 V. Fftgelvik . . 107 Ma 0-1 82'2 3-1 675 1.273 1,221 1.067 Skilling|||ar|: . 129 Is 4-4 84's 6-0 896 1.233 1,143 987 Töcksmark . . 183 12 b 02 80o 7 8 965 2,062 1,83:1 1,708 Holmedal . . . 148 16-7 0*) 76-1 6-8 1.270 2,438 2,483 2.112 JVordiniirks h:il 2,032 10 a l!) 8M 6 5 12.653 24 435 23.474 20,894

') FoUuufüigdeii i den uumern upphörda Billingsfors bruksförsamling ar tör 18:>f> '»h 1865 ungcfitriigen fördelad p.t Laxarby och Steneby, i hvilka den un ingår.(i EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYG DEL' X DE R SÖ K XIN G A K.

De viktigaste kommunikationslederna inom området äro I »als-landsbanan, Mellerud- -Kornsjö, som gär genom södra delen af Vedbo härad, samt den smalspåriga Uddevalla—Delängenbanan, som skär den förra i Bäckefors och har sin slutpunkt i Bengtsfors. Sjösystemet Stora Le, Lelången och Silarna trafikeras af ett bolag med tre ångbåtar för persontrafik, Dalslands kanal, som förbinder de stora sjöarna med Köpmannabro vid Vänern, begagnas numera nästan uteslutande för fraktfart och trafikeras af fartyg, tillhöriga de invid kanalleden belägna industriella verken Töcksfors, Lennartsfors, Gustafsfors, Billingsfors, Mustadfors m. fi.

Innan vi öfvergå till de nuvarande förhållandena inom de båda häradena, torde det vara af vikt att förutskieka några ord om den föregående utvecklingen och befolkningens ekonomiska ställning särskildt pä 1860- och 70-talen, da den första emigrationsströmmen utgick från dessa trakter. Att genom utfrågningar af äldre personer fa någon mera detaljerad bild af förhållandena på denna tid har varit omöjligt. Statistikens siffror ge emellertid tydlig anvisning på att befolkningen af ekonomisk nöd tvingades att pa annat håll söka sin bärgning. Under 1800-talets förra hälft ökades folkmängden i Nordmarks härad från 12,653 år 1805 till 24,435 år 1865 och i Vedbo från 13,163 år 1805 till 25,924 år 1865, och hemmansdelarnas antal från 1.893 till 3,678 i Nordmarken samt frän 1,538 till 2,607 i Vedbo. Den odlade jorden inom Nordmarks härad hade år 1805 en utsträckning af 5,155 liar mot 18,412 har år 1905. Motsvarande siffror för Vedbo äro 3.625 har och 15,946 har. Som efter ar 1865 tillkomsten af nyodlingar är obetydlig och dessutom åkerjorden på talrika skogstorp och andra egendomar blifvit igenlagd till naturlig äng eller skogsmark, torde dessa siffror ge ett begrepp om förhållandena ;ir 1805 och år 1865. Ökningen af den odlade jorden är proportionsvis större än folkmfingdstillvfixten, men genomsnittstalen för hemmansdelarnas medelstorlek är 1865, nämligen §'» har för Nordmarks härad och 5'u har för Vedbo, gifva dock en ledning vid bedömandet af förhållandena. Dessa siffror måste först och främst reduceras med hänsyn till datida torp- och andra jordupplåtelser, hvilka, som vi i det följande skola se, särskildt i Vedbo hade stor utsträckning och satte sin prägel på det ekonomiska tillståndet.

Härtill far mnn äfven lägga den omständigheten, att före är 1865 den jämfördt med nutida förhållanden ytterst obetydliga skogsa(Verkningen ej gaf tillfälle till de förtjänster och biinkomster som numera i rikligt mätt -tå invånarna till buds. Ej heller tal den dåtida industriella verksamheten någon jämförelse med den nuvarande. Be-3. VEDBO OCH NORDMARK. INLEDNING.

tolkningen var uteslutande hänvisad till jordbruk och boskapsskötsel, och jorden sköttes efter gammalmodig, från förfäderna nedärfd metod.

De upplysningar, som statt att vinna rörande tillståndet under föregående tider, gifva också tydligt vid banden, att inan lefde under synnerligen tryckta förhallanden, där kampen om brödet var mycket hård och där verklig nöd blef rådande de ar när skörden slog fel. Under 1800-talets förra hälft hade befolkningens hastiga tillväxt tvingat till stark hemmansklyfning, talrika jordupplåtelser och nyodlingar. När barnen i ett hemmansägarehem blifvit vuxna och skulle skaffa sig sitt eget, styckade nian hemmanet, högg ned skog, bröt mark, brände och erhöll på detta sätt en nyodling. Det hufvudsakliga utsädet var hafre, och ragodling förekom mera sparsamt. Den naturliga ängen lades alltmera under plog, och all skogsmark, som var någorlunda tjänlig, togs i anspråk tor åkerbruket. Torpens antal tillväxte oafbrutet, och öfverallt i skogarna tog man upp små åkerlappar och fick klena skördar på den magra, stenbundna skogsjorden och morängruset. Huru stort torparnes antal var omkring år 1865, har ej ur tillgängliga siffror kunnat konstateras. Ar 1900 fanns i Vedbo 849 jordtorp och andra lägenheter, och i Nordmarken '224. De inhämtade upplysningarna bekräfta samstämmigt, att i Vedbo torparnes antal varit ojämförligt större än nu. medan man i Nordmarken ej kunde konstatera annat., än att de för en mansålder sedan varit talrikare än nu. Vid resor genom skogsbygderna i dessa trakter, särskildt i Vedbo, blir man förvånad öfver den stora mängden af skogstorp och backstugor, nu oftast öfvergifna och förfallna. Ofta äro äfven byggnaderna borta, och endast de forna åkertegarna, där småbuskarna gjort sitt intåg och ljungen börjar sticka upp, bära vittne om att här förut varit odlad mark.

I dessa bygder, som utan tvifvel och enligt den allmänna uppfattningen i trakten voro öfverbefolkade, förde man nu vid tiden för emigrationens början i slutet af 1860-talet ett hårdt och bekymmersamt lif och var vid sitt uppehälle nästan uteslutande hänvisad till hvad de små åkertegarna kunde frambringa. Redan vid denna tid hade man börjat att i Norge söka förtjänster inom åkerbruket eller vid andra arbeten. Som bevis pä att det börjat bli trångt hemma • Sverige kan anföras en uppgift från Artemark, nämligen att åtskilliga därifrån utvandrat. 1ill Norge och där i gränshygderna brutit mark och upprättat nybyggen. Det blef allt svårare att. skaffa uppehälle at de talrika barnskarorna och allt starkare konkurrens vitl de fä arbetstillfällen som bjödos. Skuldsättningen blef allt Större både bland bönder oeh torpare, och skatterna kunde icke likvideras. Hvarje söndag upplästes i kyrkorna talrika kungörelser om pantauktioner, och länsmännen hade full sysselsättning med att<S

fåra omkring i socknarna och företaga utmatningar oeh andra exekutiva åtgärder.

När så nödåren i slutet af 1880-talet kommo, blef nöden allmän, så att muuga tvingades att ga från gård ocli grund. Den första stora emigrantströmmen från Sillerud bestod af bönder, sora i slutet af 1860-talet nödgades sälja sina gärdar och jämte familjerna utvandra. Frän hemmanet Dalen i Töcksmark emigrerade vid denna tid c:a 30 personer, sedan gårdarna blifvit försålda till Snngbrngsforeningen i Fredrikshahl, och naånga dylika exempel kunna framdragas. Alangen gang hade en hemmansägare skog, som för närvarande skulle representera mångdubbla värdet af den skuld, som blef närmaste anledning till utvandringen, men skogen hade pä den tiden obetydligt penningvärde. Att nöden var synnerligen stor särskildt bland de talrika torparna <>eh backstugusittarna i Vedbo är naturligt, och öfverallt berättas om huru vägarna voro öfvcrfyllda af tiggande människor, som erbjödo sig att arbeta mot erhållande af IVi kost. Med dåtida kommunikationer var det ytterst svårt, att under nödaren fa lifsmedel, som, hvad de västra delarna af de båda häradena beträffar, togos från norska städer, dit man måste färdas till fots många mil pa obanade stigar. När man i Sillerud skulle skaffa mjöl, måste det tagas ända från Åmål. Från denna socken berättas om åtskilliga storbönder, som hade mjöl till afsalu och under dåliga år sparade detta till våren och då togo verkliga ockrarförtjänster för sin ofta mycket dåliga vara.

De officiella aktstycken, som föreligga beträffande utvecklingen af förhållandena under 1800—1865 ge äfven bekräftelse på hvad ofvan framhållits. Landshöfdingarna och de komitéer, som af Kungl. Maj:t tillsattes för att afgifva yttranden rörande fattigvården och andra frågor, ha från Värmlands och Älfsborgs län inhämtat utlåtanden, som visa, att man redan under de första decennierna af århundradet lagt märke till den starka

hemmansklyfningeu och hastiga folkökningen samt däraf beroende tendensen till jordafsöndringar. 1 sin femarsberättelse för 1837 framhåller landshöfdingen i Älfsborgs län, huru den obesutna klassen af allmogen genom jordafsöndringar och backstugors anläggande tillväxer i oroväckande grad i jämförelse med den besutna delen af befolkningen, och anser, att åtminstone hälften af folkökningen sedan 1808 kan räknas till denna obesutna klass. Him framställer den frågan om det är önskvärdt eller för samhället gagneligt, att folkökningen fortgår i enahanda progression. Rerättelserna påpeka i allmänhet, huru den egeudomslösa befolkningen tillväxer i antal, och att man, sä snart man lyckats fä en stuga och ett potatisland obetänksamt ingår hjonelag.

Antydningar om att det inot midten af arhuudradet börjar blifva svårt för den allt talrikare befolkningen att få sitt uppehälle före-3. VEDBO 0011 NORDMARK. INLEDNING.

komma i synnerhet efter dåliga skördeår, t. ex. och 1*47 för Älfsborgs län. Landshöfdingen i Värmlands län ansåg, att folkmängdens ringare tillväxt 1818—1850 berodde pä torrötan hos potatisen, hvilken tvingade till utvandring och färre giftermål. Femårsberättelsen 1851 —1855 för Älfsborgs län omnämner begynnande utflyttningar till Amerika, men dessa gälla endast länets Västgötadel, och det framhålles, att folkökningen i Dalsland försiggår i samma stark a progression som förut 1 början af 1860-talet får man i Värmland en begynnande emigration till Norge och Amerika, och landshöfdingen omnämner bl. a.: i öfverensstämmelse med Eders Kungl. Majrts meddelade nådiga föreskrift liar kungörelse den 29 april 1865 utfärdats med varning mot obetänksamt öfvergifvande af fädernejorden.» Berättelserna för 1866—1870 framhålla de betydande proportionel', som utvandringen till dessa båda länder efter 1867, 1868 och 1869 års dåliga skördar antagit, men när 1870 års gynnsamma skörd tycks verka hämmande pä emigrationen och förhållandena voro jämförelsevis goda under de första ären af 1870 talet, äro myndigheterna benägna att sätta utvandringen i alltför ytligt sammanhang med tillfälliga nödår. Hvad Värmlands län beträffar, konstateras dock, att orsaken till emigrationen är den vidt utbredda fattigdomen, 'hvars umbäranden af mångahanda slag naturligen äfven kan sätta känslan för hembygden på hårda prof.»

.Speciella uppgifter rörande de afsides liggande Nordmarks och Vedbo härader förekomma i landshöfdingeberättelserna ytterst sparsamt. Utflyttningarna till Norge omnämnas dock och befolkningens beroende af tillfälliga arbetsförtjänster därstädes.

1 stort sedt visa de bada häradena en något olikartad utveckling för tiden närmast efter 1865, något som framgår at' folkmängdsuppgifterna: Nordmarks härad är 1865 24,536; år 1880 23,474; ar 1890 -2,456 personer. Motsvarande siffror för Vedbo äro 25,924, 25,743, -4,533. I Nordmarken har således folkminskningen alltsedan 1865 tortgått tämligen kontinuerligt, medan folkmängden i Vedbo höll sig v<d ungefärligen samma siffra mellan 1*65 och 1880. Att folkminskningen och utvandringen från Vedbo i stort sedt ej voro sä betydande förrän efter 1880. torde bero pä åtskilliga omständigheter. Först och främst har naturligtvis Dalslands kanal, som blef färdig ar 1868, mverkat till en ekonomisk uppryckning, därigenom att bekvämare förbindelser med yttervärlden erhöllos och trävaruindustrien började •Hl'ela en större roll samt tillgodogörandet af de rika skogsområdena """jliggjordes. Att Dalslands kanal åstadkommit förbättrade förhållanden inom de närmaste socknarna, har betonats öfverallt. Då10 EM KiRATIONSUT REDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDER SÖK NING AR.

Töcksfors är den nordligaste punkten af trafikleden, är det naturligt, att denna inverkan sträckte sig äfven till de södra delarna af Nordmarks härad, något som äfven folkmängdssiffrorna gifva antydan om. 1 socknarna omkring Dalslandsbanan (Mellerud Kornsjö) växte äfven folkmängden ända till början af 1880-talet, något som måste sättas i samband med denna järnvägs byggande, d. v. s.: det starka utbrottet af emigrationen uppsköts och förhindrades tillsvidare af det relativa uppsving, som ägde rum under järnvägens byggnadsperiod.

Det i andra delar af vart land, särskildt pä södra Dal framträdande sambandet mellan emigrationen oeh 1880-talets jordbrukskris kunde i allmänhet ej spåras i dessa härad. Cndantag härifrån bilda dock kölanda och Gesäters socknar, där de obetydliga skogar, som funnits, redan tidigt tyckas ha blifvit sköftade oeh invånarna hänvisade uteslutande till sitt åkerbruk. Här liksom på södra Dal hade man pa 1870- och förra hälften af 1880-talet, sin hufvudsakliga inkomstkälla i den långt utsträckta hafreodlingen och tog är efter ar sina hafreskördar från samma

åkerfält, där jorden sa "småningom blef alltmera utmattad oeh skördarna allt sämre. En handlande, som i midten af 1880-talet kom lill Rölanda och äfven började idka hafre-handel, berättade, att mycket stora hafrekvantiteter exporterades och att han måste uppföra ett särskildt rymligt magasin för att förvara säden före dess vidare befodran. När sa det höga hafrepriset i slutet af 1880-talet föll, stod befolkningen beröfvad en betydande del af sin förnämsta inkomst källa oeh med utsugen åkerjord. Pa många ställen i dessa socknar ser man numera äfven igenvuxna åkrar, där för 20 30 är sedan hafreodling bedrifvits.

För öfrigt odlade man och afyttrade i vissa trakter betydligt mera hafre än nu, men jordbruket hade i allmänhet ej någon större utsträckning utan bedrefs hufvudsakligen till husbehof. Den ekono miska utvecklingen var bunden vid många andra faktorer, så att ofvannämnda samband med jordbrukskrisen ej kom til synes.

Under föregående hårda tider var naturligtvis ej den ekonomiska ställningen lika dålig öfverallt, titan åtskilliga trakter voro något bättre lottade med afseende pa möjligheterna till arbetsförtjänster, hvilket äfven medförde en mindre utvandring. Sädana trakter äro förbundna med förekomsten af den dåtida, obetydliga industriella verksamheten. Ett sådant område var t. ex. trakten kring Billingsfors och kring Bäckefors, på hvilka platser vid denna tid funnos sedermera nedlagda järnbruk. Den industriella verksamheten var visserligen obetydlig, bedömd efter nuvarande måttstock, men gaf måhända så mycket arbete och biförtjänster, att emigrationen i någon mån hölls tillbaka. Emellertid är uppfattningen på respektive platser den, att de dåvarande järnbruken ej spelade någon större roll för traktens ekonomi, oeh att.nedläggandet af desamma, hvilket i allmänhet försiggick mot slutet af 60-talet och under 70-talet, ej hade någon större inverkan, då kolning och körslor betalades ytterst dåligt. I Vedbo funnos 5 numera nedlagda järnbruk och i Nordmarken 7 och dessutom ett, Koppom, som fortfarande äger bestånd som smidesbruk och' numera äfven är utvidgadt med en trämasselåbrik. Antalet arbetare pa denna tid vid Dalslands omkring 15 små järnbruk liar beräknats till 300, hvilket visar, att de, som vid nedläggandet direkt drabbades af arbetslöshet, ej voro synnerligen många. Från Billingsfors berättas, att åtskilliga hammarsmeder under brukets sista tid och vid dess nedläggande med sina familjer rest till Amerika och att några flyttade till Sandvikens bruk i Gestrikland. För öfrigt ersattes järnbruken efter några ar på åtskilliga ställen, såsom Bäckefors, Billingsfors, Gustafsfors. Katrineholm, Lennartsfors oeh Töcksfors, med trämassefabriker eller annan industri. som kunde sysselsätta först och främst de gamla arbetarna och dessutom mänga nya samt gifva stora biförtjänster. Denna omständighet har naturligtvis verksammast bidragit till att torhållandena här och hvar gestaltat sig fördelaktigare, t. ex. i de ofvannämnda trakterna kring Bäckefors oeh Billingsfors.

Vi få för öfrigt i det följande många tillfällen att återkomma med uppgifter om förhållandena under gångna tider, oeh ofvanstående har blott till afsikt att ge en orienterande öfverblick af den föregående utvecklingen.

Hemmansklyfning och sedvänjor vid arfskifte.

Vi ha förut i samband med folkökningen under 1800-talets förra hälft framhållit den starka hemmansklyfningen, hvilken är en af de viktigaste frågorna som man bör taga hänsyn till vid bedömandet af emigrationens uppkomst och dess nutida omfattning. De lagbestämmelser, som ända till midten af 1700-talet förhindrat gårdarnas sönderstyckning i mindre enheter, upphäfdes genom 1747 års förordning, hvarigenom hemmansklyfningen praktiskt taget blef fri. Alltsedan dess har sönderstyekningen pågått, oeh det är tiden 1810- 1865 ocli (len då pågående starka folkökningen, som blef afgörande för emigrationens uppkomst. Tabellen å nästa sida ger en öfversikt af utvecklingen frän och med är 1750.

Af tabellen framgår, att trots den stora folkminskningen hemmansklyfningen fortgått äfven efter 1865, visserligen ej i samma skala som iörut men dock betydligt starkare än inan kunde hafva väntat. Inom Vr,li,0 fiar hemmansdelarnas antal från 1S65 vuxit med 33'G och i Nordmarks härad med 2!)-i v Vid inom Vedbo anställda förfrågningar om de nuvarande sedvänjorna vid arfskiften och förfärandet12 EMIGRATrONSUTKEDXlXOEX. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR. Hcmmansdtlar och brukningsdelar.

Socken H e in m a n s dela r. [-Brukningsdelar.-] {+误Brruknings- delar.+} 1900. Åkerareal i har per brukare. 1900. 1750. 1810. 1S40. 1865. 1900. Rölanda...... 39 133 190 266 319 321 6-0 Töftedal...... 25 67 78 104 134 122 7-8 Dals-K.l...... 54 123 184 244 293 277 6'5 Gesätcr...... 18 55 77 101 114 113 6-6 Nfesemark..... 131 219 2S5 475 393 2'4 Torrskog...... 121 122 168 220 249 221 33 Värv i k....... 24 126 16S 198 369 247 31 Tissclskog..... 22 S3 101 131 163 143 4 4 Ilålioi....... 31 93 123 159 229 1S9 5» Artcmark...... 46 211 296 35ri 482 448 4o I.axarliy...... 49 180 221 277 322 312 4'8 Stcneby...... 60 101 112 112 149 126 14 0 10 33 37 43 68 59 7-9 Ödsköld...... 24 80 89 tu 128 122 8'0 Tedlio liärari 440 1,588 3,068 2,007 3,484 8,003 5-1 Sillerud...... KO 328 489 520 623 666 4-7 Silljodal...... 33 216 .".27 410 468 435 4-t Karlanda...... 28 190 281 •118 571 545 4-9 Järnskog ...... 28 228 362 464 656 488 5-3 Trankil...... 12 56 85 180 182 159 3ii Östervallskog .... 12 136 200 199 271 258 3-2 Blomskog...... 25 181 263 336 472 464 3-2 Västra F&gelvik . . 17 Ils 195 250 299 267 4-0 Skillingmark . . . 11 79 156 193 237 211 2A Töcksmark..... 20 172 27-1 353 1:«) 396 8-8 Holmedal...... 29 189 323 405 538 501 4 8 Sordinarks härnd 275 1,803 2,955 | 3.078 4.747 4,300 4'2

med den fasta egendomen erhölls nästan alltid det svaret att, för närvarande inga bestämda tendenser göra sig gällande, och att man ingalunda kan spåra något i folkkaraktären oek folklynnet inneboende traditionellt åskådningssätt. Vid hvarje särskildt arfskifte användes det för förhållandena lämpligaste tillvägagångssättet. Ofta äro åtskilliga af arfvingarna i Amerika eller Norge, så att boet får vara oskiftadt och egendomen förvaltas at' vid häradsrätten utsedda gode män. Ofta öfvertager den äldste sonen gärden, dä de öfriga utlösas medelst reverser, inteckningar eller kontanter. Om gården är något sånär stor, styckas densamma, då det händer, att någon af syskonen, i synnerhet om han är i Amerika, säljer sin andel till någon af de hemmavarande eller till någon annan person. 1 synnerhet på sista tiden förekommer det att. gården säljes till någon utom familjen stående, hvarefter försäljningssumman delas mellan arfvingarna. I Nordmarks härad däremot tycks man följa den principen, att gården vid arfskifte bör styckas. Detta sker mången gång blott och bart för rättvisans skull, för att hvar och en af arfvingarna skall få sin rättmätiga andel, hvilken ban ofta omedelbart säljer. På mängaställen i trakter sädana som Järnskog och Silbodal, där jordbruket på den sista tiden ryckts upp något litet, anse numera arfvingarna ofta en gård för liten för att styckas och öfvertaga den i sambruk.

Den hufvudsakliga förklaringsgrunden till att hemmansdelarnas antal trots den starka utvandringen efter 1X65 ökats, så att hvarje brukniugsdel numera i medeltal inom Nordmarks härad omfattar 4'a har och i Vedbo härad 5m har odlad jord, ligger däri, att bifördjänsterna i skogarna sedan dess ökats i afsevärd grad och minskat befolkningens beroende af inkomsterna från den egna jorden samt kommit dessa senare att: spela allt mindre roll för bondens hushållning. I dessa trakter försvåras för öfrigt ej hemmansklyfningen af en omständighet, som eljest lägger band pa densamma, nämligen svårigheten att till rimligt pris få virke vid uppförandet af nya byggnader. Hemmansklyfningen har naturligtvis varit olika stark i olika trakter, något som framgår af tabellen, men att i hvarje fall sätta siffrorna i samband med de ekonomiska; förhållandena eller eljest lämna en förklaring, låter sig svårligen göra. l>en socken, där hemmansklyfningen efter 1865 fortgått starkast, är Nössemark i Vedbo, där hemmansdelarnas antal år 1865 och är 1900 var 285 och 475 resp., d. v. s. angifver en ökning af vid pass tvä tredjedelar och där man förklarade, att man ännu.nästan utan undantag brukade stycka egendomen. Folkmängden ökades från 1865 till 1880 från 2,085 till 2,234 personer, hvilket ju till en del, liksom i åtskilliga andra socknar inom Vedbo, förklarar förhållandet, men har sedermera sjunkit till 1,781 är 1906. För närvarande kommer pä hvarje brukare 2-4 har odlad jord, och manga bönder ha ingen häst och blott 2—3 kor. Hemmansägarne i socknen ha i större utsträckning än annorstädes begagnat sig af bifortjänsterna i skogarna och ägna endast på lediga stunder omsorg ät, sina små åkerlappar. Åtskilliga bönder ha större delen af aret anställning vid sågverk o. d.

I tabellen öfver hemmansklyfningens storlek visa kolumnerna för hemmansdelarnas och brukningsdelarnas antal är 1.900 rätt skiljaktiga siffror. 1 allmänhet är brukningsdelarnas antal mindre än nemmansdelaruas, hvilket anger, att samma brukare ofta har flere hemmansdelar. I skogstrakterna är det naturligtvis vanligt, att en person för skogens skull köper den ena hemmanslotten efter den ändra och själf sköter jordbruket på samtliga egendomar, då de räknas som en brukningsdel. När brukningsdelarnas antal, såsom för Sillerud, är större än

hemmansdelarnas, kan detta bero pa att en egendom är oskiftad och skötes i sambruk af syskon o. d.

V i dåre sättas ofta på bolugsegendoiuar. där man vill ha tillgång till arbetskraft vid skogsn(Verkningarna, på en hemmansdel flera brukare, som f:i arrendera smärre åkerlotter.

Jordbruksförhållanden.

Den starka heinmansklyfningen efter 1865 och den däraf beroende minskade besutenheten anger tillräckligt tydligt, att åkerbruket som näringskälla kommit att ha allt mindre betydelse för traktens ekonomiska lif. De under resorna i de olika socknarna inhämtade upplysningarna gifva äfven vid handen, att emigrationen och utvand ringen till industrien, de höga aflöningarna vid fabrikerna, skogs-afverkningarna och flottningsföretagen resa allt större hinder för jordbrukets och boskapsskötselns rationella bedrifvande, och att jordbrukets kam]) mot traktens industrialisering blir allt hårdare.

Den industriella verksamheten, som här till största delen utgöres af utefter Dalslands kanal befintliga trämasse- och pappersfabriker, och de stora skogsafverkningarna är den omständighet, som inverkar menligast på intresset för jordbruket. Förhållandena erbjuda i stort sedt alltför typisk norrländsk karaktär, för att det här skulle vara nödvändigt att i detalj ingå därpå. Bönderna, som sa småningom fått klart för sig skogarnas stora värde, blifva allt mera benägna att basera sin ekonomi på inkomsterna från skogs- och timmerförsäijningar och biinkomster vid skogshygge och körslor. De lätt tillgängliga förtjänsterna härpå börja bibringa dem ilen uppfattningen, att åkerjorden, där en med svett och möda frambragt, skörd ofta kan slå fel, är otacksam i jämförelse med skogen, hvarifrån man utan arbete kan taga betydande summor, och som ger talrika biförtjänster. Förr var man hänvisad att taga hvad man behöfde från åkern och ladugården, och ovanan att handskas ined större kontanter kommer bonden att betydligt öfverskatta det verkliga värdet af en penningsumma i klingande mynt och at.t glömma, att jorden dock år efter år ger skördar, som löna där nedlagd möda och flit. Denna bristande uppfattningsförmåga al' det, verkliga värdet af naturaförmåner, hvilken ju är lätt, förklarlig i en trakt där industrien haller på att göra eller nyss gjort sitt intåg, kom ganska starkt till synes. Många gånger berättades det om arbetare och mindre jordbrukare, som hade ett litet ställe med en hafreaker oeh ett potatisland, att de utan att pä något sätt: vara tvingade därtill sålde sin egendom för en obetydlig summa, hvars ränta pa långt när ej räckte till att hyra den bostad de sedan måste skaffa sig. Skogsafverkningarna ha ännu ej pågått sa länge, att man fått någon allmän insikt om att skogspenningar försvinna ovanligt hastigt. De jordbrukare ined mera vidgad syn på de ekonomiska förhållandena, hvilka insett, att man bör återvända till åkerjorden igen som den hufvudsakliga inkomstkällan, äro endast ett fåtal.

Industrien skapar naturligtvis också svårigheter för jordbruket, därigenom att den genom höga aflöningar drager bort arbetskraft

från detsamma. Svårigheterna att få jordbruksarbetare äro synnerligen stora och ha framkallat en stegring i arbetslönerna, som ofta nog är oförenlig med landtbrukets nuvarande möjligheter. Detta inverkar mest. på större gårdar, där man ej kan bruka jorden med inom familjen tillgängliga arbetskrafter utan är hänvisad att leja tjänstefolk. Bristen på jordbruksarbetare tycks vara betydligt mera kännbar i Vedbo, där de större gårdarna äro talrikare och där industrien är mera utvecklad samt äfven emigrationen härjat starkare. I Nordmarks härad tick nian oftast till svar, att gårdarna voro så små, att bonden och någon af hans söner voro tillräckliga för iless skötande, och att den ringa tillgängen på arbetskraft endast gjorde sig starkare kännbar vid skördetiden. I Artemark och trakten omkring Bengts-iors betonades mycket starkt, att den hufvudsakliga orsaken till jordbrukets förfall i dessa bygder var, att landsbygdens befolkning ' så stor utsträckning utvandrade till industrien och Amerika, och Rtt det numera var omöjligt att för rimligt]iris få en dräng eller piga. Det fanns där många rätt stora hemmanslotter, som för närvarande brukades endast af 70-åriga gubbar, hvilkas söner arbetade vid industriella verk i Bengtsfors eller pa annat ställe eller hade emigrerat, så att de åldriga föräldrarna nu sutto ensamma pä sina gårdar utan möjlighet att förhindra, att åkrarna vansköttes oeh byggnaderna förföllo.

Emigrationen var naturligtvis förr den förnämsta orsaken till ätt man på landsbygden saknade arbetskraft, men enligt allmän uppfattning torde för närvarande åtminstone i socknarna omkring Dalslands kanal utvandringen till industrien inverka i lika hög grad, hvilket, ju är förklarligt under nuvarande industriella uppsvingsperiod. I de från industricentra mera aflägset liggande trakterna, t ex. Hcl anda, Töftedal, Gesäter, Dals-Ed, är det dock emigrationen, som hufvudsakligen vållar denna minskning af arbetskrafterna. 1 sistnämnda socknar framhölls mycket kraftigt, att jordbruksarbetet försummas och ofta nog måste, ligga nere, därför att, ilen arbetsföra ungdomen i sin bästa ålder lämnade hemtrakten för att söka sin lycka i Amerika.

Om med undantag för skördetiden någon större brist på jordbruksarbetare ej kan sägas rada annat än på större gårdar och i v'ssa trakter, sådana som Kölanda, Gosäter, Dals-Ed, Artemark, är det däremot ytterst svårt att fä kvinnlig arbetskraft inom bela det undersökta området. Alla unga kvinnor på landsbygden, som ej pmigrera, vilja sa fort som möjligt komma till städerna. Stora massor hafva förr rest till Kristiania, men numera går utflyttningen hufvudsakligen till Vänersborg, Göteborg, Karlstad oeh Arvika. De Sundre ansträngande görouiålen i städerna och begäret att 1'å ga hnt klädd och komma i åtnjutande af stadslifvets öfriga förmåner142

inverka, så att numera ytterst få vilja ga hemma oeh befatta sig med ladugårdsskötsel och andra på landet förekommande grofeyslor.

Arbetslönerna för drängar och jordbruksarbetare äro mycket varierande. 1 allmänhet äro de högre i närheten af industricentra och i trakter där större skogsafverkningar eller flottningsföretag försiggå. Årslönen för dräng varierar mellan 250 och 500 kr. För ett tillfälligt dagsverke t. ex. under skördetiden betalas ungefär l ar. - 1*50 kr. pius maten eller eljest 2—2'5o kr. pr dag, oeh under vintern något mindre. För att få pigor, som äro villiga att åtaga sig mjölkning och ladngårdsgöromål. far man betala upp till 12—15 kr. i månaden.

Frän åtskilliga håll uttalades den öfvertygelsen, att bönderna många gånger trots tillgångar äro allt lör snåla för att leja hjälp till jordbruksarbetet, och att talet om den dyrlejda arbetskraften i många fall innebär, att man cj är villig att göra några uppoffringar lör jordbrukets upphjälpande utan i stället är benägen att taga sitt uppehälle från inkomsterna ur skogarna.

Trots allt är dock den allmänna uppfattuingen den, att på den senare tiden, i synnerhet efter sekelskiftet, jordbruket och boskapsskötseln gatt betydligt framåt, hvilket naturligtvis i stort sedt endast innebär, att den allmänna uppryckningen i värt land till följd af förbättrade metoder, införandet af landtbruksmaskiner, hushållningssällskapens upplysande och uppmuntrande verksamhet, sammanslutningen till landtmannaföreningiir och slutligen förbättrade konjunkturer med afseende pa afsättning o. d. ej kunnat undgå att utöfva inflytande äfven pa dessa afsides liggande skogsbygder. i>en på de sista årtiondena inom landet försiggående omläggningen af landthushållningen från sädesodling till ladugårdsskötsel kommer i allmänhet ej här sa mycket till synes. Inom Kölanda och (iosäters socknar, som äro hänvisade nästan uteslutande till sin åkerjord, kan man tala om en dylik omläggning från den långt utsträckta hafreodlingen till en tidsenligare landthushållning, där ladugården spelar större roll, och här kunde man tala om ett större, vaknande intresse för jordens skötsel, men när enligt uppgift inom Kölanda socken endast omkring en tredjedel af den odlingsbara marken skötes tillräckligt intensivt, inser man hur ofantligt mycket ännu kan göras för höjandet af traktens näringsförhållanden.

Från alla socknar uppgafs, att 7—8-åligt växelbruk numera är infördt, men man kan ingalunda säga att detta helt ocli hållet trängt in i allmänna medvetandet. Pä de - nå hemmausdelarna i Nössemark odlades jorden här och hvar utan all planmässighet liksom på de sina åkertegarna i skogarna. Inom skogsbygden i Sillerud, det med afseende på jordbruksintresse mest efterblifna området inom de båda3. VEDBO OCH NORDMAllK. JORDBRUKSFÖRHÅLLANDEN.

häraderna, odlade inan sin jord på samma sätt som för en mansålder sedan utan tanke pä nödvändigheten af

cirkulation o. d. »Man odlade mångenstädes hafre och råg på en teg här och en teg där och tänkte, att den magra, stenbundna oeh dåligt skötta jorden åtminstone någonstädes skulle ge en skörd, som blef någorlunda dräglig.» Haf-ren är fortfarande hufvudsädet, ehuru man numera odlar detta sädesslag i mindre utsträckning än förr och i stället börjat odla råg i större omfattning.

Denna utvidgade rågodling utgör för öfrigt det viktigaste framsteget inom jordbruket och var den omständighet, som först framhölls vid förfrågningar om jordbrukets nuvarande ställning, jämförd med föregående tiders. I)en är till största delen framkallad genom mellanrikslagens uppsägande år 1895, före hvilken tid befolkningen fyllt sitt hufvudsakliga förråd af mjöl genom att fara öfver till Norge och köpa den tullfria billigare varan. Före denna tid odlades i Nordmarken och Vedbo endast obetydligt med räg, och det lilla, som erhölls, var ofta af ytterst dålig kvalitet och användes hufvudsakligen till utfodring af djuren. Från åtskilliga socknar berättas, att man knappast ansåg det af den hemmavuxna rågen malda mjölet dugligt till människoföda, åtminstone ej oblandadt. En person, som för ett par decennier sedan var fattigvårdsstyrelsens ordförande i Rölanda, omtalade, att understödstagarna fingo vissa kg. råg, som de nästan alltid i handelsbodarna utbytte mot andra varor. Rågodling i någon större utsträckning ansågs för en stor dumhet, när man hade det billiga siktade norska mjölet att tillgå. 1 gränstrakterna syntes på denna tid alltid formliga karavaner af mjölkörare på vägarna, och man får cn föreställning om denna lifliga mjöltrafik af uppgifterna från gränsridaren vid Kornsjö, som uppgaf att i medeltal dagligen 200 à 300 säckar mjöl passerade gränsstationen. Fn dag visiterades 538 säckar. Det var ej blott folk frän de närmaste socknarna, som begagnade sig af denna möjlighet, ty vid Kornsjö passerade mjölkörare från alla Dalslands kommuner och åtskilliga, af Bohusläns, tillsammans ett trettiotal. Uppgifterna från de värmländska gränsstationerna ånge samma proportioner på mjöltrafiken. »Skogarna och vägarna lågo hvita af mjöldammet.» Efter upphäfvandet af mellanrikslagen var enl. den kungl, förordningen af 1897 angående reglering nT gränstrafiken endast 25 kg. mjöl tillåtna till tullfri införsel. Frän denna tid t. o. m. unionsbrottet, då denna förordning upphäfdes, var det hufvudsakligen de närmast gränsen boende och järnvägsbotjäntc på Dalslandsbanan, som begagnade sig af detta medgifvande. Större delen af befolkningen däremot tvingades att ägna sig ät den försummade rågodlingen. En betydlig ökning af densamma inberättas från nästan alla socknar, ^len ej blott kvantiteten ökades, utan äfven kvaliteten förbättrades.

Förut hade man i allmänhet fått så dålig rag, att man ej gärna kunde mala mjöl till bakning af densamma, medan man numera får betydligt bättre vara, hufvudsakligen genom användande af konstgödsel. Pä många ställen, t. ex. Laxarby oeh trakterna omkring industrisamhällena, klagade man dock öfver att de som hade råg till afsalu ej kunde afyttra den vid industrisamhällena, då mjölet ej blef af prima kvalitet utan underlägset det i handelsbodarna saluhållna, som kom från andra trakter i riket (Upperud, Göteborg, Vänersborg). Äfven om rågodlingen tilltagit i allmänhet, fanns det dock fortfarande åtskilliga trakter, där någon större utsträckning åtminstone efter mellanrikslagens upphäfvande ej kunde konstateras. Dit hörde t. ex. den jämförelsevis bördiga och välodlade Järnskogs socken, där man redan förut odlade betydligt mera råg än på andra ställen ch ej heller afsatte sina landtmannaprodukter till Norge utan hade sina ekonomiska förbindelser uppåt Åmot och Arvika. Det är hufvudsakligen i gränssocknarna Östervallskog, Töcksmark, Västra Fågelvik, Trankil, Nössemark, Töftedal, Gesäter och Rölanda, som ofvannämnda samband med mellanrikslagens upphäfvande kommit tydligare till synes, hvilket samband äfven betonades i Karlanda, Holmedal, Silbodal, Torrskog och Håbol. Stora mängder mjöl inköpas dock fortfarande, i synnerhet vid industricentra och i de skogrikare socknarna, där jordbruket spelar en obetydligare roll, t. ex. i Nössemark, där en af socknens sju handlare pä ett år hade, sålt ungefär 500 säckar mjöl.

Äfven oin åtskilligt inom de båda häradena tyder på framåtskridande och utvecklingsmöjligheter, inser man emellertid alltför väl, huru ofantligt mycket måste göras, innan man kan tala om ett verkligt allmänintresse för jorden och dess skötande, och huru stora de svårigheter äro, med hvilka landthushållningen har att kämpa i dessa glest befolkade bygder. Det framhölls allmänt i alla socknar att den största olägenheten är markens stora kalkfattigdom och svårigheten att fa. kalk till mera aflägsna trakter. I Vedbo låter sig detta göra relativt lätt, da

den tages från hamnar vid Vänern och sedermera kan transporteras på Dalslands kanal oeh sjöarna Stora Le och Lelången och man dessutom kan begagna sig af järnvägen. I Gesäter, där man har två mil till närmaste järnvägsstation, ansåg man jordbruket lida mest därigenom, att kalken ställde sig så dyr, att man ej kunde använda den. I de sydliga socknarna af Nordmarken, som ju ligga vid ofvannämnda sjösystem, klagade man dock öfver svårigheterna härutinnan, då det till transporten af den osläckta kalken fordrades särskildt konstruerade fartyg. Upperuds, Gustafsfors' och Billingsfors' bruk hade visserligen dylika, men de voro strängt upptagna, så att man ej kunde erhålla någon kalklast åtminstone på lämpliga tider uf året, när bönderna kunde vara i till-3.

falle att afhämta sin vara. Öfverallt i Nordmarken voro dessa svårigheter att få kalk ytterst kännbara, och pä åtskilliga ställen hade man ej på O ä 7 år lyckats få hein något. Att taga hem mindre partier kunde omöjligen bära sig på grund af de långa frakterna, utan enda möjligheten var att gemensamt inköpa en hel skeppslast. 1 Järnskogs socken tog man kalken på järnväg till Åmot, hvarifrån man hämtade den trots den öfver tvä mil länga vägen. För att afhjälpa berörda missförhållanden hade, som i det följande kommer att nämnas, i Nordmarks härad framlagts eu plan till sammanslutning mellan landtmannaföreningarna för anskaffandet af en lämplig ångbåt.

Jordbruket hindras äfven i allmänhet af den karga stenbundna marken, som endast med svårighet kan bringas till kultur. Mångenstädes, såsom vissa trakter i Rö lan da, Holmedal och Karlanda, är marken vattensjuk och frostländig oeh ställer stora anspråk på utdikningen. Till åkerbrukets dåliga ställning inverkar utom de naturliga orsakerna äfven den bristande kunskapen om ett rationellt jordbruks bedrifvande. Höstträdan skötes ej ordentligt, och på, många ställen i de mest efterblifna bygderna plöjes den först några dagar, innan höstsådden försiggår. Den naturliga spillningeu skötes och tillvaratages i allmänhet ej, såsom önskligt, vore, sä att man får obetydlig och kraftlös gödsel. l'å åtskilliga ställen, särskildt i Nordmarken, börjar man dock mer och mer använda torfströ, som man har god tillgång till i de talrika mossarna, och som man själf upptager och tillreder. Tidsenliga, cementerade gödselstäder påträffas sällsynt här och hvar, och en och annan urinbrunn bär vittne om att föredragen i jordbruksfrågor kunna leda till praktiska resultat, •liotfruktsodlingen har ytterst svårt alt vinna förtroende bland allmogen. I många socknar, särskildt i Vedbo, såsom Torrskog, Nösse-Jnark, Gesäter, Kölanda, framhöll man, att försök gjorts, men att svårigheten att erhålla arbetskraft till rensning o. d. vore alltför stor, sä att man vanligen upphört därmed och som ersättning ökat potatisodlingen. Eljest torde allmogens konservativa vanor, när det gäller införandet af nyheter i jordens skötsel, vara förnämsta orsaken till att det gar sä sakta för odlingen af rotfrukter och baljväxter att vinna utbredning. Anmärkningsvärdt är slutligen det förhållandet att man pä många gårdar endast odlar hö och ej har någon sädesodling, hvilket ofta inträffar, då en och samma person har flera hemmansdelar. Han anser det då mest praktiskt att endast skörda liö på den gärd, där ban själf ej bor, och dit han ofta kan hafva läng väg från liufvudgården.

Boskapsskötseln inom dessa bygder har på grund af de naturliga förhållandena alltid spelat större roll för befolkningen än åkerbruket °ch har under de sista decennierna gjort stora framsteg, tack vare20

hushållningssällskapens upplysningsarbete, boskapspremieringar o. (1. och mest tack vare prisstegring och förbättrade konjunkturer vid afsättning af landtmannaprodukter. Denna näringsgren har äfven möjligheter till betydligt större utveckling än för närvarande, blott de nödvändiga förutsättningarna i kommunikations- och afsättnings-förhållandena blifvit uppfyllda, något hvartill vi framdeles skola återkomma. Hästrasen är inhemsk, starkt uppblandad med norsk ras och särskildt lämpad för det hårda arbetet i skogarna under vintern. 1 synnerhet i. Nordmarks härad äro hästarna föremal för noggrann omvårdnad. Intresset för trafsport är där synnerligen lifligt, så att man i Hera socknar bildat trafklubbar. Men [-»nord-]närkingarna»-] {+»nord-]närkingarna»+} besitta ej blott sin omtalade snabbhet utan äfven (len sega uthålligheten vid skogskörslor. Hästskötseln står ojämförligt högre än kreatursskötseln, hvilket ju föröfrigt, af ålder kännetecknat värmlänningarna och den med dem besläktade befolkningen i Vedbo. Nötboskapsrasen är äfven inhemsk, ursprungligen uppblandad med

fjällras, numera acklimatiserad och särskildt lämpad för trakten och betesförhållandena därstädes. I Vedbo börjar den blifva uppblandad med Ayrshire, medan den i Nordmarken är mera ren. Man har alltid haft många kreatur i proportion till arealen af åker och äng, och följden häraf har varit, att kreaturen fordom i allmänhet svält-föddes. Vinterfodret var oftast otillräckligt, sä att de magrade och (leras produktionsförmåga minskades. Af brist på näring blefvo de därför sjuka, och det omtalas allmänt hur vanlig »stelsjukan» varit under vintertiden. På vårarna släpptes förr kreaturen ut alldeles för tidigt, innan de på marken kunde få tillräckligt bete. I Vedbo begagnar man sig hufvudsakligen af hagar strax intill gårdarna och afslagna vallar till betesmarker, medan i Nordmarken skogsbeten spela en större roll. Numera är det betydligt bättre ställdt med afseende pä utfodringen under vintern, och användningen af kraft-foder förekommer tämligen allmänt i bäda häradena. 1 Holmedal förekom ofta, att bönder, som fått mycket råg, mot våren plägade mala densamma och gifva den åt kreaturen i stället för kraftfoder. Endast i några enstaka socknar, såsom Artemark, Blomskog och Vårvik, påstods att på ett eller annat ställe kreaturen blefvo svält-födda under vintermånaderna. Kreatursskötseln har emellertid lidit mycket af de sista dåliga foderåren, och särskildt ar 11)04 var ett dåligt är, som föranledde Norra Hushållningssällskapet i Älfsborgs län att utdela lån till inköp af hö och kraftfoder. De stigande kreaturspriserna hafva ökat intresset för uppfödandet af kalfvar och slaktboskap, som i Vedbo, där kommunikations- och afsättningsförhållandena äro bättre, är mycket framträdande, särskildt i trakten kring Dalslands järnväg.

Hvad mejerirörelsen beträffar, så torde knappast några större mejerier vara till finnandes i Vedbo, sedan de vid ett par större

herrgårdar i Steneby befintliga blifvit nedlagda och man numera säljer mjölken därifrån till närliggande industricentra. Inom Nordmarks härad har den nuvarande mejerikonsulenten i Värmlands län nedlagt mycket arbete på bildande af andelsmejerier, och för närvarande finnas tre sådana nämligen, i Järnskog. Blomskog och Sillerud. Intresset för dem, hvilket i början var rätt stort i kringliggande bygder, har emellertid betydligt slappats, oeh de få för hvar dag allt mindre mjölk, så att de för närvarande drifvas i alltför obetydlig skala för att det skall löna sig. Först oeh främst inverkar härtill misstänksamheten hos bonden mot hvarje nytt företag, och den ömsesidiga afunden kan ibland äfven lägga hinder i vägen för samverkan. Man framhåller emellertid, att dessa bygder äro för glest befolkade för dylika kooperativa företag, och att de måste basera sin verksamhet på vidsträckta områden, då det blir för besvärligt och kostsamt att dagligen köra mjölken till mejerierna. Denna betalas för öfrigt i jämförelse med gällande dagspris synnerligen lågt, med 7—8 öre per liter. När man i Järnskog, där efterfrågan på mjölk bland bruksarbetarna vid Koppom ibland är större än tillgången, kan sälja sin mjölk vid ladugårdens dörr för 12 öre litern, är det lätt att förstå att befolkningen ej är hågad att leverera till därvarande andelsmejeri. Den allt större användningen af handseparatorer motverkar naturligtvis äfven möjligheterna för denna form af kooperation.

Svinafveln står ej synnerligen högt och kunde äfven för närvarande uppdrifvas trots niajstull och svårighet vid afsättningen. Insiktsfulla landtbrukare försumma ej heller att påpeka det fördelaktiga för dessa trakter att mer än nu ägna sig häråt, speciellt ät uppfödandet af smågrisar. I södra Vedbo, Gesäter och llölanda, där man på grund af lokala förhållanden tvingats att utnyttja alla lautdhushållningens möjligheter, skaffar man sig emellertid betydande inkomster genom att uppföda och försälja smågrisar.

Den omständighet, som mer än andra tyder på att man i Nordmarken och Vedbo kan tala om ett stigando intresse för landthushållningen, är bildandet af landtmunnafåreriingar. Det var närmast behofvet att frigöra sig från beroendet af landthandlarna, som blef Afledning till bildandet af dylika föreningar. Vissa jordbruksartiklar, som bönderna på sista tiden börjat använda i allt större utsträckning, såsom konstgödsel, kraftfoder, utsäde o. d., ställde sig oskäligt dyra, Och därtill kom, att varorna nästan alltid trots sin påstådda prima kvalitet voro af sämre slag och ibland odugliga tor sitt ändamål. Detta väckte hos bönderna den tanken att genom kooperativa sammanslutningar göra sig oberoende af landthandlnrna oeh förskaffa SIg dessa förnödenheter direkt och till billigare pris och att dessförinnan låta underkasta dem sakkunnig undersökning för att alltid22

vara säker på att erhålla de bästa och lämpligaste varorna. Landt-mannaföreningar finnas för närvarande i Vedbo härad inom alla socknar utom Laxarby och stå i samband sinsemellan och med öfriga dylika föreningar i Dalsland. I Nordmarks härad fiunas sådana i alla socknar utom Holmedal, oeh de hafva hittills arbetat hvar för sig, tills på sista tiden tanken på en gemensam sammanslutning uppstått. Anslutningen är ej öfverallt lika stor, ty på många ställen äro bönderna i ekonomiskt afseende så beroende af landthaud-larna, att de ej kunna underlåta att hos dem köpa konstgödsel, kraftfoder m. m., oeh dessutom medge i allmänhet handlarna betydligt längre kredit än föreningarna, hvilkas obetydliga rörelsekapital ofta nödvändiggör kontant betalning. I Vedbo klagades öfver att det i början var rätt svårt att få en tillräckligt intresserad föreningsstyrelse, som bedref verksamheten med tillbörlig energi, men fördelarna vid de gemensamma inköpen kunna ej undgå att sä småningom väcka allt större intresse för föreningsrörelsen i fråga.

Dess ekonomiska betydelse beror först oeh främst på den stora utbredning de olika slagen af konstgödsel fått för jordbruket i dessa trakter. De ökade rågskördarna och jordens större alstringsförmåga grundar sig nästan uteslutande på det rikliga användandet af »köpegödseln . Denna har för bönderna blifvit det viktigaste medlet att ur den magra jorden framtvinga den största möjliga afkastning, och de försumma ej att framhålla dess stora betydelse i landthushållningen, ilera erfarna landtbrukare klaga öfver att den användes i alltför stor utsträckning oeh ofta nog utan urskiljning för de olika krafven hos de olika jordslagen, och framhålla, att jordbruket borde mer än nu basera sig pä tillvaratagandet af den naturliga gödseln, som i alla fall är ilen bästa oeh lämpligaste. De betona äfven det oekonomiska i att man, såsom nu i allmänhet sker, låter denna förfaras och vanskötas för att i stället låna pengar och ur skogarna taga de betydliga kontanter, som åtgå till den artificiella gödseln. Men dc för hvarje år ökade rekvisitionerna på denna vara visa, att befolkningen i allmänhet ej beaktar dessa synpunkter.

Landtmannaföreningarna förmedla dessutom inköp af kraftfoder, utsäde och landtbruksmaskiner och understundom äfven af kaffe, socker, gryn, fotogen, stängselträd o. d. Fördelarna för medlemmarna med afseende på prisbillighet torde för närvarande ej vara så stora, dä handlarna numera tvungits att afsevärdt sätta ned priserna, men man har vunnit mycket, då man numera kan vara förvissad om att alltid erhålla prima, kontrollerad vara. En annan fördel är, att man ofta kan erhålla sakkunnig anvisning om hvilket gödselslag, som i hvarje fall är det lämpligaste. Stor betydelse ha naturligtvis dessa föreningar såsom början till och förutsättningen för andra kooperativa företag, som mera direkt kunna gagna jord-

bruket. Man liar på åtskilliga stallen planerat och äfven börjat med gemensam afsättning af landtmannaprodukter. Så har man t. ex. i Karlanda. där den tioåriga äldsta föreningen i Nordmarks härad arbetar synnerligen energiskt, denna sommar haft gemensam ägg-försäljning till Göteborg. I Nordmarken har för öfrigt svårigheten ätt få kalk väckt tanken på en gemensam sammanslutning föreningarna emellan för anskaffandet af en ångbåt, som skulle fylla behofven af kalk, fodermedel, utsäde oeh artificiella gödningsämnen och dess utom till Göteborg och Vänersborg frakta de landtmannaprodukter, man fick till afsalu. Åtskilliga af föreningarna verka äfven genom kringsändande af jordbruksbrochyrcr och uträtta en god del upplysningsarbete, därigenom att befolkningen får tillfälle att komma tillsammans ocli dryfta jordbruksfrågor o. d. Inom en och annan socken hade man för afsikt att inom den närmaste framtiden kalla föreläsare att hålla föredrag rörande landthushållningen. Föreningarna ha under sin korta tillvaro redau uträttat åtskilligt, visserligen hitintills af rent ekonomisk art, men den år från år allt större skaran af intresserade och duktiga småbrukare, som hnndhafva föreningarnas ledning och äro öfvertygade om behofvet af jordbrukets upphjälpande och förkofran, ger stora löften för framtiden och berättigar förhoppningen om att dessa föreningar skola blifva anknytningspunkten fölen väl utvecklad kooperation inom småbruket.

Äfven om landtmannaföreniDgarna redan ha varit till stort gagn för jordbruket och boskapskapsskötseln, får man hoppas att de bli af ännu större betydelse för ordnandet af de båda häradenas afsätt-ningsförhållanden. Med afseende på afyttringen af traktens landtmannaprodukter ha sedan 1896 stora förändringar inträdt. I nästan bela

Nordmarken och större delen af Vedbo for man före denna tid alltid till Norges städer och större platser, såsom Fredrikshald, Fredriksstad, Sarpsborg, örje, och äfven Kristiania, och sålde kött, fläsk, smör och ägg och köpte i stället varor, som i Norge ställde sig billigare, d. v. s. först och främst mjöl. Som de norska priserna på landtmannaprodukter i allmänhet voro rätt höga, var det ej blott de närmaste socknarna som i Norge hade sin afsättning utan äfven trakter längre inåt laudet, såsom Steneby, Håbol, Ärtemark, Torrskog, Holmedal, Karlanda. Till ökandet af handelsförbindelserna med Norge bidrog utom mellanrikslagen äfven den omständigheten, att det i stor utsträckning var norrmän, som köpte timmer och gjorde skogsaffärer i de båda häradeua. Den ojämförligt största delen af landtmannaprodnkterna gick sålunda till Norge, hvilket ju förklarar den stora betydelse och de rubbningar i traktens ekonomiska lif, som mellanrikslagens uppsägande och unionsbrottet medförde. Gränstrafikens upphörande eller förminskning till den nuvarande ytterst obetydliga beror naturligtvis på de tullar på kött, fläsk, smör24 EM KiRATIONSUT REDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDER SÖK NING AR.

och ägg, som numera äro införda. För kött, fläsk och smör betalas i tnll 10 öre pl' kg. och för ägg 10 öre pr tjog. Lefvande kött förtullas efter 5 öre pr kg. Detta jämte de na för tiden oftast lägre priserna i Norge har vallat stor afbräck, äfven om priserna ibland äro så mycket större än de svenska, att det åtminstone för de närmaste gränstrakterna kunde löna sig att exportera. Den väsentligaste olägenheten för en dylik export är emellertid de norska myndigheternas bestämmelse, att kött och fläsk, som importeras, skall vara besikti-gadt och försedt med intyg från vederbörande svensk veterinär. Kostnaderna och svårigheterna att uppfylla detta villkor hafva åstadkommit, att alltsedan bestämmelsen trädt i kraft nästan intet kött gått till Norge. Dock förekommer export af lefvande kreatur, öfver allt resa oftast svenska uppköpare omkring och köpa upp kalfvar, slaktkor och äfven mjölkkor, som de sedermera föra öfver till Norge. Då de norska städerna närmast gränsen äro starkt beroende af importen från de svenska gränstrakterna, har minskningen bidragit till den stora prisstegring på landtmannaprodukter, som nu äger rum i Norge, och det talas t. o. m. om att norrmännen önska ej blott besiktningstvånget upphäfdt utan äfven tullarna. Att tillförseln är allt för liten, därpå tyda särskildt de under denna sommar rådande priserna, om hvilka man får ett begrepp, när mjölken i Kristiania i augusti noterades till 22 öre litern. Att så obetydlig afsättning till Norge förekommer, t. o. m. när priserna stå ovanligt högt, beror kanske till största delen på inverkan af 1905 års händelser och den bland alla samhällsklasser starkt utpräglade motviljan mot att ha affärer med vårt forna broderland. Från alla håll medges, att norrmännen ur affärssynpunkt varit de bästa kunder, och att förhållandet mellan gränsborna fordom varit mycket vänskapligt, så alt bitterheten belt och hållet får skrifvas på den öfver unionsbrottet sårade rättskänslans konto och såsom beroende på att man här i gränstrakterna, där militärbevakning under sommaren var anordnad utefter hela gränsen och där förberedelserna för ett eventuellt krig företogos, fick sin uppfattning af unionskrisen betydligt lifligare pa-verkad än i andra svenska bygder.

Frän bela Nordma/rlccn med undantag af Järnskog och Sillerud skickade man förr alltid de landtmannaprodukter, man fick till af-salu, till Norge. I Järnskog säljer man sina varor till bruksbefolk-ningeu på Koppom, och något kött och fläsk skickas till Arvika. Sillerud ligger för långt från gränsen, och därifrån kan för öfrigt knappast något afyttras. Nu sedan exporten till Norge blifvit så godt som ingen och endast lefvande kreatur utfraktas, äro afsätt-ningsförhållandena fullkomligt oordnade, så att bönderna i de flesta fall föredraga att för egen räkning behälla smör och ägg m. m. Dock har på allra sista tiden någon förbättring inträdt, i det att3. VEDBO OCH NORDMAlIK. JORDBRUKSFÖRHÅLLANDEN.

10

åtskilliga landthandlare börjat köpa upp landtmannaprodukter ocb skicka inåt landet, hufvudsakligen till Karlstad och Arvika. Denna köpings ovanligt hastiga utveckling och därmed förenade större konsumtionsförmåga kommer för öfrigt nog att hafva sin betydelse för Nordmarkens afsättningsförhåHanden. Någon regelbunden afsättning förekommer dock ännu ej, utan man har mera på försök skickat smärre partier, då tillgängen varit mycket riklig. I Töcksfors fanns dock en firma, som köpte landtmannaprodukter, hufvudsakligen kött. och fläsk, i större skala, hvilka sedermera skickades inåt landet. I Blomskog och Sillerud sändes något smör och ägg sjöledes till Göteborg. Någon betydande afsättning från Nordmarks härad kan ej Under nuvarande dåliga

kommunikationsförhållanden förekomma, när de långa iandsvägsfrakterna lägga så stora hinder i vägen för densamma. Den ofvannämnda, planerade sammanslutningen mellan landtman naforen in garna för anskaffande af en lastångare hade ju äfven till ändamål att transportera landtmannaprodukter till Vänersborg och Göteborg och skulle verksamt bidraga till jordbrukets och boskapsskötselns uppdrifvande. Från ett par håll framhölls emellertid att en dylik utförsel nödvändigtvis betingade en omrevidering af afgifterna vid Dalslands kanal, hvilka numera voro föråldrade och ingalunda anpassade för att en dylik frakt af åtskilliga varor, t. ex. ägg, skulle kunna löna sig. I en framtid, sedan gränsförhållandena något hunnit stadga sig, kan man hoppas, att befolkningen trots tullar och dylikt upptager exporten till Norge. Antydningar härtill ha för öfrigt redan visat sig, ty distriktsveterinären i Arjeng Uppgaf, att lian under hösten vore anmodad att vissa dagar i Töcksfors ha besiktning på kött och fläsk, som sedermera skulle skickas till Norge.

Äfven i Vedbo förekom förr afsättning till Norge, ej blott från de närmaste gränssocknarna utan äfven från mera aflägsna, såsom t- ex. Dals-Ed, Håbol, Torrskog, Artemark. För närvarande har man 1 socknarna invid Dalslands kanal ytterst god afsättning af landt-niannaprodukter till industrisamhällena Bengtsfors, Billingsfors, Gustafsfors, Skåpafors, Mustadfors oeh Långed, och den kringliggande trakten kunde mänga gånger ej fylla behofvet af matvaror. Sä t. ex. togs ibland i Bengtafors mjölk från Bäckefors och Mellerud, och smör måste på, åtskilliga platser tagas från Mellerud, Högsäter m. fi. orter utom häradet. Det klagades äfven allmänt vid bruken öfver höga priser. Man påpekade i Torrskog, Håbol, Ärtemark, där inan förr haft export till Norge, att man tack vare industriens uppblomst-'"ng under det sista decenniet och den starka folkökningen vid industricentra numera, fatt andra och bekvämare afsättningsmöjligheter, då inom området bortåt 2,000 arbetare med familjer måste förses med lifsmedel. Bengtsfors, som för tio är sedan var en obetydlig26 EMIGRAKONSUTREDNINGEJT. BILAGA VIII. ItYGDEENDERSÖKNINGAR.

by, anses numera hafva omkring 1,000 inv. Mnstadfors med öfver 400 arbetare har äfven tillkommit på de senare åren.

Dals-Ed är för närvarande en mycket besökt turistort, tack vare dess härliga natur och energiskt och driftigt skötta luftsanatorium oeh spelar stor roll som afsättningsort för den närmaste trakten, då där finnes ett betydande antal kurgäster året om. Rölanda, Gesäter och Töftedal äro de socknar, som närmast berörts af unionsbrottets följder, och ehuru äfven för närvarande afsättning till Norge förekom, klagade man mycket öfver de förändrade förhållandena oeh öfver svårigheten att bli af med sina produkter. Där hade man numera börjat skicka smör och ägg till Göteborg, Vänersborg m. fi. orter men ansåg, att det. blef ytterst liten förtjänst, sedan frakten afdragits. Vid besök hos en handlande i Rölanda var denne sysselsatt med att inpacka en sändning smör till Sundsvall, som han hade betalat efter ett pris, som visade sig vara dagsnoteringen i Göteborg, hvilket kanske anger att bönderna ha rätt stora anspråk på förtjänst vid försäljningen. Samtidiga prisen i Fredrikshald voro 10— 15 öre högre, sä att åtminstone vid detta tillfälle export till Norge ej varit så synnerligen ofördelaktig. Från Rölanda och Gesäter skickas kalfvar och smågrisar till Bäckefors.

Landthandlarna voro i allmänhet mellanhänder vid försäljningen af landtmannaprodukter, och som allmänt omdöme torde kunna sägas, att deras förtjänst härvid ej var särdeles stor. Vid vissa bruk ansåg man dock, att mellanhänderna afsevärdt fördyrade varan. Ofta nog voro handlarna af konkurrenshänsyn tvingade att uppköpa traktens produkter för vidare befordran till annan ort för ett pris, som nätt och jämnt täckte omkostnaderna. I Vedbo förekom endast en handlare, som i stort idkade uppköp af landtmannaprodukter, hufvudsakligen nötkreatur. Han uppköpte ärligen för omkring 30,000 kr. och använde större delen af köttet för sin charkuteriaffär. 1 detta sammanhang kan anföras att unionsbrottet medförde en större marknad for svenska artiklar i dessa trakter. Grosshandlare i Kristiania och Fredrikshald hade nämligen förut haft afsättning i gränsbygderna, något som numera ej är fallet, till stor del på grund af skatten på utländska handelsresande. Det enda undantaget från denna regel, som iakttogs, var att nagra landthandlare i gränssocknarna pä grund af billigare pris och ringa fraktkostnader från Norge importerade hvetekli.

* • •

Innan vi lämna detta kapitel om jordbruksförhållandena, vilja vi omnämna, huru jordbruket skötes på de talrika bolagscgen-domarna. Det är utan vidare klart, att ett trävarubolag, som har3. VEDBO OCH NORDMAlIK. JORDBRUKSFÖRHÅLLANDEN.

10

till uppgift att draga så stora inkomster soin möjligt ur sina skogsarealer, ej finner det af sina intressen påkalladt att sörja för jordbrukets befrämjande. Undersökningarna bekräftade också, att i allmänhet bolagsegendomarna utan all jämförelse kunde uppvisa de sämst skötta åkrarna och det minsta jordbruksintresset. Vid tanken på bolagens stora jordförvärf i dessa trakter inser man betydelsen häraf. I >et bolag, som innehar största arealen, är Saug-brugsforening i Fredrikskald, som äger omkring 35,000 tunnland inom de båda häradena och ungefärligen 3,600 tunnland öppen jord. Bolaget äger några större egendomar i Vedbo: Bälnäs (Ed), St. Hafden (Steneby), Köhln (Torrskog), och i Nordmarks härad Kyrkerud, ^ ikebottcn (Silborlal) m. fi., hvilkas arrendatorer utan gensägelse sköta sitt jordbruk fullt mönstergillt, men detta torde ej kunna sägas om de talrika mindre arrendatorer eller brukare, åt hvilka jorden är utarrenderad. Särskildt i Nordmarken är jorden fördelad på många brukare, som kanske rättare med afseende fäst på deras ekonomiska situation borde karaktäriseras som torpare, och detta är naturligtvis gjordt med hänsyn till att bolaget skall erhålla lättare tillgänglig arbetskraft vid skogsafverkningarna. Dessa arrendatorer få för de talrika skogs- och flottningsförtjänsternas skull ofta nog ej tillräcklig tid till jordbrukets skötande, utan åkrarna och ladugården få förfalla, och inkomsterna däraf bli år från år allt mindre. Detta är äfven fallet med andra bolags områden, särskildt i Sillerud och Silbodal, där Gustafsfors' fabrikers aktiebolag har stora besittningar till ett sammanlagdt taxeringsvärde af 577,200 kr., och äfven andra svenska bolag gjort jordförvärf. Man kan tryggt påstå, att den åkerjord, som bolagen och enskilda större skogsspekulanter inneha, afkastar betydligt mindre än förr, när den innehades af självfägande bönder.

Till jordbrukets tillbakagång inverkar äfven en omständighet, som i synnerhet kan iakttagas på Saugbrugsforeningens oeh norrmännens egendomar, nämligen tendensen att utlägga åkerjord till skogsmark. Att skogstorpen blifvit utslagna och inägorna besådda till skogsmark, är ju mindre att undra öfver, då det så småningom blifvit allt svårare att erhålla torpare, men från mänga håll klagades öfver att torparna blifvit uppsagda och nödgade att afflytta. Med säkerhet kan man påstå, att bolaget sträfvat efter att förvandla smärre aflägset liggande åkerlotter till skogbärande mark. Men Önskan att bringa odlad jord till skogsmark märkes äfven alltför tydligt beträffande åtskilliga större egendomar; så t. ex. har en större hemmanslott i Dals- Ed, som fordom födde en häst oeh sex kor, blifvit utslagen till betesmark eller skogsmark, och på samma sätt i Holniedal en egendom med 26 tunnland åker och 18 tunnland ilng. 1 Laxarby finnas tvä egendomar tillhöriga en enskild norrman.där samma förhållande är rådande, o. s. v. Detta norrmännens förfaringssätt att så småningom låta den ena åkertegen efter den andra förvandlas till skogsmark och önskan att utnyttja sina domäner uteslutande för skogskultur innebär naturligtvis de betänkligaste faror för åkerbrukets bestånd på deras väldiga områden, hvilket äfven påpekades och underströks mycket kraftigt både i Vedbo oeh Nordmarken. Redan i början af 1800-talet lär förhållandet ha väckt bekymmer i Nössemark, hvars kommunalstämma ingick till Konungens Befallningshafvande i Alfsborgs län med hemställan om åtgärders vidtagande för utverkande af ett förbud för vederbörande att utlägga duglig åkerjord till skogsmark, — en hemställan, som belt och hållet lämnades utan afseende.

Skogsafverkning.

Tillgodogörandet af de vidsträckta skogsområdena i dessa trakter och den industriella verksamheten stå i så nära sammanhang, att endast två at' de större anläggningarna, nämligen Koppoms och Mu-stadfors' bruk, ej tillhöra trävaruindustrien, d. v. s. Koppom har utom järnmanufakturverk äfven trämassefabrik. Större delen af det virke, som förädlas, går till trämasse- och pappersfabrikerna, som koncentrerat sig kring Dalslands kanal. De bruk förutom Koppom, som för närvande äro i verksamhet, äro: Långed, Billingsfors, Bengtsfors, Gustafsfors,

Skåpafors, Lennartsfors, Töcksfors och Skillingsfors. De ha i allmänhet stora egna skogar, i synnerhet Gustafsfors' fabrikers aktiebolag, hvilket förutom egendomar i Vedbo, såsom ofvan är nämndt, har hemmansdelar i Silbodal och Sillerud till ett taxeringsvärde af 577,200 kr. med egna flottleder till Silarna. Vid bedömandet af ofvannämnda summa måste man taga hänsyn till att taxeringsvärdet på skogsegendomar i dessa trakter är S3'nnerligen lågt. Bolagen utnyttja sina skogar i största möjliga grad genom af-verkuing ned till ytterst små dimensioner, men att afgöra, huruvida afverkningen i allmänhet antagit proportioner, som äro oförenliga med en rationell hushållning för framtiden, är naturligtvis vanskligt, och den gängse uppfattningen i bygderna äfven hos folk, som äro inne i skogsförhållanden, kan knappast härvidlag ha någon större betydelse. Den ytterst hastiga återväxten på skogsmarken i dessa trakter minskar också inverkan af möjligen förekommande skogs-sköfling. Det allmänna omdömet om bolagscgendomarna inom det undersökta området var för öfrigt, att någon märkbar öfverafverk-ning knappast ägde rum, och att dessa skogar sköttes ojämförligt bättre än de, som ägdes af enskilda personer. Dock anmärktes i Sillerud, att åtskilliga bolagsskogar voro föremål för en alltför långt gående afverkning. Bolagen köpa dessutom inom nästan alla delar

af de bada häradena betydande kvantiteter virke från enskilda bönder, och de rikt utvecklade sjösystemen och flottlederna möjliggöra virkesköp äfven från långt, aflägsna orter. Frän Järnskog och Skil-üngmark säljes timmer till Noreborgs, Amotsfors' och Jössefors' hruk inom Jösse härad, och åtskilliga bruk vid Glafsfjorden göra äfven virkesköp i Nordmarken. Förutom vid trämassefabrikerna förädlas mycket virke vid de talrika mindre sågarna, som förekomma öfverallt vid de många vattenfallen. Några större sågverk förekomma endast vid Dals-Ed, Bengtsfors och Töcksfors, där kommunikationsförhållandena äro gynnsammare.

De som först började tillgodogöra sig Vedbo och Nordmarks häraders stora skogstillgångar voro norrmännen, och i synnerhet Saug-brugsforeningen i Fredrikshald. Detta sistnämnda bolag började sina skogsköp redan pä 1870-talet, och många hemmanslotter inköptes under detta årtionde för ett pris, som är ytterst obetydligt jämfördt med nuvarande skogsvärden. Deras egendomar torde för närvarande representera kanske den tiodubbla inköpssnmman, hvartill dessutom komma de rikedomar som tillförts bolaget genom de ärliga afverk-ningarna. Bönderna hade pa denna tid ingen blick för skogens värde, och för de flesta var det under dåvarande tryckta förhållande synnerligen begärligt att fä kontanter, hvarmed de kunde hjälpa upp sin dåliga ställning. Som förut nämnts, var det många som begagnade de summor, de vid försäljningen erhöllo, till att, sedan de betalat sina skulder, komma öfver till Amerika. Vid ett rättvist bedömande af bolagsförvärfvens — särskildt norrmännens — betydelse för dessa trakter bör man erinra sig, att speciellt Saugbrugsforeningcn uppträdde soin köpare till de förut så godt som värdelösa, skogarna på en tid, när befolkningen befann sig i yttersta trångmål och i största behof af andra inkomster än dem, som åkerjorden kunde lämna, och att de i gränstrakterna begynnande afverkningarna lämnade mycket väl-hehöfliga biförtjänster. För närvarande äger bolaget, säsom redan nämnts, omkring 35,000 tunnland och delar af ett 50-tal hemman i socknarna Artemark, Laxarby, Steneby, Vårvik, Håbol, Nössemark, 1'aIs-Ed, Torrskog, Blomskog, Trankil", Fågelvik, Silbodal. Sillerud, Holmedal och Töcksmark, med de största arealerna i Nordmarken och de fyra sista socknarna. Skogarna sköttes planmässigt och med stor omtanke för framtiden, och det allmänna omdömet är, att dessa äro de bäst skötta inom bela området. Men äfven andra norrman ha betydande domäner, särskildt i Östervallskog, där omkring 0,000 tunnland mark för närvarande äro i norsk ägo. Åtskilliga norska skogsköp gjordes år 190(1, strax före ändringen i lagen angående norsk 'näns rätt att besitta egendom i Sverige.

Dessutom köpa norrmännen inom bela området stora kvantiteter virke. Den storartade utveckling, som den norska trämasseindustrien

nått i trakterna kring Fredrikshald och Sarpsborg, har förorsakat, att man börjat lida brist pa råmaterial och blifvit tvingad att köpa virke från allt längre bort belägna orter. Det är då naturligt, att man i första hand riktar sitt

intresse pa de närliggande svenska skogarna, i synnerhet som kommunikationerna för forslande af virke till Norge och sedermera från gränsen till industriorterna äro rätt goda. Timret flottas vanligen till Stora Le eller någon annan gränssjö, hvarefter inan har ett rikt utveckladt flottledssystem att tillgå nedåt Fredrikshald m. fi. orter, där det förädlas och sedermera utskeppas. Normännens bättre ställning med afseende på kommunikationer gör, att de många gånger vid skogs- och timmerköp kunna betala betydligt mera än svenska bolag och svenska uppköpare. Det framhölls allmänt, hvilken nationaiför lust som tillfogades Sverige genom att skogarna på detta sätt oftast i oförädlad form gingo öfver till Norge, och hvilka rikedomar skulle bevaras åt landet genom förädling inom svenskt område.

En omständighet af principiell betydelse framhölls i ett par af gränssocknnrna i samband med den stora timmerexporten till Norge. Som supplement till den nya lagen om vården af enskildes skogar utkom är 1903 en kungl, förordning angående skogsvårdsafgifter för virke och trävaror, som per järnväg eller ångbåt fraktas ur landet. Strax efter att förordningen år 1905 trädt i kraft, lade en gräns-ridare i Dalarna ior att erhålla prejudikat beslag på virke tillhörigt Saugbrugsforeningen i Fredrikshald och fodrade ofvan stadgade afgift. Beslaget blef emellertid upphäfdt, dä virket, som flottades ur landet, formellt ej kunde beröras af förordningens bestämmelse om trävaror, som per järnväg eller ångbåt fraktas ur landet. Man ansåg, att förhållandena i gränstrakterna kräfde en skyndsam rättelse af detta förbiseende och utsträckning af förordningen till virke, som flottas eller per landsväg föres ur landet. Rättelse i ofvan berörda afseende har äfven nyligen blifvit gjord genom en ny förordning af den 13 dec. 1907, mot hvilken dock enligt i dagspressen synliga uppgifter åtskilliga anmärkningar riktats, särskildt på grund af den mycket omständliga kontrollapparaten vid stämpling och märkning. Det framhölls, att man genom lämpligt afpassad skogsvårdsafgift för obearbetadt virke hade ett medel i sin hand, hvarigenom vederbörande tvingades att inom Sverige pä ett eller annat sätt förädla skogsprodukterna och därigenom ge anledning till en ökad industriell verksamhet i dessa bygder.

Det bör för öfrigt påpekas, i hvilken hög grad det ekonomiska lifvet och utvecklingen i synnerhet förr varit baseradt pä norskt kapital. En stor del af skogarna har exploaterats af norrmän, och det stora järn manufakturverket Mustadfors är ett norskt företag. Aktiemajoriteten i Dalslandsbanan, som ju har sin utfartsort tillhafvet i Fredrikshald, är norsk, och sjöarna Stora Le och Lelången trafikerades förr af ett bolag ined öfvervägande norskt kapital. De svenska gränstrakterna kunna betraktas som ett uppland till Xorge, hvarifrån rikedomarna flutit ned till de norska kuststädernas sagverks-ägare och exportörer. En oegentlighet beträffande de norska skogs-atverkningarna, som dock äro en betydande industri är den, att de hitintills undgått hvarje beskattning. Att rättelser härutinnan måste vidtagas, är naturligt, då man sysselsätter en stor arbetarskara utan ätt pä något annat sätt än genom fastighetsskatt deltaga i kom-niunernas ofta nog ganska betungande utgifter for skolor, fattigvård s. v. Man har äfven fatt ögonen öppna för detta missförhållande, och med stöd af ett gammalt prejudikat har nian just i år i Sillerud upptaxerat Saugbrugsforeningen för inkomst af rörelse inom socknen, och exemplet kommer nog att efterföljas af andra socknar.

Hvad de i enskild ägo varande skogarna beträffar, så förekommer mångenstädes öfverafverkning. Allt flera bönder falla offer för spekulationslusten och de höga virkespriserna och utnyttja siua skogar till clct yttersta. De, som upphöra med sitt landtbruk eller låta detta gå vind för våg för att i stället ägna sig åt skogs- och timmeraffärer, bli allt talrikare, och så snart en handlande skaffat sig ett litet kapital, ägnar han sig gärna åt jobberi i skogsegendomar. De mångenstädes högt uppdrifna priserna p& dylika verka alltför lockande äfven på den, som i det längsta velat behålla sin fäderneärfda hemmansdel. Särskildt i de pä kommunikationer vanlottade gränstrakterna blir man alltmera benägen att mottaga de fördelaktiga köpeanbuden och säljer sin gård för att ofta köpa sig en annan inåt landet, där egendomspriserna äro lägre och kommunikationerna bättre. På detta sätt bli allt flera gårdar, där den ena bondegenerationen efter den andra brutit mark och offrat svett och möda på jordens skötsel, föremål för den spekulerande industrien eller skogsjobbaren, °eh sekellångt arbete och kultur tillspillogifves, da åkerns skötsel dädanefter ofta blir den sämsta möjliga. Men äfven om uppenbar rofdrift förekommer, minskas betydelsen häraf af skogsjordens stora bördighet och den nuvarande skogslagen, som anses hu verkat ytterst godt i dessa trakter. Före denna lags tillkomst torde mångenstädes skogssköfling ha,

förekommit. Vidsträckta kalmarker, som för all framtid äro omöjliggjorda för skogskultur, bära vittne om föregående tiders misshushållning. Särskildt i Töftedal har denna rofdrift i förening med skogseldar bidragit att ödelägga stora vidder.

Torpare och lägenhetsinnehafvare.

Jordtorpare och lägenhetsinnehafvare finnas för närvarande i sä litet antal, att de cj spela någon roll för det praktiska syftet af en32 EMIGRATIONSUTREDNINOEN. BII.AQA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

undersökning sådan som den föreliggande. De förutvarande förhållandena voro dock helt annorlunda och ha ytterst stort historiskt intresse. Jordtorpens och backstugornas antal var i Vedbo synnerligen stort vid tiden för emigrationens början. Den allt talrikare befolkningen nödvändiggjorde jordupplåtelser öfverallt i bygderna på de flesta gårdar, äfven långt uppe i skogarna. Skogsmarken röjdes och nyodladcs för att ge en knapp bärgning åt de stora torpar-familjerna. Det var naturligtvis bland dessa, som nöden och svårigheterna att slå sig fram blefvo störst, och där man under nödåren måste gå omkring i bygderna och tigga och för öfrigt svälta. Från alla socknar i Vedbo uppgifves, att torpark lassen minskats oerhördt under den sista mansåldern. De stora barnskarorna i torparkojorna hafva sökt sin utkomst i främmande trakter; sönerna ha gått t.ill industrien vid Dalslands kanal eller i städerna, till Norge eller Amerika, och döttrarna ha hufvudsakligen begifvit sig till städerna. När så den gamle torparen dött, har det ej funnits någon, som velat öfvertaga torpet mot att ikläda sig dagsverksskyldighet, som ställde sig alltmer ofördelaktig, ju högre arbetsförtjänsterna och ju rikligare arbetstillfällena blefvo. Den som möjligen spekulerade på ett ledigt torp, ville erlägga arrendet i form af kontanter, med 50 kr. eller däromkring för ett medelgodt torp. Då sålunda ägaren ej erhöll den för honom behöfliga arbetskraften annat än till gängse dagspris, och ofta nog endast med stor svårighet, och i stället fick en summa som knappast gal' vederlag för underhållningsskyldigheten af byggnaderna och det bränsle och stängsel ved, som torparen måste ha, är det naturligt, att han i stället slog ut torpet. Om det låg lämpligt, brukade han det själf, men besådde åkerjorden till skogsmark eller använde den till betesmark om det låg längre aflägset från gården. Torparklassens försvinnande får sålunda tillskrifvas, dels hufvudsakligen torparne själfva, hvilka skyndade att söka de bättre utkomstmöjligheter, som erbjödos på andra hall, dels äfven jordägarna, som i samband med skogens stigande värde insågo, att detta slags arbetskraft blef allt mera dyrlejd och ekonomiskt ofördelaktig. Några siffror för torparnes antal är 1865 kunna ej här lämnas, men från alla häll bekräftas, att stora massor af torp försvunnit, och att de som återstå, endast äro en obetydlighet. Ar 1900 funnos 849 jordtorp och mindre lägenheter mot 3,091 brukningsdelar. Det är förut omnämndt, hurusom i synnerhet Saugbrugsforeningen sträfvat efter att bli af med sina skogstorp. På, hvar och en af gårdarna Strand och BälnOs (Dals-Ed) ha 6 à 7 torp blifvit utslagna, och på samma sät.t annorstädes. I Bäcke och Steneby socknar äfvensom på G ustafsfors och Skäpafors samt på de flesta prästgårdar har man dock ett betydligt antal torpare kvar, och någon större minskning har ej där ägt rum. För att få behålla den välbehöfliga arbets-kraften har ägaren gått in på arrendets erläggande i kontanter, hvilken arrendeform är den nästan utan undantag förekommande, d. v. s. kontraktet föreskrifver en kontant summa, som doclc nästan alltid erlägges i form af dagsverken till gällande (lagspris. Ehuru man i Steneby sett exempel på att unga män, som utvandrat till industrien, återkommit och blifvit torpare, äro dock svårigheterna att få dylika öfven här ganska stora, och det är endast på de större bruken, t. ex. Billingsfors, där biförtjänsterna äro synnerligen stora, som man kan hålla torpen besatta. Vid Baldersnäs (Steneby) har det visat sig rätt svårt att få torparna kvar, och åtskilliga ha löst sina torp till egna hem. På den stora gården Vättungen vid Bäckefors ha torparna och deras söner stora förtjänster bl. a. vid omlastningar vid stationen, som är knutpunkt mellan den smalspåriga Uddevalla —Lelångenbanan och den bredspåriga Dalslands järnväg. Deras ställning kan anses ganska god, en hade t. o. m. två hästar och sex kor. Den stora folkminskningen i Vedbo får hufvudsakligen skrifvas på försvinnandet af de talrika torparna och deras barn, och de, som ännu finnas kvar, hafva en ekonomisk ställning, som knappast skiljer sig från småböndernas.

Otvifvelaktigt ställde mellanrikslagens uppsägande och därmed förenade prisförhöjning på mjöl den

egendomslösa befolkningen i en ännu brydsammare ställning, och denna inverkan sträckte sig äfven till de mindre småbönder, som trots sitt jordbruk i större eller mindre utsträckning nödgades köpa denna vara. Att denna omständighet inverkade pä torpark lassens försvinnande, betonades på åtskilliga platser i Vedbo.

Förhållandena i Nordmarks härad skilja sig väsentligen från de ofvan relaterade. Medan vi i Vedbo år 1900 hade 849 torpare och innehafvare af mindre lägenheter, är samma siffra för Nordmarken 224. Efterforskningar utröna visserligen, att vi här fordom haft derå torpare än nu, men ej alls i samma utsträckning som i Vedbo. För närvarande finnas dylika hufvudsakligen på prästgårdarna och vid bruken, och de bönder, som lia sådana, äro sällsynta.

Några statare ha egentligen aldrig förekommit inom det undersökta området. I en eller annan trakt skaffar man sig numera dylika på större gärdar, t. ex. Koppoms bruk. Statarna därstädes kade ofta stor familj och befunno sig i tryckta omständigheter. De sågo ofta sin skuld till brukshandeln växa till stora summor utan att kunna likvidera den, dä den emellertid blef afskrifven utan vidare.

Baekstugusittarnas antal är ytterst obetydligt, och de, som finnas, öro ofta understödstagare. Backstugusittarna hafva naturligtvis ej ens förr, då de voro talrikare än nu, spelat någon roll vid emigrationen, då de befunnit sig i alltför små ekonomiska förhållanden, och detta gäller äfven om statare och därmed jämförliga jordbruksarbetare.

Jordbrukarnes ekonomiska ställning.

För att bilda sig ett omdöme om den ekonomiska ställningen bland hemmansägarne och arrendatorerna i olika trakter at' de båda häradena är det nödvändigt, att man dels tager hänsyn till de bifÖrtjänster, som stå befolkningen till buds, och dels undersöker, i hvad mån man begagnar sig däraf. Som vi förut sett, var det tillgången på bifÖrtjänster, som under de dåliga tider, när emigrationen på allvar tog sin början, blef bestämmande för dess omfattning i olika socknar, så att trakterna kring Bäckefors och Billingsfors — där det trots den dåtida, obetydliga industriella verksamheten dock fanns något arbete för bönderna att tillgå — blefvo mindre utsatta för utvandring. Åtskilliga af de nedlagda bruken efterträddes snart, som redan är nämndt, af trämasselåbriker, och de öfriga voro alltför små för att nedläggandet skulle få någon betydelse för traktens ekonomi och för emigrationen. 1 sammanhang med föregående tiders förhållanden kan anföras, att på ett par ställen förmärkts spår af en utdöende hemslöjd. I skogsbygderna af Ärtemark och närgränsande delar af Håbol sysslade man förr rätt allmänt med förfärdigandet af halmhattar och korgar, och i Skillingmark tillverkade man ännu kritpipor. Sistnämnda industri infördes af en företagsam skillingmarksbo från Kristiania och förekom förr mångenstädes i socknen och bedrefs ofta nog af kvinnor. l>e höga arbetsförtjänsterna på andra områden hafva dock numera nästan utrotat dessa arter af hemslöjd.

För närvarande ge naturligtvis egna skogsarbeten och jordbrukets ringa omfattning befolkningen god tid att begagna sig af möjliga bifÖrtjänster, och sådana förekomma i allmänhet rikligt. I Vedbo gifva de omfattande skogsafverkningarna för norska bolag, enskilda norska oeh svenska uppköpare och trämassefabrikerna sysselsättning åt så många, som möjligtvis vilja ha arbete. På vintrarna förekomma skogsbygge och skogskürslor och på somrarna »mosläggning» (hop-läggning af virket till flottar), flottning och utearbete vid trämassefabriker och sågverk. I Tisselskog uppgafs, att det var vanligt, att unga bondsöner i någon praktisk yrkesskola utbildade sig och sedermera pä bruken och vid stationssamhällena skaffade sig extra inkomster som byggnadssnickare, målare o. d. De enda trakter, där man saknade bifÖrtjänster, voro liölanda, Gesäter och Töftedal, där skogsafverkningarna numera äro ytterst obetydliga. Den arbetsföra ungdomen drog förr i myckenhet till Norge for att skaffa sig tillfällig arbetsförtjänst, och dagspenningen var där ganska hög, sä att man ibland på sommaren kunde förtjäna upp till 5 à 6 kr. pr dag. De nuvarande sämre konjunkturerna i Norge och särskildt unionsbrottet hafva emellertid kommit denna trafik att upphöra. I Nössemark, där man mer än annorstädes är hänvisad till tillfälliga förtjänster,

klagades också allmänt öfver den inverkan häraf, som visat sig det sista året, och många bondsöner började i stället söka sig inåt landet och begagna arbetstillfällen, som där gåfvos, t. ex. vid Mastad fors oeh Långed. I gränssocknarna i Nordmarken hafva många af samma orsak tvingats att se sig om efter arbete på annat håll, och åtskilliga hade på sista tiden begifvit sig till Arvika eller bruken vid Glafsfjorden. I Nordmarken spela för öfrigt biförtjänsterna lika stor roll lör ekonomien i en hemmansägares och framför allt i en arrendators familj. Möjligheterna att få arbete äro äfven talrika, men på ett och annat ställe talades dock om att tillgången till förtjänster var ojämn, dä skogsafverkningarna ej alla är voro lika stora. Under vintrar med mindre afverkning hafva på bolagsegendomarna arren-datorerna företrädesrätt till arbete. Det stora brnket Koppom i Järnskog, som måste frakta sina produkter och råvaror den två mil långa landvägen till Åmot, sysselsätter ett betydande antal bönder och bondsöner med körslor. I Sillerud med dess stora skogsarealer tillhöriga bolag äro de tillfälliga förtjänsterna nästan den hufvudsakliga inkomstkällan, i synnerhet i socknens norra del. Dagspenningen därstädes om vintern var omkring 3 kr. vid skogshygge och om sommaren omkring 2-25 kr. för dem som deltogo i flottningen, hvilket är den normala förtjänsten vid skogsarbeten.

Om inkomsterna i allmänhet vid de tillfälliga arbetena äro relativt stora, spela de dock ej den roll man kunde vänta, då de ofta nog försvinna lika hastigt, som de komma. En bondson, som kommer hem med vinter- eller sommarförtjänsten, gör vanligen af med den Pa mycket kort tid och är ofta nog obenägen för att med någon större ifver deltaga i de dagliga göromålen hemma, så länge penningarna vara.

Som allmänt slutomdöme må dock sägas, att det är de tillgängliga biförtjänsterna, som i hög grad bidragit till att hemmansägareklassen numera kan reda sig ojämförligt bättre än lorr.

Om vi öfvergå till en sammanfattande öfversikt af den ekonomiska ställningen för närvarande bland allmogen, har det öfverallt enstämmigt framhållits, att man vid jämförelse med fornatider måste erkänna att förhållandena afsevärdt förbättrats på de sista årtiondena. Medan förut skulder och exekutiva åtgärder voro mycket vanliga, to» de numera af ytterst ringa betydelse. De 40-åriga hypotekslänen, som 1'ordom förekommo ganska allmänt, försvinna alltmera. Visserligen tager man numera i stället i större utsträckning banklån mot borgen och annan säkerhet, men minskningen af hypoteksföreningarnas län ger dock en ledning vid bedömandet af förhållandena. I Värmlands hypoteksförening erhölls en statistik för inteckningsförnyelsernn från Nordmarks härad, som verkställas hvart nionde år, och summan för en nioårsperiod ger då ungefärliga antalet inteekningslån. Under36 E.MIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUND EK SÖKNINGAR.

perioden 1890—1898 förnyades 200 inteckningar, och 1x99—1907 var antalet 108. En undersökning af den på jorden hvilande skuldsättningen skulle tvifvelsutan ådagalägga, att denna numera är försvinnande liten mot hvad den förut varit, något som med bestämdhet uttalades i alla socknar. Numera förekomma hufvudsakligen suiåskulder till landthandlarna, hvilka genom sitt långt gående kreditsystem utöfva en ofördelaktig inverkan. De flesta bönder ha nu för tiden besparingar insatta på postsparbanken oeh på bankerna i Uddevalla, Vänersborg, Karlstad och Arvika. De nyupprättade filialerna af enskilda banker, som finnas i Rengtsfors, Ärjeng och Charlotteuberg, ha fyllt ett verkligt behof och komma nog att efterföljas af flere. I Dals-Ed finnes den år 1896 startade Vedbo folkbank, där för närvarande finnas öfver 400,000 kr. inlånade frän trakter, som utan gensägelse, äro de minst burgna inom de båda häraderna. Detta gäller först och främst om Rölanda och Gesäters socknar, där inan ej haft skogsförtjänster att tillgå utan varit beroende af konjunkturerna inom jordbruket. Det är först numera, långt efter jordbrukskrisen och inskränkningen af den utsträckta hafreodlingen, som bättre förhållanden inträdt. Ännu har man här och hvar skulder på sina gårdar, och en och annan har t. o. m. pä den sista tiden utvandrat för att i Amerika förtjäna penningar och göra sig fri från sin gähl. Man har fortfarande liten tillgäng till kontanter och måste inskränka sig det mesta möjliga, men förmågan af sparsamhet är synnerligen stor.

Åkerbruket sköttes här ingalunda, som man kunde begära, utan en del af jorden brukades efter föråldrade metoder. Hvad som förnämligast bidragit till att åstadkomma en begynnande uppryckning är de återkomna svenskamerikanerna och pengar från Amerika. En stor del af de nuvarande hemmansägarna har åtminstone någon tid varit i Amerika och därifrån medfört större arbetslust och en större rikedom på initiativ, som ej kan undgå att

verka efterföljd äfven bland de hemmavarande landtbrukarna. Det samstämmiga omdömet från befolkningen är, att de från Amerika hemskickade och medförda penningarna mer än något annat förbättrat förhållandena. På poststationen i Fjella (C-resäter), som har ett område af omkring 1,000 personer, insättas årligen ungefär 25,000 kr., så godt soui uteslutande amerika-pengar, hvilket ger ett ungefärligt begrepp om storleken af denna bygds inkomster från Amerika, äfven om insättningarna en och annan gäng äro gjorda för svenskamerikanernas egen räkning. För andra trakter af Vedbo spela cj amerika-pengarna så stor roll som här.

Försvärandet af de ekonomiska förbindelserna med Norge och minskningen af arbetsförtjänsterna därstädes ha i Rölanda och Ge-säter gjort sig kännbar, hvilket i ännu högre grad gäller om Tößedals och Nössemarks socknar, som ej heller utmärka sig för något större3. VEDBO OCII NORDMARK. JORDBRUKARNES EKONOMISKA STÄLLNING. 37

välstånd. Förbättringar i jordbruket ha svårt att tränga sig fram, och hvad Töftedal beträffar äro skogarna numera snart uthuggna, så att mången bonde för en rätt bekymmersam tillvaro, äfven om man numera bar det ojämförligt bättre än förr. Vi ha förut nämnt, att man i Nössemark, med dess ytterst små hemmanslotter, är hänvisad i stor utsträckning till biförtjänster, och att denna socken för närvarande kan anses öfverbefolkad, åtminstone om man vid bedömandet utgår från jordbrukets nuvarande ställning. Hvad som speciellt i gränssocknarna Töftedal oeh Nössemark gör befolkningens ställning bekymmersam, är bristen på landsvägskommunikationer inåt Sverige och svenska bygder. I Töftedal måste man ofta, när man skall fara från den ena svenska byn till den andra, begagna sig af norska landsvägar, då inga farbara sådana finnas på denna sidan gränsen, i Nössemark är man, sedan ångbåtstrafiken vid vinterns början upphört, fullkomligt isolerad från beröring med vttre världen, då vägen till Dals-Ed är oanvändbar och lifsfarlig att begagna.

Den i ekonomiskt hänseende bäst situerade trakten i Vedbo härad är St diehl) socken. Jorden utgöres till stor del af gammal, jämförelsevis bördig frälsejord, och hemmansklyfningen har ej varit så stark som i andra trakter. Medan det i häradet i medeltal kommer r>'i har åkerjord pr brukare, är siffran för Steneby 14-0. Socknen har sedan gammalt varit bekant för sina förmögna storbönder, som alltid skött sina bördiga åkrar med större flit och efter bättre metoder än annorstädes, och som haft de mönstergillt skötta gårdarna Baldersnäs och Dingelvik som föredöme vid sitt jordbruk. De rika skogstillgångarna och den goda afsättningen till Billingsfors, Mu-stadsfors, Bengtsfors och Långed bidraga till att böndernas ställning i denna socken kan karaktäriseras som mycket god. Ärtemark, Laxarby, Torrskog, Vårvik och Tisselskog ha ju äfven god och bekväm afsättning till industriorterna vid Dalslands kanal, utan att man kan spåra någon större uppryckning med afseende på jordbruket. Men dessa trakter hörde för 30- 40 år sedan till de fattigare socknarna i Vedbo. Den magra jorden kunde, i synnerhet i de mera aflägsna skogsbygderna, endast gifva en ytterst knapp bärgning ät de talrika inbyggarna, sä att den nödvändiga emigrationen inträffade, hvilken blef så stor, att den i förening med den till industrien försiggående utvandringen lägger alltför stora binder i vägen för Jordbrukets skötande. Trots detta står dock jordbrukaren sig relativt '•ra; ingen är rik, men man kan ej heller tala om någon fattigdom, som behöfver drifva befolkningen att i främmande land söka sin utkomst. Samma orudöme torde äfven gälla om Bäcke, Ödsköld, Dals-Ed och llåhol.

Inom Nordmarks härad torde i allmänhet den jordbrukande befolkningens ställning vara betydligt bättre, oeh bostäder och lefnads-38 EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

vanor antyda större tillgångar än i Vedbo. Visserligen äro i allmänhet gårdarna mycket små och kommunikations- och afsättningsförhållandena dåliga, men med hjälp af skogarna och biförtjänsterna står man sig rätt bra, och jordbruket tycks i allmänhet ej här hafva lidit så mycket som i Vedbo af emigrationen och utvandringen till industrien. Anmärkningsvärdt är det förhållande, som från åtskilliga platser kan iakttagas, nämligen att ett större välstånd ofta nog hör tillsammans med ett uppvaknande större intresse för jordbruket. I *Järnskogs* socken har sedan gammalt jordbruket stått högre än annorstädes och utvecklas än mera efter de föredömen i förbättrade metoder o. d., som gifvas från Koppom, hvars stora åkerarealer skötas med stort intresse och modern planmässighet. Det hastigt tillväxande Koppoms bruk konsumerar alltmera landtmannaprodukter, och förbindelserna med yttervärlden äro äfven relativt goda, så att Järnskogs socken blifvit den mest välbärgade i

Nordmarken. I *Karlanda* socken i bygden kring kyrkan, där man ej har så stora skogar utan tvingats att ägna mera arbete åt jordens skötsel, står man sig lika bra och ofta bättre än i den norra delen af socknen, där man tager sin inkomst från de stora skogarna och ej sköter sitt jordbruk så väl. I *Holmedal* ansågs, att de bönder, som sutto på skogfattiga hemman och visade större intresse för jordens skötsel, redde sig bättre än de, som hade skogar och en jämn inkomst af timmerförsäljning och arrenden för vattenfall. Vid genomgående af den kommunala uppbördslängden för socknen visade det sig, att skatterestantierna för dessa senare voro ojämförligt större än för de förstnämnda. Utaf gränssocknarna är den nordligaste, *Skillingmark*, ganska förmögen, tack vare de ovanligt stora skogsförtjänsterna, men de öfriga kännetecknades af ungefär samma förhållanden som gränstrakterna i Vedbo med afseende på kommunikationer o. d. och kunna ej uppvisa något större välstånd. Industrien i Töcksfors och Lennartsfors tyckes dock ha medfört någon uppryckning i den omkringliggande trakten. Den ekonomiskt sämst situerade socknen i Nordmarks härad är utan tvifvel *Sillerud*. Åkerjorden är flerstädes synnerligen karg, och invånarna tyckas dessutom sakna den för nordmarkingen utmärkande företagsamheten. Som ofvan nämnts, står jordbruket synnerligen lågt, hvartill otvifvelaktigt de stora bolagsförvärfven bidraga. Bolagsegendomarna ha ett taxeringsvärde af 568,650 kr. af det sammanlagda fastighetsvärdet 2,682,400 kr. Med nuvarande yttest laga taxeringsvärden på skogsegendomar är bolagsväldets betydelse ojämförligt större än hvad som framgår af dessa siffror. Vi hade år 1900 i allt 72 arrendatorer mot 594 egna brukare, och att döma af den hastighet, hvarmed bolagsegendomarnas tillväxt skett på den sista tiden, är man berättigad att frukta för den själfägande bondeklassens och därmed äfven jordbruksintressets försvinnande. Att det ärintresset för jordbruk, som förnämligast bidrager till att hålla välståndet uppe, kan man tydligen skönja i det exempel, som denna socken erbjuder. Visserligen lefde befolkningen här, innan skogarna hade något större värde, i mycket fattiga förhållanden och fick ej förr så mycket betalt som nu vid sina skogs- och timmeraffärer, men skogspengarna hafva i alla fall inverkat förvånande litet till förbättrande af traktens ekonomi.

I Silbodal äga Saugbrugsforeningen och Gustafsfors egendomar för ett taxeringsvärde af 410,100 kr., oeh sammanlagda fastighetsvärdet är ungefärligen 2,100,000 kr., men bolagaväldet har ej här i så hög grad som i Sillerud satt sin prägel på förhållandena. I åkerbruksbygden i självfva Silbodalen kan spåras en betydande uppryckning hvad jordens skötsel vidkommer, hvilket äfven inverkat fördelaktigt på ekonomien. Afsättningsförhällandena äro äfven bättre här än i Sillerud, då ju Årjeng är en af ändpunkterna för trafiken på de stora sjöarna. *Blomskog* uppvisar ett betydligt lägre stående jordbruk, och trots tillgången till skogsförtjänster en mindre burgenhet än de andra socknarna, med undantag af Sillerud. För bedömandet af amerikapengarnas betydelse för dessa trakter kan meddelas, att genom Årjengs postkontor, som omfattar Nordmarks härad med undantag af Järnskog, Skillingmark och Karlanda, gick år 1906 53,980 81 kr. i utländska postanvisningar, och dessa penningar kommo nästan uteslutande från Amerika. Ehuru Nordmarken i sin helhet betraktad företer en jämförelsevis god burgenhet, bör ej detta komma oss att glömma, att kanske det nuvarande släktet, som upplefvat trävaruindustriens hastiga uppblomstring, till förfång för kommande generationers rätt tagit alltför hårdt på de stora skogstillgångarna.

Industriarbetarne.

Den industri, som finnes inom området, är nästan uteslutande baserad på skogsafverkningen och utgöres af trämasse- och pappersfabriker jämte några mindre sågverk. Vid Bengtsfors, ändpunkten för Uddevalla—Lelången banan och för sjöförbindelsen å sjöarna Stora Le, Lelången och Silarna, har efter järnvägens tillkomst år 1896 uppblomstrat en industriort, som anses äga c:a 1,000 invånare och har två sågverk, en sulfitfabrik och en elektro-kemisk fabrik. Endast två större järnmanufakturverk finnas, de förut omnämnda Mustadsfors med 416 arbetare — det största förefintliga industriella företaget — och Koppom med 69 arbetare, och dessutom endast några mindre mekaniska verkstäder och gjuterier. För öfrigt finnas några obetydliga tegelbruk, färgerier, bryggerier o. d. Enligt 1905 års

statistik sysselsättas i Vedbo härad 1,124 industriarbetare och i Nordmarks 507. Sedan dess ha tillkommit eller finnas åtminstone för närvarande åtskilliga företag, som ej äro upptagna, t. ex. sågverk i Bengtsfors, Dals-Ed. Dessutom sysselsättas vid trämassefabrikerna många arbetare med virket, innan det kommer in i fabriken, och med lastning och fraktning pa kanalen, och dessa äro tydligen ej upp tagna. Så t. ex. uppgafs från Billingsfors, där vi enligt statistiken hade 91 arbetare, antalet af verket direkt sysselsatta vara ungefär 200. Ofvanstående slutsiffror böra således afsevärdt ökas, för alt man skall få ett begrepp om industriens betydelse.

En fråga, som vid en emigrationsundersökning gifvetvis är af stor vikt, är att utröna, hvarifrån dessa industriarbetare kommit, och speciellt att undersöka, om bondsöner visa någon större benägenhet att bege sig till industrien. Från två socknar svarades, att något dylikt vore ytterst sällsynt. Det var Steneby och Järnskog, de två otvifvelaktigt förmögnaste socknarna. Hemmansägaresönerna hade där betydligt bättre framtidsutsikter än annorstädes, och känslan af att tillhöra en fri ocli självfägande bondeklass kom dem att se ned på industriarbetaren. Från alla andra trakter kunde däremot ej alls någon inneboende större obenägenhet mot industriarbete förmärkas, ehuru man i allmänhet ej gärna kunde förlika sig med sysselsättning inne i fabrikerna utan helst ville ha något utearbete. Hemmansägaresönerna brukade ofta framhålla fördelarna vid industriarbetet, där man endast behöfde arbeta vissa timmar om dagen och omedelbart kom i åtnjutande af sin lön. så att man ej som inom jordbruket behöfde vara beroende af de osäkra inkomsterna från åkern. Vid åtskilliga af verken: Billingsfors, Långed, Koppoms järn-manufaktnrverk, Gustafsfors, Töcksfors, Lennartsfors och Hänsfors, utgjordes större delen af arbetspersonalen af gammal bruksarbetarstam, som fanns redan på de förra järnbrukens tid, hvilket ju äfven bevisar, att de gamla järnbrukens nedläggande ej förorsakat någon större utvandring ej ens af dem som närmast berördes däraf. De till industriorterna inflyttade voro i allmänhet från den närmaste trakten, och torparsönerna äro betydligt Hera än bondsönerna, Tillströmningen af arbetssökande till de industriella verken är i allmänhet ganska stor, så att man där alltid har tillräckliga arbetskrafter. Endast pa ett par enstaka ställen, där arbetsledningen uppgafs lämna åtskilligt öfrigt att önska hvad behandlingen af arbetarna beträffar, var det understundom svårt att hälla arbetskontin-genten fulltalig, så att man måste begagna sig af löst, kringdrifvanile folk. Det norska järn manufakturverket Mustadsfors, som startats »inder det sista årtiondet och bedrifver tillverkning af spik och söm, har c:a 400 arbetare. Ungefär 20 äro norrmän, anställde som förmän, och resten svenska arbetare fрän alla trakter af Vedbo. Af arbets-

styrkan utgöras c:a 100 at. af kvinnor, sora sysselsättas med sortering 0('h inpackning. De äro arbetardöttrar och torpardöttrar ej blott från Steneby, Ödsköld och Tisselskog utan ibland äfven från mera aflägset liggande socknar, såsom l.)als-Ed oeh Håbol, där denna utvandring till Mnstadfors påpekades som en omständighet, som ytterligare försvårade möjligheterna att få kvinnlig arbetskraft vid landtbruket.

Någon mera detaljerad redogörelse för de ekonomiska förhållandena bland industriarbetarna torde ej i detta sammanhang vara nödvändig, då emigrationen bland dem är jämförelsevis liten, oeh då den, som ibland förekommer, kan förklaras ur mera rent psykologiska motiv. Som allmänt omdöme gäller, att arbetarna ha en ganska god ställning och trifvas jämförelsevis bra, kanske mest till följd af en tillmötesgående och omtänksam arbetsledning. Fackföreningsrörelsen '»ar ännu ej hållit sitt intåg (vid Koppoin fanns dock en afdelning af Svenska arbetarförbundet), och ledningen skötes fortfarande i en i bästa mening patriarkalisk anda, under medvetande om plikterna mot en gammal bruksarbetarstain, som i generationer, son efter fader, ägnat ett lif af arbete åt bruket. De flesta företag äro visserligen numera ombildade till moderna, opersonliga bolag, men arbetscheferna äro oftast födda och uppfödda på platsen och ha därför större intresse al att ställa det så bra som möjligt för arbetarna. Löneförhållandena äro rätt växlande. Vid Billingsfors hade fabriksarbetarna lägst 900 kr., och åtskilliga kommo upp till 1,H00—2,000 kr. om aret. De, Slim sysselsättas med utearbete, ha lägst 2-4 o kr. pr dag. Bostad tillkommer dessutom för alla. Af lönen insättas månatligen 5 % på postsparbanken, hvilka medel

ej få lyftas utan disponentens medgifvande. På postsparbanken i Billingsfors fanns för närvarande c:a •»0,000 kr., hufvudsakligen insatta af arbetare, men åtskilliga ha äfven pengar på deposition i Uddevalla och Bengtsfors. Ungefär 20 arbetare ha på de sista åren med hjälp af sina besparingar uppfört egna hem på bolagets mark, som upplåtits för lifstid mot ett årligt ärande af 10 kr. pr tomt. Billingsfors' bruk var det som otvifvelaktigt erbjöd sina arbetaro de största förmånerna, men äfven på andra ställen voro löneförhållandena ungefärligen desamma. 1 Bengts-fors visade taxeringslängden en årlig inkomst af 600—1,500 kr. för aJ"betarna, med de lägsta aflöningarna vid sulfitfabriken och de högsta, 'ned en dagspenning upp till 5 kr., för arbetarna vid den elektrokemiska fabriken. Den årliga genomsnittsinkomsten vid de industriella företagen torde belöpa sig till ungefärligen H00 kr. Vid Töcksfors och Lennartsfors voro aflöningarna i allmänhet lägre till följd af tillökningens natur (man framställde där teknisk massa), men förmånerna i öfrigt och behandlingen af arbetarna voro sådana, att det där var en ännu större sällsynthet än på andra platser, att någonflyttade och sökte sig arbete på annat håll. En omständighet, som bidrog att hålla arbetarna kvar, var den nästan öfverallt förekommande beredvilligheten att upplåta mark oeh förmedla lån för byggandet af egna hem. något hvaraf man i stor utsträckning begagnat sig. Från en och annan arbetare framhölls det betänkliga i att genom förvärfvandet af ett eget hem låsa fast sig för framtiden i ett industrisamhälle, där industrien, utom af vanliga oberäkneliga konjunkturförhållanden, äfven är beroende af en skogstillgång, som lätt löper fara att bli uttömd, så att driften måste inskränkas eller kanske t. o. m. nedläggas.

En sak, som medverkade till det, relativt stora välståndet bland arbetarna, var den allmänt utbredda nykterheten. Vid Billingsfors oeh åtskilliga andra fabriker voro ända till 9(1 % af arbetarna medlemmar af absolutistiska föreningar, oeh de öfriga mestadels äldre arbetare, som i alla fall förde ett ordentligt lefnadssätt. 1 detta sammanhang bör en omständighet anföras, som gaf anledning till talrika klagomal, nämligen de på sista tiden anlagda ölbryggerierna i Bengtsfors, Gustafsfors och Ar jeng. Dessa hade ytterst ofördelaktigt inverkat på de förut lugna samhällena och gifvit upphof till ett tilltagande fylleri och därmed förenade oordningar och slagsmål.

Den nuvarande emigrationen och dess orsaker samt botemedel.

Den nuvarande emigrationen har en utsträckning och fördelning, som visserligen ej i detalj kan förklaras ur traktens komplicerade näringsförhållanden men dock nödvändiggör påpekandet af vissa drag.

Den väldiga ut vand rarströmmen kommer nästan uteslutande från den jordbrukande klassen. Medan massor af bondsöner och bonddöttrar, förmögna oeh mindre välbärgade i samma utsträckning, årligen söka sin lycka på andra sidan hafvet, är det endast mera sällan som industriarbetaren emigrerar, och när det någon gång sker, är det oftast skäl af privat natur, som förmått honom därtill.

Ehuru de ekonomiska förhållandena numera äro betydligt mera utjämnade än förut, kan man i stort sedt tala om en mindre emigration inom de trakter, som närmare beröras af den nutida industrien, d. v. s. socknarna omkring Dalslands kanal ocb Järnskog. Att sådana socknar som Rölanda, Gesäter och Sillerud, trots de nuvarande, betydligt större ekonomiska möjligheterna, dock förete en stadigt sjunkande folkmängd, beror till en del på den forna starka utvandringen under dåtida dåliga konjunkturer, som tyckas ha knäckt jordbrukets förmåga af bärighet och framför allt medfört den traditionen i ungdomens uppfattning, att de, när de skola ut i lifvet, nödvän-

digtvis måste söka sin lyeka i Amerika. Den större emigrationen i Vedbo kan likaledes ej förklaras annat iin ur de historiska förutsättningarna.

Det förtjänar dessutom att anmärkas, att man öfverallt haft den uppfattningen, att emigrationen efter sekelskiftet gjort sig betydligt mera kännbar än årtiondet förut, oeh att man i synnerhet 1 gränssocknarna är beredd på att den skall antaga ännu större dimensioner till följd af genom unionsbrottet inträdda, försämrade förr hållanden.

Öl' vergå vi till den nuvarande emigrationens orsaker, sådana som de framhållits af traktens befolkning, bör det

först understrykas, att man i allmänhet ingalunda kunde tala om någon ekonomisk nöd eller ekonomiska svårigheter, som i likhet med förhållandena under föregående tider tvinga befolkningen att utvandra för att i Amerika eller i andra främmande land söka sin utkomst. Allestädes påpekades* att ställningen nu vore afsevärdt bättre än fordom oeh ingalunda sämre än i andra delar af vårt land, där man ej kan spåra någon större emigration. Att utvandringen emellertid bör ledas tillbaka till jordför-uålianden och är nära förknippad med dessa, torde redan af hvad i det föregående är sagdt om den starka heinmansklyfningen, jordbrukets efterblifvenhot m. m. vara tydligt, men det återstår dock att gß en framställning af frågan, sådan den ter sig från befolkningens egen ståndpunkt. De olika meningarna om hvad som för närvarande mest bidrager till att emigrationen har så stor omfattning kunna J11 divergera i mångt och mycket, men i stort sedt ha dock framkommit vissa hufvudpunkter.

Vi ha förut sett, huru gårdslotterna på grund af den starka hemmansklyfningen och talrika jordafsöndringarna kommit att bli allt mindre, särskildt i Nordmarken, så att de för närvarande ha en storlek, sådan att deras innehafvare först med tillhjälp af biförtjänster kunna skaffa sig tillräcklig bärgning. När pä en sådan gård en talrik barnskara uppväxer, är det numera i de flesta fall omöj-iigt, att den efter föräldrarnas död skulle kunna styckas mellan 8,yskonen och gifva dem alla uppehälle. Om man hade, lust att öfvertaga den i sambruk, skulle det naturligtvis vara betydligt fördelaktigare. (Under resan påträffades mänga gårdar, som sköttes i sambruk af flera syskon, oeh dessa redde sig i allmänhet utmärkt, °t'ta nog till grannarnas förvåning, och uppvisade ett väl skött jordbruk.) Men det gamla bondearistokratiska åskädningssättet att vilja bli en fri och oberoende man på egen torfva, nedärfdt från flera generationer, som alltid haft för vana att vid arfskifteu stycka egendomen, sä att hvar och en fick sin rättmättiga andel med fri och Oinskränkt besittningsrätt, detta åskådningssätt har svårt att vänja 8lg vid tanken på samhruk äfven i de fall, då sådant skulle vara44 KMIGRATIONSUTREDNINGEX. BILAGA VIII. BYGDEU-NT) ERSÖKNINGÅR.

fördelaktigt. Redan tidigt vaknar hos ungdomen begäret att söka fa en oberoende ställning. Man söker så fort som möjligt komma från hemmet, där man vanligtvis endast får obetydliga kontanter att röra sig med och där man ej vill nedlägga arbete på den jord, som man i en framtid måste lämna för att söka sig utkomst på annat håll. Af samtalen med befolkningen framgick, att bonden ofta ser ned på industriarbetaren och ej kan förlika sig med hans beroende ställning och därför afvisar hvarje tanke att inom industrin skaffa sig sitt uppehälle. De, som möjligen skulle vilja bli industriarbetare, finna, att man vid fabrikerna i allmänhet har fullt upp med folk, och att någon utvidgning af rörelsen ej under nuvarande kommunikationsförhållanden är tänkbar. Att det längre inåt landet möjligen kan finnas arbetstillfällen, därom är han fullständigt okunnig, och då är det naturligt, att han beger sig till Amerika, där han vet, att arbetstillfällena äro många och goda, och där anförvanter och grannar på kort tid skaffat sig en oberoende ställning och nått ett välstånd, som är otänkbart hemma i Sverige. Den ofvan framhållna tankegången och obenägenheten för att i hemlandet få en utkomst annat än som fria och oberoende hemmansägare framhölls i synnerhet i Nordmarks härad och bestyrktes af det faktum, att därstädes ej förekommit så talrika torp- och jordupplåtelser, då utskiljandet af ett, egendomslöst jordproletariat alltid hämmats genom en starkare hemmans klyfning. 1 närheten af åtskilliga industricentra, företrädesvis i Vedbo, torde emellertid denna känsla af samhörigheten med fädernetorfvan och det nedärfda begäret efter en fri och oberoende ställning ej göra sig märkbart gällande. Den lifliga beröringen med industrien, som ger många tillfällen till biförtjänster och ekonomiska resultat, vida öfverstigande jordbrukets förmåga, kan ej undgå att inverka på allmogens uppfattning. För närvarande försiggår nog en ombildniugsprocess i åskådningssättet, som visar sig i en större benägenhet hos bondsönerna att bege sig till industrien, där de. lockas af den högre aflöningen, som de kunna komma i åtnjutande af omedelbart efter sitt arbete. Denna industrialisering i hemmansägarens uppfattning och det ökade hegäret efter förtjänster i reda penningar, hvilket alltid lätt medföljer en uppväxande industri, har gjort ett märkbart intrång på den gamla bondearistokratiska uppfattningen af plikterna gentemot fädernetorfvan. Men man måste nog i alla fall ge dem rätt som påstå, att det öfvervägande flertalet af emigranter helt säkert skulle ha förblifvit hemma, om de haft möjligheter att få en egen torfva, där de kunnat blifva något sånär besutna.

Att jordbrukets efterblifvenhet äfven förorsakar ett större begär att utvandra och att en ömsesidig växelverkan mellan dåligt skött jordbruk och emigration förefinnes, därpå gifvas alltför påtagliga3. VEDBO 0011

bevis. Framför allt kan naturligtvis ej fädernas ständiga klagomål öfver bur usel landtbrukaren ställning är underlåta att bibringa det uppväxande släktet den uppfattningen, att jordbruket är den sämsta tänkbara förvärfskällan. Föräldrar, som af en eller annan anledning ej kommit att utvandra utan ägnat bela sitt lif åt fädernegårdens skötsel och förkofran, ge ofta sina barn respengar för att de i Amerika skola kunna få en bättre ställning än här hemma. Denna tämligen genomgående undervärdering af möjligheterna i hemtrakten, som ungdomen under sin uppväxttid fått höra, kan ej undgå att göra starkt intryck.

Vi ha i det föregående sett, huru de med åren allt talrikare bolagsförvärfven af jordegendomar ofta äro förbundna med jordbrukets tillbakagång och åtminstone i vissa trakter hota att undantränga det själfägandc bondeståndet. Det är naturligt, att benägenheten att utvandra hos bolagsarrendatorernas barn skall vara om inte större så ändock åtminstone lika stor som hos hemmansägarens söner oeh döttrar, ty de förra ha i allmänhet sämre förmögenhetsställning och ännu mindre utsikter för framtiden och bindas ej af känslan af bofasthet utan fålla ytterst lätt offer för lusten att Utvandra. De mindre brukarnes ställning under Saugbrugsfore-n'ngen hade dessutom under den sista tiden enligt allmänt omdöme blifvit sämre än förr; särskilt klagade man öfver att bolaget numera Var synnerligen obenäget att underhålla åbyggnader. Arrendatorerna °ch deras söner äro ju dessutom helt och hållet beroende af de "ikomster, som bolagen kunna gifva. Som exempel på att misshälligheter mellan arrendatorer och bolagen kan föranleda utvandring kan anföras, att. på en af Saugbrugsforeningens egendomar i Töcksmark 6 å 7 personer våren 1907 emigrerade på grund af uppkomna tvistigheter med bolaget. Att arrendatorer och deras familjer äro]uera predisponerade för emigration än själfägande bönder, framhölls 1 synnerhet beträffande Sillerud, som ju har att uppvisa betydande bolags! or värf. De flesta bolagsköpen äro visserligen af ganska sent datnm, många brukare utgöras af de gamla ägarna till gården, hvilka ofta sitta ined besparingar, och dessutom ha skogsafverkningarna varit mycket stora på den sista tiden och gifvit talrika biförtjänster, hvilket allt inverkat, att man ännu ej bland dem kan tala om "agon i ögonen fallande emigration. Men farhågorna för att arren-datorsklassen därstädes i en framtid skall ge upphof till en betydande utvandring äro otvifvelaktigt mycket välgrundade.

Visserligen äro de i det föregående framhållna bristerna i traktens näringsförhållanden många gånger af sådan art, att de förklara hvarför en emigration fortfarande förekommer, men att den ännu lur en sä vidsträckt omfattning, det torde i främsta rummet få tillskrifvas psykologiska orsaker, nämligen sådana, som ligga i för-4fi

bindelserna med Amerika och släktingarna därstädes. När man betänker, att de personer, som ej i Amerika ha närmare anförvanter, bröder, systrar, föräldrar eller barn, äro ytterligt sällsynta — nnder mina resor i bygderna lyckades åtminstone ej jag träffa någon dylik, — kanske man förstår betydelsen 1 häraf. Förbindelserna mellan släktingarna i Amerika och hemlandet uppehållas först och främst genom en liflig brefväxling. Svensk-amerikanen försummar i dessa bref ingalunda att framhålla fördelarna i de amerikanska förhållandena och öfverdrifver dem ej sällan. Det är uppgiften om huru många dollar han förtjänar om dagen och de relativt billiga lefnadsomkostnaderna, som för honom blir del väsentliga innehållet i brefvet och äfven för de hemmavarande, som genast multiplicera inkomsterna med 3-75 och anställa jämförelser med de svenska förhållandena, som då komma ohjälpligt i efterhand. Visserligen heter det ej numera som för några tiotal år sedan: »Här kan man så gott som gratis få jord på ömse sidor om järnvägsskenorna, jord, som man ej behöfver vare sig gödsla eller utdika», men do påstådda utkomstmöjligheterna äro i alla fall sådana, att man omöjligen kan undgå att längta bort från de små förhållandena här hemma och bege sig dit öfver för att förtjäna ett kapital. Som brefvet dessutom ofta slutar med uppmaning till de hemmavarande att komma öfver och mottaga en anställning, som man lätt kan skaffa, och med erbjudande af respengar, är det underligt, att ens någon kan undgå frestelsen att resa öfver till Amerika och där pröfva sin lycka. I synnerhet äro naturligtvis brefven från den första Amerikatiden, dä man ännu endast hunnit fästa sig vid de amerikanska löneförmånerna och ej kommit till insikt om att det gamla hemlandet dock kan bjuda förmåner, som saknas därute, uppfyllda af öfverdrifna blomstermålningar. »Kasta yxan, spaden eller hvad du håller i handen», började ett bref från en nyss utvandrad, »och kom genast hitöfver!» — Denna

emigrantvärfning bland hemmavarande är synnerligen stor, och så fort någon kommit öfver till Amerika, skickar han ofta biljett till en broder eller syster, och på samma sätt komma ej blott de flesta af syskonen öfver ntan äfven bekanta frän samma by. Denna lätthet att få biljett eller respengar bidrager naturligtvis i hög grad till utvandringen. 1 sammanhang med brefväxlingen bör en omständighet påpekas. Åtskilliga af emigranterna misslyckas, och heinliyttade svensk-amerikaner kunna berätta många exempel härpå, men sådana låta i regel aldrig höra af sig, och man är för öfrigt mycket obenägen att omförmäla tillfälliga motgångar. l'ä detta sätt får man här hemma i de flesta fall allt för litet begrepp om skuggsidorna i det amerikanska lifvet och tager ensidigt intryck af emigranter, som komma till välstånd och förmögenhet.3. VEDBO 0011 NORDMARK. EMIGRATIONEN OCII DESS ORSAKER. 10

Öfverallt i bygderna finnas talrika Svensk-amerikaner, som kom-mit hem med en sparad slant och Öfvertagit fädernegården eller köpt sig en egendom, och dessa äro ännu mera påtagliga bevis på goda förhållandena på den andra sidan hafvet. De försumma ej att dagligen för de hemmavarande framhålla, hur efterblifvet hemlandet är i jämförelse med Amerika, hvilket äfven förspörjes vid de talrika besök, som svenskamerikanerna gärna aflägga i hembygden, öra de närmaste delarna af Sverige och arbetstillfällena därstädes känner man föga eller intet, medan däremot alla dagligen och stundligen höra Amerika framhållas som det land, där det bjudes oanade möjligheter för framtiden, där anhöriga och bekanta på kort tid samlat rikedomar, och där man lätteligen kan förtjäna 7 kr. mot 2 kr. här hemma. Ett litet drag, sotn nog är mera än en Mlfällighet, må omnämnas till belysande af den bland allmogen rådande uppfattningen. Jag besökte en dag en småbrukare, som ansågs vara bland de mest intresserade i sin trakt, och talet rörde 8,g om småbrukets ställning oeh framtida möjligheter, och han talade entusiastiskt om huru mycket mera jorden skulle kunna gifva, blott insikten härom hos befolkningen kommit till medvetande och gifvit upphof till en fullt rationell skötsel. Han tycktes fylld m«d förhoppningar om att de goda löften för framtiden, som spårades, nog skulle infrias. Samtalet kom mot slutet in på privata förhållanden, då han meddelade mig, att han skulle sända sin äldste son till Amerika. Dels ville ban låta denne undgå den långa värn-Plikten, hvilken han — som jag vill minnas — hoppades skulle bli upphäfd, men det väsentligaste skälet var, att ban ville, att sonen »skulle ut och förtjäna sig något att reda sig med». Hemmansägaren 'fråga ansågs ganska välbärgad, så att en resa till Amerika var långt ifrån nödvändig. Han hade själf under ett långt lif motstått lockelsen att resa ditöfver och i stället med ifver och intresse förkofrat sitt jordbruk samt visat att detta lönade sig. men när det för honom gällde att bereda sonen en framtid, då låg tanken på Amerika närmast. Liknande erfarenhet gjordes äfven på ett annat ställ,,.

De svenska tjänstflickorna äro ju mycket eftersökta i Amerika,

de hemmavarande kvinnorna äro därför ofta utsatta för synnerligen energiska öfvertalningar från bekanta i Amerika, som för egen eller andras räkning erbjuda dem tjänst. Till kvinnornas emigration inverkar också begäret att få gä fint. klädd och öfriga förmåner, hvaraf man därute kan komma i åtnjutande. Bekanta svensk-ainerikanskor uppvisa vid sina besök i hemlandet eller på hemskickade porträtt en oanad elegans, som ej kan undgå att göra intryck.48 EMIGliAT[OXSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

Det bekanta faktum, att svensk arbetskraft i Amerika noteras synnerligen högt, och att rikliga arbetsmöjligheter i allmänhet stå svenskarna till buds, bör man äfven taga i betraktande. En hemkommen svensk-amerikan, som i flere decennier varit förman vid ett amerikanskt sågverk och haft talrika förbindelser med amerikanska arbetsledare, berättade, att han nyligen från en dylik erhållit ett bref med uppmaning att om möjligt söka skaffa 60 svenska arbetare till ett företag. Till ökningen af emigrationen under de senare åren efter sekelskiftet bidrager nog den omständigheten, att de tio sista åren, särskildt i Amerika, kännetecknats af ett oerhördt uppsving på alla områden och en stor utvidgning af den industriella verksamheten och stegrade löner, som mer än vanligt lockat arbetskraft från främmande land.

Ytterligare ett exempel på de rent psykologiska faktorer som för närvarande kunna sägas vara de hufvudsakligen bestämmande, må anföras. För åtskilliga är sedan utvandrade från Artemark till Alaska en bemmansägareson, som lyckades upptäcka några mycket gifvande guldfält, sä att han inom kort blef mycket rik. Hans förmögenhet

uppskattas till flera millioner. Det är tydligt, att ryktet oiu hans oerhörda tur skulle väcka verklig sensation i hembygden och oemotständigt locka traktens ungdom att äfven fresta lyckan. Samtliga personer därstädes, som besöktes för upplysningars vinnande, försummade ej att först och främst framhålla, att »guld-kungen» spelade en mycket stor roll för utvandringen från socknen. När för öfrigt under tillfälliga samtal med traktens befolkning talet kom in på Amerika, visade det sig, att han blifvit en nästan mytologisk person, som i sig förkroppsligade alla drömmar om de möjligheter till lycka och rikedom, som Amerika ensamt kan skänka, och för hvilkas ernående ej börd och förmögenhet vore nödvändiga förutsättningar såsom i hemlandet.

Frågan om den nuvarande värnpliktens inverkan pä emigrationen var föremål för mycket skiljaktiga meningar, och någon bestämd nppfattning beträffande densamma var mycket svår att ernå. En sak torde emellertid kunna fastslås som faktum, nämligen att utvandringen åren 1902, 1903 och strax efter den nya härordningsreformen varit mycket starkare, än hvad den förut varit, och ofta starkare, än hvad den sedermera blifvit. Så t. ex. utvandrade år 1902 från Silbodals socken 58 personer, medan siffran sedermera hållit sig kring 20—30, och af dessa 58 hade sannolikt åtminstone ett tiotal utvandrat hufvudsakligen för värnpliktens skull. Många personer, som hänvisat till en liknande ökning strax efter 1892, hafva därför framhållit, att det endast är under dylika öfvergängs-perioder, som värnplikten kan sägas ha någon större betydelse. Att den naturligtvis i hög grad bidrager till utvandringslnsten, kunde

(le ej förneka, men andra orsaker voro dock de hufvudsakligen bestämmande, och den har endast allmän betydelse därigenom, att man passar på att utvandra före dess fullgörande. Många läll påvisades äfven, där man trots erbjuden plats i Amerika dock före afresan fullgjorde värnpliktstjänstgöringen. Andra däremot betonade mycket starkt den uppoffring af tid och pengar, som exercisen medförde och som vållade synnerligen stora svårigheter i mindre väl bärgade hem och i trakter, där större brist på arbetskraft var rådande, och framhöllo att jordbruket härigenom råkat i ännu större betryck. Allmänt förspordes, att värnpliktens fullgörande föresväfvade ungdomen som en tid, då de skulle behandlas ej som fria medborgare utan som offer för officerarnes ofta hänsynslösa godtycke. De återvändande beväringarne medföra vid sin hemkomst från lägerplatserna talrika berättelser om dålig behandling, som verkat särskildt upprörande på dessa bondsöner, som äro vana vid ett fritt och oberoende lif. Dessa berättelser spridas sedermera och förfela ej att göra sin verkan. Åtskilliga bli öfveransträngda och nedbrutna för lång tid, och den militära läkarvården var synnerligen impopulär. En förbättring i sistnämnda hänseende torde vara viktigast, och man framhöll, att landets ungdom vid fullgörandet af sin medborgerliga plikt åtminstone kunde fordra, att den ej genom brister i läkarvården riskerar sin hälsa. Att ungdomen själf vid talet om emigrationen ofta starkt framhöll värnplikten, behöfver emellertid ej hindra, att andra faktorer äro de hufvudsakligen inverkande. Man kunde ingalunda värja sig för den tanken, att det myckna talet om värnplikten som orsak till utvandringen mången gäng verkade som om det erhållits frän tidningspressen och andra, som utan att ha sett förhållandena på närmare håll varit benägna att öfverdrifva betydelsen häraf. Som slutligt, omdöme må sägas, att om värnplikten plötsligen upphäfdes, detta knappast skulle inverka i någon högre grad på utvandringens storlek.

Däremot skulle helt säkert återinvandringen af svensk-amerikaner märkbart ökas genom vissa ändringar i vftrnpliktslagen. Svenskamerikaner, som voro hemma på besök, och alla andra personer hade i detta fall fullkomligt samstämmiga uttalanden. Massor af svenskar i Amerika, som äro i trettioårsåldern, önskade ingenting liellre än att återvända och bosätta sig i hemlandet men fruktade att vid hemkomsten bli tagna af länsmannen och förda till lägerplatserna tör att där fullgöra siu försummade exercis. Som 'de emellertid °fta äro familjefäder och i den ålder att de blifvit obekväma för lägerlifvets strapatser, synes dem denna uppoffring alltför stor. Sedan de väl hunnit öfver 40 år, äro de betydligt mera inför lifva,de med amerikanska förhallanden och obenägna för större ändringar i sitt lif, hvadan de oftast stanna kvar i Amerika. Allmänt fürsäk """,«.

rades, att en lagändring sådan som t. ex. befrielse från värnpliktstjänstgöring efter fyllda 30 år för svensk, som utvandrat före 21 år, ytterst verksamt skulle bidraga att befordra återinvandringen.

Emigrationen kanske dessutom i någon mån måste tillskrifvas en i folklynnet inneboende lust att komma ut ocb se sig omkring. Det något enformiga lifvet i dessa skogsbygder, där det ofta nog är långt mellan byarna och där man knappast ser andra människor än de närmaste grannarna, alstrar hos ungdomen en vantrefnad, som blir ännu större genom jämförelsen med de amerikanska förhållandena, som man känner genom beskrifningar i bref.

Af den föregående framställningen af Vedbo och Nordmarks häraders ekonomiska ställning och de omständigheter, som företrädesvis bidraga till utvandringens storlek, är det tydligt, att uppfattningen af hvad som kan göras för att hämma emigrationen ej kan vara alltför optimistisk. Äfven om nödvändiga åtgärder för näringslifvets uppryckande vidtagas, kan inan dock befara, att detta oaktadt en ständig ström af ungdom kommer att söka sig öfver till Amerika. När man i alla fall går att föreslå positiva åtgärder, så sker detta icke så mycket för att minska utvandringens storlek som fastmera att öka immigrationen af svensk amerikaner.

Det torde nämligen kunna sättas som regel, att de flesta emigranter vid sin afresa hafva för afsikt att endast stanna därute några ar för att förtjäna ett kapital och sedermera återvända till hemlandet. Förut har framhållits, att de flesta under sin första tid i Amerika i sina bref och annorledes uttrycka sin stora belåtenhet med de ekonomiskt gynnsamma amerikanska förhållandena, men sä småningom, när man hunnit vänja sig vid allt det nya, vaknar minnet af hemtrakten till allt starkare lif, och man får en allt starkare förnimmelse af, att man dock med tusen trådar är bunden vid det gamla Sverige. Man har lyckats skrapa ihop några tusen kronor, känner sig ganska uttröttad af det härda arbetet och beslutar att resa hem på några månaders besök. Ofta nog tänker man att under besöket i Sverige »se sig om efter något lämpligt» och att åter bosätta sig hemma. När man vill köpa sig en egendom, visar det sig emellertid i de flesta fall ytterst svart att i hemtrakten komma åt en jordbit för rimligt pris, och att bosätta sig i en annan trakt, därtill har man ingen lust. Sedan har man den obehagliga värnplikten, som verkar alltför motbjudande för att man skulle vilja underkasta sig den. Slutligen tycker man nog ofta, att förhållandena här hemma äro alltför små, och att utvecklingsmöjligheter för framtiden saknas. Resultatet blir därför oftast, att man kanske med tungt hjärta åter för andra gången lämnar fosterbygden, och sedan har man i allmänhet blifvit införlifvad med Amerika, sä att ej ens möjliga, framtida besök i hem-

landet skulle kunna locka till bosättning. Allestädes framhölls, att de mycket talrika besöken af svensk-amerikaner skulle i större utsträckning än för närvarande bli anledning till att man stannade kvar, om bättre förhållanden vore rådande. Immigrationen har redan nu rätt stor betydelse, hvilket framgår af de statistiska uppgifterna. Under tioårsperioden 1891—1900 utvandrade från Nordmarken 1,952 personer och åter in vandra de 639, och motsvarande siffror för Vedbo härad äro 2,847 och 888. De hemvändande medföra vanligen ett litet kapital, hvarmed de i Sverige inköpa en gård. De hafva ofta nog en företagsamhet och energi, som ej undgår att inverka på de hemmavarande. Särskildt i Rölanda och (iesäter äro svensk-amerikanerna mycket talrika, hvilket nog sammanhänger med att socknarna på grund af naturförhållandena så godt som uteslutande hafva jordbruk och boskapsskötsel till näringskälla. Det synes som om sambandet med den jord, som man under träget arbete måste odla för att fä sitt uppehälle, är större här än i de trakter, där man genom förtjänster på skogsaffärer o. d. gjort sig mera oberoende af jordbruket. 1 dessa socknar kunde man, som ofvan nämnts, tydligt förmärka den större företagsamhet och idoghet, hvartill svenskamerikanerna genom sin verksamhet gifvit upphof.

Eör att söka hämma emigrationen och befordra immigrationen i dessa trakter bör man vidtaga alla nödvändiga åtgärder för ett bättre tillgodogörande än hittills af de naturliga möjligheterna. Jordbruket har visserligen en ganska ojämn kamp att föra med industri, bolags välde och följderna af emigrationen, men de små ansatser till uppryckning, som bär och hvar gjort sig märkbara vid bildande af landtmannaföreningår m. m., böra på allt sätt understödjas. Det underströks från många håll, att ett väl skött jordbruk är den enda näringskälla, sotn i längden kan bevara välmåga åt en bygd, och at hvars förkofran man bör ägna så mycken omsorg som möjligt för att göra sig oberoende af möjliga kriser i industrien och skogsaffärerna. Premieringar, undervisningskurser oeh anslag till studieresor hafva rednn skapat intresserade och energiska småbrukare, och får man blott klart för sig, att. jordbruket, om det skötes rätt, lcan lämna god afkastning, komma nog exemplen att efterföljas.

Den viktigaste förutsättningen för att framtiden skall kunna erbjuda bättre förhållanden, sådana att befolkningen skulle vilja stanna kvar i hemtrakten, är förbättrade kommunikationer. Detta gäller först och främst om Nordmarks härad, men äfven om gränstrakterna i Vedbo. Det allmänt kända behofvet härutinnan, som "led anledning af de olika inlandsbaneförslagen tagit sig sä kraftigt uttryck i offentliga möten, petitioner och agitation i lokal- och hufvudstadsjiresscn, framhölls synnerligen lifligt, under hänvisning52

till de nuvarande förhållandena, dä man åtminstone under vintern är fullkomlige isolerad från yttervärlden. Nordmarks härad saknar hvarje järnväg, och från nordöstra gränsen, där man har de bästa kommunikationerna, är det c:a 2 mil till närmaste station, Åmot på nordvästra stambanan. Under sommaren liar man i de södra socknarna, Töcksmark, Trankil, Fågelvik, Silbodal och Sillerud, sjöförbindelse nedåt I)als-Ed och Bengtfors, men om vintern måste man resa till de närmaste järnvägsstationerna, Åmot eller Bengtfors, ilit man kan hafva ända till tf à 8 mil. Tager man dessutom i betraktande, att mänga vägar äro nästan ofarbara t. ex. Östervallskog-Järnskog, Lennartsfors—Årjeng, Nössemark—Dals-Ed, inses, att förbindelserna med yttervärlden äro de sämsta möjliga. Särskildt i gränstrakterna är bristen på kommunikationer numera efter unionsbrottet ytterst kännbar. Förr hade man ju alla sina ekonomiska förbindelser med Norge, som genom anläggandet af järnvägar strax invid gränsen, utmärkta landsvägar och upprättandet af statsunderstödda ångbåtsförbindelser i gränssjöarna sugit till sig all trafik och förvandlat dessa trakter till ett norskt uppland, som är mera norskt än svenskt. Efter unionskriscn ha förbindelserna med Norge afbrutits, men något samband med det öfriga Sverige är omöjligt att erhålla med de nuvarande kommunikationerna. Den rent nationella synpunkten för inlandsbanans dragande genom gränstrakterna, nämligen den, att det gäller att under svenskt inflytande lägga dessa bygder, som eljest äro hänvisade belt och hållet till Norge, och att, hindra den norska trävarurörelsen att lägga under sig all jord, hvartill den redan nu gjort god början, torde vara tillräckligt behjärtansvärd. Om ej bättre förhallanden snart inträda, får man vara beredd på en ännu större utvandring. Den nuvarande befolkningen har haft all sin trafik och afsättning på Norge, och de flesta känna ytterst väl den närmaste delen af Norge och hafva många gånger besökt de norska städerna. Sverige är däremot ett nästan okändt land, och många 60- och 70-äringar hafva aldrig sett en svensk stad. När numera de fordom talrika biförtjänsterna i Norge upphört, faller det ingen in att tänka på att det möjligen inne i Sverige kan bjudas arbete, och följaktligen är det naturligt, att man i stället börjar tänka på Amerika. Allt flere bönder, som misströsta om att de mångåriga striderna om anläggning af bättre landsvägar skola leda till något resultat och att traktens järnvägs-fråga skall lösas, sälja sina egendomar, ofta till norrmän, och köpa en gard invid nordvästra stambanan eller i trakter med bättre kommunikationsförhållanden. 1 Östervallskog, där norrmän innehafva c:a 9,000 tunnland, eller 1/a af socknens areal, tala siffrorna ett tillräckligt tydligt språk om hvart utvecklingen för närvarande

leder.

Den allmilnna misströstan, som förspordes efter 1007 års riksdagsbeslut i inlandsbanefrågan, oeb farhågorna för att inlandsbanan skall dragas till Kil och Bergslagsbanan inlösas, kan omöjligen undgå att inverka på emigrationen. Det starkt kända behofvet och den ifriga agitationen ha väckt ett sådant allmänt intresse för saken, att missräkningen nil känns så mycket större. När inan i dessa bygder ser, hur väl Norge i detta afseende sörjt för sina gränsbors välbefinnande, och finner att inan allt fortfarande af de svenska myndigheterna förvägras all kontakt med Sverige och hänvisas till det motbjudande beroendet af Norge, vore det mycket förklarligt om utvandringen i en framtid komme att antaga ännu större proportioner. Den som på nära håll haft tillfälle att se, hvad 1905 års händelser här betydde för väckandet och stärkandet af samhörighetskänslan med det öfriga Sverige, måste se det som en fosterländsk, bjudande plikt att allt göres för att med Sverige och svensk odling förbinda dessa trakter, där de naturliga rikedomarna — skogarna — i allt större utsträckning tillgodogöras af norrmän och ge ökad välmåga åt trävaruexportörer och affärsmän i de norska hamnstäderna. Hvad inlandsbanan för öfrigt skulle betyda för traktens ekonomiska uppsving, är redan af det föregående tydligt och dessutom belyst i utredningar, petitioner, motioner och riksdagsanföranden, och jag vill här endast framhålla det förefintliga stora antalet mindre vattenfall, där industriella företag skulle kunna anläggas under förutsättning af bättre

kommunikationer. Men äfven sjö- och kanalförbindelserna behöfva förbättras, och tanken på statsunderstöd, i likhet med hvad som är fallet på den norska sidan om gränsen, torde förtjäna beaktande. Förslag till en kanal, som stakats mellan Töckfors och Östervallskog, föreligger för närvarande jämte behöriga utredningar. Den föreslagna kanalleden från sjön Osten i östervallskog» socken till Stora Le skulle blifva 19 km. lång med ett djup af i allmänhet 2 meter. Kostnaderna beräknas till 293,000 kr. Slutligen äro en del landsvägsomläggningar, till hvilka förslag redan länge förefunnits, under nuvarande förhållanden absolut nödvändiga.

Att ett verksamt befordrande af cgna-hcmsfrdr/an skulle bidraga att hälla ungdomen kvar i hemlandet underströks kraftigt. Som egna hemslånen för närvarande äro ordnade, äro de ytterst svåra att erhålla och förbundna med sädana villkor och en sådan besvärlig och omständlig procedur, att allmänheten ej gärna vill begagna sig däraf. 1 Älfsborgs län, ilär egna-hcmslauerörelsen kommit under synnerligen energisk ledning, har inan trots de nuvarande bestämmelserna lyckats förmedla ett betydande antal län. Här har man 1 hvarje socken ett särskildt ombud, som kostnadsfritt tillhandagår de länosökande med upplysningar och nödvändig rättshjälp, ochman har lyckats lösa ett afsevärdt antal soldattorp, något som eljest är förbundet med ytterst stora svårigheter, eftersom bl. a. alla inteckningar, som hvila på stamhem manet, måste relaxcras. Att det trots den kostnadsfria rättshjälpen kan ställa sig svårt att lösa ett soldattorp, framgår däraf, att en f. d. korpral, som löst sitt torp, förklarat, att omkostnaderna vid självfva proceduren, landtniätarhjäip o. d. för honom gått till nära 200 kr. Att egna-hemslånerörelsen dock ej fyllde de berättigade förhoppningarna, påpekades allmänt. 1 Värmlands län och Nordmarks härad voro kommunalnämndsordförandena ombud för hushållningssällskapets egnahemsnämnd, men deras verksamhet inskränkte sig i allmänhet till tillhandahållandet af blanketter, och de voro vanligen alltför litet inne i frågan för att kunna meddela allmänheten råd och anvisningar. Under 1905 och 1906 inlämnades från bärandet 17 ansökningar om lån, men endast 2 beviljades. Många yttrade sina tvifvel om att egnahemsrörelsen skulle leda till något praktiskt resultat, såvida den ej blef förbunden med undervisning om full rationell skötsel af ett småbruk. Egnahemslånen skulle utan tvifvel kunna uträtta mycket godt i dessa trakter, där man pä grund af de stora biförtjänsterna kan reda sig med mindre arealer än annorstädes.

Emellertid äro svårigheterna att få köpa en egendom eller mindre lägenhet i allmänhet ganska stora, och de som säljas, t. ex. soldattorp, samla alltid en mängd spekulanter, sä att priserna ställa sig rätt höga. De kronodomäner, som finnas och kunde ställas till egnahemsrörelsens förfogande, äro obetydliga. Vi ha i Vedbo fyra f. d. militieboställen och i Nordmarken ett dylikt. De största förhoppningar voro däremot knutna vid de stora prästgårdarna, som efter en eventuell lönereglering för prästerskapet skulle kunna förvandlas till talrika småbruk. Prästerna själfva, som för närvarande ha oerhördt svårt att sköta sina boställen och klaga öfver de stora förlusterna pä jordbruket, skulle nog med glädje se ett dylikt förslag framläggas.

*

Inledning.

Vid föreliggande bygdeundersökningar i Vedbo härad af Älfsborgs län och Nordmarks härad af Värmlands län har det hufvudsakliga arbetet gått ut på att i hvarje socken af myndighetspersoner, präster, länsmän, kommunalordförande, skollärare m. fl., och personer, som pa grund af sin verksamhet kunde anses besitta en noggrann kännedom om förhållandena och befolkningen i orten, inhämta upplysningar rörande traktens jordbruk och andra näringar samt öfriga omständigheter, som kunna tänkas stå i samband med emigrations-problemet. Vidare har inhämtats dessa personers mening rörande möjligheterna för en uppryckning af traktens näringslif, villkoren härför och de åtgärder, som kunna anses lämpliga för att åstadkomma en minskning i emigrationsströmmen oeh befrämja immigrationen. Vid ett sådant tillvägagångssätt, att hufvudsakligen vända sig till ett fätal mera representativa män inom hvarje socken oeh mera i förbigående göra sig underkunnig om den stora massans egen uppfattning af spörsmålet, kommer gifvetvis studiet af speciellt de vid emigrationen medverkande psykologiska orsakerna ej att bli så ingående, som önskligt vore. Under gången af undersökningen

framställde sig därför för mig den frågan, huruvida det ej vore lämpligt att i en eller annan socken uppehålla sig en längre tid och där försöka lefva sig in i befolkningens vanor och uppfattning och erhålla större möjligheter att se förhållandena från dess egen synpunkt. Jag stannade emellertid slutligen vid den uppfattningen, att en dylik längre vistelse på en oeh samma plats ingalunda skulle medföra ett resultat motsvarande tidsutdräkten, och att det i stället vore lämpligare att samla material genom en allmän öfversikt af ett någorlunda stort område, som visserligen kan uppvisa tämligen ensartade förhållanden beträffande fördelningen och relationen mellan åkerjord och skogsmark och däraf beroende näringslif men dock erbjuder stora olikheter beträffande afsättningsmöjligheter, kommunikationer, industriell verksamhet, folkkaraktär m. m. Undersökningarna äro således till största delen baserade pa uttalanden frän ett fåtal personer inom hvarje socken, men där olikartade intressenskulle kunna mötas, såsom t. ex. vid frågor mellan arbetsgifvare och arbetare, har jag naturligtvis sökt undvika all ensidighet i uppfattningen och båda parternas omdömen fått göra sig gällande. Upplysningar halva lämnats med stor beredvillighet, och intresset för emigrationsutredningens arbete har öfverallt varit synnerligen lifligt.

Resan anträddes den 22 juni 1907, och efter några dagars vistelse i Vänersborg, där Kungl. Maj:ts Befallningshafvande i Älfsborgs län uppvaktades, började de egentliga undersökningarna i Vedbo härad, hvilka afslutades i början af augusti. Därefter ställdes färden till Karlstad och sedermera via Åmot till Nordmarks härad, hvarifrån hemresan företogs den 1 september.

Vedbo härad är det nordvästligaste, till Norge gränsande häradet af Dalsland, med en areal af 1,876 kvkm. Det tillhör Älfsborgs län och bildar jämte Tössbo härad ett fögderi. Vedbo är deladt i tre länsmansdistrikt: ***det norra***, omfattande socknarna *Nössemark*, *Torrskog*, *Vårvik* och *Ärtemark;* ***det västra***, omfattande *Rölanda*, *Gesäter*, *Töftedal*, *Dals-Ed* och *Håbol*, samt ***det östra***, omfattande *Laxarby*, *Steneby*, *Bäcke*, *Ödsköld* och *Tisselskog*.

Nordmarks härad är det norr om detta liggande sydvästligaste häradet af Värmland och har en areal af 2,032 kvkm. Det utgör ett fögderi och två länsmansdistrikt: ***det nedre***, omfattande socknarna *Sillerud*, *Silbodal*, *Blomskog* och *Trankil;* och ***det öfre***, omfattande. *Holmedal*, *Västra Fågelvik*, *Töcksmark*, *Östervallskog*, *Karlanda*, *Skillingmark* och *Järnskog*.

Vedbo och Nordmarks härader förete i stort sedt samma fysisk-geograliska egenskaper. Den väsentligaste delen af arealen upptages af vidsträckta skogsåsar, som i allmänhet gå från norr till söder, och mellan dessa finnas talrika sjösystem, af hvilka de största äro Stora Le, Lelången, Foxen, Grannsjön, Ivägsjön, Laxsjön, Svärdlången, Silarna och Järnsjön. På sluttningarna mot dessa och i flod- och ådalarna förekomma de odlade trakterna, spridda öfver hela området och aldrig bildande någon större sammanhängande åkerbruksbygd. Att skogsområdena intaga den dominerande platsen inom båda häradena, framgår af den procentiska fördelningen af olika slags mark. I Vedbo är 10.1 % åker, 1.7 % äng. 79.7 % skogsmark och 8.5 % annan mark, och inom Nordmarks härad är 10.5 % åker, l.9 % äng, 81.1 % skogsmark och 6.5 % annan mark.

Trakten norr om Stenebv kyrka är den enda slättbygd, som man kan tala om. De större åkerbruksområdena äro f. ö. Rölandaåns breda dalgång, omfattande Rölanda och Gesäters socknar; dalgången från Karlanda kyrka sydväst genom Holmedal till en östlig vik af Foxen; Silbodalen, trakten kring Silleruds kyrka; och den breda dalgång, som från norra Karlanda går genom Järnskogs socken förbi kyrkan till socknens nordöstra gräns. Eljest äro de odlade

bygderna fördelade öfverallt pä de många sjöarnas strandsluttningar och i de talrika åarnas dalgångar. Åkerjorden består mestadels af ett tämligen tunt lager åkerlera, oftast starkt uppblandad med grus och moränmaterial. Stenebyslätten utgöres at' ett mäktigare lager mycket bördig lera. Rölantladalens lerlager företer äfven betydande mäktighet. Inom Nordmarks härad utmärker sig Järnskogs socken för den bördigaste jordmånen. Mossar förekomma öfverallt kringströdda inom området. Deri största inom Vedbo finnes kring norra delen af Töftedalsån ända ned till trakten af Mons järnvägsstation, där e:a 20" hektar äro utdikade och delvis lagda under plog. Inom Nordmarks härad är västra delen af Järnskog, östra delen af Karlanda och nordöstra delen af Silbodal

uppfyllda af talrika mossar.

Markens relativa fördelning i åkerjord, naturlig äng och skogsmark inom de särskilda socknarna framgår ur nedanstående siffror, som ånge procenten af totala arealen. Tabellen innehåller tillika de folkmängdsuppgifter, som äro nödvändiga lör att få en öfverblick at' förhållandena.

Härad och socknar. Areal i kvkm t Lund och vatten). Af arealen land upptogo i ',: Folkmängd. A ker. Ang. Skog. Annan mark. 1805. 1865. 1880. 1907. Itölamla . . . 89 22-0 3e 6,2 12-2 1,061 2,049 2.044 1.483 Töftedal . . . 146 7-2 1-2 720 19 o 586 1.092 1.118 978 Dals Ed . . . . 259 8-0 1-9 75 2 14-9 1,341 •J.77;; 2.843 2.596 Gesäter .... 29 26-t 5 2 64 t 48 387 809 758 519 ' Nflsseiimrk . . 206 6-1 1-3 86' 1 6 5 1,048 2.085 2,234 1,781 Torrskog . . . 128 7-1 1-& 8,TI 56 929 1.784 1.798 1.501 Värvik .... 118 9-> 1-4 83-s 5-6 837 1.580 1.509 1,207 Tisselskog . . . 104 7» 11 8tM 5S 580 1.313 1,286 918 lläbol..... 143 7-8 1'2 85' t 5'9 939 1.721 1,745 1.336 Artemark . . 172 12 <; 1'9 80'8 4 7 1,423 2,863 2.998 3.433 Laxarby1) . . . 212 8--I 1(1 Sis 5-2 1,543 2,848 2.SW7 2.332 Steucbv'i . . . 131 16 2 1'2 79-3 2 7 1.435 2;631 2.529 3,402 Räcke . . . . . 15 Ils 1« 7 Is 12 ;> 356 SS." 770 841 Ödsköld .... 94 11*5 Ml 78-x 8-7 703 1.518 1.244 1,090 I V(mII)«i ItUrail 1,876 Itl 1 1-7 797 8-5 13.16.3 25 924 25.743 23.447 Sillerud .... 414 92 3'ft 81 -t Ö'9 2.488 4,676 4,189 3,422 Silbodal .... 259 8ö 2-3 79-1 9-8 1.631 2,522 2.531 2,:iot; Kiirlanila . . 202 13 7 11» 78 0 6-1 1.355 2,892 2,592 1.993 Järnskog . . . 241 11-2 1-4 79 o S'4 1.405 2.788 2.723 2,817 Trankil .... 99 84 Oö 87'4 V 7 397 1,173 1,(182 1.119 'Mervfillskug . 149 ti-l 10 87ö 5-8 735 1,252 1.171 1.100 Momskog . . . 156 118 OS 829 4-8 1,036 2,126 2,;06 1,763 V. Fftgelvik . . 107 Ma 0-1 82'2 3-1 675 1.273 1,221 1.067 Skilling|||ar|: . 129 Is 4-4 84's 6-0 896 1.233 1,143 987 Töcksmark . . 183 12 b 02 80o 7 8 965 2,062 1,83:1 1,708 Holmedal . . . 148 16-7 0*) 76-1 6-8 1.270 2,438 2,483 2.112 JVordiniirks h:il 2,032 10 a l!) 8M 6 5 12.653 24 435 23.474 20,894

') FoUuufüigdeii i den uumern upphörda Billingsfors bruksförsamling ar tör 18:>f> '»h 1865 ungcfitriigen fördelad p.t Laxarby och Steneby, i hvilka den un ingår.(i EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYG DEL' X DE R SÖ K XIN G A K.

De viktigaste kommunikationslederna inom området äro I »als-landsbanan, Mellerud- -Kornsjö, som gär genom södra delen af Vedbo härad, samt den smalspåriga Uddevalla—Lelängenbanan, som skär den förra i Bäckefors och har sin slutpunkt i Bengtsfors. Sjösystemet Stora Le, Lelången och Silarna trafikeras af ett bolag med tre ångbåtar för persontrafik, Dalslands kanal, som förbinder de stora sjöarna med Köpmannabro vid Vänern, begagnas numera nästan uteslutande för fraktfart och trafikeras af fartyg, tillhöriga de invid kanalleden belägna industriella verken Töcksfors, Lennartsfors, Gustafsfors, Billingsfors, Mustadfors m. fi.

Innan vi öfvergå till de nuvarande förhållandena inom de båda häradena, torde det vara af vikt att förutskieka några ord om den föregående utvecklingen och befolkningens ekonomiska ställning särskildt pä 1860- och 70-talen, da den första emigrationsströmmen utgick från dessa trakter. Att genom utfrågningar af äldre personer fa någon mera detaljerad bild af förhållandena på denna tid har varit omöjligt. Statistikens siffror ge emellertid tydlig anvisning på att befolkningen af ekonomisk nöd tvingades att pa annat håll söka sin bärgning. Under 1800-talets förra hälft ökades folkmängden i Nordmarks härad från 12,653 år 1805 till 24,435 år 1865 och i Vedbo från 13,163 år 1805 till 25,924 år 1865, och hemmansdelarnas antal från 1.893 till 3,678 i Nordmarken samt frän 1,538 till 2,607 i Vedbo. Den odlade jorden inom Nordmarks härad hade år 1805 en utsträckning af 5,155 liar mot 18,412 har år 1905. Motsvarande siffror för Vedbo äro 3.625 har och 15,946 har. Som efter ar 1865 tillkomsten af nyodlingar är obetydlig och dessutom åkerjorden på talrika skogstorp och andra egendomar blifvit igenlagd till naturlig äng eller skogsmark, torde dessa siffror ge ett begrepp om förhållandena ;ir 1805 och år 1865. Ökningen af den odlade jorden är proportionsvis större än folkmfingdstillvfixten, men genomsnittstalen för hemmansdelarnas medelstorlek är 1865, nämligen §'» har för Nordmarks härad och 5'u har för Vedbo, gifva dock en ledning vid bedömandet af förhållandena. Dessa siffror måste först och främst reduceras med hänsyn till datida torp- och andra jordupplåtelser, hvilka, som vi i det följande skola se, särskildt i Vedbo hade stor utsträckning och satte sin prägel på det ekonomiska tillståndet.

Härtill far mnn äfven lägga den omständigheten, att före är 1865 den jämfördt med nutida förhållanden ytterst

obetydliga skogsa(Verkningen ej gaf tillfälle till de förtjänster och biinkomster som numera i rikligt mätt -tå invånarna till buds. Ej heller tal den dåtida industriella verksamheten någon jämförelse med den nuvarande. Be-3.

tolkningen var uteslutande hänvisad till jordbruk och boskapsskötsel, och jorden sköttes efter gammalmodig, från förfäderna nedärfd metod.

De upplysningar, som statt att vinna rörande tillståndet under föregående tider, gifva också tydligt vid banden, att inan lefde under synnerligen tryckta förhallanden, där kampen om brödet var mycket hård och där verklig nöd blef rådande de ar när skörden slog fel. Under 1800-talets förra hälft hade befolkningens hastiga tillväxt tvingat till stark hemmansklyfning, talrika jordupplåtelser och nyodlingar. När barnen i ett hemmansägarehem blifvit vuxna och skulle skaffa sig sitt eget, styckade nian hemmanet, högg ned skog, bröt mark, brände och erhöll på detta sätt en nyodling. Det hufvudsakliga utsädet var hafre, och ragodling förekom mera sparsamt. Den naturliga ängen lades alltmera under plog, och all skogsmark, som var någorlunda tjänlig, togs i anspråk tor åkerbruket. Torpens antal tillväxte oafbrutet, och öfverallt i skogarna tog man upp små åkerlappar och fick klena skördar på den magra, stenbundna skogsjorden och morängruset. Huru stort torparnes antal var omkring år 1865, har ej ur tillgängliga siffror kunnat konstateras. Ar 1900 fanns i Vedbo 849 jordtorp och andra lägenheter, och i Nordmarken '224. De inhämtade upplysningarna bekräfta samstämmigt, att i Vedbo torparnes antal varit ojämförligt större än nu. medan man i Nordmarken ej kunde konstatera annat., än att de för en mansålder sedan varit talrikare än nu. Vid resor genom skogsbygderna i dessa trakter, särskildt i Vedbo, blir man förvånad öfver den stora mängden af skogstorp och backstugor, nu oftast öfvergifna och förfallna. Ofta äro äfven byggnaderna borta, och endast de forna åkertegarna, där småbuskarna gjort sitt intåg och ljungen börjar sticka upp, bära vittne om att här förut varit odlad mark.

I dessa bygder, som utan tvifvel och enligt den allmänna uppfattningen i trakten voro öfverbefolkade, förde man nu vid tiden för emigrationens början i slutet af 1860-talet ett hårdt och bekymmersamt lif och var vid sitt uppehälle nästan uteslutande hänvisad till hvad de små åkertegarna kunde frambringa. Redan vid denna tid hade man börjat att i Norge söka förtjänster inom åkerbruket eller vid andra arbeten. Som bevis pä att det börjat bli trångt hemma • Sverige kan anföras en uppgift frän Artemark, nämligen att åtskilliga därifrån utvandrat. 1ill Norge och där i gränshygderna brutit mark och upprättat nybyggen. Det blef allt svårare att. skaffa uppehälle at de talrika barnskarorna och allt starkare konkurrens vitl de fä arbetstillfällen som bjödos. Skuldsättningen blef allt Större både bland bönder oeh torpare, och skatterna kunde icke likvideras. Hvarje söndag upplästes i kyrkorna talrika kungörelser om pantauktioner, och länsmännen hade full sysselsättning med att<S

fåra omkring i socknarna och företaga utmatningar oeh andra exekutiva åtgärder.

När så nödåren i slutet af 1880-talet kommo, blef nöden allmän, så att muuga tvingades att ga från gård ocli grund. Den första stora emigrantströmmen från Sillerud bestod af bönder, sora i slutet af 1860-talet nödgades sälja sina gärdar och jämte familjerna utvandra. Frän hemmanet Dalen i Töcksmark emigrerade vid denna tid c:a 30 personer, sedan gårdarna blifvit försålda till Snngbrngsforeningen i Fredrikshahl, och naånga dylika exempel kunna framdragas. Alangen gang hade en hemmansägare skog, som för närvarande skulle representera mångdubbla värdet af den skuld, som blef närmaste anledning till utvandringen, men skogen hade pä den tiden obetydligt penningvärde. Att nöden var synnerligen stor särskildt bland de talrika torparna <>eh backstugusittarna i Vedbo är naturligt, och öfverallt berättas om huru vägarna voro öfvcrfyllda af tiggande människor, som erbjödo sig att arbeta mot erhållande af IVi kost. Med dåtida kommunikationer var det ytterst svårt, att under nödaren fa lifsmedel, som, hvad de västra delarna af de båda häradena beträffar, togos från norska städer, dit man måste färdas till fots många mil pa obanade stigar. När man i Sillerud skulle skaffa mjöl, måste det tagas ända frän Åmål. Från denna socken berättas om åtskilliga storbönder, som hade mjöl till afsalu och under dåliga år sparade detta till våren och då togo verkliga ockrarförtjänster för sin ofta mycket dåliga vara.

De officiella aktstycken, som föreligga beträffande utvecklingen af förhållandena under 1800—1865 ge äfven bekräftelse på hvad ofvan framhållits. Landshöfdingarna och de komitéer, som af Kungl. Maj:t tillsattes för att afgifva yttranden rörande fattigvården och andra frågor, ha frän Värmlands och Älfsborgs län inhämtat utlåtanden, som visa, att man redan under de första decennierna af århundradet lagt märke till den starka hemmansklyfningeu och hastiga folkökningen samt däraf beroende tendensen till jordafsöndringar. 1 sin femarsberättelse för 1837 framhåller landshöfdingen i Älfsborgs län, huru den obesutna klassen af allmogen genom jordafsöndringar och backstugors anläggande tillväxer i oroväckande grad i jämförelse med den besutna delen af befolkningen, och anser, att åtminstone hälften af folkökningen sedan 1808 kan räknas till denna obesutna klass. Him framställer den frågan om det är önskvärdt eller för samhället gagneligt, att folkökningen fortgår i enahanda progression. Rerättelserna påpeka i allmänhet, huru den egeudomslösa befolkningen tillväxer i antal, och att man, sä snart man lyckats fä en stuga och ett potatisland obetänksamt ingår hjonelag.

Antydningar om att det inot midten af arhuudradet börjar blifva svårt för den allt talrikare befolkningen att få sitt uppehälle före-3. VEDBO 0011 NORDMARK. INLEDNING.

komma i synnerhet efter dåliga skördeår, t. ex. och 1*47 för Älfsborgs län. Landshöfdingen i Värmlands län ansåg, att folkmängdens ringare tillväxt 1818—1850 berodde pä torrötan hos potatisen, hvilken tvingade till utvandring och färre giftermål. Femårsberättelsen 1851 —1855 för Älfsborgs län omnämner begynnande utflyttningar till Amerika, men dessa gälla endast länets Västgötadel, och det framhålles, att folkökningen i Dalsland försiggår i samma stark a progression som förut 1 början af 1860-talet får man i Värmland en begynnande emigration till Norge och Amerika, och landshöfdingen omnämner bl. a.: i öfverensstämmelse med Eders Kungl. Majrts meddelade nådiga föreskrift liar kungörelse den 29 april 1865 utfärdats med varning mot obetänksamt öfvergifvande af fädernejorden.» Berättelserna för 1866—1870 framhålla de betydande proportionel', som utvandringen till dessa båda länder efter 1867, 1868 och 1869 års dåliga skördar antagit, men när 1870 års gynnsamma skörd tycks verka hämmande pä emigrationen och förhållandena voro jämförelsevis goda under de första ären af 1870 talet, äro myndigheterna benägna att sätta utvandringen i alltför ytligt sammanhang med tillfälliga nödår. Hvad Värmlands län beträffar, konstateras dock, att orsaken till emigrationen är den vidt utbredda fattigdomen, 'hvars umbäranden af mångahanda slag naturligen äfven kan sätta känslan för hembygden på hårda prof.»

.Speciella uppgifter rörande de afsides liggande Nordmarks och Vedbo härader förekomma i landshöfdingeberättelserna ytterst sparsamt. Utflyttningarna till Norge omnämnas dock och befolkningens beroende af tillfälliga arbetsförtjänster därstädes.

1 stort sedt visa de bada häradena en något olikartad utveckling för tiden närmast efter 1865, något som framgår at' folkmängdsuppgifterna: Nordmarks härad är 1865 24,536; år 1880 23,474; ar 1890 -2,456 personer. Motsvarande siffror för Vedbo äro 25,924, 25,743, -4,533. I Nordmarken har således folkminskningen alltsedan 1865 tortgått tämligen kontinuerligt, medan folkmängden i Vedbo höll sig v<d ungefärligen samma siffra mellan 1*65 och 1880. Att folkminskningen och utvandringen från Vedbo i stort sedt ej voro sä betydande förrän efter 1880. torde bero pä åtskilliga omständigheter. Först och främst har naturligtvis Dalslands kanal, som blef färdig ar 1868, mverkat till en ekonomisk uppryckning, därigenom att bekvämare förbindelser med yttervärlden erhöllos och trävaruindustrien började •Hl'ela en större roll samt tillgodogörandet af de rika skogsområdena ""jliggjordes. Att Dalslands kanal åstadkommit förbättrade förhållanden inom de närmaste socknarna, har betonats öfverallt. Då10 EM KiRATIONSUT REDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDER SÖK NING AR.

Töcksfors är den nordligaste punkten af trafikleden, är det naturligt, att denna inverkan sträckte sig äfven till de södra delarna af Nordmarks härad, något som äfven folkmängdssiffrorna gifva antydan om. 1 socknarna omkring Dalslandsbanan (Mellerud Kornsjö) växte äfven folkmängden ända till början af 1880-talet, något som måste sättas i samband med denna järnvägs byggande, d. v. s.: det starka utbrottet af emigrationen uppsköts och förhindrades tillsvidare af det relativa uppsving, som ägde rum under järnvägens byggnadsperiod.

Det i andra delar af vart land, särskildt pä södra Dal framträdande sambandet mellan emigrationen oeh 1880-

talets jordbrukskris kunde i allmänhet ej spåras i dessa härad. Cndantag härifrån bilda dock kölanda och Gesäters socknar, där de obetydliga skogar, som funnits, redan tidigt tyckas ha blifvit sköftade oeh invånarna hänvisade uteslutande till sitt åkerbruk. Här liksom på södra Dal hade man pa 1870- och förra hälften af 1880-talet, sin hufvudsakliga inkomstkälla i den långt utsträckta hafreodlingen och tog är efter ar sina hafreskördar från samma åkerfält, där jorden sa "småningom blef alltmera utmattad oeh skördarna allt sämre. En handlande, som i midten af 1880-talet kom lill Rölanda och äfven började idka hafre-handel, berättade, att mycket stora hafrekvantiteter exporterades och att han måste uppföra ett särskildt rymligt magasin för att förvara säden före dess vidare befodran. När sa det höga hafrepriset i slutet af 1880-talet föll, stod befolkningen beröfvad en betydande del af sin förnämsta inkomst källa oeh med utsugen åkerjord. Pa många ställen i dessa socknar ser man numera äfven igenvuxna åkrar, där för 20 30 är sedan hafreodling bedrifvits.

För öfrigt odlade man och afyttrade i vissa trakter betydligt mera hafre än nu, men jordbruket hade i allmänhet ej någon större utsträckning utan bedrefs hufvudsakligen till husbehof. Den ekono miska utvecklingen var bunden vid många andra faktorer, så att ofvannämnda samband med jordbrukskrisen ej kom til synes.

Under föregående hårda tider var naturligtvis ej den ekonomiska ställningen lika dålig öfverallt, titan åtskilliga trakter voro något bättre lottade med afseende pa möjligheterna till arbetsförtjänster, hvilket äfven medförde en mindre utvandring. Sädana trakter äro förbundna med förekomsten af den dåtida, obetydliga industriella verksamheten. Ett sådant område var t. ex. trakten kring Billingsfors och kring Bäckefors, på hvilka platser vid denna tid funnos sedermera nedlagda järnbruk. Den industriella verksamheten var visserligen obetydlig, bedömd efter nuvarande måttstock, men gaf måhända så mycket arbete och biförtjänster, att emigrationen i någon mån hölls tillbaka. Emellertid är uppfattningen på respektive platser den, att de dåvarande järnbruken ej spelade någon större roll för traktens ekonomi, oeh att.nedläggandet af desamma, hvilket i allmänhet försiggick mot slutet af 60-talet och under 70-talet, ej hade någon större inverkan, då kolning och körslor betalades ytterst dåligt. I Vedbo funnos 5 numera nedlagda järnbruk och i Nordmarken 7 och dessutom ett, Koppom, som fortfarande äger bestånd som smidesbruk och' numera äfven är utvidgadt med en trämasselåbrik. Antalet arbetare pa denna tid vid Dalslands omkring 15 små järnbruk liar beräknats till 300, hvilket visar, att de, som vid nedläggandet direkt drabbades af arbetslöshet, ej voro synnerligen många. Från Billingsfors berättas, att åtskilliga hammarsmeder under brukets sista tid och vid dess nedläggande med sina familjer rest till Amerika och att några flyttade till Sandvikens bruk i Gestrikland. För öfrigt ersattes järnbruken efter några ar på åtskilliga ställen, såsom Bäckefors, Billingsfors, Gustafsfors. Katrineholm, Lennartsfors oeh Töcksfors, med trämassefabriker eller annan industri. som kunde sysselsätta först och främst de gamla arbetarna och dessutom mänga nya samt gifva stora biförtjänster. Denna omständighet har naturligtvis verksammast bidragit till att torhållandena här och hvar gestaltat sig fördelaktigare, t. ex. i de ofvannämnda trakterna kring Bäckefors oeh Billingsfors.

Vi få för öfrigt i det följande många tillfällen att återkomma med uppgifter om förhållandena under gångna tider, oeh ofvanstående har blott till afsikt att ge en orienterande öfverblick af den föregående utvecklingen.

Hemmansklyfning och sedvänjor vid arfskifte.

Vi ha förut i samband med folkökningen under 1800-talets förra hälft framhållit den starka hemmansklyfningen, hvilken är en af de viktigaste frågorna som man bör taga hänsyn till vid bedömandet af emigrationens uppkomst och dess nutida omfattning. De lagbestämmelser, som ända till midten af 1700-talet förhindrat gårdarnas sönderstyckning i mindre enheter, upphäfdes genom 1747 års förordning, hvarigenom hemmansklyfningen praktiskt taget blef fri. Alltsedan dess har sönderstyekningen pågått, oeh det är tiden 1810- 1865 ocli (len då pågående starka folkökningen, som blef afgörande för emigrationens uppkomst. Tabellen å nästa sida ger en öfversikt af utvecklingen frän och med är 1750.

Af tabellen framgår, att trots den stora folkminskningen hemmansklyfningen fortgått äfven efter 1865, visserligen ej i samma skala som iörut men dock betydligt starkare än inan kunde hafva väntat. Inom Vr,li,0 fiar

hemmansdelarnas antal från 1S65 vuxit med 33'G och i Nordmarks härad med 2!)-i v Vid inom Vedbo anställda förfrågningar om de nuvarande sedvänjorna vid arfskiften och förfärandet nedläggandet af desamma, hvilket i allmänhet försiggick mot slutet af 60-talet och under 70-talet, ej hade någon större inverkan, då kolning och körslor betalades ytterst dåligt. I Vedbo funnos 5 numera nedlagda järnbruk och i Nordmarken 7 och dessutom ett, Koppom, som fortfarande äger bestånd som smidesbruk och' numera äfven är utvidgadt med en trämasselåbrik. Antalet arbetare pa denna tid vid Dalslands omkring 15 små järnbruk liar beräknats till 300, hvilket visar, att de, som vid nedläggandet direkt drabbades af arbetslöshet, ej voro synnerligen många. Från Billingsfors berättas, att åtskilliga hammarsmeder under brukets sista tid och vid dess nedläggande med sina familjer rest till Amerika och att några flyttade till Sandvikens bruk i Gestrikland. För öfrigt ersattes järnbruken efter några ar på åtskilliga ställen, såsom Bäckefors, Billingsfors, Gustafsfors. Katrineholm, Lennartsfors oeh Töcksfors, med trämassefabriker eller annan industri. som kunde sysselsätta först och främst de gamla arbetarna och dessutom mänga nya samt gifva stora biförtjänster. Denna omständighet har naturligtvis verksammast bidragit till att torhållandena här och hvar gestaltat sig fördelaktigare, t. ex. i de ofvannämnda trakterna kring Bäckefors oeh Billingsfors.

Vi få för öfrigt i det följande många tillfällen att återkomma med uppgifter om förhållandena under gångna tider, oeh ofvanstående har blott till afsikt att ge en orienterande öfverblick af den föregående utvecklingen.

Hemmansklyfning och sedvänjor vid arfskifte.

Vi ha förut i samband med folkökningen under 1800-talets förra hälft framhållit den starka hemmansklyfningen, hvilken är en af de viktigaste frågorna som man bör taga hänsyn till vid bedömandet af emigrationens uppkomst och dess nutida omfattning. De lagbestämmelser, som ända till midten af 1700-talet förhindrat gårdarnas sönderstyckning i mindre enheter, upphäfdes genom 1747 års förordning, hvarigenom hemmansklyfningen praktiskt taget blef fri. Alltsedan dess har sönderstyekningen pågått, oeh det är tiden 1810- 1865 ocli (len då pågående starka folkökningen, som blef afgörande för emigrationens uppkomst. Tabellen å nästa sida ger en öfversikt af utvecklingen frän och med är 1750.

Af tabellen framgår, att trots den stora folkminskningen hemmansklyfningen fortgått äfven efter 1865, visserligen ej i samma skala som iörut men dock betydligt starkare än inan kunde hafva väntat. Inom Vr,li,0 fiar hemmansdelarnas antal från 1S65 vuxit med 33'G och i Nordmarks härad med 2!)-i v Vid inom Vedbo anställda förfrågningar om de nuvarande sedvänjorna vid arfskiften och förfärandet12 EMIGRATrONSUTKEDXlXOEX. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR. Hcmmansdtlar och brukningsdelar.

Socken H e in m a n s dela r. [-Brukningsdelar.-] {+Bruknings- delar.+} 1900. Åkerareal i har per brukare. 1900. 1750. 1810. 1S40. 1865. 1900. Rölanda...... 39 133 190 266 319 321 6-0 Töftedal...... 25 67 78 104 134 122 7-8 Dals-K.l...... 54 123 184 244 293 277 6'5 Gesätcr...... 18 55 77 101 114 113 6-6 Nfesemark..... 131 219 2S5 475 393 2'4 Torrskog...... 121 122 168 220 249 221 33 Värv i k....... 24 126 16S 198 369 247 31 Tissclskog..... 22 S3 101 131 163 143 4 4 Ilålioi....... 31 93 123 159 229 1S9 5» Artcmark...... 46 211 296 35ri 482 448 4o I.axarliy...... 49 180 221 277 322 312 4'8 Stcneby...... 60 101 112 112 149 126 14 0 10 33 37 43 68 59 7-9 Ödsköld...... 24 80 89 tu 128 122 8'0 Tedlio liärari 440 1,588 3,068 2,007 3,484 8,003 5-1 Sillerud...... KO 328 489 520 623 666 4-7 Silljodal...... 33 216 .".27 410 468 435 4-t Karlanda...... 28 190 281 •118 571 545 4-9 Järnskog ...... 28 228 362 464 656 488 5-3 Trankil...... 12 56 85 180 182 159 3ii Östervallskog .... 12 136 200 199 271 258 3-2 Blomskog...... 25 181 263 336 472 464 3-2 Västra F&gelvik . . 17 Ils 195 250 299 267 4-0 Skillingmark . . . 11 79 156 193 237 211 2A Töcksmark..... 20 172 27-1 353 1:«) 396 8-8 Holmedal...... 29 189 323 405 538 501 4 8 Sordinarks härnd 275 1,803 2,955 | 3.078 4.747 4,300 4'2

med den fasta egendomen erhölls nästan alltid det svaret att, för närvarande inga bestämda tendenser göra sig gällande, och att man ingalunda kan spåra något i folkkaraktären oek folklynnet inneboende traditionellt åskådningssätt. Vid hvarje särskildt arfskifte användes det för förhållandena lämpligaste tillvägagångssättet. Ofta

äro åtskilliga af arfvingarna i Amerika eller Norge, så att boet får vara oskiftadt och egendomen förvaltas at' vid häradsrätten utsedda gode män. Ofta öfvertager den äldste sonen gärden, dä de öfriga utlösas medelst reverser, inteckningar eller kontanter. Om gården är något sånär stor, styckas densamma, då det händer, att någon af syskonen, i synnerhet om han är i Amerika, säljer sin andel till någon af de hemmavarande eller till någon annan person. 1 synnerhet på sista tiden förekommer det att. gården säljes till någon utom familjen stående, hvarefter försäljningssumman delas mellan arfvingarna. I Nordmarks härad däremot tycks man följa den principen, att gården vid arfskifte bör styckas. Detta sker mången gång blott och bart för rättvisans skull, för att hvar och en af arfvingarna skall få sin rättmätiga andel, hvilken ban ofta omedelbart säljer. På mängaställen i trakter sädana som Järnskog och Silbodal, där jordbruket på den sista tiden ryckts upp något litet, anse numera arfvingarna ofta en gård för liten för att styckas och öfvertaga den i sambruk.

Den hufvudsakliga förklaringsgrunden till att hemmansdelarnas antal trots den starka utvandringen efter 1X65 ökats, så att hvarje brukniugsdel numera i medeltal inom Nordmarks härad omfattar 4'a har och i Vedbo härad 5m har odlad jord, ligger däri, att biförtjänsterna i skogarna sedan dess ökats i afsevärd grad och minskat befolkningens beroende af inkomsterna från den egna jorden samt kommit dessa senare att: spela allt mindre roll för bondens hushållning. I dessa trakter försvåras för öfrigt ej hemmansklyfningen af en omständighet, som eljest lägger band pa densamma, nämligen svårigheten att till rimligt pris få virke vid uppförandet af nya byggnader. Hemmansklyfningen har naturligtvis varit olika stark i olika trakter, något som framgår af tabellen, men att i hvarje fall sätta siffrorna i samband med de ekonomiska; förhållandena eller eljest lämna en förklaring, låter sig svårligen göra. l>en socken, där hemmansklyfningen efter 1865 fortgått starkast, är Nössemark i Vedbo, där hemmansdelarnas antal år 1865 och är 1900 var 285 och 475 resp., d. v. s. angifver en ökning af vid pass tvä tredjedelar och där man förklarade, att man ännu.nästan utan undantag brukade stycka egendomen. Folkmängden ökades från 1865 till 1880 från 2,085 till 2,234 personer, hvilket ju till en del, liksom i åtskilliga andra socknar inom Vedbo, förklarar förhållandet, men har sedermera sjunkit till 1,781 är 1906. För närvarande kommer pä hvarje brukare 2-4 har odlad jord, och manga bönder ha ingen häst och blott 2—3 kor. Hemmansägarne i socknen ha i större utsträckning än annorstädes begagnat sig af biförtjänsterna i skogarna och ägna endast på lediga stunder omsorg ät, sina små åkerlappar. Åtskilliga bönder ha större delen af aret anställning vid sågverk o. d.

I tabellen öfver hemmansklyfningens storlek visa kolumnerna för hemmansdelarnas och brukningsdelarnas antal är 1.900 rätt skiljaktiga siffror. 1 allmänhet är brukningsdelarnas antal mindre än nemmansdelaruas, hvilket anger, att samma brukare ofta har flere hemmansdelar. I skogstrakterna är det naturligtvis vanligt, att en person för skogens skull köper den ena hemmanslotten efter den ändra och själf sköter jordbruket på samtliga egendomar, då de räknas som en brukningsdel. När brukningsdelarnas antal, såsom för Sillerud, är större än hemmansdelarnas, kan detta bero pa att en egendom är oskiftad och skötes i sambruk af syskon o. d.

V i dåre sättas ofta på bolugsegendoiuar. där man vill ha tillgång till arbetskraft vid skogsn(Verkningarna, på en hemmansdel flera brukare, som f:i arrendera smärre åkerlotter.

Jordbruksförhållanden.

Den starka heinmansklyfningen efter 1865 och den däraf beroende minskade besutenheten anger tillräckligt tydligt, att åkerbruket som näringskälla kommit att ha allt mindre betydelse för traktens ekonomiska lif. De under resorna i de olika socknarna inhämtade upplysningarna gifva äfven vid handen, att emigrationen och utvand ringen till industrien, de höga aflöningarna vid fabrikerna, skogs-afverkningarna och flottningsföretagen resa allt större hinder för jordbrukets och boskapsskötselns rationella bedrifvande, och att jordbrukets kam]) mot traktens industrialisering blir allt hårdare.

Den industriella verksamheten, som här till största delen utgöres af utefter Dalslands kanal befintliga trämasse- och pappersfabriker, och de stora skogsafverkningarna är den omständighet, som inverkar menligast på intresset

för jordbruket. Förhållandena erbjuda i stort sedt alltför typisk norrländsk karaktär, för att det här skulle vara nödvändigt att i detalj ingå därpå. Bönderna, som sa småningom fått klart för sig skogarnas stora värde, blifva allt mera benägna att basera sin ekonomi på inkomsterna från skogs- och timmerförsäijningar och biinkomster vid skogshygge och körslor. De lätt tillgängliga förtjänsterna härpå börja bibringa dem ilen uppfattningen, att åkerjorden, där en med svett och möda frambragt, skörd ofta kan slå fel, är otacksam i jämförelse med skogen, hvarifrån man utan arbete kan taga betydande summor, och som ger talrika biförtjänster. Förr var man hänvisad att taga hvad man behöfde från åkern och ladugården, och ovanan att handskas ined större kontanter kommer bonden att betydligt öfverskatta det verkliga värdet af en penningsumma i klingande mynt och at.t glömma, att jorden dock år efter år ger skördar, som löna där nedlagd möda och flit. Denna bristande uppfattningsförmåga al' det, verkliga värdet af naturaförmåner, hvilken ju är lätt, förklarlig i en trakt där industrien haller på att göra eller nyss gjort sitt intåg, kom ganska starkt till synes. Många gånger berättades det om arbetare och mindre jordbrukare, som hade ett litet ställe med en hafreaker oeh ett potatisland, att de utan att pä något sätt: vara tvingade därtill sålde sin egendom för en obetydlig summa, hvars ränta pa långt när ej räckte till att hyra den bostad de sedan måste skaffa sig. Skogsafverkningarna ha ännu ej pågått sa länge, att man fått någon allmän insikt om att skogspenningar försvinna ovanligt hastigt. De jordbrukare ined mera vidgad syn på de ekonomiska förhållandena, hvilka insett, att man bör återvända till åkerjorden igen som den hufvudsakliga inkomstkällan, äro endast ett fåtal.

Industrien skapar naturligtvis också svårigheter för jordbruket, därigenom att den genom höga aflöningar drager bort arbetskraft

från detsamma. Svårigheterna att få jordbruksarbetare äro synnerligen stora och ha framkallat en stegring i arbetslönerna, som ofta nog är oförenlig med landtbrukets nuvarande möjligheter. Detta inverkar mest. på större gårdar, där man ej kan bruka jorden med inom familjen tillgängliga arbetskrafter utan är hänvisad att leja tjänstefolk. Bristen på jordbruksarbetare tycks vara betydligt mera kännbar i Vedbo, där de större gårdarna äro talrikare och där industrien är mera utvecklad samt äfven emigrationen härjat starkare. I Nordmarks härad tick nian oftast till svar, att gårdarna voro så små, att bonden och någon af hans söner voro tillräckliga för iless skötande, och att den ringa tillgången på arbetskraft endast gjorde sig starkare kännbar vid skördetiden. I Artemark och trakten omkring Bengts-iors betonades mycket starkt, att den hufvudsakliga orsaken till jordbrukets förfall i dessa bygder var, att landsbygdens befolkning ' så stor utsträckning utvandrade till industrien och Amerika, och Rtt det numera var omöjligt att för rimligt]iris få en dräng eller piga. Det fanns där många rätt stora hemmanslotter, som för närvarande brukades endast af 70-åriga gubbar, hvilkas söner arbetade vid industriella verk i Bengtsfors eller pa annat ställe eller hade emigrerat, så att de åldriga föräldrarna nu sutto ensamma pä sina gårdar utan möjlighet att förhindra, att åkrarna vansköttes oeh byggnaderna förföllo.

Emigrationen var naturligtvis förr den förnämsta orsaken till ätt man på landsbygden saknade arbetskraft, men enligt allmän uppfattning torde för närvarande åtminstone i socknarna omkring Dalslands kanal utvandringen till industrien inverka i lika hög grad, hvilket, ju är förklarligt under nuvarande industriella uppsvingsperiod. I de från industricentra mera aflägset liggande trakterna, t ex. Hcl anda, Töftedal, Gesäter, Dals-Ed, är det dock emigrationen, som hufvudsakligen vållar denna minskning af arbetskrafterna. 1 sistnämnda socknar framhölls mycket kraftigt, att jordbruksarbetet försummas och ofta nog måste, ligga nere, därför att, ilen arbetsföra ungdomen i sin bästa ålder lämnade hemtrakten för att söka sin lycka i Amerika.

Om med undantag för skördetiden någon större brist på jordbruksarbetare ej kan sägas rada annat än på större gårdar och i v'ssa trakter, sådana som Kölanda, Gosäter, Dals-Ed, Artemark, är det däremot ytterst svårt att fä kvinnlig arbetskraft inom bela det undersökta området. Alla unga kvinnor på landsbygden, som ej pmigrera, vilja sa fort som möjligt komma till städerna. Stora massor hafva förr rest till Kristiania, men numera går utflyttningen hufvudsakligen till Vänersborg, Göteborg, Karlstad oeh Arvika. De Sundre ansträngande görouiålen i städerna och begäret att 1'å ga hnt klädd och komma i åtnjutande af stadslifvets öfriga förmåner

inverka, så att numera ytterst få vilja ga hemma oeh befatta sig med ladugårdsskötsel och andra på landet förekommande grofeyslor.

Arbetslönerna för drängar och jordbruksarbetare äro mycket varierande. 1 allmänhet äro de högre i närheten af industricentra och i trakter där större skogsafverkningar eller flottningsföretag försiggå. Årslönen för dräng varierar mellan 250 och 500 kr. För ett tillfälligt dagsverke t. ex. under skördetiden betalas ungefär l ar. - 1*50 kr. pius maten eller eljest 2—2'5o kr. pr dag, oeh under vintern något mindre. För att få pigor, som äro villiga att åtaga sig mjölkning och ladngårdsgöromål. far man betala upp till 12—15 kr. i månaden.

Frän åtskilliga håll uttalades den öfvertygelsen, att bönderna många gånger trots tillgångar äro allt lör snåla för att leja hjälp till jordbruksarbetet, och att talet om den dyrlejda arbetskraften i många fall innebär, att man cj är villig att göra några uppoffringar lör jordbrukets upphjälpande utan i stället är benägen att taga sitt uppehälle från inkomsterna ur skogarna.

Trots allt är dock den allmänna uppfattuingen den, att på den senare tiden, i synnerhet efter sekelskiftet, jordbruket och boskapsskötseln gatt betydligt framåt, hvilket naturligtvis i stort sedt endast innebär, att den allmänna uppryckningen i värt land till följd af förbättrade metoder, införandet af landtbruksmaskiner, hushållningssällskapens upplysande och uppmuntrande verksamhet, sammanslutningen till landtmannaföreningiir och slutligen förbättrade konjunkturer med afseende pa afsättning o. d. ej kunnat undgå att utöfva inflytande äfven pa dessa afsides liggande skogsbygder. i>en på de sista årtiondena inom landet försiggående omläggningen af landthushållningen från sädesodling till ladugårdsskötsel kommer i allmänhet ej här sa mycket till synes. Inom Kölanda och (iosäters socknar, som äro hänvisade nästan uteslutande till sin åkerjord, kan man tala om en dylik omläggning från den långt utsträckta hafreodlingen till en tidsenligare landthushållning, där ladugården spelar större roll, och här kunde man tala om ett större, vaknande intresse för jordens skötsel, men när enligt uppgift inom Kölanda socken endast omkring en tredjedel af den odlingsbara marken skötes tillräckligt intensivt, inser man hur ofantligt mycket ännu kan göras för höjandet af traktens näringsförhållanden.

Från alla socknar uppgafs, att 7—8-åligt växelbruk numera är infördt, men man kan ingalunda säga att detta helt ocli hållet trängt in i allmänna medvetandet. Pä de - nå hemmausdelarna i Nössemark odlades jorden här och hvar utan all planmässighet liksom på de sina åkertegarna i skogarna. Inom skogsbygden i Sillerud, det med afseende på jordbruksintresse mest efterblifna området inom de båda

häraderna, odlade inan sin jord på samma sätt som för en mansålder sedan utan tanke pä nödvändigheten af cirkulation o. d. »Man odlade mångenstädes hafre och råg på en teg här och en teg där och tänkte, att den magra, stenbundna oeh dåligt skötta jorden åtminstone någonstädes skulle ge en skörd, som blef någorlunda dräglig.» Haf-ren är fortfarande hufvudsädet, ehuru man numera odlar detta sädesslag i mindre utsträckning än förr och i stället börjat odla råg i större omfattning.

Denna utvidgade rågodling utgör för öfrigt det viktigaste framsteget inom jordbruket och var den omständighet, som först framhölls vid förfrågningar om jordbrukets nuvarande ställning, jämförd med föregående tiders. I)en är till största delen framkallad genom mellanrikslagens uppsägande år 1895, före hvilken tid befolkningen fyllt sitt hufvudsakliga förråd af mjöl genom att fara öfver till Norge och köpa den tullfria billigare varan. Före denna tid odlades i Nordmarken och Vedbo endast obetydligt med räg, och det lilla, som erhölls, var ofta af ytterst dålig kvalitet och användes hufvudsakligen till utfodring af djuren. Från åtskilliga socknar berättas, att man knappast ansåg det af den hemmavuxna rågen malda mjölet dugligt till människoföda, åtminstone ej oblandadt. En person, som för ett par decennier sedan var fattigvårdsstyrelsens ordförande i Rölanda, omtalade, att understödstagarna fingo vissa kg. råg, som de nästan alltid i handelsbodarna utbytte mot andra varor. Rågodling i någon större utsträckning ansågs för en stor dumhet, när man hade det billiga siktade norska mjölet att tillgå. 1 gränstrakterna syntes på denna tid alltid formliga karavaner af mjölkörare på vägarna, och man får cn föreställning om denna

lifliga mjöltrafik af uppgifterna från gränsridaren vid Kornsjö, som uppgaf att i medeltal dagligen 200 à 300 säckar mjöl passerade gränsstationen. Fn dag visiterades 538 säckar. Det var ej blott folk frän de närmaste socknarna, som begagnade sig af denna möjlighet, ty vid Kornsjö passerade mjölkörare från alla Dalslands kommuner och åtskilliga, af Bohusläns, tillsammans ett trettiotal. Uppgifterna från de värmländska gränsstationerna ånge samma proportioner på mjöltrafiken. »Skogarna och vägarna lågo hvita af mjöldammet.» Efter upphäfvandet af mellanrikslagen var enl. den kungl, förordningen af 1897 angående reglering nT gränstrafiken endast 25 kg. mjöl tillåtna till tullfri införsel. Frän denna tid t. o. m. unionsbrottet, då denna förordning upphäfdes, var det hufvudsakligen de närmast gränsen boende och järnvägsbotjäntc på Dalslandsbanan, som begagnade sig af detta medgifvande. Större delen af befolkningen däremot tvingades att ägna sig ät den försummade rågodlingen. En betydlig ökning af densamma inberättas från nästan alla socknar, ^len ej blott kvantiteten ökades, utan äfven kvaliteten förbättrades.

Förut hade man i allmänhet fått så dålig rag, att man ej gärna kunde mala mjöl till bakning af densamma, medan man numera får betydligt bättre vara, hufvudsakligen genom användande af konstgödsel. Pä många ställen, t. ex. Laxarby oeh trakterna omkring industrisamhällena, klagade man dock öfver att de som hade råg till afsalu ej kunde afyttra den vid industrisamhällena, då mjölet ej blef af prima kvalitet utan underlägset det i handelsbodarna saluhållna, som kom från andra trakter i riket (Upperud, Göteborg, Vänersborg). Äfven om rågodlingen tilltagit i allmänhet, fanns det dock fortfarande åtskilliga trakter, där någon större utsträckning åtminstone efter mellanrikslagens upphäfvande ej kunde konstateras. Dit hörde t. ex. den jämförelsevis bördiga och välodlade Järnskogs socken, där man redan förut odlade betydligt mera råg än på andra ställen ch ej heller afsatte sina landtmannaprodukter till Norge utan hade sina ekonomiska förbindelser uppåt Åmot och Arvika. Det är hufvudsakligen i gränssocknarna Östervallskog, Töcksmark, Västra Fågelvik, Trankil, Nössemark, Töftedal, Gesäter och Rölanda, som ofvannämnda samband med mellanrikslagens upphäfvande kommit tydligare till synes, hvilket samband äfven betonades i Karlanda, Holmedal, Silbodal, Torrskog och Håbol. Stora mängder mjöl inköpas dock fortfarande, i synnerhet vid industricentra och i de skogrikare socknarna, där jordbruket spelar en obetydligare roll, t. ex. i Nössemark, där en af socknens sju handlare pä ett år hade, sålt ungefär 500 säckar mjöl.

Äfven oin åtskilligt inom de båda häradena tyder på framåtskridande och utvecklingsmöjligheter, inser man emellertid alltför väl, huru ofantligt mycket måste göras, innan man kan tala om ett verkligt allmänintresse för jorden och dess skötande, och huru stora de svårigheter äro, med hvilka landthushållningen har att kämpa i dessa glest befolkade bygder. Det framhölls allmänt i alla socknar att den största olägenheten är markens stora kalkfattigdom och svårigheten att fa. kalk till mera aflägsna trakter. I Vedbo låter sig detta göra relativt lätt, da den tages från hamnar vid Vänern och sedermera kan transporteras på Dalslands kanal oeh sjöarna Stora Le och Lelången och man dessutom kan begagna sig af järnvägen. I Gesäter, där man har två mil till närmaste järnvägsstation, ansåg man jordbruket lida mest därigenom, att kalken ställde sig så dyr, att man ej kunde använda den. I de sydliga socknarna af Nordmarken, som ju ligga vid ofvannämnda sjösystem, klagade man dock öfver svårigheterna härutinnan, då det till transporten af den osläckta kalken fordrades särskildt konstruerade fartyg. Upperuds, Gustafsfors' och Billingsfors' bruk hade visserligen dylika, men de voro strängt upptagna, så att man ej kunde erhålla någon kalklast åtminstone på lämpliga tider uf året, när bönderna kunde vara i till-3.

falle att afhämta sin vara. Öfverallt i Nordmarken voro dessa svårigheter att få kalk ytterst kännbara, och pä åtskilliga ställen hade man ej på O ä 7 år lyckats få hein något. Att taga hem mindre partier kunde omöjligen bära sig på grund af de långa frakterna, utan enda möjligheten var att gemensamt inköpa en hel skeppslast. 1 Järnskogs socken tog man kalken på järnväg till Åmot, hvarifrån man hämtade den trots den öfver tvä mil länga vägen. För att afhjälpa berörda missförhållanden hade, som i det följande kommer att nämnas, i Nordmarks härad

framlagts eu plan till sammanslutning mellan landtmannaföreningarna för anskaffandet af en lämplig ångbåt.

Jordbruket hindras äfven i allmänhet af den karga stenbundna marken, som endast med svårighet kan bringas till kultur. Mångenstädes, såsom vissa trakter i Rö lan da, Holmedal och Karlanda, är marken vattensjuk och frostländig oeh ställer stora anspråk på utdikningen. Till åkerbrukets dåliga ställning inverkar utom de naturliga orsakerna äfven den bristande kunskapen om ett rationellt jordbruks bedrifvande. Höstträdan skötes ej ordentligt, och på, många ställen i de mest efterblifna bygderna plöjes den först några dagar, innan höstsådden försiggår. Den naturliga spillningeu skötes och tillvaratages i allmänhet ej, såsom önskligt, vore, sä att man får obetydlig och kraftlös gödsel. l'å åtskilliga ställen, särskildt i Nordmarken, börjar man dock mer och mer använda torfströ, som man har god tillgång till i de talrika mossarna, och som man själf upptager och tillreder. Tidsenliga, cementerade gödselstäder påträffas sällsynt här och hvar, och en och annan urinbrunn bär vittne om att föredragen i jordbruksfrågor kunna leda till praktiska resultat, •liotfruktsodlingen har ytterst svårt alt vinna förtroende bland allmogen. I många socknar, särskildt i Vedbo, såsom Torrskog, Nösse-Jnark, Gesäter, Kölanda, framhöll man, att försök gjorts, men att svårigheten att erhålla arbetskraft till rensning o. d. vore alltför stor, så att man vanligen upphört därmed och som ersättning ökat potatisodlingen. Eljest torde allmogens konservativa vanor, när det gäller införandet af nyheter i jordens skötsel, vara förnämsta orsaken till att det gar sä sakta för odlingen af rotfrukter och baljväxter att vinna utbredning. Anmärkningsvärdt är slutligen det förhållandet att man pä många gårdar endast odlar hö och ej har någon sädesodling, hvilket ofta inträffar, då en och samma person har flera hemmansdelar. Han anser det då mest praktiskt att endast skörda liö på den gärd, där ban själf ej bor, och dit han ofta kan hafva läng väg från liufvudgården.

Boskapsskötseln inom dessa bygder har på grund af de naturliga förhållandena alltid spelat större roll för befolkningen än åkerbruket °ch har under de sista decennierna gjort stora framsteg, tack vare20

hushållningssällskapens upplysningsarbete, boskapspremieringar o. (1. och mest tack vare prisstegring och förbättrade konjunkturer vid afsättning af landtmannaprodukter. Denna näringsgren har äfven möjligheter till betydligt större utveckling än för närvarande, blott de nödvändiga förutsättningarna i kommunikations- och afsättnings-förhållandena blifvit uppfyllda, något hvartill vi framdeles skola återkomma. Hästrasen är inhemsk, starkt uppblandad med norsk ras och särskildt lämpad för det hårda arbetet i skogarna under vintern. 1 synnerhet i. Nordmarks härad äro hästarna föremal för noggrann omvårdnad. Intresset för trafsport är där synnerligen lifligt, så att man i Hera socknar bildat trafklubbar. Men [-»nord-]närkingarna»-] {+»nord-]närkingarna»+} besitta ej blott sin omtalade snabbhet utan äfven (len sega uthålligheten vid skogskörslor. Hästskötseln står ojämförligt högre än kreatursskötseln, hvilket ju föröfrigt, af ålder kännetecknat värmlänningarna och den med dem besläktade befolkningen i Vedbo. Nötboskapsrasen är äfven inhemsk, ursprungligen uppblandad med fjällras, numera acklimatiserad och särskildt lämpad för trakten och betesförhållandena därstädes. I Vedbo börjar den blifva uppblandad med Ayrshire, medan den i Nordmarken är mera ren. Man har alltid haft många kreatur i proportion till arealen af åker och äng, och följden häraf har varit, att kreaturen fordom i allmänhet svält-föddes. Vinterfodret var oftast otillräckligt, sä att de magrade och (leras produktionsförmåga minskades. Af brist på näring blefvo de därför sjuka, och det omtalas allmänt hur vanlig »stelsjukan» varit under vintertiden. På vårarna släpptes förr kreaturen ut alldeles för tidigt, innan de på marken kunde få tillräckligt bete. I Vedbo begagnar man sig hufvudsakligen af hagar strax intill gårdarna och afslagna vallar till betesmarker, medan i Nordmarken skogsbeten spela en större roll. Numera är det betydligt bättre ställdt med afseende pä utfodringen under vintern, och användningen af kraft-foder förekommer tämligen allmänt i bäda häradena. 1 Holmedal förekom ofta, att bönder, som fått mycket råg, mot våren plägade mala densamma och gifva den åt kreaturen i stället för kraftfoder. Endast i några enstaka socknar, såsom Artemark, Blomskog och Vårvik, påstods att på ett eller annat ställe kreaturen blefvo svält-födda under vintermånaderna. Kreatursskötseln har emellertid lidit mycket af de sista dåliga foderåren, och särskildt ar 11)04 var ett dåligt är, som föranledde Norra Hushållningssällskapet i Älfsborgs län att utdela lån till inköp af hö och kraftfoder. De stigande kreaturspriserna hafva ökat intresset för uppfödandet af kalfvar och slaktboskap, som i Vedbo, där kommunikations- och afsättningsförhållandena äro

bättre, är mycket framträdande, särskildt i trakten kring Dalslands järnväg.

Hvad mejerirörelsen beträffar, så torde knappast några större mejerier vara till finnandes i Vedbo, sedan de vid ett par större

herrgårdar i Steneby befintliga blifvit nedlagda och man numera säljer mjölken därifrån till närliggande industricentra. Inom Nordmarks härad har den nuvarande mejerikonsulenten i Värmlands län nedlagt mycket arbete på bildande af andelsmejerier, och för närvarande finnas tre sådana nämligen, i Järnskog. Blomskog och Sillerud. Intresset för dem, hvilket i början var rätt stort i kringliggande bygder, har emellertid betydligt slappats, oeh de få för hvar dag allt mindre mjölk, så att de för närvarande drifvas i alltför obetydlig skala för att det skall löna sig. Först oeh främst inverkar härtill misstänksamheten hos bonden mot hvarje nytt företag, och den ömsesidiga afunden kan ibland äfven lägga hinder i vägen för samverkan. Man framhåller emellertid, att dessa bygder äro för glest befolkade för dylika kooperativa företag, och att de måste basera sin verksamhet på vidsträckta områden, då det blir för besvärligt och kostsamt att dagligen köra mjölken till mejerierna. Denna betalas för öfrigt i jämförelse med gällande dagspris synnerligen lågt, med 7—8 öre per liter. När man i Järnskog, där efterfrågan på mjölk bland bruksarbetarna vid Koppom ibland är större än tillgången, kan sälja sin mjölk vid ladugårdens dörr för 12 öre litern, är det lätt att förstå att befolkningen ej är hågad att leverera till därvarande andelsmejeri. Den allt större användningen af handseparatorer motverkar naturligtvis äfven möjligheterna för denna form af kooperation.

Svinafveln står ej synnerligen högt och kunde äfven för närvarande uppdrifvas trots niajstull och svårighet vid afsättningen. Insiktsfulla landtbrukare försumma ej heller att påpeka det fördelaktiga för dessa trakter att mer än nu ägna sig häråt, speciellt ät uppfödandet af smågrisar. I södra Vedbo, Gesäter och llölanda, där man på grund af lokala förhållanden tvingats att utnyttja alla lautdhushållningens möjligheter, skaffar man sig emellertid betydande inkomster genom att uppföda och försälja smågrisar.

Den omständighet, som mer än andra tyder på att man i Nordmarken och Vedbo kan tala om ett stigando intresse för landthushållningen, är bildandet af landtmunnafåreriingar. Det var närmast behofvet att frigöra sig från beroendet af landthandlarna, som blef Afledning till bildandet af dylika föreningar. Vissa jordbruksartiklar, som bönderna på sista tiden börjat använda i allt större utsträckning, såsom konstgödsel, kraftfoder, utsäde o. d., ställde sig oskäligt dyra, Och därtill kom, att varorna nästan alltid trots sin påstådda prima kvalitet voro af sämre slag och ibland odugliga tor sitt ändamål. Detta väckte hos bönderna den tanken att genom kooperativa sammanslutningar göra sig oberoende af landthandlnrna oeh förskaffa SIg dessa förnödenheter direkt och till billigare pris och att dessförinnan låta underkasta dem sakkunnig undersökning för att alltid

vara säker på att erhålla de bästa och lämpligaste varorna. Landt-mannaföreningar finnas för närvarande i Vedbo härad inom alla socknar utom Laxarby och stå i samband sinsemellan och med öfriga dylika föreningar i Dalsland. I Nordmarks härad fiunas sådana i alla socknar utom Holmedal, oeh de hafva hittills arbetat hvar för sig, tills på sista tiden tanken på en gemensam sammanslutning uppstått. Anslutningen är ej öfverallt lika stor, ty på många ställen äro bönderna i ekonomiskt afseende så beroende af landthaud-larna, att de ej kunna underlåta att hos dem köpa konstgödsel, kraftfoder m. m., oeh dessutom medge i allmänhet handlarna betydligt längre kredit än föreningarna, hvilkas obetydliga rörelsekapital ofta nödvändiggör kontant betalning. I Vedbo klagades öfver att det i början var rätt svårt att få en tillräckligt intresserad föreningsstyrelse, som bedref verksamheten med tillbörlig energi, men fördelarna vid de gemensamma inköpen kunna ej undgå att sä småningom väcka allt större intresse för föreningsrörelsen i fråga.

Dess ekonomiska betydelse beror först oeh främst på den stora utbredning de olika slagen af konstgödsel fått för jordbruket i dessa trakter. De ökade rågskördarna och jordens större alstringsförmåga grundar sig nästan uteslutande på det rikliga användandet af »köpegödseln . Denna har för bönderna blifvit det viktigaste medlet att ur den magra jorden framtvinga den största möjliga afkastning, och de försumma ej att framhålla dess stora

betydelse i landthushållningen, ilera erfarna landtbrukare klaga öfver att den användes i alltför stor utsträckning oeh ofta nog utan urskiljning för de olika krafven hos de olika jordslagen, och framhålla, att jordbruket borde mer än nu basera sig pä tillvaratagandet af den naturliga gödseln, som i alla fall är ilen bästa oeh lämpligaste. De betona äfven det oekonomiska i att man, såsom nu i allmänhet sker, låter denna förfaras och vanskötas för att i stället låna pengar och ur skogarna taga de betydliga kontanter, som åtgå till den artificiella gödseln. Men dc för hvarje år ökade rekvisitionerna på denna vara visa, att befolkningen i allmänhet ej beaktar dessa synpunkter.

Landtmannaföreningarna förmedla dessutom inköp af kraftfoder, utsäde och landtbruksmaskiner och understundom äfven af kaffe, socker, gryn, fotogen, stängselträd o. d. Fördelarna för medlemmarna med afseende på prisbillighet torde för närvarande ej vara så stora, dä handlarna numera tvungits att afsevärdt sätta ned priserna, men man har vunnit mycket, då man numera kan vara förvissad om att alltid erhålla prima, kontrollerad vara. En annan fördel är, att man ofta kan erhålla sakkunnig anvisning om hvilket gödselslag, som i hvarje fall är det lämpligaste. Stor betydelse ha naturligtvis dessa föreningar såsom början till och förutsättningen för andra kooperativa företag, som mera direkt kunna gagna jord-

bruket. Man liar på åtskilliga stallen planerat och äfven börjat med gemensam afsättning af landtmannaprodukter. Så har man t. ex. i Karlanda. där den tioåriga äldsta föreningen i Nordmarks härad arbetar synnerligen energiskt, denna sommar haft gemensam ägg-försäljning till Göteborg. I Nordmarken har för öfrigt svårigheten ätt få kalk väckt tanken på en gemensam sammanslutning föreningarna emellan för anskaffandet af en ångbåt, som skulle fylla behofven af kalk, fodermedel, utsäde oeh artificiella gödningsämnen och dess utom till Göteborg och Vänersborg frakta de landtmannaprodukter, man fick till afsalu. Åtskilliga af föreningarna verka äfven genom kringsändande af jordbruksbrochyrcr och uträtta en god del upplysningsarbete, därigenom att befolkningen får tillfälle att komma tillsammans ocli dryfta jordbruksfrågor o. d. Inom en och annan socken hade man för afsikt att inom den närmaste framtiden kalla föreläsare att hålla föredrag rörande landthushållningen. Föreningarna ha under sin korta tillvaro redau uträttat åtskilligt, visserligen hitintills af rent ekonomisk art, men den år från år allt större skaran af intresserade och duktiga småbrukare, som hnndhafva föreningarnas ledning och äro öfvertygade om behofvet af jordbrukets upphjälpande och förkofran, ger stora löften för framtiden och berättigar förhoppningen om att dessa föreningar skola blifva anknytningspunkten fölen väl utvecklad kooperation inom småbruket.

Äfven om landtmannaföreniDgarna redan ha varit till stort gagn för jordbruket och boskapskapsskötseln, får man hoppas att de bli af ännu större betydelse för ordnandet af de båda häradenas afsätt-ningsförhållanden. Med afseende på afyttringen af traktens landtmannaprodukter ha sedan 1896 stora förändringar inträdt. I nästan bela Nordmarken och större delen af Vedbo for man före denna tid alltid till Norges städer och större platser, såsom Fredrikshald, Fredriksstad, Sarpsborg, örje, och äfven Kristiania, och sålde kött, fläsk, smör och ägg och köpte i stället varor, som i Norge ställde sig billigare, d. v. s. först och främst mjöl. Som de norska priserna på landtmannaprodukter i allmänhet voro rätt höga, var det ej blott de närmaste socknarna som i Norge hade sin afsättning utan äfven trakter längre inåt laudet, såsom Steneby, Håbol, Ärtemark, Torrskog, Holmedal, Karlanda. Till ökandet af handelsförbindelserna med Norge bidrog utom mellanrikslagen äfven den omständigheten, att det i stor utsträckning var norrmän, som köpte timmer och gjorde skogsaffärer i de båda häradeua. Den ojämförligt största delen af landtmannaprodnkterna gick sålunda till Norge, hvilket ju förklarar den stora betydelse och de rubbningar i traktens ekonomiska lif, som mellanrikslagens uppsägande och unionsbrottet medförde. Gränstrafikens upphörande eller förminskning till den nuvarande ytterst obetydliga beror naturligtvis på de tullar på kött, fläsk, smör

och ägg, som numera äro införda. För kött, fläsk och smör betalas i tnll 10 öre pl' kg. och för ägg 10 öre pr tjog. Lefvande kött förtullas efter 5 öre pr kg. Detta jämte de na för tiden oftast lägre priserna i Norge har vallat stor afbräck, äfven om priserna ibland äro så mycket större än de svenska, att det åtminstone för de närmaste gränstrakterna kunde löna sig att exportera. Den väsentligaste olägenheten för en dylik export är emellertid de norska myndigheternas bestämmelse, att kött och fläsk, som importeras, skall vara besikti-gadt och försedt med

intyg från vederbörande svensk veterinär. Kostnaderna och svårigheterna att uppfylla detta villkor hafva åstadkommit, att alltsedan bestämmelsen trädt i kraft nästan intet kött gått till Norge. Dock förekommer export af lefvande kreatur, öfver allt resa oftast svenska uppköpare omkring och köpa upp kalfvar, slaktkor och äfven mjölkkor, som de sedermera föra öfver till Norge. Då de norska städerna närmast gränsen äro starkt beroende af importen från de svenska gränstrakterna, har minskningen bidragit till den stora prisstegring på landtmannaprodukter, som nu äger rum i Norge, och det talas t. o. m. om att norrmännen önska ej blott besiktningstvånget upphäfdt utan äfven tullarna. Att tillförseln är allt för liten, därpå tyda särskildt de under denna sommar rådande priserna, om hvilka man får ett begrepp, när mjölken i Kristiania i augusti noterades till 22 öre litern. Att så obetydlig afsättning till Norge förekommer, t. o. m. när priserna stå ovanligt högt, beror kanske till största delen på inverkan af 1905 års händelser och den bland alla samhällsklasser starkt utpräglade motviljan mot att ha affärer med vårt forna broderland. Från alla håll medges, att norrmännen ur affärssynpunkt varit de bästa kunder, och att förhållandet mellan gränsborna fordom varit mycket vänskapligt, så alt bitterheten belt och hållet fär skrifvas på den öfver unionsbrottet sårade rättskänslans konto och såsom beroende på att man här i gränstrakterna, där militärbevakning under sommaren var anordnad utefter hela gränsen och där förberedelserna för ett eventuellt krig företogos, fick sin uppfattning af unionskrisen betydligt lifligare pa-verkad än i andra svenska bygder.

Frän bela Nordma/rlccn med undantag af Järnskog och Sillerud skickade man förr alltid de landtmannaprodukter, man fick till af-salu, till Norge. I Järnskog säljer man sina varor till bruksbefolk-ningeu på Koppom, och något kött och fläsk skickas till Arvika. Sillerud ligger för långt från gränsen, och därifrån kan för öfrigt knappast något afyttras. Nu sedan exporten till Norge blifvit så godt som ingen och endast lefvande kreatur utfraktas, äro afsätt-ningsförhållandena fullkomligt oordnade, så att bönderna i de flesta fall föredraga att för egen räkning behålla smör och ägg m. m. Dock har på allra sista tiden någon förbättring inträdt, i det att3. VEDBO OCH NORDMAIlK. JORDBRUKSFÖRHÅLLANDEN.

10

åtskilliga landthandlare börjat köpa upp landtmannaprodukter ocb skicka inåt landet, hufvudsakligen till Karlstad och Arvika. Denna köpings ovanligt hastiga utveckling och därmed förenade större konsumtionsförmåga kommer för öfrigt nog att hafva sin betydelse för Nordmarkens afsättningsförhåHanden. Någon regelbunden afsättning förekommer dock ännu ej, utan man har mera på försök skickat smärre partier, då tillgången varit mycket riklig. I Töcksfors fanns dock en firma, som köpte landtmannaprodukter, hufvudsakligen kött. och fläsk, i större skala, hvilka sedermera skickades inåt landet. I Blomskog och Sillerud sändes något smör och ägg sjöledes till Göteborg. Någon betydande afsättning från Nordmarks härad kan ej Under nuvarande dåliga kommunikationsförhållanden förekomma, när de långa iandsvägsfrakterna lägga så stora hinder i vägen för densamma. Den ofvannämnda, planerade sammanslutningen mellan landtman naføren in garna för anskaffande af en laståttgare hade ju äfven till ändamål att transportera landtmannaprodukter till Vänersborg och Göteborg och skulle verksamt bidraga till jordbrukets och boskapsskötselns uppdrifvande. Från ett par håll framhölls emellertid att en dylik utförsel nödvändigtvis betingade en omrevidering af afgifterna vid Dalslands kanal, hvilka numera voro föråldrade och ingalunda anpassade för att en dylik frakt af åtskilliga varor, t. ex. ägg, skulle kunna löna sig. I en framtid, sedan gränsförhållandena något hunnit stadga sig, kan man hoppas, att befolkningen trots tullar och dylikt upptager exporten till Norge. Antydningar härtill ha för öfrigt redan visat sig, ty distriktsveterinären i Arjeng Uppgaf, att lian under hösten vore anmodad att vissa dagar i Töcksfors ha besiktning på kött och fläsk, som sedermera skulle skickas till Norge.

Äfven i Vedbo förekom förr afsättning till Norge, ej blott från de närmaste gränssocknarna utan äfven från mera aflägsna, såsom t- ex. Dals-Ed, Håbol, Torrskog, Artemark. För närvarande har man 1 socknarna invid Dalslands kanal ytterst god afsättning af landt-niannaprodukter till industrisamhällena Bengtsfors, Billingsfors, Gustafsfors, Skåpafors, Mustadfors oeh Långed, och den kringliggande trakten kunde mänga gånger ej fylla behofvet af matvaror. Sä t. ex. togs ibland i Bengtafors mjölk från Bäckefors och Mellerud, och smör måste på, åtskilliga platser tagas från Mellerud, Högsäter m. fi. orter utom häradet. Det klagades äfven allmänt vid bruken öfver höga

priser. Man påpekade i Torrskog, Håbol, Ärtemark, där inan förr haft export till Norge, att man tack vare industriens uppblomst-'"ng under det sista decenniet och den starka folkökningen vid industricentra numera, fatt andra och bekvämare afsättningsmöjligheter, då inom området bortåt 2,000 arbetare med familjer måste förses med lifsmedel. Bengtsfors, som för tio är sedan var en obetydlig

by, anses numera hafva omkring 1,000 inv. Mnstadfors med öfver 400 arbetare har äfven tillkommit på de senare åren.

Dals-Ed är för närvarande en mycket besökt turistort, tack vare dess härliga natur och energiskt och driftigt skötta luftsanatorium oeh spelar stor roll som afsättningsort för den närmaste trakten, då där finnes ett betydande antal kurgäster året om. Rölanda, Gesäter och Töftedal äro de socknar, som närmast berörts af unionsbrottets följder, och ehuru äfven för närvarande afsättning till Norge förekom, klagade man mycket öfver de förändrade förhållandena oeh öfver svårigheten att bli af med sina produkter. Där hade man numera börjat skicka smör och ägg till Göteborg, Vänersborg m. fi. orter men ansåg, att det. blef ytterst liten förtjänst, sedan frakten afdragits. Vid besök hos en handlande i Rölanda var denne sysselsatt med att inpacka en sändning smör till Sundsvall, som han hade betalat efter ett pris, som visade sig vara dagsnoteringen i Göteborg, hvilket kanske anger att bönderna ha rätt stora anspråk på förtjänst vid försäljningen. Samtidiga prisen i Fredrikshald voro 10— 15 öre högre, sä att åtminstone vid detta tillfälle export till Norge ej varit så synnerligen ofördelaktig. Från Rölanda och Gesäter skickas kalfvar och smågrisar till Bäckefors.

Landthandlarna voro i allmänhet mellanhänder vid försäljningen af landtmannaprodukter, och som allmänt omdöme torde kunna sägas, att deras förtjänst härvid ej var särdeles stor. Vid vissa bruk ansåg man dock, att mellanhänderna afsevärdt fördyrade varan. Ofta nog voro handlarna af konkurrenshänsyn tvingade att uppköpa traktens produkter för vidare befordran till annan ort för ett pris, som nätt och jämnt täckte omkostnaderna. I Vedbo förekom endast en handlare, som i stort idkade uppköp af landtmannaprodukter, hufvudsakligen nötkreatur. Han uppköpte ärligen för omkring 30,000 kr. och använde större delen af köttet för sin charkuteriaffär. 1 detta sammanhang kan anföras att unionsbrottet medförde en större marknad for svenska artiklar i dessa trakter. Grosshandlare i Kristiania och Fredrikshald hade nämligen förut haft afsättning i gränsbygderna, något som numera ej är fallet, till stor del på grund af skatten på utländska handelsresande. Det enda undantaget från denna regel, som iakttogs, var att nagra landthandlare i gränssocknarna pä grund af billigare pris och ringa fraktkostnader från Norge importerade hvetekli.

* • •

Innan vi lämna detta kapitel om jordbruksförhållandena, vilja vi omnämna, huru jordbruket skötes på de talrika bolagscgen-domarna. Det är utan vidare klart, att ett trävarubolag, som har

till uppgift att draga så stora inkomster soin möjligt ur sina skogsarealer, ej finner det af sina intressen påkalladt att sörja för jordbrukets befrämjande. Undersökningarna bekräftade också, att i allmänhet bolagsegendomarna utan all jämförelse kunde uppvisa de sämst skötta åkrarna och det minsta jordbruksintresset. Vid tanken på bolagens stora jordförvärf i dessa trakter inser man betydelsen häraf. I >et bolag, som innehar största arealen, är Saug-brugsforening i Fredrikskald, som äger omkring 35,000 tunnland inom de båda häradena och ungefärligen 3,600 tunnland öppen jord. Bolaget äger några större egendomar i Vedbo: Bälnäs (Ed), St. Hafden (Steneby), Köhln (Torrskog), och i Nordmarks härad Kyrkerud, ^ ikebottcn (Silborlal) m. fi., hvilkas arrendatorer utan gensägelse sköta sitt jordbruk fullt mönstergillt, men detta torde ej kunna sägas om de talrika mindre arrendatorer eller brukare, åt hvilka jorden är utarrenderad. Särskildt i Nordmarken är jorden fördelad på många brukare, som kanske rättare med afseende fäst på deras ekonomiska situation borde karaktäriseras som torpare, och detta är naturligtvis gjordt med hänsyn till att bolaget skall erhålla lättare tillgänglig arbetskraft vid skogsafverkningarna. Dessa arrendatorer få för de talrika skogs- och flottningsförtjänsternas skull ofta nog ej tillräcklig tid till

jordbrukets skötande, utan åkrarna och ladugården få förfalla, och inkomsterna däraf bli år från år allt mindre. Detta är äfven fallet med andra bolags områden, särskildt i Sillerud och Silbodal, där Gustafsfors' fabrikers aktiebolag har stora besittningar till ett sammanlagdt taxeringsvärde af 577,200 kr., och äfven andra svenska bolag gjort jordförvärf. Man kan tryggt påstå, att den åkerjord, som bolagen och enskilda större skogsspekulanter inneha, afkastar betydligt mindre än förr, när den innehades af själfägande bönder.

Till jordbrukets tillbakagång inverkar äfven en omständighet, som i synnerhet kan iakttagas på Saugbrugsforeningens oeh norrmännens egendomar, nämligen tendensen att utlägga åkerjord till skogsmark. Att skogstorpen blifvit utslagna och inägorna besådda till skogsmark, är ju mindre att undra öfver, då det så småningom blifvit allt svårare att erhålla torpare, men från mänga håll klagades öfver att torparna blifvit uppsagda och nödgade att afflytta. Med säkerhet kan man påstå, att bolaget sträfvat efter att förvandla smärre aflägset liggande åkerlotter till skogbärande mark. Men Önskan att bringa odlad jord till skogsmark märkes äfven alltför tydligt beträffande åtskilliga större egendomar; så t. ex. har en större hemmanslott i Dals- Ed, som fordom födde en häst oeh sex kor, blifvit utslagen till betesmark eller skogsmark, och på samma sätt i Holniedal en egendom med 26 tunnland åker och 18 tunnland ilng. 1 Laxarby finnas tvä egendomar tillhöriga en enskild norrman.där samma förhållande är rådande, o. s. v. Detta norrmännens förfaringssätt att så småningom låta den ena åkertegen efter den andra förvandlas till skogsmark och önskan att utnyttja sina domäner uteslutande för skogskultur innebär naturligtvis de betänkligaste faror för åkerbrukets bestånd på deras väldiga områden, hvilket äfven påpekades och underströks mycket kraftigt både i Vedbo oeh Nordmarken. Redan i början af 1800-talet lär förhållandet ha väckt bekymmer i Nössemark, hvars kommunalstämma ingick till Konungens Befallningshafvande i Alfsborgs län med hemställan om åtgärders vidtagande för utverkande af ett förbud för vederbörande att utlägga duglig åkerjord till skogsmark, — en hemställan, som belt och hållet lämnades utan afseende.

Skogsafverkning.

Tillgodogörandet af de vidsträckta skogsområdena i dessa trakter och den industriella verksamheten stå i så nära sammanhang, att endast två at' de större anläggningarna, nämligen Koppoms och Mu-stadfors' bruk, ej tillhöra trävaruindustrien, d. v. s. Koppom har utom järnmanufakturverk äfven trämassefabrik. Större delen af det virke, som förädlas, går till trämasse- och pappersfabrikerna, som koncentrerat sig kring Dalslands kanal. De bruk förutom Koppom, som för närvande äro i verksamhet, äro: Långed, Billingsfors, Bengtsfors, Gustafsfors, Skåpafors, Lennartsfors, Töcksfors och Skillingsfors. De ha i allmänhet stora egna skogar, i synnerhet Gustafsfors' fabrikers aktiebolag, hvilket förutom egendomar i Vedbo, såsom ofvan är nämndt, har hemmansdelar i Silbodal och Sillerud till ett taxeringsvärde af 577,200 kr. med egna flottleder till Silarna. Vid bedömandet af ofvannämnda summa måste man taga hänsyn till att taxeringsvärdet på skogsegendomar i dessa trakter är S3'nnerligen lågt. Bolagen utnyttja sina skogar i största möjliga grad genom af-verkuing ned till ytterst små dimensioner, men att afgöra, huruvida afverkningen i allmänhet antagit proportioner, som äro oförenliga med en rationell hushållning för framtiden, är naturligtvis vanskligt, och den gängse uppfattningen i bygderna äfven hos folk, som äro inne i skogsförhållanden, kan knappast härvidlag ha någon större betydelse. Den ytterst hastiga återväxten på skogsmarken i dessa trakter minskar också inverkan af möjligen förekommande skogs-sköfling. Det allmänna omdömet om bolagscgendomarna inom det undersökta området var för öfrigt, att någon märkbar öfverafverk-ning knappast ägde rum, och att dessa skogar sköttes ojämförligt bättre än de, som ägdes af enskilda personer. Dock anmärktes i Sillerud, att åtskilliga bolagsskogar voro föremål för en alltför långt gående afverkning. Bolagen köpa dessutom inom nästan alla delar där samma förhållande är rådande, o. s. v. Detta norrmännens förfaringssätt att så småningom låta den ena åkertegen efter den andra förvandlas till skogsmark och önskan att utnyttja sina domäner uteslutande för skogskultur innebär naturligtvis de betänkligaste faror för åkerbrukets bestånd på deras väldiga områden, hvilket äfven påpekades och underströks mycket kraftigt både i Vedbo oeh Nordmarken. Redan i början af 1800-talet lär förhållandet ha väckt bekymmer i Nössemark, hvars

kommunalstämma ingick till Konungens Befallningshafvande i Alfsborgs län med hemställan om åtgärders vidtagande för utverkande af ett förbud för vederbörande att utlägga duglig åkerjord till skogsmark, — en hemställan, som belt och hållet lämnades utan afseende.

Skogsafverkning.

Tillgodogörandet af de vidsträckta skogsområdena i dessa trakter och den industriella verksamheten stå i så nära sammanhang, att endast två at' de större anläggningarna, nämligen Koppoms och Mu-stadfors' bruk, ej tillhöra trävaruindustrien, d. v. s. Koppom har utom järnmanufakturverk äfven trämassefabrik. Större delen af det virke, som förädlas, går till trämasse- och pappersfabrikerna, som koncentrerat sig kring Dalslands kanal. De bruk förutom Koppom, som för närvande äro i verksamhet, äro: Långed, Billingsfors, Bengtsfors, Gustafsfors, Skåpafors, Lennartsfors, Töcksfors och Skillingsfors. De ha i allmänhet stora egna skogar, i synnerhet Gustafsfors' fabrikers aktiebolag, hvilket förutom egendomar i Vedbo, såsom ofvan är nämndt, har hemmansdelar i Silbodal och Sillerud till ett taxeringsvärde af 577,200 kr. med egna flottleder till Silarna. Vid bedömandet af ofvannämnda summa måste man taga hänsyn till att taxeringsvärdet på skogsegendomar i dessa trakter är S3'nnerligen lågt. Bolagen utnyttja sina skogar i största möjliga grad genom af-verkuing ned till ytterst små dimensioner, men att afgöra, huruvida afverkningen i allmänhet antagit proportioner, som äro oförenliga med en rationell hushållning för framtiden, är naturligtvis vanskligt, och den gängse uppfattningen i bygderna äfven hos folk, som äro inne i skogsförhållanden, kan knappast härvidlag ha någon större betydelse. Den ytterst hastiga återväxten på skogsmarken i dessa trakter minskar också inverkan af möjligen förekommande skogs-sköfling. Det allmänna omdömet om bolagscgendomarna inom det undersökta området var för öfrigt, att någon märkbar öfverafverk-ning knappast ägde rum, och att dessa skogar sköttes ojämförligt bättre än de, som ägdes af enskilda personer. Dock anmärktes i Sillerud, att åtskilliga bolagsskogar voro föremål för en alltför långt gående afverkning. Bolagen köpa dessutom inom nästan alla delar

af de bada häradena betydande kvantiteter virke från enskilda bönder, och de rikt utvecklade sjösystemen och flottlederna möjliggöra virkesköp äfven från långt, aflägsna orter. Frän Järnskog och Skil-üngmark säljes timmer till Noreborgs, Amotsfors' och Jössefors' hruk inom Jösse härad, och åtskilliga bruk vid Glafsfjorden göra äfven virkesköp i Nordmarken. Förutom vid trämassefabrikerna förädlas mycket virke vid de talrika mindre sågarna, som förekomma öfverallt vid de många vattenfallen. Några större sågverk förekomma endast vid Dals-Ed, Bengtsfors och Töcksfors, där kommunikationsförhållandena äro gynnsammare.

De som först började tillgodogöra sig Vedbo och Nordmarks häraders stora skogstillgångar voro norrmännen, och i synnerhet Saug-brugsforeningen i Fredrikshald. Detta sistnämnda bolag började sina skogsköp redan pä 1870-talet, och många hemmanslotter inköptes under detta årtionde för ett pris, som är ytterst obetydligt jämfördt med nuvarande skogsvärden. Deras egendomar torde för närvarande representera kanske den tiodubbla inköpssnmman, hvartill dessutom komma de rikedomar som tillförts bolaget genom de ärliga afverk-ningarna. Bönderna hade pa denna tid ingen blick för skogens värde, och för de flesta var det under dåvarande tryckta förhållande synnerligen begärligt att fä kontanter, hvarmed de kunde hjälpa upp sin dåliga ställning. Som förut nämnts, var det många som begagnade de summor, de vid försäljningen erhöllo, till att, sedan de betalat sina skulder, komma öfver till Amerika. Vid ett rättvist bedömande af bolagsförvärfvens — särskildt norrmännens — betydelse för dessa trakter bör man erinra sig, att speciellt Saugbrugsforeningcn uppträdde soin köpare till de förut så godt som värdelösa, skogarna på en tid, när befolkningen befann sig i yttersta trångmål och i största behof af andra inkomster än dem, som åkerjorden kunde lämna, och att de i gränstrakterna begynnande afverkningarna lämnade mycket väl-hehöfliga biförtjänster. För närvarande äger bolaget, säsom redan nämnts, omkring 35,000 tunnland och delar af ett 50-tal hemman i socknarna Artemark, Laxarby, Steneby, Vårvik,

Håbol, Nössemark, 1'aIs-Ed, Torrskog, Blomskog, Trankil", Fågelvik, Silbodal. Sillerud, Holmedal och Töcksmark, med de största arealerna i Nordmarken och de fyra sista socknarna. Skogarna sköttes planmässigt och med stor omtanke för framtiden, och det allmänna omdömet är, att dessa äro de bäst skötta inom bela området. Men äfven andra norrman ha betydande domäner, särskildt i Östervallskog, där omkring 0,000 tunnland mark för närvarande äro i norsk ägo. Åtskilliga norska skogsköp gjordes år 190(1, strax före ändringen i lagen angående norsk 'näns rätt att besitta egendom i Sverige.

Dessutom köpa norrmännen inom bela området stora kvantiteter virke. Den storartade utveckling, som den norska trämasseindustrien

nått i trakterna kring Fredrikshald och Sarpsborg, har förorsakat, att man börjat lida brist pa råmaterial och blifvit tvingad att köpa virke från allt längre bort belägna orter. Det är då naturligt, att man i första hand riktar sitt intresse pa de närliggande svenska skogarna, i synnerhet som kommunikationerna för forslande af virke till Norge och sedermera från gränsen till industriorterna äro rätt goda. Timret flottas vanligen till Stora Le eller någon annan gränssjö, hvarefter inan har ett rikt utveckladt flottledssystem att tillgå nedåt Fredrikshald m. fi. orter, där det förädlas och sedermera utskeppas. Normännens bättre ställning med afseende på kommunikationer gör, att de många gånger vid skogs- och timmerköp kunna betala betydligt mera än svenska bolag och svenska uppköpare. Det framhölls allmänt, hvilken nationaiför lust som tillfogades Sverige genom att skogarna på detta sätt oftast i oförädlad form gingo öfver till Norge, och hvilka rikedomar skulle bevaras åt landet genom förädling inom svenskt område.

En omständighet af principiell betydelse framhölls i ett par af gränssocknnrna i samband med den stora timmerexporten till Norge. Som supplement till den nya lagen om vården af enskildes skogar utkom är 1903 en kungl, förordning angående skogsvårdsafgifter för virke och trävaror, som per järnväg eller ångbåt fraktas ur landet. Strax efter att förordningen år 1905 trädt i kraft, lade en gräns-ridare i Dalarna ior att erhålla prejudikat beslag på virke tillhörigt Saugbrugsforeningen i Fredrikshald och fodrade ofvan stadgade afgift. Beslaget blef emellertid upphäfdt, dä virket, som flottades ur landet, formellt ej kunde beröras af förordningens bestämmelse om trävaror, som per järnväg eller ångbåt fraktas ur landet. Man ansåg, att förhållandena i gränstrakterna kräfde en skyndsam rättelse af detta förbiseende och utsträckning af förordningen till virke, som flottas eller per landsväg föres ur landet. Rättelse i ofvan berörda afseende har äfven nyligen blifvit gjord genom en ny förordning af den 13 dec. 1907, mot hvilken dock enligt i dagspressen synliga uppgifter åtskilliga anmärkningar riktats, särskildt på grund af den mycket omständliga kontrollapparaten vid stämpling och märkning. Det framhölls, att man genom lämpligt afpassad skogsvårdsafgift för obearbetadt virke hade ett medel i sin hand, hvarigenom vederbörande tvingades att inom Sverige pä ett eller annat sätt förädla skogsprodukterna och därigenom ge anledning till en ökad industriell verksamhet i dessa bygder.

Det bör för öfrigt påpekas, i hvilken hög grad det ekonomiska lifvet och utvecklingen i synnerhet förr varit baseradt pä norskt kapital. En stor del af skogarna har exploaterats af norrmän, och det stora järn manufakturverket Mustadfors är ett norskt företag. Aktiemajoriteten i Dalslandsbanan, som ju har sin utfartsort tillhafvet i Fredrikshald, är norsk, och sjöarna Stora Le och Lelången trafikerades förr af ett bolag ined öfvervägande norskt kapital. De svenska gränstrakterna kunna betraktas som ett uppland till Xorge, hvarifrån rikedomarna flutit ned till de norska kuststädernas sagverks-ägare och exportörer. En oegentlighet beträffande de norska skogs-atverkningarna, som dock äro en betydande industri är den, att de hitintills undgått hvarje beskattning. Att rättelser härutinnan måste vidtagas, är naturligt, då man sysselsätter en stor arbetarskara utan ätt pä något annat sätt än genom fastighetsskatt deltaga i kom-niunernas ofta nog ganska betungande utgifter for skolor, fattigvård s. v. Man har äfven fatt ögonen öppna för detta missförhållande, och med stöd af ett gammalt prejudikat har nian just i år i Sillerud upptaxerat Saugbrugsforeningen för inkomst af rörelse inom socknen, och exemplet kommer nog att efterföljas af andra socknar.

Hvad de i enskild ägo varande skogarna beträffar, så förekommer mångenstädes öfverafverkning. Allt flera

bönder falla offer för spekulationslusten och de höga virkespriserna och utnyttja siua skogar till clct yttersta. De, som upphöra med sitt landtbruk eller låta detta gå vind för våg för att i stället ägna sig åt skogs- och timmeraffärer, bli allt talrikare, och så snart en handlande skaffat sig ett litet kapital, ägnar han sig gärna åt jobberi i skogsegendomar. De mångenstädes högt uppdrifna priserna p& dylika verka alltför lockande äfven på den, som i det längsta velat behålla sin fäderneärfda hemmansdel. Särskildt i de pä kommunikationer vanlottade gränstrakterna blir man alltmera benägen att mottaga de fördelaktiga köpeanbuden och säljer sin gård för att ofta köpa sig en annan inåt landet, där egendomspriserna äro lägre och kommunikationerna bättre. På detta sätt bli allt flera gårdar, där den ena bondegenerationen efter den andra brutit mark och offrat svett och möda på jordens skötsel, föremål för den spekulerande industrien eller skogsjobbaren, °eh sekellångt arbete och kultur tillspillogifves, da åkerns skötsel dädanefter ofta blir den sämsta möjliga. Men äfven om uppenbar rofdrift förekommer, minskas betydelsen häraf af skogsjordens stora bördighet och den nuvarande skogslagen, som anses hu verkat ytterst godt i dessa trakter. Före denna lags tillkomst torde mångenstädes skogssköfling ha, förekommit. Vidsträckta kalmarker, som för all framtid äro omöjliggjorda för skogskultur, bära vittne om föregående tiders misshushållning. Särskildt i Töftedal har denna rofdrift i förening med skogseldar bidragit att ödelägga stora vidder.

Torpare och lägenhetsinnehafvare.

Jordtorpare och lägenhetsinnehafvare finnas för närvarande i sä litet antal, att de cj spela någon roll för det praktiska syftet af en hafvet i Fredrikshald, är norsk, och sjöarna Stora Le och Lelången trafikerades förr af ett bolag ined öfvervägande norskt kapital. De svenska gränstrakterna kunna betraktas som ett uppland till Xorge, hvarifrån rikedomarna flutit ned till de norska kuststädernas sagverks-ägare och exportörer. En oegentlighet beträffande de norska skogs-atverkningarna, som dock äro en betydande industri är den, att de hitintills undgått hvarje beskattning. Att rättelser härutinnan måste vidtagas, är naturligt, då man sysselsätter en stor arbetarskara utan ätt pä något annat sätt än genom fastighetsskatt deltaga i kom-niunernas ofta nog ganska betungande utgifter for skolor, fattigvård s. v. Man har äfven fatt ögonen öppna för detta missförhållande, och med stöd af ett gammalt prejudikat har nian just i år i Sillerud upptaxerat Saugbrugsforeningen för inkomst af rörelse inom socknen, och exemplet kommer nog att efterföljas af andra socknar.

Hvad de i enskild ägo varande skogarna beträffar, så förekommer mångenstädes öfverafverkning. Allt flera bönder falla offer för spekulationslusten och de höga virkespriserna och utnyttja siua skogar till clct yttersta. De, som upphöra med sitt landtbruk eller låta detta gå vind för våg för att i stället ägna sig åt skogs- och timmeraffärer, bli allt talrikare, och så snart en handlande skaffat sig ett litet kapital, ägnar han sig gärna åt jobberi i skogsegendomar. De mångenstädes högt uppdrifna priserna p& dylika verka alltför lockande äfven på den, som i det längsta velat behålla sin fäderneärfda hemmansdel. Särskildt i de pä kommunikationer vanlottade gränstrakterna blir man alltmera benägen att mottaga de fördelaktiga köpeanbuden och säljer sin gård för att ofta köpa sig en annan inåt landet, där egendomspriserna äro lägre och kommunikationerna bättre. På detta sätt bli allt flera gårdar, där den ena bondegenerationen efter den andra brutit mark och offrat svett och möda på jordens skötsel, föremål för den spekulerande industrien eller skogsjobbaren, °eh sekellångt arbete och kultur tillspillogifves, da åkerns skötsel dädanefter ofta blir den sämsta möjliga. Men äfven om uppenbar rofdrift förekommer, minskas betydelsen häraf af skogsjordens stora bördighet och den nuvarande skogslagen, som anses hu verkat ytterst godt i dessa trakter. Före denna lags tillkomst torde mångenstädes skogssköfling ha, förekommit. Vidsträckta kalmarker, som för all framtid äro omöjliggjorda för skogskultur, bära vittne om föregående tiders misshushållning. Särskildt i Töftedal har denna rofdrift i förening med skogseldar bidragit att ödelägga stora vidder.

Torpare och lägenhetsinnehafvare.

Jordtorpare och lägenhetsinnehafvare finnas för närvarande i sä litet antal, att de cj spela någon roll för det praktiska syftet af en32 EMIGRATIONSUTREDNINOEN. BII.AQA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

undersökning sådan som den föreliggande. De förutvarande förhållandena voro dock helt annorlunda och ha ytterst stort historiskt intresse. Jordtorpens och backstugornas antal var i Vedbo synnerligen stort vid tiden för emigrationens början. Den allt talrikare befolkningen nödvändiggjorde jordupplåtelser öfverallt i bygderna på de flesta gårdar, äfven långt uppe i skogarna. Skogsmarken röjdes och nyodladcs för att ge en knapp bärgning åt de stora torpar-familjerna. Det var naturligtvis bland dessa, som nöden och svårigheterna att slå sig fram blefvo störst, och där man under nödåren måste gå omkring i bygderna och tigga och för öfrigt svälta. Från alla socknar i Vedbo uppgifves, att torpark lassen minskats oerhördt under den sista mansåldern. De stora barnskarorna i torparkojorna hafva sökt sin utkomst i främmande trakter; sönerna ha gått t.ill industrien vid Dalslands kanal eller i städerna, till Norge eller Amerika, och döttrarna ha hufvudsakligen begifvit sig till städerna. När så den gamle torparen dött, har det ej funnits någon, som velat öfvertaga torpet mot att ikläda sig dagsverksskyldighet, som ställde sig alltmer ofördelaktig, ju högre arbetsförtjänsterna och ju rikligare arbetstillfällena blefvo. Den som möjligen spekulerade på ett ledigt torp, ville erlägga arrendet i form af kontanter, med 50 kr. eller däromkring för ett medelgodt torp. Då sålunda ägaren ej erhöll den för honom behöfliga arbetskraften annat än till gängse dagspris, och ofta nog endast med stor svårighet, och i stället fick en summa som knappast gal' vederlag för underhållningsskyldigheten af byggnaderna och det bränsle och stängsel ved, som torparen måste ha, är det naturligt, att han i stället slog ut torpet. Om det låg lämpligt, brukade han det själf, men besådde åkerjorden till skogsmark eller använde den till betesmark om det låg längre aflägset från gården. Torparklassens försvinnande får sålunda tillskrifvas, dels hufvudsakligen torparne själfva, hvilka skyndade att söka de bättre utkomstmöjligheter, som erbjödos på andra hall, dels äfven jordägarna, som i samband med skogens stigande värde insågo, att detta slags arbetskraft blef allt mera dyrlejd och ekonomiskt ofördelaktig. Några siffror för torparnes antal är 1865 kunna ej här lämnas, men från alla häll bekräftas, att stora massor af torp försvunnit, och att de som återstå, endast äro en obetydlighet. Ar 1900 funnos 849 jordtorp och mindre lägenheter mot 3,091 brukningsdelar. Det är förut omnämndt, hurusom i synnerhet Saugbrugsforeningen sträfvat efter att bli af med sina skogstorp. På, hvar och en af gårdarna Strand och BälnOs (Dals-Ed) ha 6 à 7 torp blifvit utslagna, och på samma sät.t annorstädes. I Bäcke och Steneby socknar äfvensom på G ustafsfors och Skäpafors samt på de flesta prästgårdar har man dock ett betydligt antal torpare kvar, och någon större minskning har ej där ägt rum. För att fä behålla den välbehöfliga arbets-kraften har ägaren gått in på arrendets erläggande i kontanter, hvilken arrendeform är den nästan utan undantag förekommande, d. v. s. kontraktet föreskrifver en kontant summa, som doclc nästan alltid erlägges i form af dagsverken till gällande (lagspris. Ehuru man i Steneby sett exempel på att unga män, som utvandrat till industrien, återkommit och blifvit torpare, äro dock svårigheterna att få dylika öfven här ganska stora, och det är endast på de större bruken, t. ex. Billingsfors, där biförtjänsterna äro synnerligen stora, som man kan hålla torpen besatta. Vid Baldersnäs (Steneby) har det visat sig rätt svårt att få torparna kvar, och åtskilliga ha löst sina torp till egna hem. På den stora gården Vättungen vid Bäckefors ha torparna och deras söner stora förtjänster bl. a. vid omlastningar vid stationen, som är knutpunkt mellan den smalspåriga Uddevalla—Lelångenbanan och den bredspåriga Dalslands järnväg. Deras ställning kan anses ganska god, en hade t. o. m. två hästar och sex kor. Den stora folkminskningen i Vedbo får hufvudsakligen skrifvas på försvinnandet af de talrika torparna och deras barn, och de, som ännu finnas kvar, hafva en ekonomisk ställning, som knappast skiljer sig från småböndernas.

Otvifvelaktigt ställde mellanrikslagens uppsägande och därmed förenade prisförhöjning på mjöl den egendomslösa befolkningen i en ännu brydsammare ställning, och denna inverkan sträckte sig äfven till de mindre småbönder, som trots sitt jordbruk i större eller mindre utsträckning nödgades köpa denna vara. Att denna omständighet inverkade pä torpark lassens försvinnande, betonades på åtskilliga platser i Vedbo.

Förhållandena i Nordmarks härad skilja sig väsentligen från de ofvan relaterade. Medan vi i Vedbo år 1900 hade 849 torpare och innehafvare af mindre lägenheter, är samma siffra för Nordmarken 224. Efterforskningar utröna visserligen, att vi här fordom haft derå torpare än nu, men ej alls i samma utsträckning som i Vedbo. För

närvarande finnas dylika hufvudsakligen på prästgårdarna och vid bruken, och de bönder, som lia sådana, äro sällsynta.

Några statare ha egentligen aldrig förekommit inom det undersökta området. I en eller annan trakt skaffar man sig numera dylika på större gärdar, t. ex. Koppoms bruk. Statarna därstädes kade ofta stor familj och befunno sig i tryckta omständigheter. De sågo ofta sin skuld till brukshandeln växa till stora summor utan att kunna likvidera den, dä den emellertid blef afskrifven utan vidare.

Baekstugusittarnas antal är ytterst obetydligt, och de, som finnas, öro ofta understödstagare. Backstugusittarna hafva naturligtvis ej ens förr, då de voro talrikare än nu, spelat någon roll vid emigrationen, då de befunnit sig i alltför små ekonomiska förhållanden, och detta gäller äfven om statare och därmed jämförliga jordbruksarbetare.

Jordbrukarnes ekonomiska ställning.

För att bilda sig ett omdöme om den ekonomiska ställningen bland hemmansägarne och arrendatorerna i olika trakter at' de båda häradena är det nödvändigt, att man dels tager hänsyn till de biförtjänster, som stå befolkningen till buds, och dels undersöker, i hvad mån man begagnar sig däraf. Som vi förut sett, var det tillgången på biförtjänster, som under de dåliga tider, när emigrationen på allvar tog sin början, blef bestämmande för dess omfattning i olika socknar, så att trakterna kring Bäckefors och Billingsfors — där det trots den dåtida, obetydliga industriella verksamheten dock fanns något arbete för bönderna att tillgå — blefvo mindre utsatta för utvandring. Åtskilliga af de nedlagda bruken efterträddes snart, som redan är nämndt, af trämasselåbriker, och de öfriga voro alltför små för att nedläggandet skulle få någon betydelse för traktens ekonomi och för emigrationen. 1 sammanhang med föregående tiders förhållanden kan anföras, att på ett par ställen förmärkts spår af en utdöende hemslöjd. I skogsbygderna af Ärtemark och närgränsande delar af Håbol sysslade man förr rätt allmänt med förfärdigandet af halmhattar och korgar, och i Skillingmark tillverkade man ännu kritpipor. Sistnämnda industri infördes af en företagsam skillingmarksbo från Kristiania och förekom förr mångenstädes i socknen och bedrefs ofta nog af kvinnor. l>e höga arbetsförtjänsterna på andra områden hafva dock numera nästan utrotat dessa arter af hemslöjd.

För närvarande ge naturligtvis egna skogsarbeten och jordbrukets ringa omfattning befolkningen god tid att begagna sig af möjliga biförtjänster, och sådana förekomma i allmänhet rikligt. I Vedbo gifva de omfattande skogsafverkningarna för norska bolag, enskilda norska oeh svenska uppköpare och trämassefabrikerna sysselsättning åt så många, som möjligtvis vilja ha arbete. På vintrarna förekomma skogsbygge och skogskürslor och på somrarna »mosläggning» (hop-läggning af virket till flottar), flottning och utearbete vid trämassefabriker och sågverk. I Tisselskog uppgafs, att det var vanligt, att unga bondsöner i någon praktisk yrkesskola utbildade sig och sedermera pä bruken och vid stationssamhällena skaffade sig extra inkomster som byggnadssnickare, målare o. d. De enda trakter, där man saknade biförtjänster, voro liölanda, Gesäter och Töftedal, där skogsafverkningarna numera äro ytterst obetydliga. Den arbetsföra ungdomen drog förr i myckenhet till Norge for att skaffa sig tillfällig arbetsförtjänst, och dagspenningen var där ganska hög, sä att man ibland på sommaren kunde förtjäna upp till 5 à 6 kr. pr dag. De nuvarande sämre konjunkturerna i Norge och särskildt unionsbrottet hafva emellertid kommit denna trafik att upphöra. I Nössemark, där man mer än annorstädes är hänvisad till tillfälliga förtjänster,

klagades också allmänt öfver den inverkan häraf, som visat sig det sista året, och många bondsöner började i stället söka sig inåt landet och begagna arbetstillfällen, som där gåfvos, t. ex. vid Mastad fors oeh Långed. I gränssocknarna i Nordmarken hafva många af samma orsak tvingats att se sig om efter arbete på annat håll, och åtskilliga hade på sista tiden begifvit sig till Arvika eller bruken vid Glafsfjorden. I Nordmarken spela för öfrigt biförtjänsterna lika stor roll lör ekonomien i en hemmansägares och framför allt i en arrendators familj. Möjligheterna att få arbete äro äfven talrika, men på ett och annat ställe talades dock om att tillgången till

förtjänster var ojämn, dä skogsafverkningarna ej alla är voro lika stora. Under vintrar med mindre afverkning hafva på bolagsegendomarna arren-datorerna företrädesrätt till arbete. Det stora brnket Koppom i Järnskog, som måste frakta sina produkter och råvaror den två mil långa landvägen till Åmot, sysselsätter ett betydande antal bönder och bondsöner med körslor. I Sillerud med dess stora skogsarealer tillhöriga bolag äro de tillfälliga förtjänsterna nästan den hufvudsakliga inkomstkällan, i synnerhet i socknens norra del. Dagspenningen därstädes om vintern var omkring 3 kr. vid skogshygge och om sommaren omkring 2-25 kr. för dem som deltogo i flottningen, hvilket är den normala förtjänsten vid skogsarbeten.

Om inkomsterna i allmänhet vid de tillfälliga arbetena äro relativt stora, spela de dock ej den roll man kunde vänta, då de ofta nog försvinna lika hastigt, som de komma. En bondson, som kommer hem med vinter- eller sommarförtjänsten, gör vanligen af med den Pa mycket kort tid och är ofta nog obenägen för att med någon större ifver deltaga i de dagliga göromålen hemma, så länge penningarna vara.

Som allmänt slutomdöme må dock sägas, att det är de tillgängliga biförtjänsterna, som i hög grad bidragit till att hemmansägareklassen numera kan reda sig ojämförligt bättre än lorr.

Om vi öfvergå till en sammanfattande öfversikt af den ekonomiska ställningen för närvarande bland allmogen, har det öfverallt enstämmigt framhållits, att man vid jämförelse med fornatider måste erkänna att förhållandena afsevärdt förbättrats på de sista årtiondena. Medan förut skulder och exekutiva åtgärder voro mycket vanliga, to» de numera af ytterst ringa betydelse. De 40-åriga hypotekslänen, som 1'ordom förekommo ganska allmänt, försvinna alltmera. Visserligen tager man numera i stället i större utsträckning banklån mot borgen och annan säkerhet, men minskningen af hypoteksföreningarnas län ger dock en ledning vid bedömandet af förhållandena. I Värmlands hypoteksförening erhölls en statistik för inteckningsförnyelsernn från Nordmarks härad, som verkställas hvart nionde år, och summan för en nioårsperiod ger då ungefärliga antalet inteekningslån. Under

perioden 1890—1898 förnyades 200 inteckningar, och 1x99—1907 var antalet 108. En undersökning af den på jorden hvilande skuldsättningen skulle tvifvelsutan ådagalägga, att denna numera är försvinnande liten mot hvad den förut varit, något som med bestämdhet uttalades i alla socknar. Numera förekomma hufvudsakligen suiåskulder till landthandlarna, hvilka genom sitt långt gående kreditsystem utöfva en ofördelaktig inverkan. De flesta bönder ha nu för tiden besparingar insatta på postsparbanken oeh på bankerna i Uddevalla, Vänersborg, Karlstad och Arvika. De nyupprättade filialerna af enskilda banker, som finnas i Rengtsfors, Ärjeng och Charlotteuberg, ha fyllt ett verkligt behof och komma nog att efterföljas af flere. I Dals-Ed finnes den år 1896 startade Vedbo folkbank, där för närvarande finnas öfver 400,000 kr. inlånade frän trakter, som utan gensägelse, äro de minst burgna inom de båda häraderna. Detta gäller först och främst om Rölanda och Gesäters socknar, där inan ej haft skogsförtjänster att tillgå utan varit beroende af konjunkturerna inom jordbruket. Det är först numera, långt efter jordbrukskrisen och inskränkningen af den utsträckta hafreodlingen, som bättre förhållanden inträdt. Ännu har man här och hvar skulder på sina gårdar, och en och annan har t. o. m. pä den sista tiden utvandrat för att i Amerika förtjäna penningar och göra sig fri från sin gähl. Man har fortfarande liten tillgäng till kontanter och måste inskränka sig det mesta möjliga, men förmågan af sparsamhet är synnerligen stor.

Åkerbruket sköttes här ingalunda, som man kunde begära, utan en del af jorden brukades efter föråldrade metoder. Hvad som förnämligast bidragit till att åstadkomma en begynnande uppryckning är de återkomna svenskamerikanerna och pengar från Amerika. En stor del af de nuvarande hemmansägarna har åtminstone någon tid varit i Amerika och därifrån medfört större arbetslust och en större rikedom på initiativ, som ej kan undgå att verka efterföljd äfven bland de hemmavarande landtbrukarna. Det samstämmiga omdömet från befolkningen är, att de från Amerika hemskickade och medförda penningarna mer än något annat förbättrat förhållandena. På poststationen i Fjella (C-resäter), som har ett område af omkring 1,000 personer, insättas årligen ungefär 25,000 kr., så godt soui uteslutande amerika-pengar, hvilket ger ett ungefärligt begrepp om storleken af denna bygds inkomster från Amerika, äfven om insättningarna en och annan gäng äro gjorda för svenskamerikanernas egen räkning. För andra trakter af Vedbo spela cj amerika-pengarna så stor roll som här.

Försvärandet af de ekonomiska förbindelserna med Norge och minskningen af arbetsförtjänsterna därstädes ha i Rölanda och Ge-säter gjort sig kännbar, hvilket i ännu högre grad gäller om Tößedals och Nössemarks socknar, som ej heller utmärka sig för något större

välstånd. Förbättringar i jordbruket ha svårt att tränga sig fram, och hvad Töftedal beträffar äro skogarna numera snart uthuggna, så att mången bonde för en rätt bekymmersam tillvaro, äfven om man numera bar det ojämförligt bättre än förr. Vi ha förut nämnt, att man i Nössemark, med dess ytterst små hemmanslotter, är hänvisad i stor utsträckning till biförtjänster, och att denna socken för närvarande kan anses öfverbefolkad, åtminstone om man vid bedömandet utgår från jordbrukets nuvarande ställning. Hvad som speciellt i gränssocknarna Töftedal oeh Nössemark gör befolkningens ställning bekymmersam, är bristen på landsvägskommunikationer inåt Sverige och svenska bygder. I Töftedal måste man ofta, när man skall fara från den ena svenska byn till den andra, begagna sig af norska landsvägar, då inga farbara sådana finnas på denna sidan gränsen, i Nössemark är man, sedan ångbåtstrafiken vid vinterns början upphört, fullkomligt isolerad från beröring med vttre världen, då vägen till Dals-Ed är oanvändbar och lifsfarlig att begagna.

Den i ekonomiskt hänseende bäst situerade trakten i Vedbo härad är St diehl) socken. Jorden utgöres till stor del af gammal, jämförelsevis bördig frälsejord, och hemmansklyfningen har ej varit så stark som i andra trakter. Medan det i häradet i medeltal kommer r>'i har åkerjord pr brukare, är siffran för Steneby 14-0. Socknen har sedan gammalt varit bekant för sina förmögna storbönder, som alltid skött sina bördiga åkrar med större flit och efter bättre metoder än annorstädes, och som haft de mönstergillt skötta gårdarna Baldersnäs och Dingelvik som föredöme vid sitt jordbruk. De rika skogstillgångarna och den goda afsättningen till Billingsfors, Mu-stadsfors, Bengtsfors och Långed bidraga till att böndernas ställning i denna socken kan karaktäriseras som mycket god. Ärtemark, Laxarby, Torrskog, Vårvik och Tisselskog ha ju äfven god och bekväm afsättning till industriorterna vid Dalslands kanal, utan att man kan spåra någon större uppryckning med afseende på jordbruket. Men dessa trakter hörde för 30- 40 år sedan till de fattigare socknarna i Vedbo. Den magra jorden kunde, i synnerhet i de mera aflägsna skogsbygderna, endast gifva en ytterst knapp bärgning ät de talrika inbyggarna, sä att den nödvändiga emigrationen inträffade, hvilken blef så stor, att den i förening med den till industrien försiggående utvandringen lägger alltför stora binder i vägen för Jordbrukets skötande. Trots detta står dock jordbrukaren sig relativt '•ra; ingen är rik, men man kan ej heller tala om någon fattigdom, som behöfver drifva befolkningen att i främmande land söka sin utkomst. Samma orudöme torde äfven gälla om Bäcke, Ödsköld, Dals-Ed och llåhol.

Inom Nordmarks härad torde i allmänhet den jordbrukande befolkningens ställning vara betydligt bättre, oeh bostäder och lefnads-

vanor antyda större tillgångar än i Vedbo. Visserligen äro i allmänhet gårdarna mycket små och kommunikations- och afsättningsförhållandena dåliga, men med hjälp af skogarna och biförtjänsterna står man sig rätt bra, och jordbruket tycks i allmänhet ej här hafva lidit så mycket som i Vedbo af emigrationen och utvandringen till industrien. Anmärkningsvärdt är det förhållande, som från åtskilliga platser kan iakttagas, nämligen att ett större välstånd ofta nog hör tillsammans med ett uppvaknande större intresse för jordbruket. I *Järnskogs* socken har sedan gammalt jordbruket stått högre än annorstädes och utvecklas än mera efter de föredömen i förbättrade metoder o. d., som gifvas från Koppom, hvars stora åkerarealer skötas med stort intresse och modern planmässighet. Det hastigt tillväxande Koppoms bruk konsumerar alltmera landtmannaprodukter, och förbindelserna med yttervärlden äro äfven relativt goda, så att Järnskogs socken blifvit den mest välbärgade i Nordmarken. I *Karlanda* socken i bygden kring kyrkan, där man ej har så stora skogar utan tvingats att ägna mera arbete åt jordens skötsel, står man sig lika bra och ofta bättre än i den norra delen af socknen, där man tager sin inkomst från de stora skogarna och ej sköter sitt jordbruk så väl. I *Holmedal* ansågs, att de bönder, som sutto på skogfattiga hemman och visade större intresse för jordens skötsel, redde sig bättre än de, som hade skogar och en jämn inkomst af timmerförsäljning och arrenden för vattenfall. Vid genomgående af den kommunala uppbördslängden för socknen visade det sig, att skatterestantierna för dessa senare voro ojämförligt större än för

de förstnämnda. Utaf gränssocknarna är den nordligaste, *Skillingmark*, ganska förmögen, tack vare de ovanligt stora skogsförtjänsterna, men de öfriga kännetecknades af ungefär samma förhållanden som gränstrakterna i Vedbo med afseende på kommunikationer o. d. och kunna ej uppvisa något större välstånd. Industrien i Töcksfors och Lennartsfors tyckes dock ha medfört någon uppryckning i den omkringliggande trakten. Den ekonomiskt sämst situerade socknen i Nordmarks härad är utan tvifvel *Sillerud*. Åkerjorden är flerstädes synnerligen karg, och invånarna tyckas dessutom sakna den för nordmarkingen utmärkande företagsamheten. Som ofvan nämnts, står jordbruket synnerligen lågt, hvartill otvifvelaktigt de stora bolagsförvärfven bidraga. Bolagsegendomarna ha ett taxeringsvärde af 568,650 kr. af det sammanlagda fastighetsvärdet 2,682,400 kr. Med nuvarande yttest laga taxeringsvärden på skogsegendomar är bolagsväldets betydelse ojämförligt större än hvad som framgår af dessa siffror. Vi hade år 1900 i allt 72 arrendatorer mot 594 egna brukare, och att döma af den hastighet, hvarmed bolagsegendomarnas tillväxt skett på den sista tiden, är man berättigad att frukta för den självägande bondeklassens och därmed äfven jordbruksintressets försvinnande. Att det ärintresset för jordbruk, som förnämligast bidrager till att hålla välståndet uppe, kan man tydligen skönja i det exempel, som denna socken erbjuder. Visserligen lefde befolkningen här, innan skogarna hade något större värde, i mycket fattiga förhållanden och fick ej förr så mycket betalt som nu vid sina skogs- och timmeraffärer, men skogspengarna hafva i alla fall inverkat förvånande litet till förbättrande af traktens ekonomi.

I Silbodal äga Saugbrugsforeningen och Gustafsfors egendomar för ett taxeringsvärde af 410,100 kr., oeh sammanlagda fastighetsvärdet är ungefärligen 2,100,000 kr., men bolagaväldet har ej här i så hög grad som i Sillerud satt sin prägel på förhållandena. I åkerbruksbygden i själfva Silbodalen kan spåras en betydande uppryckning hvad jordens skötsel vidkommer, hvilket äfven inverkat fördelaktigt på ekonomien. Afsättningsförhållandena äro äfven bättre här än i Sillerud, då ju Årjeng är en af ändpunkterna för trafiken på de stora sjöarna. *Blomskog* uppvisar ett betydligt lägre stående jordbruk, och trots tillgången till skogsförtjänster en mindre burgenhet än de andra socknarna, med undantag af Sillerud. För bedömandet af amerikapengarnas betydelse för dessa trakter kan meddelas, att genom Årjengs postkontor, som omfattar Nordmarks härad med undantag af Järnskog, Skillingmark och Karlanda, gick år 1906 53,980 81 kr. i utländska postanvisningar, och dessa penningar kommo nästan uteslutande från Amerika. Ehuru Nordmarken i sin helhet betraktad företer en jämförelsevis god burgenhet, bör ej detta komma oss att glömma, att kanske det nuvarande släktet, som upplefvat trävaruindustriens hastiga uppblomstring, till förfång för kommande generationers rätt tagit alltför hårdt på de stora skogstillgångarna.

Industriarbetarne.

Den industri, som finnes inom området, är nästan uteslutande baserad på skogsafverkningen och utgöres af trämasse- och pappersfabriker jämte några mindre sågverk. Vid Bengtsfors, ändpunkten för Uddevalla—Lelången banan och för sjöförbindelsen å sjöarna Stora Le, Lelången och Silarna, har efter järnvägens tillkomst år 1896 uppblomstrat en industriort, som anses äga c:a 1,000 invånare och har två sågverk, en sulfitfabrik och en elektro-kemisk fabrik. Endast två större järnmanufakturverk finnas, de förut omnämnda Mustadsfors med 416 arbetare — det största förefintliga industriella företaget — och Koppom med 69 arbetare, och dessutom endast några mindre mekaniska verkstäder och gjuterier. För öfrigt finnas några obetydliga tegelbruk, färgerier, bryggerier o. d. Enligt 1905 års intresset för jordbruk, som förnämligast bidrager till att hålla välståndet uppe, kan man tydligen skönja i det exempel, som denna socken erbjuder. Visserligen lefde befolkningen här, innan skogarna hade något större värde, i mycket fattiga förhållanden och fick ej förr så mycket betalt som nu vid sina skogs- och timmeraffärer, men skogspengarna hafva i alla fall inverkat förvånande litet till förbättrande af traktens ekonomi.

I Silbodal äga Saugbrugsforeningen och Gustafsfors egendomar för ett taxeringsvärde af 410,100 kr., oeh sammanlagda fastighetsvärdet är ungefärligen 2,100,000 kr., men bolagaväldet har ej här i så hög grad som i

Sillerud satt sin prägel på förhållandena. I åkerbruksbygden i själfva Silbodalen kan spåras en betydande uppryckning hvad jordens skötsel vidkommer, hvilket äfven inverkat fördelaktigt på ekonomien. Afsättningsförhållandena äro äfven bättre här än i Sillerud, då ju Årjeng är en af ändpunkterna för trafiken på de stora sjöarna. *Blomskog* uppvisar ett betydligt lägre stående jordbruk, och trots tillgången till skogsförtjänster en mindre burgenhet än de andra socknarna, med undantag af Sillerud. För bedömandet af amerikapengarnas betydelse för dessa trakter kan meddelas, att genom Årjengs postkontor, som omfattar Nordmarks härad med undantag af Järnskog, Skillingmark och Karlanda, gick år 1906 53,980 81 kr. i utländska postanvisningar, och dessa penningar kommo nästan uteslutande från Amerika. Ehuru Nordmarken i sin helhet betraktad företer en jämförelsevis god burgenhet, bör ej detta komma oss att glömma, att kanske det nuvarande släktet, som upplefvat trävaruindustriens hastiga uppblomstring, till förfång för kommande generationers rätt tagit alltför hårdt på de stora skogstillgångarna.

Industriarbetarne.

Den industri, som finnes inom området, är nästan uteslutande baserad på skogsafverkningen och utgöres af trämasse- och pappersfabriker jämte några mindre sågverk. Vid Bengtsfors, ändpunkten för Uddevalla—Lelången banan och för sjöförbindelsen å sjöarna Stora Le, Lelången och Silarna, har efter järnvägens tillkomst år 1896 uppblomstrat en industriort, som anses äga c:a 1,000 invånare och har två sågverk, en sulfitfabrik och en elektro-kemisk fabrik. Endast två större järnmanufakturverk finnas, de förut omnämnda Mustadsfors med 416 arbetare — det största förefintliga industriella företaget — och Koppom med 69 arbetare, och dessutom endast några mindre mekaniska verkstäder och gjuterier. För öfrigt finnas några obetydliga tegelbruk, färgerier, bryggerier o. d. Enligt 1905 års

statistik sysselsättas i Vedbo härad 1,124 industriarbetare och i Nordmarks 507. Sedan dess ha tillkommit eller finnas åtminstone för närvarande åtskilliga företag, som ej äro upptagna, t. ex. sågverk i Bengtsfors, Dals-Ed. Dessutom sysselsättas vid trämassefabrikerna många arbetare med virket, innan det kommer in i fabriken, och med lastning och fraktning pa kanalen, och dessa äro tydligen ej upp tagna. Så t. ex. uppgafs från Billingsfors, där vi enligt statistiken hade 91 arbetare, antalet af verket direkt sysselsatta vara ungefär 200. Ofvanstående slutsiffror böra således afsevärdt ökas, för alt man skall få ett begrepp om industriens betydelse.

En fråga, som vid en emigrationsundersökning gifvetvis är af stor vikt, är att utröna, hvarifrån dessa industriarbetare kommit, och speciellt att undersöka, om bondsöner visa någon större benägenhet att bege sig till industrien. Från två socknar svarades, att något dylikt vore ytterst sällsynt. Det var Steneby och Järnskog, de två otvifvelaktigt förmögnaste socknarna. Hemmansägaresönerna hade där betydligt bättre framtidsutsikter än annorstädes, och känslan af att tillhöra en fri ocli själfägande bondeklass kom dem att se ned på industriarbetaren. Från alla andra trakter kunde däremot ej alls någon inneboende större obenägenhet mot industriarbete förmärkas, ehuru man i allmänhet ej gärna kunde förlika sig med sysselsättning inne i fabrikerna utan helst ville ha något utearbete. Hemmansägaresönerna brukade ofta framhålla fördelarna vid industriarbetet, där man endast behöfde arbeta vissa timmar om dagen och omedelbart kom i åtnjutande af sin lön. så att man ej som inom jordbruket behöfde vara beroende af de osäkra inkomsterna från åkern. Vid åtskilliga af verken: Billingsfors, Långed, Koppoms järn-manufaktnrverk, Gustafsfors, Töcksfors, Lennartsfors och Hänsfors, utgjordes större delen af arbetspersonalen af gammal bruksarbetarstam, som fanns redan på de förra järnbrukens tid, hvilket ju äfven bevisar, att de gamla järnbrukens nedläggande ej förorsakat någon större utvandring ej ens af dem som närmast berördes däraf. De till industriorterna inflyttade voro i allmänhet från den närmaste trakten, och torparsönerna äro betydligt Hera än bondsönerna, Tillströmningen af arbetssökande till de industriella verken är i allmänhet ganska stor, så att man där alltid har tillräckliga arbetskrafter. Endast pa ett par enstaka ställen, där arbetsledningen uppgafs lämna åtskilligt öfrigt att önska hvad behandlingen af arbetarna beträffar, var det

understundom svårt att hälla arbetskontin-genten fulltalig, så att man måste begagna sig af löst, kringdrifvanile folk. Det norska järn manufakturverket Mustadsfors, som startats »inder det sista årtiondet och bedrifver tillverkning af spik och söm, har c:a 400 arbetare. Ungefär 20 äro norrmän, anställde som förmän, och resten svenska arbetare frän alla trakter af Vedbo. Af arbets-

styrkan utgöras c:a 100 at. af kvinnor, sora sysselsättas med sortering 0('h inpackning. De äro arbetardöttrar och torpardöttrar ej blott från Steneby, Ödsköld och Tisselskog utan ibland äfven från mera aflägset liggande socknar, såsom l.)als-Ed oeh Håbol, där denna utvandring till Mnstadfors påpekades som en omständighet, som ytterligare försvårade möjligheterna att få kvinnlig arbetskraft vid landtbruket.

Någon mera detaljerad redogörelse för de ekonomiska förhållandena bland industriarbetarna torde ej i detta sammanhang vara nödvändig, då emigrationen bland dem är jämförelsevis liten, oeh då den, som ibland förekommer, kan förklaras ur mera rent psykologiska motiv. Som allmänt omdöme gäller, att arbetarna ha en ganska god ställning och trifvas jämförelsevis bra, kanske mest till följd af en tillmötesgående och omtänksam arbetsledning. Fackföreningsrörelsen '»ar ännu ej hållit sitt intåg (vid Koppoin fanns dock en afdelning af Svenska arbetarförbundet), och ledningen skötes fortfarande i en i bästa mening patriarkalisk anda, under medvetande om plikterna mot en gammal bruksarbetarstain, som i generationer, son efter fader, ägnat ett lif af arbete åt bruket. De flesta företag äro visserligen numera ombildade till moderna, opersonliga bolag, men arbetscheferna äro oftast födda och uppfödda på platsen och ha därför större intresse al att ställa det så bra som möjligt för arbetarna. Löneförhållandena äro rätt växlande. Vid Billingsfors hade fabriksarbetarna lägst 900 kr., och åtskilliga kommo upp till 1,H00—2,000 kr. om aret. De, Slim sysselsättas med utearbete, ha lägst 2-4 o kr. pr dag. Bostad tillkommer dessutom för alla. Af lönen insättas månatligen 5 % på postsparbanken, hvilka medel ej få lyftas utan disponentens medgifvande. På postsparbanken i Billingsfors fanns för närvarande c:a •»0,000 kr., hufvudsakligen insatta af arbetare, men åtskilliga ha äfven pengar på deposition i Uddevalla och Bengtsfors. Ungefär 20 arbetare ha på de sista åren med hjälp af sina besparingar uppfört egna hem på bolagets mark, som upplåtits för lifstid mot ett årligt ärande af 10 kr. pr tomt. Billingsfors' bruk var det som otvifvelaktigt erbjöd sina arbetaro de största förmånerna, men äfven på andra ställen voro löneförhållandena ungefärligen desamma. 1 Bengts-fors visade taxeringslängden en årlig inkomst af 600—1,500 kr. för aJ"betarna, med de lägsta aflöningarna vid sulfitfabriken och de högsta, 'ned en dagspenning upp till 5 kr., för arbetarna vid den elektrokemiska fabriken. Den årliga genomsnittsinkomsten vid de industriella företagen torde belöpa sig till ungefärligen H00 kr. Vid Töcksfors och Lennartsfors voro aflöningarna i allmänhet lägre till följd af tillökningens natur (man framställde där teknisk massa), men förmånerna i öfrigt och behandlingen af arbetarna voro sådana, att det där var en ännu större sällsynthet än på andra platser, att någonflyttade och sökte sig arbete på annat håll. En omständighet, som bidrog att hålla arbetarna kvar, var den nästan öfverallt förekommande beredvilligheten att upplåta mark oeh förmedla lån för byggandet af egna hem. något hvaraf man i stor utsträckning begagnat sig. Från en och annan arbetare framhölls det betänkliga i att genom förvärfvandet af ett eget hem låsa fast sig för framtiden i ett industrisamhälle, där industrien, utom af vanliga oberäkneliga konjunkturförhållanden, äfven är beroende af en skogstillgång, som lätt löper fara att bli uttömd, så att driften måste inskränkas eller kanske t. o. m. nedläggas.

En sak, som medverkade till det, relativt stora välståndet bland arbetarna, var den allmänt utbredda nykterheten. Vid Billingsfors oeh åtskilliga andra fabriker voro ända till 9(1 % af arbetarna medlemmar af absolutistiska föreningar, oeh de öfriga mestadels äldre arbetare, som i alla fall förde ett ordentligt lefnadssätt. 1 detta sammanhang bör en omständighet anföras, som gaf anledning till talrika klagomal, nämligen de på sista tiden anlagda ölbryggerierna i Bengtsfors, Gustafsfors och Ar jeng. Dessa hade ytterst ofördelaktigt inverkat på de förut lugna samhällena och gifvit upphof till ett tilltagande fylleri och därmed förenade oordningar och slagsmål.

Den nuvarande emigrationen och dess orsaker samt botemedel.

Den nuvarande emigrationen har en utsträckning och fördelning, som visserligen ej i detalj kan förklaras ur traktens komplicerade näringsförhållanden men dock nödvändiggör påpekandet af vissa drag.

Den väldiga ut vand rarströmmen kommer nästan uteslutande från den jordbrukande klassen. Medan massor af bondsöner och bonddöttrar, förmögna oeh mindre välbärgade i samma utsträckning, årligen söka sin lycka på andra sidan hafvet, är det endast mera sällan som industriarbetaren emigrerar, och när det någon gång sker, är det oftast skäl af privat natur, som förmått honom därtill.

Ehuru de ekonomiska förhållandena numera äro betydligt mera utjämnade än förut, kan man i stort sedt tala om en mindre emigration inom de trakter, som närmare beröras af den nutida industrien, d. v. s. socknarna omkring Dalslands kanal ocb Järnskog. Att sådana socknar som Rölanda, Gesäter och Sillerud, trots de nuvarande, betydligt större ekonomiska möjligheterna, dock förete en stadigt sjunkande folkmängd, beror till en del på den forna starka utvandringen under dåtida dåliga konjunkturer, som tyckas ha knäckt jordbrukets förmåga af bärighet och framför allt medfört den traditionen i ungdomens uppfattning, att de, när de skola ut i lifvet, nödvän- flyttade och sökte sig arbete på annat håll. En omständighet, som bidrog att hålla arbetarna kvar, var den nästan öfverallt förekommande beredvilligheten att upplåta mark oeh förmedla lån för byggandet af egna hem. något hvaraf man i stor utsträckning begagnat sig. Från en och annan arbetare framhölls det betänkliga i att genom förvärfvandet af ett eget hem låsa fast sig för framtiden i ett industrisamhälle, där industrien, utom af vanliga oberäkneliga konjunkturförhållanden, äfven är beroende af en skogstillgång, som lätt löper fara att bli uttömd, så att driften måste inskränkas eller kanske t. o. m. nedläggas.

En sak, som medverkade till det, relativt stora välståndet bland arbetarna, var den allmänt utbredda nykterheten. Vid Billingsfors oeh åtskilliga andra fabriker voro ända till 9(1 % af arbetarna medlemmar af absolutistiska föreningar, oeh de öfriga mestadels äldre arbetare, som i alla fall förde ett ordentligt lefnadssätt. 1 detta sammanhang bör en omständighet anföras, som gaf anledning till talrika klagomal, nämligen de på sista tiden anlagda ölbryggerierna i Bengtsfors, Gustafsfors och Ar jeng. Dessa hade ytterst ofördelaktigt inverkat på de förut lugna samhällena och gifvit upphof till ett tilltagande fylleri och därmed förenade oordningar och slagsmål.

Den nuvarande emigrationen och dess orsaker samt botemedel.

Den nuvarande emigrationen har en utsträckning och fördelning, som visserligen ej i detalj kan förklaras ur traktens komplicerade näringsförhållanden men dock nödvändiggör påpekandet af vissa drag.

Den väldiga ut vand rarströmmen kommer nästan uteslutande från den jordbrukande klassen. Medan massor af bondsöner och bonddöttrar, förmögna oeh mindre välbärgade i samma utsträckning, årligen söka sin lycka på andra sidan hafvet, är det endast mera sällan som industriarbetaren emigrerar, och när det någon gång sker, är det oftast skäl af privat natur, som förmått honom därtill.

Ehuru de ekonomiska förhållandena numera äro betydligt mera utjämnade än förut, kan man i stort sedt tala om en mindre emigration inom de trakter, som närmare beröras af den nutida industrien, d. v. s. socknarna omkring Dalslands kanal ocb Järnskog. Att sådana socknar som Rölanda, Gesäter och Sillerud, trots de nuvarande, betydligt större ekonomiska möjligheterna, dock förete en stadigt sjunkande folkmängd, beror till en del på den forna starka utvandringen under dåtida dåliga konjunkturer, som tyckas ha knäckt jordbrukets förmåga af bärighet och framför allt medfört den traditionen i ungdomens uppfattning, att de, när de skola ut i lifvet, nödvän-

digtvis måste söka sin lyeka i Amerika. Den större emigrationen i Vedbo kan likaledes ej förklaras annat iin ur de historiska förutsättningarna.

Det förtjänar dessutom att anmärkas, att man öfverallt haft den uppfattningen, att emigrationen efter sekelskiftet

gjort sig betydligt mera kännbar än årtiondet förut, oeh att man i synnerhet 1 gränssocknarna är beredd på att den skall antaga ännu större dimensioner till följd af genom unionsbrottet inträdda, försämrade förr hållanden.

Öl' vergå vi till den nuvarande emigrationens orsaker, sådana som de framhållits af traktens befolkning, bör det först understrykas, att man i allmänhet ingalunda kunde tala om någon ekonomisk nöd eller ekonomiska svårigheter, som i likhet med förhållandena under föregående tider tvinga befolkningen att utvandra för att i Amerika eller i andra främmande land söka sin utkomst. Allestädes påpekades* att ställningen nu vore afsevärdt bättre än fordom oeh ingalunda sämre än i andra delar af vårt land, där man ej kan spåra någon större emigration. Att utvandringen emellertid bör ledas tillbaka till jordför-uålianden och är nära förknippad med dessa, torde redan af hvad i det föregående är sagdt om den starka heinmansklyfningen, jordbrukets efterblifvenhot m. m. vara tydligt, men det återstår dock att gß en framställning af frågan, sådan den ter sig från befolkningens egen ståndpunkt. De olika meningarna om hvad som för närvarande mest bidrager till att emigrationen har så stor omfattning kunna J11 divergera i mångt och mycket, men i stort sedt ha dock framkommit vissa hufvudpunkter.

Vi ha förut sett, huru gårdslotterna på grund af den starka hemmansklyfningen och talrika jordafsöndringarna kommit att bli allt mindre, särskildt i Nordmarken, så att de för närvarande ha en storlek, sådan att deras innehafvare först med tillhjälp af biförtjänster kunna skaffa sig tillräcklig bärgning. När pä en sådan gård en talrik barnskara uppväxer, är det numera i de flesta fall omöj-iigt, att den efter föräldrarnas död skulle kunna styckas mellan 8,yskonen och gifva dem alla uppehälle. Om man hade, lust att öfvertaga den i sambruk, skulle det naturligtvis vara betydligt fördelaktigare. (Under resan påträffades mänga gårdar, som sköttes i sambruk af flera syskon, oeh dessa redde sig i allmänhet utmärkt, °t'ta nog till grannarnas förvåning, och uppvisade ett väl skött jordbruk.) Men det gamla bondearistokratiska åskädningssättet att vilja bli en fri och oberoende man på egen torfva, nedärfdt från flera generationer, som alltid haft för vana att vid arfskifteu stycka egendomen, sä att hvar och en fick sin rättmättiga andel med fri och Oinskränkt besittningsrätt, detta åskådningssätt har svårt att vänja 8lg vid tanken på samhruk äfven i de fall, då sådant skulle vara

fördelaktigt. Redan tidigt vaknar hos ungdomen begäret att söka fa en oberoende ställning. Man söker så fort som möjligt komma från hemmet, där man vanligtvis endast får obetydliga kontanter att röra sig med och där man ej vill nedlägga arbete på den jord, som man i en framtid måste lämna för att söka sig utkomst på annat håll. Af samtalen med befolkningen framgick, att bonden ofta ser ned på industriarbetaren och ej kan förlika sig med hans beroende ställning och därför afvisar hvarje tanke att inom industrin skaffa sig sitt uppehälle. De, som möjligen skulle vilja bli industriarbetare, finna, att man vid fabrikerna i allmänhet har fullt upp med folk, och att någon utvidgning af rörelsen ej under nuvarande kommunikationsförhållanden är tänkbar. Att det längre inåt landet möjligen kan finnas arbetstillfällen, därom är han fullständigt okunnig, och då är det naturligt, att han beger sig till Amerika, där han vet, att arbetstillfällena äro många och goda, och där anförvanter och grannar på kort tid skaffat sig en oberoende ställning och nått ett välstånd, som är otänkbart hemma i Sverige. Den ofvan framhållna tankegången och obenägenheten för att i hemlandet få en utkomst annat än som fria och oberoende hemmansägare framhölls i synnerhet i Nordmarks härad och bestyrktes af det faktum, att därstädes ej förekommit så talrika torp- och jordupplåtelser, då utskiljandet af ett, egendomslöst jordproletariat alltid hämmats genom en starkare hemmans klyfning. 1 närheten af åtskilliga industricentra, företrädesvis i Vedbo, torde emellertid denna känsla af samhörigheten med fädernetorfvan och det nedärfda begäret efter en fri och oberoende ställning ej göra sig märkbart gällande. Den lifliga beröringen med industrien, som ger många tillfällen till biförtjänster och ekonomiska resultat, vida öfverstigande jordbrukets förmåga, kan ej undgå att inverka på allmogens uppfattning. För närvarande försiggår nog en ombildniugsprocess i åskådningssättet, som visar sig i en större benägenhet hos bondsönerna att bege sig till industrien, där de. lockas af den högre aflöningen, som de kunna komma i åtnjutande af omedelbart efter sitt arbete. Denna industrialisering i hemmansägarens uppfattning och det ökade hegäret efter förtjänster i reda penningar, hvilket alltid lätt medföljer en uppväxande industri, har gjort ett märkbart intrång på den gamla bondearistokratiska uppfattningen af plikterna gentemot fädernetorfvan. Men man måste nog i alla fall ge dem rätt som påstå, att det öfvervägande flertalet af emigranter helt säkert skulle ha

förblifvit hemma, om de haft möjligheter att få en egen torfva, där de kunnat blifva något sånär besutna.

Att jordbrukets efterblifvenhet äfven förorsakar ett större begär att utvandra och att en ömsesidig växelverkan mellan dåligt skött jordbruk och emigration förefinnes, därpå gifvas alltför påtagliga3. VEDBO 0011 NORDMARK. EMIGRATIONEN OCII DESS ORSAKER. 10

bevis. Framför allt kan naturligtvis ej fädernas ständiga klagomål öfver bur usel landtbrukaren ställning är underlåta att bibringa det uppväxande släktet den uppfattningen, att jordbruket är den sämsta tänkbara förvärfskällan. Föräldrar, som af en eller annan anledning ej kommit att utvandra utan ägnat bela sitt lif åt fädernegårdens skötsel och förkofran, ge ofta sina barn respengar för att de i Amerika skola kunna få en bättre ställning än här hemma. Denna tämligen genomgående undervärdering af möjligheterna i hemtrakten, som ungdomen under sin uppväxttid fått höra, kan ej undgå att göra starkt intryck.

Vi ha i det föregående sett, huru de med åren allt talrikare bolagsförvärfven af jordegendomar ofta äro förbundna med jordbrukets tillbakagång och åtminstone i vissa trakter hota att undantränga det självfägandc bondeståndet. Det är naturligt, att benägenheten att utvandra hos bolagsarrendatorernas barn skall vara om inte större så ändock åtminstone lika stor som hos hemmansägarens söner oeh döttrar, ty de förra ha i allmänhet sämre förmögenhetsställning och ännu mindre utsikter för framtiden och bindas ej af känslan af bofasthet utan fålla ytterst lätt offer för lusten att Utvandra. De mindre brukarnes ställning under Saugbrugsfore-n'ngen hade dessutom under den sista tiden enligt allmänt omdöme blifvit sämre än förr; särskilt klagade man öfver att bolaget numera Var synnerligen obenäget att underhålla åbyggnader. Arrendatorerna °ch deras söner äro ju dessutom helt och hållet beroende af de "ikomster, som bolagen kunna gifva. Som exempel på att misshälligheter mellan arrendatorer och bolagen kan föranleda utvandring kan anföras, att. på en af Saugbrugsforeningens egendomar i Töcksmark 6 å 7 personer våren 1907 emigrerade på grund af uppkomna tvistigheter med bolaget. Att arrendatorer och deras familjer äro]uera predisponerade för emigration än självfägande bönder, framhölls 1 synnerhet beträffande Sillerud, som ju har att uppvisa betydande bolags! or värf. De flesta bolagsköpen äro visserligen af ganska sent datnm, många brukare utgöras af de gamla ägarna till gården, hvilka ofta sitta ined besparingar, och dessutom ha skogsafverkningarna varit mycket stora på den sista tiden och gifvit talrika biförtjänster, hvilket allt inverkat, att man ännu ej bland dem kan tala om "agon i ögonen fallande emigration. Men farhågorna för att arren-datorsklassen därstädes i en framtid skall ge upphof till en betydande utvandring äro otvifvelaktigt mycket välgrundade.

Visserligen äro de i det föregående framhållna bristerna i traktens näringsförhållanden många gånger af sådan art, att de förklara hvarför en emigration fortfarande förekommer, men att den ännu lur en sä vidsträckt omfattning, det torde i främsta rummet få tillskrifvas psykologiska orsaker, nämligen sådana, som ligga i för-4fi EMIGRATIONSCTREDN INGEN. BILAGA VIII. BYGDKUNDERSÖKNING AR.

bindelserna med Amerika och släktingarna därstädes. När man betänker, att de personer, som ej i Amerika ha närmare anförvanter, bröder, systrar, föräldrar eller barn, äro ytterligt sällsynta — nnder mina resor i bygderna lyckades åtminstone ej jag träffa någon dylik, — kanske man förstår betydelsen 1 häraf. Förbindelserna mellan släktingarna i Amerika och hemlandet uppehållas först och främst genom en liflig brefväxling. Svensk-amerikanen försummar i dessa bref ingalunda att framhålla fördelarna i de amerikanska förhållandena och öfverdrifver dem ej sällan. Det är uppgiften om huru många dollar han förtjänar om dagen och de relativt billiga lefnadsomkostnaderna, som för honom blir del väsentliga innehållet i brefvet och äfven för de hemmavarande, som genast multiplicera inkomsterna med 3-75 och anställa jämförelser med de svenska förhållandena, som då komma ohjälpligt i efterhand. Visserligen heter det ej numera som för några tiotal år sedan: »Här kan man så gott som gratis få jord på ömse sidor om järnvägsskenorna, jord, som man ej behöfver vare sig gödsla eller utdika», men do påstådda utkomstmöjligheterna äro i alla fall sådana, att man omöjligen kan undgå att längta bort från de små förhållandena här hemma och bege sig dit öfver för att förtjäna ett kapital. Som brefvet dessutom ofta slutar med uppmaning till de hemmavarande att komma öfver och mottaga en anställning, som man lätt kan skaffa, och med erbjudande af respengar, är det underligt, att ens någon kan undgå frestelsen att resa öfver till Amerika och

där pröfva sin lycka. I synnerhet äro naturligtvis brefven från den första Amerikatiden, dä man ännu endast hunnit fästa sig vid de amerikanska löneförmånerna och ej kommit till insikt om att det gamla hemlandet dock kan bjuda förmåner, som saknas därute, uppfyllda af öfverdrifna blomstermålningar. »Kasta yxan, spaden eller hvad du håller i handen», började ett bref från en nyss utvandrad, »och kom genast hitöfver!» — Denna emigrantvärfning bland hemmavarande är synnerligen stor, och så fort någon kommit öfver till Amerika, skickar han ofta biljett till en broder eller syster, och på samma sätt komma ej blott de flesta af syskonen öfver ntan äfven bekanta frän samma by. Denna lätthet att få biljett eller respengar bidrager naturligtvis i hög grad till utvandringen. 1 sammanhang med brefväxlingen bör en omständighet påpekas. Åtskilliga af emigranterna misslyckas, och heinliyttade svensk-amerikaner kunna berätta många exempel härpå, men sådana låta i regel aldrig höra af sig, och man är för öfrigt mycket obenägen att omförmäla tillfälliga motgångar. l'ä detta sätt får man här hemma i de flesta fall allt för litet begrepp om skuggsidorna i det amerikanska lifvet och tager ensidigt intryck af emigranter, som komma till välstånd och förmögenhet.3. VEDBO 0011 NORDMARK. EMIGRATIONEN OCII DESS ORSAKER. 10

Öfverallt i bygderna finnas talrika Svensk-amerikaner, som kom-mit hem med en sparad slant och Öfvertagit fädernegården eller köpt sig en egendom, och dessa äro ännu mera påtagliga bevis på goda förhållandena på den andra sidan hafvet. De försumma ej att dagligen för de hemmavarande framhålla, hur efterblifvet hemlandet är i jämförelse med Amerika, hvilket äfven förspörjes vid de talrika besök, som svenskamerikanerna gärna aflägga i hembygden, öra de närmaste delarna af Sverige och arbetstillfällena därstädes känner man föga eller intet, medan däremot alla dagligen och stundligen höra Amerika framhållas som det land, där det bjudes oanade möjligheter för framtiden, där anhöriga och bekanta på kort tid samlat rikedomar, och där man lätteligen kan förtjäna 7 kr. mot 2 kr. här hemma. Ett litet drag, sotn nog är mera än en Mlfällighet, må omnämnas till belysande af den bland allmogen rådande uppfattningen. Jag besökte en dag en småbrukare, som ansågs vara bland de mest intresserade i sin trakt, och talet rörde 8,g om småbrukets ställning oeh framtida möjligheter, och han talade entusiastiskt om huru mycket mera jorden skulle kunna gifva, blott insikten härom hos befolkningen kommit till medvetande och gifvit upphof till en fullt rationell skötsel. Han tycktes fylld m«d förhoppningar om att de goda löften för framtiden, som spårades, nog skulle infrias. Samtalet kom mot slutet in på privata förhållanden, då han meddelade mig, att han skulle sända sin äldste son till Amerika. Dels ville ban låta denne undgå den långa värn-Plikten, hvilken han — som jag vill minnas — hoppades skulle bli upphäfd, men det väsentligaste skälet var, att ban ville, att sonen »skulle ut och förtjäna sig något att reda sig med». Hemmansägaren 'fråga ansågs ganska välbärgad, så att en resa till Amerika var långt ifrån nödvändig. Han hade själf under ett långt lif motstått lockelsen att resa ditöfver och i stället med ifver och intresse förkofrat sitt jordbruk samt visat att detta lönade sig. men när det för honom gällde att bereda sonen en framtid, då låg tanken på Amerika närmast. Liknande erfarenhet gjordes äfven på ett annat ställ,,.

De svenska tjänstflickorna äro ju mycket eftersökta i Amerika,

de hemmavarande kvinnorna äro därför ofta utsatta för synnerligen energiska öfvertalningar från bekanta i Amerika, som för egen eller andras räkning erbjuda dem tjänst. Till kvinnornas emigration inverkar också begäret att få gä fint. klädd och öfriga förmåner, hvaraf man därute kan komma i åtnjutande. Bekanta svensk-ainerikanskor uppvisa vid sina besök i hemlandet eller på hemskickade porträtt en oanad elegans, som ej kan undgå att göra intryck.48 EMIGliAT[OXSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

Det bekanta faktum, att svensk arbetskraft i Amerika noteras synnerligen högt, och att rikliga arbetsmöjligheter i allmänhet stå svenskarna till buds, bör man äfven taga i betraktande. En hemkommen svensk-amerikan, som i flere decennier varit förman vid ett amerikanskt sågverk och haft talrika förbindelser med amerikanska arbetsledare, berättade, att han nyligen från en dylik erhållit ett bref med uppmaning att om möjligt söka skaffa 60 svenska arbetare till ett företag. Till ökningen af emigrationen under de senare åren efter sekelskiftet bidrager nog den omständigheten, att de tio sista åren, särskildt i Amerika, kännetecknats af ett oerhördt uppsving på alla områden och en stor utvidgning af den industriella verksamheten och stegrade löner, som mer än vanligt lockat arbetskraft från främmande land.

Ytterligare ett exempel på de rent psykologiska faktorer som för närvarande kunna sägas vara de hufvudsakligen bestämmande, må anföras. För åtskilliga är sedan utvandrade från Artemark till Alaska en bemmansägareson, som lyckades upptäcka några mycket gifvande guldfält, sä att han inom kort blef mycket rik. Hans förmögenhet uppskattas till flera millioner. Det är tydligt, att ryktet oiu hans oerhörda tur skulle väcka verklig sensation i hembygden och oemotständigt locka traktens ungdom att äfven fresta lyckan. Samtliga personer därstädes, som besöktes för upplysningars vinnande, försummade ej att först och främst framhålla, att »guld-kungen» spelade en mycket stor roll för utvandringen från socknen. När för öfrigt under tillfälliga samtal med traktens befolkning talet kom in på Amerika, visade det sig, att han blifvit en nästan mytologisk person, som i sig förkroppsligade alla drömmar om de möjligheter till lycka och rikedom, som Amerika ensamt kan skänka, och för hvilkas ernående ej börd och förmögenhet vore nödvändiga förutsättningar såsom i hemlandet.

Frågan om den nuvarande värnpliktens inverkan pä emigrationen var föremål för mycket skiljaktiga meningar, och någon bestämd nppfattning beträffande densamma var mycket svår att ernå. En sak torde emellertid kunna fastslås som faktum, nämligen att utvandringen åren 1902, 1903 och strax efter den nya härordningsreformen varit mycket starkare, än hvad den förut varit, och ofta starkare, än hvad den sedermera blifvit. Så t. ex. utvandrade år 1902 från Silbodals socken 58 personer, medan siffran sedermera hållit sig kring 20—30, och af dessa 58 hade sannolikt åtminstone ett tiotal utvandrat hufvudsakligen för värnpliktens skull. Många personer, som hänvisat till en liknande ökning strax efter 1892, hafva därför framhållit, att det endast är under dylika öfvergängs-perioder, som värnplikten kan sägas ha någon större betydelse. Att den naturligtvis i hög grad bidrager till utvandringslnsten, kunde3.

(le ej förneka, men andra orsaker voro dock de hufvudsakligen bestämmande, och den har endast allmän betydelse därigenom, att man passar på att utvandra före dess fullgörande. Många läll påvisades äfven, där man trots erbjuden plats i Amerika dock före afresan fullgjorde värnpliktstjänstgöringen. Andra däremot betonade mycket starkt den uppoffring af tid och pengar, som exercisen medförde och som vållade synnerligen stora svårigheter i mindre väl bärgade hem och i trakter, där större brist på arbetskraft var rådande, och framhöllo att jordbruket härigenom råkat i ännu större betryck. Allmänt förspordes, att värnpliktens fullgörande föresväfvade ungdomen som en tid, då de skulle behandlas ej som fria medborgare utan som offer för officerarnes ofta hänsynslösa godtycke. De återvändande beväringarne medföra vid sin hemkomst från lägerplatserna talrika berättelser om dålig behandling, som verkat särskildt upprörande på dessa bondsöner, som äro vana vid ett fritt och oberoende lif. Dessa berättelser spridas sedermera och förfela ej att göra sin verkan. Åtskilliga bli öfveransträngda och nedbrutna för lång tid, och den militära läkarvården var synnerligen impopulär. En förbättring i sistnämnda hänseende torde vara viktigast, och man framhöll, att landets ungdom vid fullgörandet af sin medborgerliga plikt åtminstone kunde fordra, att den ej genom brister i läkarvården riskerar sin hälsa. Att ungdomen själf vid talet om emigrationen ofta starkt framhöll värnplikten, behöfver emellertid ej hindra, att andra faktorer äro de hufvudsakligen inverkande. Man kunde ingalunda värja sig för den tanken, att det myckna talet om värnplikten som orsak till utvandringen mången gäng verkade som om det erhållits frän tidningspressen och andra, som utan att ha sett förhållandena på närmare håll varit benägna att öfverdrifva betydelsen häraf. Som slutligt, omdöme må sägas, att om värnplikten plötsligen upphäfdes, detta knappast skulle inverka i någon högre grad på utvandringens storlek.

Däremot skulle helt säkert återinvandringen af svensk-amerikaner märkbart ökas genom vissa ändringar i vftrnpliktslagen. Svenskamerikaner, som voro hemma på besök, och alla andra personer hade i detta fall fullkomligt samstämmiga uttalanden. Massor af svenskar i Amerika, som äro i trettioårsåldern, önskade ingenting liellre än att återvända och bosätta sig i hemlandet men fruktade att vid hemkomsten bli tagna af länsmannen och förda till lägerplatserna tör att där fullgöra siu försummade exercis. Som 'de emellertid °fta äro familjefäder och i den ålder att de blifvit obekväma för lägerlifvets strapatser, synes dem denna uppoffring alltför stor. Sedan de väl hunnit öfver 40 år, äro de betydligt mera inför lifva,de med amerikanska förhallanden och obenägna för större ändringar i sitt lif, hvadan de oftast stanna kvar i Amerika. Allmänt fürsäk """,«. 450 K M IQ

rades, att en lagändring sådan som t. ex. befrielse frän värnpliktstjänstgöring efter fyllda 30 år för svensk, som utvandrat före 21 år, ytterst verksamt skulle bidraga att befordra återinvandringen.

Emigrationen kanske dessutom i någon mån måste tillskrifvas en i folklynnet inneboende lust att komma ut ocb se sig omkring. Det något enformiga lifvet i dessa skogsbygder, där det ofta nog är långt mellan byarna och där man knappast ser andra människor än de närmaste grannarna, alstrar hos ungdomen en vantrefnad, som blir ännu större genom jämförelsen med de amerikanska förhållandena, som man känner genom beskrifningar i bref.

Af den föregående framställningen af Vedbo och Nordmarks häraders ekonomiska ställning och de omständigheter, som företrädesvis bidraga till utvandringens storlek, är det tydligt, att uppfattningen af hvad som kan göras för att hämma emigrationen ej kan vara alltför optimistisk. Äfven om nödvändiga åtgärder för näringslifvets uppryckande vidtagas, kan inan dock befara, att detta oaktadt en ständig ström af ungdom kommer att söka sig öfver till Amerika. När man i alla fall går att föreslå positiva åtgärder, så sker detta icke så mycket för att minska utvandringens storlek som fastmera att öka immigrationen af svensk amerikaner.

Det torde nämligen kunna sättas som regel, att de flesta emigranter vid sin afresa hafva för afsikt att endast stanna därute några ar för att förtjäna ett kapital och sedermera återvända till hemlandet. Förut har framhållits, att de flesta under sin första tid i Amerika i sina bref och annorledes uttrycka sin stora belåtenhet med de ekonomiskt gynnsamma amerikanska förhållandena, men sä småningom, när man hunnit vänja sig vid allt det nya, vaknar minnet af hemtrakten till allt starkare lif, och man får en allt starkare förnimmelse af, att man dock med tusen trådar är bunden vid det gamla Sverige. Man har lyckats skrapa ihop några tusen kronor, känner sig ganska uttröttad af det härda arbetet och beslutar att resa hem på några månaders besök. Ofta nog tänker man att under besöket i Sverige »se sig om efter något lämpligt» och att åter bosätta sig hemma. När man vill köpa sig en egendom, visar det sig emellertid i de flesta fall ytterst svart att i hemtrakten komma åt en jordbit för rimligt pris, och att bosätta sig i en annan trakt, därtill har man ingen lust. Sedan har man den obehagliga värnplikten, som verkar alltför motbjudande för att man skulle vilja underkasta sig den. Slutligen tycker man nog ofta, att förhållandena här hemma äro alltför små, och att utvecklingsmöjligheter för framtiden saknas. Resultatet blir därför oftast, att man kanske med tungt hjärta åter för andra gången lämnar fosterbygden, och sedan har man i allmänhet blifvit införlifvad med Amerika, sä att ej ens möjliga, framtida besök i hem-3.

landet skulle kunna locka till bosättning. Allestädes framhölls, att de mycket talrika besöken af svensk-amerikaner skulle i större utsträckning än för närvarande bli anledning till att man stannade kvar, om bättre förhållanden vore rådande. Immigrationen har redan nu rätt stor betydelse, hvilket framgår af de statistiska uppgifterna. Under tioårsperioden 1891—1900 utvandrade från Nordmarken 1,952 personer och åter in vandra de 639, och motsvarande siffror för Vedbo härad äro 2,847 och 888. De hemvändande medföra vanligen ett litet kapital, hvarmed de i Sverige inköpa en gård. De hafva ofta nog en företagsamhet och energi, som ej undgår att inverka på de hemmavarande. Särskildt i Rölanda och (iesäter äro svensk-amerikanerna mycket talrika, hvilket nog sammanhänger med att socknarna på grund af naturförhållandena så godt som uteslutande hafva jordbruk och boskapsskötsel till näringskälla. Det synes som om sambandet med den jord, som man under träget arbete måste odla för att fä sitt uppehälle, är större här än i de trakter, där man genom förtjänster på skogsaffärer o. d. gjort sig mera oberoende af jordbruket. 1 dessa socknar kunde man, som ofvan nämnts, tydligt förmärka den större företagsamhet och idoghet, hvartill svenskamerikanerna genom sin verksamhet gifvit upphof.

Eör att söka hämma emigrationen och befordra immigrationen i dessa trakter bör man vidtaga alla nödvändiga åtgärder för ett bättre tillgodogörande än hittills af de naturliga möjligheterna. Jordbruket har visserligen en ganska ojämn kamp att föra med industri, bolags välde och följderna af emigrationen, men de små ansatser till uppryckning, som bär och hvar gjort sig märkbara vid bildande af landtmannaföreningår m. m., böra på allt sätt understödjas. Det underströks från många håll, att ett väl skött jordbruk är den enda näringskälla, sotn i längden kan bevara välmåga åt en bygd, och at hvars förkofran man bör ägna så mycken omsorg som möjligt för att göra

sig oberoende af möjliga kriser i industrien och skogsaffärerna. Premieringar, undervisningskurser oeh anslag till studieresor hafva rednn skapat intresserade och energiska småbrukare, och får man blott klart för sig, att. jordbruket, om det skötes rätt, lcan lämna god afkastning, komma nog exemplen att efterföljas.

Den viktigaste förutsättningen för att framtiden skall kunna erbjuda bättre förhållanden, sådana att befolkningen skulle vilja stanna kvar i hemtrakten, är förbättrade kommunikationer. Detta gäller först och främst om Nordmarks härad, men äfven om gränstrakterna i Vedbo. Det allmänt kända behofvet härutinnan, som "led anledning af de olika inlandsbaneförslagen tagit sig sä kraftigt uttryck i offentliga möten, petitioner och agitation i lokal- och hufvudstadsjiresscn, framhölls synnerligen lifligt, under hänvisning52

till de nuvarande förhållandena, dä man åtminstone under vintern är fullkomlige isolerad från yttervärlden. Nordmarks härad saknar hvarje järnväg, och från nordöstra gränsen, där man har de bästa kommunikationerna, är det c:a 2 mil till närmaste station, Åmot på nordvästra stambanan. Under sommaren liar man i de södra socknarna, Töcksmark, Trankil, Fågelvik, Silbodal och Sillerud, sjöförbindelse nedåt I)als-Ed och Bengtfors, men om vintern måste man resa till de närmaste järnvägsstationerna, Åmot eller Bengtfors, ilit man kan hafva ända till tf à 8 mil. Tager man dessutom i betraktande, att mänga vägar äro nästan ofarbara t. ex. Östervallskog-Järnskog, Lennartsfors—Årjeng, Nössemark—Dals-Ed, inses, att förbindelserna med yttervärlden äro de sämsta möjliga. Särskildt i gränstrakterna är bristen på kommunikationer numera efter unionsbrottet ytterst kännbar. Förr hade man ju alla sina ekonomiska förbindelser med Norge, som genom anläggandet af järnvägar strax invid gränsen, utmärkta landsvägar och upprättandet af statsunderstödda ångbåtsförbindelser i gränssjöarna sugit till sig all trafik och förvandlat dessa trakter till ett norskt uppland, som är mera norskt än svenskt. Efter unionskriscn ha förbindelserna med Norge afbrutits, men något samband med det öfriga Sverige är omöjligt att erhålla med de nuvarande kommunikationerna. Den rent nationella synpunkten för inlandsbanans dragande genom gränstrakterna, nämligen den, att det gäller att under svenskt inflytande lägga dessa bygder, som eljest äro hänvisade belt och hållet till Norge, och att, hindra den norska trävarurörelsen att lägga under sig all jord, hvartill den redan nu gjort god början, torde vara tillräckligt behjärtansvärd. Om ej bättre förhallanden snart inträda, får man vara beredd på en ännu större utvandring. Den nuvarande befolkningen har haft all sin trafik och afsättning på Norge, och de flesta känna ytterst väl den närmaste delen af Norge och hafva många gånger besökt de norska städerna. Sverige är däremot ett nästan okändt land, och många 60- och 70-äringar hafva aldrig sett en svensk stad. När numera de fordom talrika biförtjänsterna i Norge upphört, faller det ingen in att tänka på att det möjligen inne i Sverige kan bjudas arbete, och följaktligen är det naturligt, att man i stället börjar tänka på Amerika. Allt flere bönder, som misströsta om att de mångåriga striderna om anläggning af bättre landsvägar skola leda till något resultat och att traktens järnvägs-fråga skall lösas, sälja sina egendomar, ofta till norrmän, och köpa en gard invid nordvästra stambanan eller i trakter med bättre kommunikationsförhållanden. 1 Östervallskog, där norrmän innehafva c:a 9,000 tunnland, eller 1/a af socknens areal, tala siffrorna ett tillräckligt tydligt språk om hvart utvecklingen för närvarande

leder.3. VEDBO 0011 NORDMARK. EMIGRATIONEN OCII DESS ORSAKER. 10

Den allmilnna misströstan, som förspordes efter 1007 års riksdagsbeslut i inlandsbanefrågan, oeb farhågorna för att inlandsbanan skall dragas till Kil och Bergslagsbanan inlösas, kan omöjligen undgå att inverka på emigrationen. Det starkt kända behofvet och den ifriga agitationen ha väckt ett sådant allmänt intresse för saken, att missräkningen nil känns så mycket större. När inan i dessa bygder ser, hur väl Norge i detta afseende sörjt för sina gränsbors välbefinnande, och finner att inan allt fortfarande af de svenska myndigheterna förvägras all kontakt med Sverige och hänvisas till det motbjudande beroendet af Norge, vore det mycket förklarligt om utvandringen i en framtid komme att antaga ännu större proportioner. Den som på nära håll haft tillfälle att se, hvad 1905 års händelser här betydde för väckandet och stärkandet af samhörighetskänslan med det öfriga Sverige, måste se det som en fosterländsk, bjudande plikt att allt göres för att med Sverige och svensk odling förbinda dessa trakter, där de naturliga rikedomarna — skogarna — i allt större utsträckning tillgodogöras af norrmän och ge ökad välmåga åt trävaruexportörer och affärsmän i de norska hamnstäderna. Hvad inlandsbanan

för öfrigt skulle betyda för traktens ekonomiska uppsving, är redan af det föregående tydligt och dessutom belyst i utredningar, petitioner, motioner och riksdagsanföranden, och jag vill här endast framhålla det förefintliga stora antalet mindre vattenfall, där industriella företag skulle kunna anläggas under förutsättning af bättre kommunikationer. Men äfven sjö- och kanalförbindelserna behöfva förbättras, och tanken på statsunderstöd, i likhet med hvad som är fallet på den norska sidan om gränsen, torde förtjäna beaktande. Förslag till en kanal, som stakats mellan Töckfors och Östervallskog, föreligger för närvarande jämte behöriga utredningar. Den föreslagna kanalleden från sjön Osten i östervallskog» socken till Stora Le skulle blifva 19 km. lång med ett djup af i allmänhet 2 meter. Kostnaderna beräknas till 293,000 kr. Slutligen äro en del landsvägsomläggningar, till hvilka förslag redan länge förefunnits, under nuvarande förhållanden absolut nödvändiga.

Att ett verksamt befordrande af cgna-hcmsfrdr/an skulle bidraga att hälla ungdomen kvar i hemlandet underströks kraftigt. Som egna hemslånen för närvarande äro ordnade, äro de ytterst svåra att erhålla och förbundna med sädana villkor och en sådan besvärlig och omständlig procedur, att allmänheten ej gärna vill begagna sig däraf. 1 Älfsborgs län, ilär egna-hcmslauerörelsen kommit under synnerligen energisk ledning, har inan trots de nuvarande bestämmelserna lyckats förmedla ett betydande antal län. Här har man 1 hvarje socken ett särskildt ombud, som kostnadsfritt tillhandagår de länosökande med upplysningar och nödvändig rättshjälp, ochman har lyckats lösa ett afsevärdt antal soldattorp, något som eljest är förbundet med ytterst stora svårigheter, eftersom bl. a. alla inteckningar, som hvila på stamhem manet, måste relaxcras. Att det trots den kostnadsfria rättshjälpen kan ställa sig svårt att lösa ett soldattorp, framgår däraf, att en f. d. korpral, som löst sitt torp, förklarat, att omkostnaderna vid självfva proceduren, landtniätarhjäip o. d. för honom gått till nära 200 kr. Att egna-hemslånerörelsen dock ej fyllde de berättigade förhoppningarna, påpekades allmänt. 1 Värmlands län och Nordmarks härad voro kommunalnämndsordförandena ombud för hushållningssällskapets egnahemsnämnd, men deras verksamhet inskränkte sig i allmänhet till tillhandahållandet af blanketter, och de voro vanligen alltför litet inne i frågan för att kunna meddela allmänheten råd och anvisningar. Under 1905 och 1906 inlämnades från bärandet 17 ansökningar om lån, men endast 2 beviljades. Många yttrade sina tvifvel om att egnahemsrörelsen skulle leda till något praktiskt resultat, såvida den ej blef förbunden med undervisning om full rationell skötsel af ett småbruk. Egnahemslånen skulle utan tvifvel kunna uträtta mycket godt i dessa trakter, där man pä grund af de stora biförtjänsterna kan reda sig med mindre arealer än annorstädes.

Emellertid äro svårigheterna att få köpa en egendom eller mindre lägenhet i allmänhet ganska stora, och de som säljas, t. ex. soldattorp, samla alltid en mängd spekulanter, sä att priserna ställa sig rätt höga. De kronodomäner, som finnas och kunde ställas till egnahemsrörelsens förfogande, äro obetydliga. Vi ha i Vedbo fyra f. d. militieboställen och i Nordmarken ett dylikt. De största förhoppningar voro däremot knutna vid de stora prästgårdarna, som efter en eventuell lönereglering för prästerskapet skulle kunna förvandlas till talrika småbruk. Prästerna självfva, som för närvarande ha oerhördt svårt att sköta sina boställen och klaga öfver de stora förlusterna pä jordbruket, skulle nog med glädje se ett dylikt förslag framläggas.

*

EMIGRATIONSUTREDNINGENS

BYGDEUNDERSÖKNINGAR

SUNDALS, NORDALS OCH

VALBO HÄRADER

AF

AXEL BRUSEWITZ

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1909

Inledning.

På uppdrag af den officiella Emigrationsutredningen företog jag under sommaren 1907 en resa i södra Dalsland, med uppgift att på ort och ställe utföra undersökningar angående utvandringen och i samband därmed de å hvarje trakt rådande sociala och ekonomiska förhållanden, för att sålunda om möjligt tränga närmare in på lifvef frågan om orsakerna till den från dessa bygder sedan länge pågående starka emigrationen.

Utgångspunkten för min resa var Vänersborg, dit jag anlände den 25 juni. För inhämtande af förberedande upplysningar besökte jag här åtskilliga personer och myndigheter, hvilka på grund af sin ställning kunde antagas hafva närmare kännedom om mitt blifvande forskningsområde, däribland främst Konungens Befallningshafvande i Älfsborgs län. Färden gick härifrån till Frändefors, den sydligaste socknen i Sundals härad. Under min vistelse härstädes, som varade en vecka, framställde sig den praktiska planen för mina undersökningars bedrifvande. Genom samspråk med socknens mera framträdande, i dess skilda angelägenheter kunnige och erfarne män sökte jag erhålla de nödiga underrättelserna för att bilda mig en föreställning om jordbrukets utvecklingsständpunkt och afsättningsmöjligheter förr och nu, om hemmansägarnes besutenhet och ekonomiska ställning öfver hufvud, om jordtorparnes och i allmänhet den lösa befolkningens lefnadsvillkor m. fl. frågor, som kunde anses ägnade att tillsamman gifva en bild af socknens allmänna ekonomiska tillstånd. För att emellertid åt denna bild ernå desto större allsidighet fann jag det dessutom angeläget att under mina utflykter efter lägenhet göra besök här och hvar, hvarigenom jag fick tillfälle insamla upplysningar från skilda lager af befolkningen. Sålunda blef det mig möjligt att något så när bilda mig ett omdöme i det för undersökningen viktiga spörsmålet om det inbördes sammanhanget mellan hvarje trakts *ekonomiska* tillstånd och utvandringen från densamma. Härunder försummade jag naturligen intet för att söka utröna det föreställningssätt beträffande Amerika och Amerikatrafiken, som hos folket under senaste mansålder hunnit framväxa, för att sålunda komma pä spåren de *psykologiska* momenten i emigrationsfrågan.

Efter en dylik metod — samspråk i hvarje socken först och främst med de för en vidsträcktare kunnighet kända socknemännen, med komplettering af deras utsagor genom mera på måfå hämtadeuppgifter — förfor jag sedan i hufvudsak under hela den återstående resan. Nästa uppehållsort var Brå]anda, och från denna centralort på Sundal företog jag under de tre närmast följande veckorna resor i häradets återstående socknar: Sundals-Ryr, Erikstad, Grinstad, Bolstad och Gestad. Pä Nordal var Mellerud hela tiden utgångs punkt för mina färder i Holms, Järns, Örs, Gunnarsnäs', Dalskogs och Skälleruds socknar. Den 10 augusti anlände jag till Järbo socken i norra Valbo, hvarifrån jag begaf mig söderut till Högsäter och Färgelanda, hvilka orter blefvo anhaltstationer för mina undersökningar i detta härad, omfattande, förutom de nämnda socknarna, Råggärd, Lerdal, Romelanda, Ödeborg, Torp och Valbo-Ryr.

Efter fullgjordt värf återvände jag den 0 september till Vänersborg för att till Konungens Befallningshafvande afgifva berättelse om min resa.

Det intresse, som från befolkningens sida hela tiden kom mina undersökningar till del, har i hög grad underlättat mitt arbete. Det må därför tillåtas mig att här begagna tillfället att uttala min tacksamhet ät. alla dem, som beredvilligt stått mig till tjänst med upplysningar.

• •

#

Efterföljande framställning är i hufvudsak grundad pä de underrättelser, jag sålunda under min resa insamlat. Emellertid har min redogörelse blifvit i någon mån utvidgad utöfver den ursprungligen tilltänkta ramen. Dalsland bär ännu öfver sig en i många afseenden gammaldags prägel, och för att förklara den efterblifvenhet, som där på skilda områden gör sig gällande, fann jag snart vikten af en närmare historisk utredning af ifrågavarande områdes ekonomiska, speciellt jordbrnksekonomiska utveckling i samband med befolknings-rörelsen. Af upplysningar, som jag lyckades erhålla angående ställningar och förhållanden under äldre tider, blef det mig äfven klart, att vägen till uppdagande af emigrationens rot och upphof först därigenom var riktigt gifven.

Utom dessa muntliga upplysningar har för denna del af min berättelse förelegat en del skriftliga källor, främst Älfsborgs läns landshöfdingeberättelser, tryckta sedan 1818. Flere värderika meddelanden rörande gamla tiders Dal ha därjämte stått, mig till buds ur A. Lignells omfattande Beskrifning öfver grefskapet Dal, I—II, Stockholm 1851—52. En del andra af mig begagnade källor finnas i det följande pä vederbörliga ställen omnämnda. — Vidare har kommit till användning åtskilligt af Emigrationsutredningen mig tillhandahållet statistiskt, särskildt befolk-ningsstatistiskt material, den grundstomme, hvartill hela min fram-ställning afser att utgöra en förklarande kommentar.

Tab. 1. *Areal och folkmängd i här förevarande socknar.*

Socknar och härader. Areal. Kvkm. (land och vatten). Af arealen land utgjorde, i Folkmängd. Odlade 1805. jorden. 1005. Natur!, ängen, 1905. Skogen. 1905. 1805. 1865. 1880. 1907. Frändcsfors .... 220 1-8 36-9 3-5 44l 2,272 5.401 5,899 4,168 Sundals-Ryr . . . 93 2-2 370 1-4 48-8 1,000 2,394 2,304 1,491 Brilnnda..... 67 4-5 767 2-2 10 i 1,397 2,789 2,882 1,947 Gestiul...... 60 5-2 636 14 28-1 1,234 2,706 2,626 1,589 I HoUtad..... 60 7-4 78 a 22 170 1,297 2,413 2,379 1,468 Erikstad 32 6-6 73-:l 12 21-2 686 1,193 1,154 811' Grinxtad..... 56 5'ß 69fi 0'8 23-8 1,119 2,543 2,49l| 1,435 Sunda! 588 87 53 5 28 88 i 9,005 19,439 19.735 12,917 Ör........ 113 5-5 356 4 1 63s 1,580 3,074 2,939 1,969 Järn....... 25 52 58'G 53 33-6 395 984 939 611 HolmHolms socken inbegriper i alla dessa tabeller Melleruds köping...... 57 6fi 53 i! 3 1 380 1,063 2.189 2,446 2,540 Gnnnarsnäs . . 20 ös 33-6 5-a 590 511 1.085 1,003 760 Sk&llorud .... 71 30 15-3 7-8 731 721 1,905 1,967 3,103 Dalskog..... 118 1-4 lOfi 4-8 76-7 880 1.904 2,021 1,318 Nordal 412 41 29 7 4 c 60-2 6,180 11,141 11.315 9.301 Järlio ...... 84 1-9 24 il 2-9 48-4 653 1,453 1,558 1,123 Rftggttrd ..... 65 1-8 22 5 10 54 7 483 1,176 1,238 874 I.erdat...... 53 3-0 21-0 2!) 69-6 599 1,211 1,255 955 Ititgeäter..... 120 2'7 29(i 25 57-4 1,445 2,741 2,886 2,259 ßennolanda .... 50 3-4 260 2-8 61 2 615 1,190 1.168 1,009 färgelanda .... 116 4-1 285 0-7 65-4 1,139 3,119 3,117 2,954 Odeliorg..... 70 3 1 190 0-8 68'9 745 1,420 1,273 1.116 Torp....... 86 20 16-8 1-2 690 720 1,385 1,332 1,072 Valbo-Ryr .... 87 2-5 127 Ii 77-8 608 1,070 945 730 Vullio 731 2'7 22-9 17 68-5 7,307 11.795 14,772 12.092 Hela området . . 1,731 3 4 35 l 2 (i 52 i 21,492 45.375 45,822 34,310 Till jämrörelse: Älfsborgs län . . . 81 18-8 46 61-3 "ola riket .... 18 8-8 3-4 51 G

Fysiskt-geografisk samt befolkniggsstatistisk öfversikt.

Området för ifrågavarande undersökning, Sundals, Nordals och Valbo härader, tillsammantagna en domsaga och ett fögderi af Älfsborgs län, omfattar södra halfvan af landskapet Dal, utgörande en areal af 1,731 kvkm. och med en befolkning af 34,310 inb. (1907 års siffra.) Tab. 1 utvisar, hur dessa tal ställa sig för hvarje sockenfi

och kärad, hvarjämte där meddelas siffror för landarealens procentiska fördelning och folkmängdens växlande

storlek under sistförflutna århundrade.

För en mera flyktig orientering i landskapets fysiskt-geografiska karaktär kunde redan de i angifna tabell upptagna sifferkolumnerna lämna ett tillräckligt material. Det framgår, att öfver halfva Snndal, eller ">3t> är odlad jord, under (let skogen intar knappt en tredjedel af arealen. Undantar man de västligaste delarna och ett mindre område i sydost, gör Sunilal i själfva verket intryck af en enda stor slätt, och dess prägel af gammalt åkerbruksland är typisk. Intrycket är ungefär enahanda, när inan öfverskridit häradsgränsen och kommer in i södra Nor-dal, endast att små skogsdungar och kullar här ligga en smula tätare strödda öfver slätten, gifvande åt terrängen ett mera växlande och rörligt utseende. Det är den rätt ansenliga Dalboslätten, som här utbreder sig, omfattande en yta af omkr. 500 kvkm.; i ekonomiskt -geografiskt hänseende utgör den ett helt för sig. (iränsen mot väster bildar det skogbevuxna, på bredden vidt utgrenade Kroppefjäll, som med sträckning från norr till söder utgör skiljemur mellan å västra sidan Valbo härad och ä den östra Sandals och Nordals härader. Från -fjället» sluttar slätten sakta österut åt Vänern och är mot sjön afgränsad af ett småbergigt skogsbälte, som med olika bredd sträcker sig hela stranden utefter.

Som rena slättsocknar kan man på Sandal räkna Brålanda, Ge-stad, Bolstad, Erikstad och Grinstad samt på Nordal: .Tänt och Holm, i hvilka alla den odlade jorden intar öfver hälften af ytinnehållet, under det skogen endast går upp till '/» eller '/5 af arealen eller till och med understiger dessa tal. Först i raden står Brålanda med 7 fr 7 •, odlad mark och 10m K skog. Af en något annorlunda typ äro de socknar, hvilka, räknade från söder till norr, följa fjällfoten: Frändefors och Sundals-Ryr på Sundal samt Ör och Gunnarsnäs på Nordal. Med en fjäll- och skogssida åt väster utbreda de en slättsida åt öster. Skogen upptar omkring hälften af arealen, den odlade jorden något öfver en tredjedel.

Jordmånen inom slättområdet utgöres till hufvudsaklig del af lera och sand. Åkerleran har betydligt större sandbalt än den underliggande hvarfviga leran, men på de större jämna lerslätterna är inblandningen af sand mindre. Ehuru i fruktbarhet vida underlägsen den hvarfviga leran, som på en del ställen går i dagen, är den vanligast förekommande åkerjorden ingalunda i sig själf ofruktbar utan anses lämna goda skördar, när den blir behandlad i enlighet med rationella jordbruksmetoder.

Längst i norr på Nordal ha vi Dalskogs och Skålleruds socknar, båda till allra största delen skogstrakter, uppfyllda af Kroppefjäll och förgreningar frän den i öster och väster gående låga4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

Tab. 2. Öfverskottet af Inflyttning (+) eller af Utflyttning (—) ' åren 181S/1900.

Socknar och härader. 1816,40. 1841/50. 1851/60. 1861 70. 1871,80. 1881/90. 1891/00.

I'rändefors . . . . + 246 — 79 + 74 - 286 — 479 —1,040 —1,127

Sundals-Ryx . + 222 — 118 + 118 — 235 - 331 — 615 — 339

Brilimda : .... - 116 225 - 53 — 128 — 258 — 590 025

Hostad . . + 166 + 351 — 89 — 176 — 384 — 818 — 322

Bolstad.....+ !® — 103 — 121 — 203 — 250 — 675 — 260

Krikstad . . . + 11 — 97 — 0 117 — 197 — 268 — 155

Grinstad . . + 177 + 1901— 75 — 141 — 273 — 775 — 231

8undal + 1.03» — 81 — 146 —1,286 -2,172 —4,781 — 2.052

Ör........+ 361 — 157 + 42 — 233 — 330 — 646 — 368

Järn . + 21 + 41 — 31 — 69 — 80 — 219 — 131

ilolrn.....+ 150 — 123 - 80 — 123 — 59 — 188 — 294

UnmmrsnäB .... — 24 + 14 - 41 - 55 — 148 — 153 — 132

milenid.....+ 29 — 3 — 87 — 11 — 183 — 221 — 266

Dalskog.....— 111 f 51 i 2 - 112 113 158 260

Nordal + 148 — 177 — 105 — 603 - 913 —1,885 —1,451

Järbo.....— 3 + 128 — 69 — 176 — 183 — 372 — 141

Ittørd.....+ 41 — 37 — 2 — 57 — 88 — 242 — 161

Lerdal.....+ 43 — 2 — 47 - 20 — 178 — 254 150

Hflgs&ter . . — 113 — 31 — 139 — 310 — 340 — 634 — 402

licnnelandu ... — 271 — 30 — 7 125 — 187 244 — 98

(färgelanda . . + 10 — 14 — 128 283 — 521 — 637 — 212

Ödeborg.....— 111 — 50 — 12 — 202 — 294 — 236 — 148

Torp. — 27 — 17 — 3; — 81 — 280 — 261 — 244

Valbo-ßvr . . — :i:i _ 65 - 133 - 161 — 217 212 - 247

Valbo i— 2201 — 118 — 540 -1,418 -2,288 —8,002 —1,803 Hela området . + 962 | — 376 SS1 -3.307 —5.373 — 0,75S - 6.206

landhöjning, som på tvären delar landskapet i dess två till natur-beskaö enhet vidt skilda delar: den södra s. k. Västgöta-Dal och den norra, kallad Värmlands-Dal. Till typen höra nämnda bygder egentligen till den norra landskapshälften. I det natursköna Skållerud utbreder sig den sydliga fliken af det dalsländska sjösystemet, som liär genom IJppcrudsälfven far sitt aflopp till Vänern. Sjöfarten på Dalslands kanal och de industriella anläggningarna på skilda ställen vi<l älfven bidraga att åt denna socken gifva en äfven i ekonomiskt '"'seende från Slättdal och mitt undersökningsområde i dess helhet högst betydligt afvikande fysionomi.

Valbo härad erbjuder i stort sedt en annan bild än de här alhandlade mellan Kroppefjäll och Vänern belägna bygderna. Man ®rfar också en liflig känsla, att man lämnat bakom sig det. egentliga Dal — ett namn som ännu väster om »fjället» i folkets mun betecknar speciellt Slättdal — och man förnimmer, att man kommit ln i en annan landsända, de gamla Markerna, när man frän Sundals-•i»") EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

Hyr öfver Kroppefjäll färdas landsvägen ned mot Färgelanda i Val-boäns dalgång. Med växlande vidd, här och hvar utbredande sig till smärre slättbygder, sträcker sig denna dal, från norr till söder följande »fjället», genom .Järbo, Högsäters, Färgelanda, Ödeborgs och Torps socknar. Förnämligast i densamma ha vi att söka häradets odlade bygd. Västerut växla skogstrakter med odlingsmarker af större eller mindre utsträckning, till dess närmare landskapsgränsen de bohuslänska bergen belt ta väldet. — Tvärs öfver häradets södra del sträcker sig en sänka af flere med hvarandra förbundna sjöar, som genom Valboån afrinna till hafvet. Området söder om denna sänka är till största delen en karg skogsbygd.

Kasta vi en blick på den bifogade statistiska tabellen, framgår, att åkerjorden för hela häradet uppgår till 22-o af landarealen och skogen till 63'ft hvilka siffror på det bela taget synas representativa äfven för hvarje särskild socken för sig. Jämför man dessa tal med de för Sundal, blir skillnaden betydlig, utvisande i sin mån, att Valbo står betydligt efter som odlingsbygd. Vid jämförelse med bela länet (resp. tal äro här 18'8 och 6Fa) ligger däremot häradet ej så litet öfver. Med undantag för ett litet industridistrikt i ödeborgs och Färgelanda socknar är jordbruket äfven för Valbo den hufvudsakliga näringskällan.

Jordmånen är långt ifrån ogynnsam. Valbodalen består till största delen af hvarfvig lera, stundom öfvertäckt af ett mer eller mindre tjockt lager at' sand. Flerstädes utmed ån finnas svämlera och svämsand, aflagringar af en synnerligen bördig jordmån, som likväl lider af för högt, grundvattenstånd eller till och med, såsom sommaren 1907, af förstörande öfversvämningar. Äfven väster om Valboån finnas några bördiga lerområden, särdeles i de

lägre delarna af Henne-landa och Kåggärds socknar.

I huru hög grad jordbruksnäringen för fögderiet i dess helhet är dominerande och hur ringa olikhet på det bela taget i detta afseende råder mellan dess skilda delar framgår af följande siffror. Är 1900 ansågos inom hvarje härad nedanstående andel af folkmängden hemta sitt uppehälle af:

Sundal. Nordal. Valbo.

Jordbruk cxh boskapsskötsel........ 87 75 % 73'Gl % 80 87 %

Industri.................. 475 » 11-43 > 10'82 »

Handel och samfärdsel............ 3-57 > «•«» > >

Allmän tjänst och s. k. frln yrken........ 4 »il » (>-»8 > 617 »

Vid en granskning af de å Tab. 1. sammanställda folkmängds-uppgifterna framgår, att Sundals fögderi under sistförflutna århundrade genomgått en utveckling, som ur befolkningsstatistisk synpunkt kan uppdelas i tre från hvarandra väl afgränsade skeden.4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

Tab. 3. Emigranter och immigranter, ären 1881/100,5.

Socknar ocli härader. Emigranter. Immigranter. Snmma 1881/1905. lsxl/90. 1881/00. 1901/05. 1881/90. 1891,00. 1901/05. [-Emigranter. Immigranter.-] {+Emi- granter. Immi- granter.+}

Frändefors . »81 "01 413 62 838 99 1,995 399

Snndals-Ryr . . 503 243 115 41 80 47 861 171

Br&landa ' 682 370 216 78 184 53 1,268 265

G est ad . 697 398 174 57 147 61 1,269 265

Bolstad 539 282 134 45 122 40 955 207

Erikstad . , 273 144 79 33 68 37 496 138

G ringlad 678 312 138 62 111 40 1.128 219

Sondal 4,253 2,450 1,269 381 900 883 7,972 1,664

Ör..............674 348 173 74 127 67 1,195 268

Järn......! 254 120 56 32 63 11 430 106

Holm............459 373 159 64 88 69 991 221

Gunnarsnäs . 137 151 36 18 36 19 323 68

Skflllerud . 177 136 61 14 58 14 374 116

Dalskog . 354 171 74 31 51 \ 11 599 93

Kordal 2,055 1,299 558 228 423 221 3,912 872

Järbo..........414 219 120 52 71 33 753 | 156

Rånggärd . 223 126 59 19 31 15 108 68

Lerdal..........276 157 72 20 63 10 505 83

llögsätcr 580 865 177 71 87 85 1,112 193

Rennclanda . . . 199 128 51 16 88 16 378 65

Färgelanda ... 487 335 155 68 135 81 977 28-1

ödeborg . . 132 112 50 23 64 11 294 128

Torp . . 122 117 76 17 31 17 315 65

Valbo-Hyr. . . . 103 49 36 8 10 — 188 18

Valbo 2,536 1,598 796 294 518 248 4,930 1.060 Uria området. . 8,844 5,347 2.623 903 1,841 852 10.814 3,590

Det första af dessa (1805—1865) är utmärkt för eu stark folkökning. Hela områdets folkmängd har under de sextio åren mer än fördubblats, från 21,492 inb. år 1805 till 45.375 år 1865. Och på alla tre häraderna har ökningen varit tämligen jämnt fördelad. Främst kommer Sundal med en tillväxt af lifva därnäst Nordal med 115-i % och sist Valbo med 102-s %.

Tiden 1865—1880 är i det allra närmaste en stagnationsperiod. Totalsiffran har 1880 stigit till endast 45,822, utvisande pä de 15 åren den obetydliga ökningen af 447 personer. För Valbo härad ensamt visar sig redan nu till och med någon minskning i invånarantalet.

Slutligen kan tiden efter 18x0 till närvarande stund betecknas soni den stora folkaftappningens period. Ar 1907 hade bela områdets folkmängd gått ned till 34,310 inb., ett deficit alltså på 11,510 inb.,•i»")

utgörande en minskning af ej mindre än 25 procent. Denna folkminskning är i mer eller mindre grad genomgående för alla de upptagna socknarna, pä två undantag när: Skållerud och Holm på Nor-dal, hvilka kunna uppvisa ett, om än obetydligt, pius.

Följande tal, utvisande ökningen (+), resp. minskningen (—) per 1,000 inb. ärligen, tjäna att närmare åskådliggöra befolknings-rörelsen under de tre behandlade perioderna; för jämförelse äro siffror återgifna äfven för länet och för bela riket

Ären Sundal. Nordal. Valbo. Älfsborgs län. Hela riket.

1805/18155......+ 12-2 + 121 + 11-8 + !H + 8fi

1865/1880 ......+ lo +10 — 01 +28 + 6»

1880/1907 ...,..— 15-5 — 72 — 74 — 0'8 + 60

Som synes angifva de uppställda talen alla en genomgående nedgång i folkmängdens tillväxt. För do dalsländska häraderna äro de dock i hög grad stegrade, i sin mån antydande, att de skilda utvecklingsepokerna här framstå särdeles utpräglade och därför frän hvarandra mera markant åtskilda. Särskildt kunna observeras de anförda siffrorna för Sandals härad, hvilka väl kunna sägas illustrera det rent abnorma i utvecklingen. Den betydliga folkökningen under den första tidsperioden öfverträffas här till och med af minskningen under den sista. Denna folkminskning har här äfven fortgått med en progression, som är dubbelt starkare än för de båda öfriga häraderna och mer än tiodubbelt starkare än för hela länet.

De verkliga orsakerna till folkmängdens ofvan antydda ökning och sedermera följande minskning pä södra Dal får jag tillfälle att närmare behandla i de kommande afdelningarna af min framställning. Till en början följa endast några randanmärkningar till de här bifogade folkmängdstabellerna, hvilka rent statistiskt gifva en god illustration af folkminskningen genom den öfverblick de lämna af utvandringens omfattning och verkningar under olika tider och på olika orter.

Tab. 2 (se s. 7), hvilken ger en öfversikt af omflyttningen socken-och häradsvis under ären 181.6—1!)(K), utgör en utmärkt kommentar till de tre epokerna i befolkningsrörelsen under samma tid. Man ser huru 1860- och 70-talen, hvilka karakteriseras af stagnation i folkökningen, äfven äro tidpunkten för en i större skala begynnande utflyttning, (.»ch den starka folkminskningen under de följande årtiondena står i närmaste samband med en samtidigt betydligt stegrad utvandring.

Mera i detal j kan man studera omflyttningsprobleiuet lör de senaste 2."i ären i Tab. 3 ocli 4 (se s. 9 och 11). Den förstnämnda upptager absoluta antalet emigranter från och immigranter till södra I »al under perioden 1881—1905. Som regel framgår, att för hvarje socken är 1880-talet emigrationens glansperiod. Från och med 90-talet

kan man4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

Tal). 4. Inrikes och utrikes omflyttningsresultatet, uret) 1881/1900.

.Socknar och Inrikes omflytt-ningsresultatet. Utrikes om flyttnings resultatet. Inrikes om-flyttningstalct, o/oo.1) Utrikes omflyttnings talet, o/oo.») 1881,00. 1891/00. 1881/90. 1891/00, 1881/90. lføl/OO. 1881.90. 1891/00.

Frändcfors ... — 221 — 664 — 819 — 463 — 39 - 13 l —14 8 — 9 -2

Mandals-Ryr . . . — 156 — 176 - 459— 163 — 7 5- 99 — 21'9— 9-1

Brllanda '. . . + 14 — 289 — 601 — 236 + 0'5 —12 1 I — 218 —10 t

Gestad.....— 17K — 71 — MO — 251 — 7'fi 3 fl — 272 —134

Bolstad . . . — 181 — 90 — 494 — 160 — 87 — 5 2 —236 — 90

Erikstad .... 28 — 79 — 210 76 — 2-5- 8.11 — 310 8 0

Grinstad . — 1511— 33 - 6I« — 201 — 7 I 2 0, — üK» —12'0

Sandal — 909 —1,402 I —8,87a1 —1,550 — 49 — 9-2 j| — *Hj — lOo

Or.......— 46 — 147 - 600 — 221 — l f, — 6 2 - 21s — 9-4

•lärn . . + 3 — 74 - 222 - 57 + 0-8 10 b —262 8o

Holm . . . + 207 — 9 — 395 - 285 + fri — 0-1 — 15 :t — 11 >

Gunnarsnäs . . . — 29 — 17 124 — 115 31 — 19 130—13-2

8källeritd . . . — 58 — 188 - 163 — 78 — 30 — 91 — 8-8 — 38

Dalskog.....- 135 - 140 - 323 - 120| 7 :i 86 - 17 i - 7:t

Hordal - 5sj — 575 1,827 - 876 0 fi 5 r —16-7 — 8 (5

•'arbo......— 10 + 7 — 362 — 148 — 0-7 + 0(! — 251 -118

RiRfStrd.....— 38 — 69 — 204 — 92 — 3l — 6-7 —172 — 8'8

Lerdal.....+ 2 46 — 256 — 104 + 0'2 — 4 214 — 9 g

llßgsater . . — 125 — 131 — 509 — 268 — 4 5 - 5 3 —18 4 —10'5

Hcnnelanda ... — 61 — 3 — 183 — 95 — 5» — 08 — 16 8 — 9'2

Färgelanda ... — 218 — 12 419 — 200 — 7 1 04 —139 — 6*8

Odeborg.....— 127 — 1001 — 109 — 48 —10 .'. - 91 — 9 0— 4r>

Torp.....— 156 — 158 105 — 86 —12." 188 — 8-8 7-8

Valbo-ßyr . . . — 117 - 208 - 95 — 39 - 12 7 25-n, - 10-8 - 4 7

Valbo — SöO — 723 —2.242 — 1,080 — 6l|— 5-611 —15-9 — 8s

Hela området.. . — 1.817 2,700 , — 7,911 —8,506 — 42 — 70,—183 — 9 t Till jämförelse:

Älfsborgs län . . . ! . . _ 5-j _ y-g -102' — 4-8

Hela riket.... 1 • | | — 7-fi! — 3 7

spåra ett aftagande; men ehuru i mindre skala fortgår dock en högst betydlig utvandring äfven under de följande perioderna 1891—1900 samt 1901- 05. Med immigrationen synes lika regelmässigt ett omvändt förhållande råda, i det 1890-talet betecknar en högst afsevärd stegring, "om i (let följande äfven håller i sig.

Dessa tendenser framträda klarare af efterföljande, bela området omfattande emigrant- och immigrantsiffror (se nästa sida):

') Inrikes oinflyttningjUlet = öfverskottet uf inflyttade (+) iller ut' utflyttade (—) vid |vttningen inom riket., pr Kr oeb 1,000 inb. • "1 Utrikes omflyttningstalet = öfverskottet af Uninigranter (+) eller uf emigranter (—), pr Jr oeh 1,UU0 inb. '12 EMIORATIOJfSUTKEUNINGEN. BILAGA VIII. B YQ DEU N DKRSÖKNING A K

Ären Emigranter. Immigranter.

1881/1890 ...... 8,844 903

1891/1900 ...... 5,347 1,841

1901/1905 .....2.623 852

Summa 1«,814 3,59C

Af (len i förhållande till folkmängden kolossala skaran af 16,814 emigranter1 under 25-årsperioden utflyttade öfver hälften under de första 10 åren. Inflyttningen åter var under 90-talet mer än dubbelt sä stor som under föregående årtionde. I det hela har förhallandet mellan emigration oeh immigration under de 25 åren ställt sig så, att lor 5 personer som utvandrat har en vunnits tillbaka genom äterinvaudring.

Som en belysning till utvandringens omfattande proportioner inom de tre häraderna tillsammantagna må ytterligare anföras några siffror, som väl kunna sägas tala för sig självfva. Under den stora utvandringsperioden 1881—90 utgjorde bela domsagans emigrantantal 2'2 % af rikets samt 27-7 % af länets, under det dess medel folkmängd samtidigt uppgick till endast resp. O-9 ocb 15'2 %. Under samma tid emigrerade per 1,000 inb. årligen

från domsagan.......20-6

» länet.........11-3

» riket.........8-1.

Dessa utvandringstal gifva såsom mätare af emigrationsströmmens hastighet vid handen, att denna beträffande de tre häraderna var i det närmaste dubbelt så stor som för länet och nära 21/» gånger så stor som för bela riket.

Af ofvanstående torde vara klart, att inom Älfsborgs län, som i sig självt är ett af rikets förnämsta utvandrardistrikt, utgör södra Dal ett synnerligen framstående emigrationscentrum. Vill man åter härstädes närmare se utvandringens relativa styrka för de olika häraderna och socknarna, erbjuder Tab. 4 en god ledning genom att i medeltal angifva årliga omflyttningen pro mille inrikes och utrikes under de viktiga decennierna 1881—90 samt 1891—1900. En blick på kolumnen för utrikes omflyttningstalet ger vid handen, alt-emigrationen hela tiden varit ojämförligt lifligast frän Sunda I. Aftagande emigration och tilltagande immigration ha öfverallt för 90-talet nedpressat utrikes förlustens tal, sä att detta i genomsnitt för detta årtionde endast är hälften så stort som för det föregående. Inrikes, har däremot förlasten varit i tilltagande, hvilket gör, att totala omflyttningen för 90-talet (se Tab. 5) fortfarande visar etf högst betydande minus.

1 För jUinfBrclse kun »nfBrns, att fulkmängdens mcdeUifTra för samma ti<l àr 40,474 inv.4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

Tub. 5. Relativa tal för befolkningsrörehen, 1881/90 och 1891/00.»)

Socknar och härader. Ökningstal, °/oo. Födelsetal, v*. Dödstal, [-Öfvcrskotts-tal,-] {+Öfvcrskotts- tal,+} »/'oo- [-Omflyttningstal,-] {+Omflyttnings- tal,+} "/oo. 1*81/90. 1891 00. 1881/90. 1891/00. 1881/90. 1891,00. 1881 90. 1891/00 1881/90. 1891/00. Frandefors . . . — 80 —14-7 22*2 21*1 12*0 13*6 10*2 7-6 — 18 2 — 22*3 Sunduls-Ryr - 20-8 -12 7 22*7 19*7 14*1 13*4 8*6 6*3 — 29 4 —19*0 Brälanda . . . . -12 1 — 17-8 21*7 18*5 12*5 138 9*2 4 T — 21*3 - 22*5 Gcstad — 277 — 10-1 217 230 14 6 158 7*1 7*2 — 34 8 — 17*3 Bolstad . — 26*9 — 8-8 21*0 20*9 15*6 15*0 5*4 59 -32*3 — 14 2 Erikstad .... — 14 t 128 24*1 199 14 4 15*9 9*7 4-0 — 24*1 — 16*3 Orinstad ... — 82-8 lf)* ti 190 159 15*1 172 3*9 - 1-8 — 36 2 -14*0 Sundal -18 0 186 217 201 136 145 8*1 5*6 -20i - 19 2 Ör — 15-6 - 13*3 22*7 19*1 11*9 16*8 7-8 2-8 -23 4 — 15*6 Järn . , — 22*8 — 11-t 18-7 223 156 15-2 3*1 7*t — 25*9 — 18*5 Holm . . + fri - 2-4 27*6 23*5 15*3 14 3 12*3 9*2 - 7*2 11 6

Ounnarsnäs — 109 - 5*9 205 23*0 15*3 13-8 5*2 92 - 16*1 -151 Skillcrud . . + 2-3 — 19 29*3 27*1 15*7 16 1 136 110 — 11-3 — 12*9 Dalskog , — lf) 0 —12*8 24*8 194 150 16 t 9*8 3*0 - 24 8 — 15*8 Nordal — 7-6 — 7*5 249 Sä* 4 15 2 15*6 9 7 68 -17 3 — 14 3 Järbo . — 17-5 — 6*6 24 7 19*4 16-4 14 8 8*3 4 6 -25*8 -11, •Wggärd ... —11» — 10 3 251 21*0 163 158 8*8 52 203 -15 5 Lerdal — 112 — 5*8 24 5 239 14 5 15*8 100 8*1 -21 2 13 9 Högsätcr .... —10 f» — 4 1 28*4 25*2 160 13 5 12*4 117 - 22 9 — 15 8 Kcnnelanda . - 12-8 + 3*1 27*6 86-2 17*8 13*6 9*8 12*6 22*3 - 9*5 färgelanda , . . - 8i + 5*7 27 3 27*2 144 143 12*9 12*9 — 210 — 7*2 lideborg — 9-5 - 4*9 24-2 250 112 15*8 10*0 9*2 19 5 — 14 t Torp...... — 9-2 — 7*3 ;io*5 283 19*1 15*0 114 13*3 — 20'6 — 20* t: Valbo-Ryr .... — 90 —13 7 313 32*2 17*3 162 14*0 16*0 — 23 0 — 29 7 Valbo — 10 7 - 82 27 2 254 15 9 147 11 3 10 7 — 22*0 -18 9 Hela området. . -13 0 - 85 24 3 22*5 148 149 9 5 7*6 — 22*6 16l Till jämförelse: Älfsborgs län . . - 4-7 + 1*4 25*9 24*3 15*3 15*3 10*6 90 -15 3 — 7*6 H«4a riket... + 4-7 + 7*1 29*1 27*2 16*9 16 4 12*2 10 8 - 7*5 - 3*7

Verkningarna af utflyttningen framträda klart genom de tvenne första sifferkolumnerna à Tab. 5, hvilka afse att uppmäta den verkliga folkminskningen. Som var att vänta, gär Sundal äfven här främst, med ökningstal, uppgående för 80- och 90-talen till resp. — 18-0 och — 13-6, hvilkas abnorma proportioner framgå, när de jämställas med länets i'edan i och för sig låga ökningstal för samma tider, resp. — 4-7 och + 1'4. Rikets ökningstal äro resp. + 4-7 och + 71.

En resumé slutligen af emigrationens resultat, sådant detta indirekt kommer till synes i en hämmad folkväxt, lämnas för tiden 1*81—1900 af Tab. 5, (i (se s. 17) och 7 (se s. 18). De mest oförtydbar

') Ökningstfc], födelsetal o. a. v. — folkökning, lefvande födde o. «. v. pr 5r och 1.1)00 inb. 'nflyttningatal = öfverskottet nf inflyttade (+) eller af utflyttade (—) pr iir oeh 1,000 inb.spår af utvandringens härjningar på södra Dal inom de lifskraftigaste åldrarna visa sig i en starkt sjunkande äktenskapsfrekvens och nativitet. Åldersfördelningen utvisar också, att de högre åldrarna — 50 år och därutöfver, — intaga ett ovanligt bredt rum på bekostnad af de yngre. I allmänhet torde siffrorna för öfrigt tala för sig själfva, jämförda med motsvarande siffror för hela riket, hvilka för ändamålet å tabellerna äfven äro meddelade.

Historisk redogörelse öfver foefolkningsrörelsen i samband med den ekonomiska utvecklingen under 1800-talet.

T föregående kapitel har betonats, att ett brytningsskede i Dalslands utveckling infaller under 1860- och 70-talen, ett skede, som ur befolkningsstatistisk synpunkt betecknade en inträdande stagnation i motsats till den kraftiga tillväxt i folkstocken, som sedan 1800-talets början alltjämt fortgått; och vidare framhölls, att denna stagnation hade sin grund i en begynnande utflyttning, som senare, under 1880-talet, nådde sin största styrka.

Det är tydligt, att en närmare kännedom om denna omsvängningsperiod (1865—1880) är af grundläggande betydelse, när det gäller att utröna uppkomsten af emigrationen från södra Dal. Och för en djupare uppfattning af emigrationsproblemet i dess helhet är en redogörelse för utvandringens början nödvändig. Såsom redan förut blifvit antydt, torde behofvet af en dylik utvandringens eller befolkningsrörelsens historik vara i alldeles särskild grad påkalladt för den landsdel, som här utgör vårt studiefält. Det var nämligen ett rön, som jag under mina resor genom samtal särdeles med äldre personer ganska hastigt gjorde, att det är en bestämd skillnad mellan emigrationen till dess ekonomiska och sociala förutsättningar förr och nu, liksom det är en bestämd skillnad mellan det allmänna tillståndet på södra Dal under exempelvis 1880-talet och i våra dagar. Denna erfarenhet har också varit bestämmande för bela planen för mina undersökningar, i det dessa hela tiden utfördes så att säga utefter tvenne linjer: en, som afsåg att komma på spåren grunderna till 1880-talets stora utvandring, och en annan, som under ständigt fasthållande af det gifna historiska sambandet var inriktad på att ur skilda synpunkter utforska den nuvarande emigrationen.

I anslutning till denna plan för min undersökning framställer sig till en början den frågan till besvarande: »Hvilka

voro orsakerna till den starka utvandringen från Sundals fögderi under 1880-talet?» eller med andra ord: »Hurudan var befolkningens ekonomiska ochsociala ställning i dessa bygder vid tiden omkring 1880, och i hvad mån stod utflyttningen i samband med dessa förhållanden?»

Svaret ligger i den föregående utvecklingen, och det gäller då att först närmare skärskåda den tid, som förut benämnts folkökningens period (1805—1865) för att se till, hvilka ändringar och rubbningar i befolkningens olika lager denna kraftiga ökning till äfventyrs medförde och hvilka förutsättningarna voro för densamma.

Tiden för folkökningen.

Det bör till en början ihågkommas, att 1800-talets förra hälft är det svenska jordbrukets stora omdaningsperiod. Ej blott nya omskapande metoder inom själfva brukningssättet göra sitt inträde oeh gifva jordbruksnäringen kvalitativt ett kraftigt, förut oanadt uppsving. Kent kvantitativt fortgår ett rastlöst röjningsarbete, hvarigenom nya oarbetade vidder i stor omfattning vinnas för plogen. Drifkraften och förutsättningen för denna utveckling var 1800-talets fria jordlagstiftning — jag endast erinrar om enskiftesförfattningarna från seklets början samt om de senare utfärdade viktiga kungl. förordningarna om laga skifte samt om hemmansklyfning och jordafsöndring. Följderna af dessa nya författningar, hvarigenom de gamla grunderna för jordbesittning undanröjdes och större möjligheter öppnades för den enskilde jordbrukarens fria företagsamhet, dröjde ej att visa sig; och en omhvälfningsprocess försiggick i de jordbrukande delarna af vårt land, som tämligen hastigt medförde en genomgripande förändring i befolkningens sociala och ekonomiska villkor.

Det är mot bakgrunden af denna, ofvan blott flyktigt antydda revolution inom det svenska jordbruket, som vi ha att betrakta den samtidigt pågående starka folkökningen. Ty i stort sedt är förklaringsgrunden därmed gifven. Inom vårt undersökningsområde, Dalhoslätten och Valbodalen, med dess karaktär af utprägladt jordbruksdistrikt, är utvecklingen i alldeles särskild grad intressant genom de typiska drag den här företer.

Man kan redan af anförda siffror i Tab. 1 få en föreställning om jordbruksnäringens kraftiga oeh snabba framsteg i dessa bygder under ifrågavarande tid. Vid en jämförelse mellan omfattningen af den odlade jordarealen åren 1805 och 1905 framgår, att denna tilltagit med högst betydande dimensioner. I Sundals härad upptog den odlade jorden år 1805 endast 3.7 % af landarealen, år 1905 däremot bela 53.5 %. För Valbo utvisa motsvarande siffror för anförda år den betydliga ökningen från 2.7 till 22.9 %, samt för Nordal en tillväxt från 4.1 till 29.7 %. Detta storartade nyodlingsarbete, hvarigenom•i»") EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

åkerjorden under föregående århundrade ökades mångdubbelt — iSun-dal ända till fjorton fa. bligades —torde under tidon efter omkring 1870 endast i ringa mån ha pågått. Den egentliga tiden för nyodlingarna sammanfaller därför i stort sedt med tiden för folkmängdens snabba tillväxt, ett förhållande som i detta sammanhang är särskildt värdt att observera. I (le trakter, där odlingen med hastigaste fart framskridit, såsom på Dalboslätten, har sålunda folkökningen proportionsvis varit starkast.

Förutsättningen för detta odlingsarbete, hvarigenom nya och -ökade utkomstmöjligheter vunnos åt den jordbrukande befolkningen, var, såsom redan blifvit antydt, en samtidigt lifligt fortgående jordstyckning. Af Tab. 8 (se s. 21—23), som socken- och häradsvis lämnar en öfversikt af hemmansdelningens utveckling under tiden 1750 —1900, framgår, att denna var proportionsvis starkast under perioden 1750—1810, då antalet hemmansdelar inom hvarje härad mer än fördubblades, utgörande för bela områdets vidkommande en stegring från 1,011 hemmansdelar år 1750 till 2,780 är 1810. Mellan åren 1810—1865 fortgår hemmansklyfningen i stark och tämligen jämn progression, pä Sundal nu liksom under föregående period dock mera ohäinmadt än i de tvenne andra häraderna. Efter 1865 har den däremot varit relativt ringa.

Resultatet af denna utveckling bör emellertid ej allenast mätas efter antalet nytillkomna kemmausdelar och heminansägarek lassens numerära tillväxt. Hufvudintresset knyter sig till de vidtgående förändringar, som skedde

beträffande de allmänna besutenhetsvillkoren för denna klass, hvilket är att betrakta som den viktigaste följden af en långt drifven hemmansklyfning. Oeh i detta afseende är det skede (1810 —1865), som vi här närmast syssla med, afgörande. Det är nämligen under denna tid, som utvecklingen når sin fullbordan genom uppkomsten af den egentliga, snart synnerligen talrika småbrukar-klassen bland bönderna. Nedanstående öfversikt, utvisande ökningen af hemmansdelar med ett åsätt mantal mindre än l/te (alltså hvad inan kan kalla verkliga smäbrukarlotter), tjänar bäst att åskådliggöra utvecklingen.

S n n dal. Nor dat. V a b o. År. Antal hcin-mansdelar mindre än Vi». I •/» af bela antalet hcnimans-delar. Antal hein-mansdclar ni i nil re iln '/.« 1 »/o al bela antalet hein mans-delar. Antal hein-manadelar mindre än Ifl. I "/o af hola antalet hemmans-delar. 1810 91 7-2 78 115 30 38 1865 942 42'1 444 39-4 303 2524. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

I ab. <). Folkmängdens fördelning efter civilstånd och ålder, år lfJOO.

Socknar och Hela folkmängden. Däraf voro Af 1.000 inb. tillhörde åldern härader. Barn, 0/15 iir. Ogifta mäu. Ogifta kviö-nor. (|fia mila o. kvinnor Änkl. o. iin-kor. 0 15 år. 15.50 är. 50® Sr.

Fràndefors . . . 1,G94 1.418 682 775 1,501 318 302 434 2G4

Sundals-Ryr . . . 1,641 465 250 262 541 123 2*3 430 287

Brålanda' 2,132 617 325 386 644 160 290 448 267

Gestad..........1,786 560 228 278 569 151 314 399 287

Bolstad..........1,670 501 246 286 510 127 300 435 266

Krikstad 877 225 160 139 290 63 257 445 298

Griiistad 1,544 366 250 271 517 140 237 425 338

Sundal 14,344 4,152 2.141 2.397 4.572 1,082 290 430 280

Ör..............2,194 609 308 355 735 187 278 415 ! 307

Järn............666 191 99 120 204 51 287 423 2»0

Holm............2,516 809 352 416 776 163 322 451 227

Guniuirsiiä» . . . 847 280 117 111 279 60 330 4 10 260

SksUlerud 1,972 681 293 242 628 128 345 435 220

"älskog..........1,534 444 243 231 487 129 ->90 4 17 263

Nordal 9,728 3,014 1,412 1.475 3,10» 718 310 433 257

Järbo............1,223 856 176 193 411 87 291 444 265

Räggard..........994 294 167 141 317 75 296 446 258

kordal..........1,058 342 135 141 354 86 323 43* 239

"(igsätcr ... 2,491 812 388 359 781 151 326 466 218

Rennclanda • • 1,063 372 143 134 347 «7 350 434 216

Färgelanda . . . 3,038 1,105 394 441 906 192 364 426 211

Odeborg..........1,107 364 165 143 365 70 329 44 1 230

..........1.129 417 159 136 356 61 370 408 222

v al bo-Syr. . . . 748 296 97 85 225 45 396 405 199

Valbo 12,851 4,858 1,824 1,773 4,062 834 339 435 1 226

Sela området . . 36,923 11,524 5,377 5,Mö 11.743 2,634 312 433 255 Till jämfflrclso:

Älfsborgs |fin . . . 1 -317 449 I 234

Heta riket. ... • . . . 324 471 205

Västeuropa ... • • . -I - 331 501 j 168 i

Del visar sig af dessa siffror, att jordens sönderdelning var starkast på slättbygden, speciellt pä Snndalsslätten, under det jordstyckningen i Valbo härad synes ba försiggått i en relativt mindre skala. Sora vi minnas, voro äfven nyodlingarna mest om-'attande ä Slättdal. Endast 7-2 % af alla hemmansdelar på Sundal skulle, enligt beräkning, år 1810 vara att hänföra till egentliga småbr tikar hemman. Föga mer än ett halft sekel efteråt uppgå de till 42-i % af hela antalet, alltså till närmare hälften. På Nordal iir förhållandet nästan lika. Af dessa småbrukare funnos naturligen 1X1 un ga, som långt ifrån kunde kallas besutna. Detta är redan klart, 2—082201•i»") EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

Tal). 7. Åktenskapsfrekvennen.

Socknar. Giftermål, ärl. pä 1,000 inb. Gifta kvinn., 15/45 är. pä 1,000 inb.' 1861/90. 1891.00.

då man betänker, att af Sundals 2,238 hemmansdelar år 18(!5 voro 211, eller inemot 10 %, mindre fin '/(ti.

Som en bekräftelse på och sammanfattning af hvad vår statistik redan synes ha visat kunna tjäna några ord af en så vittnesgill kännare af Dal under 1800-talets förra hälft som Lignell. »Jordens sönderstyckning har här gått till ytterlighet», säger förf. »J[an finner vid de flesta hemman, hvilka ägas af bönder, hemmansdelar sa små, att de omöjligen kunna vara tillräckliga för ett litet hushålls bärgning.»2 Och han anför bl. a. som stöd för detta påstående, att »i det för det mesta skoglösa Sundals härad icke mindre än 4 7 bönder finnas, som hvar för sig hafva en så obetydlig hemmansdel, att den uppskattats till högst 50 r:dr., men flera af dessa under denna summa». Äfven från andra delar af Dal finnas liknande exempel att hämta, och det är med beklagande som förf. utbrister: »Så ringa jordägare äro i denna ort mångfaldiga medlemmar af hedervärda bondeståndet.»*

I själfva verket hade genom hemmansklyfningens öfverdrifter för det gamla bondeståndet inträdt en ny tid, som medförde en helt och hållet nv ekonomisk och social gradering inom detsamma.

Uemmansdclning och nyodling i intimaste samband och växelverkan med hvarandra äro sålunda de faktorer man närmast har att taga hänsyn till, när man söker historiskt intränga i föreliggande områdes ekonomiska utveckling. Dessa fak töre re inverkan på folk-

1 PS 1,000 inb. lf Ma folkmängden, ur 19O0.

8 A. Lignell a. a. I s.

Frändefors . . . 4 8 4 9 fi!)

^andals-ßyr. . 4'2 4'4 56

Itnil anda. 41 38 63

Gestad..........3" 3-6 59

Bolstad.........4-8 3-8 65

Erikstad 38 41 60

Griastad .... 3l I 42 II 49

Sandal I 4-3 4 3 62

Ör.......1 5 1 4-9 66

Järn...........5 1 4'2 62

Holm...........4" 3-2 67

Gnunarsnäs . . . 40 3 9 I 69

Skållerod .... 6 l , 4"9 ! 77

Dalskog..........55 I 49 | 65

Kordal I fr8 \ 4 3 j| CS

Järbo...........50 4 5 67

Rånggärd..........5 7 54 68

Lerdal..........5« 5 4 i 83

Ilögsäter .... 5'8 58 78

Rennelaoda 5-2 4li S2

Färgelanda . . . 5"3 4'6 77

Ödeborg..........57 6 8 81

Torp...........7-1 Ra 73

Valbo-Syr 6-5 6 0 78

Valbo 5-7 5-3 77

Hela områilet. . 5 o 4 G 69

Älfsborgs län . . 55 5-1 ' 77

Hela riket .... 63 5 » 88

Västeuropa ... 75 7'C | 1134. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER.

lo

ökningen, som vi redan tydligt kunna skönja, framgår mera påtagligt konkret vid en granskning af Älfsborgs läns femårsberättelser för denna tid.

De medel, framhåller landshöfdingen 1832, som inom länet egentligen befordrat folkmängdens tillväxt »vida öfver proportionerna i mellersta delen af riket», böra sökas »uti allmogens stigande omtanke vid jordbruksskötsel ocb tilltagande håg för nya odlingar, hvilket åter gifvit anledning till många hemmansklyfningar oeh afsöndringar af jord från hemman, samt till anläggande af en mängd jordtorp och andra små lägenheter, som alla lämnat tillfälle till nya bosättningar jämte något, fastän stundom alltför ringa1 uppehälle för nya hushåll». Och ban tillägger: »Således har starkaste tillökningen i folkmängd onekligen ägt rum på södra Dalsland, hvarest äfven dessa medel blifvit mest och ända till öfverdrift1 använda.»

»I Sundals fögderi», heter det vidare i samma berättelse, »har förhållandet i afseende på jordens styckning varit så i ögonen fallande, att det förtjänar särskildt anmärkas. Sedan 182f> hafva där genom klyfning 253 nya brukningsdelar tillkommit, som alla innehafvas af själfägande bönder; och hemmanen, som vid samma års slut voro styckade i något mindre än femtedelar, äro det nu mera än i sjättedelar, öfver hufvud. Endast 22 nya jordtorp hafva under tiden blifvit anlagda, hvilket jämförelsevis är ringa och bevisar, att bonden icke rätt inser fördelen af sådana anläggningar framför den skadliga bortförpantningen af små jordlägenheter pä längre tid; ty af slika förpantade lägenheter har antalet blifvit ökadt ända till 125 procent. De voro vid 182(i års slut 81 st. och sistlidet år 185.»

Förutom den snabbt fortgående delningen af de egentliga bondehemmanen framhäfves i ofvan anförda uttalanden en annan art af jordstyckning, som för befolkningsspörsmålet i dess helhet är af en °m möjligt ännu mera genomgripande betydelse. Det är nämligen Uppkomsten af en hel del smärre lägenheter med eller utan jord, hvilka upplätos under namn af förpantningar, backstugor, inhyses-torp iu. m. Redan under 1830-talet hade detta

slags upplåtelser, framför allt backstugorna, blifvit ytterst vanliga och hade snart »till ohämmadt antal blifvit förökade».

En ej litet medverkande orsak till backstugornas stora talrikhet var den alltmer utbredda potatisodlingen, som först vid denna tid 'iktigt allmänt synes ha trängt igenom i dessa bygder. Utsikten WI ett jämförelsevis lättvindigt uppehälle hade ökats, hvarigenom •yngre personer af arbetande klassen blifvit lockade till hjonelag och bosättning utan beräkning af de större behof, som uppstå för barnens underhåll och för egen bärgning vid aftagande arbetsförmåga».*

1 Kursivcradt af förf.

— * Lnndsh. ber&tt 1832.'20 EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDEKSÖKN INGÅR.

En närmare skildring af dessa bosättningar få vi i följande något drastiska ordalag: »Såsom en naturlig följd af lefnadssättet framalstra de många barn, hvilkas uppdragelse både i fysiskt och moraliskt hänseende nödvändigt måste blifva i öfverensstämmelse med föräldrarnes omständigheter — och deras framtid ett ännu djupare negående. På sadant sätt bildas oeh tillväxer en klass af för sig själf ve onyttige, för samhället betungande och kanske i än flere hänseenden skadelige samhällsmedlemmar. Den rotfästes på landet genom backstugors och inhysestorps anläggande samt genom bebyggande åfjord i alltför små lotter, ofta blott till plats för en stuga och ett par tunnors utsäde af potatis»1

För hvarje år, i kapp med uppröjningen af nya åkertegar och anläggningen af nva hemman, växte massan af dylika smärre lägen-hetsinnehafvare, starkare på Dalboslätten än annorstädes, hvilka, med potatisen till hufvudsaklig, ofta enda näring och sina armars arbete till enda inkomstkälla, särdeles under missväxtår funno en knapp bärgning.

»Den mångåriga uppmuntran, som Regering och Ständer lämnat folkökningen, har lyckats förträffligt», heter det i ett i sitt slag klassiskt yttrande från denna tid. »Snart skall ingen ogift bonddräng finnas vid 25 års ålder. Han står redan då husfader med hustru och barn, men ofta huru? Jo, antingen under bara himmelen eller ock backstugans tak. Det senare är dock bättre, och han kan där vara nöjd med sin ringa lott, förvärfvad genom flit och omtanke.»2

Det är en ny, blott för några decennier tillbaka nära på okänd klass, den obesutna arbetsklassen på landet, som nu på allvar och med stormsteg synes göra sitt inträde i samhället. Snart nog ger dess hastigt tilltagande talrikhet upphof till farhågor, och det ser nästan ut som om den ät folkökningen lämnade »uppmuntran» lyckats alldeles för förträffligt. »Sättet hvarpå folkökningen bar utvecklats», säger landshöfdingen 1837, »ger anledning nog till eftersinnande, om det må vara önskvärdt, eller för samhället gagneligt, att densamma obehindradt fortgår i enahanda riktning? Det är nämligen utredt, att af tillökningen i länets folkmängd sedan 180b, tillhopa omkring 90,000 personer, hälften åtminstone kan räknas till obesutna arbetsklassen. Och finnas orter», lillägger ban, utan tvifvel med hänsyftning på Dalsland, »där denna obesutna klass redan börjar i talrik-het öfverstiga klassen af besutne, behållne och bärgade jordbrukare».

Utvecklingen var redan kommen till en gräns, som syntes farlig att öfverskrida. Ilen ehnru man fått upp ögonen för vådorna däraf, fanns ingen eller ringa benägenhet att vidtaga några hämmande åtgärder. Det är typiskt för tiden, när den ansåg att missbruken

1 Laudsh. berätt. 1833.

Ur Älfsborgs läns kommitterades betänkande ang. hemmanssöndring m. m. 1833.4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

Tab. 8. Antalet hemman oeh hemmanadelar med nedanstående mantal.1

År. 1 mtl och däröfver. i-1. ti 4- 3__ -i- Li 8- 1_ H _1 4' I1*- _l a' fö' 4i.) - —V Under nit- Summa. A) Socknar. Frändtfort. 1750 ..... 38 — 20 1 28 21 — — — 103 1810 . 4 _ 12 (i fil 120 88 27 — 327 1840 ... 4 — 5 11 89

117 132 106 19 4:13 1865 ..... o — ß 8 30 »i; 153 256 73 5 628 1900 ..... 2 — 8 3 20 96 175 301 102 4 711 Simdals-Hyr. 1760..... 1G _ 8 — 11 12 — —. — — 42 1810 . 1 _ 4 2 15 64 42 11 2 — 141 1840..... 2 _ | 3 9 49 69 50 7 — 196 1865 . . 1 _ 4 3 9 41 59 91 39 — 247 1900 .... 1 — 1 2 9 39 45 99 30 1 227 1750 ..... 32 i 12 ._ 21 7 — — — — 73 1810..... G _ 8 9 40 118 83 6 — — 226 1840 ..... 1 i 8 8 |fi 119 88 29 1! — 301 1865..... 1 i 4 4 39 1119 99 118 25 1 401 1900 ..... 2 — 9 1 81 95 120 117 31 6 411 Gtstad. 1750 ..... 22 _ 8 1 12 8 — — — — 51 1810..... 6 _ 4 3 80 59 36 13 — — 154 1840..... 6 _ 4 3 26 53 46 68 9 2 217 1865..... _ i 2 (i 23 70 77 76 38 1 294 190(1 . . . — i 9 4 20 55 82 98 52 8 329 Bolitad. '750 . . . . • 29 2 15 2 11 3 — — — — 62 1810 . 9 1 15 i 88 66 27 6 — — 169 1840 ..... 8 2 12 4 25 82 60 50 4 — 243 1805 7 3 13 2 30 60 53 59 4 — 231 1900 . 10 1 5 3 27 48 75 85 25 5 279 Krikttad. 17f.O . . 11 _ 9 -_ 10 4 _ _ _ — 34 1810..... 8 _ (i 2 11 50 23 7 — 1 103 1840 ..... i _ II — 15 46 87 28 1 — 130 1805 .... n _ 4 _ 12 38 44 44 5 — 150 1900 ..... 8 — « — 14 31 53 87 12 — 156 Grirutad. 1750 . 20 j 7 1 15 13 _ _ _ _ 57 1810 . 1 1 3 .1 27 90 16 21 _ — 192 1840 . 1 I 4 3 23 78 74 63 7 — 249 1805 . 1 4 4 23 60 87 88 20 — 287 1900 1 — 8 — 23 51 89 105 42 5 324 Ör. 1760 . . 30 1 9 2 13 10 2 _ _ — 73 1810 . ti _ 15 8 58 82 30 10 2 — 211 18-10 . 6 - 9 13 86 108 65 51 10 — 292 1805 . 1 12 10 33 102 85 99 21 — 368 '900 . . . 3 1 1» 7 27 91 115 103 21 — 377

1 Siffrorna för ar 1750 angifva antalet :if oklufna hemman, enligt jordeboken detta Ar. Siffrorna fiir firen 1810. 1840, 1865 oeh 1900 angifva antalet, uf hem-22 EMIGRATIONSUTRBDNINGKN. BILAGA VIII. BYODEIINDKRSÖKSINGAR.

Tal». 8. (Forts.) //emmån och hemmansdelar med nedanstående mantal.

Ar. 1 mtl och däröfver. 3_ u. 4- >_ -i- t?. J_ t fe ±r Under sis- Sti||mm Järn. 1750 ..... 5 1 2 — 13 7 — — — — 28 1810..... 1 i 2 14 33 (t — — — 58 1840..... — 1 o — 7 32 18 30 8 — 98 I8H6 . . ^ . . — 1 1 1 3 24 »4 68 9 — 1:51 lauo..... — 1 — 4 i; 21 27 15 19 i 124 Holm. 1750..... 20 — 7 — 21 17 — — —- — fia 1810..... 10 1 2 1 38 si; 12 10 3 l 139 1840 ..... 10 1 1 1 25 05 33 31 6 — 172 1865- , . , . ti 1 4 1 20 57 40 59 8 — 202 1900..... 8 1 2 1 18 52 58 72 19 1 232 Gnmnrmås. 22 1750 9 — 2 7 1 — — — — 1810 2 _ •J o 14 21 18 il 1 — 61 1840 . 2 — 1 _ 18 34 15 13 4 — 75 1885 . 8 — 1 1 9 211 22 32 11 — 107 1900 . . 4 — 2 — 8 22 32 30 8 106 SiàUtrui. 1750 .... 10 — 3 — 8 — — — — 28 1810..... t — 1 5 10 2» Ifi 27 1 — 90 1840 ..... * — 3 2 !l 22 18 23 2 — 83 18'15 ..... 2 — 3 1 12 23 30 37 7 — 115 1900 . . 2 — 2 •> 5 19 41 00 40 4 175 Dattkog. 37 1750 . . 7 — 11 — 12 7 — — — — 1810..... — — S 1 12 59 30 12 — — 117 1840 . . — — 8 — 10 54 41 30 8 — 116 1865 . — — 2 I 10 39 53 111 20 19 208 1900 ..... — — 8 — 10 31 «0 70 30 15 219 Järbo 1750 ..... 13 fi 1 2 6 — — — — 29 1810 .... — « _ 19 55 11 2 — — 95 1840 ..... — 3 1 2 17 4» »4 10 10 1 133 1805 ..... — 3 — it 12 42 51 36 13 — 159 1900 ..... — 1 — 2 7 19 l!6 58 17 1 200 Hit/gärd. 22 1750 ..... 8 — 7 fi 1 — — — — 1810 . . — 1 7 2 10 19 9 2 — 56 1840 ..... _ — a 8 |fi lti 1» 13 — — i» 1806 , , . , , — — 3 2 17 17 24 4» — — 112 1900..... — 1 — 2 13 18 37 «» 6 •1 127 t.er il ni. 1750 11 1 (1 1 4 3 — — — — 29 1810..... 1 — 10 11 25 25 7 3 — — 74 1810..... 1 — 7 il 28 27 10 6 — — 811 1805..... 1 _ 1 f> 22 32 35 23 4 1 124 1900 ..... — — 1 fi 15 89 .12 44 8 1 146 Hög läte r. 56 1750 31 — 12 1 7 4 — —. — — 18111..... 7 — 12 12 45 (il 14 1 — 152 1810 r. 1 11 8 85 81 84 16 1 — 192 18r,6..... 4 1 fi 8 25 71 45 47 2 — 209 1900 ... 4 2 (1 » 21 81 08 31 2 — 227

mnnndcliir, rnligt mnnt.nl*- och taxcringalÄneiic-rnn Air dens» ftr Diwna Ki lian' glffWf angifva allt* .i litmmantklyfiti&gent utveckling vid enhvar af de fyra tidpunkterna.4. SUNDAI.8, MORDALS OCII VALBO HÄRADKIt. 23

Tal». S. (Forts.) Hemman och hemmantJelar med iiedanxtående mantal.

År. 1 mtl och däröfver. * ti n i— ii IV DT' l iidf r ih Siatiirim. RenntJandti. 28 171)0..... 14 1 ß — 4 8 — — — — 1811)..... 2 1 •l 3 31 31 2 — — — 74 1840..... 1 i 6 :l 18 42 12 10 —- — 94 1*65..... i 2 8 a 21 41 20 17 — — 108 19(10..... — 2 3 .i 14 « 41 21 — — 128 tiirijrlomUl 65 1750 ..... 28 4 14 — 14 ü — — — — 1810..... 18 J 18 A 41 42 17 9 — — 1lr 1840..... 9 2 12 A 8« 02 29 |fi 2 — 172 1805..... « 3 18 7 40 ;>;< 64 44 1 — 223 1800 ..... 8 2 11 i 84 A8 01 10 — 257 Ödtborg. 34 17.')0..... 8 2 7 2 * 7 — — — — 1810..... 8 3 5 14 27 14 Il 1 — 80 1840 ... 5 I 5 4 12 15 18 0 — — 66 1866..... 4 1 4 C 12 16 21 12 3 — 79 1900 ..... 4 2 4 3 II! 21 12 13 1 — 76 Tor,,. :H 1750..... 9 8 8 — 4 7 8 — — 1810..... 4 1 7 •i 13 22 19 1 — — 69 1840 . 8 2 A I 12 21 33 2A 2 —

104 ISOf) . . 5 2 8 — r> 28 85 80 1 — 113 1900 ..... A 2 A 1 Ii 17 8« 1» 8 t 100 Valbn-lCyr. 40 1760 ..... IS 1 4 1 12 9 — — —- — 1810..... 11 — 5 4 14 11 5 — — — 50 1840..... 9 _ 8 2 14 16 8 2 — — 59 180",..... 9 _ 0 — 14 19 17 12 — — 77 l»0i,..... 10 2 4 1 14 17 9 III 1 68 B) Härader. Suiidn|. 1760..... lea 1 74 5 108 68 _ _ — — 422 mo..... yo 2 55 32 231 573 295 91 2 1 1,812 1810 . 24 4 35 32 183 689 502 395 53 ») i.7iai 18fl5 15 5 ::7 27 166 174 572 731 204 7 ijws 11810 19 •i 16 13 114 410 639 842 294 28 2,487 Nordnl. 1750..... 87 o 34 a 71 52 2 _ — _ 27)3 181U 19 2 25 19 146 280 107 71 6 1 076 1840 . . . 31 j» 19 16 103 300 11*1 178 37 — sim; 1««5 . 11 2 23 15 93 274 264 349 76 19 1,126 1900 . ta 3 18 14 74 2;t6 333 880 137 23 1.233 Valbo. 1700 . . . i:K» 14 70 6 61 14 8 — — — .'Ml 1810 . 41 9 67 :s6 218 898 98 29 1 — 792 1840 ..... 84 11 58 39 183 329 191 1(18 15 1 969 i«<;r>. 80 13 39 :a 168 316 302 275 27 1 1,201 1'JOO..... 81 14 37 :u 140 3-14 366 306 52 n 1.129

»ed nviTrnUun mr de hristcr hvilka Unnas i njwnimnd» Unjtder. Ifrågavarande »"Trur Öfver hemniuudcUmu u.nta.1 kunna afvika frin antaltt af brukningsdelar24 EMIGRATIONSUTREDNINgEN'. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNING AR.

»skola riltta sig så småningom af sig självt».1 Föga kunde göras, menade man, oeh det är med ett visst beklagande, som man konstaterar, att »till flyttningar åt, Amerika eller Sibirien äro svenska landtmännen ännu ej hugade».1 I sanning ett underligt varsel för kommande tider, som ur ett yttrande som detta ljuder till mötes redan från seklets förra hälft.

1X20- ocb 30-talen kunna för Dalsland betraktas som en kulmi-nationstid i utvecklingen, under hvilken folkmängdens tillväxt når sin starkaste progression ocb dess befordrande medel sin ymnigaste utbredning. Någon större nedgång i berörda förhållanden kan dock svårligen under deri följande tiden före 18f)0-talet spåras, äfven om någon afmattning i utvecklingen under vissa perioder kan komma till synes. Samma ekonomiska faktorer som förut påverka stadigt befolkningens tillökning. Anmärkningsvärdt är endast, att bland de mindre jordupplåtelserna äro jordtorpen frän och med 1830-talets slut i tilltagande, till båtnad icke minst för heminansägarno själfva, som nu synas kommit till insikt oiu nyttan af en fast stam dagsverksskyldige under hemmanet. I aftagande äro däremot de för bondehemmanen skadliga förpantn ingår na, hvilka särdeles vid klyf-ningar visade sig ekonomiskt undergräfvande.

Alltfort kan man i landshöfdingens rapporter se, hur Dalsland intar samma särställning inom länet som förut. När en viss tillbakagäng i folkökningen under femårsperioden 1851—55 kunde förmärkas för hela länets vidkommande, beroende bl. a. pä en begynnande emigration till Nordamerika, gäller denna minskning endast Väst-götadelen af länet, »ty ä Dalsland har folkstocken tillväxt i enahanda förhållande som förut».2 Någon emigration från denna landsdel har ej heller ännu kunnat förspörjas.

Den öfversikt jag lämnat af själfva befolkningsrörclsen och de resultat denna gifvit vid banden ställer af sig självt fram den frågan: »I hvad mån stodo näringstillgångarna i proportion till den växande

dels pä grand uf sådana Tall. ilil delar af olika hemmall (hcmmaiisnummer) brukas tillsamman* i ett bruk. dels pl grund af sådana fall dit Here brukare sitta på ett af samma ägare innehafdt hemman eller hcinmansdcL Fall af den förra beskaffenheten föranleda, alt. brukningsdelarnas antal blir mindre an hemmaiisdelarnas: fall a,f den senare beskaffenheten föranleda att hemmansdelarnas antal blir mindre än brukningsdelarnas. I hvad män uti ofvanstående sockuar det ena eller andra, förekommer, framgår i viss grad af en jämförelse mellan hemmansdelarnas antal är liXJO enligt härvarande tabeller, samt. brukningsdelarnas anlal vid samma tidpunkt enligt den offieiella jordbruksstatistiken samt. ekonomiska kartverkets uppgifter (Be texten).

1 Ur länskoramittcrades ftirut tit. betänkande. Ett yttrande, lika typiskt för den rådande liberala åskådningen, förtjänar ytterligare anföras ur samma betänkande. »Det voro ett tillbakntritdande på civilisationens bana. om människans naturliga rättighet alt ingå äktenskap skulle inskränkas, eller henno afhända» i följd af förutsatt oförmåga till utkomst och bristande bildning. — Fattigdomen har sin egen börda.»

1 Landsh. berätt. 1805.

Tal). 9. Jordbruksfastigheternas intecknade skuld, år 11)08.

Socknar och härader. Oklufna Heminan ilufna uti Sunllisa hemmnn. 2-4 delar. 5-7 delar 8-10 delar. mer än 10 delar. hcnimnn.

A) Socknar.

Frände/wi.

Hemman ....10 2!» 27 16 lit 101

Taxeringsvärde, kr.1) 9,930 1 1,279 16.796 23.693 30,010 18.110

Inteckningar, kr.") . . 2,160 3,299 6,388 6,833 9,280 5,697

O:o *")....................21-70 29-26 38-03 28*S4 30 8. äHfi

Sundals-Ryr.

Hemman....................8 1 1 8 5 7 39

Taxeringsvärde, kr.1) 13,625 12,727 22,100 31.300 42.657 22.587

inteckningar, kr.1)..........1,898 1,157 6.681 6,958 14,495 6,030

D:o %')....................1!) 88 9 09 80-2.1 22*23 33 98 26*69

Itrnlandu.

Hemman....................II 20 17 12 11 71

Taxeringsvärde, kr.1) . . . 11,727 14.040 27.811 25,058 31,227 21.504

Inteckningar, kr.')..........1,067 4,756 9,521 10,602 11,474 7.818

D:o *»)..................34-50 33-87 34-23 42 S0 36*74 36 35

Otstad.

Hemman....................6 2(1 8 9 8 51

Taxeringsvärde, kr.1) ... 7.083 14,250 22.000 35,667 30,375 20,843

Inteckningar, kr.1) . . 4,508 6,746 8,934 18,849 13.157 10.144

Ö:o *»)....................'63-65 47-34 40-80 514 5 43'3S 48 (16

Holbtnd.

Hemman. 17 12 8 10 8 55

Taxeringsvärde, kr.1) . . 27,647 22,875 17.960 25.860 26.500 24,7(0

Inteckningar, kr.) . . 13,093 15,099 6.108 11,489 11,568 12,001

H:o %')....................47-ac 66 ol »4 03 44-43 43"65 48-58

Erik st ad.

Hemman..................12 8 5 3 5 33

Taxeringsvärde, kr.1) 13.866 10,250 17,000 23,666 38,740 17,366

Inteckningar, kr.) . . 4,2t7 6,901 9,999 20,231 11,569 8,313

Jl1)....................30-42 07-83 58 83 85 49 84 18 47 87

Orinstad.

Hemnian....................8 22 13 10 6 58

Taxeringsvärde, kr.1) ... 10,562 18,454 16.076 23,600 24,500 16,483

'»teckningar, kr.1)..........1,363 7,567 6,981 10,886 8.775 7,058

%*)....................12-90 56-17 37*20 46 12 S.V81 42*82

Ör.

Hemmall....................10 23 9 14 9 65

Taxeringsvärde, kr.1) . 18,640 13,148 20,888 25.650 27,733 19.000

Inteckningar, kr.') ... 8,158 5,338 9.101 9.291 8,086 7.525

Jfco %*).......... 59*81 40*60 43-68 36 JS 29 16 39'80

') I medeltal för hvarje hemman. — *) D. ä. intecknings beloppet i J! af taxcringsviirdel•>Ci
EMIORATIONSUTKKDNINUEV. BILAGA VIII. IIYUDBUNUERSÖKXINOAR.

Ta!». 5). (Forts.) Jörd/rru kif artigheternas intecknade skuld.

Socknar och händer. Oklufna Hemman klufna uti Samtliga hemman. 2-4 delar. 5-7 delar. 8-10 delar. mer äu 10 delar. heiniiiau.

Jirn.

Hemman....................« II « I 2 26

Tiicrinirsvärde. kr.') . 6.017 9.00" 19.250 10.(10» 41,000 14,331

Inteckningar, ler.l) . . . 1,431 t>85 6,548 22.055 11,144 5,612

I):n ....23*78 54*18 33*9» 55*14 27*18 39*16

Holm.

Hemman..................21 l» M » « 56

Talen ng« värde, kr.1) . . . I8.00» 12,638 18.311 80,4-14 33,888 19.925

Inteckningar, kr.1) 8.780 H.9IS fi,327 11,914 10,544 9,262

D:o 1*)....................40*98 78*44 34*4» 3» sa 31*119 46*48

Gnmartntii.

Hemman....................3 7 1 3 2 19

Taiering»nirde, kr.') 22.000 18.014 11.860 27,7Sa 10,650 19,l|n

Inteckningar, kr.')..........1,187 2,157 8,2*6 11,517 14,016 6,128

D:o Jf*)................6S0 18*88 6'.i*9S 41*53 3fl8 31*57

aHUtrud.

Heminan....................19 14 6 I 5 46

Taxeringsvärde, kr.') 12,679 9.957 9.300 12,000 84,700 13,771

Inteckningar, kr.1) . 7.116 5,418 8.320 10.600 11,658 »>,677

D:o -.')................56'$ I 54*41 35*70 88*39 33*«0 48*49

Dalskog.

Hemmaa....................fi 16 5 6 6 37

Ifcterinnvirdc. kr.1) . . 16,767 12,020 14.200 17.400 «6,9s3 16,238

Inteckningar, kr.' > . . 10.717 3.822 3,442 2.080 12.4K3 6,058

U:o ....1)8 92 31*80 21*24 11*96 46 26 37*31

Mrio,

|len||nan 2 6 4 8 10 26

1'nvering.varde. kr.1) .... fl,000 '.1.667 20,675 34,900 21,230 18.772

Inteckningar, kr.1)..........1,886 4,36» 7,5!i6 18,074 7.H72 7,132

D i) H»)....................2111 46 19 36*91 37'46 87*08 371»9

Rhggird.

Hemman....................4 7 5 6 I 23

tüuriogtTärde. kr.1 . 4,75m 18.000 l»,400 80,167 38.000 17,435

Inteckningar, kr.' ... 1,4117 6.722 5,572 6,926 30.MOO 6,913

II:o T5) 29*61 37*94 2871 31*36 07*11 39*65

Lrrial.

Ileuiiinin .... 3 '.» 10 8 2 27

Taxeringsvärde. kr.1) . »,000 ».711 I*,600 23,607 32,500 16,126

loleekniugvr, kr.1) 6,600 8,(l8!> I 4,«8J 3,667 8.765 1.230

O o %') ....62*21 31*81 1 22*08 15*4» 26*97 26*17

I I medeltal for hratje hemman. — ') D. iu iiileekiiiUL-bcloppel i $ af taieringsrärdet.4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

Tab. 9. (Forts.) Jordbruksfastigheternas intecknade skuld.

Socknar och härader. Oklufna bcmuian Hemman klufna uti Samtliga hemman. 2-4 delar. 5—7 delar. 8-10 delar mer un 10 delar.

llogiu ur

Hemma*....................t! IS' l« • « S 19

TkieringsTärde, kr 'I I6.SOS 17,904 89.788 M2.S00 aii.noo 33.9-15

Inteckningar, ler.11 ... 4.590 11.420 18,3811 18,70» 18,610 11,795 1

U:n %>)....................2J-S7 r,3'4; 14 »6 42'4S Cl 70 4926

fønntlanda.

Hcmtnan................fi 7 12 2 I 38

Tawringjvilrde, kr.1) 9,750 u.oi:; ....2i..'»oo tn.ooo 18,357

Inteekuingar, kr.1) . . . . 1,000 «,39fi l-,»'i7 11,47.'. 15,575 7,489

D:o .... Kl J6 57-34 IO-30 4684 38»4 40*0

Färglanda.

Hemman................16 2-1 13 2 5 60

Yurrinftsnrde. kr.'1 .... 19.68* 18.500 31,231 80,000 37>on 21.567

Iatwkoiuu-ar, kr.') . . 11,530 7,860 17.329 lö,l

l>:o X») . . . . 68'6« 68 »; 55-49 53-89 59U 57'89

Ödeborg.

Hemman....................14 14 1 1 — 30

tWriugxirärde. kr.') . . 14.357 l».ii»7 .4,700 85,000 — 18,373

loieekniagar, kr.1)..........10,0115 8,<142 lo.iou 90,340 — 10,071

O:o *s)................7» to 48 44 18-4C 8«"40 »1'89

Torp.

Hemman....................18 9 4 2 1 33

Tueringaränfo, kr.4) .... 20,469 13,444 18,250 4o,|Oo »4,000 19,866

Inteckningar, kr.1! 12,125 10,4t«. 10,713 19,668 14,850 12,040

'>:o %*)....................59 IS 77-71) M sj 18 05 48-BK 60*81

V'ti/Lo- K in".

Hemman. . . ..28 5 4 — — 37

Tanrin|pfM*, kr.') 14,918 18,300 14,250 — 14,627

Inteckningar, kr.1) 11.201 6,HM 5,175 — — 9,901

Ö:o *')..............76 08 48*15 36ss — — 67 89

B) lUrndcr. Sunda!

Hemman..............72 122 86 65 64 40»

raierin|tnTürdB. kr.1! 15,287 13.778 19,961 36,506 30,9*1 20.059

tntoeknjfngnr1) 5.407 6.356 7.394 11,091 11,129 7.906

v»...................3687 46 13 87-04 41-84 3592 3941

Hordal.

Hemman. . . 65 83 39 33 27 347

Taxering», jiriie, kr.1 14,989 11,765 16,469 25.918 31.411 17.**)

'nteekuinenr. kr ') 7,356 5.491 6.369 9.551 1(1.666 7.33>

H:»*1! 49 20 46 67 38 67 36 85 83 96 11 59

Ko/60

"emmån.................95 100 69 25 22 311

/»»eringMürde, kr.1) 15.565 11.878 24,574 28.588 -.".(,011 19.341

'teekniuit»r, kr '• 9.397 S.l-_'7 10.418 11.953 1-1,198 »,7110

ü:« *1 . , ftl-37 54 62 42 39 41 81 -18 93 50 46

I medolt»! för livnrje hnnmnn 'i I). ii. inlei kningslieloppet 1 < af laierlngMärdet'28

folkmängden, och förmådde de tillgodose dc ständigt ökade behofven?» Svaret på denna fråga sammanhänger gifvetvis på det närmaste med frågan oin landthushållningen utveckling och jordbrukets successiva förkofran i dessa bygder.

Det är utan vidare klart, när man tar i betraktande det väldiga odlingsarbete, som utfördes, särdeles på Dalslands slättbygd (jfr s. 5), att jordbruksnäringen därstädes fick ett uppsving, som under denna tid var väl så kraftigt som på någon annan ort i vårt land. Och söker man göra en sammanställning mellan detta odlingsarbete och folkmängdens samtidigt fortgående ökning, är man i första hand, att döma af föreliggande siffermaterial, böjd att anse, att jordens uppodling tillväxte i proportioner, fullt tillräckliga att motsvara befolkningens tilltagande näringsbehof. Sålunda hade ju exempelvis på Sundal den odlade jordarealen säkerligen mer än tiofaldigats under samma tid som folkmängden något mer än fördubblats.

Samma undantagsställning, som vi sett Dalsland intaga beträffande befolkningsförhållandena, intar denna provins äfven, när det gäller jordbrukets ställning. »Företrädesvis inom Sundals fögderi hade jordens skiftning stor inverkan på landtkulturen; så att man ser skogsmarker, kärr och ljungbackar med förvånande hastighet förvandlade till fruktbärande åkrar och ängar med bebyggda gårdar», rapporterar landshöfdingen 1832. Jämte angränsande trakter söder om Vänern utgjorde Dalboslätten »de delar af länet, hvarest åkerbruket stod i mesta flor» och tjänade som kornbod åt de öfriga fattigare delarna., hvilka här fyllde bristen i sitt spannmålsförråd. Öfverskottet utöfver egna behofvet belöpte sig under medelgoda skördeår till 1 s å V-i af hela spannmålsproduktionen, och gick till afsalu utom orten.

Under sädana förhållanden väcker det ingen förvåning, när man samtidigt ser bekräftadt, att den allmänna välmågan år ifrån år var i ett ständigt stigande. Därvid är dock att observera, att detta gynnsamma omdöme närmast hänför sig till det ekonomiska tillståndet bland den besutna allmogen. Det är visserligen i allmänhet sant, att »jordbruket tilltagit i ett visst förhållande till folkökningen».1 Men icke desto mindre hade på samma gång »en viss förlägenhet bland den för daglön nrbctaude folkklassen»1 alltmer börjat göra sig märkbar. Och detta gäller ej blott dåliga år, då en verklig nöd hotade att inställa sig. Vill inan finna rätta orsaken till denna sfor lägen het», nödgas man medgifva, att den var ett kroniskt ondt. bestående däri, att »den lösa, eller obesutna befolkningen tillväxt meil större steg än näringsutvägar och arbetsförtjänst hunnit blifva för den tillgängliga».1

Ett svar så tydligt som något kunde därmed redan anses gifvet pä den af oss uppställda frågan. Möjligen skulle den dalsländska

1 Landsh. berätt. 1842.4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER.

lo

jorden, om den varit jämnare fördelad, förmått föda den växande befolkningen. Men som det nu var. kom den ökade afkastningen direkt endast tillgodo ett mindretal, de besutne, hvilkas klass proportionsvis, i förhållande till antalet egendomslösa, blef allt mindre och mindre. Oeh tar man i betraktande, att dessa senare för sin utkomst i stor utsträckning voro hänvisade till den arbetsförtjänst de kunde erhålla vid bondehemmanen, är det lätt att förstå, att. en samhällsfara af vådligaste art skulle uppstå, när denna arbetstillgång e" gång blef verkligt trytande.

Denna fara kunde väl ännu ej sägas vara allvarligt öfverhängande, ehuru betänkliga symptom redan visat sig. För att emellertid "nder denna jordbrukets blomstringstid få en bild uf dess verkliga härkraft. oeh därmed på samma gång en närmare föreställning om grundvalen för det egentliga bondeståndets ekonomiska framtid återstår att se till, hur landthushållningen var ordnad och speciellt hvilka metoder, som vid jordens skötsel kommo till användning.

Några träffande ord ur Lignells samtida skildring kunna begagnas till belysande af förhållandena vid seklets midt. »Det är nära nog en vurm», heter det, »att olikt oeh likt bryta upp jorden till åker, utan att man allvarligt varit betänkt på att öka hötillgängen. ' förra tider sådde man litet men gödslade väl. Nu tvärtom. Därföre är åkern vanligen mager och gifver icke den afkastning, som '"ed bättre gödning skulle säkert kunna förväntas».1 Omdömet utfaller, som vi se, långt ifrån gynnsamt, och orsaken till jordens mindre goda häfd ligger i öppen dag. Odling af ny jord hade verkat förryckande på jordbrukarens bela hushållningsplan, i det hans sträfvan främst blifvit inriktad på att i möjligaste måtto utvidga sin åkerareal i afsikt att därigenom bäst öka sädesproduktionen. — Tillvägagångssättet vid dessa nyodlingar var ej heller det bästa. Vanligen använde man s. k. bränning efter

plog, hvarvid tillgick så, att. efter plöjningen ett par plogskifvor uppställdes till torkning för att brännas och lämna aska till fältets gödning. Vid sidan af denna metod bibehöll sig äfven det äldre brukningssättet med flåhackning, hvarvid all den uppbackade torfven brändes till aska. Det är klart att jordens växtkraft genom dylika odlingsmetoder skulle betydligt förminskas, i det bränningen tjänade att förstöra matjorden. Den »törsta vinsten fick man af första årets skörd, under inverkan af den utströdda askan, men nästa år blef afkastningen mindre, och genom upprepade, år efter år på hvarandra följande skördar, blef jorden slutligen till det yttersta utsugen."

1 A. o. t b. 275.

* Man jämfBre länsmyndigheternas nttalando om nyodlingarna: >i'S södra Dal ""Vändas de alltför mvcket till frambringande af gpannm&l, utan att den odlade jorden »"»lägges till gräsväxt, hvarigenom donna alltför mycket utmattas» (1S55).Ej heller den gamla odaljorden kunde under sådana förhållanden väntas vara föremål för en stort bättre omvårdnad. Som vi kunnat se, hade man på Dal ej förstått tillämpa den välgrundade regeln, att »odlingarna böra främja och organiskt förstärka det redan stadgade jordbruket»; här hade de därför snarare bidragit att såsom »skadliga utväxter förtära dess kraft».Landsh. berätt. 1860. Redan tidigt hade visserligen ett ordnadt växelbruk börjat införas på herrgårdarna, men endast trögt hade exemplet funnit efterföljd hos de förmögnare bland bönderna. Utan tanke på framtiden hade man undan för undan lagt de naturliga ängarna under plog, oeh tillgången på betesmarker hade därför i betydlig grad afknappats. I synnerhet på Slättdal var detta förhållande en kännbar brist, och klöfverodlingen, som ännu endast i ringa män vunnit inträde, förmådde ej ersätta förlusten af ängsbetet. Ännu i början af 1830-talet uppgifves dock, att tillgången på naturlig äng å Dalsland var tillräcklig och »öfver hufvud svarande mot åkern».* Och det är värdt att lägga märke till, när det samtidigt försäkras, att, boskapsskötselns afkastning, trots brist i vissa delar af länet, dock svarade mot behofvet, »ty genom försäljning från Dal anses förhallandet jämnadt».Landsh. berätt. 1832; upprepadt i landsh. berätt. 1837. Efter ett tjugutal år blott hade utvecklingen medfört betydliga förändringar till det sämre, och på 1850-talet lämnade boskapsskötseln mycket öfrigt att önska.

Ett i högsta grad *extensivt* jordbruk hade sålunda blifvit rådande på södra Dal, med ensidig sädesproduktion som grund för landthushållningen. Missförhållanden af svårartad natur hade därunder alltmer utvecklat sig. Ställningen för jordbrukaren gick dock något så när ihop, så länge ännu tillgång fanns på jämförelsevis obrukad jord, och så länge goda konjunkturer under gynnsamma skördeår förmådde bota de förluster, som åsamkats under dåliga tider. Ännu år 1860, »som för Dal var ett särdeles gynnsamt år», kunde sålunda landshöfdingen rapportera, att välståndet syntes vara i stigande.

***

Det måste medgifvas, att i stort sedt Dalslands utveckling under den period vi hittills behandlat erbjuder en i många afseenden ljus tafla. De ljusa sidorna kunna ännu t. o. m. sägas vara i öfvervägande. I det hela ha vi för ögonen ett rikt illustrationsprof på hvad den ekonomiska liberalismen under sin gyllene tid och under gynnsamma förhållanden som mest förmådde att uträtta. Och i synnerhet rent kvantitativt kunna resultaten kallas lysande. Ett storartadt odlingsarbete hade med hastiga steg eröfrat stora sträckor jungfrulig jord under människans välde, en fri jordlagstiftning hade underlättat grundandet af ett mångfaldigt antal nya hem;folkmängden hade mer än fördubblats. Skäl kunde alltså verkligen finnas tör att instämma i orden: »Den uppmuntran regering och ständer Jämnat folkökningen har lyckats förträffligt».Jfr s. 20.

En genomgripande social och ekonomisk omvandling hade samtidigt försiggått med hela samhället. Nya folkklasser hade växt fram med nya kraf för sin existens. Viktigast var uppkomsten af ett talrikt jordbruksproletariat, som för sin utkomst var helt beroende af hvarjehanda tillfällig arbetsförtjänst. Lägst på skalan stodo backstugusittare och andra smärre lägenhetsinnehafvare, hvilka mest voro utsatta för uppkommande skiftningar i det ekonomiska lifvet. En något säkrare ställning innehade jordtorpare och andra vid hemmanen fast bundna tjänare. Föga öfver torparne i ekonomiskt hänseende, ehuru socialt på en högre rangskala, stod hela den klass af småbönder, som uppkommit under inverkan af den för långt drifna jordstyckningen, och hvilka för sin bärgning voro beroende af inkomster utöfver det egna hemmanets afkastning. Slutligen de besutna bönderna och

jordägarne, hvilka vid århundradets början utgjorde hufvudsumman af befolkningen, men nu i antal hunnit öfverflyglas af de nytillkomna folkelementen.

Det är som vi se en mäktig utveckling af samhället på bredden, som kunde bli hotande för den sociala jämvikten. Det är sant, att äfven den ekonomiska grundvalen för det hela, jordbruket, samtidigt vuxit på bredden. Mon den hade ej i lika mån vunnit i stadga. Ingenstädes hade i självfva verket laisser-aller-systemet mera ohämmadt regerat än vid tillvaratagandet af jordens naturliga hjälpkällor. I stället för ett klokt, för framtiden beräknadt brukningssätt var en långsam utsugning af jorden formligen satt i system, som ej alltför länge kunde dröja att fullt tydligt visa sina verkningar.

Tiden för utvandringens uppkomst och första utveckling.

Under nu följande tid, 1860-70-talen, framträda tydligt och med full styrka de missförhållanden på skilda områden, hvilka i sin grodd kunnat skönjas nnder föregående utveckling.

Med afseende på folkökningen erinra vi oss, att dessa decennier beteckna ett nära nog rent stillastående. Stagnation, för att icke säga tillbakagång, behärskar äfven näringslifvet. Vi kunna följa femårsperiod efter femårsperiod och se, huru tonen i landshöfdingarnes berättelser, när det gäller Dal, blir alltmera nedstämd. På alla områden går det utför, och Dal, som länge kunnat betraktas som ett föregångsland inom länet, står nu i sista ledet. I synnerhet södra fögderiet framdrages ständigt och ända fram till nuvarande tid som den ort, där efterblifvenheten är störst och missförhållandena djupast rotfästa.:>2 EMIGRATIONSUTKEDNINGEN. BILAGA VHI. BYODEUNDEKSÖKNING AR.

Fråga vi oss efter orsakerna till denna omsvängning, kunna vi i stort sedt säga, att det. är reaktionen, som nu med all makt bryter in öfver Dalsland. Klagomålen öfver den lösa befolkningens oproportionerligt stora antal och jordbrukets oförmåga att längre lämna arbetsförtjänst åt den växande mängden människor höras allt starkare. Den totala frånvaron af hvarje slags husslöjd var en kännbar brist, som alltid varit utmärkande för södra Dal. Någon nämnvärd industriell rörelse fanns ej heller, som kunde öppna utsikter till uppehälle. Få hvarje hemman snart sagdt fanns i större eller mindre mängd öfverflöd på arbetsfolk, och slöseriet med arbetskrafter var ohämmadt. Som bevis på den ymniga tillgången på arbetskrafter denna tid kan man af äldre personer få höra berättas, hur i deras ungdom skaror af arbetssökande kommo och bjödo ut sig. På sommaren under bärgningstiden kunde de mot en ringa penning erhålla sysselsättning; »när vintern nalkades, voro de glada, om de kunde få stanna mot bara födan».

Under sädana förhållanden är det naturligt, att man så småningom började söka sig tillfälle till utkomst utom hembygden. Redan från slutet af 1850-talet kunna vi datera en begynnande utvandring till Norge, som hastigt växte i styrka och som i synnerhet för det västliga Dal blef af den största betydelse. Till Amerika torde man ännu i början af 60-talet endast i mera sällsynta fall vägat sig på att resa. Berättelser, mer eller mindre utsmyckade, gå ännu här och hvar i bygderna om den »förste emigranten', som numera i folk medvetandet hunnit blifva en hart när legendarisk personlighet. Från norra Valbo omtalas sålunda, att en torpare, bosatt i Järbo socken, var den förste, som reste öfver till Amerika. För att slippa betala de dyra respengarna gick ban först till prosten och hörde sig för, om det ej vore möjligt att ta sig öfver gående. Denne upplyste honom om det omöjliga i en dylik plan och förklarade tillika, för att afskräcka honom från bela företaget, att om han äfven börjat gå vid 2 års ålder och fortsatt tills ban blef 80 år, skulle han ändå inte nått fram. Torparen var emellertid obeveklig i sin föresats, och for med sin familj, sä snart de nödiga respengarna hunnit anskaffas. I socknen afvaktade man med spänning utgången af den vågade färden, tills bref ändtligen anlände om en lycklig öfverresa. — Denna skulle ha ägt rum 1862.

Snart nog randades dock tider, då det ej längre ansågs som ett underverk, att folk tog sig öfver till Amerika. Vid slutet af 1860-talet inträffade den för stora delar af vårt land ödeläggande jordbrukskris, sora var en föl jd af de synnerligen svåra, ännu i en äldre generations minne friskt lefvande missväxtåren 1867—68. Icke minst på Dal

steg nöden till det yttersta under de hårda år, som nu inbröto. I flerfaldiga hem var den enda näringen bröd af bark.4. SUNDALs, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER.

lo

stundom uppblandad med hackelse af hafrehalm. »På vägarna kunde man få se folk i stora hopar, som gingo omkring och tiggde*. För att i någon män råda bot på eländet förekom i en del kommuner, att de nödställda uppdelades på de bättre lottade bönderna, hvilka förpliktade sig att efter förmåga ge dem arbete och underhåll. — Vill tnan till en viss tidpunkt förlägga den dalsländska emigrationens början, så kunna dessa barkbrödstider i alldeles speciell mening betecknas som dess födelseår. Vittnesbörden om de från denna tid alltmer vanliga Amerikaresorna äro enstämmiga. Stunden syntes nu ändtligen på allvar kommen, då sde svenska landtmännen blifvit luiga.de för flyttningar till Amerika».

Svårt är emellertid att afgöra, om hufvadprocenten af de utflyttande redan nu gick till Amerika. För den fattige var en resa öfver hafvet ännu förenad ined de största svårigheter, och vägen öfver norska gränsen eller till en bättre arbetsmarknad å inrikes ort ,Var lättare. I stort sedt torde därför 1870-talet, trots de tilltagande °ch alltmer lifliga förbindelserna med landet i fjärran västern, få betraktas som en utvandringens förberedelsetid, i sin mån förklarande våldsamheten i den stora emigrationsfloden under följande årtionde.

Till denna från och ined 1880-talets ingång starkt förökade utvandring föreligga emellertid ytterligare och mera djuptgående orsaker, hvilka närmare äro att se i samband med den vändning jordbrukets utveckling tagit i dessa bygder. 1867—68 års kris, hur genomgripande den än varit, var dock närmast en missväxtkris och sålunda af niera tillfällig natur. På utvandringen hade den verkat som den första starka stöten framåt, hvarigenom den väsentligt bidragit att ge fart åt densamma.

Ett årtionde senare kunna vi skönja uppkomsten af en ny kris, af annan natur än den nyss omtalade, oeh till sina följder långt mera vidtgående. Den blef äfven långvarigare, ty den kan sägas sträcka sig hela 1880-talet igenom. Med ett ord kunde man karakterisera denna långa och väl förberedda kris som hela det dalsländska jordbrukets bankruttförklaring. Vi ha redan i det föregående Sjort bekantskap med den allmänna karaktären af de bristfälligheter, sl>eciellt det ntsugningssystem, som vidlådde dalbons skötsel af jor-den. De tämligen ingående underrättelser om jordbrukets ställning, som vi äga från tiden omkr. 1880, visa, att utvecklingen fortgått i enahanda riktning som förut, och att vanvården som en följd däraf 11 pp nått sitt kulmen vid denna tid. I stort sedt synes därför den kris, som vi nu kunna tala om, bestå däri, att den dalsländska jordens produktionskraft slutligen nått ett minimum, då den vägrade att längre förränta sin ägares arbete och omkostnader.

Till belysande af förhållandena under denna förfallsperiod kan "et vara al' intresse att se till hvad en forskare, som vid slutet af 3—08220134 eMigRATIONSUTREDNINGEN'. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNInG AR.

1870-talet besökte södra Dal i och för praktiskt geologiska undersökningar, har att säga om jordbrukets tillstånd i de af honom beresta nejderna1. På grund af de många goda egenskaper, som ban funnit vara utmärkande för de allmännast förekommande jordslagen framhåller han, att man kunnat förvänta, »att säkra och ymniga skördar alltid vore att påräkna». Att ett alldeles motsatt förhållande ägde rum, var alltså ingalunda jordmånens fel. »Få trakter i vårt land», säger förf., »torde kunna erbjuda en jordmån, som utan att alldeles utsugas tillåter att 3 till 5 hafregrödor tagas efter hvarandra, utan annan gödsling än som kommit höstsädet till del». På nyodlingsjord stannade det ej vid angifna antal hafregrödor. Där kunde hafre odlas ända till 12 å 13 år i rad, tills jorden ej längre lönade odlarens möda. Jorden fick sedan igenvalla sig själf för att efter flere år af »hvila» ånyo bli utsatt för samma fürfaringsmetod. Dessa för fäfot liggande trädor hade på Dalhoslätten erhållit en särskild benämning, »lerkenträde», i sin mån vittnande om deras af ålder utbredda vanlighet. Af detta namn, som ännu är allmänt förekommande, kan man få höra olika tolkningar, men antagligen är den af förf. återgifna den riktiga, nämligen att »därmed anges ändamålet att förr eller senare kunna locka (»lerka») sig till en eller annan hafreskörd». Det i Valbo för samma sak använda uttrycket, »svälteckre», är om möjligt ännu mera betecknande.

Hvad angår själfva brukningssättet, var jordens bearbetning trots den goda tillgången på arbetskrafter synnerligen bristfällig och den lättvindigast möjliga. Samma extensiva odling, med hafre som hufvudsäde, härskade, om möjligt ännu mera ohejdadt än i forna tider, då en något så när god afkastning ännu kunde vinnas utan allt för stora ansträngningar. Allt gick i det längsta i de gamla hjulspåren, och »den på andra orter vunna erfarenheten om verkan af ett på rationella grunder fotadt brukningssätt hade ännu ej trängt till Dalsland».

Närmast gälla dessa uttalanden det egentliga Slättdal (östra Sun-dal och södra Nordal), men utlåtanden af liknande art möter man äfven rörande andra trakter af Dals. De talrika berättelser om gamla tider, som jag själf hade tillfälle att inhämta, äro väl ägnade att bekräfta ofvan meddelade utsagor. Sålunda omtalade, en bonde i Råggärds socken, att dä ban tillträdde sitt nuvarande hemman (1879). var den gamla brukningen rådande, med 3 vallar och 5—6 hafro-

1 Det fii]j ii ii dt1 är hämtadt ur A. Lindströms berättelse inn dc af hnunm sommaren 1878 fBretnuna undersökningarna ii Dalbosliltteø, införd i Älfsborgs liins liushMlnings; sfillskaps tidning 1879, n:r 10 oeh 11: i utvidgad form är berättelsen publicerad 1885 i »Sveriges geologiska undersökning», n:r 72.

* Eu liknande undersökning som den anförda utfördes af II. Juhlin-Dannfelt sommaren 1879 i Frändifors. ödeborgs, Torps och Valbo-Ryrs socknar. Redogörelsen linnes iulord i Älfsborgs läns hushållningssällskaps tidning 1880 n:r 10 oeh 11.4. SUNDALS, NORD ALS OCh VALBO HÄRADER.

lo

skördar. På de uppbrutna odlingsmarkerna hade hafre skördats väl 1 20 år utan gödsling. Företrädaren, hans svärfar, hade varit en stor »vallbrytare» och brännt svårt. Somlig jord hade t. o. m. blifvit bränd för andra gången, hvarigenom den blifvit alldeles omöjlig att odla, då plogen ej förmådde tränga igenom den stenhårda leran. Många gårdar företedde likartade förhållanden. På 80-talet kom en kris i socknen. Vid denna tid lades i allmänhet nyodlingarna igen till bete. Efter en del år voro flere af dem förvandlade till ofruktbara ljungfält. En fördel vanns på sätt och vis därmed, i det. jordegarne fingo smärre arealer, som de nu började att bruka omsorgsfullare.

På Sundal äro slätterna i Erikstad af gammalt ryktbara för en Utsträckt hafreodling. En person, som i början af -70-talet besökte dessa trakter, berättade, att fälten buro utomordentligt magra och klena skördar. Till en gammal bonde hade ban framställt en fråga, °ni man aldrig här brukade gödsla på åkrarna. Af bonden fick han till svar, att så vidt han kunde minnas, hade de i hans tid aldrig fått någon gödsel. — Som synes florerade det gamla ensädet ännu 1 all sin glans. »Man tog hafreskördar, ända tills jorden knappt gaf a«dra kornets.

Ity] i ka uppgifter om ett i högsta måtto vårdslösadt jordbruk 'inder denna tid skulle kunna mångfaldigas snart sagdt för hvar socken. Att särskildt jordens gödsling var så till ytterlighet brist-killig, hade sina naturliga skäl i en nära nog totalt försummad ladugårdsskötsel. Utfodringen var den sämsta tänkbara. Det klena höförrådet togs i första hand i anspråk för hästarnas räkning, och det var godt, om kvinnorna någon gång lyckades stjäla undan litet at korna. Hafrehalm var deras förnämsta födoämne, och där denna tog

slut, använde man hästgödsel. Skörhet i benen var en allmänt forekommande sjukdom hos korna, och på många ställen måste de resas upp om morgnarna, när de skulle mjölkas. Produkterna från ladugårde n voro äfven under sådana förhållanden minimala. Betecknande är en historia från ett större hemman i Grinstad, där bonden iör sitt husbehof emellanåt var tvungen att köpa smör af torparen.

den grad härskade hafren i hushållningen, att allt betraktades som oviktigt vid sidan af denna jordbrukarens hufvudsakliga, för att inte säga enda försäljningsprodukt. Det hörde endast till systemet, att råg odlades i så ringa mängd, att det knappt räckte för det egna behofvet. Hafrebröd begagnades därför också allmänt af befolkningen i stället för rågbröd.

Där hafreslätterna utbredde sig vidast, där voro ock missförhållandena djupast oeh som mest typiskt utvecklade. Och hafrelan-||et framför alla var Sundal. Den åkerareal, som här tillkom hvarje brukare, var i allmänhet större än i de väster- och norrut belägna:>36 EMIGRATIONSUTKEDNINGEN. BILAGA VHI.

häraderna. Bland annat därför var äfven slöseriet med jord och arbetskrafter här längst drifvet, ett, omdöme, som främst af sundals-borna själfva bestyrktes. — Den sorglösa slösaktighet, som sålunda länge gjort sig gällande vid jordens skötsel, synes ej alldeles ha undgått att på själfva folklynnet afsätta något af sin prägel. Särskildt sundalsbonden var under gamla tider, då hans åker ännu ej alldeles sinat ut, känd för en viss böjelse för öfverdåd. »Nordals-bönderna», berättade mig en äldre hemmansägare från Dalskog, »betraktades alltid som fattiglappar af de rika och storkaxiga bönderna på Sundal». När de vid marknadstillfällen kommo körande, med pengarna, ej sällan uppgående till 1,000-tals kronor, enligt vanan förvarade i hästtäcket, »då var det ej godt för en nordaling att möta en sundaling». Förnämligast i de östliga socknarna, i Bolstad och Gestad, var den egentliga hemvisten för de stora hafrepatronerna, hvilka om höstarna plägade draga ned genom häradet för att i Vänersborg sälja den inbärgade säden, själfva åkande i kariol i spetsen för sina långa, af torpare och drängar körda hafreforor.

Den böjelse för en viss sorglöshet och extravagans, som de goda hafretiderna uppammat hos dalbon, kom särskildt till synes i en allmänt utbredd håg för öfverdrifna spekulationer och lättsinne i affärer. Redan Lignell omtalar »ett i flere fall ovälkommet gårdfarihandlare-skap med fastigheter, ett ordentligt schackrande med landtegendomar, som vore de handelskram».1 Äganderätten till fastigheter var stadd i mycken rörlighet, och samma förf. omnämner, att företrädesvis inom södra domsagan öfvergingo ansenliga delar af ridderskapets och adelns såväl som ofrälse ståndspersoners jord genom köp i bönders ägo. Då landshöfdingen i sin ämbetsrapport 1865 framhåller, att välståndet inom länet varit i sjunkande »å en enda ort, eller Dalslands södra fögderi», anger ban som hufvudorsak därtill, utom ett i allmänhet vårds-lösadt jordbruk, »att allmogen under uppjagade priser inlåtit sig i jordegendomsköp, utan tillgång att kunna betala, hvaraf följt skuldsättning och obestånd». En jordbrukare, som väl kände förhållandena, försäkrade mig, att under den tid, han varit bosatt på Sundal, eller åren 1874—89, hade de större gårdarna inom detta härad bytt om ägare väl två à tre gånger hvardera.

Dessa uppgifter om en stark föränderlighet i egendomsförhållandena och däraf förorsakade menliga ekonomiska verkningar kunna bestyrkas af tillgängligt statistiskt material. Efterföljande tabell anger femärsvis saluvärdet dels å frivillig, dels ä utmätningsvis försåld egendom i Nordals, Sundals och Valbo domsaga under tiden 1857—1904:4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO häRADER. lo

Åren J/il'mf Efter utmätniruj g

såld egendom. och konkurs.

1857/60..... 2.121.669 kr. 311,808 kr. 2,133,477 kr.

1861/65 ..... 3,563,175 » 212,841 > 3,776,016 »

1866/70 ..... 3,157,943 > 878,150 » 4,086,093 »

1871/75 ..... 3,446,257 > 363.923 » 3:810,180 >

1876/78 ..... 2.355,509 » 156.250 » 2,511,759 »

1879/80 ..... 1,506,924 . 533,005 > 2,039,929 •

1881/85 ..... 3,781,918 » 646,289 » 4,428,207 »

1886,90 ..... 4.033,570 » 469,8-10 > 4.503.410 .

1891/95 ..... 3,797,606 » 416.898 > 4,244,504 »

1896 00 ..... 3,758,034 » 276,272 > 4,034,306 >

1901/04 ..... 3,953,486 » 140,824 » 4,094,310 ,

Se vi pa den första af ofvanstående sifferkolumner, framgår, att försäljningssummorna alltsedan 1861 hållit sig på ungefär samma plan, au'(l någon stegring fr. o. m. 1876, utvisande hela tiden en liflig egendomsomsättningl. Den andra kolumnen företer däremot betydande ojämnheter och är för växlingarna i jordbrukarens ekonomiska

ställning synnerligen belysande. Under det värdet af utmätningsvis såld egendom 1861—65 ännu är jämförelsevis blygsamt, stiger summan under nästa period ofantligt. Sambandet med den under dessa år infallande svåra missväxtkrisen är gifvet. Nästa period sjunker summan anmärkningsvärdt, för att under den därpå följande åter i påfallande grad höjas, uppgående ensamt de tvenne åren 1879—80 till den afsevärda siffran af 533,005 kr. Efter denna tid '<an nian spåra en jämn, ehuru långsam nedgång fram till våra dagar.

Det begär att spekulera i jord, som sålunda kunde sägas vara fr'1- dalbon utmärkande, hade fått rikligare näring, allt eftersom möj-'igheterna att erhålla kontanta lån blifvit lättare. Ar 1865 öppnades •Enskilda banken i Vänersborg, och tidigare hade Värmlands hvpoteks-förening, som jämväl omfattade Dal, varit i verksamhet. Den roll I"" godt och kanske framför allt på ondt. som hypotekslånen spelat 1 det svenska jordbrukets historia, torde knappast kunna öfverskattas. hör Dalslands vidkommande ha de varit i högsta grad ödesdigra. Meningen med dessa län, att jordbrukaren med deras hjälp skulle hunna förbättra sin gård genom införande af ett intensivt jordbruk, förstod man icke här. Tvärtom blef raka motsatsen följden, då man 1 rent spekulationssyfte eller för att ytterligare öka sin egendoms-a,,eal använde dem att utföra nyodlingar eller till köp af mera jord.

det mest olycksbringande sätt gjorde sig sålunda här dalbons smak för att utvidga sin jord gällande. Efter krisen vid 60-talets slut blef den allmänna ställningen någorlunda upphjälpt under de "Sceptionellt goda ären i början al' 70-talet. Hafren steg då tidtals ända till n tunnan. Men denna tid var, såsom förut påpekats

v 1 Det kan 1 delt» sammanhang nämnas, att sammanlagda taxeringsvärdet à jord-IRo^.tøhet för hein domsagan liren 1880—1904 växlat mellan 21,971,100 och 18i825,350 kr.

och som ilen anförda tabellen äfven klart utvisar, blott en frist mellan tvenne kriser. När hafrepriserna åter mot slutet af detta årtionde sjönko, för att hela 80-talet hälla sig kvar på en låg nivå, förmådde jorden ej längre bära den belastning, som en oförnuftig skuldsättning lagt på densamma. Och då bönderna, för undkommande af tillfällig förlägenhet, på manga håll nödgats anlita hjälp i flere banker, bidrog detta endast att ytterligare förvärra situationen.

Såsom betecknande för bela det ekonomiska system, som med så fördärliiga följder gjorde sig gällande, kan anföras en historia, som man med förkärlek plägade draga fram, när det gällde att belysa gamla tiders förhållanden. En förmögen bonde pä östra Sundal hade med hjälp af liypotekslän anskaffat gärdar åt sina sex söner. Dessa räknades alla till de största liemmansägarne hvar i sin socken, och väldiga hafrekvantiteter såldes årligen från deras hemman. Vid tiden 1870—80 gjorde de alla konkurs, den ene dragande den andre med sig i fallet. En bel del andra med dem ekonomiskt lierade gingo samma väg. Detta är endast ett exempel, men det kan räknas som fullt typiskt. Dylika fallissemang, ehuru i mindre skala, förekommo i socknarna litet hvarstädes; öfver allt fick jag den starkaste bekräftelse pä hur vanligt det var, att bönderna »spelte ut» i forna tider. Dock voro konkurserna enligt samstämmiga intyganden vida tätare på Sundal än på Nordal och i Valbo. Öfverallt gaf inan äfven hypo-tekslänen en väsentlig skuld till den ruin, soin tycktes vara öfverhängande för alla. Så mycket torde äfven vara säkert, att dessa i betydlig mån bidrogo att förvärra det ytterst pä jordbrukets usla tillstånd beroende allmänna förfallet och att särskildt pä en del orter göra detta riktigt ohjälpligt.

En omständighet, och den ingalunda oviktigaste, återstår slutligen att beröra, när det gäller att förklara den stora efterblifven-heten på södra Dal. Och det är bristen på kommunikationer, hvarigenom denna landsända alltför länge varit lämnad åt sig själf, så godt som totalt utestängd från alla väckande och framåtdrifvande inflytelser från andra håll. Till ytterlighet obekväma afsättnings-lörhållanden var äfven en olägenhet, hvaröfver klagomålen i lands-höfdingarnas berättelser just beträffande denna del af länet alltsedan 1830-talet regelbundet återkomma. Länga landsvägsresor, för Nordals-oeh Sundalsbor till Vänersborg, för inbyggarne i Valbo till Uddevalla eller äti mer öfver norska gränsen till Fredrikshald, försvårade i hög grad försäljningen af landtmannaprodukter. En af de viktigaste förutsättningarna för uppkomsten af ett intensivt, på rationella grunder skött jordbruk saknades alltså. Denna brist syntes dock på väg att vid denna tid blifva afhjälpt. Ar 1879 öppnades nämligen för trafik Bergslagernas järnväg, löpande från norr till söder genom Nordal och Sundal, samt Dalslands järnväg, hvilken

från Mellerud tvärs

öfver landskapet utgör förbindelseled med Norge. Men det var som om denna hjälp kommit något för sent. I första hand såg det ut som om de förbättrade kommunikationerna endast skulle tjäna att underlätta vägen för de emigrantkontingenter, som nu i allt större skaror öfver Göteborg eller andra hamnar sökte sig bort från hemlandet.

» » •

Genom de två senaste decenniernas utveckling kunde tiden med skäl sägas ha blifvit fullt mogen för den emigration i större skala, som vi kunna räkna fr. o. m. början af 1880-talet. Förhållandena Pä södra Dal hade blifvit sådana, att befolkningens bela existens syntes hotad i grunden. Den reaktion på det jordbruksekonomiska området, som nu hunnit ta steget fullt ut, hade i lika mått undergräft marken för alla samhällsklasser. För bonden såväl som för backstu-sittaren var det nödvändigt att finna en väg ur trangmålet där berama. Och den vägen syntes desto lättare att finna, som den redan sedan åtskilliga år var väl upptrampad.

Angående dimensionerna af det nu följande årtiondets utvändig hänvisas till det föregående och i samband därmed behandlade befolkningstabeller. I anslutning till dessa skall endast ett och annat tilläggas om emigrationens förlopp och omfattning å olika orter.

Det synes stå i full öfverensstämmelse med vår skildring af det °konomiska tillståndet, att »afdikningen» var störst på det egentliga Slättdal. Högst äro sålunda emigrantsifirorna för de typiska slätt-socknarna i öster, Gestad, Bolstad, Grinstad och Järn (jfr. Tab. 3 0cb 4.) >På Sandal var ej ovanligt denna tid att få se stugor öfvergifna af sina invanare och med brädlappar spikade för dörrar "ch fönster.» Det var också vida vanligare i detta härad än annorstädes, att bönderna själfva lämnade sina gårdar och foro till Arne-wka. Ibland kunde iråkad konkurs ge anledning till att man reste m°d hustru och barn. Ej sällan hände emellertid, att husfadern for e»sam från det skuldsatta hemmanet i afsikt att tjäna in pengar oeh rädda den vacklande ställningen, lämnande familjen kvar att tills vidare reda sig bäst den kunde.

Var lyckan god, kunde det då gå som det gick för en hemmansägare på södra Sundal, hvilken om sina öden meddelade mig följande. <J,-nom köp af närliggande jord hade ban utvidgat sitt hemman, ("'b under de dåliga ären i början af 1880-talet hotade skulderna att 8tlga honom öfver hufvudet. Han anställde då auktion på sitt lösöre och sin kreatursuppsättning, arrenderade ut gärden på tre år åt en brukare samt ställde själf kosan till Amerika. När de tre åren voro fångna, kom ban hem med kontanter tillräckliga att betala skulden °ch sätta hemmanet i skick på nytt.Oftast hände dock, att fäder eller söner, som rest i förväg, efter någon tid, när de arbetat ihop nog respengar, läto familjen följa efter till Amerika. I synnerhet småbrukare och ungdomen i småbrukarhemmcn öfvergåfvo på så sätt i stort antal sina otillräckliga och utmagrade hemmanslotter.

Hastigast decimerades dock, såsom naturligt var, den i egentlig mening egendomslösa befolkningen. Utom de minskade möjligheterna till arbete vid jordbruket tillkom, att en annan, visserligen tillfällig, men så länge den varade rätt afseväird näringsutväg alldeles upphört i och med de afslutade järnvägsanläggningarna. Denna omständighet torde ej i oväsentlig grad ha bidragit att under åren närmast efter 1879 stegra emigrationen. Svårigheten för den fattiga torpare- och backstusittarebefolkningen att anskaffa medel för öfverresan var till en början rätt stor. Man fick för det mesta låna sig fram, och amerikalån erhöllos också jämförelsevis beredvilligt, då erfarenheten visade, att de i de flesta fall både snabbt och punktligt återbetalades. Åtskilligt geschäft af mindre tilltalande art drefs äfven med dylika lån. Bondeprocentare funnos här och hvar, som lånade ut pengar åt emigranter mot hög procent och revers å belopp, som vida öfverstego den verkliga lånesumman.

I allmänhet synes befolkningen i de skogrikare trakterna haft lättare att hålla sig kvar vid hembygden. Att skogen direkt hjälpte till att hålla ekonomien uppe, är oförnekligt. Missbruken vid jordens skötsel hade här ej heller gått så långt. Man hade haft mindre resurser att hushålla med, och de hade i samma mån blifvit bättre tillvaratagna.

En så allmänt utbredd ekonomisk förlägenhet bland bönderna hade därför aldrig varit rådande på Nordal och i Valbo som på Sundal. Sämre undantag utgjorde dock vissa orter i norra Valbo, särskildt Järboslätten, där förhållandena voro tämligen likartade med dem på Sundalsslätten.

Vill man sammanfatta orsakerna till emigrationens uppkomst och första utveckling på södra Dal, kunna de med ett ord kallas ekonomiska; eller närmare uttryckt: det var *ekonomisk nöd,* som dref folket ur landet. Om man så vill, kan man äfven tala om öfverbefolkning. Något i den vägen synes redan ha föresväfvat Lignell, då han vid seklets midt gjorde följande märkliga öfverslag af folkmängdens tillväxt: »Fortfar tillökningen årligen på samma sätt, eller än värre om den blifver större, torde väl en gång den tid komma, då man allvarligen behöfver bedja Gud om en ny digerdöd, ty näringsmedlen lära ingenstädes på jorden vara outtömliga.»A. a. II s. 5. Denna digerdödsförkunnelse syntes efter ett 30-tal år på väg att gå i uppfyllelse, ehuru visserligen på ett sätt, som anförde författare näppeligen kunnat ana sig till. Det afgörande därvid var emellertidsnarare, att näringsmedlen höllo på att bli uttömda, än att folkmängden för mycket ökats. I fråga om befolkningens existensmöjligheter kan ju detta i det närmaste komma på ett ut. Som resultat kvarstår, hvad äfven hela vår undersökning hittills gifvit vid handen, att den dalsländska jorden vid denna tid ej mäktade föda den befolkning, som där sökte sitt uppehälle.

Nuvarande jordbruksförhållanden.

Af den historiska redogörelsen framgår, att 1880-talet för Dal var en tid af upplösning på alla områden. Befolkningen flyttade i masstal till Amerika för att rädda sig undan fördärfvet där hemma. Jordbrukaren mäktade ej längre kämpa mot de svårigheter af allebanda slag, som hopade sig omkring honom och hotade hans existens. Då han ofta blef tvungen öfverge sitt hemman, blef följden, att jorden tidt och ständigt bytte om ägare. Jordvärdet var stadt i stark nedgång, och de låga jordprisen lockade till öfverdrifna spekulationer; om en och annan, som spart undan disponibelt kapital, berättas, att han denna tid gjorde lysande affärer i hemmansköp. Från denna tid daterar sig äfven bosättningen af en hel del västgötar särdeles på östra Dal, hvilka passade på att tillhandla sig jordegendomar under då rådande gynnsamma pris.

Det är naturligt, att under dessa förhållanden försvårades, för att inte säga omöjliggjordes, hvarje allvarligare sträfvan att föra jordbruket framåt. En del missväxtår tillkommo och bidrogo i sin mån att betänkligt pressa ned den ekonomiska ställningen. Men om 80-talet sålunda i hög grad var en det allmänna förfallets tid, var det tillika en öfvergångstid, under hvilken förbereddes den omläggning af jordbruket efter moderna och rationella grunder, som efter föregående tiders misshushållning och vanvård nu ändtligen framstod som en tvingande nödvändighet. Det är anmärkningsvärdt, ehuru På samma gång endast naturligt, att emigrationen just under denna öfvergångstid nådde sin största omfattning. Den utveckling, som under senaste mansålder drifvit fram det svenska jordbruket på nya banor och åvägabragt inom jordbruksnäringen en omhvälfning, jämförlig med den, som försiggick under förra delen af 1800-talet, denna nya utveckling begynner på Dal långt senare än i de flesta andra jordbruksbygder i vårt land. Det är skäligt att erinra sig denna omständighet, när man i våra dagar, om äfven med rätta, talar om den stora efterblifvenheten på Dal. Ty i stort sedt är förklaringsgrunden därmed historiskt gifven till att man här ännu hunnit med så litet, och att Dal, trots de senaste 10—15 årensuppryckningsarbete, företer en ganska nedslående bild i jämförelse med andra, mera försigkomna jordbruksområden inom länet.

Att dalbon numera dock slagit in pä den rätta bogen och åtminstone fått upp ögonen för det intensiva jordbrukets fördelar visa bl. a. de ansatser, som under senare år blifvit gjorda för ladugdrdssJcötselns befordrande. Ännu för ett femtontal år tillbaka torde den stora hufvudparten af sädesskörden gått till försäljning. Från en station pä Sandal uppgafs sålunda, att vid denna tid omkring 000 vagnslaster hafre årligen transporterades till afsalu söderut; numera uppgår antalet knappt till 50. Uppgifter gående i samma riktning erhöllos frän många håll och vitsordades allmänt af spannmålshandlare i bygderna. I stället för att sälja sin spannmål har allmogen numera allmänt börjat använda den till utfodring af sina kreatur och samtidigt lägga an på afsättning af ladugårdsprodukter.

En viktig roll spelar härvid mcjerirörelsen, hvarigenom bönderna först riktigt kommit till insikt om, att det var möjligt att draga kontanter ur ladugården. Särskildt på Dalboslätten ha mejerierna vunnit den spridning, att de blifvit en verklig faktor att räkna med för jordbrukarens ekonomi. I hvarje socken finnas ett eller flere ostmejerier, hvilka mottaga mjölk frän jordbrukarne i den närmast omgifvande trakten. Tillförseln är emellertid i de flesta fall .jämförelsevis ringa, vid de mindre mejerierna 400—000 liter dagligen sommartid, vid de större 800—1,200 liter. I en del socknar är i stället antalet dylika mejerier desto större, exempelvis i det lilla Grinstad, där de äro 5 stycken. Ofta är det handlande, som tillika äro mejeritörestandare, eller också, och vanligast, en företagsam bonde, hvilken af sina grannar tar emot mjölk att jämte afkastning från den egna gården användas till ostberedning. I vanliga fall betalas mjölken med ett pris af 7 öre per liter, på ett par ställen något mera, men ibland äfven mindre. Osten afsättes direkt till olika platser i landet, Uddevalla, Göteborg, Stockholm m. fl. orter. Speciellt mesost gick före mellanrikslagens upphäfvande i rätt stora partier till Norge, en trafik som dock efter tullsatsens höjande bragts att afstanna.

Det är otvifvelaktigt, och det bekräftades äfven öfverallt, att mejerierna verkat ofantligt mycket för att höja jordbrukets allmänna ni va. Detta omdöme gäller äfven Valbo härad, ehuru utvecklingen här delvis tagit en annan vändning. Anläggning af ostmejerier i samma stil som på Sundal har här aldrig förekommit, och utsikterna för mejerirörelsens framsteg torde här numera vara rätt klena-Ursprungligen ha funnits tre smörmejerier, i llögsäter, Färgelanda och Torp, hvilka tidvis kunnat glädja sig ät jämförelsevis god tillförsel, och hvilkas största betydelse legat i den uppfostrande inverkan de under första tiden af sin tillvaro utöfvat på allmogens landt-4.

hushållning. Numera spela de en ringa roll, och det i Högsäter har t- o. m. alldeles upphört. Orsakerna till att bönderna här allmänt dragit sig ifrån mejerierna äro mångahanda. Handseparatorer äro införda på hvarje hemman, och man finner det fördelaktigare att s.jälf tillverka smör för afsättning till landthandlare eller till afsaln v>d stadsbesök. För dem som bo i närheten af stationerna faller det S1g äfven onekligen mera vinstgifvande att direkt sända mjölken eller smöret till staden. Vidare behöfver man mjölken hemma för Uppfödande af svin och kalfvar, och hvad som blir öfrigt är ofta nog s» litet, att det föga lönar sig att forsla till mejeriet. A en del orter förefaller det också, som om uppfödande af djur till försäljning skulle vara synnerligen lönande. Särskildt Högsäters pastorat, omfattande de fem nordligaste socknarne af Valbo, är sedan gammalt kändt för en uppdrifven svinafvel. 1 snart sagdt hvarje bondgård och äfven på torpställen, som äro något så när stora, håller man en eller flere »lagsuggoo, oeh de inkomster man gör sig af dessa äro lcke ringa. En stor del af det öfriga Hal erhåller från norra Valbo v'd marknaderna i Bäckefors och Mellerud sitt nödiga förråd af spädgrisar.

Hufvudorsaken till mejerirörclsens ringa framgång är dock den ståndpunkt, som ladugårdsskötseln på det hela taget ännu intar. Sundal, där som nämndt ett större antal små ostmejerier växt "'am, bära sig dessa, trots de låga driftkostnaderna, egentligen endast i de fall, där de äro förlagda till en bondgård, d. v. s. i före-ning med jordbruk och sotn binäring till detta. En bonde, som hål-'er ett ostmejeri, är ej ekonomiskt beroende af detta, och följaktligen betyder

det för honom mindre, om tillförseln af mjölk aftar eller ojämn. Detta är nämligen i hög grad fallet, sä att mjölktill hirsoln vintertid vid de flesta mejerier ej uppgår till hälften af de kvantiteter, som erhållas sommartiden. De jämförelsevis låga mjölk-prisen göra också, att producenterna tidvis, dä smöret står högt i l)ris, behålla mjölken hemma för egua ändamål. Följden har blifvit, °tt särskildt yrkesmejeristernas ställning är ganska osäker, och att en del

af dem blifvit tvungna att upphöra med sin rörelse. Vid tillfrågan om möjligheterna för upprättande af ett andelsmejeri på Sundal förklarade en jordbrukare, att saken nog vore god, men ll»nu, så länge mjölkproduktionen vore så låg som för närvarande, knappast genomförbar. Erfarenheterna från andra håll kunna ej helier Säglls]0C|{(1 till försök. Andelsmejeriet i Mellerud, för öfrigt 'let enda existerande i dessa bygder, för trots sitt fördelaktiga läge en ^onomiskt tämligen tynande tillvaro. Exempel finnas dock, som visa, ett smörmejeri i större skala kan löna sig. Utom det i Mellerud lin"es ett i Öra socken med en tillförsel af i rundt tal 2,000 liter

('agligen, hvilket enligt innehafvarens utsago bär sig ganska bra.

Orsaken till den ringa och ojämna mjölkproduktionen är den ännu allmänt förekommande rxtensiva utfodringen af korna. Det är väl sant, såsom ofvan har blifvit antydt, att betydliga framsteg blifvit gjorda pä de senare åren, men åtskilligt återstår dock, innan dalbon öfvervunnit detta gamla fel i hushållningen. »Bönderna ha i allmänhet för mycket jord och för få kor», utlät sig en jordbrukare pä Slättdal. »Ladugårdarne äro dåliga och djuren utfodras magert. Man lägger allmänt an på att drifva korna under sommaren, och de kalfva därför vanligen fram på våren. Följden är, att mjölk-afkastningeu under vintern sjunker ganska ansenligt. Rotfruktsod-ling har svårt att slå igenom. Man är rädd att våga något och tycker att arbetet på rofvorna blir besvärligt och kostsamt;* Den svältfodring, som i forna tider var allmän, torde väl numera få anses tämligen ovanlig, ehuru den här och hvar ännu förekommer; men som regel gäller, hvad en småbrukare, själf ifrigt intresserad för sin ladugårds förbättring, yttrade, att »bönderna vilja ej kosta på något på sina ladugårdar». Eller åtminstone med någon modifikation af omdömet: alldeles för litet. En och annan finnes, som väl inser nyttan af kraftfoder och som efter behof årligen köper hem ett antal säckar linfrömjöl eller raps. Pä sådana hemman, där man kommit sig fram litet bättre, finnes äfven i vanliga fall ett rof-Jand, ännu visserligen af rätt blygsamma dimensioner, men dock utvisande, att man här kommit till insikt om fördelen af utfodring med rotfrukter. Att rotfruktsodlingen dock ännu är så föga utbredd beror till stor del på att den först under de allra sista åren börjat få någon vidsträcktare spridning; den betraktas därför af bönderna hufvudsakligen som en försöksodling, hvars nytta ännu är alltför osäkert pröfvad. Bristande tid och arbetskrafter utgöra därjämte i detta afseende en kraftig hämsko.

En föreställning om ladugårdens ännu alltför ringaktade ställning i det dalsländska jordbruket får man redan af det skick, hvari uthusen pä bondgårdarna i allmänhet befinna sig. Boningshusen äro ej sällan relativt nyuppförda, bildande mången gång en skarp kontrast till den gamla grå uthuslängan af trä, hvilken står kvar från fars eller farfars tid, skröplig till utseendet och ofta i sig innehållande på en gång vagnslider, stall, loge, ladugård, svinstia och afträde. Djuren ha det ofta till ytterlighet trängt, mörkt och osundt, och det är därför blott naturligt, att en rationell skötsel blir omöjlig. Ryktning är bl. a. en sak, som man mångenstädes inte har en aning om. Äfven med den bästa utfodring måste under sådana förhållanden allt arbete pä ladngårdsskötselns höjande förbli tämligen resultatlöst.

Det är tydligt, att med de bristfälliga och otidsenliga stall ocli ladu-gardar, som ännu äro de vanliga, är svårigheten stor lor landtbrukaren

att på ett rationellt sätt taga vara på kreatursspillningen, äfven på (le ställen, där man annars fått klart för sig vikten af denna sak. På tal om jordbruksförhållandena kom det ofta och med särskild styrka fram, att det värsta felet med böndernas jordbruk var, att de ej förstodo ta reda på gödseln. Ty gödsling är något, som den afmagrade dalsländska jorden, efter all utsugning i forna tider, framför allt behöfver. Gödselstäderna äro för det mesta illa anordnade, så att gödseln förfares oeh den flytande spillningen rinner undan till ingen nytta. På en del håll träffar man ännu på den gamla oseden att borra hål i ladugårdsgolfvet för att härigenom på ett lätt och bekvämt sätt hälla det torrt och rent. Ett så ypperligt strömedel som torfströ är dock för dalbon jämförelsevis lätt tillgängligt, och det är beklagligt, att det ännu kommit till så ringa användning. Torfmossar förekomma nämligen nära nog i hvarje socken, och särskildt På Sundal och i norra Valbo rinnas sädana af stor utsträckning. Endast i mer sparsamma fall ser man dock, att hemmansbrukarne beg agna tillfället att uppsamla torf till torfströberedning. En fabrik för tillverkning af torfströ finnes i Järbo socken, och en och annan begagnar tillfället att liär anskaffa sitt nödiga förråd. Någon fabrikation i större skala förekommer ej på Dalboslätten, ehuru utsikterna för ett lyckligt företag i den riktningen här cj borde vara så ringa.

Jordens behof af näringsämnen söker man numera efter bästa förmåga att allmänt fylla genom inköp af artificiella gödningsämnen, hvilka få ersätta den mångenstädes oproportionerligt stora bristen På naturlig gödsel. Vidare har kalk börjat komma till användning 1 allt större mängder. På grund af jordens stora kalkfattigdom

öfverallt på Dal är lätt oc.h billig tillförsel af kalk en verklig lifsfråga för det dalsländska jordbruket. Något kalkbrott torde knappt ln'Jm hela landskapet förekomma, och jordbrukaren är därför för sitt behof hänvisad att anskaffa kalk från Kinnekulle (Hellekis), hvarifrån den mesta kalken hämtas, eller från Halle- och Hunneberg. De på grund af afståndet dyra fraktsatserna inverka betvd-ügt h ammande på tillförseln. Till Bràlanda station går exempelvis frakten för 100 kg. kalk till 37 öre. För rekvirenter, som bo långt från järnvägen, kominer därtill en lång landsvägstransport, hvarigenom varan ytterligare blir fördyrad. Jämförelsevis lättare och äfven billigare ställer sig transporten för de vid Vänern belägna sockn ärna, hvilka sjöledes kunna hämta sitt kalkförråd till de ut-med kusten belägna lastageplatserna Sikhall, Dalbergså och Sunnanå. 1 aflägset belägna bygder, såsom Dalskogs socken, användes kalk '"era sparsamt. Detta gi|ller äfven om hela Valbo härad, där fraktkostnaderna på grund af omlastning till den smalspåriga järnvägen ställa sig betydligt högre än på Slättdal, och där för en del socknar alstånden till stationerna bli synnerligen långa.•i»")

I utvecklingen från det gamla extensiva jordbruket till ett intensivare har naturligen äfven på Dal ladugärdsskötselns framdrifvande haft sin afgörande betydelse. Och den nivå, hvarpå denna för närvarande står, är i hög grad belysande för jordbrukets nuvarande allmänna utveeklingsståndpnnkt, både genom de framsteg den onekligen kan uppvisa under dc senaste 20 åren, men äfven och framför allt genom de betydande bristfälligheter, som vi sett ännu vidlåda densamma. SväItfodring af kreaturen och snålgödsling af åkrarna gå ännu såsom fordomdags mångenstädes hand i hand. Den brist på animalisk gödsel, som för månget hemmansbruk ännu är utmärkande, har därför varit en svår hämsko för ett rationellt jordbruk. När en jordbrukare sitter på en egendom af 80 à 90 tid öppen jord med endast 10 till 12 kor i sin ladugård, är det ej att undra öfver, att han ser sig tvungen att efter gammal metod lägga betydande delar däraf i »lerkenträde». Äfven från mindre gärdar skulle exempel kunna framdragas, där förhållandena äro liknande. A andra sidan måste emellertid framhållas, att de gamla lerkenträdena, ehuru sädana här och hvar finnas och i vissa trakter t. o. m. rätt talrikt, numera börja bli allt sällsyntare, i samma mån som ett cirkulationsbruk vunnit insteg. Sju- eller ännu vanligare åttaårigt växelbruk torde väl vara det allmänt förekommande, med ordningsföljden: träda, råg, 3 vallar och 3 hafreskördar. Hvad växtföljden beträffar, är denna dock betydligt olika på olika orter, allt efter som man öfver hufvud kommit sig i gång med jordbruket, och det är långt ifrån, att man ännu lyckats frigöra sig frän det skadliga utsugningssystemet i forna tider. I en socken uppgafs sålunda, att åtminstone en fjärdedel af bönderna ännu taga af sin jord 4 à, 5 hafreskördar å rad, och i en annan socken, att 9—10-ärigt växelbruk är tämligen vanligt, ja pä en del häll ända till 11—12-ärigt. Hafreodlingen har dock, såsom redan förut påpekats, under de senare åren betydligt aftagit. På grund af det öfverallt ytterligt knappa ängs- eller hagbetet har man äfven alltmer blifvit nödsakad att lägga an på gräsodling, och 4-åriga vallar äro därför vanligt förekommande. Samtidigt har också rägodlingen stegrats.

Hvad angår själfva brukningen af jorden, återstår mycket öfrigt att önska. Den gamla oseden att under sommaren använda trädan till bete åt korna kunde allmänt iakttagas. Ingenting var vanligare än att se trädorna fullväxta med allsköns ogräs, hvarest korna, ofta skäligen magra, gingo omkring förgäfves letande efter närande föda. Att vinsten med ett dylikt system såväl hvad beträffar ladugårdens som själfva jordbrukets utveckling är synnerli-ligen tvifvelaktig, var en sak, som man endast föga tycktes beakta. Mot hösten, vid såningstid, upplöjdes den af kreaturen upptrampade trädan, där ogräsen redan hunnit sätta frö, gödseln utkördes och

nedharfvades, hvarefter sådden omedelbart vidtog. »Plöjning, gödsling och sådd, allt sker här på tre dagar», meddelade en jordbrukare. Ofullständig och otillräcklig trädesberedning svnes vara det af de gamla missbruken, som längst oeh allmännast hållit sig kvar. Höstplöjning af trädan är något, som endast sällsynt förekommer; och den plöjning, som bestås, är alldeles för grund. Mellan hafre-skördarne sker ofta ingen plöjning alls, utan jorden får nöja sig med pu nödtorftig harfning. Äfven dikningen är allmänt försummad, och särskildt på Slättdal, där väl gräfda och uppränsade afloppsleder äro mer än annorstädes al' behofvet påkallade, vållas häraf åtskilliga olägenheter.

» • •

Den skildring af jordbrukets utvecklingsståndpunkt, som ofvan lämnats, och som visar, att den omläggning af landthushållningen från ensidig sädesodling till ladugårdsskötsel, som för det modernare jordbruket är karaktäristiskt, på Dal visserligen är på väg att genomföras, ehuru mycket ännu återstår, afser gifvetvis endast att ge en föreställning om förhållandena sådana de i största allmänhet te 8,g- I hvarje socken fanns alltid någon hemmansägare, större eller mindre, som kunde uppvisa ett mönstergillt skött jordbruk. Vid sidan af bondgårdar med förfallna ladugårdar och vanskötta ägor, kunde man träffa på här och hvar ett enstaka litet mönsterbruk, med stenbygd ladugård, försedd med cementeradt golf, en gödselstad, öfvertäckt och med fast botten samt ordnad efter alla konstens reg-'er- en murad urinbrunn, vanligen också ett litet skjul för torfströ-stundom äfven för pudrettberedning, samt med väl brukade åkrar, •'varibland alltid ett mer eller mindre omfattande rotfruktsland. Sådana jordbruk hörde visserligen till undantagen, ehuru de ej heller voro alltför få. De bevisa dock, på samma gång som deras tillvaro är ett talande vittnesbörd om de betydande framsteg, som det dalslän dska jordbruket i enskilda fall mäktat göra, att möjlighet linnes till en allmän uppryckning, om god vilja och nödig omtanke komma till hjälp. Sådana föregångsmän voro hvar i sin socken väl kända, och deras blomstrande hemmansbruk verka otvifvelaktigt synnerligen välgörande som sporrande efterdömen.

När man tar i betraktande jordbrukets allmänna tillstånd inom ^fagavarande bygder, måste det äfven medgifvas och tilläggas, för ftt bilden skall blifva fullständig, att vissa områden finnas, där Jordbrukets nivå står väsentligt högre än i allmänhet i de öfriga 'lelarna. Sålunda betonades från flera håll, att Brålanda var den ort på Sundal, där jordbruket jämförelsevis bäst kommit sig fram. Själfva jordmånen torde här vara bättre än i häradets kringliggande socknar, men äfven Bralandas centrala belägenhet har i sin män bi-48

dragit att åt orten gifva ett visst uppsving. Stationssamhället är det största i häradet och är en samlingspunkt och i viss man äfven afsättningsort för trakten vida omkring, sålunda utom för socknen själf äfven för Sundals-Ryr, den nordligare delen af Frändefors samt så godt som hela Gestad och Bolstad. Särskildt i trakten kring stationen finnas åtskilliga småbrukare, hvilka kunna uppvisa väl skötta hemman. Kreatursrasen synes äfven här bättre uppodlad än annorstädes, i det hushållningssällskapets arbete för införande af ayr-shirerasen här visat god efterföljd. Ett bevis bland andra pa Brå-landas centrala ställning i häradet, är att Enskilda banken i Vänersborg här förlagt ett. afdelningskontor.

Hvad angår de öfriga socknarnas inbördes ställning med afseende pä jordbrukets uppsving, är svårt att yttra något bestämdt. Missförhållanden af den art som förut omförmälts, och som på det närmaste sammanhänga med ett extensivt jordbruk, voro i hög grad tillfinnandes i Sundals-Ryr, där jordmånen dessutom är relativt dålig; men äfven frän de östliga socknarna, där jordmånen dock är betydligt bättre, meddelades upplysningar som föga tyda på att förhållandena här äro afsevärdt bättre. Man erinre sig, att den gamla rofbrytningen här stod i sitt högsta flor. — Af ett visst intresse såsom belysande själfva utvecklingsgången inom jordbruket äro några utsagor, som jag erhöll från en meddelare i Grinstads socken. De sista 1.5, eller rättare kanske 10 åren, betecknade ban som den tid, då ett framåtskridande egentligen ägt rum på Sundal. Alltsedan Bergslagsbanans tillkomst kunde visserligen spåras ansatser till en ny utveckling, men samtidigt vidtog en svår krisperiod. Det hade i själfva verket varit en olycka för Dal, att jorden varit så god, att den förmått bära skördar en lång följd af år utan nämnvärd ans och vård. Därför hade man oförståndigt fortsatt i de gamla spåren, ända tills krisen kom. Till obotlig skada hade varit den myckna bränningen på nyodlingar. Matjorden är nu på många ställen ytterligt tunn och mager, hvilket särskildt under torra år kännbart gör sig gällande. Att en vändning till det bättre numera inträdt, får tillskrifvas, utom de förbättrade afsättningHförhållandenai främst den omständigheten, att gynnsammare ekonomiska villkor gjort det möjligt för jordbrukaren att under de senaste 10 åren i allt rikare mängder använda kalk och gödningsämnen. Det kan anses betecknande för utvecklingen i dess helhet, att meddelaren själf, som 1893 tillträdt sitt hemman, var den andre i sin socken, som införskref kalk. Han var vidare den tredje i ordningen, som skaffade sig slåttermaskin (1894).

I Nordals härad är naturligen köpingen Mellerud (inemot 1,000 inv.), belägen vid knutpunkten för Bergslagernas och Dalslands järnvägar, hufvudorten, och i viss mån är denna plats äfven

en centralpunkt för hela södra Dal. I och för sig är samhället, som saknar all industri, af föga betydenhet. Som viktig järnvägsknut n pä det närmaste sammanhänga med den föregående utvecklingen. Öfvergå vi härefter till Valbo, så kan till en böljan anmärkas, detta härad företer ganska olikartade förhallanden inom sina olika delar. I norra Valbo är sålunda ställningen i allmänhet vida sänire än i häradets sydligare socknar. Vill man se en bild af det gamla I »al, erbjudes ännu rikligt tillfälle därtill vid en färd genom de nordliga socknarna Järbo och Råggärd. Spåren al' forna tiders misshushållning och slöseri med jorden lia här i mindre grad än å ""dra orter hunnit sopas igen af en nyare utveckling, och efterverkningarna framträda därför här desto mera oförtydbar!:. Öfverallt kunde man se vid en resa utefter landsvägarna vidsträckta fält, tör det mesta ljungbevuxna eller bärande ett ytterligt klent och af-magradt bete. Det gjorde ett rätt egendomligt intryck att bland "<'11 ljungen se de gamla dikena slingra sig. hvilka gåfvo en antvd-"'ug om, att här fordonidags varit åker, som gifvit skörd. I»et är betydande delar af ilen gamla hafrejorden, som sålunda blifvit igen-lagda till svälteckrcn . hvilken sedan lätt valla igen sig oeh förfalla. Eli och annan jordbrukare, som var inan 0111 att åtminstone bibehålla smula bete på sina nedlagda åkrar, brukade plöja upp dem med Vlss:t års mellanrum. Pä en del hall har man börjat med skogssadd. 0('h det vore i hög grad önskvärdt, att man allmänt planterade skog l'a svälteekrena». där man ej ser sig i stånd att ånyo lägga dem ""der plog. Äfven söderut i häradet trätfar man pä dylika »svält-^"kren», ehuru de här förekomma betydligt sparsammare. Lerdals •sot'ken. i häradets nordvästliga hörn pa gränsen till Bohuslän, är allmänt bekant som det. mest extrema exemplet pa bela Dal på en ".vgd. där ålderdomliga förhållanden och sedvänjor i högre grad än annorstädes alltjämt lefva kvar. Gentemot anskaffandet af alla s':|gs modernare jordbruksredskap har man sålunda här länge varit synnerligen obenägen, konservativt fasthållande vid de gamla hemmagjorda plogarna och harfvarna. Först 1898 infördes en slåttermaskin i socknen, och tröskverk blefvo ej förrän pa LS90-talet van-"ga. Det är äfven betecknande, att man här i det. längsta sökt reda med utsäde af egen skörd, ända tills alltför menliga verkningar at 'näfve| tvingade till rekvisition af utsäde utifrån socknen.

I mellersta delen af häradet torde Färgelanda, hvars .stationssamhälle är det största och tätast bebyggda i Valbo, samt Ödeborgs socken hvad angår jordbrukets ställning stå fullt i nivå med de mest försigkomna trakterna inom landskapet. Utvecklingen bar här äfven gått framåt med en raskhet, som bådar godt för framtiden.

Några för förhållandena i Valbo upplysande uttalanden ma slutligen meddelas, hämtade från en småbrukare i Rennelanda. Här står jordbruket mycket bättre än i socknarna norrut. Jordmånen är äfven betydligt fördelaktigare, derstädes styf lerjord. Så mycken känning af bränningen i forna dagar har man ej här som i norra Valbo, oeh så mycken nedlagd jord tinnes ej heller. Beklagligt är. att sä få ägare ännu börjat sä skog pä sina öfvergifna odlingsmarker. Allt efter som bönderna sett sig nödsakade lägga igen en del fält. ha de fått, möjlighet att ägna en bättre ans åt återstoden at sin jord. l)e hemmansägare, som bo mellan Valboån och Kroppefjäll, reda sig numera bäst. 1 synnerhet gäller detta om Järbo socken. De ha haft skog att ta till vid behof, och deras i regel mindre jordareal har aldrig blifvit sa vanskött. Förr var förhållandet motsatt, och bönderna pä »slättfalan» (väster om Valboån) voro mäkta rika under hafretidcu; här skedde också under H(l-talet de flesta fallisse-mangen. Numera har man något så när kommit i gäng med ett ordnadt växelbruk, vanligen 8-ärigt. Äfven rotfrukter har man börjat drifva, ehuru det går långsamt. Förr lade nian nästan ej alls an på gräsodling. Denna har dock nu kommit utmärkt i gang. särskildt i Rennelanda, och gräsfrö har t. o. m. i rätt stora mängder under de senaste åren försålts till socknarna söderut. Största hindret för ett framgångsrikt jordbruk är bristen pä gödsel. Mån köper visserligen åtskilligt ined artificiella gödselmedel, men ofta med oförstånd. Trädesbruket står därjämte mycket efter, likaså dikningen.

Förutom de orsaker till jordbrukets låga ståndpunkt pä Dal. som förut framhäfts och som sammanhänga med en

allmän efterblif-vcnhet, kunna framdragas en flerfald andra omständigheter, som direkt inverka hämmande på utvecklingen.

Det, har påpekats i det föregående, att här och hvar i socknarna påträffas välskötta bondehemman, som höja sig öfver de öfriga och genom sitt exempel verka som ett slags mönsterbruk. Som förebilder ersätta dessa numera i någon mån hvad på andra orter herr-gärdar, dä de äro i godt stånd, förmå uträtta för höjande af den omgifvande traktens jordbruk. Det måste anses som en stor brist, att Dal är och sedan länge har varit sa fattigt på herrgårdar; och ännu fattigare på välskötta sådana. Ty de som finnas hålla, på ett par lysande undantag när, långt ifrån mattet; en del äro tvärtom4. SUN DALS. HORDALS OCH VALBO HÄRADER.

Öl

pä grund uf uppenbar vanskötsel en visa i hvar mans mun. Att herrgårdarna under sådana förhållanden snarare verka demoraliserande än motsatsen iir tydligt. Bristande kunskap i hvad som rörer ett jordbruks rätta drift iir bland allmogen ännu så allmän, att man "inlast kan beklaga frånvaron af hvarje moment, som i någon mån kunde bidraga att skingra densamma. Å orter, där en herrgård ianiis, som kunde gå i spetsen och röja väg, visade sig, att exemplet åstadkommit god verkan. 1 en socken var det sålunda otvifvelaktigt genom inflytande frän deri där belägna herrgården, som rotfruktsodling blifvit riitt allmän bland bönderna. Särskildt, bör nämnas en gård, ElJenö, i Torps socken i Valbo, det kanske bäst skötta godset pä bela Dal, hvars exempel åstadkommit mycket godt för Jordbrukets uppryckning i södra och mellersta delarna af häradet. Emellertid är det betecknande för allmogens starka konservatism, att det endast är med möda och långsamt, som den låtit rycka med at'nyare impulser. Så till exempel, när det först, gällde att förmå bönderna att leverera sin mjölk till Ellenö mejeri, berättade ägaren, att han i 8 månaders tid dagligen lor den goda sakens skull ück hämta ett par mjölkflaskor vid en gård, som låg 1 ; i mil aflägsen, innan några Hera kunde besluta sig för att följa efter. Det »i' svårt att afgöra, men det vill tyckas, som om den bondekonser-yativa misstron mot allt nytt hade pä Dal en alldeles speciellt god Jordmån. Säkert är att särskildt södra Dal är en konservativ landsända som få, där fäderneärfd tro och gammaldags vanor och sed-vänjor oförfalskade lefva kvar. För jordbrukets vidkommande äro fäderneärfda vanorna dock ej att rekommendera. Det kan i och lör sig vara en god sak att, som en bonde yttrade, »dalbon är försiktig och rusar inte i väg i onödan»; eller som en annan uttryckte slg: »dalbon sträcker int.e ut fötterna utanför skinnfällen». I stället "rar ban den måhända alltför ofta öfver hufvudet, sa att han intet ser. Litet mera initiativkraft kunde ej skada. Det duger visserligen ej nu S(,m i forna dagar, dä det fanns öfverflöd pä tid och tjänstefolk, att houdon ligger på sängen och röker sin pipa, medan hans torpare och drä ngar arbeta. Of verallt måste han numera självf stå bi, om °agot skall bli uträttadt. och ban gör det äfven mångenstädes utan t spara sina krafter. En viss gammaldags oföretagsamhet, sammanhängande ined den inrotade föreställningen att. hvad som kunde •Inga i fars tid kan duga äfven nu, gör dock, att ofta mycket fördummas, som med god vilja kunde göras. Här gå. bönderna i 'hog-5'allet'1 liksom i forna dagar med händerna i byxfickorna och röra >nte vid trädan», förklarade en bonde, en sed som nog litet livar-st,'des förekommer. Särskildt slättborna, -gnrda Ungarne» som de

1 Tlilrn mellan värbrnket och sl&ttern.02 HJirßllATIOX-l TKEUMKüKN. BIJ.AGA VIII. BYGDEUNIIKRSÖKNINGAR.

kallas. Ini namn »m sig for onödig långsamhet och böjelse att läia allt gå som det kan i de gamla gängorna.

Det är tvdligt, att i dessa bygder ofantligt mycket finns att göra för en upplysningsverksamhet, som kunde intressera och väcka. Ett besök som Rösiö gjort i Valbo härad hade där efterlämnat varaktiga intryck, att döma ej blott al' de entusiastiska uttalanden, som man fic k höra om hans föredrag, utan äfven genom de spår, som dessa i praktiken på eu del häll efterlämnat. En bel del har ju genom hushållningssällskapets initiativ blifvit uträttadt. Sä t. ex. kan påpekas dess verksamhet för kreatursrasens förädling, dess sträfvan att höja det mindre jordbruket genom premiering af småbruk m. m. Men ännu mycket mera än hvad som är gjordt återstår att göra. Man kan ej frigöra sig frän intrycket, att l)al ären oerhördt försummad landsända, som i alldeles särskild grad är i behof af uppmuntran och understöd. Det kan därför ifrågasättas, om hushållningssällskap och andra myndigheter verkligen tillräckligt beaktat hvilket, ovanligt rikt arbetsfält., som här föreligger för deras verksamhet. Det är ej

nog, att bönderna kunna, om de sa vilja, rekvirera jordbrukskonsulenten för att få råd vid anläggande af gödselstad eller urinbrunn. Af liknöjdhet försumma de det oftast, och dessutom är konsulenten alltför upptagen pä andra håll inom länet för att alltid kunna vara tillhands på Dal. Vore någonstädes förslaget om inrättande af ambulatoriska. i socknarna kringresande praktiska rådgifvare i jordbruk, s. k. vandringsrättare, af behofvet påkalladt, sa vore det här. Sinäbrukarkurser ha pä enskildt initiativ tidvis varit anordnade i Mellerud och äfven bevistats af åtskilliga deltagare från skilda delar af landskapet. Men det. ger en föreställning om, hur haidarbetad befolkningen är och hur föga man inser betydelsen af företag, som kunna bidraga till spridande af upplysning, när t. o. in. ortens riksdagsman om dessa småbrukarkurser, som dock otvifvelaktigt haft sin nytta med sig och åtminstone af besökarna självva mottogos med bifall, kunde falla det omdömet, att »sädatia är det intet bevändt med».

Hel är älven en brist, att Dal länge varit, i saknad af det slags undervisningsanstalter, som på andra håll verka befrämjande för insikt i och intresse för landtmannagöromal. Till länets landtbruksskola a Kilanda i Västergötland är vägen frän Dal nästan för lång. Emellertid har i Färgelanda i mellersta Valbo för tre ar sedan upprättats en folkhögskola i förening meil landtmannaskola. hvilken trots sin korta tillvaro redan vunnit en glädjande anslutning.

För att rätt bedöma jordbrukets utvecklingsmöjligheter äfvensom alla de svårigheter som detta har att kämpa emot. återstår emellertid ännu att ta i betraktande ett par omständigheter, hvilka hvar för sig äro at' den vikt, att de utgöra den egentliga förklaringsgrunden till hvad ofvan är sagdt om jordbrukets låga ståndpunkt pH Dal. Dessa faktorer äro dels mindre goda afsättning*-förhållanden, dels den pä grund af emigrationen uppståndna folkbristen.

Såsom i ett föregående sammanhang blifvit påpekadt, var förutsättningen för en ekonomisk uppryckning på Dal tillkomsten af koMHntniicatioti.vledcr, hvarigenom] denna afsides landsdel i någon ni;in kunde upphjälpas ur sitt isolerade läge. De nuvarande järnvägarnas anläggning har naturligen också i väsentlig grad bidragit att bereda rum för ändrade och bättre förhållanden. Pä Sandal har ""fgslagsbanan tre stationer, belägna a en nästan rak linje, som skär häradet i söder och norr. Pä Nordal närmar sig järnvägen alltmer kusten af Vänern och står genom stationen vid Köpmannabro i kontakt med Dalslands kanal. Med Bergslagsbanan slå mellersta och västliga delarna af Närdal i förbindelse genom Dalslands Järnväg, med stationer i (iunnarsnäs och södra Dalskog. Femton är senare än de båda andra häraderna Hck Valbo åtnjuta förmånen af e" trafikled: den smalspåriga Uddevalla-LeJängens järnväg öppnades n ii ml igen ej förrän 1895. Till icke så ringa del torde man här ha att söka förklaringen till att vissa trakter af detta härad i afseende pä jordbruket stå pä en mer efterblifven ståndpunkt än vårt undersökningsområde i allmänhet. Hanau sträcker sig tvärs igenom häradet, hållande sig hela vägen i den östliga delen, från söder till »orr följande foten af Kroppefjäll oeh ined 8 stationer och anhalts-pkitser pa rätt korta afstånd frän hvarandra.

Äfven en bel del nya och synnerligen välbehöfliga landsvägsanläggningar ha under de senaste tjugu ären företagits; men ännu flera synas af behofvet påkallade. Sålunda var exempelvis förbindelsen

"""lian Dalskogs socker.....b bruksamhällena norrut ytterst svartill-

8änglig af brist pa ordentliga vägar. Mycket vore dock vunnet, om de redan befintliga vägarna bättre underhålles. Ty sämre vårdade landsvägar än pä Dalboslätten torde man fä leta efter. En huvudorsak härtill är den allmänna bristen på grus på slätten, och ' ^ albo, där väggrus finnes i större mängd, äro därför vägania tycket bättre.

1 trots af hvad som blifvit gjordt torde ej kunna förnekas, att Jör inånga orter är ännu afsaknaden af lätta kommunikationer en högeligen kännbar brist. Hvarje socken, nästan, hade sin »järnvägsgata», i de allra flesta fall visserligen ännu långt ifrån sin prak t'ska lösning, men föremål för lifliga diskussioner och önskningar.

hvilka pekade liäu pa att här funnos viktiga heliot' att tillfredsställa. Ett dylikt projekt, som sommaren 1907

verkligen på allvar var pa tal. men som af brist på medel tills vidare måste inställas, var byggandet af en järnväg från Färgelanda genom sydvästra Frändefors till Vänersborg. Ett annat, som äfven var på tal, gällde en förbindelseled från Färgelanda öfver Sundals-1 »yr till Mellerud. I'ä Nordal var koncession begärd för byggande af järnväg från Mellerud i nordlig riktning förbi bruken i Skålleruds socken till Billingsfors i Vedbo härad. I Valbo yttrades starka önskemål att få till stånd en bana tvärs igenom häradet i västlig riktning till Bohuslän.

Allt detta var, som nämndt, endast mer eller mindre lösa projekt, men de kunna nämnas som vittnesbörd om hvar behofven voro som mest trängande. I)et har redan förut. i samband med den för det dalsländska jordbruket ytterst viktiga frågan om lätt och billig tillförsel af kalk. framhållits, hvilka olägenheter för fiera orter i detta afseende vållas på grund af bristfälliga kommunikationer. Oeh det är klart, att denna brist i allmänhet skall inverka menligt pä utvecklingen af dessa orters näringslif. »1 Lerdal lefver man ännu som före järnvägens tid-, var ett yttrande som är tillräckligt för att karakterisera förhållandena i en trakt, som ligger sa långt aflägset från närmaste trafikled, att förmanerna af denna endast föga kunnat komma ifrågavarande ort till godo.

Om alltsa ett alltför afsides läge för flera trakter inverkar i hög grad hämmande på det allmänna ekonomiska framåtskridandet, sa kommer detta ogynnsamma förhållande speciellt till synes beträffande självfva nfsättningsfwh<"ill(<n(len<i. Att dessa för södra Dal, just af anförda skäl. ä flera orter ställa sig ganska ogynnsamma. torde af det föregående framgå. 1 de flesta fall gå allmogens landtmanuaprodukter närmast till landthandlarna. Utoin smör och ägg uppköper handlaren ofta spannmål till försäljning, och da han tillika i många fäll är slaktare, tar han äfven emot kreatur till sitt slakteri. Som förut är nämndt förekommer äfven, att innehafvaren af handelsbod håller mejeri, i hvilket fall han därjämte erhåller mjölk Iran sina kunder. I utbyte tar landtmannen gödningsämnen och jordbruksredskap m. m.. och hans ekonomiska förbindelse med landthandlaren består därför till stor del i byteshandel. Allt som oftast far bonden emellertid efter gammal vana för att sälja sina förnödenheter i staden. Uddeva Ila eller Vänersborg, föga räknande pa att vägen ofta är alltför bing-för att det ekonomiska utbytet af färden skall motsvara ilen lidna förlusten af arbetstid. I forna tider voro dock naturligen stails-resorna af langl större betydelse än nu. 1 Valbo reste allmoge» allmänt till Fredrikshald. och med denna norska stad voro förbindelserna sa lifliga, att den under lång tid ekonomiskt taget kund®4. SUNDA LS, NOR|)ALS OCH VALBO HÄRADER.

anses vara häradets hufvudort. I allmänhet var afsättningen från 1'alsland till Norge förr högst betydande. Stora boskapsdrifter för-af norska och svenska uppköpare öfver gränsen, och från slakterierna på Dal gick nästan allt kött till Norge. Från detta land t°g inan i stället sitt förråd af rågmjöl, under en tid, dä rågodling pa den egna åkern knappast, eller i hvarje fall ytterst sparsamt, förekom, och dä de norska priserna på mjölet, tack vare dåvarande talförhållanden, ställde sig ytterst fördelaktiga. Äfven från Sundal oeh X ordal deltog man i den lifliga lu|öltrufiken öfver norska gränsen, förnämligast vid gränsstationen Kornsjö.1 Efter 1895 aftog' dock förbindelserna med Norge betydligt. Därtill bidrog för ^ albo tillkomsten af järnvägen, hvarigenom bl. a. den ekonomiska samfärdseln med brukssamhällena norrut i Vedbo underlättades.

hela Dal medverkade dessutom mellanrikslagens upphäfvande att draga afsättningen öfver till svenska afsättningsorter. Kött-sporten synes dock i större utsträckning bibehållit sig, ända tills Pa allra senaste tiden en norsk förordning om skärpt kontroll å kött nära nog omintetgjort denna trafik. Pa Sundal beklagade sig (;n slakteriägare öfver att han nu såg sig tvungen upphöra med försäljning af kött, till norrmännen; erfarenheten hade visat, att de Burske afnämarna i regeln punktligt likviderade mottagna varor, 'inder det de svenska ej sällan vårdslösade med betalningen. Angående Dals förbindelser med Norge må i öfrigt tilläggas, att unions-brottet 1905 i väsentlig grad medverkat till deras afstannande.

Hvad beträffar den vinst, som landthandlarna i egenskap af 111"I I an hu uder uppbära, är svårt att afgifva ett bestämdt omdöme, '•et är emellertid ej nu som fordomdags. då landthandlare och spann-^ülsuppköpare hade gyllene tider. Konkurrensen är numera för stor, för att vinsten skall kunna bli alltför högt tilltagen. Vid stationssamhällena äro merendels flera stycken handlare bosatta, oeh dessutom åtskilliga ute i socknarna, hvarjämte en bel del uppköpare, särskildt af slaktd jur, alltsom oftast besöka bygderna. A en ort förekom, att en

handlare mera systematiskt dref uppköp af landtmannaprodukter, i det han mottog varor till försäljning, som af smftrre handlare i den omgifvande trakten uppköpts af allmogen.

Af ven beträffande de försäljningsprodukter, som landthandlarna tillhandahålla sina kunder, kan sägas, att vinsten numera i allmän-'lßt ej torde bli oskäligt stor. Att bättre förhållanden än hvad tordom mångenstädes varit fallet i detta afseende inträdt får hufvudsakligen skrifvas landitiiami af ånn inijtirna till förtjänst. Ilylika saiRinanslutningar mellan jordbrukarna finnas i de flesta socknar och till ändamål att för medlemmarna möjliggöra gemensamma inköp

' .'IV Emig;raüun«iitrciliiinÄC«> livsdoiinilereiikningnr i Vnllio och Nordmarks h&-r> »f Ernst Lundholm, s 175(> K.MIUKA I Hi.\Si;TKKI>.NI.\

af för jordbruket viktiga förnödenheter. Deras betydelse kan ej nog uppskattas, ehuru de ännu haft en rätt kort existens oeh lillslut-ningen till dem följaktligen ej hunnit blifva så allmän som önskvärdt vore. Ofta tillkomna som ett direkt motdrag mot handlarna, ha landtmannaföreningarna genom sin verksamhet ej Idott tvungit dessa till prisnedsättning utan äfven åstadkommit, att bättre kontrollerade varor äfven i handelsbodarna stå att erhålla. I viss man medverkar just denna omständighet till, alt anslutningen till föreningarna går något trögt, da man numera i hvarje fall anser sig äfven hos handlarna kunna erhalla goda varor till rimliga pris. Oförmåga oeh (»erfarenhet från ilen enskildes sida att i och för den gemensamma rekvisitionen uppgöra en klok beräkning af exempelvis de för hans jordbruk erforderliga kvantiteterna kalk och gödningsämnen, hvilka äro de produkter som förnämligast genom landtman-naföreningarnas försorg anskaffas, göra sitt till. att bönderna draga sig för att pä den vägen anskaffa sina förråd. För mera afsides boende rekviivnter kunna äfven pa grund af afståndet uppstå en del o lägenheter vid varans afhämtning fran stationen, hvarför uppförande af varumagasiner vid dessa är en praktisk anordning, som vore synnerligen af behofvet påkallad.

Af alla ile hinder, som hämma en framgångsrik utveckling at jordbruket, är det intet, som med sådan styrka at jordbrukarna självfva betonades, som den bristande tillgången />å arbetskrafter. Ocb i självfva verket torde vi här träffa pä den för framtiden allvarligaste faran. Ur denna synpunkt blir en undersökning af jordbrukets ställning i stort sedt detsamma som en berättelse om emigrationens verkningar, och frågan <>m dess framtidsutsikter pa det allra närmaste sammanfallande med frågan om emigrationens fortgång eller aftagande. Att sa omfattande vidder af den dalsländska jorden, som verkligen är fallet, antingen ligga alldeles for fäfot eller stå under otillräckligt bruk, är icke endast en följd af missförhållanden under äldre tider eller af bristande kunskap och företagsamhet fran jordbrukarens sida. Det är uppenbart, att här fattas det folk till arbetet. F-n svensk-amerikansk jordbrukare, som annars ej var sen att framhålla emigrationens välsignelser för Dal, medgaf vid tanken pa den stora svårigheten att erhalla arbetsfolk, att det hade varit lagmn. om emigrationen afstannat 1 Ungdomen är

mångenstädes borta, och de gamla, som sitta kvar pa hemmanet, få reda sig bäst de kunna. Fn fnllgången dräng står inte till att få. långt mindre en piga», var ett yttrande, som med variationer i formen upprepades hvart man kom. Säkerligen skulle man med tämligen stor lätthet kunna räkna de drängar och pigor, som i hvar socken ännu finnas kvar.4. SUN DAls. HORDALS OCH VALBO HÄRADER. Öl

för do egentliga småbrukarna äro svårigheterna naturligen mindre, ty loj- skötandet af deras jordbruk böra deras egna annar Vam fullt tillräckliga. Värst ställer det sig för de större bönderna, I'vi I ka oundgängligen äro i behof af tjänstefol k, helst under den tid, c'n barnen ännu äro minderåriga och ej förmå afsevärdt hjälpa till. ^oljande kan tjäna att åskådliggöra förhållandena i berörda fall. ' "der besök i Järbo socken träffade jag pa landsvägen en bonde, hvars ägor. delvis bestående af -svälteckren», sträckte sig utefter "äda sidorna af vägen. Med en viss bitterhet beklagade ban sig otver förfallet på sin gård och framhöll, att han ej förmådde ta hälften af de skördar nr jorden, som denna ännu under hans fars t'd frambragte. Vid tillfrågan om orsaken till att allt nu låg så Rere, pekade bonden pä sina tvä barn, en gosse och flicka om X och år, förklarande: li.är är min dräng och min piga.' På ett annat ställe, af '/.t hemmans storlek, skötte ägaren gården med tillhjälp af en 17 ars drängpojke. Till hösten säg han sig dock hotad

att bli alldeles strandsatt, ...edan pojken dä skulle resa till Anie-

wka, dit hans fader, som förut varit torpare pä garden, rest i förväg.

Många flera liknande exempel, där bristen på arbetsfolk var perlv|igt kännbar, skulle kunna lämnas. Öfverallt kunde man er-de mest patagliga bevis för att antalet tjänare i oroväckande 8r;ul decimerats. Gårdar, som förr hållit 2 drängar och 2 pigor Jämte några stycken torpare, förmådde numera i bästa fall inalles uppbringa en ordentlig dräng och en pojke. Särdeles visade det sig ^art att fa pigor, och det var ej ovanligt, all bonden, som i forna tuler knappt satte sin fot i ladugarden, nu själf var tvungen att '•lälpa till med mjölkningen. Af brist pä folk säg man sig allmänt tvungen att sa mycket som möjligt koncentrera de fåtaliga arbetsnätterna på de mest trängande sysslorna. Dikning och trädcsbruk naste därför tills vidare sta. tillbaka, där folk pä inga villkor fanns at1 tillgå. Att leja tillfällig arbetskraft till hjälp under slàttern e"er skörden betraktades nära nog som en omöjlighet. Denna olägenhet gjorde sig äfven i hög grad gällande för medelstora hem-'tiansbruk, hvilka ej behöfde hälla dräng året om, men hvarest man |inder bråd tid var beroende af främmande arbetskraft. Den enda Mäl|i, som vid dylika tillfällen här och hvar stod till buds, bestod 1 ""b att. närboende småbrukare kunde med ett och annat dagsverke v,d inträffad ledighet bistå sina större grannar mot atertjänst, nämligen lan af dragare vid lägligt tillfälle (bytesdagsverken).

Den menliga inverkan, som folkbristen utöfvade och som pàtug-'St kunde sparas inom jordbrukets alla detaljer, kan sålunda näp-!'"ligen underskattas. 1 stort sedt torde därför det allmänna om-' ömet pa |)al, att här har man att söka det förnämsta hindret mot jord-'»kets framåtskridande, ej kunna jäfvas. Det synes dock, som omde öfverljudda klagomål, man på en del håll kunde få höra, skulle kunna tåla vid någon smula modifikation. Se vi efter hvilka löner, som äro vanliga för tjänstefolk, måste det medges, att dessa mot förväntan ej äro så höga, som man utan vidare skulle vara benägen att förmoda inom ett emigrationsdistrikt sådant som Dal. Åt drängar betalades i årslön 250—300 kr. och åt pigor 150—175 kr. Någon gång förekom högre belopp, men ännu vanligare lägre. Ett betecknande symptom är för öfrigt, att städsel för år numera började bli allt sällsyntare. Särskildt beträffande pigor var det vida vanligare, all de togo anställning för månad mot en lön af 12 à 15 kr.

Det är sant, att mången bondgård, som onekligen var i behof af en fullgod dräng, ej ekonomiskt kunde bära utgiften för en sådan. Man fick där, om turen annars var god, nöja sig med en pojke, som nyss gått och läst, eller en gubbe till hjälp. Och på ännu flera ställen kunde man med bästa vilja ej anskaffa tjänstefolk, äfven om man bjöd fullt tillräckliga löner. Men å andra sidan kan det ej heller förnekas, att mången bonde, som otvifvelaktigt både behöfde och hade ekonomisk tillgång, ändock drog sig för att anställa tjänare, ehuru tillfälle därtill gafs mot erläggande af skälig lön. Det ligger därför en kärna af sanning, trots uppenbara öfverdrifter, i ett yttrande, hvarmed en inflyttad skånsk jordbrukare karakteriserade dalbönderna: »Om hundra arbetssökande karlar anlände till Sundalsslätten, skulle de ej få arbete, ehuru de utmärkt väl behöfvas. Hellre än att skatfa sig en, låt vara dyrt aflönad dräng, söka bönderna ensamma draga sig fram och på Guds försyn inbärga sin gröda.» Det är ej alldeles utan, att ett visst otidigt snålsystem, här som i en del andra afseenden, stundom gjorde sig gällande, och att bönderna på den grund i vissa fall hade sig själfva att skylla, när folk fattades.

Torpare, backstugusittare och statare.

Med senast berörda viktiga spörsmål för jordbruket om tillgången på arbetskrafter sammanhänger på det närmaste frågan om de obesutna folkklasserna oeh deras ställning. Det förhållande, som ofvan betonats angående den stora svårigheten för jordbrukaren att vid behof kunna leja löst folk och den allmänt förefintliga bristen på arbetskrafter, låter från början ana, att det är föga väl beställdt hvad beträffar torp- och backstugubefolkningen. Det skulle vara af synnerligen stort intresse att statistiskt kunna följa utvecklingen af dessa klasser, särdeles för att därigenom närmare få utrönt emigrationens inverkan på det talrika jordbruksproletariat, som blef en produkt af 1800-talets socialekonomiska utveckling inom vårt undersökningsområde, och som ännu åtminstone i början af1870-talet satt kvar i tämligen orubbadt bo. Tyvärr låter detta emellertid sig ej göra på ett mera effektivt sätt af brist på material eller ännu hellre af brist på tillförlitligt sådant. Vi få därför nöja oss med de antydningar, som

förut blifvit meddelade om utvandringens svåra härjningar bland torpare och backstugusittare under 1880-talets hårda krisår och de allmänna slutsatser om dessas nedgång i antal, som därur gissningsvis kunna dragas. Äfven under följande årtionde torde emigrationen bland dessa klasser mera ohämmadt ha fortgått, under det den som bekant i allmänhet var stadd i aftagande.

Hvad beträffar det nuvarande antalet torpare och backstugusittare torde jämväl svårigheterna vara stora att erhålla en något sa när exakt beräkning. Enligt uppgifter hämtade ur den senaste officiella statistiken fanns i hvar socken inom de tre häraderna följande antal 'jordtorp och andra lägenheter»:

Jrändefors . . . 307 Suiidals-Ryr . . 7ti Brillanda .... 111 trestad 1 . . . . Bolstad . . . 112 Erikstad ... 48 Grinstad .... . . 84 Sundals h:d 710

Ofvanstående siffror äro mindre anförda i afsikt att angifva fullt tillförlitliga beräkningar utan mera som utgångspunkt för kritik. Det är nämligen ytterst svårt att förena siffrornas uppgifter med de erfarenheter, som jag personligen hade tillfälle att inhämta under besök å respektive orter, äfven om vederbörlig hänsyn tages till den tid af åtskilliga ar, som förflutit, sedan den officiella beräkningen blef utförd. Naturligen äro de intryck och muntliga underrättelser, som jag]iä mina resor i socknarna inhämtat, ej af den art, att de kunna tjäna till grund för en verklig statistik. De ga dock i så pass bestämd riktning, att man utan öfverdrift kan påstå, att anförda officiella siffror tala vid en ganska stark nedprutning. och det särskildt beträffande de trakter, nämligen Sundals härad, där de synas som mest fylligt tilltagna.

Det var en lätt sak att i enstaka fall, för särskilda gärdar och särskilda orter, konstatera en oerhörd förminskning af torp- och backstugnbefolkningen. Några exempel kunna därför anföras för att i nägon man belysa utvecklingsgången. På en gård i JTrände-

1 rprørilt saknas.

Ör..................75

Jitrn................26

Holm..............56

Guiiuarsniis. .

Sk&Uerud..........52

Halskos............45

Nordals h:d 287

Järbo..............46

Hnggärd............46

|jordat..............38

Hönsäter.....113

Rcnnelanria . . 49

Färgelanda.....131

ödeborg............61

Torp................61'

Valbo-Hyr..........65

Valbo h:d 61860 Kmigr atioUsütRedningen. bilaga viii. bygDKONDersökningaR.

fors funnos på 1880-talet tolf torp; numera äro endast tre stycken kvar, af hv ilka två besittas af de gamla innehafvarne och det tredje-öfvergått till en son på stället. Inalles har antalet personer på gärden nedgått från

omkring åttio till omkring tjugo. Af denna torparbe-fnlkning är större delen i Amerika. Torpantalet pä en gård i Erikstads socken har uedgätt frän tio till ett. och pä en annan gård, i Holms socken, från tio till två. 1 Högsäter länns förr på en herrgård ett tjugo-tal torp; numera äro endast fem kvar. Med bondhemmanen är förhållandet likartadt. På de flesta äro inga torpare kvar, endast förfallna ruiner al' de forna, torpställena, hvilkas jord blifvit nedlagd eller besådd med skog. hin äldre bonde, ägare af ett större hemman, uppgaf, att mer än tre gånger sa mycket, folk som nu för tiden lefde i hans ungdom pä gården. 1 Jfverallt, när han gick i skogsbackarna, träffade han pa rester af gamla stugor, hvilkas inbyggare ban väl kunde minnas från forna dagar. I'ä de ställen, där torp ännu finnas i behåll, äro dessa merendels ytterligt klent besatta. Under en större bondgård lydde fvra torpare, af hvilka dock ingen kunde anses egentligen arbetsduglig. En annan gärd hade förr haft fyra torp; numera återstod ett, pa hvilket satt en sjuttio-arig gubbe. 1 hans socken, Grinatad, var detta torp enligt ägarens uppgift det, enda. som numera fanns i behåll.

I självfva verket gåfvo förhållandena öfverallt det starkaste stöd för den uppfattningen, att torparne äro en klass, som är i utdöende. Om vissa bygder kan för öfrigt sägas, att utvecklingen där redan fullbordat sitt lopp. Ty det är knappast för mycket, att påstå, att från Slättdal ha torparne alldeles försvunnit. I>e fä undantagen synas endast stå kvar för att bekräfta regeln. I bela Brålanda socken funnos sålunda enligt uppgift från trovärdigt: håll numera blott fyra ä fem torpställen. Pa de, större gårdarne bibehöllo sig, som de nämnda exemplen visa, endast minimala kvarlefvor af den fordom talrika torparstammen. 1 skogstrakterna västerut utmed Kroppefjäll, i Frändefors och Snndals-Ryrs samt i <>rs och Dalskogs socknar, synas torparne något bättre ha hållit sig kvar än pa det rena slättlandet. Detta gäller äfven om Valbo härad, där skogstill gån gen är rikligare oeh utmärker, tjänliga till torpbebyggelse, därför mera talrikt förekomma.

Hvad backstugusittarne beträffar har utvecklingen varit tämligen likartad med torparnes, hvarför om de förra i hufvudsak gäller hvad som redan är sagdt om de senare. Fråga är blott, om ieke emigrationen bland backstugusittarebefolkningen härjat ännu våldsammare än bland torparne. F.n vandring i »fjället . hvarest fordomdags en talrik fattigbefolkning drog sig fram under ytterst torftiga villkor, bosatt i små kojor med tillhörande potatistäppa och ägande, lor det mesta ett par får eller getter, pa sin höjd, om rike-i. sundals, v orda i.s och valbo härader.

Gl

domen var stor, en l<o, — en dylik vandring i skogarne på Kroppe-i.jall är särdeles lärorik för den. som önskar verkligt påtagliga bevis för skillnaden mellan förhållandena förr och 1111. Endast mera sällsynt och pä långa afstånd från hvarandra träffar man på ett torp eller en stuga, som är bebodd, men väl mycket oftare halfraserade lämningar af boningar, hvilka för längre eller kortare tid sedan Öfvergifvit» af sina invånare. De starkaste bekräftelser erhöllos öfverallt af folk, som kände till förhållandena, att »fjälIbel» vggarn e i massor flyktat frän sina hem, och att Kroppefjäll numera hotas att

|ämnadt alldeles öde. Det var äfven lätt att. konstatera, att åtskilliga af de namn, som på ekonomiska kartverkets karta angifva bebyggda ställen i skogsbygderna, numera intet annat, äro än namn utan underlag, endast bärande vittne om tider som redan gått.1

Trots således att de backstugor, som blifvit ödelagda, till antalet torde vara vida större itn de, som stå kvar, anträffar man dock ännu pa en del orter, äfven pa slättlandet, dylika små kojor fra ii den gamla tiden i ej alltför fåtalig mängd, al' utseendet att döma i nära fallfärdigt skick, täckta af det traditionella gräsbevuxna lorftaket oeh laga, sa att inan måste krypa på alla fyra för att; ta sig igenom ingången. Invånarne i dessa stugor äro en klass tor sig, äfven den i det stora hela i likhet med de boningar, där den är inhyst, att räkna som snart bortdöende rester frän en gången tid. Dessa backstugusittare äro i ordets egentliga bemärkelse en fattigstugubefolkning. Då fattighus eller fattiggård pä ett par undantag när ej finnes i soeknarne, fa de ålderstigna fattiga, som så kunna, med åtnjutande af allmänt understöd bo kvar i sina stugor till sin död. För en del understödstagare användes äfven det gamla, numera i vart land lyckligtvis alltmer sällsynta bruket med utackordering mot betalning. Fattigvården är på grund af det stora antalet gamla för många kommuner ganska betungande; i tillvaron uf denna

jämförelsevis talrika klass af gamla understödstagare •ofta nog föräldrar, hvilkas barn utvandrat — torde man finna förklaringen till de synnerligen oproportionerliga ålderstal, som ur be-folkniugsstatistisk synpunkt tiro ett utmärkande kännetecken för dessa bygder.

Det får sålunda betraktas som ett otvifvelaktigt och i lika mån beklagligt faktum, att den obesutna befolkningen på södra Dal befinner sig i ett nära utdöende. Orsakerna till detta förhållande sammanhänga, som redan blifvit antydt, på det allra närmaste med Emigrationen oeh den allmänna ekonomiska depression, som i dessa bygder gifvit densamma en så exempeltös styrka. Att utvandringen särskildt bland backstugusittare och torpare vunnit s;i stor utbred-

1 Häraden™ kartlades 189162 kmigration.sutrkdninqkn. wi.aga viii. nyodecndersökningar.

ning torde emellertid äfven ha sina alldeles speciella skäl. hvilka äro att söka i de för denna befolkningsklass egna förhållandena. Det kan ej förnekas, at.t, den behandling, som i forna tider från jordägarens sida kom lians underlydande till del, längt ifrån var den bästa. Det var en lätt sak för honom att fä sina torp besatta äfven mot synnerligen hårda, villkor på en tid, da det fanns öfverflöd på folk. Vanligen satt son efter far kvar på samma torpställe. Denna succession, hvarigenom torparstaminen rekryterade sig själf, bröts emellertid genom emigrationen. De ändrade förhållanden, som nu inträdde och hvarigenom svårigheten att erhålla torpare alltmer ökades, medförde dock ej någon ljusning i dessas ställning. Envist och i det längsta höllo jordägarne fast vid de gamla villkoren, oeh hellre än att bjuda bättre sådana lade man torpställena öde. Man får en god föreställning om förhållandena,, på samma gäng som en naturlig förklaring till att torpen sä allmänt försvunnit, vid en granskning af de villkor, som ännu i vara dagar äro de vanliga för de få jordtorpare, som återstå. Några konkreta exempel visa bäst. hurudan ställningen är. I Bolstad besökte jag tvenne små torpställen, lydande under en större bondgård och besatta med relativt ungt och arbetsfört folk. Den till hvartdera torpet hörande jorden var stor nog att föda en, tidvis tvä kor. I t-skylderna voro trettio sommar- och trettio vinterdagsverken. För öfver-tidsdagsverken betalades 1 kr. sommartid och 87 öre vintertid. En medelålders torpare, som i tretton år tjänat under en gård i Järns socken, beklagade, att hans stora familj nu gjorde det omöjligt för honom att emigrera. Omständigheterna hade tvungit honom att, ta ett torp, och han ansåg sin lott hård. För öfvertidsdagsverke vid gården erhöll han dock F50 kr. om dagen, hvilket pris måste betraktas som jämförelsevis ganska högt. Äfven om man tämligen allmänt sett sig tvungen att sänka fordringarna hvad beträffar självfva ar-rendeprestationerna för torpet, bar man nämligen hållit dagsverkspriserna desto lägre nere för att sålunda ta igen hvad man ansag sic; förlora genom de alltför låga arrendena. En krona om sommaren oeh åttio öre om vintern lör torparnes ölVertidsdagsverken voro pris. som allmänt förekommo. På ett och annat ställe kunde de till och med hålla sig vid ännu lägre belopp. Det är i högsta grad förvånande, att dylika arbetspris kunde fortfara att existera i bygder, där bristen på folk var sa stor som i de ifrågavarande. Men det är mindre förvånande, att jordägarne under sådana förhållanden ej lyckats hälla sin torparstam vid makt, och att ungt oeh arbetskraftigt folie nu för tiden ej vilja bli torpare.

Ett bevis pa hvad uagot sa när rimliga villkor understundom kunna uträtta för att hälla folk kvar vid arbetet kan i detta sammanhang meddelas. Få en större gartl funnos fem torpställen, där4. siwdals, nordils och valbo härader.

Sönerna i allmänhet stannat hemma för att fullgöra dagsverksskyldigheterna för torpet. Detta, ovanliga förhållande torde ha sin förklaring däri. att ägaren för öfvertid betalade 1-75 kr. om dagen, men framför allt i den kloka anordningen, att torparsönerna för egen räkning fingo behålla hvad de genom dagsverken förtjänade. Exemplet är enstaka. 1 regel är det lika svårt, ja svårare, för jordbrukaren att få en torpare än en dräng, äfven om ban bjuder fullgoda Villkor. Tiden är numera försliten, ty folk finns inte att fä.

Till torpens försvinnande har till stor del äfven bidragit en pa flere häll hos jordägaren förefintlig direkt obenägenhet mot hela torp-systemet. På Slättdal har det enligt mången bondes åsikt varit en "en fördel att draga in torpjorden under det egna hemmanet, och därvid tog man föga i beaktande, om man förmådde hålla den uppe 1 bruk. Dä nu för tiden pa åtskilliga större bondgårdar af brist I»å tillgänglig arbetskraft mer eller mindre omfattande arealer stå i sämre bruk än den öfriga jorden, eller, såsom fallet särskildt är i norra Valbo, ligga alldeles för fäfot, är det tydligt, att vinsten med torpens nedläggande varit synnerligen tvifvelaktig. Öfverallt,

med bi undantag, är den forna torpjorden numera ödemark; det synes därför, som om fördelen skulle vara stor att ånyo få till stånd torpbebyggelser på jord, som fatt förfalla på grund af ägarens oförmåga att odla den. Om den stora svårigheten att för ändamålet fä folk är förut nämndt. Men sådan är äfven den dalsländska bonde-naturen att i stället för att npplåta något af hemmansjorden mot skäligt pris eller, såsom ofta kunde synas billigt, utan ersättning, endast i intresse att hålla den i stånd, — hellre låter man den ligga 'ide. Och när torpupplåtelser ske, tar sig gnidigheten efter gammalt manér ofta nog grofva och framför allt synnerligen okloka uttryck, .lag kan oj underlåta att här anföra ett exempel, som talar tör sig självt och som torde få anses ganska typiskt för den behandling, sora ännu kan komma torparne till del. En torpare arrenderade ett större torp mot 100 kr. förär. När bonden hotade höja arrendebeloppet, öfvertog torparen en mindre del af samma t"rp mot en betalning af .">0 kr. om året. Hf ter någon tid hade han latf denna jordlott i sa godt skick, att. bonden ansåg sig kunna höja arrendesumman på en gång till 150 kr. Torparen blef tvungen att flytta. Han lyckades nu utan ersättning erhålla en bit jord, som lag i lägervall, tøfter tvä år af odlingsfiit hade han bragt det därhän, att ägaren fordrade 75 kr. i arrende. Torparen flyttade. !'å äldre dagar sitter han nu på ett litet torp. för hvilket han betalar d0 |»r. om aret, och som knappt ger sä mycket, att det räcker till foder åt en ko.

Penningarrende för torpet har numera öfverallt, där torp finnas kvar. öfvergått att bli den vanliga formen för utskyldernas full-64 KM IAK At l< • NSUt K K1>X INGK N. lül.AUA VIII. l:Y(5l'i:r NHKKSÖKM N(JAH.

görande. För jordägaren liar naturligen fördelen med torpsystemet därigenom betydligt minskats, dä ban ej längre har att räkna pä det bestämda antalet dagsverken på gården. Obenägenheten att upplåta torp har äfven af detta skäl ökats. Af omsorg om sin skog vilja sålunda Here jordägare ej ha kvar na gra torpare, enär vinsten af de små arrendena synes dem alltför ringa. För torparen s jälf torde däremot fördelen med penningarrende vara uppenbar. Han får därigenom en mera oberoende ställning, och ban förfogar fritt öfver sin arbetskraft. Större torpare. med ett, årligt arrende af 125 150 kr.

några stycken sådana påträffades i V albo, behöfva fullt ut använda all tid till brukande al' sin egen jord. För de mindre, hvilka sitta på torp för 40, 50, 60 kr. om året, står det öppet att efter lägenhet söka arbete, där det bäst betalas. Tillfälle till förtjänst utom jordbruket är emellertid i dessa bygder ytterligt ringa på grund af de få industriella företagen. Hvilken roll dessa dock spela fiir den trakt, där de äro belägna, skola vi närmare se till i det följande. I »et får anses betecknande, att i Valbo, där som nämndt de ännu existerande torpen äro talrikare än i de båda andra häraderna, bidrog järnvägens anläggning starkt till den allmänna öfvergången från dagsverks- till arrendetorp, i det torpinnehafvarne önskade erhålla större frihet att draga förtjänst af därvid förekommande arbete. Som arbetare i reparationslag vid järnvägen ha äfven nu en del torpare och lägenhetsinnehafvare sin sysselsättning.

På herrgårdarna ha numera dagsverkstorparna allmänt blifvit ersatta af statorn Under det största godset pa Dal, fideikommisset Qvantenburg i Bo I stads oeh Orinstads socknar pä grund af sin mångåriga vanskötsel ryktbart öfver bela landskapet Ivdde enligt uppgift ett 20-tal statare. Endast i förbigående oeh till belysning af förhållandena ma angående gårdens torp, till antalet ursprungligen ungefär lika många, anmärkas, att flere voro obesatta, oc.li att en del utarrenderats, däraf fem till samma brukare oeh två till en annan. Hvad statarnes ekonomiska ställning beträffar. uppgafs den årliga lönen till följande: 175 kr. kontant, 10 hl. råg, t! hl. hafre. (! hl. hvete, 120 1. ärter samt :S I. söt mjölk lagligen; till sättning lämnades (! hl. potatis. Äfven pä en del andra ställen sökte jag erhålla underrättelser om statarlönerna. hvilka voro ganska växlande. På en herrgård i Holms socken betalades: kontant 190 à 210 kr., S hl. råg, 5 hl. hafre, 80 1. hvete, 80 1. ärter, en kanna söt mjölk (lagligen samt en tunna potatis till sättning. Något bättre ställde sig förhållandena vid en gård i Bolstad med titta underlydande statare. Utom den kontanta lönen, 250 kr., lämnades in natura: 750 kg. råg, 250 kg. hafre, 20—HO kg. hvete, lika mycket ärter. .'! L söt mjölk dagligen samt en tunna sätt-ningspotatis. I'e löner som förekomma torde i allmänhet kunnabetraktas som förvånande låga; i regel af den storlek som det anförda exemplet från Holm utvisar, mäta de sig knappast med de förmåner, som statare numera åtnjuta i andra delar af landet. Till ett mera ovanligt högt belopp uppgick statarlönen endast vid en gård, där den inalles — den kontanta lönen inberäknad — uppgafs stiga till en summa af omkr. 800 kr.

Svårigheterna att anskaffa statare ansågos jämförelsevis ej så synnerligen stora. Så småningom synes ha utbildat Big en till antalet tämligen konstant stam af statare, hvilken lefver på de skilda gårdarna under täta flyttningar från den ena till den andra. »Folk vill mycket hellre bli statare än torpare» var en mening, som enstämmigt uttalades både af herre och tjänare. Emigration förekom mera sällan bland statarbefolkningen. Barnen voro på de flesta ställen ännu små, och statarens hela ställning var i de flesta fall sådan, att han hade svårt att uppbringa de nödiga medlen till en resa. En viss slö undergifvenhet hos denna klass är äfven ett drag, som motverkar ett företagsamt beslut att söka svinga sig upp till en bättre ställning. — Öfver hufvud spelar statarfrågan en ringa roll på Dal. I Valbo förekomma statare knappast alls, och det är endast på Dalboslätten, som detta slag af arbetare på de fåtaliga herrgårdarne förekommer.

Hemmansklyfning och arfskiftessedvänjor under senare tid; böndernas ekonomiska ställning.

Dåä herrgårdarna, såsom ofvan blifvit betonadt, äro synnerligen tunnsådda, och industri nära nog alldeles saknas, finnes skäl att kalla södra Dal en utpräglad bondbygd. Sedan torpare och backstugusittare numera måste anses utgöra en ytterst ringa kvarlefvande bråkdel af befolkningen, är denna därför inom ifrågavarande landsända socialt taget att betrakta som ovanligt homogen. Det finnes i stort sedt hvarken öfverklass eller underklass; bondeklassen är den alltigenom dominerande. Det kan nästan förefalla, åtminstone vid ett ytligt betraktande, som om utvecklingen under senaste århundrade gått i en cirkel. Hela den s. k. lösa arbetsklassen på landet framstår, sedan den genom emigrationen i det närmaste blifvit bortslopad, såsom blott en öfvergående utvecklingsprodukt, och ett socialt tillstånd, ej olikt det som var rådande vid 1800-talets början, synes återfördt.

Se vi emellertid närmare efter, visar det sig, att det bondestånd, som i våra dagar befolkar dessa bygder, är något helt annat än det, som för 100 år sedan här var bofast. Skillnaden består först och främst i sammansättningen. Ett alldeles nytillkommetbefolkningselement är den småbrukarklass, hvilken under påverkan af en starkt fortgående hemmansklyfning framväxte och hastigt tilltog i talrikhet. Denna utveckling inom själfva bondeståndet, hvarigenom vidtgående förändringar inträdde i den jordbrukande befolkningens besutenhetsvillkor, var, såsom vi ur det föregående erinra oss, redan vid 1800-talets midt i hufvudsak färdig.Jämför sid. 16 och den där meddelade tabellen. Efter denna tid, under den egentliga emigrationsepoken allt intill närvarande stund, har nämligen hemmansdelningen varit i starkt aftagande. I Sundals härad, där jorddelningen öfver hufvud snabbast fortskridit, hade under åren 1840—1865 hemmansdelarnes antal stigit från 1,769 till 2,238, hvilka tal utvisa en ökning under de tjugufem åren af inemot 500 hemmansdelar. Under tiden 1865—1900 var stegringen däremot betydligt afmattad; den utgjorde endast omkring 200 nytillkomna hemmansdelar. En blick på Tab. 8 (s. 23) visar en likartad utveckling i de båda andra häraderna.

Aftagande hemmansdelning och aftagande folktillväxt ha sålunda gått hand i hand, liksom under föregående skede tilltagande hemmansdelning och folkökning inbördes påverkat hvarandra, .lordstyckningen var pa 1860-talet, såsom i det föregående visats, så långt drifven, att en fortsatt sönderdelning af jorden i samma skala som förut redan på denna grund var omöjliggjord. Vid samma tid som jordbrukets afkastningsförmåga visade hotande tendenser att, sjunka, var alltså tillgången till jord för det uppväxande släktet i hög grad reducerad. Gifvetvis står utvandringen i närmaste samband med denna omständighet. ()ch såtillvida har hemmansklyfnin gen äfven direkt gynnat emigrationen som den ekonomiska motståndskraften hos innehafvarne af smärre, ofta otillräckliga, jordlotter under de svåra krisåren var ytterligt försvagad, hvarför framför allt. dessa, och ännu mer deras barn, af brist pä utkomstmöjligheter!! em-ma tvungos söka sitt uppehälle på annat häll.

A andra sidan om vi gå till förhållandena sådana de lör närvarande gestalta sig - är det oförnekligt, att emigrationen i sin mån motverkat hemmansklyfningen äfven a ställen, där en dylik kunde, synas hade nödig och nyttig. 1 de flesta socknar ha landtmäteri -förrättningar under de senaste 15—20 ären varit en sällsynthet, och en

viss tendens gör sig numera allmänt gällande att bibehålla hemmanen ostyckade. Det lider intet tvifvel, att denna tendens, som egentligen ej kan sägas vara grundad i själfva föreställningssättet hos allmogen för endast ett lO-tal är sedan voro ju sedvänjorna vid arfskifte i regel belt andra än de nuvarande — uppkommit och vunnit sin praktiska utbredning under inverkan af de genom utvandringen omskapade förhållandena. Det faller sig endast lätt. och4. sUNdals, nord als och valbo härader. lo

naturligt att bibehålla hemmanen ostyckade, när vid innehafvarens diid i de flesta fall ett eller flere af barnen befinna sig i Amerika utan önskan att vända åter till hemlandet. Finnes någon son kvar vid hemgården, Öfverfar ban densamma och löser antingen ut syskonen. vanligen mot enkla reverser, dä kontanter ej finnas att tillgå, eller arrenderar stället tills vidare. De i Amerika befintliga släktingarnes rätt bevakas af utsedde godemän. Gården kan också säljas t'11 oskylda, och arfvet delas. Ibland händer att någon af de till Amerika emigrerade arfvingarne öfverfar fädernegården, användande •-'"ta insparade medel för ändamålet. A torinvandring direkt i detta syfte är dock mindre vanlig. Här och hvar och icke alltför sällsynt påträffar nian äfven gårdar, hvilka ej skiftats, och där syskonen ogifta sitta kvar i sambruk. Obenägenhet för de dyra landtmäteriförrätt-ningarna är dessutom en omständighet, som motverkar hemmansstyckning. Likaledes drar man sig för uppförande af nybyggnader, hvilka särdeles pä Slättdal. där det är ondt 0111 virket, ställa sig

kostsamma.

Dä jordens sönderstyckning trots starkt aftagande hemmansklyf-ning under senaste mansålder af gammalt inom vart undersökningsområde dock är synnerligen långt drifven, är det af intresse att, se till, hvilka verkningar som däraf kunna spåras i afseende pä böndernas nnvarade besutenhetsförhållanden. Man skulle utan vidare kunna vänta sig, att antalet små, obesutna hemmansbrnkare för närvarande skall vara ganska ansenligt. Till en början bör dock därvid ihågkommas, att samtidigt med bemmansdelarnes tillväxt har den odlade jordarealen högst betydligt formerats. Med hänsyn härtill väcker det därför mindre förvåning, att den jordlott, som i medeltal kommer på hvarje brukare, är af jämförelsevis stor omfattning. Följande tal angifva häradsvis och i hektar lnedelarealen odlad jord per brnkningsdel:

Sundal.............14-» hektar

Mordal.............9*3 »

Valbo.............Ila »

Att af dessa siffror draga nagra alltför bestämda slutsatser beträffande böndernas allmänna besutenhetsvillkor låter sig visserligen göra. I någon män torde de dock kunna tjäna som gradmätare i detta afseende. Åtminstone för Sundal oeh Valbo kan då tryggt påstås, att den anförda inedelarealen under nuvarande förhållanden är fullt tillräcklig, för att ett bondehushall skall anses liesutet. Att åkerarealen för Sundal lor hvar brukare skulle vara åtskilligt större än i de andra häraderna var endast att, vänta. Antalet större bondgårdar är pä Slättdal äfvensom i vissa delar af Valbodalen ej ringa, "ch med full rätt gäller ännu om dessa trakter ett omdöme af en68 kmtgkationsittkkdxinökn. ull,aga viii. bygdkindersökningar.

förut anförd Dalslandsforskare, att jordens vanhäfd i dessa trakter -utan tvifvel i viss man får tillskrifvas den alltför vidsträckta åkerareal, som tillkommer hvarje brukare».1 En styckning i mindre delar af dylika större hemman synes sa mycket mer påkallad, som den stora bristen pa arbetsfolk utgör ett nära nog oöfverstigligt hinder, för att de i annat fall skola komma under rationellt bruk. Hvad Nordal angår, är medelarealen i de rena slättsocknarna (Järn och Holm) lika stor som på Slättdal i allmänhet, och att medelsiffran för hela häradet ställer sig jämförelsevis sn låg är att tillskrifva förhållandena i Dalskogs och Skålleruds socknar, där den odlade jorden ju är relativt ringa.

När det gäller att bedöma hemmansägarnes besutenhet i våra dagar, är det emellertid af vikt att, utom tillgängen på jord, taga hänsyn till den utveckling till det bättre, som jordbruket undergått pa senaste tiden. En jordlott som för ett 20-tal år sedan på grund al vanskötsel ej pä långt när räckte till för ett lagom stort hushalls underhåll, kan numera på grund af bättre häfd vara fullt tillräckligt. Äfven å mycket små hemmanslotter, med en areal vida

understigande de medeltal, som ofvan anförts, kunde ägeren, 0111 hans familj ej var alltför stor, anses fullt besuten. Om man som grund för en indelning utgår från behofvet af arbetskrafter a hvarje hemmansdel. för att denna rationellt skall kunna brukas, erhålla vi följande tre kategorier af hemmansbruk. För det första sådana hemman, som äro sa stora, att familjens egna arbetskrafter ej förslå till jordbrukets rationella bedrifvande; för det andra sådana, där familjens egna arbetskrafter äro fullt tillräckliga och fullt upptagna af jordbruket, och där man ej för uppehället behöfver lita till främmande förtjänster; och för det tredje sådana hemman, som är sä små, att familjens egna arbetskrafter i mer eller mindre grad äro öfverflödiga, och där man sålunda är beroende af sysselsättning å annat håll. Det är klart att gränsen mellan dessa grupper af hemmansbruk skall vara betydligt skiftande. Någon bestämd jordareal såsom norm för besuten-het är i hvarje fall omöjligt att angifva. Därvid spelar ju bl. a. jordmånen och hemmanets läge en stor roll samt framför aili ilen grad af intensitet, som jordbruket uppnatt. Under de senare arens utveckling till ett intensivare brukningssätt med rationella metoder har därför s i småningom skett en förskjutning mellan de tre nämnda grupperna af hemman. Säkert är. att det är vida bättre bcställdt med hemmansägarnes besutenhet i närvarande stund än för ett par tiotal af år tillbaka. Den första hemmansgruppcn, hvad man kunde kalla de alltför stora brukningsdelarne. är som nämndt i vissa frakter ganska talrik och på grund af folkbristen tämligen allmänt lidande af vanskötsel. Den andra gruppen, de lagom stora bruknings-

delarna, är gifvet den talrikaste och efter dalsländska förhallanden, med hänsyn till ställningen pä arbetsmarknaden, den både ur allmän jordbruk.sekonomisk oeh privatekonomisk synpunkt förmånligaste. Man påträffar här de flesta välskötta jordbruken samt de i genomsnitt mest välmående hemmansägarne. Det är blott skada, att dalbonden fortfarande skall ha så svårt att öfvervinna sin gamla inrotade böjelse för en extensiv drift af jorden. Ilar en hemmansägare genom god hushållning kommit sig fram i välstånd, händer det sålunda ej sällan. att han tillökar sina förut kanske fullt tillräckliga ägor ge-10111 inköp af någon närliggande hemmansdel i stället för att lägga UT1 pa att ytterligare drifva, upp sitt jordbruk till högre intensitet. Kn rationell och gifvande småbruksdrift, som trots ofördelaktiga afsättningslörhallanden det förnämsta hindret — är på väg att uppkomma, hämmas ej oväsentligt af denna bristande ekonomiska uppfattning hos bönderna.

Ehuru det är omöjligt att ens tillnärmelsevis uppgöra någon beräkning, är af allt att döma den tredje gruppen hemmansägare, de obesutna, till antalet långt mindre än man med hänsyn till de historiskt gifna förhållandena kunde vänta sig.1 Tillgången till bi för-(liiu.stcr är naturligen särskildt för dessa mindre obesutna hemmansägare af största vikt. Hvad Slättdal angar behöfver det knappast påpekas, att. tillfällena till förtjänster vid sidan af jordbruket där äro så godt som inga. För den allra, minste jordbrukaren är den ekonomiska ställningen därför ofta nog ganska prekär. En och annan skaffar sig inkomst som handtverkare eller vid järnvägen. Det enda arbete, emellertid, som för småbrukaren vid inträffad ledighet egent-ligen kan komma i fråga, är dagsverksarbete hos större grannar. Att detta dock ej sä synnerligen allmänt förekommer beror bl. a. därpå. !,tt småbrukaren själf är mest upptagen uf sitt eget jordbruk just V|d de tider, da hans arbetskraft är som mest eftersökt. Xagot bättre ställa sig förhållandena i skogstrakterna i Valbo och norra Nordal, där en smaboiide ined obetydlig akerlott kan ha åtskillig hjälp af den hemmanet tillhörande skogen2. Några tillfällen till utkomst,

' En omständighet, soln åtminstone pä ett oeh unnat häll medverkat till atl decimera de små hcmiiuinshrukcn med obesutna iigurc. är sammanslagning at" mindre hcm-juansdclar genom köp Sålunda hade enligt uppgift dylik sammanslagning ligt rum 1 '.rinstad socken under senure tider i riitt stor skala. 1 någon män synes förhällan-<Jel mellan antalet liemnuuisdclar och brukningsdelar i nämnda socken iifven bestvrka denna uppgift, Sif|rorna äro resp. 824 och 268.

5 I norra Dalskog besökte jag. för att nämna ett exempel, ett hem mun till stor-eken 1 s mtl oeh bebodt uf icke mindre iin 22 bönder, ilen hemmanet tillhöriga od-lado jorden uppgick till endast 86'h liar. skogsmarken däremot till 548'7 har. Taek vare skogstillgången var ett visst välstånd rid unda inom det lilla sm&brukaren in hållet, "<'h jordbruket stod pä en relativt hög nivit. Någon emigration hade knappt förekommit frän delta hemman. I en

annan trakt uf socknen fanns ott, hemman, likaledes « mtl och fördeladt pil 11 brukningsdelar. Åkerarealen var 18 2 har. Inkomsterna af skogen voro fiir bebyggarne sä godt som inga. då denna endast upptog 46 6 hur. Euligt "P|igift var befolkningen här nära att alldeles utödns genom en sedan liinge pftgAende utvandring.70 emigrationsutredningen'. BILAGA viii. bygdeundersökning ar.

genom skogskörslor o. d., utom den afverkning i mindre skala, som förekommer pä bondehemmanen, erbjuder emellertid ej skogsbruket i dessa bygder. Som näringsgren har detta vid sidan af jordbruket här aldrig spelat någon stor roll. Ett undantag utgör kanske Dalskogs socken, som ju egentligen är att räkna till norra Dals skogsbruksområde. Rätt vidlyftiga skogskiip Ini där blifvit gjorda, oeh böndernas inkomster af skogen anses betydande. Äfven i vissa delar af Valbo har för en del är tillbaka försålts åtskilligt med skog, oeh särskildt skall Munkedals bolag enligt uppgift ha gjort sig dryga förtjänster på bekostnad af böndernas oförstand under tider, då begreppet om skogens värde ännu var dunkelt. Xumèra, då skogen allmänt börjar bli skäligen utsåld, är skogsbrukets betydelse ännu mindre än i lorna tider.

Det kan i allmänhet sägas, och det torde äfven i viss mån framgå af hvad som ofvan är sagdt angående böndernas besutenhetsvillkor, att deras nuvarande ekonomiska ställning är ganska god. »Här reder man sig godt» var ett omdöme, som nära nog oföränderligt socken för socken på tal om böndernas ekonomi upprepades, och som tämligen väl. äfven att döma af mina personliga intryck, duger att användas för att karakterisera verkliga förhållandet. I själfva verket är det ägnadt att väcka förvåning, att Dal sä pass väl mäktat repa sig efter den svåra jordbrukskris, som pä 1880-talet botade befolkningen med nästan fullständig utarmning. Det fattiga Dal» är ett uttryckssätt. som visserligen har gammal och god häfd för sig. men som ej passar in på våra dagars Dal. och som därför öfve.rleft sig själf och endast bidrar att vidmakthålla en numera alldeles oriktig föreställning om den nog så länge missaktade landsändan. I hvad män just utvandringen medverkat att åstadkomma ett förändradt läge till det bättre, få vi anledning att i det följande närmare beröra. Här må endast påpekas, att den ytterst lifliga omsättning af jordbruksfastigheter, som under de hårda krisåren i samband med utvandringen ägde rum, i den mån dessa öfvergingo i nya och mera penningstarka händer, otvifvelaktigt bidrog till att införa mera stadgade förhållanden. Äfven jordbrukets sa småningom fortgående uppryckning gaf efter hand jordbrukaren allt större ekonomisk bärkraft. Ingenting visar i själfva verket, mera påtagligt, huru ofantligt mycket bättre hela den ekonomiska ställningen blifvit, än just jordbrukarens lättade förmåga i våra dagar att bära den skuldsättningsbörda, som hvilar på jorden. Att denna i ej oväsentlig grad minskat far äfven anses säkert, ehuru den a vissa orter ännu är tillräckligt stor för att kännas tryckande. Utmätningar och konkursauktioner, som förr snart sagdt hörde till ordningen för dagen, ha åtminstone pä de senaste 1") åren knappast alls förekommit. Den ekonomiska moralen synes ha tagit djupa intryck af forna tiders bittra erfarenheter, och4. sdndaiis, nordals och valbo härader.

71

dall londen aktar sig numera väl tör hvarje slag al' onödiga skulder. Hans sparsamhet är berömvärd, oeh det är endast i någon män beklagligt, att den oftast ända till öfverdrift är sa ensidigt passivt utbildad. Under det hans obenägenhet är stor att al' sina tillgängliga medel lägga ned mer än det minimalt nödiga i jordbruket, är hans sträfvan desto lifligare inriktad på att öka sina depositionsbevis för 1 banken insatta kontanter. Det skulle ej sakna sitt intresse att endast pa ett ungefär känna de summor, som al' dalbönderna deponerats i Vänersborgsbankerna samt i härads bankerna i Nordal och ^ albo. Enligt uppgift skola de ej vara ringa. Säkerligen skulle det dalsländska jordbrukets behof af kapital vida bättre kunna till godoses, om redan i jordbrukarnes ägo befintliga medel något mera frimodigt anlitades.

Hvad särskildt beträffar den viktiga frågan om den intecknings-börda, som för närvarande hvilar på jorden, kunna vi få en tämligen exakt föreställning både om dess storlek och fördelning på hemmanen inom förevarande områdes socknar med ledning af ilen statistik, gom Emigrationsutredningen speciellt för ifrågavarande härader föranstaltat, och som här i Tal). 9 (se s. 25 27) är meddelad.

De upplysningar af intresse, som kunna afvinnas Tab. 9, gälla hufvudsakligen de så vidt möjligt exakta uppgifter,

som härmed kunna lämnas angående inteckningsbördans fördelning inom föreliggande område. Det framgår att inteckningsbeloppet för Sundals härad relativt taget är det minsta, i det dess procent af taxeringsvärdet uppgår till det oväntadt låga talet 39mi. Därnäst kommer Xordal med ett något högre procenttal (41-sn) och slutligen Valbo, bvars procenttal (50-w) utvisar, att. t. o. in. nugot öfver hälften af jordens värde här är inteeknadt. I detta härad ställa sig alltså förhållandena ojämförligt sämst.

Någon förklaring till den inbördes rätt olika ställningen häraderna emellan torde emellertid ej vara lätt att gifva. Rätt egendomligt förefaller det att de nordligare socknarna i Valbo, som anses vara de fattigaste, utvisa vida lägre inteckningssnmmor än de sydliga. EndaBt beträffande det lilla Lerdal, hvars inteckningsprocent år den minsta inom hela området, kan det anmärkas, att denna väl stämmer med alla uppgifter angaende det sparsamma lefnadssättet och den goda ekonomiska ställningen både nu oeh fordom i denna socken. Likaledes kunde man vänta sig, att döma af de sedan gammalt rådande ekonomiska förhållandena, att de östliga slättsocknarna på Sundal skola vara mera intecknade än häradets västliga socknar. Sora synes kunna ej ens de högst intecknade socknarna på Sundal uppvisa en inteckningsprocent, som kan mäta sig med medel-proeenten för hela Valbo. Möjligen har man rätt att draga den slutsatsen, att inteckningarnas afbetalande försiggått snabbare påSundal än i Valbo, då det knappast kan antagas, att dessa ursprungligen varit mindre i det förra häradet än i det senare.

Af största värde hade varit att erhålla uppgifter angående inteckningarnas fördelning allt efter hemmanens storlek. Några upplysningar i detta afseende lämnar emellertid ej den meddelade statistiken. I stället har här angifvits, hur inteckningarna ställa sig för i mer eller mindre grad klufna hemman. Att på grund af sifferresultaten draga några slutsatser med afseende på hemmansklyfningens inverkan på skuldsättningen torde emellertid ej låta sig göra.

Industriorter.

De få industriella företagen af någon betydenhet inom förevarande område äro tillfinnandes i Skålleruds socken på Nordal samt Färgelanda och Ödeborgs socknar i Valbo. Då industrien spelar en så ytterligt obetydlig roll för södra Dal, att snart sagdt just frånvaro af all industri är ett karakteristikum för dessa bygder af afgörande inverkan på hela deras ekonomiska lif, kan det ha sitt särskilda intresse att en smula skärskåda, i hvad mån de industriella anläggningarne å nämnda orter gifvit en egenartad prägel åt därvarande ekonomiska förhållanden och speciellt i hvad mån de haft betydelse som näringskälla för befolkningen.

Skålleruds socken, som hör till det gamla Dalsländska bruksområdet, företer i sin ekonomiska utvecklingshistoria väsentligen andra drag än de öfriga delarne af häradet. Jordbruket har här varit af jämförelsevis mindre betydelse — åkerjorden uppgår enligt Tab. 1 till endast 15.3 % af landarealen, — och bruksrörelsen torde i forna tider, så länge järnbruken vid *Upperud* och *Håfreström* stodo vid makt, betydt minst lika mycket för befolkningens uppehälle. Ej blott brukens egna underlydande - under Upperud, som förr äfven var en betydande jordbruksdomän, skall ha tjänat ett 30-tal torpareNumera lär endast en dagsverkstorpare finnaa kvar under gården. — utan äfven socknens allmogebefolkning var nämligen i stor utsträckning sysselsatt med arbete för brukens räkning. De, som hade dragare, deltogo flitigt i de vidlyftiga tackjärntransporter, som ofta förekommo, och kolning i skogarne i och för försäljning till bruken var ett viktigt och allmänt anlitadt näringsfång. Det är naturligt, att under sådana förhållanden järnbrukens nedläggning på grund af dåliga konjunkturer och dryga transportkostnader, vid Upperud 1871 och Håfreström 1872, skulle medföra ett svårt afbrott i hela socknens näringslif. Äldre personer, som voro med i den gamla tiden, betona också, att brukskrisen hårdt återverkade på befolkningens ekonomiska ställning. Nu efteråt äro de dock mindre benägna attbeklaga det skedda. När förtjänsterna vid bruken, hvilka för öfrigt aldrig i förhållande till det presterade arbetet varit synnerligen stora, upphörde, tvingades bönderna att ägna mera tid åt jordbruket, som förr varit betänkligt försummadt. På det hela taget vann man sålunda igen genom ett förbättradt jordbruk, hvad man förlorat genom de uteblifna förtjänsterna af järnkörslor oeh kolning. För hemmansägarne voro dock tiderna äfven här under den egentliga krisperioden på

1870-talet och början af 1880-talet synnerligen betryckta.

På 1880-talet upptogs rörelsen åter vid de gamla bruken, ehuru 1 ny form. Vid Upperud anlades en trämassefabrik (1880) och vid Håfreström ett pappersbruk (1885). Nya utkomstmöjligheter öppnades härigenom för befolkningen. Rekryteringen af arbetarstammen vid fabrikerna försiggick hufvudsakligen ur de obesutna befolkningsklasserna inom socknen. Af den gamla arbetaruppsättningen vid järnbruken, hvilken ej ens under dessas glanstid kan ha varit så synnerligen talrik, lämnades anställning ät så många, som kvar-staiinat. En del hade erhållit plats å andra orter i Sverige, och endast en och annan torde ha rest till Amerika. Allteftersom fabriksrörelsen utvidgades, ökades antalet arbetare, och för närvarande nppgår detta vid Upperud, däri inberäknadt arbetarne vid den i slutet af 1890-talet uppförda valskvarneu samt det lilla sågverket, till ma|les inemot 50 man. Vid Håfreström äro anställda omkring 80 arbetare. Efter den nyligen fullbordade storartade anläggningen genom tunnelsprängning af en ny kraftstation, hvarmed står i samband Uppförandet af ännu en pappersfabrik, torde arbetsstyrkan här ytterligare betydligt komma att höjas. — Omsättningen inom arbetarestammen är ringa, och emigration har inom denna endast i undantagsfall förekommit. Allra största delen är fasta arbetare och i allmänhet bosatt vid bruken i af dessa uppförda bostäder. Ett mindre antal innehar egna hein, belägna i den bruken närmast omgifvande trakten pä förhyrda eller egna tomter, ofta med tillhörande jordlott, stor nog att föda en eller tvenne kor. Vid Håfreström, där dylika arbetarlägenheter äro jämförelsevis talrikare, lära planer vara å bane att i större skala genomföra egnahemsidén.

Jämte fabriksrörelsen har fraktfarten på Dalslands kanal i ej ringa mån beredt befolkningen i Skallemd utvägar till uppehälle. Af gammalt har varit vanligt att Skållerudsborna med sina skutor idkat sjöfart pä Vänern. Båtbyggeri har äfven fordom förekommit som hemindustri, men är numera nästan alldeles nr bruk. Efter hand sotn kanaltrafiken utvecklades1 erhöll folk Iran socknen i allt större utsträckning sysselsättning genom densamma, oeh antalet per-

1 Ilalslgnd» knnul |dof fiirdig 1868.74 emigrationsutredningen. bilaga viii. byGdeundersöknINg ak.

söner, som för närvarande ha sin utkomst af fraktfarten genom tjänst hos anghåtsholag eller på annat sätt, skall ej vara litet. Mer-ändels äro dessa personer tillika ägare af en mindre hemmansdel i socknen. Vissa hemman finnas, som till största delen äro bebyggda af »sjöfolk . Som ett dylikt »sjöhemman» uppgafs exempelvis Hyr, af ett mtl:s storlek oeh uppdeladt i 20 brukningsdelar. Till en ej ringa del torde förklaringen till att hemmansklyfningen äfven under de senaste decennierna i Skållerud lifligt fortgått, och proportionsvis i större skala än i någon annan socken i de tre häraderna1, ligga just i den omständigheten, att hcmmansägarne tack vare de goda bifförtjänsterna kunna nöja sig med ytterst sina jordlotter. Det kan nämnas, för att ytterligare framdraga ett exempel, att kort före mitt besök i socknen hade där ägt rum en klyfning af 1 hemman i fyra delar; två af dessa hade öfvertagits af sjöfolk».

Man kan slutligen vid tanken pä ofvan berörda, för Skållerud till skillnad från öfriga socknar af vårt område, alldeles särskilda förhållanden, fråga sig, hvilket inflytande deri ekonomiska utvecklingen här öfvat på befolkningsrörelsen. Redan vid en blick på Tab. 1 framgar, att befolkningssiffrorna för Skållerud äro vida gynnsammare än för någon annan af de där upptagna socknarna. Med undantag för Holm, i hvilket fall speciella orsaker föreligga,- står Skållerud ensamt med ett, oin ock svagt, stigande folkmängdstal all sedan 186;"). Ehuru i och för sig rätt betydlig, har dock utvandringen från denna socken relativt taget under tiden 1880 1905 varit mindre än från någon annan inom området (jämf. Tab. 3 och 4). Födelse- samt giftermålsfrekvensen (jämf. Tab. 5 och 7), äfvensom åldersfördelningen (jämf. Tab. 6) utvisa likaledes här vida fördelaktigare siffror än för de flesta andra socknar. Sambandet mellan en minskad folkförlust och de jämförelsevis rikare möjligheter till utkomst, som i Skållerud stått befolkningen till buds, är otvifvelaktigt. Att härvarande fabriksanläggningar jämte kanaltrafiken indirekt verkat som en hämsko pä emigrationen framgår äfven, om man betänker. att skaror af just de befolkningselement, som a andra orter värst; härjats af utvandringen, vid dessa fatt sysselsättning och sålunda kvarhållits i hemsocknen.

Den industriella verksamheten i Valbo representeras främst af Stigens yllefabrik, belägen i Färgelanda socken,

samt Ödeborgs spikbruk.8

' Jllinf. Tub. h. llcllnii ären 1805 och 1900 ilkndca hcinmansdelarnes antal i Skålle-rnil från lin till 175.

' Folkmängden* ökning i dcnnn socken fur tillskrifva» den hastigt tillväxande Mellcruds köping, hvilken inbegripes i socknen.

® Ktt par mindre järnbruk ha i fildrc tider funnits i detta härad, Öxnäs. soln nedlades lfXiS, »amt Uädiincfors. nedlagdt 1S74.4. sönd als, nord als och valbo härader.

Stigens yllefabrik kan räkna rätt gamla anor. Den liar ursprungligen vuxit fram ur hemindustri, som för ett 30-tal år tillbaka startades pn initiativ af dåvarande ägaren af herrgården Stigen på sä sätt, att väfgods lämnades ut till väfning i torpstugor i trakten, hvarjämte ett antal torparhustrur och flickor sysselsattes med samma arbete i en sal på själfva gården. Tillsamman torde sålunda ett "O-tal väfverskor varit i arbete. Maskinväfveri och maskinspinneri ha efter hand undanträngt hemindustrien, och sådan förekommer ej a'ls numera. Äfven färgeri har anlagts. Till en början och sedermera under en följd af år lade Stigen uteslutande an pa att taga emot löngods genom kom missionärer, som funnos i socknarne på Dal, i Bohuslän samt vissa delar af Västergötland, och lämnade tillbaka väfdt, spunnet eller färgadt gods. Denna rörelse fortgår, men har betydligt aftagit, sedan man numera hufvudsakligen producerar till försäljning. 1 samband med fabriksrörelsens utvidgning ombildades Stigen 1897 till aktiebolag.

Arbetarstocken har så småningom rekryterats bland befolkningen först och främst i Färgelanda och Odeborg, och dessutom, ehuru 1 mindre grad, frän Sundals Ryr och Högsäter samt häradets sydliga socknar. Endast några stycken yrkesarbetare ha införskrifvits ,rån Boras. Särskildt har Stigens egen talrika torparbefolkning lämnat en stor procent af arbetarna. Ett flertal torparsöner och torpardöttrar, som bo hemma, gä dagligen på arbete i fabriken. I allmänhet betala de som ersättning till hemmet någon del af för-Mäusten. Ungefär ',» af bela arbetsstyrkan, som för närvarande utgöres af inalles omkring 150 arbetare, har sålunda sin hemvist i stugorna i den .....gifvande trakten. Hufvudparten bor dock i bolagets bostäder, hvilket äfven är fallet med åtminstone hälften af de kvinnliga arbetarne, som tillsamman torde uppgå till ett 40-tal. Lönerna äro ej synnerligen högt tilltagna. För nybörjare och minderåriga uppgår veckoförtjänsten till kr. 4-80, beräknad efter 8 öre i timmen. I regel växlar arbeterskornas inkomst mellan ii och 10 kr. i veckan och nar endast i undantagsfall upp till 12 ä 15 kr. Vuxna arbetare tjäna högst en veckolön af 15 till 17 kr. De något knappt tillmätta lönerna torde vålla vissa svårigheter att hålla arbetsstyrkan vid makt, ocb bland ortsbefolkningen lär lusten till anställning vid Stigen i någon män ha aftagit.

Af betydligt yngre datum än Stigen är Ödeborgs s]iikbruk, hvilket grundades 1898 genom aktiebolag. I bolaget äro hufvudsakligen norska pengar intresserade. Åtskilliga norska yrkesarbetare från Kristiania anskaffades under första tiden jämte en del svenska från Trollhättan och Skyllherg i Nerike. Den stora hufvudparten arbetare består dock af folk från orten, hemmahörande i torpställena i de omgifvande socknarna. Af arbetsbesättningen, som sommaren1907 belöpte sig tiil 1G8 man, har sålunda större deleu sina hem belägna på större eller mindre afstånd från bruket. Den rayon. hvarifrån detta hämtar sina arbetare, är ganska stor. Från torp, så aflägset liggande som i Valbo-Ilyr och östkanten af Ödeborg, fanns folk, som dagligen arbetade vid bruket. Ehuru förtjänsterna ej kunna anses allt för höga - lägst uppgår dagpenningen till 2 kr. har spikbrukets tillkomst i viss mån på torparbefolkningens ekonomiska ställning verkat revolutionerande. Det berättas om några torpare från en närbelägen större gård. vid hvilken dagspenningen blott för ett tiotal ar tillbaka ännu skall ha utgjorts af den otroligt lilla summan af (iT öre sommartid och .17 öre vintertid, att de gräto af förtjusning, när de första gången efter slutadt arbete fingo lyfta sin aflöning vid bruket. Så mycket pengar hade de ej föreställt sig. att de någonsin skulle få om händer, i allt större skala ha torparne efter brukets anläggning sökt att få sina torpskyldigheter förvandlade i penningarrende för att desto bättre kunna använda sin arbetskraft vid industrien.

Att torparbefolkningen, som i södra Valbo förekommer talrikare än annorstädes i de tre häraderna, här i något

större omfattning förmått bibehålla sig, torde i någon och kanske ej alltför ringa man böra tillskrifvas just den utsträckta möjligheten till utkomst, som uppstått för densamma ^enom den industriella verksamheten. Såtillvida har äfven här, liksom i Skållerud, industrien tjänat att hämma emigrationen, ehuru det för ifrågavarande socknar torde ställa sig svårare att genom siffror uppvisa detta påstående.1 — För jordägaren har naturligtvis uppkomsten af industri betydt en ytterligare minskning af de redan förr alltför knappa arbetskrafterna. I någon man torde doek den förbättrade afsättningen genom tillförsel till bruken förmått ersätta den sålunda lidna förlusten. Af den egentliga allmogebefolkningen har endast ett ringa fåtal sökt anställning vid härvarande industri. För torparen är det i viss man en upphöjelse att bli fabriksarbetare. Torparsonen gar därför hellre vid fabriken än tar tjänst som dräng, äfven om lika mycket eller kanske t. o. m. mer bjöds honom i aflöning. För henunan-<onen eller hemmadottern känns det i viss män som en förnedring att deltaga i industriarbete. »De tycku. att det är simpelt , förklarade en bondhustru; och hon tillade, att de hellre ta vägen till Amerika.

' Det fGrtjänor i ilettii sammanhang utt anmärkas, till stöd Pir hvad ofvan iir -agilt »m industriens inverkan pa emigrationen, att (ifver hnfvnd utvandringen frän norra Dal (Vedbo och Tössbo härader), ehnru i oeh fur sig ansenlig, duek i jämförelse med utvandringen frän ifrågavarande tre sydliga härader är liäde absolut och relativt betydligt, mindre ett, förhållande, som utan tvifvel ilr att sätta i samband med den norra landskapsdelcns öfverlägsenhet framför ilen södra i industriellt hänseende.

Den nuvaraude emigrationen; dess orsaker och förlopp.

Se vi till en början emigrationen hufvudsakligen inot bakgrunden al de ekonomiska och sociala förhållandena i dessa bygder, synes det, som hade man skäl att förvänta, att den under de senare åren skulle varit i ett betydligt aftagande. Den framställning, som de närmast föregående kapitlen gifvit af det ekonomiska tillståndet, visar ju, att detta högst väsentligt förbättrats. Våra dagars Dal är e.l längre den utarmade landsända, som det var pä 1880-talet, och det finnes numera på långt när ej samma fog för att påstå, att den dalsländska befolkningen af nöd tvingas att i masstal fly från hembygden för att söka sig uppehälle i främmande land. Ändock har utvandrarströmmen, ehuru den sedan 80-talets hårda kristider saktat af, under bela 1890-talet och allt intill närvarande tid fortgått med «n styrka, som är tillräckligt stor, för att det kan sättas i fråga, om 1]ågon annan ort i vårt land med afseende på utvandringens våldsamhet kan mäta sig med södra Dal.

I medeltal var årliga antalet emigranter från hela området under

åren 1881—90 . . . •............884

» 1891—00 535

» 1901—05 525

Följande siffror, jämförda med hvarandra, kunna tjäna att ytterligare be-

'.vsa emigrationens utveckling oeh framfart. Per 1,000 inb. årligen förlorade '"da området:

Ären genom emigration genom dödlighet

1881—90 20-o 14-8

1891—00 13-» 14-9

1901—05 14 :. 16l

Som synes drabbades området ännu under senaste tid af ungefärligen "ka stor folkförlust genom utvandring som genom dödlighet (jiimf. i öfrigt <Tab. 3 och 5.)

Det framgår redan häraf, och det bör understrykas, när vi gå att närmare och mera direkt undersöka orsakerna till den vuvarnndr emigrationen, alf vi stå inför ett delvis nytt och annat problem, än °är det gällde att förklara utvandringens uppkomst och stora, kraft-»tveckling under 1880-talet. Det är, som ofvan påpekats, svårt att finna

ett rimligt samband mellan den systematiska afdikningen äfven under senare tid och de relativt goda ekonomiska förhållanden, som numera existera. Det synes rent af. och icke alldeles utan skäl, när man betänker den utomordentliga brist på arbetskrafter, som of-78 emiöratioxsutredningen. bilaga viii. bygdeundersökningar.

verallt råder i dessa folkfattiga nejder, som om den nuvarande emigrationen till stor del vore att betrakta som en »okynnesemigration». Att detta äfven i många fäll kan siigas vara händelsen är otvifvelaktigt. såsom vi i det följande närmare skola se. Gä vi emellertid något djupare in på frågan, visar det sig snart, att äfven om den rent ekonomiska sidan af saken ej verkar pä. samma sätt; som förr, sä spelar den dock allt fortfarande en viktig och dominerande roll. Det kan visserligen vara sant, att man ej i allmänhet behöfde emigrera och att emigranterna i hembygden utan allt för stora svårigheter skulle hunna erhålla arbete, som lämnade dem uppehälle. Men när man står inför valet att söka sig arbete hemma eller att resa till Amerika, finner man den senare utvägen fördelaktigare och mera vinstgifvande. »Ungdomen vet», sade mig en erfaren kommunalordförande. att den i Amerika bäst kan tillfredsställa sitt förvärfsbe-gär, och därför har den fått i sitt hufvud att den skall dit för att tjäna pengar», — en formulering af det nuvarande emigrationsspörs-malet, som kan vara så god som någon annan.

Allmänna reflexioner som dessa angående emigrationsfrågans i vara dagar väsentligt, ändrade läge göra sig självfva, och jag har därmed frän början velat gifva den rätta belysningen åt dess nuvarande ekonomiska innebörd. »Det är alldeles naturligt, att man far till Amerika», förklarade en hemmason, som jag besökte. »Här hemma är det omöjligt att lägga af någon afsevärd sparpenning, äfven om lönerna numera äro sådana, att folk väl kunna reda sig.» Själf hade han varit betänkt pä att resa, men hade nu uppgifvit tanken, för att ej fadern skulle bli alldeles ensam på hemmanet. Förut voro hans tvenne bröder i Amerika: Exemplet är ganska typiskt för hur man i allmänhet resonnerar i bondehemmen och huru hemmasönerna och hemmadöttrarna uppfatta ändamålet med Amerikafärderna. Huf-vudprocenten emigranter är nu för tiden, med de sociala förhållanden som existera, att hänföra till denna befolkningskategori, och naturligt nog är det speciellt fran sma.brukarehemman, som den största strömmen gar till Amerika. På tal om rådande arfskiftes-sedvänjor har jag redan framhållit, att självfva arfskiftena mera sällan pläga gifva anledning till att de efterlefvande barnen, utom dcu son, som eventuellt öfverfar garden, emigrera.1 Merendels ha de rest redan långt i förväg. Medvetandet att fädernegården är för liten att dela inverkar härvid, sa att sönerna, så snart de hunnit till arbetsför ålder, lämna hemmet för att bereda sig en framtid pa egen hand. »Ingen vill nu för tiden tjäna i jordbruk. Det ligger

' Däremot torde det ej vnra s:i ovanligt, att ilen utlösande brodern, om ban saknar medel, tills vidare utarrenderar lieminaiict lor att genom några ärs vistelse i Amerika intjäna den nödiga lösesnmmun. l.lkasA kan det förekomma, att om tlera hemmavarande bröder vid faderns död dela hemmanet, de efter arfskiftct emigrera för att anskaffa behöfligt rörelsekapital.4. sdndaiis, nordals och valbo härader.

tlj"Pt rotailt bos ungdomen, att den vill ba sin egen torfva, och endast på egen jord vill man nedlägga kraft.» Hos de flesta hägrar därför tanken, åtminstone vid afresan, att om några år komina tillbaka och köpa en jordlott. Det. heter alltid, förklarade en bonde, själf svensk-amerikan, .att man skall fara till Amerika på fem år». Efter den tiden anser man si»; ha kunnat samla ihop tillräckligt med pengar för att återvända hem och bosätta sig på egen grund. Ehuru detta mål för den stora massan emigranter aldrig blir förverkligadt, 'lå de oftasl af en eller annan anledning komma att för alltid stanna 1 Jet nya landet, är det dock lätt att förstå, huru en tankegång sådan som den nämnda från början ligger ytterligt nära till hands, flerfaldiga exempel, tätt inpå knutarne till det egna hemmet, illustrera på det tydligaste för den uppväxande ungdomen, huru det kan gå för en person, som varit i Amerika och förstått att ihärdigt arbeta och spara ihop pengar. Blott för en <8—10 år sedan for kanske son i granngården burt med tomma händer, och nu sitter han välbärgad pä egen gärd i hemsocknen, som ban inköpt för medförda Amerikapengar. Det är klart att dylika exempel mana till efter-biljd. för en bondson, i all synnerhet då syskonen äro många, är utsikten att hemma slå sig fram till en tryggad ställning ej synnerligen stor, och det är ofta nog med föräldrarnes samtycke och gillande, som ban drager ut för att fresta lyckan i det främmande landet. Utvandring till Amerika har sälunda blifvit snart sagdt den normala utvägen för en hvar ung man och kvinna,

som är färdig att börja tjäna sitt bröd pä egen hand.1

Bland självfva hemmansägarne förekommer det, som naturligt är, mera sällan än förr, att de öfvergifva hemmet. Enligt uppgifter trän flera hall är det dock vanligare än man skulle kunna tro, att de ännu företaga längre eller kortare färder till Amerika.2 Hvad särskildt, beträffar svensk-amerikanerna, ansfes det nära nog som en regel, att de nägon tid efter hemkomsten göra en andra tur pa några är. En meddelare skildrar på följande sätt, hur det går till, när svensk-amerikanerna återvända för att bosätta sig i hembygden, komma vanligen med en förtjänst af 3-4,000 kr. Sä köpa de

1 Anmärkas bör emellertid, att utflyttning till annan inriken ort under senare '"l betydligt tilltagit, hvilket visar, att .Sverige alltmer börjat. vinna pl Amerika i »"nkurrcMseii om dessa bygders befolkning. Under det att inrikes och utrikes oin-"MtningHtalon för lSSO-talet utvisa en hög differens ido äro resp. 4 2 och 18-8), &To de för 18'JO-talet, mera jämställda, resp. —7'0 och — il l (jfr Tab. 4)

Hvttd beträffar emigrationen till -\orgi. som förr var synnerligen liflig särskildt ha de norska »lerverken (tegelbraken) slukat ofantligt mycket folk fr&n Hal bar denna süirkt aftagit och efter 1905 nära nog alldeles afstannat. 1 ett par stugor. s'"i> jag besökte, (lek jag dock höra, utt mannen var i Norge på sommararbete, och i c" "'b annan socken funnos ännn kvar arbetslag, som säsongvis gingo till Norge, -ingående emigrationen till Norge frän Dal kan i öfrigt hänvisas till biskop Eklunds "'förliga artiklar i Iràgan i Nya Sverige. Arg. 190K ' Härom närmare längre fram ä s. 94.80 EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNING AK.

sig ett ställe för kanske 5,000 kr. och gifta sig. i)et första året lefver man vanligen undan rätt väl, och det händer då, att ställningen blir vacklande. Mannen reser då återigen öfver ett tag till Amerika för atl tjäna in den återstående skulden och tillräckligt med rörelsekapital. Han hemsänder pengar i (»öster, och allt beror på hur hustrun förstår att hushålla. Det händer, att hon efterhand gör af med pengarna, och då ban kommer hem, är ställningen densamma som förut. Då måste ban kanske resa en tredje gang. Har hustrun däremot hushållat förståndigt, gar allt väl.» Exempel finnas på att personer sålunda ända till 4 k 5 särskilda gånger besökt Amerika. En resa dit på ett par år är lättaste sättet att fort göra opp en skuld, och så stor är motviljan hos bönderna mot skulder, att de äfven för inbetalande af ganska små belopp ej sky att i rent affärssyfte företaga en tripp öfver hafvet. Hur det kan gä, om lyckan är god, berättade mig en »amerikaänka. — den gängse benämningen pä hustrur, hvilkas män äro i Amerika. Under sin nu tvååriga vistelse i Amerika hade hennes man hemsändt omkring 2,000 kronor. Själf väntades ban snart hem.

Vida vanligare än inom hemmansägareklassen är det bland den verkligt medellösa befolkningen, att familjefäderna styra kosan till Amerika för att bättra opp den ekonomiska ställningen. N id besök i ett torpställe upplyste mig hustrun, att mannen, f. d. soldat, för ett par månader sedan emigrerat. Han hade förut arbetat vid Odeborgs spikbruk för en dagspenning af 2 kr. men fann denna sysselsättning föga lönande. Själf bodde hon nu kvar på torpet med fyra minderåriga barn mot ett årligt arrende till ägaren af 75 kr. De upplånade respengarna hade mannen redan återbetalt, och hans afsikt var att efter hand hemsända hvad han kunde förtjäna. A ett annat torp satt likaledes hustrun kvar med flera barn, och familjen underhölls genom Amerikapengar, som skickades från fadern. Ännu flera exempel af liknande arf skulle kunna nämnas. Vid giftermål mellan ungt och fattigt folk händer det rätt ofta, att mannen snart sagdt dagen efter bröllopet lämnar hustrun för att i Amerika arbeta ihop medel till det gemensamma boet. Hustrun får tillsvidare bo i en förhyrd stuga eller hos svärföräldrarna för att eventuellt senare följa efter eller också vänta tills mannen återvänder med en summa nog stor att köpa eget ställe lör. En dräng eller piga tjänar, till dess nödiga medel insamlats till en Amerika biljett, och en torparson tar ofta nog anställning hos en bonde eller vid en fabrik just i afsikt att därigenom spara ihop deri erforderliga reskassan.

Bland den dalsländska befolkningen inom skilda lager har det alltså gått en hvar i blodet, att Amerika, det är landet, där man snabbast vinner sin utkomst, och dit skola alla fara, som äro något så när måna om att förbättra sin ekonomiska ställning. »Emigra-4. sundals, nordals och valbo iiäradek.

tionen är en god sak, och den har gjort Dal ofantligt mycket godt; det hade varit nte med Dal. 0111 inte Amerika funnits» dj^lika uttalanden kunde man få höra hvart man kom, och de äro belysande lör det allmänna tänkesättet. Emigrationen har under sin langa historia hunnit förvärfva sig traditioner, som segt fasthållas. Det kan ju icke heller förnekas att utvandringen, i all synnerhet förr, varit en verklig räddningsplanka för månget hem, oeh att den därför äfven i sin helhet för Dal betydt en utväg till räddning under tider af nöd. Öfvertygelsen 0111 emigrationens välsignelse är rotfast, °ch om också en och annan af de mera betänksamma inser dess vådor för bela samhällets fortbestånd, skall nian i de llesta fall hos den enskilde finna en motsatt ;isikt kvarlefva orubbad. Det kan anses typiskt, när en småbrukare vid ett besök, som jag gjorde hos honom, genast i början af vårt samtal ifrigt manade att för all del inte »stoppa emigrationen»; alla utsikter att ta sig fram vore då, menade han, stängda lör dalbon. Nämnas bör, att han själf tack vare vistelse i Amerika lyckats förvärfva sig sin gård. Icke mindre betecknande var det, när jordbrukare, efter åtskillig veklagan öfver de hårda tiderna och särskildt öfver svårigheten att anskaffa arbetsfolk. tillstodo, att ett eller flere af deras barn voro i Amerika.

Några konkreta exempel ur mina anteckningar kunna anföras, fcoiu ytterligare belysa befolkningens uppfattningssätt vis à vis emigrationen oeh dennas förlopp i våra dagar.

K11 statare under en större gärd. Ilade en dotter, som i två år vistats i Amerika. Den yngre sonen. 17 är gammal, skulle till hösten följa efter, "•'ide i bref fiitt flere uppmaningar af systern, som själf erhållit god plats, a,t komma. Ilade af henne äfven fått löfte om biljett.

lin piga under samma giird skulle resa till hösten. Hade sistlidet år '"Ht plats med en lön af 130 kr. Fadern död, skomakare. Systern i Amerika; bådo redan sändt biljett..

H., torpare under en prästgård, (ijorde 40 sommardagsverken och 10 vniterdagsverkeu ocb betalade 75 kr. i kontant arrende för torpet. Höll 3 l;or ocli en hiist samt sådde en tunna råg ocb 3 tunnor hafre. Fann det Omöjligt att reda sig som dagsverkstorpare. Torpet kunde ej underhålla kreaturen, utan foder mäste köpas. Räddningen var emellertid två söner, som befunno sig i Amerika. (T)et är naturligt att. alla torpare resa till Amerika. S:> fort de fått medel»). Den äldste for för tre år sedan (18 sir gammal). sedun ban genom drängtjänst och arbete vid skogshygge tjänat in 300 kr. till Tespengar. För ett år sedan hade ban hjälpt öfver äfven den yngre brodern. Tillsammans hade sönerna hemsfindt omkr. 400 dollar, hvaraf en del insatts bank för deras egen räkning.

E., ägare af 1 70 hemman. 1'or först» gängen till Amerika för omkring -5 år sedan för att kunna afbetala den på bcmmaiisdelen hvilande skulden. Hustru ocb barn stannade t. v. hemma ocb underböllos med pengar frän Amerika. När skulden var betald, återvände han. For sedan ytterligare fyra särskilda gånger till Amerika saml tog därunder efter hand med sig 5 stycken af sina barn. Dessa äro na kvar i Amerika, sedan fadern definitivt fttcr-vändt.

J., mindre hemmansägare. Ilade ärft sin gärd, men rakade i skuld. Sålde hästen för att få respengar ocli for till Amerika för tre år sedan. Hustrun sköter gården.

A., hemmason. Gifte sig till en gärd, som var något skuldsatt. For till Amerika för ett par år sedan för att tjäna af skulden och skaffa pengar att lösa ut hustruns syskon med.

()., hemmansägare. Hemmanet intecknadt till hälften, alltsedan O. med hjälp af inteckning för ett 20-tal ar sedan löste till sig detsamma af de öfriga syskonen. Klagade hårdt öfver sin ställning och jordbrukets oförmåga att bära sig. Hade 7 barn, af hvilka det äldsta, en dotter, rest till Amerika. (i. förklarade som sin afsikt att efterhand lata de andra barnen följa efter.

(i., hemmansägare. Sonen hade cn längre tid varit i Amerika. Kom hem på besök och tog vid återresan med sig föräldrar och syskon. Härden såldes.

O., medelstor hemmansägare. Hade sex söner i Amerika. Den äldste sonen, som for först, hjälpte en af bröderna öfver till Amerika, och sä undan för undan. Alla hade där god förtjänst, en 100 dollar i månaden, en annan 90

dollar o. s. v. Inalles hade bröderna heinsändt 10,000 kr., som insattes pä hank. (I. prisade Amerika starkt.

1'., medelstor hemmansägare. Sände vid underrättelse om min vistelse i socknen särskildt hud pä mig för att fii framhålla sin mening, att emigrationen gjort ofantligt mycken nytta, och att den fortfarande vore en utmärkt, sak. »Det är till stor del amerikanska pengar, som satt en mängd hemmansägare i stånd att köpa oeh odla opp sina gårdar.» Tanken pä återkomst före-sväfvar numera de flesta vid afresan. »Det är ej nu som förr, då man måste resa hals öfver hufvud.» — Tvä söner hade i flera ars tid vistats i Amerika och hade därunder tjänat in 11,000 kr. Häda nil återkomna. För ett år sedan for yngste sonen (19 är). Antagligt vore, att äfven ban snart vände hem.

11., hemmansägare, skuldsatt. Sonen for till Amerika och tjänade in en summa nog stor för att afhetala skulden och köpa gärden af föräldrarna.

K., välbärgad hemmansägare. Två söner reste efter hvarandra till Amerika. Återvände och köpte gärden af fadern, hvarefter den ene brodern sålde sin del till den andre och köpte sig ett nytt ställe,

T., välbergad hemmansägare. Har tre söner i Amerika. Äger utom den hemmansdel, han besitter, ännu en gärd, som han måste utarrendera, emedan sönerna ej vilja komma hem och öfvertaga, den.

B., förmögen hemmansägare. Sonen, som emigrerat, har från Amerika hemsändt pengar, för hvilka fadern köpt en gård till.

D., förmögen hemmansägare. Tvä söner foro till Amerika för att, som det sades, slippa värnplikten.

De tre senast nämnda fallen äro hämtade från tre intill hvarandra belägna gårdar. Början gjordes i den första gården, och vid underrättelse om grannsöner-nas framgång i Amerika följde man efter i de andra gårdarna undan för undan — ett belysande exempel för hur »Amerikafebern» gätt som epidemi frän gärd t.ill gård.

K., hemmason, 25 år gammal. Tillhörde en verklig »Amerikasläkt». Farfadern hade varit hemmansägare, och alla dennes barn, 12 stycken, hade på ett. par undantag när utvandrat. De fleste voro kvar i Amerika — 4 stycken bosatta i Canada, hvarifrån en af bröderna till för kort tid sedan drifvit ett slags värfvareverksamhet i Skandinavien. K:s fader hade äfven i Amerika förtjänat medel till inköp af sitt, hemman. Var nu död och efterlämnade familjen i goda ekonomiska omständigheter. Af 7.syskon är K. den ende, som stannat kvar vid jordbruket, hvilket af honom sköttes för allas gemensamma räkning. Modern och tvä systrar, hvilka egentligen voro sömmerskor i Göte-4. sdndaiis, nordals och valbo härader.

83

borg, voro hemma; en syster oeh tre bröder i Amerika. Själf var nu K., som långe, baft Amerikafeber, starkt betänkt på att fara, elniru lian utomordentligt väl behöfdes hemma. Gården ämnade han utarrendera.

H., rik hemmason. For till Amerika för att »pröfva lifvet» där. Återvände efter ett halft är, emedan han fann arbetet i Amerika för hardt.

Anförda exempel, hämtade frän skilda håll, torde vara tillräck-liga för att bekräfta oeh understryka ett svar, som jag i en soeken erhöll pä förfrågan efter, hvilka som nu för tiden resa till Amerika: >Häri frän fara alla, fattiga som rika.» Det är mindre att undra öfver, att drängar och pigor begagna sig af de stora möjligheter till förtjänst, sora Amerika erbjuder och hvarpå de allt ifrån sin uppväxt haft rika exempel för ögonen; ej heller är det ägnadt att väcka förvåning, att den öfvertaliga ungdomen i mindre bemedlade hein tar sin tillflykt till det stora arbetsfältet i Västern. Ofta sker det, ju äfven till verklig båtnad både för dera själfva och deras hemmavarande anförvandter. Märkligare synes det vara, att söner och döttrar på välbärgade bondhemman i sä pass stor utsträckning emigrera, som verkligen är fallet, ehuru de säkerligen i de flesta fall skulle ta full sysselsättning med arbete hemma. Af 27 emigranter i en socken år 1906, upplyste mig därvarande pastor, att 15 à 16 vore hemmasöner från relativt burgna bondehem, och att de alla väl hade behöfts hemma. Det har gått därhän, att det ingalunda är ovanligt, att bönderna på gamla dagar bli tvungna atf arrendera ut sina går-dar, da de ej längre förmå att sköta dem och barnen äro ovilliga att vända hera från Amerika. På en gård, berättades det, satt en änkli ng ensam, välbärgad och med jorden fri från skuld. Flere barn funnos i Amerika, men ingen ville komma hera och

öfverta jordbruket. Gården skulle nu säljas, hvartill äfven barnen gifvit sitt samtycke. Samma förhållande ägde rum på en annan gård, där alla sex barnen voro borta, två söner och tre flickor i Amerika och en son i Göteborg. Då fadern ej längre ensam förmådde hålla gärden vid makt, såg ban sig nödsakad sälja den till oskylda. Det förhåller Sig bokstafligen pä mångfaldiga ställen så, som en gammal bondhustru, hvars yngste son just stod i begrepp att fara till Amerika, med ett visst beklagande betygade: »Det finnes nu bara vi slitne Rubbar och gummor kvar». Därför var det också snarare som en bekräftelse på hvad man hade goda skäl att vänta sig, sora jag på en °rt mottog den i grunden föga öfverraskande upplysningen, att »här finns det inte mer något folk som kan emigrera».

En omständighet, sora i ej ringa mån bidrar att förklara den •uer eller mindre öppet uttalade välvilja, med hvilken befolkningen alltjämt betraktar emigrationen, är det tillskott i kontanter, som årligen inströmmar från Amerika. Såsom framgår af förut meddelade exempel, kunna de summor, som sålunda komma en familj till godo.SJ EMIGRATIOMSUTRKDNINGEN. BILAGA VIII. BTGDEUN DBRSÖK N ING All.

uppgå till högst afse värda belopp. Det kan visserligen vara känn bart mången gäng at| undvara sonens eller dotterns hjälp i hemmet, men dä de stora amerikanska penningeförsändelserna komma, hjälpa de åtskilligt till att ändock hälla belåtenheten vid makt. Och äfven om brefven ofta nog äro tunnsådda och ej innehålla så mycket af kontant valuta, kan man alltid vara tämligen viss pä, att det åtminstone till julen skall komma en välbehöflig förstärkning till kassan af kanske 20 eller 30 dollar, hvaraf man kan växla till sig en nära nog fyrdubbelt stor summa i svenskt mynt. För att lämna en ungefärlig föreställning om den skörd af amerikanska pengar, som årligen inhöstas i dessa bygder, meddelas här nedan en öfversikt, upptagande antal och belopp af de postanvisningar från Nordamerika, som under är lflOü utbetalades vid poststationerna i Sundals härad:1

Antal. Belopp.]irälanda..... ....389 37,031'U Erikstad...... ....141 13,615-59 Frändefors . . . .281 25.25622 (rrinstad..... ....197 15,283'11 Lillebvn (Bolstad| . . .. 108 9,74508 Sundals-K vr . . . . 145 23,61409 Sundals h:d 1,261 124.545 20

Den beräkning, som här blifvit gjord, är endast approximativ, da de anvisningsbelopp, som genom banker i Stockholm, Göteborg, Fredrikskald m. fl. platser hemsändas, ej kunnat medtagas; likaledes undandraga sig de penningesummor, hvilka i rekommenderade bref anlända, var beräkning. Anförda slutsumma, kr. 124,545*20, torde alltså åtskilligt böra tillökas för att angifva verkliga beloppet. 1 sig själf är den dock redan ansenlig och förklarar i sin män ej oväsentligt, hvarifrån de summor hämtas, som årligen från Dalsland deponeras i bankerna. Utom de belopp, som direkt äro afsedda till hjälp at hemmavarande, är det vanligt att emigranterna efter hand heiustlnda sinn besparingar att för deras egen räkning insättas i hemlandets banker, där de anses säkrare i förvar.

Den makt, som Amerika förvärfvat öfver dalbons sinne, underhålles icke minst lifligt genom inverkan från därvarande släktingar och bekanta. Den täta Amerikatrafiken under en lang följd af är har gjort, att snart sagdt halfva Dal numera (iunes i Amerika, och det är redan häraf lätt att förstå, huru detta land för dalbon kunnat bli sa godt som ett andra fädernesland. 1 nära nog hvarenda stuga

1 Ofvanstående öfversikt af postanvisningsbelopp hur välvilligt meddelats mig af postmästare A. E. Ilolm i Mellerud. — Enligt uppgift från samma håll torde deu Mimma pengar, som årligen från Amerika hemsändes till Dal, i rundt tal kunna ansläs till en million kronor.4. SöND ALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER.

liar man alltid någon släkting »där inne»och det behöfver för den emigrerande ynglingen eller flickan ej kännas alltför]iakostande att lämna hemmet, när det sker i medvetandet att efter öfverresan bli mottagen af en bror eller syster eller i hvarje fall af bekanta, som känna till de nya förhållandena och äro villiga att under första tiden bistå med råd Och anvisningar. Oftast är resan |>a förhand väl förberedd, och man skulle i hvarje enskildt fall ha rikt tillfälle att följa dess historia, om man hade tillgång att studera Amerikasläktingarnas bref till hemmet. Några stycken lyckades jag under min resa ta närmare kännedom om. De innehöllo beskrifningar öfver det n.va lifvet där borta hos morbror och moster, hos hvilka brefskrif-varen för tillfället var boende, oeh belåtenheten med

arbetet oeh förtjänsten var omisskännlig. Slutet i ett af brefven är betecknande. Det lydde: »jag sender eder litet pengar til en hjälp för eder nu var snäl å fråga Ida om hon har lust til Amerka eller ej». Och i ett annat hette det: »Du gör dumt i att gä hemma och tjäna bönder».

Vanligen stannar det emellertid ej vid förfrågningar och argumentationer liknande dem som här anförts. Erbjudanden följa om hemsändande al' ångbåtsbiljett, oeh om ändock alltjämt någon tvekan kan finnas kvar hos vederbörande, försvinner allt vacklande da biljetten en dag verkligen kommer. Beredvilligheten att bistu med Altieri k abil jetter är utomordentligt stor, och då emigranterna resa, 'a de i de flesta fall förut erhållit sådana tiilskickade från Amerika. Med en viss stolthet omtalade en svensk-amerikan, att han under sin vistelse i Amerika »tagit öfver» 12 stycken bekanta.

Ännu verksammare sprides Amerikafebern genom de längre eller kortare besök, som amerikanerna allt emellanåt företaga i hembygden. Utan att direkt uppträda som emigrantagenter någon yrkesmässigt bedrifveu värfning som fordom förekommer knappast numera i dessa trakter — verkar dock deras närvaro som ett agitationselement at' kraftigare effekt än det mest braskande upprop eller prospekt, lierat telser 0111 deras framgångar spridas i stugorna vida omkring, och självfva kunna de ge besked för hvem som vill om hur bra de ha det 1 Amerika och hur mycket de där tjäna om dagen. Att jämförelsen med förhållandena här hemma skall utfalla till dessas nackdel behöfver ej påpekas. Deras blotta uppträdande, oftast icke så litet ^Täkigt — männen i fina herrkarlskläder och med guldglänsande klockkedja pa västen och stora sedlar i plånboken, kvinnorna ut-stofferade på hvarjehanda sätt i hattar och sidenlif — allt detta förfelar ej att göra sitt djupa intryck på den hemmavarande ungdomen och sätta fantasien i omlopp. De betraktas med nyfiket intresse, när de om söndagen visa sig i kyrkan i all sin glans, och 'let falas om deras bedrifter i oändlighet. Man får höra oin den,

1 Betecknande nog nit (ter mail rj xliir lite».

som kommit hem med 10,000, oeh den, som har en farm i Amerika med 100 kor, oeh den, som iir kusk hos en millionär i Newyork och har en så gentil husbonde, att han fått behålla lönen oafkortad under sin ledighet och dessutom erhållit pengar till resan etc. Och följderna visa sig snart nog. När en svensk-amerikan återvänder, har ban ofta med sig i släptåg ett belt följe af sina kamrater frän hemtrakten. I H. socken, för att nämna endast ett exempel, hade ett ar ovanligt många utvandrare, mest ungt, folk, kommit hem på besök. Dessa stannade någon tid, och det bildades en ungdomsförening i socknen med nykterhet och diskussioner i allmänna frågor till program. Denna hastigt uppflammande verksamhet fick dock inom kort ett snöpligt slut, ty då de svensk-amerikanska medlemmarna efter knappt ett ar åter emigrerade, följde nästan bela föreningen med.

Faktorer af psykologisk art, sådana som de nu beskrifna, få ej underskattas, när det gäller att bedöma emigrationens orsaker. Tvärtom gifva de den rätta förklaringen till hur det kommer sig, att den dalsländska befolkningen kunnat blifva till hela sitt tänkesätt så i grunden »amerikaniserad». Det är. som om det ej existerade någon annan utväg för ungdomen än Amerika, när den skall ut i lifvet; och en resa dit har blifvit något sa alldagligt, att den knappast anses stort märkligare än en torgresa till Uddevalla eller Vänersborg. Redan barnen tala om Amerika, och det förvånar ej, när man af skollärare hör omtalas, att de bäst minnas de amerikanska namnen, och att de till Amerika helst förlägga alla utländska orter. De ha knappt blifvit färdiga med skolan och »gått och läst», förrän de äro mogna att sätta i verket de Amerikaplaner, som kanske redan under skolåldern bunnit uppgöras.

Den ställning, som barnen, äfven vid mera framskriden ålder intaga i hemmen, är ej heller synnerligen ägnad att göra dem benägna tör att stanna kvar. Deras ställning är i hög grad osjälf-ständig, och de sta fullständigt under föräldrarnes ledning. »De fä nästan aldrig medel att röra sig med pä egen hand. Till och med kläder o. d. köpa föräldrarna oftast utan barnens inedverkan. Man hör mången hemmason framhålla, att en dräng har det mycket bättre, ty ban får alltid rå sig själf, när arbetet är afslutadt, och har dessutom sin lön att använda efter eget skön.» Den behandling, som kommer den tjänande klassen till del, lämnar äfven åtskilligt öfrigt att önska. »Bönderna hålla sitt arbetsfolk uselt , förklarade en meddelare, och fortfarande pä gamla maneret. Man får väl bekväma sig

till att betala något så när ordentligt, men kosten är ofantligt dålig. Här finnes en viktig orsak till att de ha det så svårt att få folk.» Samma person kände en 15 års pojke, som tjänade hos en bonde. Han fick till frukost två släta koppar kaffe och till middag bröd och skummjölk. Att han under sadana för-

hållanden ej kunde känna sig alltför belåten med sitt lif är mindre förvånansvftrdt.

Hela den anda, som gör sig gällande i de dalsländska allmogehemmen, är för öfrigt sådan, att den endast ger näring at »lusten till Amerika». »Bönderna äro allmänt mycket missmodiga, och det rätta arbetshumöret saknas; det har blifvit ett trosformulär att jordbruket ej bär sig' — dylika omdömen af personer, som hvar på sin ort af gammalt voro förtrogna med förhållandena, besannades endast allt för väl af de erfarenheter jag själf gjorde. »Emigrationen har hjälpt socknen ur eländet; bäst är, att alla som kunna, fara till Amerika», förklarade en bonde, som själf *att på ett stort och relativt välbärgadt hemman. Tilltron till det egna arbetet är ringa, och man kan förstå, att den ungdom, som växer upp under det bestämda intrycket att »det lönar sig inte», skall bli systematiskt uppfostrad för Amerika. Allmänt klagas öfver det uppväxande släktets »förakt» för jordbruk, oeh särskildt framhölls kvinnornas ohåga att deltaga i landthushållsgöromäl såsom ett starkt skäl till att de emigrera. Bet kan ej alldeles förnekas att lifvet i hemmet för sönerna och döttrarna mångenstädes bär öfver sig något tråkigt, som föräldrarna ej äro utan skuld till, och som gör sitt till, att barnen längta bort. Tillfällen till förströelser äro ju numera, sedan utvandringen nära nog dödat ungdomslifvet öfverallt i socknarna, ganska sällsynta, men yppas något, äro ofta "og hindren stora tör ungdomen att få vara med. Att en söndag exempelvis deltaga i ett så oskyldigt nöje som en fest i folkhögskolan eller ett nykterhetsmöte går naturligen inte för sig i en trakt, där prästen — och prästernas makt öfver allmogen är i dessa hygder orubbad — lyser folkhögskolan i bann som ett »djäfvulens bländverk» och offentligen i kyrkan tillrättavisar den, som om söndagen vågar upplåta lokal åt en så ogudaktig inrättning som en godtemplarloge. .1 synnerhet i Valbo, där schartaunismen ännu har ett, fullt säkert stamhåll, bidrar denna strama religionsform att kasta en dyster prägel på umgängeslifvet, som endast kan hjälpa Hll att hos ungdomen väcka begäret att utvandra.1

Ett alldeles speciellt skäl till emigrationen bland den manliga ungdomen utgör värnplikten. Intet har kanske i den allmänna diskussionen låtit mera tala om sig, och det var med en viss ifver som mina sagesmän grepo tillfället att uttala sig i denna viktiga punkt. Utan att jag behöfde anställa nagra särskilda förfrågningar kom man vanligen alltid själfmant in på ämnet, och det dröjde ej länge förrän åtminstone den saken stod fullt klar för inig, att värnplikten är ytterligt impopulär bland dalallmogen. Ordalagen kunde

1 Äfven nf präster — med mera moderat läggning — liürde jag den extrema seliartounnismens iuflytnndc beklagas.•

falla mer eller mindre skarpa, men uppfattningen var tämligen undantagslöst konstant: att »värnplikten är den värsta pläga för böndernas. För att bestyrka sin mening drogo unga oeh gamla beredvilligt fram alla historier, som voro i omlopp om det dåliga behandlingssätt, som ynglingar från deras socken varit utsatta för pä lägerplatsen, den usla och otillräckliga maten, oförrätter från befälets sida, grofva felgrepp af den militära sjukvården in. m. Mer äti själfva behandlingen var dock tjänstgöringstidens längd, hvars ytterligare utsträckning man med bäfvan motsåg, föremal för det allmänna missnöjet. Den uppoffring, som dalbonden gör, när ban fiir en bel sommar nödgas undvara sin kanske ende arbetsföre medhjälpare, måste också kännas synnerligen påkostande. Han blir oftast alldeles strandsatt, då folk ej står att skaffa på annat håll. Och då hela exercistiden för hans uppfattningssätt framstår som skäligen ändamålslös, kan man förstå hans tankegång, när han ger efter och låter sin son, soin nalkas beväringsåldern, hellre fara till Amerika än exercera.

Resonnemanget är kortsynt, men icke desto mindre karakteristiskt för bonden at' genomsnittstypen. Äfven frän den synpunkten är det kortsynt, att en ung man, som rest ut före fullgörandet af värnplikten, är så godt soin absolut förhindrad att återvända och bosätta sig i hembygden. Kommer han tillbaka, är ban nämligen tvungen att åter fara efter någon tid, såvida ban vill undvika att bli tagen och förd till lägerplatsen. Detta förhållande får anses i hög grad beklagligt, då många dalbor i Amerika, enligt hvad som flerstädes upplystes mig, intet hellre önska än

komma hem och köpa sig en gärd, men afhallas från att utföra deuna sin tanke af fruktan för exercisen. För att förebygga dylika eventualiteter händer det därför ej sällan att föräldrar, som äro mera måna om sina söners framtid, styra om, att dessa undangjort sin exercis, innan de emigrera. I>e flesta äro dock icke så förtänksamma. Äfven om åtskilligt far afskrifvas som öfverdrifvet af hvad jag fick höra om värnpliktens inverkan på utvandringen, återstår tillräckligt för att gifva ett bestämdt intryck af, att denna verkligen måste betraktas som en åtminstone starkt bidragande orsak.

Ej blott ett flertal uttalanden af vederhäftigt och erfaret folk gingo bestämdt i den riktningen; flere exempel, soin jag antingen hörde omtalas eller själf närmare gjorde bekantskap med, tjänade att, på det tydligaste bekräfta livad man sade. 1 stora och förmögna bondgårdar kunde man få höra att sönerna rest till Amerika för exercisens skull. På ett ställe, där ägaren ej kunde finna ord nog starka att, utdöma värnplikten, hade sonen just hunnit beväringsåldern och var följande ar skyldig att, exercera. Emellertid var det hans afsikt att, i stället utvandra, och fadern gillade hans beslut, då det alltid var bättre.

att ban tjänade pengar i Amerika än giek på heden oeh exercerade till ingen nytta. I hvarje fall skulle fadern bli ensam på hemmanet, hvilket ban var tvungen öfverlämna till en brukare, om ej den andre sonen, hvilken redan förut befann sig i Amerika, ville återvända. Särskildt är missnöjet skarpt öfver den alltför knappa aflöningen under värnpliktstiden, hvilken omöjligen kan räcka till för de extra utgifter, som beväringen ser sig nödsakad att göra. En böjning af dagpenningen, det betonades enstämmigt, skulle göra ofantligt mycket, att aflägsna den djupt rotade motvilja mot värnplikten befogad eller obefogad — som för närvarande är hos allmogebefolkningen allmänt förhärskande.

Det problem, som för föreliggande undersökning städse stått i förgrunden, har varit att utröna de speciella orsaker, som för dessa bygders vidkommande kunna tjäna att förklara den starka utvandring, som härifrån försiggått och alltjämnt fortgår. Det har därvid haft sitt särskilda intresse att se emigrationsfrägans uppkomst och utveckling i ett område af sä enhetlig och utpräglad jordbrukska-raktär som detta. Till sina ekonomiska och sociala förutsättningar har bela problemet därigenom framstått mera renodladt och förenklad! Vi ha sett hur folkmängdens kraftiga tillväxt under 1800-lalets förra hälft på det allra närmaste sammanhängde med jordbrukets hastiga uppsving under samma tid. Vi ha sedan kunnat •akttaga hur folktillväxtens stagnation och aftagande hade sin motsva-righet i jordbruksnäringens tillbakagång och hur slutligen 1880-talets genomgripande jordbrukskris var samtidig med en sällspord! stark folkminskning. Vill man söka en särskild förklaring till att utvandringen från dessa tre härader nätt en så oerhörd styrka, är det emellertid ej nog att blott peka på att jordbrukskrisen här framträdt med mera förödande verkningar än på de flesta andra håll, utan man får äfven komma ihåg, att, befolkningens vara eller icke Vara härstädes sä uteslutande varit just beroende af jordbruket som enda näringskälla. I>e möjligheter till utkomst, som i andra trakter kunnat beredas befolkningen geuom förefintlig industriell verksamhet, ba ej här varit förhanden, och hvad denna brist betydt framgår endast sä. mycket tydligare af de iakttagelser man kunnat göra ä de fåtaliga härvarande industriorterna, där åtminstone en del af de folkelement, som annorstädes svårast blifvit härjade af emigrationen, förmått h alla sig kvar. Det totala och hastiga försvinnandet af de obesutna folkklasserna (torpare och backstugusittare), som numera är att anteckna som ett i dessa bygder af utvandringen i det allra närmaste redan fullbordadt resultat, torde i ej ringa mån fa tillskrifvas

omöjligheten att industrialisera dem här hemma eller annars vid sidan af jordbruket erbjuda dem tillfällen till förtjänst.1

Våra dagars emigration är hufvudsakligen en hemmansägareklassens emigration. Äfven denna klass synes pä god väg att försvinna, och det är uppenbart, att den yttersta fara är för handen, att hela detta område inom en ej alltför aflägsen tid skall bli fullständigt öde, om affblkningen utan återvändo fortskrider som hittills. Man har skäl att fråga sig inför en dylik situation, om ej några möjligheter finnas att förhindra eller åtminstone i någon

män förminska utvandringens framfart i dessa bygder. Svaret är ej lätt gifvet. Historiskt sedt har hela emigrationsfrågan genomgått en omvandlingsprocess, som bidragit att i dess nuvarande läge göra den vida mera komplicerad än förr. Hvilken betydande roll de rent psykologiska momenten numera spela, är pä det otvetydigaste sätt af alla erfarenheter bestyrkt, och man kunde nästan känna sig böjd för att tro, i synnerhet när man betänker alla de fall af en till synes alldeles »omotiverad» emigration, som förekomma, att det verkligen förhäller sig så som en af mina sagesman yttrade, att »det är omöjligt att söka hindra folk som fått Amerikafeber i kroppen».

Häremot kan anmärkas, att detta väl i grunden ej heller vore meningen. Snarare skulle det gälla att söka förekomma sjukdomen, så att. denna ej längre kunde finna lämplig jordmån för sin spridning. Hvad därvid bör göras är åter en annan fråga. Man kunde med landshöfdingen i Älfsborgs län svara: »Det enda verksamma medlet mot emigrationen är att hit öfverflytta Amerika: det som på alla områden af lifvet utgör dess storhet: dess näringslif», och det synes själffallet, om detta lyckades, att Amerikafebern borde upphöra.2 Det återstår emellertid alltjämt den frågan, hur detta

1 Som iörot påpekats, gick i stället den folkström, som ej hamnade i Amerika, till den norska industrien, där det erbjöds god tillgäng pä arbete. Ehuru det numera för don dalsländska befolkningen blifvit alltmer klart, att den svenska industrien iir lika god arbetskälla som den norska, är doek detta ur nationell synpunkt, glädjande faktum tör tlessa bygders vidkommande en skäligen klen tröst (jfr s. 79 not 1).

a Landsh.-berått. 1880. Anmärkningsvärd är den vakna blick för emigrationens vådor redan na pH ott sä jämförelsevis tidigt Stadium af dentmtumit, hvarom denna berättelse vittnar. Kontrasten är stor i jämförelse med tonen i landshöfdingen» berättelse ott àrtiondo senare, och di hade dock utvandringen nätt sin högsta omfattning •"•Ii fullt, tydligt hunnit visa sinn verkningar. Den nye landshöfdingens uttalande 1 frftgan il890) förtjänar sä mycket hellre hiir att citeras, som det utmärkt illustrerar myndigheternas blindhet och brist pä omdöme under en tid, dä behof lif åtgärders vidtagande redan förelågo af minst lika trängande beskaffenhet som i våra dagar, och bl utsikterna att med framgång uträtta något måhända voro större iiu nu, då dol nära nog synes vara för sent. Efter ett medgifvande, att »utvandringen för sådana orter, ilär den tagit, större utsträckning kan medföra olägenhet» — hiir pekas särskildt p& l)al — heter det: »Någon fara för länet, eller landet i dess helhet tordo utvandringen lof k icke medföra, hvarför det icke synes behöfligt eller ens rådligt (I) att några åtgärder |iir dess hämmande eller förhindrande vidtagas.» — Det är intressant att här. så sent som pä 1890-talet, ännn klart och tydligt höra den omisskännliga återklangcn at -amma gammallilieralisra, som vi känna igen frän 1830-talets länskominitturades diskussioner (jfr s. 24) och som vi kunnat följa i den utveckling, som slutligen ledde till dessa bygders sorgliga förödelse.

skall tillgå. 1 ett afseende åtminstone ser det ut att vara hopplöst tör dessa bygder att söka täfla med Amerika. Sedan ofvan anförda uttalanden fälldes, bar intet eller sä godt som intet blifvit gjordt lör att upphjälpa den brist i deras näringslif, som består i nästan In list än dig afsaknad af industri, och föga synes i framtiden i den vägen vara att vänta. Hvad jordbruket beträffar, kan det ju uppvisa en glädjande utveckling framåt, ehuru oerhördt mycket finnes kvar att göra för (less upphjälpande; äfven jordbrukarens hela ekonomiska ställning är ansenligt förbättrad. Den minskning i emigrationen, som man på denna grund haft orsak att förvänta, har dock ej inträffat. Anspråken hos befolkningen ha blifvit höjda, och äfven rent ekonomiskt taget har därför utvandringsproblemet ändrat karaktär. Man gör säkerligen ej orätt, om man här spårar återverkan af den långvariga Amerikatrafiken genom de erfaren hetsrön denna ställt 'ör befolkningens ögon. Ungdomen nöjer sig ej nu som fordom att ta tjänst eller bli torpare; den vill bli sin egen. och den har sett alltför många påtagliga bevis för att icke veta, att Amerika för det uiålets uppnående är det, säkraste och genaste medlet.

Vi äro härmed inne på självfva kärnpunkten i frågan. Kan en ren jordbruksbygd som södra Dal verkligen på allvar uppta konkurrensen med Amerika, när det gäller att bereda det uppväxande släktet en tryggad och självständig ekonomisk ställning? Ovillkorligen tänker man härvid främst på egnahemsrörelsen såsom det >botemedel» mot

emigrationen, som bär, hvarest fråga är om att kvarhålla befolkningen vid jordbruket,borde vara det närmast till bands liggande. Det är ju för öfrigt i afsikt att samla ihop pengar till inköp af egen gärd, som så många unga män fara till Amerika. Det måste då sägas, att egnahemsrörelsen i dessa trakter föga eller intet förmått uträtta. I alla socknar var det nedslående meddelanden, som kommo mig till del från egnahemslånerörelsens ombud, och endast på ett par håll hade ansökningar om län ingifvits och beviljats. Här hade man så mycket större anledning att utbreda sig om de olägenheter, som vidlåda hela rörelsen i dess nuvarande form: 'len invecklade proceduren, de alltför stränga villkoren i fråga om gravationsfri jord, hvilka öfverallt visat sig synnerligen menliga, ('e garantier af hvarjehanda art, som fordras, m. m. Allt var endast ägnadt, att misskreditera idén hos befolkningen och omöjliggöra dess praktiska utförbarhet,

Särskildt beklagades, att det, visade sig förenadt med nära nog oöfverstigliga svårigheter för afskedade soldater att. med hjälp af egnahems-lån lösa in sina f. d. soldatstommar, då hinder alltid förelågo i de rotehemmanen vidhängande inteckningarna. I och med de indelta soldaternas successiva afskedande ha stommarna ofta kommit att ligga öde, och de förvärf af stommar, som enstaka soldater

lyckats göra, ha vanligen skett genom privata lånemedel eller ännu vanligare genom Amerikapengar. Ingenting är nämligen mera vanligt, än att soldaterna efter afskedat anandet taga vägen till Amerika.

Hvad som emellertid allra mest motverkar egnahems-lånens spridning är det faktum, som ej kan förnekas, att de omöjligen förmå att täfla med Amerikapengarna. Man kan därvid skylla på det olämpliga sätt, hvarpå egnahemsrörelsen bedrifves och säga, att en ändring måste komma till stånd, innan gynnsamma verkningar kunna förväntas. Man kan framhalla, att staten ej borde sky någon risk för att i egenskap af lånens förmedlare göra allt hvad göras kan för att framställa dem i en riktigt lockande dager, sä att en formlig rusning till egnahemskassorna komme till stånd. Man kan yrka på npplåtandet af kronojord i småbrnksrörelsens tjänst till evärdliga arrenden etc. Det är möjligt, att en verkligt genomgripande jordreform sknlle medföra åsyftadt resultat. Men äfven om man ej har rätt att pä förhand förneka möjligheten häraf, finnas dock starka skäl att ställa sig tvillande, åtminstone när det är fråga om ett gammalt emigrationscentrum af den ekonomiska struktur som det ifrågavarande. Samma resonnemang, som nu drifver folk att taga omvägen öfver Amerika när det gäller att skapa det egna hemmet, skall alltjämt kvarstå. Hvad tjänar det till att ta ett lån hemma eller ett arrende, det må vara på aldrig så fördelaktiga villkor, då möjligheten alltid står öppen titt i Amerika pä Ii à 6 ar fa ihop en tillräcklig summa att köpa ett ställe för, som sedan besitt.es skuldfritt? — Med utgångspunkt frän detta resonnemang måste det medges, att det resultat man bär kan komma till i fråga om emigrationens botemedel, är skäligen negativt. Men hnr nedslående det än kan tyckas att nödgas stanna med den starkt tviflande frågan om något kan göras, i synnerhet då intet befinnes mera önskvärdt än att något kunde göras, är det i hvarje fall svart att värja sig för det hardt när hopplösa i bemödandet att hålla befolkningen kvar hemma vid jordbruket, så länge det ej i praktiken går att bevisa, att vägen till Amerika verkligen är en omväg oeli icke en genväg — såsom man hittills, och det måste medgifvas på goda grunder, vant sig att, betrakta den.

Har man alltsa orsak att under nuvarande förhållanden ställa sig skeptisk inför möjligheten att hindra folk att emigrera, sn behöfver man dock ej därför anse allt hopp om dessa bygders framtid förloradt. En ljuspunkt finnes, som det återstår att till slut med några ord beröra, och det är uterinr andringen. Därtill linnes sa mycket. större skäl, som det flera gånger blifvit pä pekad t, att det, just, är exemplet, af dem, som frän Amerika återkommit och köpt sig gärdar i hembygden, som kanske allra mest smittar till efterföljd. Af förut meddelade siffror (jfr Tab. 3, sid. 9) framgar att aterinvandringen öfver4. sunt)alb, nordals och valbo härader.

hufvud under senare tid varit stadd i stigande. Det har synts mig yara af allra största intresse för bedömande af immigrationen, att om möjligt något närmare utröna antalet af just de immigranter, som efter hemkomsten verkligen slagit sig ned som jordbrukare på förvärfvade hemman. För en del socknar har det också lyckats mig att erhålla något så när exakta uppgifter därom. Nedanstående siffror ge en föreställning om det nuvarande

antalet svensk-amerikanska hemmansägare i Sundals härads samtliga socknar, hvarjämte uPPgifter medfölja för tre socknar i Valbo:'

, Däraf svensk-amerikanare.

Hela antalet hemmansägare. I al»- 1 % ttf samtliga.

F rändefors.........660 14-7

Hrälanda..........361 83 fri

Sondals-Ryr........224 25' 12!l

Erikstad...................140 27 19»

Wrinstad...................260 75 288

Bolstad ....187 30 16«

tleatad . , ... 283 öl 21«

Sandals härad 2,115 888 16 6

Färgelanda........ . 257 63 24 ft

Romelanda......... 132 31 235

Järbo.........• . 198 35 17"

Redan att döma af personliga intryck oeh erfarenheter samt de 'ner eller mindre lösa beräkningar, som kunde göras, hade jag fått f^n uppfattningen, att antalet svensk-amerikanska jordbrukare i dessa nejder var ovanligt stort. Ofvan meddelade sifferuppgifter bestyrka t'li fullo riktigheten af detta antagande. 1 fyra af nio här upptagna socknar uppgå de svensk-amerikanska bönderna till öfver 20 \ af sammanlagda antalet, och däribland i en socken till nära 2!' v 1 medel-ta' skulle för bela Sundals härad de återinflyttade utgöra 16-6 %.

siffra som snarare är att anse för liig än för hög. Pä ett omisskänneligt sätt framgår häraf, att dalbons konservativa lynne äfven i ('°t afseendet ej förnekar sig, att han gärna återvänder till hemtorfvan 0I" det är honom möjligt.

Ursprungligen var det tnin afsikt, att söka erhålla mera i detalj Sående upplysningar om de här bosatta svensk-amerikanska hemmans-

... 1 1)1' här oeh i det följande meddelade sifferuppgifterna hur jag erhållit, genom janrtvillig försorg af kommunalordförandena i resp. socknar, hvilka hvar i sin socken "led ledning al' 19U6 ärs fvrktalslängd företagit en klassilieering at hemnianaägnrne i enlighet med ofvan I texten framställda schema. Uppgifterna grunda sig uteslutande p mina sagesmans personkänuedom. men dä dcnmi får anses ovanligt ingående — man 'etänkc hvarje socken» ringa omfång — torde de, möjligen med ett par undantag, vara " »etrakta som svnncrligcii pålitliga.

ägarne, om hur många som användt sina hopsparda medel att lösa eller köpa in fädernegården, hur många, som köpt sig gårdar af oskylda ra. m., för att sålunda närmare komma pä spåren själfva gången af återinvandringen. Denna plan lyckades emellertid endast mycket ofullständigt. Hvad jag i den vägen inhämtat beträffande fem af ofvan omnämnda socknar kan det dock vara intresse att meddela genom följande öfversikt, som upptar antalet svensk-amerikanska hemmansägare, fördelade för hvar socken i nedan närmare specificerade kategorier:

Innehafvare af fädernegården. Innehafvare uf oskvlda gårdar. [-Hemmansägare-] {+Hemmans- ägare+} som för närvarande äro i Amerika. Summa svensk-amerikanska hemmansägare. Gestad . . ..13 41 7, 61 Grinstad . . ..31 :(4 10 75 Brålanda . . ..7 14 12 33 Sundals-Rvr .....6 19 4 29 Färgelanda . .....15 46 2 63 Samma <2 154 85 261

Af intresse är att se, att det i dessa socknar varit jämförelsevis mindre vanligt att hemmasöner genom Amerikapengar förvärfvat fädernehemmet. Antalet af dessa uppgår ej ens till hälften af antalet af de immigranter, som tillhandlat sig gårdar af oskylda. Detta förhållande är förut anmärkt, liksom det faktum, hvilket här äfven finnes bekräftadt, att ganska många bönder fortfarande göra ett besök i Amerika på några år för att upphjälpa sin ekonomiska ställning.

I allmänhet kan man af ofvan meddelade siffror draga den slutsatsen, att emigrationen, så underligt det än kan låta, spelat en ej föraktlig roll just i egnahemsrörelsens tjänst. Den tid, som svenskamerikanerna tillbragt i Amerika, har naturligen varit ganska växlande. I en socken uppgafs den till 5 à 8 år, i en annan till • medeltal 1(1 år. Mera sällan torde förekomma, att, svensk-amerikanska jordägare efter fullbordadt köp åter sälja sina hemman, ehuru väl det ofta händer, att de göra ett eller annat återbesök i Amerika. Den betydelse de haft hvar i sin socken i och för jordbrukets uppryckning genom den tillförsel af kapital och dugande arbetskraft, som genom dem kommit den dalsländska jorden till del, får ej underskattas, äfven om man far reducera åtskilligt af de öfverdrifna påståenden i den vägen, som de själfva gärna äro färdiga att framslunga. Sorgligt nog ser det ut, af meddelade uppgifter att döma.1

1 I (irinstad sorken nppgafs, att sedan är 1900 ej förekommit någon ny svensk amerikansk bosättning.

som om de amerikanska jordförvärfven under de allra senaste åren skulle varit i aftagande. Fruktan för den utsträckta exercisen har därvid utan tvifvel starkt motverkat lusten hos annars hugade spekulanter. Hvad som kan göras för beredande af lättnad åt immigranter beträffande dem åliggande värnplikttjänstgöring är därför högeligen af de praktiska förhållandena motiveradt.

Men äfven rent positivt torde åtskilligt löna sig att göra för att befordra återinvandringen. På den vägen, genom en vidsynt och energisk **immigrations-politik**, finns det nämligen på erfarenhet starkt grundade skäl att tro, att något verkligen sknlle kunna uträttas. Här kan blott pekas på, att en förståndigt ordnad jordförmedling i dessa bygder säkerligen kunde verka mycket, särskildt för beredande af billig och lämplig jord åt återinvandrare. Ett förslag, som mycket låtit tala om sig, förtjänar här speciellt att nämnas, därför att jag af befolkningen på tal om medlen för återinvandringens främjande upprepade gånger hörde det andragas. Det afser styckning och försäljning af kronodomäner, hvilka i dessa bygder äro rätt talrikt förekommande. Från flera håll betonades, och detta med fog, att de under nuvarande regim åt staten gifva en skäligen ringa vinst, både på grund af den i allmänhet dåliga skötsel, de äro underkastade, och de små arrenden de lämna.

*

Innehållsförteckning.

*

Inledning.

På uppdrag af den officiella Emigrationsutredningen företog jag under sommaren 1907 en resa i södra Dalsland, med uppgift att på ort och ställe utföra undersökningar angående utvandringen och i samband därmed de å hvarje trakt rådande sociala och ekonomiska förhållanden, för att sålunda om möjligt tränga närmare in på lifvef frågan om orsakerna till den från dessa bygder sedan länge pågående starka emigrationen.

Utgångspunkten för min resa var Vänersborg, dit jag anlände den 25 juni. För inhämtande af förberedande upplysningar besökte jag här åtskilliga personer och myndigheter, hvilka på grund af sin ställning kunde antagas hafva närmare kännedom om mitt blifvande forskningsområde, däribland främst Konungens Befallningshafvande i Älfsborgs län. Färden gick härifrån till Frändefors, den sydligaste socknen i Sundals härad. Under min vistelse härstädes, som varade en vecka, framställde sig den praktiska planen för mina undersökningars bedrifvande. Genom samspråk med socknens mera framträdande, i dess skilda angelägenheter kunnige och erfarne män sökte jag erhålla de nödiga underrättelserna för att bilda mig en föreställning om jordbrukets utvecklingsståndpunkt och afsättningsmöjligheter förr och nu, om hemmansägarnes besutenhet och ekonomiska ställning öfver hufvud, om jordtorparnes och i allmänhet den lösa befolkningens lefnadsvillkor m. fl. frågor, som kunde anses ägnade att tillsamman gifva en bild af socknens allmänna ekonomiska tillstånd. För att emellertid åt denna bild ernå desto större allsidighet fann jag det dessutom angeläget att under mina utflykter efter lägenhet göra besök här och hvar, hvarigenom jag fick tillfälle insamla upplysningar från skilda lager af befolkningen. Sålunda blef det mig möjligt att något så när bilda mig ett omdöme i det för undersökningen viktiga spörsmålet om det inbördes sammanhanget mellan hvarje trakts *ekonomiska* tillstånd och utvandringen från densamma. Härunder försummade jag naturligen intet för att söka utröna det föreställningssätt beträffande Amerika och Amerikatrafiken, som hos folket under senaste mansålder hunnit framväxa, för att sålunda komma pä spåren de *psykologiska* momenten i emigrationsfrågan.

Efter en dylik metod — samspråk i hvarje socken först och främst med de för en vidsträcktare kunnighet kända socknemännen, med komplettering af deras utsagor genom mera på måfå hämtadeuppgifter — förfor jag sedan i hufvudsak under hela den återstående resan. Nästa uppehållsort var Brå]anda, och från denna centralort på Sundal företog jag under de tre närmast följande veckorna resor i häradets återstående socknar: Sundals-Ryr, Erikstad, Grinstad, Bolstad och Gestad. Pä Nordal var Mellerud hela tiden utgångs punkt för mina färder i Holms, Järns, Örs, Gunnarsnäs', Dalskogs och Skälleruds socknar. Den 10 augusti anlände jag till Järbo socken i norra Valbo, hvarifrån jag begaf mig söderut till Högsäter och Färgelanda, hvilka orter blefvo anhaltstationer för mina undersökningar i detta härad, omfattande, förutom de nämnda socknarna, Råggärd, Lerdal, Romelanda, Ödeborg, Torp och Valbo-Ryr.

Efter fullgjordt värf återvände jag den 0 september till Vänersborg för att till Konungens Befallningshafvande afgifva berättelse om min resa.

Det intresse, som från befolkningens sida hela tiden kom mina undersökningar till del, har i hög grad underlättat mitt arbete. Det må därför tillåtas mig att här begagna tillfället att uttala min tacksamhet ät. alla dem, som beredvilligt stått mig till tjänst med upplysningar.

• •

#

Efterföljande framställning är i hufvudsak grundad pä de underrättelser, jag sålunda under min resa insamlat. Emellertid har min redogörelse blifvit i någon mån utvidgad utöfver den ursprungligen tilltänkta ramen. Dalsland bär ännu öfver sig en i många afseenden gammaldags prägel, och för att förklara den efterblifvenhet, som där på skilda områden gör sig gällande, fann jag snart vikten af en närmare historisk utredning af ifrågavarande områdes ekonomiska, speciellt jordbrnksekonomiska utveckling i samband med befolknings-rörelsen. Af upplysningar, som jag lyckades erhålla angående ställningar och förhållanden under äldre tider, blef det mig äfven klart, att vägen till uppdagande af emigrationens rot och upphof först därigenom var riktigt gifven.

Utom dessa muntliga upplysningar har för denna del af min berättelse förelegat en del skriftliga källor, främst Älfsborgs läns landshöfdingeberättelser, tryckta sedan 1818. Flere värderika meddelanden rörande gamla tiders Dal ha därjämte stått, mig till buds ur A. Lignells omfattande Beskrifning öfver grefskapet Dal, I—II, Stockholm 1851—52. En del andra af mig begagnade källor finnas i det följande pä vederbörliga ställen omnämnda. — Vidare har kommit till användning åtskilligt af Emigrationsutredningen mig tillhandahållet statistiskt, särskildt befolk-ningsstatistiskt material, den grundstomme, hvartill hela min fram-ställning afser att utgöra en förklarande kommentar.

Tab. 1. *Areal och folkmängd i här förevarande socknar.*

Socknar och härader. Areal. Kvkm. (land och vatten). Af arealen land utgjorde, i Folkmängd. Odlade 1805. jorden. 1005. Natur!, ängen, 1905. Skogen. 1905. 1805. 1865. 1880. 1907. Frändcsfors .... 220 1-8 36-9 3-5 44l 2,272 5.401 5,899 4,168 Sundals-Ryr . . . 93 2-2 370 1-4 48-8 1,000 2,394 2,304 1,491 Brilnnda..... 67 4-5 767 2-2 10 i 1,397 2,789 2,882 1,947 Gestiul...... 60 5-2 636 14 28-1 1,234 2,706 2,626 1,589 I HoUtad..... 60 7-4 78 a 22 170 1,297 2,413 2,379 1,468 Erikstad 32 6-6 73-:l 12 21-2 686 1,193 1,154 811' Grinxtad..... 56 5'ß 69fi 0'8 23-8 1,119 2,543 2,49l| 1,435 Sunda! 588 87 53 5 28 88 i 9,005 19,439 19.735 12,917 Ör........ 113 5-5 356 4 1 63s 1,580 3,074 2,939 1,969 Järn....... 25 52 58'G 53 33-6 395 984 939 611 HolmHolms socken inbegriper i alla dessa tabeller Melleruds köping...... 57 6fi 53 i! 3 1 380 1,063 2.189 2,446 2,540 Gnnnarsnäs . . 20 ös 33-6 5-a 590 511 1.085 1,003 760 Sk&llorud .... 71 30 15-3 7-8 731 721 1,905 1,967 3,103 Dalskog..... 118 1-4 lOfi 4-8 76-7 880 1.904 2,021 1,318 Nordal 412 41 29 7 4 c 60-2 6,180 11,141 11.315 9.301 Järlio ...... 84 1-9 24 il 2-9 48-4 653 1,453 1,558 1,123 Rftggttrd ..... 65 1-8 22 5 10 54 7 483 1,176 1,238 874 I.erdat...... 53 3-0 21-0 2!) 69-6 599 1,211 1,255 955 Ititgeäter..... 120 2'7 29(i 25 57-4 1,445 2,741 2,886 2,259 ßennolanda .... 50 3-4 260 2-8 61 2 615 1,190 1.168 1,009 färgelanda .... 116 4-1 285 0-7 65-4 1,139 3,119 3,117 2,954 Odeliorg..... 70 3 1 190 0-8 68'9 745 1,420 1,273 1.116 Torp....... 86 20 16-8 1-2 690 720 1,385 1,332 1,072 Valbo-Ryr 87 2-5

127 Ii 77-8 608 1,070 945 730 Vullio 731 2'7 22-9 17 68-5 7,307 11.795 14,772 12.092 Hela området . . 1,731 3 4 35 l 2 (i 52 i 21,492 45.375 45,822 34,310 Till jämrörelse: Älfsborgs län . . . 81 18-8 46 61-3 "ola riket .... 18 8-8 3-4 51 G

Fysiskt-geografisk samt befolkniggsstatistisk öfversikt.

Området för ifrågavarande undersökning, Sundals, Nordals och Valbo härader, tillsammantagna en domsaga och ett fögderi af Älfsborgs län, omfattar södra halfvan af landskapet Dal, utgörande en areal af 1,731 kvkm. och med en befolkning af 34,310 inb. (1907 års siffra.) Tab. 1 utvisar, hur dessa tal ställa sig för hvarje sockenfi

och kärad, hvarjämte där meddelas siffror för landarealens procentiska fördelning och folkmängdens växlande storlek under sistförflutna århundrade.

För en mera flyktig orientering i landskapets fysiskt-geografiska karaktär kunde redan de i angifna tabell upptagna sifferkolumnerna lämna ett tillräckligt material. Det framgår, att öfver halfva Snndal, eller ">3t> är odlad jord, under (let skogen intar knappt en tredjedel af arealen. Undantar man de västligaste delarna och ett mindre område i sydost, gör Sunilal i självfva verket intryck af en enda stor slätt, och dess prägel af gammalt åkerbruksland är typisk. Intrycket är ungefär enahanda, när inan öfverskridit häradsgränsen och kommer in i södra Nor-dal, endast att små skogsdungar och kullar här ligga en smula tätare strödda öfver slätten, gifvande åt terrängen ett mera växlande och rörligt utseende. Det är den rätt ansenliga Dalboslätten, som här utbreder sig, omfattande en yta af omkr. 500 kvkm.; i ekonomiskt -geografiskt hänseende utgör den ett helt för sig. (iränsen mot väster bildar det skogbevuxna, på bredden vidt utgrenade Kroppefjäll, som med sträckning från norr till söder utgör skiljemur mellan å västra sidan Valbo härad och ä den östra Sandals och Nordals härader. Från -fjället» sluttar slätten sakta österut åt Vänern och är mot sjön afgränsad af ett småbergigt skogsbälte, som med olika bredd sträcker sig hela stranden utefter.

Som rena slättsocknar kan man på Sandal räkna Brålanda, Ge-stad, Bolstad, Erikstad och Grinstad samt på Nordal: .Tänt och Holm, i hvilka alla den odlade jorden intar öfver hälften af ytinnehållet, under det skogen endast går upp till '/» eller '/5 af arealen eller till och med understiger dessa tal. Först i raden står Brålanda med 7 fr 7 •, odlad mark och 10m K skog. Af en något annorlunda typ äro de socknar, hvilka, räknade från söder till norr, följa fjällfoten: Frändefors och Sundals-Ryr på Sundal samt Ör och Gunnarsnäs på Nordal. Med en fjäll- och skogssida åt väster utbreda de en slättsida åt öster. Skogen upptar omkring hälften af arealen, den odlade jorden något öfver en tredjedel.

Jordmånen inom slättområdet utgöres till hufvudsaklig del af lera och sand. Åkerleran har betydligt större sandbalt än den underliggande hvarfviga leran, men på de större jämna lerslätterna är inblandningen af sand mindre. Ehuru i fruktbarhet vida underlägsen den hvarfviga leran, som på en del ställen går i dagen, är den vanligast förekommande åkerjorden ingalunda i sig själf ofruktbar utan anses lämna goda skördar, när den blir behandlad i enlighet med rationella jordbruksmetoder.

Längst i norr på Nordal ha vi Dalskogs och Skålleruds socknar, båda till allra största delen skogstrakter, uppfyllda af Kroppefjäll och förgreningar frän den i öster och väster gående låga4.

Tab. 2. Öfverskottet af Inflyttning (+) eller af Utflyttning (—) ' åren 181S/1900.

Socknar och härader. 1816,40. 1841/50. 1851/60. 1861 70. 1871,80. 1881/90. 1891/00.

I'rändefors . . . . + 246 — 79 + 74 - 286 — 479 —1,040 —1,127

Sundals-Ryx . + 222 — 118 + 118 — 235 - 331 — 615 — 339

Brilimda : .... - 116 225 - 53 — 128 — 258 — 590 025

Hostad . . + 166 + 351 — 89 — 176 — 384 — 818 — 322

Bolstad.....+ !® — 103 — 121 — 203 — 250 — 675 — 260

Krikstad . . . + 11 — 97 — 0 117 — 197 — 268 — 155

Grinstad . . + 177 + 1901— 75 — 141 — 273 — 775 — 231

8undal + 1.03» — 81 — 146 —1,286 -2,172 —4,781 — 2.052

Ör........+ 361 — 157 + 42 — 233 — 330 — 646 — 368

Järn . + 21 + 41 — 31 — 69 — 80 — 219 — 131

ilolrn.....+ 150 — 123 - 80 — 123 — 59 — 188 — 294

UnmmrsnäB .... — 24 + 14 - 41 - 55 — 148 — 153 — 132

milenid.....+ 29 — 3 — 87 — 11 — 183 — 221 — 266

Dalskog.....— 111 f 51 i 2 - 112 113 158 260

Nordal + 148 — 177 — 105 — 603 - 913 —1,885 —1,451

Järbo.....— 3 + 128 — 69 — 176 — 183 — 372 — 141

Ittørd.....+ 41 — 37 — 2 — 57 — 88 — 242 — 161

Lerdal.....+ 43 — 2 — 47 - 20 — 178 — 254 150

Hflgs&ter . . — 113 — 31 — 139 — 310 — 340 — 634 — 402

licnnelandu ... — 271 — 30 — 7 125 — 187 244 — 98

(färgelanda . . + 10 — 14 — 128 283 — 521 — 637 — 212

Ödeborg.....— 111 — 50 — 12 — 202 — 294 — 236 — 148

Torp. — 27 — 17 — 3; — 81 — 280 — 261 — 244

Valbo-ßvr . . — :i:i _ 65 - 133 - 161 — 217 212 - 247

Valbo i— 2201 — 118 — 540 -1,418 -2,288 —8,002 —1,803 Hela området . + 962 | — 376 SS1 -3.307 —5.373 — 0,75S - 6.206

landhöjning, som på tvären delar landskapet i dess två till natur-beskaö enhet vidt skilda delar: den södra s. k. Västgöta-Dal och den norra, kallad Värmlands-Dal. Till typen höra nämnda bygder egentligen till den norra landskapshälften. I det natursköna Skållerud utbreder sig den sydliga fliken af det dalsländska sjösystemet, som liär genom IJppcrudsälfven far sitt aflopp till Vänern. Sjöfarten på Dalslands kanal och de industriella anläggningarna på skilda ställen vi<l älfven bidraga att åt denna socken gifva en äfven i ekonomiskt '"'seende från Slättdal och mitt undersökningsområde i dess helhet högst betydligt afvikande fysionomi.

Valbo härad erbjuder i stort sedt en annan bild än de här alhandlade mellan Kroppefjäll och Vänern belägna bygderna. Man ®rfar också en liflig känsla, att man lämnat bakom sig det. egentliga Dal — ett namn som ännu väster om »fjället» i folkets mun betecknar speciellt Slättdal — och man förnimmer, att man kommit ln i en annan landsända, de gamla Markerna, när man frän Sundals-•i»")

Hyr öfver Kroppefjäll färdas landsvägen ned mot Färgelanda i Val-boäns dalgång. Med växlande vidd, här och hvar utbredande sig till smärre slättbygder, sträcker sig denna dal, från norr till söder följande »fjället», genom .Järbo, Högsäters, Färgelanda, Ödeborgs och Torps socknar. Förnämligast i densamma ha vi att söka häradets odlade bygd. Västerut växla skogstrakter med odlingsmarker af större eller mindre utsträckning, till dess närmare landskapsgränsen de bohuslänska bergen belt ta väldet. — Tvärs öfver häradets södra del sträcker sig en sänka af

flere med hvarandra förbundna sjöar, som genom Valboån afrinna till hafvet. Området söder om denna sänka är till största delen en karg skogsbygd.

Kasta vi en blick på den bifogade statistiska tabellen, framgår, att åkerjorden för hela häradet uppgår till 22-o af landarealen och skogen till 63'ft hvilka siffror på det bela taget synas representativa äfven för hvarje särskild socken för sig. Jämför man dessa tal med de för Sundal, blir skillnaden betydlig, utvisande i sin mån, att Valbo står betydligt efter som odlingsbygd. Vid jämförelse med bela länet (resp. tal äro här 18'8 och 6Fa) ligger däremot häradet ej så litet öfver. Med undantag för ett litet industridistrikt i ödeborgs och Färgelanda socknar är jordbruket äfven för Valbo den hufvudsakliga näringskällan.

Jordmånen är långt ifrån ogynnsam. Valbodalen består till största delen af hvarfvig lera, stundom öfvertäckt af ett mer eller mindre tjockt lager at' sand. Flerstädes utmed ån finnas svämlera och svämsand, aflagringar af en synnerligen bördig jordmån, som likväl lider af för högt, grundvattenstånd eller till och med, såsom sommaren 1907, af förstörande öfversvämningar. Äfven väster om Valboån finnas några bördiga lerområden, särdeles i de lägre delarna af Henne-landa och Kåggärds socknar.

I huru hög grad jordbruksnäringen för fögderiet i dess helhet är dominerande och hur ringa olikhet på det bela taget i detta afseende råder mellan dess skilda delar framgår af följande siffror. Är 1900 ansågos inom hvarje härad nedanstående andel af folkmängden hemta sitt uppehälle af:

Sundal. Nordal. Valbo.

Jordbruk cxh boskapsskötsel........ 87 75 % 73'Gl % 80 87 %

Industri.................. 475 » 11-43 > 10'82 »

Handel och samfärdsel............. 3-57 > «•«» > >

Allmän tjänst och s. k. frln yrken........ 4 »il » (>-»8 > 617 »

Vid en granskning af de å Tab. 1. sammanställda folkmängds-uppgifterna framgår, att Sundals fögderi under sistförflutna århundrade genomgått en utveckling, som ur befolkningsstatistisk synpunkt kan uppdelas i tre från hvarandra väl afgränsade skeden.4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

Tab. 3. Emigranter och immigranter, ären 1881/100,5.

Socknar ocli härader. Emigranter. Immigranter. Snmma 1881/1905. lsxl/90. 1881/00. 1901/05. 1881/90. 1891,00. 1901/05. [-Emigranter. Immigranter.-] {+Emi- granter. Immi- granter.+}

Frändefors . »81 "01 413 62 838 99 1,995 399

Snndals-Ryr . . 503 243 115 41 80 47 861 171

Br&landa ' 682 370 216 78 184 53 1,268 265

G est ad . 697 398 174 57 147 61 1,269 265

Bolstad 539 282 134 45 122 40 955 207

Erikstad . , 273 144 79 33 68 37 496 138

G ringlad 678 312 138 62 111 40 1.128 219

Sondal 4,253 2,450 1,269 381 900 883 7,972 1,664

Ör..............674 348 173 74 127 67 1,195 268

Järn......! 254 120 56 32 63 11 430 106

Holm............459 373 159 64 88 69 991 221

Gunnarsnäs . 137 151 36 18 36 19 323 68

Skflllerud . 177 136 61 14 58 14 374 116

Dalskog . 354 171 74 31 51 \ 11 599 93

Kordal 2,055 1,299 558 228 423 221 3,912 872

Järbo..........414 219 120 52 71 33 753 | 156

Råggärd . 223 126 59 19 31 15 108 68

Lerdal..........276 157 72 20 63 10 505 83

llögsätcr 580 865 177 71 87 85 1,112 193

Rennclanda . . . 199 128 51 16 88 16 378 65

Färgelanda ... 487 335 155 68 135 81 977 28-1

ödeborg . . 132 112 50 23 64 11 294 128

Torp . . 122 117 76 17 31 17 315 65

Valbo-Hyr. . . . 103 49 36 8 10 — 188 18

Valbo 2,536 1,598 796 294 518 248 4,930 1.060 Uria området. . 8,844 5,347 2.623 903 1,841 852 10.814 3,590

Det första af dessa (1805—1865) är utmärkt för eu stark folkökning. Hela områdets folkmängd har under de sextio åren mer än fördubblats, från 21,492 inb. år 1805 till 45.375 år 1865. Och på alla tre häraderna har ökningen varit tämligen jämnt fördelad. Främst kommer Sundal med en tillväxt af lifva därnäst Nordal med 115-i % och sist Valbo med 102-s %.

Tiden 1865—1880 är i det allra närmaste en stagnationsperiod. Totalsiffran har 1880 stigit till endast 45,822, utvisande pä de 15 åren den obetydliga ökningen af 447 personer. För Valbo härad ensamt visar sig redan nu till och med någon minskning i invånarantalet.

Slutligen kan tiden efter 18x0 till närvarande stund betecknas soni den stora folkaftappningens period. Ar 1907 hade bela områdets folkmängd gått ned till 34,310 inb., ett deficit alltså på 11,510 inb.,•i»")

utgörande en minskning af ej mindre än 25 procent. Denna folkminskning är i mer eller mindre grad genomgående för alla de upptagna socknarna, pä två undantag när: Skållerud och Holm på Nor-dal, hvilka kunna uppvisa ett, om än obetydligt, pius.

Följande tal, utvisande ökningen (+), resp. minskningen (—) per 1,000 inb. ärligen, tjäna att närmare åskådliggöra befolknings-rörelsen under de tre behandlade perioderna; för jämförelse äro siffror återgifna äfven för länet och för bela riket

Ären Sundal. Nordal. Valbo. Älfsborgs län. Hela riket.

1805/18155......+ 12-2 + 121 + 11-8 + !H + 8fi

1865/1880 ......+ lo +10 — 01 +28 + 6»

1880/1907 ...,..— 15-5 — 72 — 74 — 0'8 + 60

Som synes angifva de uppställda talen alla en genomgående nedgång i folkmängdens tillväxt. För do dalsländska häraderna äro de dock i hög grad stegrade, i sin mån antydande, att de skilda utvecklingsepokerna här framstå särdeles utpräglade och därför frän hvarandra mera markant åtskilda. Särskildt kunna observeras de anförda siffrorna för Sandals härad, hvilka väl kunna sägas illustrera det rent abnorma i utvecklingen. Den betydliga folkökningen under den första tidsperioden öfverträffas här till och med af minskningen under den sista. Denna folkminskning har här äfven fortgått med en progression, som är dubbelt starkare än för de båda öfriga häraderna och mer än tiodubbelt starkare än för hela länet.

De verkliga orsakerna till folkmängdens ofvan antydda ökning och sedermera följande minskning pä södra Dal

får jag tillfälle att närmare behandla i de kommande afdelningarna af min framställning. Till en början följa endast några randanmärkningar till de här bifogade folkmängdstabellerna, hvilka rent statistiskt gifva en god illustration af folkminskningen genom den öfverblick de lämna af utvandringens omfattning och verkningar under olika tider och på olika orter.

Tab. 2 (se s. 7), hvilken ger en öfversikt af omflyttningen socken-och häradsvis under ären 181.6—1!)(K), utgör en utmärkt kommentar till de tre epokerna i befolkningsrörelsen under samma tid. Man ser huru 1860- och 70-talen, hvilka karakteriseras af stagnation i folkökningen, äfven äro tidpunkten för en i större skala begynnande utflyttning, (.»ch den starka folkminskningen under de följande årtiondena står i närmaste samband med en samtidigt betydligt stegrad utvandring.

Mera i detal j kan man studera omflyttningsprobleiuet lör de senaste 2."i ären i Tab. 3 ocli 4 (se s. 9 och 11). Den förstnämnda upptager absoluta antalet emigranter frän och immigranter till södra I »al under perioden 1881—1905. Som regel framgår, att för hvarje socken är 1880-talet emigrationens glansperiod. Från och med 90-talet kan man4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

Tal). 4. Inrikes och utrikes omflyttningsresultatet, uret) 1881/1900.

.Socknar och Inrikes omflytt-ningsresultatet. Utrikes om flyttnings resultatet. Inrikes om-flyttningstalct, o/oo.1) Utrikes omflyttnings talet, o/oo.») 1881,00. 1891/00. 1881/90. 1891/00, 1881/90. lføl/OO. 1881.90. 1891/00.

Frändcfors ... — 221 — 664 — 819 — 463 — 39 - 13 l —14 8 — 9 -2

Mandals-Ryr . . . — 156 — 176 - 459— 163 — 7 5- 99 — 21'9— 9-1

Brllanda '. . . + 14 — 289 — 601 — 236 + 0'5 —12 1 I — 218 —10 t

Gestad.....— 17K — 71 — MO — 251 — 7'fi 3 fl — 272 —134

Bolstad . . . — 181 — 90 — 494 — 160 — 87 — 5 2 —236 — 90

Erikstad .... 28 — 79 — 210 76 — 2-5- 8.11 — 310 8 0

Grinstad . — 1511— 33 - 6I« — 201 — 7 I 2 0, — üK» —12'0

Sandal — 909 —1,402 I —8,87a1 —1,550 — 49 — 9-2 j| — *Hj — lOo

Or.......— 46 — 147 - 600 — 221 — l f, — 6 2 - 21s — 9-4

•lärn . . + 3 — 74 - 222 - 57 + 0-8 10 b —262 8o

Holm . . . + 207 — 9 — 395 - 285 + fri — 0-1 — 15 :t — 11 >

Gunnarsnäs . . . — 29 — 17 124 — 115 31 — 19 130—13-2

8källeritd . . . — 58 — 188 - 163 — 78 — 30 — 91 — 8-8 — 38

Dalskog.....- 135 - 140 - 323 - 120| 7 :i 86 - 17 i - 7:t

Hordal - 5sj — 575 1,827 - 876 0 fi 5 r —16-7 — 8 (5

•'arbo......— 10 + 7 — 362 — 148 — 0-7 + 0(! — 251 -118

RiRfStrd.....— 38 — 69 — 204 — 92 — 3l — 6-7 —172 — 8'8

Lerdal.....+ 2 46 — 256 — 104 + 0'2 — 4 214 — 9 g

llßgsater . . — 125 — 131 — 509 — 268 — 4 5 - 5 3 —18 4 —10'5

Hcnnelanda ... — 61 — 3 — 183 — 95 — 5» — 08 — 16 8 — 9'2

Färgelanda ... — 218 — 12 419 — 200 — 7 1 04 —139 — 6*8

Odeborg.....— 127 — 1001 — 109 — 48 —10 .'. - 91 — 9 0— 4r>

Torp.....— 156 — 158 105 — 86 —12." 188 — 8-8 7-8

Valbo-ßyr . . . — 117 - 208 - 95 — 39 - 12 7 25-n, - 10-8 - 4 7

Valbo — SöO — 723 —2.242 — 1,080 — 6l|— 5-611 —15-9 — 8s

Hela området.. . — 1.817 2,700 , — 7,911 —8,506 — 42 — 70,—183 — 9 t Till jämförelse:

Älfsborgs län . . . ! . . _ 5-j _ y-g -102' — 4-8

Hela riket.... 1 • | | — 7-fi! — 3 7

spåra ett aftagande; men ehuru i mindre skala fortgår dock en högst betydlig utvandring äfven under de följande perioderna 1891—1900 samt 1901- 05. Med immigrationen synes lika regelmässigt ett omvändt förhållande råda, i det 1890-talet betecknar en högst afsevärd stegring, "om i (let följande äfven håller i sig.

Dessa tendenser framträda klarare af efterföljande, bela området omfattande emigrant- och immigrantsiffror (se nästa sida):

') Inrikes oinflyttningjUlet = öfverskottet uf inflyttade (+) iller ut' utflyttade (—) vid |vttningen inom riket., pr Kr oeb 1,000 inb. • "1 Utrikes omflyttningstalet = öfverskottet af Uninigranter (+) eller uf emigranter (—), pr Jr oeh 1,UU0 inb. '12 EMIORATIOJfSUTKEUNINGEN. BILAGA VIII. B YQ DEU N DKRSÖKNING A K

Ären	Emigranter.	Immigranter.
1881/1890	8,844	903
1891/1900	5,347	1,841
1901/1905	2.623	852
Summa	1«,814	3,59C

Af (len i förhållande till folkmängden kolossala skaran af 16,814 emigranter1 under 25-årsperioden utflyttade öfver hälften under de första 10 åren. Inflyttningen åter var under 90-talet mer än dubbelt sä stor som under föregående årtionde. I det hela har förhallandet mellan emigration oeh immigration under de 25 åren ställt sig så, att lor 5 personer som utvandrat har en vunnits tillbaka genom återinvaudring.

Som en belysning till utvandringens omfattande proportioner inom de tre häraderna tillsammantagna må ytterligare anföras några siffror, som väl kunna sägas tala för sig självfva. Under den stora utvandringsperioden 1881—90 utgjorde bela domsagans emigrantantal 2'2 % af rikets samt 27-7 % af länets, under det dess medel folkmängd samtidigt uppgick till endast resp. O-9 ocb 15'2 %. Under samma tid emigrerade per 1,000 inb. årligen

från domsagan.......20-6

» länet.........11-3

» riket.........8-1.

Dessa utvandringstal gifva såsom mätare af emigrationsströmmens hastighet vid handen, att denna beträffande de tre häraderna var i det närmaste dubbelt så stor som för länet och nära 21/» gånger så stor som för bela riket.

Af ofvanstående torde vara klart, att inom Älfsborgs län, som i sig själft är ett af rikets förnämsta utvandrardistrikt, utgör södra Dal ett synnerligen framstående emigrationscentrum. Vill man åter härstädes närmare se utvandringens relativa styrka för de olika häraderna och socknarna, erbjuder Tab. 4 en god ledning genom att i medeltal angifva årliga omflyttningen pro mille inrikes och utrikes under de viktiga decennierna 1881—90 samt 1891—1900. En blick på kolumnen för utrikes omflyttningstalet ger vid handen, alt-emigrationen hela tiden varit ojämförligt lifligast från Sunda I. Aftagande emigration och tilltagande immigration ha öfverallt för 90-talet nedpressat utrikes förlustens tal, sä att detta i genomsnitt för detta årtionde endast är hälften så stort som för det föregående. Inrikes, har däremot förlasten varit i tilltagande, hvilket gör, att totala

omflyttningen för 90-talet (se Tab. 5) fortfarande visar etf högst betydande minus.

1 För jUinfBrclse kun »nfBrns, att fulkmängdens mcdeUifTra för samma ti<l àr 40,474 inv.4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

Tub. 5. Relativa tal för befolkningsrörehen, 1881/90 och 1891/00.»)

Socknar och härader. Ökningstal, °/oo. Födelsetal, v*. Dödstal, [-Öfvcrskotts-tal,-] {+Öfvcrskotts- tal,+} »/'oo- [-Omflyttningstal,-] {+Omflyttnings- tal,+} "/oo. 1*81/90. 1891 00. 1881/90. 1891/00. 1881/90. 1891,00. 1881 90. 1891/00 1881/90. 1891/00. Frandefors . . . — 80 —14-7 22*2 21*1 12*0 13*6 10*2 7-6 — 18 2 — 22*3 Sunduls-Ryr - 20-8 -12 7 22*7 19*7 14*1 13*4 8*6 6*3 — 29 4 —19*0 Brälanda . . . . -12 1 — 17-8 21*7 18*5 12*5 138 9*2 4 T — 21*3 - 22*5 Gcstad — 277 — 10-1 217 230 14 6 158 7*1 7*2 — 34 8 — 17*3 Bolstad . — 26*9 — 8-8 21*0 20*9 15*6 15*0 5*4 59 -32*3 — 14 2 Erikstad .... — 14 t 128 24*1 199 14 4 15*9 9*7 4-0 — 24*1 — 16*3 Orinstad ... — 82-8 lf)* ti 190 159 15*1 172 3*9 - 1-8 — 36 2 -14*0 Sundal -18 0 186 217 201 136 145 8*1 5*6 -20i - 19 2 Ör — 15-6 - 13*3 22*7 19*1 11*9 16*8 7-8 2-8 -23 4 — 15*6 Järn . , — 22*8 — 11-t 18-7 223 156 15-2 3*1 7*t — 25*9 — 18*5 Holm . . + fri - 2-4 27*6 23*5 15*3 14 3 12*3 9*2 - 7*2 11 6 Ounnarsnäs — 109 - 5*9 205 23*0 15*3 13-8 5*2 92 - 16*1 -151 Skillcrud . . + 2-3 — 19 29*3 27*1 15*7 16 1 136 110 — 11-3 — 12*9 Dalskog , — lf) 0 —12*8 24*8 194 150 16 t 9*8 3*0 - 24 8 — 15*8 Nordal — 7-6 — 7*5 249 Sä* 4 15 2 15*6 9 7 68 -17 3 — 14 3 Järbo . — 17-5 — 6*6 24 7 19*4 16-4 14 8 8*3 4 6 -25*8 -11, •Wggärd ... —11» — 10 3 251 21*0 163 158 8*8 52 203 -15 5 Lerdal — 112 — 5*8 24 5 239 14 5 15*8 100 8*1 -21 2 13 9 Högsätcr .... —10 f» — 4 1 28*4 25*2 160 13 5 12*4 117 - 22 9 — 15 8 Kcnnelanda . - 12-8 + 3*1 27*6 86-2 17*8 13*6 9*8 12*6 22*3 - 9*5 färgelanda , . . - 8i + 5*7 27 3 27*2 144 143 12*9 12*9 — 210 — 7*2 lideborg — 9-5 - 4*9 24-2 250 112 15*8 10*0 9*2 19 5 — 14 t Torp...... — 9-2 — 7*3 ;io*5 283 19*1 15*0 114 13*3 — 20'6 — 20* t: Valbo-Ryr .... — 90 —13 7 313 32*2 17*3 162 14*0 16*0 — 23 0 — 29 7 Valbo — 10 7 - 82 27 2 254 15 9 147 11 3 10 7 — 22*0 -18 9 Hela området. . -13 0 - 85 24 3 22*5 148 149 9 5 7*6 — 22*6 16l Till jämförelse: Älfsborgs län . . - 4-7 + 1*4 25*9 24*3 15*3 15*3 10*6 90 -15 3 — 7*6 H«4a riket... + 4-7 + 7*1 29*1 27*2 16*9 16 4 12*2 10 8 - 7*5 - 3*7

Verkningarna af utflyttningen framträda klart genom de tvenne första sifferkolumnerna à Tab. 5, hvilka afse att uppmäta den verkliga folkminskningen. Som var att vänta, gär Sundal äfven här främst, med ökningstal, uppgående för 80- och 90-talen till resp. — 18-0 och — 13-6, hvilkas abnorma proportioner framgå, när de jämställas med länets i'edan i och för sig låga ökningstal för samma tider, resp. — 4-7 och + 1'4. Rikets ökningstal äro resp. + 4-7 och + 71.

En resumé slutligen af emigrationens resultat, sådant detta indirekt kommer till synes i en hämmad folkväxt, lämnas för tiden 1*81—1900 af Tab. 5, (i (se s. 17) och 7 (se s. 18). De mest oförtydbar

') Ökningstfc], födelsetal o. a. v. — folkökning, lefvande födde o. «. v. pr 5r och 1.1)00 inb. 'nflyttningatal = öfverskottet nf inflyttade (+) eller af utflyttade (—) pr iir oeh 1,000 inb.spår af utvandringens härjningar på södra Dal inom de lifskraftigaste åldrarna visa sig i en starkt sjunkande äktenskapsfrekvens och nativitet. Åldersfördelningen utvisar också, att de högre åldrarna — 50 år och därutöfver, — intaga ett ovanligt bredt rum på bekostnad af de yngre. I allmänhet torde siffrorna för öfrigt tala för sig själfva, jämförda med motsvarande siffror för hela riket, hvilka för ändamålet å tabellerna äfven äro meddelade.

Historisk redogörelse öfver foefolkningsrörelsen i samband med den ekonomiska utvecklingen under 1800-talet.

T föregående kapitel har betonats, att ett brytningsskede i Dalslands utveckling infaller under 1860- och 70-talen, ett skede, som ur befolkningsstatistisk synpunkt betecknade en inträdande stagnation i motsats till den kraftiga tillväxt i folkstocken, som sedan 1800-talets början alltjämt fortgått; och vidare framhölls, att denna stagnation hade sin grund i en begynnande utflyttning, som senare, under 1880-talet, nådde sin största styrka.

Det är tydligt, att en närmare kännedom om denna omsvängningsperiod (1865—1880) är af grundläggande betydelse, när det gäller att utröna uppkomsten af emigrationen från södra Dal. Och för en djupare uppfattning af emigrationsproblemet i dess helhet är en redogörelse för utvandringens början nödvändig. Såsom redan förut blifvit antydt, torde behofvet af en dylik utvandringens eller befolkningsrörelsens historik vara i alldeles särskild grad påkalladt för den landsdel, som här utgör vårt studiefält. Det var nämligen ett rön, som jag under mina resor genom samtal särdeles med äldre personer ganska hastigt gjorde, att det är en bestämd skillnad mellan emigrationen till dess ekonomiska och sociala förutsättningar förr och nu, liksom det är en bestämd skillnad mellan det allmänna tillståndet på södra Dal under exempelvis 1880-talet och i våra dagar. Denna erfarenhet har också varit bestämmande för bela planen för mina undersökningar, i det dessa hela tiden utfördes så att säga utefter tvenne linjer: en, som afsåg att komma på spåren grunderna till 1880-talets stora utvandring, och en annan, som under ständigt fasthållande af det gifna historiska sambandet var inriktad på att ur skilda synpunkter utforska den nuvarande emigrationen.

I anslutning till denna plan för min undersökning framställer sig till en början den frågan till besvarande: »Hvilka voro orsakerna till den starka utvandringen från Sundals fögderi under 1880-talet?» eller med andra ord: »Hurudan var befolkningens ekonomiska och spår af utvandringens härjningar på södra Dal inom de lifskraftigaste åldrarna visa sig i en starkt sjunkande äktenskapsfrekvens och nativitet. Åldersfördelningen utvisar också, att de högre åldrarna — 50 år och därutöfver, — intaga ett ovanligt bredt rum på bekostnad af de yngre. I allmänhet torde siffrorna för öfrigt tala för sig själfva, jämförda med motsvarande siffror för hela riket, hvilka för ändamålet å tabellerna äfven äro meddelade.

Historisk redogörelse öfver foefolkningsrörelsen i samband med den ekonomiska utvecklingen under 1800-talet.

T föregående kapitel har betonats, att ett brytningsskede i Dalslands utveckling infaller under 1860- och 70-talen, ett skede, som ur befolkningsstatistisk synpunkt betecknade en inträdande stagnation i motsats till den kraftiga tillväxt i folkstocken, som sedan 1800-talets början alltjämt fortgått; och vidare framhölls, att denna stagnation hade sin grund i en begynnande utflyttning, som senare, under 1880-talet, nådde sin största styrka.

Det är tydligt, att en närmare kännedom om denna omsvängningsperiod (1865—1880) är af grundläggande betydelse, när det gäller att utröna uppkomsten af emigrationen från södra Dal. Och för en djupare uppfattning af emigrationsproblemet i dess helhet är en redogörelse för utvandringens början nödvändig. Såsom redan förut blifvit antydt, torde behofvet af en dylik utvandringens eller befolkningsrörelsens historik vara i alldeles särskild grad påkalladt för den landsdel, som här utgör vårt studiefält. Det var nämligen ett rön, som jag under mina resor genom samtal särdeles med äldre personer ganska hastigt gjorde, att det är en bestämd skillnad mellan emigrationen till dess ekonomiska och sociala förutsättningar förr och nu, liksom det är en bestämd skillnad mellan det allmänna tillståndet på södra Dal under exempelvis 1880-talet och i våra dagar. Denna erfarenhet har också varit bestämmande för bela planen för mina undersökningar, i det dessa hela tiden utfördes så att säga utefter tvenne linjer: en, som afsåg att komma på spåren grunderna till 1880-talets stora utvandring, och en annan, som under ständigt fasthållande af det gifna historiska sambandet var inriktad på att ur skilda synpunkter utforska den nuvarande emigrationen.

I anslutning till denna plan för min undersökning framställer sig till en början den frågan till besvarande: »Hvilka voro orsakerna till den starka utvandringen från Sundals fögderi under 1880-talet?» eller med andra ord: »Hurudan var befolkningens ekonomiska ochsociala ställning i dessa bygder vid tiden omkring 1880, och i hvad mån stod utflyttningen i samband med dessa förhållanden?»

Svaret ligger i den föregående utvecklingen, och det gäller då att först närmare skärskåda den tid, som förut benämnts folkökningens period (1805—1865) för att se till, hvilka ändringar och rubbningar i befolkningens

olika lager denna kraftiga ökning till äfventyrs medförde och hvilka förutsättningarna voro för densamma.

Tiden för folkökningen.

Det bör till en början ihågkommas, att 1800-talets förra hälft är det svenska jordbrukets stora omdaningsperiod. Ej blott nya omskapande metoder inom själfva brukningssättet göra sitt inträde oeh gifva jordbruksnäringen kvalitativt ett kraftigt, förut oanadt uppsving. Kent kvantitativt fortgår ett rastlöst röjningsarbete, hvarigenom nya oarbetade vidder i stor omfattning vinnas för plogen. Drifkraften och förutsättningen för denna utveckling var 1800-talets fria jordlagstiftning — jag endast erinrar om enskiftesförfattningarna från seklets början samt om de senare utfärdade viktiga kungl. förordningarna om laga skifte samt om hemmansklyfning och jordafsöndring. Följderna af dessa nya författningar, hvarigenom de gamla grunderna för jordbesittning undanröjdes och större möjligheter öppnades för den enskilde jordbrukarens fria företagsamhet, dröjde ej att visa sig; och en omhvälfningsprocess försiggick i de jordbrukande delarna af vårt land, som tämligen hastigt medförde en genomgripande förändring i befolkningens sociala och ekonomiska villkor.

Det är mot bakgrunden af denna, ofvan blott flyktigt antydda revolution inom det svenska jordbruket, som vi ha att betrakta den samtidigt pågående starka folkökningen. Ty i stort sedt är förklaringsgrunden därmed gifven. Inom vårt undersökningsområde, Dalhoslätten och Valbodalen, med dess karaktär af utprägladt jordbruksdistrikt, är utvecklingen i alldeles särskild grad intressant genom de typiska drag den här företer.

Man kan redan af anförda siffror i Tab. 1 få en föreställning om jordbruksnäringens kraftiga oeh snabba framsteg i dessa bygder under ifrågavarande tid. Vid en jämförelse mellan omfattningen af den odlade jordarealen åren 1805 och 1905 framgår, att denna tilltagit med högst betydande dimensioner. I Sundals härad upptog den odlade jorden år 1805 endast 3.7 % af landarealen, år 1905 däremot bela 53.5 %. För Valbo utvisa motsvarande siffror för anförda år den betydliga ökningen från 2.7 till 22.9 %, samt för Nordal en tillväxt från 4.1 till 29.7 %. Detta storartade nyodlingsarbete, hvarigenom sociala ställning i dessa bygder vid tiden omkring 1880, och i hvad mån stod utflyttningen i samband med dessa förhållanden?»

Svaret ligger i den föregående utvecklingen, och det gäller då att först närmare skärskåda den tid, som förut benämnts folkökningens period (1805—1865) för att se till, hvilka ändringar och rubbningar i befolkningens olika lager denna kraftiga ökning till äfventyrs medförde och hvilka förutsättningarna voro för densamma.

Tiden för folkökningen.

Det bör till en början ihågkommas, att 1800-talets förra hälft är det svenska jordbrukets stora omdaningsperiod. Ej blott nya omskapande metoder inom själfva brukningssättet göra sitt inträde oeh gifva jordbruksnäringen kvalitativt ett kraftigt, förut oanadt uppsving. Kent kvantitativt fortgår ett rastlöst röjningsarbete, hvarigenom nya oarbetade vidder i stor omfattning vinnas för plogen. Drifkraften och förutsättningen för denna utveckling var 1800-talets fria jordlagstiftning — jag endast erinrar om enskiftesförfattningarna från seklets början samt om de senare utfärdade viktiga kungl. förordningarna om laga skifte samt om hemmansklyfning och jordafsöndring. Följderna af dessa nya författningar, hvarigenom de gamla grunderna för jordbesittning undanröjdes och större möjligheter öppnades för den enskilde jordbrukarens fria företagsamhet, dröjde ej att visa sig; och en omhvälfningsprocess försiggick i de jordbrukande delarna af vårt land, som tämligen hastigt medförde en genomgripande förändring i befolkningens sociala och ekonomiska villkor.

Det är mot bakgrunden af denna, ofvan blott flyktigt antydda revolution inom det svenska jordbruket, som vi ha att betrakta den samtidigt pågående starka folkökningen. Ty i stort sedt är förklaringsgrunden därmed gifven. Inom vårt undersökningsområde, Dalhoslätten och Valbodalen, med dess karaktär af utprägladt jordbruksdistrikt, är utvecklingen i alldeles särskild grad intressant genom de typiska drag den här företer.

Man kan redan af anförda siffror i Tab. 1 få en föreställning om jordbruksnäringens kraftiga oeh snabba framsteg i dessa bygder under ifrågavarande tid. Vid en jämförelse mellan omfattningen af den odlade jordarealen åren 1805 och 1905 framgår, att denna tilltagit med högst betydande dimensioner. I Sundals härad upptog den odlade jorden år 1805 endast 3.7 % af landarealen, år 1905 däremot bela 53.5 %. För Valbo utvisa motsvarande siffror för anförda år den betydliga ökningen från 2.7 till 22.9 %, samt för Nordal en tillväxt från 4.1 till 29.7 %. Detta storartade nyodlingsarbete, hvarigenom•i»") EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

åkerjorden under föregående århundrade ökades mångdubbelt — iSun-dal ända till fjorton fa. bligades —torde under tidon efter omkring 1870 endast i ringa mån ha pågått. Den egentliga tiden för nyodlingarna sammanfaller därför i stort sedt med tiden för folkmängdens snabba tillväxt, ett förhållande som i detta sammanhang är särskildt värdt att observera. I (le trakter, där odlingen med hastigaste fart framskridit, såsom på Dalboslätten, har sålunda folkökningen proportionsvis varit starkast.

Förutsättningen för detta odlingsarbete, hvarigenom nya och -ökade utkomstmöjligheter vunnos åt den jordbrukande befolkningen, var, såsom redan blifvit antydt, en samtidigt lifligt fortgående jordstyckning. Af Tab. 8 (se s. 21—23), som socken- och häradsvis lämnar en öfversikt af hemmansdelningens utveckling under tiden 1750 —1900, framgår, att denna var proportionsvis starkast under perioden 1750—1810, då antalet hemmansdelar inom hvarje härad mer än fördubblades, utgörande för bela områdets vidkommande en stegring från 1,011 hemmansdelar år 1750 till 2,780 är 1810. Mellan åren 1810—1865 fortgår hemmansklyfningen i stark och tämligen jämn progression, pä Sundal nu liksom under föregående period dock mera ohäinmadt än i de tvenne andra häraderna. Efter 1865 har den däremot varit relativt ringa.

Resultatet af denna utveckling bör emellertid ej allenast mätas efter antalet nytillkomna kemmausdelar och heminansägarek lassens numerära tillväxt. Hufvudintresset knyter sig till de vidtgående förändringar, som skedde beträffande de allmänna besutenhetsvillkoren för denna klass, hvilket är att betrakta som den viktigaste följden af en långt drifven hemmansklyfning. Oeh i detta afseende är det skede (1810 —1865), som vi här närmast syssla med, afgörande. Det är nämligen under denna tid, som utvecklingen når sin fullbordan genom uppkomsten af den egentliga, snart synnerligen talrika småbrukar-klassen bland bönderna. Nedanstående öfversikt, utvisande ökningen af hemmansdelar med ett åsätt mantal mindre än l/te (alltså hvad inan kan kalla verkliga smäbrukarlotter), tjänar bäst att åskådliggöra utvecklingen.

S n n dal. Nor dat. V a b o. År. Antal hcin-mansdelar mindre än Vi». I •/» af bela antalet hcnimans-delar. Antal hein-mansdclar ni i nil re iln '/.« 1 »/o al bela antalet hein mans-delar. Antal hein-manadelar mindre än Ifl. I "/o af hola antalet hemmans-delar. 1810 91 7-2 78 115 30 38 1865 942 42'1 444 39-4 303 2524. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

I ab. <). Folkmängdens fördelning efter civilstånd och ålder, år lfJOO.

Socknar och Hela folkmängden. Däraf voro Af 1.000 inb. tillhörde åldern härader. Barn, 0/15 iir. Ogifta mäu. Ogifta kviö-nor. (|fia mila o. kvinnor Änkl. o. iin-kor. 0 15 år. 15.50 är. 50® Sr.

Fràndefors . . . 1,G94 1.418 682 775 1,501 318 302 434 2G4

Sundals-Ryr . . . 1,641 465 250 262 541 123 2*3 430 287

Bràlanda' 2,132 617 325 386 644 160 290 448 267

Gestad..........1,786 560 228 278 569 151 314 399 287

Bolstad..........1,670 501 246 286 510 127 300 435 266

Krikstad 877 225 160 139 290 63 257 445 298

Griiistad 1,544 366 250 271 517 140 237 425 338

Sundal 14,344 4,152 2.141 2.397 4.572 1,082 290 430 280

Ör..............2,194 609 308 355 735 187 278 415 ! 307

Järn............666 191 99 120 204 51 287 423 2»0

Holm............2,516 809 352 416 776 163 322 451 227

Guniuirsiiä» . . . 847 280 117 111 279 60 330 4 10 260

SksUlerud 1,972 681 293 242 628 128 345 435 220

"älskog..........1,534 444 243 231 487 129 ->90 4 17 263

Nordal 9,728 3,014 1,412 1.475 3,10» 718 310 433 257

Järbo............1,223 856 176 193 411 87 291 444 265

Räggard..........994 294 167 141 317 75 296 446 258

kordal..........1,058 342 135 141 354 86 323 43* 239

"(igsätcr ... 2,491 812 388 359 781 151 326 466 218

Rennclanda • • 1,063 372 143 134 347 «7 350 434 216

Färgelanda . . . 3,038 1,105 394 441 906 192 364 426 211

Odeborg..........1,107 364 165 143 365 70 329 44 1 230

..........1.129 417 159 136 356 61 370 408 222

v al bo-Syr. . . . 748 296 97 85 225 45 396 405 199

Valbo 12,851 4,858 1,824 1,773 4,062 834 339 435 1 226

Sela området . . 36,923 11,524 5,377 5,Mö 11.743 2,634 312 433 255 Till jämfflrclso:

Älfsborgs |fin . . . 1 -317 449 I 234

Heta riket. ... • . . . 324 471 205

Västeuropa ... • • . -I - 331 501 j 168 i

Del visar sig af dessa siffror, att jordens sönderdelning var starkast på slättbygden, speciellt pä Snndalsslätten, under det jordstyckningen i Valbo härad synes ba försiggått i en relativt mindre skala. Sora vi minnas, voro äfven nyodlingarna mest om-'attande ä Slättdal. Endast 7-2 % af alla hemmansdelar på Sundal skulle, enligt beräkning, år 1810 vara att hänföra till egentliga småbr tikar hemman. Föga mer än ett halft sekel efteråt uppgå de till 42-i % af hela antalet, alltså till närmare hälften. På Nordal iir förhållandet nästan lika. Af dessa småbrukare funnos naturligen 1X1 un ga, som långt ifrån kunde kallas besutna. Detta är redan klart, 2—082201•i»") EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

Tal). 7. Åktenskapsfrekvennen.

Socknar. Giftermål, ärl. pä 1,000 inb. Gifta kvinn., 15/45 är. pä 1,000 inb.' 1861/90. 1891.00.

då man betänker, att af Sundals 2,238 hemmansdelar år 18(!5 voro 211, eller inemot 10 %, mindre fin '/(ti.

Som en bekräftelse på och sammanfattning af hvad vår statistik redan synes ha visat kunna tjäna några ord af en så vittnesgill kännare af Dal under 1800-talets förra hälft som Lignell. »Jordens sönderstyckning har här gått till ytterlighet», säger förf. »J[an finner vid de flesta hemman, hvilka ägas af bönder, hemmansdelar sa små, att de omöjligen kunna vara tillräckliga för ett litet hushålls bärgning.»2 Och han anför bl. a. som stöd för detta påstående, att »i det för det mesta skoglösa Sundals härad icke mindre än 4 7 bönder finnas, som hvar för sig hafva en så obetydlig hemmansdel, att den uppskattats till högst 50 r:dr., men flera af dessa under denna summa». Äfven från andra delar af Dal finnas liknande exempel att hämta, och det är med beklagande som förf. utbrister: »Så ringa jordägare äro i denna ort mångfaldiga medlemmar af hedervärda bondeståndet.»*

I självfva verket hade genom hemmansklyfningens öfverdrifter för det gamla bondeståndet inträdt en ny tid, som medförde en helt och hållet nv ekonomisk och social gradering inom detsamma.

Uemmansdclning och nyodling i intimaste samband och växelverkan med hvarandra äro sålunda de faktorer man närmast har att taga hänsyn till, när man söker historiskt inträнga i föreliggande områdes ekonomiska utveckling. Dessa fak töre re inverkan på folk-

1 PS 1,000 inb. lf Ma folkmängden, ur 19O0.

8 A. Lignell a. a. I s.

Frändefors . . . 4 8 4 9 fi!)

^andals-ßyr. . 4'2 4'4 56

Itnil anda. 41 38 63

Gestad..........3" 3-6 59

Bolstad..........4-8 3-8 65

Erikstad 38 41 60

Griastad .... 3l I 42 II 49

Sandal I 4-3 4 3 62

Ör.......1 5 1 4-9 66

Järn............5 1 4'2 62

Holm............4" 3-2 67

Gnunarsnäs . . . 40 3 9 I 69

Skållerod .... 6 l , 4"9 ! 77

Dalskog..........55 I 49 | 65

Kordal I fr8 \ 4 3 j| CS

Järbo............50 4 5 67

Rлggärd..........5 7 54 68

Lerdal..........5« 5 4 i 83

Ilögsäter .... 5'8 58 78

Rennelaoda 5-2 4li S2

Färgelanda . . . 5"3 4'6 77

Ödeborg..........57 6 8 81

Torp............7-1 Ra 73

Valbo-Syr 6-5 6 0 78

Valbo 5-7 5-3 77

Hela områilet. . 5 o 4 G 69

Älfsborgs län . . 55 5-1 ' 77

Hela riket .... 63 5 » 88

Västeuropa ... 75 7'C | 1134. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER.

ökningen, som vi redan tydligt kunna skönja, framgår mera påtagligt konkret vid en granskning af Älfsborgs läns femårsberättelser för denna tid.

De medel, framhåller landshöfdingen 1832, som inom länet egentligen befordrat folkmängdens tillväxt »vida öfver proportionerna i mellersta delen af riket», böra sökas »uti allmogens stigande omtanke vid jordbruksskötsel ocb tilltagande håg för nya odlingar, hvilket åter gifvit anledning till många hemmansklyfningar oeh afsöndringar af jord från hemman, samt till anläggande af en mängd jordtorp och andra små lägenheter, som alla lämnat tillfälle till nya bosättningar jämte något, fastän stundom alltför ringa1 uppehälle för nya hushåll». Och ban tillägger: »Således har starkaste tillökningen i folkmängd onekligen ägt rum på södra Dalsland, hvarest äfven dessa medel blifvit mest och ända till öfverdrift1 använda.»

»I Sundals fögderi», heter det vidare i samma berättelse, »har förhållandet i afseende på jordens styckning varit så i ögonen fallande, att det förtjänar särskildt anmärkas. Sedan 182f> hafva där genom klyfning 253 nya brukningsdelar tillkommit, som alla innehafvas af själfägande bönder; och hemmanen, som vid samma års slut voro styckade i något mindre än femtedelar, äro det nu mera än i sjättedelar, öfver hufvud. Endast 22 nya jordtorp hafva under tiden blifvit anlagda, hvilket jämförelsevis är ringa och bevisar, att bonden icke rätt inser fördelen af sådana anläggningar framför den skadliga bortförpantningen af små jordlägenheter pä längre tid; ty af slika förpantade lägenheter har antalet blifvit ökadt ända till 125 procent. De voro vid 182(i års slut 81 st. och sistlidet år 185.»

Förutom den snabbt fortgående delningen af de egentliga bondehemmanen framhäfves i ofvan anförda uttalanden en annan art af jordstyckning, som för befolkningsspörsmålet i dess helhet är af en °m möjligt ännu mera genomgripande betydelse. Det är nämligen Uppkomsten af en hel del smärre lägenheter med eller utan jord, hvilka upplätos under namn af förpantningar, backstugor, inhyses-torp iu. m. Redan under 1830-talet hade detta slags upplåtelser, framför allt backstugorna, blifvit ytterst vanliga och hade snart »till ohämmadt antal blifvit förökade».

En ej litet medverkande orsak till backstugornas stora talrikhet var den alltmer utbredda potatisodlingen, som först vid denna tid 'iktigt allmänt synes ha trängt igenom i dessa bygder. Utsikten WI ett jämförelsevis lättvindigt uppehälle hade ökats, hvarigenom •yngre personer af arbetande klassen blifvit lockade till hjonelag och bosättning utan beräkning af de större behof, som uppstå för barnens underhåll och för egen bärgning vid aftagande arbetsförmåga».*

1 Kursivcradt af förf.

— * Lnndsh. ber&tt 1832.'20 EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDEKSÖKN INGÅR.

En närmare skildring af dessa bosättningar få vi i följande något drastiska ordalag: »Såsom en naturlig följd af lefnadssättet framalstra de många barn, hvilkas uppdragelse både i fysiskt och moraliskt hänseende nödvändigt måste blifva i öfverensstämmelse med föräldrarnes omständigheter — och deras framtid ett ännu djupare nedgående. På sadant sätt bildas oeh tillväxer en klass af för sig själf ve onyttige, för samhället betungande och kanske i än flere hänseenden skadelige samhällsmedlemmar. Den rotfästes på landet genom backstugors och inhysestorps anläggande samt genom bebyggande åfjord i alltför små lotter, ofta blott till plats för en stuga och ett par tunnors utsäde af potatis»1

För hvarje år, i kapp med uppröjningen af nya åkertegar och anläggningen af nva hemman, växte massan af dylika smärre lägen-hetsinnehafvare, starkare på Dalboslätten än annorstädes, hvilka, med potatisen till hufvudsaklig, ofta enda näring och sina armars arbete till enda inkomstkälla, särdeles under missväxtår funno en knapp bärgning.

»Den mångåriga uppmuntran, som Regering och Ständer lämnat folkökningen, har lyckats förträffligt», heter det i ett i sitt slag klassiskt yttrande från denna tid. »Snart skall ingen ogift bonddräng finnas vid 25 års ålder. Han

står redan då husfader med hustru och barn, men ofta huru? Jo, antingen under bara himmelen eller ock backstugans tak. Det senare är dock bättre, och han kan där vara nöjd med sin ringa lott, förvärfvad genom flit och omtanke.»2

Det är en ny, blott för några decennier tillbaka nära på okänd klass, den obesutna arbetsklassen på landet, som nu på allvar och med stormsteg synes göra sitt inträde i samhället. Snart nog ger dess hastigt tilltagande talrikhet upphof till farhågor, och det ser nästan ut som om den ät folkökningen lämnade »uppmuntran» lyckats alldeles för förträffligt. »Sättet hvarpå folkökningen bar utvecklats», säger landshöfdingen 1837, »ger anledning nog till eftersinnande, om det må vara önskvärdt, eller för samhället gagneligt, att densamma obehindradt fortgår i enahanda riktning? Det är nämligen utredt, att af tillökningen i länets folkmängd sedan 180b, tillhopa omkring 90,000 personer, hälften åtminstone kan räknas till obesutna arbetsklassen. Och finnas orter», lillägger ban, utan tvifvel med hänsyftning på Dalsland, »där denna obesutna klass redan börjar i talrik-het öfverstiga klassen af besutne, behållne och bärgade jordbrukare».

Utvecklingen var redan kommen till en gräns, som syntes farlig att öfverskrida. Ilen ehnru man fått upp ögonen för vådorna däraf, fanns ingen eller ringa benägenhet att vidtaga några hämmande åtgärder. Det är typiskt för tiden, när den ansåg att missbruken

1 Laudsh. berätt. 1833.

Ur Älfsborgs läns kommitterades betänkande ang. hemmanssöndring m. m. 1833.4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

Tab. 8. Antalet hemman oeh hemmanadelar med nedanstående mantal.1

År. 1 mtl och däröfver. i-1. ti 4- 3__ -i- Li 8- 1_ H _1 4' I1*- _l a' fö' 4i.) - —V Under nit- Summa. A) Socknar. Frändtfort. 1750 ..... 38 — 20 1 28 21 — — — 103 1810 . 4 _ 12 (i fil 120 88 27 — 327 1840 ... 4 — 5 11 89 117 132 106 19 4:13 1865 ..... o — ß 8 30 »i; 153 256 73 5 628 1900 ..... 2 — 8 3 20 96 175 301 102 4 711 Simdals-Hyr. 1760..... 1G _ 8 — 11 12 — —. — — 42 1810 . 1 _ 4 2 15 64 42 11 2 — 141 1840..... 2 _ | 3 9 49 69 50 7 — 196 1865 . . 1 _ 4 3 9 41 59 91 39 — 247 1900 .... 1 — 1 2 9 39 45 99 30 1 227 1750 ..... 32 i 12 ._ 21 7 — — — — 73 1810..... G _ 8 9 40 118 83 6 — — 226 1840 ..... 1 i 8 8 |fi 119 88 29 1! — 301 1865..... 1 i 4 4 39 1119 99 118 25 1 401 1900 ..... 2 — 9 1 81 95 120 117 31 6 411 Gtstad. 1750 ..... 22 _ 8 1 12 8 — — — — 51 1810..... 6 _ 4 3 80 59 36 13 — — 154 1840..... 6 _ 4 3 26 53 46 68 9 2 217 1865..... _ i 2 (i 23 70 77 76 38 1 294 190(1 . . . — i 9 4 20 55 82 98 52 8 329 Bolitad. '750 . . . . • 29 2 15 2 11 3 — — — — 62 1810 . 9 1 15 i 88 66 27 6 — — 169 1840 ..... 8 2 12 4 25 82 60 50 4 — 243 1805 7 3 13 2 30 60 53 59 4 — 231 1900 . 10 1 5 3 27 48 75 85 25 5 279 Krikttad. 17f.O . . 11 _ 9 -_ 10 4 _ _ _ — 34 1810..... 8 _ (i 2 11 50 23 7 — 1 103 1840 ..... i _ II — 15 46 87 28 1 — 130 1805 .... n _ 4 _ 12 38 44 44 5 — 150 1900 ..... 8 — « — 14 31 53 87 12 — 156 Grirutad. 1750 . 20 j 7 1 15 13 _ _ _ _ 57 1810 . 1 1 3 .1 27 90 16 21 _ — 192 1840 . 1 I 4 3 23 78 74 63 7 — 249 1805 . 1 4 4 23 60 87 88 20 — 287 1900 1 — 8 — 23 51 89 105 42 5 324 Ör. 1760 . . 30 1 9 2 13 10 2 _ _ — 73 1810 . ti _ 15 8 58 82 30 10 2 — 211 18-10 . 6 - 9 13 86 108 65 51 10 — 292 1805 . 1 12 10 33 102 85 99 21 — 368 '900 . . . 3 1 1» 7 27 91 115 103 21 — 377

1 Siffrorna för ar 1750 angifva antalet :if oklufna hemman, enligt jordeboken detta Ar. Siffrorna fiir firen 1810. 1840, 1865 oeh 1900 angifva antalet, uf hem-22 EMIGRATIONSUTRBDNINGKN. BILAGA VIII. BYODEIINDKRSÖKSINGAR.

Tal». 8. (Forts.) //emmån och hemmansdelar med nedanstående mantal.

Ar. 1 mtl och däröfver. 3_ u. 4- >_ -i- t?. J_ t fe ±r Under sis- Sti||mm Järn. 1750 ..... 5 1 2 — 13 7 — — — — 28 1810..... 1 i 2 14 33 (t — — — 58 1840..... — 1 o — 7 32 18 30 8 — 98 I8H6 . . ^ . . — 1 1 1 3 24 »4 68 9 — 1:51 lauo..... — 1 — 4 i; 21 27 15 19 i 124 Holm. 1750..... 20 — 7 — 21 17 — — —- — fia 1810..... 10 1 2 1 38 si; 12 10 3 1 139 1840 ..... 10 1 1 1 25 05 33 31 6 — 172 1865- , . , . ti 1 4 1 20 57 40 59 8 — 202 1900..... 8 1 2 1 18 52 58 72 19 1 232 Gnmnrmås. 22 1750 9 — 2 7 1 — — — — 1810 2 _ •J o 14 21 18 il 1 — 61 1840 . 2 — 1 _ 18 34 15 13 4 — 75 1885 . 8 — 1 1 9 211 22 32 11 — 107 1900 . . 4 — 2 — 8 22 32 30 8 106 SiàUtrui.

1750 .... 10 — 3 — 8 — — — — 28 1810..... t — 1 5 10 2» Ifi 27 1 — 90 1840 ..... * — 3 2 !l 22 18 23 2 — 83 18'15 ..... 2 — 3 1 12 23 30 37 7 — 115 1900 . . 2 — 2 •> 5 19 41 00 40 4 175 Dattkog. 37 1750 . . 7 — 11 — 12 7 — — — — 1810..... — — S 1 12 59 30 12 — — 117 1840 . . — — 8 — 10 54 41 30 8 — 116 1865 . — — 2 I 10 39 53 111 20 19 208 1900 ..... — — 8 — 10 31 «0 70 30 15 219 Järbo 1750 ..... 13 fi 1 2 6 — — — — 29 1810 .... — « _ 19 55 11 2 — — 95 1840 ..... — 3 1 2 17 4» »4 10 10 1 133 1805 ..... — 3 — it 12 42 51 36 13 — 159 1900 ..... — 1 — 2 7 19 l!6 58 17 1 200 Hit/gärd. 22 1750 ..... 8 — 7 fi 1 — — — — 1810 . . — 1 7 2 10 19 9 2 — 56 1840 ..... _ — a 8 |fi lti 1» 13 — — i» 1806 , , . , , — — 3 2 17 17 24 4» — — 112 1900..... — 1 — 2 13 18 37 «» 6 •1 127 t.er il ni. 1750 11 1 (1 1 4 3 — — — — 29 1810..... 1 — 10 11 25 25 7 3 — — 74 1810..... 1 — 7 il 28 27 10 6 — — 811 1805..... 1 _ 1 f> 22 32 35 23 4 1 124 1900 ..... — — 1 fi 15 89 .12 44 8 1 146 Hög läte r. 56 1750 31 — 12 1 7 4 — —. — — 18111..... 7 — 12 12 45 (il 14 1 — 152 1810 r. 1 11 8 85 81 84 16 1 — 192 18r,6..... 4 1 fi 8 25 71 45 47 2 — 209 1900 ... 4 2 (1 » 21 81 08 31 2 — 227

mnnndcliir, rnligt mnnt.nl*- och taxcringalÄneiic-rnn Air dens» ftr Diwna Ki lian' glffWf angifva allt* .i litmmantklyfiti&gent utveckling vid enhvar af de fyra tidpunkterna.4. SUNDAI.8, MORDALS OCII VALBO HÄRADKIt. 23

Tal». S. (Forts.) Hemman och hemmantJelar med iiedanxtående mantal.

År. 1 mtl och däröfver. * ti n i— ii IV DT' l iidf r ih Siatiirim. RenntJandti. 28 171)0..... 14 1 ß — 4 8 — — — — 1811)..... 2 1 •l 3 31 31 2 — — — 74 1840..... 1 i 6 :l 18 42 12 10 —- — 94 1*65..... i 2 8 a 21 41 20 17 — — 108 19(10..... — 2 3 .i 14 « 41 21 — — 128 tiirijrlomUl 65 1750 ..... 28 4 14 — 14 ü — — — — 1810..... 18 J 18 A 41 42 17 9 — — 1lr 1840..... 9 2 12 A 8« 02 29 |fi 2 — 172 1805..... « 3 18 7 40 ;>;< 64 44 1 — 223 1800 ..... 8 2 11 i 84 A8 01 10 — 257 Ödtborg. 34 17.')0..... 8 2 7 2 * 7 — — — — 1810..... 8 3 5 14 27 14 Il 1 — 80 1840 ... 5 I 5 4 12 15 18 0 — — 66 1866..... 4 1 4 C 12 16 21 12 3 — 79 1900 ..... 4 2 4 3 II! 21 12 13 1 — 76 Tor,,. :H 1750..... 9 8 8 — 4 7 8 — — 1810..... 4 1 7 •i 13 22 19 1 — — 69 1840 . 8 2 A I 12 21 33 2A 2 — 104 ISOf) . . 5 2 8 — r> 28 85 80 1 — 113 1900 ..... A 2 A 1 Ii 17 8« 1» 8 t 100 Valbn-lCyr. 40 1760 ..... IS 1 4 1 12 9 — — —- — 1810..... 11 — 5 4 14 11 5 — — — 50 1840..... 9 _ 8 2 14 16 8 2 — — 59 180",..... 9 _ 0 — 14 19 17 12 — — 77 l»0i,..... 10 2 4 1 14 17 9 III 1 68 B) Härader. Suiidn|. 1760..... lea 1 74 5 108 68 _ _ — — 422 mo..... yo 2 55 32 231 573 295 91 2 1 1,812 1810 . 24 4 35 32 183 689 502 395 53 ») i.7iai 18fl5 15 5 ::7 27 166 174 572 731 204 7 ijws 11810 19 •i 16 13 114 410 639 842 294 28 2,487 Nordnl. 1750..... 87 o 34 a 71 52 2 _ — _ 27)3 181U 19 2 25 19 146 280 107 71 6 1 076 1840 . . . 31 j» 19 16 103 300 11*1 178 37 — sim; 1««5 . 11 2 23 15 93 274 264 349 76 19 1,126 1900 . ta 3 18 14 74 2;t6 333 880 137 23 1.233 Valbo. 1700 . . . i:K» 14 70 6 61 14 8 — — — .'Ml 1810 . 41 9 67 :s6 218 898 98 29 1 — 792 1840 ..... 84 11 58 39 183 329 191 1(18 15 1 969 i«<;r>. 80 13 39 :a 168 316 302 275 27 1 1,201 1'JOO..... 81 14 37 :u 140 3-14 366 306 52 n 1.129

»ed nviTrnUun mr de hristcr hvilka Unnas i njwnimnd» Unjtder. Ifrågavarande »"Trur Öfver hemniuudcUmu u.nta.1 kunna afvika frin antaltt af brukningsdelar24 EMIGRATIONSUTREDNINgEN'. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNING AR.

»skola riltta sig så småningom af sig självt».1 Föga kunde göras, menade man, oeh det är med ett visst beklagande, som man konstaterar, att »till flyttningar åt, Amerika eller Sibirien äro svenska landtmännen ännu ej hugade».1 I sanning ett underligt varsel för kommande tider, som ur ett yttrande som detta ljuder till mötes redan från seklets förra hälft.

1X20- ocb 30-talen kunna för Dalsland betraktas som en kulmi-nationstid i utvecklingen, under hvilken folkmängdens tillväxt når sin starkaste progression ocb dess befordrande medel sin ymnigaste utbredning. Någon större nedgång i berörda förhållanden kan dock svårligen under deri följande tiden före 18f)0-talet spåras, äfven om någon afmattning i utvecklingen under vissa perioder kan komma till synes. Samma ekonomiska faktorer som förut påverka stadigt befolkningens tillökning. Anmärkningsvärdt är endast, att bland de mindre jordupplåtelserna äro jordtorpen frän och med 1830-talets slut i tilltagande, till båtnad icke minst för heminansägarno själfva, som nu synas kommit till insikt oiu nyttan af en fast stam dagsverksskyldige under hemmanet. I aftagande äro däremot de för bondehemmanen skadliga förpantn ingår na, hvilka särdeles vid klyf-

ningar visade sig ekonomiskt undergräfvande.

Alltfort kan man i landshöfdingens rapporter se, hur Dalsland intar samma särställning inom länet som förut. När en viss tillbakagäng i folkökningen under femårsperioden 1851—55 kunde förmärkas för hela länets vidkommande, beroende bl. a. pä en begynnande emigration till Nordamerika, gäller denna minskning endast Väst-götadelen af länet, »ty ä Dalsland har folkstocken tillväxt i enahanda förhållande som förut».2 Någon emigration från denna landsdel har ej heller ännu kunnat förspörjas.

Den öfversikt jag lämnat af själfva befolkningsrörclsen och de resultat denna gifvit vid banden ställer af sig själft fram den frågan: »I hvad mån stodo näringstillgångarna i proportion till den växande

dels pä grand uf sådana Tall. ilil delar af olika hemmall (hcmmaiisnummer) brukas tillsamman* i ett bruk. dels pl grund af sådana fall dit Here brukare sitta på ett af samma ägare innehafdt hemman eller hcinmansdcL Fall af den förra beskaffenheten föranleda, alt. brukningsdelarnas antal blir mindre an hemmaiisdelarnas: fall a,f den senare beskaffenheten föranleda att hemmansdelarnas antal blir mindre än brukningsdelarnas. I hvad män uti ofvanstående sockuar det ena eller andra, förekommer, framgår i viss grad af en jämförelse mellan hemmansdelarnas antal är liXJO enligt härvarande tabeller, samt. brukningsdelarnas anlal vid samma tidpunkt enligt den offieiella jordbruksstatistiken samt. ekonomiska kartverkets uppgifter (Be texten).

1 Ur länskoramittcrades ftirut tit. betänkande. Ett yttrande, lika typiskt för den rådande liberala åskådningen, förtjänar ytterligare anföras ur samma betänkande. »Det voro ett tillbakntritdande på civilisationens bana. om människans naturliga rättighet alt ingå äktenskap skulle inskränkas, eller henno afhända» i följd af förutsatt oförmåga till utkomst och bristande bildning. — Fattigdomen har sin egen börda.»

1 Landsh. berätt. 1805.

Tal). 9. Jordbruksfastigheternas intecknade skuld, år 11)08.

Socknar och härader. Oklufna Heminan ilufna uti Sunllisa hemmnn. 2-4 delar. 5-7 delar 8-10 delar. mer än 10 delar. hcnimnn.

A) Socknar.

Frände/wi.

Hemman ....10 2!» 27 16 lit 101

Taxeringsvärde, kr.1) 9,930 1 1,279 16.796 23.693 30,010 18.110

Inteckningar, kr.") . . 2,160 3,299 6,388 6,833 9,280 5,697

O:o *")....................21-70 29-26 38-03 28*S4 30 8. äHfi

Sundals-Ryr.

Hemman....................8 1 1 8 5 7 39

Taxeringsvärde, kr.1) 13,625 12,727 22,100 31.300 42.657 22.587

inteckningar, kr.1)..........1,898 1,157 6.681 6,958 14,495 6,030

D:o %')...................1!) 88 9 09 80-2.1 22*23 33 98 26*69

Itrnlandu.

Hemman....................II 20 17 12 11 71

Taxeringsvärde, kr.1) . . . 11,727 14.040 27.811 25,058 31,227 21.504

Inteckningar, kr.')..........1,067 4,756 9,521 10,602 11,474 7.818

D:o *»)..................34-50 33-87 34-23 42 S0 36*74 36 35

Otstad.

Hemman....................6 2(1 8 9 8 51

Taxeringsvärde, kr.1) ... 7.083 14,250 22.000 35,667 30,375 20,843

Inteckningar, kr.1) . . 4,508 6,746 8,934 18,849 13.157 10.144

Ö:o *»)....................'63-65 47-34 40-80 514 5 43'3S 48 (16

Holbtnd.

Hemman. 17 12 8 10 8 55

Taxeringsvärde, kr.1) . . 27,647 22,875 17.960 25.860 26.500 24,7(0

Inteckningar, kr.) . . 13,093 15,099 6.108 11,489 11,568 12,001

H:o %')....................47-ac 66 ol »4 03 44-43 43"65 48-58

Erik st ad.

Hemman..................12 8 5 3 5 33

Taxeringsvärde, kr.1) 13.866 10,250 17,000 23,666 38,740 17,366

Inteckningar, kr.) . . 4,2t7 6,901 9,999 20,231 11,569 8,313

Jl1)....................30-42 07-83 58 83 85 49 84 18 47 87

Orinstad.

Hemnian....................8 22 13 10 6 58

Taxeringsvärde, kr.1) ... 10,562 18,454 16.076 23,600 24,500 16,483

'»teckningar, kr.1)..........1,363 7,567 6,981 10,886 8.775 7,058

%*)....................12-90 56-17 37*20 46 12 S.V81 42*82

Ör.

Hemmall....................10 23 9 14 9 65

Taxeringsvärde, kr.1) . 18,640 13,148 20,888 25.650 27,733 19.000

Inteckningar, kr.') ... 8,158 5,338 9.101 9.291 8,086 7.525

Jfco %*).......... 59*81 40*60 43-68 36 JS 29 16 39'80

') I medeltal för hvarje hemman. — *) D. ä. intecknings beloppet i J! af taxcringsviirdel•>Ci

Ta!». 5). (Forts.) Jörd/rru kif artigheternas intecknade skuld.

Socknar och händer. Oklufna Hemman klufna uti Samtliga hemman. 2-4 delar. 5-7 delar. 8-10 delar. mer äu 10 delar. heiniiiau.

Jirn.

Hemman....................« II « I 2 26

Tiicrinirsvärde. kr.') . 6.017 9.00" 19.250 10.(10» 41,000 14,331

Inteckningar, ler.l) . . . 1,431 t>85 6,548 22.055 11,144 5,612

I):n ....23*78 54*18 33*9» 55*14 27*18 39*16

Holm.

Hemman..................21 l» M » « 56

Talen ng« värde, kr.1) . . . I8.00» 12,638 18.311 80,4-14 33,888 19.925

Inteckningar, kr.1) 8.780 H.9IS fi,327 11,914 10,544 9,262

D:o 1*)...................40*98 78*44 34*4» 3» sa 31*119 46*48

Gnmartntii.

Hemman....................3 7 1 3 2 19

Taiering»nirde, kr.') 22.000 18.014 11.860 27,7Sa 10,650 19,l|n

Inteckningar, kr.')..........1,187 2,157 8,2*6 11,517 14,016 6,128

D:o Jf*)................6S0 18*88 6'.i*9S 41*53 3fl8 31*57

aHUtrud.

Heminan....................19 14 6 I 5 46

Taxeringsvärde, kr.') 12,679 9.957 9.300 12,000 84,700 13,771

Inteckningar, kr.1) . 7.116 5,418 8.320 10.600 11,658 »>,677

D:o -.')................56'$ I 54*41 35*70 88*39 33*«0 48*49

Dalskog.

Hemmaa....................fi 16 5 6 6 37

Ifcterinnvirdc. kr.1) . . 16,767 12,020 14.200 17.400 «6,9s3 16,238

Inteckningar, kr.' > . . 10.717 3.822 3,442 2.080 12.4K3 6,058

U:o ....1)8 92 31*80 21*24 11*96 46 26 37*31

Mrio,

|len||nan 2 6 4 8 10 26

1'nvering.varde. kr.1) .... fl,000 '.1.667 20,675 34,900 21,230 18.772

Inteckningar, kr.1)..........1,886 4,36» 7,5!i6 18,074 7.H72 7,132

D i) H»)....................2111 46 19 36*91 37'46 87*08 371»9

Rhggird.

Hemman....................4 7 5 6 I 23

tüuriogtTärde. kr.1 . 4,75m 18.000 l»,400 80,167 38.000 17,435

Inteckningar, kr.' ... 1,4117 6.722 5,572 6,926 30.MOO 6,913

II:o T5) 29*61 37*94 2871 31*36 07*11 39*65

Lrrial.

Ileuiiinin .... 3 '.» 10 8 2 27

Taxeringsvärde. kr.1) . »,000 ».711 I*,600 23,607 32,500 16,126

loleekniugvr, kr.1) 6,600 8,(l8!> I 4,«8J 3,667 8.765 1.230

O o %') ....62*21 31*81 1 22*08 15*4» 26*97 26*17

I I medeltal for hratje hemman. — ') D. iu iiileekiiiUL-bcloppel i $ af taieringsrärdet.4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER. lo

Tab. 9. (Forts.) Jordbruksfastigheternas intecknade skuld.

Socknar och härader. Oklufna bcmuian Hemman klufna uti Samtliga hemman. 2-4 delar. 5—7 delar. 8-10 delar mer un 10 delar.

llogiu ur

Hemma*....................t! IS' l« • « S 19

TkieringsTärde, kr 'I I6.SOS 17,904 89.788 M2.S00 aii.noo 33.9-15

Inteckningar, ler.11 ... 4.590 11.420 18,3811 18,70» 18,610 11,795 1

U:n %>)....................2J-S7 r,3'4; 14 »6 42'4S Cl 70 4926

følnntlanda.

Hcmtnan................fi 7 12 2 I 38

Tawringjvilrde, kr.1) 9,750 u.oi:; ....2i..'»oo tn.ooo 18,357

Inteekuingar, kr.1) . . . . 1,000 «,39fi l-,»'i7 11,47.'. 15,575 7,489

D:o .... Kl J6 57-34 IO-30 4684 38»4 40*0

Färglanda.

Hemman................16 2-1 13 2 5 60

Yurrinftsnrde. kr.'1 .... 19.68* 18.500 31,231 80,000 37>on 21.567

Iatwkoiuu-ar, kr.') . . 11,530 7,860 17.329 lö,l
l>:o X») . . . . 68'6« 68 »; 55-49 53-89 59U 57'89

Ödeborg.

Hemman....................14 14 1 1 — 30

tWriugxirärde. kr.') . . 14.357 l».ii»7 .4,700 85,000 — 18,373

loieekniagar, kr.1)..........10,0115 8,<142 lo.iou 90,340 — 10,071

O:o *s)................7» to 48 44 18-4C 8«"40 »1'89

Torp.

Hemman....................18 9 4 2 1 33

Tueringaränfo, kr.4) .... 20,469 13,444 18,250 4o,|Oo »4,000 19,866

Inteckningar, kr.1! 12,125 10,4t«. 10,713 19,668 14,850 12,040

'>:o %*)....................59 IS 77-71) M sj 18 05 48-BK 60*81

V'ti/Lo- K in".

Hemman. . . ..28 5 4 — — 37

Tanrin|pfM*, kr.') 14,918 18,300 14,250 — 14,627

Inteckningar, kr.1) 11.201 6,HM 5,175 — — 9,901

Ö:o *')..............76 08 48*15 36ss — — 67 89

B) lUrndcr. Sunda!

Hemman..............72 122 86 65 64 40»

raierin|tnTürdB. kr.1! 15,287 13.778 19,961 36,506 30,9*1 20.059

tntoeknjfngnr1) 5.407 6.356 7.394 11,091 11,129 7.906

v»...................3687 46 13 87-04 41-84 3592 3941

Hordal.

Hemman. . . 65 83 39 33 27 347

Taxering», jiriie, kr.1 14,989 11,765 16,469 25.918 31.411 17.**)

'nteekuinenr. kr ') 7,356 5.491 6.369 9.551 1(1.666 7.33>

H:»*1! 49 20 46 67 38 67 36 85 83 96 11 59

Ko/60

"emmån..................95 100 69 25 22 311

/»»eringMürde, kr.1) 15.565 11.878 24,574 28.588 -.".(,011 19.341

'teekniuit»r, kr '• 9.397 S.l-_'7 10.418 11.953 1-1,198 »,7110

ü:« *1 . , ftl-37 54 62 42 39 41 81 -18 93 50 46

I medolt»! för livnrje hnnmnn 'i I). ii. inlei kningslieloppet 1 < af laierlngMärdet'28

folkmängden, och förmådde de tillgodose dc ständigt ökade behofven?» Svaret på denna fråga sammanhänger gifvetvis på det närmaste med frågan oin landthushållningen utveckling och jordbrukets successiva förkofran i dessa bygder.

Det är utan vidare klart, när man tar i betraktande det väldiga odlingsarbete, som utfördes, särdeles på Dalslands slättbygd (jfr s. 5), att jordbruksnäringen därstädes fick ett uppsving, som under denna tid var väl så kraftigt som på någon annan ort i vårt land. Och söker man göra en sammanställning mellan detta odlingsarbete och folkmängdens samtidigt fortgående ökning, är man i första hand, att döma af föreliggande siffermaterial, böjd att anse, att jordens uppodling tillväxte i proportioner, fullt tillräckliga att motsvara befolkningens tilltagande näringsbehof. Sålunda hade ju exempelvis på Sundal den odlade jordarealen säkerligen mer än tiofaldigats under samma tid som folkmängden något mer än fördubblats.

Samma undantagsställning, som vi sett Dalsland intaga beträffande befolkningsförhållandena, intar denna provins äfven, när det gäller jordbrukets ställning. »Företrädesvis inom Sundals fögderi hade jordens skiftning stor inverkan på landtkulturen; så att man ser skogsmarker, kärr och ljungbackar med förvånande hastighet förvandlade till fruktbärande åkrar och ängar med bebyggda gårdar», rapporterar landshöfdingen 1832. Jämte angränsande trakter söder om Vänern utgjorde Dalboslätten »de delar af länet, hvarest åkerbruket stod i mesta flor» och tjänade som kornbod åt de öfriga fattigare delarna., hvilka här fyllde bristen i sitt spannmålsförråd. Öfverskottet utöfver egna behofvet belöpte sig under medelgoda skördeår till 1 s å V-i af hela spannmålsproduktionen, och gick till afsalu utom orten.

Under sädana förhållanden väcker det ingen förvåning, när man samtidigt ser bekräftadt, att den allmänna välmågan år ifrån år var i ett ständigt stigande. Därvid är dock att observera, att detta gynnsamma omdöme närmast hänför sig till det ekonomiska tillståndet bland den besutna allmogen. Det är visserligen i allmänhet sant, att »jordbruket tilltagit i ett visst förhållande till folkökningen».1 Men icke desto mindre hade på samma gång »en viss förlägenhet bland den för daglön nrbctaude folkklassen»1 alltmer börjat göra sig märkbar. Och detta gäller ej blott dåliga år, då en verklig nöd hotade att inställa sig. Vill inan finna rätta orsaken till denna sfor lägen het», nödgas man medgifva, att den var ett kroniskt ondt. bestående däri, att »den lösa, eller obesutna befolkningen tillväxt meil större steg än näringsutvägar och arbetsförtjänst hunnit blifva för den tillgängliga».1

Ett svar så tydligt som något kunde därmed redan anses gifvet pä den af oss uppställda frågan. Möjligen skulle den dalsländska

jorden, om den varit jämnare fördelad, förmått föda den växande befolkningen. Men som det nu var. kom den ökade afkastningen direkt endast tillgodo ett mindretal, de besutne, hvilkas klass proportionsvis, i förhållande till antalet egendomslösa, blef allt mindre och mindre. Oeh tar man i betraktande, att dessa senare för sin utkomst i stor utsträckning voro hänvisade till den arbetsförtjänst de kunde erhålla vid bondehemmanen, är det lätt att förstå, att. en samhällsfara af vådligaste art skulle uppstå, när denna arbetstillgång e" gång blef verkligt trytande.

Denna fara kunde väl ännu ej sägas vara allvarligt öfverhängande, ehuru betänkliga symptom redan visat sig. För att emellertid "nder denna jordbrukets blomstringstid få en bild uf dess verkliga härkraft. oeh därmed på samma gång en närmare föreställning om grundvalen för det egentliga bondeståndets ekonomiska framtid återstår att se till, hur landthushållningen var ordnad och speciellt hvilka metoder, som vid jordens skötsel kommo till användning.

Några träffande ord ur Lignells samtida skildring kunna begagnas till belysande af förhållandena vid seklets midt. »Det är nära nog en vurm», heter det, »att olikt oeh likt bryta upp jorden till åker, utan att man allvarligt varit betänkt på att öka hötillgängen. ' förra tider sådde man litet men gödslade väl. Nu tvärtom. Därföre är åkern vanligen mager och gifver icke den afkastning, som '"ed bättre gödning skulle säkert kunna förväntas».1 Omdömet utfaller, som vi se, långt ifrån gynnsamt, och orsaken till jordens mindre goda häfd ligger i öppen dag. Odling af ny jord hade verkat förryckande på jordbrukarens bela hushållningsplan, i det hans sträfvan främst blifvit inriktad på att i möjligaste måtto utvidga sin åkerareal i afsikt att därigenom bäst öka sädesproduktionen. — Tillvägagångssättet vid dessa nyodlingar var ej heller det bästa. Vanligen använde man s. k. bränning efter plog, hvarvid tillgick så, att. efter plöjningen ett par plogskifvor uppställdes till torkning för att brännas och lämna aska till fältets gödning. Vid sidan af denna metod bibehöll sig äfven det äldre brukningssättet med flåhackning, hvarvid all den uppbackade torfven brändes till aska. Det är klart att jordens växtkraft genom dylika odlingsmetoder skulle betydligt förminskas, i det bränningen tjänade att förstöra matjorden. Den »törsta vinsten fick man af första årets skörd, under inverkan af den utströdda askan, men nästa år blef afkastningen mindre, och genom upprepade, år efter år på hvarandra följande skördar, blef jorden slutligen till det yttersta utsugen."

1 A. o. t b. 275.

* Man jämfBre länsmyndigheternas nttalando om nyodlingarna: >i'S södra Dal ""Vändas de alltför mvcket till frambringande af gpannm&l, utan att den odlade jorden »"»lägges till gräsväxt, hvarigenom donna alltför mycket utmattas» (1S55).Ej heller den gamla odaljorden kunde under sådana förhållanden väntas vara föremål för en stort bättre omvårdnad. Som vi kunnat se, hade man på Dal ej förstått tillämpa den välgrundade regeln, att »odlingarna böra främja och organiskt förstärka det redan stadgade jordbruket»; här hade de därför snarare bidragit att såsom »skadliga utväxter förtära dess kraft».Landsh. berätt. 1860. Redan tidigt hade visserligen ett ordnadt växelbruk börjat införas på herrgårdarna, men endast trögt hade exemplet funnit efterföljd hos de förmögnare bland bönderna. Utan tanke på framtiden hade man undan för undan lagt de naturliga ängarna under plog, oeh tillgången på betesmarker hade därför i betydlig grad afknappats. I synnerhet på Slättdal var detta förhållande en kännbar brist, och klöfverodlingen, som ännu endast i ringa män vunnit inträde, förmådde ej ersätta förlusten af ängsbetet. Ännu i början af 1830-talet uppgifves dock, att tillgången på naturlig äng å Dalsland var tillräcklig och »öfver hufvud svarande mot åkern».* Och det är värdt att lägga märke till, när det samtidigt försäkras, att, boskapsskötselns afkastning, trots brist i vissa delar af länet, dock svarade mot behofvet, »ty genom försäljning från Dal anses förhallandet jämnadt».Landsh. berätt. 1832; upprepadt i landsh. berätt. 1837. Efter ett tjugutal år blott hade utvecklingen medfört betydliga förändringar till det sämre, och på 1850-talet lämnade boskapsskötseln mycket öfrigt att önska.

Ett i högsta grad *extensivt* jordbruk hade sålunda blifvit rådande på södra Dal, med ensidig sädesproduktion som grund för landthushållningen. Missförhållanden af svårartad natur hade därunder alltmer utvecklat sig. Ställningen för jordbrukaren gick dock något så när ihop, så länge ännu tillgång fanns på jämförelsevis obrukad

jord, och så länge goda konjunkturer under gynnsamma skördeår förmådde bota de förluster, som åsamkats under dåliga tider. Ännu år 1860, »som för Dal var ett särdeles gynnsamt år», kunde sålunda landshöfdingen rapportera, att välståndet syntes vara i stigande.

***

Det måste medgifvas, att i stort sedt Dalslands utveckling under den period vi hittills behandlat erbjuder en i många afseenden ljus tafla. De ljusa sidorna kunna ännu t. o. m. sägas vara i öfvervägande. I det hela ha vi för ögonen ett rikt illustrationsprof på hvad den ekonomiska liberalismen under sin gyllene tid och under gynnsamma förhållanden som mest förmådde att uträtta. Och i synnerhet rent kvantitativt kunna resultaten kallas lysande. Ett storartadt odlingsarbete hade med hastiga steg eröfrat stora sträckor jungfrulig jord under människans välde, en fri jordlagstiftning hade underlättat grundandet af ett mångfaldigt antal nya hem;folkmängden hade mer än fördubblats. Skäl kunde alltså verkligen finnas tör att instämma i orden: »Den uppmuntran regering och ständer Jämnat folkökningen har lyckats förträffligt».Jfr s. 20.

En genomgripande social och ekonomisk omvandling hade samtidigt försiggått med hela samhället. Nya folkklasser hade växt fram med nya kraf för sin existens. Viktigast var uppkomsten af ett talrikt jordbruksproletariat, som för sin utkomst var helt beroende af hvarjehanda tillfällig arbetsförtjänst. Lägst på skalan stodo backstugusittare och andra smärre lägenhetsinnehafvare, hvilka mest voro utsatta för uppkommande skiftningar i det ekonomiska lifvet. En något säkrare ställning innehade jordtorpare och andra vid hemmanen fast bundna tjänare. Föga öfver torparne i ekonomiskt hänseende, ehuru socialt på en högre rangskala, stod hela den klass af småbönder, som uppkommit under inverkan af den för långt drifna jordstyckningen, och hvilka för sin bärgning voro beroende af inkomster utöfver det egna hemmanets afkastning. Slutligen de besutna bönderna och jordägarne, hvilka vid århundradets början utgjorde hufvudsumman af befolkningen, men nu i antal hunnit öfverflyglas af de nytillkomna folkelementen.

Det är som vi se en mäktig utveckling af samhället på bredden, som kunde bli hotande för den sociala jämvikten. Det är sant, att äfven den ekonomiska grundvalen för det hela, jordbruket, samtidigt vuxit på bredden. Mon den hade ej i lika mån vunnit i stadga. Ingenstädes hade i själfva verket laisser-aller-systemet mera ohämmadt regerat än vid tillvaratagandet af jordens naturliga hjälpkällor. I stället för ett klokt, för framtiden beräknadt brukningssätt var en långsam utsugning af jorden formligen satt i system, som ej alltför länge kunde dröja att fullt tydligt visa sina verkningar.

Tiden för utvandringens uppkomst och första utveckling.

Under nu följande tid, 1860-70-talen, framträda tydligt och med full styrka de missförhållanden på skilda områden, hvilka i sin grodd kunnat skönjas nnder föregående utveckling.

Med afseende på folkökningen erinra vi oss, att dessa decennier beteckna ett nära nog rent stillastående. Stagnation, för att icke säga tillbakagång, behärskar äfven näringslifvet. Vi kunna följa femårsperiod efter femårsperiod och se, huru tonen i landshöfdingarnes berättelser, när det gäller Dal, blir alltmera nedstämd. På alla områden går det utför, och Dal, som länge kunnat betraktas som ett föregångsland inom länet, står nu i sista ledet. I synnerhet södra fögderiet framdrages ständigt och ända fram till nuvarande tid som den ort, där efterblifvenheten är störst och missförhållandena djupast rotfästa. folkmängden hade mer än fördubblats. Skäl kunde alltså verkligen finnas tör att instämma i orden: »Den uppmuntran regering och ständer Jämnat folkökningen har lyckats förträffligt».Jfr s. 20.

En genomgripande social och ekonomisk omvandling hade samtidigt försiggått med hela samhället. Nya folkklasser hade växt fram med nya kraf för sin existens. Viktigast var uppkomsten af ett talrikt jordbruksproletariat, som för sin utkomst var helt beroende af hvarjehanda tillfällig arbetsförtjänst. Lägst på skalan stodo backstugusittare och andra smärre lägenhetsinnehafvare, hvilka mest voro utsatta för uppkommande

skiftningar i det ekonomiska lifvet. En något säkrare ställning innehade jordtorpare och andra vid hemmanen fast bundna tjänare. Föga öfver torparne i ekonomiskt hänseende, ehuru socialt på en högre rangskala, stod hela den klass af småbönder, som uppkommit under inverkan af den för långt drifna jordstyckningen, och hvilka för sin bärgning voro beroende af inkomster utöfver det egna hemmanets afkastning. Slutligen de besutna bönderna och jordägarne, hvilka vid århundradets början utgjorde hufvudsumman af befolkningen, men nu i antal hunnit öfverflyglas af de nytillkomna folkelementen.

Det är som vi se en mäktig utveckling af samhället på bredden, som kunde bli hotande för den sociala jämvikten. Det är sant, att äfven den ekonomiska grundvalen för det hela, jordbruket, samtidigt vuxit på bredden. Mon den hade ej i lika mån vunnit i stadga. Ingenstädes hade i själfva verket laisser-aller-systemet mera ohämmadt regerat än vid tillvaratagandet af jordens naturliga hjälpkällor. I stället för ett klokt, för framtiden beräknadt brukningssätt var en långsam utsugning af jorden formligen satt i system, som ej alltför länge kunde dröja att fullt tydligt visa sina verkningar.

Tiden för utvandringens uppkomst och första utveckling.

Under nu följande tid, 1860-70-talen, framträda tydligt och med full styrka de missförhållanden på skilda områden, hvilka i sin grodd kunnat skönjas nnder föregående utveckling.

Med afseende på folkökningen erinra vi oss, att dessa decennier beteckna ett nära nog rent stillastående. Stagnation, för att icke säga tillbakagång, behärskar äfven näringslifvet. Vi kunna följa femårsperiod efter femårsperiod och se, huru tonen i landshöfdingarnes berättelser, när det gäller Dal, blir alltmera nedstämd. På alla områden går det utför, och Dal, som länge kunnat betraktas som ett föregångsland inom länet, står nu i sista ledet. I synnerhet södra fögderiet framdrages ständigt och ända fram till nuvarande tid som den ort, där efterblifvenheten är störst och missförhållandena djupast rotfästa.:>2 EMIGRATIONSUTKEDNINGEN. BILAGA VHI. BYODEUNDEKSÖKNING AR.

Fråga vi oss efter orsakerna till denna omsvängning, kunna vi i stort sedt säga, att det. är reaktionen, som nu med all makt bryter in öfver Dalsland. Klagomålen öfver den lösa befolkningens oproportionerligt stora antal och jordbrukets oförmåga att längre lämna arbetsförtjänst åt den växande mängden människor höras allt starkare. Den totala frånvaron af hvarje slags husslöjd var en kännbar brist, som alltid varit utmärkande för södra Dal. Någon nämnvärd industriell rörelse fanns ej heller, som kunde öppna utsikter till uppehälle. Få hvarje hemman snart sagdt fanns i större eller mindre mängd öfverflöd på arbetsfolk, och slöseriet med arbetskrafter var ohämmadt. Som bevis på den ymniga tillgången på arbetskrafter denna tid kan man af äldre personer få höra berättas, hur i deras ungdom skaror af arbetssökande kommo och bjödo ut sig. På sommaren under bärgningstiden kunde de mot en ringa penning erhålla sysselsättning; »när vintern nalkades, voro de glada, om de kunde få stanna mot bara födan».

Under sädana förhållanden är det naturligt, att man så småningom började söka sig tillfälle till utkomst utom hembygden. Redan från slutet af 1850-talet kunna vi datera en begynnande utvandring till Norge, som hastigt växte i styrka och som i synnerhet för det västliga Dal blef af den största betydelse. Till Amerika torde man ännu i början af 60-talet endast i mera sällsynta fall vägat sig på att resa. Berättelser, mer eller mindre utsmyckade, gå ännu här och hvar i bygderna om den »förste emigranten', som numera i folk medvetandet hunnit blifva en hart när legendarisk personlighet. Från norra Valbo omtalas sålunda, att en torpare, bosatt i Järbo socken, var den förste, som reste öfver till Amerika. För att slippa betala de dyra respengarna gick ban först till prosten och hörde sig för, om det ej vore möjligt att ta sig öfver gående. Denne upplyste honom om det omöjliga i en dylik plan och förklarade tillika, för att afskräcka honom från bela företaget, att om han äfven börjat gå vid 2 års ålder och fortsatt tills ban blef 80 år, skulle han ändå inte nått fram. Torparen var emellertid obeveklig i sin föresats, och for med sin familj, sä snart de nödiga respengarna hunnit anskaffas. I socknen afvaktade man med spänning utgången af den vågade färden, tills bref ändtligen anlände om en lycklig öfverresa. — Denna skulle ha ägt rum

1862.

Snart nog randades dock tider, då det ej längre ansågs som ett underverk, att folk tog sig öfver till Amerika. Vid slutet af 1860-talet inträffade den för stora delar af vårt land ödeläggande jordbrukskris, sora var en föl jd af de synnerligen svåra, ännu i en äldre generations minne friskt lefvande missväxtåren 1867—68. Icke minst på Dal steg nöden till det yttersta under de hårda år, som nu inbröto. I flerfaldiga hem var den enda näringen bröd af bark.4. SUNDALs, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER.

lo

stundom uppblandad med hackelse af hafrehalm. »På vägarna kunde man få se folk i stora hopar, som gingo omkring och tiggde*. För att i någon män råda bot på eländet förekom i en del kommuner, att de nödställda uppdelades på de bättre lottade bönderna, hvilka förpliktade sig att efter förmåga ge dem arbete och underhåll. — Vill tnan till en viss tidpunkt förlägga den dalsländska emigrationens början, så kunna dessa barkbrödstider i alldeles speciell mening betecknas som dess födelseår. Vittnesbörden om de från denna tid alltmer vanliga Amerikaresorna äro enstämmiga. Stunden syntes nu ändtligen på allvar kommen, då sde svenska landtmännen blifvit luiga.de för flyttningar till Amerika».

Svårt är emellertid att afgöra, om hufvadprocenten af de utflyttande redan nu gick till Amerika. För den fattige var en resa öfver hafvet ännu förenad ined de största svårigheter, och vägen öfver norska gränsen eller till en bättre arbetsmarknad å inrikes ort ,Var lättare. I stort sedt torde därför 1870-talet, trots de tilltagande °ch alltmer lifliga förbindelserna med landet i fjärran västern, få betraktas som en utvandringens förberedelsetid, i sin mån förklarande våldsamheten i den stora emigrationsfloden under följande årtionde.

Till denna från och ined 1880-talets ingång starkt förökade utvandring föreligga emellertid ytterligare och mera djuptgående orsaker, hvilka närmare äro att se i samband med den vändning jordbrukets utveckling tagit i dessa bygder. 1867—68 års kris, hur genomgripande den än varit, var dock närmast en missväxtkris och sålunda af niera tillfällig natur. På utvandringen hade den verkat som den första starka stöten framåt, hvarigenom den väsentligt bidragit att ge fart åt densamma.

Ett årtionde senare kunna vi skönja uppkomsten af en ny kris, af annan natur än den nyss omtalade, oeh till sina följder långt mera vidtgående. Den blef äfven långvarigare, ty den kan sägas sträcka sig hela 1880-talet igenom. Med ett ord kunde man karakterisera denna långa och väl förberedda kris som hela det dalsländska jordbrukets bankruttförklaring. Vi ha redan i det föregående Sjort bekantskap med den allmänna karaktären af de bristfälligheter, sl>eciellt det ntsugningssystem, som vidlådde dalbons skötsel af jor-den. De tämligen ingående underrättelser om jordbrukets ställning, som vi äga från tiden omkr. 1880, visa, att utvecklingen fortgått i enahanda riktning som förut, och att vanvården som en följd däraf 11 pp nått sitt kulmen vid denna tid. I stort sedt synes därför den kris, som vi nu kunna tala om, bestå däri, att den dalsländska jordens produktionskraft slutligen nått ett minimum, då den vägrade att längre förränta sin ägares arbete och omkostnader.

Till belysande af förhållandena under denna förfallsperiod kan "et vara al' intresse att se till hvad en forskare, som vid slutet af 3—08220134 eMigRATIONSUTREDNINGEN'. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNInG AR.

1870-talet besökte södra Dal i och för praktiskt geologiska undersökningar, har att säga om jordbrukets tillstånd i de af honom beresta nejderna1. På grund af de många goda egenskaper, som ban funnit vara utmärkande för de allmännast förekommande jordslagen framhåller han, att man kunnat förvänta, »att säkra och ymniga skördar alltid vore att påräkna». Att ett alldeles motsatt förhållande ägde rum, var alltså ingalunda jordmånens fel. »Få trakter i vårt land», säger förf., »torde kunna erbjuda en jordmån, som utan att alldeles utsugas tillåter att 3 till 5 hafregrödor tagas efter hvarandra, utan annan gödsling än som kommit höstsädet till del». På nyodlingsjord stannade det ej vid angifna antal hafregrödor. Där kunde hafre odlas ända till 12 å 13 år i rad, tills jorden ej längre lönade odlarens möda. Jorden fick sedan igenvalla sig själf för att efter flere år af »hvila» ånyo bli utsatt för samma fürfaringsmetod. Dessa för fäfot liggande trädor hade på Dalhoslätten erhållit en särskild benämning,

»lerkenträde», i sin mån vittnande om deras af ålder utbredda vanlighet. Af detta namn, som ännu är allmänt förekommande, kan man få höra olika tolkningar, men antagligen är den af förf. återgifna den riktiga, nämligen att »därmed anges ändamålet att förr eller senare kunna locka (»lerka») sig till en eller annan hafreskörd». Det i Valbo för samma sak använda uttrycket, »svälteckre», är om möjligt ännu mera betecknande.

Hvad angår själfva brukningssättet, var jordens bearbetning trots den goda tillgången på arbetskrafter synnerligen bristfällig och den lättvindigast möjliga. Samma extensiva odling, med hafre som hufvudsäde, härskade, om möjligt ännu mera ohejdadt än i forna tider, då en något så när god afkastning ännu kunde vinnas utan allt för stora ansträngningar. Allt gick i det längsta i de gamla hjulspåren, och »den på andra orter vunna erfarenheten om verkan af ett på rationella grunder fotadt brukningssätt hade ännu ej trängt till Dalsland».

Närmast gälla dessa uttalanden det egentliga Slättdal (östra Sun-dal och södra Nordal), men utlåtanden af liknande art möter man äfven rörande andra trakter af Dals. De talrika berättelser om gamla tider, som jag själf hade tillfälle att inhämta, äro väl ägnade att bekräfta ofvan meddelade utsagor. Sålunda omtalade, en bonde i Råggärds socken, att dä ban tillträdde sitt nuvarande hemman (1879). var den gamla brukningen rådande, med 3 vallar och 5—6 hafro-

1 Det fii]j ii ii dt1 är hämtadt ur A. Lindströms berättelse inn dc af hnunm sommaren 1878 fBretnuna undersökningarna ii Dalbosliltteø, införd i Älfsborgs liins liushMlnings; sfillskaps tidning 1879, n:r 10 oeh 11: i utvidgad form är berättelsen publicerad 1885 i »Sveriges geologiska undersökning», n:r 72.

* Eu liknande undersökning som den anförda utfördes af II. Juhlin-Dannfelt sommaren 1879 i Frändifors. ödeborgs, Torps och Valbo-Ryrs socknar. Redogörelsen linnes iulord i Älfsborgs läns hushållningssällskaps tidning 1880 n:r 10 oeh 11.4.

skördar. På de uppbrutna odlingsmarkerna hade hafre skördats väl 1 20 år utan gödsling. Företrädaren, hans svärfar, hade varit en stor »vallbrytare» och brännt svårt. Somlig jord hade t. o. m. blifvit bränd för andra gången, hvarigenom den blifvit alldeles omöjlig att odla, då plogen ej förmådde tränga igenom den stenhårda leran. Många gårdar företedde likartade förhållanden. På 80-talet kom en kris i socknen. Vid denna tid lades i allmänhet nyodlingarna igen till bete. Efter en del år voro flere af dem förvandlade till ofruktbara ljungfält. En fördel vanns på sätt och vis därmed, i det. jordegarne fingo smärre arealer, som de nu började att bruka omsorgsfullare.

På Sundal äro slätterna i Erikstad af gammalt ryktbara för en Utsträckt hafreodling. En person, som i början af -70-talet besökte dessa trakter, berättade, att fälten buro utomordentligt magra och klena skördar. Till en gammal bonde hade ban framställt en fråga, °ni man aldrig här brukade gödsla på åkrarna. Af bonden fick han till svar, att så vidt han kunde minnas, hade de i hans tid aldrig fått någon gödsel. — Som synes florerade det gamla ensädet ännu 1 all sin glans. »Man tog hafreskördar, ända tills jorden knappt gaf a«dra kornets.

Ity] i ka uppgifter om ett i högsta mått vårdslösadt jordbruk 'inder denna tid skulle kunna mångfaldigas snart sagdt för hvar socken. Att särskildt jordens gödsling var så till ytterlighet brist-killig, hade sina naturliga skäl i en nära nog totalt försummad ladugårdsskötsel. Utfodringen var den sämsta tänkbara. Det klena höförrådet togs i första hand i anspråk för hästarnas räkning, och det var godt, om kvinnorna någon gång lyckades stjäla undan litet at korna. Hafrehalm var deras förnämsta födoämne, och där denna tog

slut, använde man hästgödsel. Skörhet i benen var en allmänt forekommande sjukdom hos korna, och på många ställen måste de resas upp om morgnarna, när de skulle mjölkas. Produkterna från ladugårde n voro äfven under sådana förhållanden minimala. Betecknande är en historia från ett större hemman i Grinstad, där bonden iör sitt husbehof emellanåt var tvungen att köpa smör af torparen.

den grad härskade hafren i hushållningen, att allt betraktades som oviktigt vid sidan af denna jordbrukarens hufvudsakliga, för att inte säga enda försäljningsprodukt. Det hörde endast till systemet, att råg odlades i så ringa mängd, att det knappt räckte för det egna behofvet. Hafrebröd begagnades därför också allmänt af befolkningen i

stället för rågbröd.

Där hafreslätterna utbredde sig vidast, där voro ock missförhållandena djupast oeh som mest typiskt utvecklade. Och hafrelan-||et framför alla var Sundal. Den åkerareal, som här tillkom hvarje brukare, var i allmänhet större än i de väster- och norrut belägna:>36 EMIGRATIONSUTKEDNINGEN. BILAGA VHI. BYODEUNDEKSÖKNING AR.

häraderna. Bland annat därför var äfven slöseriet med jord och arbetskrafter här längst drifvet, ett, omdöme, som främst af sundals-borna själfva bestyrktes. — Den sorglösa slösaktighet, som sålunda länge gjort sig gällande vid jordens skötsel, synes ej alldeles ha undgått att på själfva folklynnet afsätta något af sin prägel. Särskildt sundalsbonden var under gamla tider, då hans åker ännu ej alldeles sinat ut, känd för en viss böjelse för öfverdåd. »Nordals-bönderna», berättade mig en äldre hemmansägare från Dalskog, »betraktades alltid som fattiglappar af de rika och storkaxiga bönderna på Sundal». När de vid marknadstillfällen kommo körande, med pengarna, ej sällan uppgående till 1,000-tals kronor, enligt vanan förvarade i hästtäcket, »då var det ej godt för en nordaling att möta en sundaling». Förnämligast i de östliga socknarna, i Bolstad och Gestad, var den egentliga hemvisten för de stora hafrepatronerna, hvilka om höstarna plägade draga ned genom häradet för att i Vänersborg sälja den inbärgade säden, själfva åkande i kariol i spetsen för sina långa, af torpare och drängar körda hafreforor.

Den böjelse för en viss sorglöshet och extravagans, som de goda hafretiderna uppammat hos dalbon, kom särskildt till synes i en allmänt utbredd håg för öfverdrifna spekulationer och lättsinne i affärer. Redan Lignell omtalar »ett i flere fall ovälkommet gårdfarihandlare-skap med fastigheter, ett ordentligt schackrande med landtegendomar, som vore de handelskram».1 Äganderätten till fastigheter var stadd i mycken rörlighet, och samma förf. omnämner, att företrädesvis inom södra domsagan öfvergingo ansenliga delar af ridderskapets och adelns såväl som ofrälse ståndspersoners jord genom köp i bönders ägo. Då landshöfdingen i sin ämbetsrapport 1865 framhåller, att välståndet inom länet varit i sjunkande »å en enda ort, eller Dalslands södra fögderi», anger ban som hufvudorsak därtill, utom ett i allmänhet vårds-lösadt jordbruk, »att allmogen under uppjagade priser inlåtit sig i jordegendomsköp, utan tillgång att kunna betala, hvaraf följt skuldsättning och obestånd». En jordbrukare, som väl kände förhållandena, försäkrade mig, att under den tid, han varit bosatt på Sundal, eller åren 1874—89, hade de större gårdarna inom detta härad bytt om ägare väl två à tre gånger hvardera.

Dessa uppgifter om en stark föränderlighet i egendomsförhållandena och däraf förorsakade menliga ekonomiska verkningar kunna bestyrkas af tillgängligt statistiskt material. Efterföljande tabell anger femärsvis saluvärdet dels å frivillig, dels ä utmätningsvis försåld egendom i Nordals, Sundals och Valbo domsaga under tiden 1857—1904:4. SUNDALS, NORD ALS OCH VALBO häRADER. lo

Åren J/il'mf Efter utmätniruj g

såld egendom. och konkurs.

1857/60..... 2.121.669 kr. 311,808 kr. 2,133,477 kr.

1861/65 ..... 3,563,175 » 212,841 > 3,776,016 »

1866/70 ..... 3,157,943 > 878,150 » 4,086,093 »

1871/75 ..... 3,446,257 > 363.923 » 3:810,180 >

1876/78 ..... 2.355,509 » 156.250 » 2,511,759 »

1879/80 ..... 1,506,924 . 533,005 > 2,039,929 •

1881/85 ..... 3,781,918 » 646,289 » 4,428,207 »

1886,90 ..... 4.033,570 » 469,8-10 > 4.503.410 .

1891/95 ..... 3,797,606 » 416.898 > 4,244,504 »

1896 00 ..... 3,758,034 » 276,272 > 4,034,306 >

1901/04 ..... 3,953,486 » 140,824 » 4,094,310 ,

Se vi pa den första af ofvanstående sifferkolumner, framgår, att försäljningssummorna alltsedan 1861 hållit sig på ungefär samma plan, au'(l någon stegring fr. o. m. 1876, utvisande hela tiden en liflig egendomsomsättningl. Den andra kolumnen företer däremot betydande ojämnheter och är för växlingarna i jordbrukarens ekonomiska ställning synnerligen belysande. Under det värdet af utmätningsvis såld egendom 1861—65 ännu är jämförelsevis blygsamt, stiger summan under nästa period ofantligt. Sambandet med den under dessa år infallande svåra missväxtkrisen är gifvet. Nästa period sjunker summan anmärkningsvärdt, för att under den därpå följande åter i påfallande grad höjas, uppgående ensamt de tvenne åren 1879—80 till den afsevärda siffran af 533,005 kr. Efter denna tid '<an nian spåra en jämn, ehuru långsam nedgång fram till våra dagar.

Det begär att spekulera i jord, som sålunda kunde sägas vara fr'1- dalbon utmärkande, hade fått rikligare näring, allt eftersom möj-'igheterna att erhålla kontanta lån blifvit lättare. Ar 1865 öppnades •Enskilda banken i Vänersborg, och tidigare hade Värmlands hvpoteks-förening, som jämväl omfattade Dal, varit i verksamhet. Den roll I'"" godt och kanske framför allt på ondt. som hypotekslånen spelat 1 det svenska jordbrukets historia, torde knappast kunna öfverskattas. hör Dalslands vidkommande ha de varit i högsta grad ödesdigra. Meningen med dessa län, att jordbrukaren med deras hjälp skulle hunna förbättra sin gård genom införande af ett intensivt jordbruk, förstod man icke här. Tvärtom blef raka motsatsen följden, då man 1 rent spekulationssyfte eller för att ytterligare öka sin egendoms-a,,eal använde dem att utföra nyodlingar eller till köp af mera jord.

det mest olycksbringande sätt gjorde sig sålunda här dalbons smak för att utvidga sin jord gällande. Efter krisen vid 60-talets slut blef den allmänna ställningen någorlunda upphjälpt under de "Sceptionellt goda ären i början al' 70-talet. Hafren steg då tidtals ända till n tunnan. Men denna tid var, såsom förut påpekats

v 1 Det kan 1 delt» sammanhang nämnas, att sammanlagda taxeringsvärdet à jord-IRo^.tøhet för hein domsagan liren 1880—1904 växlat mellan 21,971,100 och 18i825,350 kr.38 EMIGRATIONSUTREDNINGEN'. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNING AR.

och som ilen anförda tabellen äfven klart utvisar, blott en frist mellan tvenne kriser. När hafrepriserna åter mot slutet af detta årtionde sjönko, för att hela 80-talet hälla sig kvar på en låg nivå, förmådde jorden ej längre bära den belastning, som en oförnuftig skuldsättning lagt på densamma. Och då bönderna, för undkommande af tillfällig förlägenhet, på manga håll nödgats anlita hjälp i flere banker, bidrog detta endast att ytterligare förvärra situationen.

Såsom betecknande för bela det ekonomiska system, som med så fördärliiga följder gjorde sig gällande, kan anföras en historia, som man med förkärlek plägade draga fram, när det gällde att belysa gamla tiders förhållanden. En förmögen bonde pä östra Sundal hade med hjälp af liypotekslän anskaffat gärdar åt sina sex söner. Dessa räknades alla till de största liemmansägarne hvar i sin socken, och väldiga hafrekvantiteter såldes årligen från deras hemman. Vid tiden 1870—80 gjorde de alla konkurs, den ene dragande den andre med sig i fallet. En bel del andra med dem ekonomiskt lierade gingo samma väg. Detta är endast ett exempel, men det kan räknas som fullt typiskt. Dylika fallissemang, ehuru i mindre skala, förekommo i socknarna litet hvarstädes; öfver allt fick jag den starkaste bekräftelse pä hur vanligt det var, att bönderna »spelte ut» i forna tider. Dock voro konkurserna enligt samstämmiga intyganden vida tätare på Sundal än på Nordal och i Valbo. Öfverallt gaf inan äfven hypo-tekslänen en väsentlig skuld till den ruin, soin tycktes vara öfverhängande för alla. Så mycket torde äfven vara säkert, att dessa i betydlig mån bidrogo att förvärra det ytterst pä jordbrukets usla tillstånd beroende allmänna förfallet och att särskildt pä en del orter göra detta riktigt ohjälpligt.

En omständighet, och den ingalunda oviktigaste, återstår slutligen att beröra, när det gäller att förklara den stora efterblifven-heten på södra Dal. Och det är bristen på kommunikationer, hvarigenom denna landsända alltför länge varit lämnad åt sig själf, så godt som totalt utestängd från alla väckande och framåtdrifvande inflytelser från andra håll. Till ytterlighet obekväma afsättnings-lörhållanden var äfven en olägenhet, hvaröfver klagomålen i lands-höfdingarnas berättelser just beträffande denna del af länet alltsedan 1830-talet regelbundet återkomma. Länga landsvägsresor, för Nordals-oeh Sundalsbor till Vänersborg, för inbyggarne i Valbo till Uddevalla eller äti

mer öfver norska gränsen till Fredrikshald, försvårade i hög grad försäljningen af landtmannaprodukter. En af de viktigaste förutsättningarna för uppkomsten af ett intensivt, på rationella grunder skött jordbruk saknades alltså. Denna brist syntes dock på väg att vid denna tid blifva afhjälpt. Ar 1879 öppnades nämligen för trafik Bergslagernas järnväg, löpande från norr till söder genom Nordal och Sundal, samt Dalslands järnväg, hvilken från Mellerud tvärs

öfver landskapet utgör förbindelseled med Norge. Men det var som om denna hjälp kommit något för sent. I första hand såg det ut som om de förbättrade kommunikationerna endast skulle tjäna att underlätta vägen för de emigrantkontingenter, som nu i allt större skaror öfver Göteborg eller andra hamnar sökte sig bort från hemlandet.

» » •

Genom de två senaste decenniernas utveckling kunde tiden med skäl sägas ha blifvit fullt mogen för den emigration i större skala, som vi kunna räkna fr. o. m. början af 1880-talet. Förhållandena Pä södra Dal hade blifvit sådana, att befolkningens bela existens syntes hotad i grunden. Den reaktion på det jordbruksekonomiska området, som nu hunnit ta steget fullt ut, hade i lika måtto undergräft marken för alla samhällsklasser. För bonden såväl som för backstu-sittaren var det nödvändigt att finna en väg ur trangmålet där berama. Och den vägen syntes desto lättare att finna, som den redan sedan åtskilliga år var väl upptrampad.

Angående dimensionerna af det nu följande årtiondets utvändig hänvisas till det föregående och i samband därmed behandlade befolkningstabeller. I anslutning till dessa skall endast ett och annat tilläggas om emigrationens förlopp och omfattning å olika orter.

Det synes stå i full öfverensstämmelse med vår skildring af det °konomiska tillståndet, att »afdikningen» var störst på det egentliga Slättdal. Högst äro sålunda emigrantsifirorna för de typiska slätt-socknarna i öster, Gestad, Bolstad, Grinstad och Järn (jfr. Tab. 3 0cb 4.) >På Sandal var ej ovanligt denna tid att få se stugor öfvergifna af sina invanare och med brädlappar spikade för dörrar "ch fönster.» Det var också vida vanligare i detta härad än annorstädes, att bönderna själfva lämnade sina gårdar och foro till Arne-wka. Ibland kunde iråkad konkurs ge anledning till att man reste m°d hustru och barn. Ej sällan hände emellertid, att husfadern for e»sam från det skuldsatta hemmanet i afsikt att tjäna in pengar oeh rädda den vacklande ställningen, lämnande familjen kvar att tills vidare reda sig bäst den kunde.

Var lyckan god, kunde det då gå som det gick för en hemmansägare på södra Sundal, hvilken om sina öden meddelade mig följande. <J,-nom köp af närliggande jord hade ban utvidgat sitt hemman, ("'b under de dåliga ären i början af 1880-talet hotade skulderna att 8tlga honom öfver hufvudet. Han anställde då auktion på sitt lösöre och sin kreatursuppsättning, arrenderade ut gärden på tre år åt en brukare samt ställde själf kosan till Amerika. När de tre åren voro fångna, kom ban hem med kontanter tillräckliga att betala skulden °ch sätta hemmanet i skick på nytt.Oftast hände dock, att fäder eller söner, som rest i förväg, efter någon tid, när de arbetat ihop nog respengar, läto familjen följa efter till Amerika. I synnerhet småbrukare och ungdomen i småbrukarhemmcn öfvergåfvo på så sätt i stort antal sina otillräckliga och utmagrade hemmanslotter.

Hastigast decimerades dock, såsom naturligt var, den i egentlig mening egendomslösa befolkningen. Utom de minskade möjligheterna till arbete vid jordbruket tillkom, att en annan, visserligen tillfällig, men så länge den varade rätt afsevärd näringsutväg alldeles upphört i och med de afslutade järnvägsanläggningarna. Denna omständighet torde ej i oväsentlig grad ha bidragit att under åren närmast efter 1879 stegra emigrationen. Svårigheten för den fattiga torpare- och backstusittarebefolkningen att anskaffa medel för öfverresan var till en början rätt stor. Man fick för det mesta låna sig fram, och amerikalån erhöllos också jämförelsevis beredvilligt, då erfarenheten visade, att de i de flesta fall både snabbt och punktligt återbetalades. Åtskilligt geschäft af mindre tilltalande art drefs äfven med dylika lån. Bondeprocentare funnos här och hvar, som lånade ut pengar åt

emigranter mot hög procent och revers å belopp, som vida öfverstego den verkliga lånesumman.

I allmänhet synes befolkningen i de skogrikare trakterna haft lättare att hålla sig kvar vid hembygden. Att skogen direkt hjälpte till att hålla ekonomien uppe, är oförnekligt. Missbruken vid jordens skötsel hade här ej heller gått så långt. Man hade haft mindre resurser att hushålla med, och de hade i samma mån blifvit bättre tillvaratagna. En så allmänt utbredd ekonomisk förlägenhet bland bönderna hade därför aldrig varit rådande på Nordal och i Valbo som på Sundal. Sämre undantag utgjorde dock vissa orter i norra Valbo, särskildt Järboslätten, där förhållandena voro tämligen likartade med dem på Sundalsslätten.

Vill man sammanfatta orsakerna till emigrationens uppkomst och första utveckling på södra Dal, kunna de med ett ord kallas ekonomiska; eller närmare uttryckt: det var *ekonomisk nöd,* som dref folket ur landet. Om man så vill, kan man äfven tala om öfverbefolkning. Något i den vägen synes redan ha föresväfvat Lignell, då han vid seklets midt gjorde följande märkliga öfverslag af folkmängdens tillväxt: »Fortfar tillökningen årligen på samma sätt, eller än värre om den blifver större, torde väl en gång den tid komma, då man allvarligen behöfver bedja Gud om en ny digerdöd, ty näringsmedlen lära ingenstädes på jorden vara outtömliga.»A. a. II s. 5. Denna digerdödsförkunnelse syntes efter ett 30-tal år på väg att gå i uppfyllelse, ehuru visserligen på ett sätt, som anförde författare näppeligen kunnat ana sig till. Det afgörande därvid var emellertidsnarare, att näringsmedlen höllo på att bli uttömda, än att folkmängden för mycket ökats. I fråga om befolkningens existensmöjligheter kan ju detta i det närmaste komma på ett ut. Som resultat kvarstår, hvad äfven hela vår undersökning hittills gifvit vid handen, att den dalsländska jorden vid denna tid ej mäktade föda den befolkning, som där sökte sitt uppehälle.

Nuvarande jordbruksförhållanden.

Af den historiska redogörelsen framgår, att 1880-talet för Dal var en tid af upplösning på alla områden. Befolkningen flyttade i masstal till Amerika för att rädda sig undan fördärfvet där hemma. Jordbrukaren mäktade ej längre kämpa mot de svårigheter af allebanda slag, som hopade sig omkring honom och hotade hans existens. Då han ofta blef tvungen öfverge sitt hemman, blef följden, att jorden tidt och ständigt bytte om ägare. Jordvärdet var stadt i stark nedgång, och de låga jordprisen lockade till öfverdrifna spekulationer; om en och annan, som spart undan disponibelt kapital, berättas, att han denna tid gjorde lysande affärer i hemmansköp. Från denna tid daterar sig äfven bosättningen af en hel del västgötar särdeles på östra Dal, hvilka passade på att tillhandla sig jordegendomar under då rådande gynnsamma pris.

Det är naturligt, att under dessa förhållanden försvårades, för att inte säga omöjliggjordes, hvarje allvarligare sträfvan att föra jordbruket framåt. En del missväxtår tillkommo och bidrogo i sin mån att betänkligt pressa ned den ekonomiska ställningen. Men om 80-talet sålunda i hög grad var en det allmänna förfallets tid, var det tillika en öfvergångstid, under hvilken förbereddes den omläggning af jordbruket efter moderna och rationella grunder, som efter föregående tiders misshushållning och vanvård nu ändtligen framstod som en tvingande nödvändighet. Det är anmärkningsvärdt, ehuru På samma gång endast naturligt, att emigrationen just under denna öfvergångstid nådde sin största omfattning. Den utveckling, som under senaste mansålder drifvit fram det svenska jordbruket på nya banor och åvägabragt inom jordbruksnäringen en omhvälfning, jämförlig med den, som försiggick under förra delen af 1800-talet, denna nya utveckling begynner på Dal långt senare än i de flesta andra jordbruksbygder i vårt land. Det är skäligt att erinra sig denna omständighet, när man i våra dagar, om äfven med rätta, talar om den stora efterblifvenheten på Dal. Ty i stort sedt är förklaringsgrunden därmed historiskt gifven till att man här ännu hunnit med så litet, och att Dal, trots de senaste 10—15 årens snarare, att näringsmedlen höllo på att bli uttömda, än att folkmängden för mycket ökats. I fråga om befolkningens existensmöjligheter kan ju detta i det närmaste komma på ett ut. Som resultat kvarstår, hvad äfven hela vår undersökning hittills gifvit vid handen, att den dalsländska jorden vid denna tid ej mäktade föda den befolkning, som där sökte sitt uppehälle.

Nuvarande jordbruksförhållanden.

Af den historiska redogörelsen framgår, att 1880-talet för Dal var en tid af upplösning på alla områden. Befolkningen flyttade i masstal till Amerika för att rädda sig undan fördärfvet där hemma. Jordbrukaren mäktade ej längre kämpa mot de svårigheter af allebanda slag, som hopade sig omkring honom och hotade hans existens. Då han ofta blef tvungen öfverge sitt hemman, blef följden, att jorden tidt och ständigt bytte om ägare. Jordvärdet var stadt i stark nedgång, och de låga jordprisen lockade till öfverdrifna spekulationer; om en och annan, som spart undan disponibelt kapital, berättas, att han denna tid gjorde lysande affärer i hemmansköp. Från denna tid daterar sig äfven bosättningen af en hel del västgötar särdeles på östra Dal, hvilka passade på att tillhandla sig jordegendomar under då rådande gynnsamma pris.

Det är naturligt, att under dessa förhållanden försvårades, för att inte säga omöjliggjordes, hvarje allvarligare sträfvan att föra jordbruket framåt. En del missväxtår tillkommo och bidrogo i sin mån att betänkligt pressa ned den ekonomiska ställningen. Men om 80-talet sålunda i hög grad var en det allmänna förfallets tid, var det tillika en öfvergångstid, under hvilken förbereddes den omläggning af jordbruket efter moderna och rationella grunder, som efter föregående tiders misshushållning och vanvård nu ändtligen framstod som en tvingande nödvändighet. Det är anmärkningsvärdt, ehuru På samma gång endast naturligt, att emigrationen just under denna öfvergångstid nådde sin största omfattning. Den utveckling, som under senaste mansålder drifvit fram det svenska jordbruket på nya banor och åvägabragt inom jordbruksnäringen en omhvälfning, jämförlig med den, som försiggick under förra delen af 1800-talet, denna nya utveckling begynner på Dal långt senare än i de flesta andra jordbruksbygder i vårt land. Det är skäligt att erinra sig denna omständighet, när man i våra dagar, om äfven med rätta, talar om den stora efterblifvenheten på Dal. Ty i stort sedt är förklaringsgrunden därmed historiskt gifven till att man här ännu hunnit med så litet, och att Dal, trots de senaste 10—15 årensuppryckningsarbete, företer en ganska nedslående bild i jämförelse med andra, mera försigkomna jordbruksområden inom länet.

Att dalbon numera dock slagit in pä den rätta bogen och åtminstone fått upp ögonen för det intensiva jordbrukets fördelar visa bl. a. de ansatser, som under senare år blifvit gjorda för ladugdrdssJcötselns befordrande. Ännu för ett femtontal år tillbaka torde den stora hufvudparten af sädesskörden gått till försäljning. Från en station pä Sandal uppgafs sålunda, att vid denna tid omkring 000 vagnslaster hafre årligen transporterades till afsalu söderut; numera uppgår antalet knappt till 50. Uppgifter gående i samma riktning erhöllos frän många håll och vitsordades allmänt af spannmålshandlare i bygderna. I stället för att sälja sin spannmål har allmogen numera allmänt börjat använda den till utfodring af sina kreatur och samtidigt lägga an på afsättning af ladugårdsprodukter.

En viktig roll spelar härvid mcjerirörelsen, hvarigenom bönderna först riktigt kommit till insikt om, att det var möjligt att draga kontanter ur ladugården. Särskildt på Dalboslätten ha mejerierna vunnit den spridning, att de blifvit en verklig faktor att räkna med för jordbrukarens ekonomi. I hvarje socken finnas ett eller flere ostmejerier, hvilka mottaga mjölk frän jordbrukarne i den närmast omgifvande trakten. Tillförseln är emellertid i de flesta fall .jämförelsevis ringa, vid de mindre mejerierna 400—000 liter dagligen sommartid, vid de större 800—1,200 liter. I en del socknar är i stället antalet dylika mejerier desto större, exempelvis i det lilla Grinstad, där de äro 5 stycken. Ofta är det handlande, som tillika äro mejeritörestandare, eller också, och vanligast, en företagsam bonde, hvilken af sina grannar tar emot mjölk att jämte afkastning från den egna gården användas till ostberedning. I vanliga fall betalas mjölken med ett pris af 7 öre per liter, på ett par ställen något mera, men ibland äfven mindre. Osten afsättes direkt till olika platser i landet, Uddevalla, Göteborg, Stockholm m. fl. orter. Speciellt mesost gick före mellanrikslagens upphäfvande i rätt stora partier till Norge, en trafik som dock efter tullsatsens höjande bragts att afstanna.

Det är otvifvelaktigt, och det bekräftades äfven öfverallt, att mejerierna verkat ofantligt mycket för att höja jordbrukets allmänna ni va. Detta omdöme gäller äfven Valbo härad, ehuru utvecklingen här delvis tagit en annan vändning. Anläggning af ostmejerier i samma stil som på Sundal har här aldrig förekommit, och utsikterna

för mejerirörelsens framsteg torde här numera vara rätt klena-Ursprungligen ha funnits tre smörmejerier, i llögsäter, Färgelanda och Torp, hvilka tidvis kunnat glädja sig ät jämförelsevis god tillförsel, och hvilkas största betydelse legat i den uppfostrande inverkan de under första tiden af sin tillvaro utöfvat på allmogens landt-4.

hushållning. Numera spela de en ringa roll, och det i Högsäter har t- o. m. alldeles upphört. Orsakerna till att bönderna här allmänt dragit sig ifrån mejerierna äro mångahanda. Handseparatorer äro införda på hvarje hemman, och man finner det fördelaktigare att s.jälf tillverka smör för afsättning till landthandlare eller till afsaln v>d stadsbesök. För dem som bo i närheten af stationerna faller det S1g äfven onekligen mera vinstgifvande att direkt sända mjölken eller smöret till staden. Vidare behöfver man mjölken hemma för Uppfödande af svin och kalfvar, och hvad som blir öfrigt är ofta nog s» litet, att det föga lönar sig att forsla till mejeriet. A en del orter förefaller det också, som om uppfödande af djur till försäljning skulle vara synnerligen lönande. Särskildt Högsäters pastorat, omfattande de fem nordligaste socknarne af Valbo, är sedan gammalt kändt för en uppdrifven svinafvel. 1 snart sagdt hvarje bondgård och äfven på torpställen, som äro något så när stora, håller man en eller flere »lagsuggoo, oeh de inkomster man gör sig af dessa äro lcke ringa. En stor del af det öfriga Hal erhåller från norra Valbo v'd marknaderna i Bäckefors och Mellerud sitt nödiga förråd af spädgrisar.

Hufvudorsaken till mejerirörclsens ringa framgång är dock den ståndpunkt, som ladugårdsskötseln på det hela taget ännu intar. Sundal, där som nämndt ett större antal små ostmejerier växt "'am, bära sig dessa, trots de låga driftkostnaderna, egentligen endast i de fall, där de äro förlagda till en bondgård, d. v. s. i före-ning med jordbruk och sotn binäring till detta. En bonde, som hål-'er ett ostmejeri, är ej ekonomiskt beroende af detta, och följaktligen betyder

det för honom mindre, om tillförseln af mjölk aftar eller ojämn. Detta är nämligen i hög grad fallet, sä att mjölktill hirsoln vintertid vid de flesta mejerier ej uppgår till hälften af de kvantiteter, som erhållas sommartiden. De jämförelsevis låga mjölk-prisen göra också, att producenterna tidvis, dä smöret står högt i l)ris, behålla mjölken hemma för egua ändamål. Följden har blifvit, °tt särskildt yrkesmejeristernas ställning är ganska osäker, och att en del

af dem blifvit tvungna att upphöra med sin rörelse. Vid tillfrågan om möjligheterna för upprättande af ett andelsmejeri på Sundal förklarade en jordbrukare, att saken nog vore god, men ll»nu, så länge mjölkproduktionen vore så låg som för närvarande, knappast genomförbar. Erfarenheterna från andra håll kunna ej helier Säglls]0C|{(1 till försök. Andelsmejeriet i Mellerud, för öfrigt 'let enda existerande i dessa bygder, för trots sitt fördelaktiga läge en ^onomiskt tämligen tynande tillvaro. Exempel finnas dock, som visa, ett smörmejeri i större skala kan löna sig. Utom det i Mellerud lin"es ett i Öra socken med en tillförsel af i rundt tal 2,000 liter ('agligen, hvilket enligt innehafvarens utsago bär sig ganska bra.

Orsaken till den ringa och ojämna mjölkproduktionen är den ännu allmänt förekommande rxtensiva utfodringen af korna. Det är väl sant, såsom ofvan har blifvit antydt, att betydliga framsteg blifvit gjorda pä de senare åren, men åtskilligt återstår dock, innan dalbon öfvervunnit detta gamla fel i hushållningen. »Bönderna ha i allmänhet för mycket jord och för få kor», utlät sig en jordbrukare pä Slättdal. »Ladugårdarne äro dåliga och djuren utfodras magert. Man lägger allmänt an på att drifva korna under sommaren, och de kalfva därför vanligen fram på våren. Följden är, att mjölk-afkastningeu under vintern sjunker ganska ansenligt. Rotfruktsod-ling har svårt att slå igenom. Man är rädd att våga något och tycker att arbetet på rofvorna blir besvärligt och kostsamt;* Den svältfodring, som i forna tider var allmän, torde väl numera få anses tämligen ovanlig, ehuru den här och hvar ännu förekommer; men som regel gäller, hvad en småbrukare, själf ifrigt intresserad för sin ladugårds förbättring, yttrade, att »bönderna vilja ej kosta på något på sina ladugårdar». Eller åtminstone med någon modifikation af omdömet: alldeles för litet. En och annan finnes, som väl inser nyttan af kraftfoder och som efter behof årligen köper hem ett antal säckar linfrömjöl eller raps. Pä sådana hemman, där man kommit sig fram litet bättre, finnes äfven i vanliga fall ett rof-Jand, ännu visserligen af rätt blygsamma dimensioner, men dock

utvisande, att man här kommit till insikt om fördelen af utfodring med rotfrukter. Att rotfruktsodlingen dock ännu är så föga utbredd beror till stor del på att den först under de allra sista åren börjat få någon vidsträcktare spridning; den betraktas därför af bönderna hufvudsakligen som en försöksodling, hvars nytta ännu är alltför osäkert pröfvad. Bristande tid och arbetskrafter utgöra därjämte i detta afseende en kraftig hämsko.

En föreställning om ladugårdens ännu alltför ringaktade ställning i det dalsländska jordbruket får man redan af det skick, hvari uthusen pä bondgårdarna i allmänhet befinna sig. Boningshusen äro ej sällan relativt nyuppförda, bildande mången gång en skarp kontrast till den gamla grå uthuslängan af trä, hvilken står kvar från fars eller farfars tid, skröplig till utseendet och ofta i sig innehållande på en gång vagnslider, stall, loge, ladugård, svinstia och afträde. Djuren ha det ofta till ytterlighet trängt, mörkt och osundt, och det är därför blott naturligt, att en rationell skötsel blir omöjlig. Ryktning är bl. a. en sak, som man mångenstädes inte har en aning om. Äfven med den bästa utfodring måste under sådana förhållanden allt arbete pä ladngårdsskötselns höjande förbli tämligen resultatlöst.

Det är tydligt, att med de bristfälliga och otidsenliga stall ocli ladu-gardar, som ännu äro de vanliga, är svårigheten stor lor landtbrukaren

att på ett rationellt sätt taga vara på kreatursspillningen, äfven på (le ställen, där man annars fått klart för sig vikten af denna sak. På tal om jordbruksförhållandena kom det ofta och med särskild styrka fram, att det värsta felet med böndernas jordbruk var, att de ej förstodo ta reda på gödseln. Ty gödsling är något, som den afmagrade dalsländska jorden, efter all utsugning i forna tider, framför allt behöfver. Gödselstäderna äro för det mesta illa anordnade, så att gödseln förfares oeh den flytande spillningen rinner undan till ingen nytta. På en del håll träffar man ännu på den gamla oseden att borra hål i ladugårdsgolfvet för att härigenom på ett lätt och bekvämt sätt hälla det torrt och rent. Ett så ypperligt strömedel som torfströ är dock för dalbon jämförelsevis lätt tillgängligt, och det är beklagligt, att det ännu kommit till så ringa användning. Torfmossar förekomma nämligen nära nog i hvarje socken, och särskildt På Sundal och i norra Valbo rinnas sädana af stor utsträckning. Endast i mer sparsamma fall ser man dock, att hemmansbrukarne beg agna tillfället att uppsamla torf till torfströberedning. En fabrik för tillverkning af torfströ finnes i Järbo socken, och en och annan begagnar tillfället att liär anskaffa sitt nödiga förråd. Någon fabrikation i större skala förekommer ej på Dalboslätten, ehuru utsikterna för ett lyckligt företag i den riktningen här cj borde vara så ringa.

Jordens behof af näringsämnen söker man numera efter bästa förmåga att allmänt fylla genom inköp af artificiella gödningsämnen, hvilka få ersätta den mångenstädes oproportionerligt stora bristen På naturlig gödsel. Vidare har kalk börjat komma till användning 1 allt större mängder. På grund af jordens stora kalkfattigdom öfverallt på Dal är lätt oc.h billig tillförsel af kalk en verklig lifsfråga för det dalsländska jordbruket. Något kalkbrott torde knappt ln'Jm hela landskapet förekomma, och jordbrukaren är därför för sitt behof hänvisad att anskaffa kalk från Kinnekulle (Hellekis), hvarifrån den mesta kalken hämtas, eller från Halle- och Hunneberg. De på grund af afståndet dyra fraktsatserna inverka betvd-ügt h ammande på tillförseln. Till Bràlanda station går exempelvis frakten för 100 kg. kalk till 37 öre. För rekvirenter, som bo långt från järnvägen, kominer därtill en lång landsvägstransport, hvarigenom varan ytterligare blir fördyrad. Jämförelsevis lättare och äfven billigare ställer sig transporten för de vid Vänern belägna sockn ärna, hvilka sjöledes kunna hämta sitt kalkförråd till de ut-med kusten belägna lastageplatserna Sikhall, Dalbergså och Sunnanå. 1 aflägset belägna bygder, såsom Dalskogs socken, användes kalk '"era sparsamt. Detta gi|ller äfven om hela Valbo härad, där fraktkostnaderna på grund af omlastning till den smalspåriga järnvägen ställa sig betydligt högre än på Slättdal, och där för en del socknar alstånden till stationerna bli synnerligen långa.

I utvecklingen från det gamla extensiva jordbruket till ett intensivare har naturligen äfven på Dal ladugärdsskötselns framdrifvande haft sin afgörande betydelse. Och den nivå, hvarpå denna för närvarande står, är i hög grad belysande för jordbrukets nuvarande allmänna utveeklingsståndpnnkt, både genom de framsteg den

onekligen kan uppvisa under dc senaste 20 åren, men äfven och framför allt genom de betydande bristfälligheter, som vi sett ännu vidlåda densamma. Svältfodring af kreaturen och snålgödsling af åkrarna gå ännu såsom fordomdags mångenstädes hand i hand. Den brist på animalisk gödsel, som för månget hemmansbruk ännu är utmärkande, har därför varit en svår hämsko för ett rationellt jordbruk. När en jordbrukare sitter på en egendom af 80 à 90 tid öppen jord med endast 10 till 12 kor i sin ladugård, är det ej att undra öfver, att han ser sig tvungen att efter gammal metod lägga betydande delar däraf i »lerkenträde». Äfven från mindre gärdar skulle exempel kunna framdragas, där förhållandena äro liknande. A andra sidan måste emellertid framhållas, att de gamla lerkenträdena, ehuru sädana här och hvar finnas och i vissa trakter t. o. m. rätt talrikt, numera börja bli allt sällsyntare, i samma mån som ett cirkulationsbruk vunnit insteg. Sju- eller ännu vanligare åttaårigt växelbruk torde väl vara det allmänt förekommande, med ordningsföljden: träda, råg, 3 vallar och 3 hafreskördar. Hvad växtföljden beträffar, är denna dock betydligt olika på olika orter, allt efter som man öfver hufvud kommit sig i gång med jordbruket, och det är långt ifrån, att man ännu lyckats frigöra sig frän det skadliga utsugningssystemet i forna tider. I en socken uppgafs sålunda, att åtminstone en fjärdedel af bönderna ännu taga af sin jord 4 à, 5 hafreskördar å rad, och i en annan socken, att 9—10-ärigt växelbruk är tämligen vanligt, ja pä en del häll ända till 11—12-ärigt. Hafreodlingen har dock, såsom redan förut påpekats, under de senare åren betydligt aftagit. På grund af det öfverallt ytterligt knappa ängs- eller hagbetet har man äfven alltmer blifvit nödsakad att lägga an på gräsodling, och 4-åriga vallar äro därför vanligt förekommande. Samtidigt har också rägodlingen stegrats.

Hvad angår självfva brukningen af jorden, återstår mycket öfrigt att önska. Den gamla oseden att under sommaren använda trädan till bete åt korna kunde allmänt iakttagas. Ingenting var vanligare än att se trädorna fullväxta med allsköns ogräs, hvarest korna, ofta skäligen magra, gingo omkring förgäfves letande efter närande föda. Att vinsten med ett dylikt system såväl hvad beträffar ladugårdens som självfva jordbrukets utveckling är synnerli- ligen tvifvelaktig, var en sak, som man endast föga tycktes beakta. Mot hösten, vid såningstid, upplöjdes den af kreaturen upptrampade trädan, där ogräsen redan hunnit sätta frö, gödseln utkördes och

nedharfvades, hvarefter sådden omedelbart vidtog. »Plöjning, gödsling och sådd, allt sker här på tre dagar», meddelade en jordbrukare. Ofullständig och otillräcklig trädesberedning svnes vara det af de gamla missbruken, som längst oeh allmännast hållit sig kvar. Höstplöjning af trädan är något, som endast sällsynt förekommer; och den plöjning, som bestås, är alldeles för grund. Mellan hafre-skördarne sker ofta ingen plöjning alls, utan jorden får nöja sig med pu nödtorftig harfning. Äfven dikningen är allmänt försummad, och särskildt på Slättdal, där väl gräfda och uppränsade afloppsleder äro mer än annorstädes al' behofvet påkallade, vållas häraf åtskilliga olägenheter.

» • •

Den skildring af jordbrukets utvecklingsståndpunkt, som ofvan lämnats, och som visar, att den omläggning af landthushållningen från ensidig sädesodling till ladugårdsskötsel, som för det modernare jordbruket är karaktäristiskt, på Dal visserligen är på väg att genomföras, ehuru mycket ännu återstår, afser gifvetvis endast att ge en föreställning om förhållandena sådana de i största allmänhet te 8,g- I hvarje socken fanns alltid någon hemmansägare, större eller mindre, som kunde uppvisa ett mönstergillt skött jordbruk. Vid sidan af bondgårdar med förfallna ladugårdar och vanskötta ägor, kunde man träffa på här och hvar ett enstaka litet mönsterbruk, med stenbygd ladugård, försedd med cementeradt golf, en gödselstad, öfvertäckt och med fast botten samt ordnad efter alla konstens reg-'er- en murad urinbrunn, vanligen också ett litet skjul för torfströ-stundom äfven för pudrettberedning, samt med väl brukade åkrar, •'varibland alltid ett mer eller mindre omfattande rotfruktsland. Sådana jordbruk hörde visserligen till undantagen, ehuru de ej heller voro alltför få. De bevisa dock, på samma gång som deras tillvaro är ett talande vittnesbörd om de betydande framsteg, som det dalslän dska jordbruket i enskilda fall mäktat göra, att möjlighet linnes till en allmän uppryckning, om god vilja och nödig omtanke komma till hjälp. Sådana föregångsmän voro hvar i sin socken väl kända, och deras blomstrande hemmansbruk

verka otvifvelaktigt synnerligen välgörande som sporrande efterdömen.

När man tar i betraktande jordbrukets allmänna tillstånd inom ^fagavarande bygder, måste det äfven medgifvas och tilläggas, för ftt bilden skall blifva fullständig, att vissa områden finnas, där Jordbrukets nivå står väsentligt högre än i allmänhet i de öfriga 'lelarna. Sålunda betonades från flera håll, att Brålanda var den ort på Sundal, där jordbruket jämförelsevis bäst kommit sig fram. Själfva jordmånen torde här vara bättre än i häradets kringliggande socknar, men äfven Bralandas centrala belägenhet har i sin män bi-48

dragit att åt orten gifva ett visst uppsving. Stationssamhället är det största i häradet och är en samlingspunkt och i viss man äfven afsättningsort för trakten vida omkring, sålunda utom för socknen själf äfven för Sundals-Ryr, den nordligare delen af Frändefors samt så godt som hela Gestad och Bolstad. Särskildt i trakten kring stationen finnas åtskilliga småbrukare, hvilka kunna uppvisa väl skötta hemman. Kreatursrasen synes äfven här bättre uppodlad än annorstädes, i det hushållningssällskapets arbete för införande af ayr-shirerasen här visat god efterföljd. Ett bevis bland andra pa Brå-landas centrala ställning i häradet, är att Enskilda banken i Vänersborg här förlagt ett. afdelningskontor.

Hvad angår de öfriga socknarnas inbördes ställning med afseende pä jordbrukets uppsving, är svårt att yttra något bestämdt. Missförhållanden af den art som förut omförmälts, och som på det närmaste sammanhänga med ett extensivt jordbruk, voro i hög grad tillfinnandes i Sundals-Ryr, där jordmånen dessutom är relativt dålig; men äfven frän de östliga socknarna, där jordmånen dock är betydligt bättre, meddelades upplysningar som föga tyda på att förhållandena här äro afsevärdt bättre. Man erinre sig, att den gamla rofbrytningen här stod i sitt högsta flor. — Af ett visst intresse såsom belysande själfva utvecklingsgången inom jordbruket äro några utsagor, som jag erhöll från en meddelare i Grinstads socken. De sista 1.5, eller rättare kanske 10 åren, betecknade ban som den tid, då ett framåtskridande egentligen ägt rum på Sundal. Alltsedan Bergslagsbanans tillkomst kunde visserligen spåras ansatser till en ny utveckling, men samtidigt vidtog en svår krisperiod. Det hade i själfva verket varit en olycka för Dal, att jorden varit så god, att den förmått bära skördar en lång följd af år utan nämnvärd ans och vård. Därför hade man oförståndigt fortsatt i de gamla spåren, ända tills krisen kom. Till obotlig skada hade varit den myckna bränningen på nyodlingar. Matjorden är nu på många ställen ytterligt tunn och mager, hvilket särskildt under torra år kännbart gör sig gällande. Att en vändning till det bättre numera inträdt, får tillskrifvas, utom de förbättrade afsättningHförhållandenai främst den omständigheten, att gynnsammare ekonomiska villkor gjort det möjligt för jordbrukaren att under de senaste 10 åren i allt rikare mängder använda kalk och gödningsämnen. Det kan anses betecknande för utvecklingen i dess helhet, att meddelaren själf, som 1893 tillträdt sitt hemman, var den andre i sin socken, som införskref kalk. Han var vidare den tredje i ordningen, som skaffade sig slåttermaskin (1894).

I Nordals härad är naturligen köpingen Mellerud (inemot 1,000 inv.), belägen vid knutpunkten för Bergslagernas och Dalslands järnvägar, hufvudorten, och i viss mån är denna plats äfven4. SUNDALS, NOJtDALS OCH VALBO IIÄRADKH.

en centralpunkt för hela södra Dal. I och för sig är samhället, som saknar all industri, af föga betydenhet. Som viktig järnvägsknut n pä det närmaste sammanhänga med den föregående utvecklingen. Öfvergå vi härefter till Valbo, så kan till en böljan anmärkas, detta härad företer ganska olikartade förhallanden inom sina olika delar. I norra Valbo är sålunda ställningen i allmänhet vida sänire än i häradets sydligare socknar. Vill man se en bild af det gamla I »al, erbjudes ännu rikligt tillfälle därtill vid en färd genom de nordliga socknarna Järbo och Råggärd. Spåren al' forna tiders misshushållning och slöseri med jorden lia här i mindre grad än å ""dra orter hunnit sopas igen af en nyare utveckling, och efterverkningarna framträda därför här desto mera oförtydbar!:. Öfverallt kunde man se vid en resa utefter landsvägarna vidsträckta fält, tör det mesta ljungbevuxna eller bärande ett ytterligt klent och af-magradt bete. Det gjorde ett rätt egendomligt intryck att bland "<'11 ljungen se de gamla dikena slingra sig. hvilka gåfvo en antvd-"'ug om, att här fordonidags varit åker, som gifvit skörd. I»et är betydande

delar af ilen gamla hafrejorden, som sålunda blifvit igen-lagda till svälteckrcn . hvilken sedan lätt valla igen sig oeh förfalla. Eli och annan jordbrukare, som var inan 0111 att åtminstone bibehålla smula bete på sina nedlagda åkrar, brukade plöja upp dem med Vlss:t års mellanrum. Pä en del hall har man börjat med skogssadd. 0('h det vore i hög grad önskvärdt, att man allmänt planterade skog l'a svälteekrena». där man ej ser sig i stånd att ånyo lägga dem ""der plog. Äfven söderut i häradet trätfar man pä dylika »svält-^"kren», ehuru de här förekomma betydligt sparsammare. Lerdals •sot'ken. i häradets nordvästliga hörn pa gränsen till Bohuslän, är allmänt bekant som det. mest extrema exemplet pa bela Dal på en ".vgd. där ålderdomliga förhållanden och sedvänjor i högre grad än annorstädes alltjämt lefva kvar. Gentemot anskaffandet af alla s':|gs modernare jordbruksredskap har man sålunda här länge varit synnerligen obenägen, konservativt fasthållande vid de gamla hemmagjorda plogarna och harfvarna. Först 1898 infördes en slåttermaskin i socknen, och tröskverk blefvo ej förrän pa LS90-talet van-"ga. Det är äfven betecknande, att man här i det. längsta sökt reda med utsäde af egen skörd, ända tills alltför menliga verkningar at 'näfve| tvingade till rekvisition af utsäde utifrån socknen. 4—os-jjni50

I mellersta delen af häradet torde Färgelanda, hvars .stationssamhälle är det största och tätast bebyggda i Valbo, samt Ödeborgs socken hvad angår jordbrukets ställning stå fullt i nivå med de mest försigkomna trakterna inom landskapet. Utvecklingen bar här äfven gått framåt med en raskhet, som bådar godt för framtiden.

Några för förhållandena i Valbo upplysande uttalanden ma slutligen meddelas, hämtade från en småbrukare i Rennelanda. Här står jordbruket mycket bättre än i socknarna norrut. Jordmånen är äfven betydligt fördelaktigare, derstädes styf lerjord. Så mycken känning af bränningen i forna dagar har man ej här som i norra Valbo, oeh så mycken nedlagd jord tinnes ej heller. Beklagligt är. att sä få ägare ännu börjat sä skog pä sina öfvergifna odlingsmarker. Allt efter som bönderna sett sig nödsakade lägga igen en del fält. ha de fått, möjlighet att ägna en bättre ans åt återstoden at sin jord. l)e hemmansägare, som bo mellan Valboàn och Kroppefjäll, reda sig numera bäst. 1 synnerhet gäller detta om Järbo socken. De ha haft skog att ta till vid behof, och deras i regel mindre jordareal har aldrig blifvit sa vanskött. Förr var förhållandet motsatt, och bönderna pä »slättfalan» (väster om Valboån) voro mäkta rika under hafretidcu; här skedde också under H(l-talet de flesta fallisse-mangen. Numera har man något så när kommit i gäng med ett ordnadt växelbruk, vanligen 8-ärigt. Äfven rotfrukter har man börjat drifva, ehuru det går långsamt. Förr lade nian nästan ej alls an på gräsodling. Denna har dock nu kommit utmärkt i gang. särskildt i Rennelanda, och gräsfrö har t. o. m. i rätt stora mängder under de senaste åren försålts till socknarna söderut. Största hindret för ett framgångsrikt jordbruk är bristen pä gödsel. Mån köper visserligen åtskilligt ined artificiella gödselmedel, men ofta med oförstånd. Trädesbruket står därjämte mycket efter, likaså dikningen.

Förutom de orsaker till jordbrukets låga ståndpunkt pä Dal. som förut framhäfts och som sammanhänga med en allmän efterblif-vcnhet, kunna framdragas en flerfald andra omständigheter, som direkt inverka hämmande på utvecklingen.

Det, har påpekats i det föregående, att här och hvar i socknarna påträffas välskötta bondehemman, som höja sig öfver de öfriga och genom sitt exempel verka som ett slags mönsterbruk. Som förebilder ersätta dessa numera i någon mån hvad på andra orter herr-gärdar, dä de äro i godt stånd, förmå uträtta för höjande af den omgifvande traktens jordbruk. Det måste anses som en stor brist, att Dal är och sedan länge har varit sa fattigt på herrgårdar; och ännu fattigare på välskötta sådana. Ty de som finnas hålla, på ett par lysande undantag när, långt ifrån mattet; en del äro tvärtom4.

pä grund uf uppenbar vanskötsel en visa i hvar mans mun. Att herrgårdarna under sådana förhållanden snarare verka demoraliserande än motsatsen iir tydligt. Bristande kunskap i hvad som rörer ett jordbruks rätta drift iir bland allmogen ännu så allmän, att man "inlast kan beklaga frånvaron af hvarje moment, som i någon mån kunde bidraga att skingra densamma. Å orter, där en herrgård ianiis, som kunde gå i spetsen och röja väg, visade sig, att exemplet åstadkommit god verkan. 1 en socken var det sålunda otvifvelaktigt genom inflytande frän deri där

belägna herrgården, som rotfruktsodling blifvit riitt allmän bland bönderna. Särskildt, bör nämnas en gård, ElJenö, i Torps socken i Valbo, det kanske bäst skötta godset pä bela Dal, hvars exempel åstadkommit mycket godt för Jordbrukets uppryckning i södra och mellersta delarna af häradet. Emellertid är det betecknande för allmogens starka konservatism, att det endast är med möda och långsamt, som den låtit rycka med at'nyare impulser. Så till exempel, när det först, gällde att förmå bönderna att leverera sin mjölk till Ellenö mejeri, berättade ägaren, att han i 8 månaders tid dagligen lor den goda sakens skull ück hämta ett par mjölkflaskor vid en gård, som låg 1 ; i mil aflägsen, innan några Hera kunde besluta sig för att följa efter. Det »i' svårt att afgöra, men det vill tyckas, som om den bondekonser-yativa misstron mot allt nytt hade pä Dal en alldeles speciellt god Jordmån. Säkert är att särskildt södra Dal är en konservativ landsända som få, där fäderneärfd tro och gammaldags vanor och sed-vänjor oförfalskade lefva kvar. För jordbrukets vidkommande äro fäderneärfda vanorna dock ej att rekommendera. Det kan i och lör sig vara en god sak att, som en bonde yttrade, »dalbon är försiktig och rusar inte i väg i onödan»; eller som en annan uttryckte slg: »dalbon sträcker int.e ut fötterna utanför skinnfällen». I stället "rar ban den måhända alltför ofta öfver hufvudet, sa att han intet ser. Litet mera initiativkraft kunde ej skada. Det duger visserligen ej nu S(,m i forna dagar, dä det fanns öfverflöd pä tid och tjänstefolk, att houdon ligger på sängen och röker sin pipa, medan hans torpare och drä ngar arbeta. Of verallt måste han numera själf stå bi, om °agot skall bli uträttadt. och ban gör det äfven mångenstädes utan t spara sina krafter. En viss gammaldags oföretagsamhet, sammanhängande ined den inrotade föreställningen att. hvad som kunde •Inga i fars tid kan duga äfven nu, gör dock, att ofta mycket fördummas, som med god vilja kunde göras. Här gå. bönderna i 'hog-5'allet'1 liksom i forna dagar med händerna i byxfickorna och röra >nte vid trädan», förklarade en bonde, en sed som nog litet livar-st,'des förekommer. Särskildt slättborna, -gnrda Ungarne» som de

1 Tlilrn mellan värbrnket och sl&ttern.

kallas. Ini namn »m sig for onödig långsamhet och böjelse att läia allt gå som det kan i de gamla gängorna.

Det är tvdligt, att i dessa bygder ofantligt mycket finns att göra för en upplysningsverksamhet, som kunde intressera och väcka. Ett besök som Rösiö gjort i Valbo härad hade där efterlämnat varaktiga intryck, att döma ej blott al' de entusiastiska uttalanden, som man fic k höra om hans föredrag, utan äfven genom de spår, som dessa i praktiken på eu del häll efterlämnat. En bel del har ju genom hushållningssällskapets initiativ blifvit uträttadt. Sä t. ex. kan påpekas dess verksamhet för kreatursrasens förädling, dess sträfvan att höja det mindre jordbruket genom premiering af småbruk m. m. Men ännu mycket mera än hvad som är gjordt återstår att göra. Man kan ej frigöra sig frän intrycket, att l)al ären oerhördt försummad landsända, som i alldeles särskild grad är i behof af uppmuntran och understöd. Det kan därför ifrågasättas, om hushållningssällskap och andra myndigheter verkligen tillräckligt beaktat hvilket, ovanligt rikt arbetsfält., som här föreligger för deras verksamhet. Det är ej nog, att bönderna kunna, om de sa vilja, rekvirera jordbrukskonsulenten för att få råd vid anläggande af gödselstad eller urinbrunn. Af liknöjdhet försumma de det oftast, och dessutom är konsulenten alltför upptagen pä andra håll inom länet för att alltid kunna vara tillhands på Dal. Vore någonstädes förslaget om inrättande af ambulatoriska. i socknarna kringresande praktiska rådgifvare i jordbruk, s. k. vandringsrättare, af behofvet påkalladt, sa vore det här. Sinäbrukarkurser ha pä enskildt initiativ tidvis varit anordnade i Mellerud och äfven bevistats af åtskilliga deltagare från skilda delar af landskapet. Men det. ger en föreställning om, hur haidarbetad befolkningen är och hur föga man inser betydelsen af företag, som kunna bidraga till spridande af upplysning, när t. o. in. ortens riksdagsman om dessa småbrukarkurser, som dock otvifvelaktigt haft sin nytta med sig och åtminstone af besökarna själfva mottogos med bifall, kunde falla det omdömet, att »sädatia är det intet bevändt med».

Hel är älven en brist, att Dal länge varit, i saknad af det slags undervisningsanstalter, som på andra håll verka befrämjande för insikt i och intresse för landtmannagöromal. Till länets landtbruksskola a Kilanda i Västergötland är vägen frän Dal nästan för lång. Emellertid har i Färgelanda i mellersta Valbo för tre ar sedan upprättats en folkhögskola i förening meil landtmannaskola. hvilken trots sin korta tillvaro redan vunnit en glädjande anslutning.

För att rätt bedöma jordbrukets utvecklingsmöjligheter äfvensom alla de svårigheter som detta har att kämpa emot. återstår emellertid ännu att ta i betraktande ett par omständigheter, hvilka hvar för sig äro at' den vikt, att de utgöra den egentliga förklaringsgrunden till hvad ofvan är sagdt om jordbrukets låga ståndpunkt pH Dal. Dessa faktorer äro dels mindre goda afsättning*-förhållanden, dels den pä grund af emigrationen uppståndna folkbristen.

Såsom i ett föregående sammanhang blifvit påpekadt, var förutsättningen för en ekonomisk uppryckning på Dal tillkomsten af koMHntniicatioti.vledcr, hvarigenom] denna afsides landsdel i någon ni;in kunde upphjälpas ur sitt isolerade läge. De nuvarande järnvägarnas anläggning har naturligen också i väsentlig grad bidragit att bereda rum för ändrade och bättre förhållanden. Pä Sandal har ""fgslagsbanan tre stationer, belägna a en nästan rak linje, som skär häradet i söder och norr. Pä Nordal närmar sig järnvägen alltmer kusten af Vänern och står genom stationen vid Köpmannabro i kontakt med Dalslands kanal. Med Bergslagsbanan slå mellersta och västliga delarna af Närdal i förbindelse genom Dalslands Järnväg, med stationer i (iunnarsnäs och södra Dalskog. Femton är senare än de båda andra häraderna Hck Valbo åtnjuta förmånen af e" trafikled: den smalspåriga Uddevalla-LeJängens järnväg öppnades n ii ml igen ej förrän 1895. Till icke så ringa del torde man här ha att söka förklaringen till att vissa trakter af detta härad i afseende pä jordbruket stå pä en mer efterblifven ståndpunkt än vårt undersökningsområde i allmänhet. Hanau sträcker sig tvärs igenom häradet, hållande sig hela vägen i den östliga delen, från söder till »orr följande foten af Kroppefjäll oeh ined 8 stationer och anhalts-pkitser pa rätt korta afstånd frän hvarandra.

Äfven en bel del nya och synnerligen välbehöfliga landsvägsanläggningar ha under de senaste tjugu ären företagits; men ännu flera synas af behofvet påkallade. Sålunda var exempelvis förbindelsen

"""lian Dalskogs socker.....b bruksamhällena norrut ytterst svartill-

8änglig af brist pa ordentliga vägar. Mycket vore dock vunnet, om de redan befintliga vägarna bättre underhålles. Ty sämre vårdade landsvägar än pä Dalboslätten torde man fä leta efter. En huvudorsak härtill är den allmänna bristen på grus på slätten, och ' ^ albo, där väggrus finnes i större mängd, äro därför vägania tycket bättre.

1 trots af hvad som blifvit gjordt torde ej kunna förnekas, att Jör inånga orter är ännu afsaknaden af lätta kommunikationer en högeligen kännbar brist. Hvarje socken, nästan, hade sin »järnvägsgata», i de allra flesta fall visserligen ännu långt ifrån sin prak t'ska lösning, men föremål för lifliga diskussioner och önskningar.5-1 KM l G tt AT I0.N S CTKED.X IN OJ:'. X. BILAGA VIII. BYGDKUNDER8ÖKNINGAR.

hvilka pekade liäu pa att här funnos viktiga heliot' att tillfredsställa. Ett dylikt projekt, som sommaren 1907 verkligen på allvar var pa tal. men som af brist på medel tills vidare måste inställas, var byggandet af en järnväg från Färgelanda genom sydvästra Frändefors till Vänersborg. Ett annat, som äfven var på tal, gällde en förbindelseled från Färgelanda öfver Sundals-1 »yr till Mellerud. I'ä Nordal var koncession begärd för byggande af järnväg från Mellerud i nordlig riktning förbi bruken i Skålleruds socken till Billingsfors i Vedbo härad. I Valbo yttrades starka önskemål att få till stånd en bana tvärs igenom häradet i västlig riktning till Bohuslän.

Allt detta var, som nämndt, endast mer eller mindre lösa projekt, men de kunna nämnas som vittnesbörd om hvar behofven voro som mest trängande. I)et har redan förut. i samband med den för det dalsländska jordbruket ytterst viktiga frågan om lätt och billig tillförsel af kalk. framhållits, hvilka olägenheter för fiera orter i detta afseende vållas på grund af bristfälliga kommunikationer. Oeh det är klart, att denna brist i allmänhet skall inverka menligt pä utvecklingen af dessa orters näringslif. »1 Lerdal lefver man ännu som före järnvägens tid-, var ett yttrande som är tillräckligt för att karakterisera förhållandena i en trakt, som ligger sa långt aflägset från närmaste trafikled, att förmanerna af denna endast föga kunnat komma ifrågavarande ort till godo.

Om alltsa ett alltför afsides läge för flera trakter inverkar i hög grad hämmande på det allmänna ekonomiska framåtskridandet, sa kommer detta ogynnsamma förhållande speciellt till synes beträffande självfva nfsättningsfwh<"ill(<n(len<i. Att dessa för södra Dal, just af anförda skäl. ä flera orter ställa sig ganska

ogynnsamma. torde af det föregående framgå. 1 de flesta fall gå allmogens landtmanuaprodukter närmast till landthandlarna. Utoin smör och ägg uppköper handlaren ofta spannmål till försäljning, och da han tillika i många fäll är slaktare, tar han äfven emot kreatur till sitt slakteri. Som förut är nämndt förekommer äfven, att innehafvaren af handelsbod håller mejeri, i hvilket fall han därjämte erhåller mjölk Iran sina kunder. I utbyte tar landtmannen gödningsämnen och jordbruksredskap m. m.. och hans ekonomiska förbindelse med landthandlaren består därför till stor del i byteshandel. Allt som oftast far bonden emellertid efter gammal vana för att sälja sina förnödenheter i staden. Uddeva Ila eller Vänersborg, föga räknande pa att vägen ofta är alltför bing-för att det ekonomiska utbytet af färden skall motsvara ilen lidna förlusten af arbetstid. I forna tider voro dock naturligen stails-resorna af langl större betydelse än nu. 1 Valbo reste allmoge» allmänt till Fredrikshald. och med denna norska stad voro förbindelserna sa lifliga, att den under lång tid ekonomiskt taget kund®4. SUNDA LS, NOR|)ALS OCH VALBO HÄRADER.

anses vara häradets hufvudort. I allmänhet var afsättningen från 1'alsland till Norge förr högst betydande. Stora boskapsdrifter för-af norska och svenska uppköpare öfver gränsen, och från slakterierna på Dal gick nästan allt kött till Norge. Från detta land t°g inan i stället sitt förråd af rågmjöl, under en tid, dä rågodling pa den egna åkern knappast, eller i hvarje fall ytterst sparsamt, förekom, och dä de norska priserna på mjölet, tack vare dåvarande talförhållanden, ställde sig ytterst fördelaktiga. Äfven från Sundal oeh X ordal deltog man i den lifliga lu|öltrufiken öfver norska gränsen, förnämligast vid gränsstationen Kornsjö.1 Efter 1895 aftog' dock förbindelserna med Norge betydligt. Därtill bidrog för ^ albo tillkomsten af järnvägen, hvarigenom bl. a. den ekonomiska samfärdseln med brukssamhällena norrut i Vedbo underlättades.

hela Dal medverkade dessutom mellanrikslagens upphäfvande att draga afsättningen öfver till svenska afsättningsorter. Kött-sporten synes dock i större utsträckning bibehållit sig, ända tills Pa allra senaste tiden en norsk förordning om skärpt kontroll å kött nära nog omintetgjort denna trafik. Pa Sundal beklagade sig (;n slakteriägare öfver att han nu såg sig tvungen upphöra med försäljning af kött, till norrmännen; erfarenheten hade visat, att de Burske afnämarna i regeln punktligt likviderade mottagna varor, 'inder det de svenska ej sällan vårdslösade med betalningen. Angående Dals förbindelser med Norge må i öfrigt tilläggas, att unions-brottet 1905 i väsentlig grad medverkat till deras afstannande.

Hvad beträffar den vinst, som landthandlarna i egenskap af 111"I I an hu uder uppbära, är svårt att afgifva ett bestämdt omdöme, '•et är emellertid ej nu som fordomdags. då landthandlare och spann-^ülsuppköpare hade gyllene tider. Konkurrensen är numera för stor, för att vinsten skall kunna bli alltför högt tilltagen. Vid stationssamhällena äro merendels flera stycken handlare bosatta, oeh dessutom åtskilliga ute i socknarna, hvarjämte en bel del uppköpare, särskildt af slaktd jur, alltsom oftast besöka bygderna. A en ort förekom, att en handlare mera systematiskt dref uppköp af landtmannaprodukter, i det han mottog varor till försäljning, som af smftrre handlare i den omgifvande trakten uppköpts af allmogen.

Af ven beträffande de försäljningsprodukter, som landthandlarna tillhandahålla sina kunder, kan sägas, att vinsten numera i allmän-'lßt ej torde bli oskäligt stor. Att bättre förhållanden än hvad tordom mångenstädes varit fallet i detta afseende inträdt får hufvudsakligen skrifvas landitiiami af ånn inijtirna till förtjänst. Ilylika saiRinanslutningar mellan jordbrukarna finnas i de flesta socknar och till ändamål att för medlemmarna möjliggöra gemensamma inköp

' .'IV Emig;raüun«iitrciliiinÄC«> livsdoiinilereiikningnr i Vnllio och Nordmarks h&-r> »f Ernst Lundholm, s 175(> K.MIUKA I Hi.\Si;TKKI>.NI.\

af för jordbruket viktiga förnödenheter. Deras betydelse kan ej nog uppskattas, ehuru de ännu haft en rätt kort existens oeh lillslut-ningen till dem följaktligen ej hunnit blifva så allmän som önskvärdt vore. Ofta tillkomna som ett direkt motdrag mot handlarna, ha landtmannaföreningarna genom sin verksamhet ej Idott tvungit dessa till prisnedsättning utan äfven åstadkommit, att bättre kontrollerade varor äfven i handelsbodarna stå att erhålla. I viss man medverkar just denna omständighet till, alt anslutningen till föreningarna går något trögt, da man numera i hvarje fall anser sig äfven hos handlarna kunna erhalla goda varor till rimliga pris. Oförmåga oeh

(»erfarenhet från ilen enskildes sida att i och för den gemensamma rekvisitionen uppgöra en klok beräkning af exempelvis de för hans jordbruk erforderliga kvantiteterna kalk och gödningsämnen, hvilka äro de produkter som förnämligast genom landtman-naföreningarnas försorg anskaffas, göra sitt till. att bönderna draga sig för att pä den vägen anskaffa sina förråd. För mera afsides boende rekviivnter kunna äfven pa grund af afståndet uppstå en del o lägenheter vid varans afhämtning fran stationen, hvarför uppförande af varumagasiner vid dessa är en praktisk anordning, som vore synnerligen af behofvet påkallad.

Af alla ile hinder, som hämma en framgångsrik utveckling at jordbruket, är det intet, som med sådan styrka at jordbrukarna själfva betonades, som den bristande tillgången />å arbetskrafter. Ocb i själfva verket torde vi här träffa pä den för framtiden allvarligaste faran. Ur denna synpunkt blir en undersökning af jordbrukets ställning i stort sedt detsamma som en berättelse om emigrationens verkningar, och frågan <>m dess framtidsutsikter pa det allra närmaste sammanfallande med frågan om emigrationens fortgång eller aftagande. Att sa omfattande vidder af den dalsländska jorden, som verkligen är fallet, antingen ligga alldeles for fäfot eller stå under otillräckligt bruk, är icke endast en följd af missförhållanden under äldre tider eller af bristande kunskap och företagsamhet fran jordbrukarens sida. Det är uppenbart, att här fattas det folk till arbetet. F-n svensk-amerikansk jordbrukare, som annars ej var sen att framhålla emigrationens välsignelser för Dal, medgaf vid tanken pa den stora svårigheten att erhalla arbetsfolk, att det hade varit lagmn. om emigrationen afstannat 1 Ungdomen är

mångenstädes borta, och de gamla, som sitta kvar pa hemmanet, få reda sig bäst de kunna. Fn fnllgången dräng står inte till att få. långt mindre en piga», var ett yttrande, som med variationer i formen upprepades hvart man kom. Säkerligen skulle man med tämligen stor lätthet kunna räkna de drängar och pigor, som i hvar socken ännu finnas kvar.4. SUN DAls. HORDALS OCH VALBO HÄRADER. Öl

för do egentliga småbrukarna äro svårigheterna naturligen mindre, ty loj- skötandet af deras jordbruk böra deras egna annar Vam fullt tillräckliga. Värst ställer det sig för de större bönderna, I'vi I ka oundgängligen äro i behof af tjänstefol k, helst under den tid, c'n barnen ännu äro minderåriga och ej förmå afsevärdt hjälpa till. ^oljande kan tjäna att åskådliggöra förhållandena i berörda fall. ' "der besök i Järbo socken träffade jag pa landsvägen en bonde, hvars ägor. delvis bestående af -svälteckren», sträckte sig utefter "äda sidorna af vägen. Med en viss bitterhet beklagade ban sig otver förfallet på sin gård och framhöll, att han ej förmådde ta hälften af de skördar nr jorden, som denna ännu under hans fars t'd frambragte. Vid tillfrågan om orsaken till att allt nu låg så Rere, pekade bonden pä sina tvä barn, en gosse och flicka om X och år, förklarande: li.är är min dräng och min piga.' På ett annat ställe, af '/.t hemmans storlek, skötte ägaren gården med tillhjälp af en 17 ars drängpojke. Till hösten säg han sig dock hotad

att bli alldeles strandsatt, ...edan pojken dä skulle resa till Anie-

wka, dit hans fader, som förut varit torpare pä garden, rest i förväg.

Många flera liknande exempel, där bristen pä arbetsfolk var perlv|igt kännbar, skulle kunna lämnas. Öfverallt kunde man er-de mest patagliga bevis för att antalet tjänare i oroväckande 8r;ul decimerats. Gårdar, som förr hållit 2 drängar och 2 pigor Jämte några stycken torpare, förmådde numera i bästa fall inalles uppbringa en ordentlig dräng och en pojke. Särdeles visade det sig ^art att fa pigor, och det var ej ovanligt, all bonden, som i forna tuler knappt satte sin fot i ladugarden, nu själf var tvungen att '•lälpa till med mjölkningen. Af brist pä folk säg man sig allmänt tvungen att sa mycket som möjligt koncentrera de fåtaliga arbetsnätterna på de mest trängande sysslorna. Dikning och trädcsbruk naste därför tills vidare sta. tillbaka, där folk pä inga villkor fanns at1 tillgå. Att leja tillfällig arbetskraft till hjälp under slàttern e"er skörden betraktades nära nog som en omöjlighet. Denna olägenhet gjorde sig äfven i hög grad gällande för medelstora hem-'tiansbruk, hvilka ej behöfde hälla dräng året om, men hvarest man |inder bråd tid var beroende af främmande arbetskraft. Den enda Mäl|i, som vid dylika tillfällen här och hvar stod till buds, bestod 1 '""b att. närboende småbrukare kunde med ett och annat dagsverke v,d inträffad ledighet bistå sina större grannar mot atertjänst, nämligen lan af dragare vid lägligt tillfälle (bytesdagsverken).

Den menliga inverkan, som folkbristen utöfvade och som pàtug-'St kunde sparas inom jordbrukets alla detaljer,

kan sålunda näp-!'"ligen underskattas. 1 stort sedt torde därför det allmänna om-' ömet pa |)al, att här har man att söka det förnämsta hindret mot jord-'»kets framåtskridande, ej kunna jäfvas. Det synes dock, som omde öfverljudda klagomål, man på en del håll kunde få höra, skulle kunna tåla vid någon smula modifikation. Se vi efter hvilka löner, som äro vanliga för tjänstefolk, måste det medges, att dessa mot förväntan ej äro så höga, som man utan vidare skulle vara benägen att förmoda inom ett emigrationsdistrikt sådant som Dal. Åt drängar betalades i årslön 250—300 kr. och åt pigor 150—175 kr. Någon gång förekom högre belopp, men ännu vanligare lägre. Ett betecknande symptom är för öfrigt, att städsel för år numera började bli allt sällsyntare. Särskildt beträffande pigor var det vida vanligare, all de togo anställning för månad mot en lön af 12 à 15 kr.

Det är sant, att mången bondgård, som onekligen var i behof af en fullgod dräng, ej ekonomiskt kunde bära utgiften för en sådan. Man fick där, om turen annars var god, nöja sig med en pojke, som nyss gått och läst, eller en gubbe till hjälp. Och på ännu flera ställen kunde man med bästa vilja ej anskaffa tjänstefolk, äfven om man bjöd fullt tillräckliga löner. Men å andra sidan kan det ej heller förnekas, att mången bonde, som otvifvelaktigt både behöfde och hade ekonomisk tillgång, ändock drog sig för att anställa tjänare, ehuru tillfälle därtill gafs mot erläggande af skälig lön. Det ligger därför en kärna af sanning, trots uppenbara öfverdrifter, i ett yttrande, hvarmed en inflyttad skånsk jordbrukare karakteriserade dalbönderna: »Om hundra arbetssökande karlar anlände till Sundalsslätten, skulle de ej få arbete, ehuru de utmärkt väl behöfvas. Hellre än att skatfa sig en, låt vara dyrt aflönad dräng, söka bönderna ensamma draga sig fram och på Guds försyn inbärga sin gröda.» Det är ej alldeles utan, att ett visst otidigt snålsystem, här som i en del andra afseenden, stundom gjorde sig gällande, och att bönderna på den grund i vissa fall hade sig själfva att skylla, när folk fattades.

Torpare, backstugusittare och statare.

Med senast berörda viktiga spörsmål för jordbruket om tillgången på arbetskrafter sammanhänger på det närmaste frågan om de obesutna folkklasserna oeh deras ställning. Det förhållande, som ofvan betonats angående den stora svårigheten för jordbrukaren att vid behof kunna leja löst folk och den allmänt förefintliga bristen på arbetskrafter, låter från början ana, att det är föga väl beställdt hvad beträffar torp- och backstugubefolkningen. Det skulle vara af synnerligen stort intresse att statistiskt kunna följa utvecklingen af dessa klasser, särdeles för att därigenom närmare få utrönt emigrationens inverkan på det talrika jordbruksproletariat, som blef en produkt af 1800-talets socialekonomiska utveckling inom vårt undersökningsområde, och som ännu åtminstone i början af de öfverljudda klagomål, man på en del håll kunde få höra, skulle kunna tåla vid någon smula modifikation. Se vi efter hvilka löner, som äro vanliga för tjänstefolk, måste det medges, att dessa mot förväntan ej äro så höga, som man utan vidare skulle vara benägen att förmoda inom ett emigrationsdistrikt sådant som Dal. Åt drängar betalades i årslön 250—300 kr. och åt pigor 150—175 kr. Någon gång förekom högre belopp, men ännu vanligare lägre. Ett betecknande symptom är för öfrigt, att städsel för år numera började bli allt sällsyntare. Särskildt beträffande pigor var det vida vanligare, all de togo anställning för månad mot en lön af 12 à 15 kr.

Det är sant, att mången bondgård, som onekligen var i behof af en fullgod dräng, ej ekonomiskt kunde bära utgiften för en sådan. Man fick där, om turen annars var god, nöja sig med en pojke, som nyss gått och läst, eller en gubbe till hjälp. Och på ännu flera ställen kunde man med bästa vilja ej anskaffa tjänstefolk, äfven om man bjöd fullt tillräckliga löner. Men å andra sidan kan det ej heller förnekas, att mången bonde, som otvifvelaktigt både behöfde och hade ekonomisk tillgång, ändock drog sig för att anställa tjänare, ehuru tillfälle därtill gafs mot erläggande af skälig lön. Det ligger därför en kärna af sanning, trots uppenbara öfverdrifter, i ett yttrande, hvarmed en inflyttad skånsk jordbrukare karakteriserade dalbönderna: »Om hundra arbetssökande karlar anlände till Sundalsslätten, skulle de ej få arbete, ehuru de utmärkt väl behöfvas. Hellre än att skatfa sig en, låt vara dyrt aflönad dräng, söka bönderna ensamma draga sig fram och på Guds försyn inbärga sin gröda.» Det är ej alldeles utan, att ett visst otidigt snålsystem, här som i en del andra afseenden, stundom gjorde sig gällande, och att bönderna på den grund i vissa fall hade sig själfva att skylla, när folk fattades.

Torpare, backstugusittare och statare.

Med senast berörda viktiga spörsmål för jordbruket om tillgången på arbetskrafter sammanhänger på det närmaste frågan om de obesutna folkklasserna oeh deras ställning. Det förhållande, som ofvan betonats angående den stora svårigheten för jordbrukaren att vid behof kunna leja löst folk och den allmänt förefintliga bristen på arbetskrafter, låter från början ana, att det är föga väl beställdt hvad beträffar torp- och backstugubefolkningen. Det skulle vara af synnerligen stort intresse att statistiskt kunna följa utvecklingen af dessa klasser, särdeles för att därigenom närmare få utrönt emigrationens inverkan på det talrika jordbruksproletariat, som blef en produkt af 1800-talets socialekonomiska utveckling inom vårt undersökningsområde, och som ännu åtminstone i början af1870-talet satt kvar i tämligen orubbadt bo. Tyvärr låter detta emellertid sig ej göra på ett mera effektivt sätt af brist på material eller ännu hellre af brist på tillförlitligt sådant. Vi få därför nöja oss med de antydningar, som förut blifvit meddelade om utvandringens svåra härjningar bland torpare och backstugusittare under 1880-talets hårda krisår och de allmänna slutsatser om dessas nedgång i antal, som därur gissningsvis kunna dragas. Äfven under följande årtionde torde emigrationen bland dessa klasser mera ohämmadt ha fortgått, under det den som bekant i allmänhet var stadd i aftagande.

Hvad beträffar det nuvarande antalet torpare och backstugusittare torde jämväl svårigheterna vara stora att erhålla en något sa när exakt beräkning. Enligt uppgifter hämtade ur den senaste officiella statistiken fanns i hvar socken inom de tre häraderna följande antal 'jordtorp och andra lägenheter»:

Jrändefors . . . 307 Suiidals-Ryr . . 7ti Brillanda .... 111 trestad 1 . . . . Bolstad . . . 112 Erikstad ... 48 Grinstad .... . . 84 Sundals h:d 710

Ofvanstående siffror äro mindre anförda i afsikt att angifva fullt tillförlitliga beräkningar utan mera som utgångspunkt för kritik. Det är nämligen ytterst svårt att förena siffrornas uppgifter med de erfarenheter, som jag personligen hade tillfälle att inhämta under besök å respektive orter, äfven om vederbörlig hänsyn tages till den tid af åtskilliga ar, som förflutit, sedan den officiella beräkningen blef utförd. Naturligen äro de intryck och muntliga underrättelser, som jag]iä mina resor i socknarna inhämtat, ej af den art, att de kunna tjäna till grund för en verklig statistik. De ga dock i så pass bestämd riktning, att man utan öfverdrift kan påstå, att anförda officiella siffror tala vid en ganska stark nedprutning. och det särskildt beträffande de trakter, nämligen Sundals härad, där de synas som mest fylligt tilltagna.

Det var en lätt sak att i enstaka fall, för särskilda gärdar och särskilda orter, konstatera en oerhörd förminskning af torp- och backstugnbefolkningen. Några exempel kunna därför anföras för att i någon man belysa utvecklingsgången. På en gård i JTrände-

1 rprørilt saknas.

Ör..................75

Jitrn................26

Holm.............56

Guiiuarsniis. .

Sk&Uerud..........52

Halskos............45

Nordals h:d 287

Järbo.............46

Hnggärd............46

|jordat..............38

Hönsäter.....113

Rcnnelanria . . 49

Färgelanda.....131

ödeborg...........61

Torp...............61'

Valbo-Hyr..........65

fors funnos på 1880-talet tolf torp; numera äro endast tre stycken kvar, af hv ilka två besittas af de gamla innehafvarne och det tredje-öfvergått till en son på stället. Inalles har antalet personer på gärden nedgått från omkring åttio till omkring tjugo. Af denna torparbe-fnlkning är större delen i Amerika. Torpantalet pä en gård i Erikstads socken har uedgätt frän tio till ett. och pä en annan gård, i Holms socken, från tio till två. 1 Högsäter länns förr på en herrgärd ett tjugo-tal torp; numera äro endast fem kvar. Med bondhemmanen är förhållandet likartadt. På de flesta äro inga torpare kvar, endast förfallna ruiner al' de forna, torpställena, hvilkas jord blifvit nedlagd eller besådd med skog. hin äldre bonde, ägare af ett större hemman, uppgaf, att mer än tre gånger sa mycket, folk som nu för tiden lefde i hans ungdom pä gården. 1 Jfverallt, när han gick i skogsbackarna, träffade han pa rester af gamla stugor, hvilkas inbyggare ban väl kunde minnas från forna dagar. I'ä de ställen, där torp ännu finnas i behåll, äro dessa merendels ytterligt klent besatta. Under en större bondgård lydde fvra torpare, af hvilka dock ingen kunde anses egentligen arbetsduglig. En annan gärd hade förr haft fyra torp; numera återstod ett, pa hvilket satt en sjuttio-arig gubbe. 1 hans socken, Grinatad, var detta torp enligt ägarens uppgift det, enda. som numera fanns i behåll.

I självfva verket gåfvo förhållandena öfverallt det starkaste stöd för den uppfattningen, att torparne äro en klass, som är i utdöende. Om vissa bygder kan för öfrigt sägas, att utvecklingen där redan fullbordat sitt lopp. Ty det är knappast för mycket, att påstå, att från Slättdal ha torparne alldeles försvunnit. I>e fä undantagen synas endast stå kvar för att bekräfta regeln. I bela Brålanda socken funnos sålunda enligt uppgift från trovärdigt: håll numera blott fyra ä fem torpställen. Pa de, större gårdarne bibehöllo sig, som de nämnda exemplen visa, endast minimala kvarlefvor af den fordom talrika torparstammen. 1 skogstrakterna västerut utmed Kroppefjäll, i Frändefors och Snndals-Ryrs samt i <>rs och Dalskogs socknar, synas torparne något bättre ha hållit sig kvar än pa det rena slättlandet. Detta gäller äfven om Valbo härad, där skogstill gån gen är rikligare oeh utmärker, tjänliga till torpbebyggelse, därför mera talrikt förekomma.

Hvad backstugusittarne beträffar har utvecklingen varit tämligen likartad med torparnes, hvarför om de förra i hufvudsak gäller hvad som redan är sagdt om de senare. Fråga är blott, om ieke emigrationen bland backstugusittarebefolkningen härjat ännu våldsammare än bland torparne. F.n vandring i »fjället . hvarest fordomdags en talrik fattigbefolkning drog sig fram under ytterst torftiga villkor, bosatt i små kojor med tillhörande potatistäppa och ägande, lor det mesta ett par får eller getter, pa sin höjd, om rike-i. sundals, v orda i.s och valbo härader.

Gl

domen var stor, en l<o, — en dylik vandring i skogarne på Kroppe-i.jall är särdeles lärorik för den. som önskar verkligt påtagliga bevis för skillnaden mellan förhållandena förr och 1111. Endast mera sällsynt och pä långa afstånd från hvarandra träffar man på ett torp eller en stuga, som är bebodd, men väl mycket oftare halfraserade lämningar af boningar, hvilka för längre eller kortare tid sedan Öfvergifvit» af sina invånare. De starkaste bekräftelser erhöllos öfverallt af folk, som kände till förhållandena, att »fjälIbel» vggarn e i massor flyktat från sina hem, och att Kroppefjäll numera hotas att

|ämnadt alldeles öde. Det var äfven lätt att. konstatera, att åtskilliga af de namn, som på ekonomiska kartverkets karta angifva bebyggda ställen i skogsbygderna, numera intet annat, äro än namn utan underlag, endast bärande

vittne om tider som redan gått.1

Trots således att de backstugor, som blifvit ödelagda, till antalet torde vara vida större itn de, som stå kvar, anträffar man dock ännu pa en del orter, äfven pa slättlandet, dylika små kojor fra ii den gamla tiden i ej alltför fåtalig mängd, al' utseendet att döma i nära fallfärdigt skick, täckta af det traditionella gräsbevuxna lorftaket oeh laga, sa att inan måste krypa på alla fyra för att; ta sig igenom ingången. Invånarne i dessa stugor äro en klass tor sig, äfven den i det stora hela i likhet med de boningar, där den är inhyst, att räkna som snart bortdöende rester frän en gången tid. Dessa backstugusittare äro i ordets egentliga bemärkelse en fattigstugubefolkning. Då fattighus eller fattiggård pä ett par undantag när ej finnes i soeknarne, fa de ålderstigna fattiga, som så kunna, med åtnjutande af allmänt understöd bo kvar i sina stugor till sin död. För en del understödstagare användes äfven det gamla, numera i vart land lyckligtvis alltmer sällsynta bruket med utackordering mot betalning. Fattigvården är på grund af det stora antalet gamla för många kommuner ganska betungande; i tillvaron uf denna jämförelsevis talrika klass af gamla understödstagare •ofta nog föräldrar, hvilkas barn utvandrat — torde man finna förklaringen till de synnerligen oproportionerliga ålderstal, som ur be-folkniugsstatistisk synpunkt tiro ett utmärkande kännetecken för dessa bygder.

Det får sålunda betraktas som ett otvifvelaktigt och i lika mån beklagligt faktum, att den obesutna befolkningen på södra Dal befinner sig i ett nära utdöende. Orsakerna till detta förhållande sammanhänga, som redan blifvit antydt, på det allra närmaste med Emigrationen oeh den allmänna ekonomiska depression, som i dessa bygder gifvit densamma en så exempeltös styrka. Att utvandringen särskildt bland backstugusittare och torpare vunnit s;i stor utbred-

1 Häraden™ kartlades 189162 kmigration.sutrkdninqkn. wi.aga viii. nyodecndersökningar.

ning torde emellertid äfven ha sina alldeles speciella skäl. hvilka äro att söka i de för denna befolkningsklass egna förhållandena. Det kan ej förnekas, at.t, den behandling, som i forna tider från jordägarens sida kom lians underlydande till del, längt ifrån var den bästa. Det var en lätt sak för honom att fä sina torp besatta äfven mot synnerligen hårda, villkor på en tid, da det fanns öfverflöd på folk. Vanligen satt son efter far kvar på samma torpställe. Denna succession, hvarigenom torparstaminen rekryterade sig själf, bröts emellertid genom emigrationen. De ändrade förhållanden, som nu inträdde och hvarigenom svårigheten att erhålla torpare alltmer ökades, medförde dock ej någon ljusning i dessas ställning. Envist och i det längsta höllo jordägarne fast vid de gamla villkoren, oeh hellre än att bjuda bättre sådana lade man torpställena öde. Man får en god föreställning om förhållandena,, på samma gäng som en naturlig förklaring till att torpen sä allmänt försvunnit, vid en granskning af de villkor, som ännu i vara dagar äro de vanliga för de få jordtorpare, som återstå. Några konkreta exempel visa bäst. hurudan ställningen är. I Bolstad besökte jag tvenne små torpställen, lydande under en större bondgård och besatta med relativt ungt och arbetsfört folk. Den till hvartdera torpet hörande jorden var stor nog att föda en, tidvis tvä kor. I t-skylderna voro trettio sommar- och trettio vinterdagsverken. För öfver-tidsdagsverken betalades 1 kr. sommartid och 87 öre vintertid. En medelålders torpare, som i tretton år tjänat under en gård i Järns socken, beklagade, att hans stora familj nu gjorde det omöjligt för honom att emigrera. Omständigheterna hade tvungit honom att, ta ett torp, och han ansåg sin lott hård. För öfvertidsdagsverke vid gården erhöll han dock F50 kr. om dagen, hvilket pris måste betraktas som jämförelsevis ganska högt. Äfven om man tämligen allmänt sett sig tvungen att sänka fordringarna hvad beträffar själfva ar-rendeprestationerna för torpet, bar man nämligen hållit dagsverkspriserna desto lägre nere för att sålunda ta igen hvad man ansag sic; förlora genom de alltför låga arrendena. En krona om sommaren oeh åttio öre om vintern lör torparnes ölVertidsdagsverken voro pris. som allmänt förekommo. På ett och annat ställe kunde de till och med hålla sig vid ännu lägre belopp. Det är i högsta grad förvånande, att dylika arbetspris kunde fortfara att existera i bygder, där bristen på folk var sa stor som i de ifrågavarande. Men det är mindre förvånande, att jordägarne under sådana förhållanden ej lyckats hälla sin torparstam vid makt, och att ungt oeh arbetskraftigt folie nu för tiden ej vilja bli torpare.

Ett bevis pa hvad uagot sa när rimliga villkor understundom kunna uträtta för att hälla folk kvar vid arbetet kan i detta sammanhang meddelas. Få en större gartl funnos fem torpställen, där4. siwdals, nordils och valbo härader.

Sönerna i allmänhet stannat hemma för att fullgöra dagsverksskyldigheterna för torpet. Detta, ovanliga förhällande torde ha sin förklaring däri. att ägaren för öfvertid betalade 1-75 kr. om dagen, men framför allt i den kloka anordningen, att torparsönerna för egen räkning fingo behålla hvad de genom dagsverken förtjänade. Exemplet är enstaka. 1 regel är det lika svårt, ja svårare, för jordbrukaren att få en torpare än en dräng, äfven om ban bjuder fullgoda Villkor. Tiden är numera försliten, ty folk finns inte att fä.

Till torpens försvinnande har till stor del äfven bidragit en pa flere häll hos jordägaren förefintlig direkt obenägenhet mot hela torp-systemet. På Slättdal har det enligt mången bondes åsikt varit en "en fördel att draga in torpjorden under det egna hemmanet, och därvid tog man föga i beaktande, om man förmådde hålla den uppe 1 bruk. Dä nu för tiden pa åtskilliga större bondgårdar af brist I»å tillgänglig arbetskraft mer eller mindre omfattande arealer stå i sämre bruk än den öfriga jorden, eller, såsom fallet särskildt är i norra Valbo, ligga alldeles för fäfot, är det tydligt, att vinsten med torpens nedläggande varit synnerligen tvifvelaktig. Öfverallt, med bi undantag, är den forna torpjorden numera ödemark; det synes därför, som om fördelen skulle vara stor att ånyo få till stånd torpbebyggelser på jord, som fatt förfalla på grund af ägarens oförmåga att odla den. Om den stora svårigheten att för ändamålet fä folk är förut nämndt. Men sådan är äfven den dalsländska bonde-naturen att i stället för att npplåta något af hemmansjorden mot skäligt pris eller, såsom ofta kunde synas billigt, utan ersättning, endast i intresse att hålla den i stånd, — hellre låter man den ligga 'ide. Och när torpupplåtelser ske, tar sig gnidigheten efter gammalt manér ofta nog grofva och framför allt synnerligen okloka uttryck, .lag kan oj underlåta att här anföra ett exempel, som talar tör sig självt och som torde få anses ganska typiskt för den behandling, sora ännu kan komma torparne till del. En torpare arrenderade ett större torp mot 100 kr. förär. När bonden hotade höja arrendebeloppet, öfvertog torparen en mindre del af samma t"rp mot en betalning af .">0 kr. om året. Hf ter någon tid hade han latf denna jordlott i sa godt skick, att. bonden ansåg sig kunna höja arrendesumman på en gång till 150 kr. Torparen blef tvungen att flytta. Han lyckades nu utan ersättning erhålla en bit jord, som lag i lägervall, tøfter tvä år af odlingsfiit hade han bragt det därhän, att ägaren fordrade 75 kr. i arrende. Torparen flyttade. !'å äldre dagar sitter han nu på ett litet torp. för hvilket han betalar d0 |»r. om aret, och som knappt ger sä mycket, att det räcker till foder åt en ko.

Penningarrende för torpet har numera öfverallt, där torp finnas kvar. öfvergått att bli den vanliga formen för utskyldernas full-64 KM IAK At l< • NSUt K K1>X INGK N. lül.AUA VIII. l:Y(5l'i:r NHKKSÖKM N(JAH.

görande. För jordägaren liar naturligen fördelen med torpsystemet därigenom betydligt minskats, dä ban ej längre har att räkna pä det bestämda antalet dagsverken på gården. Obenägenheten att upplåta torp har äfven af detta skäl ökats. Af omsorg om sin skog vilja sålunda Here jordägare ej ha kvar na gra torpare, enär vinsten af de små arrendena synes dem alltför ringa. För torparen s jälf torde däremot fördelen med penningarrende vara uppenbar. Han får därigenom en mera oberoende ställning, och ban förfogar fritt öfver sin arbetskraft. Större torpare. med ett, årligt arrende af 125 150 kr.

några stycken sådana påträffades i V albo, behöfva fullt ut använda all tid till brukande al' sin egen jord. För de mindre, hvilka sitta på torp för 40, 50, 60 kr. om året, står det öppet att efter lägenhet söka arbete, där det bäst betalas. Tillfälle till förtjänst utom jordbruket är emellertid i dessa bygder ytterligt ringa på grund af de få industriella företagen. Hvilken roll dessa dock spela fiir den trakt, där de äro belägna, skola vi närmare se till i det följande. I »et får anses betecknande, att i Valbo, där som nämndt de ännu existerande torpen äro talrikare än i de båda andra häraderna, bidrog järnvägens anläggning starkt till den allmänna öfvergången från dagsverks- till arrendetorp, i det torpinnehafvarne önskade erhålla större frihet att draga förtjänst af därvid förekommande arbete. Som arbetare i reparationslag vid järnvägen ha äfven nu en del torpare och lägenhetsinnehafvare sin sysselsättning.

På herrgårdarna ha numera dagsverkstorparna allmänt blifvit ersatta af statorn Under det största godset pa Dal, fideikommisset Qvantenburg i Bo I stads oeh Orinstads socknar pä grund af sin mångåriga vanskötsel ryktbart öfver bela landskapet Ivdde enligt uppgift ett 20-tal statare. Endast i förbigående oeh till belysning af förhållandena ma angående gårdens torp, till antalet ursprungligen ungefär lika många, anmärkas, att flere voro

obesatta, oc.li att en del utarrenderats, däraf fem till samma brukare oeh två till en annan. Hvad statarnes ekonomiska ställning beträffar. uppgafs den årliga lönen till följande: 175 kr. kontant, 10 hl. råg, t! hl. hafre. (! hl. hvete, 120 1. ärter samt :S I. söt mjölk lagligen; till sättning lämnades (! hl. potatis. Äfven pä en del andra ställen sökte jag erhålla underrättelser om statarlönerna. hvilka voro ganska växlande. På en herrgård i Holms socken betalades: kontant 190 à 210 kr., S hl. råg, 5 hl. hafre, 80 1. hvete, 80 1. ärter, en kanna söt mjölk (lagligen samt en tunna potatis till sättning. Något bättre ställde sig förhållandena vid en gård i Bolstad med titta underlydande statare. Utom den kontanta lönen, 250 kr., lämnades in natura: 750 kg. råg, 250 kg. hafre, 20—HO kg. hvete, lika mycket ärter. .'! L söt mjölk dagligen samt en tunna sätt-ningspotatis. I'e löner som förekomma torde i allmänhet kunnabetraktas som förvånande låga; i regel af den storlek som det anförda exemplet från Holm utvisar, mäta de sig knappast med de förmåner, som statare numera åtnjuta i andra delar af landet. Till ett mera ovanligt högt belopp uppgick statarlönen endast vid en gård, där den inalles — den kontanta lönen inberäknad — uppgafs stiga till en summa af omkr. 800 kr.

Svårigheterna att anskaffa statare ansågos jämförelsevis ej så synnerligen stora. Så småningom synes ha utbildat Big en till antalet tämligen konstant stam af statare, hvilken lefver på de skilda gårdarna under täta flyttningar från den ena till den andra. »Folk vill mycket hellre bli statare än torpare» var en mening, som enstämmigt uttalades både af herre och tjänare. Emigration förekom mera sällan bland statarbefolkningen. Barnen voro på de flesta ställen ännu små, och statarens hela ställning var i de flesta fall sådan, att han hade svårt att uppbringa de nödiga medlen till en resa. En viss slö undergifvenhet hos denna klass är äfven ett drag, som motverkar ett företagsamt beslut att söka svinga sig upp till en bättre ställning. — Öfver hufvud spelar statarfrågan en ringa roll på Dal. I Valbo förekomma statare knappast alls, och det är endast på Dalboslätten, som detta slag af arbetare på de fåtaliga herrgårdarne förekommer.

Hemmansklyfning och arfskiftessedvänjor under senare tid; böndernas ekonomiska ställning.

Dåä herrgårdarna, såsom ofvan blifvit betonadt, äro synnerligen tunnsådda, och industri nära nog alldeles saknas, finnes skäl att kalla södra Dal en utpräglad bondbygd. Sedan torpare och backstugusittare numera måste anses utgöra en ytterst ringa kvarlefvande bråkdel af befolkningen, är denna därför inom ifrågavarande landsända socialt taget att betrakta som ovanligt homogen. Det finnes i stort sedt hvarken öfverklass eller underklass; bondeklassen är den alltigenom dominerande. Det kan nästan förefalla, åtminstone vid ett ytligt betraktande, som om utvecklingen under senaste århundrade gått i en cirkel. Hela den s. k. lösa arbetsklassen på landet framstår, sedan den genom emigrationen i det närmaste blifvit bortslopad, såsom blott en öfvergående utvecklingsprodukt, och ett socialt tillstånd, ej olikt det som var rådande vid 1800-talets början, synes återfördt.

Se vi emellertid närmare efter, visar det sig, att det bondestånd, som i våra dagar befolkar dessa bygder, är något helt annat än det, som för 100 år sedan här var bofast. Skillnaden består först och främst i sammansättningen. Ett alldeles nytillkommet betraktas som förvånande låga; i regel af den storlek som det anförda exemplet från Holm utvisar, mäta de sig knappast med de förmåner, som statare numera åtnjuta i andra delar af landet. Till ett mera ovanligt högt belopp uppgick statarlönen endast vid en gård, där den inalles — den kontanta lönen inberäknad — uppgafs stiga till en summa af omkr. 800 kr.

Svårigheterna att anskaffa statare ansågos jämförelsevis ej så synnerligen stora. Så småningom synes ha utbildat Big en till antalet tämligen konstant stam af statare, hvilken lefver på de skilda gårdarna under täta flyttningar från den ena till den andra. »Folk vill mycket hellre bli statare än torpare» var en mening, som enstämmigt uttalades både af herre och tjänare. Emigration förekom mera sällan bland statarbefolkningen. Barnen voro på de flesta ställen ännu små, och statarens hela ställning var i de flesta fall sådan, att han hade svårt att uppbringa de nödiga medlen till en resa. En viss slö undergifvenhet hos denna klass är äfven ett drag, som motverkar ett företagsamt beslut att söka svinga sig upp till en bättre ställning. — Öfver hufvud spelar statarfrågan en ringa

roll på Dal. I Valbo förekomma statare knappast alls, och det är endast på Dalboslätten, som detta slag af arbetare på de fåtaliga herrgårdarne förekommer.

Hemmansklyfning och arfskiftessedvänjor under senare tid; böndernas ekonomiska ställning.

Dåä herrgårdarna, såsom ofvan blifvit betonadt, äro synnerligen tunnsådda, och industri nära nog alldeles saknas, finnes skäl att kalla södra Dal en utpräglad bondbygd. Sedan torpare och backstugusittare numera måste anses utgöra en ytterst ringa kvarlefvande bråkdel af befolkningen, är denna därför inom ifrågavarande landsända socialt taget att betrakta som ovanligt homogen. Det finnes i stort sedt hvarken öfverklass eller underklass; bondeklassen är den alltigenom dominerande. Det kan nästan förefalla, åtminstone vid ett ytligt betraktande, som om utvecklingen under senaste århundrade gått i en cirkel. Hela den s. k. lösa arbetsklassen på landet framstår, sedan den genom emigrationen i det närmaste blifvit bortslopad, såsom blott en öfvergående utvecklingsprodukt, och ett socialt tillstånd, ej olikt det som var rådande vid 1800-talets början, synes återfördt.

Se vi emellertid närmare efter, visar det sig, att det bondestånd, som i våra dagar befolkar dessa bygder, är något helt annat än det, som för 100 år sedan här var bofast. Skillnaden består först och främst i sammansättningen. Ett alldeles nytillkommetbefolkningselement är den småbrukarklass, hvilken under påverkan af en starkt fortgående hemmansklyfning framväxte och hastigt tilltog i talrikhet. Denna utveckling inom själfva bondeståndet, hvarigenom vidtgående förändringar inträdde i den jordbrukande befolkningens besutenhetsvillkor, var, såsom vi ur det föregående erinra oss, redan vid 1800-talets midt i hufvudsak färdig.Jämför sid. 16 och den där meddelade tabellen. Efter denna tid, under den egentliga emigrationsepoken allt intill närvarande stund, har nämligen hemmansdelningen varit i starkt aftagande. I Sundals härad, där jorddelningen öfver hufvud snabbast fortskridit, hade under åren 1840—1865 hemmansdelarnes antal stigit från 1,769 till 2,238, hvilka tal utvisa en ökning under de tjugufem åren af inemot 500 hemmansdelar. Under tiden 1865—1900 var stegringen däremot betydligt afmattad; den utgjorde endast omkring 200 nytillkomna hemmansdelar. En blick på Tab. 8 (s. 23) visar en likartad utveckling i de båda andra häraderna.

Aftagande hemmansdelning och aftagande folktillväxt ha sålunda gått hand i hand, liksom under föregående skede tilltagande hemmansdelning och folkökning inbördes påverkat hvarandra, .lordstyckningen var pa 1860-talet, såsom i det föregående visats, så långt drifven, att en fortsatt sönderdelning af jorden i samma skala som förut redan på denna grund var omöjliggjord. Vid samma tid som jordbrukets afkastningsförmåga visade hotande tendenser att, sjunka, var alltså tillgången till jord för det uppväxande släktet i hög grad reducerad. Gifvetvis står utvandringen i närmaste samband med denna omständighet. ()ch såtillvida har hemmansklyfnin gen äfven direkt gynnat emigrationen som den ekonomiska motståndskraften hos innehafvarne af smärre, ofta otillräckliga, jordlotter under de svåra krisåren var ytterligt försvagad, hvarför framför allt. dessa, och ännu mer deras barn, af brist pä utkomstmöjligheter!! em-ma tvungos söka sitt uppehälle på annat häll.

A andra sidan om vi gå till förhållandena sådana de lör närvarande gestalta sig - är det oförnekligt, att emigrationen i sin mån motverkat hemmansklyfningen äfven a ställen, där en dylik kunde, synas hade nödig och nyttig. 1 de flesta socknar ha landtmäteri -förrättningar under de senaste 15—20 ären varit en sällsynthet, och en viss tendens gör sig numera allmänt gällande att bibehålla hemmanen ostyckade. Det lider intet tvifvel, att denna tendens, som egentligen ej kan sägas vara grundad i själfva föreställningssättet hos allmogen för endast ett lO-tal är sedan voro ju sedvänjorna vid arfskifte i regel belt andra än de nuvarande — uppkommit och vunnit sin praktiska utbredning under inverkan af de genom utvandringen omskapade förhållandena. Det faller sig endast lätt. och4. sUNdals, nord als och valbo härader. lo

naturligt att bibehålla hemmanen ostyckade, när vid innehafvarens diid i de flesta fall ett eller flere af barnen befinna sig i Amerika utan önskan att vända åter till hemlandet. Finnes någon son kvar vid hemgården, Öfverfar

ban densamma och löser antingen ut syskonen. vanligen mot enkla reverser, dä kontanter ej finnas att tillgå, eller arrenderar stället tills vidare. De i Amerika befintliga släktingarnes rätt bevakas af utsedde godemän. Gården kan också säljas t'11 oskylda, och arfvet delas. Ibland händer att någon af de till Amerika emigrerade arfvingarne öfverfar fädernegården, användande •-'"ta insparade medel för ändamålet. A torinvandring direkt i detta syfte är dock mindre vanlig. Här och hvar och icke alltför sällsynt påträffar nian äfven gårdar, hvilka ej skiftats, och där syskonen ogifta sitta kvar i sambruk. Obenägenhet för de dyra landtmäteriförrätt-ningarna är dessutom en omständighet, som motverkar hemmansstyckning. Likaledes drar man sig för uppförande af nybyggnader, hvilka särdeles pä Slättdal. där det är ondt 0111 virket, ställa sig

kostsamma.

Dä jordens sönderstyckning trots starkt aftagande hemmansklyf-ning under senaste mansålder af gammalt inom vart undersökningsområde dock är synnerligen långt drifven, är det af intresse att, se till, hvilka verkningar som däraf kunna spåras i afseende pä böndernas nnvarade besutenhetsförhållanden. Man skulle utan vidare kunna vänta sig, att antalet små, obesutna hemmansbrnkare för närvarande skall vara ganska ansenligt. Till en början bör dock därvid ihågkommas, att samtidigt med bemmansdelarnes tillväxt har den odlade jordarealen högst betydligt formerats. Med hänsyn härtill väcker det därför mindre förvåning, att den jordlott, som i medeltal kommer på hvarje brukare, är af jämförelsevis stor omfattning. Följande tal angifva häradsvis och i hektar lnedelarealen odlad jord per brnkningsdel:

Sundal.............14-» hektar

Mordal.............9*3 »

Valbo.............Ila »

Att af dessa siffror draga nagra alltför bestämda slutsatser beträffande böndernas allmänna besutenhetsvillkor låter sig visserligen göra. I någon män torde de dock kunna tjäna som gradmätare i detta afseende. Åtminstone för Sundal oeh Valbo kan då tryggt påstås, att den anförda inedelarealen under nuvarande förhållanden är fullt tillräcklig, för att ett bondehushall skall anses liesutet. Att åkerarealen för Sundal lor hvar brukare skulle vara åtskilligt större än i de andra häraderna var endast att, vänta. Antalet större bondgårdar är pä Slättdal äfvensom i vissa delar af Valbodalen ej ringa, "ch med full rätt gäller ännu om dessa trakter ett omdöme af en68 kmtgkationsittkkdxinökn. ull,aga viii. bygdkindersökningar.

förut anförd Dalslandsforskare, att jordens vanhäfd i dessa trakter -utan tvifvel i viss man får tillskrifvas den alltför vidsträckta åkerareal, som tillkommer hvarje brukare».1 En styckning i mindre delar af dylika större hemman synes sa mycket mer påkallad, som den stora bristen pa arbetsfolk utgör ett nära nog oöfverstigligt hinder, för att de i annat fall skola komma under rationellt bruk. Hvad Nordal angår, är medelarealen i de rena slättsocknarna (Järn och Holm) lika stor som på Slättdal i allmänhet, och att medelsiffran för hela häradet ställer sig jämförelsevis sn låg är att tillskrifva förhållandena i Dalskogs och Skålleruds socknar, där den odlade jorden ju är relativt ringa.

När det gäller att bedöma hemmansägarnes besutenhet i våra dagar, är det emellertid af vikt att, utom tillgängen på jord, taga hänsyn till den utveckling till det bättre, som jordbruket undergått pa senaste tiden. En jordlott som för ett 20-tal år sedan på grund al vanskötsel ej pä långt när räckte till för ett lagom stort hushalls underhåll, kan numera på grund af bättre häfd vara fullt tillräckligt. Äfven å mycket små hemmanslotter, med en areal vida understigande de medeltal, som ofvan anförts, kunde ägeren, 0111 hans familj ej var alltför stor, anses fullt besuten. Om man som grund för en indelning utgår från behofvet af arbetskrafter a hvarje hemmansdel. för att denna rationellt skall kunna brukas, erhålla vi följande tre kategorier af hemmansbruk. För det första sådana hemman, som äro sa stora, att familjens egna arbetskrafter ej förslå till jordbrukets rationella bedrifvande; för det andra sådana, där familjens egna arbetskrafter äro fullt tillräckliga och fullt upptagna af jordbruket, och där man ej för uppehället behöfver lita till främmande förtjänster; och för det tredje sådana hemman, som är sä små, att familjens egna arbetskrafter i mer eller mindre grad äro öfverflödiga, och där man sålunda är beroende af

sysselsättning å annat håll. Det är klart att gränsen mellan dessa grupper af hemmansbruk skall vara betydligt skiftande. Någon bestämd jordareal såsom norm för besuten-het är i hvarje fall omöjligt att angifva. Därvid spelar ju bl. a. jordmånen och hemmanets läge en stor roll samt framför aili ilen grad af intensitet, som jordbruket uppnatt. Under de senare arens utveckling till ett intensivare brukningssätt med rationella metoder har därför s i småningom skett en förskjutning mellan de tre nämnda grupperna af hemman. Säkert är. att det är vida bättre bcställdt med hemmansägarnes besutenhet i närvarande stund än för ett par tiotal af år tillbaka. Den första hemmansgruppcn, hvad man kunde kalla de alltför stora brukningsdelarne. är som nämndt i vissa frakter ganska talrik och på grund af folkbristen tämligen allmänt lidande af vanskötsel. Den andra gruppen, de lagom stora bruknings-

delarna, är gifvet den talrikaste och efter dalsländska förhallanden, med hänsyn till ställningen pä arbetsmarknaden, den både ur allmän jordbruk.sekonomisk oeh privatekonomisk synpunkt förmånligaste. Man påträffar här de flesta välskötta jordbruken samt de i genomsnitt mest välmående hemmansägarne. Det är blott skada, att dalbonden fortfarande skall ha så svårt att öfvervinna sin gamla inrotade böjelse för en extensiv drift af jorden. Ilar en hemmansägare genom god hushållning kommit sig fram i välstånd, händer det sålunda ej sällan. att han tillökar sina förut kanske fullt tillräckliga ägor ge-10111 inköp af någon närliggande hemmansdel i stället för att lägga UT1 pa att ytterligare drifva, upp sitt jordbruk till högre intensitet. Kn rationell och gifvande småbruksdrift, som trots ofördelaktiga afsättningslörhallanden det förnämsta hindret — är på väg att uppkomma, hämmas ej oväsentligt af denna bristande ekonomiska uppfattning hos bönderna.

Ehuru det är omöjligt att ens tillnärmelsevis uppgöra någon beräkning, är af allt att döma den tredje gruppen hemmansägare, de obesutna, till antalet långt mindre än man med hänsyn till de historiskt gifna förhållandena kunde vänta sig.1 Tillgången till bi för-(liiu.stcr är naturligen särskildt för dessa mindre obesutna hemmansägare af största vikt. Hvad Slättdal angar behöfver det knappast påpekas, att. tillfällena till förtjänster vid sidan af jordbruket där äro så godt som inga. För den allra, minste jordbrukaren är den ekonomiska ställningen därför ofta nog ganska prekär. En och annan skaffar sig inkomst som handtverkare eller vid järnvägen. Det enda arbete, emellertid, som för småbrukaren vid inträffad ledighet egent-ligen kan komma i fråga, är dagsverksarbete hos större grannar. Att detta dock ej sä synnerligen allmänt förekommer beror bl. a. därpå. !,tt småbrukaren själf är mest upptagen uf sitt eget jordbruk just V|d de tider, da hans arbetskraft är som mest eftersökt. Xagot bättre ställa sig förhållandena i skogstrakterna i Valbo och norra Nordal, där en smaboiide ined obetydlig akerlott kan ha åtskillig hjälp af den hemmanet tillhörande skogen2. Några tillfällen till utkomst,

' En omständighet, soln åtminstone pä ett oeh unnat häll medverkat till atl decimera de små hcmiiuinshrukcn med obesutna iigurc. är sammanslagning at" mindre hcm-juansdclar genom köp Sålunda hade enligt uppgift dylik sammanslagning ligt rum 1 '.rinstad socken under senure tider i riitt stor skala. 1 någon män synes förhällan-<Jel mellan antalet liemnuuisdclar och brukningsdelar i nämnda socken iifven bestvrka denna uppgift, Sif|rorna äro resp. 824 och 268.

5 I norra Dalskog besökte jag. för att nämna ett exempel, ett hem mun till stor-eken 1 s mtl oeh bebodt uf icke mindre iin 22 bönder, ilen hemmanet tillhöriga od-lado jorden uppgick till endast 86'h liar. skogsmarken däremot till 548'7 har. Taek vare skogstillgången var ett visst välstånd rid unda inom det lilla sm&brukaren in hållet, "<'h jordbruket stod pä en relativt hög nivit. Någon emigration hade knappt förekommit frän delta hemman. I en annan trakt uf socknen fanns ott, hemman, likaledes « mtl och fördeladt pil 11 brukningsdelar. Åkerarealen var 18 2 har. Inkomsterna af skogen voro fiir bebyggarne sä godt som inga. då denna endast upptog 46 6 hur. Euligt "P|igift var befolkningen här nära att alldeles utödns genom en sedan liinge pftgAende utvandring.

genom skogskörslor o. d., utom den afverkning i mindre skala, som förekommer på bondehemmanen, erbjuder emellertid ej skogsbruket i dessa bygder. Som näringsgren har detta vid sidan af jordbruket här aldrig spelat någon stor roll. Ett undantag utgör kanske Dalskogs socken, som ju egentligen är att räkna till norra Dals

skogsbruksområde. Rätt vidlyftiga skogskiip Ini där blifvit gjorda, oeh böndernas inkomster af skogen anses betydande. Äfven i vissa delar af Valbo har för en del är tillbaka försålts åtskilligt med skog, oeh särskildt skall Munkedals bolag enligt uppgift ha gjort sig dryga förtjänster på bekostnad af böndernas oförstand under tider, då begreppet om skogens värde ännu var dunkelt. Xumèra, då skogen allmänt börjar bli skäligen utsåld, är skogsbrukets betydelse ännu mindre än i lorna tider.

Det kan i allmänhet sägas, och det torde äfven i viss mån framgå af hvad som ofvan är sagdt angående böndernas besutenhetsvillkor, att deras nuvarande ekonomiska ställning är ganska god. »Här reder man sig godt» var ett omdöme, som nära nog oföränderligt socken för socken på tal om böndernas ekonomi upprepades, och som tämligen väl. äfven att döma af mina personliga intryck, duger att användas för att karakterisera verkliga förhållandet. I själfva verket är det ägnadt att väcka förvåning, att Dal sä pass väl mäktat repa sig efter den svåra jordbrukskris, som pä 1880-talet botade befolkningen med nästan fullständig utarmning. Det fattiga Dal» är ett uttryckssätt. som visserligen har gammal och god häfd för sig. men som ej passar in på våra dagars Dal. och som därför öfve.rleft sig själf och endast bidrar att vidmakthålla en numera alldeles oriktig föreställning om den nog så länge missaktade landsändan. I hvad män just utvandringen medverkat att åstadkomma ett förändradt läge till det bättre, få vi anledning att i det följande närmare beröra. Här må endast påpekas, att den ytterst lifliga omsättning af jordbruksfastigheter, som under de hårda krisåren i samband med utvandringen ägde rum, i den mån dessa öfvergingo i nya och mera penningstarka händer, otvifvelaktigt bidrog till att införa mera stadgade förhållanden. Äfven jordbrukets sa småningom fortgående uppryckning gaf efter hand jordbrukaren allt större ekonomisk bärkraft. Ingenting visar i själfva verket, mera påtagligt, huru ofantligt mycket bättre hela den ekonomiska ställningen blifvit, än just jordbrukarens lättade förmåga i våra dagar att bära den skuldsättningsbörda, som hvilar på jorden. Att denna i ej oväsentlig grad minskat far äfven anses säkert, ehuru den a vissa orter ännu är tillräckligt stor för att kännas tryckande. Utmätningar och konkursauktioner, som förr snart sagdt hörde till ordningen för dagen, ha åtminstone pä de senaste 1") åren knappast alls förekommit. Den ekonomiska moralen synes ha tagit djupa intryck af forna tiders bittra erfarenheter, och4. sdndaiis, nordals och valbo härader.

71

dall londen aktar sig numera väl tör hvarje slag al' onödiga skulder. Hans sparsamhet är berömvärd, oeh det är endast i någon män beklagligt, att den oftast ända till öfverdrift är sa ensidigt passivt utbildad. Under det hans obenägenhet är stor att al' sina tillgängliga medel lägga ned mer än det minimalt nödiga i jordbruket, är hans sträfvan desto lifligare inriktad på att öka sina depositionsbevis för 1 banken insatta kontanter. Det skulle ej sakna sitt intresse att endast pa ett ungefär känna de summor, som al' dalbönderna deponerats i Vänersborgsbankerna samt i härads bankerna i Nordal och ^ albo. Enligt uppgift skola de ej vara ringa. Säkerligen skulle det dalsländska jordbrukets behof af kapital vida bättre kunna till godoses, om redan i jordbrukarnes ägo befintliga medel något mera frimodigt anlitades.

Hvad särskildt beträffar den viktiga frågan om den intecknings-börda, som för närvarande hvilar på jorden, kunna vi få en tämligen exakt föreställning både om dess storlek och fördelning på hemmanen inom förevarande områdes socknar med ledning af ilen statistik, gom Emigrationsutredningen speciellt för ifrågavarande härader föranstaltat, och som här i Tal). 9 (se s. 25 27) är meddelad.

De upplysningar af intresse, som kunna afvinnas Tab. 9, gälla hufvudsakligen de så vidt möjligt exakta uppgifter, som härmed kunna lämnas angående inteckningsbördans fördelning inom föreliggande område. Det framgår att inteckningsbeloppet för Sundals härad relativt taget är det minsta, i det dess procent af taxeringsvärdet uppgår till det oväntadt låga talet 39mi. Därnäst kommer Xordal med ett något högre procenttal (41-sn) och slutligen Valbo, bvars procenttal (50-w) utvisar, att. t. o. in. nugot öfver hälften af jordens värde här är inteeknadt. I detta härad ställa sig alltså förhållandena ojämförligt sämst.

Någon förklaring till den inbördes rätt olika ställningen häraderna emellan torde emellertid ej vara lätt att gifva. Rätt egendomligt förefaller det att de nordligare socknarna i Valbo, som anses vara de fattigaste, utvisa vida

lägre inteckningssnmmor än de sydliga. EndaBt beträffande det lilla Lerdal, hvars inteckningsprocent år den minsta inom hela området, kan det anmärkas, att denna väl stämmer med alla uppgifter angaende det sparsamma lefnadssättet och den goda ekonomiska ställningen både nu oeh fordom i denna socken. Likaledes kunde man vänta sig, att döma af de sedan gammalt rådande ekonomiska förhållandena, att de östliga slättsocknarna på Sundal skola vara mera intecknade än häradets västliga socknar. Sora synes kunna ej ens de högst intecknade socknarna på Sundal uppvisa en inteckningsprocent, som kan mäta sig med medel-proeenten för hela Valbo. Möjligen har man rätt att draga den slutsatsen, att inteckningarnas afbetalande försiggått snabbare påSundal än i Valbo, då det knappast kan antagas, att dessa ursprungligen varit mindre i det förra häradet än i det senare.

Af största värde hade varit att erhålla uppgifter angående inteckningarnas fördelning allt efter hemmanens storlek. Några upplysningar i detta afseende lämnar emellertid ej den meddelade statistiken. I stället har här angifvits, hur inteckningarna ställa sig för i mer eller mindre grad klufna hemman. Att på grund af sifferresultaten draga några slutsatser med afseende på hemmansklyfningens inverkan på skuldsättningen torde emellertid ej låta sig göra.

Industriorter.

De få industriella företagen af någon betydenhet inom förevarande område äro tillfinnandes i Skålleruds socken på Nordal samt Färgelanda och Ödeborgs socknar i Valbo. Då industrien spelar en så ytterligt obetydlig roll för södra Dal, att snart sagdt just frånvaro af all industri är ett karakteristikum för dessa bygder af afgörande inverkan på hela deras ekonomiska lif, kan det ha sitt särskilda intresse att en smula skärskåda, i hvad mån de industriella anläggningarne å nämnda orter gifvit en egenartad prägel åt därvarande ekonomiska förhållanden och speciellt i hvad mån de haft betydelse som näringskälla för befolkningen.

Skålleruds socken, som hör till det gamla Dalsländska bruksområdet, företer i sin ekonomiska utvecklingshistoria väsentligen andra drag än de öfriga delarne af häradet. Jordbruket har här varit af jämförelsevis mindre betydelse — åkerjorden uppgår enligt Tab. 1 till endast 15.3 % af landarealen, — och bruksrörelsen torde i forna tider, så länge järnbruken vid *Upperud* och *Håfreström* stodo vid makt, betydt minst lika mycket för befolkningens uppehälle. Ej blott brukens egna underlydande - under Upperud, som förr äfven var en betydande jordbruksdomän, skall ha tjänat ett 30-tal torpareNumera lär endast en dagsverkstorpare finnaa kvar under gården. — utan äfven socknens allmogebefolkning var nämligen i stor utsträckning sysselsatt med arbete för brukens räkning. De, som hade dragare, deltogo flitigt i de vidlyftiga tackjärntransporter, som ofta förekommo, och kolning i skogarne i och för försäljning till bruken var ett viktigt och allmänt anlitadt näringsfång. Det är naturligt, att under sådana förhållanden järnbrukens nedläggning på grund af dåliga konjunkturer och dryga transportkostnader, vid Upperud 1871 och Håfreström 1872, skulle medföra ett svårt afbrott i hela socknens näringslif. Äldre personer, som voro med i den gamla tiden, betona också, att brukskrisen hårdt återverkade på befolkningens ekonomiska ställning. Nu efteråt äro de dock mindre benägna att Sundal än i Valbo, då det knappast kan antagas, att dessa ursprungligen varit mindre i det förra häradet än i det senare.

Af största värde hade varit att erhålla uppgifter angående inteckningarnas fördelning allt efter hemmanens storlek. Några upplysningar i detta afseende lämnar emellertid ej den meddelade statistiken. I stället har här angifvits, hur inteckningarna ställa sig för i mer eller mindre grad klufna hemman. Att på grund af sifferresultaten draga några slutsatser med afseende på hemmansklyfningens inverkan på skuldsättningen torde emellertid ej låta sig göra.

Industriorter.

De få industriella företagen af någon betydenhet inom förevarande område äro tillfinnandes i Skålleruds socken

på Nordal samt Färgelanda och Ödeborgs socknar i Valbo. Då industrien spelar en så ytterligt obetydlig roll för södra Dal, att snart sagdt just frånvaro af all industri är ett karakteristikum för dessa bygder af afgörande inverkan på hela deras ekonomiska lif, kan det ha sitt särskilda intresse att en smula skärskåda, i hvad mån de industriella anläggningarne å nämnda orter gifvit en egenartad prägel åt därvarande ekonomiska förhållanden och speciellt i hvad mån de haft betydelse som näringskälla för befolkningen.

Skålleruds socken, som hör till det gamla Dalsländska bruksområdet, företer i sin ekonomiska utvecklingshistoria väsentligen andra drag än de öfriga delarne af häradet. Jordbruket har här varit af jämförelsevis mindre betydelse — åkerjorden uppgår enligt Tab. 1 till endast 15.3 % af landarealen, — och bruksrörelsen torde i forna tider, så länge järnbruken vid *Upperud* och *Håfreström* stodo vid makt, betydt minst lika mycket för befolkningens uppehälle. Ej blott brukens egna underlydande - under Upperud, som förr äfven var en betydande jordbruksdomän, skall ha tjänat ett 30-tal torpareNumera lär endast en dagsverkstorpare finnaa kvar under gården. — utan äfven socknens allmogebefolkning var nämligen i stor utsträckning sysselsatt med arbete för brukens räkning. De, som hade dragare, deltogo flitigt i de vidlyftiga tackjärntransporter, som ofta förekommo, och kolning i skogarne i och för försäljning till bruken var ett viktigt och allmänt anlitadt näringsfång. Det är naturligt, att under sådana förhållanden järnbrukens nedläggning på grund af dåliga konjunkturer och dryga transportkostnader, vid Upperud 1871 och Håfreström 1872, skulle medföra ett svårt afbrott i hela socknens näringslif. Äldre personer, som voro med i den gamla tiden, betona också, att bruksskrisen hårdt återverkade på befolkningens ekonomiska ställning. Nu efteråt äro de dock mindre benägna attbeklaga det skedda. När förtjänsterna vid bruken, hvilka för öfrigt aldrig i förhållande till det presterade arbetet varit synnerligen stora, upphörde, tvingades bönderna att ägna mera tid åt jordbruket, som förr varit betänkligt försummadt. På det hela taget vann man sålunda igen genom ett förbättradt jordbruk, hvad man förlorat genom de uteblifna förtjänsterna af järnkörslor oeh kolning. För hemmansägarne voro dock tiderna äfven här under den egentliga krisperioden på 1870-talet och början af 1880-talet synnerligen betryckta.

På 1880-talet upptogs rörelsen åter vid de gamla bruken, ehuru 1 ny form. Vid Upperud anlades en trämassefabrik (1880) och vid Håfreström ett pappersbruk (1885). Nya utkomstmöjligheter öppnades härigenom för befolkningen. Rekryteringen af arbetarstammen vid fabrikerna försiggick hufvudsakligen ur de obesutna befolkningsklasserna inom socknen. Af den gamla arbetaruppsättningen vid järnbruken, hvilken ej ens under dessas glanstid kan ha varit så synnerligen talrik, lämnades anställning ät så många, som kvar-staiinat. En del hade erhållit plats å andra orter i Sverige, och endast en och annan torde ha rest till Amerika. Allteftersom fabriksrörelsen utvidgades, ökades antalet arbetare, och för närvarande nppgår detta vid Upperud, däri inberäknadt arbetarne vid den i slutet af 1890-talet uppförda valskvarneu samt det lilla sågverket, till ma|les inemot 50 man. Vid Håfreström äro anställda omkring 80 arbetare. Efter den nyligen fullbordade storartade anläggningen genom tunnelsprängning af en ny kraftstation, hvarmed står i samband Uppförandet af ännu en pappersfabrik, torde arbetsstyrkan här ytterligare betydligt komma att höjas. — Omsättningen inom arbetarestammen är ringa, och emigration har inom denna endast i undantagsfall förekommit. Allra största delen är fasta arbetare och i allmänhet bosatt vid bruken i af dessa uppförda bostäder. Ett mindre antal innehar egna hein, belägna i den bruken närmast omgifvande trakten pä förhyrda eller egna tomter, ofta med tillhörande jordlott, stor nog att föda en eller tvenne kor. Vid Håfreström, där dylika arbetarlägenheter äro jämförelsevis talrikare, lära planer vara å bane att i större skala genomföra egnahemsidén.

Jämte fabriksrörelsen har fraktfarten på Dalslands kanal i ej ringa mån beredt befolkningen i Skallemd utvägar till uppehälle. Af gammalt har varit vanligt att Skållerudsborna med sina skutor idkat sjöfart pä Vänern. Båtbyggeri har äfven fordom förekommit som hemindustri, men är numera nästan alldeles nr bruk. Efter hand sotn kanaltrafiken utvecklades1 erhöll folk Iran socknen i allt större utsträckning sysselsättning genom densamma, oeh antalet per-

1 Ilalslgnd» knnul |dof fiirdig 1868.74 emigrationsutredningen. bilaga viii. byGdeundersöknINg ak.

söner, som för närvarande ha sin utkomst af fraktfarten genom tjänst hos anghåtsholag eller på annat sätt, skall ej

vara litet. Mer-ändels äro dessa personer tillika ägare af en mindre hemmansdel i socknen. Vissa hemman finnas, som till största delen äro bebyggda af »sjöfolk . Som ett dylikt »sjöhemman» uppgafs exempelvis Hyr, af ett mtl:s storlek oeh uppdeladt i 20 brukningsdelar. Till en ej ringa del torde förklaringen till att hemmansklyfningen äfven under de senaste decennierna i Skållerud lifligt fortgått, och proportionsvis i större skala än i någon annan socken i de tre häraderna1, ligga just i den omständigheten, att hcmmansägarne tack vare de goda biförtjänsterna kunna nöja sig med ytterst sina jordlotter. Det kan nämnas, för att ytterligare framdraga ett exempel, att kort före mitt besök i socknen hade där ägt rum en klyfning af 1 hemman i fyra delar; två af dessa hade öfvertagits af sjöfolk».

Man kan slutligen vid tanken pä ofvan berörda, för Skållerud till skillnad från öfriga socknar af vårt område, alldeles särskilda förhållanden, fråga sig, hvilket inflytande deri ekonomiska utvecklingen här öfvat på befolkningsrörelsen. Redan vid en blick på Tab. 1 framgar, att befolkningssiffrorna för Skållerud äro vida gynnsammare än för någon annan af de där upptagna socknarna. Med undantag för Holm, i hvilket fall speciella orsaker föreligga,- står Skållerud ensamt med ett, oin ock svagt, stigande folkmängdstal all sedan 186;"). Ehuru i och för sig rätt betydlig, har dock utvandringen från denna socken relativt taget under tiden 1880 1905 varit mindre än från någon annan inom området (jämf. Tab. 3 och 4). Födelse- samt giftermålsfrekvensen (jämf. Tab. 5 och 7), äfvensom åldersfördelningen (jämf. Tab. 6) utvisa likaledes här vida fördelaktigare siffror än för de flesta andra socknar. Sambandet mellan en minskad folkförlust och de jämförelsevis rikare möjligheter till utkomst, som i Skållerud stått befolkningen till buds, är otvifvelaktigt. Att härvarande fabriksanläggningar jämte kanaltrafiken indirekt verkat som en hämsko pä emigrationen framgår äfven, om man betänker. att skaror af just de befolkningselement, som a andra orter värst; härjats af utvandringen, vid dessa fatt sysselsättning och sålunda kvarhållits i hemsocknen.

Den industriella verksamheten i Valbo representeras främst af Stigens yllefabrik, belägen i Färgelanda socken, samt Ödeborgs spikbruk.8

' Jllinf. Tub. h. llcllnii ären 1805 och 1900 ilkndca hcinmansdelarnes antal i Skålle-rnil från lin till 175.

' Folkmängden* ökning i dcnnn socken fur tillskrifva» den hastigt tillväxande Mellcruds köping, hvilken inbegripes i socknen.

® Ktt par mindre järnbruk ha i fildrc tider funnits i detta härad, Öxnäs. soln nedlades lfXiS, »amt Uädiincfors. nedlagdt 1S74.4. sönd als, nord als och valbo härader.

Stigens yllefabrik kan räkna rätt gamla anor. Den liar ursprungligen vuxit fram ur hemindustri, som för ett 30-tal år tillbaka startades pn initiativ af dåvarande ägaren af herrgården Stigen på sä sätt, att väfgods lämnades ut till väfning i torpstugor i trakten, hvarjämte ett antal torparhustrur och flickor sysselsattes med samma arbete i en sal på självfva gården. Tillsamman torde sålunda ett "O-tal väfverskor varit i arbete. Maskinväfveri och maskinspinneri ha efter hand undanträngt hemindustrien, och sådan förekommer ej a'ls numera. Äfven färgeri har anlagts. Till en början och sedermera under en följd af år lade Stigen uteslutande an pa att taga emot löngods genom kom missionärer, som funnos i socknarne på Dal, i Bohuslän samt vissa delar af Västergötland, och lämnade tillbaka väfdt, spunnet eller färgadt gods. Denna rörelse fortgår, men har betydligt aftagit, sedan man numera hufvudsakligen producerar till försäljning. 1 samband med fabriksrörelsens utvidgning ombildades Stigen 1897 till aktiebolag.

Arbetarstocken har så småningom rekryterats bland befolkningen först och främst i Färgelanda och Odeborg, och dessutom, ehuru 1 mindre grad, från Sundals Ryr och Högsäter samt häradets sydliga socknar. Endast några stycken yrkesarbetare ha införskrifvits ,rån Boras. Särskildt har Stigens egen talrika torparbefolkning lämnat en stor procent af arbetarna. Ett flertal torparsöner och torpardöttrar, som bo hemma, gä dagligen på arbete i fabriken. I allmänhet betala de som ersättning till hemmet någon del af för-Mäusten. Ungefär ',» af bela arbetsstyrkan, som för närvarande utgöres af inalles omkring 150 arbetare, har sålunda sin hemvist i stugorna i

den .....gifvande trakten. Hufvudparten bor dock i bolagets bostäder, hvilket äfven är fallet med åtminstone hälften af de kvinnliga arbetarne, som tillsamman torde uppgå till ett 40-tal. Lönerna äro ej synnerligen högt tilltagna. För nybörjare och minderåriga uppgår veckoförtjänsten till kr. 4-80, beräknad efter 8 öre i timmen. I regel växlar arbeterskornas inkomst mellan ii och 10 kr. i veckan och nar endast i undantagsfall upp till 12 ä 15 kr. Vuxna arbetare tjäna högst en veckolön af 15 till 17 kr. De något knappt tillmätta lönerna torde vålla vissa svårigheter att hålla arbetsstyrkan vid makt, ocb bland ortsbefolkningen lär lusten till anställning vid Stigen i någon män ha aftagit.

Af betydligt yngre datum än Stigen är Ödeborgs s]iikbruk, hvilket grundades 1898 genom aktiebolag. I bolaget äro hufvudsakligen norska pengar intresserade. Åtskilliga norska yrkesarbetare från Kristiania anskaffades under första tiden jämte en del svenska från Trollhättan och Skyllherg i Nerike. Den stora hufvudparten arbetare består dock af folk från orten, hemmahörande i torpställena i de omgifvande socknarna. Af arbetsbesättningen, som sommaren1907 belöpte sig tiil 1G8 man, har sålunda större deleu sina hem belägna på större eller mindre afstånd från bruket. Den rayon. hvarifrån detta hämtar sina arbetare, är ganska stor. Från torp, så aflägset liggande som i Valbo-Ilyr och östkanten af Ödeborg, fanns folk, som dagligen arbetade vid bruket. Ehuru förtjänsterna ej kunna anses allt för höga - lägst uppgår dagpenningen till 2 kr. har spikbrukets tillkomst i viss mån på torparbefolkningens ekonomiska ställning verkat revolutionerande. Det berättas om några torpare från en närbelägen större gård. vid hvilken dagspenningen blott för ett tiotal ar tillbaka ännu skall ha utgjorts af den otroligt lilla summan af (iT öre sommartid och .17 öre vintertid, att de gräto af förtjusning, när de första gången efter slutadt arbete fingo lyfta sin aflöning vid bruket. Så mycket pengar hade de ej föreställt sig. att de någonsin skulle få om händer, i allt större skala ha torparne efter brukets anläggning sökt att få sina torpskyldigheter förvandlade i penningarrende för att desto bättre kunna använda sin arbetskraft vid industrien.

Att torparbefolkningen, som i södra Valbo förekommer talrikare än annorstädes i de tre häraderna, här i något större omfattning förmått bibehålla sig, torde i någon och kanske ej alltför ringa man böra tillskrifvas just den utsträckta möjligheten till utkomst, som uppstått för densamma ^enom den industriella verksamheten. Såtillvida har äfven här, liksom i Skållerud, industrien tjänat att hämma emigrationen, ehuru det för ifrågavarande socknar torde ställa sig svårare att genom siffror uppvisa detta påstående.1 — För jordägaren har naturligtvis uppkomsten af industri betydt en ytterligare minskning af de redan förr alltför knappa arbetskrafterna. I någon man torde doek den förbättrade afsättningen genom tillförsel till bruken förmått ersätta den sålunda lidna förlusten. Af den egentliga allmogebefolkningen har endast ett ringa fåtal sökt anställning vid härvarande industri. För torparen är det i viss man en upphöjelse att bli fabriksarbetare. Torparsonen gar därför hellre vid fabriken än tar tjänst som dräng, äfven om lika mycket eller kanske t. o. m. mer bjöds honom i aflöning. För henunan-<onen eller hemmadottern känns det i viss män som en förnedring att deltaga i industriarbete. »De tycku. att det är simpelt , förklarade en bondhustru; och hon tillade, att de hellre ta vägen till Amerika.

' Det fGrtjänor i ilettii sammanhang utt anmärkas, till stöd Pir hvad ofvan iir -agilt »m industriens inverkan pa emigrationen, att (ifver hnfvnd utvandringen frän norra Dal (Vedbo och Tössbo härader), ehnru i oeh fur sig ansenlig, duek i jämförelse med utvandringen frän ifrågavarande tre sydliga härader är liäde absolut och relativt betydligt, mindre ett, förhållande, som utan tvifvel ilr att sätta i samband med den norra landskapsdelcns öfverlägsenhet framför ilen södra i industriellt hänseende.

Den nuvaraude emigrationen; dess orsaker och förlopp.

Se vi till en början emigrationen hufvudsakligen inot bakgrunden al de ekonomiska och sociala förhållandena i dessa bygder, synes det, som hade man skäl att förvänta, att den under de senare åren skulle varit i ett betydligt aftagande. Den framställning, som de närmast föregående kapitlen gifvit af det ekonomiska tillståndet, visar ju, att detta högst väsentligt förbättrats. Våra dagars Dal är e.l längre den utarmade landsända, som det var pä 1880-talet, och det finnes numera på långt när ej samma fog för att påstå, att den dalsländska befolkningen af nöd

tvingas att i masstal fly från hembygden för att söka sig uppehälle i främmande land. Ändock har utvandrarströmmen, ehuru den sedan 80-talets hårda kristider saktat af, under bela 1890-talet och allt intill närvarande tid fortgått med «n styrka, som är tillräckligt stor, för att det kan sättas i fråga, om 1]àgon annan ort i vårt land med afseende på utvandringens våldsamhet kan mäta sig med södra Dal.

I medeltal var årliga antalet emigranter från hela området under

åren 1881—90 . . . •...........884

» 1891—00 535

» 1901—05 525

Följande siffror, jämförda med hvarandra, kunna tjäna att ytterligare be-

'.vsa emigrationens utveckling oeh framfart. Per 1,000 inb. årligen förlorade '"da området:

Ären genom emigration genom dödlighet

1881—90 20-o 14-8

1891—00 13-» 14-9

1901—05 14 :. 16l

Som synes drabbades området ännu under senaste tid af ungefärligen "ka stor folkförlust genom utvandring som genom dödlighet (jiimf. i öfrigt <Tab. 3 och 5.)

Det framgår redan häraf, och det bör understrykas, när vi gå att närmare och mera direkt undersöka orsakerna till den vuvarnndr emigrationen, alf vi stå inför ett delvis nytt och annat problem, än °är det gällde att förklara utvandringens uppkomst och stora, kraft-»tveckling under 1880-talet. Det är, som ofvan påpekats, svårt att finna ett rimligt samband mellan den systematiska afdikningen äfven under senare tid och de relativt goda ekonomiska förhållanden, som numera existera. Det synes rent af. och icke alldeles utan skäl, när man betänker den utomordentliga brist på arbetskrafter, som of-78 emiöratioxsutredningen. bilaga viii. bygdeundersökningar.

verallt råder i dessa folkfattiga nejder, som om den nuvarande emigrationen till stor del vore att betrakta som en »okynnesemigration». Att detta äfven i många fäll kan siigas vara händelsen är otvifvelaktigt. såsom vi i det följande närmare skola se. Gä vi emellertid något djupare in på frågan, visar det sig snart, att äfven om den rent ekonomiska sidan af saken ej verkar pä. samma sätt; som förr, sä spelar den dock allt fortfarande en viktig och dominerande roll. Det kan visserligen vara sant, att man ej i allmänhet behöfde emigrera och att emigranterna i hembygden utan allt för stora svårigheter skulle hunna erhålla arbete, som lämnade dem uppehälle. Men när man står inför valet att söka sig arbete hemma eller att resa till Amerika, finner man den senare utvägen fördelaktigare och mera vinstgifvande. »Ungdomen vet», sade mig en erfaren kommunalordförande. att den i Amerika bäst kan tillfredsställa sitt förvärfsbe-gär, och därför har den fått i sitt hufvud att den skall dit för att tjäna pengar», — en formulering af det nuvarande emigrationsspörs-malet, som kan vara så god som någon annan.

Allmänna reflexioner som dessa angående emigrationsfrågans i vara dagar väsentligt, ändrade läge göra sig själfva, och jag har därmed frän början velat gifva den rätta belysningen åt dess nuvarande ekonomiska innebörd. »Det är alldeles naturligt, att man far till Amerika», förklarade en hemmason, som jag besökte. »Här hemma är det omöjligt att lägga af någon afseväird sparpenning, äfven om lönerna numera äro sådana, att folk väl kunna reda sig.» Själf hade han varit betänkt pä att resa, men hade nu uppgifvit tanken, för att ej fadern skulle bli alldeles ensam på hemmanet. Förut voro hans tvenne bröder i Amerika: Exemplet är ganska typiskt för hur man i allmänhet resonnerar i bondehemmen och huru hemmasönerna och hemmadöttrarna uppfatta ändamålet med Amerikafärderna. Huf-vudprocenten emigranter är nu för tiden, med de sociala förhållanden som existera, att hänföra till denna befolkningskategori, och naturligt nog är det speciellt fran sma.brukarehemman, som den största strömmen gar till Amerika. På tal om rådande arfskiftes-sedvänjor har jag redan framhållit, att själfva arfskiftena mera sällan pläga gifva anledning till att de efterlefvande barnen, utom dcu son, som eventuellt

öfverfar garden, emigrera.1 Merendels ha de rest redan långt i förväg. Medvetandet att fädernegården är för liten att dela inverkar härvid, sa att sönerna, så snart de hunnit till arbetsför ålder, lämna hemmet för att bereda sig en framtid pa egen hand. »Ingen vill nu för tiden tjäna i jordbruk. Det ligger

' Däremot torde det ej vnra s:i ovanligt, att ilen utlösande brodern, om ban saknar medel, tills vidare utarrenderar lieminaiict lor att genom nägra ärs vistelse i Amerika intjäna den nödiga lösesnmmun. l.lkasA kan det förekomma, att om tlera hemmavarande bröder vid faderns död dela hemmanet, de efter arfskiftct emigrera för att anskaffa behöfligt rörelsekapital.4. sdndaiis, nordals och valbo härader.

tlj"Pt rotailt bos ungdomen, att den vill ba sin egen torfva, och endast på egen jord vill man nedlägga kraft.» Hos de flesta hägrar därför tanken, åtminstone vid afresan, att om några år komina tillbaka och köpa en jordlott. Det. heter alltid, förklarade en bonde, själf svensk-amerikan, .att man skall fara till Amerika på fem år». Efter den tiden anser man si»; ha kunnat samla ihop tillräckligt med pengar för att återvända hem och bosätta sig på egen grund. Ehuru detta mål för den stora massan emigranter aldrig blir förverkligadt, 'lå de oftasl af en eller annan anledning komma att för alltid stanna 1 Jet nya landet, är det dock lätt att förstå, huru en tankegång sådan som den nämnda från början ligger ytterligt nära till hands, flerfaldiga exempel, tätt inpå knutarne till det egna hemmet, illustrera på det tydligaste för den uppväxande ungdomen, huru det kan gå för en person, som varit i Amerika och förstått att ihärdigt arbeta och spara ihop pengar. Blott för en <8—10 år sedan for kanske son i granngården burt med tomma händer, och nu sitter han välbärgad pä egen gärd i hemsocknen, som ban inköpt för medförda Amerikapengar. Det är klart att dylika exempel mana till efter-biljd. för en bondson, i all synnerhet då syskonen äro många, är utsikten att hemma slå sig fram till en tryggad ställning ej synnerligen stor, och det är ofta nog med föräldrarnes samtycke och gillande, som ban drager ut för att fresta lyckan i det främmande landet. Utvandring till Amerika har sälunda blifvit snart sagdt den normala utvägen för en hvar ung man och kvinna, som är färdig att börja tjäna sitt bröd pä egen hand.1

Bland självfva hemmansägarne förekommer det, som naturligt är, mera sällan än förr, att de öfvergifva hemmet. Enligt uppgifter trän flera hall är det dock vanligare än man skulle kunna tro, att de ännu företaga längre eller kortare färder till Amerika.2 Hvad särskildt, beträffar svensk-amerikanerna, ansfes det nära nog som en regel, att de nägon tid efter hemkomsten göra en andra tur pa några är. En meddelare skildrar på följande sätt, hur det går till, när svensk-amerikanerna återvända för att bosätta sig i hembygden, komma vanligen med en förtjänst af 3-4,000 kr. Sä köpa de

1 Anmärkas bör emellertid, att utflyttning till annan inriken ort under senare '"l betydligt tilltagit, hvilket visar, att .Sverige alltmer börjat. vinna pl Amerika i »"nkurrcMseii om dessa bygders befolkning. Under det att inrikes och utrikes oin-"MtningHtalon för lSSO-talet utvisa en hög differens ido äro resp. 4 2 och 18-8), &To de för 18'JO-talet, mera jämställda, resp. —7'0 och — il l (jfr Tab. 4)

Hvttd beträffar emigrationen till -\orgi. som förr var synnerligen liflig särskildt ha de norska »lerverken (tegelbraken) slukat ofantligt mycket folk fr&n Hal bar denna süirkt aftagit och efter 1905 nära nog alldeles afstannat. 1 ett par stugor. s'"i> jag besökte, (lek jag dock höra, utt mannen var i Norge på sommararbete, och i c" "'b annan socken funnos ännn kvar arbetslag, som säsongvis gingo till Norge, -ingående emigrationen till Norge frän Dal kan i öfrigt hänvisas till biskop Eklunds "'förliga artiklar i Iràgan i Nya Sverige. Arg. 190K ' Härom närmare längre fram ä s. 94.

sig ett ställe för kanske 5,000 kr. och gifta sig. i)et första året lefver man vanligen undan rätt väl, och det händer då, att ställningen blir vacklande. Mannen reser då återigen öfver ett tag till Amerika för atl tjäna in den återstående skulden och tillräckligt med rörelsekapital. Han hemsänder pengar i (»öster, och allt beror på hur hustrun förstår att hushålla. Det händer, att hon efterhand gör af med pengarna, och då ban kommer hem, är ställningen densamma som förut. Då måste ban kanske resa en tredje gang. Har hustrun däremot hushållat förståndigt, gar allt väl.» Exempel finnas på att personer sålunda ända till 4 k 5 särskilda gånger besökt Amerika.

En resa dit på ett par år är lättaste sättet att fort göra opp en skuld, och så stor är motviljan hos bönderna mot skulder, att de äfven för inbetalande af ganska små belopp ej sky att i rent affärssyfte företaga en tripp öfver hafvet. Hur det kan gä, om lyckan är god, berättade mig en »amerikaänka. — den gängse benämningen pä hustrur, hvilkas män äro i Amerika. Under sin nu tvååriga vistelse i Amerika hade hennes man hemsändt omkring 2,000 kronor. Själf väntades ban snart hem.

Vida vanligare än inom hemmansägareklassen är det bland den verkligt medellösa befolkningen, att familjefäderna styra kosan till Amerika för att bättra opp den ekonomiska ställningen. N id besök i ett torpställe upplyste mig hustrun, att mannen, f. d. soldat, för ett par månader sedan emigrerat. Han hade förut arbetat vid Odeborgs spikbruk för en dagspenning af 2 kr. men fann denna sysselsättning föga lönande. Själf bodde hon nu kvar på torpet med fyra minderåriga barn mot ett årligt arrende till ägaren af 75 kr. De upplånade respengarna hade mannen redan återbetalt, och hans afsikt var att efter hand hemsända hvad han kunde förtjäna. A ett annat torp satt likaledes hustrun kvar med flera barn, och familjen underhölls genom Amerikapengar, som skickades från fadern. Ännu flera exempel af liknande arf skulle kunna nämnas. Vid giftermål mellan ungt och fattigt folk händer det rätt ofta, att mannen snart sagdt dagen efter bröllopet lämnar hustrun för att i Amerika arbeta ihop medel till det gemensamma boet. Hustrun får tillsvidare bo i en förhyrd stuga eller hos svärföräldrarna för att eventuellt senare följa efter eller också vänta tills mannen återvänder med en summa nog stor att köpa eget ställe lör. En dräng eller piga tjänar, till dess nödiga medel insamlats till en Amerika biljett, och en torparson tar ofta nog anställning hos en bonde eller vid en fabrik just i afsikt att därigenom spara ihop deri erforderliga reskassan.

Bland den dalsländska befolkningen inom skilda lager har det alltså gått en hvar i blodet, att Amerika, det är landet, där man snabbast vinner sin utkomst, och dit skola alla fara, som äro något så när måna om att förbättra sin ekonomiska ställning. »Emigra-4. sundals, nordals och valbo iiäradek.

81

tionen är en god sak, och den har gjort Dal ofantligt mycket godt; det hade varit nte med Dal. 0111 inte Amerika funnits» dj^lika uttalanden kunde man få höra hvart man kom, och de äro belysande lör det allmänna tänkesättet. Emigrationen har under sin langa historia hunnit förvärfva sig traditioner, som segt fasthållas. Det kan ju icke heller förnekas att utvandringen, i all synnerhet förr, varit en verklig räddningsplanka för månget hem, oeh att den därför äfven i sin helhet för Dal betydt en utväg till räddning under tider af nöd. Öfvertygelsen 0111 emigrationens välsignelse är rotfast, °ch om också en och annan af de mera betänksamma inser dess vådor för bela samhällets fortbestånd, skall nian i de llesta fall hos den enskilde finna en motsatt ;isikt kvarlefva orubbad. Det kan anses typiskt, när en småbrukare vid ett besök, som jag gjorde hos honom, genast i början af vårt samtal ifrigt manade att för all del inte »stoppa emigrationen»; alla utsikter att ta sig fram vore då, menade han, stängda lör dalbon. Nämnas bör, att han själf tack vare vistelse i Amerika lyckats förvärfva sig sin gård. Icke mindre betecknande var det, när jordbrukare, efter åtskillig veklagan öfver de hårda tiderna och särskildt öfver svårigheten att anskaffa arbetsfolk. tillstodo, att ett eller flere af deras barn voro i Amerika.

Några konkreta exempel ur mina anteckningar kunna anföras, fcoiu ytterligare belysa befolkningens uppfattningssätt vis à vis emigrationen oeh dennas förlopp i våra dagar.

K11 statare under en större gärd. Ilade en dotter, som i två år vistats i Amerika. Den yngre sonen. 17 är gammal, skulle till hösten följa efter, "•'ide i bref fiitt flere uppmaningar af systern, som själf erhållit god plats, a,t komma. Ilade af henne äfven fått löfte om biljett.

lin piga under samma giird skulle resa till hösten. Hade sistlidet år '"Ht plats med en lön af 130 kr. Fadern död, skomakare. Systern i Amerika; bådo redan sändt biljett..

H., torpare under en prästgård, (ijorde 40 sommardagsverken och 10 vniterdagsverkeu ocb betalade 75 kr. i kontant arrende för torpet. Höll 3 l;or ocli en hiist samt sådde en tunna råg ocb 3 tunnor hafre. Fann det Omöjligt att reda sig som dagsverkstorpare. Torpet kunde ej underhålla kreaturen, utan foder mäste köpas. Räddningen var emellertid två söner, som befunno sig i Amerika. (T)et är naturligt att. alla torpare resa till Amerika. S:> fort de

fått medel»). Den äldste for för tre år sedan (18 sir gammal). sedun ban genom drängtjänst och arbete vid skogshygge tjänat in 300 kr. till Tespengar. För ett år sedan hade ban hjälpt öfver äfven den yngre brodern. Tillsammans hade sönerna hemsfindt omkr. 400 dollar, hvaraf en del insatts bank för deras egen räkning.

E., ägare af 1 70 hemman. 1'or först» gängen till Amerika för omkring -5 år sedan för att kunna afbetala den på bcmmaiisdelen hvilande skulden. Hustru ocb barn stannade t. v. hemma ocb underböllos med pengar frän Amerika. När skulden var betald, återvände han. For sedan ytterligare fyra särskilda gånger till Amerika saml tog därunder efter hand med sig 5 stycken af sina barn. Dessa äro na kvar i Amerika, sedan fadern definitivt fttcr-vändt.

J., mindre hemmansägare. Ilade ärft sin gärd, men rakade i skuld. Sålde hästen för att få respengar ocli for till Amerika för tre år sedan. Hustrun sköter gården.

A., hemmason. Gifte sig till en gärd, som var något skuldsatt. For till Amerika för ett par år sedan för att tjäna af skulden och skaffa pengar att lösa ut hustruns syskon med.

()., hemmansägare. Hemmanet intecknadt till hälften, alltsedan O. med hjälp af inteckning för ett 20-tal ar sedan löste till sig detsamma af de öfriga syskonen. Klagade hårdt öfver sin ställning och jordbrukets oförmåga att bära sig. Hade 7 barn, af hvilka det äldsta, en dotter, rest till Amerika. (i. förklarade som sin afsikt att efterhand lata de andra barnen följa efter.

(i., hemmansägare. Sonen hade cn längre tid varit i Amerika. Kom hem på besök och tog vid återresan med sig föräldrar och syskon. Härden såldes.

O., medelstor hemmansägare. Hade sex söner i Amerika. Den äldste sonen, som for först, hjälpte en af bröderna öfver till Amerika, och sä undan för undan. Alla hade där god förtjänst, en 100 dollar i månaden, en annan 90 dollar o. s. v. Inalles hade bröderna heinsändt 10,000 kr., som insattes pä hank. (I. prisade Amerika starkt.

1'., medelstor hemmansägare. Sände vid underrättelse om min vistelse i socknen särskildt hud pä mig för att fii framhålla sin mening, att emigrationen gjort ofantligt mycken nytta, och att den fortfarande vore en utmärkt, sak. »Det är till stor del amerikanska pengar, som satt en mängd hemmansägare i stånd att köpa oeh odla opp sina gårdar.» Tanken pä återkomst före-sväfvar numera de flesta vid afresan. »Det är ej nu som förr, då man måste resa hals öfver hufvud.» — Tvä söner hade i flera ars tid vistats i Amerika och hade därunder tjänat in 11,000 kr. Häda nil återkomna. För ett år sedan for yngste sonen (19 är). Antagligt vore, att äfven ban snart vände hem.

11., hemmansägare, skuldsatt. Sonen for till Amerika och tjänade in en summa nog stor för att afhetala skulden och köpa gärden af föräldrarna.

K., välbärgad hemmansägare. Två söner reste efter hvarandra till Amerika. Återvände och köpte gärden af fadern, hvarefter den ene brodern sålde sin del till den andre och köpte sig ett nytt ställe,

T., välbergad hemmansägare. Har tre söner i Amerika. Äger utom den hemmansdel, han besitter, ännu en gärd, som han måste utarrendera, emedan sönerna ej vilja komma hem och öfvertaga, den.

B., förmögen hemmansägare. Sonen, som emigrerat, har från Amerika hemsändt pengar, för hvilka fadern köpt en gård till.

D., förmögen hemmansägare. Tvä söner foro till Amerika för att, som det sades, slippa värnplikten.

De tre senast nämnda fallen äro hämtade från tre intill hvarandra belägna gårdar. Början gjordes i den första gården, och vid underrättelse om grannsöner-nas framgång i Amerika följde man efter i de andra gårdarna undan för undan — ett belysande exempel för hur »Amerikafebern» gätt som epidemi frän gärd t.ill gård.

K., hemmason, 25 år gammal. Tillhörde en verklig »Amerikasläkt». Farfadern hade varit hemmansägare, och alla dennes barn, 12 stycken, hade på ett. par undantag när utvandrat. De fleste voro kvar i Amerika — 4 stycken bosatta i Canada, hvarifrån en af bröderna till för kort tid sedan drifvit ett slags värfvareverksamhet i

Skandinavien. K:s fader hade äfven i Amerika förtjänat medel till inköp af sitt, hemman. Var nu död och efterlämnade familjen i goda ekonomiska omständigheter. Af 7.syskon är K. den ende, som stannat kvar vid jordbruket, hvilket af honom sköttes för allas gemensamma räkning. Modern och twä systrar, hvilka egentligen voro sömmerskor i Göte-4. sdndaiis, nordals och valbo härader.

83

borg, voro hemma; en syster oeh tre bröder i Amerika. Själf var nu K., som långe, baft Amerikafeber, starkt betänkt på att fara, elniru lian utomordentligt väl behöfdes hemma. Gården ämnade han utarrendera.

H., rik hemmason. For till Amerika för att »pröfva lifvet» där. Återvände efter ett halft är, emedan han fann arbetet i Amerika för hardt.

Anförda exempel, hämtade frän skilda håll, torde vara tillräck-liga för att bekräfta oeh understryka ett svar, som jag i en soeken erhöll pä förfrågan efter, hvilka som nu för tiden resa till Amerika: >Häri frän fara alla, fattiga som rika.» Det är mindre att undra öfver, att drängar och pigor begagna sig af de stora möjligheter till förtjänst, sora Amerika erbjuder och hvarpå de allt ifrån sin uppväxt haft rika exempel för ögonen; ej heller är det ägnadt att väcka förvåning, att den öfvertaliga ungdomen i mindre bemedlade hein tar sin tillflykt till det stora arbetsfältet i Västern. Ofta sker det, ju äfven till verklig båtnad både för dera själfva och deras hemmavarande anförvandter. Märkligare synes det vara, att söner och döttrar på välbärgade bondhemman i sä pass stor utsträckning emigrera, som verkligen är fallet, ehuru de säkerligen i de flesta fall skulle ta full sysselsättning med arbete hemma. Af 27 emigranter i en socken år 1906, upplyste mig därvarande pastor, att 15 à 16 vore hemmasöner från relativt burgna bondehem, och att de alla väl hade behöfts hemma. Det har gått därhän, att det ingalunda är ovanligt, att bönderna på gamla dagar bli tvungna atf arrendera ut sina går-dar, da de ej längre förmå att sköta dem och barnen äro ovilliga att vända hera från Amerika. På en gård, berättades det, satt en änkli ng ensam, välbärgad och med jorden fri från skuld. Flere barn funnos i Amerika, men ingen ville komma hera och öfverta jordbruket. Gården skulle nu säljas, hvartill äfven barnen gifvit sitt samtycke. Samma förhållande ägde rum på en annan gård, där alla sex barnen voro borta, två söner och tre flickor i Amerika och en son i Göteborg. Då fadern ej längre ensam förmådde hålla gärden vid makt, såg ban sig nödsakad sälja den till oskylda. Det förhåller Sig bokstafligen pä mångfaldiga ställen så, som en gammal bondhustru, hvars yngste son just stod i begrepp att fara till Amerika, med ett visst beklagande betygade: »Det finnes nu bara vi slitne Rubbar och gummor kvar». Därför var det också snarare som en bekräftelse på hvad man hade goda skäl att vänta sig, sora jag på en °rt mottog den i grunden föga öfverraskande upplysningen, att »här finns det inte mer något folk som kan emigrera».

En omständighet, sora i ej ringa mån bidrar att förklara den •uer eller mindre öppet uttalade välvilja, med hvilken befolkningen alltjämt betraktar emigrationen, är det tillskott i kontanter, som årligen inströmmar från Amerika. Såsom framgår af förut meddelade exempel, kunna de summor, som sålunda komma en familj till godo.SJ

uppgå till högst afse värda belopp. Det kan visserligen vara känn bart mången gäng at| undvara sonens eller dotterns hjälp i hemmet, men dä de stora amerikanska penningeförsändelserna komma, hjälpa de åtskilligt till att ändock hälla belåtenheten vid makt. Och äfven om brefven ofta nog äro tunnsådda och ej innehålla så mycket af kontant valuta, kan man alltid vara tämligen viss pä, att det åtminstone till julen skall komma en välbehöflig förstärkning till kassan af kanske 20 eller 30 dollar, hvaraf man kan växla till sig en nära nog fyrdubbelt stor summa i svenskt mynt. För att lämna en ungefärlig föreställning om den skörd af amerikanska pengar, som årligen inhöstas i dessa bygder, meddelas här nedan en öfversikt, upptagande antal och belopp af de postanvisningar från Nordamerika, som under är lflOü utbetalades vid poststationerna i Sundals härad:1

Antal. Belopp.]irälanda..... ....389 37,031'U Erikstad...... ....141 13,615-59 Frändefors . . . .281 25.25622 (rrinstad..... ....197 15,283'11 Lillebvn (Bolstad| . . .. 108 9,74508 Sundals-K vr . . . . 145 23,61409 Sundals h:d 1,261 124.545 20

Den beräkning, som här blifvit gjord, är endast approximativ, da de anvisningsbelopp, som genom banker i Stockholm, Göteborg, Fredrikskald m. fl. platser hemsändas, ej kunnat medtagas; likaledes undandraga sig de penningesummor, hvilka i rekommenderade bref anlända, var beräkning. Anförda slutsumma, kr. 124,545*20, torde alltså åtskilligt böra tillökas för att angifva verkliga beloppet. 1 sig själf är den dock redan ansenlig och förklarar i sin män ej oväsentligt, hvarifrån de summor hämtas, som årligen frän Dalsland deponeras i bankerna. Utom de belopp, som direkt äro afsedda till hjälp at hemmavarande, är det vanligt att emigranterna efter hand heiustlnda sinn besparingar att för deras egen räkning insättas i hemlandets banker, där de anses säkrare i förvar.

Den makt, som Amerika förvärfvat öfver dalbons sinne, underhålles icke minst lifligt genom inverkan från därvarande släktingar och bekanta. Den täta Amerikatrafiken under en lang följd af är har gjort, att snart sagdt halfva Dal numera (iunes i Amerika, och det är redan häraf lätt att förstå, huru detta land för dalbon kunnat bli sa godt som ett andra fädernesland. 1 nära nog hvarenda stuga

1 Ofvanstående öfversikt af postanvisningsbelopp hur välvilligt meddelats mig af postmästare A. E. Ilolm i Mellerud. — Enligt uppgift frän samma håll torde deu Mimma pengar, som årligen från Amerika hemsändes till Dal, i rundt tal kunna ansläs till en million kronor.

liar man alltid någon släkting »där inne»och det behöfver för den emigrerande ynglingen eller flickan ej kännas alltför]iakostande att lämna hemmet, när det sker i medvetandet att efter öfverresan bli mottagen af en bror eller syster eller i hvarje fall af bekanta, som känna till de nya förhållandena och äro villiga att under första tiden bistå med råd Och anvisningar. Oftast är resan |>a förhand väl förberedd, och man skulle i hvarje enskildt fall ha rikt tillfälle att följa dess historia, om man hade tillgång att studera Amerikasläktingarnas bref till hemmet. Några stycken lyckades jag under min resa ta närmare kännedom om. De innehöllo beskrifningar öfver det n.va lifvet där borta hos morbror och moster, hos hvilka brefskrif-varen för tillfället var boende, oeh belåtenheten med arbetet oeh förtjänsten var omisskännlig. Slutet i ett af brefven är betecknande. Det lydde: »jag sender eder litet pengar til en hjälp för eder nu var snäl å fråga Ida om hon har lust til Amerka eller ej». Och i ett annat hette det: »Du gör dumt i att gä hemma och tjäna bönder».

Vanligen stannar det emellertid ej vid förfrågningar och argumentationer liknande dem som här anförts. Erbjudanden följa om hemsändande al' ångbåtsbiljett, oeh om ändock alltjämt någon tvekan kan finnas kvar hos vederbörande, försvinner allt vacklande da biljetten en dag verkligen kommer. Beredvilligheten att bistu med Altieri k abil jetter är utomordentligt stor, och då emigranterna resa, 'a de i de flesta fall förut erhållit sådana tiilskickade från Amerika. Med en viss stolthet omtalade en svensk-amerikan, att han under sin vistelse i Amerika »tagit öfver» 12 stycken bekanta.

Ännu verksammare sprides Amerikafebern genom de längre eller kortare besök, som amerikanerna allt emellanåt företaga i hembygden. Utan att direkt uppträda som emigrantagenter någon yrkesmässigt bedrifveu värfning som fordom förekommer knappast numera i dessa trakter — verkar dock deras närvaro som ett agitationselement at' kraftigare effekt än det mest braskande upprop eller prospekt, lierat telser 0111 deras framgångar spridas i stugorna vida omkring, och själfva kunna de ge besked för hvem som vill om hur bra de ha det 1 Amerika och hur mycket de där tjäna om dagen. Att jämförelsen med förhållandena här hemma skall utfalla till dessas nackdel behöfver ej påpekas. Deras blotta uppträdande, oftast icke så litet ^Täkigt — männen i fina herrkarlskläder och med guldglänsande klockkedja pa västen och stora sedlar i plånboken, kvinnorna ut-stofferade på hvarjehanda sätt i hattar och sidenlif — allt detta förfelar ej att göra sitt djupa intryck på den hemmavarande ungdomen och sätta fantasien i omlopp. De betraktas med nyfiket intresse, när de om söndagen visa sig i kyrkan i all sin glans, och 'let falas om deras bedrifter i oändlighet. Man får höra oin den,

1 Betecknande nog nit (ter mail rj xliir lite».

som kommit hem med 10,000, oeh den, som har en farm i Amerika med 100 kor, oeh den, som iir kusk hos en

millionär i Newyork och har en så gentil husbonde, att han fått behålla lönen oafkortad under sin ledighet och dessutom erhållit pengar till resan etc. Och följderna visa sig snart nog. När en svensk-amerikan återvänder, har ban ofta med sig i släptåg ett belt följe af sina kamrater frän hemtrakten. I H. socken, för att nämna endast ett exempel, hade ett ar ovanligt många utvandrare, mest ungt, folk, kommit hem på besök. Dessa stannade någon tid, och det bildades en ungdomsförening i sockfnen med nykterhet och diskussioner i allmänna frågor till program. Denna hastigt uppflammande verksamhet fick dock inom kort ett snöpligt slut, ty då de svensk-amerikanska medlemmarna efter knappt ett ar åter emigrerade, följde nästan bela föreningen med.

Faktorer af psykologisk art, sådana som de nu beskrifna, få ej underskattas, när det gäller att bedöma emigrationens orsaker. Tvärtom gifva de den rätta förklaringen till hur det kommer sig, att den dalsländska befolkningen kunnat blifva till hela sitt tänkesätt så i grunden »amerikaniserad». Det är. som om det ej existerade någon annan utväg för ungdomen än Amerika, när den skall ut i lifvet; och en resa dit har blifvit något sa alldagligt, att den knappast anses stort märkligare än en torgresa till Uddevalla eller Vänersborg. Redan barnen tala om Amerika, och det förvånar ej, när man af skollärare hör omtalas, att de bäst minnas de amerikanska namnen, och att de till Amerika helst förlägga alla utländska orter. De ha knappt blifvit färdiga med skolan och »gått och läst», förrän de äro mogna att sätta i verket de Amerikaplaner, som kanske redan under skolåldern bunnit uppgöras.

Den ställning, som barnen, äfven vid mera framskriden ålder intaga i hemmen, är ej heller synnerligen ägnad att göra dem benägna tör att stanna kvar. Deras ställning är i hög grad osjälf-ständig, och de sta fullständigt under föräldrarnes ledning. »De fä nästan aldrig medel att röra sig med pä egen hand. Till och med kläder o. d. köpa föräldrarna oftast utan barnens inedverkan. Man hör mången hemmason framhålla, att en dräng har det mycket bättre, ty ban får alltid rå sig själf, när arbetet är afslutadt, och har dessutom sin lön att använda efter eget skön.» Den behandling, som kommer den tjänande klassen till del, lämnar äfven åtskilligt öfrigt att önska. »Bönderna hålla sitt arbetsfolk uselt , förklarade en meddelare, och fortfarande pä gamla maneret. Man får väl bekväma sig till att betala något så när ordentligt, men kosten är ofantligt dålig. Här finnes en viktig orsak till att de ha det så svårt att få folk.» Samma person kände en 15 års pojke, som tjänade hos en bonde. Han fick till frukost två släta koppar kaffe och till middag bröd och skummjölk. Att han under sadana för-

hållanden ej kunde känna sig alltför belåten med sitt lif är mindre förvånansvftrdt.

Hela den anda, som gör sig gällande i de dalsländska allmogehemmen, är för öfrigt sådan, att den endast ger näring at »lusten till Amerika». »Bönderna äro allmänt mycket missmodiga, och det rätta arbetshumöret saknas; det har blifvit ett trosformulär att jordbruket ej bär sig' — dylika omdömen af personer, som hvar på sin ort af gammalt voro förtrogna med förhållandena, besannades endast allt för väl af de erfarenheter jag själf gjorde. »Emigrationen har hjälpt socknen ur eländet; bäst är, att alla som kunna, fara till Amerika», förklarade en bonde, som själf *att på ett stort och relativt välbärgadt hemman. Tilltron till det egna arbetet är ringa, och man kan förstå, att den ungdom, som växer upp under det bestämda intrycket att »det lönar sig inte», skall bli systematiskt uppfostrad för Amerika. Allmänt klagas öfver det uppväxande släktets »förakt» för jordbruk, oeh särskildt framhölls kvinnornas ohåga att deltaga i landthushållsgöromäl såsom ett starkt skäl till att de emigrera. Bet kan ej alldeles förnekas att lifvet i hemmet för sönerna och döttrarna mångenstädes bär öfver sig något tråkigt, som föräldrarna ej äro utan skuld till, och som gör sitt till, att barnen längta bort. Tillfällen till förströelser äro ju numera, sedan utvandringen nära nog dödat ungdomslifvet öfverallt i socknarna, ganska sällsynta, men yppas något, äro ofta "og hindren stora tör ungdomen att få vara med. Att en söndag exempelvis deltaga i ett så oskyldigt nöje som en fest i folkhögskolan eller ett nykterhetsmöte går naturligen inte för sig i en trakt, där prästen — och prästernas makt öfver allmogen är i dessa hygder orubbad — lyser folkhögskolan i bann som ett »djäfvulens bländverk» och offentligen i kyrkan tillrättavisar den, som om söndagen vågar upplåta lokal åt en så ogudaktig inrättning som en godtemplarloge. .1 synnerhet i Valbo, där schartaunismen ännu har ett, fullt säkert stamhåll, bidrar denna strama religionsform att kasta en dyster prägel på umgängeslifvet, som endast kan hjälpa Hll att hos ungdomen väcka begäret att utvandra.1

Ett alldeles speciellt skäl till emigrationen bland den manliga ungdomen utgör värnplikten. Intet har kanske i den allmänna diskussionen låtit mera tala om sig, och det var med en viss ifver som mina sagesmän grepo tillfället att uttala sig i denna viktiga punkt. Utan att jag behöfde anställa nagra särskilda förfrågningar kom man vanligen alltid självmant in på ämnet, och det dröjde ej länge förrän åtminstone den saken stod fullt klar för inig, att värnplikten är ytterligt impopulär bland dalallmogen. Ordalagen kunde

1 Äfven nf präster — med mera moderat läggning — liürde jag den extrema seliartounnismens iuflytnndc beklagas.•S8 EMIGRATIONS!; TREDNIXGEN. BILAGA Vilt. BlGDEüNDERSÖKNINGAK.

falla mer eller mindre skarpa, men uppfattningen var tämligen undantagslöst konstant: att »värnplikten är den värsta pläga för böndernas. För att bestyrka sin mening drogo unga oeh gamla beredvilligt fram alla historier, som voro i omlopp om det dåliga behandlingssätt, som ynglingar från deras socken varit utsatta för pä lägerplatsen, den usla och otillräckliga maten, oförrätter från befälets sida, grofva felgrepp af den militära sjukvården in. m. Mer äti själfva behandlingen var dock tjänstgöringstidens längd, hvars ytterligare utsträckning man med bäfvan motsåg, föremal för det allmänna missnöjet. Den uppoffring, som dalbonden gör, när ban fiir en bel sommar nödgas undvara sin kanske ende arbetsföre medhjälpare, måste också kännas synnerligen påkostande. Han blir oftast alldeles strandsatt, då folk ej står att skaffa på annat håll. Och då hela exercistiden för hans uppfattningssätt framstår som skäligen ändamålslös, kan man förstå hans tankegång, när han ger efter och låter sin son, soin nalkas beväringsåldern, hellre fara till Amerika än exercera.

Resonnemanget är kortsynt, men icke desto mindre karakteristiskt för bonden at' genomsnittstypen. Äfven frän den synpunkten är det kortsynt, att en ung man, som rest ut före fullgörandet af värnplikten, är så godt soin absolut förhindrad att återvända och bosätta sig i hembygden. Kommer han tillbaka, är ban nämligen tvungen att åter fara efter någon tid, såvida ban vill undvika att bli tagen och förd till lägerplatsen. Detta förhållande får anses i hög grad beklagligt, då många dalbor i Amerika, enligt hvad som flerstädes upplystes mig, intet hellre önska än komma hem och köpa sig en gärd, men afhallas från att utföra deuna sin tanke af fruktan för exercisen. För att förebygga dylika eventualiteter händer det därför ej sällan att föräldrar, som äro mera måna om sina söners framtid, styra om, att dessa undangjort sin exercis, innan de emigrera. I>e flesta äro dock icke så förtänksamma. Äfven om åtskilligt far afskrifvas som öfverdrifvet af hvad jag fick höra om värnpliktens inverkan på utvandringen, återstår tillräckligt för att gifva ett bestämdt intryck af, att denna verkligen måste betraktas som en åtminstone starkt bidragande orsak.

Ej blott ett flertal uttalanden af vederhäftigt och erfaret folk gingo bestämdt i den riktningen; flere exempel, soin jag antingen hörde omtalas eller själf närmare gjorde bekantskap med, tjänade att, på det tydligaste bekräfta livad man sade. 1 stora och förmögna bondgårdar kunde man få höra att sönerna rest till Amerika för exercisens skull. På ett ställe, där ägaren ej kunde finna ord nog starka att, utdöma värnplikten, hade sonen just hunnit beväringsåldern och var följande ar skyldig att, exercera. Emellertid var det hans afsikt att, i stället utvandra, och fadern gillade hans beslut, då det alltid var bättre.4. SöND ALS, NORD ALS OCH VALBO HÄRADER.

89

att ban tjänade pengar i Amerika än giek på heden oeh exercerade till ingen nytta. I hvarje fall skulle fadern bli ensam på hemmanet, hvilket ban var tvungen öfverlämna till en brukare, om ej den andre sonen, hvilken redan förut befann sig i Amerika, ville återvända. Särskildt är missnöjet skarpt öfver den alltför knappa aflöningen under värnpliktstiden, hvilken omöjligen kan räcka till för de extra utgifter, som beväringen ser sig nödsakad att göra. En böjning af dagpenningen, det betonades enstämmigt, skulle göra ofantligt mycket, att aflägsna den djupt rotade motvilja mot värnplikten befogad eller obefogad — som för närvarande är hos allmogebefolkningen allmänt förhärskande.

Det problem, som för föreliggande undersökning städse stått i förgrunden, har varit att utröna de speciella orsaker, som för dessa bygders vidkommande kunna tjäna att förklara den starka utvandring, som härifrån försiggått och alltjämnt fortgår. Det har därvid haft sitt särskilda intresse att se emigrationsfrägans uppkomst och

utveckling i ett område af sä enhetlig och utpräglad jordbrukska-raktär som detta. Till sina ekonomiska och sociala förutsättningar har bela problemet därigenom framstått mera renodladt och förenklad! Vi ha sett hur folkmängdens kraftiga tillväxt under 1800-lalets förra hälft på det allra närmaste sammanhängde med jordbrukets hastiga uppsving under samma tid. Vi ha sedan kunnat •akttaga hur folktillväxtens stagnation och aftagande hade sin motsva-righet i jordbruksnäringens tillbakagång och hur slutligen 1880-talets genomgripande jordbrukskris var samtidig med en sällspord! stark folkminskning. Vill man söka en särskild förklaring till att utvandringen från dessa tre härader nätt en så oerhörd styrka, är det emellertid ej nog att blott peka på att jordbrukskrisen här framträdt med mera förödande verkningar än på de flesta andra håll, utan man får äfven komma ihåg, att, befolkningens vara eller icke Vara härstädes sä uteslutande varit just beroende af jordbruket som enda näringskälla. I>e möjligheter till utkomst, som i andra trakter kunnat beredas befolkningen geuom förefintlig industriell verksamhet, ba ej här varit förhanden, och hvad denna brist betydt framgår endast sä. mycket tydligare af de iakttagelser man kunnat göra ä de fåtaliga härvarande industriorterna, där åtminstone en del af de folkelement, som annorstädes svårast blifvit härjade af emigrationen, förmått h alla sig kvar. Det totala och hastiga försvinnandet af de obesutna folkklasserna (torpare och backstugusittare), som numera är att anteckna som ett i dessa bygder af utvandringen i det allra närmaste redan fullbordadt resultat, torde i ej ringa mån fa tillskrifvas

omöjligheten att industrialisera dem här hemma eller annars vid sidan af jordbruket erbjuda dem tillfällen till förtjänst.1

Våra dagars emigration är hufvudsakligen en hemmansägareklassens emigration. Äfven denna klass synes pä god väg att försvinna, och det är uppenbart, att den yttersta fara är för handen, att hela detta område inom en ej alltför aflägsen tid skall bli fullständigt öde, om affblkningen utan återvändo fortskrider som hittills. Man har skäl att fråga sig inför en dylik situation, om ej några möjligheter finnas att förhindra eller åtminstone i någon män förminska utvandringens framfart i dessa bygder. Svaret är ej lätt gifvet. Historiskt sedt har hela emigrationsfrågan genomgått en omvandlingsprocess, som bidragit att i dess nuvarande läge göra den vida mera komplicerad än förr. Hvilken betydande roll de rent psykologiska momenten numera spela, är pä det otvetydigaste sätt af alla erfarenheter bestyrkt, och man kunde nästan känna sig böjd för att tro, i synnerhet när man betänker alla de fall af en till synes alldeles »omotiverad» emigration, som förekomma, att det verkligen förhäller sig så som en af mina sagesman yttrade, att »det är omöjligt att söka hindra folk som fått Amerikafeber i kroppen».

Häremot kan anmärkas, att detta väl i grunden ej heller vore meningen. Snarare skulle det gälla att söka förekomma sjukdomen, så att. denna ej längre kunde finna lämplig jordmån för sin spridning. Hvad därvid bör göras är åter en annan fråga. Man kunde med landshöfdingen i Älfsborgs län svara: »Det enda verksamma medlet mot emigrationen är att hit öfverflytta Amerika: det som på alla områden af lifvet utgör dess storhet: dess näringslif», och det synes själffallet, om detta lyckades, att Amerikafebern borde upphöra.2 Det återstår emellertid alltjämt den frågan, hur detta

1 Som iörot påpekats, gick i stället den folkström, som ej hamnade i Amerika, till den norska industrien, där det erbjöds god tillgäng pä arbete. Ehuru det numera för don dalsländska befolkningen blifvit alltmer klart, att den svenska industrien iir lika god arbetskälla som den norska, är doek detta ur nationell synpunkt, glädjande faktum tör tlessa bygders vidkommande en skäligen klen tröst (jfr s. 79 not 1).

a Landsh.-berått. 1880. Anmärkningsvärd är den vakna blick för emigrationens vådor redan na pH ott sä jämförelsevis tidigt Stadium af dentmtumit, hvarom denna berättelse vittnar. Kontrasten är stor i jämförelse med tonen i landshöfdingen» berättelse ott àrtiondo senare, och di hade dock utvandringen nätt sin högsta omfattning •"•Ii fullt, tydligt hunnit visa sinn verkningar. Den nye landshöfdingens uttalande 1 frftgan il890) förtjänar sä mycket hellre hiir att citeras, som det utmärkt illustrerar myndigheternas blindhet och brist pä omdöme under en tid, dä behof lif åtgärders vidtagande redan förelågo af minst lika trängande beskaffenhet som i våra dagar, och bl

utsikterna att med framgång uträtta något måhända voro större iiu nu, då dol nära nog synes vara för sent. Efter ett medgifvande, att »utvandringen för sådana orter, ilär den tagit, större utsträckning kan medföra olägenhet» — hiir pekas särskildt p& l)al — heter det: »Någon fara för länet, eller landet i dess helhet tordo utvandringen lof k icke medföra, hvarför det icke synes behöfligt eller ens rådligt (I) att några åtgärder |iir dess hämmande eller förhindrande vidtagas.» — Det är intressant att här. så sent som pä 1890-talet, ännn klart och tydligt höra den omisskännliga återklangcn at -amma gammallilieralisra, som vi känna igen frän 1830-talets länskominitturades diskussioner (jfr s. 24) och som vi kunnat följa i den utveckling, som slutligen ledde till dessa bygders sorgliga förödelse.

skall tillgå. 1 ett afseende åtminstone ser det ut att vara hopplöst tör dessa bygder att söka täfla med Amerika. Sedan ofvan anförda uttalanden fälldes, bar intet eller sä godt som intet blifvit gjordt lör att upphjälpa den brist i deras näringslif, som består i nästan In list än dig afsaknad af industri, och föga synes i framtiden i den vägen vara att vänta. Hvad jordbruket beträffar, kan det ju uppvisa en glädjande utveckling framåt, ehuru oerhördt mycket finnes kvar att göra för (less upphjälpande; äfven jordbrukarens hela ekonomiska ställning är ansenligt förbättrad. Den minskning i emigrationen, som man på denna grund haft orsak att förvänta, har dock ej inträffat. Anspråken hos befolkningen ha blifvit höjda, och äfven rent ekonomiskt taget har därför utvandringsproblemet ändrat karaktär. Man gör säkerligen ej orätt, om man här spårar återverkan af den långvariga Amerikatrafiken genom de erfaren hetsrön denna ställt 'ör befolkningens ögon. Ungdomen nöjer sig ej nu som fordom att ta tjänst eller bli torpare; den vill bli sin egen. och den har sett alltför många påtagliga bevis för att icke veta, att Amerika för det uiålets uppnående är det, säkraste och genaste medlet.

Vi äro härmed inne på själfva kärnpunkten i frågan. Kan en ren jordbruksbygd som södra Dal verkligen pä allvar uppta konkurrensen med Amerika, när det gäller att bereda det uppväxande släktet en tryggad och självständig ekonomisk ställning? Ovillkorligen tänker man härvid främst på egnahemsrörelsen såsom det >botemedel» mot emigrationen, som bär, hvarest fråga är om att kvarhålla befolkningen vid jordbruket,borde vara det närmast till bands liggande. Det är ju för öfrigt i afsikt att samla ihop pengar till inköp af egen gärd, som så många unga män fara till Amerika. Det måste då sägas, att egnahemsrörelsen i dessa trakter föga eller intet förmått uträtta. I alla socknar var det nedslående meddelanden, som kommo mig till del från egnahemslånerörelsens ombud, och endast på ett par håll hade ansökningar om län ingifvits och beviljats. Här hade man så mycket större anledning att utbreda sig om de olägenheter, som vidlåda hela rörelsen i dess nuvarande form: 'len invecklade proceduren, de alltför stränga villkoren i fråga om gravationsfri jord, hvilka öfverallt visat sig synnerligen menliga, ('e garantier af hvarjehanda art, som fordras, m. m. Allt var endast ägnadt, att misskreditera idén hos befolkningen och omöjliggöra dess praktiska utförbarhet,

Särskildt beklagades, att det, visade sig förenadt med nära nog oöfverstigliga svårigheter för afskedade soldater att. med hjälp af egnahems-lån lösa in sina f. d. soldatstommar, då hinder alltid förelågo i de rotehemmanen vidhängande inteckningarna. I och med de indelta soldaternas successiva afskedande ha stommarna ofta kommit att ligga öde, och de förvärf af stommar, som enstaka soldater

lyckats göra, ha vanligen skett genom privata lånemedel eller ännu vanligare genom Amerikapengar. Ingenting är nämligen mera vanligt, än att soldaterna efter afskedat anandet taga vägen till Amerika.

Hvad som emellertid allra mest motverkar egnahems-lånens spridning är det faktum, som ej kan förnekas, att de omöjligen förmå att täfla med Amerikapengarna. Man kan därvid skylla på det olämpliga sätt, hvarpå egnahemsrörelsen bedrifves och säga, att en ändring måste komma till stånd, innan gynnsamma verkningar kunna förväntas. Man kan framhalla, att staten ej borde sky någon risk för att i egenskap af lånens förmedlare göra allt hvad göras kan för att framställa dem i en riktigt lockande dager, sä att en formlig rusning till egnahemskassorna komme till stånd. Man kan yrka på npplåtandet af kronojord i småbrnksrörelsens tjänst till evärdliga arrenden etc. Det är möjligt, att en verkligt genomgripande jordreform sknlle medföra åsyftadt resultat.

Men äfven om man ej har rätt att pä förhand förneka möjligheten häraf, finnas dock starka skäl att ställa sig tvillande, åtminstone när det är fråga om ett gammalt emigrationscentrum af den ekonomiska struktur som det ifrågavarande. Samma resonnemang, som nu drifver folk att taga omvägen öfver Amerika när det gäller att skapa det egna hemmet, skall alltjämt kvarstå. Hvad tjänar det till att ta ett lån hemma eller ett arrende, det må vara på aldrig så fördelaktiga villkor, då möjligheten alltid står öppen titt i Amerika pä Ii à 6 ar fa ihop en tillräcklig summa att köpa ett ställe för, som sedan besitt.es skuldfritt? — Med utgångspunkt frän detta resonnemang måste det medges, att det resultat man bär kan komma till i fråga om emigrationens botemedel, är skäligen negativt. Men hnr nedslående det än kan tyckas att nödgas stanna med den starkt tviflande frågan om något kan göras, i synnerhet då intet befinnes mera önskvärdt än att något kunde göras, är det i hvarje fall svart att värja sig för det hardt när hopplösa i bemödandet att hålla befolkningen kvar hemma vid jordbruket, så länge det ej i praktiken går att bevisa, att vägen till Amerika verkligen är en omväg oeli icke en genväg — såsom man hittills, och det måste medgifvas på goda grunder, vant sig att, betrakta den.

Har man alltsa orsak att under nuvarande förhållanden ställa sig skeptisk inför möjligheten att hindra folk att emigrera, sn behöfver man dock ej därför anse allt hopp om dessa bygders framtid förloradt. En ljuspunkt finnes, som det återstår att till slut med några ord beröra, och det är uterinr andringen. Därtill linnes sa mycket. större skäl, som det flera gånger blifvit pä pekad t, att det, just, är exemplet, af dem, som frän Amerika återkommit och köpt sig gärdar i hembygden, som kanske allra mest smittar till efterföljd. Af förut meddelade siffror (jfr Tab. 3, sid. 9) framgar att aterinvandringen öfver4. sunt)alb, nordals och valbo härader.

9?>

hufvud under senare tid varit stadd i stigande. Det har synts mig yara af allra största intresse för bedömande af immigrationen, att om möjligt något närmare utröna antalet af just de immigranter, som efter hemkomsten verkligen slagit sig ned som jordbrukare på förvärfvade hemman. För en del socknar har det också lyckats mig att erhålla något så när exakta uppgifter därom. Nedanstående siffror ge en föreställning om det nuvarande antalet svensk-amerikanska hemmansägare i Sundals härads samtliga socknar, hvarjämte uPPgifter medfölja för tre socknar i Valbo:'

, Däraf svensk-amerikanare.

Hela antalet hemmansägare. I al»- 1 % ttf samtliga.

F rändefors.........660 14-7

Hrälanda..........361 83 fri

Sondals-Ryr........224 25' 12!l

Erikstad....................140 27 19»

Wrinstad....................260 75 288

Bolstad ....187 30 16«

tleatad . , ... 283 öl 21«

Sandals härad 2,115 888 16 6

Färgelanda........ . 257 63 24 ft

Romelanda......... 132 31 235

Järbo.........• . 198 35 17"

Redan att döma af personliga intryck oeh erfarenheter samt de 'ner eller mindre lösa beräkningar, som kunde göras, hade jag fått f^n uppfattningen, att antalet svensk-amerikanska jordbrukare i dessa nejder var ovanligt stort. Ofvan meddelade sifferuppgifter bestyrka t'li fullo riktigheten af detta antagande. 1 fyra af nio här upptagna socknar uppgå de svensk-amerikanska bönderna till öfver 20 \ af sammanlagda antalet, och däribland i en socken

till nära 2!' v 1 medel-ta' skulle för bela Sundals härad de återinflyttade utgöra 16-6 %.

siffra som snarare är att anse för liig än för hög. Pä ett omisskänneligt sätt framgår häraf, att dalbons konservativa lynne äfven i ('°t afseendet ej förnekar sig, att han gärna återvänder till hemtorfvan 0I" det är honom möjligt.

Ursprungligen var det tnin afsikt, att söka erhålla mera i detalj Sående upplysningar om de här bosatta svensk-amerikanska hemmans-

... 1 1)1' här oeh i det följande meddelade sifferuppgifterna hur jag erhållit, genom janrtvillig försorg af kommunalordförandena i resp. socknar, hvilka hvar i sin socken "led ledning al' 19U6 ärs fvrktalslängd företagit en klassilieering at hemnianaägnrne i enlighet med ofvan I texten framställda schema. Uppgifterna grunda sig uteslutande p mina sagesmans personkänuedom. men dä dcnmi får anses ovanligt ingående — man 'etänkc hvarje socken» ringa omfång — torde de, möjligen med ett par undantag, vara " »etrakta som svnncrligcii pålitliga.

ägarne, om hur många som användt sina hopsparda medel att lösa eller köpa in fädernegården, hur många, som köpt sig gårdar af oskylda ra. m., för att sålunda närmare komma pä spåren själfva gången af återinvandringen. Denna plan lyckades emellertid endast mycket ofullständigt. Hvad jag i den vägen inhämtat beträffande fem af ofvan omnämnda socknar kan det dock vara intresse att meddela genom följande öfversikt, som upptar antalet svensk-amerikanska hemmansägare, fördelade för hvar socken i nedan närmare specificerade kategorier:

Innehafvare af fädernegården. Innehafvare uf oskvlda gårdar. [-Hemmansägare-] {+Hemmans- ägare+} som för närvarande äro i Amerika. Summa svensk-amerikanska hemmansägare. Gestad . . ..13 41 7, 61 Grinstad . . ..31 :(4 10 75 Brålanda . . ..7 14 12 33 Sundals-Rvr .....6 19 4 29 Färgelanda . .....15 46 2 63 Samma <2 154 85 261

Af intresse är att se, att det i dessa socknar varit jämförelsevis mindre vanligt att hemmasöner genom Amerikapengar förvärfvat fädernehemmet. Antalet af dessa uppgår ej ens till hälften af antalet af de immigranter, som tillhandlat sig gårdar af oskylda. Detta förhällande är förut anmärkt, liksom det faktum, hvilket här äfven finnes bekräftadt, att ganska många bönder fortfarande göra ett besök i Amerika på några år för att upphjälpa sin ekonomiska ställning.

I allmänhet kan man af ofvan meddelade siffror draga den slutsatsen, att emigrationen, så underligt det än kan låta, spelat en ej föraktlig roll just i egnahemsrörelsens tjänst. Den tid, som svenskamerikanerna tillbragt i Amerika, har naturligen varit ganska växlande. I en socken uppgafs den till 5 à 8 år, i en annan till • medeltal 1(1 år. Mera sällan torde förekomma, att, svensk-amerikanska jordägare efter fullbordadt köp åter sälja sina hemman, ehuru väl det ofta händer, att de göra ett eller annat återbesök i Amerika. Den betydelse de haft hvar i sin socken i och för jordbrukets uppryckning genom den tillförsel af kapital och dugande arbetskraft, som genom dem kommit den dalsländska jorden till del, får ej underskattas, äfven om man far reducera åtskilligt af de öfverdrifna påståenden i den vägen, som de själfva gärna äro färdiga att framslunga. Sorgligt nog ser det ut, af meddelade uppgifter att döma.1

1 I (irinstad sorken nppgafs, att sedan är 1900 ej förekommit någon ny svensk amerikansk bosättning.

som om de amerikanska jordförvärfven under de allra senaste åren skulle varit i aftagande. Fruktan för den utsträckta exercisen har därvid utan tvifvel starkt motverkat lusten hos annars hugade spekulanter. Hvad som kan göras för beredande af lättnad åt immigranter beträffande dem åliggande värnplikttjänstgöring är därför högeligen af de praktiska förhållandena motiveradt.

Men äfven rent positivt torde åtskilligt löna sig att göra för att befordra återinvandringen. På den vägen, genom en vidsynt och energisk **immigrations-politik**, finns det nämligen på erfarenhet starkt grundade skäl att tro, att något verkligen sknlle kunna uträttas. Här kan blott pekas på, att en förståndigt ordnad jordförmedling i dessa

bygder säkerligen kunde verka mycket, särskildt för beredande af billig och lämplig jord åt återinvandrare. Ett förslag, som mycket låtit tala om sig, förtjänar här speciellt att nämnas, därför att jag af befolkningen på tal om medlen för återinvandringens främjande upprepade gånger hörde det andragas. Det afser styckning och försäljning af kronodomäner, hvilka i dessa bygder äro rätt talrikt förekommande. Från flera håll betonades, och detta med fog, att de under nuvarande regim åt staten gifva en skäligen ringa vinst, både på grund af den i allmänhet dåliga skötsel, de äro underkastade, och de små arrenden de lämna.

*

Innehållsförteckning.

*

EMIGRATIONSUTREDNINGENS

BYGDEUNDERSÖKNINGAR

VÄNE, FLUNDRE, BJÄRKE

OCH ALE HÄRADER

AF

RUBEN MATTSSON

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1909

Inledning.

Älfsborgs län är ett bland de län i Sverige, som mest bidragit till emigrationen. Det är emellertid icke bela länet, som utmärker sig genom en hög utvandringssiffra. I Väne härad var t. ex. nettoutvandringen under 1880- oeh 1890-talen resp. 6.2 och 3.4 personer pr år och tusental invånare, medan samma siffror för det till Väne gränsande Sundals härad i Dalsland voro 21.2 och 10.0. För Flundre och Ale härader, belägna vid Göta älf söder om Väne härad, voro åter utvandringstalen ännu mindre än i Väne härad, nämligen för 1880-talet resp. 2.9 och 1.5 samt för 1890-talet 1.7 och 0.9. Den undersökning af de ekonomiska förhållandena i Väne, Bjärke, Flundre och Ale härader, för hvilken här redogöres, afsåg att söka förklaringen till att emigrationen från stora delar af dessa härader varit jämförelsevis mindre än i angränsande trakter af länet.

Undersökningarna företogos sommaren 1907 under juli och augusti månader. Den l juli ankom jag till Vänersborg och erhöll samma dag företräde hos Konungens Befallningshafvande i länet. I Vänersborg gjordes några dagars uppehåll för att besöka tjänstemän, industriidkare, handlande och andra, som kunde tänkas hafva någon beröring med befolkningen i de trakter, som undersökningen skulle gälla. Sedan därefter besök gjorts i Vänersborgs grannsocknar, togs Trollhättan till utgångspunkt för de återstående undersökningarna i *Väne* härad. Härvid ägnades särskild uppmärksamhet åt Trollhättans samhälle. Till följd af de under sommaren 1907 rådande oordnade förhållandena därstädes (bl. a. till följd af arbetstvister) gjordes dock uppehållet där kortare än hvad jag från början tänkt mig. Den 30 juli påbörjades undersökningarna i *Flundre* härad. Under augusti besöktes dessutom *Bjärke* härads socknar. Sista veckan af den disponibla tiden användes till besök i de vid Göta älf belägna socknarna i *Ale* härad. Det hade nämligen af meddelare ofta framhållits att, främst med afseende på jordbrukares biförtjänster, i dessa socknar råda särskilda förhållanden. Då vidare dessa socknar så godt som alls icke deltagit i emigrationen,Det stora antalet emigranter (och immigranter) från Nödinge socken (se tab. 1) beror därpå, att af arbetarne vid ett i sockneu beläget glasbruk många för sin utbildning tillbragt längre eller kortare tid i England. medan från de förut besökta trakterna dock alltid någon utvandring ägt rum, ansåg jag ett besök i Ale härad vara af särskildt intresse, ehuru någon längre tid förundersökningarna där ej stod mig till buds. När

förhållandena i Ale härad omtalas i det följande, afses sålunda i allmänhet endast Tunge, S:t Peter, Skepplanda, Starrkärr oeh Nödinge socknar. I häradets öfriga delar råda — att döma af de få därom erhållna uppgifterna — ungefär samma förhållanden som i Bjärke. I Väne, Flundre och Bjärke härader hafva alla socknar blifvit besökta.

Redan från början gick undersökningen i hvarje socken ut på att söka af representativa personer erhålla upplysningar om de olika förhållanden, som kunde anses stå i samband med den större eller mindre utvandringen från socknen. Under arbetets fortgång fann jag det dock fördelaktigt att göra uppehållen å hvarje ort längre, för att skaffa upplysningar äfven om förhållanden, som ej direkt berörde utvandringsfrågan, men som kunde tänkas ge en inblick i traktens utvecklingsmöjligheter och näringarnas ståndpunkt i allmänhet.

Under arbetets gång hafva samtal erhållits med sammanlagdt ungefär 200 personer: kommunalordförande, präster, länsmän, läkare, skollärare, hemmansägare, arbetsgifvare, handlande, arbetare m. fl. De erhållna uppgifterna, som för det mesta kommit att röra jordbruksförhållanden, hafva i allmänhet antecknats omedelbart efter samtalen med vederbörande. I Trollhättan erhöll jag dessutom genom tillmötesgående från en af tidningsredaktionerna tillfälle att taga del af den i lokalpressen under den senaste delen af året genom redaktionella artiklar och insändare gifna framställningen af flere för samhället aktuella frågor.

De begärda upplysningarna hafva öfverallt beredvilligt lämnats, och arbetet har omfattats med intresse. På de flesta ställen hade befolkningen genom länsstyrelsens kungörelse eller tidningarnas notiser kännedom om de pågående bygdeundersökningarna. Mångenstädes begärdes emellertid förklaring öfver anledningen till att en undersökning sådan som denna gjordes i trakter, där det icke var så vanligt att någon utvandrade. Det föreföll också, som om intresset för undersökningarna skulle vara större i de trakter, där utvandringen varit mer afsevärd.

Naturbeskaffenhet och näringar.

För att gifva en öfversikt öfver förhållandena i de olika kommunerna meddelas här en tabell, utvisande deras areal oeh folkmängd. Tabellen innehåller dessutom uppgifter angående taxeringsvärdet af i hvarje kommun belägna fastigheter (är 1906) äfvensom uppgift om antalet utvandrare under tjuguårsperioden 1881/1900.

Af de undersökta häraderna är *Väne* härad det bördigaste och mest befolkade. Detta härads mellersta del är upptagen af *Tunhemsslätten*, som kan anses utgöra en fortsättning af Skaraborgs5. VÄNE, FLUNDRE, BJARKE OCH AT.E HÄRADER. 5

Tal». 1. Öfversikt af kommunerna i Väne, Bjarke, Flundre och Ale härader.

Kommuner.

Areal. Kvkm.

[-Tax.-värde-]

{+Tax.- värde+} al' fastighet. Tusental kr.

Däraf "annan [-fastighet",-] {+fastig- het",+}

Folkmängd vid slutot. af sir

1805. 1865.

1880 11100 1907.

Västra Tunhem . 87*57 3.838 40 2 1.700 2,061 3,ISO 3.07:1 3.071 2"<9 22

Norra ISjiirke . . 35-83 524 48 646 1.0119 1,068 8S!I 803 103 6

Vitnc-Asaka . . . 79 6» 1,316 6'9 1,412 2.487 2.475 2.041 1,961» 341 2?

Gärdhem .... 621!) 1.821 17 1 I . | 2.108 2,056 2,558 2.648 156 12

'1'rollhilttaii . . . 8-87 6.881 94 2 |'1-8'^ 1 2.224 3.844 5.803 6.772 655 153

Vassända-Naglnm. 114 05 6.268 58 7 2.171 3,073 3,256 4,716 5,459 870 97

Väue-Ryr .... 26 398 | 10 .'i 186 7'.I6 7119 671 liH2 92 27

Väne härad 41*30 19.576 1 58 2 8.303 14,418 16.018 19.751 21,351 2.000 344

Stora Me|lby . . 82 19 1.361 I 8 3 1,525 2.188 2,425 2,131 2.050 329 31

Magra ..... 4541 567 4 » 634 1.110 1,175 1.076. 1,043 130 25

firska............41-38 796 122 742 1,241 1.839 1,155 1,117 31 5

Laginanscred . . 54"JU 511 6 t 665 l.lfiO| 1,141 9S7 907 71 6

Bj&rlce härad 223 84 3.2:15 8 4 3.56G 5,689 (i.dso 5.349 5.117 564 67

I

Romeled .... 20-40 570 | 10'4 636 861 656 613 573 32 4

Fors...... 40-77 2.346 55-8 997 1,489 1.611 1.629: 1.716 58 9

Upphärod .... 55-73 1,076 U'8 664 1.214 1,557 1.520 1.439 128 12

Fnxeriia..... 2452 3,845 84 2 1.002 1.670 1.776 2.272 2,952 99 25

Asbräeka .... Htio 351 , 92 289 -|61 373 322 306 1.0

Flundre härad 151 58 7,688 56-4 3,58S 5,(595 5.973 6.356 6.086 327 50

Skepplanda . . . 95 73 1,711 DT. 2,096 3,177 2.855 2.296 2,203 75 18

Ilàlanda..........78 30 667 7 l 922 1.493 1,415 1.131 1.105 8 2

Ale-Skiifde . . . 6789 1,029 7 l 1.042 1.K52 1.766 1.613 1.509 24 5

8:t Peter 16 79 519 25 1 422 846 850 806 838 27 3

Tiinge...........20-09 375 88 472 708 665 621 628 22 —

Starrkärr 77 77 2.731 394 1.447 2,839 2,400 2,655 2.748 91 40

Kilanda..........48*42 469 Kis 884 593 623 511 505 11 3

Sßdinge ') 88-88 1,495 593 527 958 1.026 1.845 2.310 216 195

Q*iad............KVlli 683 11 7 909i 1.1961 1221 1.126 1.076 56 2

Ale härad 51912 9.679 26 1 8.221 13.162 12,821 12,604; 12.917 560 268

läns fruktbara slättbygd. Södra delen af Väne ltärad samt. Bjarke härad äro skogstrakter, med för jordbruk sämre jordmån än Tun-hemsslätten. Ale och Flundre härader hafva mycket kuperad terräng. I>e mellan höjderna liggande dalgångarna äro rätt väl uppodlade, och särskildt i Flundre härad står jordbruket högt.

1 Väne härad utgöres åkerjorden i allmänhet af ett jämförelsevis tunt, lager åkerlera. På Tun hemsslätten är denna åkerlera mycket mvllrik och ger därigenom en bördig åkerjord. 1 Flundre och Bjärke

') Talen afse kommunen i ries» helhet. ulHsä äfven ilen del som |ore lr 1889 tillhörde Güteborg» oeh Holms län.

Ären.

1881/1900.

[-Emigranter.

Immigranter.-]

härader är åkerleran mer sandblandad än i Väne. Pa de flesta ställen är sandlagret emellertid af ringa tjocklek.så att god jordmån tinnes äfven i dessa häraders bättre jordbruksområden. Den i Göta älfs dalgång atiagrade leran harföranledt anläggande af många tegelbruk både i Väne härad, i närheten af sjön Vassbotten, och vid älfven i Flundre och Ale härader. De förra af dessa tegelbruk producera tegel för städerna vid Vänern, de senares tegel sändes pä kanalen till Göteborg.

Utmed älfven är jordmånen i Flundre och Ale härader, på grund af älfvens aflagringar, af synnerligen god beskaffenhet. Ale härads förnämsta jordbruksbygd är emellertid den dalgäng, soin utbreder sig från Göta älf förbi Sképplanda och Hålanda till egendomen L ifver ed. Äfven i denna trakt är jordmånen af god beskaffenhet och utgöres af hvarfvig lera, som dock blir allt mer sandblandad i den mån afståndet frän älfven växer. Af jordbruksstatistiken framgår, att Väne, Flundre och Bjärke härader äro ungefär lika uppodlade, men alt Ale härad, af hvars område nära en fjärdedel utgör till odling otjänlig mark, är afsevärdt mindre uppodladt. Markfördelningen är inom Väne härad iifi'6 åker, 1'2% äng, 51-7 skog och 1Os;. annan mark; inom Bjärke härad 32-9 åker, 2-i \ äng, 55*8 % skog, 0-a annan mark; i Flundre härad 32'3 % åker, 3'7 > äng, 58 f, K skog och ,rr> K annan mark; samt i Ale 2l-a °à åker, 2o äng. 52*4 skog och 24'4 \ annan mark. Af dessa siffror framgår, att öfverallt den största delen af jorden utgöres af skogsmark. Afsättning af skogsprodukter förekommer också på flere ställen, men skogsskötsel kan ingenstädes betraktas såsom hufvudnäring för befolkningen.

Jordbrukarna utgöras i allmänhet af självfägare, eller af samtliga jordbrukare i Väne, Flundre, Bjärke och Ale härader resp. 91-8, 1)4-8, 81-7 och 8ü-i ;». De trakter, där jorden företrädesvis brukas af arrendatorer, äro hufvudsakligen Lagmansereds socken i Bjärke och Ostads socken i Ale härad, med blott 13-8 och 29-i % brukare, som självfva äga sin jord. Bortses från dessa socknar, blir procenten självfägare för Bjärke härad 89-1 och för Ale härad 94'9.

För att bedöma jordbrukets ställning är af intresse att undersöka, hur långt jordstyckningen drifvit» på olika ställen. Uppgifter till bedömande häraf innehållas i Tab. 2. Om jordstyckningen bedömes efter hemmantalet pr brukningsdel, visar sig, att jorden mest uppdelats i Bjärke och Ale härader, minst i Flundre härad. Den kommun, där jorden är mest styckad, är Väne-Ryrs socken i Väne härad, där 0'09 mtl utgör medeltalet pr brukningsdel. Minst uppdelad är jorden i Fuxerna socken, där på hvar brukningsdel kommer O'c.2 mtl i medeltal. Det är i denna socken Lilla Edet ligger; jordbruket spelar här knappast någon nämnvärd roll såsom förvärfs-källa för socknens invånare. Flera af jordägarna hafva sin förnämsta inkomst på tomtören frän inbyggare i Lilla Edet.5. VÄNE, FI.UNDRB, BJARKE OCH ALE HÄRADER. 7

Tab. 2. Hemmansdélar och brukningsdelar.

Socken. Hemmansdélar. 1 Bruk- Pr brukningsdel. 1750. 1810. 1865. 1900. deiar.') \ Areal, hektar. Mantal.

Västra Tunhem .... 84 , 14(> 156 160 1 128 68 + 0 37

Norra Björkö..........18 59 58 76 i 77 450 Öl»

Väne-Äsaka ... 72 139 141 150 142 56 1 027

G&rdliem.............76 139 152 149 139 44 1 029

Trollhättan...........8 13 12 14 12

Vassäuda-Naglum ... 91 183 258 27)4 219 | 52 l 0 19

Väne-Ryr . ...20 40 74 '.11 92 | 28'8 0'QO

Väne härad MØ 71» Säl S94 809 Ö1'2 0-23

Stora Me|lby..........72 188 235 252 245 I 33-5 0'14

Magra. 28 96 139 169 167 272 011

K raka.................36 74 110 116 120 84 5 0 14

Lagmanscrcd..... 47 61 50 51 58 93 c (>22

B jarl,c härad j ls3 41» 534 588 5!K1 37-8 0 11

Romeled...............23 45 48 44 40 510 046

Fors.................55 97 110 113 92 44 3 0'38

I pphärad.............59 109 107 112 105 63'1 0'2S

Fuxerna...............23 42 45 39 26 948 0 62

Åsbräcka.............14 27 32 29 26 i 39 i (Mo I

Flundre härad 174 320 312 337 289 52-5 0 37

Skepplanda..........85 241 312 309 1 276 347 022

Hftlanda.............53 103 124 124 122 64 2 021

A le-Sköfde...........63 136 182 176 159 42 7 021

S:t Peter.............20 55 90 92 90 18-7 0 16

Tnngc................23 54 75 77 73 27 5 019

Starrkärr.............62 212 268 281 275 28 3 Oih

Kilanda................30 40 58 59 55 7S9 0 29

Nödinge................25 KO 100 102 79 42 9 0 26

Östad.................49 75 71 114 || 110 , 77 4 0 23

Ale härad 410 996 1.280 1.334 1,289 || 41 9 0 21

Omkring 0+ mtl pr brukningsdel hafva de öfriga socknarna i Flundre härad utom Upphärad, hvars ifrågavarande siffra öfverensstämmer med medeltalet för Väne härad. Föga framskriden är jordstyckningen äfven i Västra Tunhems och Gärdhems socknar samt i Kilanda socken af Ale härad. I dessa trakter tillhör jorden till stor del herrgårdar, hvilka skötas af en enda brukare utan att vara uppdelade i utarrenderade mindre gårdar. I Bjärke härad finnas visserligen flera herrgårdar, men da under dessa lyda mänga arrende-

') Antalet brukningsdelar afser för Väne ir 1901. för Rjärkc är 1899, för Flundre är 1901 och för Ale àr 1902.8

hemman, hafva dessa herrgårdar ingen inverkan pä siffrorna i detta afseende.

Siffrorna för areal pr brnkningsdel ge ungefär samma resultat som mantalet pr brnkningsdel. Om någon gång arealen pr bruk-ningsdel visar sig högre än som kunde väntas på grund af hemmantalet, beror detta på öfverskott af skog eller impediment.

Tabellen öfver hemmansdelarnas antal i olika tider visar, att den nuvarande jordfördelningen är i det; närmaste densamma som år 1865. 1 Väne och Flundre härader har jordfördelningen i de flesta socknar varit densamma ända sedan början af 1800-talet. Den af skiftesförfattningarna på midten af 1700-talet framkallade sönderstyek-ningen af gårdarna synes här hafva i det närmaste afstannat redan ar 1810. Under åren 1810—1865 ökades i Väne härad hemmanens antal från 710 till 851. Af ökningen, 132 nya hemmansdelar, komina 109 ensamt på de båda socknarna Vassända-Naglum och Väne-Rvr, hvilket visar, att i de öfriga delarna af häradet hemmansklyfningen under ifrågavarande tidsperiod var endast ringa. Flundre härads hem mantal växte under sainma tid med endast 22 nya hemman, och äfven i detta härad afstannade således hemmansklyfningarna kort efter 1800-talets början.

1 Bjarke och Ale härader däremot försiggick en rätt afsevärd hemmansklyfning äfven under tiden 1810 -1865. Befolkningen i dessa härader har af ålder haft timmermansyrket som binäring och därför ej behöft så stora jordlotter för sitt uppehälle. Bifförtjänsterna torde också hafva bidragit till att sätta befolkningen i tillfälle att bekosta hemmansklyfningar och inköpa hemmansdelar.

Under förra hälften af 1800-talet tillväxte folkmängden högst betydligt i bela det område, som här är i fråga. Folkökningen sammanhänger icke blott med h em m an slcly fn in gen utan äfven med de jordafsöndringar, förpantningar och torpanläggningar som skedde under denna tid. Härigenom ökades särskildt den obesutna befolkningen, något hvarom landshöfdingeberättelserna från 1800-talets början innehålla målande beskrifningar. I berättelsen af 1832 sättes folkökningen i samband med potatisodlingens utbredning, och det stora och välgörande inflytande framhålles, som denna haft till födoämnenas ökande och följaktligen på folkmängdens tillväxt. Beräkningen att lefva nästan ensamt på afkastningen af en potatistäppa eller nagra potatisland har — heter det dock i fortsättningen af samma berättelse — astadkommit många lättsinniga bosättningar af fattiga hushall. De följande berättelserna framhålla än mer, att det hufvudsakligen var den egendomslösa befolkningen, som tilltog i antal, och sätta ifråga om denna befolkningens tillväxt kunde vara för samhället nyttig.

Vid 1860-talets början torde sålunda Älfsborgs län mångenstädes hafva varit öfverbefolkadt. De bifogade tabellerna visa, att detta kan hafva varit fallet äfven i de trakter, hvarom här är fråga. Särskildt i Ale härad hade under vissa tider befolkningens tillväxt skett mycket raskt, och det berättas t. ex. från Skepplanda socken, att särskild sockenstämma hållits om de åtgärder, som borde vidtagas i anledning af den oroväckande folkökningen. I Väne härad var särskildt Väne-Asaka socken sätet för en talrik obesuten befolkning. På den s. k. Åsaka hed och annorstädes i socknen funnos då en mängd torp och backstugor, som nu försvunnit. Åsaka hade pä den tiden namn om sig att vara en ovanligt fattig socken, och grannsocknarna utsattes ofta för tiggeri därifrån.

Väne, Flundre och Ale härader hafva länge varit väl lottade med kommunikationer, då Bergslagsbanan går igenom dem alla och Göta älf med Trollhätte kanal genomlöper Väne härad samt utgör gräns för Flundre och Ale. Genom dessa goda kommunikationer hafva dessa tre härader haft goda utvecklingsmöjligheter. Fallen i Göta älf eller dess bifloder ha här också gifvit upphof till en liflig industri i Trollhättan, Lilla Edet, Sjuntorp, Alafors o. s. v. Dessa industriplatsers utveckling har i sin tur påverkat jordbruket genom att öka afsättningen för dess produkter. Enligt 1900 års folkräkning är industrien t. o. m. hufvudnäringen inom Väne härad.

Bjärke härad åter liar ända till de senare åren saknat järnväg, och några förutsättningar för industri hafva här icke funnits. Sedan Västergötland-Göteborgs järnväg öppnats år 1900, hafva jordbrukarna äfven i detta härad fått lätt att afsätta sina produkter, och häradet har börjat tillväxa i välstånd.

Folkmänydssijfrorna för de sista 40 åren visa, att folkmängden i Väne och Flundre härader varit stadd i oafbruten tillväxt, medan den minskats i Bjärke och Ale härader. T det sistnämnda har folkminskningen upphört efter 1880-talet; men folkökningen är fortfarande mycket svag. En undersökning af siffrorna för de olika socknarna visar, att det blott är trakterna kring industriella anläggningar, som erhållit afsevärd tillväxt. Väne härads utveckling betingas sålunda till största delen af folkökningen inom Trollhättan och dess i grannsocknarna belägna förstäder. Hvilken inverkan Trollhättan haft t. ex. på Vassända-Naglums socken visas däraf, att folkökningen där började först på 1890-talet, sedan anläggningen af »Kung Oskars bro> möjliggjort Trollhättearbetarnas bosättning a Göta älfs vänstra sida. i Strömslund. Gärdhems socken har fått sin folkmängd ökad genom uppkomsten af Skoftebyns arbetaresamhälle vid gränsen till Trollhättan. Alla öfriga socknar med sedan 1865 ökad folkmängd i de fyra häraderna: Västra Tunhem, Fors. Fuxerna. Xödinge, Tunge och Starr kärr äro äfven industrisocknar.

I samtliga nu ej nämnda socknar liar befolkningen däremot aftagit sedan 1865. Området i fråga liar alltså varit utsatt för den allmänna flyttningen frän jordbrukstrakterna till industrisamhällena. Vissa socknar visa en så stor

folkminskning, att den ger anledning att antaga, det särskilda förhallanden bidragit till att göra utflyttningen allmän. Den gjorda undersökningen har visat, att så verkligen är fallet. I Väne härad har folkminskning ägt rum i Väne-Ryrs, Norra Björke och Väne-Asaka socknar; af dem har Väne-Ryr fått sin befolkning minskad genom nedläggandet af järnbruk inom socknen, folkminskningen i Norra Björke socken star i samband med nedläggandet af torp, som här skett i särskildt stor utsträckning, oeh samma skäl till folkminskning gäller äfven för Väne-Asaka. Bada dessa sistnämnda socknar hafva särskildt varit utsatta för emigrationen. Det är redan framhållet, att Väne-Asaka socken i forna tider varit öfverbefolkad.

Införandet af jordbruksmaskiner har gjort den obesutna befolkningens biträde vid jordbruket öfverflödigt, oeh utflyttning har därför blifvit nödvändig. Detta har i sin tur medfört dryg fattigvård, därigenom att många äldre personer af sina anhöriga lämnats utan understöd. De dryga fattigvärdskostnaderna och, såsom det påstods, olämpliga skolanordningar, hafva gjort skatterna i Väne-Asaka (och äfven i Norra Björke) afsevärdt högre än på andra ställen i häradet. Utdebiteringen år 1905 inom de olika kommunerna framgår af Tab. ,'S.1)

Dock framhölls i Väne-Asaka socken bestämdt, att den nu pågående utvandringen ej hade sin grund i att befolkningen var fattig. De egentliga orsakerna till utvandringen skola afhandlas längre fram. Utvandringen har i öfrigt varit relativt liten från Väne härad. Från Bjärke härad har emigration hufvudsakligen skett frän Stora Mellby och Magra socknar och uppgafs detta stå i samband med den ekonomiska krisen bland jordbrukarna på 1880-talet. Äfven i äldre tider har emellertid utvandring ägt rum frän Bjärke härad. Vid förfrågningar angående denna frambüllos de torftiga förhållanden, sora förr rådde i häradet, »då jorden gaf bara hälften mot nux.

Järnvägarnas tillkomst pa 1860-talet omgestaltade för öfrigt i hög grad förhållandena. Under landsvägarnas tid låg Bjärke härad mycket centralt, i det att i Sollebrunn de stora stråkvägarna Stockholm Göteborg och Vänersborg—Alingsås korsade hvarandra, oeh vid Sollebrunns gästgifvaregård skedde vid denna tid diligensombyte för resnnde från Stockholm till Göteborg. Det goda tillfallet att erhålla körslor gjorde, att det i häradet var en allmän födkrok att

l Enligt I FI (idström? beräkning i Ekon. Tjdskrift 1908 ntgjordo iir 1906 samtliga kommunalskatter i Norra ltjürko ocli Vilne-Asaka resp. löO oeh 152 öre pr joril-hruksfiiatigheUfyrk FBr fyrk af nnnnt ning voro siffrorna resp LIT och 115. Knligt snmma kiiiln voro dessa luiiia socknar jämte Hålanda oeii Östad de enda i dessa trakter, dàr kommuiialbkatten år 1905 öfversteg 1 kr. pr jordbruksfastighetsfyrk.**Tab. 3.** *Utdebitering pr fyrk samt relativa antalet fattighjon år 1905.* Utdebiteringen afser här i mantal satt jord. Fattighjonens antal är angifvet i procent af hela folkmängden.

Utdebi- Fattig- Kommuner. tering. hjon. Ore. Ji- Väne. härad.

Västra Tunhem 30 6 80

Norra Björke..........108 4 16

Väne-Åsaka 106 3 23

Gärdhem.............84 3 01

Trollhättan..........46 3'7fi

Vassända-Naglum ... 63 f)'84

Väne-Ryr.............85 1'78

Bjarke härad

Stora Mcllbv..........87 2'68

Magra 50 134

Erska.................97 212

Lagmansercd ..... 82 2'72

Flundre härad.

Itomeled.......I 67 2 43

Fors.........1 50 400

llpphärad.............80 4'49

Furorna.............47 4 93

Ås bräcka.............53 279

Ale härad.

Skepplanda...........78 200

Hålanda.............104 2 41

Alc-Sköldc...........82 5 32

8:t Peter.............4!) 288

Tunge...............100 | 8'49

Starrkärr.............56 3'36

Kilanda...............72 3 38

Nödinge...............43 2'74

Östad.........! 126 193

köra foror från Göteborg till Lidköping m. fl. platser. Att jordbruket skulle bli lidande på att befolkningen skaffade sig uppehälle på detta sätt eller, såsom förut omtalats, genom deltagande i timringsarbete å andra orter, är tydligt. Redan tidigt fingo sönerna deltaga i fädernas resor. »Åkerbruket fingo kvinnorna sköta bäst de kunde, och som gårdarna då lågo i byar med samfälld jord, som ena året innehades af en, andra året af en annan, kan man lifligt tänka sig, på hvad punkt jordbruket då stod, synnerligast gödseln af de hufvudsakligaste husdjuren, hästarna, stannade på landsvägarna.:; I den mån, som järnvägsnätet i de kringliggande häraderna tillväxte, försvunno tillfällena till körslor, och befolkningen har tvingats att mer ägna sig åt sitt jordbruk.R. Hjorth, Beskrifning öfver Bjärke härad. Vänersborg 1903.

Både Ale och Flundre härader utmärka sig för låga utvandringssiffror. Göteborgs närhet ger här goda tillfällen till arbetsförtjänst. Lifliga kommunikationer med Göteborg hafva gjort befolkningen mycket rörlig,»Den lätta kommunikationen fill Göteborg har alstrat en ingalunda nyttig resvurm. Ofta får en helt anspråkslös affär föranleda en stadsresa. Man räknar ut, att Göteborgshandlanden betalar en vara såmycket mer än uppköparen på landet, att öfverskottet räcker både till resan oeh kaffet.» C. S. Lindblad, Lödöse stad samt Ale oeh Flundre härader. Göteborg 1897. men på samma gång öppnat talrika tillfällen till utkomst inom bygden själf, och kanske ligger häri förklaringen till att »utvandringsfebern» i dessa trakter blifvit mindre utbredd än å flertalet andra orter i länet.

Jordbruksförhållanden.

Ehuru industrien i trakten kring Göta älf nått en sådan utveckling, att don har blifvit befolkningens viktigaste inkomstkälla, måste dock i större delen af Väne, Flundre, Bjärke och Ale härader fortfarande jordbruk och boskapsskötsel räknas såsom hufvudnäring. Jordbruket spelar till och med nu en större roll i traktens ekonomi än för t. ex. 30 år sedan, dä afkastningen var mindre än nu och hemmansägarne mångenstädes skaffade sig sitt uppehälle såsom handtverkare långt borta från hemorten eller genom att skjutsa lass mellan Göteborg och Västgötastäderna.

Angående jordbrukets ställning i flydda tider kunde blott spridda upplysningar vinnas genom utfrågning af äldre personer i de olika socknarna. Af landshöfdingeberättelserna och do utgifna härads-beskrifningarna är det dock möjligt att bilda sig åtminstone, en föreställning om äldre tiders jordbruk i dessa trakter. Såsom särskildt karakteristiskt för jordbruket i Göta-älfstrakten vid slutet af 1700-talet. och början af 1800-talet framhålla landshöfdingeberättelserna, att utsädet till största delen utgjordes af ärter oeh bönor, som då af befolkningen användes till brödföda. Af sädesslagen odlades mest hafre. Pä 1830-talet började dessa säden utträngas af råg och potatis. Växelbruk var emellertid fortfarande antaget blott »vid större egendomar och hos de flesta ståndspersoner . Först pä 18f>0-talet angifves växelbruk vara allmänt äfven bland allmogen. Andrad lagstiftning hade dä gjort, att spannmål med fördel kunde exporteras till England. Till följd af denna export, som omfattade hufvudsakligen hafre men äfven råg, blef hafren sä småningom traktens hufvudsäde. De ökade exportmöjligheterna åstadkommo också att jordbruket pä 1 sfiO- och 70-talen i hög grad utvecklades.

Då hufvudsakligen hafre var begärlig som exportvara, föranleddes emellertid äfven en öfverdrifven odling af detta säde, hvilket i sin tur medförde jordens utarmande. Särskildt i Flundre härad uppgafs jorden hafva blifvit illa åtgången.

Så långt som i Dalsland gick (lock detta missbruk icke. Den af hafreprisens sänkning på, 1880-talet åstadkomna krisen drabbade därför jordbrukarna i dessa trakter mindre hårdt än på Dal. Många fingo emellertid ga från sina gårdar, och den nuvarande hemiuans-ägarestaminen bestar på åtskilliga ställen af personer, som inflyttat från andra håll — i. allmänhet frän grannsocknarna. 1 Ale härad t. ex. hade gårdar, som måst säljas, blifvit inköpta af jordbrukare frän Vätle. Dä jordbruket där var längre hunnet än i Ale, medförde detta mångenstädes en uppryckning.

Sedan spannmål ej längre kunde odlas för export, började jordbrukarna i dessa trakter allt mer ägna sig at boskapsskötseln. Redan5. VÄNE, FI.UNDRB, BJARKE OCH ALE HÄRADER.

13

i den är 1880 afgifna landshöfdingeberättelsen framhålles, att ladugårdsskötseln gjort framsteg äfven bland allmogen, sedan odlingen af gräsväxter blifvit allmän. Härmed torde afses klöfverart!ingen, som, enligt livad, som uppgafs i Bjärke härad, vid denna tid kom i allmänt bruk såsom en nödvändig följd af betesmarkernas försämring. Som en bidragande orsak till allmogens ändrade odlingsmetoder framhöllos äfven de exempel, som gåfvos af herrgårdarna.

Jordbrukets utveckling liar vidare befordrats genom anläggning af mejerier. Flerstädes uppgafs anläggningen af sådana hafva gjort epok gcnoin att föranleda omläggning frän sädesodling till odling af foderväxter. Flerstädes framhölls också jordbrukskonsulenternas förtjänst om jordbrukets uppryckning.

Vissa af de trakter, som här äro i fråga, hafva emellertid redan länge ägt ett. högt uppdrifvet jordbruk, gynnadt af god jordmån och ovanligt goda afsättningsmöjligheter. .Detta gäller särskildt Tun-liemsslätten och en del af Bjärke, härad hvilka i senaste [-lands-höfdingeberätte]ser-] {+lands- höfdingeberätte]ser+} framhållas såsom tillhörande de trakter i länet, där jordbruket motsvarar »nutidens anspråk pa en väl ordnad landthushållning». Vissa delar af Flundre härad, särskildt Upphärads socken, ha äfven ett väl utveckladt jordbruk.

I allmänhet torde (lock allmogens jordbruk ännu lämna åtskilligt öfrigt att önska. Härpå tyder särskildt rotfruktsodlingens låga ståndpunkt. På de flesta ställen hade rofodling pågått blott ett par är, ocb landens skötsel föreföll ofta icke vara den bästa.

Växtföljden var i allmänhet 7—8-årig, någon gång 6-årig. På mänga ställen höll öfvergång pä att ske från 8-årig till 7-årig växtföljd. En 8-arig växtföljd omfattade vanligen 3 ars vall och 3 års hafre, öfvergången till 7-årig växtföljd torde i allmänhet åstadkommas genom minskning af hafregrödornas antal. 1 aflägset liggande trakter (t. ex. i Magra socken) brukas jorden mången gång fortfarande enligt föråldrade metoder utan ordnad växtföljd, t. ex. med är efter år upprepad hafreodling a samma jord.

Trädesjordens skötsel ansågs af sakkunnige vara efterblifven i hela ifrågavarande trakt. Höstplöjning af trädesjorden försummas ofta; dess besående med grönfoder hör till undantagen, ehuru, såsom en förutvarande jordbrukskonsulent i trakten förklarade, betet på trädan skulle blifva väl ersatt af grönfoder på V10 af densamma. Allmänt förekommer, att korna släppas pä bete på 3:e årets vall, af hvilken en del inhägnas redan tidigt pä våren. Skogsbete förekommer här och där t. ex. i Flundre härad, där dock uppgafs, att detsamma användes endast af torparo och arrendatorer af mindre gärdar.

Täckdikning af jorden är genomförd på mänga ställen, särskildt i Väne och Bjärke härader. 1 Flundre härad däremot uppgafs, att

täckdiken endast finnas ä herrgårdarna. Anläggningskostnaden ansågs för stor, och fördelarna framträdde först efter sä läng tid, att arbetet icke ansågs lönande.

Gödselstädernas skötsel föreföll i allmänhet att icke vara don bästa. Blott undantagsvis voro de belägna under tak, och cementerad gödselstad förekom blott hos en och annan mönsterjordbrukare>. Mångenstädes uppgafs dock markens beskaffenhet göra sådan obehöflig.

Torfströ användes i flera socknar, som äga tillgäng till strö ur mossar inom socknen. Detta var fallet t. ex. med Väne-Åsaka socken och vissa delar af Bjärke härad. Inköp af torfströ för ladugårdarnas behof förekommer blott i ringa utsträckning i de socknar, som sakna mossar ocb alltsä för anskaffning af strö äro hänvisade till järnvägstransport frän andra häll.

Däremot spela järnvägarna stor roll för anskaffande af kraftfoder. kalk och gödningsämnen. Jorden är synnerligen kalkfattig och dess kalkning förekom därför allmänt. Kalk fås dels frän Hunneberg i Västra Tunhem, dels fran Kinnekulle. Kalk från Hunneberg, som ansågs vara kraftigare, användes blott i de, närmast belägna socknarna, hvilkas jordbrukare själfva hemforslu den kalk de behöfva. Priset pä kalk frän Västra Tunhem uppgafs vara 80 öre pr hl., medan priset pr bl. Kinnekullekalk är öä öre om vintern, <55 öre om sommaren, hvartill kommer 18 öres frakt pr hl. Anläggningen al' Västergötland—Göteborgs järnväg har möjliggjort transport af kalk fran Kinnekulle till Bjärke härads jordbrukare, som i allmänhet bo för långt bort från Västra Tunhem för att kunna hämta kalk därifrån. Blott l.agmansereds socken fortfar att taga kalk från Västra Tunhem.

Kalktransporterna till Bjärke härad från Kinnekulle kunna nu uppskattas till 300 400 vagnslaster om aret. Det är dock härvid att märka, att den transporterande järnvägen är smalspårig, så att vagnslasterna blifva små. En rätt liflig kal k transport äger rum äfven till Upphürads socken, dit enligt Bergslagernas järnvägs statistik ar 190<! ankom 344 ton kalk. Äfven denna transport bar försiggått blott några fä ar; början uppgafs hafva skett därmed, att några jordbrukare i socknen gemensamt inköpte en vagnslast, hvilket exempel sedan vann allmän efterföljd. Äfven mindre jordbrukare uppgåfvos använda kalk som jordförbättringsmedel, och för att ej behöfva inköpa hela vagnslaster, bruka de tillhandla sig mindre partier af ortens byggmästare. Ale härad och de närmast älfven belägna delarna af Flundre härad erhålla kalk från Kinnekulle lastad på pramar, som bogseras nedför älfven.

Intresset för ersättande af de gamla ladugardsbesättningarna med djur af ayrshire-ras föreföll öfverallt mycket stort, hvartill hushållningssällskapets åtgärder torde hafva i hög grad bidragit.

Det allmänna intresset för saken visade sig t. ex. däraf, att pä en större gård i Bjärke härad, som brukade sälja kalfvar af ren ras att användas till afvelsdjur, hade alla kalfvar för två ar framåt borttingats till mindre jordbrukare. Äfven djur af holländsk ras förekomma dock och efterfrågas särskildt för gödning till slaktboskap. Kalfvar af denna ras brukade särskildt inköpas från en herrgård i Bohuslän, belägen midt för Lilla Edet.

Boskapsskötselns utveckling föreföll hafva varit stor särskildt på de senaste ären, och det uppgafs från flere socknar (t. ex. Upphärad

och Väne-Åsaka), att kreatursstammen på fa ar ökats med 50

» *

*

1 Väne, Flundre och Bjärke härader hör det till undantagen, att en hemmansägare måste anlita biförtjänster. Öfverallt gäller, att hemmansägarna själfva deltaga i arbetet, sa att de ansågo sig ofta ej hafva »tid» till några bisysslor.

Det enda ställe där det tydligt framgick, att biförtjänster äro be höfliga, var i Väne-Ryrs socken. Här har ock, som nämndt, hem-mansklyfningen drifvits längre än annorstädes. De biförtjänster, som förekomma, äro dels arbete på större gårdar, dels körning af kol och järn till ett bruk i socknen, dels arbete med skogsafverkning. En förr vanlig binäring, som föreföll vara på retur, är handel med fisk. som fås från det närbelägna Bohuslän. Det framhölls, att jordbruket gjort framsteg sedan denna binäring till följd af det försämrade sillfisket mast öfvergifvas.

En biförtjänst, som tillfälligtvis förekommer äfven å andra ställen, är arbete med skogsafverkning. Det är i allmänhet de större egendomarnas skogar, som afverkas. Dock uppgafs i Upphärad, att vissa hemmansägare där kunna alVerka skog till afsalu å egna hemman.

Förhållandena i Ale och i viss mån äfven i Bjarke härad förefalla vara annorlunda än i Väne och Flundre härader. Af ålder ha invånarna 1 de båda förstnämnda häraderna varit goda timmermän, och de ha därigenom lätt tillfälle till biförtjänster. Inom Bjärke härad ge sig i allmänhet blott hemmansägaresöner ut pa timringsarbete. I en trakt inom Magra socken förekommer dock, att busbönderna själfva ga tu. De äro då borta större delen af sommaren och komma hem först pa hösten. På det sättet få de rätt mycket pengar att röra sig med, men det ansågs det oaktadt i trakten, att de som odeladt ägna sig ät sitt jordbruk reda sig bättre. Magra socken är den trakt, där jordstyckningen drifvits längst inom Bjärke härad. — I allmänhet stå sig emellertid hemmansbrukarna i Bjärke härad godt utan biförtjänster, och detta gäller äfven Lagmansereds socken, där jordenlfi

till största delen skötes af underhafvande under Kobergs gods. Före anläggningen af ett mejeri i Lagmansered hade här allmänt förekommit, att jordbrukarna kört virke till varfven vid Göta älf för att skaffa sig biförtjänst. Mejeriets anläggning hade gifvit anledning till att ökadt arbete nedlagts på jordbruket.

T Ale härad ge varfven befolkningen tillfälle att använda sin färdighet i timring. Det uppgafs i en af socknarna vid Göta älf, att en jordbrukare, som på sin gård ej föder mer än tre kor, behöfver biförtjänster. Intresset för jordbruket föreföll (lock vara i stigande, och i samma mån har behofvet af biförtjänster minskats.

Utmätningar förekomma numera mycket sällan i dessa trakter. Förbättringen sammanhänger emellertid äfven därmed, att lånesökande numera erhålla sina lån ur penningeinrättningar och ej i så stor utsträckning som förr af enskilda personer.

Af bankerna vitsordades, att den ekonomiska ställningen i trakten är god och att låntagarne sköta lånen ordentligt, och gällde detta såväl jordbrukare som arbetare. I Trollhättan hade många arbetare i därvarande sparbank erhållit lån för byggande af egna hein. Inom Väne härad anlitas bankerna både i Vänersborg och i Trollhättan. I Flundre, Bjärke och Ale härader äter finnas häradsbanker för resp. orters behof. Lilla Edets sparbank, som anlitas hufvudsakligen af befolkningen inom Flundre härad oeh angränsande del af Bohuslän, ägde enligt 1907 års revisionsberättelse en lånesumma af omkr. 870,000 kr. (däraf 252,000 kr. i inteckningslan), och i banken var insatt omkr. 890,000 kr. Af länen uppgåfvos större delen vara gifna till personer i Bohuslän, under det att af de insatta pengarna större delen äges af personer från Flundre härad. Genom dessa siffror får man en föreställning om burgenheten hos detta härads befolkning. De kring Upphärads station bosatta hafva emellertid sina bankaffärer i Trollhättan, med hvilken plats goda tågförbindelser finnas, och (leras tillgångar komma därför icke banken i Lilla Edet tillgodo. — I Bjärke härad har sedan ar 1901 Bjarke härads Folkkassa varit i verksamhet. Enligt revisionsberättelsen för 190G uppgingo vid årets slut tillgångarna till omkr. 400,000 kr. Pä sparkasseräkning var insatt omkr. 350,000 kr., och insättningarna uuder året hade uppgått till 115,000 kr. Med hänsyn till den korta lid banken varit i verksamhet, torde dessa siffror antyda, att äfven inom Bjärke härad befolkningen är väl situerad.

»Ale härads lan- och sparkassa» har ägt bestånd lika länge som Bjärke härads folkkassa, men ehuru häradets befolkning är mer än dubbelt så stor som Bjärkes, hade ar 190(> kassans ansvarssiffra blott uppgått till 300,000 kr. och behållningen a sparkasseräkning till 231,000 kr. Detta tyder på, att i Ale härad den ekonomiska ställningen är sämre än i öfriga härad, hvilket också framgick af5. VÄNE, FLUNDRE, BJÄRKE ocH ALE HÄRADER.

.'(.'i

förfrågningar på orten. Ale häradskassa har kontor i Lödöse och Elfängen, af hvilka det vid Lödöse uppgafs halva afsevärdt större inlåning. I trakten kring El fangen uppgafs också den ekonomiska ställningen vara mindre god.

Af det sagda framgår, att jordbrukarnes ställning måste på det hela taget anses god. öfverallt klagas dock öfver svårigheten att få arbetsfolk, och mången ansåg, att denna svårighet till sist måste leda till att »jordbruket går under». Jordbrnkets arbetskrafter på ett hemman utgöras vanligen af ägaren själf och hans familj. Stadda drängar äro ganska sällsynta. Sönerna arbeta vanligen utan någon penninglön. Deras arbete måste anses vara ganska strängt. I Flundre hä rad, där det ej är ovanligt att bondsöner gå uti industriens tjänst, (jfr. här nedan), ha hemmansägarna börjat öfvergå till metoden att ge sina söner lön och låta dem självfva sörja för sig, — allt i akt och mening att få dem att stanna hemma.

Bristen på arbetsfolk beror också numera egentligen icke på emigrationen utan på befolkningens öfvergång till industrien. I jord-brukssoeknarna är, såsom redan förut framhållits, befolkningen nu mindre talrik, än deri var år 1865. Antalet brukningsdelar har dock icke minskats, och på hvarje hemman lefver således nu ett mindre antal personer än förr. Oftast finnes på gården ingen dräng, och i allmänhet stannar endast ett eller annat af barnen kvar på fädernegården, sedan dc vuxit upp. De hemmansägaresöner, som utflytta från hemmet, ägna sig ofta åt yrkesarbeten, såsom mureri-arbete (t. ex. Norra Björke) eller snickeriarbete (särskildt i Bjärke och Ale härader). Någon gång taga de anställning såsom drängar på främmande ort. I Yassända-Naglums socken hade Here hemmansägaresöner blifvit volontärer vid Hallands regemente (f. d. Vestgöta-Dals), som till sista åren haft sin öfningsplats vid Grnnnebo hed 1 socknen. För öfrigt tordo de flesta landthandla.nde i dessa trakter vara hemmansägaresöner. Däremot blifva hein mansägaresöner ej gärna industriarbetare. Det är, såsom nyss nämndes, egentligen i Flundre härad, där Lilla Edets trämasseiäbrik ligger, som något större antal bondsöner finnes inom arbetarestam men.

Torpares oeh statares söner söka sig numera icke platser som drängar utan öfvergå i industriens tjänst. Arbetet där föredrages kanske mest därför, att arbetstiden är fastställd, så att arbetarna kunna beräkna full ledighet under en viss del af dagen. Belysande för de förhållanden, som inträda när en jordbruksarbetare öfvergår till industrien, äro de uppgifter, som erhöllos på en herrgård, belägen strax invid en stor industriell anläggning. Arbetskraften , l)fl gärden har brukat vara statare, som inflyttat från Skaraborgs län. När dessa inflyttade statare arbetat ett par år på gården, öfvergå de, eller åtminstone de vuxna barnen, till fabriken, och de

kvinnliga familjemedlemmarna anse sig ej behöfva arbeta annat än med hushållet, hvadan all utsikt saknas lör egendomsegaren att ftl arbetshjälp af statarnes familjer. När husfadern stannar kvar i sin tjänst, medför barnens anställning uti industrien ofta att familjens ekonomi blir god.

Allmänt ansågs det vara -större brist på kvinnlig än, pä manlig arlrtskrnft. Städerna draga den kvinnliga arbetskraften till sig; mången gäng stanna döttrarna också hemma utan att skaffa sig någon sysselsättning. Så är förhållandet i Trollhättan, där arbetaredöttrarna antingen taga plats i Göteborg, emigrera eller, ofta sysslolösa, stanna hemma. Att söka plats i hemorten eller på landsbygden bjuder emot. Allmänt förklarades: kvinnorna vilja inte arbetar. Svårigheten på landsbygden att få kvinnligt tjänstefolk sammanhänger äfven därmed att i denna trakt finnas pä landsbygden flere industriella inrättningar för kvinnlig arbetskraft, medan de flesta at' traktens verkstäder med manliga arbetare äro koncentrerade i Trollhättan. Hur svårt det är för jordbrukarna att få hjälp

framgår däraf att pä en herrgärd i närheten af Lilla Edet korna nyligen måst säljas på grund af svårigheten att få mjölkerskor, hvarefter jordbruket inriktades uteslutande pä odling af säd och foderämnen.

I närheten af industriplatserna medför dock industrien understundom att tillgängen af arbetskrafter ökas äfven för jordbruket. Tilloppet af arbetssökande uppgafs till exempel i Trollhättan kunna vara sa stort, att. den jordbrukare, som ville betala tillräckligt, kunde l'a arbetsfolk bland arbetssökande fabriksarbetare. 1 Trollhättan förekommer äfven, att verkstadsarbetare få ledighet för att kunna åtaga sig skördearbete. — Längre bort fiån industriorterna märkes endast industriens absorberande af arbetskrafterna. Där har man ej heller känning af industriens förmåga att öka afsättning»-möjligheterna för jordbruket, och klagomålen öfver jordbrukets tryckta ställning bli i dessa trakter gifvetvis allmännare.

En stor del af arbetsstyrkan har hittills om somrarna legat ute pä exercisplatserna. För jordbruket betyder detta naturligtvis ökade svårigheter, och värnplikten brukade ofta framhållas som en af hufvudorsakerna till svårigheten att få tillräckliga arbetskrafter.

Häremot kan, såsom sagdt, utvandringen till Amerika ieke sägas afsevärdt öka bristen pa arbetsfolk — dock med tydligt undantag åtminstone för Värn Asaka socken. Där funnos trakter där alla gärdar inom synhall brukades af bonden ensam med tillhjälp af hustrun. Barnen hade gifvit sig af till Amerika. Som orsak till den stora utvandringen uppgafs enstämmigt värnplikten. Detta påstående kan synas bestyrkas af det faktum, att sista året 1<) ynglingar emigrerat och af dessa hade blott 2 fullgjort sin värnplikt.5. VÄNE, FLUNDRE, BJÄRKE OCH ALE HÄRADER.

.'(.'i

Det är emellertid tydligt att ej lieller i denna socken värnplikten är den enda orsaken till emigrationen. Ända sedan 1860-talet har utvandringen från Väne-Asaka i förhållande till folkmängden varit större än från alla andra socknar i de trakter, som här äro föremål för undersökning. Detta sammanhänger med de ytterst torftiga förhållanden, som förr rådde i denna socken och som redan omtalats i annat sammanhang. Vid tiden för emigrationens börjau i Sverige ägde Väne-Asaka en afsevärdt större befolkning än nu. På 1870-talet öfversteg den med öfver 500 personer den nuvarande. Jordbruket stod vid denna tid på en mycket låg ståndpunkt. »Det hörde till regeln på den tiden att sä svältföda djuren, att de på vårsidan knappt kunde stå på sina ben. Spannmålen såldes och boskapen svältes. Det var icke sällsynt, att torpare, lägenhetsägare, ja hemmansägare nödgades borga vårsådden för att dyrt betala den igen på hösten». Under sådana förhållanden är det naturligt. att befolkningen i stor utsträckning fick söka arbetsförtjänst på främmande ort.

Redan på 1860-talet begaf sig en och annan öfver Atlanten för att söka sin lycka, men först pä 1870-talet är det som emigrationen frän socknen blir mer allmän. Af de på 1860-talet utvandrade uppgifves särskildt en hafva lyckats väl, nämligen Anders Svensson från St. Svalehult, där han ägt '/» mtl. Dä han icke haft framgång i Sverige, fast han uppgifves hafva varit en kraftig och duglig yngling, begaf ban sig till Amerika och slog sig ned på slättlandet i Minnesota, där ban förvärfvade sä stora jordområden, att »sex själfbindande maskiner hade fullt upp med arbete vid sädesskörden:». De första utvandrarna från socknen tyckas dock i allmänhet icke haft någon synnerlig framgång; liera af dem hafva aldrig låtit höra at' sig. Af dem, som utvandrade under 1870-talet äter, var det icke så få, som fingo det bra, och detta uppgafs hafva ganska mycket bidragit till att deras i Sverige varande anförvanter och vänner äfven företogo resan öfver Atlanten.

Det finnes emellertid ännu en faktor, som kan förklara den stora anslutning emigrationen fick i Väne-Asaka under 1870- och 80-talen. Det var pä den tiden i dessa trakter mycket vanligt, att den arbetsföra manliga befolkningen begaf sig ut pä järnvägsarbete, och många af socknens äldre hemmansägare hafva varit s. k. rallare. Under detta sitt arbete fingo de höra talas om de fabelaktiga framgångarna för arbetare i Amerika och bidrogo sä vid hemkomsten att sprida Amerikafebern genom sina berättelser.

Utvandringen pa 1 S80-talet i sin ordning sammanhänger också med jordbrukskrisen, som äfven i denna socken tvingade manga hemmansägare att gä frän sina gårdar. I stället för att ga i tjänst hos andra eller söka sin utkomst

som kroppsarbetare i Sve-20 EMIGRATIONSUTREDNIJfGEN. BILAGA VIII. BVGDEUNUERSÖKNINGAR.

rige föredrogo de att emigrera. De nuvarande hemmansägarns i socknen hafva till stor del flyttat in frän grannsocknarna.

Då Btl många af sockenborna äga anhöriga i Amerika, är det lätt förklarligt, att utvandringen från Väne-Asa ka icke afstannat. För ynglingar, som vilja ut och se sig omkring i världen, verkar utsikten att slippa från värnplikten som en ytterligare lockelse att utvandra, och så sker utvandringen just innan värnpliktsåldern är uppnådd. Den ekonomiska ställningen är nu en helt annan än förr, och det framhölls bestämdt, att några ekonomiska orsaker ej spela in vid besluten att emigrera. .Jordmånen i socknen är ganska god; sedan tiden för utvandringens början har kreatursstammen ökats med öfver hälften, och jordbrukets skötsel föreföll vara god, i vissa fall till och med öfvcrträffande grannsocknen Gärdhem, hvars jordbruk allmänt framhölls som särskildt framstående.

Från de till Amerika utvandrade hafva under årens lopp icke obetydliga snmmor sändts till kvarvarande anhöriga. Huru mycket dessa bidrag betyda för socknens ekonomi framgår däraf, att år 1906 inkommo 2,092-88 kr. i öl postanvisningar. Läggas härtill 09 rekommenderade försändelser, måste den erhållna hjälpen uppskattas till minst 4,000 kronor under detta år.

Uppgifter om amerikapengar erhöllos äfven på andra ställen; de sakna emellertid intresse i den män utvandringen varit ringa frän vederbörande trakt. I Bjärke härad, som näst Väne-Äsaka socken är den förnämsta utvandringsbygden i ifrågavarande område, meddelades, att amerikanska växlar förekomma i häradsbanken för hvart år till ett belopp af omkr. 4,000 kronor. Till Lagmansered hade år 190G i postanvisningar insändts ungefär 1,000 kr., till Sollebrunn i Erska samma år mer än 1,500 kr., men af dessa voro öfver 1,100 kr. afsedda till premieutbetalning för en lifränta. Och vid en annan poststation uppgafs, att de från Amerika sända summorna varit återbetalningar af lån, som gjorts i hembygden före affärden.

På Lilla Edets postkontor meddelades, att under aret aug. 1906 — juli 1907 25 postanvisningar å tillsammans 1,603 kr. 47 öre ankommit till personer boende i Flundre härad, och 40 postanvisningar It tillsammans 3,684 kr. 62 öre till Lödöse poststation i Ale härad. Den sistnämnda summan uppgafs i Lödöse vara understöd till där boende personer, icke penningeplaceringar af ett eller annat slag. I Ale härad erhölls dessutom uppgifter från Elfängens poststation i Starrkärr, till hvilken under år 1906 ankommit 2,812 kr., fördelade i 19 postan visningar.

Hur ofullständiga de erhållna uppgifterna än äro, visa de dock, att här ingenslädes några större summor komma från Amerika. Det framhölls emellertid flere gånger, att, de utvandrade ofta bättre sörja för utblottade anhöriga än de som endast flyttat till annan ort i5. VÄNE, FI.UNDRB, BJARKE OCH ALE HÄRADER.

Sverige. De insända summorna torde också betyda icke så liten lindring i kommunernas fattigvårdsutgifter. T Trollhättan uppgafs rent af, att fattigvårdsstyrelsen där brukar årligen få ersättning från Amerika för vissa af fattigvården underhållna personer.

Bristen på arbetsfolk var, såsom sagdt, den svårighet för jordbruket, som öfverallt framhölls. Äfven andra orsaker till att jordbruket ännu ej kommit så långt, som det borde, kunna dock angifvas. Rotfruktsodlingens betydelse har ännu ej gått in i det allmänna medvetandet. På vissa ställen, t. ex. i Gärdhem, hade denna odling åter öfvergifvits, och det uppgafs, med hänsyn till svårigheten att få arbetsfolk, vara fördelaktigare att köpa kraftfoder. Vissa af herrgårdarna gå dock före med godt exempel; intresset för rotfruktsodling var också mångenstädes (t. ex. i Upphärad) mycket stort.

Vidare är det otvifvelaktigt, att jordbruket saknar kapital. Tillfälle till billiga lån skulle utan tvifvel bidraga till jordbrukets höjande. Sedan befolkningen nu fått vana vid bankaffärer och lärt sig inse penningens värde, finnes ingen anledning att tro, att de penningar, som skulle fås genom de nya länen, skulle förslösas utan att användas till jordbrukets bästa. Allmogens åsikter om kreditförhållandena voro dock i allmänhet, att ytterligare länetillfällen ej behöfdes.

Möjligheten att få hypotekslån ansågs också hafva höjt jordpriserna i onödan. »När det gick att få hypotekslån för en gård förut värd 5,000 kr., betaltes för densamma 10,000 kr. Arfvingarna fingo därigenom 1,000 kr. mer hvar och en, men dessa pengar voro snart förstörda.» Hypotekslån funnos på de flesta gårdar i bela, området. -Mot villkoren hade man intet att anmärka. Någon gång framhöllos de stora kostnaderna för anskaffande af de för låns erhållande nödiga »papperen». Det ifrågasattes t. ex., om icke fastigheternas värdering kunde göras billigare än nu, t. ex. genom att låta ett intyg angående fastighetens värde, utfärdadt af kommunalnämnden, äga tillräckligt vitsord.

Jordbrukets utveckling motverkas äfven af den brist på solidaritet, som råder mellan jordbrukarne, särskildt mellan herrgårdsägarna och hemmansbrukarna. Försök att höja mjölkpriserna i en trakt hade t. ex. af detta skäl misslyckats. Och samma skäl hade medfört, att förslaget om bildande af lokalföreningar i Västra Sveriges Landt-mäns centralförbund flerstädes ej slagit väl ut. I Bjärke härad hade emellertid en »lei kooperativa företag startats af jordbrukare. Kontrollföreningar funnos äfven på flera ställen i de öfriga häraderna.

Jordstyekningen bar i bela området afstannat till följd af proceduren vid arlskiften. Antalet i mantal satta hemmansdelar är22 KMIORATtOXSlITRKDXIXGIiN. BILAGA VIII. BYODEUNDliRSÖKNINGAU.

1900 öfverstiger föga det år 1865, såsom det framgår af den å sid. 7 meddelade tabellen.

I Viine härad bar minskning skett i flera socknar sedan år 1865. T de socknar, där bemmansdelaraas antal ökats på senare tiden, är ökningen störst i Väne-Ryr och Norra Björke, där antalet hemman sedan 1865 ökats med resp. 17 och 18. I Flundre härad finnes, såsom siffrorna visa. tendens till hopslagning af heminan. 1 Fuxerna socken har antalet brukningsdelar nedgått från 42 år 1810 och 45 år 18(>5 till 26 år 1900. I Romeleds socken finnes exempel på en herrgård, som i sig upptagit angränsande hemman, hvilkas hus salts till annat håll. Exempel på hopslagning af hemman funnos där också.

Ökningen inom Bjärke härad faller hufvudsakligen på Magra oeh Stora Mellby socknar. 1 Magra uppgafs det vara vanligt att hemmanen fortfarande delas vid aifskiften, och denna socken är den enda af de besökta, där en alltjämt fortgående hemmansdelning uppgafs förekomma. 1 Ale härad beror ökningen af antalet hemmans-delar pa Skepplanda och Ostad, med ökning af resp. 13 och 43 hemmansdelar.

Det är alltså icke regel, att hemmanen delas vid arfskif-ten. Gärden öfvertages vanligen af en af arfvingarna, som sedan till de öfriga lämnar förbindelse på köpesumman. Dessa reverser bruka icke inteeknas. Motsatsen är däremot antecknad för Norra Björke. I Lagmansereds socken uppgafs som vanligt, att de yngre syskonen låta sina andelar stå inne räntelritt tills de fyllt 15 är. Hemmansklyfningen i Magra och Erska socknar har befordrats därigenom, att ägorna ligga spridda.

1 Väne härad uppgafs, att jordvärdena st igit, så mycket, att vid arfskifte mången gång ingen af arfvingarna kunnat öfvertaga gården, utan denna måst säljas till oskylda. Arfvingarna ha sedan köpt mindre gärdar på annat håll. Att yngre söner till en hemmansägare skaffa sig gårdar genom giften föreföll vara vanligt. Vid arfskifton betalade pris torde i allmänhet vara snarare för höga än för låga, särskildt då arfvingarnas antal är stort. Om boet är rikt, få de af syskonen, som ej öfvertaga gården, pengar. Om gården ej är myckel skuldsatt, tages hypotekslån. Att delning af hemman sä sällan förekommer, sammanhänger med de dyra byggnadskostnaderna. Fa många ställen uppgår husens värde till lika stort belopp som bela den till hemmanet hörande jordeu.

I Flundre härad hålla »undantagen* på att försvinna. Där bruka många af de afträdande lefva på köpeskillingen och undantaga blott bostad och bäst till kyrkan om söndagarna. I öfriga trakter föreföllo undantagen ännu vara vanliga. Såsom ett normalt undantag uppgafs i Bjärke härad: i! tunnor råg, 6 tunnor hafre, 1 kofoder (eller 3 liter mjölk om dagen), 17 kg. fläsk, 17 kg. kött, bostad imanhuset eller plats för stuga; andel i vedbod, källare och kök; 2—3 famnar ved jämte grenved; skjuts till kyrkan och kvarnen; läkarevård; lO—15 kr. kontant.

I en socken i Ale härad (Starrkärr) uppgafs det förekomma på flera ställen att gårdarna brukades i sambruk mellan gamla ogifta syskon.

Torpare och backstugusittare.

Öfver hela området har en stor minskning i antalet torpare och backstugusittare gjort sig gällande. Härtill har särskildt i fråga om bae.kst.ugusittarne — bruket af jordbruksmaskiner bidragit, liack-xtngusittare, som förr bela vintern kunnat få arbete vid gårdarna med tröskning, hafva förlorat denna bifortjänst. Backstugor, hvilkas innehafvare icke äro yrkeskunniga,förekomma därför numera sällan,oeh på Hera häll betonades, att mark ej vidare upplätos till sädana, då följden endast blir fattigdom. En fördel ined förekomsten af backstugor är dock, att därigenom ges möjlighet för jordbruket att få tillfällig arbetskraft, när sådan behöfves. Sä är förhållandet i Upphärad, där backstugusittarna hafva sitt, uppehälle genom reparationsarbeten pä -Bergslugsbanan; härigenom ha rens are till rollanden kunnat lås. Pi andra ställen, t. ex. pa herrgårdarna i Västra Tunhem, framhölls nyttan af att yrkesidkare slä sig ned som backstugusittare, dä härigenom handtverkare finnas att tillgå på platsen. — Fördelaktigt är emellertid om såsom det framhölls i Upphärad — backstugusittare hafva något eget jordbruk. De lära sig dä bättre att spara och kunna lättare reda sig på ålderdomen utan att falla fattigvården till last. Barnen vänja sig då ocksä vid jordbruk och fä lust att själfva skaffa sig sådant och komma ej på tanken att utvandra.

Med torpens försvinnande förhäller det sig delvis annorlunda. 1 äldre tider hafva torp förekommit, i hela det undersökta området, särskildt i stor myckenhet i vissa socknar inom Väne och Ale härader. Torp ha förekommit dels på herrgårdarna, dels pä bondgårdarna. De trakter där bondgårdarna varit sii stora, att detta varit fallet, äro särskildt Norra Björke och Yäne-Asaka socknar i Väne härad saml vissa delar af Ale härad (t. ex. Starrkärrs och Skepp-landa socknar). Anledningen till torpens försvinnande tyckes här hafva varit, en annan än i de socknar, där torpen lydde under herrgårdar. Äfven i dessa trakter har jordbruket haff sin »hafreperiod» i slutet af 70- och bör jan af 80-talet. l>ä behofvet af mark för hafreodlingen var stort, blefvo mänga torp lagda under gårdarna. När sedan hafreodlingen måste inskränkas, var det omöjligt att få torpare, som ville taga torpen. Villkoren ändrades nämligen icke i tid i enlighet med de genom industriens inverkan höjda daglönerna. Häri7<> EMIGRATIONS UTREDNING k v BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

ligger hufvudorsaken till att torparesystemet öfverallt börjat öfvergifvas.

I herrgårdarna i Västra Tunhemstraktcn har öfvergång till statare skett, sedan det visat sig omöjligt få folk att åtaga sig torpen. På de ställen, där torpen ej lagts öde utan fortfarande äro bebodda, utgöres arrendet numera vanligen i pengar — i Väne-Åsaka socken t. ex. efter 15 kr. pr kofoder, eller 1 kr. pr förutvarande tvångs-dagsverke — sa att dagsverksskyldigheten upphör. I Ale härad hafva ännu kvarvarande torpare bibehållits vid de gamla villkoren, men det sattes ieke i fråga, att de vidare skulle efterlefvas. Så voro på en gård i Starrkärrs socken torparna skyldiga att göra 30 dagsverken om året samt att efter tillsägelse arbeta på gården mot en dagspenning af 50 öre, hvilket ju strider mot alla nutida priser.

I Bjarke härad äro torparne kvar. De föreföllo ofta hafva det lika väl ställdt i ekonomiskt afseende som brukarne af hemman. Äfven arrendatorer betala i Bjarke stundom med dagsverken.

Bristen på arbetskrafter för jordbruket har medfört, att jordbruksarbetarnas löneförmåner förbättrats, och det kan sättas i fråga om icke på flera håll jordbruket betalar lika hög lön åt sina arbetare som industrien.

Pä de gårdar, där arbetskraften icke uteslutande består af hem-mansbrukaren och dennes familj, äro vanligen statare anställda. Drängar i husbondens kost äro mer sällsynta. Deras löneförmåner uppgåfvos någon gång till 175—200 kr. (Vassända-Nagluin) men i allmänhet 250—300 kr. I Ale härad uppgåfvos t. o. m. löner på öfver 300 kr.

Stolarne aflönas dels med kontant lön, dels med naturaförmåner. De senare uppgåfvos stundom icke rätt uppskattas af arbetarna, och tendens skulle därför förefinnas att öfvergå till uteslutande pen-ningeaHöning. Statlönerna kunna i värde uppskattas till omkring 600 kr. Härtill kommer, att hustrun genom att åtaga sig mjölkning kan få rätt stor förtjänst. Man och hustru kunna på så sätt erhålla en inkomst af t. o. m. 8—900 kr. Pä sådana inkomster borde det vara lättare att göra besparingar än i industrisamhällena, äfven om lönen där är större.

Af de, uppgifter, sotn erhöllos vid förfrågningar angående tor-pareförhållandena, framgick i huru hög grad intresset för jordbruket minskats bland den obesutna befolkningen. Anledningen till att torpens innehafvare vilja få sin dagsverksskyldighet ersatt med penningearrende föreföll ofta icke vara dikterad at' en önskan att få ägna desto mera tid åt det egna jordbruket, utan snarare vara den, att det därigenom skulle blifva möjligt att syssla med mer lönande arbete. Några småbruk i egentlig mening åstadkommas därför i allmänhet ieke därigenom att torpen friköpas eller dagsverkssky I-5. VÄNE, FI.UNDRB, BJARKE OCH ALE HÄRADER.

'likheten bortfaller. Friköpa ing af torp (och arrendegårdar) hade i större utsträckning förekommit endast på Gräfsnäs egendom i Bjärke härad, från hvilken på senare tid afsöndrats 70 större och mindre gårdar. Dessa försäljningar hade på flera ställen medfört, att jorden kommit i nya händer. Ett stort antal af de garula torpare-fa milj erna hade afflyttat ur socknen, hvilkens invånareantal uppgafs därigenom hafva minskats. På egendomen finnes nu blott ett 10 tal torpare, som för sina torp hafva att erlägga ett visst arrende (150— 170 kr. pr år för ett torp om (5—7 tunnland). Betalningen sker emellertid genom dagsverken. De kvarvarande torparna föreföllo vara sådana, som icke. kunnat inlösa sina torp och ej heller funnit det möjligt att få sin utkomst på annat håll. Dessa kvarvarande torpare föreföllo hafva ganska tryckt ställning oeh för sitt uppehälle vara hän visade till arbete å hufvudgården, då de af sitt jordbruk ej erhöllo något att afyttra. Som en motsats till de nuvarande förhållandena i trakten berättades om huru eftersökta torpen voro i forna tider, »dåden bland torparbarnen, som fick öfvertaga torpet, ansågs som en lyckoprins och kunde gifva föräldrarna '/a af torpet i undantag.» Och de villkor, som torparna då hade, voro icke lysande: 1 kr. betaltes för ett kördagsverke och öfverdag gällde 50 öre.

Öfvergången från torparesystem till si atarcsyshm å herrgårdarna är otvifvelaktigt nr mänga synpunkter att beklaga. Det framhölls från arbetsgifvarehåll, aff det för en jordbruksarbetare måste vara mycket bättre att vara torpare än statare, förutsatt att torpet innehafves på drägliga villkor. Torpet blir alltid ett hem för dess innehafvare, på hvilket han vill nedlägga sitt arbete. Barnen v än jas från tidigaste år vid att hjälpa till i jordbraket och få där-1 gen om mången gång redan från barndomen intresse för jordbruk, ^tatarnas barn äter lä under sin barndom i hemmen ofta gä fullständigt sysslolösa och äga, när de vuxit upp, inga kunskaper i jordbruk och öfvergå därför till industrien. 1 motsats härtill gjorde dock personer af arbetsklassen gällande, att det för en torpare är mer bekymmersamt än för en statare, då den förre icke blott har att Utföra ett tungt, arbete å herrgården, utan äfven är beroende af årsväxten.

För jordbruket betyder torparnas försvinnande förlusten af den enda arbetskraft, som jordägaren kan med säkerhet påräkna. »Dt •n säkra tillgången till arbetskraft, som ett. dagsverkstorp medför på en gärd, är», yttrade en med jordbruket i dessa trakter synnerligen förtrogen person, »af sådant värde, att en dagsverksskyldighet af en dag i veckan är en tillräcklig afgäld för torpet, ehuru husen på detsamma kosta kanske 3,000 kr. och torparen får ved utan ersättning.»Som en åtgärd, som skulle bidraga till att de torp, som ännu finnas kvar, icke skulle öfvergifvas, framhölls, att torparen borde erhålla rätt att af jordägaren vid eventuellt afträdande af torpet utfå ersättning för förbättringar å torpfastigheten.

Afsättningsförhållanden inom jordbruket.

Hela det ifrågavarande området hör till Göteborgs provianteringsområde. Dä emellertid området i norr gränsar till Vänersborgs stad oeb då detsamma själft innefattar många industrisamhällen, bli af-sättningsförhållandcna ganska invecklade I hela trakten gäller, .att inan söker att få lämna mjölk till ej alltför aflägset boende abonnenter. Där detta ej går för sig, separeras mjölken för smörberedning och med skummjölken uppfödas gödkalfvar.

Vänersborgs stad förses med lifsmedel af jordbrukare både frän Dalsland och från Västergötland. Af de i sistnämnda landska]) boende finnas äfven sådana frän Vänersnäs socken i Skaraborgs län. Den del af stadens

tillförselområde, som ligger inom Väne härad, är de närmast Vänersborg liggande delarna al' Vassända-Xaghims och Västra Tunhems socknar. För mjölk och smör ligga i dessa socknar de längst bort belägna produktionsorterna ungefär 1 mil från staden. — Kött införes till staden genom slaktarna, som göra uppköpsresor i trakten. Mjölken försäljes oftast så, att den lämnas till abonnenter. Blott mindre delen af mjölktillförseln kommer till stadens mjölkförsäljningslokaler.

De närmast staden boende landtbrukarna köra själfva in mjölken till abonnenter två gånger om dagen, men redan på några kilometers afstånd från staden ansågs det omöjligt att köra mjölken mer än en gång 0111 dagen. I staden var försäljningspriset 1 .'i- 15 öre pr liter, .lordbrukare i Vassända-Naglums socken uppgåfvo sig fä !)• ü' 2 öre. f denna socken fanns intet enda i gång varande mejeri. Pa en af socknens herrgårdar hade förr funnits sådant, men detta var nu nedlagdt.

Invid Vänersborg liggande Restads asyl hade ingått kontrakt med jordbrukare boende vid Grästorp i Skaraborgs län om leverans af mjölk för anstaltens behof. Att döma af kringboende jordbrukares uttalanden skulle det dock varit möjligt att lä anstaltens mjölk-be hof tillgodosedt af närmare boende mjölkproducenter.

Tillförseln till Vänersborg från Västra Tunhems socken inskränkes genom Vargöns arbetaresamhälles behof af lifsmedel. Detta till godoses hufvudsakligen genom socknens produktion. Kött uppgafs dock erhållas äfven frän Grästorp. Staden Vänersborgs närhet gör också att mänga uppköp företagas där.5. VÄNE, FI.UNDRB, BJARKE OCH ALE HÄRADER.

27

T södra delen af Västra Tunbems socken ligger ett andelsmejeri, som upptager 1,000— 3,000 liter mjölk om dagen, hvilken förarbetas till smör, som exporteras öfver Göteborg. Mjölkens inköpspris hade sommaren 1907 varit 5—9 öre pr liter. Socknens herrgårdar hafva i allmänhet egna mejerier, hvilkas produktion alltefter gårdarnas belägenhet skickas till Vänersborg eller Trollhättan. Mjölktransport till Göteborg via Trollhättan förekommer äfven.

A äst ra Tunhems sockens södra del tillhör sålunda Trollhättans tillförselområde. Detta utgöres vidare af Gärdhems socken, med undantag af trakten kring Velanda järnvägsstation, hvarifrån jordbruksprodukter sändas till Göteborg, af större delen af Väne-Åsaka socken samt af en liten del af Vassända-Naglums socken, som ej torser Vänersborg. Få järnvägen erhåller Trollhättan lifsmedel hufvudsakligen endast från Brålanda och Fräudefors a Dal. Till •Trollhättan uppgafs vidare lifsmedel införas frän Bjärke härad och från socknarna Främmestad och Trökörna i Skaraborgs län, men tillförseln trän dessa trakter har betydligt minskats efter anläggningen af Västergötland —Göteborgs järnväg.

Trollhättans proviantcringsområde är öfver hufvud mvcket li tet, om hänsyn tages blott till de trakter, som endast producera för detta samhälles behof, och det var där en allmän klagan öfver otillräcklig tillförsel och höga livsmedelspriser. Torget är rensopadt redan vid 9- ä 10-tiden pä morgonen. Ofta råder nästan auktion på varorna, och det gifves många exempel på att husmödrar blifvit alldeles utan produkter», heter d>jt, i en artikel •Trollhättans lifsiuédelsfråga» i tidningen Trollhättan för den 24 nov 1906. A andra sidan klagade jordbrukarna öfver att de gjorde dåliga affärer i Trollhättan, därför att en ökad tillförsel dit ögonblickligen sänkte priserna. — Landtbrukarna i orten afyttra själfva sina varor pä torget. Endast ägg säljes genom månglare.

För att åstadkomma billigare lifsmedelspriser hade i tidningarna föreslagits allehanda åtgärder, såsom ökning af torgdagarnas antal, anläggande at' saluhall. bildande af en kooperativ uppköpsförening och förbättring af kommunikationerna. Lifsinedelsfrägan hade äfven nyligen- dryftats ä ett allmänt möte, som tillsatt en kommitté tilldess utredning. Att förbättrade kommunikationer med den Trollhättan omgifvande landsbygden skulle medföra en förbättring af Iifsinedelsförhållandcna är otvifvelaktigt. Genom förverkligande af planen på en järnväg mellan Trollhättan och Xossebro järnvägsstation vid Västergötland—Göteborgs järnväg skulle tillförseln från Bjärke härad ånvo ökas. Dessutom skulle denna järnväg möjliggöra en tillförsel af billigare landtmannaprodnkter från Skaraborgs län, sora nu gå till Göteborg. För detta järnvägsföretag föreföll intresset

vara stort, och aktieteckningen hade redan påbörjats.28 KMrGRATIOXSUTREDXI.VaEX. BILAGA VIII. BYGDEUNDGRSÖKXIXGAR.

Behofvet af en ny järnväg till Trollhättan för lifemedelstiliförsel framgår äfven däraf, att från det nuvarande tillförselområdet måste lifsmedel införas hufvudsakligen genom landsvägstransport, hvilken jordbrukarne i trakten allmänt finna besvärlig och riskabel. För att undvika körningen af mjölk har i Väne-Asaka socken af en del jordbrukare bildats andelsmejeri med en smörberedning af ungefär 50 kg. om dagen. Smöret sändes via Upphärads station till Göteborg för ex-portering. I samma socken finnes äfven ett mindre uppköpsmejeri, där några af gårdarna säl ja sin mjölk. Många jordbrukare i Väne-Äsaka och äfven i Gärdhein hafva också för undvikande af körningen skaffat separatorer. Smör och ägg uppköpas af landthandlarna, som sedan afyttra det inköpta i Trollhättan. Slaktdjuren uppköpas äfven här af kringresande slaktare.

Oaktadt lifsmedelsprisen i allmänhet voro högre i Trollhättan än i grannsamhällena, var dock del pris, 11—12 öre om sommaren och 14 öre om vintern, som mjölken betingade pr liter i Trollhättans mjölkförsäljningar, lägre än t. ex. i Vänersborg. Mjölktillförseln till Trollhättan måste således anses tillräcklig, och det ansåge till och med af en sagesman, att det i trakten rådde öfverproduk-tion på mjölk. Af de erhållna uppgifterna framgick, att omkr. 9,000 Jiter mjölk för hvar dag inkommo till Trollhättan. Af dessa kom ungefär hälften till platsens tre mejerier. Några fä gårdar körde omkring mjölk till abonnenter, som fingo betala 12—I I öre pr liter. Mycket mjölk såldes direkt ur mjölkflaskorna på gatorna af Gärdhemsbor. Ännu sommaren 1907 ansågs, att större delen af mjölken försåldes på detta sätt, men enligt senare erhållna uppgifter har mjölkmånglingen nu fullständigt försvunnit, sedan förbud däremot utfärdats af myndigheterna. I mjölkförsäljningarua såldes mest skummjölk. Till leverantörerna uppgåfvos mejerierna betala 8—9 öre pr liter. Äfven i Trollhättans »förstäder», Strömslund och Skoftebyn, hvilka för sin tillförsel till stor del äro beroende af Trollhättan, liade mejerierna mjölkförsäljning anordnad.

Att lefnadsomkostnaderna stigit i Trollhättan på senare tider beror till största delen af den inflyttning af arbetare och arbetare-familjer, som blifvit följden af påbörjandet af Statens kraftstation i Trollhättefallen och af kommunens dräneringsarbeten. l)et rådde därför i samhället också en riktig bostadsnöd, för hvars afhjälpande åtgärder voro vidtagna bl. a. genom byggande af föreningshus och genom anläggning af egnahemskolonier. Till denna bostadsfråga skola vi återkomma längre fram vid redogörelsen för egnahemsfrågaos utveckling i de ifrågavarande trakterna. Samtidigt med lefnads-kostnadernas höjning hade äfven skatterna på en kort tid ökats genom statens öfvertagande af Nya Trollhätte kanalbolags tillgångar. På grund af att staten ej erlägger bevillning, hade sålunda en af5. vänE, flundre, bjärke ocH ale härader.

.'(.'i

kommunens största skattebetalare försvunnit, hvilket haft till följd en ökning af uttaxeringen. År 1907 utdebiterades pr fyrk 59 öre, mot 3(1 öre år 1904. Försök hade gjorts att skaffa statsbidrag till kommunens fattigvård, beräknadt efter antalet matlag bland statens arbetare. Frågan härom var vid erhållande af ifrågavarande uppgifter ej afgjord.

Inom Väne härads gränssocknar, Väne-Ilyr och Norra Björke, radde särskilda afsättningsförhållanden. I Väne-Ryrs socken producerades i allmänhet smör, som lämnades dels till Uddevalla, dels till ^ änersborg. I Norra Björke lämnades mjölk till Flo mejeri vid Grästorp i Skaraborgs län. Mjölken betalades ined ungefär 8 öre litern. Äfven i denna socken förekommer emellertid smörproduktion och uppfödning af gödkalfvar. Smöret uppköpes här som annorstädes af landthandlarne.

1 Flundre härad märkes tydligare än i Väne Göteborgs närhet. Hergslagshanan gör afsättningen dit lätt. och jordbrukets utveckling bar härigenom i hög grad befordrats. Äfven här förekomma dock lokala afvikelser, förorsakade af häradets industrisamhällen, Sjuntorp °ch Lilla Edet. Det förra betyder icke afsevärdt mycket för traktens jordbrukare. En stor del af lifsniedelsbehofvet tillgodoses af fabriksbolaget, som har eget jordbruk. Lilla Edet åter är afsätt-"ingsorten för jordbruksprodukterna inom Fuxerna, Åsbräcka och en stor del af Fors.

Mjölken lämnas i Lilla Edet dels till mjölkförsäljningar, dels kringköres den till abonnenter. Enligt uppskattning af personer på °rten sålde mjölkförsäljningarna 500—600 liter och kringkördes omkr. 300 liter om dagen. Mjölken tillhandahölls till ett pris at' 12 öre litern. Smör uppköpes af handlandena från längre bort boende jordbrukare, som komma in med sina varor en gång i veckan. Omsättningen uppgafs vara 200—300 kg. smör pr vecka. Jordbrukarna erhöllo i allmänhet omkr. 1'60 pr kg., hvilket de ansågo vara väl lågt betaldt. Exempel på högre betalning (upp till 1'75 pr kg) fanns dock. i Sjuntorps arbetaresamhälle betaltes 1'7 r> kr. pr kg., och vissa jordbrukare i häradet hade därför upphört med leverans till Lilla Edet °ch i stället börjat afyttra sitt smör i Sjuntorp.

Lilla Edets tillförselområde utgöres, utom af do nämnda delarna af Flundre härad, äfven af angränsande trakter af Ale härad samt af Bohuslän. Från sistnämnda trakt förságs samhället särskildt med ägg och mjölk, och det föreföll som om mjölkförsäljningarna hufvudsakligen tillhandahöllo mjölk från Bohuslän. Anläggningen af Lilla Edets järnväg lör ett par år tillbaka hade i någon mån uiinskat tillförseln till Lilla Edet, därigenom att den satt en del af traktens jordbrukare i tillfälle att afsätta sina produkter i Göteborg. lJå järnvägen fördes dock äfven lifsmedel till Lilla Edet; särskildt30 EMIGRATtONStJTREDtJIKflEN. BILAGA VItl. BVGDEUNDBRSÖKNlNGAlt.

uppgafs mycket kött sändas dit från Lödöse station. Lilla Edet uppgafs hafva förlorat i betydelse som affärscentrum genom bränn-vinsutskänkningens borttagande. Tillförseln af lifsmedel till samhället ansågs vara fullt tillräcklig.

Strax invid Lilla Edet befinner sig ett annat arbetaresamhälle, som uppstått genom anläggningen af Göta trämassefabrik för ett par är sedan. Tillförseln till detta samhälle sker hufvudsakligen från Lilla Edet. Mjölk saluhälles frän ett af fabriksbolaget inköpt gods, på hvars mark fabriken är anlagd.

1 Flundre härad finnas dessutom smärre arbctaresamhällen vid tegelbruken invid Göta älf. Till dessa fä i allmänhet ortens jordbrukare lämna mjölk. Vid ett af tegelbruken uppgafs mjölkpriset vara resp. 10 och Ii öre för nysilad och skummad m jölk. Andra slags lifsmedel, t. o. m. kött, uppgåfvos behöfva tagas från Göteborg.

För den del af Flundre härad, som ej producerar för Lilla Edets behof, är Göteb&ry afsättningsorten; transporten sker via Upphärads station. Härifrån sändes omkr. 2,500 liter mjölk om dagen samt omkr. 1,00(1 kg. smör i veckan till Göteborg. Mjölken afsändes till största delen till mjölkförsäljningsbolag i Göteborg, af hvilka ett, J.Anderssons mjölkförsäljningsbolag», i Upphärad har mjölk uppsamlingsställe med separator. Frän detta afsändes för hvar dag nysilad mjölk, skummjölk och grädde i enlighet med telefonledes erhållna order från Göteborg. Till detta uppsamlingsställe lämnades dagligen omkring 1,800 liter mjölk af ett 50-tal leverantörer. Af dessa voro 8 st. lägenhetsägare med endast I—2 kor och deras leverans var endast 6—7 liter om dagen hvar. Allt efter årstiden erhöllo leverantörerna 7—9 öre litern för mjölken. Det område, inom hvilket dessa mjölkleverantörer äro boende, är icke vidare stort. Den mjölk, som fraktats längst, sades hafva blifvit körd 5 km., och det uppgafs i Upp-häradstrakten, att det kunde anses som vanligt, att från ladugårdar, belägna längre bort från stationen än 1/i mil, köres mjölken icke till mjölkuppsamlingsstället utau förarbetas till smör. Smöret uppköpen af landthandlandena oeh afsändes en bestämd dag i veckan till Göteborg. 1 den förut angifna smörmängden pr vecka ingår äfven den mängd smör, som via Upphärad försändes från Väne-Asaka mejeri.

Från Upphärad afsändes äfven icke obetydligt med spannmål, mest råg och hafre. Ar 1900 afsändes ungefär 700 ton spannmål, däraf 25 ton uppgafs vara hvete och resten lika fördelad mellan hafre och nig. Vidare afsändes om vintern omkr. 2 000 kg. kött i veckan till Göteborg från Upphärads station. Om sommaren fraktas i stället lefvande djur. Inom bela häradet uppfödas slaktdjur för Göteborgs behof.

Genom den nya järnvägen Västergötland-Göteborg har Bjarke härad införlifvats med Göteborgs tillförselområde. Blott i fråga om5. VÄNE, FLUNDRE, BJÄRKE OCH ALE HÄRADER. .'(.'i

potatis är Trollhättan fortfarande afsättningsorten. Från norra delen at häradet sändes äfven en del landtbruksprodukter till Vara köping i Skaraborgs län. Afkastningen af jordbruket har i hög grad ökats, sedan den

nyssnämnda järnvägen kom till stånd. Jordegendomarnas värde har också stigit. »Järnvägen har nog gjort 1,(X)0 kr. pa 1 4 gård., 1 det föregående är redan omtalad den roll järnvägen spelat för jordbruket genom möjliggörande af transport af jordförbättrings-medel. Af järnvägens statistik framgår, att under den tid tratiken pågått, har den från Bjärke härad afsända mängden jordbruksprodukter betydligt ökats. Under år 1900 afsändes från häradets fyra järnvägsstationer sammanlagdt 891 ton; ären 1903 och 1906 utgjorde samma godsmängder resp. 1,488 och 2.671 ton. Ifrågavarande siffror visa °ckså, i hvilken grad järnvägen ändrat afsättningsförhållandena inom häradet.

Jordbrukets produkter komma till Göteborg på flera olika sätt. Här som öfverallt i trakten råder tydligen ovisshet om det lämpligaste sättet att afyttra produkterna. Någon kooperation förekommer i allmänhet icke. Platsmejerier konkurrera med bönder, som åtagit sig samla upp mjölk till återförsäljare i Göteborg. Vidare förekommer att smör hvar vecka lämnas till vid stationerna bosatta personer, som sälja de erhållna partierna i kommission i Göteborg. En uf dessa försäljare uppgafs resa till Göteborg för hvar vecka med 250-300 kg. smör. En liknande anordning för äggförsäljning förekommer i Lagmansereds socken, där ett antal jordbrukare bildat en äggförening. Agg uppköpas äfven af laudtbaudlarne, af hvilka en uppgaf sig senaste, året hafva salt ägg för ungefär 5,500 kr. till Norrland och Göteborg. En annan landthandlandc hade specialiserat s'g på uppköp af gödkalfvar och skickar årligen omkring 500 sådana till Göteborg.

Af de vid järnvägsstationerna erhållna uppgifterna framgick, att omkr. 7,000 liter mjölk dagligen sändas till Göteborg frän Bjärke härad. Mjölken betalades i allmänhet med omkr. 8 öre litern, men genom att göra direkt öfverenskommelse med afnämare i Göteborg hade somliga jordbrukare lyckats betinga sig ända till 10 öre pr liter. Pa de ställen, där mjölken ej omedelbart afyttras, separeras 'leu och beredes smör af grädden. Skummjölken användes till kalfvarna, men äfven förekom att skummjölken såldes till Göteborg, där den betaltes med 4 öre litern. I häradet finnas rätt många mejerier. Dels äga herregardnrna egna mejerier, dels finnas sådana vid järnvägsstationerna. Härtill komma s. k. kärnmejerier hos vissa företagsamma jordbrukare. Ett af mejerierna (Gendalens) hade ost beredning. Vid ett annat mejeri användes skummjölken till uppföd ning af grisar, och från detta skickades icke obetydligt med fläsk till Göteborg.32 F.MIORATIONSUTREDNINGEN'. BILAGA VIII. BYGDEUNDER8ÖKNI.VG AR.

Deri del af Ale härad, som undersökts, ligger utmed Göta älf och har genom Bergslagsbanan mycket bekväma transportmöjligheter till Göteborg. J. Anderssons mjölkförsäljning hade här inrättat uppsamlingsställen på samma sätt som i Upphärad. i Starrkärrs socken t. ex. uppsamlades mjölk dels vid 4 nppsamlingssfällen, dels vid eget mejeri vid Elfangens station, till hvilket mjölken kördes från de 4 ttppsam-lingsstäilena. Direkt till dessa forslas mjölken af leverantörerna, som fördelat sig i körlag. Dessa voro i allmänhet små (4 à 5 deltagare), hvilket medförde den fördelen, att smä vagnar kunde användas och väntetiden vid uppsamlingsställena blir liten. Få större afstånd från järnvägen fabriceras smör. Mjölken handskummas, och skum-mjölken användes till upplödning af gödkalfvar. Denna sista metod ansågs af somliga jordbrukare vara bättre än direkt försäljning af mjölken, för hvilken priset nu var för lågt. — I Ale härad finnas lokala afsättningsområden kring Alafors, Nols och Surte industrisamhällen. Surte samhälle, som har 1,500 inv., erhöll mjölk från glasbrukets eget jordbruk samt från den vid bruket belägna Skårdals by. Tillfälligtvis förekom leverans från Starrkärr. Smör uppköpes af kooperativa handelsboden från Kilanda och Ale-Sküfde. Äfven mejerismör måste inköpas från andra håll (till och med från Göteborg).

Af den gifna redogörelsen for afsättningsförhållandena framgår, att kooperationen i fråga om jordbruksprodukternas försäljning är i dessa trakter föga utvecklad. Ordentlig bokföring torde icke heller allmänt förekomma bland do smärre jordbrukarna. Några få kontrollföreningar liade emellertid trädt i verksamhet i trakten, och i dessa hade äfven hemmansägare ingått som medlemmar. Privata inköpsföreningar funnos på flere platser, och i de socknar: Gärdhem, Upphärad och Magra, där lokalföreningar af -Västra Sveriges Landt-mäns Centralförbund* hade åstadkommits, hade förut sådana privata föreningar funnits. En orsak till att ej flere lokalföreningar i Centralförbundet kommit till stånd, har redan påpekats. Äfven andra orsaker bidraga härtill. Så framhölls obenägenheten att afge den i föreningens stadgar föreskrifnaförbindelsen att ej göra några uppköp

utom föreningen såsom ett skäl för att centralförbundet ej vunnit så stor anslutning. Ifrågavarande stadgande ansågs emellertid af Centralförbundets intressenter som nödvändigt för dess verksamhet. Ibland hade det också varit svårt att fa någon att åtaga sig ledareskapet i en lokalförening.

Sammanslutningar mellan landtmannen af annat slag förefunnos också. Särskildt i Bjärke härad hade en hel mängd föreningar bildats bland jordbrukarna för olika ändamål. Utom inköpsföreningar funnos här tjurförening med 1!) medlemmar, hingstförening med 12 medlemmar, andelstorfströförening. Dessutom finnes vid Stora Me|lbyjärnvägsstation en kooperativ handelsförening, i hvilken ortens jordbrukare köpt andelar.

Kooperativa handelsföreningar hade äfven bildats af arbetarne i industrisamhällena Trollhättan, Lilla Edet, Lödöse, Alafors och Surte. Särskildt föreningarna i Trollhättan, Alafors och Surte voro mycket lifskraftiga och ansågos vara de främsta affärsföretagen på resp. platser. Öfverallt utom i Lilla Edet hade konsumtionsföreningarna öppna handelsbodar.

På landsbygden i öfrigt finnas landthandlande i de större byarna. Kreditsystem föreföll råda på de flesta ställen. »Krediten är tråkig, men nödvändig.» Så vidt det framgick af de gjorda undersökningarna, användes rabattmärken blott undantagsvis. Sådana voro i bruk blott i en enda af de besökta handelsbodarna på landsbygden.

Industrien.

Industrien spelar, såsom flere gånger omnämnts, en viktig roll i det undersökta områdets ekonomi. De industriella anläggningarna hefinna sig öfver allt i god utveckling, oeh fullbordandet af kraftanläggningarna i Trollhättan afvaktas flerstädes för att med därifrån erhållen kraft öka produktionen.

Den jämförelsevis tätt befolkade landsbygden tillgodoser i allmänhet tillräckligt behofvet af arbetskraft vid traktens fabriker. (Undantag finnas naturligtvis, särskildt i fråga om sådana industrier, där fackutbildningen spelar stor roll oeh arbetarna komma från bela landet.) De nyan tagna arbetarna äro sålunda vanligen jordbrukare eller söner till jordbrukare. Af de upplysningar, som erhållits såväl vid industriorterna som pä den omgifvande landsbygden, framgår dock tydligt, att blott jordbruksarbetares och möjligen mindre jordbrukares söner söka sig öfver till industrien. Öfvergång från hem-inansägareklassen till industrien förekommer icke. som regel, ehuruväl flerstädes bland arbetarna funnos söner också till hemmansägare.

De fabriksorter, som undersökts, äro Vänersborgs stad, Vargön i Västra Tunhems socken, Trollhättan. Lilla Edet, Alafors och S jun torp.

I *Vänersborgs* stad, där en skofabrik, en tändsticksfabrik och några tegelbruk äro de största industriella inrättningarna, rekryteras arbetarna mest från staden. Vid skofabriken antagas arbetarna vid l(i ars ålder, oeh äro dessa vanligen söner till förutvarande arbetare. En tiondel af arbetsstammen uppgafs vara f. d. jordbruksarbetare, och bland dem flera hemmansägaresöner.

Vid *Vargöns* trämassefabrik i Västra Tunhems socken anställas likaledes arbetaresöner för att fylla behofvet af nya arbetare. Där

räcker emellertid ieke ortenh befolkning till, utan där erhålla ofta arbetssökande 1'rån andra trakter, särskildt trän närgränsande härader i Skaraborgs län, anställning. Af arbetarna (till antalet omkring 3">0) uppgåfvos två ha förut varit hemmansägare och tre vara söner till sädana.

Till följd af hittills gällande arbe t nafta! hafva lönerna vid denna fabrik varit lägre än de vanliga vid fabriker i samma bransch. Ifrågavarande arbetsaft.nl skulle snart utgå, och det ansågs, att detta skulle medföra lönernas höjning och att det därefter skulle bli lättare att rekrytera arbetarestammen. De i trakten boende jordbrukarna framhöllo, att de hittills gällande laga lönerna vid fabriken medfört, att det ej varit sa svårt att fä arbetskrafter till jordbruket som mångenstädes i andra trakter.

(ienom fäbriksbolagets bemedling hafva dess arbetare fatt låna pengar till egna hem. 1 i~.\ arbetare uppgåfvos hafva egna byggnader, och 48 bo i bolagets. De uppförda egnahemsbyggnaderna ligga nästan allesamman pa ofri grund. K lott ett 20-tal af arbetarna hade en potatistäppa till sin stuga. K11 fatal bland arbetarna hade egen ko.

Vid Troil häl tuna fabriker visade sig i fråga om anställningen af arbetare förhållanden liknande dem i Vargön. Arbetsstyrkan rekryteras visserligen till stor del bland jordbruksarbetare, men mycket lä hcminansägaresöner finnas bland dem. Vid en af verkstäderna, där dä och da hemmansägaresöner bruka söka anställning, omtalades att de arbetssökande bruka framhålla, altgården blifvit lämnad till en äldre broder och att arbete därför måste sökas.

Ehuru Trollhättans befolk liin^ genuin inHyttning frän andra ball årligen ökas (till Trollhättan räknas här hela det blifvande stads-området, d. v. s. äfven Strömslunds oeh Skoftebyns egnahemssamhällen. som ligga utoiii Trollhättans socken), pågår äfven en rätt stark utflyttning därifrån, såväl till Amerika som till andra orter i Sverige. särskildt Göteborg. Inflyttningen beror helt naturligt pä det är för ar ökade behofvet af arbetare för verkstäderna. Pa sista året hafva också inverkat kommunens dräneringsarbeten samt statens kraftstationsbyggen. Utflyttningen utgöres till största delen af arbetaredöttrar, som ge sig ut lor att söka plats som tjenarinnor, hvilket de ej gärna vilja vara annat än i Göteborg.

I"olkomsät.tningen måste sålunda anses vara särskildt lillig. I le höga arbetspriserna pä orten bidraga i hög grad att locka den kringliggande landsbygdens befolkning dit. För jordbruket i denna landsbygd är detfa till storskada, i det att jordbruksarbetet mångenstädes måste stå tillbaka af brist pä arbetskrafter. A andra sidan har detta haft till följd, att jordbrukarna tvingats att. bättre använda de arbetskrafter, som ännu sta till buds; strömningen tillii. v.'iNK, flundre, bjarke oc1i ale härader.

industrien liar nog också bidragit till att göra förhållandena bättre lör de kvarvarande jordbruksarbetarna, särskildt statarna,

Trollhättans industri utgöres framförallt af de båda stora verkstäderna Nydqvist & Holms verkstad ocli (Jullöfors bruk. Dessa sysselsätta resp. 1,100 och 600 arbetare. Af fabriker af betydenhet nnnas för öfrigt: ett pappersbruk med 70 arbetare, ett oljeslageri, ett elektriskt smältverk för zink samt en kakelfabrik, hvardera sysselsättande 30 à 10 arbetare. Af samhällets 2,000 industriarbetare kan pa grund af ä fabrikerna erhållna uppgifter nära hälften, eller ungefär •'"(), anses vara Iran andra trakter infivtta.dejordbruksarbetare. Om tör det återstående tusentalet arbetare förutsattes samma proportion, s°m uppgifvits från Nydqvist. A. Holms verkstad, skulle ungefär 150 kunna antagas hafva varit yrkes- eller industriarbetare frän annat '•all. De återstående *50 arbetarna kunna antagas vara söner till förutvarande arbetare i Trollhättan. Af bela arbetarestammen vid de nämnda verkstäderna uppgåfvos blott ett 10-tal vara hemmans-ägaresöner. Äfven om denna siffra är för lag, visar den dock riktigheten af det ofvan gjorda uttalandet angaende hem mansägare-söners obenägenhet att taga anställning som industriarbetare. I en al verkstäderna uppgåfvos de arbetare, som förr sysslat med jordbruk, mest användas vid s. k. utarbeten, medan för de viktigaste arbetena användas de, som allt sedan unga ar (I I är) varit i verkstadens tjänst. Dessa arbetare uppgåfvos i de Hesta fall vara söner till förutvarande arbetare vid samma verkstad.

För kvinnlig arbetskraft linnes ingen industri annat än en halni-hylseläbrik med K arbeterskor; samma antal sysselsättes af pappersbruket. De flesta af arbetarnas döttrar stanna kvar i hemmen utan att där vara till någon särskild nytta. Pä grund af den anda, som rader bland samhällets kvinnliga befolkning, att döma af mänga samstämmiga vittnesbörd, skulle det därför vara af stor betydelse, °m en »komplementär industri kunde komma till stånd i Trollhättan. En sådan skulle möjligtvis i någon mån hindra det upplysningsarbete, som tagit sig uttryck i skolkök o. d., men skulle helt säkert genom att motverka den nuvarande sysslolösheten vara till stor nytta.

Arbetarnas löner hafva pa det hela taget varit laga (à verkstaden medeltimpris 28 öre t. ex.), sa att inkomsterna hafva nog för mangen endast nätt oeh jämt räckt till. Den af arbetarna vid kraftstationsbygget igångsatta lönerörelsen kommer antagligen att medföra en höjning äfven för ortens fabriksarbetare. Oaktadt de ekonomiska svårigheter, som arbetarna dragits med, har dock en bel mängd af dem kunnat afhjälpa den i samhället rådande

bostadsnöden genom att uppföra eget hus eller ingå i en bostadsförening.56 emigrationsutredningen. bilaga viii. bygdeundersökning ak.

Utom i Trollhättans samhälle, som upptager hela socknen wied samma namn, är ortens arbetarebefolkning koncentrerad i de tva egnahemssamhällena Strömslund och Skoftebyn. belägna det förra i Yassända-Nagliims, det senare i (Tärdhems socken. Uppkomsten af det torra samhället daterar sig. såsom ofvan omtalats, från år 1X89, då -Kung Oskars bro» öfver Göta älf blef färdig. Ur en af ägaren till egendomen Strömsberg, pä hvilken samhället blifvit anlagdt, utgifven beskrifning samt af å platsen erhållna upplysningar framgick följande. I Strömslund hafva en del arbetare egna tomter, medan andra erlägga tomtören till jordägaren. De flesta boningshusen äro envåningshus med tre lägenheter, hvar och en bestående af rum och kök. Några egna hem i egentlig bemärkelse äro således husen i Strömslnnd i allmänhet icke. Det använda byggnadssättet har betingats af nödvändigheten för de byggande arbetarna att genom uthyrning af en del al' lägenheten fa hjälp att betala ränta och amortering. En lägenhet om ett rum och kök uppgafs sommaren 1907 i Strömslnnd betinga ett pris af 80 kr. I >e uppförda busen beräknas i den ofvan anförda beskrifningen hafva ett försäljningsvärde af 1,400—3,600 kr. (ett hus med tre lägenheter upptages till 3,000 kr.). Husägarna i Strömslnnd ha i allmänhet i Trollhättans sparbank erhållit lån mot inteckning eller borgen (ofta af arbetsgifvåren), och genom särskilda anordningar har det åstadkommits, att länen kunnat få en amorteringstid af 20 är.

I Skoftebyns egnahemssamhälle äro byggnaderna i allmänhet mycket mindre än i Strömslund och innehålla vanligen blott rum och kök. Hela samhället ligger pä tvä hemman i Gärdhems socken, men ännu sommaren '1907 var icke en enda tomt såld. För tomterna betalas penningarrende. Försök att bestämma dagsverken som arrende hade mast öfvergifvas. Medel till uppförande af husen, som förr brukade kosta l,10(i kr. men numera stigit till 1,500 kr., hafva erhållits genom lån, för hvilka arbetsgif våren gått i borgen. Ägarna at' hus i Skoftebyn voro mycket nöjda med sina smn bus och täppor. Flere exempel funnos på att i samhället fader och flera söner samtidigt voro husägare. Gatureglering ocb dränering voro ännu icke genomförda, men ansågos af jordägaren icke skola medföra några svårigheter just därigenom, att albi de uppförda byggnaderna ligga på ofri grund. Sftsom särskildt anmärkningsvärdt framhölls, att socknen icke behöft ikläda sig några kostnader för ordningens upprätthållande i Skoftebyn, och ansågs samhället i detta afseende stå framom Strömslund. Invanareantalet i Strömslnnd utgör något mer än 2 tusen personer, i Skoftebyn omkr. 1,200 personer. Båda samhällena äro afsedda att införlifvas med Trollhättan, då denna blir stad. Skoftebyns inkorporering var från början ej ifrågasatt. Konungens Befallningshafvande bar framställt kraf därpå, under5. vax k, flundre, b.tä1uce och ale häkadkk.

framhållande af svårigheten att öfvervaka sundhets förhållanden o. d. på platsen.

1 Flundre härads fabriker har arbetsstyrkan ända till pä senaste tiden utgjorts af på orten uppfödda personer. Vid Sj un torps spinneri är blott en tredjedel af den till omkring iiliO personer uppgående arbetsstyrkan manlig. Äfven vid Sjuntorp gäller det, att hemmansägarnas familjer endast undantagsvis söka arbete vid fabriken. An ställningen sker medan barnen äro små; vanliga förhållandet är, att föräldrarna äro förut anställda vid fabriken.

Vid Lilla Edets pappersbruk, med 50(i arbetare, äro anställda ett »|sevärdt stort antal hemmansägaresöner, nämligen omkring 50. Lönerna vid detta pappersbruk uppgåfvos öfverstiga de vanliga, och häl 'i kan anledningen sökas till att antalet arbetssökande blifvit sa stort. Detta har i sin tur haft till följd, att hemmansägarna mäs1 införa löner för sina pä gårdarna arbetande söner för att förmå dem att stanna hemma. I närheten af Lilla Edet har nyligen anlagts ännu en trämassefabrik. Denna har vid byggnaden användt folk från orten. Arbetarstammen har kommit frän Dalarna och Värmland.

I Flundre härad finnas vid Göta älf flera stora tegelbruk. Genom sina höga arbetslöner konkurrera de med jordbruket i fråga om fillfälli ga arbetskrafter för sommaren. Vid tegelbruken finnes dels ett mindre antal fasta arbetare, dels arbetare som äro bosatta på annat häll och i sinn hemsocknar ofta ha eget jordbruk.

1 Ale härad är, såsom nämndt, rätt vanligt, att hemmansägare behöfva biförtjänster för att reda sig. Det. framgick också af de Erhållna uppgifterna, att ägare af mindre heminan och deras söner "tta nog söka arbete vid varfven. Jordbruket skötes samtidigt, «ch härför få arbetarna ledighet från varfsarbetet. I häradet ha flera nva fabriker

uppsatts på senare år. Vid dessas förseende med arbetare har delvis folk frän annat häll fått anställning. Vid Surte glasbruk uppgåfvos blott 4 "= vara söner till jordbruksarbetare. Rekryteringen af arbetsstyrkan sker här vanligen genom att förutvarande arbetares söner bli anställda vid unga är. Ungefär 1 to at' •le anställda pojkarna (i allt omkring 70) uppgåfvos vara jordbrukaresöner.

I Bjärke härad är industrien föga utvecklad; de förnämsta industriella anläggningarna äro ett par angsägar samt några kvarnar. De sistnämnda, som till största delen äro väderkvarnar, äro för häradet särskildt, utmärkande. Förr fanns i Stora Mellby och (ieneved hundratals smärre väderkvarnar. Många af dessa äro nu nedrifna, neil ännu tinnes ett rätt stort antal i behåll.

Med vattenkraft drifna kvarnar äro spridda öfver bela det undersökta området. Den största är Önafors kvarn i Vassända-Nag-lums socken, belägen i närheten af Vargöns fabriker. I denna kvarn38 K.MIUKATlONSt TKKDN[NGKN. lilLAOA VIII. ItrøJJl:I'NDKKSÖKNIN' 0 AR.

förmales årligen mellan •'> och -1 tusen ton spannmål, mest hveteæli råg. Hvete importeras till största delen, men råg och hafre lämnas af ortens jordbrukare i tillräcklig mängd. Mjölet köres in till Vit iiershorg oeh försändes därifrån till Göteborg eller Värmland.

Af den gifna redogörelsen för industrien i de fyra härad, som det här är (ragu om. framgår, att förutsättningarna för densamma äro tillgången till vattenkraft samt de goda kommunikationerna. Med undantag för tegelindustrien förefinnes däremot icke råmaterial för industriprodukterna. Trämasseläbrikerna fä endast undantagsvis sitt virkes behof tillgodosedf från de närmast belägna trakterna, utan pappersved för fabrikernas behof fraktas i pråmar hufvudsakligen från Värmland. Vattenfallen i Göta älf skapade redan tidigt industriella anläggningar, såsom kvarnar och sågverk i Trollhättan och Lilla Edet. och där dessa gamla anläggningar funnits, hafva de nn i gäng varande mekaniska verkstäderna oeh trämassefabrikerna uppstått. Vid ile flesta fabriker uppgafs den iorsta arbetsstyrkan hafva bestått af arbetare hvilka förut arbetat pa de gamla verk, som fått lämna rum för den nya fabriken. Vid nyanläggning af fabriker har på grund häraf i flera fall ingen större inflyttning af arbetare från annat hall behöft äga rum, och de gamla verkens nedläggning har ej heller behöft åstadkomma någon utflyttning i större skala. I en socken i Ale härad hade t. ex. för sex är sedan vid ett varf anlagts mekanisk verkstad för byggande af järnfartyg i stället för fartyg af trä. Frän ett varf i närheten hade dä anställts 30 it 4" nya arbetare, och ett ungefär lika stort antal af de förutvarande träarbe-tarna vid varfvet togo anställning som mekaniska arbetare. Om däremot en fullständigt ny industri startas pa en plats, och den nya industrien behöfver yrkesskickliga arbetare, höjes ortens befolkningssiffra pa en gang genom inflyttning af ett större antal arbetare-familjer. S;i väntades blifva fallet i Starrkärrs socken, där en cellulosa-si I kesfabri k höll pa att anläggas a en fastighet invid Nnls station, som förut tillhört det för ett par ar sedan nedlagda Nols glasbruk. Nedläggandet., som skedde genom en öfverenskommelse inom glasindustrien, föreföll icke hafva åstadkommit någon större minskning i socknens befolkningssiffra. I (en torde dock hafva betydt rätt mycket för socknen i ekonomiskt afseende, och det klagades öfver att kommunens rostlängd a uppbördsmedel blifvit stor.

Industriens utvecklingsmöjligheter förklarades öfverallt vara i hög grad beroende af. huruvida trygghet i arbetsförhållandena kan uppnäs eller ej. Fackföreningsrörelsen hade vunnit insteg vid alla de industriorter, för hvilka här redogjorts. I'a inånga ställen voro fackföreningarna nybildade, och de gällande arbetsaftalen voro flerstädes ingångna före fackföreningarnas bildande. Vid tiden för verkställandet af ifrågavarande undersökningar voro ännu goda kon-5. väx k, fi.rximk, bjärke och ale härader.

junkturer rådande i flertalet af de industrier, som iiro företrädda i dessa trakter. Det var egentligen endast tegelindustrien, som föreföll arbeta under ekonomiska svårigheter. Detta gällde särskildt de nedanför Trollhättan belägna tegelbruken, som förfärdiga tegel för Göte borgs behof. På grund af konkurrens med norskt tegel voro tegel prisen där fortfarande låga. oaktadt den n vinförda tegeltullen. Den norska konkurrensen sammanhänger med den ölVerproduktion al tegel, som blifvit följden al' byggnadskrisen i Kristiania för några ar sedan. Innevarande är hafva Hera af de ifrågavarande tegelbruken vid Göta älf ieke varit i gång på hela sommaren. Tegelbruken 1 Vänersborgs närhet, som afyttra sitt tegel till städerna kring Vänern, föreföllo arbeta under

gynnsamma omständigheter och kunna betinga högre pris för sin produktion.

Industriens förläggande till landsbygden har medfört, att landsbygdens befolkning lättare drages till densamma. Men anställning vid industrien behöfver ieke betyda, att jordbruket fullkomligt öfver-ges. Det var rätt vanligt bland mindre jordbrukare, att någon af familjemedlemmarna arbetade vid fabrik för att skaffa kontanter till hushållet. Många arbetare ha kvar litet jordbruk fortfarande, och det föreföll på flera ställen ieke vara någon svårighet för arbetarna att fä ledighet för detsammas skötande. I Trollhättan påpekades, att införande af K.timmars arbetsdag skulle medföra, att arbetarna skulle kunna bosätta sig ännu längre bort frän Trollhättan än nu, da ungefär 1 i mil utgjorde det största afstånd, pä hvilket någon arbetare bodde, som gick hem dagligen. Att arbetarna lin på långa afstånd och i andra socknar än där arbetet försiggår, förekom pa Hera ställen. Koncentrering till arbetaresamhällen liar således icke ännu genomförts fullständigt.

Denna växelverkan mellan landsbygden och industriplatserna "idrager belt säkert att utjämna motsatserna mellan industriarbetarna och jordbrukarna. De sistnämnda klaga visserligen ofta öfver indu-srtiens absorberande af arbetskrafterna. De tycktes dock vara öf-vertygade om, att industriens utveckling var villkoret föl att en större befolkning än nu skall kunna födas inom landet. De som "•est satte i fråga industriens betydelse för landet voro tydligen herrgård säga rna. Industriens förläggande till landsbygden medför °n viss ojämnhet, i beskattningen, da industriarbetare och förmän kunna få betala mycket större skatter än en hemmansägare, som at' *in gård kanske har större inkomster. Sämjan mellan arbetare oeh jordbrukare föreföll dock vara rätt god. Det omtalades, att arbetare flerstädes insatts i kommunala nämnder ocb därigenom fått tillfälle sätta sig in i skattebehofven.

Den ifrågavarande trakten kan med fullt skäl antagas i framtiden bli Sveriges förnämsta industridistrikt, sedan kraftanläggnin-40 mirorationsutredxixgex. bilaga viii. bygderxdersöknihgak.

garna i Trollhättan blifvit färdiga. Men om fabrikerna komma att såsom nu mest förläggas till Trollhättan, föreföll vara ovisst, da fabrikerna där måste betala slusspengar oeh fabrikaten därigenom fördyras. Flera personer ansågo Lilla Edet skola i framtiden bli sätet för större delen af den industri, som kominer att drifvas genom Trollhättefallens kraft.

Af den till 1908 ars riksdag framlagda kungl, propositionen om statsinköp af Vargöns och Lilla Kdets vattenfall framgår, att år 19011 beräknas 28,500 elektriska hästkrafter vara i användning, och det är med anledning af det ökade behofvet af kraft till uthyrning som de nya anslagskrafven göras. Lämpliga tomter till fabriksanläggningar finnas å det s. k. Stal lbaekaområdet. Som de underhandlingar, som förts mellan kraftspekulanter och kanalverket, varit af konfidentiell natur, var det omöjligt att erhålla uppgifter för att bedöma, hur stor ökad arbetsstyrka skulle behöfvas i Trollhättan för framtiden. Det föreföll dock, som om det. för nya fabriksanläggningar afsedda Stallbackaområdet till en början ej skulle bli sätet för industrier kräfvande någon synnerligen stor arbetsstyrka.

1 Trollhättan funnos redan många småabonnenter pä elektrisk kraft, som erhölls från de redan färdiga mindre kraftstationerna a Önan och Östra Malgön. Allmänt uttalades belåtenhet öfver denna kraftkälla. Mänga abonnenter af mindre kraftbelopp ansågo dock kraften bli dyr. Men man hade hopp om, att arrendeprisen snart skulle sänkas.

Det fanns dock abonnenter, som ej voro missbelåtna med det pris de betalt för kraften. Möjligt är emellertid, att priset för kraft vid förnyelse af kontrakten kommer att böjas för vissa af dessa kraftafnämare. Orsaken till ojämnheten i arrendevillkoren var den, att kraft utarrenderats både af kommunen och af staten. Kommunen, som numera ensam utarrenderar kraft åt smaabonnenter, har hyrt kraft frän staten på sådana villkor, att dess pris måste blifva tämligen högt vid distributionen till sådana abonnenter (charkuterihand-lande, mejerier o. d.), som ej behöfva större kraftbelopp. Sedan kommunen fått sitt pris sänkt, skulle dess utarrenderingspris minskas.

Afnämarna af större kraftbelopp voro ännu mycket fä i Trollhättans samhälle. Större delen af den vid de båda i gång varande kraftstationerna genererade energien levereras till platser utom Trollhättan. Sommaren 1907 var under anläggning ledning till Sjuntorps fabriker, som kontrakterat om en kraftleverans af intill 300 kilowatt. I

Vänersborg erhölls kraft frän Trollhättan genom Aktie-bulaget Skandinaviska Elektricitetsverket, som uf staten hyrt omkr. 1.000 hästkrafter och till Vänersborg levererar 300 hkr. De villkor, pn hvilka kraft där erhölls, ansågos förmånliga. I allmänhet gällerdock, att kraften ännu funnits att tillgå så kort tid, att några slutsatser angående lämpligheten af att använda hyrd elektrisk kraft oj gjorts af fabrikerna. Den i Ale härad under anläggning varande konstsilkesfabriken skulle drifvas med ångkraft, som i fabriken kunde framställas lika billigt som om kraften hyrdes från Trollhättan, och ändå skulle på köpet erhållas all för fabrikationen erforderlig värme.

Ur berättelsen för år 1SI07 angående Trollhätte kanal och vattenverk inhämtas, att aftal inmatts om leverans af kraft till Skara och Håkantorp samt Göteborg. De härtill behöfliga energimängderna skola erhållas frän en provisorisk station vid Olidehålan, hvars byggande betingats af möjligheten att fa kraftleverans till Västergötland, om energi kunde lämnas redan i början af är 1908. Enligt berättelsen voro vid 1907 års slut leveransaftal träffade för 18,673 kil. »watt från det stora kraftverket. Lägges härtill den energimängd, som lämnas af de båda mindre kraftstationerna, fäs omkr. 20,000 kilowatt abonnerade, motsvarande ungefär en tredjedel af den energi, som till en början är afsedd att uttagas från Trollhättefallen. Härtill kommer statsbanornas behof af kraft. Trollhättefallens energi kommer sålunda at.t i stor omfattning ledas bort till platser utom Trollhättan, och härigenom erhålles en bekräftelse pä de af Troll-hättebor uttalade åsikterna om att kraftstationens anläggning oj kommer att i någon afsevärd män öka Trollhättans folkmängd.

***

Försök gjordes att utröna om i handeln tillgängliga industrivaror voro af svenskt eller utländskt fabrikat. Af handlandena svarades i allmänhet att öfvervägande svenska varor såldes. Viktiga undantag föreföllo endast kläder och åkerbruksredskap vara. Men dä al svenska grossörer både svenska och utländska varor tillhandahållas, var det ofta omöjligt för handlanden att afgöra, om varorna voro svenska eller utländska. Någon gäng förekom, att en handlande af princip endast förde svenska varor. Beträffande df använda åkerbruksmaskinerna kunde det tydligt märkas, att det nästan uteslutande beror af handlandena, om amerikanska eller svenska, maskiner skola säl jas. I trakter där handlandena vinnlägga sig om att sälja svenska maskiner, komma sädana också till användning i den kringliggande bygdén. Så var det i Flundre härad, där inköp göras i Lilla Edet. och i den del af Väne härad, som har Grästorp till affärsplats.

Slutord.

I let är redan i inledningen framhållet, att dt- här heta tullade häraderna af Älfsborgs län ej höra till dettas egentliga emigrations bygder. Att i detalj undersöka befolkningens uppfattning af anledningarna till den förefintliga utvandringen ingick därför ej i planen för undersökningen. Under arbetets lopp inhämtades dock åtskilligt om den allmänna meningen om anledningen till utvandringen. T)et framgick först oeh främst, att det i de trakter, där utvandring förekommer i större utsträckning, är en allmän föreställning, att värnplikten är den enda egentliga utvandringsorsaken. I'et är också tydligt, att, den spelar in, dä beslut att utvandra fattas. Motviljan mot värnplikten är ett led i den vanliga motviljan mot att uträtta något för det allmänna titan kontant betalning. Det som särskildt gjort värnplikten impopulär, föreföll vara de sjukdomsfall, som träffat beväringar under tjänstgöringstiden. Allmänt ansågs träningen vara utan nytta, da den ej kan »sitta i någon längre tid. Tydligt är, att upplysning ont betydelsen af kroppens träning är af behofvet påkallad. Ingenstädes beaktades, att träningen a lägerplatserna medför, att landet åtminstone någon del af året äger en öfvad här.

En minst lika viktig utvandringsorsak som värnplikten är den attraktion, som utöfvas at' anhöriga i Amerika. Att sa är fallet, framgår af hvad som förut angifvits på tal om utvandringen frän vissa särskildt hemsökta trakter, och i Ale härad, som har mycket obetydlig utvandring, framhölls det rent af. att inga där hade släktingar i Amerika, och därför är det ingen som far dit.

Det uppgafs någon gäng förekomma, att svensk amerikaner pä besök haft avanee pa emigrantbil jettel- och därför lagt an på att förmå bekanta att utvandra. Någon egentlig emigräntvärfvare tycktes man emellertid icke

någonstädes hafva hört talas om. I Ale härad hade sommaren 1907 mormoner varit synliga, och äfven i Trollhättan talades om, att sadana drifvit propaganda. Denna sker emellertid öfverallt i sådan hemlighet, att det var omöjligt få några upplysningar, om flen ledt till något resultat.

Uti sträfvan efter att pa landsbygden skaffa egna hem föreföll ofta företinnu-. Med statens egnahemslån uttalades dock öfverallt stort missnöje, pa grund af den mangfald bestämmelser som vidlåda desamma och som äro en nödvändig följd däraf, att hushållningssällskapet ej äger några medel att. riskera. I)à industriarbetare ej ifrågakomma vid utdelningen af lån i dessa trakter, följeratt egnahemslånen ej spelat någon roll vid bildande af de egnahemssamhäl-len, som uppstått. I Trollhättan har emellertid staten anordnat ett. egnahemsområde, fran hvilket tomtförsäljning redan tillit sin början oeh för hvars tomter byggnadslån kunna erhållas af statsmedel.Under år l907 hade 30 tomter sålts å ifrågavarande område. Byggnadskostnaderna ansågos emellertid bli större än i Skoftebyn oeh Strömslnnd.

*

Sammanfattar man de resultat, till hvilka vi kommit med afseende å den först uppställda frågan: hvarför å en stor del af dessa trakter folkförlusten varit mindre än mångenstädes annars, så synes oss svaret blifva: att dessa trakter äro säte för en uppblomstrande *industri.* Och man får bekräftelse därå, att endast på *denna* väg det framtida Sverige skall blifva i stånd att uppbära samma folkökning som i andra länder betraktas såsom den normala. I den mån undersökningarna framskredo stadgade sig emellertid den öfvertygelsen, att utvandringens ringa omfattning på många ställen äfven hade sin grund i befolkningens arbetsamhet och förnöjsamhet. Man *försöker* åtminstone taga sig fram i det egna landet.

*

Inledning.

Älfsborgs län är ett bland de län i Sverige, som mest bidragit till emigrationen. Det är emellertid icke bela länet, som utmärker sig genom en hög utvandringssiffra. I Väne härad var t. ex. nettoutvandringen under 1880- oeh 1890-talen resp. 6.2 och 3.4 personer pr år och tusental invånare, medan samma siffror för det till Väne gränsande Sundals härad i Dalsland voro 21.2 och 10.0. För Flundre och Ale härader, belägna vid Göta älf söder om Väne härad, voro åter utvandringstalen ännu mindre än i Väne härad, nämligen för 1880-talet resp. 2.9 och 1.5 samt för 1890-talet 1.7 och 0.9. Den undersökning af de ekonomiska förhållandena i Väne, Bjärke, Flundre och Ale härader, för hvilken här redogöres, afsåg att söka förklaringen till att emigrationen från stora delar af dessa härader varit jämförelsevis mindre än i angränsande trakter af länet.

Undersökningarna företogos sommaren 1907 under juli och augusti månader. Den l juli ankom jag till Vänersborg och erhöll samma dag företräde hos Konungens Befallningshafvande i länet. I Vänersborg gjordes några dagars uppehåll för att besöka tjänstemän, industriidkare, handlande och andra, som kunde tänkas hafva någon beröring med befolkningen i de trakter, som undersökningen skulle gälla. Sedan därefter besök gjorts i Vänersborgs grannsocknar, togs Trollhättan till utgångspunkt för de återstående undersökningarna i *Väne* härad. Härvid ägnades särskild uppmärksamhet åt Trollhättans samhälle. Till följd af de under sommaren 1907 rådande oordnade förhållandena därstädes (bl. a. till följd af arbetstvister) gjordes dock uppehållet där kortare än hvad jag från början tänkt mig. Den 30 juli påbörjades undersökningarna i *Flundre* härad. Under augusti besöktes dessutom *Bjärke* härads socknar. Sista veckan af den disponibla tiden användes till besök i de vid Göta älf belägna socknarna i *Ale* härad. Det hade nämligen af meddelare ofta framhållits att, främst med afseende på jordbrukares biförtjänster, i dessa socknar råda särskilda förhållanden. Då vidare dessa socknar så godt som alls icke deltagit i emigrationen,Det stora antalet emigranter (och immigranter) från Nödinge socken (se tab. 1) beror därpå, att af arbetarne vid ett i socknen beläget glasbruk många för sin utbildning tillbragt längre eller kortare tid i England. medan från de förut besökta trakterna dock alltid någon utvandring ägt rum, ansåg jag ett besök i Ale

härad vara af särskildt intresse, ehuru någon längre tid förundersökningarna där ej stod mig till buds. När förhållandena i Ale härad omtalas i det följande, afses sålunda i allmänhet endast Tunge, S:t Peter, Skepplanda, Starrkärr oeh Nödinge socknar. I häradets öfriga delar råda — att döma af de få därom erhållna uppgifterna — ungefär samma förhållanden som i Bjärke. I Väne, Flundre och Bjärke härader hafva alla socknar blifvit besökta.

Redan från början gick undersökningen i hvarje socken ut på att söka af representativa personer erhålla upplysningar om de olika förhållanden, som kunde anses stå i samband med den större eller mindre utvandringen från socknen. Under arbetets fortgång fann jag det dock fördelaktigt att göra uppehållen å hvarje ort längre, för att skaffa upplysningar äfven om förhållanden, som ej direkt berörde utvandringsfrågan, men som kunde tänkas ge en inblick i traktens utvecklingsmöjligheter och näringarnas ståndpunkt i allmänhet.

Under arbetets gång hafva samtal erhållits med sammanlagdt ungefär 200 personer: kommunalordförande, präster, länsmän, läkare, skollärare, hemmansägare, arbetsgifvare, handlande, arbetare m. fl. De erhållna uppgifterna, som för det mesta kommit att röra jordbruksförhållanden, hafva i allmänhet antecknats omedelbart efter samtalen med vederbörande. I Trollhättan erhöll jag dessutom genom tillmötesgående från en af tidningsredaktionerna tillfälle att taga del af den i lokalpressen under den senaste delen af året genom redaktionella artiklar och insändare gifna framställningen af flere för samhället aktuella frågor.

De begärda upplysningarna hafva öfverallt beredvilligt lämnats, och arbetet har omfattats med intresse. På de flesta ställen hade befolkningen genom länsstyrelsens kungörelse eller tidningarnas notiser kännedom om de pågående bygdeundersökningarna. Mångenstädes begärdes emellertid förklaring öfver anledningen till att en undersökning sådan som denna gjordes i trakter, där det icke var så vanligt att någon utvandrade. Det föreföll också, som om intresset för undersökningarna skulle vara större i de trakter, där utvandringen varit mer afsevärd.

Naturbeskaffenhet och näringar.

För att gifva en öfversikt öfver förhållandena i de olika kommunerna meddelas här en tabell, utvisande deras areal oeh folkmängd. Tabellen innehåller dessutom uppgifter angående taxeringsvärdet af i hvarje kommun belägna fastigheter (är 1906) äfvensom uppgift om antalet utvandrare under tjuguårsperioden 1881/1900.

Af de undersökta häraderna är *Väne* härad det bördigaste och mest befolkade. Detta härads mellersta del är upptagen af *Tunhemsslätten*, som kan anses utgöra en fortsättning af Skaraborgs undersökningarna där ej stod mig till buds. När förhållandena i Ale härad omtalas i det följande, afses sålunda i allmänhet endast Tunge, S:t Peter, Skepplanda, Starrkärr oeh Nödinge socknar. I häradets öfriga delar råda — att döma af de få därom erhållna uppgifterna — ungefär samma förhållanden som i Bjärke. I Väne, Flundre och Bjärke härader hafva alla socknar blifvit besökta.

Redan från början gick undersökningen i hvarje socken ut på att söka af representativa personer erhålla upplysningar om de olika förhållanden, som kunde anses stå i samband med den större eller mindre utvandringen från socknen. Under arbetets fortgång fann jag det dock fördelaktigt att göra uppehållen å hvarje ort längre, för att skaffa upplysningar äfven om förhållanden, som ej direkt berörde utvandringsfrågan, men som kunde tänkas ge en inblick i traktens utvecklingsmöjligheter och näringarnas ståndpunkt i allmänhet.

Under arbetets gång hafva samtal erhållits med sammanlagdt ungefär 200 personer: kommunalordförande, präster, länsmän, läkare, skollärare, hemmansägare, arbetsgifvare, handlande, arbetare m. fl. De erhållna uppgifterna, som för det mesta kommit att röra jordbruksförhållanden, hafva i allmänhet antecknats omedelbart efter samtalen med vederbörande. I Trollhättan erhöll jag dessutom genom tillmötesgående från en af tidningsredaktionerna tillfälle att taga del af den i lokalpressen under den senaste delen af året genom redaktionella artiklar och insändare gifna framställningen af flere för samhället aktuella frågor.

De begärda upplysningarna hafva öfverallt beredvilligt lämnats, och arbetet har omfattats med intresse. På de flesta ställen hade befolkningen genom länsstyrelsens kungörelse eller tidningarnas notiser kännedom om de

pågående bygdeundersökningarna. Mångenstädes begärdes emellertid förklaring öfver anledningen till att en undersökning sådan som denna gjordes i trakter, där det icke var så vanligt att någon utvandrade. Det föreföll också, som om intresset för undersökningarna skulle vara större i de trakter, där utvandringen varit mer afsevärd.

Naturbeskaffenhet och näringar.

För att gifva en öfversikt öfver förhållandena i de olika kommunerna meddelas här en tabell, utvisande deras areal oeh folkmängd. Tabellen innehåller dessutom uppgifter angående taxeringsvärdet af i hvarje kommun belägna fastigheter (är 1906) äfvensom uppgift om antalet utvandrare under tjuguårsperioden 1881/1900.

Af de undersökta häraderna är *Väne* härad det bördigaste och mest befolkade. Detta härads mellersta del är upptagen af *Tunhemsslätten*, som kan anses utgöra en fortsättning af Skaraborgs5. VÄNE, FLUNDRE, BJARKE OCH AT.E HÄRADER. 5

Tal». 1. Öfversikt af kommunerna i Väne, Bjarke, Flundre och Ale härader.

Kommuner.

Areal. Kvkm.

[-Tax.-värde-]

{+Tax.- värde+} al' fastighet. Tusental kr.

Däraf "annan [-fastighet",-] {+fastig- het",+}

Folkmängd vid slutot. af sir

1805. 1865.

1880 11100 1907.

Västra Tunhem . 87*57 3.838 40 2 1.700 2,061 3,ISO 3.07:1 3.071 2"<9 22

Norra ISjiirke . . 35-83 524 48 646 1.0119 1,068 8S!I 803 103 6

Vitnc-Asaka . . . 79 6» 1,316 6'9 1,412 2.487 2.475 2.041 1,961» 341 2?

Gärdhem .... 621!) 1.821 17 1 I . | 2.108 2,056 2,558 2.648 156 12

'1'rollhilttaii . . . 8-87 6.881 94 2 |'1-8'^ 1 2.224 3.844 5.803 6.772 655 153

Vassända-Naglnm. 114 05 6.268 58 7 2.171 3,073 3,256 4,716 5,459 870 97

Väue-Ryr .... 26 398 | 10 .'i 186 7'.I6 7119 671 liH2 92 27

Väne härad 41*30 19.576 1 58 2 8.303 14,418 16.018 19.751 21,351 2.000 344

Stora Me|lby . . 82 19 1.361 I 8 3 1,525 2.188 2,425 2,131 2.050 329 31

Magra ..... 4541 567 4 » 634 1.110 1,175 1.076. 1,043 130 25

firska............41-38 796 122 742 1,241 1.839 1,155 1,117 31 5

Laginanscred . . 54"JU 511 6 t 665 l.lfiO| 1,141 9S7 907 71 6

Bj&rlce härad 223 84 3.2:15 8 4 3.56G 5,689 (i.dso 5.349 5.117 564 67

I

Romeled .... 20-40 570 | 10'4 636 861 656 613 573 32 4

Fors...... 40-77 2.346 55-8 997 1,489 1.611 1.629: 1.716 58 9

Upphärod .... 55-73 1,076 U'8 664 1.214 1,557 1.520 1.439 128 12

Fnxeriia..... 2452 3,845 84 2 1.002 1.670 1.776 2.272 2,952 99 25

Asbräeka .... Htio 351 , 92 289 -|61 373 322 306 1.0

Flundre härad 151 58 7,688 56-4 3,58S 5,(595 5.973 6.356 6.086 327 50

Skepplanda . . . 95 73 1,711 DT. 2,096 3,177 2.855 2.296 2,203 75 18

Ilàlanda..........78 30 667 7 l 922 1.493 1,415 1.131 1.105 8 2

Ale-Skiifde . . . 6789 1,029 7 l 1.042 1.K52 1.766 1.613 1.509 24 5

8:t Peter 16 79 519 25 1 422 846 850 806 838 27 3

Tiinge............20-09 375 88 472 708 665 621 628 22 —

Starrkärr 77 77 2.731 394 1.447 2,839 2,400 2,655 2.748 91 40

Kilanda..........48*42 469 Kis 884 593 623 511 505 11 3

Sßdinge ') 88-88 1,495 593 527 958 1.026 1.845 2.310 216 195

Q*iad............KVlli 683 11 7 909i 1.1961 1221 1.126 1.076 56 2

Ale härad 51912 9.679 26 1 8.221 13.162 12,821 12,604; 12.917 560 268

läns fruktbara slättbygd. Södra delen af Väne ltärad samt. Bjarke härad äro skogstrakter, med för jordbruk sämre jordmån än Tun-hemsslätten. Ale och Flundre härader hafva mycket kuperad terräng. I>e mellan höjderna liggande dalgångarna äro rätt väl uppodlade, och särskildt i Flundre härad står jordbruket högt.

1 Väne härad utgöres åkerjorden i allmänhet af ett jämförelsevis tunt, lager åkerlera. På Tun hemsslätten är denna åkerlera mycket mvllrik och ger därigenom en bördig åkerjord. 1 Flundre och Bjärke

') Talen afse kommunen i ries» helhet. ulHsä äfven ilen del som |ore lr 1889 tillhörde Güteborg» oeh Holms län.

Ären.

1881/1900.

[-Emigranter.

Immigranter.-]

{+Emi- gran- ter.

Immi- gran- ter.+}EMIGRATIONSUTREDNINOEN. BILAGA Vtir. BYGDEUN DKliSÖKNI NGAR.

härader är åkerleran mer sandblandad än i Väne. Pa de flesta ställen är sandlagret emellertid af ringa tjocklek.så att god jordmån tinnes äfven i dessa häraders bättre jordbruksområden. Den i Göta älfs dalgång atiagrade leran harföranledt anläggande af många tegelbruk både i Väne härad, i närheten af sjön Vassbotten, och vid älfven i Flundre och Ale härader. De förra af dessa tegelbruk producera tegel för städerna vid Vänern, de senares tegel sändes pä kanalen till Göteborg.

Utmed älfven är jordmånen i Flundre och Ale härader, på grund af älfvens aflagringar, af synnerligen god beskaffenhet. Ale härads förnämsta jordbruksbygd är emellertid den dalgäng, soin utbreder sig från Göta älf förbi Sképplanda och Hålanda till egendomen L ifver ed. Äfven i denna trakt är jordmånen af god beskaffenhet och utgöres af hvarfvig lera, som dock blir allt mer sandblandad i den mån afståndet frän älfven växer. Af jordbruksstatistiken framgår, att Väne, Flundre och Bjärke härader äro ungefär lika uppodlade, men alt Ale härad, af hvars område nära en fjärdedel utgör till odling otjänlig mark, är afsevärdt mindre uppodladt. Markfördelningen är inom Väne härad iifi'6 åker, 1'2% äng, 51-7 skog och 1Os;. annan mark; inom Bjärke härad 32-9 åker, 2-i \ äng, 55*8 % skog, 0-a annan mark; i Flundre härad 32'3 % åker, 3'7 > äng, 58 f, K skog och ,rr> K annan mark; samt i Ale 2l-a °à åker, 2o äng. 52*4 skog och 24'4 \ annan mark. Af dessa siffror framgår, att öfverallt den största delen af jorden utgöres af skogsmark. Afsättning af skogsprodukter förekommer också på

flere ställen, men skogsskötsel kan ingenstädes betraktas såsom hufvudnäring för befolkningen.

Jordbrukarna utgöras i allmänhet af självfägare, eller af samtliga jordbrukare i Väne, Flundre, Bjärke och Ale härader resp. 91-8, 1)4-8, 81-7 och 8ü-i ;». De trakter, där jorden företrädesvis brukas af arrendatorer, äro hufvudsakligen Lagmansereds socken i Bjärke och Ostads socken i Ale härad, med blott 13-8 och 29-i % brukare, som självfva äga sin jord. Bortses från dessa socknar, blir procenten självfägare för Bjärke härad 89-1 och för Ale härad 94'9.

För att bedöma jordbrukets ställning är af intresse att undersöka, hur långt jordstyckningen drifvit» på olika ställen. Uppgifter till bedömande häraf innehållas i Tab. 2. Om jordstyckningen bedömes efter hemmantalet pr brukningsdel, visar sig, att jorden mest uppdelats i Bjärke och Ale härader, minst i Flundre härad. Den kommun, där jorden är mest styckad, är Väne-Ryrs socken i Väne härad, där 0'09 mtl utgör medeltalet pr brukningsdel. Minst uppdelad är jorden i Fuxerna socken, där på hvar brukningsdel kommer O'c.2 mtl i medeltal. Det är i denna socken Lilla Edet ligger; jordbruket spelar här knappast någon nämnvärd roll såsom förvärfs-källa för socknens invånare. Flera af jordägarna hafva sin förnämsta inkomst på tomtören från inbyggare i Lilla Edet.5. VÄNE, FI.UNDRB, BJARKE OCH ALE HÄRADER. 7

Tab. 2. Hemmansdélar och brukningsdelar.

Socken. Hemmansdélar. 1 Bruk- Pr brukningsdel. 1750. 1810. 1865. 1900. deiar.') \ Areal, hektar. Mantal.

Västra Tunhem .... 84 , 14(> 156 160 1 128 68 + 0 37

Norra Björkö..........18 59 58 76 i 77 450 Öl»

Väne-Äsaka ... 72 139 141 150 142 56 1 027

G&rdliem.............76 139 152 149 139 44 1 029

Trollhättan...........8 13 12 14 12

Vassäuda-Naglum ... 91 183 258 27)4 219 | 52 l 0 19

Väne-Ryr . ...20 40 74 '.11 92 | 28'8 0'QO

Väne härad MØ 71» Säl S94 809 Ö1'2 0-23

Stora Me|lby..........72 188 235 252 245 I 33-5 0'14

Magra. 28 96 139 169 167 272 011

K raka..................36 74 110 116 120 84 5 0 14

Lagmanscrcd..... 47 61 50 51 58 93 c (>22

B jarl,c härad j ls3 41» 534 588 5!K1 37-8 0 11

Romeled................23 45 48 44 40 510 046

Fors..................55 97 110 113 92 44 3 0'38

I pphärad.............59 109 107 112 105 63'1 0'2S

Fuxerna...............23 42 45 39 26 948 0 62

Åsbräcka.............14 27 32 29 26 i 39 i (Mo I

Flundre härad 174 320 312 337 289 52-5 0 37

Skepplanda..........85 241 312 309 1 276 347 022

Hftlanda.............53 103 124 124 122 64 2 021

A le-Sköfde...........63 136 182 176 159 42 7 021

S:t Peter.............20 55 90 92 90 18-7 0 16

Tnngc................23 54 75 77 73 27 5 019

Starrkärr.............62 212 268 281 275 28 3 Oih

Kilanda................30 40 58 59 55 7S9 0 29

Nödinge................25 KO 100 102 79 42 9 0 26

Östad.................49 75 71 114 || 110 , 77 4 0 23

Ale härad 410 996 1.280 1.334 1,289 || 41 9 0 21

Omkring 0+ mtl pr brukningsdel hafva de öfriga socknarna i Flundre härad utom Upphärad, hvars ifrågavarande siffra öfverensstämmer med medeltalet för Väne härad. Föga framskriden är jordstyckningen äfven i Västra Tunhems och Gärdhems socknar samt i Kilanda socken af Ale härad. I dessa trakter tillhör jorden till stor del herrgårdar, hvilka skötas af en enda brukare utan att vara uppdelade i utarrenderade mindre gårdar. I Bjärke härad finnas visserligen flera herrgårdar, men da under dessa lyda mänga arrende-

') Antalet brukningsdelar afser för Väne ir 1901. för Rjärkc är 1899, för Flundre är 1901 och för Ale àr 1902.

hemman, hafva dessa herrgårdar ingen inverkan pä siffrorna i detta afseende.

Siffrorna för areal pr brnkningsdel ge ungefär samma resultat som mantalet pr brnkningsdel. Om någon gång arealen pr bruk-ningsdel visar sig högre än som kunde väntas på grund af hemmantalet, beror detta på öfverskott af skog eller impediment.

Tabellen öfver hemmansdelarnas antal i olika tider visar, att den nuvarande jordfördelningen är i det; närmaste densamma som år 1865. 1 Väne och Flundre härader har jordfördelningen i de flesta socknar varit densamma ända sedan början af 1800-talet. Den af skiftesförfattningarna på midten af 1700-talet framkallade sönderstyek-ningen af gårdarna synes här hafva i det närmaste afstannat redan ar 1810. Under åren 1810—1865 ökades i Väne härad hemmanens antal från 710 till 851. Af ökningen, 132 nya hemmansdelar, komina 109 ensamt på de båda socknarna Vassända-Naglum och Väne-Rvr, hvilket visar, att i de öfriga delarna af häradet hemmansklyfningen under ifrågavarande tidsperiod var endast ringa. Flundre härads hem mantal växte under sainma tid med endast 22 nya hemman, och äfven i detta härad afstannade således hemmansklyfningarna kort efter 1800-talets början.

1 Bjarke och Ale härader däremot försiggick en rätt afsevärd hemmansklyfning äfven under tiden 1810 -1865. Befolkningen i dessa härader har af ålder haft timmermansyrket som binäring och därför ej behöft så stora jordlotter för sitt uppehälle. Biförtjänsterna torde också hafva bidragit till att sätta befolkningen i tillfälle att bekosta hemmansklyfningar och inköpa hemmansdelar.

Under förra hälften af 1800-talet tillväxte folkmängden högst betydligt i bela det område, som här är i fråga. Folkökningen sammanhänger icke blott med h em m an slcly fn in gen utan äfven med de jordafsöndringar, förpantningar och torpanläggningar som skedde under denna tid. Härigenom ökades särskildt den obesutna befolkningen, något hvarom landshöfdingeberättelserna från 1800-talets början innehålla målande beskrifningar. I berättelsen af 1832 sättes folkökningen i samband med potatisodlingens utbredning, och det stora och välgörande inflytande framhålles, som denna haft till födoämnenas ökande och följaktligen på folkmängdens tillväxt. Beräkningen att lefva nästan ensamt på afkastningen af en potatistäppa eller nagra potatisland har — heter det dock i fortsättningen af samma berättelse — astadkommit många lättsinniga bosättningar af fattiga hushall. De följande berättelserna framhålla än mer, att det hufvudsakligen var den egendomslösa befolkningen, som tilltog i antal, och sätta ifråga om denna befolkningens tillväxt kunde vara för samhället nyttig.

Vid 1860-talets början torde sålunda Älfsborgs län mångenstädes hafva varit öfverbefolkadt. De bifogade tabellerna visa, att detta kan hafva varit fallet äfven i de trakter, hvarom här är fråga. Särskildt i Ale härad hade under vissa tider befolkningens tillväxt skett mycket raskt, och det berättas t. ex. från Skepplanda socken, att särskild sockenstämma hållits om de åtgärder, som borde vidtagas i anledning af den oroväckande folkökningen. I Väne härad var särskildt Väne-Asaka socken sätet för en talrik obesuten befolkning. På den s. k. Åsaka hed och annorstädes i socknen funnos då en mängd torp och backstugor, som nu försvunnit. Åsaka hade pä den tiden namn om sig att vara en ovanligt fattig socken, och grannsocknarna utsattes ofta för tiggeri därifrån.

Väne, Flundre och Ale härader hafva länge varit väl lottade med kommunikationer, då Bergslagsbanan går igenom dem alla och Göta älf med Trollhätte kanal genomlöper Väne härad samt utgör gräns för Flundre och Ale. Genom dessa goda kommunikationer hafva dessa tre härader haft goda utvecklingsmöjligheter. Fallen i Göta älf eller dess bifloder ha här också gifvit upphof till en liflig industri i Trollhättan, Lilla Edet, Sjuntorp, Alafors o. s. v. Dessa industriplatsers utveckling har i sin tur påverkat jordbruket genom att öka afsättningen för dess produkter. Enligt 1900 års folkräkning är industrien t. o. m. hufvudnäringen inom Väne härad.

Bjärke härad åter liar ända till de senare åren saknat järnväg, och några förutsättningar för industri hafva här icke funnits. Sedan Västergötland-Göteborgs järnväg öppnats år 1900, hafva jordbrukarna äfven i detta härad fått lätt att afsätta sina produkter, och häradet har börjat tillväxa i välstånd.

Folkmänydssijfrorna för de sista 40 åren visa, att folkmängden i Väne och Flundre härader varit stadd i oafbruten tillväxt, medan den minskats i Bjärke och Ale härader. T det sistnämnda har folkminskningen upphört efter 1880-talet; men folkökningen är fortfarande mycket svag. En undersökning af siffrorna för de olika socknarna visar, att det blott är trakterna kring industriella anläggningar, som erhållit afsevärd tillväxt. Väne härads utveckling betingas sålunda till största delen af folkökningen inom Trollhättan och dess i grannsocknarna belägna förstäder. Hvilken inverkan Trollhättan haft t. ex. på Vassända-Naglums socken visas däraf, att folkökningen där började först pä 1890-talet, sedan anläggningen af »Kung Oskars bro> möjliggjort Trollhättearbetarnas bosättning a Göta älfs vänstra sida. i Strömslund. Gärdhems socken har fått sin folkmängd ökad genom uppkomsten af Skoftebyns arbetaresamhälle vid gränsen till Trollhättan. Alla öfriga socknar med sedan 1865 ökad folkmängd i de fyra häraderna: Västra Tunhem, Fors. Fuxerna. Xödinge, Tunge och Starr kärr äro äfven industrisocknar.10

I samtliga nu ej nämnda socknar liar befolkningen däremot aftagit sedan 1865. Området i fråga liar alltså varit utsatt för den allmänna flyttningen frän jordbrukstrakterna till industrisamhällena. Vissa socknar visa en så stor folkminskning, att den ger anledning att antaga, det särskilda förhallanden bidragit till att göra utflyttningen allmän. Den gjorda undersökningen har visat, att så verkligen är fallet. I Väne härad har folkminskning ägt rum i Väne-Ryrs, Norra Björke och Väne-Asaka socknar; af dem har Väne-Ryr fått sin befolkning minskad genom nedläggandet af järnbruk inom socknen, folkminskningen i Norra Björke socken star i samband med nedläggandet af torp, som här skett i särskildt stor utsträckning, oeh samma skäl till folkminskning gäller äfven för Väne-Asaka. Bada dessa sistnämnda socknar hafva särskildt varit utsatta för emigrationen. Det är redan framhållet, att Väne-Asaka socken i forna tider varit öfverbefolkad.

Införandet af jordbruksmaskiner har gjort den obesutna befolkningens biträde vid jordbruket öfverflödigt, oeh utflyttning har därför blifvit nödvändig. Detta har i sin tur medfört dryg fattigvård, därigenom att många äldre personer af sina anhöriga lämnats utan understöd. De dryga fattigvärdskostnaderna och, såsom det påstods, olämpliga skolanordningar, hafva gjort skatterna i Väne-Asaka (och äfven i Norra Björke) afsevärdt högre än på andra ställen i häradet. Utdebiteringen år 1905 inom de olika kommunerna framgår af Tab. ,'S.1)

Dock framhölls i Väne-Asaka socken bestämdt, att den nu pågående utvandringen ej hade sin grund i att befolkningen var fattig. De egentliga orsakerna till utvandringen skola afhandlas längre fram. Utvandringen har i öfrigt varit relativt liten från Väne härad. Från Bjärke härad har emigration hufvudsakligen skett från Stora Mellby och Magra socknar och uppgafs detta stå i samband med den ekonomiska krisen bland jordbrukarna på 1880-talet. Äfven i äldre tider har emellertid utvandring ägt rum från Bjärke härad. Vid förfrågningar angående

denna frambüllos de torftiga förhållanden, sora förr rådde i häradet, »då jorden gaf bara hälften mot nux.

Järnvägarnas tillkomst pa 1860-talet omgestaltade för öfrigt i hög grad förhållandena. Under landsvägarnas tid låg Bjärke härad mycket centralt, i det att i Sollebrunn de stora stråkvägarna Stockholm Göteborg och Vänersborg—Alingsås korsade hvarandra, oeh vid Sollebrunns gästgifvaregård skedde vid denna tid diligensombyte för resnnde från Stockholm till Göteborg. Det goda tillfallet att erhålla körslor gjorde, att det i häradet var en allmän födkrok att

l Enligt I FI (idström? beräkning i Ekon. Tjdskrift 1908 ntgjordo iir 1906 samtliga kommunalskatter i Norra ltjürko ocli Vilne-Asaka resp. löO oeh 152 öre pr joril-hruksfiiatigheUfyrk FBr fyrk af nnnnt ning voro siffrorna resp LIT och 115. Knligt snmma kiiiln voro dessa luiiia socknar jämte Hålanda oeii Östad de enda i dessa trakter, dàr kommuiialbkatten år 1905 öfversteg 1 kr. pr jordbruksfastighetsfyrk.**Tab. 3.** *Utdebitering pr fyrk samt relativa antalet fattighjon år 1905.* Utdebiteringen afser här i mantal satt jord. Fattighjonens antal är angifvet i procent af hela folkmängden.

Utdebi- Fattig- Kommuner. tering. hjon. Ore. Ji- Väne. härad.

Västra Tunhem 30 6 80

Norra Björke..........108 4 16

Väne-Åsaka 106 3 23

Gärdhem.............84 3 01

Trollhättan..........46 3'7fi

Vassända-Naglum ... 63 f)'84

Väne-Ryr.............85 1'78

Bjarke härad

Stora Mcllbv..........87 2'68

Magra 50 134

Erska.................97 212

Lagmansercd ..... 82 2'72

Flundre härad.

Itomeled.......I 67 2 43

Fors.........1 50 400

llpphärad.............80 4'49

Furorna.............47 4 93

Ås bräcka.............53 279

Ale härad.

Skepplanda...........78 200

Hålanda.............104 2 41

Alc-Sköldc...........82 5 32

8:t Peter.............4!) 288

Tunge...............100 | 8'49

Starrkärr.............56 3'36

Kilanda................72 3 38

Nödinge................43 2'74

Östad.........! 126 193

köra foror från Göteborg till Lidköping m. fl. platser. Att jordbruket skulle bli lidande på att befolkningen skaffade sig uppehälle på detta sätt eller, såsom förut omtalats, genom deltagande i timringsarbete å andra orter, är tydligt. Redan tidigt fingo sönerna deltaga i fädernas resor. »Åkerbruket fingo kvinnorna sköta bäst de kunde, och som gårdarna då lågo i byar med samfälld jord, som ena året innehades af en, andra året af en annan, kan man lifligt tänka sig, på hvad punkt jordbruket då stod, synnerligast gödseln af de hufvudsakligaste husdjuren, hästarna, stannade på landsvägarna.:; I den mån, som järnvägsnätet i de kringliggande häraderna tillväxte, försvunno tillfällena till körslor, och befolkningen har tvingats att mer ägna sig åt sitt jordbruk.R. Hjorth, Beskrifning öfver Bjärke härad. Vänersborg 1903.

Både Ale och Flundre härader utmärka sig för låga utvandringssiffror. Göteborgs närhet ger här goda tillfällen till arbetsförtjänst. Lifliga kommunikationer med Göteborg hafva gjort befolkningen mycket rörlig,»Den lätta kommunikationen fill Göteborg har alstrat en ingalunda nyttig resvurm. Ofta får en helt anspråkslös affär föranleda en stadsresa. Man räknar ut, att Göteborgshandlanden betalar en vara såmycket mer än uppköparen på landet, att öfverskottet räcker både till resan oeh kaffet.» C. S. Lindblad, Lödöse stad samt Ale oeh Flundre härader. Göteborg 1897. men på samma gång öppnat talrika tillfällen till utkomst inom bygden själf, och kanske ligger häri förklaringen till att »utvandringsfebern» i dessa trakter blifvit mindre utbredd än å flertalet andra orter i länet.

Jordbruksförhållanden.

Ehuru industrien i trakten kring Göta älf nått en sådan utveckling, att don har blifvit befolkningens viktigaste inkomstkälla, måste dock i större delen af Väne, Flundre, Bjärke och Ale härader fortfarande jordbruk och boskapsskötsel räknas såsom hufvudnäring. Jordbruket spelar till och med nu en större roll i traktens ekonomi än för t. ex. 30 år sedan, dä afkastningen var mindre än nu och hemmansägarne mångenstädes skaffade sig sitt uppehälle såsom handtverkare långt borta från hemorten eller genom att skjutsa lass mellan Göteborg och Västgötastäderna.

Angående jordbrukets ställning i flydda tider kunde blott spridda upplysningar vinnas genom utfrågning af äldre personer i de olika socknarna. Af landshöfdingeberättelserna och do utgifna härads-beskrifningarna är det dock möjligt att bilda sig åtminstone, en föreställning om äldre tiders jordbruk i dessa trakter. Såsom särskildt karakteristiskt för jordbruket i Göta-älfstrakten vid slutet af 1700-talet. och början af 1800-talet framhålla landshöfdingeberättelserna, att utsädet till största delen utgjordes af ärter oeh bönor, som då af befolkningen användes till brödföda. Af sädesslagen odlades mest hafre. Pä 1830-talet började dessa säden utträngas af råg och potatis. Växelbruk var emellertid fortfarande antaget blott »vid större egendomar och hos de flesta ståndspersoner . Först pä 18f>0-talet angifves växelbruk vara allmänt äfven bland allmogen. Andrad lagstiftning hade dä gjort, att spannmål med fördel kunde exporteras till England. Till följd af denna export, som omfattade hufvudsakligen hafre men äfven råg, blef hafren sä småningom traktens hufvudsäde. De ökade exportmöjligheterna åstadkommo också att jordbruket pä 1 sfiO- och 70-talen i hög grad utvecklades.

Då hufvudsakligen hafre var begärlig som exportvara, föranleddes emellertid äfven en öfverdrifven odling af detta säde, hvilket i sin tur medförde jordens utarmande. Särskildt i Flundre härad uppgafs jorden hafva blifvit illa åtgången.

Så långt som i Dalsland gick (lock detta missbruk icke. Den af hafreprisens sänkning på, 1880-talet åstadkomna krisen drabbade därför jordbrukarna i dessa trakter mindre hårdt än på Dal. Många fingo emellertid ga från sina

gårdar, och den nuvarande hemiuans-ägarestaminen bestar på åtskilliga ställen af personer, som inflyttat från andra håll — i. allmänhet frän grannsocknarna. 1 Ale härad t. ex. hade gårdar, som måst säljas, blifvit inköpta af jordbrukare frän Vätle. Dä jordbruket där var längre hunnet än i Ale, medförde detta mångenstädes en uppryckning.

Sedan spannmål ej längre kunde odlas för export, började jordbrukarna i dessa trakter allt mer ägna sig at boskapsskötseln. Redan

i den är 1880 afgifna landshöfdingeberättelsen framhålles, att ladugårdsskötseln gjort framsteg äfven bland allmogen, sedan odlingen af gräsväxter blifvit allmän. Härmed torde afses klöfverart!ingen, som, enligt livad, som uppgafs i Bjärke härad, vid denna tid kom i allmänt bruk såsom en nödvändig följd af betesmarkernas försämring. Som en bidragande orsak till allmogens ändrade odlingsmetoder framhöllos äfven de exempel, som gåfvos af herrgårdarna.

Jordbrukets utveckling liar vidare befordrats genom anläggning af mejerier. Flerstädes uppgafs anläggningen af sådana hafva gjort epok gcnoin att föranleda omläggning frän sädesodling till odling af foderväxter. Flerstädes framhölls också jordbrukskonsulenternas förtjänst om jordbrukets uppryckning.

Vissa af de trakter, som här äro i fråga, hafva emellertid redan länge ägt ett. högt uppdrifvet jordbruk, gynnadt af god jordmån och ovanligt goda afsättningsmöjligheter. .Detta gäller särskildt Tun-liemsslätten och en del af Bjärke, härad hvilka i senaste [-lands-höfdingeberätte]ser-] {+lands- höfdingeberätte]ser+} framhållas såsom tillhörande de trakter i länet, där jordbruket motsvarar »nutidens anspråk pa en väl ordnad landthushållning». Vissa delar af Flundre härad, särskildt Upphärads socken, ha äfven ett väl utveckladt jordbruk.

I allmänhet torde (lock allmogens jordbruk ännu lämna åtskilligt öfrigt att önska. Härpå tyder särskildt rotfruktsodlingens låga ståndpunkt. På de flesta ställen hade rofodling pågått blott ett par är, ocb landens skötsel föreföll ofta icke vara den bästa.

Växtföljden var i allmänhet 7—8-årig, någon gång 6-årig. På mänga ställen höll öfvergång pä att ske från 8-årig till 7-årig växtföljd. En 8-arig växtföljd omfattade vanligen 3 ars vall och 3 års hafre, öfvergången till 7-årig växtföljd torde i allmänhet åstadkommas genom minskning af hafregrödornas antal. 1 aflägset liggande trakter (t. ex. i Magra socken) brukas jorden mången gång fortfarande enligt föråldrade metoder utan ordnad växtföljd, t. ex. med är efter år upprepad hafreodling a samma jord.

Trädesjordens skötsel ansågs af sakkunnige vara efterblifven i hela ifrågavarande trakt. Höstplöjning af trädesjorden försummas ofta; dess besående med grönfoder hör till undantagen, ehuru, såsom en förutvarande jordbrukskonsulent i trakten förklarade, betet på trädan skulle blifva väl ersatt af grönfoder på V10 af densamma. Allmänt förekommer, att korna släppas pä bete på 3:e årets vall, af hvilken en del inhägnas redan tidigt pä våren. Skogsbete förekommer här och där t. ex. i Flundre härad, där dock uppgafs, att detsamma användes endast af torparo och arrendatorer af mindre gärdar.

Täckdikning af jorden är genomförd på mänga ställen, särskildt i Väne och Bjärke härader. 1 Flundre härad däremot uppgafs, att

täckdiken endast finnas ä herrgårdarna. Anläggningskostnaden ansågs för stor, och fördelarna framträdde först efter sä läng tid, att arbetet icke ansågs lönande.

Gödselstädernas skötsel föreföll i allmänhet att icke vara don bästa. Blott undantagsvis voro de belägna under tak, och cementerad gödselstad förekom blott hos en och annan mönsterjordbrukare>. Mångenstädes uppgafs dock markens beskaffenhet göra sådan obehöflig.

Torfströ användes i flera socknar, som äga tillgäng till strö ur mossar inom socknen. Detta var fallet t. ex. med Väne-Åsaka socken och vissa delar af Bjärke härad. Inköp af torfströ för ladugårdarnas behof förekommer blott i ringa utsträckning i de socknar, som sakna mossar ocb alltsä för anskaffning af strö äro hänvisade till

järnvägstransport frän andra häll.

Däremot spela järnvägarna stor roll för anskaffande af kraftfoder. kalk och gödningsämnen. Jorden är synnerligen kalkfattig och dess kalkning förekom därför allmänt. Kalk fås dels frän Hunneberg i Västra Tunhem, dels fran Kinnekulle. Kalk från Hunneberg, som ansågs vara kraftigare, användes blott i de, närmast belägna socknarna, hvilkas jordbrukare själfva hemforslu den kalk de behöfva. Priset pä kalk frän Västra Tunhem uppgafs vara 80 öre pr hl., medan priset pr bl. Kinnekullekalk är öä öre om vintern, <55 öre om sommaren, hvartill kommer 18 öres frakt pr hl. Anläggningen al' Västergötland—Göteborgs järnväg har möjliggjort transport af kalk fran Kinnekulle till Bjärke härads jordbrukare, som i allmänhet bo för långt bort från Västra Tunhem för att kunna hämta kalk därifrån. Blott l.agmansereds socken fortfar att taga kalk från Västra Tunhem.

Kalktransporterna till Bjärke härad från Kinnekulle kunna nu uppskattas till 300 400 vagnslaster om aret. Det är dock härvid att märka, att den transporterande järnvägen är smalspårig, så att vagnslasterna blifva små. En rätt liflig kal k transport äger rum äfven till Upphürads socken, dit enligt Bergslagernas järnvägs statistik ar 190<! ankom 344 ton kalk. Äfven denna transport bar försiggått blott några fä ar; början uppgafs hafva skett därmed, att några jordbrukare i socknen gemensamt inköpte en vagnslast, hvilket exempel sedan vann allmän efterföljd. Äfven mindre jordbrukare uppgåfvos använda kalk som jordförbättringsmedel, och för att ej behöfva inköpa hela vagnslaster, bruka de tillhandla sig mindre partier af ortens byggmästare. Ale härad och de närmast älfven belägna delarna af Flundre härad erhålla kalk från Kinnekulle lastad på pramar, som bogseras nedför älfven.

Intresset för ersättande af de gamla ladugardsbesättningarna med djur af ayrshire-ras föreföll öfverallt mycket stort, hvartill hushållningssällskapets åtgärder torde hafva i hög grad bidragit.5. väx k, flundre, bjärke och ai,k härader.

Det allmänna intresset för saken visade sig t. ex. däraf, att pä en större gård i Bjärke härad, som brukade sälja kalfvar af ren ras att användas till afvelsdjur, hade alla kalfvar för två ar framåt borttingats till mindre jordbrukare. Äfven djur af holländsk ras förekomma dock och efterfrågas särskildt för gödning till slaktboskap. Kalfvar af denna ras brukade särskildt inköpas från en herrgård i Bohuslän, belägen midt för Lilla Edet.

Boskapsskötselns utveckling föreföll hafva varit stor särskildt på de senaste ären, och det uppgafs från flere socknar (t. ex. Upphärad

och Väne-Åsaka), att kreatursstammen på fa ar ökats med 50

» *

*

1 Väne, Flundre och Bjärke härader hör det till undantagen, att en hemmansägare måste anlita biförtjänster. Öfverallt gäller, att hemmansägarna själfva deltaga i arbetet, sa att de ansågo sig ofta ej hafva »tid» till några bisysslor.

Det enda ställe där det tydligt framgick, att biförtjänster äro be höfliga, var i Väne-Ryrs socken. Här har ock, som nämndt, hem-mansklyfningen drifvits längre än annorstädes. De biförtjänster, som förekomma, äro dels arbete på större gårdar, dels körning af kol och järn till ett bruk i socknen, dels arbete med skogsafverkning. En förr vanlig binäring, som föreföll vara på retur, är handel med fisk. som fås från det närbelägna Bohuslän. Det framhölls, att jordbruket gjort framsteg sedan denna binäring till följd af det försämrade sillfisket mast öfvergifvas.

En biförtjänst, som tillfälligtvis förekommer äfven å andra ställen, är arbete med skogsafverkning. Det är i allmänhet de större egendomarnas skogar, som afverkas. Dock uppgafs i Upphärad, att vissa hemmansägare där kunna alVerka skog till afsalu å egna hemman.

Förhållandena i Ale och i viss mån äfven i Bjarke härad förefalla vara annorlunda än i Väne och Flundre härader. Af ålder ha invånarna 1 de båda förstnämnda häraderna varit goda timmermän, och de ha därigenom lätt tillfälle till biförtjänster. Inom Bjärke härad ge sig i allmänhet blott hemmansägaresöner ut pa timringsarbete. I en trakt inom Magra socken förekommer dock, att busbönderna själfva ga tu. De äro då borta större delen af sommaren

och komma hem först pa hösten. På det sättet få de rätt mycket pengar att röra sig med, men det ansågs det oaktadt i trakten, att de som odeladt ägna sig ät sitt jordbruk reda sig bättre. Magra socken är den trakt, där jordstyckningen drifvits längst inom Bjärke härad. — I allmänhet stå sig emellertid hemmansbrukarna i Bjärke härad godt utan bifförtjänster, och detta gäller äfven Lagmansereds socken, där jordenlfi

till största delen skötes af underhafvande under Kobergs gods. Före anläggningen af ett mejeri i Lagmansered hade här allmänt förekommit, att jordbrukarna kört virke till varfven vid Göta älf för att skaffa sig biförtjänst. Mejeriets anläggning hade gifvit anledning till att ökadt arbete nedlagts på jordbruket.

T Ale härad ge varfven befolkningen tillfälle att använda sin färdighet i timring. Det uppgafs i en af socknarna vid Göta älf, att en jordbrukare, som på sin gård ej föder mer än tre kor, behöfver biförtjänster. Intresset för jordbruket föreföll (lock vara i stigande, och i samma mån har behofvet af biförtjänster minskats.

Utmätningar förekomma numera mycket sällan i dessa trakter. Förbättringen sammanhänger emellertid äfven därmed, att lånesökande numera erhålla sina lån ur penningeinrättningar och ej i så stor utsträckning som förr af enskilda personer.

Af bankerna vitsordades, att den ekonomiska ställningen i trakten är god och att låntagarne sköta lånen ordentligt, och gällde detta såväl jordbrukare som arbetare. I Trollhättan hade många arbetare i därvarande sparbank erhållit lån för byggande af egna hein. Inom Väne härad anlitas bankerna både i Vänersborg och i Trollhättan. I Flundre, Bjärke och Ale härader äter finnas häradsbanker för resp. orters behof. Lilla Edets sparbank, som anlitas hufvudsakligen af befolkningen inom Flundre härad oeh angränsande del af Bohuslän, ägde enligt 1907 års revisionsberättelse en lånesumma af omkr. 870,000 kr. (däraf 252,000 kr. i inteckningslan), och i banken var insatt omkr. 890,000 kr. Af länen uppgåfvos större delen vara gifna till personer i Bohuslän, under det att af de insatta pengarna större delen äges af personer från Flundre härad. Genom dessa siffror får man en foreställning om burgenheten hos detta härads befolkning. De kring Upphärads station bosatta hafva emellertid sina bankaffärer i Trollhättan, med hvilken plats goda tågförbindelser finnas, och (leras tillgångar komma därför icke banken i Lilla Edet tillgodo. — I Bjärke härad har sedan ar 1901 Bjarke härads Folkkassa varit i verksamhet. Enligt revisionsberättelsen för 190G uppgingo vid årets slut tillgångarna till omkr. 400,000 kr. Pä sparkasseräkning var insatt omkr. 350,000 kr., och insättningarna uuder året hade uppgått till 115,000 kr. Med hänsyn till den korta lid banken varit i verksamhet, torde dessa siffror antyda, att äfven inom Bjärke härad befolkningen är väl situerad.

»Ale härads lan- och sparkassa» har ägt bestånd lika länge som Bjärke härads folkkassa, men ehuru häradets befolkning är mer än dubbelt så stor som Bjärkes, hade ar 190(> kassans ansvarssiffra blott uppgått till 300,000 kr. och behållningen a sparkasseräkning till 231,000 kr. Detta tyder på, att i Ale härad den ekonomiska ställningen är sämre än i öfriga härad, hvilket också framgick af

förfrågningar på orten. Ale häradskassa har kontor i Lödöse och Elfängen, af hvilka det vid Lödöse uppgafs halva afsevärdt större inlåning. I trakten kring El fangen uppgafs också den ekonomiska ställningen vara mindre god.

Af det sagda framgår, att jordbrukarnes ställning måste på det hela taget anses god. öfverallt klagas dock öfver svårigheten att få arbetsfolk, och mången ansåg, att denna svårighet till sist måste leda till att »jordbruket går under». Jordbrnkets arbetskrafter på ett hemman utgöras vanligen af ägaren själf och hans familj. Stadda drängar äro ganska sällsynta. Sönerna arbeta vanligen utan någon penninglön. Deras arbete måste anses vara ganska strängt. I Flundre hä rad, där det ej är ovanligt att bondsöner gå uti industriens tjänst, (jfr. här nedan), ha hemmansägarna börjat öfvergå till metoden att ge sina söner lön och låta dem själfva sörja för sig, — allt i akt och mening att få dem att stanna hemma.

Bristen på arbetsfolk beror också numera egentligen icke på emigrationen utan på befolkningens öfvergång till industrien. I jord-brukssoeknarna är, såsom redan förut framhållits, befolkningen nu mindre talrik, än deri var år 1865. Antalet brukningsdelar har dock icke minskats, och på hvarje hemman lefver således nu ett mindre antal personer än förr. Oftast finnes på gården ingen dräng, och i allmänhet stannar endast ett eller annat af barnen kvar på fädernegården, sedan dc vuxit upp. De hemmansägaresöner, som utflytta från hemmet, ägna sig ofta åt yrkesarbeten, såsom mureri-arbete (t. ex. Norra Björke) eller snickeriarbete (särskildt i Bjärke och Ale härader). Någon gång taga de anställning såsom drängar på främmande ort. I Yassända-Naglums socken hade Here hemmansägaresöner blifvit volontärer vid Hallands regemente (f. d. Vestgöta-Dals), som till sista åren haft sin öfningsplats vid Grnnnebo hed 1 socknen. För öfrigt tordo de flesta landthandla.nde i dessa trakter vara hemmansägaresöner. Däremot blifva hein mansägaresöner ej gärna industriarbetare. Det är, såsom nyss nämndes, egentligen i Flundre härad, där Lilla Edets trämasseiäbrik ligger, som något större antal bondsöner finnes inom arbetarestam men.

Torpares oeh statares söner söka sig numera icke platser som drängar utan öfvergå i industriens tjänst. Arbetet där föredrages kanske mest därför, att arbetstiden är fastställd, så att arbetarna kunna beräkna full ledighet under en viss del af dagen. Belysande för de förhållanden, som inträda när en jordbruksarbetare öfvergår till industrien, äro de uppgifter, som erhöllos på en herrgård, belägen strax invid en stor industriell anläggning. Arbetskraften , l)fl gärden har brukat vara statare, som inflyttat från Skaraborgs län. När dessa inflyttade statare arbetat ett par år på gården, öfvergå de, eller åtminstone de vuxna barnen, till fabriken, och de

kvinnliga familjemedlemmarna anse sig ej behöfva arbeta annat än med hushållet, hvadan all utsikt saknas lör egendomsegaren att ftl arbetshjälp af statarnes familjer. När husfadern stannar kvar i sin tjänst, medför barnens anställning uti industrien ofta att familjens ekonomi blir god.

Allmänt ansågs det vara -större brist på kvinnlig än, pä manlig arlrtskrnft. Städerna draga den kvinnliga arbetskraften till sig; mången gäng stanna döttrarna också hemma utan att skaffa sig någon sysselsättning. Så är förhållandet i Trollhättan, där arbetaredöttrarna antingen taga plats i Göteborg, emigrera eller, ofta sysslolösa, stanna hemma. Att söka plats i hemorten eller på landsbygden bjuder emot. Allmänt förklarades: kvinnorna vilja inte arbetar. Svårigheten på landsbygden att få kvinnligt tjänstefolk sammanhänger äfven därmed att i denna trakt finnas pä landsbygden flere industriella inrättningar för kvinnlig arbetskraft, medan de flesta at' traktens verkstäder med manliga arbetare äro koncentrerade i Trollhättan. Hur svårt det är för jordbrukarna att få hjälp framgår däraf att pä en herrgärd i närheten af Lilla Edet korna nyligen måst säljas på grund af svårigheten att få mjölkerskor, hvarefter jordbruket inriktades uteslutande pä odling af säd och foderämnen.

I närheten af industriplatserna medför dock industrien understundom att tillgången af arbetskrafter ökas äfven för jordbruket. Tilloppet af arbetssökande uppgafs till exempel i Trollhättan kunna vara sa stort, att. den jordbrukare, som ville betala tillräckligt, kunde l'a arbetsfolk bland arbetssökande fabriksarbetare. 1 Trollhättan förekommer äfven, att verkstadsarbetare få ledighet för att kunna åtaga sig skördearbete. — Längre bort fiån industriorterna märkes endast industriens absorberande af arbetskrafterna. Där har man ej heller känning af industriens förmåga att öka afsättning»-möjligheterna för jordbruket, och klagomålen öfver jordbrukets tryckta ställning bli i dessa trakter gifvetvis allmännare.

En stor del af arbetsstyrkan har hittills om somrarna legat ute pä exercisplatserna. För jordbruket betyder detta naturligtvis ökade svårigheter, och värnplikten brukade ofta framhållas som en af hufvudorsakerna till svårigheten att få tillräckliga arbetskrafter.

Häremot kan, såsom sagdt, utvandringen till Amerika ieke sägas afsevärdt öka bristen pa arbetsfolk — dock med tydligt undantag åtminstone för Värn Asaka socken. Där funnos trakter där alla gärdar inom synhall brukades af bonden ensam med tillhjälp af hustrun. Barnen hade gifvit sig af till Amerika. Som orsak till den stora utvandringen uppgafs enstämmigt värnplikten. Detta påstående kan synas bestyrkas af det faktum, att sista året 1<) ynglingar emigrerat och af dessa hade blott 2 fullgjort sin värnplikt.5. VÄNE, FLUNDRE, BJÄRKE OCH

Det är emellertid tydligt att ej lieller i denna socken värnplikten är den enda orsaken till emigrationen. Ända sedan 1860-talet har utvandringen från Väne-Asaka i förhållande till folkmängden varit större än från alla andra socknar i de trakter, som här äro föremål för undersökning. Detta sammanhänger med de ytterst torftiga förhållanden, som förr rådde i denna socken och som redan omtalats i annat sammanhang. Vid tiden för emigrationens börjau i Sverige ägde Väne-Asaka en afsevärdt större befolkning än nu. På 1870-talet öfversteg den med öfver 500 personer den nuvarande. Jordbruket stod vid denna tid på en mycket låg ståndpunkt. »Det hörde till regeln på den tiden att sä svältföda djuren, att de på vårsidan knappt kunde stå på sina ben. Spannmålen såldes och boskapen svältes. Det var icke sällsynt, att torpare, lägenhetsägare, ja hemmansägare nödgades borga vårsådden för att dyrt betala den igen på hösten». Under sådana förhållanden är det naturligt. att befolkningen i stor utsträckning fick söka arbetsförtjänst på främmande ort.

Redan på 1860-talet begaf sig en och annan öfver Atlanten för att söka sin lycka, men först pä 1870-talet är det som emigrationen frän socknen blir mer allmän. Af de på 1860-talet utvandrade uppgifves särskildt en hafva lyckats väl, nämligen Anders Svensson från St. Svalehult, där han ägt '/» mtl. Dä han icke haft framgång i Sverige, fast han uppgifves hafva varit en kraftig och duglig yngling, begaf ban sig till Amerika och slog sig ned på slättlandet i Minnesota, där ban förvärfvade sä stora jordområden, att »sex själfbindande maskiner hade fullt upp med arbete vid sädesskörden:». De första utvandrarna från socknen tyckas dock i allmänhet icke haft någon synnerlig framgång; liera af dem hafva aldrig låtit höra at' sig. Af dem, som utvandrade under 1870-talet äter, var det icke så få, som fingo det bra, och detta uppgafs hafva ganska mycket bidragit till att deras i Sverige varande anförvanter och vänner äfven företogo resan öfver Atlanten.

Det finnes emellertid ännu en faktor, som kan förklara den stora anslutning emigrationen fick i Väne-Asaka under 1870- och 80-talen. Det var pä den tiden i dessa trakter mycket vanligt, att den arbetsföra manliga befolkningen begaf sig ut på järnvägsarbete, och många af socknens äldre hemmansägare hafva varit s. k. rallare. Under detta sitt arbete fingo de höra talas om de fabelaktiga framgångarna för arbetare i Amerika och bidrogo sä vid hemkomsten att sprida Amerikafebern genom sina berättelser.

Utvandringen pa 1 S80-talet i sin ordning sammanhänger också med jordbrukskrisen, som äfven i denna socken tvingade manga hemmansägare att gä frän sina gårdar. I stället för att ga i tjänst hos andra eller söka sin utkomst som kroppsarbetare i Sve-

rige föredrogo de att emigrera. De nuvarande hemmansägarns i socknen hafva till stor del flyttat in frän grannsocknarna.

Då Btl många af sockenborna äga anhöriga i Amerika, är det lätt förklarligt, att utvandringen från Väne-Asa ka icke afstannat. För ynglingar, som vilja ut och se sig omkring i världen, verkar utsikten att slippa från värnplikten som en ytterligare lockelse att utvandra, och så sker utvandringen just innan värnpliktsåldern är uppnådd. Den ekonomiska ställningen är nu en helt annan än förr, och det framhölls bestämdt, att några ekonomiska orsaker ej spela in vid besluten att emigrera. .Jordmånen i socknen är ganska god; sedan tiden för utvandringens början har kreatursstammen ökats med öfver hälften, och jordbrukets skötsel föreföll vara god, i vissa fall till och med öfvcrträffande grannsocknen Gärdhem, hvars jordbruk allmänt framhölls som särskildt framstående.

Från de till Amerika utvandrade hafva under årens lopp icke obetydliga snmmor sändts till kvarvarande anhöriga. Huru mycket dessa bidrag betyda för socknens ekonomi framgår däraf, att år 1906 inkommo 2,092-88 kr. i öl postanvisningar. Läggas härtill 09 rekommenderade försändelser, måste den erhållna hjälpen uppskattas till minst 4,000 kronor under detta år.

Uppgifter om amerikapengar erhöllos äfven på andra ställen; de sakna emellertid intresse i den män utvandringen varit ringa frän vederbörande trakt. I Bjärke härad, som näst Väne-Äsaka socken är den förnämsta

utvandringsbygden i ifrågavarande område, meddelades, att amerikanska växlar förekomma i häradsbanken för hvart år till ett belopp af omkr. 4,000 kronor. Till Lagmansered hade år 190G i postanvisningar insändts ungefär 1,000 kr., till Sollebrunn i Erska samma år mer än 1,500 kr., men af dessa voro öfver 1,100 kr. afsedda till premieutbetalning för en lifränta. Och vid en annan poststation uppgafs, att de från Amerika sända summorna varit återbetalningar af lån, som gjorts i hembygden före affärden.

På Lilla Edets postkontor meddelades, att under aret aug. 1906 — juli 1907 25 postanvisningar å tillsammans 1,603 kr. 47 öre ankommit till personer boende i Flundre härad, och 40 postanvisningar It tillsammans 3,684 kr. 62 öre till Lödöse poststation i Ale härad. Den sistnämnda summan uppgafs i Lödöse vara understöd till där boende personer, icke penningeplaceringar af ett eller annat slag. I Ale härad erhölls dessutom uppgifter från Elfängens poststation i Starrkärr, till hvilken under år 1906 ankommit 2,812 kr., fördelade i 19 postan visningar.

Hur ofullständiga de erhållna uppgifterna än äro, visa de dock, att här ingenslädes några större summor komma från Amerika. Det framhölls emellertid flere gånger, att, de utvandrade ofta bättre sörja för utblottade anhöriga än de som endast flyttat till annan ort i5. VÄNE, FI.UNDRB, BJARKE OCH ALE HÄRADER.

21

Sverige. De insända summorna torde också betyda icke så liten lindring i kommunernas fattigvårdsutgifter. T Trollhättan uppgafs rent af, att fattigvårdsstyrelsen där brukar årligen få ersättning från Amerika för vissa af fattigvården underhållna personer.

Bristen på arbetsfolk var, såsom sagdt, den svårighet för jordbruket, som öfverallt framhölls. Äfven andra orsaker till att jordbruket ännu ej kommit så långt, som det borde, kunna dock angifvas. Rotfruktsodlingens betydelse har ännu ej gått in i det allmänna medvetandet. På vissa ställen, t. ex. i Gärdhem, hade denna odling åter öfvergifvits, och det uppgafs, med hänsyn till svårigheten att få arbetsfolk, vara fördelaktigare att köpa kraftfoder. Vissa af herrgårdarna gå dock före med godt exempel; intresset för rotfruktsodling var också mångenstädes (t. ex. i Upphärad) mycket stort.

Vidare är det otvifvelaktigt, att jordbruket saknar kapital. Tillfälle till billiga lån skulle utan tvifvel bidraga till jordbrukets höjande. Sedan befolkningen nu fått vana vid bankaffärer och lärt sig inse penningens värde, finnes ingen anledning att tro, att de penningar, som skulle fås genom de nya länen, skulle förslösas utan att användas till jordbrukets bästa. Allmogens åsikter om kreditförhållandena voro dock i allmänhet, att ytterligare länetillfällen ej behöfdes.

Möjligheten att få hypotekslån ansågs också hafva höjt jordpriserna i onödan. »När det gick att få hypotekslån för en gård förut värd 5,000 kr., betaltes för densamma 10,000 kr. Arfvingarna fingo därigenom 1,000 kr. mer hvar och en, men dessa pengar voro snart förstörda.» Hypotekslån funnos på de flesta gårdar i bela, området. -Mot villkoren hade man intet att anmärka. Någon gång framhöllos de stora kostnaderna för anskaffande af de för låns erhållande nödiga »papperen». Det ifrågasattes t. ex., om icke fastigheternas värdering kunde göras billigare än nu, t. ex. genom att låta ett intyg angående fastighetens värde, utfärdadt af kommunalnämnden, äga tillräckligt vitsord.

Jordbrukets utveckling motverkas äfven af den brist på solidaritet, som råder mellan jordbrukarne, särskildt mellan herrgårdsägarna och hemmansbrukarna. Försök att höja mjölkpriserna i en trakt hade t. ex. af detta skäl misslyckats. Och samma skäl hade medfört, att förslaget om bildande af lokalföreningar i Västra Sveriges Landtmäns centralförbund flerstädes ej slagit väl ut. I Bjärke härad hade emellertid en »lei kooperativa företag startats af jordbrukare. Kontrollföreningar funnos äfven på flera ställen i de öfriga häraderna.

Jordstyekningen bar i bela området afstannat till följd af proceduren vid arlskiften. Antalet i mantal satta hemmansdelar är22 KMIORATtOXSlITRKDXIXGIiN. BILAGA VIII. BYODEUNDliRSÖKNINGAU.

1900 öfverstiger föga det år 1865, såsom det framgår af den å sid. 7 meddelade tabellen.

I Viine härad bar minskning skett i flera socknar sedan år 1865. T de socknar, där bemmansdelaraas antal ökats

på senare tiden, är ökningen störst i Väne-Ryr och Norra Björke, där antalet hemman sedan 1865 ökats med resp. 17 och 18. I Flundre härad finnes, såsom siffrorna visa. tendens till hopslagning af heminan. 1 Fuxerna socken har antalet brukningsdelar nedgått från 42 år 1810 och 45 år 18(>5 till 26 år 1900. I Romeleds socken finnes exempel på en herrgård, som i sig upptagit angränsande hemman, hvilkas hus salts till annat håll. Exempel på hopslagning af hemman funnos där också.

Ökningen inom Bjärke härad faller hufvudsakligen på Magra oeh Stora Mellby socknar. 1 Magra uppgafs det vara vanligt att hemmanen fortfarande delas vid aifskiften, och denna socken är den enda af de besökta, där en alltjämt fortgående hemmansdelning uppgafs förekomma. 1 Ale härad beror ökningen af antalet hemmans-delar pa Skepplanda och Ostad, med ökning af resp. 13 och 43 hemmansdelar.

Det är alltså icke regel, att hemmanen delas vid arfskif-ten. Gärden öfvertages vanligen af en af arfvingarna, som sedan till de öfriga lämnar förbindelse på köpesumman. Dessa reverser bruka icke inteeknas. Motsatsen är däremot antecknad för Norra Björke. I Lagmansereds socken uppgafs som vanligt, att de yngre syskonen låta sina andelar stå inne räntelritt tills de fyllt 15 är. Hemmansklyfningen i Magra och Erska socknar har befordrats därigenom, att ägorna ligga spridda.

1 Väne härad uppgafs, att jordvärdena st igit, så mycket, att vid arfskifte mången gång ingen af arfvingarna kunnat öfvertaga gården, utan denna måst säljas till oskylda. Arfvingarna ha sedan köpt mindre gärdar på annat håll. Att yngre söner till en hemmansägare skaffa sig gårdar genom giften föreföll vara vanligt. Vid arfskifton betalade pris torde i allmänhet vara snarare för höga än för låga, särskildt då arfvingarnas antal är stort. Om boet är rikt, få de af syskonen, som ej öfvertaga gården, pengar. Om gården ej är myckel skuldsatt, tages hypotekslån. Att delning af hemman sä sällan förekommer, sammanhänger med de dyra byggnadskostnaderna. Fa många ställen uppgår husens värde till lika stort belopp som bela den till hemmanet hörande jordeu.

I Flundre härad hålla »undantagen* på att försvinna. Där bruka många af de afträdande lefva på köpeskillingen och undantaga blott bostad och bäst till kyrkan om söndagarna. I öfriga trakter föreföllo undantagen ännu vara vanliga. Såsom ett normalt undantag uppgafs i Bjärke härad: i! tunnor råg, 6 tunnor hafre, 1 kofoder (eller 3 liter mjölk om dagen), 17 kg. fläsk, 17 kg. kött, bostad imanhuset eller plats för stuga; andel i vedbod, källare och kök; 2—3 famnar ved jämte grenved; skjuts till kyrkan och kvarnen; läkarevård; lO—15 kr. kontant.

I en socken i Ale härad (Starrkärr) uppgafs det förekomma på flera ställen att gårdarna brukades i sambruk mellan gamla ogifta syskon.

Torpare och backstugusittare.

Öfver hela området har en stor minskning i antalet torpare och backstugusittare gjort sig gällande. Härtill har särskildt i fråga om bae.kst.ugusittarne — bruket af jordbruksmaskiner bidragit, liack-xtngusittare, som förr bela vintern kunnat få arbete vid gårdarna med tröskning, hafva förlorat denna bifförtjänst. Backstugor, hvilkas innehafvare icke äro yrkeskunniga,förekomma därför numera sällan,oeh på Hera häll betonades, att mark ej vidare upplätos till sädana, då följden endast blir fattigdom. En fördel ined förekomsten af backstugor är dock, att därigenom ges möjlighet för jordbruket att få tillfällig arbetskraft, när sådan behöfves. Så är förhållandet i Upphärad, där backstugusittarna hafva sitt, uppehälle genom reparationsarbeten pä -Bergslugsbanan; härigenom ha rens are till rollanden kunnat lås. Pi andra ställen, t. ex. pa herrgårdarna i Västra Tunhem, framhölls nyttan af att yrkesidkare slä sig ned som backstugusittare, dä härigenom handtverkare finnas att tillgå på platsen. — Fördelaktigt är emellertid om såsom det framhölls i Upphärad — backstugusittare hafva något eget jordbruk. De lära sig dä bättre att spara och kunna lättare reda sig på ålderdomen utan att falla fattigvården till last. Barnen vänja sig då också vid jordbruk och fä lust att själfva skaffa sig sådant och komma ej på tanken att utvandra.

Med torpens försvinnande förhäller det sig delvis annorlunda. 1 äldre tider hafva torp förekommit, i hela det undersökta området, särskildt i stor myckenhet i vissa socknar inom Väne och Ale härader. Torp ha förekommit

dels på herrgårdarna, dels pä bondgårdarna. De trakter där bondgårdarna varit sii stora, att detta varit fallet, äro särskildt Norra Björke och Yäne-Asaka socknar i Väne härad saml vissa delar af Ale härad (t. ex. Starrkärrs och Skepp-landa socknar). Anledningen till torpens försvinnande tyckes här hafva varit, en annan än i de socknar, där torpen lydde under herrgårdar. Äfven i dessa trakter har jordbruket haff sin »hafreperiod» i slutet af 70- och bör jan af 80-talet. l>ä behofvet af mark för hafreodlingen var stort, blefvo mänga torp lagda under gårdarna. När sedan hafreodlingen måste inskränkas, var det omöjligt att få torpare, som ville taga torpen. Villkoren ändrades nämligen icke i tid i enlighet med de genom industriens inverkan höjda daglönerna. Häri manhuset eller plats för stuga; andel i vedbod, källare och kök; 2—3 famnar ved jämte grenved; skjuts till kyrkan och kvarnen; läkarevård; lO—15 kr. kontant.

I en socken i Ale härad (Starrkärr) uppgafs det förekomma på flera ställen att gårdarna brukades i sambruk mellan gamla ogifta syskon.

Torpare och backstugusittare.

Öfver hela området har en stor minskning i antalet torpare och backstugusittare gjort sig gällande. Härtill har särskildt i fråga om bae.kst.ugusittarne — bruket af jordbruksmaskiner bidragit, liack-xtngusittare, som förr bela vintern kunnat få arbete vid gårdarna med tröskning, hafva förlorat denna biförtjänst. Backstugor, hvilkas innehafvare icke äro yrkeskunniga,förekomma därför numera sällan,oeh på Hera häll betonades, att mark ej vidare upplätos till sädana, då följden endast blir fattigdom. En fördel ined förekomsten af backstugor är dock, att därigenom ges möjlighet för jordbruket att få tillfällig arbetskraft, när sådan behöfves. Sä är förhållandet i Upphärad, där backstugusittarna hafva sitt, uppehälle genom reparationsarbeten pä -Bergslugsbanan; härigenom ha rens are till rollanden kunnat lås. Pi andra ställen, t. ex. pa herrgårdarna i Västra Tunhem, framhölls nyttan af att yrkesidkare slä sig ned som backstugusittare, dä härigenom handtverkare finnas att tillgå på platsen. — Fördelaktigt är emellertid om såsom det framhölls i Upphärad — backstugusittare hafva något eget jordbruk. De lära sig dä bättre att spara och kunna lättare reda sig på ålderdomen utan att falla fattigvården till last. Barnen vänja sig då ocksä vid jordbruk och fä lust att själfva skaffa sig sådant och komma ej på tanken att utvandra.

Med torpens försvinnande förhäller det sig delvis annorlunda. 1 äldre tider hafva torp förekommit, i hela det undersökta området, särskildt i stor myckenhet i vissa socknar inom Väne och Ale härader. Torp ha förekommit dels på herrgårdarna, dels pä bondgårdarna. De trakter där bondgårdarna varit sii stora, att detta varit fallet, äro särskildt Norra Björke och Yäne-Asaka socknar i Väne härad saml vissa delar af Ale härad (t. ex. Starrkärrs och Skepp-landa socknar). Anledningen till torpens försvinnande tyckes här hafva varit, en annan än i de socknar, där torpen lydde under herrgårdar. Äfven i dessa trakter har jordbruket haff sin »hafreperiod» i slutet af 70- och bör jan af 80-talet. l>ä behofvet af mark för hafreodlingen var stort, blefvo mänga torp lagda under gårdarna. När sedan hafreodlingen måste inskränkas, var det omöjligt att få torpare, som ville taga torpen. Villkoren ändrades nämligen icke i tid i enlighet med de genom industriens inverkan höjda daglönerna. Häri7<> EMIGRATIONS UTREDNING k v BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

ligger hufvudorsaken till att torparesystemet öfverallt börjat öfvergifvas.

I herrgårdarna i Västra Tunhemstraktcn har öfvergång till statare skett, sedan det visat sig omöjligt få folk att åtaga sig torpen. På de ställen, där torpen ej lagts öde utan fortfarande äro bebodda, utgöres arrendet numera vanligen i pengar — i Väne-Åsaka socken t. ex. efter 15 kr. pr kofoder, eller 1 kr. pr förutvarande tvångs-dagsverke — sa att dagsverksskyldigheten upphör. I Ale härad hafva ännu kvarvarande torpare bibehållits vid de gamla villkoren, men det sattes ieke i fråga, att de vidare skulle efterlefvas. Sä voro på en gård i Starrkärrs socken torparna skyldiga att göra 30 dagsverken om året samt att efter tillsägelse arbeta på gården mot en dagspenning af 50 öre, hvilket ju strider mot alla nutida priser.

I Bjarke härad äro torparne kvar. De föreföllo ofta hafva det lika väl ställdt i ekonomiskt afseende som brukarne

af hemman. Äfven arrendatorer betala i Bjarke stundom med dagsverken.

Bristen på arbetskrafter för jordbruket har medfört, att jordbruksarbetarnas löneförmåner förbättrats, och det kan sättas i fråga om icke på flera håll jordbruket betalar lika hög lön åt sina arbetare som industrien.

Pä de gårdar, där arbetskraften icke uteslutande består af hem-mansbrukaren och dennes familj, äro vanligen statare anställda. Drängar i husbondens kost äro mer sällsynta. Deras löneförmåner uppgåfvos någon gång till 175—200 kr. (Vassända-Nagluin) men i allmänhet 250—300 kr. I Ale härad uppgåfvos t. o. m. löner på öfver 300 kr.

Stolarne aflönas dels med kontant lön, dels med naturaförmåner. De senare uppgåfvos stundom icke rätt uppskattas af arbetarna, och tendens skulle därför förefinnas att öfvergå till uteslutande pen-ningeaHöning. Statlönerna kunna i värde uppskattas till omkring 600 kr. Härtill kommer, att hustrun genom att åtaga sig mjölkning kan fä rätt stor förtjänst. Man och hustru kunna på så sätt erhålla en inkomst af t. o. m. 8—900 kr. Pä sådana inkomster borde det vara lättare att göra besparingar än i industrisamhällena, äfven om lönen där är större.

Af de, uppgifter, sotn erhöllos vid förfrågningar angående tor-pareförhållandena, framgick i huru hög grad intresset för jordbruket minskats bland den obesutna befolkningen. Anledningen till att torpens innehafvare vilja få sin dagsverksskyldighet ersatt med penningearrende föreföll ofta icke vara dikterad at' en önskan att få ägna desto mera tid åt det egna jordbruket, utan snarare vara den, att det därigenom skulle blifva möjligt att syssla med mer lönande arbete. Några småbruk i egentlig mening åstadkommas därför i allmänhet ieke därigenom att torpen friköpas eller dagsverkssky I-5. VÄNE, FI.UNDRB, BJARKE OCH ALE HÄRADER.

25

'likheten bortfaller. Friköpa ing af torp (och arrendegårdar) hade i större utsträckning förekommit endast på Gräfsnäs egendom i Bjärke härad, från hvilken på senare tid afsöndrats 70 större och mindre gårdar. Dessa försäljningar hade på flera ställen medfört, att jorden kommit i nya händer. Ett stort antal af de garula torpare-fa milj erna hade afflyttat ur socknen, hvilkens invånareantal uppgafs därigenom hafva minskats. På egendomen finnes nu blott ett 10 tal torpare, som för sina torp hafva att erlägga ett visst arrende (150— 170 kr. pr år för ett torp om (5—7 tunnland). Betalningen sker emellertid genom dagsverken. De kvarvarande torparna föreföllo vara sådana, som icke. kunnat inlösa sina torp och ej heller funnit det möjligt att få sin utkomst på annat håll. Dessa kvarvarande torpare föreföllo hafva ganska tryckt ställning oeh för sitt uppehälle vara hän visade till arbete å hufvudgården, då de af sitt jordbruk ej erhöllo något att afyttra. Som en motsats till de nuvarande förhållandena i trakten berättades om huru eftersökta torpen voro i forna tider, »dåden bland torparbarnen, som fick öfvertaga torpet, ansågs som en lyckoprins och kunde gifva föräldrarna '/a af torpet i undantag.» Och de villkor, som torparna då hade, voro icke lysande: 1 kr. betaltes för ett kördagsverke och öfverdag gällde 50 öre.

Öfvergången från torparesystem till si atarcsyshm å herrgårdarna är otvifvelaktigt nr mänga synpunkter att beklaga. Det framhölls från arbetsgifvarehåll, aff det för en jordbruksarbetare måste vara mycket bättre att vara torpare än statare, förutsatt att torpet innehafves på drägliga villkor. Torpet blir alltid ett hem för dess innehafvare, på hvilket han vill nedlägga sitt arbete. Barnen v än jas från tidigaste år vid att hjälpa till i jordbraket och få där-1 gen om mången gång redan från barndomen intresse för jordbruk, ^tatarnas barn äter lä under sin barndom i hemmen ofta gä fullständigt sysslolösa och äga, när de vuxit upp, inga kunskaper i jordbruk och öfvergå därför till industrien. 1 motsats härtill gjorde dock personer af arbetsklassen gällande, att det för en torpare är mer bekymmersamt än för en statare, då den förre icke blott har att Utföra ett tungt, arbete å herrgården, utan äfven är beroende af årsväxten.

För jordbruket betyder torparnas försvinnande förlusten af den enda arbetskraft, som jordägaren kan med säkerhet påräkna. »Dt •n säkra tillgången till arbetskraft, som ett. dagsverkstorp medför på en gärd, är», yttrade en med jordbruket i dessa trakter synnerligen förtrogen person, »af sådant värde, att en dagsverksskyldighet af en dag i veckan är en tillräcklig afgäld för torpet, ehuru husen på detsamma kosta kanske 3,000 kr. och torparen får ved utan ersättning.»Som en åtgärd, som skulle bidraga till att de torp, som ännu finnas kvar, icke skulle

öfvergifvas, framhölls, att torparen borde erhålla rätt att af jordägaren vid eventuellt afträdande af torpet utfå ersättning för förbättringar å torpfastigheten.

Afsättningsförhållanden inom jordbruket.

Hela det ifrågavarande området hör till Göteborgs provianteringsområde. Dä emellertid området i norr gränsar till Vänersborgs stad oeb då detsamma själft innefattar många industrisamhällen, bli af-sättningsförhällandcna ganska invecklade I hela trakten gäller, .att inan söker att få lämna mjölk till ej alltför aflägset boende abonnenter. Där detta ej går för sig, separeras mjölken för smörberedning och med skummjölken uppfödas gödkalfvar.

Vänersborgs stad förses med lifsmedel af jordbrukare både frän Dalsland och från Västergötland. Af de i sistnämnda landska]) boende finnas äfven sådana frän Vänersnäs socken i Skaraborgs län. Den del af stadens tillförselområde, som ligger inom Väne härad, är de närmast Vänersborg liggande delarna al' Vassända-Xaghims och Västra Tunhems socknar. För mjölk och smör ligga i dessa socknar de längst bort belägna produktionsorterna ungefär 1 mil från staden. — Kött införes till staden genom slaktarna, som göra uppköpsresor i trakten. Mjölken försäljes oftast så, att den lämnas till abonnenter. Blott mindre delen af mjölktillförseln kommer till stadens mjölkförsäljningslokaler.

De närmast staden boende landtbrukarna köra själfva in mjölken till abonnenter två gånger om dagen, men redan på några kilometers afstånd från staden ansågs det omöjligt att köra mjölken mer än en gång 0111 dagen. I staden var försäljningspriset 1 .'i- 15 öre pr liter, .lordbrukare i Vassända-Naglums socken uppgåfvo sig fä !)• ü' 2 öre. f denna socken fanns intet enda i gång varande mejeri. Pa en af socknens herrgårdar hade förr funnits sådant, men detta var nu nedlagdt.

Invid Vänersborg liggande Restads asyl hade ingått kontrakt med jordbrukare boende vid Grästorp i Skaraborgs län om leverans af mjölk för anstaltens behof. Att döma af kringboende jordbrukares uttalanden skulle det dock varit möjligt att lä anstaltens mjölk-be hof tillgodosedt af närmare boende mjölkproducenter.

Tillförseln till Vänersborg från Västra Tunhems socken inskränkes genom Vargöns arbetaresamhälles behof af lifsmedel. Detta till godoses hufvudsakligen genom socknens produktion. Kött uppgafs dock erhållas äfven frän Grästorp. Staden Vänersborgs närhet gör också att mänga uppköp företagas där. Som en åtgärd, som skulle bidraga till att de torp, som ännu finnas kvar, icke skulle öfvergifvas, framhölls, att torparen borde erhålla rätt att af jordägaren vid eventuellt afträdande af torpet utfå ersättning för förbättringar å torpfastigheten.

Afsättningsförhållanden inom jordbruket.

Hela det ifrågavarande området hör till Göteborgs provianteringsområde. Dä emellertid området i norr gränsar till Vänersborgs stad oeb då detsamma själft innefattar många industrisamhällen, bli af-sättningsförhällandcna ganska invecklade I hela trakten gäller, .att inan söker att få lämna mjölk till ej alltför aflägset boende abonnenter. Där detta ej går för sig, separeras mjölken för smörberedning och med skummjölken uppfödas gödkalfvar.

Vänersborgs stad förses med lifsmedel af jordbrukare både frän Dalsland och från Västergötland. Af de i sistnämnda landska]) boende finnas äfven sådana frän Vänersnäs socken i Skaraborgs län. Den del af stadens tillförselområde, som ligger inom Väne härad, är de närmast Vänersborg liggande delarna al' Vassända-Xaghims och Västra Tunhems socknar. För mjölk och smör ligga i dessa socknar de längst bort belägna produktionsorterna ungefär 1 mil från staden. — Kött införes till staden genom slaktarna, som göra uppköpsresor i trakten. Mjölken försäljes oftast så, att den lämnas till abonnenter. Blott mindre delen af mjölktillförseln kommer till stadens mjölkförsäljningslokaler.

De närmast staden boende landtbrukarna köra själfva in mjölken till abonnenter två gånger om dagen, men redan på några kilometers afstånd från staden ansågs det omöjligt att köra mjölken mer än en gång 0111 dagen. I staden var försäljningspriset 1 .'i- 15 öre pr liter, .lordbrukare i Vassända-Naglums socken uppgåfvo sig fä !)• ü' 2 öre. f denna socken fanns intet enda i gång varande mejeri. Pa en af socknens herrgårdar hade förr funnits sådant, men detta var nu nedlagdt.

Invid Vänersborg liggande Restads asyl hade ingått kontrakt med jordbrukare boende vid Grästorp i Skaraborgs län om leverans af mjölk för anstaltens behof. Att döma af kringboende jordbrukares uttalanden skulle det dock varit möjligt att lä anstaltens mjölk-be hof tillgodosedt af närmare boende mjölkproducenter.

Tillförseln till Vänersborg från Västra Tunhems socken inskränkes genom Vargöns arbetaresamhälles behof af lifsmedel. Detta till godoses hufvudsakligen genom socknens produktion. Kött uppgafs dock erhållas äfven från Grästorp. Staden Vänersborgs närhet gör också att mänga uppköp företagas där.5. VÄNE, FI.UNDRB, BJARKE OCH ALE HÄRADER.

27

T södra delen af Västra Tunbems socken ligger ett andelsmejeri, som upptager 1,000— 3,000 liter mjölk om dagen, hvilken förarbetas till smör, som exporteras öfver Göteborg. Mjölkens inköpspris hade sommaren 1907 varit 5—9 öre pr liter. Socknens herrgårdar hafva i allmänhet egna mejerier, hvilkas produktion alltefter gårdarnas belägenhet skickas till Vänersborg eller Trollhättan. Mjölktransport till Göteborg via Trollhättan förekommer äfven.

A äst ra Tunhems sockens södra del tillhör sålunda Trollhättans tillförselområde. Detta utgöres vidare af Gärdhems socken, med undantag af trakten kring Velanda järnvägsstation, hvarifrån jordbruksprodukter sändas till Göteborg, af större delen af Väne-Åsaka socken samt af en liten del af Vassända-Naglums socken, som ej torser Vänersborg. Få järnvägen erhåller Trollhättan lifsmedel hufvudsakligen endast från Brålanda och Fräudefors a Dal. Till •Trollhättan uppgafs vidare lifsmedel införas från Bjärke härad och från socknarna Främmestad och Trökörna i Skaraborgs län, men tillförseln trän dessa trakter har betydligt minskats efter anläggningen af Västergötland —Göteborgs järnväg.

Trollhättans proviantcringsområde är öfver hufvud mvcket li tet, om hänsyn tages blott till de trakter, som endast producera för detta samhälles behof, och det var där en allmän klagan öfver otillräcklig tillförsel och höga livsmedelspriser. Torget är rensopadt redan vid 9- ä 10-tiden pä morgonen. Ofta råder nästan auktion på varorna, och det gifves många exempel på att husmödrar blifvit alldeles utan produkter», heter d>jt, i en artikel •Trollhättans lifsiuédelsfråga» i tidningen Trollhättan för den 24 nov 1906. A andra sidan klagade jordbrukarna öfver att de gjorde dåliga affärer i Trollhättan, därför att en ökad tillförsel dit ögonblickligen sänkte priserna. — Landtbrukarna i orten afyttra själfva sina varor pä torget. Endast ägg säljes genom månglare.

För att åstadkomma billigare lifsmedelspriser hade i tidningarna föreslagits allehanda åtgärder, såsom ökning af torgdagarnas antal, anläggande at' saluhall. bildande af en kooperativ uppköpsförening och förbättring af kommunikationerna. Lifsinedelsfrägan hade äfven nyligen- dryftats ä ett allmänt möte, som tillsatt en kommitté tilldess utredning. Att förbättrade kommunikationer med den Trollhättan omgifvande landsbygden skulle medföra en förbättring af Iifsinedelsförhållandcna är otvifvelaktigt. Genom förverkligande af planen på en järnväg mellan Trollhättan och Xossebro järnvägsstation vid Västergötland—Göteborgs järnväg skulle tillförseln från Bjärke härad ånvo ökas. Dessutom skulle denna järnväg möjliggöra en tillförsel af billigare landtmannaprodnkter från Skaraborgs län, sora nu gå till Göteborg. För detta järnvägsföretag föreföll intresset vara stort, och aktieteckningen hade redan påbörjats.28 KMrGRATIOXSUTREDXI.VaEX. BILAGA VIII. BYGDEUNDGRSÖKXIXGAR.

Behofvet af en ny järnväg till Trollhättan för lifemedelstiliförsel framgår äfven däraf, att från det nuvarande tillförselområdet måste lifsmedel införas hufvudsakligen genom landsvägstransport, hvilken jordbrukarne i trakten allmänt finna besvärlig och riskabel. För att undvika körningen af mjölk har i Väne-Asaka socken af en

del jordbrukare bildats andelsmejeri med en smörberedning af ungefär 50 kg. om dagen. Smöret sändes via Upphärads station till Göteborg för ex-portering. I samma socken finnes äfven ett mindre uppköpsmejeri, där några af gårdarna säl ja sin mjölk. Många jordbrukare i Väne-Äsaka och äfven i Gärdhein hafva också för undvikande af körningen skaffat separatorer. Smör och ägg uppköpas af landthandlarna, som sedan afyttra det inköpta i Trollhättan. Slaktdjuren uppköpas äfven här af kringresande slaktare.

Oaktadt lifsmedelsprisen i allmänhet voro högre i Trollhättan än i grannsamhällena, var dock del pris, 11—12 öre om sommaren och 14 öre om vintern, som mjölken betingade pr liter i Trollhättans mjölkförsäljningar, lägre än t. ex. i Vänersborg. Mjölktillförseln till Trollhättan måste således anses tillräcklig, och det ansåge till och med af en sagesman, att det i trakten rådde öfverproduk-tion på mjölk. Af de erhållna uppgifterna framgick, att omkr. 9,000 Jiter mjölk för hvar dag inkommo till Trollhättan. Af dessa kom ungefär hälften till platsens tre mejerier. Några fä gårdar körde omkring mjölk till abonnenter, som fingo betala 12—I I öre pr liter. Mycket mjölk såldes direkt ur mjölkflaskorna på gatorna af Gärdhemsbor. Ännu sommaren 1907 ansågs, att större delen af mjölken försåldes på detta sätt, men enligt senare erhållna uppgifter har mjölkmånglingen nu fullständigt försvunnit, sedan förbud däremot utfärdats af myndigheterna. I mjölkförsäljningarua såldes mest skummjölk. Till leverantörerna uppgåfvos mejerierna betala 8—9 öre pr liter. Äfven i Trollhättans »förstäder», Strömslund och Skoftebyn, hvilka för sin tillförsel till stor del äro beroende af Trollhättan, liade mejerierna mjölkförsäljning anordnad.

Att lefnadsomkostnaderna stigit i Trollhättan på senare tider beror till största delen af den inflyttning af arbetare och arbetare-familjer, som blifvit följden af påbörjandet af Statens kraftstation i Trollhättefallen och af kommunens dräneringsarbeten. l)et rådde därför i samhället också en riktig bostadsnöd, för hvars afhjälpande åtgärder voro vidtagna bl. a. genom byggande af föreningshus och genom anläggning af egnahemskolonier. Till denna bostadsfråga skola vi återkomma längre fram vid redogörelsen för egnahemsfrågaos utveckling i de ifrågavarande trakterna. Samtidigt med lefnads-kostnadernas höjning hade äfven skatterna på en kort tid ökats genom statens öfvertagande af Nya Trollhätte kanalbolags tillgångar. På grund af att staten ej erlägger bevillning, hade sålunda en af5. vänE, flundre, bjärke ocH ale härader.

.'(.'i

kommunens största skattebetalare försvunnit, hvilket haft till följd en ökning af uttaxeringen. År 1907 utdebiterades pr fyrk 59 öre, mot 3(1 öre år 1904. Försök hade gjorts att skaffa statsbidrag till kommunens fattigvård, beräknadt efter antalet matlag bland statens arbetare. Frågan härom var vid erhållande af ifrågavarande uppgifter ej afgjord.

Inom Väne härads gränssocknar, Väne-Ilyr och Norra Björke, radde särskilda afsättningsförhållanden. I Väne-Ryrs socken producerades i allmänhet smör, som lämnades dels till Uddevalla, dels till ^ änersborg. I Norra Björke lämnades mjölk till Flo mejeri vid Grästorp i Skaraborgs län. Mjölken betalades ined ungefär 8 öre litern. Äfven i denna socken förekommer emellertid smörproduktion och uppfödning af gödkalfvar. Smöret uppköpes här som annorstädes af landthandlarne.

1 Flundre härad märkes tydligare än i Väne Göteborgs närhet. Hergslagshanan gör afsättningen dit lätt. och jordbrukets utveckling bar härigenom i hög grad befordrats. Äfven här förekomma dock lokala afvikelser, förorsakade af häradets industrisamhällen, Sjuntorp °ch Lilla Edet. Det förra betyder icke afsevärdt mycket för traktens jordbrukare. En stor del af lifsniedelsbehofvet tillgodoses af fabriksbolaget, som har eget jordbruk. Lilla Edet åter är afsätt-"ingsorten för jordbruksprodukterna inom Fuxerna, Åsbräcka och en stor del af Fors.

Mjölken lämnas i Lilla Edet dels till mjölkförsäljningar, dels kringköres den till abonnenter. Enligt uppskattning af personer på °rten sålde mjölkförsäljningarna 500—600 liter och kringkördes omkr. 300 liter om dagen. Mjölken tillhandahölls till ett pris at' 12 öre litern. Smör uppköpes af handlandena frän längre bort boende jordbrukare, som komma in med sina varor en gång i veckan. Omsättningen uppgafs vara 200—300 kg. smör pr vecka. Jordbrukarna erhöllo i allmänhet omkr. 1'60 pr kg., hvilket de ansågo vara väl lågt betaldt. Exempel på högre betalning (upp till 1'75 pr kg) fanns dock. i Sjuntorps arbetaresamhälle betaltes 1'7 r> kr. pr kg., och vissa

jordbrukare i häradet hade därför upphört med leverans till Lilla Edet °ch i stället börjat afyttra sitt smör i Sjuntorp.

Lilla Edets tillförselområde utgöres, utom af do nämnda delarna af Flundre härad, äfven af angränsande trakter af Ale härad samt af Bohuslän. Från sistnämnda trakt försågs samhället särskildt med ägg och mjölk, och det föreföll som om mjölkförsäljningarna hufvudsakligen tillhandahöllo mjölk från Bohuslän. Anläggningen af Lilla Edets järnväg lör ett par år tillbaka hade i någon mån uiinskat tillförseln till Lilla Edet, därigenom att den satt en del af traktens jordbrukare i tillfälle att afsätta sina produkter i Göteborg. lJå järnvägen fördes dock äfven lifsmedel till Lilla Edet; särskildt30 EMIGRATtONStJTREDtJIKflEN. BILAGA VItl. BVGDEUNDBRSÖKNlNGAlt.

uppgafs mycket kött sändas dit från Lödöse station. Lilla Edet uppgafs hafva förlorat i betydelse som affärscentrum genom bränn-vinsutskänkningens borttagande. Tillförseln af lifsmedel till samhället ansågs vara fullt tillräcklig.

Strax invid Lilla Edet befinner sig ett annat arbetaresamhälle, som uppstått genom anläggningen af Göta trämassefabrik för ett par är sedan. Tillförseln till detta samhälle sker hufvudsakligen från Lilla Edet. Mjölk saluhälles frän ett af fabriksbolaget inköpt gods, på hvars mark fabriken är anlagd.

1 Flundre härad finnas dessutom smärre arbctaresamhällen vid tegelbruken invid Göta älf. Till dessa fä i allmänhet ortens jordbrukare lämna mjölk. Vid ett af tegelbruken uppgafs mjölkpriset vara resp. 10 och Ii öre för nysilad och skummad m jölk. Andra slags lifsmedel, t. o. m. kött, uppgåfvos behöfva tagas från Göteborg.

För den del af Flundre härad, som ej producerar för Lilla Edets behof, är Göteb&ry afsättningsorten; transporten sker via Upphärads station. Härifrån sändes omkr. 2,500 liter mjölk om dagen samt omkr. 1,00(1 kg. smör i veckan till Göteborg. Mjölken afsändes till största delen till mjölkförsäljningsbolag i Göteborg, af hvilka ett, J.Anderssons mjölkförsäljningsbolag», i Upphärad har mjölk uppsamlingsställe med separator. Frän detta afsändes för hvar dag nysilad mjölk, skummjölk och grädde i enlighet med telefonledes erhållna order från Göteborg. Till detta uppsamlingsställe lämnades dagligen omkring 1,800 liter mjölk af ett 50-tal leverantörer. Af dessa voro 8 st. lägenhetsägare med endast I—2 kor och deras leverans var endast 6—7 liter om dagen hvar. Allt efter årstiden erhöllo leverantörerna 7—9 öre litern för mjölken. Det område, inom hvilket dessa mjölkleverantörer äro boende, är icke vidare stort. Den mjölk, som fraktats längst, sades hafva blifvit körd 5 km., och det uppgafs i Upp-häradstrakten, att det kunde anses som vanligt, att från ladugårdar, belägna längre bort från stationen än 1/i mil, köres mjölken icke till mjölkuppsamlingsstället utau förarbetas till smör. Smöret uppköpen af landthandlandena oeh afsändes en bestämd dag i veckan till Göteborg. 1 den förut angifna smörmängden pr vecka ingår äfven den mängd smör, som via Upphärad försändes från Väne-Asaka mejeri.

Från Upphärad afsändes äfven icke obetydligt med spannmål, mest råg och hafre. Ar 1900 afsändes ungefär 700 ton spannmål, däraf 25 ton uppgafs vara hvete och resten lika fördelad mellan hafre och nig. Vidare afsändes om vintern omkr. 2 000 kg. kött i veckan till Göteborg från Upphärads station. Om sommaren fraktas i stället lefvande djur. Inom bela häradet uppfödas slaktdjur för Göteborgs behof.

Genom den nya järnvägen Västergötland-Göteborg har Bjarke härad införlifvats med Göteborgs tillförselområde. Blott i fråga om5. VÄNE, FLUNDRE, BJÄRKE OCH ALE HÄRADER. .'(.'i

potatis är Trollhättan fortfarande afsättningsorten. Från norra delen at häradet sändes äfven en del landtbruksprodukter till Vara köping i Skaraborgs län. Afkastningen af jordbruket har i hög grad ökats, sedan den nyssnämnda järnvägen kom till stånd. Jordegendomarnas värde har också stigit. »Järnvägen har nog gjort 1,(X)0 kr. pa 1 4 gård., 1 det föregående är redan omtalad den roll järnvägen spelat för jordbruket genom möjliggörande af transport af jordförbättrings-medel. Af järnvägens statistik framgår, att under den tid tratiken pågått, har den från Bjärke härad afsända mängden jordbruksprodukter betydligt ökats. Under år 1900 afsändes från häradets fyra järnvägsstationer sammanlagdt 891 ton; ären 1903 och 1906 utgjorde samma godsmängder resp. 1,488 och 2.671 ton. Ifrågavarande siffror visa °ckså, i hvilken grad järnvägen ändrat afsättningsförhållandena inom

häradet.

Jordbrukets produkter komma till Göteborg på flera olika sätt. Här som öfverallt i trakten råder tydligen ovisshet om det lämpligaste sättet att afyttra produkterna. Någon kooperation förekommer i allmänhet icke. Platsmejerier konkurrera med bönder, som åtagit sig samla upp mjölk till återförsäljare i Göteborg. Vidare förekommer att smör hvar vecka lämnas till vid stationerna bosatta personer, som sälja de erhållna partierna i kommission i Göteborg. En uf dessa försäljare uppgafs resa till Göteborg för hvar vecka med 250-300 kg. smör. En liknande anordning för äggförsäljning förekommer i Lagmansereds socken, där ett antal jordbrukare bildat en äggförening. Agg uppköpas äfven af laudtbaudlarne, af hvilka en uppgaf sig senaste, året hafva salt ägg för ungefär 5,500 kr. till Norrland och Göteborg. En annan landthandlandc hade specialiserat s'g på uppköp af gödkalfvar och skickar årligen omkring 500 sådana till Göteborg.

Af de vid järnvägsstationerna erhållna uppgifterna framgick, att omkr. 7,000 liter mjölk dagligen sändas till Göteborg frän Bjärke härad. Mjölken betalades i allmänhet med omkr. 8 öre litern, men genom att göra direkt öfverenskommelse med afnämare i Göteborg hade somliga jordbrukare lyckats betinga sig ända till 10 öre pr liter. Pa de ställen, där mjölken ej omedelbart afyttras, separeras 'leu och beredes smör af grädden. Skummjölken användes till kalfvarna, men äfven förekom att skummjölken såldes till Göteborg, där den betaltes med 4 öre litern. I häradet finnas rätt många mejerier. Dels äga herregardnrna egna mejerier, dels finnas sådana vid järnvägsstationerna. Härtill komma s. k. kärnmejerier hos vissa företagsamma jordbrukare. Ett af mejerierna (Gendalens) hade ost beredning. Vid ett annat mejeri användes skummjölken till uppföd ning af grisar, och från detta skickades icke obetydligt med fläsk till Göteborg.32 F.MIORATIONSUTREDNINGEN'. BILAGA VIII. BYGDEUNDER8ÖKNI.VG AR.

Deri del af Ale härad, som undersökts, ligger utmed Göta älf och har genom Bergslagsbanan mycket bekväma transportmöjligheter till Göteborg. J. Anderssons mjölkförsäljning hade här inrättat uppsamlingsställen på samma sätt som i Upphärad. i Starrkärrs socken t. ex. uppsamlades mjölk dels vid 4 nppsamlingssfällen, dels vid eget mejeri vid Elfangens station, till hvilket mjölken kördes från de 4 ttppsam-lingsstäilena. Direkt till dessa forslas mjölken af leverantörerna, som fördelat sig i körlag. Dessa voro i allmänhet små (4 à 5 deltagare), hvilket medförde den fördelen, att smä vagnar kunde användas och väntetiden vid uppsamlingsställena blir liten. Få större afstånd från järnvägen fabriceras smör. Mjölken handskummas, och skum-mjölken användes till upplödning af gödkalfvar. Denna sista metod ansågs af somliga jordbrukare vara bättre än direkt försäljning af mjölken, för hvilken priset nu var för lågt. — I Ale härad finnas lokala afsättningsområden kring Alafors, Nols och Surte industrisamhällen. Surte samhälle, som har 1,500 inv., erhöll mjölk från glasbrukets eget jordbruk samt från den vid bruket belägna Skårdals by. Tillfälligtvis förekom leverans från Starrkärr. Smör uppköpes af kooperativa handelsboden från Kilanda och Ale-Sküfde. Äfven mejerismör måste inköpas från andra håll (till och med från Göteborg).

Af den gifna redogörelsen for afsättningsförhållandena framgår, att kooperationen i fråga om jordbruksprodukternas försäljning är i dessa trakter föga utvecklad. Ordentlig bokföring torde icke heller allmänt förekomma bland do smärre jordbrukarna. Några få kontrollföreningar liade emellertid trädt i verksamhet i trakten, och i dessa hade äfven hemmansägare ingått som medlemmar. Privata inköpsföreningar funnos på flere platser, och i de socknar: Gärdhem, Upphärad och Magra, där lokalföreningar af -Västra Sveriges Landt-mäns Centralförbund* hade åstadkommits, hade förut sådana privata föreningar funnits. En orsak till att ej flere lokalföreningar i Centralförbundet kommit till stånd, har redan påpekats. Äfven andra orsaker bidraga härtill. Så framhölls obenägenheten att afge den i föreningens stadgar föreskrifnaförbindelsen att ej göra några uppköp utom föreningen såsom ett skäl för att centralförbundet ej vunnit så stor anslutning. Ifrågavarande stadgande ansågs emellertid af Centralförbundets intressenter som nödvändigt för dess verksamhet. Ibland hade det också varit svårt att fa någon att åtaga sig ledareskapet i en lokalförening.

Sammanslutningar mellan landtmannen af annat slag förefunnos också. Särskildt i Bjärke härad hade en hel mängd föreningar bildats bland jordbrukarna för olika ändamål. Utom inköpsföreningar funnos här tjurförening

med 1!) medlemmar, hingstförening med 12 medlemmar, andelstorfströförening. Dessutom finnes vid Stora Me|lbyjärnvägsstation en kooperativ handelsförening, i hvilken ortens jordbrukare köpt andelar.

Kooperativa handelsföreningar hade äfven bildats af arbetarne i industrisamhällena Trollhättan, Lilla Edet, Lödöse, Alafors och Surte. Särskildt föreningarna i Trollhättan, Alafors och Surte voro mycket lifskraftiga och ansågos vara de främsta affärsföretagen på resp. platser. Öfverallt utom i Lilla Edet hade konsumtionsföreningarna öppna handelsbodar.

På landsbygden i öfrigt finnas landthandlande i de större byarna. Kreditsystem föreföll råda på de flesta ställen. »Krediten är tråkig, men nödvändig.» Så vidt det framgick af de gjorda undersökningarna, användes rabattmärken blott undantagsvis. Sådana voro i bruk blott i en enda af de besökta handelsbodarna på landsbygden.

Industrien.

Industrien spelar, såsom flere gånger omnämnts, en viktig roll i det undersökta områdets ekonomi. De industriella anläggningarna hefinna sig öfver allt i god utveckling, oeh fullbordandet af kraftanläggningarna i Trollhättan afvaktas flerstädes för att med därifrån erhållen kraft öka produktionen.

Den jämförelsevis tätt befolkade landsbygden tillgodoser i allmänhet tillräckligt behofvet af arbetskraft vid traktens fabriker. (Undantag finnas naturligtvis, särskildt i fråga om sådana industrier, där fackutbildningen spelar stor roll oeh arbetarna komma från bela landet.) De nyan tagna arbetarna äro sålunda vanligen jordbrukare eller söner till jordbrukare. Af de upplysningar, som erhållits såväl vid industriorterna som pä den omgifvande landsbygden, framgår dock tydligt, att blott jordbruksarbetares och möjligen mindre jordbrukares söner söka sig öfver till industrien. Öfvergång från hem-inansägareklassen till industrien förekommer icke. som regel, ehuruväl flerstädes bland arbetarna funnos söner också till hemmansägare.

De fabriksorter, som undersökts, äro Vänersborgs stad, Vargön i Västra Tunhems socken, Trollhättan. Lilla Edet, Alafors och S jun torp.

I *Vänersborgs* stad, där en skofabrik, en tändsticksfabrik och några tegelbruk äro de största industriella inrättningarna, rekryteras arbetarna mest från staden. Vid skofabriken antagas arbetarna vid l(i ars ålder, oeh äro dessa vanligen söner till förutvarande arbetare. En tiondel af arbetsstammen uppgafs vara f. d. jordbruksarbetare, och bland dem flera hemmansägaresöner.

Vid *Vargöns* trämassefabrik i Västra Tunhems socken anställas likaledes arbetaresöner för att fylla behofvet af nya arbetare. Där järnvägsstation en kooperativ handelsförening, i hvilken ortens jordbrukare köpt andelar.

Kooperativa handelsföreningar hade äfven bildats af arbetarne i industrisamhällena Trollhättan, Lilla Edet, Lödöse, Alafors och Surte. Särskildt föreningarna i Trollhättan, Alafors och Surte voro mycket lifskraftiga och ansågos vara de främsta affärsföretagen på resp. platser. Öfverallt utom i Lilla Edet hade konsumtionsföreningarna öppna handelsbodar.

På landsbygden i öfrigt finnas landthandlande i de större byarna. Kreditsystem föreföll råda på de flesta ställen. »Krediten är tråkig, men nödvändig.» Så vidt det framgick af de gjorda undersökningarna, användes rabattmärken blott undantagsvis. Sådana voro i bruk blott i en enda af de besökta handelsbodarna på landsbygden.

Industrien.

Industrien spelar, såsom flere gånger omnämnts, en viktig roll i det undersökta områdets ekonomi. De industriella anläggningarna hefinna sig öfver allt i god utveckling, oeh fullbordandet af kraftanläggningarna i

Trollhättan afvaktas flerstädes för att med därifrån erhållen kraft öka produktionen.

Den jämförelsevis tätt befolkade landsbygden tillgodoser i allmänhet tillräckligt behofvet af arbetskraft vid traktens fabriker. (Undantag finnas naturligtvis, särskildt i fråga om sådana industrier, där fackutbildningen spelar stor roll oeh arbetarna komma från bela landet.) De nyan tagna arbetarna äro sålunda vanligen jordbrukare eller söner till jordbrukare. Af de upplysningar, som erhållits såväl vid industriorterna som pä den omgifvande landsbygden, framgår dock tydligt, att blott jordbruksarbetares och möjligen mindre jordbrukares söner söka sig öfver till industrien. Öfvergång från hem-inansägareklassen till industrien förekommer icke. som regel, ehuruväl flerstädes bland arbetarna funnos söner också till hemmansägare.

De fabriksorter, som undersökts, äro Vänersborgs stad, Vargön i Västra Tunhems socken, Trollhättan. Lilla Edet, Alafors och S jun torp.

I *Vänersborgs* stad, där en skofabrik, en tändsticksfabrik och några tegelbruk äro de största industriella inrättningarna, rekryteras arbetarna mest från staden. Vid skofabriken antagas arbetarna vid l(i ars ålder, oeh äro dessa vanligen söner till förutvarande arbetare. En tiondel af arbetsstammen uppgafs vara f. d. jordbruksarbetare, och bland dem flera hemmansägaresöner.

Vid *Vargöns* trämassefabrik i Västra Tunhems socken anställas likaledes arbetaresöner för att fylla behofvet af nya arbetare. Där31 EMIGRAT[OXSUTREDNINGEX. R EL AG A VIK. BYGDEI7NDERSÖKKIXG AR.

räcker emellertid ieke ortenh befolkning till, utan där erhålla ofta arbetssökande 1'rån andra trakter, särskildt trän närgränsande härader i Skaraborgs län, anställning. Af arbetarna (till antalet omkring 3">0) uppgåfvos två ha förut varit hemmansägare och tre vara söner till sädana.

Till följd af hittills gällande arbe t nafta! hafva lönerna vid denna fabrik varit lägre än de vanliga vid fabriker i samma bransch. Ifrågavarande arbetsaft.nl skulle snart utgå, och det ansågs, att detta skulle medföra lönernas höjning och att det därefter skulle bli lättare att rekrytera arbetarestammen. De i trakten boende jordbrukarna framhöllo, att de hittills gällande laga lönerna vid fabriken medfört, att det ej varit sa svårt att fä arbetskrafter till jordbruket som mångenstädes i andra trakter.

(ienom fäbriksbolagets bemedling hafva dess arbetare fatt låna pengar till egna hem. 1 i~.\ arbetare uppgåfvos hafva egna byggnader, och 48 bo i bolagets. De uppförda egnahemsbyggnaderna ligga nästan allesamman pa ofri grund. K lott ett 20-tal af arbetarna hade en potatistäppa till sin stuga. K11 fatal bland arbetarna hade egen ko.

Vid Troil häl tuna fabriker visade sig i fråga om anställningen af arbetare förhållanden liknande dem i Vargön. Arbetsstyrkan rekryteras visserligen till stor del bland jordbruksarbetare, men mycket lä hcminansägaresöner finnas bland dem. Vid en af verkstäderna, där dä och da hemmansägaresöner bruka söka anställning, omtalades att de arbetssökande bruka framhålla, altgården blifvit lämnad till en äldre broder och att arbete därför måste sökas.

Ehuru Trollhättans befolk liin^ genuin inHyttning frän andra ball årligen ökas (till Trollhättan räknas här hela det blifvande stads-området, d. v. s. äfven Strömslunds oeh Skoftebyns egnahemssamhällen. som ligga utoiii Trollhättans socken), pågår äfven en rätt stark utflyttning därifrån, såväl till Amerika som till andra orter i Sverige. särskildt Göteborg. Inflyttningen beror helt naturligt pä det är för ar ökade behofvet af arbetare för verkstäderna. Pa sista året hafva också inverkat kommunens dräneringsarbeten samt statens kraftstationsbyggen. Utflyttningen utgöres till största delen af arbetaredöttrar, som ge sig ut lor att söka plats som tjenarinnor, hvilket de ej gärna vilja vara annat än i Göteborg.

I"olkomsät.tningen måste sålunda anses vara särskildt lillig. I le höga arbetspriserna pä orten bidraga i hög grad att locka den kringliggande landsbygdens befolkning dit. För jordbruket i denna landsbygd är detfa till storskada, i det att jordbruksarbetet mångenstädes måste stå tillbaka af brist pä arbetskrafter. A andra sidan har detta haft till följd, att jordbrukarna tvingats att. bättre använda de arbetskrafter, som ännu sta till buds; strömningen tillii. v.'iNK, flundre, bjarke oc1i ale härader.

industrien liar nog också bidragit till att göra förhållandena bättre lör de kvarvarande jordbruksarbetarna, särskildt statarna,

Trollhättans industri utgöres framförallt af de båda stora verkstäderna Nydqvist & Holms verkstad ocli (Jullöfors bruk. Dessa sysselsätta resp. 1,100 och 600 arbetare. Af fabriker af betydenhet nnnas för öfrigt: ett pappersbruk med 70 arbetare, ett oljeslageri, ett elektriskt smältverk för zink samt en kakelfabrik, hvardera sysselsättande 30 à 10 arbetare. Af samhällets 2,000 industriarbetare kan pa grund af ä fabrikerna erhållna uppgifter nära hälften, eller ungefär •"'(), anses vara Iran andra trakter infivtta.dejordbruksarbetare. Om tör det återstående tusentalet arbetare förutsattes samma proportion, s°m uppgifvits från Nydqvist. A. Holms verkstad, skulle ungefär 150 kunna antagas hafva varit yrkes- eller industriarbetare frän annat '•all. De återstående *50 arbetarna kunna antagas vara söner till förutvarande arbetare i Trollhättan. Af bela arbetarestammen vid de nämnda verkstäderna uppgåfvos blott ett 10-tal vara hemmans-ägaresöner. Äfven om denna siffra är för lag, visar den dock riktigheten af det ofvan gjorda uttalandet angaende hem mansägare-söners obenägenhet att taga anställning som industriarbetare. I en al verkstäderna uppgåfvos de arbetare, som förr sysslat med jordbruk, mest användas vid s. k. utarbeten, medan för de viktigaste arbetena användas de, som allt sedan unga ar (I I är) varit i verkstadens tjänst. Dessa arbetare uppgåfvos i de Hesta fall vara söner till förutvarande arbetare vid samma verkstad.

För kvinnlig arbetskraft linnes ingen industri annat än en halni-hylseläbrik med K arbeterskor; samma antal sysselsättes af pappersbruket. De flesta af arbetarnas döttrar stanna kvar i hemmen utan att där vara till någon särskild nytta. Pä grund af den anda, som rader bland samhällets kvinnliga befolkning, att döma af mänga samstämmiga vittnesbörd, skulle det därför vara af stor betydelse, °m en »komplementär industri kunde komma till stånd i Trollhättan. En sådan skulle möjligtvis i någon mån hindra det upplysningsarbete, som tagit sig uttryck i skolkök o. d., men skulle helt säkert genom att motverka den nuvarande sysslolösheten vara till stor nytta.

Arbetarnas löner hafva pa det hela taget varit laga (à verkstaden medeltimpris 28 öre t. ex.), sa att inkomsterna hafva nog för mangen endast nätt oeh jämt räckt till. Den af arbetarna vid kraftstationsbygget igångsatta lönerörelsen kommer antagligen att medföra en höjning äfven för ortens fabriksarbetare. Oaktadt de ekonomiska svårigheter, som arbetarna dragits med, har dock en bel mängd af dem kunnat afhjälpa den i samhället rådande bostadsnöden genom att uppföra eget hus eller ingå i en bostadsförening.56 emigrationsutredningen. bilaga viii. bygdeundersökning ak.

Utom i Trollhättans samhälle, som upptager hela socknen wied samma namn, är ortens arbetarebefolkning koncentrerad i de tva egnahemssamhällena Strömslund och Skoftebyn. belägna det förra i Yassända-Nagliims, det senare i (Tärdhems socken. Uppkomsten af det torra samhället daterar sig. såsom ofvan omtalats, från år 1X89, då -Kung Oskars bro» öfver Göta älf blef färdig. Ur en af ägaren till egendomen Strömsberg, pä hvilken samhället blifvit anlagdt, utgifven beskrifning samt af å platsen erhållna upplysningar framgick följande. I Strömslund hafva en del arbetare egna tomter, medan andra erlägga tomtören till jordägaren. De flesta boningshusen äro envåningshus med tre lägenheter, hvar och en bestående af rum och kök. Några egna hem i egentlig bemärkelse äro således husen i Strömslnnd i allmänhet icke. Det använda byggnadssättet har betingats af nödvändigheten för de byggande arbetarna att genom uthyrning af en del al' lägenheten fa hjälp att betala ränta och amortering. En lägenhet om ett rum och kök uppgafs sommaren 1907 i Strömslnnd betinga ett pris af 80 kr. I >e uppförda busen beräknas i den ofvan anförda beskrifningen hafva ett försäljningsvärde af 1,400—3,600 kr. (ett hus med tre lägenheter upptages till 3,000 kr.). Husägarna i Strömslnnd ha i allmänhet i Trollhättans sparbank erhållit lån mot inteckning eller borgen (ofta af arbetsgifvåren), och genom särskilda anordningar har det åstadkommits, att länen kunnat få en amorteringstid af 20 är.

I Skoftebyns egnahemssamhälle äro byggnaderna i allmänhet mycket mindre än i Strömslund och innehålla vanligen blott rum och kök. Hela samhället ligger pä tvä hemman i Gärdhems socken, men ännu sommaren '1907 var icke en enda tomt såld. För tomterna betalas penningarrende. Försök att bestämma dagsverken som arrende hade mast öfvergifvas. Medel till uppförande af husen, som förr brukade kosta l,10(i kr. men numera stigit till

1,500 kr., hafva erhållits genom lån, för hvilka arbetsgif våren gått i borgen. Ägarna at' hus i Skoftebyn voro mycket nöjda med sina smn bus och täppor. Flere exempel funnos på att i samhället fader och flera söner samtidigt voro husägare. Gatureglering ocb dränering voro ännu icke genomförda, men ansågos af jordägaren icke skola medföra några svårigheter just därigenom, att albi de uppförda byggnaderna ligga på ofri grund. Sftsom särskildt anmärkningsvärdt framhölls, att socknen icke behöft ikläda sig några kostnader för ordningens upprätthållande i Skoftebyn, och ansågs samhället i detta afseende stå framom Strömslund. Invanareantalet i Strömslnnd utgör något mer än 2 tusen personer, i Skoftebyn omkr. 1,200 personer. Båda samhällena äro afsedda att införlifvas med Trollhättan, då denna blir stad. Skoftebyns inkorporering var från början ej ifrågasatt. Konungens Befallningshafvande bar framställt kraf därpå, under5. vax k, flundre, b.tä1uce och ale häkadkk.

framhållande af svårigheten att öfvervaka sundhets förhållanden o. d. på platsen.

1 Flundre härads fabriker har arbetsstyrkan ända till pä senaste tiden utgjorts af på orten uppfödda personer. Vid Sj un torps spinneri är blott en tredjedel af den till omkring iiliO personer uppgående arbetsstyrkan manlig. Äfven vid Sjuntorp gäller det, att hemmansägarnas familjer endast undantagsvis söka arbete vid fabriken. An ställningen sker medan barnen äro små; vanliga förhållandet är, att föräldrarna äro förut anställda vid fabriken.

Vid Lilla Edets pappersbruk, med 50(i arbetare, äro anställda ett »|sevärdt stort antal hemmansägaresöner, nämligen omkring 50. Lönerna vid detta pappersbruk uppgåfvos öfverstiga de vanliga, och häl 'i kan anledningen sökas till att antalet arbetssökande blifvit sa stort. Detta har i sin tur haft till följd, att hemmansägarna mäs1 införa löner för sina pä gårdarna arbetande söner för att förmå dem att stanna hemma. I närheten af Lilla Edet har nyligen anlagts ännu en trämassefabrik. Denna har vid byggnaden användt folk från orten. Arbetarstammen har kommit frän Dalarna och Värmland.

I Flundre härad finnas vid Göta älf flera stora tegelbruk. Genom sina höga arbetslöner konkurrera de med jordbruket i fråga om fillfälli ga arbetskrafter för sommaren. Vid tegelbruken finnes dels ett mindre antal fasta arbetare, dels arbetare som äro bosatta på annat häll och i sinn hemsocknar ofta ha eget jordbruk.

1 Ale härad är, såsom nämndt, rätt vanligt, att hemmansägare behöfva bifförtjänster för att reda sig. Det. framgick också af de Erhållna uppgifterna, att ägare af mindre heminan och deras söner "tta nog söka arbete vid varfven. Jordbruket skötes samtidigt, «ch härför få arbetarna ledighet från varfsarbetet. I häradet ha flera nva fabriker uppsatts på senare år. Vid dessas förseende med arbetare har delvis folk frän annat häll fått anställning. Vid Surte glasbruk uppgåfvos blott 4 "= vara söner till jordbruksarbetare. Rekryteringen af arbetsstyrkan sker här vanligen genom att förutvarande arbetares söner bli anställda vid unga är. Ungefär 1 to at' •le anställda pojkarna (i allt omkring 70) uppgåfvos vara jordbrukaresöner.

I Bjärke härad är industrien föga utvecklad; de förnämsta industriella anläggningarna äro ett par angsägar samt några kvarnar. De sistnämnda, som till största delen äro väderkvarnar, äro för häradet särskildt, utmärkande. Förr fanns i Stora Mellby och (ieneved hundratals smärre väderkvarnar. Många af dessa äro nu nedrifna, neil ännu tinnes ett rätt stort antal i behåll.

Med vattenkraft drifna kvarnar äro spridda öfver bela det undersökta området. Den största är Önafors kvarn i Vassända-Nag-lums socken, belägen i närheten af Vargöns fabriker. I denna kvarn38 K.MIUKATlONSt TKKDN[NGKN. lilLAOA VIII. ItrøJJl:I'NDKKSÖKNIN' 0 AR.

förmales årligen mellan •'> och -1 tusen ton spannmål, mest hveteæli råg. Hvete importeras till största delen, men råg och hafre lämnas af ortens jordbrukare i tillräcklig mängd. Mjölet köres in till Vit iiershorg oeh försändes därifrån till Göteborg eller Värmland.

Af den gifna redogörelsen för industrien i de fyra härad, som det här är (ragu om. framgår, att förutsättningarna för densamma äro tillgången till vattenkraft samt de goda kommunikationerna. Med undantag för tegelindustrien förefinnes däremot icke råmaterial för industriprodukterna. Trämasseläbrikerna fä endast undantagsvis sitt virkes behof tillgodosedf från de närmast belägna trakterna, utan pappersved för fabrikernas behof fraktas i pråmar hufvudsakligen från Värmland. Vattenfallen i Göta älf skapade redan tidigt industriella anläggningar, såsom

kvarnar och sågverk i Trollhättan och Lilla Edet. och där dessa gamla anläggningar funnits, hafva de nn i gäng varande mekaniska verkstäderna oeh trämassefabrikerna uppstått. Vid ile flesta fabriker uppgafs den iorsta arbetsstyrkan hafva bestått af arbetare hvilka förut arbetat pa de gamla verk, som fått lämna rum för den nya fabriken. Vid nyanläggning af fabriker har på grund häraf i flera fall ingen större inflyttning af arbetare från annat hall behöft äga rum, och de gamla verkens nedläggning har ej heller behöft åstadkomma någon utflyttning i större skala. I en socken i Ale härad hade t. ex. för sex är sedan vid ett varf anlagts mekanisk verkstad för byggande af järnfartyg i stället för fartyg af trä. Frän ett varf i närheten hade dä anställts 30 it 4" nya arbetare, och ett ungefär lika stort antal af de förutvarande träarbe-tarna vid varfvet togo anställning som mekaniska arbetare. Om däremot en fullständigt ny industri startas pa en plats, och den nya industrien behöfver yrkesskickliga arbetare, höjes ortens befolkningssiffra pa en gang genom inflyttning af ett större antal arbetare-familjer. S;i väntades blifva fallet i Starrkärrs socken, där en cellulosa-si I kesfabri k höll pa att anläggas a en fastighet invid Nnls station, som förut tillhört det för ett par ar sedan nedlagda Nols glasbruk. Nedläggandet., som skedde genom en öfverenskommelse inom glasindustrien, föreföll icke hafva åstadkommit någon större minskning i socknens befolkningssiffra. I (en torde dock hafva betydt rätt mycket för socknen i ekonomiskt afseende, och det klagades öfver att kommunens rostlängd a uppbördsmedel blifvit stor.

Industriens utvecklingsmöjligheter förklarades öfverallt vara i hög grad beroende af. huruvida trygghet i arbetsförhållandena kan uppnäs eller ej. Fackföreningsrörelsen hade vunnit insteg vid alla de industriorter, för hvilka här redogjorts. I'a inånga ställen voro fackföreningarna nybildade, och de gällande arbetsaftalen voro flerstädes ingångna före fackföreningarnas bildande. Vid tiden för verkställandet af ifrågavarande undersökningar voro ännu goda kon-5. väx k, fi.rximk, bjärke och ale härader.

junkturer rådande i flertalet af de industrier, som iiro företrädda i dessa trakter. Det var egentligen endast tegelindustrien, som föreföll arbeta under ekonomiska svårigheter. Detta gällde särskildt de nedanför Trollhättan belägna tegelbruken, som förfärdiga tegel för Göte borgs behof. På grund af konkurrens med norskt tegel voro tegel prisen där fortfarande låga. oaktadt den n vinförda tegeltullen. Den norska konkurrensen sammanhänger med den ölVerproduktion al tegel, som blifvit följden al' byggnadskrisen i Kristiania för några ar sedan. Innevarande är hafva Hera af de ifrågavarande tegelbruken vid Göta älf ieke varit i gång på hela sommaren. Tegelbruken 1 Vänersborgs närhet, som afyttra sitt tegel till städerna kring Vänern, föreföllo arbeta under gynnsamma omständigheter och kunna betinga högre pris för sin produktion.

Industriens förläggande till landsbygden har medfört, att landsbygdens befolkning lättare drages till densamma. Men anställning vid industrien behöfver ieke betyda, att jordbruket fullkomligt öfver-ges. Det var rätt vanligt bland mindre jordbrukare, att någon af familjemedlemmarna arbetade vid fabrik för att skaffa kontanter till hushållet. Många arbetare ha kvar litet jordbruk fortfarande, och det föreföll på flera ställen ieke vara någon svårighet för arbetarna att fä ledighet för detsammas skötande. I Trollhättan påpekades, att införande af K.timmars arbetsdag skulle medföra, att arbetarna skulle kunna bosätta sig ännu längre bort från Trollhättan än nu, da ungefär 1 i mil utgjorde det största afstånd, pä hvilket någon arbetare bodde, som gick hem dagligen. Att arbetarna lin på långa afstånd och i andra socknar än där arbetet försiggår, förekom pa Hera ställen. Koncentrering till arbetaresamhällen liar således icke ännu genomförts fullständigt.

Denna växelverkan mellan landsbygden och industriplatserna "idrager belt säkert att utjämna motsatserna mellan industriarbetarna och jordbrukarna. De sistnämnda klaga visserligen ofta öfver indu-srtiens absorberande af arbetskrafterna. De tycktes dock vara öf-vertygade om, att industriens utveckling var villkoret föl att en större befolkning än nu skall kunna födas inom landet. De som "•est satte i fråga industriens betydelse för landet voro tydligen herrgård säga rna. Industriens förläggande till landsbygden medför °n viss ojämnhet, i beskattningen, da industriarbetare och förmän kunna få betala mycket större skatter än en hemmansägare, som at' *in gård kanske har större inkomster. Sämjan mellan arbetare oeh jordbrukare föreföll dock vara rätt god. Det omtalades, att arbetare flerstädes insatts i kommunala nämnder ocb därigenom fått tillfälle sätta sig in i skattebehofven.

Den ifrågavarande trakten kan med fullt skäl antagas i framtiden bli Sveriges förnämsta industridistrikt, sedan

garna i Trollhättan blifvit färdiga. Men om fabrikerna komma att såsom nu mest förläggas till Trollhättan, föreföll vara ovisst, da fabrikerna där måste betala slusspengar oeh fabrikaten därigenom fördyras. Flera personer ansågo Lilla Edet skola i framtiden bli sätet för större delen af den industri, som kominer att drifvas genom Trollhättefallens kraft.

Af den till 1908 ars riksdag framlagda kungl, propositionen om statsinköp af Vargöns och Lilla Kdets vattenfall framgår, att år 19011 beräknas 28,500 elektriska hästkrafter vara i användning, och det är med anledning af det ökade behofvet af kraft till uthyrning som de nya anslagskrafven göras. Lämpliga tomter till fabriksanläggningar finnas å det s. k. Stal lbaekaområdet. Som de underhandlingar, som förts mellan kraftspekulanter och kanalverket, varit af konfidentiell natur, var det omöjligt att erhålla uppgifter för att bedöma, hur stor ökad arbetsstyrka skulle behöfvas i Trollhättan för framtiden. Det föreföll dock, som om det. för nya fabriksanläggningar afsedda Stallbackaområdet till en början ej skulle bli sätet för industrier kräfvande någon synnerligen stor arbetsstyrka.

1 Trollhättan funnos redan många småabonnenter pä elektrisk kraft, som erhölls från de redan färdiga mindre kraftstationerna a Önan och Östra Malgön. Allmänt uttalades belåtenhet öfver denna kraftkälla. Mänga abonnenter af mindre kraftbelopp ansågo dock kraften bli dyr. Men man hade hopp om, att arrendeprisen snart skulle sänkas.

Det fanns dock abonnenter, som ej voro missbelåtna med det pris de betalt för kraften. Möjligt är emellertid, att priset för kraft vid förnyelse af kontrakten kommer att böjas för vissa af dessa kraftafnämare. Orsaken till ojämnheten i arrendevillkoren var den, att kraft utarrenderats både af kommunen och af staten. Kommunen, som numera ensam utarrenderar kraft åt smaabonnenter, har hyrt kraft frän staten på sådana villkor, att dess pris måste blifva tämligen högt vid distributionen till sådana abonnenter (charkuterihand-lande, mejerier o. d.), som ej behöfva större kraftbelopp. Sedan kommunen fått sitt pris sänkt, skulle dess utarrenderingspris minskas.

Afnämarna af större kraftbelopp voro ännu mycket fä i Trollhättans samhälle. Större delen af den vid de båda i gång varande kraftstationerna genererade energien levereras till platser utom Trollhättan. Sommaren 1907 var under anläggning ledning till Sjuntorps fabriker, som kontrakterat om en kraftleverans af intill 300 kilowatt. I Vänersborg erhölls kraft frän Trollhättan genom Aktie-bulaget Skandinaviska Elektricitetsverket, som uf staten hyrt omkr. 1.000 hästkrafter och till Vänersborg levererar 300 hkr. De villkor, pn hvilka kraft där erhölls, ansågos förmånliga. I allmänhet gällerdock, att kraften ännu funnits att tillgå så kort tid, att några slutsatser angående lämpligheten af att använda hyrd elektrisk kraft oj gjorts af fabrikerna. Den i Ale härad under anläggning varande konstsilkesfabriken skulle drifvas med ångkraft, som i fabriken kunde framställas lika billigt som om kraften hyrdes från Trollhättan, och ändå skulle på köpet erhållas all för fabrikationen erforderlig värme.

Ur berättelsen för år 1SI07 angående Trollhätte kanal och vattenverk inhämtas, att aftal inmatts om leverans af kraft till Skara och Håkantorp samt Göteborg. De härtill behöfliga energimängderna skola erhållas frän en provisorisk station vid Olidehålan, hvars byggande betingats af möjligheten att fa kraftleverans till Västergötland, om energi kunde lämnas redan i början af är 1908. Enligt berättelsen voro vid 1907 års slut leveransaftal träffade för 18,673 kil. »watt från det stora kraftverket. Lägges härtill den energimängd, som lämnas af de båda mindre kraftstationerna, fäs omkr. 20,000 kilowatt abonnerade, motsvarande ungefär en tredjedel af den energi, som till en början är afsedd att uttagas från Trollhättefallen. Härtill kommer statsbanornas behof af kraft. Trollhättefallens energi kommer sålunda at.t i stor omfattning ledas bort till platser utom Trollhättan, och härigenom erhålles en bekräftelse pä de af Troll-hättebor uttalade åsikterna om att kraftstationens anläggning oj kommer att i någon afsevärd män öka Trollhättans folkmängd.

***

Försök gjordes att utröna om i handeln tillgängliga industrivaror voro af svenskt eller utländskt fabrikat. Af handlandena svarades i allmänhet att öfvervägande svenska varor såldes. Viktiga undantag föreföllo endast

kläder och åkerbruksredskap vara. Men dä al svenska grossörer både svenska och utländska varor tillhandahållas, var det ofta omöjligt för handlanden att afgöra, om varorna voro svenska eller utländska. Någon gäng förekom, att en handlande af princip endast förde svenska varor. Beträffande df använda åkerbruksmaskinerna kunde det tydligt märkas, att det nästan uteslutande beror af handlandena, om amerikanska eller svenska, maskiner skola säl jas. I trakter där handlandena vinnlägga sig om att sälja svenska maskiner, komma sädana också till användning i den kringliggande bygdén. Så var det i Flundre härad, där inköp göras i Lilla Edet. och i den del af Väne härad, som har Grästorp till affärsplats.

Slutord.

I let är redan i inledningen framhållet, att dt- här heta tullade häraderna af Älfsborgs län ej höra till dettas egentliga emigrations bygder. Att i detalj undersöka befolkningens uppfattning af anledningarna till den förefintliga utvandringen ingick därför ej i planen för undersökningen. Under arbetets lopp inhämtades dock åtskilligt om den allmänna meningen om anledningen till utvandringen. T)et framgick först oeh främst, att det i de trakter, där utvandring förekommer i större utsträckning, är en allmän föreställning, att värnplikten är den enda egentliga utvandringsorsaken. I'et är också tydligt, att, den spelar in, dä beslut att utvandra fattas. Motviljan mot värnplikten är ett led i den vanliga motviljan mot att uträtta något för det allmänna titan kontant betalning. Det som särskildt gjort värnplikten impopulär, föreföll vara de sjukdomsfall, som träffat beväringar under tjänstgöringstiden. Allmänt ansågs träningen vara utan nytta, da den ej kan »sitta i någon längre tid. Tydligt är, att upplysning ont betydelsen af kroppens träning är af behofvet påkallad. Ingenstädes beaktades, att träningen a lägerplatserna medför, att landet åtminstone någon del af året äger en öfvad här.

En minst lika viktig utvandringsorsak som värnplikten är den attraktion, som utöfvas at' anhöriga i Amerika. Att sa är fallet, framgår af hvad som förut angifvits på tal om utvandringen frän vissa särskildt hemsökta trakter, och i Ale härad, som har mycket obetydlig utvandring, framhölls det rent af. att inga där hade släktingar i Amerika, och därför är det ingen som far dit.

Det uppgafs någon gäng förekomma, att svensk amerikaner pä besök haft avanee pa emigrantbil jettel- och därför lagt an på att förmå bekanta att utvandra. Någon egentlig emigräntvärfvare tycktes man emellertid icke någonstädes hafva hört talas om. I Ale härad hade sommaren 1907 mormoner varit synliga, och äfven i Trollhättan talades om, att sadana drifvit propaganda. Denna sker emellertid öfverallt i sådan hemlighet, att det var omöjligt få några upplysningar, om flen ledt till något resultat.

Uti sträfvan efter att pa landsbygden skaffa egna hem föreföll ofta företinnu-. Med statens egnahemslån uttalades dock öfverallt stort missnöje, pa grund af den mangfald bestämmelser som vidlåda desamma och som äro en nödvändig följd däraf, att hushållningssällskapet ej äger några medel att. riskera. I)à industriarbetare ej ifrågakomma vid utdelningen af lån i dessa trakter, följeratt egnahemslånen ej spelat någon roll vid bildande af de egnahemssamhäl-len, som uppstått. I Trollhättan har emellertid staten anordnat ett. egnahemsområde, fran hvilket tomtförsäljning redan tillit sin början oeh för hvars tomter byggnadslån kunna erhållas af statsmedel.Under år l907 hade 30 tomter sålts å ifrågavarande område. Byggnadskostnaderna ansågos emellertid bli större än i Skoftebyn oeh Strömslnnd.

*

Sammanfattar man de resultat, till hvilka vi kommit med afseende å den först uppställda frågan: hvarför å en stor del af dessa trakter folkförlusten varit mindre än mångenstädes annars, så synes oss svaret blifva: att dessa trakter äro säte för en uppblomstrande *industri.* Och man får bekräftelse därå, att endast på *denna* väg det framtida Sverige skall blifva i stånd att uppbära samma folkökning som i andra länder betraktas såsom den normala. I den mån undersökningarna framskredo stadgade sig emellertid den öfvertygelsen, att utvandringens ringa omfattning på många ställen äfven hade sin grund i befolkningens arbetsamhet och förnöjsamhet. Man *försöker* åtminstone

taga sig fram i det egna landet.

*

EMIGRATIONSUTREDNINGENS

BYGDEUNDERSÖKNINGAR

ÖLAND

AF

HELGE NELSON

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1909

Efterföljande studie öfver den öländska emigrationen grundar S1g främst på muntliga upplysningar, som i alla delar af ön inhämtats hos personer i skilda samhällsklasser och åldrar. En del de skrifvelser, som från ämbetsmän och kommunala förtroendemän insändt» till Officiella Emigrationsutredningen med utlåtande °m utvandringen och ortsförhållanden i allmänhet, har genomgåtts Wh befunnits innehålla notiser af värde. Personlig kännedom bar 1 någon män kunnat fullständiga de pä muntlig eller skriftlig väg lämnade upplysningarna.

För den historiska öfversikten ligga till grund Abstrands, Ahhjvists och Engströms arbeten öfver Öland, landshöfdingeämbe-tenas — för Öland och Kalmar län — berättelser från och med l822 samt i mindre utsträckning andra tryckta arbeten, arkivstudier och muntliga upplysningar. För öfrigt har utnyttjats den officiella statistiken, de geologiska kartbladsbeskrifningarna etc.

Den åtföljande orienterande kartskissens lilla skala bar blott i grofva drag tillåtit ett, återgifvande af skogs- och alvarmark, hvilka inlagts efter topografiska och geologiska kartorna. Af de pä kartan "tsatfa järnvägslinjerna är endast Borgholm—Böda under trafik (sedan år 1906). .järnvägen på södra och mellersta Öland öppnas för trafik instundande höst (1909).

Öfverallt ha begärda upplysningar välvilligt lämnats, och i några fall ha ämbetsmän och andra på det mest förekommande sätt gjort sig besvär med direkta skriftliga meddelanden. Till min vän direktör G. R. Beronius står jag i förbindelse för upplysningar i fackfrågor på jordbrukets område.

Inledning.

j 1880 hade Öland öfver 38,000 invånare, år 1907 icke 29,000. och i Ölandsbyarna unga män med kraftiga armar om arbete

"r®d, nu ser man, dä färden för en fram mellan bygatans ladu-gai längor, barnaansikten titta fram ur de kringbyggda gårdarnas °rsportar, en gubbe eller gumma ger en sin vänliga nick, men * förunderligt sällan möter man någon fullvuxen ung man eller nnia. i)ar ft)rr funn08 tio stycken tjugnåringar till hjälp vid

plogen eller i skördetiden, fiuns nu i många ölandsbyar icke en. Men på mindre än tre decennier hafva 12,000 unga män och kvinnor lämnat sin ö för att bryta sig väg i de stora framtidsinöj 1 igheternas land på andra sidan oceanen. Ej en fjärdedel af dem har vändt åter, de andra hafva stannat därute, till lycka eller olycka för dem själfva, men de allra flesta till gagn för det nya fäderneslandet och obotlig förlust för det gamla. Och alltjämt väller utvand-rarströmmen bred och så godt som oförminskad från ön. Emigrationen har blifvit en institution i öländningens lif, ett led i hans uppfostran och vägen till ekonomiskt oberoende, vistelsen i Amerika den hund-årens öfvergångsperiod i hans lif, efter hvilken ban sedan vill vända åter till sin ö för att njuta en mindre sträfsain tillvaro. Kan man skönja en' obetydlig minskning i emigrationens storlek, så är det ingalunda relativt. 1 förhållande till den decimerade folkmängden är den lika stark, ja starkare än förr. Det är blott färre som kunna utvandra.

Söker man fatta de drifvande krafterna till detta ständiga blodflöde och orsakerna till, att emigrationen frän Öland i förhållande till öns folkmängd och resurser nått en storlek, hvartill blott någon enstaka motsvarighet kan

ÖLAND

iü Alvar.

M Skog

Järnväg6. ÖLAND. INLEDNING.

5

uppletas inom de af utvandringen mest härjade trakterna i vårt land, måste man komma ihåg, att de för kela vårt land allmänt verkande orsakerna till utvandringen här fått sin speciella kaft och karaktär genom de mänga säregna drag i naturförhållanden, näringslif och odling, som gifvit ön individuell karaktär. Landskapets '»natur och läge något om sidan af de starkast pulserande sam-hällsåd roma ha satt djupa spår i dess kulturella och materiella utveckling.

Denna kalkklippa har sålunda haft en kulturutveckling, som ej 1 så fä punkter gått sin egen väg och blott i långsamt tempo sökt följa fastlandets efter. Så ser man öfverallt de monotona stengär-desgårdarnas raka linjer åtskilja de små splittrade jordägorna, ännu ej som på fastlandet sammanförda till stora samlade enheter; de på fastlandet utflyttade och sprängda byarna finnas här i sin typiska gestalt med bygatan strykande fram melian ändlösa gråröda ladugårdslängor; industrien har blott i obetydlig grad vunnit fast fot på ön; det andliga och sociala intresset är ännu endast i vaknandets timma.

Man blir visserligen varse att ön är så stor, att den ej får skäras öfver en kam; man märker hur västkustens närhet till och lättare förbindelse med fastlandet skapat ett materiellt välstånd öfverlägset norra och östra Ölands, och man får tillfälle att mer än en gång förvåna sig öfver en inre isolering, som tillåtit större kulturella •skiljaktigheter än man inom öns begränsade område väntat finna. Men ett ensartadt näringslif med jordbruket som ensam dominerande hufvudnäring, likartad andlig utveckling och folklynne sätta sitt enhetsmärke på öländsk odling.

Kanske ön genom sitt typiska och åt ett håll koncentrerade näringslif ej erbjuder samma omväxling som områden med mångsidigare utveckladt ekonomiskt lif vid undersökningen af ett spörsmål, som i likhet med emigrationen sträcker sina orsaker och verkningar till de flesta områden af materiell kultur. I stället torde densamma i skarp relief kunna visa emigrationens gång inom ett typiskt landtbruhsområde, som i följd af sitt isolerade läge och efterblifven ekonomisk utveckling, befolkningens lynnesart och ännu a'idra medverkande omständigheter i ovanligt hög grad fallit offer för dess härjningar.

I främsta rummet har här som annorstädes i vårt lund utvandringsfrågan varit en brödfråga. En framställning af emigrationens orsaker blir därför till väsentlig del en skildring af näringslifvets, speciellt jordbrukets, ställning och utveckling under 1800-talets sista årtionden pa Öland. Men en dylik måste åter hvila på en kunskap °m öns naturliga resurser, desto mer nödvändig, som densamma härutinnan ej uppvisar aualoga förhållanden med de

sedvanliga å fastlandet. jag vill därför först ge en skiss af öns natur och jordmånför så vidt de äro af ekonomisk betydelse och af vikt för ämnet, men skall dessförinnan till orientering omnämna öns adminstrativa indelning.

«

Öland indelas i tvenne tingslag (mot): det norra,omfattande Åkerbo, Slättbo och Runstens härader, och det södra, som innesluter Möckleby, Algutsrums och Gräsgårds härader. Namnen på öns 33 socknar återfinnas på den lilla kartskissen öfver Öland sid. 4. Utom dessa socknar finnes en stad, Borgholm, och köpingen Mörbylånga. Areal och folkmängd pa socknar och kommuner återfinnas i Tabell 1, till hvilken läsaren hänvisas.

I det följande förstås med »norra Öland» den smala del af ön, som ligger norr om Borgholms stad. »Mellersta Öland» omfattar socknarna söder härom ned till den stora alvaren i söder (således t. o. m. Torslunda och Gårdby socknar), medan »södra Öland» täckes af alvarsocknarna. Denna indelning har ett visst berättigande ur synpunkten att densamma i någon mån äfven skiljer områden af olika natur och kulturell prägel ifrån hvarandra. A andra sidan existerar en ofta skarpare motsättning mellan östra och västra Öland i dess södra och mellersta del, hvadan de nämnda beteckningarna väsentligen blott ha ett praktiskt syfte.

Naturförhållanden och jordmån.

Längs med Smålandskusten sträcker sig ön öfver 137 kilometers längd. Arealen är 1,346 kv.-km., hvadan bredden i allmänhet är ringa — i öns bredare del söder om Borgholm c:a 15 km., men norr därom i genomsnitt blott hälften sä bred. Afståndet till fastlandet är minst från öns mellersta delar — mellan Färjestaden och Kalmar 6 km., mellan Refsndden och St, Rör 3-5 km. — och tillväxer i den mån man aflägsnar sig åt nord- eller sydspetsen, sä att frän Ölands norra udde rakt öfver till fastlandet breder sig en vattenyta på 4 nymil.

Redan i öns läge och långsmala form har legat yttre hinder för en lifligare inre kommunikation ölänningarna emellan. Nästan öfverallt har fastlandet synts på nära håll, ej längre bort än att man med små båtar vågat sig öfver till dess städer och marknadsplatser, och först pa senare tid har genom förbättrande af kommunikationerna och skapandet af Ölands norra järnväg tagits det första viktiga steg till sammanknytande af öns olika delar, soin till fullo skall möjliggöras genom de järnvägslinjer, soin frän och med 1909 förena Ölands nordligaste socknar med dess sydligaste. Dessa hittills så6. ÖLAND. NATURFÖRHÅLLANDEN OCH JORDMÅN. 7

Till). 1. Areal ocli folkmängd i Ölands socknar.

Socknar och härader.

Areal

Kvkm. (land och vatten).

Af arealen land utgjorde i V:

Odlade jorden. Naturl. s.

______ nnjjen,

1805 i 1905. 1905. 1Vm

Folkmängd.

1805.

1866.

1880.

1907.

P/?1?-............124-40 8-4 14-11 30 48-3 1,182 2,137 2,194 1,605

............66-40 8-2 45.', 7-1 7-8 1,289 2.770 2.865 2,087

SÄUa...........26*28 7-4 31 2 11-4 Oo 524 903 981 > 824

iersuäa'1..........49 08 8 » 282 , 8 2 O» 910 1,732 1.876; 1.644

*uru')............42 t:. 5-8 31 2 9-1 0 " 520 942| 1.017 986

Åkcrho härad 808 01 6 o 201; 0 3 21 2 4,425 8.484 8,038 7.146

..............32-50 4<1 33-8 13-8 00 636 928 967 712,'

frf'.y............11-70 17-5 42-8 6-0 (l-o 264 483 382 251

Gärdslösa . . . 51 16-3 42 t 7-s 2-8 1,317 1,853 1,860 1,248

"redsütra..........27 -iio 14» 4.30 67 0'0 625 1,042 969 660!

j^nnglöt..........31-03 lt-9 36-t 150 00 480 663 660 47*

dunsten..........4502 l.-t-n 35-u IQ-:. O" 845i 1,276| 1.285 90!)

Runstens härad 200 :u 18 o 884 10 1 0 7 4.067 6.195 6,123 4,248

Alböke............4178 3(i 275 lo Oo 450: 880 910 596

b°P*ng............4812 11 t 69-6 4-2 6-3 1,142 1,715 1,714 1,437

Keppllngo 43-11 l-lli 27"8 llo 2'!) 803 1.284 1,210 850

H0s«ruiu..........40-10 19-7 35" 6". 17r. 894 1,1461 1.086; 713

Slättbo härad 17314 12 3 38 I 5 7 «•:, 8,289 5.035 4,020 3,596

| ^"rra Möckleby . 35 79 9 0 317 87 0 2 0 746 1,097 1,127 755

I Sandby...........43 H5 61 17 9 4-2 0 0 4H3 712 718! 461

..........19-8!) 7-4 33-0 14 a 3-4 377 582 5561 369,

"ultcrstad . . 52 01 8-8 19o l f» O-o 644, 1,278 1.207 81S

tenäsa..........4370 10) 22o 3-o Oo 60(>| 886; 852! 559

Möckleby härad 195 lo 82 882 8 1 0-8 2.856 4.55»| 4.460 2,062

'»jömminge . . . . 4039 6» 26i; 11 1 0-9 737 1,177 1.141 884

Algutsrum . . 36-73 6-5 34-2 16-3 13-iS 768 1,096 1.200 861

torslunda .... 55 98 10 0 34s 15"2 12'ä 1.115 2,174 1,980 1,286

i ;jVBni" • :!i»-8n i;-1 2I.-2 7-0 O-o 646 700 783 492

Jlorbylänga=) . . 28-99 8-2 37 2 7-H 0-y 562 900 1.109 865

* " klebv..........37- n; ti l 22-3 I c 4n 579, 826 871 612

Algnternmg härad 230 85 " I 20o 10 i 7« 4,597 6,873 7,084 4.040

| J>wtlösa..........66-.H 12 1 29 1 8-3 1-8 891 1,156 1,152 899

2sMa Möckleby. 86-76 fra 20 3 5 8 IM 509 1.149 1.068 1,432

Smedby . ; gH is 80 23 1 69 0-2 1147 61'.) 691 391

i entllnge..........2109 8-3 29-li 1* ()•« 373 657 646 468

24 16 6-2 252 28-0 10-5 391 613 628 441

Gräsgård. . 34 1:J «),! :ßo 9o 0-3 670 955 981 630

Segerstad. ... 3412 4 s i.'1-l 1IV3 ! ll o 405 617 57-1 853

Gräsgärds härad 28187 8 :1 26 :. 9-8 1-ti 8,580 5.766 5,040 4,617

Borgholms stad . . 0-62 • - - 1 - 773 fnit» l,14lj

öl«*<l......1,345 (10 8-8 20-ii 8-4 7-5 22,820 87,681 88,056 28,650

Till jämförelse:

Kalmar län. . . . . 30 15!» 61 561 • I •

riket . . . !•,, [8-8 3 4 510 • | •

tv . Oenoin grnnsförändrlng Sr 1891 vann Förn omkring 10O personer fr Sn Persnäs. —

inräknadt Mörbylånga köping, med 204 inb är 1907.8

bristfälliga kommunikationer och deras inflytande på öländsk ekonomi skola i. ett följande kapitel närmare belysas.

I)en långsmala öns berggrund utgöres som bekant af en åt öster svagt sluttande kalkhäll, som i allmänhet har sina högsta punkter efter »Vältra landborgen», den rätliniga, åt Kalmar sund mer eller mindre sluttande klippbranten. 1 öns norra del sköljes denna af hafsvågorna, men från Borgholmstrakten söderut breder sig nedanför landborgen mellan denna och sundet en kustslätt af upp till 3 kms bredd. Från den västra landborgsbranten sänker sig öns i allmänhet jämna yta österut åt hafvet. Hvarken berggrunden eller de ofvan densamma liggande lösa jordlagren uppvisa några större ojämnheter, som kunna gifva upphof till vidsträckta vattensamlingar eller mossmarker; och den »Östra landborgens» låga grusrygg och andra nedanför densamma liggande strandvallar störa endast undantagsvis intrycket af en enda jämn slätt, som långsamt d vker ned under Östersjöns yta.

Sjöarna äro som nämndt obetydliga: några grunda vattensamlingar å alvaren i öns södra del, nästan fullkomligt uttorkade om sommaren, och ett par större — de enda som kunna göra skäl för sjönamnet af öns nästan igenväxta mossjöar — i dess norra del. De spela ingen ekonomisk roll. Sammanlagdt omfatta de några få kv.-km:s yta.

Mossarna, talrikast förekommande i mellersta Öland och efter östra landborgen, nå ej heller någon större storlek; de största äro c:a 3 kv.-km., och djupet är obetydligt, i allmänhet 0,1—Ini. Öfverallt är torfven utbildad som grästorf, emedan hvitmossan ej kunnat växa i de kalkhaltiga vatten, som en gång intagit mossarnas plats. Ofullständigt utdikade, utvisa dessa torfmossar om vårarna vida vattenytor; endast en del ha blifvit odlade, men utdikning af några af de för kringliggande trakter mest betydande pågår eller är beslutad. Som odlingsjord torde dessa mossar i allmänhet lämpa sig utmärkt, då för märgling af desamma den kalkbleke är att tillgå, på hvilken torfven i allmänhet hvilar.

Torfven iir oduglig till torfströ, men lämpar sig flerstädes ypperligt till bränntorf; vid Mossberga i Högsrum, Djurstad i Föra och n. v. om Kalleguta i Köpings socken upptages bränntorf, dock ej pa lungt när i kvantiteter som på något afsevärdt sätt kunna ersätta öns brist på skog.

De få rännilar eller gräfda kanaler, som leda vatten från mossarna, äro alldeles för vattenfattiga för att kunna spela någon den minsta roll som drifkraft.

Kalkstenen utgör som nämndt öns berggrund. Endast kustslätten nedanför västra landborgen hvilar på andra bergarter, sandsten och skiffrar, hvilka senare emellertid gifvit upphof till öns bördigaste åkerjord.(i.

0

Större delen at' öns lösa jordslag hvilar således på kalkbotten, och denna har satt sin prägel på växtlighet och kultur. Den har lämnat material till en god och närande jordmån; men likaså väl som kalken är ett viktigt och nödvändigt växtnäringsmedel, har ingen berggrund såsom den kala kalkhällen förmåga att döda växtligheten, där

»flisan» naken träder i dagen eller endast täckes af ett tunt jordtäcke. Och detta är ofta fallet på Öland.

Den liar här skapat Ölands berömda ulvar, en väldig, jämn, trädlös stäpp, som utbreder sig mellan landborgarna i öns södra "•d) sträckande sig från Gårdby och Torslunda socknar i norr ända »ed til] Ottenby i söder en yta af 40 km:s längd och ända till 10 km:s bredd. Det är Skandinaviens största alvarområde, södra Sveriges »stora ökenland», där den af lafvar och mossar brunklädda kalkhällen sommartiden genomkorsas och uppdelas i rutor af gröna ränder af fårsvingel, som skjuter upp ur rämnorna i berggrunden och den vittringsjord, som där samlar sig. Några af blåsten pinade och förkrympta hagtorn-, slån- och enbuskar träffas här och hvar, men intet träd har tillräcklig jord för att kunna växa; de art rika gräsen och örterna (af hvilka senare särskildt lökarna äro talrika) lämna en begärlig, men sparsam föda för hjordar al' hästar, kreatur och får, 8(,m här få ett kortvuxet men mustigt bete. Det är ett område, som i sin ofruktbara ödslighet för öfverskådliga tider skall trotsa alla ansträngningar att bringas under intensivare kultur, och som i jordbrukshänseende för närvarande endast spelar rollen af betesmark, omöjlig för plogen och dödande för skogsväxten. Endast här °ch där på den vida alvaren, där moräntäcket ligger något djupare, bildas små oaser — några alvarsbyar med odlad jord och någon enstaka löfskogsdunge. Den södra alvaren är den största och mest sammanhängande, men äfven i mellersta och nordligare delarna af iin skjuter kalkhällen upp genom det tunna jordtäcket. Så skapas typiska alvartrakter mångenstädes, men särskildt efter västra landborgen i Högsrums och Repplinge socknar (Greby och Borgholms älvar i den senare), och pä norra Öland intaga de i Alböke, Eöra, Persnäs och Källa socknar många kvadratkilometers ytvidd. I allt är öfver '/r, af Öland alvar, om man under detta namn endast inbegriper »hällmarken*, där kalkberget ligger naket eller täckes af så tunn jordskorpa, att det å de geologiska kartorna angifves som trädande i dagen. Det är detta område som inlagts som alvar ä kartan s. 4, och som också med sin karaktäristiska, rutiga gräsväxt motsvarar hvad öläningen menar med detta namn.

Det är i främsta rummet de odlingen trotsande alvarvidderna ™ m kommer impedimenten att intaga en betydande del af öns ytvidd, och som gör att i de egentliga alvarsocknarna på södra Öland bälften och därutöfver af marken är steril, medan den odlade jorden.

Till). 2. Emigranter oeh immigranter, åren 188111907.

Socknar och Emigranter. Immigranter. Summa 1881/1907. härader. tus! '90. 1891/00. 1901/07. 1881/90. 1891/00. 1901/07. [-Emigranter. Immigranter.-] {+Emi- granter. Immi- granter.+}

Böda............249 207 172 37 84 47 628 lÖH

HOgby..........»Ät 415 355 32 165 149 1,100 316

Källa............50 96 123 5 30 48 268 83

Persnäs..........147 231 253 19 55 67 631 141

Föru............81 119 99 1 31 17 300 55

Åkerbo liärad ST>7 1,087 1,1KB »7 868 328 2,926 793

Löt.............130 109 63 14 39 16 302 | 69

Eghy..........72 41 23 4 3 4 3 136 1 11

Gärdslösa 819 150 130 30 49 40 599 119

lircdsätra 103 87 79 14 33 19 269 66

Långlöt..........96 70 47 16 35 15 813 66

Runsten..........25.") 177 Hf.) 22 75 32 541 | 129

Runstens härad 97."» 634 451 HM) 26» 125 2,(HJO 490

Alböke..........116 97 70 9 28 24 283 61

Köping..........213 160 109 19 47 35 472 101

Rcpplinge 122 89 72 5 32 24 283 61

Högsrum .... 121 92 63 18 y.i 17 i.'T6 61

Slättbo härad I 572 42* 314 51 136 HK) 1,814 287

Norra Möckleby . 278 161) 100 41 72 27 538 140

Sandby..........91 100 68 9 35 23 259 67

Gård b v..........68 78 49 11 21 15 195 47

Hulteratad. . . . 265 210 139 31 49 21 614 101

Stcnilsa..........126 86 90 12 I 31 17 302 60

Möckleby härad 868 <»» 446 104 20* 103 1,9(1* 415

Glömminge . . . 148 146 72 22 59 23 366 104

A lgutsrnni . . . 156 156 80 !19 66 34 392 139

Torslunda ... 259 28» 121 27 56 35 603 118

Resmo..........69 64 18 3 21 6 151 29

Mörbylånga ... 77 80 46 7 26 I 27 203 60

Vickleby 74 96 7 1 8 20 22 244 50

AlgutsrnniH hämd 7*3 705 411 l(Mi 24* 146 1,1)59 500

Kastlösa..........134 118 K-i •) 57 38 336 104

(Södra Möckleby . 112 110 73 21 9 23 295 53

Smedby '. . 55 53 42 15 12 150 27

Ventliuge . . 101 60 35 13 19 10 196 42

As.............47 30 32 2 9 3 109 14

Gräsgård . 117 114 65 4 28 12 296 44

Segerstad ... 72 62 28 8 10 | 6 162 24

Gräsgårds hämd <13* 547 351) 57 147 HU 1,644 808

Borgholms stad . 133 107 78 9 37 47 318 93

Ölanit ... 4.7*6 4.1*2 3,061 524 1,409 953 12.029 2.880

Årligt medeltal . | 479 418 437 52 141 | 136 146 107(i.

ängeu och skogen, om öfver hufvud taget något af den senare finnes, å nöja sig med den återstående mindre delen af markytan.

Olands viktigaste lösa jordslag och samtidigt den bästa åkerjorden är dess steniga men ofta myllrika och fruktbara moränmärgel e ler> där denna i sina öfre delar genom vattens och atmosfärens inverkan mist större delen af sin kalkhalt, moränleran. Särskildt vid gränsen till alvarområdena, men äfven understundom eljest, tunnar (611 af i mäktighet, lider af torkan och blir olämplig för plogen, nien där den är af tillräckligt djup, är den en synnerligen bördig Jordmån, ehuru ofta af en så fäst konsistens genom sin stenrikedom, att den lägger binder i vägen för effektiv utdikning och t. o. m. djupkultur.

1 inler de upprepade nivåförändringar, som ön genomgått, ha atsvågorna mångenstädes ursköljt moräumärgeln i dess Öfre delar "ch täckt den med ett tunt lager af sandigt grus, hvilket i hög grad befordrat brukandet af jordmånen i fråga, som därigenom blifvit "lera liicker och lättskött. Kalk- och fosfbrsyrehalten är i allmänhet tillräcklig eller mer än tillräcklig för växternas behof. Den bördigaste märgeln finnes inom västra kustbältet, där den också belt "ch hållet ligger under plogen, en jordmån, som med sin myllrike-' om och kalkrika botten flerstädes i bördighet täflar med den bästa skånska,1 Det största märgel- och lerområdet breder sig mellan and borgarna norr om den stora alvaren, ännu ej i hela sin utsträckning lagdt under plogen, delvis genom sitt ringa djup närmande sig alvarmarkerna i karaktär, i väster däremot till stor del skogbeväxta

Genom olika fasthet, kalkhalt och myllrikedom växlar den ste-mga leran i värde; stenrikedomen kan undantagsvis vara så stor, att jordmånen öfvergår till en blockmark i smått, hvarigenom dess '"nplighet som åkerjord betydligt nedsattes. Älven under knltur-agret är särskildt på norra Öland ofta af en sådan stenrikedom ""h fast konsistens, att den på ett par fots djup är stenhård. Di-ena måste hackas fram i sådan mark. Består den i leran ingående stenen i öfvervägande mån af »Smålandsston», gråberg, får också "ensamma ett mindre värde jämfördt med när den, i allmänhet som nundre block och sten förekommande, kalkstenen eller de ännu lättare °rvittrade skiffrarna ingå som beståndsdelar i jordtäcket. Lerans Växlingar härutinnan gifva densamma belt olika grad af värde och

mttsk-ötthct.

dlr t' "iir ' vilB,ri> knstbftltet llr dock märgeln delvis alldeles stenfri ocli utgör en

, motsvarighet till fastlandets Åkerlera, för r • " 'nkttla beteckningen pil den steniga |oran och märgelii är >ürjord«, hvarmed och 'örstàs del myllrika ytlagret. Ilottenlagrct, älven, benämnes >.jätter>

och - V'"" '""ra »tcnigt. bolsainma träder ofta i dagen utan större myllinblnndning ar uå vanligen tämligen grundt12 EMKlRATIONSüTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEONDERSÖKNISGAR.

Tab. 3. Inrikes och utrikes omflyttningsresultatet.

Socknar ocli härader. Inrikes omilytt-ning8resultatet. Utrikes omflyttningsresultatet. Inrikes om-Il vttningstalet Ctrikes oin-flyt.tniugst.alct. 00.') 1881/90. | 1891/00. 18»! 'SO. 1891/00. 1881/90.1 1891 00. 1881/90. 1891/00.

Böda...........166 182 212 123 7"7 95 — 9-oj fr»

Högby.....- 230 — 142 - 298 250 8-4- 5» — lll-xi — 10-I

Källa......— 98 — 60 — 45 - 65 — 9-5 — 6 4 — 4 r. — fr»

1'ersnäs3! .... 20 157 - 128! — 176 12 8*4 — fre — 91

Fora-)..........-j- 29 - 77 - 85 - a-1 t- 2» 7-2 - 7'7

Åkerbo härad — 545 — 512 — 74M» 009 C l «-2 — 8(i — 8 I

Löt.......— 48 — 62 — 116 — 70 — 5-2 — 74 — 12"(i — 8-3

Egby......— 18 — 36 — 68 - 7 4-9 11-7 —18-5 — 23

Gärdslösa . . . — 75 - 130 289 — 101 4 l 9*4 • IfrS 7*2

Bred sätra .... — 101 — 71 — 89 - 54 —11 0 — 92 - 9'8 — 7'0

Långlöt.....— 10 — 44 - 80' — 35 - 1-6 — 8-1 —12-6 — fr5

Konsten .... -v 24'- 36 - 233 - 1112 + 2o - 3-3 —19-1 - 91

Runstens härad — 228 — »79 - 875 — »K> — »•» — 7 7 —15 2 — 7

! Alböke.....— 64|- 70 - 107 - 69 — 72 - 9'5 —121 — 9-5

Köping.....— 157. - 109 - 194 - 103 — 9 7 - 7'9 —11 9 — 7'4

Repplingc .... 99 - 96 - 117 57 8-8 lüo 103 fr<»

Högsrum .... - 131 -- 48 - 103— 63 -131— 5'5 - 10 7 :i

Slättbo härad — 4511 — 323 - 521 - 292 — 9 7 - 8 2 -ll"'! 7 t

Norra Möckleby . - ll! + 6 — 237 — 88 — 1-0 + 0'7 — 22 «i — 9n

Sandby.....— 63 48 82 — 65 — 9Ä frö] - 12-fij 11»

Gårdbv ... - 31 — 22 57 57 fri 5:i 11-2—13-7

Hultcrstad . . . 5 — 34 234 161 0 4 35 -20» - 16'cij

Stenåsa..........54 45 111 55 fra 61 11-.' 7k

Möckleby härad — 1(H— 143' 724 - 420 - 4 0 — 4 o 17 5 -12"

Glömminge ... — 98 + 931 126 87 — 9l +102 -U-ßj — 9-f.

Algutsruin ... — 54 - 122 - 117 — 90 — 4 7 12 5 — lO l — 9"8

Torslunda .... 142 44 232 — 167 7 8 — 3 0 12-7 - 11 1

Resmo..........132 — 64 — 66 43 —18*1 — 121 - 9 i - 8-»

Mörbylånga ... — 150 — 53,— 70 — 54 — 147 — 6» — fr8j — fri

Vickleby .... 76 80 66 76 8-8 11-1 7-7 lQ-s

Algnterums härad - 052 270 (»77 517 1)8 4 « 10 1 9:.

Kastlösa.....— 70 — 62 - 125 — fil fr» • 6 3 - 11 2 6 2

Södra Möc kleby . + 286 + 77 — 91 — 101 + 27 1 + 5'4 - 81; — 7'0

Smedby .... — 77 - 17 - 55 — 38 13 3 »•« - 9-8 — 8 0

Ventlinge . . . — 38 47-88-41 frO frfi 13-9 — 7'7

Ås.......— 46 — 118 — 451 — 21 — 7-4 — 22-1 — 7-2 — 3'»

Grisgård .... — 74 — 114 - 113 - 86 — 7(i 14 l -117 —10-9

Segerstad . . 16 I_61 - 52 Ho 0-9] ll-li 11-1

Gräsgårds härad — 85 — 2851| — 581 — 400 — <H — frs I —106 — 7-7

Borgholms stud . h 64 + 169 - 124 — 70 t- 61 + 19-fij - 14 t — 8-1

Öland.....— 2.021 - 1,743 - 4,282 — 2,773 - 5 r, - 5 4! - 11 7 - frn

') Inrikes ouiflyttningstalel = öfverskottet af inflyttade (+) eller af utflyttade (—) viel

flyttningen inom riket, pr är och 1,000 inb. - *) Utrikes omflyttniiigstalet = öfverskottet af

immigranter (+ eller af emigranter (—), pr är och 1,000 inb. — ") Se nol. 1 till Tab. 1.(i. ÖLAND. NATURFÖRHÅLLANDEN OCH JORDMÅN.

0

Vidsträckta sandmarker utbreda sig särskildt inom västra kustbältet och efter östra landborgen samt utgöra flerstädes pä norra Oland, framför allt i Röda och Högby, en lika viktig jordmån som örjorden. Den västra landborgsbranten krönes i hela sin längd af en klapper- och grusrygg, den östra är själf ingenting annat än en lång sand- och grusrefvel; båda utgöra en torr och genomsläppande mark, mindre gifvande som åker. Efter dem har man lagt Ölands båda hufvudvägar, och särskildt den östra utgör grunden för de talrika tätt byggda byar, som tränga sig ihop på sandryggen, medan åkrarna ligga rundt om pä den bättre jorden.

Sandmarken är emellertid i allmänhet långt ifrån af lågt odlings-värde, tvärtom utgör den mångenstädes en synnerligt god jordmån. Dels ligger den nämligen ofta i tämligen tunt täcke öfver morän-märgeln, så att växtrötterna kunna tränga ned i den senare, dels är sanden här och hvar af moig och t. o. m. af lerig beskaffenhet, med rätt hög karbonat- och fosforsyrehalt. Särskildt bördiga på grund af senare orsak äro de fält af märglig sand, som finnas på östsidan, i Runstens och Gärdslösa socknar. Inom det västra kustbältet utgöres en del af den bästa odlingsmarken af sandjord på märgelbot-ten. Till och med de klapperrika strandvallarna låta flerstädes med framgång odla sig på grund af kalkhalten i jorden, som vidmakthålles genom den fortgående vittringen af de talrika kalkstenarna.

Emellertid utgöras icke så små områden af en tämligen ofruktbar sandig och grusig jordmån. Större grusfält finnas endast på ett par ställen — skogbeväxta eller uthuggna, nu endast till betesmarker använda arealer. Vida större utsträckning har den kvartsrika, tämligen ofruktbara sand, hvilken utbreder sig flerstädes inom kustbältena, och som på västsidan, inom Glömminge, Algutsrums och Högsrums socknar, är den egentliga skogsmarken. Här, men i vida högre grad i Böda stora socken, Ölands nordligaste, ha dyner och flygsandsfält en icke obetydlig utbredning, mestadels bevuxna med tallskog. På de väldiga dynkullarna och magra sandåsarna i den senare socknen växer hälften af all Ölands skog.

Om den öländska jorden i allmänhet gäller, att den inom små områden hastigt växlar i värde. 1 konsistens, myll- och kalkhalt samt andra för växtligheten afgörande egenskaper är den ena fläcken af jord ofta af belt annan art än den närliggande. Synnerligt ofta ligga inom kustbältena dessa olika jordmåner i strängar, parabla med kusten. En praktisk och djupt ingripande betydelse har denna olikvärdighet i jordmån haff genom de svårigheter, som följt vid laga skiften för en rätt delning af egendomen och ägornas samlande i ett stycke — ett alltjämt ouppnådt önskemål på denna bysamhällenas och de splittrade ägoviddernas ö.14 KM IQRATIONSUTR HUNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEFNDKRSÖKNINGAK.

Tal). 4. Öfverskottet af Inflyttning (+) eller af Utflyttning (—), åren

181011900.

Socknar och härader. 1816 40. 1841 50. 1851 60. 1861/70. 1871 80. 1881 90. 1891/00.

Böda.......+ 181 — 35 — 297 — 291 — 59 — 878 — 305

Högby......+ 101 - 10 — 15 — 255 — 188 — 528 — 392

Källa..... + 7 — 11+ 7 — 14— 44— 138 — 125

Pcrsnäs1).....— 15 - 21 — 10 — 66 — 87 - 151 — 333

Föra1)......|— l|+ 10 — 55 — 31 — 791 — 110 - 56

Åkerbo härå.I 4- 273 — (17 — 370 — (MO — 457 - 1,305 —1,211

Lät.......+ 65 + 5 — 12 — 36 — 88 — 164 — 131'

Egby......+ 19 — 1 — 32 + 17 — 90 — st, — 43

Gärdslösa . . . . I — 32 86 — 60 + 73 200 — 364 — 231

Bredsätra ....' + 46 — 39 — 70 — 78 — 120 — 190 — 125

Llnglöt.....+ 3 — 36 — 14 + 21 - 70 90 — 79

Runsten..........59 - 76 — 109 38 - 75 209 — 138

Rnnstens härad + 160 — 288 — 3271 — 41 — 643 —1,103 — 748

Alböke......-t- 11 + 6 + 4 — 36 — 132 — 171 — 139

Köping").....+ 135 — 31 — 160 — 65 — 146 — 351 — 212

Ropplinge .... 129 18 + 66 8 132 216 — 153

llögsrum ... - 149 - 78 - !)4 — 28 - 143 — 234 — 111

Slättbo härad") | — 132 — 121 + 4 — 137 — 558 — 972 — 615

Norra Möckleby . — 62 — 15 + 9 — 27 — 122 — 248 — 82

Sandby......— 27 — 46 - 77 — 40 — 145 — 113

G&rdbv.....+ 23 — 44 — 21— 44 — 67 — 88 — 79

Hnlterstad .... — 12 — 29 + 16 — 45 — 175 — 239 — 195

Stentoa.....•— 23 - - 2 30 80 1(1 - 168 lno

Möckleby härad — 101 136 — 7 - 273 450 888: - 56»

Glömminge . . . . + 10 — 20 — 68 59 123 — 224 + 6

Algutsrum , ... + 36 — 40 - 69 — 27 — 46 — 171 — 212

Torslunda .....+ 80 + 23 — 121 — 180 — 152 — 374 — 211

Resmo......+ 56 — 26 102 5 9 198 — 107

Mörbylånga. . . . + 28 — 50 + 31 + 47 + 23 — 220 — 107

Vickleby.....- 261 -i 16 -<- 1 - 84_lli — 142 -- 156

Algutsrums härnd + 280 — 07 — 32S 308 323 1,82» — 787

Kastlösa.....+ 9 — 23 — 81 113 — 92 — 195 — 123,

Södra Möckleby . + 3 + 43 36 94 — 199 + 195 — 24

Smed b v.....+ 58 + i — 65 — 45 — 51 — 132 — 55

Vontliiige .... — 12 + 17 + 21 — 83 - 75 — 126 — 88

As........- 64 — 41 — H3 — 44 — 113 — 91 - 139

Gräsgärd.....— 37 — 53 — 55 — 56 — 77 — 187 — 200

Segerstad.....— 22 - 15 — 25 — 48 — 791 — 80 — 5li

Gräsgärds härad I — 55 — 46 — 324 — 483 — 686 — 616 — 6K5

Borgholms stad») . ' i- 300 13 2 + 71 + 27 — 70 + 99

Öland.....+ 681 — «87 —1,850 —1,831 —3,085 —6,283 —4,516

') Se not 1 till Tab. 1. — a) För Borgholm är folkmängden är 1815 beräknad till 100 personer.(i. ÖLAND. NATURFÖRHÅLLANDEN OCH JORDMÅN.

0

Goil jord af tillräckligt djup träffas således i alla Ölands socknar växlande med sämre; generellt sedt äger dock den västra kustslätten söder om Torslunda den bästa och djupaste jorden, som bär skapat Ölands förnämsta jordbruksområde, genom bördighet och rationellt utnyttjande af jorden öfverlägset det öfriga Öland. Äfven klimatologiska orsaker ställa norra och östra Öland i detta hänseende efter västkusten. 1 allt är 3 10 af ön odlad mark.

Skogen intar ett långt blygsammare rum. Ej fullt 1 io af arealen är skogbeväxt. Skogsbristen framträder desto skarpare, som skogsmarken är mycket ojämnt fördelad. Medan Böda socken pä mindre ;>n tiondedelen af öns areal äger halfva skogsvidden, sakna a Ivarsocknarna i öns södra hälft nästan belt och hållet skog. Af öns 33 socknar ha endast 9 skog till genomsnittligt husbehof: de båda nordligaste, Böda och Högby, vidare Köpinge, de fem strandskogssocknarna på västkusten (Högsrum, Glömminge, Algutsrum, Torslunda och Vickleby) och den

sydligaste, Ås. tack vare den delvis planterade Ottenby lund. Särskildt den stormpiskade östkusten ligger i kal ödslighet, där ofta nog ej en den minsta dunge kan skönjas sä långt ögat når. (Se kartan.)

Norra Ölands skogar utgöras hufvudsakligen af tall, som här i Böda vidsträckta kronopark når en höjd och får en likstämmighet som eljest icke på ön. Där tallen eljest förekommer — den bildar spridda bestånd särskildt inom »strandskogen och i blandskogen på angränsande delar af midtlandet, — är den pressad af vindarna, kort-vuxen och »bildar skärm». Granen spelar ingen nämnvärd roll. Utom på de barrskogsklädda grusmarkerna och dynerna dominerar löfskogen, med björk, ask, ek och hassel som vanligast förekommande trädslag.

Jämte blåsten är torkan främsta hindret för en skogsknltnr på ön. Särskildt på östsidan, där den ständigt pinande blåsten och ett intensivt solljus i förening uttorka de genomsläppande sand-m ar k erna, och där hällen ofta lurar så tätt under ytan, har det visat sig svårt att få skogen att växa. Denna lider också af den ringa nederbörden pä våren och försommaren. Alvaren är ett ursprungligen skoglöst område. Äfven om icke så obetydliga områden nnnas, särskildt på sandmarkerna, som förut varit skogbeväxta men nu genom uthuggning och bete ligga som skoglösa hedar, och där skogen således återigen kan infinna sig om den lämnas i fred, torde dock som allmänt omdöme kunna sägas, att någon skogskultur af betydenhet utom Böda ej kan nppdrifvas pä Öland. Alltför stora områden äro ursprungligen skoglösa alvar, och på grund af blasten och torkan blir skogen först i större slutna bestånd af den kvalitet, att den erhåller verklig ekonomisk betydelse. Äfven om skogsplantering pa mindervärdiga marker derstädes skulle kunna gifva skog16 EMIGRATIONSUTRBDNINGEN. BILAGA VIII. BYQDEUXDERSÖKXING AR.

Tab. 5. Relativa tal för befolkningsrörelsen, 1881/00 och 1891/00.1)

Socknar och härader. % Ökningstal, */ML Födelsetal, o/m. Dödstal, °,oo. [-Öfverskotts-tal,-] {+Öfverskotts- tal,+} °/«o. [-Omflyttnings-tal,-] {+Omflyttnings- tal,+} °.'oo. 1831.90.11891, (K). 1881/90. 1891/00. 1IH81/90. 1891/00. '1881 90. 1891/00. 1881/90. 1891,00. Böda...... - 6-8 -17-7 255 18-6 14-7 20-3 10-8 — 1-7 —17-6 — 160 Högby..... — 121 — 9-9 230 23-3 16-5 16-9 7 1 64 - 19 — 16-3. Källa...... - 3-2 — 5-1 260 24-2 15-2 1(5-0 1 10-8 8-2 -14-0 — 13-8 Persnäs*) .... + 3-7 — 5-3 28-5 290 170 16-5 , 1.1-5 125 - 7-8 — 17-8' Föra»)..... + 3'» + 1-8 29-9 21.-5 15-8 14-0 14 1 6-9 - 10-3 — 51 Åkerbo härad - 4.r> - 8o 28-2 23-8 10 0 17-2 102 Cl -14 7 -14 C Löt....... - 9» — 7-4 255 25-1 170 16-8 7-9 8-3 —17-8 — 15-71 Eg b v...... 15-8 -11-1 24-0 20-8 16-4 17-9 7-6 2-9 23-4 14-0 Gärdslösa .... - 2<)0 — 17f> 21-8 17-3 20-6 182 1-2 — 0-9 — 21-2 - 16-fi Bredsätra .... — 15o — 15-8 25-7 21-8 19» 20 9 5-8 0-4 - 20-8 - 16-2, Långtöt..... 11-8 - 15» 201 14-0 17 7 15-3 2-4 — 1-3 11-2 14-fi Runsten..... - 12-2 —120 20-4 18-3 15-5 17(1 4-9 0-7 —171 — 12-7, Runstens härad -14-8 -13 7 227 19 4 18-4 17-9 4-3 15 -19 1 -15 2 Alböke ..... - 13-8 —17-5 241 195 18-0 180 5-5 1-5 -19-3 -19-0 Köping..... — 16-5 -13-1 22-5 19 3 174 171 5-1 2 2 • 216 15-8 Repplinge .... —16-5 — 111 20-9 238 18-3 18-9 2-fi 4-9 -19-1 — 16-01 Högsrum .... -18-7 — 10 7 231 23-4 18-4 21-3 4-7 2-l| - 23'4 - 12-8 Slättbo härad — 10 5 -12-9 22 5 21-3 18-1 186 4-4 2-7 -20-9 —15-6 Norra Möckleby . —181 — 5-8 241 21-3 18-0 18-2 5-5 3-1 - 23-6 — 8-9 Sandby ..... — 19-5 15"-' 20-4 20-ü 17-8 15-8 2-6 4-8 22-1 — 200 G&rdbv..... —195 — 191 159 19-9 I81 20-3 — 2-2 — 0-4 - 17-3 — 19-01 Ilulterstad. . . . — 15s —13-9 25-1 260 19-s 20-4 5-8 6-2: -21-3 — 201 Stcnäsa ..... —14-9 - 10-8 24-9 201 18-8 17-o 61 3-1 210 1 1-2 Möckleby härad -17-2 -12 i 22 9 22.-1 18-6 18-4 4-8 3-9 —21-5 —10-0 Glömminge . . . -21-8 — 10 18-9 151 19-5 168 - O f. — 1*7 -20-7 + 0-7 Algutsrum . . . - 9 2 - 210 20-5 21-2 14-9 20-4 50 0'8; - 148 -21-8 Torslunda .... - 31-5 -17-1 18-7 19-6 19-7 22-6 - 10 — 3-0! - 20-5 - 14 1 Resmo..... - 24-6 — 21-8 20-4 21-3 17-8 23-0 2-fi — I"7 — 27-2 — 201 Mörbylånga . . . -17-0 -12 l 23-9 228 20-o 23-1 3-9 — o-s! — 21-5 - 121 Vickleby .... - 110 19-6 23-7 24-1 18-2 21-4 5-5 2-7; 1H-5 22-2 Aigutsrums härad — 17-7 -15 2 20-7 204 18-5 21 2 2-2 — 08 — 19 9 - 14 t Kastlösa..... - 12-4 — 5-4 251 25 9 200 18-8 5-1 71 -17-5 _ 12-5 Södra Möckleby . + 23-5 + 11-8 26-8 31 1 21-n 17-7 50 13-4 + 18-5 _ 1-0| Smedby..... 15-7 10-i 24-7 19-1 17-G 17-9 7-1 1-2 22-8 — u-« Ventlingo .... - 10-7 — 10-7 25-0 221 15-8 lfi-5 9-2 5o — 19 9 — 16-3 is....... — 36 —16-8 27-6 24-5 16-5 14-8 111 9-7 — 14 fi — 26-o Griisg&rd .... 10-4 •jr> i 23 2 20-7 14 3 205 8!» 0-2 19-8 25-3 Segerstad .... - lfi-4 —15 fi 18-5 19-3 2(1-0 22-fi - 1-5 - 3-3! —14-9 — 12-3 GrUsgårds härad — 4-7 0 7 247 24-8 182 18-3 0-5 H -112 — 18 2 Borgholms stad . — 7-5 + 10 o 23-8 18-4 23-8 190 0-5 - 80 -t- 11-5 Öland..... 11-11 -10 o 235 220 179 18-0 5-0 8-4 — 17 2 -14-0

'1 ökningålal. födelsetal o. 8. v. - folkökning, lefvande födde o. 8. v. pr är och 1,1100 inb Omflyttnings tal = fifrenkotlcl af inflyttade (+) eller af utflyttade (—) per &r ocli 1,000 inb. — 21 Se not 1 till Tab. 1.(i. ÖLAND. NATURFÖRHÅLLANDEN OCH JORDMÅN. 0

till husbehof, är Oland i stort — oeh särskildt södra och östra Öland för fyllande af sitt ved- och virkesbehof nu och i framtiden hänvisad t till fästlandet. Skogsbristen har varit af en synnerligt djupt ingripande betydelse i Ölands ekonomiska lif. Såsom senare skall framhållas, har den utgjort ett, af de största hindren för en intensivt drifven landtbushiillning.

Som närmare framgår af Tabell 1, skulle åker, skog och äng tillsammans blott intaga 45-8 % af öns yta. Antagas de officiella uppgifterna för riktiga, skulle således ej mindre än .r>4'2 % falla under kategorien »annan mark». Med andra ord: öfver hälften af Ölands yta skulle ur jordbrukssynpunkt vara improduktiv.

En stor del af denna areal utgöres emellertid af de för jordbruket viktiga betesmarker, som möjliggjort, att på ön hålla en ovan-ligt talrik stam af hästar, nötkreatur och får. Dessa stora områden af några tum djup jord och med slutet grästäcke kunna ej användas till åker; de slås ej ocb kunna därför ej rubriceras under äng». Ej heller bära de skog men böra likväl räknas till produktiv mark. Inte ens alvaren kunna med full rätt räknas som sterila. Om likväl alvaret-hällmarken räknas som oduglig mark — den omfattar enligt de geologiska kartorna c:a 21 % af arealen — och härtill läggas kärr och mossar, byggnadstomter och vägar, skulle e:a '/3 af Ölands yta kunna rubriceras som oduglig, medan 2 3 af arealen land är produktiv (åker, äng, skog och bättre betesmark).

Denna uppskattning ansluter sig till en af dåvarande förste lantmätaren i länet, kapten C. J. A. Magnét, omkring 1840 utförd beräkning, däri åker och äng anslås till 36-9 <ü, skog och betesmarker till 51-8 och oduglig mark till blott 11-3 % af landytan. I betesmarker har därvid tydligen inräknats allt alvar.

Ölands klimat betingas af dess geografiska läge. Det är ökli-mat med relativt milda vintrar och svala somrar, men framför allt karaktäriseradt af långa ljumma höstar och kyliga vårar. Närbeten till fastlandet med dess mer kontinentala klimattyp influerar emellertid titt och tätt på öns väderleksförhållanden och skapar en stor 'laglig variation. Denna obeständighet i väderleken är af största betydelse vintertiden, då en dag kan uppvisa ett behagligt vinterväder, medan dagen därpå rasar ett fruktansvärdt yrväder — »fäk» — som omöjliggör all förbindelse t. o. m. mellan närmast liggande byar.

1 *en nästan ständiga blåsten, som under sommaren ger en välgörande svalka, får vintertiden en isande kraft, som gör allt utearbete sträfsamt och befordrar ölänningens förkärlek att »ligga i ide» under vintern. Den som sett fåken storma fram öfver det skoglösa landskapet, förvandlande luften till en enda hvit vägg af fin

Till». <». Antalet Lifvande födde samt Aflidne i Ölands socknar ären 1001/1907.

Socknar ocli härader. Födde. Döde. [-Öfverskott.-] {+Öfver- skott.+} Böda....... 202 199 3 Högby ...... 322 287 35 Källa...... I IG 115 1 Peranäs 269 162 107 Köra....... 143 114 29 Åkerbo härad 1,052 877 175 Löt....... 111 94 17 Ekby...... 30 39 9 Gärdslösa . . 170 162 8 llredsätra ... 119 107 12 L&nglöt .... 55 74 19 Runsten . . 90 140 — 44 Runstens härad 5*1 616 - 85 Alböke ..... 90 80 10 Köping..... 221 176 45 Repplinge . . . 187 108 29 Högsrum..... 98 101 6 Slättbo härad 546 468 78 Norra Möckleby 78 103 — 25 Sandby ..... 59 52 7 Gård by 65 46 19

Socknar och härader. Födde. »öde. [-Öfverskott.-] {+Öfver- skott.+} Hultorstad . . 133 106 27 Steiiäsa ..... 72 82 — 10 Möckleby härad 407 389 18 (Glömminge ... 102 124 — 22 Algutsrum .... 93 128 — 35 Torslunda . 196 193 3 Resmo...... 52 53 — 1 Mörbylånga . . . 166 134 32 Vickleby..... 110 97 13 Algutsrums härad 719 729 - 10 Kastlösa..... 167 154 13 Södra Möckleby . 285 213 72 Smed b v .... 45 54 - 9 Ventlinge ... 64 77 — 13 As..... . 86 65 21 (iräsgärd . . . 85 85 0 Segerstad..... 36 55 — 19 Gräsgårds härad 768 708 65 liorgholm... 148 125 23 Öland 4.221 3,907 314

yrsnö, liar upplefvat ett imposant naturskådespel, som aldrig glömmes. När yrvädret domnat af, har det mångenstädes hopat kolossala drifvor pa landsvägarna, hvilka annorstädes ligga rensopade frän all snö. Under

flera dagar måste dä trafiken länga sträckor ledas fram efter provisoriska bivägar öfver de frusna åkrarna. Under dylika fåkdagar kan den ölänning, som är stadd pä resa, se sig nödsakad till en opåräknad bortovaro från hemmet några dagar. Det har händt, att folk gått vilse mellan boningshuset och ladugården, sä att de pä flere timmar ej lyckats hitta hem. .la äfven postförbindelsen jtå ön är sä afbruten, att ett bref behöfver veckan för att leta sig väg från afsändaren till adressaten några mil därifrån. För kommunikationerna med fastlandet under vintern kunna dylika stormväder, genom att bryta upp isen i Kalmarsund och sätta den i drift, undantagsvis blifva så hindrande, att ön isoleras från yttervärlden någon dag. Äfven om den öländska fåken icke numer, såsom förr, årligen skördar något mänskligt offer, har dock den öländska vintern varit af en vida mer kultur och samfärdsel hämmande hetydelse, än inan af ilen lilla siffran (knappt — 1°) på vintermånadernas medeltemperatur någonsin kunde ana.

Ön tillhör det nederbördsfattigaste området i hela södra Sverige, med blott c:a 400 mm. regnmängd pr år. Till pä köpet faller denna mest på eftersommaren och hösten, medan våren och försommaren äro mycket torra. Denna fördelning af nederbörden är ingalunda den lämpligaste för växtligheten, som just pä föråret har sitt största vattenbehof. Då härtill kommer nästan ständig blåst och intensiv solstrålning, soin uttorkar den tunna jordskorpan, blir för arets stora regn fattigdom för den öländske landtbrukaren ett ärligen återkommande bekymmer.

Ölands ekonomiska utveckling under 1800-talet.

Betraktar man en öländsk bykarta, finner man. hur en medelstor gårds jordområde i allmänhet är fördeladt på 3—5 lotter, utom själfva tomtplatsen, där hus oeh ladugård äro uppförda. Ju större byn är, desto mer äro dessa lotter skilda åt, desto oformligare äro de, desto besvärligare oeh mer tidsödande att sköta. Går man ut på ägorna, ser man ofta dessa af stengärdesgärdarna omgifna lotter sträcka ut sig som smala rektanglar af en oerhörd längd, men blott något, tiotal plogfåror breda. En massa vägar, som leda till dessa splittrade åkermarker och äro nödvändiga för deras skötande, inkräkta starkt på den kultiverade jordarealen. Ofta nog ligga i större byar ägorna en halftimmes väg från boningshuset, oeh har man väl kommit fram, dröjer det ännu en god stund innan inan hunnit andra änden af lotten. Synnerligen typiskt, för Ölands båda kustbälten är, att ägorna i bredare eller smalare lotter sträcka sig från landborgarna ända ned till stranden, en sträcka som ofta uppgår till 3 km. För att välja ett enskildt fall, finnes sålunda i en af mellersta Olands socknar ett litet hemman på 30 this vidd, hvilket (det har dock jorden i ett stycke) sträcker sig från västra landborgsbranten i eu 1 :i mil läng kil ued till Kalmarsund, tills den slutligen med blott några meters bredd nar stranden. Äfven •un ägolotternas form på många ball är mer förnuftig, är dock det skildrade förhållandet lor öfrigt regel. Endast några mycket la byar samt de föga talrika ensamliggande gårdarna ha sina ägor i ett stycke. Hvilken tidsförlust och svårighet att bruka jorden rationellt, soui dessa splittrade jordlotter och otympliga ägofigurer medföra, kan icke uppskattas i pengar. De ha varit en hämsko på bela Olands kulturella utveckling, och sä länge de existera, äro de ett hinder för allt, intensivt jordbruk. Frågar man ägaren: »Finns det dä ingen bot för detta?» skakar han blott resigueradt på hufvudet20 EMIßRATIÖNSUTKEDKINßEN. BILAGA VIII. BYGDBUNDKRSÖKNINGAR. Tilb. 7. Äktenskap*frekvensen.

Soeknar oeh härader. Giftermål, årl. p& 1,000 inb. Gifta kvinn., 15/45 är, på 1,000 inb.') 1891 (10. Böda...... 5-6 3-9 72 Högby..... 5-7 4(i 82 Källa...... 4'7 61 89 Persnäs . . . 7-2 5-0 96 Köra...... 5-6 Bl 96 Åkerbo härad 4-8 80 5-7 58 85 Egbv...... 4-a 6-8 Wi Gärdslösa . . 3 9 37 69 Bredsätra . . 4-9 4'8 72 l.änglöt..... 8-8 6-2 68 Runsten . . 48 41 66 Runstens härad 4 fi 4 a 7» Alböke ..... 51 6l 91 Köping..... 4» 4-H 73 Repplinge . . . 5-4 4-2 76 Högsrum ... 4-5 4 1 70 Slättbo härad 49 4 (i 7

och kanske invänder: »En gäng torde det gått att samla egorna; nu går det ej, ty nu blefve det för kostsamt.^

Bakom detta svar skymtar en skifteshistoria, som varit af den mest ingripande betydelse i Ölands ekonomiska lif och därför här i någon utsträckning måste beröras. Att de speciellt öländska jordförhållandena gåfvo detta skifte ©»skiftet — en för Sverige enastående karaktär, minskar ej det intresse som är fästadt vid detsamma.

Jordbrukets utveckling på ön hindrades ända fram till början af 1800-talet, af den ställning Öland hade som en kronan och regenten tillhörig jaktpark. Till ett hemman hörde blott inägor; all utmark var en väldig kronoallmänning, som sträckte sig öfver bela ön och omfattade skog, betesmark och alvar. I denna jaktpark funnos hjortar och vildsvin, som efter behag huserade äfven på böndernas tegar, enär djuren voro fridlysta samt höga böter och straff voro

') På 1.000 inb. af lulu folkmängden år 1900.

Glömminge . . 4'M 73

A Ipi tarm». . ö l 3'5 7!)

Torslanda .... 4-(i 6*2 76

Kosnio ... 4(i 4-r> 56

Mörbylånga . . . 4*9 4-8 tis

Vickleby .... 4t 17 '.11

Algutsriims härad 4 (i ti 75

Kastlösa..........4s 5 9 86

Södra Möckleby . 5'9 4 0 89

Smedby..........4'5 5'5 64

Ventlinge .... Sn 36 56

Ås.............4-5 3-7 1 7!)

fi räsgård .... 60 42 | 71

Segerstad .... K ii 5o | 70

Uräsgårds härad 5 I 4 5 78

Borgholms stad . 6 3 5 1 77

Öland..........5-2 4-« 78

Till jämförelse:

Kalmar län . . . 5-t 5'2 83

Hela riket. ... 63 5-9 88

Västeuropa . . . Th tli 1136.

stipulerade för dem som vågade skjuta djuren. Bonden fick se på. huru de trampade ned eller bökade upp hans åkrar och förstörde skörden, utan möjlighet att skydda sin egendom. Vildsvinen, som på Fredrik T:s föranstaltande infördes till ön 1723, blefvo visserligen genom riksdagsbeslut vid århundradets midt dödsdömda, men de huserade ännu i slutet af 1700-talet i norra Ölands skogstrakter, till stor olägenhet för invånarna. Skogarna voro kronans, och bondens hemman var som sådant skoglöst, men ban hade rätt att skogsbetjäningen, som hade vården om skogarna, erhålla ut-syning af timmer och ved för sitt behof. Då emellertid formaliteterna voro vidlyftiga och tidsödande samt äfven medförde kostnad, fann man snart på sättet att stjäla sitt nödvändiga förråd ur skogen och underkastade sig plikten härför. Dessa stölder försiggingo desto lättare, som skogarna voro svåra att öfvervaka, särskildt därför att en massa löst folk satt sig ned pä allmänningarna. Största skälet till omfattningen af den olofliga afverkningen synes dock ha varit, att skogvaktarne voro så dåligt aflönade, att de voro för sitt uppehälle hänvisade till böndernas välvilja och därför ej angäfvo dem för stöld. Skogvaktaren

utsynade också nästan självfrådigt skogen samt gaf åt dem ban var bevågen så mycket dessa åstundade. Men härtill kom, att om också en angifvelse för oloflig åverkan skedde, voro böterna tör afverkningen sä ringa, att de utgjorde en bråkdel af värdet af den skog som nedhuggits. Om någon ersättning för det stulna blef aldrig tal. »Att stjäla ved blef alltid lönande, aldrig vådeligt. Hundratals personer blefvo väl härför vid tingen årligen pliktfällda. Men det ansågs aldrig som något straff, utan en god handel. Hvar och en kunde dä för godt köp erhålla sitt. vedbehof, och följaktligen hushållades icke heller därmed. Detta förhållande torde synas otroligt, men det instämmer ända med den strängaste, san ning.»1

Den skogsförödelse, som måste blifva följden häraf, började snart visa sig, desto mer som mycken skog åtgick till salpetersjuderier och kalkbränning, som då idkades särskildt pa norra Öland. Kedan vid K!00-talets slut höjdes enstaka rop, att skogsbrist började yppa sig i trakter där förut någon skog funnits, såsom pä östra sidan af Oland; och vid 1700-talets midt hade redan den präktiga löfskog, som ett 50-tal år förut bredde sig mellan landborgen och Kalmarsund. från Kastlösa i söder till Borgholm i norr, en sträcka på I! mil, ansenligt decimerats och i söder belt och hållet nedhuggits. Skogarna pä midtlandet hade också mycket svårt härjats. Någon ater-plantering eller vård af den växande skogen, som led af blåst och kreatursbete, skedde gifvetvis aldrig. 1793 och 1805 ars skogsord-

' lIuiHirkskominUterades fflralag till Bkoftsordning fflr Öland af den 16 dec. 1814. (Riksarkivet.)22

Till». S. Folkmängden» fördelning efter civilstånd oeh ålder, ur 1000.

Socknar och Hela folkmängden. l)är a f v oro Af 1,000 ini» tillhörde åldern härader. Bnrn, 0 15 Sr. Ogifta män. Ogifta kvinnor. Gifta män o. kviimor. A ii kl o. änkor. 0/15 Sr. 1550 ur. 50. w är.

Böda......1 1,71)9 r><);> 214 231 625 134 295 411 294

HSgby..........2,284 758 247 268 8291 182 332 390 278

Källa..........902 289 119 113 ! 324 57 320 435 245

PcranäR ... 1.849 689 193 169! 697! 101 373 116 211

Föra............1.078 339 1211 1351 4201 64 311 ' 450 | 236

Åkerbo härad 7,822 2,580 893 916 2,895 1 538 33»> 414 256

Löt.............814 269 1 75 111 291) 60 830 124 216

Egby . 290 75 36 38 114; 27 259 424 317

Gärdslösa . . 1.273 377 145 159 478! 114 296 390 314

BredaStra 710 21.1 80 88 263 68 297 406 297

L&oglöt . . . . 499 I») 60 80 190 1 4'.) 240 1 421 339

Runsten..........1.006 | 274 130 130 391 91 272 111 317

Runstens härad 1,592 1.326 526 596 1.735 409 2S9 408 303

Alböke .... 660 190 66 87 258 ! 59 288 407 | 305

Köping . . 1.265 359 145 191 456 114 281 415 301

Repplinge . . . 917 2T0 115 121 311 80 316 394 290

nögsiuui .... 806 260 95 110 267 74 322 411 | 267

Slättbo härad 3,648 1,099 421 50» 1.292 827 301 497 292

Norra Möckleby . 1 888 808 85 96 808 91 343 361 296

Sandbv..........504 1311 65 58 195 4 7 276 117 307

GitrdbV . . 376 98 29 43 169 37 261 3*2 , 377

llulterstad. . . . 898 322 72 1081 320 76 85K 378 I 264

Steniga..........657 1.88 72 92 248 57 286 428 1 286

Möckleby härad 3,818 1.050 823 397 1,240 808 317 3*7 296

Glömminge . . . 901 251 87 127 345 91 278 381) 342

Algiitsrum. 889 259 106 107 336 81 291 398 311

Torslunda . . 1,333 387 134 182 488 142 291 386 323

Resmo 488 133 74 77 166 38 272 439 289

Mörbylånga 820 222 131 130 , 255 82 271 455 274

Vickleby .... 639 197 74 81 | 218 69|:KtS 126 266

Algutarom» härad 5,070 1.44!) OOIi 704 1,808 503 286 408 301»

Kastlösa. . . 961 322 92 184 331 82 335 410 255

Södra Möckleby . 1,485 604 173 145 478 85 407 404 189

Smedby . . 451 130 73 60 149 39 288 432 281)

Vcntllngc ... 52(1 112 76 88 178 36 273 410 287

As 519 171 55 80 172 38 385 412 253

Gräsgärd 681 201 96 98 232 54 295 432 273

Segerstad . . . 115 Kis l'.i 66 155 37 26" 118 292

Gräs gärda härad 5.032 1.6SI 614 671 1,685 371 :I3I 420 246

Borgholms stad . 928 231 108 215 267 105 250 450 i 800

Öland 30.408 9,41« 3,481 4.00S 10.932 2,561 310 41(1 2MI

TH| jämförelse:

Kalmar län . . . - • • • • r 819 441 I 240

Hela riket. ... • • • - 324 471 205

Vfigtenropa ... • • • • • • 331 501 168(i.

mo gar gjorde ingen förändring i skogsförödelsen; tvärtora intygas 1814, att densamma de senast förflutna tjugu ären varit i ett progressivt tilltagande.

För jordbrukets utveckling måste det gifvetvis vara synnerligt fördärfligt, att hemmanen voro beröfvade utmark af ofta odlingsbar beskaffenhet. Att bönderna kunde disponera den för bete var dock en fördel. Den alltjämt ökade befolkningen ledde emellertid till en klyfning af hemmanen, som gjorde sig kännbar i försämrad ekonomisk- ställning. Från statssynpunkt var förödandet af Ölands skogsmarker och det laglösa tillstånd, som rädde vid skogens skötsel, ingalunda tillfredsställande och föranledde till slut ett ingripande frän landshöfd ingeämbetets sida. Innan utmarkerna kommo de enskilda ägarne tillgodo, kunde emellertid ingen blomstring i öns ekonomi inträda, oeh detta insågo ändtligen vederbörande.

Det intresse, som vid öfvergången till förra århundradet härskade för jordbrukets upphjälpande och som bland annat tog sig uttryck i enskifteslagarnas tillkomst, bar frukt äfven på Öland. Genom bref år 1812 och instruktion följande är blef en kommitté tillsatt med uppgift att på hr inmanen å Oland uppdela därvarande kronoallmänning. Följande år, 1814, utsträcktes 1812 års förordning om enskiftet i Malmöhus och Skaraborgs län att gälla äfven

Öland. Bestyret med enskiftet lades i handen på den förutnämnde »utmarkskommitténs» ordförande, A. Adlersparre, och under hans energiska ledning drefs fördelningen af utmarkerna och skiftesverket med en intensitet, som lämnade föga öfrigt, att önska. Då utmarkskommitterade 1819 entledigades, var redan '/» af ön enskiftad,1 och ett tiotal år senare var enskiftet slutfördt för större delen af ön. Kronoallmän ningen skiftades sålunda mellan byalagen, hvarefter vid enskiftet utmarkerna delades mellan hemmanen, som fingo skatta, för hvar sin del. Endast vissa skogsmarker undantogos, hvilka kronan förbehöll sig för egen del.

Det var ett synnerligen betydelsefullt arbete, som föranledde en hastig uppblomstring under de närmaste decennierna. De onda verkningarna visade sig först längre fram. men då med en sådan styrka, att man är berättigad till omdömet, att, detta en skifte är det svåraste hindret för ett framtida sundt och ekonomiskt jordbruk pa ön.

De väsentligaste orsakerna till det stora verkets förfuskande voro af skilda slag. Man hade ännu ej samlat tillräcklig erfarenhet om, hur ett enskifte med förstånd skulle utföras. Arbetet synes ock ha d rif vits med nästan stor fart. Allra olyckligast torde dock den omständigheten ha inverkat, att landtmätarna, som i enlighet

1 Kommitténs slutbcrätteUe af (len '.'3 juli 1811».>4 EMIGRATIONSUTREDNINGEX. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINO AR. Tab. '•>. Antalet hemman oeh hemmansdelar med nedanstående mantal})

Härader. 1 mtl och däröfver. -»/i. — 'a. v*— -•/«. -74. —V». —*.i«. '.SM— Under '.W Summa. Åkerbo. .1750 .... tiä 99 85 2 51 1810. . . . 5 1 13 30 218 261 19 — — 577 1810 .... 6 2 7 26 225 322 61 71 — — 719 11865 .... •t 1 10 24 188 327 113 81! 2 — 755 i 1900 . . . , 4 1 13 22 159 310 18(1 260 87 8 1,050 Runsten. 1750 .... (|fi |J 5 142 4 17 5 — — — 299 1810 .... 12 2 25 41 351 178 6 1 — — 616 1840 .... 9 2 28 82 348 222 24 19 21 — 700 1865 .... 9 7 85 43 322 184 24 17 21 — 662 1900. . . . 11 3 50 46 •298 160 83 30 82 1 664 Slättbo. 1750 .... 85 26 69 13 50 5 — — — — 198 1810 ... 12 4 16 23 145 186 8 — — — 394 1840 .... 18 3 19 26 187 193 26 32 — — 449 1865 .... 18 5 22 27 141 160 81 36 2 — 437 1900 . . . 13 3 22 39 128 144 30 32 11 — 422 Möckleby. 1750 ... 71 48 52 6 16 1 — — — — 188 1810 .... 3 3 25 32 218 105 — — — — 386 1840 .... 8 1 14 83 232 116 9 — — — 406 1865 .... 3 1 17 37 214 131 13 1 — — 417 1900 .... 4 10 23 65 150 108 69 43 9 1 4X2 Alffufsrum. 1 1750 .... 78 45 65 3 50 6 — — — — 242 1810 .... 5 6 81 29 294 130 6 — — — 501 1840. .. . 6 6 35 25 294 168 8 — — — 541 1865 .... fi 7 45 3» 253 149 16 3 1 — 519 1900 .... 7 8 5fi 39 219 175 77 63 9 1 654 t iri:«gnrd. 175(1 ... 92 48 71 2 8 9 — — — 225 1810. . . . 8 4 58 57 187 115 2 — — 431 184(1 .... 15 5 62 62 181 103 6 — — 434 1865 .... 17 7 64 69 166 75 9 1 — — 408 1900 .... 18 8 69 67 136 67 11 14 1 — 891]lei» Öland. 1750. . . . 400 321 484 29 192 26 _ _ — _ 1.452 1810 ... 45 20 168 212 1.443 975 41 1 — — 2,900 1840 .... 51 19 160 208 1.417 1,124 131 122 21 — 3.251 1865 . . 52 28 193 239 1.284 1,026 206 144 26 — ». 198 1900 .... 57 33 233 278 1,090 964 406 442 149 11 3.003

'I Siffrorna lör år 1750 angifva antalet uf oklufna hemman, enligt jordoboken tör detta nr Siffrorna lür åren |MO, 1840, 1865 oeh 1900 angifva antalet ut hemmans-delar, enligt mantals- och taxerings längderna för dessa är Dessa senare si|fror angifva alltså hrmmansklyfninqrns utveckling vid enhvar af de fyra tidpunkterna, med reservation fflr de brister hvilka tlnnas 1 nyssnämnda l&ngiler. Ifrågavarande si|fror ftfver hemmansdclaruas antal kunna afvika från antalet u f brukningsdelar dels pä grund af sädann fall. dä delar af olika hemman (hcminansnummcr) brukas tillsammans i ott(i.

med instruktionen från utmarkskoniinitterade förrättade skiftena, ej liade tillräcklig maktställning vis ä vis jordägarne. Öfverallt upprepades förhållandet, att dessa vägrade att låta sammanslå sina lotter till några enheter och att utflytta från sina gårdar. Allmogen var i början, om ock med några undantag, emot skiftet; det intygas, »att hos bönderna i allmänhet men i synnerhet i södra mötet den önskan synes vara rådande att blifva bibehållna vid förfädrens bruk nin gssätt».2)

Det har förut framhållits, hur den öländska jorden är af mycket växlande värde. Under en tid, då man i långt mindre grad än nu förstod att upparbeta en dålig eller medelmåttig jord till en god, var det gifvet, att alla

hemmansägare, så vidt möjligt var, sökte fä en bit af svartmylla, den fruktbara lera eller annan bättre jord, som för dem representerade den enda af verkligt värde. Ofta nog var det den högre, i närheten af landborgen belägna jorden som var clen bästa, då man ej ännu hade begrep)) om effektiv afdikning. Alla ville nå ned till sjöstranden, för fiskets, tångens och betets skull. Då dessutom jord af olika kvalitet synnerligt ofta inom sa väl östra som västra kustbältet ligger i strängar parallellt med kusten, låg det säkerligen nära till hands att låta lotterna sträcka sig ända från landborgen öfver alla de olikvärdiga markerna ned till stranden och därmed nä en enkel rättvisa. l'ä grund af det sedvanliga tre-dings- eller treskiftesbruket yrkade man från vissa häll bland allmogen, att åkerjorden skulle delas i tre skiften, så att ett kunde begagnas till höstsäd, ett annat till vårsäd och det tredje skiftet användas som trädesjord. Man genomdref också, som ofvan nämndt, dessa önskningar i praktiken. Endast ett eller annat byalag fick sina ägor samlade i ett. För de öfriga blef den väsentliga förändringen, att de storskiftade små tegarna hopslogos till något större och att hemmanen af utmarken erhöllo sina bestämda lotter. Men byarna lågo där de lågo och ligga där än i dag. Man fick 3, 4, ja ända upp till il—7 lotter i stället för de många man förut hade ägt, men ofta lågo de nu på ännu längre afstånd från gården än förut, då hein manets areal hade vidgats.

Då 1K27 års stadga införde laga skiftena, hade de allra flesta nf Ölands byar undergått enskiftet. En del byar skiftades dock

bruk. dels pit grund af sådana fall, il;i liera brukare sitta pa ett af samma ägare inno-hafdt kominan eller beinniausdel. Kall at' (len förra beskaffenheten föranleda, nit, brukningsdelarnas antal Idir mindre än hctnmnnsdolurnas: |nil uf den senare beskaffenheten föranleda alt hcniniansdclaruas antal blir mindre än brukningsdelarnas.

I tinarksknmmitténs skrifvelse rill K Mai:t 14 10 1815. (Landtmäterikomniis-Sioner 1748—1889 Ii A.i Hock synes enskiftet i sin fortgång ha blifvit mer populärt. V. landshöfdingen öfver Öland nämner i sin femärsberättelse 1822: »En -tor del Hf landet är rodan onskiftadt oeh är hågen därför sä allmän, att de här placerade landtmätare icke medhinner att nog skyndsamt verkställa hvad i detta afseende åstundas.» lian tillägger att enskiftestvisterua också voro talrika.20 EM TO K ATIONSüTREDNINO EN. BILAGA VIII. B YG D EUNDERSÖ K N ING A It.

Tal». 10. Hemman och hemmansdelar i vissa socknar, år 1900.

Socken. I mantal 0. däröfver. 3 4-1 'T 4 -V.. [-V»-—V4. VlO-—V«-] {+V»- —V4. VlO- —V«+} 1 M-—'/id. 1 250— Mindre än Vasa. Summa. Böda. . . . 1 6 3 38 70 51 57 18 1 245 Högbv . 2 - — 4 11 190 76 141 56 7 387 Torslunda . a 1 15 9 37 62 32 24 6 189 Högs rum . 4 t 1 8 14 26 3 3 — — 60 Kastlösa . . 3 3 35 16 28 2 1 — — 88 Ås..... 7 4 3 8 7 — — — — 31 Segerstad . . 1 — 4 8 25 — r> 4 _ 47 Hela Öland . 57 33 233 27S 1.090 964 406 442 ini 11 ».668

undor de följande årtiondena, men äfven där skedde fördelningen pä samma sätt sora under ensk ift.es verkets tid. Vid de hem månsk lyf-ningar, som försiggingo under 1800-talet, var det stående regel, att, alla ägolotterna, som tillhörde ett hemman, uppdelades, hvarigenom jorden splittrades i ännu mindre oeh ännu mera svårskötta delar, till på köpet som ägorna skiftades på längden, så att de antogo form af långa, smala remsor. Äfven befordrades sönderspl ittringen af. att oskiftade områden tillhörande ett byalag, som undantagils vid de stora skiftena, uppdelades pä de respektive hemmansägarne. Dessa splittringstendenser ha under senare tid motarbetats af de sundare principer, som börjat göra sig gällande vid skiften, hemmansklyfningar och afsöndringar. Den sammanslagning, som skett af hemmansdelar under emigrationsperioden från 1870-talet, har gjort det möjligt att erhålla mer ekonomiska och lämpliga ägofigurer, liksom också klyfningar och afsöndringar ofta resulterat i utflyttning och skapandet af enhetliga ägor.

För utflyttningarna har dock den alltjämt ökade skogsbristen, med åtföljande fördyrande af virke, varit ett stort hinder. De rigorösa bestämmelserna, att fastställda enskiften och laga skiften ej rubbas utan att alla delägarna äro ense därom, är ock en hufvud-grund till, att de öländska byarna allt, fortfarande ligga mod splittrade jordlotter och hopgyttrade gärdar.

Med alla sina brister utgör dock enskiftet, men i synnerhet ut-markernas delning, en verklig epok i Olands ekonomiska historia. En oerhörd areal af utmark, af delvis utmärkt beskaffenhet, ökade hemmanens storlek. Vidsträckta nyodlingar ökade utkomstmöjligheterna, folkmängden sköt i växten, och ett starkt uppsving i näringslifvet inträdde. I norra mötet, där dessa uppdelade utmärker voro af bättre beskaffenhet än i södra, hvarest de till väsentlig del bestodo afalvar. vanns at den privata äganderätten ej mindre än 50,000 tid i rundt tal. Särskildt betydelsefullt blef kommitténs åtgörande för uppodling(i. ÖLAND. EKONOMISK UTVECKLING UNDER 1800-TALET.

och utdikning af ett flertal af norra Ölands mossar. Dessa undantogos först för kronans räkning, men upplätos sedan ät enskilda mot skatt läggning. Härigenom börjades ett utdikningsföretag, som förvandlade omkring 7,000 tid vattensjuka mossar och sidländ mark till odlingsbart område. Landshöfdingeberättelserna under 1820-och 1830-talen vittna <>m den allmänt stigande välmagan. Potatisodlingen, som vid denna tid starkt ökades, framhålles också som skäl lur befolkningens hastiga tillväxt, då den underlättade äktenskaps ingående. Medan Ölands åkerareal år 1805 uppges till 11,800 luir. anslås den trettiofem år senare till nästan jämnt dubbla; folkmängden, som 1810 var 23,116, hade år 1830 stigit till 28,549 och således ökats med öfver 20 0 o; produktionen hade på samma tid stigit kanske med 40 à 50 " o.1

Såväl genom hemmansklyfningar som genom jordafsöndringar, hvi Ika senare särskildt efter lagaskiftesstadgan af 1827 ägde rum i stort antal, befrämjades odlingen och folkökningen.

I denna öns allmänna uppblomstring, som i stort sedt kunde sägas räcka ända till 18110, finnas dock några skuggsidor, som allt, som ären gingo framträdde allt skarpare. Hemmansklyfningarna hade i vissa fall gått för långt; de restriktioner, som lagen satt för att förhindra allt för sma hemmansdelars uppkomst, hade visat sig overksamma. Ar 1842 funnos sålunda, enligt, hvad öns dåvarande riksdagsman upplyste, på Öland nära femhundra hemmansdélar, hvilkas ränta understeg tvåhundrafemtio riksdaler banko hvardera, och icke 1 to af äboarna pä dem voro besutna bönder.5 Ännu så länge hade denna hemmansklyfning dock ej blifvit nägon verkligt allvarsam fara, såsom också framhålles i ungefär samtidiga uttalanden.

Af vida skadligare art voro den massa afsöndringar, som skett på vissa af kronan en gång ägda skogsmarker. Som förut nämndes, undantogs vid delningen af utmarkerna en del skog för kronans behof. Det var, utom den ännu befintliga 1 löda kronopark, några mindre skogar pä mellersta delen, nämligen Köpings tall, Ramsättra, Sorby och Lindby tallar (i Köpings och Gärdslösa socknar), Rälla tall (i Högsrums socken) och strandskogen (i Glömminge och Alguts-rnms socknar), i allt en areal af något öfver 2,00(1 tid. Deras läge skulle ha gjort dem under tillbörlig vard till behöfliga och goda furnisörer af öns ved- och timmerbehof, men troligtvis med den erfarenhet för ögonen, som vunnits af kronans föregående, skötsel af de öländska skogarna beslöt riksdagen 1*21 att afhända dessa smärre skogar till enskilda. Verkställigheten af detta beslut skedde

1 Prosten tlddenhergs reservation till K. bfhdcs i Kalmar län utlåtande af 22 aug. 183li n,o hemmansklyfning oeh jordafsötidring (R. A.) »amt K lifhdes lier. 1837 11

- Riksdagsman P. Janssons yttrande till protokollet vid det sammanträde, som under lamlshöfdingens ordförandeskap hölls den II fehr. 1842 i Kalmar af kommitterade, som hade att afge af K. Muj:t lnfordradt yttrande öfver villkoren Tör jordafsömlring oeh hemmansklyfning inom läiict. (11. A.I28 EM IG KATION SUTREDNIN G K N. BILAGA VIII. BYGDKUNDERSÖKNIIrøAR.

på sä siltt, att den flerstädes vackra skogen för lågt pris såldes bort till köpare, som knappast hade fått fastebrefvet pa sina lotter — omkring 50 tid och däröfver förr än de sålde skogen. Et.t fullkomligt afverkningsraseri begynte, oeh inom några år låg en stor del af området kalhugget. Samtidigt hade af de första köparne till medellösa personer frän fasta landet och frän ön försålts smärre lotter på 4 tid och däröfver för ringa pris af den mark, som nu, dä skogen var nedhuggen, hade sä godt som intet värde, dä den bestod af mager sand och mo. De ärliga utskylderna, som skulle utgå för skogslotterna, kunde ej betalas; och slutresultatet blef, att pä den forna

skogsmarken små kolonier växt upp af till största delen utfattiga personer, som föllo fattigvården inom de respektive socknarna till last. 1 stället för en väl vårdad skog hade man fått fattighjon.

Sådant skildrades förhållandet redan 18401, och de följande årtiondena förändrades ej den ekonomiska ställningen. De fattiges rikedom, barnen, fyllde stugorna. Det blef ett öfverflöd på armar, som ej kunde fä tjänst hos bönderna. Inkomsten från det magra, illa skötta jordbruket hjälpte man upp med fiske; en stor del slog sig pä sjömanslifvet, andra företogo sin regelbundna resa till fastlandets städer för att söka arbete på sommaren oeh vände ater på vintern samt lågo då i ide, men barnen trängdes allt fortfarande i stugorna. Strandskogen och Hälla tall blefvo en enda stor fattigbarack, och när emigrationen på allvar börjar, höra dessa områden till dem som först, träffades af densamma och snabbast affol kades.

Medan pa detta sätt de nämnda gamla skogarna till större, (lelen härjades och blefvo hemvist för »inhyses», som nätt och jämt eller icke alls kunde skaffa sig uppehälle, fortsattes skötlingen äfven på de utmärker, hvilka vid delningen hade tillfallit hemmanen. Sedan man afverkat skogen, kändes skatten man skulle erlägga för utmarken för tung, och man lyckades pä 1840-talet utverka at.t all utmark, som kunde användas endast till bete, blef fri frän skatt.

Ett liknande förödelsens öde var nära att öfvergå äfven Böda kronoskog. Skoglösa hemman i norra Ölands socknar, till och med Bred-sätra och Köping i söder, ägde där att erhålla vedbrand och byggnadstimmer t.ill ett pris, som blott, svarade till af verkliga värdet. Parken, en skogsareal pä omkring 10,000 tid, spelade således en oerhördt viktig roll för norra Ölands ekonomi. Men i en nästan imponerande skala fortsattes här de stölder, som härjade öns skogar i allmänhet före utmarksfördelningen. Klänningen hade i arf fått föreställningen att kronans skogar voro till för at.t bestjälas. De olofliga afverk-ningarna stego ända till hälften af skogens beräknade afkastning. Vintern 1840- 41 nedhöggos och bortfördes sålunda af allmogen 89,000

1 IV Janssons ofvannämnda varande. K. Fifhdes i Kalmar län femärsbcrättelso för ären 1887 41. T. Engström, Öland, s. 62.(i. ÖLAND. EKONOMISK UTVECKLING UNDER 1800-TALET. 29

Tub. 11. Utdebitering pr fyrk samt relativa antalet, fattighjon år 1905.'

Kommuner. [-Utdebitering.-] {+Utde- bitering.+} Öre. [-Fattighjon,-] {+Fattig- hjon,+} % Böda . . 105 4*9 Högbv....... 144 3*6 Källa . 149 59 Persnäs . . . 148 3*3 Köra 98 33 Löt . 106 3*9 Egby........ 109 7*7 Gärdslösa...... 90 2*1 U red sätra...... 96 6*1 Långlöt .... 70 5« Runsten . . 25 33 Alböke...... 93 4*5 Köping....... 72 4*1 Repplingo 93 5-2 Högsrum...... 113 3*9 Norra Möckleby 38 3*1 Sandby .... 43 3 B

kub.-fi>t(!), och 1,216 gånger(!) blefvo ölänningar under de fem åren 1837—41 tilltalade för oloflig skogsaverkan. Då skogen därjämte vansköttes, hotades den med total förstöring. Först från midten af 1800-talet inträdde härutinnan en förändring; sedan dess har pågått ett, intensivt arbete med att utdika parker, binda dynerna och plantera skog.

En för bonden ogynnsam ekonomisk ställning som följd af dessa skogshärjningar förmärktes ej, sä länge han kunde öka hemmanets afkastning genom årliga nyodlingar. Det är gifvet, att den stora ökning af åkerarealen, som ofvan påpekats, skulle medföra en betydligt stegrad produktion. Då, i ännu högre grad än nu, lefde Öland på sin sädesexport, som i slutet af 1850-talet anslås till minst 100,000, kanske 150,000 tunnor.2 Man erhöll goda skördar, och spannmålsprisen stego under 1850-talet. Det ekonomiska tillståndet bland bönderna skildras såsom tillfredställande. Lyxen var i stigande, och man lade ned betydande belopp i uppförande af bättre bostadslägenheter etc. Folkmängden ökades allt fortfarande i rätt stark progression.

Alen i viss mån börja redan i senare delen af 1850-talet visa sig tecken till att blomstringstiden närmade sig slutet. 1 nyodlingarna visade sig en afmattning, dä den lättast uppbrukade jorden redan var lagd under åker. Sädesproduktionen hade ökats pä ladu -

1 Utdebiteringen afser i mantal satt jord. Antalet, fattighjon är beräknadt i % af hela folkmängden.

8 K. bfhrles fcmårshoriittolso 1856—60.

Gårdbv.............34 1 4 8

llulte rstad.........68 8-1

Sten&sa.............53 4*s

Glömminge.........51 3*8

Algutsrum...........40 6*4

Torslunda...........60 6*5

Resmo.............48 2" I

Mörbylånga.........69 5 c.

Vickleby...........57 j 3"

Kastlösa.............67 6 5

Södra Möeklcby ... 5*0

Smedby 49 3*6

Ventliugc...........81 4*0

Ås.................65 6*3

Gräsgård...........33 2*3

Segerstad...........40 2*2

gårdens bekostnad, gödningsämnena minskades i förhållande till arealen, och däraf följde sämre skördar.1 Tredingsbmket (träda, höstsäd, vårsäd) var det allmänna, och jordens skötsel undergick ej väsentlig förbättring. Om öns jordbruk gällde fortfarande landshöf-dingeämbetets uttalande från 1847: Ingen del af länet är mera passande för eller i större behof af växelbruk än denna, med sin mot. hötillgången oformligt stora åkervidd. Likväl linnes ordentligt cirkulationsbruk ej infördt på flere ställen än Ottenby och några få hemman tillhörande ståndspersoner. Största hindret för införande häraf anses ligga icke blott i detta skogfattiga lands svårigheter att frånhägna enskilda ägor, hvilka gemenligen ligga utan särskildt stängsel, gemensam för hela byalag, fastän de blifvit skiftade, utan ock i den annars fyndige ölänningens motvilja mot det. nya — särdeles mot begagnandet af andra växter pä sin åker än säd, af hvilken ban, så vidt inkomsterna för häst- och boskapshandeln ej äro tillräckliga, skaffar sig de lifvets förnödenheter, som ej äro att tillgå på hemmanet — — —i.

*

De tre första åren på 1860-talet voro goda skördeår med höga spannmålspris, men med 1861 inträda dåliga tider, som göra sig kännbara äfven pa Öland och inleda en stagnationsperiod i folkmängdstillväxten, hvilken varar tills med 1880-talet den hastiga affolkning inträder, som alltjämt fortfar. En stor penningknapphet rådde i riket med anledning af oroliga politiska förhållanden i utlandet. Till detta år hade hypotcksföreningarna bisprungit länets jordbrukare med amorteringslån, men därefter utsinar denna källa. Samtidigt frigafs räntan för korta penninglån utan inteckning, hvilket pä, en del jordbrukares ekonomiska ställning hade en menlig inverkan, da många mot inteckning i jordbruksfastigheter beviljade lån blefvo uppsagda för att. med större räntevinst utlånas till handlande oeh industriidkare, och svårigheterna blefvo större för erhållande af nya inteckningslån mot låg ränta.8 Priset på spannmålen nedgick 1*64 t.ill föga mer än 3 t af det normala under föregående är. Sä kommo de svaga skördarna 1H(>(> och 18l>7, den senare till pä. köpet inbärgad under ogynnsamma omständigheter. 1868 ars missväxt. som drabbade stora delar af vart land, var pä Öland af synnerligt svårartad karaktär. Missväxten omfattade allt: säd. rotfrukter, hö och foderväxter. Af Ölands 33 socknar fingo 24 under vintern 1868—69 upptaga nödhjälpslån på öfver 73,000 rdr.

I »et var i synnerhet den lösa arbetarebefolkningen, som råkade i trångmål. Ar 1865 hade Öland nått en

folkmängd af nära 38,000 personer, och särskildt frän 1840-talet synes den väsentliga ökningen

1 K. bitides fciu&rsber 1856—60.

* K. bflidcs feni&rebrr 1861—65(i. ÖLAND. EKONOMISK UTVECKLING UNDER 1800-TALET.

1'aJ». 12. Utvandrare från Runstens härads socknar åren 1881/85 och 1903/07, efter yrke och familjeställmiig.

Yrke ni. in. Löt. Egbv. [-Gärdslösa Brcd-sätra.-] {+Gärds- lösa Brcd- sätra.+} Långlöt. Runsten. 81/85. |08/07. 81 85. 03 1)7. 8i/80.|0»y07, Kl Si. 03/07. 81/65. OS'07. 81 80. 03, 07.

ha fallit på den icke jordägande befolkningen. Förut har skildrats, hur ett jordbruksproletariat uppväxte i de skogsmarker på mellersta Oland, som kronan afhände sig. Vid skiftesförrättningarna undan-togos för byarnas behof (till grustag och ändamål af skilda slag) allmänningar. Äfven en stor del af den utskiftade alvarsmarken blef aldrig inhägnad. Särskildt på förstnämnda allmänningar slog en alltmer växande arbetarebefolkning sig ner, hvilken gick bönderna tillhanda vid dagsverken oeh ibland sysslade med ett yrke. Många voro sjömän. Andra togo sina regelbundna färder till Stockholm eller Norrland och sökte där arbete samt återvände till vintern. >Baekstusittarne hade sin stuga ofta med endast lertram-padt golf; en halmbädd utan lakan var ej sällan det väsentligaste möblemanget, och på långt håll kunde man känna hur fattignmns-odören trängde ut ur stugudörren, då densamma något kort ögon-

') Arbetare, drängar, vuxna söner till yrkesidkare oeh arbetare — ') Tjänstflickor »amt vuxna döttrar till arbetare och yrkesidkare.

Hemmansägare .... 2 I I — — 4 — 1— 3 —

Hemmansägaresöner . . 1 6 3 3 22 3 20 2 f) 9 7

Hcmmansägaredöttrar . T ti 2 3 1 11 1 10 2 7 8 14

Yrkesidkare, män . . 2 3 1 8 9 6 1 — 8 1 4 3

^ rkesblkare, kvinnor . 1 — 1 1 3

Arbetare m. 11.') 4 7 8 6 32 2:'. 12 > 6 i) 23 27

Tjinstllickor m. 11.8) . . 9 8 3 i 2 21 10 4 6 9 6 18 14

Hnstrnr och änkor . 2 1 1-11 63 3 3 1 1 2

Gossar under femton är 2 — — — 1146 111— 6

Flickor under femton är — — 10 3 3 — — 3 1

Öfrig».........— — — | — — 1—1 _ — — — I 1

Mankön [Öl 17 I 18 I 11 52 60 22) 87 17 I 16 » 43

Kvinnkön 12 15 6 5 43 31 11 1.1 11 15 .11_35_

Tillsammans 23 | 32 19 16 95 91 33 46 31 31 70 78

Fiir hein Runstens härad ut tjjorde alltså utvandringen:

Yrke m. m. 1881 85. 1903 07.

Hemmansägare ... 6 6

llemnmnsägareaöner 18 63

Hcrumansägarcdöttrar. 15 51

Yrkesidkare, män . . 25 15

Yrkesidkare, kvinnor . 1 ä

Arbetare') 85 77

TjänBtfiickor') ... 64 46

Hustrur oeh änkor . . 21 13

Gossar under femton àr 20 12

Flickor mider femton år 16 4

Öfriga...............— 2

Mankön 154 174

Kvinnkön 117 120

Tillsammans 271 29432 emigrationsutredningen. bilaga vnr. uyodeundersökningar.

bJick ställdes öppen. Några höns och gäss hade de dock; det då mera gifvande fisket ökade också näringsmöjligheterna.» Relativt goda arbetsförtjänster pä 1850-talet hade möjligen bidragit till barnskarans ökande.

Alltnog, när nödåren kommo, sågo sig bönderna nödgade att minska sitt tjänstefolk, arbetslönerna föllo, ocb de flesta lefnadsför-nödenheter stego i pris spannmålen till nära dubbelt emot det vanliga.' Nödåret 1868 69 lefver ännu i lifligt minne hos många af de äldre. Tiggare ströko i massa omkring och begärde mat och arbete, men bönderna hade det självfva svårt, måste taga skuld och bida bättre tider. Med 1866 inleddes den första stora emigrationsperioden i vart land,2 sa äfven pa Öland. Af öländingarna, som växt upp vid sjön och i stora massor voro sjömän, hade inånga dessförinnan varit i Amerika på kortare visiter. Nu reser man för att söka sin bärgning därute. Men det sker i !) fall af 10 medelbart, man tar hyra och seglar ut för att vid framkomsten afmönstra. Blott en och annan jordbrukare har jag träffat, som under denna tid uppgifvit sig hafva rest som emigrant.

Den ekonomiska ställningen i förra hälften af 1870-talet skildras dock af landshöfdingeberättelsen3 i rätt ljusa färger. Inom Ölands jordbruk, som dittills ej alls synes ha rönt nägon inverkan af den utveckling som fastlandets undergått, börja några tecken visa sig till lif, äfven om i stort sedt jordbruket drifves på samma sätt som förut. Man börjar öppna ögonen för dikningens betydelse, pä västkusten förekommer pä enstaka ställen redan nu insåning, och säden rensas bättre än förut samt betalas därför högre. Det var spridda ansatser. Men man ser också att det lefves ur hand i mun. Inhämtade muntliga upplysningar om denna tid framhålla detsamma med skärpa. Det behöfde blott komma dåliga tider för att, ställningens svaghet skulle blottas. Trots att prisen på spaunmålen under 1870-talets senare del voro rätt goda, ökades ständigt, bondens skulder. Äfven om egendomarnas värde steg genom de rätt beaktansvärda nyodlingar och afdikningar, som under detta decennium företogos i skilda delar af ön, växte skulderna mångenstädes ägarne öfver hufvudet och utsökningarna ökades betydligt.

Till denna försämrade ekonomiska ställning äro bönderna delvis självfva skulden. Man behöfver kanske ej lägga för stor vikt pä de officiella berättelserna öfver allmogens stigande »lyx» oeh »vällef-nad . Men de gamles berättelser stämma öfverens med dem däri, att stora summor lades ned på improduktiva ändamål. Bostäderna —

1 K. bfhilns femärebor. lMfit!—70,

- Angående emigrationen i nil mänhet hänvisas till G. .Sundbärg. Emigrationen 1—11 (Föreningen Heimdals skriftserie SvenBk Politik).

' K lifhdes feinirsher. 1871—75(i.

i allmänhet, allt för stort tilltagna utöfver det nödvändiga behofvet nybyggdes, vagnar oeh seldon anskaffades från fastlandet etc. Med kärf humor talade också en öländsk gästgifvare vid denna tid "in -hyj)oteks\ agnarna». Ii andthandeln, som började florera under 1870-talet, hade äfven sin lilla del i den ökade skuldsättningen. Undantagen, hvilka tyngde hårdt på de flesta gårdarna, särskildt i södra mötet, voro en ekonomisk kräfta.

För den icke jordägande befolkningen skildras förhållandena nå-got ljusare. Särskildt under 1870-talet rådde ett uppsving i sjöfarten, som gaf många öiänningar bärgning såväl i inrikes som utrikes fart. Sjofartm intog (jämte de regelbundna fastlands-resorna) ännu under detta decennium den ställning i Ölands ekonomiska lif som Amerika sedan eröfrade den gaf utsiktsmöjligheter och bröd åt de många, som landet ej kunde föda. Många foro världen rundt som sjömän, och en del förtjänade pengar, som användes vid hemkomsten till att skaffa eget jordbruk.

Ett synnerligen viktigt led i Ölands ekonomiska lif såväl under föregående årtionde som särskildt under 1870- och 1880-talen, och som ännu i våra. dagar ej är utan sin betydelse, var den förut antydda regelbundna strömningen af arbetsfolk (äfven kvinnor) från alla delar af Öland till fastlandsstäderna, särskildt Stockholm, till järnvägsbyggen och kolonisationsarbeten i Norrland. Hvarje vår gick denna människoström från ön, hvarje höst vände den tillbaka. Hvarje vinter åt man upp i sysslolöshet hvad som förtjänats pä sommaren. Hegel bundet som ett urverk växlar arbetet, borta med vinteridet hemma, ty där hemma finnes ej något arbete vintertiden hvarken skogsarbete eller industri endast slagtröskningen i ladorna, och man är för öfrigt van att anse vintern som fritid. Det var sålunda en betydande del af öns befolkning, som redan under denna tid hade sitt egentliga uppehälle utom Öland: de voro periodiska utvandrare. När dc nedgående konjukturerna började stänga arbetstillfällena på fastlandet oeh sjöfarten hunnit öfver sin blomstringstid på 1870-talet, då blir Amerika från och med 1880-talet, och i allt högre grad lor Ii varje år, målet för alla, som af nöd, äfventyrslust eller andra orsaker ej knnna eller vilja stanna hemma. Dc periodiska utvandrarne, sjömännen och arbetssökandena på fastlandet, aftaga så småningom i antal, emigranternas skara växer: emigrations- och affolkningsperi-oden har på allvar börjat.

*

Den kom med 1880-talets jordbrukskris. Att Öland skulle träffas svårt af densamma var på förhand gifvet. Jordbruket var helt och hållet bascradt pä sädesodling. Lefvande djur voro sa godt som de enda produkter ladugården lämnade. Ej et.t mejeri fanns på ön töre 1885. Skulderna på gårdarna voro redan stora, och nyodlingar

slukade pengar äfven i början på 1880-talet. Spannmålspriserna sjönko. Ar 1*85 var Ölandsrågen nere i kr. 1-40 kub.-foten, eller jämt hälften mot 1881 ärs markegångspenning; 1887 stod den i 7 kronor tunnan. Det blef den förtviflade ekonomiska kampen för den öländska bonden. Här fanns ej, som så ofta pä fastlandet, skogen som ilen nödställdes sista resnrs; ingen möjlighet fanns att genom biförtjänster af nämnvärdt slag hjälpa upp ställningen. Endast pä norra delen af ön spelade stenindustrien någon roll till upphjälpande af situationen. Hurudan ställningen var vid 1880-talets midt i norra mötet framgår bland annat af K:s Bef.-hafvandes ingalunda svartmålande femårsberättelse 1881—8.5. »Befolkningens ekonomiska ställning var i början af perioden tillfredsställande,1 men blef därefter allt mer och mer försämrad, i samma män som saluprisen sjönko å de olika slag af spannmål, som äro denna orts hufvudsakliga afsätt ningsartiklar, hvilket prisfall slutligen gätt ända därhän, att den erhållna betalningen efter afdrag för produktionskostnaden lämnat för säljaren ett ringa öfverskott, otillräckligt att utöfver hvad till skatter och lefnadskost-n ad er erfordras, gälda ränta och kapitalavbetalning a de skulder, hvarmed de flesta jordbrukare äro belastade. De nya län, som därför alltjämt behöfvas, kunna numera sällan erhållas inom orten, utan måste sökas i bankinrättningarna mot hög ränta, hvilken, uär likvid vid förfallotiden uteblifver, ytterligare höjes, så att, när dryg lagsöknings-kostnad jämväl tillkommer, mången gäldenär med siria tillgångar bringas i svår förlägenhet. Skuldsättningssystemet, som redan nått en betänklig utbredning, hotar att bli ännu mera allmänt och fördärfligt, om icke hemmansinnehafvarne genom goda skördar och höga spannmålspris komma i tillfälle att minska redan befintlig ocb undvika ny skuld. Da under allt detta dagsverksprisen föga nedgått, men kostnaderna för lifsuppehället minskats, har den arbetande klassen icke lidit nöd.»

I södra mötet var situationen ungefär densamma, äfven om bonden där hade starkare ekonomisk rvgg. Redan nu kännes där bristen pa arbetskrafter vid grödans inbärgning ocb jordbrukets skötsel i allmänhet, på grund af den lösa arbetarbefolkningens som-marresor till fastlandet. Allt värre och värre blir situationen, den ena

hemmansägaren efter den andra lämnar sin gård på arrende, i hustruns vard eller borgenärers händer; arbetare med hustru och barn köpa biljetter för sina sista slantar eller få låna sig ut — den öländska emigrationen når sin största omfattning. Med tullskyddet 1888 följer högre spannmålspris och något bättre förhållande lör jordbruket; under 1890-talet bättras den ekonomiska ställningen betydligt och kan nu anses som god. Men emigrationen fortfar oafbruten, visserligen något minskad i förhållande till den

1 Sisoni fornt framli&IItte var detta kW till fullo fllrhftllandct.väldiga uttolkningen i slutet på 1880-talet, men med en jämnhet och mäktighet, som tyder på andra djupt liggande, orsaker än rent ekonomiska.

Den hastiga skiss, som ofvan gjorts af vissa sidor i Olands ekonomiska utveckling under 1880-talet, skall i det följande fullständigas och bättre belysas vid skildringen af öns nuvarande näringslif. Det blir där tillfälle att särskildt ingå pä utvecklingen under den egentliga emigrationsperioden, eller de senaste 30 ären, och påpeka en del detaljer, som i denna orienterande öfversikt måste förbigås.

Emigration och befolkningsrörelse.

Yttre konturer.

Förut har framhållits, bur Öland uppvisade en snabb folkmängdstillväxt till och med 1860-talets midt, så att folkmängden vid 1865 års slut. uppgick till 37,681 personer (se Tabell 1). En stagnationsperiod inträdde därefter, delvis beroende pä tillfälliga orsaker, såsom de svåra nödåren i 1860-talets senare del, men till väsentlig del beroende på andra af mera varaktig karaktär. Vid denna tid trädde sålunda ön något ur sin gamla isolering. 1 slutet af 60-talet revolterades trafiken öfver Kalmar sund i ett slag: de gamla färjebåtarna, som några år därförinnan mist sin privilegierade ställning att ensamma ombesörja trafiken med Kalmar, ersattes med ängbåtar. I 'et, allmänna uppsvinget i fastlandets näringslif och de samtidigt pågående stora järnvägsbyggena, inom Kalmar län som i det öfriga Sverige, gåfvo rikliga arbetstillfällen, hvilka ledde ej blott till den förut nämnda periodiska tillströmningen af öländingar utan också till utflyttning. Men äfven emigrationen, den direkta utvandringen till främmande länder, växer i slutet af 70-talet, ehuru den allt fortfarande har mycket blygsamma dimensioner. I allt torde utvandringen från Öland för åren 1866—80 ej öfverstigit 1,000 personer.

Ar 1880 hade Öland endast några hundra invånare mer än 1805. eller 38,000 personer i rundt tal. Därefter har folkmängden regelbundet och med stark fart minskats. År 1885 är den nära 1,000 personer mindre. 1890, efter de svåra utvandringsåren 1887 och 1888, blott 33,800, tio år därefter 30,400 och hade ytterligare sjunkit till 28,650 vid 1907 ars slut. Då var öns folkmängd densamma som i början pä l«30-talet. På mindre än trettio är hade den minskats med en fjärdedel.

Denna minskning är ej enbart att skrifva på emigrationens konto; äfven en stark utvandring till det öfriga Sverige under 1880 och36 EMIGRATIONS l.'TRKI)NINGEN". ll[I,AGA Vllf. B VG D EUN II KRSÖK NING A1!.

1890-talen har sin anpart uti densamma. Men emigrationen bär dock den allra väsentligaste skulden härför.

Enligt de officiella siffrorna ba 12,029 män ocb kvinnor emigrerat under tidsskedet 1881-1907, men denna siffra måste ökas med antalet af dem som på omvägar praktiserat sig till Amerika utan flyttningsbetyg. Hhuru detta senare är ett undantag, förekommer dock en hel del fall, da värnpliktig person via Köpenhamn, där han ej längre står under svensk lag, ger sig öfver till Amerika. Efter ungefärlig uppskattning finnas för närvarande på Öland IAO kyrkoskrifna personer, om hvilka man med säkerhet vet eller förmodar, att de befinna sig i Amerika sedan år tillbaka.

Såsom ytterligare framgår af Tabell 2 har emigrationen från ön, som nådde sina högsta sif|ror i slutet af 1880-talet, under de följande decennierna visat något lägre tal. Men i stället för att aftaga successivt, som man kunde

förmoda skulle bli en följd af den decimerade folkmängden och de bättrade ekonomiska förhållandena på ön, visar tvärtom emigrationen under de sista sju åren en ökning jämförd med foregående linårsperiod. Detta ogynnsamma förhållande träder ännu mer i ögonen, då samtidigt immigranternas antal visar en om ock obetydlig minskning för 1900-talet, i årligt medeltal räknadt. Den årliga absoluta förlusten till Amerika och utlandet, som under tidsskedet 1881—90 utgjorde 426 personer och följande decennium var 277, har därigenom under detta århundrade stigit till Öfver 300 personer. (Se Tabellerna 2 och 3.)

Emigrationen är ohämmad: i förhållande Ull den minskade folkmängden väller din mycket kraftigare än under 1890-talet. Visser ligen torile den ringa utvandring, som ägt rum under 190.x |Vän ÖJand, något mildra detta omdöme, men ä andra sidan har man att under 1909 motse en högst liflig emigration. Här gå många och vänta på. våren för att då sätta i verket de planer, som sällsynt tryckta tider i Amerika skjutit fram ett år.*

Numer sker denna emigration så godt som uteslutande till Amerika. Af de 132 personer, som under de tio senaste ären utvandrat från Norra Möckleby socken, har endast rn haft annat mål för resan; af de 294, som ären 1901 1907 emigrerat frän Runstens härad, blott trå. Längre tillbaka i tiden utgjorde Amerika ej det enda målet för färden. Någon liten roll spelade dä äfven Australien oeh England, men

* Tidningen Barometern för den 17 mara 1909 innehöll följande notis, som bekräftar det sngda: »Amerikafebern har äter börjat grassera pit norra Öland. Krän de tvä nordligaste socknarna anträdde förliden lördag ej mindre än 21 personer sin rcHii till Amerika Denna ut vand rares k ii ra kommer under den närmaste tiden att efterföljas af andra.

Det kan kanske förtjäna tilläggas, att denna skura unga män oeh kvinnor stod under ledning af ett par återvändande svensk-amerikaner. När färden gick fram efter de öländska landsvnirarna ned till Färjcntndens hamn, skedde den under »HiawathftS» toner, under skämt och glam. Den efterlängtade resan hade ju blifvit verklighet.

framför allt, I > an mark och i någon mån Tyskland* — dels på grund af det större antalet sjömän, som ingalunda alltid sökte sig till Amerika, dels emedan arbetare och tjänstflickor togo plats i de båda sistnämnda grannländerna. Så hade t. ex. 10 % af utvandrarne från liunstens härad under åren 1 K* 1—85 icke Amerika som mål. Af emigranter från Glömminge och Algutsrums socknar under 1870-talet sökte sig öfver fjärdedelen till europeiska länder och Australien. Under 1890-talet utgjorde dylika emigranter 2 de 98 procenten styrde kosan till Amerika.

Emigrationen har träffat öns olika delar tämligen jämnt. De skiljaktigheter, som äro anmärkningsvärda, skola framhållas sedan. Dock bör anmärkas, att östkusten under 1880-talet led mest af densamma, men att utvandringen numer är lifligast från norra Öland och därifrån är starkare än den någonsin varit.

Immigranternas antal har för tidsskedet 1881 1907 utgjort 2,88<i, eller icke V* af de utvandrades. Alltsedan 1890-talet har proportionen mellan återinvandrare och utvandrare varit någorlunda konstant, eller 1 : ;i. Mot en ölänning som återkommer, stanna således två för alltid borta.

I förhållande till emigrationen har under det nämnda tidsskedet ölänningens öfverflyttning till fasta landet varit mindre betydande, ehuru i och för sig ganska anmärkningsvärd, liksom också fastlands-bor i synnerhet på sista tiden i icke obetydligt antal flyttat in till ön. I detta folkntbyte drog emellertid Öland det kortaste strået under perioden 1881 1900, dä fastlandet fick mottaga nära 3,800 personer flere än det aflämnade till ön (se Tabell 3).

Häri har ett märkligt omslag inträffat under 1900-talet, sä att Öland har att anteckna en liten vinst på några och 30 personer af denna inrikes omflyttning. Denna ställer sig för de olika decennierna på följande sätt:

Åren 188]-1890............._ 2 019

• 1891-1900 ....— 1,748

» 1901—1907 ....+ 36

Det lifligaste folkhytet. med fastlandet har, som på förband kunde förmodas, västkusten visat. En massa skåningar finnas i de bördigaste socknarna i sydväst, smålänningar och blekingar utgöra hufvudmassan af arbetarestan i men vid Degerhamn; smålänningar träffas som jordbrukare, drängar och arbetare litet hvarstans pä ön. När ölän-ningen flyttat till fastlandet, har han nästan undantagslöst sökt sig till städerna, ett karaktäristiskt förhållande, hvars orsaker senare skola beröras.

Den sammanlagda förlusten af folkbytet med det Öfriga Sverige och med utlandet framgår af Tabell 4. Vi se af densamma, huru Oland allt ifrån 1840-talet bar att uppvisa liera utflyttade än inflyt-38

tade, oeh att ntflyttningsöfverskottet. växer med hvarje årtionde, tills det när sin kulmen med l88U-talet.

Till och med 1870-talet liar utflyttningen till det öfriga Sverige den största andelen i denna förlust af öländsk arbetskraft, men därefter blir emigrationen den väsentliga faktorn härtill oeh är numer den enda orsaken lill Ölands affolkning. Att denna folkminskning alltjämt fortgår oerhördt snabbt, trots att den inrikes omflyttningen ej längre är till öns nackdel, beror emellertid också på de föddas minskade antal, den ökade dödligheten och i följd däraf en allt lägre naturlig folkökning. Emigrationens medelbara verkningar framträda härutinnan pa ett särskildt slående sätt. Medan under perioden 1881—90 de föddas antal öfversteg de dödas med 205 ärligen och under det följande decenniet med lif, sjunker födelseöfverskottet under den sista perioden 1901 07 ned till 45 pr år på en befolkning af 29,000 personer! Det relativa öfverskottstalet är nu blott l-5 promille årligen, ett enastående lågt tal för en svensk provins. Födelse-, döds- och öfverskottstalen hafva utgjort i årliga medeltal pa tusen innebyggare (jämför ock Tabell 5):

Födelsetal. Dödstal Öfverskottet»),

Åren 1881—1890 .....23*5 17-<i 56

* 1891—1900 .....2-2-0 L8-f. 3-4

» 1901—1907 ..... 20-5 190 1-5

Födelsetalen äro mycket lägre, dödsfallsprocenten beaktansvärdt högre och nativitetsöfvers kottet är numer blott t at' det normala i Sverige, det lägsta öfrcrttioftotal ett svenskt landskap np/irisnv. Runstens och Algutsruins härader visade den sistnämnda perioden fler dödsfall än födelser (Tab. (i). I sexton af Ölands kommuner öfvervägde dödsfallen under 1907.

Af hela Ölands födelseöfverskott de senaste sju åren faller öfver hälften på två socknar, Persnäs och Södra Möckleby, de enda pä ön som ha någon betydligare industri att uppvisa, och där emigrationen ej haft samma våldsamma kraft inom industriarbetarnes led som bland de jordbrnksidkando klasserna.

Det ringa antalet födelser är den naturliga följden af det ringa antalet ingångna äktenskap, hvilket återigen har sin grund i att den yngre giftasvuxna befolkningen i sä hög grad decimerats af emigrationen. Giftermålstalet sjunker äfven det och utgjorde 1891—IPOO blott 4*64 pr är och tusen inv., mot 5"22 under föregående tioårs period. (Se Tabell 7.)

Den låga äktenskapsfrekvensen bland allmogen beror emellertid ej helt och hållet pä emigrationens förminskande af den giftasvuxna befolkningen. Det bör i förbigående påpekas, att anmärkningsvärdt mycket förmöget ogift folk finnes i några af Olands socknar. I lefsaknas ej heller anledning att misstänka, att det ingifte, som existerar i en del socknar, haft sitt inflytande på den låga födelsesiffran.

Den stora affolkning ön undergått är desto kännbarare, som den trätiat de arbetsdugligaste åldersklasserna. Barn, gubbar och gummor utgöra ett oproportionerligt stort antal, och endast '-/» af öns befolkning utgöras af män oeh kvinnor i åldern 15—50 är (Tabell 8). Ej underligt att bristen på arbetskrafter är stor!

Ölands samhällsklasser och näringslif.

Ölänningens karaktär och lynne.

För den som tror djupt pä naturens inverkan på människan, hennes lynne och andliga odling, skulle säkert den öländska befolkningen vara ett tacksamt studiefält. Det är som om det folk, som plöjer och odlar Ölands jord. fatt en god portion af oryslnst och rörlighet från hafvet rundt om och de ständigt blåsande vindarna. Öfverallt. i Sverige skall man få leta för att tinna lifligheten, det sorglöst glada humöret sä sätta prägel på folklynnet som just här. Det är ölänningens kanske mest sympatiska drag. Hans sinne för humor är nppodladt; ban är snarfyndig, har ofta lätt att uttrycka sig, och hans humor är icke utan en viss udd.

Hans självständighet har sin grund i månghundraårigt umgänge ined likar — ingen har stått öfver honom, ty herremän och herrgårdar ha varit tunnsådda pa Öland. Det har alltid varit ett land af bönder. Med denna självständighet är ej så liten misstänksamhet förenad; hans kritik öfver sina sockenbor kan ofta vara skarp nog, och synvidden sträcker sig allt tör ofta blott öfver byalagen. Vill en by anlägga ett mejeri, är den andra emot det; vill någon duktig bonde sätta sig i spetsen för ett kooperativt företag af hvad slag som helst, är självkänslan allt som oftast framme hos en annan, och det nya företaget har cn säker motståndare. Liksom den öländske bonden förr ville hvar och en ha sin väderkvarn, sä att han själf kunde mala sin säd utan sammnnhlandning med grannens, så vill ban helst sköta sig själf och sin gård äfven nu, utan att bekymra sig om näringens framåtskridande i allmänhet. Det är en självständighetens aivigsida. som ölänningarna allmänt klaga öfver och ha ögonen öppna lör — men först pa allra sista tiden börjat motarbeta. Tyvärr har denna misstänksamhet och oförmåga till sammanslutning firat, sina största triumfer, då det gällt rent öländska företag. Man har ej så lä gånger lagt ned betydande kapital i iårtygsbolag och företag, drifna af fastlänningar — nästan lika ofta med följande förlust; när det gällt öländska företag, ha de mötts af misstroende och

strandat eller måst pressas fram, såsom Ölands järnvägsfråga senast.

För gydölänningens föreställningssätt slutar Öland vid Borgholm, för nordölänningens är landet söder om Färjestaden sagan om den fruktbara Mörbylångadalen. Men samme man har kanske farit världen rundt, och Amerika är så innerligt väl kändt. Ölänningen har blifvit vidsynt utom i fråga om sin egen ö. Inbördes misstroende och bristen pä sammanhållningsförmåga ha ej blott verkat hämmande pa näringslifvet, framför allt jordbruksnäringen. De ha också kommit ölänningen att i högre grad än nödigt exploateras af fastlandets närmast liggande städer och gjort honom beroende, för afsättningen af hans produkter och i kommunikationshänseende, pä ett sätt som ej varit lyckligt för ön.

Ölänningen älskar sitt land. Han älskar dess kala vidder och är stolt öfver dess stora sädesproduktion. Men han är också, som öbon i allmänhet, konservativ och har ej märkt, hur långt han i utvecklingen kommit efter fastlandet. Han tycker i de Hosta fall, att det är bra som det är hemma. Den lilla fläck, där han är född, den by som han växt upp i, är ofta för honom kontentan at fosterlandet, och det är underligt rörande att se, hur män, som arbetat och sträfvat ute i stora världen, vänta och vänta med att, köpa gårdar för sina hopsparade pengar, till dess de kunna göra det i sin lilla by eller åtminstone socken. Han älskar byn mest, socknen och Öland därnäst; Sverige i allmänhet är blott till hälften fosterlandet.

Det ligger mer än en half sanning i hvad som en gäng yttrades till mig: »Ölänningen betraktar Öland som Sverige och Kalmar som kontinenten. Därför blir Sverige s;i litet och utkomstmöjligheterna sä små.»

Fantasi äger ölänningen. Det har förvånat mig mer än en gäng, hur gamla män i ord kunnat teckna framtidsbilder, som de trott pä för stunden, med en fantasi som jag afundats, och en naiv optimism, som åldern ej tycks ha mattat. Han är lätt hänförd, hvilket står i samband med lifligheten i lynnet; och med den har följt oroslusten. Sjöman har han varit i alla tider, nu dock mindre .'in förr, men mun skönjer sjömansblodet. Hur ofta får man ej höra, när man kommit i samtal med en äldre ölänning, hur ban for ut i unga dar blott för att se sig om i världen. Hur ofta hör man ej den yngre uppge, att han emigrerade p;i några ar, endast drifven af samum längtan. Eller hur är det ej ännu? Ännu fara många ölänningar som sjömän i utrikes fart världen rundt, och oroslusten är en af

emigrationens starka driffjädrar. Och huru mänga ölänningar äro icke periodiska sjömän? När islossningen skett i Kalmar sund och några segel i slutet af april eller början af maj komma in till Degerhamn, da börjar det bli oro biand de ölänningar, som finnas bland den6. ÖLAND. ÖLXNNINGKNS karaktär OCH LVNNK.

stora personalen vid cementbruket, da blir längtan för stark föl-vikingablodet. En efter en troppa de in pa kontoret oeh begära en drygt tilltagen löneförhöjning, som naturligtvis blir afslagen, och gladeligt far man till Hälsingborg och tar hyra för sommaren eller följer med en af de kolangare eller seglare, soin unlöpa sundets hamnar oeh behöfva folk. Så mister fabriken regelbundet upp till ett tjog arbetare hvarje vår, som på hösten söka sig dit in igen, för att nästa ar ge vika för samma obetvingliga längtan ut. Del nämnda är ett enskildt fall, som har sina motsvarigheter på andra delar af ön, och det är ej mer än ett fjärdedels sekel sedan sjömansyrket hade en massa idkare från hvarje soeken på ön. Ölänningens glada lynne och be-kymmerslöshet har gjort, att han tagit sjömanslifvet lätt, liksom han också emigrerat med den trygga sorglöshet, som gjort färden öfver Atlanten jämnställd med resan till Stockholm, som förr i högre grad än nu gaf brödet — ocb omväxlingen i det dagliga släpet. När man någon gäng mött en öländsk emigrant, som ger sig ut utan att kunna ett ord af språket och utan att mottagas af släktingar — hvilket rätt sällan händer— med endast lyckan och sina armars kraft att lita till, har man blott fatt intrycket af absolut lugn och glad förtröstan pa en lycklig utgång.

Med sitt oroliga temperament är ölänningen ieke någon ihärdig arbetare. Han älskar omväxling i arbetet. Han kan visserligen hugga i för ett ögonblick, men omdömena om hans arbetsprestationer under någon längre tid äro i allmänhet ej smickrande, i synnerhet som ölänningen som närmaste konkurrenter har att jämföras med ett så ihärdigt folk som smålänningar och blekingar, hvilka mycket användas som drängar och arbetare pa ön. Ölänningen duger bäst på däck», klänningen har ej begrepp om intensivt arbete under längre tid» och dylika omdömen ha fällts af fastlandsbor och ölän-ningar, som sett sig om i världen. Gifvetvis är denna regel långt ifrån undantagslös, och den gäller för öfrigt endast om ölänningen hemma. 1 Amerika har han visat, att han kan arbeta och detta hårdt. Man får ej heller förundra sig öfver att liuna en relativt lag arbetsintensitet på en isolerad ö, där kampen för tillvaron, taek vare jordens relativa bördighet, aldrig varit skärpt till det yttersta, och där naturliga omständigheter (brist på skogskörslor och vidriga klimatförhållanden) vintertiden skapat sysslolöshet släktled igenom, lommaren är för bonden, särskildt under dessa tider af bristande arbetskraft, en mycket sträfsam tid. dä han sannerligen ej tår spara sig och unna sig hvila.

I hans mest flitiga arbete har man dock alltför ofta en förlamande faktor att räkna med, och det är bristen på arbetsglädje. Ölänningen, som älskar sitt land, tror ej på detsamma. Han tror i allmänhet ej, att arbetet i jorden på hans ii skall kunna bära rikafrukter; vinsterna från Amerikafärderna stå honom som tyngande jämförelser vid hans arbete hemma, som lämnar sä litet till öfvers. Så sker arbetet allt för ofta i missmod och veklagan, äfven när det drifves med tung energi; det är sä tungt att arbeta hemma.

Öländskt lynne och karaktärsläggning speglas äter i ölänningens arbete hemma på egen jord och hans kamp för brödet på andra sidan oceanen; som ett rödt inslag skönjer man folklynnet i den brokiga väfnad af skäl och orsaker, hvilka drifvit ölänningen bort från hemmet. I)e psykologiska faktorerna till utvandringen bli osedvanligt starka på ölänningens ö.

Jordens uppdelning. Hemman och lägenheter.

Oland är småböndernas och de medelstora jordbrukarnes land. Vid seklets början bestodo 3 r> af alla i mantal satta hemman af gårdar på 1 x till 1 s mantal, icke ','io voro 1 a mtl oeh däröfver samt resten mindre än 1,» mtl. Hemman af lika mantal växla ju rätt betydligt i storlek och värde allt efter jordens beskaffenhet. Om man i allmänhet räknar 25—10 tid öppen jord pa ' i mtl, och 15 20 tid omväxlande bättre och sämre jord i blandning pä '/«, samt öfriga hemmansdelar i proportion därefter, torde man dock fä en någorlunda riktig uppfattning af den

öländska jordens långt gångna sönderstyckning. Utom dessa hemmansdelar af stundom mycket obetydlig storlek finnas emellertid en massa afsöndrade lägenheter och jordlotter pä mer eller mindre ofri grund af blott, några tunnlands vidd, oftast alldeles otillräckliga för sina ägares bärgning.

Hemmansklyfningen på ön försiggick i mycket stor skala under 1700-talets senare hälft, men afstannade under förra delen af 1800-taiet, trofs de stora nyodlingar som då skedde. Medan tle mantalssatta heinmansdelarna är 1810 utgjorde 2,!)05, voro de år 1865 ej mer äri 3,198. Hemmanens areal stegrades därför högst betydligt, och hvarje gård gaf föda at en stor massa människor. Ej minst pä grund af hemvändande emigranters inköp af mindre hemmanslotter har under senare tid en rätt stark ökning inträdt i de mantalssatta gärd urans antal, och utgjorde de ar 1900 i allt 3,663 på tillsammans 767 mtl. Öfver hemmansklvfningens gäng i de särskilda häraderna hänvisas till Tabell 9.

Dä hem manslotterna trots den stora folkminskning, som sedan 1865 ägt rum. högst väsentligt ökats i antal, har däraf följt att nu på hvarje hemman mättas ett långt mindre antal munnar än förr. En bel del äro rent affolkade genom att de sammanslagits med ott närbeläget, så att en bonde brukar flera hemmansdelar. Den forna ägaren och alla barnen äro i Amerika. Brukningsdelarnas antal är därför också betydligt — omkring 9 \ — mindre än heinmansdelarnas.6. ÖLAND. JORDENS UPPDELNING. IIEMMAN OCH LÄGENHETER. 43

Utvecklingen under affolkningsperioden kar således a ena sidan fört till en sammanslagning af flera hemmansdelar under en ägare och därför en ökning af brukarens areal, ä andra sidan till en ytterligare klyfning af inånga hemman till småbruk, hvarjämte ett stort antal afsöndringar af lägenheter skett, särskildt i öns norra mot. Äfven hemmansklvfning har skett i sin största omfattning på norra Oland, särskildt i Böda oeh Högby socknar, samt i vissa socknar på mellersta Öl and, såsom Glömminge, Algutsrum och Torslunda. Däremot uppvisar södra Öland, framför allt de bördiga socknarna efter Kalmarsund från och tned Vickleby söderut, relativt stora hemman, oeh tendensen gar där snarare till en minskning af hemmansdelarnas antal och sammanslagning af hemmansdelar. För att belysa det sagda hänvisar jag till Tabell 10. Böda och Högby socknar äro Ölands nordligaste. Den senare är den socken, där hemmansklyfningen gått längst på Öland. Torslunda på mellersta Ölands västkust uppvisar såväl större som mycket små hemmansdelar, medan i Högsrum, oeksa en af mellersta Ölands socknar, uppdelningen gått mindre långt. Kastlösa är en af sydvästra Ölands högt stående jordbrukssocknar, och As är Ölands sydligaste, bada med stora och medelstora hemman, Segerstad på sydöstkusten med något mindre.

Att Öland gör skäl för omdömet: de små jordbrukarnes land. framgår af jordbruksstatistiken. Endast 57 hemman, eller blott 1-fi 0 i», äro om I mtl eller däröfver. Egendomar pä öfver 150 tid äro fåtaliga. Högsta taxeringsvärdena år 1900 ägde de staten tillhöriga Böda kronopark (1,077,100 kr.), Ottenby (300,000), Borgholms kungsladugård (100,000) och Horns kungsladugård i Högby (75,000 kr.). Öfver 50,000 kronors taxeringsvärde ägde då endast Aibrunna m. fl. jord possessioner i Södra Möckleby, tillhöriga Ölands nva cementbolag, och Halltorp i Högsrum, hvarvid dock måste anmärkas, att taxeringsvärdet öfver bela ön är betydligt lägre än gårdarnas verkliga värde.

En klarare bild af den öländska jordbrukarens utkomstmöjligheter pä den ägovidd han odlar, än hvad tabellerna kunna gifva, får man, om inan i detalj granskar de berörda förhållandena inom skilda delar af Oland. Denna jordbrukarens möjlighet att föda sig och sin familj är ju dock beroende äfven på många andra faktorer, såsom jordens skötsel, biförtjänster etc., hvilka senare skola beröras. Det lramgär da, att mångenstädes, speciellt inom norra Öland, jordens sönderstyckning gått allt. för långt för att kunna ge hemmans ägarne bärgning.

1 Högby finnas sålunda ej mindre än 75 hemmansägare, hvilka äga sa små jordlotter, att de ej nä öfver 1,000 kr:s tax.-värde. Då ingen nämnvärd biförtjänst finnes och dä jordbruket är illa skött, la dessa bönder sin bärgning genom Amerika. Antingen äga de själfva ett där lörtjänadt, kapital, insatt i en bank som ger en till-It EMIGRATrONSUTREDNINQE.V. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

räckligt stor riinta lör att tillsammans med gårdens utbyte gifva det nödvändiga brödet, eller också låta de hustrun sköta gärden, medan de själfva arbeta i Amerika och där samla hop det önsk värda kapitalet. Ofta ha de också barn i Amerika, af hvilka de erhålla hjälp. Ibland drifva de ett yrke vid sidan af landtbruket. På ett enda nummer i

Sandby i Högby, på 3 s mtl, sitta 10 åbor. Det är gifvet att pä dylika hemman, till pa köpet med ofta dålig jord och splittrade ägor, icke en familj kan fä sin utkomst. Mänga af dessa små lotter här och eljest på norra (Hand kunna ej hälla häst, ofta ej ens oxar som dragare, utan för all körning måste lejas, jorden blir misskött och lämnar ännu sämre afkastning och mindre utkomstmöjligheter än den under god värd kunde gifva. Ifrån Olands nordligaste socknar har uppgifvits, att många hemmansägare i hvar socken ej kunna hålla egna dragare. 1 1'ersnäs, där bifortjänster på stenhuggeri spela en stor roll, är det bättre ställdt, men kanske något sämre i Föra. I ett par socknar, såsom Alböke och Löt pä norra Öland, äro alla bönder med mantal ägare till dragare, och detsamma är fallet i flera af socknarna på öns mellersta del. I vissa af dessa socknar, såsom Bredsätra, Egby, Glömminge och Alguts-rum, finnas visserligen några få som måste låna dragare för att sköta sin jord, men de äro dock ett relativt ringa antal. Pä södra Öland i »alvarsocknarne» ha i de flesta läll ägarn c icke en utan flere hästar, da här hästafvel drifves i synnerligt stor skala. I Ölands förnämsta jordbrukssoeknar i sydväst sitter hemmansägaren i allmänhet med 50—#0 tunnland åker samt har minst tre hästar och ännu fler, om ban föder upp remonter. Äfven pa mellersta Öland är det mindretalet som hålla bara en häst. Något hinder för jordbrukets skötande på grund uf för stark sönderstyekning och däraf följande oförmögenhet alt underhålla dragare föreligger således blott pa narra Öland.

Uppställer man återigen frågan, om alla dessa hemman, som äga dragare, äro i stånd att med nuvarande drift och ringa bifortjänster föda en familj på 5—0 personer, blir svaret nekande. Öländingen själf anslår en rätt. stor areal för att kunna dra sig fram blott och bart på jordbruket, lian vill i allmänhet, ha omkring 30 tid öppen jord. och betesmark i proportion därefter, pä sina ägor. Bonden pä norra Öland synes vara af mera blygsam natur i dessa sina fordringar än hemmansägarn c i södra delen af ön. Det minsta hemman jag hört uppgifvas kunna lämna full hesutenhet har varit 1 h mantal (18 -'<> tid öppen jord), men fordringarna ha sträckt sig ända till 11 * mtl (minst 0(1 tid åker). De långt flesta hemmansägare, som tillfrågats, ha förklarat, att egendomen bör vara mtl eller därutöfver för att ge bröd ät en familj pa 5 (i personer; i mer än ett läll har förstnämnda areal förklarats vara för liten. Äfven om man förut-0. ÖLAND. JORD Ii\S IPPDELNING. HEMMAN OCH LÄGENHETER.

45

sutter, litt fordringarna på en tryggad tillvaro äro rätt stora, följer dock häraf, att i ålänningens egna ögon en ansenlig del af de mantals-satta brukningsdelarna ej äro tillräckliga Ull arealen för att gifva en medelstor familj en någorlunda dräglig existens. A andra sidan har det dock framhållits, ej endast af egnahemsentusiaster utan ock af hemmansägare själfva särskildt pa södra Öland, där egendomarna äro större — att uppdelningen där kan drifvas längre med nuvarande .jordbruksdrift, -emedan man reder sig bäst på de gardar, som icke sysselsätta lejda arbetare.-.

Hen större hemmansklyfningen (och afsöndringen) pä norra Öland än i öfriga delar af ön beror till väsentlig del på hemvändande sjömän °ch framför allt svensk-amerikaner, som komma hem och köpa jordlotter.

Den normala formen för arfskiften medför däremot ej någon ytterligare uppdelning af hemmanet, då vid bondens död i regel hela garden tillskiftas en af arfvingarna. Den, som öfvertagit gärden, utlöser de öfriga arfvingarne. Äger bonden flere hemmansdelar, bruka barnen eller någon svåger öfvertaga hvar sin. Hemmansklyfningen försvåras i ytterligt hög grad genom bristen på skog, som gör uppförandet af nödvändiga byggnader kostsamt. Ibland händer, ehuru relativt sällan, att syskon ha gården i sambruk.

Jordbrukslägenhetcr utan mantal finnas till stort antal på ön, dock mest i norra mötet. Till arealen växla de betydligt; de största jämbördiga med ett mindre hemman, de mindre endast bestående af eu stuga med några tunnland jord. Så finnas sådana lägenheter — oeh liksom hemmansdelarna ha de snabbt ökats i antal under senare tid — som kunna hålla 3 hästar och 3 till 4 kor, medan de mindre kanske blott föda 1 häst och en ko eller endast kon, ja endast bestå af stugan med potatislandet omkring. 1 strandskogen (i Glömminge och Algutsrums socknar) ha således lägenhetsägarne 2',3—15 har dålig sandjord, hålla 1 häst och 2—3 kor. Någon binäring finnes ej där; jorden skötes svagt; någon häst kan i allmänhet ej uppfödas, utan niir den gamla dragaren går bort, köpes ny. När barnen växa upp, gå de till Amerika. Lägenheterna undergå en snabb omväxling af ägare.

Synnerligt ofta inköpas de af immigranter, som ofta betrakta dem som den lugna hviloplatsen efter mödan i Amerika och strapatserna pa sjön.

En del af dessa afsöndrade lägenheter på Öland kunna reda sig al inkomsten frän jordbruket. För det stora flertalet gäller emellertid, att någon binäring eller amerikapengar fa hjälpa till att läta ekonomien gä ihop. De sta, sålunda härutinnan i linje mod rle minsta hemmansägarne.46 KMIORATIONSIITRBDNINOEN. BILAGA VIII. BYGDEUN I) 15 KSÖK X IN G A H.

Utom dessa hemman och jordbrukslägenheter finnes den stora massan smn hem, tillhörande hackstugnsittare, torpare, handtverkare ocli industriarbetare, och som vanligen ligga pä böndernas ägor eller allmänningarnas ofria grund. De ta en mycket obetydlig procent af Ölands jord i anspråk.

Det blir tillfälle att närmare beröra dem i det följande. Redan i detta sammanhang skall dock upptagas en fråga till besvarande, som äfven rör dem, nämligen denna: T hvad mån har emigrationen ändrat bygdens utseende ur bebyggelsesynpunkt? Hvad har den haft för inverkan på habit ationernas antal och fördelning? Svaret har delvis gifvits i det föregående. Det blir olika för olika trakter af ön.

I de delar af Öland, särskildt i de nordligaste socknarna, där hemmansklyfningar och afsöndringar förekommit talrikt och öfvervägt sammanslagningarna, ha bondgårdarna och jordägarnas hus blifvit allt flera, och flerstädes har där, trots minskning i backstugornas antal och folkmängdens decimering, bygdén synts tätna. I de trakter återigen, där sammanslagningarna öfvervägt, såsom på ostkusten och i några socknar i sydväst, ha gifvetvis bondgårdarnas antal minskats. — De öfverflödiga byggnaderna på de sammanslagna gårdarna ha rifvits ned. och ödetomtens plan har intagit den forna gärdens plats.

Genomgående ha backstugorna och torpen minskats i antal. Endast från enstaka socknar har förmälts, att deras antal hållit sig lika sedan en mansålder tillbaka. Däremot ha handtverkarnas egna hem snarare ökats, och i industrisocknarna Pernäs och Södra Möckleby ha tillkommit ett stort antal byggnader, uppförda för och af arbetare.

1 stort sedt har emigrationen fört med sig en förrånande liten minskning af habil ationernas antal: denna minskning trä/far egentligen endast backstugor oeh torp.

Om man jämför antalet bondgårdar (= åbor) på de topografiska kartorna öfver Oland, som fullbordades i slutet pä 1860- och början af 1870-talet, med det nu existerande, får man exakta siffror pä förändringen i hemmanens antal. I Gärdslösa pä ostkusten, som har att uppvisa en kraftig emigration, ofta förekommande sammanslag ning af gårdar men äfven hemmansklyfningar, svara mot kartans 146 gårdar i verkligheten endast 122. Backstugor och mindre jordlägenheter synas här föga ha minskats i antal under samma tid. 1 Bredsätra och Egby socknar norr därom ha däremot bondgårdarnas antal hållit sig konstant. Topografiska kartan visar i dessa socknar 72 och 35 gårdar resp., mot nuvarande 74 oeh 33. Kastlösa rika och välmående socken i sydväst har på fyrtio ar sett sina bondgårdar minskas från 68 till 60.

1 några af norra och mellersta Ölands socknar, där hemmans-klyfningarna varit talrika, sågo vi gårdanias antal däremot ha ökats.Björnhofda by i Torslanda ägde sålunda t. ex. på. lK60-talet 20 be|llman, men nu 42.

Då nu öfverallt folkmängden sä ansenligt decimerats — Södra Möckleby är ju den enda socken som utgör ett undantag. ha hushållen blifvit mindre och mindre.

Medan Gärdslösa sett sina habitationer minskade med omkring $^{1}/_{8}$, har folkmängden sedan 1880 aftagit med 1 s. Man kan i många byar på Öland gä ur den ena medelstora gården i den andra och blott linua 3—4 personer i hvarje, pigan eller drängen medräknad. Hu ru få. arbetskrafterna äro för hvarje gärds skötande, kunna följande uppgifter gifva ett begrepp om.

1 den förut nämnda Björnhofda by i Torslunda kommer ej fullt 1 personer på hvarje bondgård, i Långlöts by 4-8, i Hagby i Norra Möckleby 4-9 och i Dörbv i samma socken, som bar stora gårdar, personer på hemmanet — en för Öland ovanligt hög sitfra. 1 dessa siffror äro inräknade alla tjänstehjon.

Backstugor och smärre jordlägenheter hysa ännu färre invånare. På hvart hushåll i dessa stugor kom sålunda i Björnhofda 3, i Lång-löt 2-3. Hagby 2-8 och i Dörbv 2-7 personer.1 Det är förfärande låga tal. Det är, som om lifvets ande flytt från dessa hein af gubbar och gummor, från hvilka barnen flugit ut, så fort vingarna lmrit dem.

Jordbruket.

Då 1880-talets stora jordbrukskris så hårdt träffade den öländska jordbrukaren, var det därför, att, Ölands jordbruk helt och hullet var baseradt pä sädesodling. Samma omdöme har i mildrad form än i dag sin giltighet. Sädesexporten är den öländske landtbrukaren förnämsta inkomstkälla, medan ladugårdsskötseln står lagt, och svältfödning af kreaturen vintertiden ännu pä sina håll förekommer. 1 stället för vallar och grönfoder har man säd.

Det har sålunda varit en mycket långsam utveckling till ett mera rationellt jordbruk, fast det samtidigt måste framhållas, att detta omdöme ej gäller alla delar af Öland oeh att särskildt under senaste ären ett allmännare intresse vaknat lör omläggning af åkerbruket. Flera omständigheter ha medverkat till, att norra och östra 'Månd i stort sedt visa ett mera eftcrblifvet jordbruk än den västra kustslätten och öns sydligaste socknar.

En allmän uppfattning af det öländska jordbrukets ståndpunkt torde kanske lättast erhållas af följande öfversikt öfver >>&rtf&ljdm, då notiserna om insåningens betydelse i växtföl jden gifva en antydan om ladugårdsskötselns ställning.

' Ofvan meddelade siffror på liabitatloncrnne antal oeli medclfolkmtagil grnnda •sig pa direkt räkning af i renpektivn ortsiörliål landen synnerligt väl initierade personer.

Tre- och fyrskifte (träda och två följande sädesskördar, eller träda och tre sädesskördar) var det gamla brukningssättet på ön. Det förra är ännu det förhärskande på norra Oland, där insåning väl förekommer på sina ställen men i allmänhet ej, eller till mycket obetydlig del af arealen. Jordbruket drifves »på fars och farfars vis just i de socknar, som uppvisa den starkaste hemmansk|yfningen och de flesta afsöndring»rna den stora orsaken till att dessa områden numera uppvisa den starkaste emigrationen från Öland. Bättre är det ställdt längre söderut. Tillkomsten af Borgholms mejeri samt Borgholms stads allt större betydelse som badort ha verkat välgörande pä jordbrukets skötsel i de två närmast liggande socknarna, Köping och Repplinge. där i bada rotfruktsodlingen (äfven af sockerbetor) spelar en roll. 1 Köping ha */» af jordbrukarne tecknat sig för sockerbetsodling tör Södra Kalmar läns oeh Ölands sockerfabriks räkning, medan i socknarna norr därom endast finnas enstaka tecknare i hvarje socken. I Repplinge ha de tlesta brukarne 1 à i! tid besådda med rotfrukter, i Köping något mindre areal. Ordnadt växelbruk förekommer ännu obetydligt äfven här; insäningsvallarna inta ännu ej hela den areal, som tillkommer dem i en dylik ordnad växtföljd; tredingsbruket, som är det mest begagnade, far dock allt mer ge vika för ordnadt (i- och 7-skifte (exempelvis 1 träda, '1 höstsäd, 3 korn, insåning i korn, 4 och 5 vallar, (i vårsäd ('/a hafre, 1 2 korn).

Pa mellersta Öland råder treskiftet. Insåning bar börjat, och de flesta hemman äga någon mindre areal vall; rotfruktsodlingen utom potatis är med några undantag obetydlig. 1 Torslunda socken tinnes ordnadt <5- och 7-skifte på några hemman. Äfven i denna del af ön kan inan konstatera vallarnas hastigt ökade areal under de senaste åren.

Med Vickleby börjar Ölands högst stående jordbrukssocknar, med oftast någorlunda ordnadt växelbruk. Vallar infördes här redan på 1870-talet. En utmärkt jordmån och större företagsamhet i dessa socknar, som utom den nämnda kan sägas omfatta Resmo, Mörbylånga, Kastlösa och delvis Smedby, ha drifvit åkerbruket till större höjd än i öns öfriga delar, äfven om ingalunda ens här omläggningen till jordbrukets baserande på ladugårdsskötsel till fullo skett. Äfven enstaka egendomar, särskildt de större, i de ännu sydligare liggande socknarna äro väl och modernt skötta. Pä den bättre jorden är i allmänhet (i—8 årigt växelbruk, på sand och grusjord 4-eller 5-skifte

med insåning i höstsäden.

Pa södra Ölands fruktbara jordmån har, jämte något treskifte, användts en växtföljd som i ännu högre grad än mellersta och norra Ölands tredingsbruk bar förmåga att suga ut jorden. Det är 4- 6-skiftet med dess tre till fem sädesskördar, innan jonlen lägges i6. ÖLAND. JORDBRUKET.

träda. I de nämnda socknarna har denna växtföljd blifvit utbytt mot växelbruket eller åtminstone förenats med insåning. Går man vidare söderut, har man 4—6-skifte med insåning till större eller mindre areal (ex. träda, råg, en eller två vårsädesgrödor samt en eller två vallar). På östkusten, där de sydligaste socknarna, As och Gräsgård, ha en utmärkt jordmån, gäller detsamma. Eljest är inså-ningen mycket obetydlig på västkusten. Olands östra kustslätt är en typisk sädesodlaretrakt med långt tillbakasatt ladugårdsskötsel. I- rån och med Sandby norrut brukar man treskifte.

Som synes spelar insåning någon verkligt betydande roll endast 1 de sydvästra socknarna och i några socknar på mellersta delen af ön. Öland är allt fortfarande i främsta rummet hänvisadt till sin sädes-export för att därmed betäcka kostnaderna för sitt behof af ved och virkesförråd, gödningsmedel etc. I)et är i främsta rummet råg och korn som odlas; hvetet intar en stor del af åkervidden på södra •Hand men odlas ej nämnvärdt på norra. Af alla dessa sädesslag äger export rum i stor skala. Däremot täcker hafreodlingen ej mer än behofvet.

Det sydvästra Ölands högre ståndpunkt inom jordbruket framträder i den här betydliga rotfruktsodlingen. Äfven inom de två sydliga socknarna på östsidan odlas rotfrukter i nämnvärd skala, medan den i de öfriga delarna af ön med förut nämnda undantag är obetydlig och mångenstädes i norra och östra Öland är så godt som okänd. Sockerbetsodlingen, hvilken på sydöstra Öland nämnvärdt drifvits sedan slutet af !)0-talet, liar här som eljest gjort ett godt arbete lör att sätta jorden i kultur. Sockerbetorna odlades förr för Karlshamns sockerbruk, som i Mörbylånga har en mönstergård med omkring 60 tid sockerbetsareal, men från ocli med i är gå de till det nybildade Öländska sockerbruket (med fabrik i Mörbylånga). I och med detsamma har ock hvitbetsodlingen vunnit mark och odlas i alla Ölands socknar, fast i de flesta utom »Mörbylångadalen» endast al enstaka odlare. Största arealen sockerbetor ha Ås och Mörbylånga socknar med ungefär 200 tid hvardera.

Det kan i detta sammanhang förtjäna påpekas, att >Mörbylänga-dalens» högre jordbruk intimt sammanhänger dels med inflyttningen ftf skåningar sedan l.S70-talet, dels och framför allt med att här lunnits större possessioner, som kunnat gä i spetsen for jordbruket. 1 slutet af 70- och början af 80-talet inköpte skåningar i massa hördiga, men illa skötta hemman, som såldes mycket billigt af sina dåligt situerade ägare. I en och annan by (Risinge i Mörbylånga. Stora Frö i Vickleby) äro alla hemmansägarna skåningar. Dessas sätt att sköta sin jord har verkat godt, liksom i ännu högre grad det exempel som gifvits af det ofvannämnda Karlshamnsbolaget, Cement-

bolaget i Degerhamn och enstaka större öländska jordbrukare. Utvecklingen, särskildt inom mejeri- och ladugårdsskötsel, har gått hastigast pä de senaste åren. Den brist på föregångsmän inom jordbrukets område, som eljest varit en olycka för det öländska landtbruket, har här i någon män varit afh jälpt. Den bördiga jordmånen och lätta afsättningen al' landtmannaprodukter, såväl åkerns som ladugardens, ha också gynnat jordbruket i Mörbylångadalen.

De svårigheter, som legat i vägen för ett ordnadt växelbruk på ön, bero i väsentlig grad pä jordmänsförhållandena och de splittrade ägovidderna. Det är gifvet, att ett växelbruk försvåras al' att hemmanet ligger uppdeladt i olika stora ägofigurer, dftr jämnstora skiften äro nästan omöjliga att erhålla. Då jorden inom ett medelstort hemman, såsom vanligen är förhållandet på Öland, är af flere olika slag. måste det gifvetvis fordras en stor insikt att under för hauden varande förhållanden få en lämplig växtföljd. I)et är ett par af orsakerna till sädesodlingens fortfarande dominerande ställning.

Hvad jordens brukninyssätt angår, faller i ögonen den dåliga dikningen, som för en del högländta, lätt vattensläppande sandjordar är af mindre skada, men som å andra sidan under vårtiden förvandlar särdeles goda

jordar, särskildt på norra och östra Öland, till vida vattensamlingar och är till stort men för vårbruket. Alltför ofta ser man sura fläckar på en eljest god åkerlapp, hvilket gör säden ojämn och lätt »bortbränd». Bristen pä enighet, och den sega konservatismen hos den öländske bonden ha ock gjort, att större ut-dikningsföretag, som berört flere socknar eller byar, i allmänhet lått vänta ett eller annat tiotal år på sitt slutliga utförande efter det planen kastats upp. Det är ej obetydliga arealer, som genom effektiv utdikning skulle vinnas i nästan alla delar af ön, särskildt genom ännu ej afdikade mossar. Betydande afdikningsföretag under senare tid äro bland andra sänkningen al' Hornsjön och den ej slutförda afdikningen af kringliggande mossar i Högby, Lenstadsmossens i Torslunda utdikning (från 1902) etc. I fråga om afdikning går Mörbylångadalen i spetsen. Täckdikning förekommer ock blott enstaka utom i Mörbylånga socken, hvilket visar att äfven i detta afseende mycket återstår att göra. Det går dock framåt. »Det bar dikats mer på de sista tio åren än förut på hundra» (Kastlösa). För en effektiv utdikning särskildt på norra och östra Öland föreligga stora hinder i den ringa och obestämda lutningen på kalkhällen samt i det lösa jordtäckets ringa mäktighet, som gör att kostsamma sprängningar måste företagas i själfva berget. Detta blir i synnerhet förhållandet, om afloppet för mossen, hvilket händt pä norra Öland, måst ledas åt väster, till Kalmarsund, och därmed i motsatt led mot kalkhällens normala lutning at öster. 1'å norra Öland har jag sett diken af icke 3 fots djup, som gräfts ocb spettats upp genom en alf sä stenfylld, att den nästan var fast somberget självt. Brist på arbetskrafter har flerstädes förhindrat dikesföretag, som ägaren ansett nödvändiga oeh velat sätta i verket.

Grönfodersodling å trädan förekommer föga utom socknarna i sydväst. Denna ligger som ogrästräda och betas af kreaturen, hvilket bar sin grund i att det är sä ondt om naturliga ängar på ön, och att man ännu ej hunnit till att fodra djuren inne om sommaren. Tidigt om våren, redan i april och början af maj, släppas kreaturen på trädan, hvilken får ligga ogödslad till på sommaren, då gödseln utköres och trädan plöjes upp strax före sådden. Den naturliga följden häraf är, att trädan blir hårdbrukad och ogräsrik. Den öländska säden innehåller mycket ogräs, dels af nyssnämnda skäl, dels ock på grund af jordens naturliga rikedom på ogräsarter, speciellt lök (Allium schoenoprasum). Då ränsningen, ehuru triörer rätt "lyeket anskaffats, ännu lämnar mycket öfrigt att önska, betingar den till fastlandet exporterade öländska rågen, trots sin eljest utmärkta kvalitet, ej samma pris som exempelvis den småländska, i Iräga om hvetet råda härutinnan bättre förhållanden. Kornet är befriadt från den svåra löken.

Gödslingen på jorden blir knapp på grund af ladugårdsskötselns låga ståndpunkt och de primitiva metoderna för gödselns tillvaratagande. Ej heller användes kraftfoder i nämnvärd mån. utom där mejerierna gifvit anledning till dess införande. På grund af stall gödselns otillräcklighet är my I limiten i allmänhet på ursprunglig myllös mark obetydlig;1 och då jorden ej är djuparbetad, kommer den i högre grad än nödigt att lida af Ölands torra väderlek. Var-säden blir därför mycket kort på halmen. Torkan är likaledes ett hinder för grönfoderodlingens uppdrifvande. Tången spelar särskildt för östkustens socknar en stor roll som gödselmedel, i synnerhet på sandmarkerna, dock ej i den män, som den kunde och borde göra.

Torf strö användes mycket litet på ön. Dels saknas torfmossar, som kunna lämna råmaterialet., dels ha kommunikationerna lagt stora hinder i vägen för dess användning. En bal torfströ, som man i Kal mar köper tör 1 kr., betingar i frakt öfver sundet frän Kalmar till Färjestaden -10 öre! När detta förhållande tindras och järnvägen sträckes ut öfver bela ön, bör det kunna bli en förbättring härutinnan.

Ladugårdsskötsel ooh rnejerihandtering.

Såsom en synnerligt viktig del af sin näring har den öländska jordbrukaren sedan gammalt ansett uppfödandet af <n massa far. nötboskap och hästar, och han äger i förhållande till sitt hemmans

1 <icnom den intensiva oafbrutna sädesodlingen utan gödsling liar myllagret uangcnstUdes oeksfl blifvit utsuget och jorden Wreiimrata.52 lä

storlek ofta alltför inånga (ljur för att kunna gifva dem en rationell skötsel. Numera spelar fårafveln ej samma roll

soin den förr intagit, men ännu beta stora fårhjordar pä alvaren i söder. Däremot upp-födes alltjämt en massa kor och ungnöt för afsalu till fastlandet. Kvantiteten får därvid ersätta kvaliteten. Särskildt norra Öland var beryktadt för sitt svältfödningasystem, som blott för ett 30-tal är sedan existerade öfver hela ön oeh som pä långt när ännu ej är utrotadt. Då fick man vanligen lyfta upp kreaturen från deras bås, när man på våren ville drifva ut dem till bete på alvaren eller trädan; och om detta än är undantagsfall nu, är dock utfodringen vintertiden i regel mycket knapp. Hufvudsaken var och är ännu å den större delen af ön att få så många kreatur som möjligt för afsalu till slakt; kvaliteten betyder mindre. Någon rationell afvel att tala om blir det ej uuder dylika förhållanden, djuren blifva små och dåliga med ringa afkastning. Först på senare tid har man i de trakter, som ligga inom mejeriernas verksamhetsområde, lagt an pä att skaffa rastjurar och kvalitativt förbättra kreatursstammen. I det öfriga Öland bibehåller man i stort sedt det nedärfda nppföd-ningssättet; vid af vein lägges ingen vikt; små och dåliga tjurar användas, som under betet allt för tidigt betäcka kvigorna; ladugårdarna äro mörka; renlighet och rykt lämna mycket öfrigt att önska.

Med Mejeriernas upprättande i vissa delar af ön har där ladugårdsskötseln tagit stora steg framåt. Äldst äro Mörbylånga och Borgholms mejerier, upprättade på 1880-talet. Under det följande årtiondet tillkom Kastlösa-Smedby och Gräsgårds, samt efter sekelskiftet Torslunda och Vickleby, Hulterstad-Stenäsa, Segerstads, Rredsätra, Gärdslösa och Löts mejerier.1 Pä hela norra Oland finnes ännu ej något mejeri mer än det lilla i Löt, och intresset därför synes ej vara stort. Man kunde vid de försök, som gjordes 1907 i Högby, Källa och Persnäs, e j få tecknade 300 kor i dessa tre socknar till ett andelsmejeri. Mejerierna koncentrera sig således på sydvästra och sydöstra Öland. Utvecklingen har i synnerhet skett efter 1900 och allra starkast de sista åren, ett glädjande förhållande, som är anmärkningsvärdt. Så har Borgholms mejeri haft sitt största uppsving de tre senaste ären, och Mörbylånga, Ölands största, har fördubblat sin mjölkmängd sedan 1902. Medan den invägda mjölken i Ölands mejerier år 1901» uppgick till blott 4 millioner kg., var siffran 1907 öfver 6 millioner, oeh har säkerligen högst betydligt ökats under är 1908. Mjölken har betalts bättre ar från är: under 1907 var priset vid Mörbylånga 8-38 öre litern i ärligt genomsnitt.

Mejerierna ha ökat intresset för ladugårdsskötseln. Nästan öfverallt pä Öland förhärskar vårkalfningen, hvarigenom korna stå i sin på vintern — ett förhållande som en upp||rifven mejeriskötsel med

1 Uuder bildning Ur (I fehr. 1909| mejeri i Runsten.

dess behof af jämn mjölkmängd motarbetar.1 Äfven om ladugårdarna i allmänhet äro gammalmodiga, urinbrunnar och cementerade gödselstäder äro enstaka företeelser, och torfströ fortfarande användes i ringa skala till och med i de högst stående jordbrukssocknarna i sydväst, har mejeriernas inflytande visat sig öfverallt på ett sätt som inger de bästa förhoppningar. Kraftfoder, som förut var sa godt som okändt, har börjat användas i större skala, där mejerierna finnas, rotfruktsodlingen har uppdrivits och kreatursrasen förbättras.

Ett hinder för mejeriernas bildande har varit den lätta afsättningen till Kalmar för en del af de västra socknarna. När jordbrukaren fått sä bra betaldt för smöret, att mejerierna ej kunna erbjuda större fördelar, och man i allmänhet ej tänkt sig möjligheten att. drifva upp ladugardens afkastning, har man tyckt allt vara bra som ('et är. Jordbrukaren har knappast räknat denna inkomst; besparingen och försäljningen af smöret har varit kvinnornas sak, och inkomsten däraf har äfven kommit dem till godo för inköp af kaffe etc.

Den inhemska landtrasen förekommer mest oblandad på norra Oland. Sällan erhåller den en skötsel, som låter dess goda egenskaper fullt komma till sin rätt. Väl skött skall den vara en god mjölkko, som lämnar omkring 3,000 liter mjölk årligen. Planlös afvel har på de flesta håll af Öland kommit denna att uppblandas med importerade raser afskilda slag. I en besättning pa femton kor pä mellersta Öland kan man i allmänhet räkna tre, ja ända upp till sex raser i de mest egendomliga korsningar. På senare tid ha ayrshiretjurnr börjat användas, och föreningar börjat bildas för inköp af fullblodstjurar. På södra Öland, där rotfruktsodling börjat drifvas, kan låglandsrasen, som redan vunnit insteg, få stort berättigande, isynnerhet sedan sockerbruket kommit i gång och

betmassa kan erhållas till utfodringen.

1 högre grad än nötboskapsskötseln har liästufed» utvecklat sig på senare tid. Öland är kändt för sin hästafvel, äfven om numer »ölän-ningarna* blott existera i fastlandsboarnas fantasi. Elt åttondels hemman merl kanske 20 tid åker kunde ha ett tiotal hästar, som fingo lifnära sig på alvaren året rundt; de blefvo satta oeh småväxta af det korta betet, härdade af vinterstormarna, förnöjsamma och lifliga oeh fingo af det kalkhaltiga betet hårda, goda ben. Så var förhållandet för blott en mansålder sedan. Nu föda sig ej ölandshästarna aret rundt ute på alvaren. De stå i stall, ha vuxit i höjd men äro mindre än på fastlandet och ha bibehållit en del af ölandshästens goda egenskaper, äro lifliga oeh långlifvade, skarpsprungna och sega,

1 I Mörbylånga, som torde uppvisa det relativt största antalet iekc-vlrkalfnlngar, »r mjöl k mängden under vintern omkring 4.000, om sommaren 2,500 liter pr dag.54 EMIGKATIOXSUTREDNINGEN. BILAGA VIK. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

förnöjsamma och lättfödda. Stona föla från 3 till 25 år. Skötseln af hästarna lämnar rum för anmärkningar, dock ha förhållandena mycket bättrats sedan något mer än tjugu år, då följande karaktäristik gafs af den öländska hästuppfödningen: »På Öland är hästafveln, om man endast tager hänsyn till frambringande af ett stort antal hästar, i sitt fulla flor, ty det finns knappt en hemmansägare, som ej uppföder 2 å 3, ja flere föl; men hvad valet af afvels-djtir beträffar, så lämnas det ännu nästan helt och hållet å sido och hufvudsaken blir alltså att få föl. Då härtill läggas de dåliga stal-lar hästarna hysas uti, såväl som den mycket klena utfodringen och skötseln, torde förklaring lätt erhållas hvarför ölandshästarna i allmänhet äro små»1.

På norra och mellersta Öland öfverväger afveln af landtrashästen; på södra delen af ön dominerar remontnppfödningen eller intar åtminstone ett lika rum med den förra. Utom ölandshästen är det af kallblodiga hästar särskildt ardenner soin uppfödas. Att ölandshästen har godt rykte visas däraf, att vid de stora hästmarknaderna i Borgholm en allmän klagan försports af köpare från fastlandet, att för hvarje ar hästarna af den gamla ölandsrasen blifvit sällsyntare oeh att de, som bjudits i stället, ofta varit ej lyckade korsningar med ardenner och andra tyngre hästar. Särskildt på norra Öland, med dess smärre jordbruk och delvis lätta jordar, synes intresset vara lifligt för bibehållande af den gamla ölandshästen, som här torde passa bäst, medan i vissa delar af mellersta Öland oeh i södra delen af ön tyngre arbetshästar behöfvas för det större och mer kräfvande landtbruket. 1 hvad utsträckning hästafveln drifves på ön framgår däraf, att många hemmansägare föda fler hästar än kor, äfven om det måste anses som undantag, när en jordbrukare på östkusten föder upp 20 hästar på V* hemman.

Remontuppfödningen drifves mest i de sydligaste socknarna på öst- och västkusten, där så godt som hvarenda hemmansägare föder upp en eller ett par renionter (eller kallblodiga hästar). Den har fått sitt största uppsving under de sista 15 åren. Från Kastlösa socken säljas sålunda hästar »kanske femdubbelt mot på 90-talet. Alvarens korta mustiga bete. vuxet på kalkrik grund, och det torra klimatet samverka att skapa en häststam med torr kraftig benbyggnad, som visat sig synnerligt lämplig för vart kavalleri. Hvad uppfödandet af en eller två dylika hästar, som säljas vid tre års ålder och betinga ett pris af 700 å 800 kr., betyder för en mindre hemmansägares ekonomi, kan lätt förstås.

Hästafveln oeh kreatnrstippfödande för slakt utgöra också många hemmans förnämsta inkomst. Emellertid liar detta ekonomiskt viktiga uppfödande af djur för afsalu fört med sig ett försummande a'

1 K. Bflidcs bcrilUelsc für 1886—SK).C. ÖLANl). LADUüÅRDSSKÖTSEI, OCH ME JERI HA NDTERINO.

mjölkhushållningen och jordbruket, hvilket delvis förklarar ladu-gårdsskötselns laga ståndpunkt, Remontuppfödningen är i någon man hasard: godkännes ej hästen som remont, måste ägaren ofta sälja den med liten eller ingen vinst. Flere framstående jordbrukare ha uttalat som sin åsikt, att remontuppfödningen borde ersättas med afveln af kallblodiga hästar och svinskötsel, hvilken senare är försummad. A andra sidan ha remontcrna sina entusiastiska förespråkare: sde föra pengar till jordbruket».

Vill man söka fä en bild af ett öländskt jordbruk sådant det drifves utom mejeriernas verkningsområde, är lämpligast att ta ett konkret exempel. En gärd pä mellersta Öland, på öfver 100 tid, — visserligen ej bland de bättre skötta, men ej heller bland dc allra sämsta, vinterfoder omkring 15 kor, fi—6 stutar, 2 par oxar och ;> hästar, hvaraf ' nppfödes till remont. Djuren skötas under vintern utan vare sig dräng eller piga. En baokstusittare sköter ensam djuren, både utfodring och renhållning, oeh fick vintern 1906 50 öre om dagen jämte maten. Mjöl k ningen skötes af döttrarna i huset. Djuren fodras uteslutande med halm och hö, det senare i ringa mängd, således endast underhållsfoder. Kraftfoder få djuren blott efter kalfning, och då i rätt små mängder i form af slösäd, hafre och korngröpe. I'a grund af att alla korna skulle kalfva pä våren, öfversteg ej nijölkafkastningen för hela kobesättningen vid jultiden 10 liter pr dag.

Drängar oeh pigor antagas på våren, och utgjorde arbetsstyrkan, sommaren 1907, 3 drängar, 1 piga och understundom extra folk; jordbruket skötes efter samma principer, som förut ha omnämnts.

Jordbruket på detta hemman ger en bild af det sämre öländska. Till en stor åkervidd svarar en klen ladugård, med stutar och re-monter som uppfödas för försäljning. Korna ställda på vårkalfning, dåligt födda samt svaga mjölkkor. Under vintern skötes allt med minsta möjliga hjälp; endast för sommaren antagas pigor och drängar.

Som af det föregående redan har framgått, har föreninijsväscndct ej fått någon större omfattning på ön. Äfven här bar man dock gläd jen att konstatera det nyvaknade intresset under 1900 talet. Här som pä andra områden har okunnighet om samarbetets nytta samt inre misstroende hindrat sammanslutningeu. »Landtbrukarna ha intet förtroende för hvarandra, men mycket stort förtroende för handlarna-, yttrade en gäng en öländsk landtbrukare på tal om. hvarför inköps-föreningarna för landtmannaprodukter hade så ringa anslutning på ön. Den, som satt i gäng ett dylikt föreningsväsende för gemensamt, bästa, har ofta nog liten glädje däraf; det snuddar vid honom allt för lätt misstanken att han har personlig vinning af företaget. Socknarna äro ofta för små för att självfva kunna bilda en mejeriförening eller sammanslutning af annat slag, och det har gång pågång händt, att företag, soin omfattat mer än en socken, omintetgjorts genom att socknarna stretat åt olika håll eller till och med byarna inom en och samma socken icke kunnat enas. »Man unnar ieke nästan någon fördel.» Mer äri en gång har det händt, att bildade föreningar »gått ut sig» af brist på intresse.

Inköpsforeningar för inköp af kraftfoder, gödningsämnen, säd etc. ha bildats pa norra Öland, omfattande medlemmar i alla dess socknar (sedan 1904); vidare inom Segerstad, Hulterstad och Gräsgård (Sydöstra Ölands inköpsförening 1907); dessutom finnas dylika i ytterligare 4—5 socknar. Ett par af dessa föreningar utveckla en relativt liflig verksamhet; de andra äro små och lefva ett litet lif. Norra Ölands landtmannaförening med sitt relativt stora område hade blott 19,000 kr. omsättning 1907. Kontrollföreningar ha kommit till stånd på senaste år. Aggförsäljnings föreningar ha ock bildats i några socknar. För ladugårdsskötselns uppdrifvande ha stiftats under senaste ar en del tjurföreningar. Sedan 1896 har en hingstförening på södra Öland och frän 1898 »Södra Ölands häst-törsäkringsförening> verkat för hästafvelns höjande och större stabilitet.

Angtröskföreningår finnas i åtskilliga af Ölands socknar. Härmed är bela Ölands föreningsväsende till landtbrukets fromma skisseradt.

Afsättning och kommunikationer.

Man kan kanske som ett ungefärligt medeltal antaga, att en hemmansägare på mtl årligen försäljer en häst eller remont och ett à två ungnöt (eller kor). De kallblodiga hästarna (på 3 är) betinga ett pris af 4 -<>00 kr., remonten 6—900; för en god mjölkko får man ända upp till 200 kr. På en dylik medelstor gård kan approximativt beräknas 40 tunnor säd till afsalu. Hela öns afkastning skall ej ens ungefärligt här beräknas; den stannar numera knappast vid de 100,000 tunnor den för 50 år sedan uppskattades till. Lägges härtill höns och gfiss, smör, ägg och andra ladugårdens alster, med hvilka ön furnerar fastlandet, blir man impouerud af öns afkastningsför-måga, det relativt låga landtbruket till trots. Men så är ju också 3/io af jorden odlad mark och hela Ölands ekonomi baserad på al-sättningen till fastlandet af landtbrukets produkter.

Kommunikationernas beskaffenhet och afsättningen.* praktiska ordnande äro därför frågor af den yttersta vikt för Ölands ekonomi-Öland har haft sina goda landsvägar efter landborgarna, men de ha ej varit tillräckliga att binda samman den långa ön; de inre kommunikationerna ha ställts i skuggan för förbindelsen med fastlandet. Från 1906 går visserligen en smalspårig järnväg från Borgholm till0. ÖLANI). AFSÄTTNING OCH KOMMUNIKATIONER.

Böda; frän och med i höst sträcker sig en järnväg Borgholm— färjestaden Ås öfver hela öns mellersta och södra delar. Då kommer en ny fas att inträda i Ölands kommunikationsförhållanden.

Södra och mellersta delarna af ön ha haft och ha Kalmar som sin naturliga medelpunkt. Norra Öland har visserligen Borgholm som sin afsättningsort. Men denna Ölands egen stad, som till sitt handelsområde också kan räkna de närmast omkring liggande socknarna Reppünge, Bredsätra och Köping, måste dela sitt distrikt i någon mån med Kalmar, men i än högre grad med Oskarshamn, hvilken har intagit den rangställning, som Mönsterås blott för några tiotal ar sedan innehade: at.t vara det nordliga Ölands centralplats på last-landet.

Kommunikationerna komma sålunda speciellt att rikta sig åt Kal mar och Oskarshamn. Af dessa är Kalmar den långt viktigaste handelsplatsen, Ölands hufvudstad utom dess egna gränser. Från Mörbylånga, Färjestaden, Stora Rör och Borgholm är större delen af året daglig förbindelse till Kalmar (från Färjestaden flera gånger om dagen). Ett par månader vintertiden har blott Färjestaden daglig kommunikation, Stora Rör och Borgholm ett par gånger i veckan eller äro alldeles isolerade. Statens poståugare »Öland» uppehåller da förbindelsen. Oskarshamn upprätthåller sommar- och vinterförbindelse med Borgholm och en del hamnar på Ölands nordkust, Sandviken, Algutsbodar m. fl. Ännu för blott 15 är sedan hade allmogen på norra Öland allmänt »segelökor», med hvilka (le foro öfver till Mönsterås och Oskarhamn, sålde sin spannmål och togo hem i utbyte ett par famnar ved. Nu har den trafiken upphört.

Kommunikationerna äro i allmänhet goda; vintertiden dock knappa. Så t. ex. har man då för att komma in till Kalmar från Borgholm måst resa den 3 mil länga vägen till Färjestaden efter häst. Trafiken med Kalmar ligger i händerna pä ett bolag: Kalmarsundsbolaget. Ölänningarnas försök att bli medbestämmande häri ha af kapitalbrist och inre split strandat. I betraktande af bolagets enväldiga ställning — vintertiden upprätthåller dock som fornt nämnts postångaren Öland trafiken — kan det ej sägas att bolaget skörtat upp den öländska allmogen. Det orimliga priset på fraktande af torf-strö har förut omnämnts; spannmålen kostar från Färjestaden till Kalmar 20 öre pr deciton och 5 öre pr deciton i hamnumgälder, ett pris som landtbrukarne i allmänhet ingalunda finna lagt. 1 >e öländska laudthandlarne klaga öfver, att styckegods ställer sig allt för dyrt — det har ofta händt, att ett kolly kostar mindre i frakt från Stock-hol m till Kalmar än därifrån öfver till Färjestaden. Ved är för dyr att frakta på bat utan måste tagas på vedskutor, ett förhållande som ej är att förundra sig öfver. På personafgifterna klagar man ' allmänhet ej.En väsentlig del af Ölands handel kommer att ligga utom hans egen ö, da med stadsresorna för att försälja produkter följer uppköp ej blott af diversevaror, utan också af kläder, skodon ocb dylikt, hvilken förtjänst således undanhälles landthandlarnc och yrkesntöf-varne i hemsocknarna. Detta förhållande gäller speciellt om södra och mellersta Öland. Det är ingen tillfällighet att Kalmar i förhållande till invånarantalet har de flesta handlandena af alla svenska städer. De lefva till stor del på öl tinningar 11 a. Om Kalmars förmåga att sia under sig den öländska handeln bär äfven landt-kandelns relativt ringa omfattning pä södra och mellersta Öland vittne. På norra Öland, där landthandlarne varit mera skyddade för konkurrens, äro de åtminstone till det yttre välbärgade. Ser man där ett gentilt bus, är det vanligen en handlares bod. Denna handel utom Öland har gifvetvis ej varit till annat än ekonomisk nackdel för ön.

Någon sammanslutning för försäljning af landtbruksprodukter, utom mejeri- och äggförsäljningsföreningar, existerar ej. Vi igenfinna här det gamla välkända sättet i hvad det gäller ladugardens smärre produkter. Allmogen beger sig in till staden med sitt smör, ägg och fjäderfä att säljas pä torget och kajen eller i hemmen. 1 ett par socknar pä västkusten ha byborna förenat sig om några gamla gummor, som sälja deras medsända varor, — en förenings-fi>rm som far tänkas upphöra med omnämnda personligheters död.

Hästar och kreatur försäljas a de stora marknader, som en à två gånger om aret hallas i Borgholm, Algutsrum och

Mörbylånga och dit köpare från fastlandet infinna sig.

Af hvete och råg ga kanske 4 ü till Kalmar väldiga angkvarn, Skandinaviens största. Bada dessa öländska sädesslag äro kända för sin goda bakkraft» och därför begärliga, trots sin emellanåt dåliga ränsning. Mycket spannmål gar till Borgholm och Oskarshamn, det förra ofta mellanhand för Kalmar.

Korn utsättes till många orter i Sverige: Stockholm, Norrköping, Kalmar, Karlskrona in. fl. Bryggerierna uppköpa detsamma, hvarvid handluudena i Kalmar och Borgholm eller ile öländska landthandlarne äro mellanhänder.

I stort sedt, är södra och mellersta Öland bäst gynnadt i fråga 0111 afsättningen af ladugårdens alster, norra Öland a,ter kanske i fråga o in sddesexporten, da här konkurrensen mellan spannmalsuppköparrie synes vara störst.

Orsakerna till jordbrukets eftergifvenhet. — Jordbrukarens uppfattning af sitt läge oeb sin ekonomiska ställning.

Orsakerna till det öländska åkerbrukets efterblifna ståndpunkt lia förut i någon mån antydts. En af dem är hemmanens splittrade ägovidder, som försvåra ekonomisk brukning oeh införandet af ordnadt växelbruk. Älvens hårdhet har ofta förhindrat effektiv dikning. ' >i"i«ten pa skog är en annan af dessa naturliga nackdelar, hvilket det ligger utom den nu lefvande jordbrukarens räckvidd att upphäfva. Endast i Böda finnes någon biförtjänst på skogsafverkning. sådan som ofta står fastlandets bonde tillhands. De flesta af Ölands landtbrukare måste köpa sin ved.

Dessa nackdelar ha visserligen i någon mån uppvägts genom jordens vida större naturliga bördighet än i fastlandets skogssocknar. Skogs-gisten har dock medelbart influerat på landtbruket. Da nämligen hemmansägaren pa en medelstor gärd ej hade biförtjänst att tillgå pa vin l'*ni, ansåg han sig kunna sköta jordbruket själf och afskedade drängen. Detta kunde ha sitt berättigande under tider af svårt ekonomiskt lryck och då landtbruket stod Jagt; nu när bättre ekonomiska förhållanden rada, fortsättes likväl på många hall endast uf missriktad sparsamhet med det gamla sättet att leja tjänstehjon blott för sommaren, trots att arbete väl skulle finnas, om jordbruket drefs rationellt. Bristen på en binäring, mm kan ge sysselsättning under rixéem-, «> det åländska landtbrukets största olycka och har varit en af de mäktigaste befordrarna af emigrationen. Särskildt för arbetarklassen har arbetsbristen vintertiden varit ekonomiskt minerande och föranledt. utvandring, och för jordbrukaren haroviljan eller omöjligheten att luilla tjänstefolk under vintern ytterligare skärpt den kroniska bristen på arbetsfolk. Man lejer således dräng i allmänhet blott för s"nimaren. piga håller man mestadels aret om. Endast i Mörbylänga-dalen arbetas det mera allmänt på vintern med bortförande af sten-gärdesgardarna för att erhålla större sammanhängande täckdikade åkerarealer, med dikning etc. Eljest är utearbetet vintertiden ringa 'Her intet. Man biter vintern ga med minsta möjliga arbete. Vinteridet har blifvit en institution i öländningens lif.

1 de fall. där en binäring spelat någon roll, har densamma inga-lunda varit till någon nytta ior jordbrukets skötsel. Den enda binäring för jordbruket af betydelse på ön (om man undantar handtverk) har varit och är ännu kalkstensbrytning och slipning af stenar i socknarna Källa, Persnäs, Föra, Alböke, Löt och Södra Möckleby. Förr spelade ock sjöfarten en roll för bonden, men är nu sa godt som af ingen vikt. Den hårda öländska kalkstenen har godt rykte om sig oeh bröts förr sa godt som öfver hela norra Öland. Jordtäcket är tunt<50 E-MIQRATIONSUTEEDNINGKN. UTLAGA VIII. ISYGDEUNDERSÖKN1 .VGAR.

oeh kalkstenen lätt åtkomlig. Socknen eller byalagen ha gemensamme» stenbrott, liksom också enskilda. Stenen brytes upp i packor till byggnadssten eller sönderdelas i trappstegsämnen, golfplattor o. d. oeh säljes sedan slipad eller oslipad till sten huggeriet i Sandviken1 (Persnäs) eller direkt till skeppen och stenhandlare, som uppköpa och försälja den till fastlandet. 1 Källa t. ex. försiggår brytningen så, att trappstegsämnen brytas af en del backstugusittare på en hemmansägares mark. Dessa arbetare sälja stenen till bonden, som forslar den till

Källahamn, där skepparna, öfverta stenen. I Persnäs, Föra och Alböke slipa många bönder stenen medels skurverk som drifves af vinden eller af oxar, några stycken ocksä af fotogén motorer. I Pers näs finnes sålunda ett tjog dylika kvarnar. Ehuru således stenbrytning och skurning är en viktig binäring för bönderna, är den dock för bonden mindre betydande nu än förr, dä den rent af betraktades som hufvudnäring och äfven sysselsatte flere sàväl bönder som backstugusittare. Den senaste blomstringsperioden var för Källa socken från 1880-talets början till bortåt midten af 90-talet, dels pä grund af stor efterfrågan, dels emedan socknens gemensamma bergbrott då bearbetades, hvadan biförtjänsten blef mera allmän. Det sista 10-talet al' är har stenindustrien i allmänhet lidit af tämligen dåliga konjunkturer.

Det råder intet tvifvel om, att detta bergsbruk gifvit goda inkomster. »Många bönder ha blott därigenom kunnat reda sig. Men det har å andra sidan framhållits, att många af de hemmansägare, som gä i berget», skött sin jord sämst och redt sig mindre bra än de, som endast haft åkerbruket att lita sig till. Stenindustrien kan nämligen endast drifvas under sommaren, emedan stenen blir för spröd att arbeta om vintern. Hustru och barn få nu sköta jordbruket, medan far själf bryter stenen eller sysslar med skurverket och endast emellanåt griper in i jordbrukets skötsel. Det har till allra sista tid funnits bönder, som skött sina skurkvarnar med oxar frän vårsådden till efter midsommar, medan jordbruket fått ligga för fäfot.

Här som annorstädes i Sverige är en af de största svårigheter, jordbruket har att kämpa med, bristen på arbetsfolk, och förut ha antydts de speciellt öländska förhållanden, som skärpa denna arbetsbrist. Landets egna barn kunna ej stanna hemnia, då de sakna arbete under vintern, och jordbrukaren är allt för ofta benägen att spara in pa hjälpen och hellre sköta ladugården och jordbruket sämre. Man anser att lönerna äro för höga, och att jordbruket oj kan betala dem. En dräng erhåller jämte vivre 150 -300 kr. pr år, en piga 90 — 175. I>e högsta dränglöner, jag hört talas om, gå till 350 kr. Särskildt de senaste 3—4 ären lia betydligt, med ända till 100 kr., höjt atlöningen. Lön för sommaren är 50—75 kr. lägre än för ar. 1

' Stenindustrien som självständig näring skull i det följande beröms.C. O I, AND. ORSAKERNA TII.L JORDBRUKETS EFTERBLIFVEN!! ET. 5!)

"ugby socken, där hemmansägornu äro små ocli tjänstefolk nästan uteslutande äro stadda för sommaren, är lönen för dräng 150 kr., för]»ga 100. Sommardags verken])å ön betalas med 1—2 kr. för man, 0-6 0 ~~1'50 för kvinna, beroende pa arbetsduglighet, —allt jämte fri kost. Ijönerna ha stigit betydligt under senaste ar. Mindre landtbrukare i Resmo betalte för dagsverke vid ångtröskning är 1901 1-2.0, år 1907 2 "0 kr.; fiir kvinnligt dagsverke hade priset samtidigt stigit fran 0-75 †il1 1-50. Allt jämte kost. Vinterdags verket är betydligt billigare. Någon afsevärd skillnad i aflöningen i öns olika delar föi-efinnes l'J; dock stå lönerna i sydväst något högre än i öfriga delar af ön. Dessa "ner synas ej vara så fruktansvärdt stora, men det framhålles af allmogen, att man ej för denna lön får en fullgod dräng, och de "f,sta drängar äro i flertalet socknar långt under beväringsaldern. — A år de nänna sig den, gar färden till Amerika. Likväl inkomma en 'ie' "el drängar från Småland och Blekinge. I ett par af de västra * öcknarna utgöra de 25 > af bela antalet, och som sommardrängar aro de mycket allmänna'i öns alla delar. När våren kommer, behöf-xer således den större landtbrukaren kanske 2—3 sommardrängar och "agon piga. och det är gifvet att tillgången på sådana måste vara .Uterligt knapp, da man nu ej längre i någon liknande man som under 70—80-talen har tillgång till de da talrika backstugusittarne pa ön, och den skara af småländskt tjänstefolk, som då strömmade in till "land, nu är rätt liten. »Man vill ej till landet», och särskildt är det svårt att få flickor till att mjölka korna. Denna arbetsbrist kän-ne* så svär, att den redan varit till hinder för uppdrifvande af den inga-"nda på någon höjdpunkt stående ladugårdsskötseln. Många landt-"'ukare ha måst minska sin odlade areal.

Man har som ersättning för den minskade arbetstillgången anländt barnarbetet. Det visar sig mangensträdes svårt att vid vårterminens slut hålla barnen samman i skolan, medan eljest skolgången betecknas som ordentlig. I några socknar pa Öland mottager "lan fattiga barn från Stockholm, i allt kanske ett par hundratal P" ön, hvilka fä stanna hos bönderna tills de fyllt femton ar. Eu-"fft allmänt omdöme äro de till god hjälp, i synnerhet när de slutat skolgangen. Emellertid kan det ej vara nyttigt för barnens framtid, att (ie re(jan vj({ mycket späd ålder få sätta

tillbaka skolgången för •'"betet i jorden, i all synnerhet under radande skolförhållanden på "hind. — Jag återkommer härtill senare.

Denna brist på hjälp i jordbruket är dock mycket större än den behöfde vara. Bet beror väsentligen oeiså därpå, alt hemmansägare-söner och döttrar ha lämnat hemmet och jordbruket, äfven då de behöfdes hemma och egendomen godI kunde föda dem. Här sitter t. ex. f'" rik hemmansägare. Alla hans söner, 4 st., äro i Amerika, själf är •'an sjnklig, och åkerbruket måste skötas med lejdt folk. Många hem-382

man på ön, hvilka skulle ge sin familj full bärgning, om blott söner oeh döttrar ville stanna hemma, kunna ej rationellt drifvas af brist pa arbetsfolk. Den sammanslagning, som ofta ägt rum af hemman, så att en aho sköter oeh äger flera hemman, har väl i de flesta fall varit till ekonomisk fördel för brukaren, men däremot ej till lycka tör jordbruket, som genom brist på arbetskrafter skötes som det kan.

Först och sist beror emellertid jordbrukets efterblifvenbet på Öland, i förhållande till fastlandet, al' ilen alltför ringa kunskap öns jordbrukare ha om ett rationellt jordbruk oeh — kanske i lika hög grad — af hans egen misströstande syn på jordbrukets bärighet. Ölänningen har rest blott till Kalmar eller nägon af de andra handelsplatserna pa fastlandet, men något landtbruk där får ban sällan se. Ytterst sällan bar det händt, att han tagit plats hos landtbrukare pä fastlandet; frän de södra socknarna ha mänga besökt folkhögskola, men relativt fä landtmannaskolan i Högalid. »Ingen ölänning kan arrendera en gård pä fastlandet, ty jordbruket pä ön är för mycket efterblifvet.»

Det var därför ett verkligt behof, som fylldes, dä Olands folkhögskola 1906 upprättades. Den speciella form den fått — den är samtidigt en folkhögskola och landtmannaskola — torde på ett lyckligt sätt tillgodose de öländska landtbrukarnes nödvändiga behof af större kunskap i modernäringen, speciellt under nuvarande förhållanden med brist pä arbetskrafter. Det har nämligen visat sig, att de med folkhögskolorna förenade landtmannaskolorna i allmänhet haft svårt att fa elever; da en lärjunge ena vintern genomgått folkhögskolan, har han vanligen vintern därpå ej haft tid eller råd att genomgå landtmannaskolan. Detta har man här försökt afhjälpa genom att i en årskurs sammanslå såväl landtmannaämncn som folkhögskoleämnen.

Med den sega konservatism, som brukar vara öbon egen, och med den själftillräcklighet, som är baksidan af ölänningens själf-känsla, har ban bibehållit sitt brukningsrätt, trots det fastlandet legat in pa näsan med sitt mer rationellt skötta jordbruk. Undantag frän regeln finnas inanga och äro förut framhållna. Jordbruksförhållandena ha ock varit så pass olika, att direkta lärdomar mången gäng ej varit att draga. Det inre misstroendet och trång horisont ha hindrat sammanslutningar. Allt för allmänt har man gått i tron, att öns landtbruk varit väl skött; undervisning i jordbruk anses pä mänga, kanske de flesta håll, till och med h|aml ungdom, som något öfverflödigt, ty »landtbruket sköter sig själft».

Särskildt i vissa socknar pa norra och östra Öland har jordbruket ej heller till pa senaste årtionden spelat samma dominerande roll al hufvudnäring, som det nu intager. Det har oinnämts, huru stenindustrien i vissa af Ölands norra socknar förr i förhållande till jordbruket till och med betraktades som hufvudnäring. Där ha förhål-C. O I,

landena skildrats för mig sålunda: »Den gamla stammen har till mycket stor del lefvat af fisket, sjöfarten oeh bergsbruket. För omkring 50 år sedan betraktades jordbruket som en binäring; hvar bonde, äfven de som bodde midt inne i landet, fiskade.» I socknar på östkusten, såsom Egby, Löt, Gårdby, Sandby och Gräsgård, var fisket mycket inkomstbringande på 1860—1870-talen och begagnades allmänt, såsom ännu i Böda socken. Det var utvandringen, som kom dessa v'ktiga binäringar att till största delen upphöra och tvingade bon-fttt odla jorden. Det blef ej tid till fiske och att. fara pa sjön. år gifvet, att i dessa delar af ön ej finnes den generation af jordbrukare, som kunnat drifva ett jordbruk i höjden; det är klart,

att man här ej far vänta några åkerbrukets mönsterbilder.

»

Så kommer härtill den djupa misstron mot jordbruket såsom en givande näring. »Man klagar öfver allting, öfver alla Ölands egendomligheter, som menas alla samverka till att göra jordbruket mindre lönande än annorstädes och förhindra dess skötande efter nya metoder.» Äfven hos relativt duktiga jordbrukare ligger denna misstro starkt rotad. »Trots allt arbete, är det nästan omöjligt att lägga äl något», sade en af dessa en gång. Och för medelsnittslandtbru-våren, som sköter sin egendom efter gammalt recept, ställer det sig "unn dystrare, tøn sådan med ett medelstort hemman yttrade: »Irots det jag är skuldfri, endast liar hustru och ej har barn att försörja samt hjälper mig fram med blott en vinterdräng härhemma, ar jag e j p£ ^r kunnat lägga af något.» Man gör gällande, att ' ör jordbrukare, som blott ha gårdens afkastning att lita till, blir ' et knappt». Man vill ha ett litet sparad t kapital vid sidan att draga räntan af.

Man må erkänna de svårigheter, soin möta jordbruket i vara ' aS«ir, erkänna de speciellt öländska hinder i skogsbrist, torka oeh ändra naturliga nackdelar, som äro jordbruket till förfång, så har (ock denna klagan i mycket fått samma karaktär som emigrationen: sedan den en gång börjat, föder den sig själf. Barnen växa alltför olta upp i hemmet under det ständiga jämret att »jordbruket är det vårsta som finns.» .Jordbruket är nödfallsutvägen; om möjligt väljer man andra yrken. »Till och med för döttrarna är det ofta ingen lockelse att bli en burgen hemmansägarehustru; det är för sträfsamt -hm liten samling af 15 vuxna ynglingar i 20-ärs-aldern och därom-ln£ tillfrågades om deras blifvande sysselsättning. Samtliga hade arbetat i jordbruket; med 3 eller 4 undantag voro de söner till hemmansägare, som redde sig godt. Nio af de tillfrågade svarade »oviss , endast sex voro fullt bestämda att ägna sig åt jordbruket. De nio spejade efter bättre utkomst.<U

Det är ganska egendomligt, att denna uppfattning trifs samman med, att man erkänner de nuvarande tiderna som förmånliga för jordbruket. Goda skördar ha tagits flera år, produkter såväl från åkern som ladugården ba betalts högt, hvadan också den ekonomiska ställningen förbättrats. Många landtbrukare erkänna också, att några skäl till klagan ej förefinuas.

Men allmogen har nu en gång svårt att uppskatta de fördelar, som ett jordbruk ger, då det föder och kläder en familj, äfven om det ej lämnar sä mycket kontanter öfver; man öfverskattar de reda pengarnas värde allt lör mycket. Sä länge har nu emigrationen fortfarit och sä liflig kontakten mellan Amerika och Öland blifvit, att amerikanskt föreställningssätt genomsyrat öländsk uppfattning; man räknar gärna i dollar, när det gäller förtjänsten hemma, och alltför gärna i kronor, när det gäller inkomsten i Amerika. Sä får man ej heller glömma bort det öländska lynnet. »Öländningen är ej lagd för att segdraga»; jordbruket ger ej den tillräckliga omväxlingen, och så far man uttråkad den lika kända som korta vägen till Amerika.

Samtidigt bör emellertid framhållas en ekonomisk faktor, som inverkar på bondens uppfattning af hans läge och gör bemmans-ägarsonen tvebågsen, om ban skall våga slå in på jordbruket som näringsfång. I)et är ej längre någon fördel att fä öfvertaga hemmanet om flere syskon finnas, och kanske dessutom »undantag» för de gamla föräldrarne eller stora hypotek belasta detsamma. Särskildt undantagen förekomma ytterst ofta som ett onus på hemmanen. Finnes nu ett hypotek till '/3 af gårdens värde, syskonens innestående delar i gården skola förräntas och dessutom föräldrarne ha sitt underhäll, är situationen ej vidare afundsvärd.

Hemmansägaresonen på ett medelstort hemman emigrerar hellre till Amerika, än han åtar sig att lösa ut sina syskon. I lyckligt fall kan ban återkomma efter några år, om han vill öfvertaga jordbruket, och då med det samlade kapitalet som ekonomisk rygg sköta detsamma.

»Undantagen» ha spelat en viss roll i Olands ekonomiska lif och ingalunda varit lyckliga för det allmänna välståndet. Det var allmän sedvänja, att en hemmansägare redan vid kraftfull ålder drog sig tillbaka och öfverlät gården till någon son eller måg emot förbehåll af 1 ifstidsförsörjning. Undantagen äro allt fortfarande en tung börda för det öländska jordbruket.

Undantagens betydliga storlek och deras roll i den öländska landtbrukarens ekonomiska lif belyses af nedanstående undantags-kontrakt, som torde kunna betraktas som typiskt till innehåll och formulering. Af detsamma framgår, hvilka extra palagor som bäras af '/i hemman, — enligt flertalet öländska jordbrukares

större än att det, alla undantag förutan, nätt och jämt föder en medelstor familj.

»Undantagskontrakt:

Som vi denna dag försätt vårt egande 'A-dela mantal kronoskatte . . . nil var son . . så hafva vi förbehållit oss under vår lifstid följande undan-tagsförmåner:

l:o) Skall till oss gemensamt utgifvas årligen 5 tunnor råg, 3 tunnor orn. 12 kappar hvete, alradsgild spannemal oeh af ren beskaffenhet, samt en "»na sämre säd kallad mellansäd, och två tunnor potatis, som skola vara Jtslsa och af god beskaffenhet och skola betalas i oktober månad hvarje år, °ch 1 a famn ved, 1 björk och 1 l/s tall, som vid samma tid till oss hem-öres och upplägges, där vi äro boende.

2:o) Årligen skall lämnas 1 häck hårdvallshö, 1 /a häck røarfoder, 1 häck rnhalni, 4 häckar rSghalm med 6 alnar lång och 3 alnar bred häck och opartisk man trampas, men gödseln tillfaller hemmanet.

5:0) Till husrum i mangården förbehålles för var räkning kammaren i >gguitigen samt vinden öfver norra rummet i nämnda byggning, samt rättig-2 til! fri gä„g tj|[oc[, i'rfu, håde bostad och vind, niir vi behaga. Äfven "igliet att brygga och byka och slakta i det befintliga brygghuset.

4:o) Till foder och kreatur förbehålles i ladugarden 2:ne skiftnim i östra |joan norr i ladugården. Alla vidmakthallas sä till tak som väggar i lagset stånd af gårdsägaren.

c 5:o) Vår-, sommar- och hösthete förbehålles till 1 ko och 2 lar, där godsägaren betar sina af nämnda art.

(,:o) Äfven förbehålles att förmala undantagspanmiiålcn på hemmanets »<i|termjölkvarn. Likaledes förbehålles årligen hälften af frukten på de träd ' 1 "uskar, som nu befinna sig växande på hemmanet.

I ri skjuts förbehålles efter gårdsägarens hästar, när vi därom påfordra,

invändning af ägaren, rå en^era oss mei' döden afgår, försvinner endast en tunna

g' en tunna korn; allt det öfriga skall betalas i bådas vår lifstid tills vi u bfida aflidna. Försäkras ....

(Faderns namn.) (Moderns namn.)

... . förestående kontraktet förklarar jag mig till alla delar nöjd, samt °rbinder mig att uppfylla alla punkter, att allt blifver lagligen utgifvet.

Ocb till säkerhet härför tillåtes inteckningsrätt uti förcskrifne hemmans-0 utan mitt vidaro hörande.

(Sonens namn.)»

Det har förut framhållits, huru en hel del af de små öländska "inmanen och lägenheterna ej ur jordbrukssynpunkt, allra minst Hed nuvarande skötsel, äro ekonomiskt bärkraftiga. Att det ej är äågon glädje att öfvertaga dessa hemman för sonen, faller af sig självt.

r den ekonomiska ställningen för ägaren god, beror detta på bergsbruket eller på det sparade kapital ban samlat i Amerika eller Pa sjön. Jag fàr tillfälle att senare återkomma till Amerikas be-ydelse för den öländske jordbrukarens ekonomiska ställning.

Denna senare kan numer betecknas sora god, — i vissa delar af ön (särskildt i sydväst) som mycket god.

»På Oland ha vi gårdar som afkasta en bonde hvart sjette år» är ett yttrande, som lagts i en känd ölännings mun under jordbrukets nödår för ett par decennier sedan. Nu äro förhållandena annorlunda, och hemmanens afkastning ger bättre valuta.

»Medelbonden, som har mtl, bar hemmanet belastadt med skuld under eller högst intill 1/3 af verkliga värdet, nämligen ett liypo-tekslan taget omkring 1880 med 30 å 40 års amorteringstid, ett undantag till föräldrarne samt

mera sällan ett banklån.» Bondens ekonomiska ställning måste därför betraktas som tillfredsställande.

Hypoteken minskas genom årliga afbetalningar, medan inga nya tagas. Den ekonomiska stilllningen har helt enkelt aldrig varit bättre än nu. Jordbruksalstren ha som förut nämnts särskildt under senare är betalts bra, och Amerika-pengarna hålla de mindre jordbrukarne uppe. Huru god den ekonomiska ställningen är, visas däraf, att ölänningarna på inlåningsräkning i Bankaktiebolaget Södra Sveriges afdelningskontor i Mörbylånga och Borgholm ha innestående öfver två millioner kronor, hvartill komma betydliga belopp i bankerna i Kalmar. Fastlandsborna betrakta också ölänningen som mycket burgen.

Detta generella omdöme måste dock modifieras i den mån det berör olika delar af Öland. Det finns mycket burgna socknar, såsom Kastlösa och andra på sydvästra Öland, och däremot relativt fattiga, såsom Gärdslösa på östkusten, där till och med de ekonomiska förhållandena skildras som »ej sä särdeles goda». Inteckningarna äro färre i södra mötet än i norra.

I vissa af Ölands socknar är kommunalskatten så hög, att den kännes som en drvg börda. I allmänhet bäres den dock utan nämnvärd svårighet trots hög uttaxering pr fyrk, hvilket har sin grund i att egendomarna äro för lågt taxerade.1 När skatten, såsom i Högby, Källa och Gärdslösa socknar, Springer upp till kr. 1'40 pr fyrk, är det dock gifvet att den börjar kännas tung. Värst träffa dock dessa orimliga skatter öns relativt få löntagare. Det finns sådana som få ge 20 0 o al' sin inkomst i skatt till stat och kommun.

Hvad landtbrukarne mest klaga öfver i skattväg är :präst-skatten». På grund af socknarnas och pastoratens ringa folkmängd har denna ock kommit att intaga ett oproportionerligt rum i kom-

1 186ä uppgick jordbruksfastigheternas taxeringsvärde pl Öland (med nndantag af Borgholm i till lä,065,000 kr: 1830 var taxeringsvärdet 16.183,900, uch 1900 17.682.300 kr. Af den relativt, ringa tillväxten nndcr de 35 ären 1865—1900 falla omkring 700,000 kr. på stålens egendomar, hvadan sålunda enskildas hemman och jordlotter pä papperet nndcr en mansålder endast stigit 13V» * o — en värdestegring som blott utgör en bråkdel mot den verkliga Vanligen säljes också ott hemman till ett pris långt öfver taxeringsvärdet: inträffar det motsatta, beror det på att betungande undanlag, skulder uch dylikt medfölja öfvertagande af egendomen.munernas utgiftsstat. Utgifterna till kyrkliga ändamål på ön äro sålunda större än utgifterna till folkskolan, medan de i Sveriges landskommuner genomsnittligt blott äro hälften af de senare.

Utdebiteringen pr fyrk i de olika kommunerna för år 1905 framgår af Tab. 11, sid. 29. Sedan detta ar ha emellertid skatterna i flera socknar på mellersta ocb södra Öland ökats rätt väsentligt på grund af de lån som kommunerna upptagit i och för järnvägens byggande. För Gärdslösa socken uppgår sålunda ökningen till öfver 50

Att skatterna likväl ej kunna betraktas som ruinerande torde framgå af nyssnämnda tabell, som också anger fattighjonens antal i procent af de respektive socknarnes invånareantal. Ingen jämn relation mellan skattens storlek och procent fattighjon kan upptäckas. Det bör dock anmärkas, att det större eller mindre antalet under-stödstagare i en socken ej är något säkert mått pa ett mindre eller större allmänt välstånd hos kommunens invånare. En burgen socken som Kastlösa uppvisar sa t. ex. ett långt större antal understöds-tagare, i procent af befolkningen räknadt, än flere vida fattigare socknar.

Skatterna kunna ej heller anses vara någon väsentlig orsak till utvandringen. Däremot skrämma de emigranten att komma tillbaka, sedan denne i Amerika vant sig vid lägre afgifter till stat och kommun. Det är mer än en hemkommen svensk-amerikan jag funnit i tankar att återvända, endast på grund af den utdebitering som väntat honom, och jag känner fall där han också gjort verklighet af sina funderingar. Det kan synas underligt, att han kastar ut en penningsumma, motsvarande flera års skatt, till Amerikafärden, blott för att komma ifrån sina plikter som svensk medborgare. Men han gör det likväl. Han ser sitt lilla kapital i fara att minskas, — och detta är nog att lossa de icke allt för starka banden med hemlandet.

Jordbruksarbetarne.

Denna klass, torparnes,1 backstugusittarnes och tjänstehjonens, är den som mest härjats af emigrationen. Till följd af egendomarnas i allmänhet ringa storlek har dock dagsverkstorparnes antal aldrig varit stort, och under den sista mansåldern har det ständigt minskats. I många socknar finnes ej alls någon torpare. Orsaken är emigrationen; torparnes söner ha rest ut, ingen har öfvertagit torpen, och dä ha dessa inlagts till stamhemmanet.2 1 många

1 Härmed ITirstàs endast dngsvcrkstorparo. I vissa trakter af ön benämnas lägenhetsägare tor[iaro. Om dessa bar förut talats.

5 I en sucken, som Köra, där ännu linnas omkring 20 torp, är antalet ovanligt stort. Pä den egendom, som liar de flesta torparne af alla pä ön, IloriiB kungsgård i llogliy, är antalet 16. Fem torp lisga öde Blott il torpnreaöncr äro hemma, som fyllt sexton är, af hvilka, en iir idiot. En torpare pä öfver sjuttio är lejer dagsverks-karl, men har alla barnen, fyra söuer och en llicku, i Amerika.()8 EMIQRATIONSUTREDNINQEN. BILAGA TOl BYUDEUNDERSÖKNINGAR.

fall ha de oclc afsöndrats till fria lägenheter. I Södra Möckleby har arbetsfört]änsten vid cementfabriken varit orsak till torpens minskning. Det är också gifvet, att med nuvarande höga dagsverkslöner torparnes dagsverksskyldighet blir betungande. Det är på intet vis någon ekonomisk fördel att ha torp, och de måste därför ined naturnödvändighet minskas.

»Inhyses» eller »baekstugusittare» omfatta den numer decimerade men alltjämt talrika grupp af jordbruksarbetare, som på allmänningar och enskildas jord äga ett litet hus oeh kanske '/a tunnland att sätta potatis på, men för öfrigt få sitt uppehälle genom arbete bos bönderna — eller pä hemskickade Amerikapengar från barnen därute. De betala i tomtören 50 öre, kanske högst 1 kr. pr är, ofta ingenting alls, och känna sig ej sällan så hemmastadda som om de sutte på egen jord. Det har förut omnämnts, hur från dessa barn-öfverfyllda stugor under (»0 — 'JO-talen gick en ständig ström arbets-k räf tigt folk, män och kvinnor, som sökte sig sommararbete på fastlandet. Denna trafik har nu inskränkts betydligt — nu går resan till Amerika. Endast flickorna ta ofta plats i städerna på fastlandet; det bänder också att man beger sig till fastlandet för att där intjäna reskassan för Amerikafärden. Medan från en socken, såsom t. ex. Alböke, för tjugu år sedan årligen reste 25—30 män och kvinnor, som arbetade i Stockholm från vår till höst som grofarbetare eller i skilda yrken,1 flacka för närvarande blott 3 män fram och åter på detta sätt.

I fullt samma proportion har ej denna periodiska utvandring minskats från alla delar af ön, och ännu finns det till och med enstaka bondsöner, som pä detta sätt lämna jordbruket hemma om somrarna för fastlandsresan, men dessa resor ha dock förlorat sin ekonomiska betydelse för någon större del af öns befolkning.

Backstugornas antal har starkt minskats, liksom i ännu högre grad deras invånares. Dessa äro till större delen gammalt orkeslöst folk eller barn, med hvars hjälp numer jordbruket måste nöja sig. >1 min barndom var här stugor här och hvar på ägorna, fulla af folk. Nu äro de borta eller tomma. Här i byn fanns då tjogtals arbetare, men nu gä här 3 äldre sadana. Eljest finnes det blott bondfolk», yttrade en 50-ärig man i en af Böda sockens byar. Yttrandet karaktäriserar utvecklingen sedan 70-talet. Medan de själf-ägande böndernas antal hållit sig lika eller till och med ökats, har backstugusittarnes starkt aftagit och endast i några få socknar hållit sig konstunt.

1 Ibland bnckstugusittarne fliinits mänga, »om kunna et,t handtverk och som diirfor föras till handtverkare. Dessa senare, liksom ock mindre hemmansägare, sm&hrnkare oeh bondsöner, deltogo oeksä lifligt i dessn Stockholinsresor, hvarvid hustrun skötte jordbruket hemma. Nettoinkomsten at' en s.ldan resa kunde vid mycket sparsamt lefnadssätt belöpa sig till 250 kr.I jämförelse meil de förut skildrade förhållandena före emigrationsperioden har backstugusittarnes ekonomiska ställning betydligt bättrats. Härtill ha bidragit de högre daglönerna (se förut) samt framför allt understödet från Amerika. De utvandrade barnen ha regelbundet skickat hem penningar till far och mor, ej sällan byggt npp stugan ät (lem, så att föräldrarne stundom ha det riktigt godt °ch till och med slippa arbeta. Emellertid är det klart, att vi bland backstngusittarne och torparne finna orkeslöshet och fattigdom mera förenade än hos någon annan samhällsklass. Bland Ölands omkring 1,200

understödstagare torde 1 r. höra till dessa klasser.Enligt uppgifter från kommunalnämndsordförandena. Ytterst få tattigunderstödda ha varit hemmansägare.

Inte ens hos denna klass kan man dock tala om någon verklig nöd såsom allmänt utbredd. De tärande munnarna äro ju också färre än förr. Men därmed är icke sagdt att förhållandena äro sådana, att arbetarnas barn kunna stanna hemma. Bristen pä vinterarbete. är skulden härtill. Denna är numer till och med större än förr, därför att nu har man ej längre den slagtröskning, som förr tog många armar i bruk under vinterdagarna. Vinterarbetet betalasju ock lägre än under sommaren. Det bör dock understrykas, att den traditionella öländska uppfattningen, att om vintern göra sä litet som möjligt, fortfarande hänger i. Frän jordbrukarne försäkras, att många baekstugusittare ej kunna förmås att arbeta pä vintern trots erbjuden sysselsättning.

»Arbetarens söner drifvas bort dels af den nästan totala bristen på arbete vintertiden, dels af den hart när (»öfvervinneliga svårigheten att fä en bit egen jord att bruka och bärga något från. — — — Här finnas ynglingar, som klaga öfver, att de omöjligen kunna åtkomma någon jordbit att bygga en stuga på. Vill man gifta sig, så är det omöjligt, ty man kan"ingenstädes få bygga och bo.»

Denna klagan öfver omöjligheten att skaffa ett »eget hem» (framför allt i bemärkelsen af en liten stuga med något jord till, hvars afkastning kan upph jälpa förtjänsten af jordbruksarbetet eller handt-verket) möter man mycket ofta. Bönderna vilja ej sälja någon jord till arbetaren och handtverkaren, framför allt af fruktan för ökad lattigvärdstunga. Denna afvoghet att sälja jord har ofta betygats göra sig gällande, äfven då bonden äger jord som för honom är af intet värde. Hvad som a andra sidan framhålles är, att många af de på ofri grund boende ej ha någon längtan efter egna hem — ett påstående som ock synes öfverensstämma med sanningen.

Handtverkarne.

Handtverkarens ställning på ön är mycket svår. Han har ofta liksom jordbrukaren sin egentliga arbetstid under sommaren, under hvilken han måste tjäna in något öfver behofvet iör att kunna föda sig och sin familj under den kalla årstiden. De flesta yrkesidkare, såsom smeder, skräddare och skomakare, ha dock jämn sysselsättning året om.

Mänga samverkande orsaker bidraga till att den öländska handtverkaren i allmänhet för en rätt blygsam tillvaro.

Först och främst finnas ju inga större industriella platser pä Öland, utan handtverkaren är sä godt som hänvisad till bönderna. Genom att dessa under sina affärsresor till fastlandet, speciellt Kalmar, göra sina uppköp äfven af skodon oeh kläder, lida speciellt skräddare och skomakare af konkurrensen från staden.

Kanske i regel arbetar handtverkaren hos bonden mot en viss daglön, jämte kost, om också många yrkesidkare mestadels utföra arbetet hemma pä sin verkstad. Aflöningen är högst om sommaren och lägre om vintern, men når endast undantagsvis öfver 2 kr. och i allmänhet ej detta belopp. Den högre sommarlönen har delvis sin grund i en större efterfrågan pä handtverkare (snickare, malare, murare) sommartiden, då en bel del byggnadsarbeten och reparationer utföras bättro än under vintern. Då handtverkaren ofta också är jordbrukare, hvadan hans tid är strängt upptagen sommartiden, kan han äfven därför betinga sig högre aflöning under denna del af året. Den synes vara något lägre pä norra Öland1 än i öfriga delar af ön. Ackordsarbete förekommer endast undantagsvis, hvilket gör att den duglige handtverkaren ej kommer till sin rätt. En verkligt duktig yrkesidkare med dubbel arbetsförmåga och skicklighet i förhållande till en sämre kan enligt samfällda uppgifter ej betinga sig nämnvärdt liögre dagspenning för sitt vida bättre arbete. Det är en illustration till sparsamhetens afvigsida hos vår hedervärda bondekår. I mer än ett fall har detta förhållande ledt till emigration.

Denna bristande förståelse för ett verkligt godt arbete har återigen fört med sig, att inånga handtverkare fuska i yrket, äro ej utlärda utan slå sig ned efter ett eller ett par års lärotid som egna. Konkurrensen från dessa håller prisen nere, medan däremot yrkes-idkarne ej lida något väsentligt intrång genom böndernas egna små försök i yrket. Ölänningen har ej heller någon allmänt utpräglad fallenhet för något visst handtverk, om man undantager

träslöjd.

Något öfverflöd pa handtverkare och yrkesmän finnes ej. Som ett belt betraktadt kan behofvet sägas nätt och jämnt vara fylldt.

1 Fiir en snickare exempelvis kr. 1 2ß—1'50 pr dag.Bristen på verkligt dugliga handtverkare är dock stor, hvartill bidragit alla de ofvannämnda orsakerna: obefintligheten af jämnt och stadigvarande arbete för flera yrken, konkurrensen från städerna och ej utlärda i hemsocknen samt svårigheten att få ett godt arbete uppskattadt efter förtjänst. Den driftige söker sig därför bort, till fastlandet eller Amerika.

Ehuru en för hela ön genomgående brist på utöfvare af ett visst yrke ej existerar, är det dock mycket ofta ondt om skomakare och skräddare i socknarna. Snickare är det i allmänhet godt om. En föreställning om behofvet af yrkesutöfvare ger följande förteckning öfver dylika i Torslunda, en af Ölands större socknar med nära 1,300 invånare. Där funnos är 1908: 4 skomakare (knappt motsvarande behofvet) 1 murare (d:o), 3 skräddare (d:o), 2 snickare (d:o), 2 smeder och 3 målare (motsvarande behofvet). Då socknarna äro sa små som de pa Öland, ha emellertid handtverkarne ofta sysselsättning utom sm egen socken.

Handtverkaren kan, under för handen varande omständigheter — jag bortser därvid från Borgholm — ej drifva sitt yrke i större skala. Mänga ägna sig åt detsamma som en hjälpnäring — ha sin lilla jordlapp pä några tunnlands vidd och upphjälpa det magra utbytet från åkerbruket med förtjänsten på handtverket. Eller också har handtverkaren endast en stuga pä allmänningen och lefver af sitt yrke, drifver det ensam eller med hjälp af sin familj och någon enda arbetare. Enastående är, att han utvidgar sin verksamhet sa som en byggmästare på mellersta Öland, hvilken tidvis sysselsätter upp till 40 arbetare.

Har handtverkaren lyckats förtjäna något på sitt yrke och ej äger eget hem, vill han ofta skaffa sig ett dylikt. Genom böndernas allmänna ovilja att sälja jord pä nagorlunda drägliga villkor har det ofta händt, att han misslyckats i denna sin afsikt, i all synnerhet som för handtverkarna gäller, att hans lilla stuga ej får ligga i en alltför aflägsen vrå af socknen, utan tämligen centralt. Flera gånger har denna omöjlighet att skaffa ett »eget hem» tvingat driftiga handtverkare att emigrera.

Industri och industriarbetare.

Då industrien och industriarbetarne endast i tämligen ringa omfattning beröras af emigrationen, skola desamma här blott i korthet omnämnas. Industrien utgöres endast af stenhuggerier och cementfabrik, från och med november 1908 en sockerfabrik i Mörbylånga samt några obetydliga fabriker i Borgholm, några sagar och enstaka andra anläggningar.

Stenhuggerirörelsen, som industri, är koncentrerad till Persnäs (Sandviken), och har där uppblomstrat sedan början at' 18.H0-talet. Den drifves af ett danskt bolag, och arbetsstyrkan är af mycket växlande storlek. Medan ibland endast 20 man sysselsättas af bolaget, fä under tider af liflig byggnadsverksamhet 75 100 man sysselsättning i stenbrotten och slipverken vid Sandviken. Stenen är af utmärkt kvalitet och går därför bra i marknaden, men såsom all stenindustri har också denna en till storleken mycket ojämn afsättning. För stenhuggare är daglönen från och med 1907 kr. 3'50 (förut 2'50), för körare och inpackare af stenen 2 kr. pr dag. Under förutsättning af arbete året om är stenhuggarnes förtjänst 600—1,100 kr., allt efter skicklighet. Icke blott under vintern utan äfven under sommaren kan dock arbetet ligga nere af brist pä beställningar. Arbetarne måste då gä sysslolösa, då de ej äga någon jord, och något annat arbete ej är att fä pä platsen. Emigrationen är obetydlig bland Sandvikens arbetare. Dä framtidsutsikterna äro osäkra, se emellertid föräldrarne gärna att barnen begifva sig ut till det öfriga Sverige eller annorstädes. Uppblomstringen inom stenindustrien pä 80-talet förklarar Persnäs sockens stigande folkmängd till 1890; på de sämre konjunkturerna beror delvis den följande nedgången. Mindre sten-huggerier finnas ock i Södra Möckleby och Ventlinge i sydväst.

Öns största industri är Ölands Cementaktiebolag vid Degerhamn i Södra Möckleby, en storindustri med (1907) 1,063,000 kr:s tillverkning och en arbetarestam af i allt omkring 400 man. Fabriken har under energisk ledning mycket utvecklats under senare år och är under ytterligare utvidgning. Arbetslönerna ställa sig mycket olika inom fabrikens skilda områden och växla i allmänhet mellan 60 och 110 kr. i månaden. Cement och osläckt kalk samt något kalkstensmjöl och rödfärg tillverkas. Cementen exporteras till Sverige oeh utlandet, speciellt Ryssland. Emigrationen är ej afsevärdt stor bland arbetarne, bland hvilka i allmänhet blott mycket unga. ge sig i väg af reslust, men däremot mycket stor bland arbetaredöttrarna. Arbetarne utgöras till större delen af inflyttade smålänningar och blekingar. Nykterhetsrörelsen, soin bland Sandvikens arbetare är stark, har vid Degerhamn ett stort och hårdarbetadt fält för sin verksamhet. Den ekonomiska ställningen är bland arbetarne god, ehuru, pa grund af det utbredda spritmissbruket och oförmåga att lefva enkelt, på enskilda håll sämre än den behöfde vara. I samma socken tinnes kalkindustri och spannmäls-renseri, tillhörigt enskild person, som sysselsätter 30—40 arbetare.

Frågan om existensmöjligheten för en större industri på Öland, som kunde bidraga till emigrationens hämmande, är svår att pa rak arm besvara. Men den totala bristen på vattenkraft och till och med större källor är gifvetvis ett hinder, som är tungt vägande. Stenindustrienkan liksom cementindustrien ytterligare uppdrifvas betydligt; för den förra fàr man doek räkna med den allt skarpare konkurrensen af konstgjord sten, som ersätter den naturliga.

I sin helhet torde man ej fä ställa allt för stora förhoppningar pä den ytterligare utvecklingen af Olands industri inom närmaste framtid. Emigrationens hämmande måste hufvudsakligen byggas pä andra faktorer.

Fiske, sjöfart och skogsbruk.

Man väntar sig att fisket skulle spela en stor roll i den haf-omflutna öns ekonomiska lif, men så är ej förhållandet. Fisket bedrifves nästan enbart som husbehofsfiske — »för att få lit' sjösofvel bir vintern», som öIänningen säger. Det har förut framhållits, hur detta fiske förr var af större betydelse än det är nu, då bonden ej längre har tid till detsamma. Det har också sä godt som upphört på mellersta Ölands västkust. På östkusten samt i öns nordligaste och sydligaste socknar spelar det ännu någon roll för strandägande bönder. Yrkesfiskare äro blott fattiga backstugusittare eller f. d. sjömän, en å två i hvar socken, som ofta bo långt från sjön, blott äga en mindre båt, liten och dålig redskap och fiska af nåder i böndernas fiskevatten.

Ålfisket är det mest gifvande oeh är i en och annan socken, såsom Böda, Löt och Gräsgård, af rätt beaktansvärd vikt. För öfrigt ger strandfisket gädda, sik, aborre, lax och laxöring.

Något storfiske bedrifver cj ölänningen, ehuru smålänningar och blekingar fiska pä grunden norr och söder om hans ö, och särskildt den stora undervattensbankcn frän Ölands södra udde till Gottland skulle ge goda fiskeplatser. Storsjöfisket kunde i betydliga mängder lämna sill (strömming), torsk, flundra och lax.

För ett uppdrifvande af storsjöfisket, som enligt fäckmannaàsikt skulle gifva god afkastning, fordras emellertid stora motorbåtar med 4—5 mans besättning och behöflig redskap. Men det saknas ännu armar på Öland härför, och de, som eventuellt vore hågade aff; slå 8ig på ett dylikt fiske, ha svårt att få den behöfliga borgen för inköp af båt. och redskap.

För närmaste framtid skulle därför ansträngningarna att drifva upp fisket främst vara riktade på stramt fisket, som kan gifva betydligt större afkastning än nu är fallet. Särskildt gäller detta om ålfisket, som redan nu ger mänga bönder och fiskare en inkomst af c:a 500 kr. om året, men som kunde gifva tusentals.

Af yttersta vikt är emellertid, att afsättningsförhållandena ordnas. Större delen af den fisk, som fångas, afsattes på ön. Ett mindre parti sändes till Oskarshamn och Kalmar, men den stora

och vackra fisken är allmänt illa handterad och betingar därför lägre pris. Alhandeln ligger helt oeh hållet i händerna på tyska uppköpare, hvilka tillhandla sig varan i de öländska hamnarna. Här behöfves en

sammanslutning mellan dem som idka fiske, så att en ordnad afsättning af varan i förening med sakkunnig behandling af fisken kan göra näringen ekonomiskt lockande och bärkraftig.

Frän fackmannahall har intygats, att ett från Ölands östkust rationellt drifvet strand- och storsjöfiske skulle kunna gifva inånga hundra personer lefvebröd och vara värdt hundratusentals kronor. Innan något fiske af den betydenhet, att det binder ett stort antal armar, kan uppkomma, måste det dock ordnas så, att fiskaren får sin egen torfva rid sjön, af tillräcklig storlek att därpå uppfora hus, fiskbod, torkattiraljer etc., så att fisklägen kunna bildas. Detta skulle ske genom inköp och styckning af egendomar på sådana ställen där lämpliga hamnförhållanden finnas. En del allmänningar, som finnas efter kusten, kunde användas till samma ändamål.

Om de af den officiella fiskerikommitten föreslagna fiskehamnarna blefve verklighet • betänkandet härom aflämnade» til I väg- och vatten-byggnadsstyrelsen i början af år 1909 skulle säkert fiskerinäringen ta ett godt handtag. Enligt kommitténs förslag skulle tre fiskehamnar utföras och underhållas af staten själf, nämligen Grönhögen i Ventlinge socken, Kårehamn på östkusten i Alböke socken och Byxelkrok i Böda, hvarjämte ett anslag en gäng för alla skulle ges at Grankulla viken (Böda). Öland skulle därigenom få tre fiskehamnar i sin norra och en i sin södra del, oeh en lika nödvändig som betydelsefull förutsättning för fiskerinäringens blomstring vore därmed gifven.

Bland ölänningarna själfva torde -emellertid entusiasterna för fiskerinäringen vara lätt räknade, då man synes ha föga tro till det ekonomiska utbytet. Initiativet får komma utifrån, desto mer som

på ön nu knappast finns armar tillöfvers för fisket.

*

Sjöfarten har, som förut påpekats, spelat en stor roll i Ölands ekonomi. Nu bli ölänningarna ej sjömän i samma utsträckning som förr. Amerika ger bättre inkomst än den månatliga lön af 30—60 kr., som bestås en simpel sjöman. Men ej desto mindre »tar man sjönr- fortfarande i stor utsträekning i nugra delar af ön, framför allt i de nordligaste socknarna och några i sydväst. I'å något enstaka håll kan man t. o. m. ej förmärka något minskadt intresse för sjömansyrket. Ölänningens läggning gör ju honom också till en god sjöman.

Sjömännen gå både i långfart och kustfart. I senare fallet tillbringa de vintern hemma.Egen rederirörelse idka ölänningarna däremot i myeket obetydlig utsträckning. Den reguljära förbindelsen med fastlandet ligger ej i ölänningarnas händer. Något fraktfart idkas af skeppare, som ba sin skuta oeh frakta sten oeh spannmål från och ved till Öland. 1 fråga om hemmahörande fartyg äro Degerhamn oeh Sandviken Ölands betydligaste hamnar. I den förra finnas ett tjugutal fartyg, hvaraf 1 ångfartyg, hvilka hufvudsakligen stå i därvarande betyd-% a industriers tjänst. 1 Sandviken funnos är 1907 17 fartyg pä. 10—50 ton, oeh 3 under 10 ton, de flesta ägda at enskilda skeppare, ^'ågot tiotal dylika små seglare höra hemma i Borgholm och öfriga öländska hamnar.

Här föreligger således ett tämligen oarbetadt fält för öländsk företagsamhet, där dock hvarje försök från öländskt häll kommer att mötas af en synnerligt skarp konkurrens från fastlandets äldre och mäktigare bolag.

*

Öland äger ju blott i obetydlig mån skog, och skogsbruk som självständig näring drifves endast i Böda kronopark, där afverkning äger rum, dels till förbrukning på ön, dels för skeppning till Danmark och Tyskland. Årliga afverkningen är för närvarande e:a 13,000 kbm., hvaraf 7,500 kbm. timmerskog och 5,500 kbm. vedskog och annat mindre värdefullt virke.

Kronoparkens ekonomiska betydelse för Öland är i främsta rummet, att den lämnar de norra socknarna en betydande del af deras virkes- ocb vedbehof. Årligen upphugges och försäljes sålunda 1,400 famnar ved. För Böda socken är kronoparken därjämte af största betydelse genom de arbetstillfällen som frän år 1904 beredts befolkningen vid skogsafverkning, skogskulturer, vägarbeten etc. — i allt «:a 3,300 dagsverken per år. Afverkningens massa torde ej nämnvärdt ökas i framtiden, men däremot komma arbetstillfällena utan tvifvel att ökas genom en intensivare skogsskötsel. Än sa länge har dock emigrationslusten bland bödaborna knappast

minskats af utsikten till stadigvarande biförtjänster från kronoparken. »Man tror för mycket pä. Amerika.»

Den nuvarande emigrationen, dess orsaker och botemedel.

Emigrationen har nu ej längre snmma karaktär som för ett tjugutal år sedan. Den nöd, som då med sä våldsam kraft dref bort hemmansägaren frän hans gård för att i Amerika rädda sig frän ruin, existerar ej längre; mot den massa öfvertaliga armar, som dä ej kunde finna arbete hemma, svarar nu brist pä arbetskrafter.76 EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNING AB.

Nöden är ej längre samma dominerande utvandringsorsak som förr, andra faktorer ba trädt i stället oeli hålla utvandringssif&an i höjden.

Nu går utvandrarnes skara nästan lika stark ur bondehemmen som ur backstugorna. Allt mer sällan far visserligen hemmansägaren själf ut för att skaffa ihop rörelsekapitalet i fjärran väster, allt mindre ofta ses mannen taga hustru och barn med pa atlanter-färden, men bondens söner och döttrar ha nu nästan samma lust för amerika-trippen som de obemedlade arbetarnes barn. Af de 271 utvandrarne från Runstens härad under femårsperioden 1881—85 voro blott 33, eller 12 °/o, hemmansägaresöner och -döttrar, af de 294 under ären 1903—1907 ej mindre än 114, eller 40 °/o! En granskning af den meddelade tabellen (Tab. 12, sid. 31) öfver dessa utvandrare skall bekräfta denna ofvan antydda förändring i emigrationens karaktär. Gåfve utvandringen frän detta lilla härad ett riktigt uttryck for emigrationen frän hela Öland, skulle det under förstnämnda period visa ett vida högre antal emigrerade hemmansägare än under de sista ären 1903—1907.

Medan förr fattigdomen i allmänhet var de utvandrades arfvedel, är detta numer pä långt när icke förhållandet.

Nedanstående uppgifter om emigranter frän Runstens socken, som välvilligt ställts till mitt förfogande af kyrkoherden därstädes, torde på ett konkret sätt visa, till hvilken stor procent utvandrarne komma från bärgade hem. De ge också en antydan om den roll. som släktingar och vänner, bosatta i Amerika, spela för emigranterna och emigrationen. Årtiondens utvandring ha i Amerika skapat en öländsk koloni, ett andra Öland, som magnetiskt drager ölänningarna till sig.

Emigranter frun Runstens socken åren 100(1 och 1907.

1. Dräng, f. HU. Villkor okända. Utvandringsorsak troligen exereisen.

2. Bondson, I'. 88. V&lburgna anförvanter i socknen. Tvä bröder i Amerika. Emi-

grationsorsak — föregående.

3. Dräng. f. 86. Villkor okända. Emigrationsorsak - föregående.

*t. Bondson, f. 83. Välbärgadt hem. Dock 13 syskon. En syster i Amerika. 5. Bonddotter, f 85. Syster till Areg&ende.

ti. Flicka, f. 81. Anställd här i Sverige i hvitvarnaflär. Välbärgad. Broder i Amerika

sedan flera är. 7 Piga, f. St». Mänga syskon i mveket fattigt, hem.

8. Snlckarcdottcr, f. 01, Hemmet bärgar sig godt. Faster i Amerika mottog henne.

9. Arrcndatorsdotter. f. 80. Ganska välbärgadt hum. med blott - döttrar. Följde en

morbroder till Amerika.

10. Bondson, f. 79. Fadern vnrlt bonde, men afgått frän hemmanet. Hemmet fattigt

och underhålles till största delen af denne son ocb en dotter (n:r 11), som förut i mänga år varit i II S. A. och nu varit hemma ju besök några månader. De mcdtogo en broder (mr 12).

11. Bonddotter, f. 81. Syster till föregående.

12. Bondson, f. 89, Broder till föregående.

13. Bonddotter, f. 88. Hemmet härgadt. Två bröder i Amerika.

1-1. Flicka, f. 87. Har fader i Australien och syskon i Amerika. Fattig, fostrad med bidrag af fattigvården.

15. Bonddotter, f. 78. llvckct välbärgadt hem.

16. Piga, f. 89, fattig oeh faderlös.

17. Bondson, f. 87. Fattigt hem. Eu gift syster i Amerika.18. Bondson, f 8'2. Broder (ill föregående.

19. Skräddare, f. 87. Välkänd släkt i Amerika. Emigrationsorsak närmast exercisen. ej nöd.

20. Bonddotter, f. S7. Ej fattigt hem: den utvandrade dock iildst. af 7 syskon. Mot- togs af farbroder i Amerika.

21. Dräng. f. 89. Fick låna sig ut.

22. Mjölnareson. t. 89, har flere anförvanter i Amerika. Hemmet välbärgadt, endast två syskon.

23. Bonddotter, f si. trikastickerska. Syster till n:r 2.

24. Bonddotter, f. 83. Ilar vistats i Amerika 1900—07. Fadern hemkom frän Amerika 1901. En syster i Amerika. Ej nöd utvandringsorsak. Med henne följde närmast, följande trenne emigranter :n:r 25—27).

25. Bonddotter, i'. 90. Syster till nar '1 och 5.

26. Bondson, f. 87. llemmet burget, tvä syskon hemma. en syster i Amerika. Eniigra-tionsorsak exercisen.

27. Arbetaredotter, f. 86. Modern dog 1907. hvarefter dottern stod ensam och for till sina bröder i Amerika,

28. Skomakareson. f. 89 och

29. Skomakaredotier, syster till föregående, f. 91. Ilemiuct välbärgadt. En syster och en bror i Amerika. En minderårig syster hemma.

30. Flicka, f. i Amerika 90. Hemkom ined modern från Amerika. Denna dog hemma. Fadern död Anförvanter i Amerika.

Af de 30 utvandrarne komina sålunda hål flen från välbärgade liem. Alla äro de unga människor, de flesta i ton-åren. Nästan alla ha förut släktingar i Amerika, till hvilka de kunna vanda sig. Äfven om man ej skulle ha släktingar att i nödfall lita till, vet nian hvar ölänningarna äro att träffa och kan få någon hjälp. Blott enstaka fara på måfå.

Öland i Amerika och svensk-amerikanerna hemma.

När man frågar efter de öländska emigranternas sysselsättning i Amerika, blir man snart varse, hur ölänningarna där koncentrerat sig till vissa bestämda trakter och vissa bestämda yrkesgrenar. I tre fall af fem blir uppgiften om vistelseorten: västkusten — Kalifornien, eller mera sällan Oregon och Washington. Där ha ölänningarna koncentrerat sig, där finnas ile på ostron- och laxfiskena, vid sågverken, som handtverkare, som besättningskarlar pä kust- ocli flodångare och i skilda sysselsättningar i San Francisco och flerstädes. Dilr pa västkusten är det ej svårt att leta reda på en ölänning, där ha de bildat kolonier, dit styr ock hufvudmassan af utvandrarne från Öland sin färd. Det är nu svart att draga fram i ljuset de första orsakerna till. att ölänningarna här finnas talrikare än annorstädes. Ölänuingens sjömunslif förde honom dit, och ban fann landet godt, lönerna här i väster voro högre än i öster, enskilda lyckosamma öläuningar grundade här företag och drogo landsmän öfver till sig, och sedan strömmen en gang börjat, har den gått i den en gång utstakade fåran. »Jag hur kanske hjälpt ett hundratal öläuningar till plats vid ostronfisket», yttrade en gång en ölänning, som själf i 11 är varit förman vid ett ostronfiske i San Francisco-bukten.It

Rätt många ölänningar lära vara i fiske och kustfart i de östra staterna. Tjänsteflickorna stanna ofta i de östra staterna, särskildt New York. Det finns också en och annan stad utom Kalifornien, där ölänningar finnas mera allmänt, såsom i Rockford i närheten af Chicago. Likaså finnas en del som farinare eller jordbruksarbetare i de östra eller präriestaterna.

Men det är märkbart sällan som ölänningen är jordbruksarbetare i Amerika. Förnämsta orsaken därtill torde vara det kända förhållandet, att äfven där jordbruket ej kan bjuda sina arbetskrafter samma lön som industrien. Men det är som om hans innersta kynne och böjelse trädt fram i hans sysselsättning i det stora landet. Ofantligt ofta har han fiskat ostron eller lax, farit i kustfart eller på flodbåtar. Han är van vid sjön hemma, och förkärleken till densamma följer honom därute. Ostronfisket i San Francisco-bukten har ban formligen tagit på entreprenad. Gäng pä gäng hör man hemmavarande svensk-amerikaner uppgifva, att de varit sysselsatta där — intet yrke är vanligare än detta, — och man får kanske föreställningen om ett storfiske, som sysselsätter ofantligt många annar. Men nej! Det är endast två bolag, med kanske 200—300 arbetare, som drifva detsamma — men ölänningarne utgöra l/a af antalet, med hallänningar som näst manstarkaste grupp. Mycket ofta är han snickare — ett lätt lärdt och rätt dåligt betaldt yrke. I sågverken efter Kaliforniakusten arbetar ett ännu större antal ölänningar. För öfrigt undergår ofta ölänningen, som hvarje annan emigrant, ständiga metamorfoser i yrkesväg; ban är snickare en dag och står i bar en annan, fiskar lax utanför Alaska, för att kanske bli portvakt i San Francisco efter återkomsten. Börjar som grofarbetare och slutar som byggmästare — nian tar det arbete, som bjudes, som nöden ger eller man i yrkesväg är mäktig.

I viss mån spelar sysselsättningen hemma en roll för valet, af yrke därute, trots det, som nämnts, relativt få gä till jordbruket. Från Persnäs har således uppgifvits, att de flesta gå till grufvor eller segla som sjömän, hvilket i förra fallet torde hero pä vanan att »gå i berget» hemma. Ölänningarne på östra Öland synas ha en större förkärlek att ga till ostronfiskena och göra tjänst i kustfart än de mindre sjövana emigranterna frän vissa socknar pä västra Öland. Då från andra socknar uppgifves, att vissa yrkesgrupper med förkärlek omfattas af utvandrarne därifrån, har man som orsaker härtill vanligen att räkna bekantskaper och släktförbindelser, genom hvilka utvandrarne skaffats sysselsättning i det eller det yrket. Sa uppgifves arbetet i isfaktorier vara en specialitet för Norra Möckleby borna; från Köping lär kosan mestadels ställas tifl Rockford, medan mindretalet reser längre västerut, o. s. v. Riktigheten af dessa uppgifter kan gifvetvis ej kontrolleras härhemma.

Soto ett ungefärligt medeltal synes ölänningen beräkna från 1,000 upp till 1,500 kr. i årligt öfverskott på sitt arbete i Amerika, om ban sysselsattes i något af de bättre yrkena. Detta öfverskott blir gifvetvis vida större, om ban i högre grad lyekas blifva sin egen, bli arbetsgifvare oeh fa andra som arbeta för sig. Bättre än alla utläggningar torde nedanstående tabell öfver i en öländsk socken bo satta svensk-amerikanska jordbrukare gifva en antydan om emigrantens arbetsförtjänst och sysselsättning i Amerika.1

T Algutsrums socken bosatta svensk-amerikaner.

Hufvudsaklig sysselsättning i Amerika. Antal är i Amerika. Hem-fördt kapital, kr. 1. Nattvakt..... 20 30,000 2. Mekaniker .... 17 10.01.10 3, Snickare »).... 17 5.01 K) 4. Ostronfiskarc . . . 20 20.000 :>• Sågverksarbetare . 10 10,000 6. Snickare..... 10 5,000 7. Farmare..... 18 5.000 8. Skogsarbetare . . 15 6,000 9. Grufarbetare . . . 7 5,00(1 10. Farmare..... 52 75.000 11. Farmare..... 10 6.000 12. Snickareä) . . . . 5 6,000 13. Farmare..... 5 6.000

1 allmänhet följer lyckan ölänningen därute. 1 alla händelser år det de, som lyckas, hvilka låta tala, om sig; om dem, som gå under i den nöclfyllda, sträfva kampen, är det tyst. 1 allmänhet torde, ock ölänningen trifvas därute och känna sig hemma. Särskildt år detta förhållandet med dem, hvilka rest at' fattigdom oeh omöjlighet att försörja sig hemma. »Tror ej pa hemlängtan hos arbetsfolket», sade en svensk-amerikan till mig. 1 synnerligt mänga fall har dock det motsatta fallet intygats. »Jag har ej träffat många, som ej känt sig som främlingar där», nämnde en småbonde, som i två repriser vistats under 1-1 ar vid skogsarbete i Kalifornien. Ölänningen i Amerika vill. om han har råd, gärna titta hem ett tag, återse sin ö och visa sig själf för far och mor oeh beundrande vänner, för att sedan ga åter till det yrke i Amerika, som blifvit hans bröd och utkomst, (iifter han sig därute och far barn,

är han i regel förlorad för hemlandet. »Han är gift därute, så ban kommer nog ej hein».

1 Af mtl insedda orsaker, kan tnlicllen. som för vissa af svensk-amerikanerna ej grundar sig p& direkta förfrågningar, icke göra anspråk pii htafin korrekthet. I n^grà lall slilr den uppgifna Amerika-vistelsen slint pä 1 à 'J Sr. Dc hemförda kapitalen torde snarare vura for lägt än för högt uppgifna. Kantor K.. Lundquist, som välvilligt haft besväret med uppgörandet af listan, hembär jag mitt tack. "i Beloppet osäkert. — ») Beloppet utgör ett minimum.

14. Ostronfiskare •). . 7 3,000

15. Sjöman3) 10 10.000

16. Karmars') 5 6.000

17. Förman vid järnväg 7 8.000

18. Snickare..... 5 6.000

19. Telegrafarbetare . lf) 10.000

20. Snickare..........10 10.000

21. Bvggmästare •) . . ? 75,000

22. Murare..........20 20.000

23. Sågverksarbetare . 8 3,200

24. Grufarbetare ... 5 5.000 85. Fabriksarbetare. . 10 5.000 26. Farmare..........20 50.00080

heter det. Man älskar sin ö som ett kärt minne, men där brödet finns, där är fäderneslandet. Glättningen är väl i detta fäll hvarken mer eller mindre kosmopolit än svensken i allmänhet. Man känner dock fall, där hemlängtan blifvit sa stark, att mannen drifven af endast denna känsla tagit hustru och barn med och rest hem till Öland.

Större delen af nu hemmavarande svensk-amerikaner torde ha rest ut i bestämd afsikt att komma igen efter att ha samlat det kapital, som behöfts för utlösen af syskon vid egendomens öfvertagande eller varit tillräckligt för att gifva honom en någorlunda trygg tillvaro på gamla dar. I många fäll är det dock tvingande skäl eller rena tillfälligheter, som kommit emigranten att vända åter. -Ilade jag ej blifvit sjuk, är det nog möjligt, att jag ej kommit tillbaka», är ett ofta återkommande svar på frågan om orsaken till återresan. Mycket ofta blir ett som tillfälligt menadt besök hemma utsträckt till en vistelse för lifvet. »Reste hem och kom att stanna», låter det — motivet därtill" ma ha varit kärlek och giftermål (det kanske vanligaste), gårdens öfvertagande eller något annat.

»De aterinvandrande äro ofta dels sådana som ha gård hemma, dels sådana som i följd af sjukdom — vanligast neurasteni, lues, tuberkulos, sinnessjukdom — ej kunna existera därute--» yttrar provinsialläkaren i norra mötet i sitt utlåtande. Det är så. Den till hemmet återvände svensk-amerikanen är synnerligt ofta knäckt till hälsan. Han har lärt sig arbetets konst på krafternas bekostnad. Han kommer hem, öfverfar eller köper en gård, då jordbruket är ju sa godt som den enda näring han kan ägna sig åt pa ön. Mestadels har han ej varit jordbrukare i Amerika, och äfven om han varit detta, äro jordbruksförhållandena där så pass annorlunda än här, att ban ej haft, direkt nytta däraf för skötande af sitt jordbruk hemma. Det är därför ingalunda 1'örvånansvärdt, att den återkomne emigranten i allmänhet ej spelar rollen af föregångsman på moder-näringens område i sin hemsocken. Undantag finnas, men det finnes också exempel på, hur svensk-amerikaner, som kanske ej pä 20 år tagit i en plog eller skött en ladugård, af sina grannars exempel får lara sig sköta jordbruket utan att na upp i jämnhöjd med dessa. Den större drift och företagsamhet, som ban kanske lärt: i landet i väster, motverkas ofta af hans bräckliga hälsa och slappnade arbets-ifver, ty som det yttrades en gäng: »Det är ej samma arbetets anda hemma som i Amerika. Där tänker ingen pa att dra sig.»

Hvad amerika-lärarne betyda för ön i ekonomiskt afseende, kan den förut meddelade listan på de 2(>

jordbrukarne i Algutsrum gifva en aning om. Ett hemfördt kapital pä minst 400,000 kr. till en liten socken pa, 800 invånare! Och dock är detta en socken, där svenskamerikan ames antal ej är enastående stort. Gå vi till en by i Högby socken, såsom Sandby, ha af de 40 åboarne endast några fäej varit i Amerika; i Persnäs är bortåt ett 60-tal af hemmansägarne, öfver V» af bela antalet, immigranter, hvaraf åtminstone 5 rest ut som fattige sjömän eller arbetare och köpt sina gårdar pa amerikapengar. Kanske 20 af dem sitta kvar på sina gårdar endast tack vare dessa. I de flesta socknar är antalet visserligen mindre än där, men till och med i sådana som träffats relativt lindrigt af utvandringen, såsom Resmo, utgöra svensk-amerikanarne 1 g af hemmansägarne.

De summor, som hemsändas af i Amerika arbetande ölänningar, springa till förvånande stora belopp. Till Högby postkontor, hvars område utgöres af socknen, anlände i postanvisningar under är 1907 59,000 kr., hvilket utgör, jämnt fördeladt pa dess 2,000 invånare, i rundt tal 30 kr. pr individ i socknen. Härtill kommo 120 rekommenderade bref och bankanvisningar till obekant belopp.

1 checker till bankaktiebolaget Södra Sveriges kontor i Borgholm kommo samma år 30,000 kr. från Amerika. Det torde knappast vara

för hög uppskattning, om man anslår de penningsummor, som genom posten eller i bankanvisningar anlända till Öland från ölänningar i Amerika, till 500,000 kr. årligen.

Amerika-brefven äro de värdefullaste och käraste, som komma t'll ön. Genom dem får man bud från far, syskon eller kära släktingar; genom de medföljande pengarna fä hustrun och barnen eller 'ar och mor i backstugan det nödvändiga uppehället. Så ligger Amerika sä nära om hjärtat, medan Sverige ofta nog är ett långt bort beläget land, med hvilket ingen beröring tinnes. Jag kom en dag oförhappandes in pä. en af östra Ölands små poststationer, — af de 38 ankomna brefven buro 21 U. S. A:s stämpel.

Emigrationens folkpsykologiska och allmänna orsaker.

Vi ha sålunda i hvarje socken på Öland en stamtrupp af svenskamerikanare, ofta hörande till socknens mest förmögna och betydande män. De ha grundlagt sin ställning i det stora landet i väster; hemma arbeta de i takt med sin omgifning och anse till och med ofta det lilla hemmanet blott som den lugna hvilans boning efter genomgångna mödor. De äro fyllda af tacksamhet mot det land som gifvit en tryggad utkomst; hemma, där arbetet lönar sig mindre i reda pengar räknadt och där do själfva arbeta långt mindre intensivt än i Amerika, se de oftast sitt i jordbruket nedlagda kapital ge dålig ränta eller till oeh med smälta samman. Man har gifvetvis ögonen mindre öppna för att den minskade arbetsintensiteten till st.or del är skuld härtill. Sa blir omdömet om Sverige jämfördt med Amerika ej mildt - det växlar i alla tonarter frän det mer försynta: »Man borde ej rata sitt fosterland, men den som varit i Amerika, berömmer ej Sverige», till omdömen af kärfvare art. Det är lättförståeligt att i82 K M t r, HA T r O X S U T R E D NIN O K N. BILAGA VIII. BrGDEUNDERSÖKNINGAR.

deras ögon emigrationen är något godt och intet ondt, om blott den utvandrade vänder åter till sin ö, ja om endast han i sitt nya hemland kan skaffa sig en bättre ställning än i det gamla.

Di ana, uppfattning har blifvit ölänningens -i gemen, oeh den näres af den lifliga förbindelsen med Amerika, af hela den andliga atmosfär han växer Li|t|t i. I huru många öländska hein äro ej de amerikanska föremålen, från hänglampan i taket till de välkända amerikakorten af barn och släkt, det bästa och käraste i hela möblemanget. Från Amerika kommer dollar efter dollar, som flerdubblas i svenskt mynt. Sä en vacker dag kommer bror eller syster hem, klädd som herrekarl eller i gentil klädning med svajig hatt. Pä det besöket har sannerligen ej Amerika förlorat i anseende. Och när ban eller hon, efter någon månads vistelse i lugn och ro hemma, beger sig åter, är kanske oftast ett af de yngre syskonen, någon släkting eller bekant med pa. färden.

Frän Amerika kommer bref på bref till släkt ocb vänner hemma med uppmaning att komma dit ut, ty det är goda tider. I vissa fall kan det vara en farmare, som behöfver hjälp vid jordbruket, någon själfständig arbetsgifvare eller förman som bland sina landsmän och släktingar söker lämpligt arbetsfolk, i de flesta är det kanske blott

meddelandet, att här finns plats vid det eller det verket, där den skrifvande själf arbetar.

I>et är således svensk-amerikanarna hemma och borta som själfva äro de största cmigrantvärfvarna, omedvetet eller medvetet. Det är de mänga vännerna i Amerika, den öländska kolonien därute, som ger löftet om den stora arbetsfört jänsten midt bland fränder och släktingar — precis som hemma på Öland — endast med bra mycket mera lysande ekonomiska utsikter.

* *

«

Och det är en tacksam jordmån, i hvilken alla dessa /rön sås nt. Född med fantasi oeh öro i sin själ, på en liten ö som har allt, för ringa resurser att motsvara hans längtan efter omväxling i arbetet, vill ölänningen ut oeh se sig om i världen. Hela pojkens eller flickans uppfostran gör dem predestinerade till emigranter. De ma växa upp i knappa omständigheter eller i bärgade: oftast supa de in föreställningen om hur litet och smått allting är pä Öland i förhallande till Amerika, och hur svårt det är att slå sig fram härhemma. Amerika blir ett mytens och sagans land, med hvilket intet finnes att jämföra hemma.

Oeh hvad fa barnen som motvikt till dessa eggande föreställningar i allmän kunskap, i kännedom om deras eget land? Huru riktas de in pä sitt kommande, kall i lifvet?(i. ÖI.AND. EMIGRATIONENS ALLMÄNNA ORSAKER. 403

Efter småskolans åtta månaders läsning komina ile in i folkskolan. Sa ga de några ar fyra månader af årets tolf ty heltidsläsning existerar endast i ett par af Ölands kommuner. Fyra månader om aret läsa folkskolebarnen sex dagar i veckan, under fyra endast pa lördagen. Hvad de läst under fyra månader tv lördagsrepetitionerna äro enligt kompetentaste vittnesbörd föga att räkna med — få de glömma under atta. Ölands duktiga och intresserade folkskollärare kunna oftast för medelmåttigt oeh mindre begåfvade barn ej åstadkomma sa synnerligt mycket utöfver kunskapen i katekes, räkning och skrifning under dylika förhållanden. Fortsättningsskolorna, som ej finnas i alla socknar och i de flesta inrättades för ej så många är sedan, lora vanligen ett tynande lif. Xär ynglingen eller flickan gått ut ur skedan, är det slut på läsningen — pä sin höjd blir det lättaste gods i form af Buffalo Bill historier och jämnställda alster eller vanligen tidningen, som läses. Och om ban eller hon ej kan eller vill stanna hemma och arbeta i jordbruket, måste de i de allra flesta läll bort frän Öland. Men om det öfriga Sverige, de utsikts-möjligheter och arbetstillfällen som där bjudas, vet man litet till oeh med mindre än förr, da den arliga stora arbetareströmmen till fastlandet och tillhaka igen höll kännedomen därom vid makt. Allt färresöka sig därför till fastlandet, allt mer blir Amt rika den enda arbetsmarknaden, som ålänningen försöker.

Det förut anförda fallet,, då af 15 vuxna ynglingar endast (i hade klart sitt blifvande yrke, kan tjäna som bevis på hur föga målmedvetet lifsvägen väljes. Omdömet bestyrkes genom föl jande kloka och sanna ord af en öländsk prästman: »Det är svårt för den unge sonen af arbetaren, handtverkaren eller bonden att finna lämplig sysselsättning, som kan ge bärgning för framtiden. Man lefver fram lifvet på måfå. Den uppgift Nationalföreningen mot emigrationen satt sig före, att med råd och dåd söka hjälpa ungdomen, särskildt pa landsbygden, till utkomst i Sverige, är synnerligen prisvärd. En verksamhet i denna riktning är i synnerhet hvad Öland behöfver. Ungdomen star radlös och ser sig ingen annan råd än att resa härifrån» - till Amerika.

För Amerikafärden kunna barnen beredas i unga ur. Det finnes exempel pä att dessa redan under skoltiden uf sina. föräldrar undervisats i engelska en eljest sällsynt målmedvetenhet i uppfostran. Huru naturlig och nödvändig Amerikafärden anses, far sin belysning af en arbetares svar pn frågan, hvar hans barn befunno sig ocb bur de mådde. »Jo tack blef svaret »nu äro de alla väl försörjda. Den siste reste till Amerika i våras.*84 EMIQRATIOJTSüTREMJINGEN. BILAGA VtU. BYGDEüNDERSÖKNINO AR.

Det öländska lynnets inflytande pä emigrationen liar förut framhållits. Ölänningen har oron i blodet och fantasien i själen, men tillvaron hemma är för enformig. Det har ej funnits de nöjen hemma, som gjort lifvet drägligt. Allt jämt hör man det framhållas att det är för tråkigt på Öland; ungdomen vet ej hvad den skall taga sig till, särskildt under vinterdagarna, och sa växer längtan ut oemotståndligt fram ur den tråkiga miljön hemma och i den fantasi

mättade luft som amerikalegenden skapat.

Först pä senare år har något gjorts för att skaffa en god och värdefull förströelse at Ölands ungdom men dessa försök äro desto mer erkännansvärda som de ofta gjorts i strid med den konservativa tröghet och misstro, hvilken sä gärna i aili: nytt af detta slag vill se medel till ungdomens förvillelse. Nagra föreläsningsföreningar ha bildats, säng- oeh syföreningar likasa. En och annan idrottsförening har pa allra senaste åren också kommit till stånd. Skytte- och ny k terhetsföreningar finnas sedan länge i flere socknar. Alla bidraga de till att ge förströelse och bildning at en ungdom, för hvilka de äro ett verkligt behof. I en och annan socken ha också sockenbibliotek nyanskaffats. I manga öländska socknar existerar dock intet alls före-ningslif eller gifves någon omväxling i arbetsdagarnas enahanda; i de allra flesta socknar är föreningslifvet svagt. De ansatser som gjorts särskildt under detta århundrade,' ge dock löften om att den tid snart bör vara förbi, da »det enda nöje som bestås på landsbygden, är att supa-, som en öländsk landtbrukare karakteriserade det nuvarande förhallandet i en viss del af ön. Den vantrefnad, sora den unge mannen och kvinnan ofta känner, da lifvet hemma hvarken kan gifva något af nöje eller bildning, skall da försvinna. Som det nu är ha vi i denna brist på förströelse och omväxling en kraftig be-främjare af emigrationen.

• #

*

Däremot har man blott i enstaka undantagsfall att räkna med något socialt missnöje som utvandringsorsak. Det är visserligen sant att en rangskillnad existerar mellan bönder och backstugusittare, som gör exempelvis giftermål mellan en fattig dräng och en bonddotter till en sak. hvilken den senares föräldrar med all makt afvärja. Fadersmyndigheten, som i andra fall kan vara nog sä efterlåten, brukar därvidlag göra sig obevekligen gällande. Men den rangskillnad,

' Inom Torslunda kommun, där föreningslifvet kanske är rikare utveckladt än i nägon annan socken p& Öland, hn alla föreningarna tillkommit efter 1900 l»är funnos skytte- (1903) sång- (19061 föreläsnings-, diskussions- och syföreningar (sedan 1907). Mejeriförening bildades 1905, landtman na förening 1908. Kommunbiblioteket daterar sig frän 1903. Kontrollförening är under bildning (febr. 1909), Allt som oftast är ett dylikt rikare förcningsllf I en socken resultatet af cn energisk och intresserad folkskolelärares verksamhet(i. ÖI.AND.

som finns, iir skapad af penningen. Far drängen till Amerika och där samlar hop några tusen kronor, är han välkommen igen som måg i huset.

Det sociala och politiska intresset, den andliga vakenheten öfver hufvud är ej heller sa stor, att några sociala problem sättas under debatt. Den sociala visdomen rymmes för de flesta i den goda regeln att »ej alla kunna vara lika». Om man diskuterar proportionella val eller hvad man sysslar med i riksdagen, kvittar 10 af öländingarna lika. Socialister och frihandlare ha stadgadt dåligt rykte.

De hemkomna svensk amerikanerna, hvilka för öfrigt i genomsnitt ej uppvisa något större socialt och politiskt intresse än öländingarna, betona dock mycket ofta klasskillnaden hemma. »Här hålla bönderna arbetaren för intet, medan i Amerika man lägger band pa sin klasskänsla», är ett af de många yttranden i samma stil. som man får höra af hemvändande öländingar.

Hvad man därvidlag fäst sig vid. är emellertid ej några djupgående sociala skiljaktigheter i svenska och amerikanska samhällsförhållanden. Emigranten liar inga förutsättningar att draga upp en dylik jämförelse, då han i regeln ej har något socialt intresse eller social kunskap. Det är de mera fria umgängesformerna, det yttre hjärtligare förbållandet mellan husbondefolket och tjänarna, arbetsgifvarcns eget arbete i verkstaden midt ibland hans egna arbetare. hans handtryckning och det ömsesidiga »you» — i korthet det amerikanska hvardagliga umgängeslifvets enkla former, fritt lrån all svensk kroserlighet och högdragenhet, som imponerat pä honom. Om den sociala klyftan därute i grund och botten är lika djup där som här; om arbetsgifvåren är mäktigare och brutalare; om arbetaren en middag hänsynslöst jagas bort lrån den sysselsättning där han pa morgonen trott sig ha

säkert bröd; om nöden i olyckans dagar hotar förfärligare och mer obarmhärtigt än hemma — allt detta betyder häremot litet. Svensk-amerikanen fäster sig vid det yttre och känner sig äga mänskovärde. Kommer ban hem igen, finner ban sig cj alltid sä bemött som han önskar. Det var inga milda ord som en nyss hemkommen ölänning fällde öfver Sverige ocli svenska förhållanden med anledning af det sätt. pa hvilket tulltjänstemannen i Malmö jonglerat med hans resgods, och den missaktning för lians i egna ögon kanske väl högt, skattade person, som visats honom. Han skulle resa tillbaka till Amerika igen, ty i Sverige stannade han ej.

Utan tvifvel föranleder den sociala vantrefnad, som svensk-amerikaner stundom känna hemma, i någon man deras återresa. Deras uppfattning af Amerika som ett långt mer demokratiskt land än värt eget kan gifvetvis ej heller undgå att i någon man smitta deras omgifning.

Om något större förtroende till en god behandling frän hus-bondefolkets sida vittna ej de uttalanden, man nägon gäng får höra.8<> K.VHGRAT[ONSUTREDNINQEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

att arbetaren hjälper sina barn till amerikafärden »för att de skola slippa tjäna bönder». I stort torde doek ett dylikt misstroende ej existera. Social vantrefnad spelar en underordnad roll bland utvandringens orsaker.

• •

»

Familjetvister kunna ibland föranleda sonen eller dottern att lämna Öland, oeh några dylika fall ha omtalats. Tvistepunkterna behöfva ej alltid vara så stora eller djupgående; en tillfällig miss-stämning kan till oeh med föranleda beslutet att resa — Amerika-färden betraktas ju ej heller som något sä synnerligt märkvärdigt eller som en skilsmässa för lifvet. Det finns intet skäl att här citera dessa fall; de ha för bedömandet af emigrationens orsaker i sin helhet ingen betydelse. Om något föräldratyranni kan nian ej tala; snarare äro barnen fostrade med lösa tyglar.

Att hemmasönerna arbeta utan lön synes endast undantagsvis alstra något missnöje — känslan af den större bundenheten i hemmet kan doek emellanåt komma till som ett pius till de andra ekonomiska orsaker, värnplikt in. fi. hvilka föranleda utvandringen.

Den deoimoring al' Ölands ungdom, som följt med emigrationen — som gjort byarna tysta oeh vistelsen hemma allt tråkigare för den ungdom som stannat kvar den har också minskat üktenskapsut-sikterna hemma. De unga flickorna sågo pojkarna resa sin väg, oeh snart följde de själfva efter. Till de öfriga fördelar som Amerika bjuder i bättre löner, större omväxling och mera nöjen har också kommit egenskapen af en god äktenskapsmarknad. Helst tar ölän ningen en landsmannina till äkta, och sa koncentrerade som ölännin-garna i Amerika äro, är det lätt för de unga att träffa hvarandra oeh stifta bekantskap. Ofta har också tvcke rådt hemma mellan ett par. En gifven följd af den ena kontrahentens afresa har då blifvit dou andras uffärd.

Ännu en bland emigrationens orsaker — sa ofta obestämdt och dunkelt kända — är don »önskan att bli fin», som för de unga kvinnorna ingalunda hör till de minst drifvande skälen. I)en hänger samman med den allmänna obenägenheten att tjäna piga eller i någon form syssla med landtbruket.

Härmed torde den allmänna miljö ur hvilken emigrationen vuxit fram i någon man ha klargjorts samt de viktigare folkpsykologiska, oeh sociala orsakerna till densamma antydts. Det återstår att be-handla den roll värnplikten spelar som utvandringsorsak samt att ge en sammanfattning af de ekonomiska skälen till amerikafärderna.

Värnplikten som utvandringsorsak.

Intet skäl till emigrationen utom »tjäna pengar» uppges sa ofta som »exercisen». Värnplikten har i främsta rummet den inverkan att den framflyttar ett par. fre dr i lidén den emigration, som i alla händelser skulle äga ram, men den är också i mänga fall ensam emigrationsorsak.

Det är rätt märkligt att värnpliktsskräcken är vida mer utbredd pa norra Oland än pä södra, hvilket delvis star i samband med rent psykologiska orsaker. Ett par fall af hjärnhinneinflammation med dödlig utgång för två värnpliktige frän norra Öland, som för några få är sedan inträffade ä Visborgs slätt1, har bidragit till denna allmänna fruktan. Man är rädd för att hälsan skall lida men. och det tvang som utöfvas älskar ölänningen ej heller. Denna fruktan för farliga följder af värnpliktstidens strapatser synes som nämndt ej förefinnas i samma höga grad pä södra och mellersta delarna af Ön men existerar äfven där. Dock finnas anförda mänga fall, då emigranten uppskjutit sin beramade amerikafärd för att kunna fullgöra värnplikten hemma fore resan.

Värnpliktens fullgörande har emellertid en annan sida, nämligen den ekonomiska. Hemmansägaresonen resonerar ungefär som så: »Här far jag ga och slita ondt under en hel sommar för sä godt som ingen betalning och har sedan repetitionsöfningar, som komma olägligt. Jag vill ut och se mig om i världen oeh tjäna ihop så att jag kan lösa ut mina syskon eller få en slant sparad. När repetitionsöfningarna äro gjorda, är jag redan för gammal att ge mig ut till Amerika. Medan mina jämnåriga tjäna grofva pengar där ute, gar jag hemma och försitter tiden.» Ock sa bestämmer han sig för amerikatrippen, trots utsikten att efter några ars bortovaro fä genomgå den pers han nu undflytt.

Vida värre ställer sig problemet för den fattige. Som nämndt är vinterarbetet ringa pä ön. Hvad backstugusittaren eller handtverkaren kan förtjäna, tar han hufvudsakligen in pa sommararbetet. Blir han bunden af exercisen, har han förlorat kanske B/io af sin arbetsförtjänst. För en dräng exempelvis var det förr synnerligen svårt att efter genomgången värnplikt få vinterarbete hemma, ty ingen behöfde honom. Äro förhållandena nu bättre, på grund af den stora bristen pä arbetskraft, som gör att bonden betjänar sig af den hjälp

' En dol ar Olllnnin|curna fullgöra sin värnplikt å Gottland, de flesta à Hultsfred i SmålandSS

som tinnes att tillgå, hlir dock förtjänsten klen under vintern med dess lägre arbetspriser. Klart är också, att bonden endast i nödfall tar en dräng i sin tjänst, sa länge han bar att undergå repetitionsöf-n inga ma. Arbetareklassens syn pä värnplikten har också i detta fall influerats af dess ännu radande uppfattning att på vintern göra sa litet som möjligt. För de obemedlade är således värnpliktens fullgörande borttagandet af den bästa arbetstiden och större delen af förtjänsten under ett helt ar, oeh kan i vissa fall betyda nöd för hans släktingar eller honom själf. Den betyder vidare en bundenhet och nedsatt arbetsförtjänst under de föl jande år han måste genomgå rope-titionsöfning, som 1'ör den löse arbetaren, drängen och handtverkaren är af kännbart slag, en tung ekonomisk börda som han om möjligt undandrager sig. Denna värnpliktens betydelse får ej underskattas. Att, värnpliktens inflytande pa emigrationen starkare framhölls på norra Öland än i öfriga delar af ön står i tydligt samband med att de pekuniära omständigheterna där äro smärre, den förlorade arbetstiden betyder relativt mer för den värnpliktiges ekonomi. Emellertid finns det inte något tvifvel öm, att värnplikten i de svar, som erhållits pä frågan om utvandringsorsaken, spelar en långt större roll än hvad som med rätta tillkommer den. Det är det närmast liggande skälet, det som drifver i väg den unge mannen vid bastämd tidpunkt oeh som sådant blir det också mestadels uppgifvet som hufvudsakligt skäl. Dess förnämsta roll är. som förut understrukits, att den framflyttar emigrantens afresa. Kort oeh koncist är den uttryckt i följande ord af en ung hemmansägareson som stod pa resande fot: »Jag reser för att tjäna pengar, men redan nu för exercisens skull.»

Däremot är den det afgörande hindret för svensk-amerikanare att Återkomma till Öland. Många äro de ölänningar, som gått med hemkänsla i hjärtat och väntat ut sin 40-äriga födelsedag, da de utan risk att tagas ut som beväring kunde vända åter från Amerika! Endast om han är sjuk eller har något lyte, reser ölänningen hem i trygghet. Någon exercis efter hemkomsten underkastar ban sig i allmänhet ej, hellre far han tillbaka till Amerika. Vi taga ett exempel ur högen: En person, öfver 30 ar gammal, som vistats i Amerika 11—12 är, hemkommer 1907, köper sig gärd och skaffar sig kreatursbesättning; men da han ej kan undgå exercisen, reser han efter några månaders hemmavaro tillbaka till Amerika. Andra exempel kunna framdragas, huru ölänningar nödgats pa detta sätt resa äter för att i lyckligaste fäll återkomma efter fyllda 40 ar. 1 lyckligaste fall. ty kanske oftare fastnar han nu för alltid i Amerika. Huru starkt svensk-amerikanarna själfva framhålla värnplikten som hindrande för

återresan, torde framgå af följande yttrande: »De flesta svenskar som kvarstanna i Amerika, göra det för värnpliktens skull. Det vet jag med säkerhet.» Det var en ovanligt berest svensk-amerikan, sotn träffat mycket svenskari Amerika, hvilken gaf uttryck för denna sin mening, i all sin öfverdrift talande nog.

Botemedlet härför synes vara befrielse frän värnplikten för ater-invandrare efter fyllda 28—30 ar. Ej blott emigranternas massa, framför allt deras kvalité skulle vinna därpå. Vi finge igen vara svenskar i deras bästa ålder, medan de nu vid 40 är till mycket stor del äro utslitna.

Återblick på de ekonomiska orsakerna.

Starkare än något annat skäl till utvandringen är wnxkan att tjäna pengar>. Endast i ett mindretal fall spelar den icke alls in. Eljest öfver skuggar den eller griper in i alla andra motiv som föranleda amerikafärden; den må nu ha sprungit fram ur verklig ekonomisk nöd eller ej.

I senare fallet, dä exempelvis heniinansägaresonen förkastar att öfvertaga fädernegården skuldfri och i stället vill pröfva lyckan i Västern, då kan väl önskan att se sig om i världen kanske vara ett hufvudskål. Men älven där är det andra skälet tron pa att dollarn i Amerika tjänas fortare under trcfligare arbete än kronan hemma under enformigt släp. Man lämnar en god ställning hemma för utsikten af några dollars större förtjänst därute.

Man får ej förundra sig om den sträfvan efter en god ekonomisk ställning, som man möter öfverallt i lifvet, ibland kan fn sig något krassa uttryck. Den, som sedan barndomen kanske insupit uppfattningen att all kunskap utom räkning oeh skrifning är en tämligen öfverflödig prydnadsvara, hvars kännedom om eget land är dimhöljd och medborgerliga kunskaper sä godt som inga, hvars horisont är sockengränsen eller pä sin höjd Öland, som i sitt dagliga lif ser hur penningen, och nästan endast den, är mätaren pä inflytande oeh social ställning, — hur skall han komina till annan uppfattning än att fÖr-värfvet af det materiella goda är lifvets mal? Hans uppfostran har knappast gifvit honom andra värden att kämpa för. Den oreflekterade hembygdskänslan och ofta så starka kärleken till fäderneöns ljusa vidder har ej kunnat växa ut till samhörighetskänsla med det öfriga Sverige, till känslan och förpliktelsen att sa vidt möjligt är ägna sina krafter at det land som är hans.

Häri ligger grunden till dollarns allmakt.

Då nu dollarns lockelse är så stark pä dem som ga ut fran välbärgade hem, är det föga underligt att den mindre bärgade med sa gladt mod lämnar hembygden för att gn till sina förhoppningars land.

Vid skildringen af Ölandt näringslif framhöllos de ekonomiska orsaker som i mänga fall tvinga till emigration. De skola här iyttersta korthet sammanfattas. iJen ekonomiska ställningen kan väl sägas vara god, men (ill rätt väsentlig del är (len beroende af amerikapengarna oeh den fortsatta strömmen af dessa till ön. Uppdelningen af jorden liar gått för långt på norra Öland; många hemmans- oeh lägenhetsägare kunna ej lefva pa sitt jordbruk därför att hemmanen äro för srna, andra pa grund af jordbrukets undermåliga skötsel. Att öfvertaga ett skuldsatt hemman är ofta omöjligt för hemmansägare-sonen.

Bristen pa skogsarbete eller annan biförtjänst vintertiden återverkar förnämligast pa jordbruksarbetarnas ställning. Om jordbruket öfverallt drefvos rationellt, kunde drängar hallas äfven vintertiden, trots skogbristen; som det nu är, tvingas arbetarnas barn att emigrera. Bristen pa jämn sysselsättning har också återverkat pa handtverkar-nes ställning oeh gjort att den duglige yrkesidkare!! ofta söker sig bort från ön. För båda dessa klasser har i ej sa fä fall omöjligheten att skaffa sig eget hem varit en orsak till utvandringen.

På näringslifvets nuvarande ståndpunkt kan således ön, trots den goda ekonomiska ställningen, ej föda någon hastigare ökad folkstock. Det kan däremot ej betviflas att den fortgående minskningen i öns folkmängd numer icke har sin grund i bristande resurser att föda denna. Bristen pa arbetskrafter är tvärtom ett allt mer kännbart hinder för Ölands materiella uppryckning.

Hur skall emigrationen hämmas?

Emigrationen har blifv it en tradition och fått dennas makt öfver öläningens sinne. Den är det nästan självklara öde den fattige eller välbärgade gar till mötes. Ilen är i kanske de flestas ögon den stora goda makt som räddat Öland från armod, som gifvit sonen eller dottern lycka och framgång därute samt far och mor en bekymmerslös ålderdom hemma. Tanken pa Amerika har slagit sina rötter i folksjälens innersta skrynislen; med tacksamhet minnas många de äldre arbets- och lyckolandet där borta, för de unga, är det lifsmålet och tillfredsställandet af drömmen att se mer af världen än Öland och Östersjöns yta. rtvandringslusten får sin näring och växtkraft af de blodsband som förena Ölands folk pa denna och andra sidan oceanen; sa ofta har den ju också sitt inre berättigande i en nödvändig kamp för bröd och lifsuppehälle.

Sa har emigrationen blifvit en makt. ett släktleds tradition, som blott kan brytas af en nyskapad tradition under ett nytt släkte. Kanske skall ännu langa tider, om ock med förminskad kraft, utvandrarnas släktbrygga förbinda Amerika med Oland. Den, som sett bevis pa bevis, hur utvandringen blifvit en institution i öläningens lif, hur naturlig ocli nödvändig den hålles, kan blott ined half trog. öland. hur skall em i oration ex hämmas?

91

pa att lyckas speja efter botemedlen att hämma densamma. En huf-vudskakning blef pä de flesta håll svaret på frågan, om det fanns någon bot. En oeh annan kunde framkasta en sats som: När ej värnplikten går att ta bort, finns det nog intet — — —. Ja, i grund och botten anses det knappast rådligt att försöka nagra medel att hålla ungdomen hemma. Det är denna mening som exempelvis fick ett eklatant. uttryck i en öländsk kommunalpamps ord: »Visserligen är det ondt om arbetskraft, men emigrationen bör ej häm mas.» Icke hämmas, trots det hvarje öländsk landtbrukare i sin egen näring, vid jordens skötsel, erfar den förlamande bristen pa arbetskraft !

Insikten har dock här oeh hvar börjat vakna, att emigrationen har minst lika mörka som l jusa sidor, och att något måste göras för att stäcka densamma, Det är några från sådant häll framkastade tankar oeh reftektioner, som nedan komma till uttryck.

*

Vill man på allvar söka inskränka den öländska emigrationen, synes det böra ske efter tvenne linjer. Den ena är att föra kulturen in på ilen öländska landsbygden, skaffa upplysning, förströelse och omväxling af Ölands ungdom. Den andra heter näringslifvets, särskildt jordbrukets, uppryckande, med alla de reformer som innefattas däri.

En starkare och bättre kunskaps grund måste läggas än den, som nu ges den öländska ungdomen. Den allmänna teoretiska kunskapen måste ökas, framför allt kännedomen om eget land. Begäret att upp odla och öka det inhämtade kunskapsförrådet måste väckas. Med insikten härom följer ovillkorligen fordran pä en utsträckning af undervisningstiden. Folkskolans Litt. ('. är, som förut understrukits, otillräcklig.

Här skall ej i detalj diskuteras, hur en dylik för Öland anpassad utveckling af folkskolan helst bör ske. Hvad man nog måste taga hänsyn till. är landtbrukets behof i någon mån af barnens arbetskraft. Det är möjligt, att man något skulle kunna pruta af på fordran om heltidsläsning i folkskolans högsta klasser (exempelvis till fi månader) genom att i stället utnyttja de öländska vintrarna med deras ringa arbete för landtmannen. Detta, skulle i sä fall ske genom införande af längre obligatoriska fortsättningskurser under nagra månaders tid, hvarigenom skulle möjliggöras en grundligare undervisning i medborgerliga ämnen och i de för jordbruket viktiga natur kunskaperna, vid en ålder dä lärjungarna skulle ha full behållning af densamma.

Men kunskapsmättet behöfver ej blott ökas. Det bör också vara mera afpassadt för den unge pojkens eller flickans behof och kom-!)2 emigration sutredninoen. bilaga viii. iiyhdet'ndersökningab.

mande lifskall, en mening som fått uttryck från mer än ett håll. »Alla möjliga ämnen söker man stoppa in i skolan, men ej det, som ruest borde intressera en bondpojke. Därför är det nödvändigt att en inblick i jordbrukets

hemlighetsfulla och rika värld lämnas åt de tvä högsta klasserna i folkskolan, så att barnen lära sig älska detta lif och ej med vanans ytlighet betrakta det.

En utsträckt, mer målmedveten och samtidigt till fortsatta studier väckande undervisning i folk- och fortsättningsskola är således det önskvärda idealet, huru nu än detta i detalj skall ordnas. Utom de svårigheter, som landtbrukets brist på arbetskraft ställer i vägen tor dess realiserande, utgör också de små kommunernas ringa finansiella styrka derstädes ett hinder därför. En utjämning af den kommunala skattebördan öfver hela värt land eller folkskolans öfvertagande af staten skulle rada bot härpå. En sammanslagning af de allt för små socknarna till större kommuner skulle i detta, liksom i Hera andra afseenden, blifva till fördel och förläna större ekonomisk bärkraft. Som en öfverbyggnad på en folkskola af detta slag skulle Olands folkhögskola, i vida högre grad än nu är möjligt, kunna gifva den öländska ungdomen det fulla matt af insikter i medborgerliga och fackliga kunskaper, som landtbrukaren i våra dagar oundgängligen behöfver.

Men (let behöfves mer än en skolreform. Man måste fortsätta pä deri väg som redan på några håll af Oland sä lyckligt slagits in på: att skaffa förströelse och bildningstillfällen at ungdomen. Sockenbibliotek, föreläsnings-, idrottsföreningar oeh andra sammanslutningar skola komma ungdomen att känna sig hemma, öka dess bildningsintressen och vidga dess vyer. Landsbygdens barn måste andas lifvets och kulturens luft, känna att nöjet oeh trefnaden också kan finnas hemma, Dä kanske det blir svårare att lossa de nu sä lättlösta banden till hembygden; då, men först då, skall ungdomen ej känna det så. tröstlöst enformigt pä sin egen ö. Kanske skall då också dollarn lysa med mindre lockande glans än nu; penningeför-

värfvet blir ej ensamt lifvets stora mål.

*

Näringslifvets, särskildt jordbrukets, uppryckning är den andra nödvändiga åtgärden att hämma emigrationen. Det hade varit en lycka tör Öland, om utsikterna till en större utveckling af industrien vore mer ljusa än de äro. Fisket torde ej, sina gömda rikedomar till trots, inom närmaste framtid komina att sysselsätta något större antal armar. Jag hänvisar till hvad förut yttrats härom, oeh vill samtidigt betona, att om ön redan hade en stamtrupp af vana. fiskare och tillgång till ungt, kraftigt folk, vore här betydliga värden att tillvarataga. Som det nu är, behöfves import af fiskare från fastian-g. öland. hur skall em i oration ex hämmas?

93

I stöllet erbjuder jordbruket omedelbart stora utvecklingsmöjligheter. De måste utnyttjas på det sätt, som exempelvis gjort det skånska landtbruket, hvilket hvilar pa naturliga betingelser i mycket analoga med det öländska, till ett mönsterbruk. Hur detta närmare skall ske, är fackmannens sak. Men några synpunkter, som framkommit vid samtal med landtbrukare och andra i frågan initierade personer, skola här anföras.

Bristen pa verkliga mönstergårdar inom större delen af ön måste afhjälpas genom rationell undervisning, smabrukarkurser oeh resor till fastlandets, särskildt Skånes förnämsta jordbrukstrakter. Med landtbrukets omläggning till ladugårdsskötseln som ekonomisk bas. måste afsättningsför hål landen a ordnas genom att landtmannaförenin-gar af skilda slag bildas. Försöksodling lor utrönande af för Öland lämpliga förädlade växtslag vore al' stor betydelse.

Med denna allmänna förbättring af jordens drift vill man dock i allmänhet ej förena småbruket. Talar man med jordbrukarna, är det i 4 fall al' 5 som han absolut förkastar >egna hemmen», — den form af desamma nämligen, som innebär, att en familj äger en stuga med några tunnland jord, som drifves sa intensivt, att den ensam ger sina brukare lifsuppehälle. Någon enstaka entusiast förordar deri lilla jordarealen med rotfruktsodling och intensiv skötsel. 1 det föregående liar visats, hur emigrationen liar bland sina starkaste källor just i Ölands talrika småbruk, hvilka med sina dåligt skötta jordlappar ej kunna föda en något sä när talrik familj. Med dessa exempel för ögonen och utan kännedom hur »egna hem» skötas där de bära sig som bäst, är det klart, att den öländske landtbrukaren ingalunda ser något ideal i denna hrukningsform.

»Var orts ynglingar behöfva förberedande praktiska kurser i småbruk, om de skolu kunna göra sig till godo de fördelar, som egna hem afse att bibringa., är ett af de mänga uttalanden som bestämdt vilja fastslå, att egna hemmens» tid ännu ej är inne på Öland. Det bör också påpekas ett förhållande, som åtminstone begränsar »egna hemmens» blifvande utbredning. Jordbruket på ett småbruk måste drifvas intensivt och djupkultur införas. Men härför fordras lämplig, i alla händelser ej för grund jord. Denna senare, hvilken som kändt har stor utsträckning på ön, vore dock snart sagdt den enda som småbrukaren för ett icke alltför betungande pris kunde komma öfver af enskilda säljare — såvida han ej vill nöja sig med ofruktbara sandmarker. För närvarande är egnahemsjorden mestadels för dyr!)4 e m lora tion sutre dninoen. bilaga viii. bygdeøndersökxingar.

eller ej lämplig. Här som annorstädes i vart land har man därför allmänt pekat på prästernas och andra ämbetsmäns boställen samt statens egendomar som de mest lämpliga att blifva egna hem. Blaud ämbetsmännen själfva har denna tanke odelad sympati.

Som uf ofvanstående framgår, torde vara klokast och bäst att ej allt fiir energiskt slä något slag för egna hemmet — småbruket, — innan omläggningen och uppryckningen inom Ölands landtbruk blifvit mera allmän och inan fått större erfarenhet om ett litet men intensivt jordbruks skötsel.

Bland de meningar, som af skilda skäl önska småbruk, torde nedanstående böra återgifvas, da den betonar svensk-amerikanernas intresse och för öfrigt belyser egnahems-problemet. Sagesmannen föreslår, att staten inköpte 1 i hemman, som här varierar i pris af (i å 7,000 kr. och delar dem i tre delar, och skulle pä hvarje del kunna födas en häst och tre kor, och bör en skötsam familj godt kunna bärga sig därpå. En sådan plats skulle kunna lämnas en eller två år räntefritt samt sedan förräntas sä lagt som möjligt och amorteras. I)à skola säkert de, som nu stå färdiga att lämna fosterlandet, stanna hemma oeh blifva flitiga jordbrukare. Och säkert är, att inånga svensk-amerikanare med glädje återvände hein fiir att öfvertaga en sådan liten plats och där med tiden blifva sin egen herre. Faktiskt är, att mången hemkommer till Sverige med en sparad slant af 3 à 4,000 kr. men ej kan köpa sig 1 i gård, ty pä inköpet af gård och lösegendom blir da allt för stor skuld. Att köpa ett stycke jord blir oftast omöjligt, för det är ingen som säljer annat än dålig jord; en god jordbit får betalas med tredubbla värdet. Resultatet blir att svenskamerikan ären efter en tids hemmavaro återvänder till främmande land . Dessa framställda åsikter äro värda det största beaktande. Men faran ligger i att svensk-auierikanerna ej med bästa vilja kunna reda sig pa jordbiten, i brist pä kunskap om dess rationella skötsel. Man skulle blott pa nytt fa emigrerande småbrukare. Därför måste en intensiv upplysning gå hand i hand med småbrukets införande.

Iakttages detta, har här egnahemsrörelsen, ledd pii ott praktiskt sätt, ett godt fält för sin verksamhet, i synnerhet sedan formerna för egnahemslånen förenklats. Nationalföreningens mot emigrationen jord förmedlingsverksamhet, är därför synnerligt välkommen.

Med jordbrukets större drift komme landtarbetarnas ställning att bättras och sysselsättning gifvas dem året om, hvarigenom möjligheten för dem att stanna hemma skulle vinnas. Denna skulle utan tvifvel i mänga läll befordras om ämbetsbeställena delades upp till »egna hem», där jordbruksarbetaren eller handtverkaren kunde få sitt lilla hus som nil förvägras honom, där han hade sin lilla täppa men lefde af sin arbetsförtjänst. Denna egnahemsform har vida störresympatier än småbruket, ocb någon ängslig försiktighet för dess genomförande behöfde ej iakttagas.

För den ungdom, hvilken ej öländskt jordbruk eller industri kan taga i sin tjänst, bör en arbetsförmedling anskaffa platser pä fastlandet.

Den bättre oeh lifligare förbindelse ölänningarna emellan, som måste bli en följd af järnvägens utsträckning öfver hela ön, skall belt säkert bli en hafstång lör öns ekonomiska utveckling, ölänningarna skola också bättre lära känna hvarandra och kanske finna nödvändigheten af inbördes stöd i det klarnande medvetandet, att sttumav-hdllwing är maktordet i den ekonomiska kampen, lösensordet, om de på allvar vilja taga till vara Ölands stora resurser.

Det hoppet ger ljus åt framtidssynerna.

*

Innehållsförteckning.

*

Efterföljande studie öfver den öländska emigrationen grundar S1g främst på muntliga upplysningar, som i alla delar af ön inhämtats hos personer i skilda samhällsklasser och åldrar. En del de skrifvelser, som från ämbetsmän och kommunala förtroendemän insändt» till Officiella Emigrationsutredningen med utlåtande °m utvandringen och ortsförhållanden i allmänhet, har genomgåtts Wh befunnits innehålla notiser af värde. Personlig kännedom bar 1 någon män kunnat fullständiga de pä muntlig eller skriftlig väg lämnade upplysningarna.

För den historiska öfversikten ligga till grund Abstrands, Ahhjvists och Engströms arbeten öfver Öland, landshöfdingeämbe-tenas — för Öland och Kalmar län — berättelser från och med l822 samt i mindre utsträckning andra tryckta arbeten, arkivstudier och muntliga upplysningar. För öfrigt har utnyttjats den officiella

statistiken, de geologiska kartbladsbeskrifningarna etc.

Den åtföljande orienterande kartskissens lilla skala bar blott i grofva drag tillåtit ett, återgifvande af skogs- och alvarmark, hvilka inlagts efter topografiska och geologiska kartorna. Af de pä kartan "tsatfa järnvägslinjerna är endast Borgholm—Böda under trafik (sedan år 1906). .järnvägen på södra och mellersta Öland öppnas för trafik instundande höst (1909).

Öfverallt ha begärda upplysningar välvilligt lämnats, och i några fall ha ämbetsmän och andra på det mest förekommande sätt gjort sig besvär med direkta skriftliga meddelanden. Till min vän direktör G. R. Beronius står jag i förbindelse för upplysningar i fackfrågor på jordbrukets område.

Inledning.

j 1880 hade Öland öfver 38,000 invånare, år 1907 icke 29,000. och i Ölandsbyarna unga män med kraftiga armar om arbete

"r®d, nu ser man, dä färden för en fram mellan bygatans ladu-gai längor, barnaansikten titta fram ur de kringbyggda gårdarnas °rsportar, en gubbe eller gumma ger en sin vänliga nick, men * förunderligt sällan möter man någon fullvuxen ung man eller nnia. i)ar ft)rr funn08 tio stycken tjugnåringar till hjälp vid

Efterföljande studie öfver den öländska emigrationen grundar S1g främst på muntliga upplysningar, som i alla delar af ön inhämtats hos personer i skilda samhällsklasser och åldrar. En del de skrifvelser, som från ämbetsmän och kommunala förtroendemän insändt» till Officiella Emigrationsutredningen med utlåtande °m utvandringen och ortsförhållanden i allmänhet, har genomgåtts Wh befunnits innehålla notiser af värde. Personlig kännedom bar 1 någon män kunnat fullständiga de pä muntlig eller skriftlig väg lämnade upplysningarna.

För den historiska öfversikten ligga till grund Abstrands, Ahhjvists och Engströms arbeten öfver Öland, landshöfdingeämbe-tenas — för Öland och Kalmar län — berättelser från och med l822 samt i mindre utsträckning andra tryckta arbeten, arkivstudier och muntliga upplysningar. För öfrigt har utnyttjats den officiella statistiken, de geologiska kartbladsbeskrifningarna etc.

Den åtföljande orienterande kartskissens lilla skala bar blott i grofva drag tillåtit ett, återgifvande af skogs- och alvarmark, hvilka inlagts efter topografiska och geologiska kartorna. Af de pä kartan "tsatfa järnvägslinjerna är endast Borgholm—Böda under trafik (sedan år 1906). .järnvägen på södra och mellersta Öland öppnas för trafik instundande höst (1909).

Öfverallt ha begärda upplysningar välvilligt lämnats, och i några fall ha ämbetsmän och andra på det mest förekommande sätt gjort sig besvär med direkta skriftliga meddelanden. Till min vän direktör G. R. Beronius står jag i förbindelse för upplysningar i fackfrågor på jordbrukets område.

Inledning.

j 1880 hade Öland öfver 38,000 invånare, år 1907 icke 29,000. och i Ölandsbyarna unga män med kraftiga armar om arbete

"r®d, nu ser man, dä färden för en fram mellan bygatans ladu-gai längor, barnaansikten titta fram ur de kringbyggda gårdarnas °rsportar, en gubbe eller gumma ger en sin vänliga nick, men * förunderligt sällan möter man någon fullvuxen ung man eller nnia. i)ar ft)rr funn08 tio stycken tjugnåringar till hjälp vid

plogen eller i skördetiden, fiuns nu i många ölandsbyar icke en. Men på mindre än tre decennier hafva 12,000 unga män och kvinnor lämnat sin ö för att bryta sig väg i de stora framtidsinöj 1 igheternas land på andra sidan oceanen. Ej en fjärdedel af dem har vändt åter, de andra hafva stannat därute, till lycka eller olycka för dem själfva, men de allra flesta till gagn för det nya fäderneslandet och obotlig förlust för det gamla. Och alltjämt väller utvand-rarströmmen bred och så godt som oförminskad från ön. Emigrationen har blifvit en institution i ölänningens lif, ett led i hans uppfostran och vägen till ekonomiskt oberoende, vistelsen i Amerika den hund-

årens öfvergångsperiod i hans lif, efter hvilken ban sedan vill vända åter till sin ö för att njuta en mindre sträfsain tillvaro. Kan man skönja en' obetydlig minskning i emigrationens storlek, så är det ingalunda relativt. 1 förhållande till den decimerade folkmängden är den lika stark, ja starkare än förr. Det är blott färre som kunna utvandra.

Söker man fatta de drifvande krafterna till detta ständiga blodflöde och orsakerna till, att emigrationen frän Öland i förhållande till öns folkmängd och resurser nått en storlek, hvartill blott någon enstaka motsvarighet kan

ÖLAND

iü Alvar.

M Skog

Järnväg6. ÖLAND. INLEDNING.

5

uppletas inom de af utvandringen mest härjade trakterna i vårt land, måste man komma ihåg, att de för kela vårt land allmänt verkande orsakerna till utvandringen här fått sin speciella kaft och karaktär genom de mänga säregna drag i naturförhållanden, näringslif och odling, som gifvit ön individuell karaktär. Landskapets '»natur och läge något om sidan af de starkast pulserande sam-hällsåd roma ha satt djupa spår i dess kulturella och materiella utveckling.

Denna kalkklippa har sålunda haft en kulturutveckling, som ej 1 så fä punkter gått sin egen väg och blott i långsamt tempo sökt följa fastlandets efter. Så ser man öfverallt de monotona stengär-desgårdarnas raka linjer åtskilja de små splittrade jordägorna, ännu ej som på fastlandet sammanförda till stora samlade enheter; de på fastlandet utflyttade och sprängda byarna finnas här i sin typiska gestalt med bygatan strykande fram melian ändlösa gråröda ladugårdslängor; industrien har blott i obetydlig grad vunnit fast fot på ön; det andliga och sociala intresset är ännu endast i vaknandets timma.

Man blir visserligen varse att ön är så stor, att den ej får skäras öfver en kam; man märker hur västkustens närhet till och lättare förbindelse med fastlandet skapat ett materiellt välstånd öfverlägset norra och östra Ölands, och man får tillfälle att mer än en gång förvåna sig öfver en inre isolering, som tillåtit större kulturella •skiljaktigheter än man inom öns begränsade område väntat finna. Men ett ensartadt näringslif med jordbruket som ensam dominerande hufvudnäring, likartad andlig utveckling och folklynne sätta sitt enhetsmärke på öländsk odling.

Kanske ön genom sitt typiska och åt ett håll koncentrerade näringslif ej erbjuder samma omväxling som områden med mångsidigare utveckladt ekonomiskt lif vid undersökningen af ett spörsmål, som i likhet med emigrationen sträcker sina orsaker och verkningar till de flesta områden af materiell kultur. I stället torde densamma i skarp relief kunna visa emigrationens gång inom ett typiskt landtbruhsområde, som i följd af sitt isolerade läge och efterblifven ekonomisk utveckling, befolkningens lynnesart och ännu a'idra medverkande omständigheter i ovanligt hög grad fallit offer för dess härjningar.

I främsta rummet har här som annorstädes i vårt lund utvandringsfrågan varit en brödfråga. En framställning af emigrationens orsaker blir därför till väsentlig del en skildring af näringslifvets, speciellt jordbrukets, ställning och utveckling under 1800-talets sista årtionden pa Öland. Men en dylik måste åter hvila på en kunskap °m öns naturliga resurser, desto mer nödvändig, som densamma härutinnan ej uppvisar aualoga förhållanden med de sedvanliga å fastlandet. jag vill därför först ge en skiss af öns natur och jordmånför så vidt de äro af ekonomisk betydelse och af vikt för ämnet, men skall dessförinnan till orientering omnämna öns adminstrativa indelning.

«

Öland indelas i tvenne tingslag (mot): det norra,omfattande Åkerbo, Slättbo och Runstens härader, och det södra, som innesluter Möckleby, Algutsrums och Gräsgårds härader. Namnen på öns 33 socknar återfinnas på den lilla

kartskissen öfver Öland sid. 4. Utom dessa socknar finnes en stad, Borgholm, och köpingen Mörbylånga. Areal och folkmängd pa socknar och kommuner återfinnas i Tabell 1, till hvilken läsaren hänvisas.

I det följande förstås med »norra Öland» den smala del af ön, som ligger norr om Borgholms stad. »Mellersta Öland» omfattar socknarna söder härom ned till den stora alvaren i söder (således t. o. m. Torslunda och Gårdby socknar), medan »södra Öland» täckes af alvarsocknarna. Denna indelning har ett visst berättigande ur synpunkten att densamma i någon mån äfven skiljer områden af olika natur och kulturell prägel ifrån hvarandra. A andra sidan existerar en ofta skarpare motsättning mellan östra och västra Öland i dess södra och mellersta del, hvadan de nämnda beteckningarna väsentligen blott ha ett praktiskt syfte.

Naturförhållanden och jordmån.

Längs med Smålandskusten sträcker sig ön öfver 137 kilometers längd. Arealen är 1,346 kv.-km., hvadan bredden i allmänhet är ringa — i öns bredare del söder om Borgholm c:a 15 km., men norr därom i genomsnitt blott hälften sä bred. Afståndet till fastlandet är minst från öns mellersta delar — mellan Färjestaden och Kalmar 6 km., mellan Refsndden och St, Rör 3-5 km. — och tillväxer i den mån man aflägsnar sig åt nord- eller sydspetsen, sä att frän Ölands norra udde rakt öfver till fastlandet breder sig en vattenyta på 4 nymil.

Redan i öns läge och långsmala form har legat yttre hinder för en lifligare inre kommunikation ölänningarna emellan. Nästan öfverallt har fastlandet synts på nära håll, ej längre bort än att man med små båtar vågat sig öfver till dess städer och marknadsplatser, och först pa senare tid har genom förbättrande af kommunikationerna och skapandet af Ölands norra järnväg tagits det första viktiga steg till sammanknytande af öns olika delar, soin till fullo skall möjliggöras genom de järnvägslinjer, soin frän och med 1909 förena Ölands nordligaste socknar med dess sydligaste. Dessa hittills så för så vidt de äro af ekonomisk betydelse och af vikt för ämnet, men skall dessförinnan till orientering omnämna öns adminstrativa indelning.

«

Öland indelas i tvenne tingslag (mot): det norra,omfattande Åkerbo, Slättbo och Runstens härader, och det södra, som innesluter Möckleby, Algutsrums och Gräsgårds härader. Namnen på öns 33 socknar återfinnas på den lilla kartskissen öfver Öland sid. 4. Utom dessa socknar finnes en stad, Borgholm, och köpingen Mörbylånga. Areal och folkmängd pa socknar och kommuner återfinnas i Tabell 1, till hvilken läsaren hänvisas.

I det följande förstås med »norra Öland» den smala del af ön, som ligger norr om Borgholms stad. »Mellersta Öland» omfattar socknarna söder härom ned till den stora alvaren i söder (således t. o. m. Torslunda och Gårdby socknar), medan »södra Öland» täckes af alvarsocknarna. Denna indelning har ett visst berättigande ur synpunkten att densamma i någon mån äfven skiljer områden af olika natur och kulturell prägel ifrån hvarandra. A andra sidan existerar en ofta skarpare motsättning mellan östra och västra Öland i dess södra och mellersta del, hvadan de nämnda beteckningarna väsentligen blott ha ett praktiskt syfte.

Naturförhållanden och jordmån.

Längs med Smålandskusten sträcker sig ön öfver 137 kilometers längd. Arealen är 1,346 kv.-km., hvadan bredden i allmänhet är ringa — i öns bredare del söder om Borgholm c:a 15 km., men norr därom i genomsnitt blott hälften sä bred. Afståndet till fastlandet är minst från öns mellersta delar — mellan Färjestaden och Kalmar 6 km., mellan Refsndden och St, Rör 3-5 km. — och tillväxer i den mån man aflägsnar sig åt nord- eller sydspetsen, sä att frän Ölands norra udde rakt öfver till fastlandet breder sig en vattenyta på 4 nymil.

Redan i öns läge och långsmala form har legat yttre hinder för en lifligare inre kommunikation ölänningarna emellan. Nästan öfverallt har fastlandet synts på nära håll, ej längre bort än att man med små båtar vågat sig öfver

till dess städer och marknadsplatser, och först pa senare tid har genom förbättrande af kommunikationerna och skapandet af Ölands norra järnväg tagits det första viktiga steg till sammanknytande af öns olika delar, soin till fullo skall möjliggöras genom de järnvägslinjer, soin frän och med 1909 förena Ölands nordligaste socknar med dess sydligaste. Dessa hittills så6. ÖLAND. NATURFÖRHÅLLANDEN OCH JORDMÅN. 7

Till). 1. Areal ocli folkmängd i Ölands socknar.

Socknar och härader.

Areal

Kvkm. (land och vatten).

Af arealen land utgjorde i V:

Odlade jorden. Naturl. s.

______ nnjjen,

1805 i 1905. 1905. 1Vm

Folkmängd.

1805.

1866.

1880.

1907.

P/?1?-............124-40 8-4 14-11 30 48-3 1,182 2,137 2,194 1,605

............66-40 8-2 45.', 7-1 7-8 1,289 2.770 2.865 2,087

SÄUa............26*28 7-4 31 2 11-4 Oo 524 903 981 > 824

iersuäa'1..........49 08 8 » 282 , 8 2 O» 910 1,732 1.876; 1.644

*uru')............42 t:. 5-8 31 2 9-1 0 " 520 942| 1.017 986

Åkcrho härad 808 01 6 o 201; 0 3 21 2 4,425 8.484 8,038 7.146

..............32-50 4<1 33-8 13-8 00 636 928 967 712,'

frf'.y............11-70 17-5 42-8 6-0 (l-o 264 483 382 251

Gärdslösa . . . 51 16-3 42 t 7-s 2-8 1,317 1,853 1,860 1,248

"redsütra..........27 -iio 14» 4.30 67 0'0 625 1,042 969 660!

j^nnglöt..........31-03 lt-9 36-t 150 00 480 663 660 47*

dunsten..........4502 l.-t-n 35-u IQ-:. O" 845i 1,276| 1.285 90!)

Runstens härad 200 :u 18 o 884 10 1 0 7 4.067 6.195 6,123 4,248

Alböke............4178 3(i 275 lo Oo 450: 880 910 596

b°P*ng............4812 11 t 69-6 4-2 6-3 1,142 1,715 1,714 1,437

Kepplngo 43-11 l-lli 27"8 llo 2'!) 803 1.284 1,210 850

H0s«ruiu..........40-10 19-7 35" 6". 17r. 894 1,1461 1.086; 713

Slättbo härad 17314 12 3 38 I 5 7 «•:, 8,289 5.035 4,020 3,596

| ^"rra Möckleby . 35 79 9 0 317 87 0 2 0 746 1,097 1,127 755

I Sandby...........43 H5 61 17 9 4-2 0 0 4H3 712 718! 461

..........19-8!) 7-4 33-0 14 a 3-4 377 582 5561 369,

"ultcrstad . . 52 01 8-8 19o l f» O-o 644, 1,278 1.207 81S

tenäsa..........4370 10) 22o 3-o Oo 60(>| 886; 852! 559

Möckleby härad 195 lo 82 882 8 1 0-8 2.856 4.55»| 4.460 2,062

'»jömminge . . . . 4039 6» 26i; 11 1 0-9 737 1,177 1.141 884

Algutsrum . . 36-73 6-5 34-2 16-3 13-iS 768 1,096 1.200 861

torslunda .... 55 98 10 0 34s 15"2 12'ä 1.115 2,174 1,980 1,286

i ;jVBni" • :!i»-8n i;-1 2I.-2 7-0 O-o 646 700 783 492

Jlorbylänga=) . . 28-99 8-2 37 2 7-H 0-y 562 900 1.109 865

* " klebv..........37- n; ti l 22-3 I c 4n 579, 826 871 612

Algnternmg härad 230 85 " I 20o 10 i 7« 4,597 6,873 7,084 4.040

| J>wtlösa..........66-.H 12 1 29 1 8-3 1-8 891 1,156 1,152 899

2sMa Möckleby. 86-76 fra 20 3 5 8 IM 509 1.149 1.068 1,432

Smedby . ; gH is 80 23 1 69 0-2 1147 61'.) 691 391

i entllnge..........2109 8-3 29-li 1* ()•« 373 657 646 468

24 16 6-2 252 28-0 10-5 391 613 628 441

Gräsgård. . 34 1:J «),! :ßo 9o 0-3 670 955 981 630

Segerstad. ... 3412 4 s i.'1-l 1IV3 ! ll o 405 617 57-1 853

Gräsgärds härad 28187 8 :1 26 :. 9-8 1-ti 8,580 5.766 5,040 4,617

Borgholms stad . . 0-62 • - - 1 - 773 fnit» l,14lj

öl«*<l......1,345 (10 8-8 20-ii 8-4 7-5 22,820 87,681 88,056 28,650

Till jämförelse:

Kalmar län. . . . . 30 15!» 61 561 • I •

riket . . . !•,, [8-8 3 4 510 • | •

tv . Oenoin grnnsförändrlng Sr 1891 vann Förn omkring 10O personer fr Sn Persnäs. —

inräknadt Mörbylånga köping, med 204 inb är 1907.8 EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNING AB.

bristfälliga kommunikationer och deras inflytande på öländsk ekonomi skola i. ett följande kapitel närmare belysas.

I)en långsmala öns berggrund utgöres som bekant af en åt öster svagt sluttande kalkhäll, som i allmänhet har sina högsta punkter efter »Vältra landborgen», den rätliniga, åt Kalmar sund mer eller mindre sluttande klippbranten. 1 öns norra del sköljes denna af hafsvågorna, men från Borgholmstrakten söderut breder sig nedanför landborgen mellan denna och sundet en kustslätt af upp till 3 kms bredd. Från den västra landborgsbranten sänker sig öns i allmänhet jämna yta österut åt hafvet. Hvarken berggrunden eller de ofvan densamma liggande lösa jordlagren uppvisa några större ojämnheter, som kunna gifva upphof till vidsträckta vattensamlingar eller mossmarker; och den »Östra landborgens» låga grusrygg och andra nedanför densamma liggande strandvallar störa endast undantagsvis intrycket af en enda jämn slätt, som långsamt d vker ned under Östersjöns yta.

Sjöarna äro som nämndt obetydliga: några grunda vattensamlingar å alvaren i öns södra del, nästan fullkomligt uttorkade om sommaren, och ett par större — de enda som kunna göra skäl för sjönamnet af öns nästan igenväxta mossjöar — i dess norra del. De spela ingen ekonomisk roll. Sammanlagdt omfatta de några få kv.-km:s yta.

Mossarna, talrikast förekommande i mellersta Öland och efter östra landborgen, nå ej heller någon större storlek; de största äro c:a 3 kv.-km., och djupet är obetydligt, i allmänhet 0,1—Ini. Öfverallt är torfven utbildad som grästorf, emedan hvitmossan ej kunnat växa i de kalkhaltiga vatten, som en gång intagit mossarnas plats. Ofullständigt utdikade, utvisa dessa torfmossar om vårarna vida vattenytor; endast en del ha blifvit odlade, men utdikning af några af de för kringliggande trakter mest betydande pågår eller är beslutad. Som odlingsjord torde dessa mossar i allmänhet lämpa sig utmärkt, då för märgling af desamma den kalkbleke är att tillgå, på hvilken torfven i allmänhet hvilar.

Torfven iir oduglig till torfströ, men lämpar sig flerstädes ypperligt till bränntorf; vid Mossberga i Högsrum, Djurstad i Föra och n. v. om Kalleguta i Köpings socken upptages bränntorf, dock ej pa lungt när i kvantiteter som på något afsevärdt sätt kunna ersätta öns brist på skog.

De få rännilar eller gräfda kanaler, som leda vatten från mossarna, äro alldeles för vattenfattiga för att kunna spela någon den minsta roll som drifkraft.

Kalkstenen utgör som nämndt öns berggrund. Endast kustslätten nedanför västra landborgen hvilar på andra bergarter, sandsten och skiffrar, hvilka senare emellertid gifvit upphof till öns bördigaste åkerjord.(i.

Större delen at' öns lösa jordslag hvilar således på kalkbotten, och denna har satt sin prägel på växtlighet och kultur. Den har lämnat material till en god och närande jordmån; men likaså väl som kalken är ett viktigt och nödvändigt växtnäringsmedel, har ingen berggrund såsom den kala kalkhällen förmåga att döda växtligheten, där »flisan» naken träder i dagen eller endast täckes af ett tunt jordtäcke. Och detta är ofta fallet på Öland.

Den liar här skapat Ölands berömda ulvar, en väldig, jämn, trädlös stäpp, som utbreder sig mellan landborgarna i öns södra "•d) sträckande sig från Gårdby och Torslunda socknar i norr ända »ed til] Ottenby i söder en yta af 40 km:s längd och ända till 10 km:s bredd. Det är Skandinaviens största alvarområde, södra Sveriges »stora ökenland», där den af lafvar och mossar brunklädda kalkhällen sommartiden genomkorsas och uppdelas i rutor af gröna ränder af fårsvingel, som skjuter upp ur rämnorna i berggrunden och den vittringsjord, som där samlar sig. Några af blåsten pinade och förkrympta hagtorn-, slån- och enbuskar träffas här och hvar, men intet träd har tillräcklig jord för att kunna växa; de art rika gräsen och örterna (af hvilka senare särskildt lökarna äro talrika) lämna en begärlig, men sparsam föda för hjordar al' hästar, kreatur och får, 8(,m här få ett kortvuxet men mustigt bete. Det är ett område, som i sin ofruktbara ödslighet för öfverskådliga tider skall trotsa alla ansträngningar att bringas under intensivare kultur, och som i jordbrukshänseende för närvarande endast spelar rollen af betesmark, omöjlig för plogen och dödande för skogsväxten. Endast här °ch där på den vida alvaren, där moräntäcket ligger något djupare, bildas små oaser — några alvarsbyar med odlad jord och någon enstaka löfskogsdunge. Den södra alvaren är den största och mest sammanhängande, men äfven i mellersta och nordligare delarna af iin skjuter kalkhällen upp genom det tunna jordtäcket. Så skapas typiska alvartrakter mångenstädes, men särskildt efter västra landborgen i Högsrums och Repplinge socknar (Greby och Borgholms älvar i den senare), och pä norra Öland intaga de i Alböke, Eöra, Persnäs och Källa socknar många kvadratkilometers ytvidd. I allt är öfver '/r, af Öland alvar, om man under detta namn endast inbegriper »hällmarken*, där kalkberget ligger naket eller täckes af så tunn jordskorpa, att det å de geologiska kartorna angifves som trädande i dagen. Det är detta område som inlagts som alvar ä kartan s. 4, och som också med sin karaktäristiska, rutiga gräsväxt motsvarar hvad ölänningen menar med detta namn.

Det är i främsta rummet de odlingen trotsande alvarvidderna ™ m kommer impedimenten att intaga en betydande del af öns ytvidd, och som gör att i de egentliga alvarsocknarna på södra Öland bälften och därutöfver af marken

är steril, medan den odlade jorden.10 EMKlRATIONSüTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEONDERSÖKNISGAR.

Till). 2. Emigranter oeh immigranter, åren 188111907.

Socknar och Emigranter. Immigranter. Summa 1881/1907. härader. tus! '90. 1891/00. 1901/07. 1881/90. 1891/00. 1901/07. [-Emigranter. Immigranter.-] {+Emi- granter. Immi- granter.+}

Böda...........249 207 172 37 84 47 628 lÖH

HOgby..........»Ät 415 355 32 165 149 1,100 316

Källa............50 96 123 5 30 48 268 83

Persnäs..........147 231 253 19 55 67 631 141

Föru............81 119 99 1 31 17 300 55

Åkerbo liärad ST>7 1,087 1,1KB »7 868 328 2,926 793

Löt.............130 109 63 14 39 16 302 | 69

Eghy..........72 41 23 4 3 4 3 136 1 11

Gärdslösa 819 150 130 30 49 40 599 119

lircdsätra 103 87 79 14 33 19 269 66

Långlöt..........96 70 47 16 35 15 813 66

Runsten..........25.") 177 Hf.) 22 75 32 541 | 129

Runstens härad 97."» 634 451 HM) 26» 125 2,(HJO 490

Alböke..........116 97 70 9 28 24 283 61

Köping..........213 160 109 19 47 35 472 101

Rcpplinge 122 89 72 5 32 24 283 61

Högsrum .... 121 92 63 18 y.i 17 i.'T6 61

Slättbo härad I 572 42* 314 51 136 HK) 1,814 287

Norra Möckleby . 278 161) 100 41 72 27 538 140

Sandby..........91 100 68 9 35 23 259 67

Gård b v..........68 78 49 11 21 15 195 47

Hulteratad. . . . 265 210 139 31 49 21 614 101

Stcnilsa..........126 86 90 12 I 31 17 302 60

Möckleby härad 868 <»» 446 104 20* 103 1,9(1* 415

Glömminge . . . 148 146 72 22 59 23 366 104

A lgutsrnni . . . 156 156 80 !19 66 34 392 139

Torslunda ... 259 28» 121 27 56 35 603 118

Resmo..........69 64 18 3 21 6 151 29

Mörbylånga ... 77 80 46 7 26 I 27 203 60

Vickleby 74 96 7 1 8 20 22 244 50

AlgutsrnniH hämd 7*3 705 411 l(Mi 24* 146 1,1)59 500

Kastlösa..........134 118 K-i •) 57 38 336 104

(Södra Möckleby . 112 110 73 21 9 23 295 53

Smedby '. . 55 53 42 15 12 150 27

Ventliuge . . 101 60 35 13 19 10 196 42

As.............47 30 32 2 9 3 109 14

Gräsgård . 117 114 65 4 28 12 296 44

Segerstad ... 72 62 28 8 10 | 6 162 24

Gräsgårds hämd <13* 547 351) 57 147 HU 1,644 808

Borgholms stad . 133 107 78 9 37 47 318 93

Ölanit ... 4.7*6 4.1*2 3,061 524 1,409 953 12.029 2.880

Årligt medeltal . | 479 418 437 52 141 | 136 146 107(i.

ängeu och skogen, om öfver hufvud taget något af den senare finnes, å nöja sig med den återstående mindre delen af markytan.

Olands viktigaste lösa jordslag och samtidigt den bästa åkerjorden är dess steniga men ofta myllrika och fruktbara moränmärgel e ler> där denna i sina öfre delar genom vattens och atmosfärens inverkan mist större delen af sin kalkhalt, moränleran. Särskildt vid gränsen till alvaromrädena, men äfven understundom eljest, tunnar (611 af i mäktighet, lider af torkan och blir olämplig för plogen, nien där den är af tillräckligt djup, är den en synnerligen bördig Jordmån, ehuru ofta af en så fäst konsistens genom sin stenrikedom, att den lägger binder i vägen för effektiv utdikning och t. o. m. djupkultur.

1 inler de upprepade nivåförändringar, som ön genomgått, ha atsvågorna mångenstädes ursköljt moräumärgeln i dess Öfre delar "ch täckt den med ett tunt lager af sandigt grus, hvilket i hög grad befordrat brukandet af jordmånen i fråga, som därigenom blifvit "lera liicker och lättskött. Kalk- och fosfbrsyrehalten är i allmänhet tillräcklig eller mer än tillräcklig för växternas behof. Den bördigaste märgeln finnes inom västra kustbältet, där den också belt "ch hållet ligger under plogen, en jordmån, som med sin myllrike-' om och kalkrika botten flerstädes i bördighet täflar med den bästa skånska,1 Det största märgel- och lerområdet breder sig mellan and borgarna norr om den stora alvaren, ännu ej i hela sin utsträckning lagdt under plogen, delvis genom sitt ringa djup närmande sig alvarmarkerna i karaktär, i väster däremot till stor del skogbeväxta

Genom olika fasthet, kalkhalt och myllrikedom växlar den ste-mga leran i värde; stenrikedomen kan undantagsvis vara så stor, att jordmånen öfvergår till en blockmark i smått, hvarigenom dess '"nplighet som åkerjord betydligt nedsattes. Älven under knltur-agret är särskildt på norra Öland ofta af en sådan stenrikedom '"'h fast konsistens, att den på ett par fots djup är stenhård. Di-ena måste hackas fram i sådan mark. Består den i leran ingående stenen i öfvervägande mån af »Smålandsston», gråberg, får också "ensamma ett mindre värde jämfördt med när den, i allmänhet som nundre block och sten förekommande, kalkstenen eller de ännu lättare °rvittrade skiffrarna ingå som beståndsdelar i jordtäcket. Lerans Växlingar härutinnan gifva densamma belt olika grad af värde och

mttsk-ötthct.

dlr t' "iir ' vilB,ri> knstbftltet llr dock märgeln delvis alldeles stenfri ocli utgör en

, motsvarighet till fastlandets Åkerlera, för r • " 'nkttla beteckningen pil den steniga |oran och märgelii är >ürjord«, hvarmed och 'örstàs del myllrika ytlagret. Ilottenlagrct, älven, benämnes >.jätter>

och - V'"" '""ra »tcnigt. bolsainma träder ofta i dagen utan större myllinblnndning ar uå vanligen tämligen

Tab. 3. Inrikes och utrikes omflyttningsresultatet.

Socknar ocli härader. Inrikes omilytt-ning8resultatet. Utrikes omflyttningsresultatet. Inrikes om-Il vttningstalet Ctrikes oin-flyt.tniugst.alct. 00.') 1881/90. | 1891/00. 18»! 'SO. 1891/00. 1881/90.1 1891 00. 1881/90. 1891/00.

Böda...........166 182 212 123 7"7 95 — 9-oj fr»

Högby.....- 230 — 142 - 298 250 8-4- 5» — lll-xi — 10-I

Källa......— 98 — 60 — 45 - 65 — 9-5 — 6 4 — 4 r. — fr»

1'ersnäs3! .... 20 157 - 128! — 176 12 8*4 — fre — 91

Fora-)..........-j- 29 - 77 - 85 - a-1 t- 2» 7-2 - 7'7

Åkerbo härad — 545 — 512 — 74M» 009 C l «-2 — 8(i — 8 I

Löt.......— 48 — 62 — 116 — 70 — 5-2 — 74 — 12"(i — 8-3

Egby......— 18 — 36 — 68 - 7 4-9 11-7 —18-5 — 23

Gärdslösa . . . — 75 - 130 289 — 101 4 l 9*4 • IfrS 7*2

Bred sätra .... — 101 — 71 — 89 - 54 —11 0 — 92 - 9'8 — 7'0

Långlöt.....— 10 — 44 - 80' — 35 - 1-6 — 8-1 —12-6 — fr5

Konsten .... -v 24'- 36 - 233 - 1112 + 2o - 3-3 —19-1 - 91

Runstens härad — 228 — »79 - 875 — »K> — »•» — 7 7 —15 2 — 7

! Alböke.....— 64|- 70 - 107 - 69 — 72 - 9'5 —121 — 9-5

Köping.....— 157. - 109 - 194 - 103 — 9 7 - 7'9 —11 9 — 7'4

Repplingc .... 99 - 96 - 117 57 8-8 lüo 103 fr<»

Högsrum .... - 131 -- 48 - 103— 63 -131— 5'5 - 10 7 :i

Slättbo härad — 4511 — 323 - 521 - 292 — 9 7 - 8 2 -ll"'! 7 t

Norra Möckleby . - ll! + 6 — 237 — 88 — 1-0 + 0'7 — 22 «i — 9n

Sandby.....— 63 48 82 — 65 — 9Ä frö] - 12-fij 11»

Gårdbv ... - 31 — 22 57 57 fri 5:i 11-2—13-7

Hultcrstad . . . 5 — 34 234 161 0 4 35 -20» - 16'cij

Stenåsa..........54 45 111 55 fra 61 11-.' 7k

Möckleby härad — 1(H— 143' 724 - 420 - 4 0 — 4 o 17 5 -12"

Glömminge ... — 98 + 931 126 87 — 9l +102 -U-ßj — 9-f.

Algutsruin ... — 54 - 122 - 117 — 90 — 4 7 12 5 — lO l — 9"8

Torslunda .... 142 44 232 — 167 7 8 — 3 0 12-7 - 11 1

Resmo.........132 — 64 — 66 43 —18*1 — 121 - 9 i - 8-»

Mörbylånga ... — 150 — 53,— 70 — 54 — 147 — 6» — fr8j — fri

Vickleby .... 76 80 66 76 8-8 11-1 7-7 lQ-s

Algnterums härad - 052 270 (»77 517 1)8 4 « 10 1 9:.

Kastlösa.....— 70 — 62 - 125 — fil fr» • 6 3 - 11 2 6 2

Södra Möc kleby . + 286 + 77 — 91 — 101 + 27 1 + 5'4 - 81; — 7'0

Smedby .... — 77 - 17 - 55 — 38 13 3 »•« - 9-8 — 8 0

Ventlinge . . . — 38 47-88-41 frO frfi 13-9 — 7'7

Ås.......— 46 — 118 — 451 — 21 — 7-4 — 22-1 — 7-2 — 3'»

Grisgård .... — 74 — 114 - 113 - 86 — 7(i 14 l -117 —10-9

Segerstad . . 16 I_61 - 52 Ho 0-9] ll-li 11-1

Gräsgårds härad — 85 — 2851| — 581 — 400 — <H — frs I —106 — 7-7

Borgholms stud . h 64 + 169 - 124 — 70 t- 61 + 19-fij - 14 t — 8-1

Öland.....— 2.021 - 1,743 - 4,282 — 2,773 - 5 r, - 5 4! - 11 7 - frn

') Inrikes ouiflyttningstalel = öfverskottet af inflyttade (+) eller af utflyttade (—) viel

flyttningen inom riket, pr är och 1,000 inb. - *) Utrikes omflyttniiigstalet = öfverskottet af

immigranter (+ eller af emigranter (—), pr är och 1,000 inb. — ") Se nol. 1 till Tab. 1.(i. ÖLAND. NATURFÖRHÅLLANDEN OCH JORDMÅN.

0

Vidsträckta sandmarker utbreda sig särskildt inom västra kustbältet och efter östra landborgen samt utgöra flerstädes pä norra Oland, framför allt i Röda och Högby, en lika viktig jordmån som örjorden. Den västra landborgsbranten krönes i hela sin längd af en klapper- och grusrygg, den östra är själf ingenting annat än en lång sand- och grusrefvel; båda utgöra en torr och genomsläppande mark, mindre gifvande som åker. Efter dem har man lagt Ölands båda hufvudvägar, och särskildt den östra utgör grunden för de talrika tätt byggda byar, som tränga sig ihop på sandryggen, medan åkrarna ligga rundt om pä den bättre jorden.

Sandmarken är emellertid i allmänhet långt ifrån af lågt odlings-värde, tvärtom utgör den mångenstädes en synnerligt god jordmån. Dels ligger den nämligen ofta i tämligen tunt täcke öfver morän-märgeln, så att växtrötterna kunna tränga ned i den senare, dels är sanden här och hvar af moig och t. o. m. af lerig beskaffenhet, med rätt hög karbonat- och fosforsyrehalt. Särskildt bördiga på grund af senare orsak äro de fält af märglig sand, som finnas på östsidan, i Runstens och Gärdslösa socknar. Inom det västra kustbältet utgöres en del af den bästa odlingsmarken af sandjord på märgelbot-ten. Till och med de klapperrika strandvallarna låta flerstädes med framgång odla sig på grund af kalkhalten i jorden, som vidmakthålles genom den fortgående vittringen af de talrika kalkstenarna.

Emellertid utgöras icke så små områden af en tämligen ofruktbar sandig och grusig jordmån. Större grusfält finnas endast på ett par ställen — skogbeväxta eller uthuggna, nu endast till betesmarker använda arealer. Vida större utsträckning har den kvartsrika, tämligen ofruktbara sand, hvilken utbreder sig flerstädes inom kustbältena, och som på västsidan, inom Glömminge, Algutsrums och Högsrums socknar, är den egentliga skogsmarken. Här, men i vida högre grad i Böda stora socken, Ölands nordligaste, ha dyner och flygsandsfält en icke obetydlig utbredning, mestadels bevuxna med tallskog. På de väldiga dynkullarna och magra sandåsarna i den senare socknen växer hälften af all Ölands skog.

Om den öländska jorden i allmänhet gäller, att den inom små områden hastigt växlar i värde. 1 konsistens, myll- och kalkhalt samt andra för växtligheten afgörande egenskaper är den ena fläcken af jord ofta af belt annan art än den närliggande. Synnerligt ofta ligga inom kustbältena dessa olika jordmåner i strängar, parabla med kusten. En praktisk och djupt ingripande betydelse har denna olikvärdighet i jordmån haff genom de svårigheter, som följt vid laga skiften för en rätt delning af egendomen och ägornas samlande i ett stycke — ett alltjämt ouppnådt önskemål på denna bysamhällenas och de splittrade ägoviddernas ö.14 KM IQRATIONSUTR HUNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEFNDKRSÖKNINGAK.

Tal). 4. Öfverskottet af Inflyttning (+) eller af Utflyttning (—), åren

181011900.

Socknar och härader. 1816 40. 1841 50. 1851 60. 1861/70. 1871 80. 1881 90. 1891/00.

Böda......+ 181 — 35 — 297 — 291 — 59 — 878 — 305

Högby......+ 101 - 10 — 15 — 255 — 188 — 528 — 392

Källa..... + 7 — 11+ 7 — 14— 44— 138 — 125

Pcrsnäs1).....— 15 - 21 — 10 — 66 — 87 - 151 — 333

Föra1)......|— l|+ 10 — 55 — 31 — 791 — 110 - 56

Åkerbo härå.I 4- 273 — (17 — 370 — (MO — 457 - 1,305 —1,211

Lät.......+ 65 + 5 — 12 — 36 — 88 — 164 — 131'

Egby......+ 19 — 1 — 32 + 17 — 90 — st, — 43

Gärdslösa . . . . I — 32 86 — 60 + 73 200 — 364 — 231

Bredsätra ....' + 46 — 39 — 70 — 78 — 120 — 190 — 125

Llnglöt.....+ 3 — 36 — 14 + 21 - 70 90 — 79

Runsten..........59 - 76 — 109 38 - 75 209 — 138

Rnnstens härad + 160 — 288 — 3271 — 41 — 643 —1,103 — 748

Alböke......-t- 11 + 6 + 4 — 36 — 132 — 171 — 139

Köping").....+ 135 — 31 — 160 — 65 — 146 — 351 — 212

Ropplinge .... 129 18 + 66 8 132 216 — 153

llögsrum ... - 149 - 78 - !)4 — 28 - 143 — 234 — 111

Slättbo härad") | — 132 — 121 + 4 — 137 — 558 — 972 — 615

Norra Möckleby . — 62 — 15 + 9 — 27 — 122 — 248 — 82

Sandby......— 27 — 46 - 77 — 40 — 145 — 113

G&rdbv.....+ 23 — 44 — 21— 44 — 67 — 88 — 79

Hnlterstad .... — 12 — 29 + 16 — 45 — 175 — 239 — 195

Stentoa.....•— 23 - - 2 30 80 1(1 - 168 lno

Möckleby härad — 101 136 — 7 - 273 450 888: - 56»

Glömminge . . . . + 10 — 20 — 68 59 123 — 224 + 6

Algutsrum , ... + 36 — 40 - 69 — 27 — 46 — 171 — 212

Torslunda .....+ 80 + 23 — 121 — 180 — 152 — 374 — 211

Resmo......+ 56 — 26 102 5 9 198 — 107

Mörbylånga. . . . + 28 — 50 + 31 + 47 + 23 — 220 — 107

Vickleby.....- 261 -i 16 -<- 1 - 84_lli — 142 -- 156

Algutsrums härnd + 280 — 07 — 32S 308 323 1,82» — 787

Kastlösa.....+ 9 — 23 — 81 113 — 92 — 195 — 123,

Södra Möckleby . + 3 + 43 36 94 — 199 + 195 — 24

Smed b v.....+ 58 + i — 65 — 45 — 51 — 132 — 55

Vontliiige .... — 12 + 17 + 21 — 83 - 75 — 126 — 88

As........- 64 — 41 — H3 — 44 — 113 — 91 - 139

Gräsgärd.....— 37 — 53 — 55 — 56 — 77 — 187 — 200

Segerstad.....— 22 - 15 — 25 — 48 — 791 — 80 — 5li

Gräsgärds härad I — 55 — 46 — 324 — 483 — 686 — 616 — 6K5

Borgholms stad») . ' i- 300 13 2 + 71 + 27 — 70 + 99

Öland.....+ 681 — «87 —1,850 —1,831 —3,085 —6,283 —4,516

') Se not 1 till Tab. 1. — a) För Borgholm är folkmängden är 1815 beräknad till 100 personer.(i. ÖLAND. NATURFÖRHÅLLANDEN OCH JORDMÅN.

0

Goil jord af tillräckligt djup träffas således i alla Ölands socknar växlande med sämre; generellt sedt äger dock den västra kustslätten söder om Torslunda den bästa och djupaste jorden, som bär skapat Ölands förnämsta jordbruksområde, genom bördighet och rationellt utnyttjande af jorden öfverlägset det öfriga Öland. Äfven klimatologiska orsaker ställa norra och östra Öland i detta hänseende efter västkusten. 1 allt är 3 10 af ön odlad mark.

Skogen intar ett långt blygsammare rum. Ej fullt 1 io af arealen är skogbeväxt. Skogsbristen framträder desto skarpare, som skogsmarken är mycket ojämnt fördelad. Medan Böda socken pä mindre ;>n tiondedelen af öns areal äger halfva skogsvidden, sakna a Ivarsocknarna i öns södra hälft nästan belt och hållet skog. Af öns 33 socknar ha endast 9 skog till genomsnittligt husbehof: de båda nordligaste, Böda och Högby, vidare Köpinge, de fem strandskogssocknarna på västkusten (Högsrum, Glömminge, Algutsrum, Torslunda och Vickleby) och den sydligaste, Ås. tack vare den delvis planterade Ottenby lund. Särskildt den stormpiskade östkusten ligger i kal ödslighet, där ofta nog ej en den minsta dunge kan skönjas sä långt ögat når. (Se kartan.)

Norra Ölands skogar utgöras hufvudsakligen af tall, som här i Böda vidsträckta kronopark når en höjd och får en likstämmighet som eljest icke på ön. Där tallen eljest förekommer — den bildar spridda bestånd särskildt inom »strandskogen och i blandskogen på angränsande delar af midtlandet, — är den pressad af vindarna, kort-vuxen och »bildar skärm». Granen spelar ingen nämnvärd roll. Utom på de barrskogsklädda grusmarkerna och dynerna dominerar löfskogen, med björk, ask, ek och hassel som vanligast förekommande trädslag.

Jämte blåsten är torkan främsta hindret för en skogsknltnr på ön. Särskildt på östsidan, där den ständigt pinande blåsten och ett intensivt solljus i förening uttorka de genomsläppande sand-m ar k erna, och där hällen ofta lurar så tätt under ytan, har det visat sig svårt att få skogen att växa. Denna lider också af den ringa nederbörden pä våren och försommaren. Alvaren är ett ursprungligen skoglöst område. Äfven om icke så obetydliga områden nnnas, särskildt på sandmarkerna, som förut varit skogbeväxta men nu genom uthuggning och bete ligga som skoglösa hedar, och där skogen således återigen kan infinna sig om den lämnas i fred, torde dock som allmänt omdöme kunna sägas, att någon skogskultur af betydenhet utom Böda ej kan nppdrifvas pä Öland. Alltför stora områden äro ursprungligen skoglösa alvar, och på grund af blasten och torkan blir skogen först i större slutna bestånd af den kvalitet, att den erhåller verklig ekonomisk betydelse. Äfven om skogsplantering pa mindervärdiga marker derstädes skulle kunna gifva skog16 EMIGRATIONSUTRBDNINGEN. BILAGA VIII. BYQDEUXDERSÖKXING AR.

Tab. 5. Relativa tal för befolkningsrörelsen, 1881/00 och 1891/00.1)

Socknar och härader. % Ökningstal, */ML Födelsetal, o/m. Dödstal, °,oo. [-Öfverskotts-tal,-] {+Öfverskotts- tal,+} °/«o. [-Omflyttnings-tal,-] {+Omflyttnings- tal,+} °.'oo. 1831.90.11891, (K). 1881/90. 1891/00. 1IH81/90. 1891/00. '1881 90. 1891/00. 1881/90. 1891,00. Böda...... - 6-8 -17-7 255 18-6 14-7 20-3 10-8 — 1-7 —17-6 —

160 Högby..... — 121 — 9-9 230 23-3 16-5 16-9 7 1 64 - 19 — 16-3. Källa...... - 3-2 — 5-1 260 24-2 15-2 1(5-0 1 10-8 8-2 -14-0 — 13-8 Persnäs*) .... + 3-7 — 5-3 28-5 290 170 16-5 , 1.1-5 125 - 7-8 — 17-8' Föra»)..... + 3'» + 1-8 29-9 21.-5 15-8 14-0 14 1 6-9 - 10-3 — 51 Åkerbo härad - 4.r> - 8o 28-2 23-8 10 0 17-2 102 Cl -14 7 -14 C Löt....... - 9» — 7-4 255 25-1 170 16-8 7-9 8-3 —17-8 — 15-71 Eg b v...... 15-8 -11-1 24-0 20-8 16-4 17-9 7-6 2-9 23-4 14-0 Gärdslösa .... - 2<)0 — 17f> 21-8 17-3 20-6 182 1-2 — 0-9 — 21-2 - 16-fi Bredsätra .... — 15o — 15-8 25-7 21-8 19» 20 9 5-8 0-4 - 20-8 - 16-2, Långtöt..... 11-8 - 15» 201 14-0 17 7 15-3 2-4 — 1-3 11-2 14-fi Runsten..... - 12-2 —120 20-4 18-3 15-5 17(1 4-9 0-7 —171 — 12-7, Runstens härad -14-8 -13 7 227 19 4 18-4 17-9 4-3 15 -19 1 -15 2 Alböke ..... - 13-8 —17-5 241 195 18-0 180 5-5 1-5 -19-3 -19-0 Köping..... — 16-5 -13-1 22-5 19 3 174 171 5-1 2 2 • 216 15-8 Repplinge .... —16-5 — 111 20-9 238 18-3 18-9 2-fi 4-9 -19-1 — 16-01 Högsrum .... -18-7 — 10 7 231 23-4 18-4 21-3 4-7 2-l| - 23'4 - 12-8 Slättbo härad — 10 5 -12-9 22 5 21-3 18-1 186 4-4 2-7 -20-9 —15-6 Norra Möckleby . —181 — 5-8 241 21-3 18-0 18-2 5-5 3-1 - 23-6 — 8-9 Sandby ..... — 19-5 15"-' 20-4 20-ü 17-8 15-8 2-6 4-8 22-1 — 200 G&rdbv..... —195 — 191 159 19-9 I81 20-3 — 2-2 — 0-4 - 17-3 — 19-01 Ilulterstad. . . . — 15s —13-9 25-1 260 19-s 20-4 5-8 6-2: -21-3 — 201 Stcnäsa ..... —14-9 - 10-8 24-9 201 18-8 17-o 61 3-1 210 1 1-2 Möckleby härad -17-2 -12 i 22 9 22.-1 18-6 18-4 4-8 3-9 —21-5 —10-0 Glömminge . . . -21-8 — 10 18-9 151 19-5 168 - O f. — 1*7 -20-7 + 0-7 Algutsrum . . . - 9 2 - 210 20-5 21-2 14-9 20-4 50 0'8; - 148 -21-8 Torslunda .... - 31-5 -17-1 18-7 19-6 19-7 22-6 - 10 — 3-0! - 20-5 - 14 1 Resmo..... - 24-6 — 21-8 20-4 21-3 17-8 23-0 2-fi — I"7 — 27-2 — 201 Mörbylånga . . . -17-0 -12 l 23-9 228 20-o 23-1 3-9 — o-s! — 21-5 - 121 Vickleby .... - 110 19-6 23-7 24-1 18-2 21-4 5-5 2-7; 1H-5 22-2 Aigutsrums härad — 17-7 -15 2 20-7 204 18-5 21 2 2-2 — 08 — 19 9 - 14 t Kastlösa..... - 12-4 — 5-4 251 25 9 200 18-8 5-1 71 -17-5 _ 12-5 Södra Möckleby . + 23-5 + 11-8 26-8 31 1 21-n 17-7 50 13-4 + 18-5 _ 1-0| Smedby..... 15-7 10-i 24-7 19-1 17-G 17-9 7-1 1-2 22-8 — u-« Ventlingo .... - 10-7 — 10-7 25-0 221 15-8 lfi-5 9-2 5o — 19 9 — 16-3 is....... — 36 —16-8 27-6 24-5 16-5 14-8 111 9-7 — 14 fi — 26-o Griisg&rd .... 10-4 •jr> i 23 2 20-7 14 3 205 8!» 0-2 19-8 25-3 Segerstad .... - lfi-4 —15 fi 18-5 19-3 2(1-0 22-fi - 1-5 - 3-3! —14-9 — 12-3 GrUsgårds härad — 4-7 0 7 247 24-8 182 18-3 0-5 H -112 — 18 2 Borgholms stad . — 7-5 + 10 o 23-8 18-4 23-8 190 0-5 - 80 -t- 11-5 Öland..... 11-11 -10 o 235 220 179 18-0 5-0 8-4 — 17 2 -14-0

'1 ökningålal. födelsetal o. 8. v. - folkökning, lefvande födde o. 8. v. pr är och 1,1100 inb Omflyttnings tal = fifrenkotlcl af inflyttade (+) eller af utflyttade (—) per &r ocli 1,000 inb. — 21 Se not 1 till Tab. 1.(i. ÖLAND. NATURFÖRHÅLLANDEN OCH JORDMÅN. 0

till husbehof, är Oland i stort — oeh särskildt södra och östra Öland för fyllande af sitt ved- och virkesbehof nu och i framtiden hänvisad t till fästlandet. Skogsbristen har varit af en synnerligt djupt ingripande betydelse i Ölands ekonomiska lif. Såsom senare skall framhållas, har den utgjort ett, af de största hindren för en intensivt drifven landtbushiillning.

Som närmare framgår af Tabell 1, skulle åker, skog och äng tillsammans blott intaga 45-8 % af öns yta. Antagas de officiella uppgifterna för riktiga, skulle således ej mindre än .r>4'2 % falla under kategorien »annan mark». Med andra ord: öfver hälften af Ölands yta skulle ur jordbrukssynpunkt vara improduktiv.

En stor del af denna areal utgöres emellertid af de för jordbruket viktiga betesmarker, som möjliggjort, att på ön hålla en ovan-ligt talrik stam af hästar, nötkreatur och får. Dessa stora områden af några tum djup jord och med slutet grästäcke kunna ej användas till åker; de slås ej ocb kunna därför ej rubriceras under äng». Ej heller bära de skog men böra likväl räknas till produktiv mark. Inte ens alvaren kunna med full rätt räknas som sterila. Om likväl alvaret-hällmarken räknas som oduglig mark — den omfattar enligt de geologiska kartorna c:a 21 % af arealen — och härtill läggas kärr och mossar, byggnadstomter och vägar, skulle e:a '/3 af Ölands yta kunna rubriceras som oduglig, medan 2 3 af arealen land är produktiv (åker, äng, skog och bättre betesmark).

Denna uppskattning ansluter sig till en af dåvarande förste lantmätaren i länet, kapten C. J. A. Magnét, omkring 1840 utförd beräkning, däri åker och äng anslås till 36-9 <ü, skog och betesmarker till 51-8 och oduglig mark till blott 11-3 % af landytan. I betesmarker har därvid tydligen inräknats allt alvar.

Ölands klimat betingas af dess geografiska läge. Det är ökli-mat med relativt milda vintrar och svala somrar, men

framför allt karaktäriseradt af långa ljumma höstar och kyliga vårar. Närbeten till fastlandet med dess mer kontinentala klimattyp influerar emellertid titt och tätt på öns väderleksförhållanden och skapar en stor 'laglig variation. Denna obeständighet i väderleken är af största betydelse vintertiden, då en dag kan uppvisa ett behagligt vinterväder, medan dagen därpå rasar ett fruktansvärdt yrväder — »fäk» — som omöjliggör all förbindelse t. o. m. mellan närmast liggande byar.

1 *en nästan ständiga blåsten, som under sommaren ger en välgörande svalka, får vintertiden en isande kraft, som gör allt utearbete sträfsamt och befordrar ölänningens förkärlek att »ligga i ide» under vintern. Den som sett fåken storma fram öfver det skoglösa landskapet, förvandlande luften till en enda hvit vägg af fin

Till». <». Antalet Lifvande födde samt Aflidne i Ölands socknar ären 1001/1907.

Socknar ocli härader. Födde. Döde. [-Öfverskott.-] {+Öfver- skott.+} Böda....... 202 199 3 Högby ...... 322 287 35 Källa...... I IG 115 1 Peranäs 269 162 107 Köra....... 143 114 29 Åkerbo härad 1,052 877 175 Löt....... 111 94 17 Ekby...... 30 39 9 Gärdslösa . . 170 162 8 llredsätra ... 119 107 12 L&nglöt .... 55 74 19 Runsten . . 90 140 — 44 Runstens härad 5*1 616 - 85 Alböke ..... 90 80 10 Köping..... 221 176 45 Repplinge . . . 187 108 29 Högsrum..... 98 101 6 Slättbo härad 546 468 78 Norra Möckleby 78 103 — 25 Sandby ..... 59 52 7 Gård by 65 46 19

Socknar och härader. Födde. »öde. [-Öfverskott.-] {+Öfver- skott.+} Hultorstad . . 133 106 27 Steiiäsa ..... 72 82 — 10 Möckleby härad 407 389 18 (Glömminge ... 102 124 — 22 Algutsrum .... 93 128 — 35 Torslunda . 196 193 3 Resmo...... 52 53 — 1 Mörbylånga . . . 166 134 32 Vickleby..... 110 97 13 Algutsrums härad 719 729 - 10 Kastlösa..... 167 154 13 Södra Möckleby . 285 213 72 Smed b v .... 45 54 - 9 Ventlinge ... 64 77 — 13 As..... . 86 65 21 (iräsgärd . . . 85 85 0 Segerstad..... 36 55 — 19 Gräsgårds härad 768 708 65 liorgholm... 148 125 23 Öland 4.221 3,907 314

yrsnö, liar upplefvat ett imposant naturskådespel, som aldrig glömmes. När yrvädret domnat af, har det mångenstädes hopat kolossala drifvor pa landsvägarna, hvilka annorstädes ligga rensopade frän all snö. Under flera dagar måste dä trafiken länga sträckor ledas fram efter provisoriska bivägar öfver de frusna åkrarna. Under dylika fåkdagar kan den ölänning, som är stadd pä resa, se sig nödsakad till en opåräknad bortovaro från hemmet några dagar. Det har händt, att folk gått vilse mellan boningshuset och ladugården, sä att de pä flere timmar ej lyckats hitta hem. .la äfven postförbindelsen jtå ön är sä afbruten, att ett bref behöfver veckan för att leta sig väg från afsändaren till adressaten några mil därifrån. För kommunikationerna med fastlandet under vintern kunna dylika stormväder, genom att bryta upp isen i Kalmarsund och sätta den i drift, undantagsvis blifva så hindrande, att ön isoleras från yttervärlden någon dag. Äfven om den öländska fåken icke numer, såsom förr, årligen skördar något mänskligt offer, har dock den öländska vintern varit af en vida mer kultur och samfärdsel hämmande hety-delse, än inan af ilen lilla siffran (knappt — 1°) på vintermånadernas medeltemperatur någonsin kunde ana.

Ön tillhör det nederbördsfattigaste området i hela södra Sverige, med blott c:a 400 mm. regnmängd pr år. Till pä köpet faller denna mest på eftersommaren och hösten, medan våren och försommaren äro mycket torra. Denna fördelning af nederbörden är ingalunda den lämpligaste för växtligheten, som just pä föråret har sitt största vattenbehof. Då härtill kommer nästan ständig blåst och intensiv solstrålning, soin uttorkar den tunna jordskorpan, blir för arets stora regn fattigdom för den öländske landtbrukaren ett ärligen återkommande bekymmer.

Ölands ekonomiska utveckling under 1800-talet.

Betraktar man en öländsk bykarta, finner man. hur en medelstor gårds jordområde i allmänhet är fördeladt på 3—5 lotter, utom själfva tomtplatsen, där hus oeh ladugård äro uppförda. Ju större byn är, desto mer äro dessa lotter skilda åt, desto oformligare äro de, desto besvärligare oeh mer tidsödande att sköta. Går man ut på ägorna, ser man ofta dessa af stengärdesgärdarna omgifna lotter sträcka ut sig som smala rektanglar af en oerhörd längd,

men blott något, tiotal plogfåror breda. En massa vägar, som leda till dessa splittrade åkermarker och äro nödvändiga för deras skötande, inkräkta starkt på den kultiverade jordarealen. Ofta nog ligga i större byar ägorna en halftimmes väg från boningshuset, oeh har man väl kommit fram, dröjer det ännu en god stund innan inan hunnit andra änden af lotten. Synnerligen typiskt, för Ölands båda kustbälten är, att ägorna i bredare eller smalare lotter sträcka sig från landborgarna ända ned till stranden, en sträcka som ofta uppgår till 3 km. För att välja ett enskildt fall, finnes sålunda i en af mellersta Olands socknar ett litet hemman på 30 this vidd, hvilket (det har dock jorden i ett stycke) sträcker sig från västra landborgsbranten i eu 1 :i mil läng kil ued till Kalmarsund, tills den slutligen med blott några meters bredd nar stranden. Äfven •un ägolotternas form på många ball är mer förnuftig, är dock det skildrade förhållandet lor öfrigt regel. Endast några mycket la byar samt de föga talrika ensamliggande gårdarna ha sina ägor i ett stycke. Hvilken tidsförlust och svårighet att bruka jorden rationellt, soui dessa splittrade jordlotter och otympliga ägofigurer medföra, kan icke uppskattas i pengar. De ha varit en hämsko på bela Olands kulturella utveckling, och sä länge de existera, äro de ett hinder för allt, intensivt jordbruk. Frågar man ägaren: »Finns det dä ingen bot för detta?» skakar han blott resigueradt pä hufvudet delse, än inan af ilen lilla siffran (knappt — 1°) på vintermånadernas medeltemperatur någonsin kunde ana.

Ön tillhör det nederbördsfattigaste området i hela södra Sverige, med blott c:a 400 mm. regnmängd pr år. Till pä köpet faller denna mest på eftersommaren och hösten, medan våren och försommaren äro mycket torra. Denna fördelning af nederbörden är ingalunda den lämpligaste för växtligheten, som just pä föråret har sitt största vattenbehof. Då härtill kommer nästan ständig blåst och intensiv solstrålning, soin uttorkar den tunna jordskorpan, blir för arets stora regn fattigdom för den öländske landtbrukaren ett ärligen återkommande bekymmer.

Ölands ekonomiska utveckling under 1800-talet.

Betraktar man en öländsk bykarta, finner man. hur en medelstor gårds jordområde i allmänhet är fördeladt på 3—5 lotter, utom själfva tomtplatsen, där hus oeh ladugård äro uppförda. Ju större byn är, desto mer äro dessa lotter skilda åt, desto oformligare äro de, desto besvärligare oeh mer tidsödande att sköta. Går man ut på ägorna, ser man ofta dessa af stengärdesgärdarna omgifna lotter sträcka ut sig som smala rektanglar af en oerhörd längd, men blott något, tiotal plogfåror breda. En massa vägar, som leda till dessa splittrade åkermarker och äro nödvändiga för deras skötande, inkräkta starkt på den kultiverade jordarealen. Ofta nog ligga i större byar ägorna en halftimmes väg från boningshuset, oeh har man väl kommit fram, dröjer det ännu en god stund innan inan hunnit andra änden af lotten. Synnerligen typiskt, för Ölands båda kustbälten är, att ägorna i bredare eller smalare lotter sträcka sig från landborgarna ända ned till stranden, en sträcka som ofta uppgår till 3 km. För att välja ett enskildt fall, finnes sålunda i en af mellersta Olands socknar ett litet hemman på 30 this vidd, hvilket (det har dock jorden i ett stycke) sträcker sig från västra landborgsbranten i eu 1 :i mil läng kil ued till Kalmarsund, tills den slutligen med blott några meters bredd nar stranden. Äfven •un ägolotternas form på många ball är mer förnuftig, är dock det skildrade förhållandet lor öfrigt regel. Endast några mycket la byar samt de föga talrika ensamliggande gårdarna ha sina ägor i ett stycke. Hvilken tidsförlust och svårighet att bruka jorden rationellt, soui dessa splittrade jordlotter och otympliga ägofigurer medföra, kan icke uppskattas i pengar. De ha varit en hämsko på bela Olands kulturella utveckling, och sä länge de existera, äro de ett hinder för allt, intensivt jordbruk. Frågar man ägaren: »Finns det dä ingen bot för detta?» skakar han blott resigueradt pä hufvudet20 EMIßRATIÖNSUTKEDKINßEN. BILAGA VIII. BYGDBUNDKRSÖKNINGAR. Tilb. 7. Äktenskap*frekvensen.

Soeknar oeh härader. Giftermål, årl. p& 1,000 inb. Gifta kvinn., 15/45 är, på 1,000 inb.') 1891 (10. Böda...... 5-6 3-9 72 Högby..... 5-7 4(i 82 Källa...... 4'7 61 89 Persnäs . . . 7-2 5-0 96 Köra...... 5-6 Bl 96 Åkerbo härad 4-8 80 5-7 58 85 Egbv...... 4-a 6-8 Wi Gärdslösa . . 3 9 37 69 Bredsätra . . 4-9 4'8 72 l.änglöt..... 8-8 6-2 68 Runsten . . 48 41 66 Runstens härad 4 fi 4 a 7» Alböke ..... 51 6l 91 Köping..... 4» 4-H 73 Repplinge . . . 5-4 4-2 76 Högsrum ... 4-5 4 1 70 Slättbo härad 49 4 (i 7

och kanske invänder: »En gäng torde det gått att samla egorna; nu går det ej, ty nu blefve det för kostsamt.^

Bakom detta svar skymtar en skifteshistoria, som varit af den mest ingripande betydelse i Ölands ekonomiska lif och därför här i någon utsträckning måste beröras. Att de speciellt öländska jordförhållandena gåfvo detta skifte ©»skiftet — en för Sverige enastående karaktär, minskar ej det intresse som är fästadt vid detsamma.

Jordbrukets utveckling på ön hindrades ända fram till början af 1800-talet, af den ställning Öland hade som en kronan och regenten tillhörig jaktpark. Till ett hemman hörde blott inägor; all utmark var en väldig kronoallmänning, som sträckte sig öfver bela ön och omfattade skog, betesmark och alvar. I denna jaktpark funnos hjortar och vildsvin, som efter behag huserade äfven på böndernas tegar, enär djuren voro fridlysta samt höga böter och straff voro

') På 1.000 inb. af lulu folkmängden år 1900.

Glömminge . . 4'M 73

A Ipi tarm». . ö l 3'5 7!)

Torslanda .... 4-(i 6*2 76

Kosnio ... 4(i 4-r> 56

Mörbylånga . . . 4*9 4-8 tis

Vickleby .... 4t 17 '.11

Algutsriims härad 4 (i ti 75

Kastlösa..........4s 5 9 86

Södra Möckleby . 5'9 4 0 89

Smedby..........4'5 5'5 64

Ventlinge .... Sn 36 56

Ås.............4-5 3-7 1 7!)

fi räsgård .... 60 42 | 71

Segerstad .... K ii 5o | 70

Uräsgårds härad 5 I 4 5 78

Borgholms stad . 6 3 5 1 77

Öland..........5-2 4-« 78

Till jämförelse:

Kalmar län . . . 5-t 5'2 83

Hela riket. ... 63 5-9 88

Västeuropa . . . Th tli 1136. öland: ekonomisk utveckling under l800-talbt.

stipulerade för dem som vågade skjuta djuren. Bonden fick se på. huru de trampade ned eller bökade upp hans åkrar och förstörde skörden, utan möjlighet att skydda sin egendom. Vildsvinen, som på Fredrik T:s föranstaltande infördes till ön 1723, blefvo visserligen genom riksdagsbeslut vid århundradets midt dödsdömda, men de huserade ännu i slutet af 1700-talet i norra Ölands skogstrakter, till stor olägenhet för invånarna. Skogarna voro kronans, och bondens hemman var som sådant skoglöst, men ban hade rätt att skogsbetjäningen, som hade vården om skogarna, erhålla ut-syning af timmer och ved för sitt behof. Då emellertid formaliteterna

voro vidlyftiga och tidsödande samt äfven medförde kostnad, fann man snart på sättet att stjäla sitt nödvändiga förråd ur skogen och underkastade sig plikten härför. Dessa stölder försiggingo desto lättare, som skogarna voro svåra att öfvervaka, särskildt därför att en massa löst folk satt sig ned pä allmänningarna. Största skälet till omfattningen af den olofliga afverkningen synes dock ha varit, att skogvaktarne voro så dåligt aflönade, att de voro för sitt uppehälle hänvisade till böndernas välvilja och därför ej angäfvo dem för stöld. Skogvaktaren utsynade också nästan själfrådigt skogen samt gaf åt dem ban var bevågen så mycket dessa åstundade. Men härtill kom, att om också en angifvelse för oloflig åverkan skedde, voro böterna tör afverkningen sä ringa, att de utgjorde en bråkdel af värdet af den skog som nedhuggits. Om någon ersättning för det stulna blef aldrig tal. »Att stjäla ved blef alltid lönande, aldrig vådeligt. Hundratals personer blefvo väl härför vid tingen årligen pliktfällda. Men det ansågs aldrig som något straff, utan en god handel. Hvar och en kunde dä för godt köp erhålla sitt. vedbehof, och följaktligen hushållades icke heller därmed. Detta förhållande torde synas otroligt, men det instämmer ända med den strängaste, san ning.»1

Den skogsförödelse, som måste blifva följden häraf, började snart visa sig, desto mer som mycken skog åtgick till salpetersjuderier och kalkbränning, som då idkades särskildt pa norra Öland. Kedan vid K!00-talets slut höjdes enstaka rop, att skogsbrist började yppa sig i trakter där förut nägon skog funnits, såsom pä östra sidan af Oland; och vid 1700-talets midt hade redan den präktiga löfskog, som ett 50-tal år förut bredde sig mellan landborgen och Kalmarsund. från Kastlösa i söder till Borgholm i norr, en sträcka på I! mil, ansenligt decimerats och i söder belt och hållet nedhuggits. Skogarna pä midtlandet hade också mycket svårt härjats. Nägon ater-plantering eller vård af den växande skogen, som led af blåst och kreatursbete, skedde gifvetvis aldrig. 1793 och 1805 ars skogsord-

' lIuiHirkskominUterades fflralag till Bkoftsordning fflr Öland af den 16 dec. 1814. (Riksarkivet.)22 EMKlRATIONSüTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEONDERSÖKNISGAR.

Till». S. Folkmängden» fördelning efter civilstånd oeh ålder, ur 1000.

Socknar och Hela folkmängden. l)är a f v oro Af 1,000 ini» tillhörde åldern härader. Bnrn, 0 15 Sr. Ogifta män. Ogifta kvinnor. Gifta män o. kviimor. A ii kl o. änkor. 0/15 Sr. 1550 ur. 50. w är.

Böda......1 1,71)9 r><);> 214 231 625 134 295 411 294

HSgby..........2,284 758 247 268 8291 182 332 390 278

Källa..........902 289 119 113 ! 324 57 320 435 245

PcranäR ... 1.849 689 193 169! 697! 101 373 116 211

Föra............1.078 339 1211 1351 4201 64 311 ' 450 | 236

Åkerbo härad 7,822 2,580 893 916 2,895 1 538 33»> 414 256

Löt.............814 269 1 75 111 291) 60 830 124 216

Egby . 290 75 36 38 114; 27 259 424 317

Gärdslösa . . 1.273 377 145 159 478! 114 296 390 314

BredaStra 710 21.1 80 88 263 68 297 406 297

L&oglöt . . . . 499 I») 60 80 190 1 4'.) 240 1 421 339

Runsten..........1.006 | 274 130 130 391 91 272 111 317

Runstens härad 1,592 1.326 526 596 1.735 409 2S9 408 303

Alböke .... 660 190 66 87 258 ! 59 288 407 | 305

Köping . . 1.265 359 145 191 456 114 281 415 301

Repplnge . . . 917 2T0 115 121 311 80 316 394 290

nögsiuui .... 806 260 95 110 267 74 322 411 | 267

Slättbo härad 3,648 1,099 421 50» 1.292 827 301 497 292

Norra Möckleby . 1 888 808 85 96 808 91 343 361 296

Sandbv..........504 1311 65 58 195 4 7 276 117 307

GitrdbV . . 376 98 29 43 169 37 261 3*2 , 377

llulterstad. . . . 898 322 72 1081 320 76 85K 378 I 264

Steniga..........657 1.88 72 92 248 57 286 428 1 286

Möckleby härad 3,818 1.050 823 397 1,240 808 317 3*7 296

Glömminge . . . 901 251 87 127 345 91 278 381) 342

Algiitsrum. 889 259 106 107 336 81 291 398 311

Torslunda . . 1,333 387 134 182 488 142 291 386 323

Resmo 488 133 74 77 166 38 272 439 289

Mörbylånga 820 222 131 130 , 255 82 271 455 274

Vickleby .... 639 197 74 81 | 218 69|:KtS 126 266

Algutarom» härad 5,070 1.44!) OOIi 704 1,808 503 286 408 301»

Kastlösa. . . 961 322 92 184 331 82 335 410 255

Södra Möckleby . 1,485 604 173 145 478 85 407 404 189

Smedby . . 451 130 73 60 149 39 288 432 281)

Vcntllngc ... 52(1 112 76 88 178 36 273 410 287

As 519 171 55 80 172 38 385 412 253

Gräsgärd 681 201 96 98 232 54 295 432 273

Segerstad . . . 115 Kis l'.i 66 155 37 26" 118 292

Gräs gärda härad 5.032 1.6SI 614 671 1,685 371 :I3I 420 246

Borgholms stad . 928 231 108 215 267 105 250 450 i 800

Öland 30.408 9,41« 3,481 4.00S 10.932 2,561 310 41(1 2MI

TH| jämförelse:

Kalmar län . . . - • • • • r 819 441 I 240

Hela riket. ... • • • - 324 471 205

Vfigtenropa ... • • • • • • 331 501 168(i.

mo gar gjorde ingen förändring i skogsförödelsen; tvärtora intygas 1814, att densamma de senast förflutna tjugu ären varit i ett progressivt tilltagande.

För jordbrukets utveckling måste det gifvetvis vara synnerligt fördärfligt, att hemmanen voro beröfvade utmark af ofta odlingsbar beskaffenhet. Att bönderna kunde disponera den för bete var dock en fördel. Den alltjämt ökade befolkningen ledde emellertid till en klyfning af hemmanen, som gjorde sig kännbar i försämrad ekonomisk- ställning. Från statssynpunkt var förödandet af Ölands skogsmarker och det laglösa tillstånd, som rädde vid skogens skötsel, ingalunda tillfredsställande och föranledde till slut ett ingripande frän landshöfd ingeämbetets sida. Innan utmarkerna kommo de enskilda ägarne tillgodo, kunde emellertid ingen blomstring i

öns ekonomi inträda, oeh detta insågo ändtligen vederbörande.

Det intresse, som vid öfvergången till förra århundradet härskade för jordbrukets upphjälpande och som bland annat tog sig uttryck i enskifteslagarnas tillkomst, bar frukt äfven på Öland. Genom bref år 1812 och instruktion följande är blef en kommitté tillsatt med uppgift att på hr inmanen å Oland uppdela därvarande kronoallmänning. Följande år, 1814, utsträcktes 1812 års förordning om enskiftet i Malmöhus och Skaraborgs län att gälla äfven Öland. Bestyret med enskiftet lades i handen på den förutnämnde »utmarkskommitténs» ordförande, A. Adlersparre, och under hans energiska ledning drefs fördelningen af utmarkerna och skiftesverket med en intensitet, som lämnade föga öfrigt, att önska. Då utmarkskommitterade 1819 entledigades, var redan '/» af ön enskiftad,1 och ett tiotal år senare var enskiftet slutfördt för större delen af ön. Kronoallmän ningen skiftades sålunda mellan byalagen, hvarefter vid enskiftet utmarkerna delades mellan hemmanen, som fingo skatta, för hvar sin del. Endast vissa skogsmarker undantogos, hvilka kronan förbehöll sig för egen del.

Det var ett synnerligen betydelsefullt arbete, som föranledde en hastig uppblomstring under de närmaste decennierna. De onda verkningarna visade sig först längre fram. men då med en sådan styrka, att man är berättigad till omdömet, att, detta en skifte är det svåraste hindret för ett framtida sundt och ekonomiskt jordbruk pa ön.

De väsentligaste orsakerna till det stora verkets förfuskande voro af skilda slag. Man hade ännu ej samlat tillräcklig erfarenhet om, hur ett enskifte med förstånd skulle utföras. Arbetet synes ock ha d rif vits med nästan stor fart. Allra olyckligast torde dock den omständigheten ha inverkat, att landtmätarna, som i enlighet

1 Kommitténs slutbcrätteUe af (len '.'3 juli 1811».>4 EMIGRATIONSUTREDNINGEX. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINO AR. Tab. '•>. Antalet hemman oeh hemmansdelar med nedanstående mantal})

Härader. 1 mtl och däröfver. -»/i. — 'a. v*— -•/«. -74. —V». —*.i«. '.SM— Under '.W Summa. Åkerbo. .1750 .... tiä 99 85 2 51 1810. . . . 5 1 13 30 218 261 19 — — 577 1810 .... 6 2 7 26 225 322 61 71 — — 719 11865 .... •t 1 10 24 188 327 113 81! 2 — 755 i 1900 . . . , 4 1 13 22 159 310 18(1 260 87 8 1,050 Runsten. 1750 .... (|fi |J 5 142 4 17 5 — — — 299 1810 .... 12 2 25 41 351 178 6 1 — — 616 1840 .... 9 2 28 82 348 222 24 19 21 — 700 1865 .... 9 7 85 43 322 184 24 17 21 — 662 1900. . . . 11 3 50 46 •298 160 83 30 82 1 664 Slättbo. 1750 .... 85 26 69 13 50 5 — — — — 198 1810 ... 12 4 16 23 145 186 8 — — — 394 1840 .... 18 3 19 26 187 193 26 32 — — 449 1865 .... 18 5 22 27 141 160 81 36 2 — 437 1900 . . . 13 3 22 39 128 144 30 32 11 — 422 Möckleby. 1750 ... 71 48 52 6 16 1 — — — — 188 1810 .... 3 3 25 32 218 105 — — — — 386 1840 .... 8 1 14 83 232 116 9 — — — 406 1865 .... 3 1 17 37 214 131 13 1 — — 417 1900 .... 4 10 23 65 150 108 69 43 9 1 4X2 Alffufsrum. 1 1750 .... 78 45 65 3 50 6 — — — — 242 1810 .... 5 6 81 29 294 130 6 — — — 501 1840. .. . 6 6 35 25 294 168 8 — — — 541 1865 .... fi 7 45 3» 253 149 16 3 1 — 519 1900 .... 7 8 5fi 39 219 175 77 63 9 1 654 t iri:«gnrd. 175(1 ... 92 48 71 2 8 9 — — — 225 1810. . . . 8 4 58 57 187 115 2 — — 431 184(1 .... 15 5 62 62 181 103 6 — — 434 1865 .... 17 7 64 69 166 75 9 1 — — 408 1900 .... 18 8 69 67 136 67 11 14 1 — 891]lei» Öland. 1750. . . . 400 321 484 29 192 26 _ _ — _ 1.452 1810 ... 45 20 168 212 1.443 975 41 1 — — 2,900 1840 .... 51 19 160 208 1.417 1,124 131 122 21 — 3.251 1865 . . 52 28 193 239 1.284 1,026 206 144 26 — ». 198 1900 .... 57 33 233 278 1,090 964 406 442 149 11 3.003

'I Siffrorna lör år 1750 angifva antalet uf oklufna hemman, enligt jordoboken tör detta nr Siffrorna lür åren |MO, 1840, 1865 oeh 1900 angifva antalet ut hemmans-delar, enligt mantals- och taxerings längderna för dessa är Dessa senare si|fror angifva alltså hrmmansklyfninqrns utveckling vid enhvar af de fyra tidpunkterna, med reservation fflr de brister hvilka tlnnas 1 nyssnämnda l&ngiler. Ifrågavarande si|fror ftfver hemmansdclaruas antal kunna afvika från antalet u f brukningsdelar dels pä grund af sädann fall. dä delar af olika hemman (hcminansnummcr) brukas tillsammans i ott(i. ÖLAND. EKONOMISK UTVECKLING UNDER 1800-TALET.

med instruktionen från utmarkskoniinitterade förrättade skiftena, ej liade tillräcklig maktställning vis ä vis jordägarne. Öfverallt upprepades förhållandet, att dessa vägrade att låta sammanslå sina lotter till några enheter

och att utflytta från sina gårdar. Allmogen var i början, om ock med några undantag, emot skiftet; det intygas, »att hos bönderna i allmänhet men i synnerhet i södra mötet den önskan synes vara rådande att blifva bibehållna vid förfädrens bruk nin gssätt».2)

Det har förut framhållits, hur den öländska jorden är af mycket växlande värde. Under en tid, då man i långt mindre grad än nu förstod att upparbeta en dålig eller medelmåttig jord till en god, var det gifvet, att alla hemmansägare, så vidt möjligt var, sökte fä en bit af svartmylla, den fruktbara lera eller annan bättre jord, som för dem representerade den enda af verkligt värde. Ofta nog var det den högre, i närheten af landborgen belägna jorden som var clen bästa, då man ej ännu hade begrep)) om effektiv afdikning. Alla ville nå ned till sjöstranden, för fiskets, tångens och betets skull. Då dessutom jord af olika kvalitet synnerligt ofta inom sa väl östra som västra kustbältet ligger i strängar parallellt med kusten, låg det säkerligen nära till hands att låta lotterna sträcka sig ända från landborgen öfver alla de olikvärdiga markerna ned till stranden och därmed nä en enkel rättvisa. l'ä grund af det sedvanliga tre-dings- eller treskiftesbruket yrkade man från vissa häll bland allmogen, att åkerjorden skulle delas i tre skiften, så att ett kunde begagnas till höstsäd, ett annat till vårsäd och det tredje skiftet användas som trädesjord. Man genomdref också, som ofvan nämndt, dessa önskningar i praktiken. Endast ett eller annat byalag fick sina ägor samlade i ett. För de öfriga blef den väsentliga förändringen, att de storskiftade små tegarna hopslogos till något större och att hemmanen af utmarken erhöllo sina bestämda lotter. Men byarna lågo där de lågo och ligga där än i dag. Man fick 3, 4, ja ända upp till il—7 lotter i stället för de många man förut hade ägt, men ofta lågo de nu på ännu längre afstånd från gården än förut, då hein manets areal hade vidgats.

Då 1K27 års stadga införde laga skiftena, hade de allra flesta nf Ölands byar undergått enskiftet. En del byar skiftades dock

bruk. dels pit grund af sådana fall, il;i liera brukare sitta pa ett af samma ägare inno-hafdt kominan eller beinniausdel. Kall at' (len förra beskaffenheten föranleda, nit, brukningsdelarnas antal Idir mindre än hctnmnnsdolurnas: |nil uf den senare beskaffenheten föranleda alt hcniniansdclaruas antal blir mindre än brukningsdelarnas.

I tinarksknmmitténs skrifvelse rill K Mai:t 14 10 1815. (Landtmäterikomniis-Sioner 1748—1889 Ii A.i Hock synes enskiftet i sin fortgång ha blifvit mer populärt. V. landshöfdingen öfver Öland nämner i sin femärsberättelse 1822: »En -tor del Hf landet är rodan onskiftadt oeh är hågen därför sä allmän, att de här placerade landtmätare icke medhinner att nog skyndsamt verkställa hvad i detta afseende åstundas.» lian tillägger att enskiftestvisterua också voro talrika.20 EM TO K ATIONSüTREDNINO EN. BILAGA VIII. B YG D EUNDERSÖ K N ING A It.

Tal». 10. Hemman och hemmansdelar i vissa socknar, år 1900.

Socken. I mantal 0. däröfver. 3 4-1 'T 4 -V.. [-V»-—V4. VlO-—V«-] {+V»- —V4. VlO- —V«+} 1 M-—'/id. 1 250— Mindre än Vasa. Summa. Böda. . . . 1 6 3 38 70 51 57 18 1 245 Högbv . 2 - — 4 11 190 76 141 56 7 387 Torslunda . a 1 15 9 37 62 32 24 6 189 Högs rum . 4 t 1 8 14 26 3 3 — — 60 Kastlösa . . 3 3 35 16 28 2 1 — — 88 Ås..... 7 4 3 8 7 — — — — 31 Segerstad . . 1 — 4 8 25 — r> 4 _ 47 Hela Öland . 57 33 233 27S 1.090 964 406 442 ini 11 ».668

undor de följande årtiondena, men äfven där skedde fördelningen pä samma sätt sora under ensk ift.es verkets tid. Vid de hem månsk lyf-ningar, som försiggingo under 1800-talet, var det stående regel, att, alla ägolotterna, som tillhörde ett hemman, uppdelades, hvarigenom jorden splittrades i ännu mindre oeh ännu mera svårskötta delar, till på köpet som ägorna skiftades på längden, så att de antogo form af långa, smala remsor. Äfven befordrades sönderspl ittringen af. att oskiftade områden tillhörande ett byalag, som undantagils vid de stora skiftena, uppdelades pä de respektive hemmansägarne. Dessa splittringstendenser ha under senare tid motarbetats af de sundare principer, som börjat göra sig gällande vid skiften, hemmansklyfningar och afsöndringar. Den sammanslagning, som skett af hemmansdelar under emigrationsperioden från 1870-talet, har gjort det möjligt att erhålla mer ekonomiska och lämpliga ägofigurer, liksom också klyfningar och afsöndringar ofta resulterat i utflyttning och skapandet af enhetliga ägor.

För utflyttningarna har dock den alltjämt ökade skogsbristen, med åtföljande fördyrande af virke, varit ett stort hinder. De rigorösa bestämmelserna, att fastställda enskiften och laga skiften ej rubbas utan att alla delägarna äro ense därom, är ock en hufvud-grund till, att de öländska byarna allt, fortfarande ligga mod splittrade jordlotter och hopgyttrade gärdar.

Med alla sina brister utgör dock enskiftet, men i synnerhet ut-markernas delning, en verklig epok i Olands ekonomiska historia. En oerhörd areal af utmark, af delvis utmärkt beskaffenhet, ökade hemmanens storlek. Vidsträckta nyodlingar ökade utkomstmöjligheterna, folkmängden sköt i växten, och ett starkt uppsving i näringslifvet inträdde. I norra mötet, där dessa uppdelade utmärker voro af bättre beskaffenhet än i södra, hvarest de till väsentlig del bestodo afalvar. vanns at den privata äganderätten ej mindre än 50,000 tid i rundt tal. Särskildt betydelsefullt blef kommitténs åtgörande för uppodling(i.

och utdikning af ett flertal af norra Ölands mossar. Dessa undantogos först för kronans räkning, men upplätos sedan ät enskilda mot skatt läggning. Härigenom börjadēs ett utdikningsföretag, som förvandlade omkring 7,000 tid vattensjuka mossar och sidländ mark till odlingsbart område. Landshöfdingeberättelserna under 1820-och 1830-talen vittna <>m den allmänt stigande välmagan. Potatisodlingen, som vid denna tid starkt ökades, framhålles också som skäl lur befolkningens hastiga tillväxt, då den underlättade äktenskaps ingående. Medan Ölands åkerareal år 1805 uppges till 11,800 luir. anslås den trettiofem år senare till nästan jämnt dubbla; folkmängden, som 1810 var 23,116, hade år 1830 stigit till 28,549 och således ökats med öfver 20 0 o; produktionen hade på samma tid stigit kanske med 40 à 50 " o.1

Såväl genom hemmansklyfningar som genom jordafsöndringar, hvi Ika senare särskildt efter lagaskiftesstadgan af 1827 ägde rum i stort antal, befrämjades odlingen och folkökningen.

I denna öns allmänna uppblomstring, som i stort sedt kunde sägas räcka ända till 18110, finnas dock några skuggsidor, som allt, som ären gingo framträdde allt skarpare. Hemmansklyfningarna hade i vissa fall gått för långt; de restriktioner, som lagen satt för att förhindra allt för sma hemmansdelars uppkomst, hade visat sig overksamma. Ar 1842 funnos sålunda, enligt, hvad öns dåvarande riksdagsman upplyste, på Öland nära femhundra hemmansdélar, hvilkas ränta understeg tvåhundrafemtio riksdaler banko hvardera, och icke 1 to af äboarna pä dem voro besutna bönder.5 Ännu så länge hade denna hemmansklyfning dock ej blifvit nägon verkligt allvarsam fara, såsom också framhålles i ungefär samtidiga uttalanden.

Af vida skadligare art voro den massa afsöndringar, som skett på vissa af kronan en gång ägda skogsmarker. Som förut nämndes, undantogs vid delningen af utmarkerna en del skog för kronans behof. Det var, utom den ännu befintliga 1 löda kronopark, några mindre skogar pä mellersta delen, nämligen Köpings tall, Ramsättra, Sorby och Lindby tallar (i Köpings och Gärdslösa socknar), Rälla tall (i Högsrums socken) och strandskogen (i Glömminge och Alguts-rnms socknar), i allt en areal af något öfver 2,00(1 tid. Deras läge skulle ha gjort dem under tillbörlig vard till behöfliga och goda furnisörer af öns ved- och timmerbehof, men troligtvis med den erfarenhet för ögonen, som vunnits af kronans föregående, skötsel af de öländska skogarna beslöt riksdagen 1*21 att afhända dessa smärre skogar till enskilda. Verkställigheten af detta beslut skedde

1 Prosten tlddenhergs reservation till K. bfhdcs i Kalmar län utlåtande af 22 aug. 183li n,o hemmansklyfning oeh jordafsötidring (R. A.) »amt K lifhdes lier. 1837 11

- Riksdagsman P. Janssons yttrande till protokollet vid det sammanträde, som under lamlshöfdingens ordförandeskap hölls den II fehr. 1842 i Kalmar af kommitterade, som hade att afge af K. Muj:t lnfordradt yttrande öfver villkoren Tör jordafsömlring oeh hemmansklyfning inom läiict. (11. A.

på sä siltt, att den flerstädes vackra skogen för lågt pris såldes bort till köpare, som knappast hade fått fastebrefvet pa sina lotter — omkring 50 tid och däröfver förr än de sålde skogen. Et.t fullkomligt afverkningsraseri begynte,

oeh inom några år låg en stor del af området kalhugget. Samtidigt hade af de första köparne till medellösa personer frän fasta landet och frän ön försålts smärre lotter på 4 tid och däröfver för ringa pris af den mark, som nu, dä skogen var nedhuggen, hade sä godt som intet värde, dä den bestod af mager sand och mo. De ärliga utskylderna, som skulle utgå för skogslotterna, kunde ej betalas; och slutresultatet blef, att pä den forna skogsmarken små kolonier växt upp af till största delen utfattiga personer, som föllo fattigvården inom de respektive socknarna till last. 1 stället för en väl vårdad skog hade man fått fattighjon.

Sådant skildrades förhållandet redan 18401, och de följande årtiondena förändrades ej den ekonomiska ställningen. De fattiges rikedom, barnen, fyllde stugorna. Det blef ett öfverflöd på armar, som ej kunde fä tjänst hos bönderna. Inkomsten från det magra, illa skötta jordbruket hjälpte man upp med fiske; en stor del slog sig pä sjömanslifvet, andra företogo sin regelbundna resa till fastlandets städer för att söka arbete på sommaren oeh vände ater på vintern samt lågo då i ide, men barnen trängdes allt fortfarande i stugorna. Strandskogen och Hälla tall blefvo en enda stor fattigbarack, och när emigrationen på allvar börjar, höra dessa områden till dem som först, träffades af densamma och snabbast affol kades.

Medan pa detta sätt de nämnda gamla skogarna till större, (lelen härjades och blefvo hemvist för »inhyses», som nätt och jämt eller icke alls kunde skaffa sig uppehälle, fortsattes skötlingen äfven på de utmärker, hvilka vid delningen hade tillfallit hemmanen. Sedan man afverkat skogen, kändes skatten man skulle erlägga för utmarken för tung, och man lyckades pä 1840-talet utverka at.t all utmark, som kunde användas endast till bete, blef fri frän skatt.

Ett liknande förödelsens öde var nära att öfvergå äfven Böda kronoskog. Skoglösa hemman i norra Ölands socknar, till och med Bred-sätra och Köping i söder, ägde där att erhålla vedbrand och byggnadstimmer t.ill ett pris, som blott, svarade till af verkliga värdet. Parken, en skogsareal pä omkring 10,000 tid, spelade således en oerhördt viktig roll för norra Ölands ekonomi. Men i en nästan imponerande skala fortsattes här de stölder, som härjade öns skogar i allmänhet före utmarksfördelningen. Klänningen hade i arf fått föreställningen att kronans skogar voro till för at.t bestjälas. De olofliga afverk-ningarna stego ända till hälften af skogens beräknade afkastning. Vintern 1840- 41 nedhöggos och bortfördes sålunda af allmogen 89,000

1 IV Janssons ofvannämnda varande. K. Fifhdes i Kalmar län femärsbcrättelso för ären 1887 41. T. Engström, Öland, s. 62.(i. ÖLAND. EKONOMISK UTVECKLING UNDER 1800-TALET. 29

Tub. 11. Utdebitering pr fyrk samt relativa antalet, fattighjon år 1905.'

Kommuner. [-Utdebitering.-] {+Utde- bitering.+} Öre. [-Fattighjon,-] {+Fattig- hjon,+} % Böda . . 105 4*9 Högbv....... 144 3*6 Källa . 149 59 Persnäs . . . 148 3*3 Köra 98 33 Löt . 106 3*9 Egby........ 109 7*7 Gärdslösa...... 90 2*1 U red sätra...... 96 6*1 Långlöt .... 70 5« Runsten . . 25 33 Alböke...... 93 4*5 Köping....... 72 4*1 Repplingo 93 5-2 Högsrum...... 113 3*9 Norra Möckleby 38 3*1 Sandby .... 43 3 B

kub.-fi>t(!), och 1,216 gånger(!) blefvo öländningar under de fem åren 1837—41 tilltalade för oloflig skogsaverkan. Då skogen därjämte vansköttes, hotades den med total förstöring. Först från midten af 1800-talet inträdde härutinnan en förändring; sedan dess har pågått ett, intensivt arbete med att utdika parker, binda dynerna och plantera skog.

En för bonden ogynnsam ekonomisk ställning som följd af dessa skogshärjningar förmärktes ej, sä länge han kunde öka hemmanets afkastning genom årliga nyodlingar. Det är gifvet, att den stora ökning af åkerarealen, som ofvan påpekats, skulle medföra en betydligt stegrad produktion. Då, i ännu högre grad än nu, lefde Öland på sin sädesexport, som i slutet af 1850-talet anslås till minst 100,000, kanske 150,000 tunnor.2 Man erhöll goda skördar, och spannmålsprisen stego under 1850-talet. Det ekonomiska tillståndet bland bönderna skildras såsom tillfredställande. Lyxen var i stigande, och man lade ned betydande belopp i uppförande af bättre bostadslägenheter etc. Folkmängden ökades allt fortfarande i rätt stark progression.

Alen i viss mån börja redan i senare delen af 1850-talet visa sig tecken till att blomstringstiden närmade sig slutet. 1 nyodlingarna visade sig en afmattning, dä den lättast uppbrukade jorden redan var lagd under åker.

Sädesproduktionen hade ökats pä ladu -

1 Utdebiteringen afser i mantal satt jord. Antalet, fattighjon är beräknadt i % af hela folkmängden.

8 K. bfhrles fcmårshoriittolso 1856—60.

Gårdbv.............34 1 4 8

llulte rstad.........68 8-1

Sten&sa.............53 4*s

Glömminge.........51 3*8

Algutsrum...........40 6*4

Torslunda...........60 6*5

Resmo.............48 2" I

Mörbylånga.........69 5 c.

Vickleby...........57 j 3"

Kastlösa.............67 6 5

Södra Möeklcby ... 5*0

Smedby 49 3*6

Ventliugc...........81 4*0

Ås.................65 6*3

Gräsgård...........33 2*3

Segerstad...........40 2*230 EMIORATIONSüTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDBØITDBRSÖKNIXGAR.

gårdens bekostnad, gödningsämnena minskades i förhållande till arealen, och däraf följde sämre skördar.1 Tredingsbmket (träda, höstsäd, vårsäd) var det allmänna, och jordens skötsel undergick ej väsentlig förbättring. Om öns jordbruk gällde fortfarande landshöf-dingeämbetets uttalande från 1847: Ingen del af länet är mera passande för eller i större behof af växelbruk än denna, med sin mot. hötillgången oformligt stora åkervidd. Likväl linnes ordentligt cirkulationsbruk ej infördt på flere ställen än Ottenby och några få hemman tillhörande ståndspersoner. Största hindret för införande häraf anses ligga icke blott i detta skogfattiga lands svårigheter att frånhägna enskilda ägor, hvilka gemenligen ligga utan särskildt stängsel, gemensam för hela byalag, fastän de blifvit skiftade, utan ock i den annars fyndige ölänningens motvilja mot det. nya — särdeles mot begagnandet af andra växter pä sin åker än säd, af hvilken ban, så vidt inkomsterna för häst- och boskapshandeln ej äro tillräckliga, skaffar sig de lifvets förnödenheter, som ej äro att tillgå på hemmanet — — —i.

*

De tre första åren på 1860-talet voro goda skördeår med höga spannmålspris, men med 1861 inträda dåliga tider, som göra sig kännbara äfven pa Öland och inleda en stagnationsperiod i folkmängdstillväxten, hvilken varar tills med 1880-talet den hastiga affolkning inträder, som alltjämt fortfar. En stor penningknapphet rådde i riket med anledning af oroliga politiska förhållanden i utlandet. Till detta år hade hypotcksföreningarna bisprungit länets jordbrukare med amorteringslån, men därefter utsinar denna källa. Samtidigt frigafs räntan för korta penninglån utan inteckning, hvilket pä, en del jordbrukares ekonomiska ställning hade en menlig inverkan, da många mot inteckning i jordbruksfastigheter beviljade lån blefvo uppsagda för att. med större räntevinst utlånas till handlande oeh industriidkare, och svårigheterna blefvo större för erhållande af nya inteckningslån mot låg ränta.8 Priset på spannmålen nedgick 1*64 t.ill föga mer än 3 t af det normala under föregående är. Sä kommo de svaga skördarna 1H(>(> och 18l>7, den senare till pä. köpet inbärgad under ogynnsamma omständigheter. 1868 ars missväxt. som drabbade stora delar af vart land, var pä Öland af synnerligt svårartad karaktär. Missväxten

omfattade allt: säd. rotfrukter, hö och foderväxter. Af Ölands 33 socknar fingo 24 under vintern 1868—69 upptaga nödhjälpslån på öfver 73,000 rdr.

I »et var i synnerhet den lösa arbetarebefolkningen, som råkade i trångmål. Ar 1865 hade Öland nått en folkmängd af nära 38,000 personer, och särskildt frän 1840-talet synes den väsentliga ökningen

1 K. bitides fciu&rsber 1856—60.

* K. bflidcs feni&rebrr 1861—65(i.

1'aJ». 12. Utvandrare från Runstens härads socknar åren 1881/85 och 1903/07, efter yrke och familjeställmiig.

Yrke ni. in. Löt. Egbv. [-Gärdslösa Brcd-sätra.-] {+Gärds- lösa Brcd- sätra.+} Långlöt. Runsten. 81/85. |08/07. 81 85. 03 1)7. 8i/80.|0»y07, Kl Si. 03/07. 81/65. OS'07. 81 80. 03, 07.

ha fallit på den icke jordägande befolkningen. Förut har skildrats, hur ett jordbruksproletariat uppväxte i de skogsmarker på mellersta Oland, som kronan afhände sig. Vid skiftesförrättningarna undan-togos för byarnas behof (till grustag och ändamål af skilda slag) allmänningar. Äfven en stor del af den utskiftade alvarsmarken blef aldrig inhägnad. Särskildt på förstnämnda allmänningar slog en alltmer växande arbetarebefolkning sig ner, hvilken gick bönderna tillhanda vid dagsverken oeh ibland sysslade med ett yrke. Många voro sjömän. Andra togo sina regelbundna färder till Stockholm eller Norrland och sökte där arbete samt återvände till vintern. >Baekstusittarne hade sin stuga ofta med endast lertram-padt golf; en halmbädd utan lakan var ej sällan det väsentligaste möblemanget, och på långt håll kunde man känna hur fattignmns-odören trängde ut ur stugudörren, då densamma något kort ögon-

') Arbetare, drängar, vuxna söner till yrkesidkare oeh arbetare — ') Tjänstflickor »amt vuxna döttrar till arbetare och yrkesidkare.

Hemmansägare .... 2 I I — — 4 — 1— 3 —

Hemmansägaresöner . . 1 6 3 3 22 3 20 2 f) 9 7

Hcmmansägaredöttrar . T ti 2 3 1 11 1 10 2 7 8 14

Yrkesidkare, män . . 2 3 1 8 9 6 1 — 8 1 4 3

^ rkesblkare, kvinnor . 1 — 1 1 3

Arbetare m. 11.') 4 7 8 6 32 2:'. 12 > 6 i) 23 27

Tjinstllickor m. 11.8) . . 9 8 3 i 2 21 10 4 6 9 6 18 14

Hnstrnr och änkor . 2 1 1-11 63 3 3 1 1 2

Gossar under femton är 2 — — — 1146 111— 6

Flickor under femton är — — 10 3 3 — — 3 1

Öfrig».........— — — | — — 1—1 _ — — — I 1

Mankön [Öl 17 I 18 I 11 52 60 22) 87 17 I 16 » 43

Kvinnkön 12 15 6 5 43 31 11 1.1 11 15 .11_35_

Tillsammans 23 | 32 19 16 95 91 33 46 31 31 70 78

Fiir hein Runstens härad ut tjjorde alltså utvandringen:

Yrke m. m. 1881 85. 1903 07.

Hemmansägare ... 6 6

llemnmnsägareaöner 18 63

Hcrumansägarcdöttrar. 15 51

Yrkesidkare, män . . 25 15

Yrkesidkare, kvinnor . 1 ä

Arbetare') 85 77

TjänBtfiickor') ... 64 46

Hustrur oeh änkor . . 21 13

Gossar under femton àr 20 12

Flickor mider femton år 16 4

Öfriga...............— 2

Mankön 154 174

Kvinnkön 117 120

Tillsammans 271 29432 emigrationsutredningen. bilaga vnr. uyodeundersökningar.

bJick ställdes öppen. Några höns och gäss hade de dock; det då mera gifvande fisket ökade också näringsmöjligheterna.» Relativt goda arbetsförtjänster pä 1850-talet hade möjligen bidragit till barnskarans ökande.

Alltnog, när nödåren kommo, sågo sig bönderna nödgade att minska sitt tjänstefolk, arbetslönerna föllo, ocb de flesta lefnadsför-nödenheter stego i pris spannmålen till nära dubbelt emot det vanliga.' Nödåret 1868 69 lefver ännu i lifligt minne hos många af de äldre. Tiggare ströko i massa omkring och begärde mat och arbete, men bönderna hade det själfva svårt, måste taga skuld och bida bättre tider. Med 1866 inleddes den första stora emigrationsperioden i vart land,2 sa äfven pa Öland. Af ölänningarna, som växt upp vid sjön och i stora massor voro sjömän, hade inånga dessförinnan varit i Amerika på kortare visiter. Nu reser man för att söka sin bärgning därute. Men det sker i !) fall af 10 medelbart, man tar hyra och seglar ut för att vid framkomsten afmönstra. Blott en och annan jordbrukare har jag träffat, som under denna tid uppgifvit sig hafva rest som emigrant.

Den ekonomiska ställningen i förra hälften af 1870-talet skildras dock af landshöfdingeberättelsen3 i rätt ljusa färger. Inom Ölands jordbruk, som dittills ej alls synes ha rönt nägon inverkan af den utveckling som fastlandets undergått, börja några tecken visa sig till lif, äfven om i stort sedt jordbruket drifves på samma sätt som förut. Man börjar öppna ögonen för dikningens betydelse, pä västkusten förekommer pä enstaka ställen redan nu insåning, och säden rensas bättre än förut samt betalas därför högre. Det var spridda ansatser. Men man ser också att det lefves ur hand i mun. Inhämtade muntliga upplysningar om denna tid framhålla detsamma med skärpa. Det behöfde blott komma dåliga tider för att, ställningens svaghet skulle blottas. Trots att prisen på spaunmålen under 1870-talets senare del voro rätt goda, ökades ständigt, bondens skulder. Äfven om egendomarnas värde steg genom de rätt beaktansvärda nyodlingar och afdikningar, som under detta decennium företogos i skilda delar af ön, växte skulderna mångenstädes ägarne öfver hufvudet och utsökningarna ökades betydligt.

Till denna försämrade ekonomiska ställning äro bönderna delvis själfva skulden. Man behöfver kanske ej lägga för stor vikt pä de officiella berättelserna öfver allmogens stigande »lyx» oeh »vällef-nad . Men de gamles berättelser stämma öfverens med dem däri, att stora summor lades ned på improduktiva ändamål. Bostäderna —

1 K. bfhilns femärebor. lMfit!—70,

- Angående emigrationen i nil mänhet hänvisas till G. .Sundbärg. Emigrationen 1—11 (Föreningen Heimdals skriftserie SvenBk Politik).

' K lifhdes feinirsher. 1871—75(i.

i allmänhet, allt för stort tilltagna utöfver det nödvändiga behofvet nybyggdes, vagnar oeh seldon anskaffades

från fastlandet etc. Med kärf humor talade också en öländsk gästgifvare vid denna tid "in -hyj)oteks\ agnarna». Ii andthandeln, som började florera under 1870-talet, hade äfven sin lilla del i den ökade skuldsättningen. Undantagen, hvilka tyngde hårdt på de flesta gårdarna, särskildt i södra mötet, voro en ekonomisk kräfta.

För den icke jordägande befolkningen skildras förhållandena nå-got ljusare. Särskildt under 1870-talet rådde ett uppsving i sjöfarten, som gaf många öiänningar bärgning såväl i inrikes som utrikes fart. Sjofartm intog (jämte de regelbundna fastlands-resorna) ännu under detta decennium den ställning i Ölands ekonomiska lif som Amerika sedan eröfrade den gaf utsiktsmöjligheter och bröd åt de många, som landet ej kunde föda. Många foro världen rundt som sjömän, och en del förtjänade pengar, som användes vid hemkomsten till att skaffa eget jordbruk.

Ett synnerligen viktigt led i Ölands ekonomiska lif såväl under föregående årtionde som särskildt under 1870- och 1880-talen, och som ännu i våra. dagar ej är utan sin betydelse, var den förut antydda regelbundna strömningen af arbetsfolk (äfven kvinnor) från alla delar af Öland till fastlandsstäderna, särskildt Stockholm, till järnvägsbyggen och kolonisationsarbeten i Norrland. Hvarje vår gick denna människoström från ön, hvarje höst vände den tillbaka. Hvarje vinter åt man upp i sysslolöshet hvad som förtjänats pä sommaren. Hegel bundet som ett urverk växlar arbetet, borta med vinteridet hemma, ty där hemma finnes ej något arbete vintertiden hvarken skogsarbete eller industri endast slagtröskningen i ladorna, och man är för öfrigt van att anse vintern som fritid. Det var sålunda en betydande del af öns befolkning, som redan under denna tid hade sitt egentliga uppehälle utom Öland: de voro periodiska utvandrare. När dc nedgående konjukturerna började stänga arbetstillfällena på fastlandet oeh sjöfarten hunnit öfver sin blomstringstid på 1870-talet, då blir Amerika från och med 1880-talet, och i allt högre grad lor Ii varje år, målet för alla, som af nöd, äfventyrslust eller andra orsaker ej knnna eller vilja stanna hemma. Dc periodiska utvandrarne, sjömännen och arbetssökandena på fastlandet, aftaga så småningom i antal, emigranternas skara växer: emigrations- och affolkningsperi-oden har på allvar börjat.

*

Den kom med 1880-talets jordbrukskris. Att Öland skulle träffas svårt af densamma var på förhand gifvet. Jordbruket var helt och hållet bascradt pä sädesodling. Lefvande djur voro sa godt som de enda produkter ladugården lämnade. Ej et.t mejeri fanns på ön töre 1885. Skulderna på gårdarna voro redan stora, och nyodlingar

slukade pengar äfven i början på 1880-talet. Spannmålspriserna sjönko. Ar 1*85 var Ölandsrågen nere i kr. 1-40 kub.-foten, eller jämt hälften mot 1881 års markegångspenning; 1887 stod den i 7 kronor tunnan. Det blef den förtviflade ekonomiska kampen för den öländska bonden. Här fanns ej, som så ofta pä fastlandet, skogen som ilen nödställdes sista resnrs; ingen möjlighet fanns att genom biförtjänster af nämnvärdt slag hjälpa upp ställningen. Endast pä norra delen af ön spelade stenindustrien någon roll till upphjälpande af situationen. Hurudan ställningen var vid 1880-talets midt i norra mötet framgår bland annat af K:s Bef.-hafvandes ingalunda svartmålande femårsberättelse 1881—8.5. »Befolkningens ekonomiska ställning var i början af perioden tillfredsställande,1 men blef därefter allt mer och mer försämrad, i samma män som saluprisen sjönko å de olika slag af spannmål, som äro denna orts hufvudsakliga afsätt ningsartiklar, hvilket prisfall slutligen gätt ända därhän, att den erhållna betalningen efter afdrag för produktionskostnaden lämnat för säljaren ett ringa öfverskott, otillräckligt att utöfver hvad till skatter och lefnadskost-n ad er erfordras, gälda ränta och kapitalavbetalning a de skulder, hvarmed de flesta jordbrukare äro belastade. De nya län, som därför alltjämt behöfvas, kunna numera sällan erhållas inom orten, utan måste sökas i bankinrättningarna mot hög ränta, hvilken, uär likvid vid förfallotiden uteblifver, ytterligare höjes, så att, när dryg lagsöknings-kostnad jämväl tillkommer, mången gäldenär med siria tillgångar bringas i svår förlägenhet. Skuldsättningssystemet, som redan nått en betänklig utbredning, hotar att bli ännu mera allmänt och fördärfligt, om icke hemmansinnehafvarne genom goda skördar och höga spannmålspris komma i tillfälle att minska redan befintlig ocb undvika ny skuld. Da under allt detta dagsverksprisen föga nedgått, men kostnaderna för lifsuppehället minskats, har den arbetande klassen icke lidit nöd.»

I södra mötet var situationen ungefär densamma, äfven om bonden där hade starkare ekonomisk rvgg. Redan nu kännes där bristen pa arbetskrafter vid grödans inbärgning ocb jordbrukets skötsel i allmänhet, på grund af den lösa arbetarbefolkningens som-marresor till fastlandet. Allt värre och värre blir situationen, den ena hemmansägaren efter den andra lämnar sin gård på arrende, i hustruns vard eller borgenärers händer; arbetare med hustru och barn köpa biljetter för sina sista slantar eller få låna sig ut — den öländska emigrationen når sin största omfattning. Med tullskyddet 1888 följer högre spannmålspris och något bättre förhållande lör jordbruket; under 1890-talet bättras den ekonomiska ställningen betydligt och kan nu anses som god. Men emigrationen fortfar oafbruten, visserligen något minskad i förhållande till den

1 Sisoni fornt framli&IItte var detta kW till fullo fllrhftllandct.väldiga uttolkningen i slutet på 1880-talet, men med en jämnhet och mäktighet, som tyder på andra djupt liggande, orsaker än rent ekonomiska.

Den hastiga skiss, som ofvan gjorts af vissa sidor i Olands ekonomiska utveckling under 1880-talet, skall i det följande fullständigas och bättre belysas vid skildringen af öns nuvarande näringslif. Det blir där tillfälle att särskildt ingå pä utvecklingen under den egentliga emigrationsperioden, eller de senaste 30 ären, och päpeka en del detaljer, som i denna orienterande öfversikt måste förbigås.

Emigration och befolkningsrörelse.

Yttre konturer.

Förut har framhållits, bur Öland uppvisade en snabb folkmängdstillväxt till och med 1860-talets midt, så att folkmängden vid 1865 års slut. uppgick till 37,681 personer (se Tabell 1). En stagnationsperiod inträdde därefter, delvis beroende pä tillfälliga orsaker, såsom de svåra nödåren i 1860-talets senare del, men till väsentlig del beroende på andra af mera varaktig karaktär. Vid denna tid trädde sålunda ön något ur sin gamla isolering. 1 slutet af 60-talet revolterades trafiken öfver Kalmar sund i ett slag: de gamla färjebåtarna, som några år därförinnan mist sin privilegierade ställning att ensamma ombesörja trafiken med Kalmar, ersattes med ängbåtar. I 'et, allmänna uppsvinget i fastlandets näringslif och de samtidigt pågående stora järnvägsbyggena, inom Kalmar län som i det öfriga Sverige, gåfvo rikliga arbetstillfällen, hvilka ledde ej blott till den förut nämnda periodiska tillströmningen af ölänningar utan också till utflyttning. Men äfven emigrationen, den direkta utvandringen till främmande länder, växer i slutet af 70-talet, ehuru den allt fortfarande har mycket blygsamma dimensioner. I allt torde utvandringen från Öland för åren 1866—80 ej öfverstigit 1,000 personer.

Ar 1880 hade Öland endast några hundra invånare mer än 1805. eller 38,000 personer i rundt tal. Därefter har folkmängden regelbundet och med stark fart minskats. År 1885 är den nära 1,000 personer mindre. 1890, efter de svåra utvandringsåren 1887 och 1888, blott 33,800, tio år därefter 30,400 och hade ytterligare sjunkit till 28,650 vid 1907 ars slut. Då var öns folkmängd densamma som i början pä l«30-talet. På mindre än trettio är hade den minskats med en fjärdedel.

Denna minskning är ej enbart att skrifva på emigrationens konto; äfven en stark utvandring till det öfriga Sverige under 1880 och väldiga uttolkningen i slutet på 1880-talet, men med en jämnhet och mäktighet, som tyder på andra djupt liggande, orsaker än rent ekonomiska.

Den hastiga skiss, som ofvan gjorts af vissa sidor i Olands ekonomiska utveckling under 1880-talet, skall i det följande fullständigas och bättre belysas vid skildringen af öns nuvarande näringslif. Det blir där tillfälle att särskildt ingå pä utvecklingen under den egentliga emigrationsperioden, eller de senaste 30 ären, och påpeka en del detaljer, som i denna orienterande öfversikt måste förbigås.

Emigration och befolkningsrörelse.

Yttre konturer.

Förut har framhållits, bur Öland uppvisade en snabb folkmängdstillväxt till och med 1860-talets midt, så att folkmängden vid 1865 års slut. uppgick till 37,681 personer (se Tabell 1). En stagnationsperiod inträdde därefter, delvis beroende pä tillfälliga orsaker, såsom de svåra nödåren i 1860-talets senare del, men till väsentlig del beroende på andra af mera varaktig karaktär. Vid denna tid trädde sålunda ön något ur sin gamla isolering. 1 slutet af 60-talet revolterades trafiken öfver Kalmar sund i ett slag: de gamla färjebåtarna, som några år därförinnan mist sin privilegierade ställning att ensamma ombesörja trafiken med Kalmar, ersattes med ängbåtar. I 'et, allmänna uppsvinget i fastlandets näringslif och de samtidigt pågående stora järnvägsbyggena, inom Kalmar län som i det öfriga Sverige, gåfvo rikliga arbetstillfällen, hvilka ledde ej blott till den förut nämnda periodiska tillströmningen af ölänningar utan också till utflyttning. Men äfven emigrationen, den direkta utvandringen till främmande länder, växer i slutet af 70-talet, ehuru den allt fortfarande har mycket blygsamma dimensioner. I allt torde utvandringen från Öland för åren 1866—80 ej öfverstigit 1,000 personer.

Ar 1880 hade Öland endast några hundra invånare mer än 1805. eller 38,000 personer i rundt tal. Därefter har folkmängden regelbundet och med stark fart minskats. År 1885 är den nära 1,000 personer mindre. 1890, efter de svåra utvandringsåren 1887 och 1888, blott 33,800, tio år därefter 30,400 och hade ytterligare sjunkit till 28,650 vid 1907 ars slut. Då var öns folkmängd densamma som i början pä l«30-talet. På mindre än trettio är hade den minskats med en fjärdedel.

Denna minskning är ej enbart att skrifva på emigrationens konto; äfven en stark utvandring till det öfriga Sverige under 1880 och36 EMIGRATIONS l.'TRKI)NINGEN". ll[I,AGA Vllf. B VG D EUN II KRSÖK NING A1!.

1890-talen har sin anpart uti densamma. Men emigrationen bär dock den allra väsentligaste skulden härför.

Enligt de officiella siffrorna ba 12,029 män ocb kvinnor emigrerat under tidsskedet 1881-1907, men denna siffra måste ökas med antalet af dem som på omvägar praktiserat sig till Amerika utan flyttningsbetyg. Hhuru detta senare är ett undantag, förekommer dock en hel del fall, da värnpliktig person via Köpenhamn, där han ej längre står under svensk lag, ger sig öfver till Amerika. Efter ungefärlig uppskattning finnas för närvarande på Öland IAO kyrkoskrifna personer, om hvilka man med säkerhet vet eller förmodar, att de befinna sig i Amerika sedan år tillbaka.

Såsom ytterligare framgår af Tabell 2 har emigrationen från ön, som nådde sina högsta sif|ror i slutet af 1880-talet, under de följande decennierna visat något lägre tal. Men i stället för att aftaga successivt, som man kunde förmoda skulle bli en följd af den decimerade folkmängden och de bättrade ekonomiska förhållandena på ön, visar tvärtom emigrationen under de sista sju åren en ökning jämförd med foregående linårsperiod. Detta ogynnsamma förhållande träder ännu mer i ögonen, då samtidigt immigranternas antal visar en om ock obetydlig minskning för 1900-talet, i årligt medeltal räknadt. Den årliga absoluta förlusten till Amerika och utlandet, som under tidsskedet 1881—90 utgjorde 426 personer och följande decennium var 277, har därigenom under detta århundrade stigit till Öfver 300 personer. (Se Tabellerna 2 och 3.)

Emigrationen är ohämmad: i förhållande Ull den minskade folkmängden väller din mycket kraftigare än under 1890-talet. Visser ligen torile den ringa utvandring, som ägt rum under 190.x |Vän ÖJand, något mildra detta omdöme, men ä andra sidan har man att under 1909 motse en högst liflig emigration. Här gå många och vänta på. våren för att då sätta i verket de planer, som sällsynt tryckta tider i Amerika skjutit fram ett år.*

Numer sker denna emigration så godt som uteslutande till Amerika. Af de 132 personer, som under de tio senaste ären utvandrat från Norra Möckleby socken, har endast rn haft annat mål för resan; af de 294, som ären 1901 1907 emigrerat frän Runstens härad, blott trå. Längre tillbaka i tiden utgjorde Amerika ej det enda målet för

färden. Någon liten roll spelade dä äfven Australien oeh England, men

* Tidningen Barometern för den 17 mara 1909 innehöll följande notis, som bekräftar det sngda: »Amerikafebern har äter börjat grassera pit norra Öland. Krän de tvä nordligaste socknarna anträdde förliden lördag ej mindre än 21 personer sin rcHii till Amerika Denna ut vand rares k ii ra kommer under den närmaste tiden att efterföljas af andra.

Det kan kanske förtjäna tilläggas, att denna skura unga män oeh kvinnor stod under ledning af ett par återvändande svensk-amerikaner. När färden gick fram efter de öländska landsvnirarna ned till Färjcntndens hamn, skedde den under »HiawathftS» toner, under skämt och glam. Den efterlängtade resan hade ju blifvit verklighet.

framför allt, I > an mark och i någon mån Tyskland* — dels på grund af det större antalet sjömän, som ingalunda alltid sökte sig till Amerika, dels emedan arbetare och tjänstflickor togo plats i de båda sistnämnda grannländerna. Så hade t. ex. 10 % af utvandrarne från liunstens härad under åren 1 K* 1—85 icke Amerika som mål. Af emigranter från Glömminge och Algutsrums socknar under 1870-talet sökte sig öfver fjärdedelen till europeiska länder och Australien. Under 1890-talet utgjorde dylika emigranter 2 de 98 procenten styrde kosan till Amerika.

Emigrationen har träffat öns olika delar tämligen jämnt. De skiljaktigheter, som äro anmärkningsvärda, skola framhållas sedan. Dock bör anmärkas, att östkusten under 1880-talet led mest af densamma, men att utvandringen numer är lifligast från norra Öland och därifrån är starkare än den någonsin varit.

Immigranternas antal har för tidsskedet 1881 1907 utgjort 2,88<i, eller icke V* af de utvandrades. Alltsedan 1890-talet har proportionen mellan återinvandrare och utvandrare varit någorlunda konstant, eller 1 : ;i. Mot en öländing som återkommer, stanna således två för alltid borta.

I förhållande till emigrationen har under det nämnda tidsskedet öländingens öfverflyttning till fasta landet varit mindre betydande, ehuru i och för sig ganska anmärkningsvärd, liksom också fastlands-bor i synnerhet på sista tiden i icke obetydligt antal flyttat in till ön. I detta folkntbyte drog emellertid Öland det kortaste strået under perioden 1881 1900, dä fastlandet fick mottaga nära 3,800 personer flere än det aflämnade till ön (se Tabell 3).

Häri har ett märkligt omslag inträffat under 1900-talet, sä att Öland har att anteckna en liten vinst på några och 30 personer af denna inrikes omflyttning. Denna ställer sig för de olika decennierna på följande sätt:

Åren 188]-1890.............._ 2 019

• 1891-1900 ....— 1,748

» 1901—1907 ....+ 36

Det lifligaste folkhytet. med fastlandet har, som på förband kunde förmodas, västkusten visat. En massa skåningar finnas i de bördigaste socknarna i sydväst, smålänningar och blekingar utgöra hufvudmassan af arbetarestan i men vid Degerhamn; smålänningar träffas som jordbrukare, drängar och arbetare litet hvarstans pä ön. När ölän-ningen flyttat till fastlandet, har han nästan undantagslöst sökt sig till städerna, ett karaktäristiskt förhållande, hvars orsaker senare skola beröras.

Den sammanlagda förlusten af folkbytet med det Öfriga Sverige och med utlandet framgår af Tabell 4. Vi se af densamma, huru Oland allt ifrån 1840-talet bar att uppvisa liera utflyttade än inflyt-

tade, oeh att ntflyttningsöfverskottet. växer med hvarje årtionde, tills det När sin kulmen med l88U-talet.

Till och med 1870-talet liar utflyttningen till det öfriga Sverige den största andelen i denna förlust af öländsk arbetskraft, men därefter blir emigrationen den väsentliga faktorn härtill oeh är numer den enda orsaken lill Ölands affolkning. Att denna folkminskning alltjämt fortgår oerhördt snabbt, trots att den inrikes omflyttningen

ej längre är till öns nackdel, beror emellertid också på de föddas minskade antal, den ökade dödligheten och i följd däraf en allt lägre naturlig folkökning. Emigrationens medelbara verkningar framträda härutinnan pa ett särskildt slående sätt. Medan under perioden 1881—90 de föddas antal öfversteg de dödas med 205 årligen och under det följande decenniet med lif, sjunker födelseöfverskottet under den sista perioden 1901 07 ned till 45 pr år på en befolkning af 29,000 personer! Det relativa öfverskottstalet är nu blott l-5 promille årligen, ett enastående lågt tal för en svensk provins. Födelse-, döds- och öfverskottstalen hafva utgjort i årliga medeltal pa tusen innebyggare (jämför ock Tabell 5):

Födelsetal. Dödstal Öfverskottet»),

Åren 1881—1890 .....23*5 17-<i 56

* 1891—1900 .....2-2-0 L8-f. 3-4

» 1901—1907 ..... 20-5 190 1-5

Födelsetalen äro mycket lägre, dödsfallsprocenten beaktansvärdt högre och nativitetsöfvers kottet är numer blott t at' det normala i Sverige, det lägsta öfrcrttioftotal ett svenskt landskap np/irisnv. Runstens och Algutsruins härader visade den sistnämnda perioden fler dödsfall än födelser (Tab. (i). I sexton af Ölands kommuner öfvervägde dödsfallen under 1907.

Af hela Ölands födelseöfverskott de senaste sju åren faller öfver hälften på två socknar, Persnäs och Södra Möckleby, de enda pä ön som ha någon betydligare industri att uppvisa, och där emigrationen ej haft samma våldsamma kraft inom industriarbetarnes led som bland de jordbrnksidkando klasserna.

Det ringa antalet födelser är den naturliga följden af det ringa antalet ingångna äktenskap, hvilket återigen har sin grund i att den yngre giftasvuxna befolkningen i sä hög grad decimerats af emigrationen. Giftermålstalet sjunker äfven det och utgjorde 1891—IPOO blott 4*64 pr är och tusen inv., mot 5"22 under föregående tioårs period. (Se Tabell 7.)

Den låga äktenskapsfrekvensen bland allmogen beror emellertid ej helt och hållet pä emigrationens förminskande af den giftasvuxna befolkningen. Det bör i förbigående påpekas, att anmärkningsvärdt mycket förmöget ogift folk finnes i några af Olands socknar. I lefsaknas ej heller anledning att misstänka, att det ingifte, som existerar i en del socknar, haft sitt inflytande på den låga födelsesiffran.

Den stora affolkning ön undergått är desto kännbarare, som den trätiat de arbetsdugligaste åldersklasserna. Barn, gubbar och gummor utgöra ett oproportionerligt stort antal, och endast '-/» af öns befolkning utgöras af män oeh kvinnor i åldern 15—50 är (Tabell 8). Ej underligt att bristen på arbetskrafter är stor!

Ölands samhällsklasser och näringslif.

Ölänningens karaktär och lynne.

För den som tror djupt på naturens inverkan på människan, hennes lynne och andliga odling, skulle säkert den öländska befolkningen vara ett tacksamt studiefält. Det är som om det folk, som plöjer och odlar Ölands jord. fatt en god portion af oryslnst och rörlighet från hafvet rundt om och de ständigt blåsande vindarna. Öfverallt. i Sverige skall man få leta för att tinna lifligheten, det sorglöst glada humöret sä sätta prägel på folklynnet som just här. Det är ölänningens kanske mest sympatiska drag. Hans sinne för humor är nppodladt; ban är snarfyndig, har ofta lätt att uttrycka sig, och hans humor är icke utan en viss udd.

Hans självständighet har sin grund i månghundraårigt umgänge ined likar — ingen har stått öfver honom, ty herremän och herrgårdar ha varit tunnsådda pa Öland. Det har alltid varit ett land af bönder. Med denna självständighet är ej så liten misstänksamhet förenad; hans kritik öfver sina sockenbor kan ofta vara skarp nog, och synvidden sträcker sig allt tör ofta blott öfver byalagen. Vill en by anlägga ett mejeri, är den andra emot det; vill någon duktig bonde sätta sig i spetsen för ett kooperativt företag af hvad slag som helst, är självkänslan allt

som oftast framme hos en annan, och det nya företaget har cn säker motståndare. Liksom den öländske bonden förr ville hvar och en ha sin väderkvarn, sä att han själf kunde mala sin säd utan sammnnhlandning med grannens, så vill ban helst sköta sig själf och sin gård äfven nu, utan att bekymra sig om näringens framåtskridande i allmänhet. Det är en självständighetens aivigsida. som öländingarna allmänt klaga öfver och ha ögonen öppna lör — men först pa allra sista tiden börjat motarbeta. Tyvärr har denna misstänksamhet och oförmåga till sammanslutning firat, sina största triumfer, då det gällt rent öländska företag. Man har ej sä lä gånger lagt ned betydande kapital i iårtygsbolag och företag, drifna af fastlänningar — nästan lika ofta med följande förlust; när det gällt öländska företag, ha de mötts af misstroende och väldiga uttolkningen i slutet på 1880-talet, men med en jämnhet och mäktighet, som tyder på andra djupt liggande, orsaker än rent ekonomiska.

Den hastiga skiss, som ofvan gjorts af vissa sidor i Olands ekonomiska utveckling under 1880-talet, skall i det följande fullständigas och bättre belysas vid skildringen af öns nuvarande näringslif. Det blir där tillfälle att särskildt ingå pä utvecklingen under den egentliga emigrationsperioden, eller de senaste 30 ären, och påpeka en del detaljer, som i denna orienterande öfversikt måste förbigås.

Emigration och befolkningsrörelse.

Yttre konturer.

Förut har framhållits, bur Öland uppvisade en snabb folkmängdstillväxt till och med 1860-talets midt, så att folkmängden vid 1865 års slut. uppgick till 37,681 personer (se Tabell 1). En stagnationsperiod inträdde därefter, delvis beroende pä tillfälliga orsaker, såsom de svåra nödåren i 1860-talets senare del, men till väsentlig del beroende på andra af mera varaktig karaktär. Vid denna tid trädde sålunda ön något ur sin gamla isolering. 1 slutet af 60-talet revolterades trafiken öfver Kalmar sund i ett slag: de gamla färjebåtarna, som några år därförinnan mist sin privilegierade ställning att ensamma ombesörja trafiken med Kalmar, ersattes med ängbåtar. I 'et, allmänna uppsvinget i fastlandets näringslif och de samtidigt pågående stora järnvägsbyggena, inom Kalmar län som i det öfriga Sverige, gåfvo rikliga arbetstillfällen, hvilka ledde ej blott till den förut nämnda periodiska tillströmningen af öländingar utan också till utflyttning. Men äfven emigrationen, den direkta utvandringen till främmande länder, växer i slutet af 70-talet, ehuru den allt fortfarande har mycket blygsamma dimensioner. I allt torde utvandringen från Öland för åren 1866—80 ej öfverstigit 1,000 personer.

Ar 1880 hade Öland endast några hundra invånare mer än 1805. eller 38,000 personer i rundt tal. Därefter har folkmängden regelbundet och med stark fart minskats. År 1885 är den nära 1,000 personer mindre. 1890, efter de svåra utvandringsåren 1887 och 1888, blott 33,800, tio år därefter 30,400 och hade ytterligare sjunkit till 28,650 vid 1907 ars slut. Då var öns folkmängd densamma som i början pä l«30-talet. På mindre än trettio är hade den minskats med en fjärdedel.

Denna minskning är ej enbart att skrifva på emigrationens konto; äfven en stark utvandring till det öfriga Sverige under 1880 och36 EMIGRATIONS l.'TRKI)NINGEN". ll[I,AGA Vllf. B VG D EUN II KRSÖK NING A1!.

1890-talen har sin anpart uti densamma. Men emigrationen bär dock den allra väsentligaste skulden härför.

Enligt de officiella siffrorna ba 12,029 män ocb kvinnor emigrerat under tidsskedet 1881-1907, men denna siffra måste ökas med antalet af dem som på omvägar praktiserat sig till Amerika utan flyttningsbetyg. Hhuru detta senare är ett undantag, förekommer dock en hel del fall, da värnpliktig person via Köpenhamn, där han ej längre står under svensk lag, ger sig öfver till Amerika. Efter ungefärlig uppskattning finnas för närvarande på Öland IAO kyrkoskrifna personer, om hvilka man med säkerhet vet eller förmodar, att de befinna sig i Amerika sedan år tillbaka.

Såsom ytterligare framgår af Tabell 2 har emigrationen från ön, som nådde sina högsta sif|ror i slutet af 1880-

talet, under de följande decennierna visat något lägre tal. Men i stället för att aftaga successivt, som man kunde förmoda skulle bli en följd af den decimerade folkmängden och de bättrade ekonomiska förhållandena på ön, visar tvärtom emigrationen under de sista sju åren en ökning jämförd med foregående linårsperiod. Detta ogynnsamma förhållande träder ännu mer i ögonen, då samtidigt immigranternas antal visar en om ock obetydlig minskning för 1900-talet, i årligt medeltal räknadt. Den årliga absoluta förlusten till Amerika och utlandet, som under tidsskedet 1881—90 utgjorde 426 personer och följande decennium var 277, har därigenom under detta århundrade stigit till Öfver 300 personer. (Se Tabellerna 2 och 3.)

Emigrationen är ohämmad: i förhållande Ull den minskade folkmängden väller din mycket kraftigare än under 1890-talet. Visser ligen torile den ringa utvandring, som ägt rum under 190.x |Vän ÖJand, något mildra detta omdöme, men ä andra sidan har man att under 1909 motse en högst liflig emigration. Här gå många och vänta på. våren för att då sätta i verket de planer, som sällsynt tryckta tider i Amerika skjutit fram ett år.*

Numer sker denna emigration så godt som uteslutande till Amerika. Af de 132 personer, som under de tio senaste ären utvandrat från Norra Möckleby socken, har endast rn haft annat mål för resan; af de 294, som ären 1901 1907 emigrerat frän Runstens härad, blott trå. Längre tillbaka i tiden utgjorde Amerika ej det enda målet för färden. Någon liten roll spelade dä äfven Australien oeh England, men

* Tidningen Barometern för den 17 mara 1909 innehöll följande notis, som bekräftar det sngda: »Amerikafebern har äter börjat grassera pit norra Öland. Krän de tvä nordligaste socknarna anträdde förliden lördag ej mindre än 21 personer sin rcHii till Amerika Denna ut vand rares k ii ra kommer under den närmaste tiden att efterföljas af andra.

Det kan kanske förtjäna tilläggas, att denna skura unga män oeh kvinnor stod under ledning af ett par återvändande svensk-amerikaner. När färden gick fram efter de öländska landsvnirarna ned till Färjcntndens hamn, skedde den under »HiawathftS» toner, under skämt och glam. Den efterlängtade resan hade ju blifvit verklighet.

framför allt, I > an mark och i någon mån Tyskland* — dels på grund af det större antalet sjömän, som ingalunda alltid sökte sig till Amerika, dels emedan arbetare och tjänstflickor togo plats i de båda sistnämnda grannländerna. Så hade t. ex. 10 % af utvandrarne från liunstens härad under åren 1 K* 1—85 icke Amerika som mål. Af emigranter från Glömminge och Algutsrums socknar under 1870-talet sökte sig öfver fjärdedelen till europeiska länder och Australien. Under 1890-talet utgjorde dylika emigranter 2 de 98 procenten styrde kosan till Amerika.

Emigrationen har träffat öns olika delar tämligen jämnt. De skiljaktigheter, som äro anmärkningsvärda, skola framhållas sedan. Dock bör anmärkas, att östkusten under 1880-talet led mest af densamma, men att utvandringen numer är lifligast från norra Öland och därifrån är starkare än den någonsin varit.

Immigranternas antal har för tidsskedet 1881 1907 utgjort 2,88<i, eller icke V* af de utvandrades. Alltsedan 1890-talet har proportionen mellan återinvandrare och utvandrare varit någorlunda konstant, eller 1 : ;i. Mot en ölänning som återkommer, stanna således två för alltid borta.

I förhållande till emigrationen har under det nämnda tidsskedet ölänningens öfverflyttning till fasta landet varit mindre betydande, ehuru i och för sig ganska anmärkningsvärd, liksom också fastlands-bor i synnerhet på sista tiden i icke obetydligt antal flyttat in till ön. I detta folkntbyte drog emellertid Öland det kortaste strået under perioden 1881 1900, dä fastlandet fick mottaga nära 3,800 personer flere än det aflämnade till ön (se Tabell 3).

Häri har ett märkligt omslag inträffat under 1900-talet, sä att Öland har att anteckna en liten vinst på några och 30 personer af denna inrikes omflyttning. Denna ställer sig för de olika decennierna på följande sätt:

Åren 188]-1890.............._ 2 019

• 1891-1900 ....— 1,748

» 1901—1907 ....+ 36

Det lifligaste folkhytet. med fastlandet har, som på förband kunde förmodas, västkusten visat. En massa skåningar finnas i de bördigaste socknarna i sydväst, smålänningar och blekingar utgöra hufvudmassan af arbetarestan i men vid Degerhamn; smålänningar träffas som jordbrukare, drängar och arbetare litet hvarstans pä ön. När ölän-ningen flyttat till fastlandet, har han nästan undantagslöst sökt sig till städerna, ett karaktäristiskt förhållande, hvars orsaker senare skola beröras.

Den sammanlagda förlusten af folkbytet med det Öfriga Sverige och med utlandet framgår af Tabell 4. Vi se af densamma, huru Oland allt ifrån 1840-talet bar att uppvisa liera utflyttade än inflyt-38

tade, oeh att ntflyttningsöfverskottet. växer med hvarje årtionde, tills det när sin kulmen med l88U-talet.

Till och med 1870-talet liar utflyttningen till det öfriga Sverige den största andelen i denna förlust af öländsk arbetskraft, men därefter blir emigrationen den väsentliga faktorn härtill oeh är numer den enda orsaken lill Ölands affolkning. Att denna folkminskning alltjämt fortgår oerhördt snabbt, trots att den inrikes omflyttningen ej längre är till öns nackdel, beror emellertid också på de föddas minskade antal, den ökade dödligheten och i följd däraf en allt lägre naturlig folkökning. Emigrationens medelbara verkningar framträda härutinnan pa ett särskildt slående sätt. Medan under perioden 1881—90 de föddas antal öfversteg de dödas med 205 ärligen och under det följande decenniet med lif, sjunker födelseöfverskottet under den sista perioden 1901 07 ned till 45 pr år på en befolkning af 29,000 personer! Det relativa öfverskottstalet är nu blott l-5 promille årligen, ett enastående lågt tal för en svensk provins. Födelse-, döds- och öfverskottstalen hafva utgjort i årliga medeltal pa tusen innebyggare (jämför ock Tabell 5):

Födelsetal. Dödstal Öfverskottet»),

Åren 1881—1890 .....23*5 17-<i 56

* 1891—1900 .....2-2-0 L8-f. 3-4

» 1901—1907 ..... 20-5 190 1-5

Födelsetalen äro mycket lägre, dödsfallsprocenten beaktansvärdt högre och nativitetsöfvers kottet är numer blott t at' det normala i Sverige, det lägsta öfrcrttioftotal ett svenskt landskap np/irisnv. Runstens och Algutsruins härader visade den sistnämnda perioden fler dödsfall än födelser (Tab. (i). I sexton af Ölands kommuner öfvervägde dödsfallen under 1907.

Af hela Ölands födelseöfverskott de senaste sju åren faller öfver hälften på två socknar, Persnäs och Södra Möckleby, de enda pä ön som ha någon betydligare industri att uppvisa, och där emigrationen ej haft samma våldsamma kraft inom industriarbetarnes led som bland de jordbrnksidkando klasserna.

Det ringa antalet födelser är den naturliga följden af det ringa antalet ingångna äktenskap, hvilket återigen har sin grund i att den yngre giftasvuxna befolkningen i sä hög grad decimerats af emigrationen. Giftermålstalet sjunker äfven det och utgjorde 1891—IPOO blott 4*64 pr är och tusen inv., mot 5"22 under föregående tioårs period. (Se Tabell 7.)

Den låga äktenskapsfrekvensen bland allmogen beror emellertid ej helt och hållet pä emigrationens förminskande af den giftasvuxna befolkningen. Det bör i förbigående påpekas, att anmärkningsvärdt mycket förmöget ogift folk finnes i några af Olands socknar. I lefsaknas ej heller anledning att misstänka, att det ingifte, som existerar i en del socknar, haft sitt inflytande på den låga födelsesiffran.

Den stora affolkning ön undergått är desto kännbarare, som den trätiat de arbetsdugligaste åldersklasserna. Barn, gubbar och gummor utgöra ett oproportionerligt stort antal, och endast '-/» af öns befolkning utgöras af män oeh kvinnor i åldern 15—50 är (Tabell 8). Ej underligt att bristen på arbetskrafter är stor!

Ölands samhällsklasser och näringslif.

Ölänningens karaktär och lynne.

För den som tror djupt pä naturens inverkan på människan, hennes lynne och andliga odling, skulle säkert den öländska befolkningen vara ett tacksamt studiefält. Det är som om det folk, som plöjer och odlar Ölands jord. fatt en god portion af oryslnst och rörlighet från hafvet rundt om och de ständigt blåsande vindarna. Öfverallt. i Sverige skall man få leta för att tinna lifligheten, det sorglöst glada humöret sä sätta prägel pä folklynnet som just här. Det är ölänningens kanske mest sympatiska drag. Hans sinne för humor är nppodladt; ban är snarfyndig, har ofta lätt att uttrycka sig, och hans humor är icke utan en viss udd.

Hans självständighet har sin grund i mänghundraårigt umgänge ined likar — ingen har stått öfver honom, ty herremän och herrgårdar ha varit tunnsådda pa Öland. Det har alltid varit ett land af bönder. Med denna självständighet är ej så liten misstänksamhet förenad; hans kritik öfver sina sockenbor kan ofta vara skarp nog, och synvidden sträcker sig allt tör ofta blott öfver byalagen. Vill en by anlägga ett mejeri, är den andra emot det; vill någon duktig bonde sätta sig i spetsen för ett kooperativt företag af hvad slag som helst, är självkänslan allt som oftast framme hos en annan, och det nya företaget har cn säker motståndare. Liksom den öländske bonden förr ville hvar och en ha sin väderkvarn, sä att han själf kunde mala sin säd utan sammnnhlandning med grannens, så vill ban helst sköta sig själf och sin gård äfven nu, utan att bekymra sig om näringens framåtskridande i allmänhet. Det är en självständighetens aivigsida. som ölänningarna allmänt klaga öfver och ha ögonen öppna lör — men först pa allra sista tiden börjat motarbeta. Tyvärr har denna misstänksamhet och oförmåga till sammanslutning firat, sina största triumfer, då det gällt rent öländska företag. Man har ej sä lä gånger lagt ned betydande kapital i iårtygsbolag och företag, drifna af fastlänningar — nästan lika ofta med följande förlust; när det gällt öländska företag, ha de mötts af misstroende och saknas ej heller anledning att misstänka, att det ingifte, som existerar i en del socknar, haft sitt inflytande på den låga födelsesiffran.

Den stora affolkning ön undergått är desto kännbarare, som den trätiat de arbetsdugligaste åldersklasserna. Barn, gubbar och gummor utgöra ett oproportionerligt stort antal, och endast '-/» af öns befolkning utgöras af män oeh kvinnor i åldern 15—50 är (Tabell 8). Ej underligt att bristen på arbetskrafter är stor!

Ölands samhällsklasser och näringslif.

Ölänningens karaktär och lynne.

För den som tror djupt pä naturens inverkan på människan, hennes lynne och andliga odling, skulle säkert den öländska befolkningen vara ett tacksamt studiefält. Det är som om det folk, som plöjer och odlar Ölands jord. fatt en god portion af oryslnst och rörlighet från hafvet rundt om och de ständigt blåsande vindarna. Öfverallt. i Sverige skall man få leta för att tinna lifligheten, det sorglöst glada humöret sä sätta prägel pä folklynnet som just här. Det är ölänningens kanske mest sympatiska drag. Hans sinne för humor är nppodladt; ban är snarfyndig, har ofta lätt att uttrycka sig, och hans humor är icke utan en viss udd.

Hans självständighet har sin grund i mänghundraårigt umgänge ined likar — ingen har stått öfver honom, ty herremän och herrgårdar ha varit tunnsådda pa Öland. Det har alltid varit ett land af bönder. Med denna självständighet är ej så liten misstänksamhet förenad; hans kritik öfver sina sockenbor kan ofta vara skarp nog, och synvidden sträcker sig allt tör ofta blott öfver byalagen. Vill en by anlägga ett mejeri, är den andra emot det; vill någon duktig bonde sätta sig i spetsen för ett kooperativt företag af hvad slag som helst, är självkänslan allt som oftast framme hos en annan, och det nya företaget har cn säker motståndare. Liksom den öländske bonden förr ville hvar och en ha sin väderkvarn, sä att han själf kunde mala sin säd utan sammnnhlandning med grannens, så vill ban helst sköta sig själf och sin gård äfven nu, utan att bekymra sig om näringens framåtskridande i allmänhet. Det är en självständighetens aivigsida. som ölänningarna allmänt klaga öfver och ha ögonen öppna lör — men först pa allra sista tiden börjat motarbeta. Tyvärr har denna misstänksamhet och oförmåga till sammanslutning firat, sina största triumfer, då det gällt rent öländska företag. Man har ej sä lä

gånger lagt ned betydande kapital i iårtygsbolag och företag, drifna af fastlänningar — nästan lika ofta med följande förlust; när det gällt öländska företag, ha de mötts af misstroende och

strandat eller måst pressas fram, såsom Ölands järnvägsfråga senast.

För gydölänningens föreställningssätt slutar Öland vid Borgholm, för nordölänningens är landet söder om Färjestaden sagan om den fruktbara Mörbylångadalen. Men samme man har kanske farit världen rundt, och Amerika är så innerligt väl kändt. Ölänningen har blifvit vidsynt utom i fråga om sin egen ö. Inbördes misstroende och bristen pä sammanhållningsförmåga ha ej blott verkat hämmande pa näringslifvet, framför allt jordbruksnäringen. De ha också kommit ölänningen att i högre grad än nödigt exploateras af fastlandets närmast liggande städer och gjort honom beroende, för afsättningen af hans produkter och i kommunikationshänseende, pä ett sätt som ej varit lyckligt för ön.

Ölänningen älskar sitt land. Han älskar dess kala vidder och är stolt öfver dess stora sädesproduktion. Men han är också, som öbon i allmänhet, konservativ och har ej märkt, hur långt han i utvecklingen kommit efter fastlandet. Han tycker i de Hosta fall, att det är bra som det är hemma. Den lilla fläck, där han är född, den by som han växt upp i, är ofta för honom kontentan at fosterlandet, och det är underligt rörande att se, hur män, som arbetat och sträfvat ute i stora världen, vänta och vänta med att, köpa gårdar för sina hopsparade pengar, till dess de kunna göra det i sin lilla by eller åtminstone socken. Han älskar byn mest, socknen och Öland därnäst; Sverige i allmänhet är blott till hälften fosterlandet.

Det ligger mer än en half sanning i hvad som en gäng yttrades till mig: »Ölänningen betraktar Öland som Sverige och Kalmar som kontinenten. Därför blir Sverige s;i litet och utkomstmöjligheterna sä små.»

Fantasi äger ölänningen. Det har förvånat mig mer än en gäng, hur gamla män i ord kunnat teckna framtidsbilder, som de trott pä för stunden, med en fantasi som jag afundats, och en naiv optimism, som åldern ej tycks ha mattat. Han är lätt hänförd, hvilket står i samband med lifligheten i lynnet; och med den har följt oroslusten. Sjöman har han varit i alla tider, nu dock mindre .'in förr, men mun skönjer sjömansblodet. Hur ofta får man ej höra, när man kommit i samtal med en äldre ölänning, hur ban for ut i unga dar blott för att se sig om i världen. Hur ofta hör man ej den yngre uppge, att han emigrerade p;i några ar, endast drifven af samum längtan. Eller hur är det ej ännu? Ännu fara många ölänningar som sjömän i utrikes fart världen rundt, och oroslusten är en af emigrationens starka driffjädrar. Och huru mänga ölänningar äro icke periodiska sjömän? När islossningen skett i Kalmar sund och några segel i slutet af april eller början af maj komma in till Degerhamn, da börjar det bli oro biand de ölänningar, som finnas bland den

stora personalen vid cementbruket, da blir längtan för stark föl-vikingablodet. En efter en troppa de in pa kontoret oeh begära en drygt tilltagen löneförhöjning, som naturligtvis blir afslagen, och gladeligt far man till Hälsingborg och tar hyra för sommaren eller följer med en af de kolangare eller seglare, soin unlöpa sundets hamnar oeh behöfva folk. Så mister fabriken regelbundet upp till ett tjog arbetare hvarje vår, som på hösten söka sig dit in igen, för att nästa ar ge vika för samma obetvingliga längtan ut. Del nämnda är ett enskildt fall, som har sina motsvarigheter på andra delar af ön, och det är ej mer än ett fjärdedels sekel sedan sjömansyrket hade en massa idkare från hvarje soeken på ön. Ölänningens glada lynne och be-kymmerslöshet har gjort, att han tagit sjömanslifvet lätt, liksom han också emigrerat med den trygga sorglöshet, som gjort färden öfver Atlanten jämnställd med resan till Stockholm, som förr i högre grad än nu gaf brödet — ocb omväxlingen i det dagliga släpet. När man någon gäng mött en öländsk emigrant, som ger sig ut utan att kunna ett ord af språket och utan att mottagas af släktingar — hvilket rätt sällan händer— med endast lyckan och sina armars kraft att lita till, har man blott fatt intrycket af absolut lugn och glad förtröstan pa en lycklig utgång.

Med sitt oroliga temperament är ölänningen ieke någon ihärdig arbetare. Han älskar omväxling i arbetet. Han kan visserligen hugga i för ett ögonblick, men omdömena om hans arbetsprestationer under någon längre tid äro i

allmänhet ej smickrande, i synnerhet som ölänningen som närmaste konkurrenter har att jämföras med ett så ihärdigt folk som smålänningar och blekingar, hvilka mycket användas som drängar och arbetare pa ön. Ölänningen duger bäst på däck», klänningen har ej begrepp om intensivt arbete under längre tid» och dylika omdömen ha fällts af fastlandsbor och ölän-ningar, som sett sig om i världen. Gifvetvis är denna regel långt ifrån undantagslös, och den gäller för öfrigt endast om ölänningen hemma. 1 Amerika har han visat, att han kan arbeta och detta hårdt. Man får ej heller förundra sig öfver att liuna en relativt lag arbetsintensitet på en isolerad ö, där kampen för tillvaron, taek vare jordens relativa bördighet, aldrig varit skärpt till det yttersta, och där naturliga omständigheter (brist på skogskörslor och vidriga klimatförhållanden) vintertiden skapat sysslolöshet släktled igenom, lommaren är för bonden, särskildt under dessa tider af bristande arbetskraft, en mycket sträfsam tid. dä han sannerligen ej tår spara sig och unna sig hvila.

I hans mest flitiga arbete har man dock alltför ofta en förlamande faktor att räkna med, och det är bristen på arbetsglädje. Ölänningen, som älskar sitt land, tror ej på detsamma. Han tror i allmänhet ej, att arbetet i jorden på hans ii skall kunna bära rikafrukter; vinsterna från Amerikafärderna stå honom som tyngande jämförelser vid hans arbete hemma, som lämnar sä litet till öfvers. Så sker arbetet allt för ofta i missmod och veklagan, äfven när det drifves med tung energi; det är sä tungt att arbeta hemma.

Öländskt lynne och karaktärsläggning speglas äter i ölänningens arbete hemma på egen jord och hans kamp för brödet på andra sidan oceanen; som ett rödt inslag skönjer man folklynnet i den brokiga väfnad af skäl och orsaker, hvilka drifvit ölänningen bort från hemmet. I)e psykologiska faktorerna till utvandringen bli osedvanligt starka på ölänningens ö.

Jordens uppdelning. Hemman och lägenheter.

Oland är småböndernas och de medelstora jordbrukarnes land. Vid seklets början bestodo 3 r> af alla i mantal satta hemman af gårdar på 1 x till 1 s mantal, icke ','io voro 1 a mtl oeh däröfver samt resten mindre än 1,» mtl. Hemman af lika mantal växla ju rätt betydligt i storlek och värde allt efter jordens beskaffenhet. Om man i allmänhet räknar 25—10 tid öppen jord pa ' i mtl, och 15 20 tid omväxlande bättre och sämre jord i blandning pä '/«, samt öfriga hemmansdelar i proportion därefter, torde man dock fä en någorlunda riktig uppfattning af den öländska jordens långt gångna sönderstyckning. Utom dessa hemmansdelar af stundom mycket obetydlig storlek finnas emellertid en massa afsöndrade lägenheter och jordlotter pä mer eller mindre ofri grund af blott, några tunnlands vidd, oftast alldeles otillräckliga för sina ägares bärgning.

Hemmansklyfningen på ön försiggick i mycket stor skala under 1700-talets senare hälft, men afstannade under förra delen af 1800-taiet, trofs de stora nyodlingar som då skedde. Medan tle mantalssatta heinmansdelarna är 1810 utgjorde 2,!)05, voro de år 1865 ej mer äri 3,198. Hemmanens areal stegrades därför högst betydligt, och hvarje gård gaf föda at en stor massa människor. Ej minst pä grund af hemvändande emigranters inköp af mindre hemmanslotter har under senare tid en rätt stark ökning inträdt i de mantalssatta gärd urans antal, och utgjorde de ar 1900 i allt 3,663 på tillsammans 767 mtl. Öfver hemmansklvfningens gäng i de särskilda häraderna hänvisas till Tabell 9.

Dä hem manslotterna trots den stora folkminskning, som sedan 1865 ägt rum. högst väsentligt ökats i antal, har däraf följt att nu på hvarje hemman mättas ett långt mindre antal munnar än förr. En bel del äro rent affolkade genom att de sammanslagits med ott närbeläget, så att en bonde brukar flera hemmansdelar. Den forna ägaren och alla barnen äro i Amerika. Brukningsdelarnas antal är därför också betydligt — omkring 9 \ — mindre än heinmansdelarnas.

Utvecklingen under affolkningsperioden kar således a ena sidan fört till en sammanslagning af flera hemmansdelar under en ägare och därför en ökning af brukarens areal, ä andra sidan till en ytterligare klyfning af inånga hemman till småbruk, hvarjämte ett stort antal afsöndringar af lägenheter skett, särskildt i öns norra mot.

Äfven hemmansklvfning har skett i sin största omfattning på norra Oland, särskildt i Böda oeh Högby socknar, samt i vissa socknar på mellersta Öl and, såsom Glömminge, Algutsrum och Torslunda. Däremot uppvisar södra Öland, framför allt de bördiga socknarna efter Kalmarsund från och tned Vickleby söderut, relativt stora hemman, oeh tendensen gar där snarare till en minskning af hemmansdelarnas antal och sammanslagning af hemmansdelar. För att belysa det sagda hänvisar jag till Tabell 10. Böda och Högby socknar äro Ölands nordligaste. Den senare är den socken, där hemmansklyfningen gått längst på Öland. Torslunda på mellersta Ölands västkust uppvisar såväl större som mycket små hemmansdelar, medan i Högsrum, oeksa en af mellersta Ölands socknar, uppdelningen gått mindre långt. Kastlösa är en af sydvästra Ölands högt stående jordbrukssocknar, och As är Ölands sydligaste, bada med stora och medelstora hemman, Segerstad på sydöstkusten med något mindre.

Att Öland gör skäl för omdömet: de små jordbrukarnes land. framgår af jordbruksstatistiken. Endast 57 hemman, eller blott 1-fi 0 i», äro om I mtl eller daröfver. Egendomar pä öfver 150 tid äro fåtaliga. Högsta taxeringsvärdena år 1900 ägde de staten tillhöriga Böda kronopark (1,077,100 kr.), Ottenby (300,000), Borgholms kungsladugård (100,000) och Horns kungsladugård i Högby (75,000 kr.). Öfver 50,000 kronors taxeringsvärde ägde då endast Aibrunna m. fl. jord possessioner i Södra Möckleby, tillhöriga Ölands nva cementbolag, och Halltorp i Högsrum, hvarvid dock måste anmärkas, att taxeringsvärdet öfver bela ön är betydligt lägre än gårdarnas verkliga värde.

En klarare bild af den öländska jordbrukarens utkomstmöjligheter pä den ägovidd han odlar, än hvad tabellerna kunna gifva, får man, om inan i detalj granskar de berörda förhållandena inom skilda delar af Oland. Denna jordbrukarens möjlighet att föda sig och sin familj är ju dock beroende äfven på många andra faktorer, såsom jordens skötsel, biförtjänster etc., hvilka senare skola beröras. Det lramgär da, att mångenstädes, speciellt inom norra Öland, jordens sönderstyckning gått allt. för långt för att kunna ge hemmans ägarne bärgning.

1 Högby finnas sålunda ej mindre än 75 hemmansägare, hvilka äga sa små jordlotter, att de ej nä öfver 1,000 kr:s tax.-värde. Då ingen nämnvärd biförtjänst finnes och dä jordbruket är illa skött, la dessa bönder sin bärgning genom Amerika. Antingen äga de självfva ett där lörtjänadt, kapital, insatt i en bank som ger en till-It

räckligt stor riinta lör att tillsammans med gårdens utbyte gifva det nödvändiga brödet, eller också låta de hustrun sköta gärden, medan de självfva arbeta i Amerika och där samla hop det önsk värda kapitalet. Ofta ha de också barn i Amerika, af hvilka de erhålla hjälp. Ibland drifva de ett yrke vid sidan af landtbruket. På ett enda nummer i Sandby i Högby, på 3 s mtl, sitta 10 åbor. Det är gifvet att pä dylika hemman, till pa köpet med ofta dålig jord och splittrade ägor, icke en familj kan fä sin utkomst. Mänga af dessa små lotter här och eljest på norra (Hand kunna ej hälla häst, ofta ej ens oxar som dragare, utan för all körning måste lejas, jorden blir misskött och lämnar ännu sämre afkastning och mindre utkomstmöjligheter än den under god värd kunde gifva. Ifrån Olands nordligaste socknar har uppgifvits, att många hemmansägare i hvar socken ej kunna hålla egna dragare. 1 1'ersnäs, där biförtjänster på stenhuggeri spela en stor roll, är det bättre ställdt, men kanske något sämre i Föra. I ett par socknar, såsom Alböke och Löt pä norra Öland, äro alla bönder med mantal ägare till dragare, och detsamma är fallet i flera af socknarna på öns mellersta del. I vissa af dessa socknar, såsom Bredsätra, Egby, Glömminge och Alguts-rum, finnas visserligen några få som måste låna dragare för att sköta sin jord, men de äro dock ett relativt ringa antal. Pä södra Öland i »alvarsocknarne» ha i de flesta läll ägarn c icke en utan flere hästar, da här hästafvel drifves i synnerligt stor skala. I Ölands förnämsta jordbrukssoeknar i sydväst sitter hemmansägaren i allmänhet med 50—#0 tunnland åker samt har minst tre hästar och ännu fler, om ban föder upp remonter. Äfven pa mellersta Öland är det mindretalet som hålla bara en häst. Något hinder för jordbrukets skötande på grund uf för stark sönderstyekning och däraf följande oförmögenhet alt underhålla dragare föreligger således blott pa narra Öland.

Uppställer man återigen frågan, om alla dessa hemman, som äga dragare, äro i stånd att med nuvarande drift och ringa biförtjänster föda en familj på 5—0 personer, blir svaret nekande. Ölänningen själf anslår en rätt. stor areal för att kunna dra sig fram blott och bart på jordbruket, lian vill i allmänhet, ha omkring 30 tid öppen jord. och

betesmark i proportion därefter, pä sina ägor. Bonden på norra Öland synes vara af mera blygsam natur i dessa sina fordringar än hemmansägarn c i södra delen af ön. Det minsta hemman jag hört uppgifvas kunna lämna full hesutenhet har varit 1 h mantal (18 -'<> tid öppen jord), men fordringarna ha sträckt sig ända till 11 * mtl (minst 0(1 tid åker). De långt flesta hemmansägare, som tillfrågats, ha förklarat, att egendomen bör vara mtl eller därutöfver för att ge bröd ät en familj pa 5 (i personer; i mer än ett läll har förstnämnda areal förklarats vara för liten. Äfven om man förut-0. ÖLAND. JORD Ii\S IPPDELNING. HEMMAN OCH LÄGENHETER.

45

sutter, litt fordringarna på en tryggad tillvaro äro rätt stora, följer dock häraf, att i ålänningens egna ögon en ansenlig del af de mantals-satta brukningsdelarna ej äro tillräckliga Ull arealen för att gifva en medelstor familj en någorlunda dräglig existens. A andra sidan har det dock framhållits, ej endast af egnahemsentusiaster utan ock af hemmansägare själfva särskildt pa södra Öland, där egendomarna äro större — att uppdelningen där kan drifvas längre med nuvarande .jordbruksdrift, -emedan man reder sig bäst på de gardar, som icke sysselsätta lejda arbetare.-.

Hen större hemmansklyfningen (och afsöndringen) pä norra Öland än i öfriga delar af ön beror till väsentlig del på hemvändande sjömän °ch framför allt svensk-amerikaner, som komma hem och köpa jordlotter.

Den normala formen för arfskiften medför däremot ej någon ytterligare uppdelning af hemmanet, då vid bondens död i regel hela garden tillskiftas en af arfvingarna. Den, som öfvertagit gärden, utlöser de öfriga arfvingarne. Äger bonden flere hemmansdelar, bruka barnen eller någon svåger öfvertaga hvar sin. Hemmansklyfningen försvåras i ytterligt hög grad genom bristen på skog, som gör uppförandet af nödvändiga byggnader kostsamt. Ibland händer, ehuru relativt sällan, att syskon ha gården i sambruk.

Jordbrukslägenhetcr utan mantal finnas till stort antal på ön, dock mest i norra mötet. Till arealen växla de betydligt; de största jämbördiga med ett mindre hemman, de mindre endast bestående af eu stuga med några tunnland jord. Så finnas sådana lägenheter — oeh liksom hemmansdelarna ha de snabbt ökats i antal under senare tid — som kunna hålla 3 hästar och 3 till 4 kor, medan de mindre kanske blott föda 1 häst och en ko eller endast kon, ja endast bestå af stugan med potatislandet omkring. 1 strandskogen (i Glömminge och Algutsrums socknar) ha således lägenhetsägarne 2',3—15 har dålig sandjord, hålla 1 häst och 2—3 kor. Någon binäring finnes ej där; jorden skötes svagt; någon häst kan i allmänhet ej uppfödas, utan niir den gamla dragaren går bort, köpes ny. När barnen växa upp, gå de till Amerika. Lägenheterna undergå en snabb omväxling af ägare. Synnerligt ofta inköpas de af immigranter, som ofta betrakta dem som den lugna hviloplatsen efter mödan i Amerika och strapatserna pa sjön.

En del af dessa afsöndrade lägenheter på Öland kunna reda sig al inkomsten frän jordbruket. För det stora flertalet gäller emellertid, att någon binäring eller amerikapengar fa hjälpa till att läta ekonomien gä ihop. De sta, sålunda härutinnan i linje mod rle minsta hemmansägarne.46 KMIORATIONSIITRBDNINOEN. BILAGA VIII. BYGDEUN I) 15 KSÖK X IN G A H.

Utom dessa hemman och jordbrukslägenheter finnes den stora massan smn hem, tillhörande hackstugnsittare, torpare, handtverkare ocli industriarbetare, och som vanligen ligga pä böndernas ägor eller allmänningarnas ofria grund. De ta en mycket obetydlig procent af Ölands jord i anspråk.

Det blir tillfälle att närmare beröra dem i det följande. Redan i detta sammanhang skall dock upptagas en fråga till besvarande, som äfven rör dem, nämligen denna: T hvad mån har emigrationen ändrat bygdens utseende ur bebyggelsesynpunkt? Hvad har den haft för inverkan på habit ationernas antal och fördelning? Svaret har delvis gifvits i det föregående. Det blir olika för olika trakter af ön.

I de delar af Öland, särskildt i de nordligaste socknarna, där hemmansklyfningar och afsöndringar förekommit talrikt och öfvervägt sammanslagningarna, ha bondgårdarna och jordägarnas hus blifvit allt flera, och flerstädes har där, trots minskning i backstugornas antal och folkmängdens decimering, bygdén synts tätna. I de trakter återigen, där sammanslagningarna öfvervägt, såsom på ostkusten och i några socknar i sydväst, ha gifvetvis

bondgårdarnas antal minskats. — De öfverflödiga byggnaderna på de sammanslagna gårdarna ha rifvits ned. och ödetomtens plan har intagit den forna gärdens plats.

Genomgående ha backstugorna och torpen minskats i antal. Endast från enstaka socknar har förmälts, att deras antal hållit sig lika sedan en mansålder tillbaka. Däremot ha handtverkarnas egna hem snarare ökats, och i industrisocknarna Pernäs och Södra Möckleby ha tillkommit ett stort antal byggnader, uppförda för och af arbetare.

1 stort sedt har emigrationen fört med sig en förrånande liten minskning af habil ationernas antal: denna minskning trä/far egentligen endast backstugor oeh torp.

Om man jämför antalet bondgårdar (= åbor) på de topografiska kartorna öfver Oland, som fullbordades i slutet pä 1860- och början af 1870-talet, med det nu existerande, får man exakta siffror pä förändringen i hemmanens antal. I Gärdslösa pä ostkusten, som har att uppvisa en kraftig emigration, ofta förekommande sammanslag ning af gårdar men äfven hemmansklyfningar, svara mot kartans 146 gårdar i verkligheten endast 122. Backstugor och mindre jordlägenheter synas här föga ha minskats i antal under samma tid. 1 Bredsätra och Egby socknar norr därom ha däremot bondgårdarnas antal hållit sig konstant. Topografiska kartan visar i dessa socknar 72 och 35 gårdar resp., mot nuvarande 74 oeh 33. Kastlösa rika och välmående socken i sydväst har på fyrtio ar sett sina bondgårdar minskas från 68 till 60.

1 några af norra och mellersta Ölands socknar, där hemmans-klyfningarna varit talrika, sågo vi gårdanias antal däremot ha ökats.Björnhofda by i Torslanda ägde sålunda t. ex. på. lK60-talet 20 be|llman, men nu 42.

Då nu öfverallt folkmängden sä ansenligt decimerats — Södra Möckleby är ju den enda socken som utgör ett undantag. ha hushållen blifvit mindre och mindre.

Medan Gärdslösa sett sina habitationer minskade med omkring $^{1}/_{8}$, har folkmängden sedan 1880 aftagit med 1 s. Man kan i många byar på Öland gä ur den ena medelstora gården i den andra och blott linua 3—4 personer i hvarje, pigan eller drängen medräknad. Hu ru få. arbetskrafterna äro för hvarje gärds skötande, kunna följande uppgifter gifva ett begrepp om.

1 den förut nämnda Björnhofda by i Torslunda kommer ej fullt 1 personer på hvarje bondgård, i Långlöts by 4-8, i Hagby i Norra Möckleby 4-9 och i Dörbv i samma socken, som bar stora gårdar, personer på hemmanet — en för Öland ovanligt hög sitfra. 1 dessa siffror äro inräknade alla tjänstehjon.

Backstugor och smärre jordlägenheter hysa ännu färre invånare. På hvart hushåll i dessa stugor kom sålunda i Björnhofda 3, i Lång-löt 2-3. Hagby 2-8 och i Dörbv 2-7 personer.1 Det är förfärande låga tal. Det är, som om lifvets ande flytt från dessa hein af gubbar och gummor, från hvilka barnen flugit ut, så fort vingarna lmrit dem.

Jordbruket.

Då 1880-talets stora jordbrukskris så hårdt träffade den öländska jordbrukaren, var det därför, att, Ölands jordbruk helt och hullet var baseradt på sädesodling. Samma omdöme har i mildrad form än i dag sin giltighet. Sädesexporten är den öländske landtbrukaren förnämsta inkomstkälla, medan ladugårdsskötseln står lagt, och svältfödning af kreaturen vintertiden ännu pä sina håll förekommer. 1 stället för vallar och grönfoder har man säd.

Det har sålunda varit en mycket långsam utveckling till ett mera rationellt jordbruk, fast det samtidigt måste framhållas, att detta omdöme ej gäller alla delar af Öland oeh att särskildt under senaste ären ett allmännare intresse vaknat lör omläggning af åkerbruket. Flera omständigheter ha medverkat till, att norra och östra 'Månd i stort sedt visa ett mera eftcrblifvet jordbruk än den västra kustslätten och öns sydligaste socknar.

En allmän uppfattning af det öländska jordbrukets ståndpunkt torde kanske lättast erhållas af följande öfversikt

öfver >>&rtf&ljdm, då notiserna om insåningens betydelse i växtföl jden gifva en antydan om ladugårdsskötselns ställning.

' Ofvan meddelade siffror på liabitatloncrnne antal oeli medclfolkmtagil grnnda •sig pa direkt räkning af i renpektivn ortsiörliål landen synnerligt väl initierade personer.48 EMIORATIONSUTREDN INGEN. RIIjAGA VIII. ItYUDEII N i) K RSO K NIX G A II.

Tre- och fyrskifte (träda och två följande sädesskördar, eller träda och tre sädesskördar) var det gamla brukningssättet på ön. Det förra är ännu det förhärskande på norra Oland, där insåning väl förekommer på sina ställen men i allmänhet ej, eller till mycket obetydlig del af arealen. Jordbruket drifves »på fars och farfars vis just i de socknar, som uppvisa den starkaste hemmansk|yfningen och de flesta afsöndring»rna den stora orsaken till att dessa områden numera uppvisa den starkaste emigrationen från Öland. Bättre är det ställdt längre söderut. Tillkomsten af Borgholms mejeri samt Borgholms stads allt större betydelse som badort ha verkat välgörande pä jordbrukets skötsel i de två närmast liggande socknarna, Köping och Repplinge. där i bada rotfruktsodlingen (äfven af sockerbetor) spelar en roll. 1 Köping ha */» af jordbrukarne tecknat sig för sockerbetsodling tör Södra Kalmar läns oeh Ölands sockerfabriks räkning, medan i socknarna norr därom endast finnas enstaka tecknare i hvarje socken. I Repplinge ha de tlesta brukarne 1 à i! tid besådda med rotfrukter, i Köping något mindre areal. Ordnadt växelbruk förekommer ännu obetydligt äfven här; insäningsvallarna inta ännu ej hela den areal, som tillkommer dem i en dylik ordnad växtföljd; tredingsbruket, som är det mest begagnade, far dock allt mer ge vika för ordnadt (i- och 7-skifte (exempelvis 1 träda, '1 höstsäd, 3 korn, insåning i korn, 4 och 5 vallar, (i vårsäd ('/a hafre, 1 2 korn).

Pa mellersta Öland råder treskiftet. Insåning bar börjat, och de flesta hemman äga någon mindre areal vall; rotfruktsodlingen utom potatis är med några undantag obetydlig. 1 Torslunda socken tinnes ordnadt <5- och 7-skifte på några hemman. Äfven i denna del af ön kan inan konstatera vallarnas hastigt ökade areal under de senaste åren.

Med Vickleby börjar Ölands högst stående jordbrukssocknar, med oftast någorlunda ordnadt växelbruk. Vallar infördes här redan på 1870-talet. En utmärkt jordmån och större företagsamhet i dessa socknar, som utom den nämnda kan sägas omfatta Resmo, Mörbylånga, Kastlösa och delvis Smedby, ha drifvit åkerbruket till större höjd än i öns öfriga delar, äfven om ingalunda ens här omläggningen till jordbrukets baserande på ladugårdsskötsel till fullo skett. Äfven enstaka egendomar, särskildt de större, i de ännu sydligare liggande socknarna äro väl och modernt skötta. Pä den bättre jorden är i allmänhet (i—8 årigt växelbruk, på sand och grusjord 4-eller 5-skifte med insåning i höstsäden.

Pa södra Ölands fruktbara jordmån har, jämte något treskifte, användts en växtföljd som i ännu högre grad än mellersta och norra Ölands tredingsbruk bar förmåga att suga ut jorden. Det är 4- 6-skiftet med dess tre till fem sädesskördar, innan jonlen lägges i6. ÖLAND. JORDBRUKET.

träda. I de nämnda socknarna har denna växtföljd blifvit utbytt mot växelbruket eller åtminstone förenats med insåning. Går man vidare söderut, har man 4—6-skifte med insåning till större eller mindre areal (ex. träda, råg, en eller två vårsädesgrödor samt en eller två vallar). På östkusten, där de sydligaste socknarna, As och Gräsgård, ha en utmärkt jordmån, gäller detsamma. Eljest är inså-ningen mycket obetydlig på västkusten. Olands östra kustslätt är en typisk sädesodlaretrakt med långt tillbakasatt ladugårdsskötsel. I- rån och med Sandby norrut brukar man treskifte.

Som synes spelar insåning någon verkligt betydande roll endast 1 de sydvästra socknarna och i några socknar på mellersta delen af ön. Öland är allt fortfarande i främsta rummet hänvisadt till sin sädes-export för att därmed betäcka kostnaderna för sitt behof af ved och virkesförråd, gödningsmedel etc. I)et är i främsta rummet råg och korn som odlas; hvetet intar en stor del af åkervidden på södra •Hand men odlas ej nämnvärdt på norra. Af alla dessa sädesslag äger export rum i stor skala. Däremot täcker hafreodlingen ej mer än behofvet.

Det sydvästra Ölands högre ståndpunkt inom jordbruket framträder i den här betydliga rotfruktsodlingen. Äfven

inom de två sydliga socknarna på östsidan odlas rotfrukter i nämnvärd skala, medan den i de öfriga delarna af ön med förut nämnda undantag är obetydlig och mångenstädes i norra och östra Öland är så godt som okänd. Sockerbetsodlingen, hvilken på sydöstra Öland nämnvärdt drifvits sedan slutet af !)0-talet, liar här som eljest gjort ett godt arbete lör att sätta jorden i kultur. Sockerbetorna odlades förr för Karlshamns sockerbruk, som i Mörbylånga har en mönstergård med omkring 60 tid sockerbetsareal, men från ocli med i är gå de till det nybildade Öländska sockerbruket (med fabrik i Mörbylånga). I och med detsamma har ock hvitbetsodlingen vunnit mark och odlas i alla Ölands socknar, fast i de flesta utom »Mörbylångadalen» endast al enstaka odlare. Största arealen sockerbetor ha Ås och Mörbylånga socknar med ungefär 200 tid hvardera.

Det kan i detta sammanhang förtjäna påpekas, att >Mörbylänga-dalens» högre jordbruk intimt sammanhänger dels med inflyttningen ftf skåningar sedan l.S70-talet, dels och framför allt med att här lunnits större possessioner, som kunnat gä i spetsen for jordbruket. 1 slutet af 70- och början af 80-talet inköpte skåningar i massa hördiga, men illa skötta hemman, som såldes mycket billigt af sina dåligt situerade ägare. I en och annan by (Risinge i Mörbylånga. Stora Frö i Vickleby) äro alla hemmansägarna skåningar. Dessas sätt att sköta sin jord har verkat godt, liksom i ännu högre grad det exempel som gifvits af det ofvannämnda Karlshamnsbolaget, Cement-

bolaget i Degerhamn och enstaka större öländska jordbrukare. Utvecklingen, särskildt inom mejeri- och ladugårdsskötsel, har gått hastigast pä de senaste åren. Den brist på föregångsmän inom jordbrukets område, som eljest varit en olycka för det öländska landtbruket, har här i någon män varit afh jälpt. Den bördiga jordmånen och lätta afsättningen al' landtmannaprodukter, såväl åkerns som ladugardens, ha också gynnat jordbruket i Mörbylångadalen.

De svårigheter, som legat i vägen för ett ordnadt växelbruk på ön, bero i väsentlig grad pä jordmänsförhållandena och de splittrade ägovidderna. Det är gifvet, att ett växelbruk försvåras al' att hemmanet ligger uppdeladt i olika stora ägofigurer, dftr jämnstora skiften äro nästan omöjliga att erhålla. Då jorden inom ett medelstort hemman, såsom vanligen är förhållandet på Öland, är af flere olika slag. måste det gifvetvis fordras en stor insikt att under för hauden varande förhållanden få en lämplig växtföljd. I)et är ett par af orsakerna till sädesodlingens fortfarande dominerande ställning.

Hvad jordens brukninyssätt angår, faller i ögonen den dåliga dikningen, som för en del högländta, lätt vattensläppande sandjordar är af mindre skada, men som å andra sidan under vårtiden förvandlar särdeles goda jordar, särskildt på norra och östra Öland, till vida vattensamlingar och är till stort men för vårbruket. Alltför ofta ser man sura fläckar på en eljest god åkerlapp, hvilket gör säden ojämn och lätt »bortbränd». Bristen pä enighet, och den sega konservatismen hos den öländske bonden ha ock gjort, att större ut-dikningsföretag, som berört flere socknar eller byar, i allmänhet långt vänta ett eller annat tiotal år på sitt slutliga utförande efter det planen kastats upp. Det är ej obetydliga arealer, som genom effektiv utdikning skulle vinnas i nästan alla delar af ön, särskildt genom ännu ej afdikade mossar. Betydande afdikningsföretag under senare tid äro bland andra sänkningen al' Hornsjön och den ej slutförda afdikningen af kringliggande mossar i Högby, Lenstadsmossens i Torslunda utdikning (från 1902) etc. I fråga om afdikning går Mörbylångadalen i spetsen. Täckdikning förekommer ock blott enstaka utom i Mörbylånga socken, hvilket visar att äfven i detta afseende mycket återstår att göra. Det går dock framåt. »Det bar dikats mer på de sista tio åren än förut på hundra» (Kastlösa). För en effektiv utdikning särskildt på norra och östra Öland föreligga stora hinder i den ringa och obestämda lutningen på kalkhällen samt i det lösa jordtäckets ringa mäktighet, som gör att kostsamma sprängningar måste företagas i själfva berget. Detta blir i synnerhet förhållandet, om afloppet för mossen, hvilket händt pä norra Öland, måst ledas åt väster, till Kalmarsund, och därmed i motsatt led mot kalkhällens normala lutning at öster. 1'å norra Öland har jag sett diken af icke 3 fots djup, som gräfts ocb spettats upp genom en alf sä stenfylld, att den nästan var fast somberget självt. Brist på arbetskrafter har flerstädes förhindrat dikesföretag, som ägaren ansett nödvändiga oeh velat sätta i verket.

Grönfodersodling å trädan förekommer föga utom socknarna i sydväst. Denna ligger som ogrästräda och betas af kreaturen, hvilket bar sin grund i att det är sä ondt om naturliga ängar på ön, och att man ännu ej hunnit till att fodra djuren inne om sommaren. Tidigt om våren, redan i april och början af maj, släppas kreaturen på trädan, hvilken får ligga ogödslad till på sommaren, då gödseln utköres och trädan plöjes upp strax före sådden. Den naturliga följden häraf är, att trädan blir hårdbrukad och ogräsrik. Den öländska säden innehåller mycket ogräs, dels af nyssnämnda skäl, dels ock på grund af jordens naturliga rikedom på ogräsarter, speciellt lök (Allium schoenoprasum). Då ränsningen, ehuru triörer rätt "lyeket anskaffats, ännu lämnar mycket öfrigt att önska, betingar den till fastlandet exporterade öländska rågen, trots sin eljest utmärkta kvalitet, ej samma pris som exempelvis den småländska, i Iräga om hvetet råda härutinnan bättre förhållanden. Kornet är befriadt från den svåra löken.

Gödslingen på jorden blir knapp på grund af ladugårdsskötselns låga ståndpunkt och de primitiva metoderna för gödselns tillvaratagande. Ej heller användes kraftfoder i nämnvärd mån. utom där mejerierna gifvit anledning till dess införande. På grund af stall gödselns otillräcklighet är my I limiten i allmänhet på ursprunglig myllös mark obetydlig;1 och då jorden ej är djuparbetad, kommer den i högre grad än nödigt att lida af Ölands torra väderlek. Var-säden blir därför mycket kort på halmen. Torkan är likaledes ett hinder för grönfoderodlingens uppdrifvande. Tången spelar särskildt för östkustens socknar en stor roll som gödselmedel, i synnerhet på sandmarkerna, dock ej i den män, som den kunde och borde göra.

Torf strö användes mycket litet på ön. Dels saknas torfmossar, som kunna lämna råmaterialet., dels ha kommunikationerna lagt stora hinder i vägen för dess användning. En bal torfströ, som man i Kal mar köper tör 1 kr., betingar i frakt öfver sundet frän Kalmar till Färjestaden -10 öre! När detta förhållande tindras och järnvägen sträckes ut öfver bela ön, bör det kunna bli en förbättring härutinnan.

Ladugårdsskötsel ooh rnejerihandtering.

Såsom en synnerligt viktig del af sin näring har den öländska jordbrukaren sedan gammalt ansett uppfödandet af <n massa far. nötboskap och hästar, och han äger i förhållande till sitt hemmans

1 <icnom den intensiva oafbrutna sädesodlingen utan gödsling liar myllagret uangcnstUdes oeksfl blifvit utsuget och jorden Wreiimrata.52 läMIGRATIONSOTEBDNINSEX. BILAGA VIII. BYGDEU-NDKKSÖKNINGAR.

storlek ofta alltför inånga (ljur för att kunna gifva dem en rationell skötsel. Numera spelar fårafveln ej samma roll soin den förr intagit, men ännu beta stora fårhjordar pä alvaren i söder. Däremot upp-födes alltjämt en massa kor och ungnöt för afsalu till fastlandet. Kvantiteten får därvid ersätta kvaliteten. Särskildt norra Öland var beryktadt för sitt svältfödningasystem, som blott för ett 30-tal är sedan existerade öfver hela ön oeh som pä långt när ännu ej är utrotadt. Då fick man vanligen lyfta upp kreaturen från deras bås, när man på våren ville drifva ut dem till bete på alvaren eller trädan; och om detta än är undantagsfall nu, är dock utfodringen vintertiden i regel mycket knapp. Hufvudsaken var och är ännu å den större delen af ön att få så många kreatur som möjligt för afsalu till slakt; kvaliteten betyder mindre. Någon rationell afvel att tala om blir det ej uuder dylika förhållanden, djuren blifva små och dåliga med ringa afkastning. Först på senare tid har man i de trakter, som ligga inom mejeriernas verksamhetsområde, lagt an pä att skaffa rastjurar och kvalitativt förbättra kreatursstammen. I det öfriga Öland bibehåller man i stort sedt det nedärfda nppföd-ningssättet; vid af vein lägges ingen vikt; små och dåliga tjurar användas, som under betet allt för tidigt betäcka kvigorna; ladugårdarna äro mörka; renlighet och rykt lämna mycket öfrigt att önska.

Med Mejeriernas upprättande i vissa delar af ön har där ladugårdsskötseln tagit stora steg framåt. Äldst äro Mörbylånga och Borgholms mejerier, upprättade på 1880-talet. Under det följande årtiondet tillkom Kastlösa-Smedby och Gräsgårds, samt efter sekelskiftet Torslunda och Vickleby, Hulterstad-Stenäsa, Segerstads, Rredsätra, Gärdslösa och Löts mejerier.1 Pä hela norra Oland finnes ännu ej något mejeri mer än det lilla i Löt, och intresset därför synes ej vara stort. Man kunde vid de försök, som gjordes 1907 i Högby, Källa och Persnäs, e

j få tecknade 300 kor i dessa tre socknar till ett andelsmejeri. Mejerierna koncentrera sig således på sydvästra och sydöstra Öland. Utvecklingen har i synnerhet skett efter 1900 och allra starkast de sista åren, ett glädjande förhållande, som är anmärkningsvärdt. Så har Borgholms mejeri haft sitt största uppsving de tre senaste ären, och Mörbylånga, Ölands största, har fördubblat sin mjölkmängd sedan 1902. Medan den invägda mjölken i Ölands mejerier år 1901» uppgick till blott 4 millioner kg., var siffran 1907 öfver 6 millioner, oeh har säkerligen högst betydligt ökats under är 1908. Mjölken har betalts bättre ar från är: under 1907 var priset vid Mörbylånga 8-38 öre litern i ärligt genomsnitt.

Mejerierna ha ökat intresset för ladugårdsskötseln. Nästan öfverallt pä Öland förhärskar vårkalfningen, hvarigenom korna stå i sin på vintern — ett förhållande som en upp||rifven mejeriskötsel med

1 Uuder bildning Ur (I fehr. 1909| mejeri i Runsten.

dess behof af jämn mjölkmängd motarbetar.1 Äfven om ladugårdarna i allmänhet äro gammalmodiga, urinbrunnar och cementerade gödselstäder äro enstaka företeelser, och torfströ fortfarande användes i ringa skala till och med i de högst stående jordbrukssocknarna i sydväst, har mejeriernas inflytande visat sig öfverallt på ett sätt som inger de bästa förhoppningar. Kraftfoder, som förut var sa godt som okändt, har börjat användas i större skala, där mejerierna finnas, rotfruktsodlingen har uppdrivits och kreatursrasen förbättras.

Ett hinder för mejeriernas bildande har varit den lätta afsättningen till Kalmar för en del af de västra socknarna. När jordbrukaren fått sä bra betaldt för smöret, att mejerierna ej kunna erbjuda större fördelar, och man i allmänhet ej tänkt sig möjligheten att. drifva upp ladugardens afkastning, har man tyckt allt vara bra som ('et är. Jordbrukaren har knappast räknat denna inkomst; besparingen och försäljningen af smöret har varit kvinnornas sak, och inkomsten däraf har äfven kommit dem till godo för inköp af kaffe etc.

Den inhemska landtrasen förekommer mest oblandad på norra Oland. Sällan erhåller den en skötsel, som låter dess goda egenskaper fullt komma till sin rätt. Väl skött skall den vara en god mjölkko, som lämnar omkring 3,000 liter mjölk årligen. Planlös afvel har på de flesta håll af Öland kommit denna att uppblandas med importerade raser afskilda slag. I en besättning pa femton kor pä mellersta Öland kan man i allmänhet räkna tre, ja ända upp till sex raser i de mest egendomliga korsningar. På senare tid ha ayrshiretjurnr börjat användas, och föreningar börjat bildas för inköp af fullblodstjurar. På södra Öland, där rotfruktsodling börjat drifvas, kan låglandsrasen, som redan vunnit insteg, få stort berättigande, isynnerhet sedan sockerbruket kommit i gång och betmassa kan erhållas till utfodringen.

1 högre grad än nötboskapsskötseln har liästufed» utvecklat sig på senare tid. Öland är kändt för sin hästafvel, äfven om numer »ölän-ningarna* blott existera i fastlandsboarnas fantasi. Elt åttondels hemman merl kanske 20 tid åker kunde ha ett tiotal hästar, som fingo lifnära sig på alvaren året rundt; de blefvo satta oeh småväxta af det korta betet, härdade af vinterstormarna, förnöjsamma och lifliga oeh fingo af det kalkhaltiga betet hårda, goda ben. Så var förhållandet för blott en mansålder sedan. Nu föda sig ej ölandshästarna aret rundt ute på alvaren. De stå i stall, ha vuxit i höjd men äro mindre än på fastlandet och ha bibehållit en del af ölandshästens goda egenskaper, äro lifliga oeh långlifvade, skarpsprungna och sega,

1 I Mörbylånga, som torde uppvisa det relativt största antalet iekc-vlrkalfnlngar, »r mjöl k mängden under vintern omkring 4.000, om sommaren 2,500 liter pr dag.

förnöjsamma och lättfödda. Stona föla från 3 till 25 år. Skötseln af hästarna lämnar rum för anmärkningar, dock ha förhållandena mycket bättrats sedan något mer än tjugu år, då följande karaktäristik gafs af den öländska hästuppfödningen: »På Öland är hästafveln, om man endast tager hänsyn till frambringande af ett stort antal hästar, i sitt fulla flor, ty det finns knappt en hemmansägare, som ej uppföder 2 å 3, ja flere föl; men hvad valet af afvels-djtir beträffar, så lämnas det ännu nästan helt och hållet å sido och hufvudsaken blir alltså att få föl. Då

härtill läggas de dåliga stal-lar hästarna hysas uti, såväl som den mycket klena utfodringen och skötseln, torde förklaring lätt erhållas hvarför ölandshästarna i allmänhet äro små»1.

På norra och mellersta Öland öfverväger afveln af landtrashästen; på södra delen af ön dominerar remontnppfödningen eller intar åtminstone ett lika rum med den förra. Utom ölandshästen är det af kallblodiga hästar särskildt ardenner soin uppfödas. Att ölandshästen har godt rykte visas däraf, att vid de stora hästmarknaderna i Borgholm en allmän klagan försports af köpare från fastlandet, att för hvarje ar hästarna af den gamla ölandsrasen blifvit sällsyntare oeh att de, som bjudits i stället, ofta varit ej lyckade korsningar med ardenner och andra tyngre hästar. Särskildt på norra Öland, med dess smärre jordbruk och delvis lätta jordar, synes intresset vara lifligt för bibehållande af den gamla ölandshästen, som här torde passa bäst, medan i vissa delar af mellersta Öland oeh i södra delen af ön tyngre arbetshästar behöfvas för det större och mer kräfvande landtbruket. 1 hvad utsträckning hästafveln drifves på ön framgår däraf, att många hemmansägare föda fler hästar än kor, äfven om det måste anses som undantag, när en jordbrukare på östkusten föder upp 20 hästar på V* hemman.

Remontuppfödningen drifves mest i de sydligaste socknarna på öst- och västkusten, där så godt som hvarenda hemmansägare föder upp en eller ett par renionter (eller kallblodiga hästar). Den har fått sitt största uppsving under de sista 15 åren. Från Kastlösa socken säljas sålunda hästar »kanske femdubbelt mot på 90-talet. Alvarens korta mustiga bete. vuxet på kalkrik grund, och det torra klimatet samverka att skapa en häststam med torr kraftig benbyggnad, som visat sig synnerligt lämplig för vart kavalleri. Hvad uppfödandet af en eller två dylika hästar, som säljas vid tre års ålder och betinga ett pris af 700 å 800 kr., betyder för en mindre hemmansägares ekonomi, kan lätt förstås.

Hästafveln oeh kreatnrstippfödande för slakt utgöra också många hemmans förnämsta inkomst. Emellertid liar detta ekonomiskt viktiga uppfödande af djur för afsalu fört med sig ett försummande a'

1 K. Bflidcs bcrilUelsc für 1886—SK).C. ÖLANl). LADUüÅRDSSKÖTSEI, OCH ME JERI HA NDTERINO.

mjölkhushållningen och jordbruket, hvilket delvis förklarar ladu-gårdsskötselns laga ståndpunkt, Remontuppfödningen är i någon man hasard: godkännes ej hästen som remont, måste ägaren ofta sälja den med liten eller ingen vinst. Flere framstående jordbrukare ha uttalat som sin åsikt, att remontuppfödningen borde ersättas med afveln af kallblodiga hästar och svinskötsel, hvilken senare är försummad. A andra sidan ha remontcrna sina entusiastiska förespråkare: sde föra pengar till jordbruket».

Vill man söka fä en bild af ett öländskt jordbruk sådant det drifves utom mejeriernas verkningsområde, är lämpligast att ta ett konkret exempel. En gärd pä mellersta Öland, på öfver 100 tid, — visserligen ej bland de bättre skötta, men ej heller bland dc allra sämsta, vinterfoder omkring 15 kor, fi—6 stutar, 2 par oxar och ;> hästar, hvaraf ' nppfödes till remont. Djuren skötas under vintern utan vare sig dräng eller piga. En baokstusittare sköter ensam djuren, både utfodring och renhållning, oeh fick vintern 1906 50 öre om dagen jämte maten. Mjöl k ningen skötes af döttrarna i huset. Djuren fodras uteslutande med halm och hö, det senare i ringa mängd, således endast underhållsfoder. Kraftfoder få djuren blott efter kalfning, och då i rätt små mängder i form af slösäd, hafre och korngröpe. I'a grund af att alla korna skulle kalfva pä våren, öfversteg ej nijölkafkastningen för hela kobesättningen vid jultiden 10 liter pr dag.

Drängar oeh pigor antagas på våren, och utgjorde arbetsstyrkan, sommaren 1907, 3 drängar, 1 piga och understundom extra folk; jordbruket skötes efter samma principer, som förut ha omnämnts.

Jordbruket på detta hemman ger en bild af det sämre öländska. Till en stor åkervidd svarar en klen ladugård, med stutar och re-monter som uppfödas för försäljning. Korna ställda på vårkalfning, dåligt födda samt svaga mjölkkor. Under vintern skötes allt med minsta möjliga hjälp; endast för sommaren antagas pigor och drängar.

Som af det föregående redan har framgått, har föreninijsväscndct ej fått någon större omfattning på ön. Äfven här bar man dock gläd jen att konstatera det nyvaknade intresset under 1900 talet. Här som pä andra områden har

okunnighet om samarbetets nytta samt inre misstroende hindrat sammanslutningeu. »Landtbrukarna ha intet förtroende för hvarandra, men mycket stort förtroende för handlarna-, yttrade en gäng en öländsk landtbrukare på tal om. hvarför inköps-föreningarna för landtmannaprodukter hade så ringa anslutning på ön. Den, som satt i gäng ett dylikt föreningsväsende för gemensamt, bästa, har ofta nog liten glädje däraf; det snuddar vid honom allt för lätt misstanken att han har personlig vinning af företaget. Socknarna äro ofta för små för att självfva kunna bilda en mejeriförening eller sammanslutning af annat slag, och det har gång pågång händt, att företag, soin omfattat mer än en socken, omintetgjorts genom att socknarna stretat åt olika håll eller till och med byarna inom en och samma socken icke kunnat enas. »Man unnar ieke nästan någon fördel.» Mer äri en gång har det händt, att bildade föreningar »gått ut sig» af brist på intresse.

Inköpsforeningar för inköp af kraftfoder, gödningsämnen, säd etc. ha bildats pa norra Öland, omfattande medlemmar i alla dess socknar (sedan 1904); vidare inom Segerstad, Hulterstad och Gräsgård (Sydöstra Ölands inköpsförening 1907); dessutom finnas dylika i ytterligare 4—5 socknar. Ett par af dessa föreningar utveckla en relativt liflig verksamhet; de andra äro små och lefva ett litet lif. Norra Ölands landtmannaförening med sitt relativt stora område hade blott 19,000 kr. omsättning 1907. Kontrollföreningar ha kommit till stånd på senaste år. Aggförsäljnings föreningar ha ock bildats i några socknar. För ladugårdsskötselns uppdrifvande ha stiftats under senaste ar en del tjurföreningar. Sedan 1896 har en hingstförening på södra Öland och frän 1898 »Södra Ölands häst-törsäkringsförening> verkat för hästafvelns höjande och större stabilitet.

Angtröskföreningår finnas i åtskilliga af Ölands socknar. Härmed är bela Ölands föreningsväsende till landtbrukets fromma skisseradt.

Afsättning och kommunikationer.

Man kan kanske som ett ungefärligt medeltal antaga, att en hemmansägare på mtl årligen försäljer en häst eller remont och ett à två ungnöt (eller kor). De kallblodiga hästarna (på 3 är) betinga ett pris af 4 -<>00 kr., remonten 6—900; för en god mjölkko får man ända upp till 200 kr. På en dylik medelstor gård kan approximativt beräknas 40 tunnor säd till afsalu. Hela öns afkastning skall ej ens ungefärligt här beräknas; den stannar numera knappast vid de 100,000 tunnor den för 50 år sedan uppskattades till. Lägges härtill höns och gfiss, smör, ägg och andra ladugårdens alster, med hvilka ön furnerar fastlandet, blir man impouerud af öns afkastningsför-måga, det relativt låga landtbruket till trots. Men så är ju också 3/io af jorden odlad mark och hela Ölands ekonomi baserad på al-sättningen till fastlandet af landtbrukets produkter.

Kommunikationernas beskaffenhet och afsättningen.* praktiska ordnande äro därför frågor af den yttersta vikt för Ölands ekonomi-Öland har haft sina goda landsvägar efter landborgarna, men de ha ej varit tillräckliga att binda samman den långa ön; de inre kommunikationerna ha ställts i skuggan för förbindelsen med fastlandet. Från 1906 går visserligen en smalspårig järnväg från Borgholm till0. ÖLANI). AFSÄTTNING OCH KOMMUNIKATIONER.

Böda; frän och med i höst sträcker sig en järnväg Borgholm— färjestaden Ås öfver hela öns mellersta och södra delar. Då kommer en ny fas att inträda i Ölands kommunikationsförhållanden.

Södra och mellersta delarna af ön ha haft och ha Kalmar som sin naturliga medelpunkt. Norra Öland har visserligen Borgholm som sin afsättningsort. Men denna Ölands egen stad, som till sitt handelsområde också kan räkna de närmast omkring liggande socknarna Reppünge, Bredsätra och Köping, måste dela sitt distrikt i någon mån med Kalmar, men i än högre grad med Oskarshamn, hvilken har intagit den rangställning, som Mönsterås blott för några tiotal ar sedan innehade: at.t vara det nordliga Ölands centralplats på last-landet.

Kommunikationerna komma sålunda speciellt att rikta sig åt Kal mar och Oskarshamn. Af dessa är Kalmar den långt viktigaste handelsplatsen, Ölands hufvudstad utom dess egna gränser. Från Mörbylånga, Färjestaden, Stora Rör och Borgholm är större delen af året daglig förbindelse till Kalmar (från Färjestaden flera gånger om dagen).

Ett par månader vintertiden har blott Färjestaden daglig kommunikation, Stora Rör och Borgholm ett par gånger i veckan eller äro alldeles isolerade. Statens postångare »Öland» uppehåller da förbindelsen. Oskarshamn upprätthåller sommar- och vinterförbindelse med Borgholm och en del hamnar på Ölands nordkust, Sandviken, Algutsbodar m. fl. Ännu för blott 15 är sedan hade allmogen på norra Öland allmänt »segelökor», med hvilka (le foro öfver till Mönsterås och Oskarhamn, sålde sin spannmål och togo hem i utbyte ett par famnar ved. Nu har den trafiken upphört.

Kommunikationerna äro i allmänhet goda; vintertiden dock knappa. Så t. ex. har man då för att komma in till Kalmar från Borgholm måst resa den 3 mil länga vägen till Färjestaden efter häst. Trafiken med Kalmar ligger i händerna pä ett bolag: Kalmarsundsbolaget. Ölänningarnas försök att bli medbestämmande häri ha af kapitalbrist och inre split strandat. I betraktande af bolagets enväldiga ställning — vintertiden upprätthåller dock som fornt nämnts postångaren Öland trafiken — kan det ej sägas att bolaget skörtat upp den öländska allmogen. Det orimliga priset pä fraktande af torf-strö har förut omnämnts; spannmålen kostar från Färjestaden till Kalmar 20 öre pr deciton och 5 öre pr deciton i hamnumgälder, ett pris som landtbrukarne i allmänhet ingalunda finna lagt. 1 >e öländska laudthandlarne klaga öfver, att styckegods ställer sig allt för dyrt — det har ofta händt, att ett kolly kostar mindre i frakt frän Stock-hol m till Kalmar än därifrån öfver till Färjestaden. Ved är för dyr att frakta på bat utan måste tagas på vedskutor, ett förhållande som ej är att förundra sig öfver. På personafgifterna klagar man ' allmänhet ej.En väsentlig del af Ölands handel kommer att ligga utom hans egen ö, da med stadsresorna för att försälja produkter följer uppköp ej blott af diversevaror, utan också af kläder, skodon ocb dylikt, hvilken förtjänst således undanhälles landthandlarnc och yrkesntöf-varne i hemsocknarna. Detta förhållande gäller speciellt om södra och mellersta Öland. Det är ingen tillfällighet att Kalmar i förhållande till invånarantalet har de flesta handlandena af alla svenska städer. De lefva till stor del på öl tinningar 11 a. Om Kalmars förmåga att sia under sig den öländska handeln bär äfven landt-kandelns relativt ringa omfattning pä södra och mellersta Öland vittne. På norra Öland, där landthandlarne varit mera skyddade för konkurrens, äro de åtminstone till det yttre välbärgade. Ser man där ett gentilt bus, är det vanligen en handlares bod. Denna handel utom Öland har gifvetvis ej varit till annat än ekonomisk nackdel för ön.

Någon sammanslutning för försäljning af landtbruksprodukter, utom mejeri- och äggförsäljningsföreningar, existerar ej. Vi igenfinna här det gamla välkända sättet i hvad det gäller ladugardens smärre produkter. Allmogen beger sig in till staden med sitt smör, ägg och fjäderfä att säljas på torget och kajen eller i hemmen. 1 ett par socknar pä västkusten ha byborna förenat sig om några gamla gummor, som sälja deras medsända varor, — en förenings-fi>rm som far tänkas upphöra med omnämnda personligheters död.

Hästar och kreatur försäljas a de stora marknader, som en à två gånger om aret hallas i Borgholm, Algutsrum och Mörbylånga och dit köpare från fastlandet infinna sig.

Af hvete och råg ga kanske 4 ü till Kalmar väldiga angkvarn, Skandinaviens största. Bada dessa öländska sädesslag äro kända för sin goda bakkraft» och därför begärliga, trots sin emellanåt dåliga ränsning. Mycket spannmål gar till Borgholm och Oskarshamn, det förra ofta mellanhand för Kalmar.

Korn utsättes till många orter i Sverige: Stockholm, Norrköping, Kalmar, Karlskrona in. fl. Bryggerierna uppköpa detsamma, hvarvid handluudena i Kalmar och Borgholm eller ile öländska landthandlarne äro mellanhänder.

I stort sedt, är södra och mellersta Öland bäst gynnadt i fråga 0111 afsättningen af ladugårdens alster, norra Öland a,ter kanske i fråga o in sddesexporten, da här konkurrensen mellan spannmalsuppköparrie synes vara störst.

Orsakerna till jordbrukets eftergifvenhet. — Jordbrukarens uppfattning af sitt läge oeb sin ekonomiska ställning.

Orsakerna till det öländska åkerbrukets efterblifna ståndpunkt lia förut i någon mån antydts. En af dem är hemmanens splittrade ägovidder, som försvåra ekonomisk brukning oeh införandet af ordnadt växelbruk. Älvens hårdhet har ofta förhindrat effektiv dikning. ' >i"i«ten pa skog är en annan af dessa naturliga nackdelar, hvilket det ligger utom den nu lefvande jordbrukarens räckvidd att upphäfva. Endast i Böda finnes någon biförtjänst på skogsafverkning. sådan som ofta står fastlandets bonde tillhands. De flesta af Ölands landtbrukare måste köpa sin ved.

Dessa nackdelar ha visserligen i någon mån uppvägts genom jordens vida större naturliga bördighet än i fastlandets skogssocknar. Skogs-gisten har dock medelbart influerat på landtbruket. Da nämligen hemmansägaren pa en medelstor gärd ej hade biförtjänst att tillgå pa vin l'*ni, ansåg han sig kunna sköta jordbruket själf och afskedade drängen. Detta kunde ha sitt berättigande under tider af svårt ekonomiskt lryck och då landtbruket stod Jagt; nu när bättre ekonomiska förhållanden rada, fortsättes likväl på många hall endast uf missriktad sparsamhet med det gamla sättet att leja tjänstehjon blott för sommaren, trots att arbete väl skulle finnas, om jordbruket drefs rationellt. Bristen på en binäring, mm kan ge sysselsättning under rixéem-, «> det åländska landtbrukets största olycka och har varit en af de mäktigaste befordrarna af emigrationen. Särskildt för arbetarklassen har arbetsbristen vintertiden varit ekonomiskt minerande och föranledt. utvandring, och för jordbrukaren haroviljan eller omöjligheten att luilla tjänstefolk under vintern ytterligare skärpt den kroniska bristen på arbetsfolk. Man lejer således dräng i allmänhet blott för s"nimaren. piga håller man mestadels aret om. Endast i Mörbylänga-dalen arbetas det mera allmänt på vintern med bortförande af sten-gärdesgardarna för att erhålla större sammanhängande täckdikade åkerarealer, med dikning etc. Eljest är utearbetet vintertiden ringa 'Her intet. Man biter vintern ga med minsta möjliga arbete. Vinteridet har blifvit en institution i ölänningens lif.

1 de fall. där en binäring spelat någon roll, har densamma inga-lunda varit till någon nytta ior jordbrukets skötsel. Den enda binäring för jordbruket af betydelse på ön (om man undantar handtverk) har varit och är ännu kalkstensbrytning och slipning af stenar i socknarna Källa, Persnäs, Föra, Alböke, Löt och Södra Möckleby. Förr spelade ock sjöfarten en roll för bonden, men är nu sa godt som af ingen vikt. Den hårda öländska kalkstenen har godt rykte om sig oeh bröts förr sa godt som öfver hela norra Öland. Jordtäcket är tunt<50 E-
MIQRATIONSUTEEDNINGKN. UTLAGA VIII. ISYGDEUNDERSÖKN1 .VGAR.

oeh kalkstenen lätt åtkomlig. Socknen eller byalagen ha gemensamme» stenbrott, liksom också enskilda. Stenen brytes upp i packor till byggnadssten eller sönderdelas i trappstegsämnen, golfplattor o. d. oeh säljes sedan slipad eller oslipad till sten huggeriet i Sandviken1 (Persnäs) eller direkt till skeppen och stenhandlare, som uppköpa och försälja den till fastlandet. 1 Källa t. ex. försiggår brytningen så, att trappstegsämnen brytas af en del backstugusittare på en hemmansägares mark. Dessa arbetare sälja stenen till bonden, som forslar den till Källahamn, där skepparna, öfverta stenen. I Persnäs, Föra och Alböke slipa många bönder stenen medels skurverk som drifves af vinden eller af oxar, några stycken också af fotogén motorer. I Pers näs finnes sålunda ett tjog dylika kvarnar. Ehuru således stenbrytning och skurning är en viktig binäring för bönderna, är den dock för bonden mindre betydande nu än förr, dä den rent af betraktades som hufvudnäring och äfven sysselsatte flere sàväl bönder som backstugusittare. Den senaste blomstringsperioden var för Källa socken från 1880-talets början till bortåt midten af 90-talet, dels pä grund af stor efterfrågan, dels emedan socknens gemensamma bergbrott då bearbetades, hvadan biförtjänsten blef mera allmän. Det sista 10-talet al' är har stenindustrien i allmänhet lidit af tämligen dåliga konjunkturer.

Det råder intet tvifvel om, att detta bergsbruk gifvit goda inkomster. »Många bönder ha blott därigenom kunnat reda sig. Men det har å andra sidan framhållits, att många af de hemmansägare, som gä i berget», skött sin jord sämst och redt sig mindre bra än de, som endast haft åkerbruket att lita sig till. Stenindustrien kan nämligen endast drifvas under sommaren, emedan stenen blir för spröd att arbeta om vintern. Hustru och barn få nu sköta jordbruket, medan far själf bryter stenen eller sysslar med skurverket och endast emellanåt griper in i jordbrukets skötsel. Det har till allra sista tid funnits bönder, som skött sina skurkvarnar med oxar frän vårsådden till efter midsommar, medan jordbruket fått ligga för fäfot.

Här som annorstädes i Sverige är en af de största svårigheter, jordbruket har att kämpa med, bristen på arbetsfolk, och förut ha antydts de speciellt öländska förhållanden, som skärpa denna arbetsbrist. Landets egna barn kunna ej stanna hemnia, då de sakna arbete under vintern, och jordbrukaren är allt för ofta benägen att spara in pa hjälpen och hellre sköta ladugården och jordbruket sämre. Man anser att lönerna äro för höga, och att jordbruket oj kan betala dem. En dräng erhåller jämte vivre 150 -300 kr. pr år, en piga 90 — 175. I>e högsta dränglöner, jag hört talas om, gå till 350 kr. Särskildt de senaste 3—4 ären lia betydligt, med ända till 100 kr., höjt atlöningen. Lön för sommaren är 50—75 kr. lägre än för ar. 1

' Stenindustrien som självständig näring skull i det följande beröms.C. O I, AND. ORSAKERNA TII.L JORDBRUKETS EFTERBLIFVEN!! ET. 5!)

"ugby socken, där hemmansägornu äro små ocli tjänstefolk nästan uteslutande äro stadda för sommaren, är lönen för dräng 150 kr., för]»ga 100. Sommardags verken])å ön betalas med 1—2 kr. för man, 0-6 0 ~~1'50 för kvinna, beroende pa arbetsduglighet, —allt jämte fri kost. Ijönerna ha stigit betydligt under senaste ar. Mindre landtbrukare i Resmo betalte för dagsverke vid ångtröskning är 1901 1-2.0, år 1907 2 "0 kr.; fiir kvinnligt dagsverke hade priset samtidigt stigit fran 0-75 †il1 1-50. Allt jämte kost. Vinterdags verket är betydligt billigare. Någon afsevärd skillnad i aflöningen i öns olika delar föi-efinnes l'J; dock stå lönerna i sydväst något högre än i öfriga delar af ön. Dessa "ner synas ej vara så fruktansvärdt stora, men det framhålles af allmogen, att man ej för denna lön får en fullgod dräng, och de "f,sta drängar äro i flertalet socknar långt under beväringsaldern. — A år de nänna sig den, gar färden till Amerika. Likväl inkomma en 'ie' "el drängar från Småland och Blekinge. I ett par af de västra * öcknarna utgöra de 25 > af bela antalet, och som sommardrängar aro de mycket allmänna'i öns alla delar. När våren kommer, behöf-xer således den större landtbrukaren kanske 2—3 sommardrängar och "agon piga. och det är gifvet att tillgången på sådana måste vara .Uterligt knapp, da man nu ej längre i någon liknande man som under 70—80-talen har tillgång till de da talrika backstugusittarne pa ön, och den skara af småländskt tjänstefolk, som då strömmade in till "land, nu är rätt liten. »Man vill ej till landet», och särskildt är det svårt att få flickor till att mjölka korna. Denna arbetsbrist kän-ne* så svär, att den redan varit till hinder för uppdrifvande af den inga-"nda på någon höjdpunkt stående ladugårdsskötseln. Många landt-"'ukare ha måst minska sin odlade areal.

Man har som ersättning för den minskade arbetstillgången anländt barnarbetet. Det visar sig mangensträdes svårt att vid vårterminens slut hålla barnen samman i skolan, medan eljest skolgången betecknas som ordentlig. I några socknar pa Öland mottager "lan fattiga barn från Stockholm, i allt kanske ett par hundratal P" ön, hvilka fä stanna hos bönderna tills de fyllt femton ar. Eu-"fft allmänt omdöme äro de till god hjälp, i synnerhet när de slutat skolgangen. Emellertid kan det ej vara nyttigt för barnens framtid, att (ie re(jan vj({ mycket späd ålder få sätta tillbaka skolgången för •"'betet i jorden, i all synnerhet under radande skolförhållanden på "hind. — Jag återkommer härtill senare.

Denna brist på hjälp i jordbruket är dock mycket större än den behöfde vara. Bet beror väsentligen oeiså därpå, alt hemmansägare-söner och döttrar ha lämnat hemmet och jordbruket, äfven då de behöfdes hemma och egendomen godI kunde föda dem. Här sitter t. ex. f'" rik hemmansägare. Alla hans söner, 4 st., äro i Amerika, själf är •'an sjnklig, och åkerbruket måste skötas med lejdt folk. Många hem-382

man på ön, hvilka skulle ge sin familj full bärgning, om blott söner oeh döttrar ville stanna hemma, kunna ej rationellt drifvas af brist pa arbetsfolk. Den sammanslagning, som ofta ägt rum af hemman, så att en aho sköter oeh äger flera hemman, har väl i de flesta fall varit till ekonomisk fördel för brukaren, men däremot ej till lycka tör jordbruket, som genom brist på arbetskrafter skötes som det kan.

Först och sist beror emellertid jordbrukets efterblifvenbet på Öland, i förhållande till fastlandet, al' ilen alltför ringa kunskap öns jordbrukare ha om ett rationellt jordbruk oeh — kanske i lika hög grad — af hans egen misströstande syn på jordbrukets bärighet. Ölänningen har rest blott till Kalmar eller nägon af de andra handelsplatserna pa fastlandet, men något landtbruk där får ban sällan se. Ytterst sällan bar det händt, att han

tagit plats hos landtbrukare pä fastlandet; frän de södra socknarna ha mänga besökt folkhögskola, men relativt fä landtmannaskolan i Högalid. »Ingen ölänning kan arrendera en gård pä fastlandet, ty jordbruket pä ön är för mycket efterblifvet.»

Det var därför ett verkligt behof, som fylldes, dä Olands folkhögskola 1906 upprättades. Den speciella form den fått — den är samtidigt en folkhögskola och landtmannaskola — torde på ett lyckligt sätt tillgodose de öländska landtbrukarnes nödvändiga behof af större kunskap i modernäringen, speciellt under nuvarande förhållanden med brist pä arbetskrafter. Det har nämligen visat sig, att de med folkhögskolorna förenade landtmannaskolorna i allmänhet haft svårt att fa elever; da en lärjunge ena vintern genomgått folkhögskolan, har han vanligen vintern därpå ej haft tid eller råd att genomgå landtmannaskolan. Detta har man här försökt afhjälpa genom att i en årskurs sammanslå såväl landtmannaämncn som folkhögskoleämnen.

Med den sega konservatism, som brukar vara öbon egen, och med den självtillräcklighet, som är baksidan af ölänningens själf-känsla, har ban bibehållit sitt brukningsrätt, trots det fastlandet legat in pa näsan med sitt mer rationellt skötta jordbruk. Undantag frän regeln finnas inanga och äro förut framhållna. Jordbruksförhållandena ha ock varit så pass olika, att direkta lärdomar mången gäng ej varit att draga. Det inre misstroendet och trång horisont ha hindrat sammanslutningar. Allt för allmänt har man gått i tron, att öns landtbruk varit väl skött; undervisning i jordbruk anses pä mänga, kanske de flesta håll, till och med h|aml ungdom, som något öfverflödigt, ty »landtbruket sköter sig självt».

Särskildt i vissa socknar pa norra och östra Öland har jordbruket ej heller till pa senaste årtionden spelat samma dominerande roll al hufvudnäring, som det nu intager. Det har oinnämts, huru stenindustrien i vissa af Ölands norra socknar förr i förhållande till jordbruket till och med betraktades som hufvudnäring. Där ha förhål-C. O I, AND. ORSAKERNA TII.L JORDBRUKETS EFTERBLIFVEN!! ET. 5!)

landena skildrats för mig sålunda: »Den gamla stammen har till mycket stor del lefvat af fisket, sjöfarten oeh bergsbruket. För omkring 50 år sedan betraktades jordbruket som en binäring; hvar bonde, äfven de som bodde midt inne i landet, fiskade.» I socknar på östkusten, såsom Egby, Löt, Gårdby, Sandby och Gräsgård, var fisket mycket inkomstbringande på 1860—1870-talen och begagnades allmänt, såsom ännu i Böda socken. Det var utvandringen, som kom dessa v'ktiga binäringar att till största delen upphöra och tvingade bon-fttt odla jorden. Det blef ej tid till fiske och att. fara pa sjön. år gifvet, att i dessa delar af ön ej finnes den generation af jordbrukare, som kunnat drifva ett jordbruk i höjden; det är klart,

att man här ej far vänta några åkerbrukets mönsterbilder.

»

Så kommer härtill den djupa misstron mot jordbruket såsom en givande näring. »Man klagar öfver allting, öfver alla Ölands egendomligheter, som menas alla samverka till att göra jordbruket mindre lönande än annorstädes och förhindra dess skötande efter nya metoder.» Äfven hos relativt duktiga jordbrukare ligger denna misstro starkt rotad. »Trots allt arbete, är det nästan omöjligt att lägga äl något», sade en af dessa en gång. Och för medelsnittslandtbru-våren, som sköter sin egendom efter gammalt recept, ställer det sig "unn dystrare, tøn sådan med ett medelstort hemman yttrade: »Irots det jag är skuldfri, endast liar hustru och ej har barn att försörja samt hjälper mig fram med blott en vinterdräng härhemma, ar jag e j p£ ^r kunnat lägga af något.» Man gör gällande, att ' ör jordbrukare, som blott ha gårdens afkastning att lita till, blir ' et knappt». Man vill ha ett litet sparad t kapital vid sidan att draga räntan af.

Man må erkänna de svårigheter, soin möta jordbruket i vara ' aS«ir, erkänna de speciellt öländska hinder i skogsbrist, torka oeh ändra naturliga nackdelar, som äro jordbruket till förfång, så har (ock denna klagan i mycket fått samma karaktär som emigrationen: sedan den en gång börjat, föder den sig själf. Barnen växa alltför olta upp i hemmet under det ständiga jämret att »jordbruket är det vårsta som finns.» .Jordbruket är nödfallsutvägen; om möjligt väljer man andra yrken. »Till och med för döttrarna är det ofta ingen lockelse att bli en burgen hemmansägarehustru; det är för sträfsamt -hm liten samling af 15 vuxna ynglingar i 20-ärs-aldern och

därom-ln£ tillfrågades om deras blifvande sysselsättning. Samtliga hade arbetat i jordbruket; med 3 eller 4 undantag voro de söner till hemmansägare, som redde sig godt. Nio af de tillfrågade svarade »oviss , endast sex voro fullt bestämda att ägna sig åt jordbruket. De nio spejade efter bättre utkomst.<U
EMIGRATIONSUTRKDNINGEN. BILAGA VIII. BYHDEUNDKKSÖKNINGAK.

Det är ganska egendomligt, att denna uppfattning trifs samman med, att man erkänner de nuvarande tiderna som förmånliga för jordbruket. Goda skördar ha tagits flera år, produkter såväl från åkern som ladugården ba betalts högt, hvadan också den ekonomiska ställningen förbättrats. Många landtbrukare erkänna också, att några skäl till klagan ej förefinuas.

Men allmogen har nu en gång svårt att uppskatta de fördelar, som ett jordbruk ger, då det föder och kläder en familj, äfven om det ej lämnar sä mycket kontanter öfver; man öfverskattar de reda pengarnas värde allt lör mycket. Sä länge har nu emigrationen fortfarit och sä liflig kontakten mellan Amerika och Öland blifvit, att amerikanskt föreställningssätt genomsyrat öländsk uppfattning; man räknar gärna i dollar, när det gäller förtjänsten hemma, och alltför gärna i kronor, när det gäller inkomsten i Amerika. Så får man ej heller glömma bort det öländska lynnet. »Ölänningen är ej lagd för att segdraga»; jordbruket ger ej den tillräckliga omväxlingen, och så far man uttråkad den lika kända som korta vägen till Amerika.

Samtidigt bör emellertid framhållas en ekonomisk faktor, som inverkar på bondens uppfattning af hans läge och gör bemmans-ägarsonen tvebågsen, om ban skall våga slå in på jordbruket som näringsfång. I)et är ej längre någon fördel att fä öfvertaga hemmanet om flere syskon finnas, och kanske dessutom »undantag» för de gamla föräldrarne eller stora hypotek belasta detsamma. Särskildt undantagen förekomma ytterst ofta som ett onus på hemmanen. Finnes nu ett hypotek till '/3 af gårdens värde, syskonens innestående delar i gården skola förräntas och dessutom föräldrarne ha sitt underhäll, är situationen ej vidare afundsvärd.

Hemmansägaresonen på ett medelstort hemman emigrerar hellre till Amerika, än han åtar sig att lösa ut sina syskon. I lyckligt fall kan ban återkomma efter några år, om han vill öfvertaga jordbruket, och då med det samlade kapitalet som ekonomisk rygg sköta detsamma.

»Undantagen» ha spelat en viss roll i Olands ekonomiska lif och ingalunda varit lyckliga för det allmänna välståndet. Det var allmän sedvänja, att en hemmansägare redan vid kraftfull ålder drog sig tillbaka och öfverlät gården till någon son eller måg emot förbehåll af 1 ifstidsförsörjning. Undantagen äro allt fortfarande en tung börda för det öländska jordbruket.

Undantagens betydliga storlek och deras roll i den öländska landtbrukarens ekonomiska lif belyses af nedanstående undantags-kontrakt, som torde kunna betraktas som typiskt till innehåll och formulering. Af detsamma framgår, hvilka extra palagor som bäras af '/i hemman, — enligt flertalet öländska jordbrukares mening ejC. ÖLAND. JORDBRUKARNES EKONOMISKA STÄLLNING. G5

större än att det, alla undantag förutan, nätt och jämt föder en medelstor familj.

»Undantagskontrakt:

Som vi denna dag försätt vårt egande 'A-dela mantal kronoskatte . . . nil var son . . så hafva vi förbehållit oss under vår lifstid följande undan-tagsförmåner:

l:o) Skall till oss gemensamt utgifvas ärligen 5 tunnor råg, 3 tunnor orn. 12 kappar hvete, alradsgild spannemal oeh af ren beskaffenhet, samt en "»na sämre säd kallad mellansäd, och två tunnor potatis, som skola vara Jtslsa och af god beskaffenhet och skola betalas i oktober månad hvarje år, °ch 1 a famn ved, 1 björk och 1 l/s tall, som vid samma tid till oss hem-öres och upplägges, där vi äro boende.

2:o) Ärligen skall lämnas 1 häck hårdvallshö, 1 /a häck røarfoder, 1 häck rnhalni, 4 häckar rSghalm med 6 alnar lång och 3 alnar bred häck och opartisk man trampas, men gödseln tillfaller hemmanet.

5:0) Till husrum i mangården förbehålles för var räkning kammaren i >gguitigen samt vinden öfver norra rummet i nämnda byggning, samt rättig-2 til! fri gä„g tj|[oc[, i'rfu, håde bostad och vind, niir vi behaga. Äfven

"igliet att brygga och byka och slakta i det befintliga brygghuset.

4:o) Till foder och kreatur förbehålles i ladugarden 2:ne skiftnim i östra |joan norr i ladugården. Alla vidmakthallas sä till tak som väggar i lagset stånd af gårdsägaren.

c 5:o) Vår-, sommar- och hösthete förbehålles till 1 ko och 2 lar, där godsägaren betar sina af nämnda art.

(,:o) Äfven förbehålles att förmala undantagspanmiiålcn på hemmanets »<i|termjölkvarn. Likaledes förbehålles årligen hälften af frukten på de träd ' 1 "uskar, som nu befinna sig växande på hemmanet.

I ri skjuts förbehålles efter gårdsägarens hästar, när vi därom påfordra,

invändning af ägaren, rå en^era oss mei' döden afgår, försvinner endast en tunna

g' en tunna korn; allt det öfriga skall betalas i bådas vår lifstid tills vi u bfida aflidna. Försäkras ....

(Faderns namn.) (Moderns namn.)

... . förestående kontraktet förklarar jag mig till alla delar nöjd, samt °rbinder mig att uppfylla alla punkter, att allt blifver lagligen utgifvet.

Ocb till säkerhet härför tillåtes inteckningsrätt uti förcskrifne hemmans-0 utan mitt vidaro hörande.

(Sonens namn.)»

Det har förut framhållits, huru en hel del af de små öländska "inmanen och lägenheterna ej ur jordbrukssynpunkt, allra minst Hed nuvarande skötsel, äro ekonomiskt bärkraftiga. Att det ej är äågon glädje att öfvertaga dessa hemman för sonen, faller af sig själft.

r den ekonomiska ställningen för ägaren god, beror detta på bergsbruket eller på det sparade kapital ban samlat i Amerika eller Pa sjön. Jag får tillfälle att senare återkomma till Amerikas be-ydelse för den öländske jordbrukarens ekonomiska ställning.

Denna senare kan numer betecknas sora god, — i vissa delar af ön (särskildt i sydväst) som mycket god.

»På Oland ha vi gårdar som afkasta en bonde hvart sjette år» är ett yttrande, som lagts i en känd ölännings mun under jordbrukets nödår för ett par decennier sedan. Nu äro förhållandena annorlunda, och hemmanens afkastning ger bättre valuta.

»Medelbonden, som har mtl, bar hemmanet belastadt med skuld under eller högst intill 1/3 af verkliga värdet, nämligen ett liypo-tekslan taget omkring 1880 med 30 å 40 års amorteringstid, ett undantag till föräldrarne samt mera sällan ett banklån.» Bondens ekonomiska ställning måste därför betraktas som tillfredsställande.

Hypoteken minskas genom årliga afbetalningar, medan inga nya tagas. Den ekonomiska stilllningen har helt enkelt aldrig varit bättre än nu. Jordbruksalstren ha som förut nämnts särskildt under senare är betalts bra, och Amerika-pengarna hålla de mindre jordbrukarne uppe. Huru god den ekonomiska ställningen är, visas däraf, att öländingarna på inlåningsräkning i Bankaktiebolaget Södra Sveriges afdelningskontor i Mörbylånga och Borgholm ha innestående öfver två millioner kronor, hvartill komma betydliga belopp i bankerna i Kalmar. Fastlandsborna betrakta också öländingen som mycket burgen.

Detta generella omdöme måste dock modifieras i den mån det berör olika delar af Öland. Det finns mycket burgna socknar, såsom Kastlösa och andra på sydvästra Öland, och däremot relativt fattiga, såsom Gärdslösa på östkusten, där till och med de ekonomiska förhållandena skildras som »ej sä särdeles goda». Inteckningarna äro färre i södra mötet än i norra.

I vissa af Ölands socknar är kommunalskatten så hög, att den kännes som en drvg börda. I allmänhet bäres den dock utan nämnvärd svårighet trots hög uttaxering pr fyrk, hvilket har sin grund i att egendomarna äro för lågt taxerade.1 När skatten, såsom i Högby, Källa och Gärdslösa socknar, Springer upp till kr. 1'40 pr fyrk, är det

dock gifvet att den börjar kännas tung. Värst träffa dock dessa orimliga skatter öns relativt få löntagare. Det finns sådana som få ge 20 0 o al' sin inkomst i skatt till stat och kommun.

Hvad landtbrukarne mest klaga öfver i skattväg är :präst-skatten». På grund af socknarnas och pastoratens ringa folkmängd har denna ock kommit att intaga ett oproportionerligt rum i kom-

1 186ä uppgick jordbruksfastigheternas taxeringsvärde pl Öland (med nndantag af Borgholm i till lä,065,000 kr: 1830 var taxeringsvärdet 16.183,900, uch 1900 17.682.300 kr. Af den relativt, ringa tillväxten nndcr de 35 ären 1865—1900 falla omkring 700,000 kr. på stålens egendomar, hvadan sålunda enskildas hemman och jordlotter pä papperet nndcr en mansålder endast stigit 13V» * o — en värdestegring som blott utgör en bråkdel mot den verkliga Vanligen säljes också ott hemman till ett pris långt öfver taxeringsvärdet: inträffar det motsatta, beror det på att betungande undanlag, skulder uch dylikt medfölja öfvertagande af egendomen.munernas utgiftsstat. Utgifterna till kyrkliga ändamål på ön äro sålunda större än utgifterna till folkskolan, medan de i Sveriges landskommuner genomsnittligt blott äro hälften af de senare.

Utdebiteringen pr fyrk i de olika kommunerna för år 1905 framgår af Tab. 11, sid. 29. Sedan detta ar ha emellertid skatterna i flera socknar på mellersta ocb södra Öland ökats rätt väsentligt på grund af de lån som kommunerna upptagit i och för järnvägens byggande. För Gärdslösa socken uppgår sålunda ökningen till öfver 50

Att skatterna likväl ej kunna betraktas som ruinerande torde framgå af nyssnämnda tabell, som också anger fattighjonens antal i procent af de respektive socknarnes invånareantal. Ingen jämn relation mellan skattens storlek och procent fattighjon kan upptäckas. Det bör dock anmärkas, att det större eller mindre antalet under-stödstagare i en socken ej är något säkert mått pa ett mindre eller större allmänt välstånd hos kommunens invånare. En burgen socken som Kastlösa uppvisar sa t. ex. ett långt större antal understöds-tagare, i procent af befolkningen räknadt, än flere vida fattigare socknar.

Skatterna kunna ej heller anses vara någon väsentlig orsak till utvandringen. Däremot skrämma de emigranten att komma tillbaka, sedan denne i Amerika vant sig vid lägre afgifter till stat och kommun. Det är mer än en hemkommen svensk-amerikan jag funnit i tankar att återvända, endast på grund af den utdebitering som väntat honom, och jag känner fall där han också gjort verklighet af sina funderingar. Det kan synas underligt, att han kastar ut en penningsumma, motsvarande flera års skatt, till Amerikafärden, blott för att komma ifrån sina plikter som svensk medborgare. Men han gör det likväl. Han ser sitt lilla kapital i fara att minskas, — och detta är nog att lossa de icke allt för starka banden med hemlandet.

Jordbruksarbetarne.

Denna klass, torparnes,1 backstugusittarnes och tjänstehjonens, är den som mest härjats af emigrationen. Till följd af egendomarnas i allmänhet ringa storlek har dock dagsverkstorparnes antal aldrig varit stort, och under den sista mansåldern har det ständigt minskats. I många socknar finnes ej alls någon torpare. Orsaken är emigrationen; torparnes söner ha rest ut, ingen har öfvertagit torpen, och dä ha dessa inlagts till stamhemmanet.2 1 många

1 Härmed ITirstàs endast dngsvcrkstorparo. I vissa trakter af ön benämnas lägenhetsägare tor[iaro. Om dessa bar förut talats.

5 I en sucken, som Köra, där ännu linnas omkring 20 torp, är antalet ovanligt stort. Pä den egendom, som liar de flesta torparne af alla pä ön, IloriiB kungsgård i llogliy, är antalet 16. Fem torp lisga öde Blott il torpnreaöncr äro hemma, som fyllt sexton är, af hvilka, en iir idiot. En torpare pä öfver sjuttio är lejer dagsverks-karl, men har alla barnen, fyra söuer och en llicku, i Amerika.()8

fall ha de oclc afsöndrats till fria lägenheter. I Södra Möckleby har arbetsfört]änsten vid cementfabriken varit

orsak till torpens minskning. Det är också gifvet, att med nuvarande höga dagsverkslöner torparnes dagsverksskyldighet blir betungande. Det är på intet vis någon ekonomisk fördel att ha torp, och de måste därför ined naturnödvändighet minskas.

»Inhyses» eller »baekstugusittare» omfatta den numer decimerade men alltjämt talrika grupp af jordbruksarbetare, som på allmänningar och enskildas jord äga ett litet hus oeh kanske '/a tunnland att sätta potatis på, men för öfrigt få sitt uppehälle genom arbete bos bönderna — eller pä hemskickade Amerikapengar från barnen därute. De betala i tomtören 50 öre, kanske högst 1 kr. pr är, ofta ingenting alls, och känna sig ej sällan så hemmastadda som om de sutte på egen jord. Det har förut omnämnts, hur från dessa barn-öfverfyllda stugor under (»0 — 'JO-talen gick en ständig ström arbets-k räf tigt folk, män och kvinnor, som sökte sig sommararbete på fastlandet. Denna trafik har nu inskränkts betydligt — nu går resan till Amerika. Endast flickorna ta ofta plats i städerna på fastlandet; det bänder också att man beger sig till fastlandet för att där intjäna reskassan för Amerikafärden. Medan från en socken, såsom t. ex. Alböke, för tjugu år sedan årligen reste 25—30 män och kvinnor, som arbetade i Stockholm från vår till höst som grofarbetare eller i skilda yrken,1 flacka för närvarande blott 3 män fram och åter på detta sätt.

I fullt samma proportion har ej denna periodiska utvandring minskats från alla delar af ön, och ännu finns det till och med enstaka bondsöner, som pä detta sätt lämna jordbruket hemma om somrarna för fastlandsresan, men dessa resor ha dock förlorat sin ekonomiska betydelse för någon större del af öns befolkning.

Backstugornas antal har starkt minskats, liksom i ännu högre grad deras invånares. Dessa äro till större delen gammalt orkeslöst folk eller barn, med hvars hjälp numer jordbruket måste nöja sig. >1 min barndom var här stugor här och hvar på ägorna, fulla af folk. Nu äro de borta eller tomma. Här i byn fanns då tjogtals arbetare, men nu gä här 3 äldre sadana. Eljest finnes det blott bondfolk», yttrade en 50-ärig man i en af Böda sockens byar. Yttrandet karaktäriserar utvecklingen sedan 70-talet. Medan de själf-ägande böndernas antal hållit sig lika eller till och med ökats, har backstugusittarnes starkt aftagit och endast i några få socknar hållit sig konstunt.

1 Ibland bnckstugusittarne fliinits mänga, »om kunna et,t handtverk och som diirfor föras till handtverkare. Dessa senare, liksom ock mindre hemmansägare, sm&hrnkare oeh bondsöner, deltogo oeksä lifligt i dessn Stockholinsresor, hvarvid hustrun skötte jordbruket hemma. Nettoinkomsten at' en s.ldan resa kunde vid mycket sparsamt lefnadssätt belöpa sig till 250 kr.I jämförelse meil de förut skildrade förhållandena före emigrationsperioden har backstugusittarnes ekonomiska ställning betydligt bättrats. Härtill ha bidragit de högre daglönerna (se förut) samt framför allt understödet från Amerika. De utvandrade barnen ha regelbundet skickat hem penningar till far och mor, ej sällan byggt npp stugan ät (lem, så att föräldrarne stundom ha det riktigt godt °ch till och med slippa arbeta. Emellertid är det klart, att vi bland backstngusittarne och torparne finna orkeslöshet och fattigdom mera förenade än hos någon annan samhällsklass. Bland Ölands omkring 1,200 understödstagare torde 1 r. höra till dessa klasser.Enligt uppgifter från kommunalnämndsordförandena. Ytterst få tattigunderstödda ha varit hemmansägare.

Inte ens hos denna klass kan man dock tala om någon verklig nöd såsom allmänt utbredd. De tärande munnarna äro ju också färre än förr. Men därmed är icke sagdt att förhållandena äro sådana, att arbetarnas barn kunna stanna hemma. Bristen pä vinterarbete. är skulden härtill. Denna är numer till och med större än förr, därför att nu har man ej längre den slagtröskning, som förr tog många armar i bruk under vinterdagarna. Vinterarbetet betalasju ock lägre än under sommaren. Det bör dock understrykas, att den traditionella öländska uppfattningen, att om vintern göra sä litet som möjligt, fortfarande hänger i. Frän jordbrukarne försäkras, att många baekstugusittare ej kunna förmås att arbeta pä vintern trots erbjuden sysselsättning.

»Arbetarens söner drifvas bort dels af den nästan totala bristen på arbete vintertiden, dels af den hart när (»öfvervinneliga svårigheten att fä en bit egen jord att bruka och bärga något från. — — — Här finnas ynglingar, som klaga öfver, att de omöjligen kunna åtkomma någon jordbit att bygga en stuga på. Vill man gifta sig, så är det omöjligt, ty man kan"ingenstädes få bygga och bo.»

Denna klagan öfver omöjligheten att skaffa ett »eget hem» (framför allt i bemärkelsen af en liten stuga med

något jord till, hvars afkastning kan upph jälpa förtjänsten af jordbruksarbetet eller handt-verket) möter man mycket ofta. Bönderna vilja ej sälja någon jord till arbetaren och handtverkaren, framför allt af fruktan för ökad lattigvärdstunga. Denna afvoghet att sälja jord har ofta betygats göra sig gällande, äfven då bonden äger jord som för honom är af intet värde. Hvad som a andra sidan framhålles är, att många af de på ofri grund boende ej ha någon längtan efter egna hem — ett påstående som ock synes öfverensstämma med sanningen.

Handtverkarne.

Handtverkarens ställning på ön är mycket svår. Han har ofta liksom jordbrukaren sin egentliga arbetstid under sommaren, under hvilken han måste tjäna in något öfver behofvet iör att kunna föda sig och sin familj under den kalla årstiden. De flesta yrkesidkare, såsom smeder, skräddare och skomakare, ha dock jämn sysselsättning året om.

Mänga samverkande orsaker bidraga till att den öländska handtverkaren i allmänhet för en rätt blygsam tillvaro.

Först och främst finnas ju inga större industriella platser pä Öland, utan handtverkaren är sä godt som hänvisad till bönderna. Genom att dessa under sina affärsresor till fastlandet, speciellt Kalmar, göra sina uppköp äfven af skodon oeh kläder, lida speciellt skräddare och skomakare af konkurrensen från staden.

Kanske i regel arbetar handtverkaren hos bonden mot en viss daglön, jämte kost, om också många yrkesidkare mestadels utföra arbetet hemma pä sin verkstad. Aflöningen är högst om sommaren och lägre om vintern, men når endast undantagsvis öfver 2 kr. och i allmänhet ej detta belopp. Den högre sommarlönen har delvis sin grund i en större efterfrågan pä handtverkare (snickare, malare, murare) sommartiden, då en bel del byggnadsarbeten och reparationer utföras bättro än under vintern. Då handtverkaren ofta också är jordbrukare, hvadan hans tid är strängt upptagen sommartiden, kan han äfven därför betinga sig högre aflöning under denna del af året. Den synes vara något lägre pä norra Öland1 än i öfriga delar af ön. Ackordsarbete förekommer endast undantagsvis, hvilket gör att den duglige handtverkaren ej kommer till sin rätt. En verkligt duktig yrkesidkare med dubbel arbetsförmåga och skicklighet i förhållande till en sämre kan enligt samfällda uppgifter ej betinga sig nämnvärdt liögre dagspenning för sitt vida bättre arbete. Det är en illustration till sparsamhetens afvigsida hos vår hedervärda bondekår. I mer än ett fall har detta förhållande ledt till emigration.

Denna bristande förståelse för ett verkligt godt arbete har återigen fört med sig, att inånga handtverkare fuska i yrket, äro ej utlärda utan slå sig ned efter ett eller ett par års lärotid som egna. Konkurrensen från dessa håller prisen nere, medan däremot yrkes-idkarne ej lida något väsentligt intrång genom böndernas egna små försök i yrket. Öländningen har ej heller någon allmänt utpräglad fallenhet för något visst handtverk, om man undantager träslöjd.

Något öfverflöd pa handtverkare och yrkesmän finnes ej. Som ett belt betraktadt kan behofvet sägas nätt och jämnt vara fylldt.

1 Fiir en snickare exempelvis kr. 1 2ß—1'50 pr dag.Bristen på verkligt dugliga handtverkare är dock stor, hvartill bidragit alla de ofvannämnda orsakerna: obefintligheten af jämnt och stadigvarande arbete för flera yrken, konkurrensen från städerna och ej utlärda i hemsocknen samt svårigheten att få ett godt arbete uppskattadt efter förtjänst. Den driftige söker sig därför bort, till fastlandet eller Amerika.

Ehuru en för hela ön genomgående brist på utöfvare af ett visst yrke ej existerar, är det dock mycket ofta ondt om skomakare och skräddare i socknarna. Snickare är det i allmänhet godt om. En föreställning om behofvet af yrkesutöfvare ger följande förteckning öfver dylika i Torslunda, en af Ölands större socknar med nära 1,300 invånare. Där funnos är 1908: 4 skomakare (knappt motsvarande behofvet) 1 murare (d:o), 3 skräddare (d:o), 2 snickare (d:o), 2 smeder och 3 målare (motsvarande behofvet). Då socknarna äro sa små som de pa Öland, ha emellertid handtverkarne ofta sysselsättning utom sm egen socken.

Handtverkaren kan, under för handen varande omständigheter — jag bortser därvid från Borgholm — ej drifva

sitt yrke i större skala. Mänga ägna sig åt detsamma som en hjälpnäring — ha sin lilla jordlapp pä några tunnlands vidd och upphjälpa det magra utbytet från åkerbruket med förtjänsten på handtverket. Eller också har handtverkaren endast en stuga på allmänningen och lefver af sitt yrke, drifver det ensam eller med hjälp af sin familj och någon enda arbetare. Enastående är, att han utvidgar sin verksamhet sa som en byggmästare på mellersta Öland, hvilken tidvis sysselsätter upp till 40 arbetare.

Har handtverkaren lyckats förtjäna något på sitt yrke och ej äger eget hem, vill han ofta skaffa sig ett dylikt. Genom böndernas allmänna ovilja att sälja jord pä nagorlunda drägliga villkor har det ofta händt, att han misslyckats i denna sin afsikt, i all synnerhet som för handtverkarna gäller, att hans lilla stuga ej får ligga i en alltför aflägsen vrå af socknen, utan tämligen centralt. Flera gånger har denna omöjlighet att skaffa ett »eget hem» tvingat driftiga handtverkare att emigrera.

Industri och industriarbetare.

Då industrien och industriarbetarne endast i tämligen ringa omfattning beröras af emigrationen, skola desamma här blott i korthet omnämnas. Industrien utgöres endast af stenhuggerier och cementfabrik, från och med november 1908 en sockerfabrik i Mörbylånga samt några obetydliga fabriker i Borgholm, några sagar och enstaka andra anläggningar.72 EMIGRATIONSUTREDNDTOKX. BILAGA VIII. BYQDEBNDERSÖKNING AR.

Stenhuggerirörelsen, som industri, är koncentrerad till Persnäs (Sandviken), och har där uppblomstrat sedan början at' 18.H0-talet. Den drifves af ett danskt bolag, och arbetsstyrkan är af mycket växlande storlek. Medan ibland endast 20 man sysselsättas af bolaget, fä under tider af liflig byggnadsverksamhet 75 100 man sysselsättning i stenbrotten och slipverken vid Sandviken. Stenen är af utmärkt kvalitet och går därför bra i marknaden, men såsom all stenindustri har också denna en till storleken mycket ojämn afsättning. För stenhuggare är daglönen från och med 1907 kr. 3'50 (förut 2'50), för körare och inpackare af stenen 2 kr. pr dag. Under förutsättning af arbete året om är stenhuggarnes förtjänst 600—1,100 kr., allt efter skicklighet. Icke blott under vintern utan äfven under sommaren kan dock arbetet ligga nere af brist pä beställningar. Arbetarne måste då gä sysslolösa, då de ej äga någon jord, och något annat arbete ej är att fä pä platsen. Emigrationen är obetydlig bland Sandvikens arbetare. Dä framtidsutsikterna äro osäkra, se emellertid föräldrarne gärna att barnen begifva sig ut till det öfriga Sverige eller annorstädes. Uppblomstringen inom stenindustrien pä 80-talet förklarar Persnäs sockens stigande folkmängd till 1890; på de sämre konjunkturerna beror delvis den följande nedgången. Mindre sten-huggerier finnas ock i Södra Möckleby och Ventlinge i sydväst.

Öns största industri är Ölands Cementaktiebolag vid Degerhamn i Södra Möckleby, en storindustri med (1907) 1,063,000 kr:s tillverkning och en arbetarestam af i allt omkring 400 man. Fabriken har under energisk ledning mycket utvecklats under senare år och är under ytterligare utvidgning. Arbetslönerna ställa sig mycket olika inom fabrikens skilda områden och växla i allmänhet mellan 60 och 110 kr. i månaden. Cement och osläckt kalk samt något kalkstensmjöl och rödfärg tillverkas. Cementen exporteras till Sverige oeh utlandet, speciellt Ryssland. Emigrationen är ej afsevärdt stor bland arbetarne, bland hvilka i allmänhet blott mycket unga. ge sig i väg af reslust, men däremot mycket stor bland arbetaredöttrarna. Arbetarne utgöras till större delen af inflyttade smålänningar och blekingar. Nykterhetsrörelsen, soin bland Sandvikens arbetare är stark, har vid Degerhamn ett stort och hårdarbetadt fält för sin verksamhet. Den ekonomiska ställningen är bland arbetarne god, ehuru, pa grund af det utbredda spritmissbruket och oförmåga att lefva enkelt, på enskilda håll sämre än den behöfde vara. I samma socken tinnes kalkindustri och spannmäls-renseri, tillhörigt enskild person, som sysselsätter 30—40 arbetare.

Frågan om existensmöjligheten för en större industri på Öland, som kunde bidraga till emigrationens hämmande, är svår att pa rak arm besvara. Men den totala bristen på vattenkraft och till och med större källor är gifvetvis ett hinder, som är tungt vägande. Stenindustrienkan liksom cementindustrien ytterligare uppdrifvas betydligt; för

den förra får man doek räkna med den allt skarpare konkurrensen af konstgjord sten, som ersätter den naturliga.

I sin helhet torde man ej fä ställa allt för stora förhoppningar pä den ytterligare utvecklingen af Olands industri inom närmaste framtid. Emigrationens hämmande måste hufvudsakligen byggas pä andra faktorer.

Fiske, sjöfart och skogsbruk.

Man väntar sig att fisket skulle spela en stor roll i den haf-omflutna öns ekonomiska lif, men så är ej förhållandet. Fisket bedrifves nästan enbart som husbehofsfiske — »för att få lit' sjösofvel bir vintern», som öländningen säger. Det har förut framhållits, hur detta fiske förr var af större betydelse än det är nu, då bonden ej längre har tid till detsamma. Det har också sä godt som upphört på mellersta Ölands västkust. På östkusten samt i öns nordligaste och sydligaste socknar spelar det ännu någon roll för strandägande bönder. Yrkesfiskare äro blott fattiga backstugusittare eller f. d. sjömän, en å två i hvar socken, som ofta bo långt från sjön, blott äga en mindre båt, liten och dålig redskap och fiska af nåder i böndernas fiskevatten.

Ålfisket är det mest gifvande oeh är i en och annan socken, såsom Böda, Löt och Gräsgård, af rätt beaktansvärd vikt. För öfrigt ger strandfisket gädda, sik, aborre, lax och laxöring.

Något storfiske bedrifver cj öländningen, ehuru smålänningar och blekingar fiska pä grunden norr och söder om hans ö, och särskildt den stora undervattensbankcn frän Ölands södra udde till Gottland skulle ge goda fiskeplatser. Storsjöfisket kunde i betydliga mängder lämna sill (strömming), torsk, flundra och lax.

För ett uppdrifvande af storsjöfisket, som enligt fäckmannaàsikt skulle gifva god afkastning, fordras emellertid stora motorbåtar med 4—5 mans besättning och behöflig redskap. Men det saknas ännu armar på Öland härför, och de, som eventuellt vore hågade aff; slå 8ig på ett dylikt fiske, ha svårt att få den behöfliga borgen för inköp af båt. och redskap.

För närmaste framtid skulle därför ansträngningarna att drifva upp fisket främst vara riktade på stramt fisket, som kan gifva betydligt större afkastning än nu är fallet. Särskildt gäller detta om ålfisket, som redan nu ger mänga bönder och fiskare en inkomst af c:a 500 kr. om året, men som kunde gifva tusentals.

Af yttersta vikt är emellertid, att afsättningsförhållandena ordnas. Större delen af den fisk, som fångas, afsattes på ön. Ett mindre parti sändes till Oskarshamn och Kalmar, men den stora

och vackra fisken är allmänt illa handterad och betingar därför lägre pris. Alhandeln ligger helt oeh hållet i händerna på tyska uppköpare, hvilka tillhandla sig varan i de öländska hamnarna. Här behöfves en sammanslutning mellan dem som idka fiske, så att en ordnad afsättning af varan i förening med sakkunnig behandling af fisken kan göra näringen ekonomiskt lockande och bärkraftig.

Frän fackmannahall har intygats, att ett frän Ölands östkust rationellt drifvet strand- och storsjöfiske skulle kunna gifva inånga hundra personer lefvebröd och vara värdt hundratusentals kronor. Innan något fiske af den betydenhet, att det binder ett stort antal armar, kan uppkomma, måste det dock ordnas så, att fiskaren får sin egen torfva rid sjön, af tillräcklig storlek att därpå uppfora hus, fiskbod, torkattiraljer etc., så att fisklägen kunna bildas. Detta skulle ske genom inköp och styckning af egendomar på sådana ställen där lämpliga hamnförhållanden finnas. En del allmänningar, som finnas efter kusten, kunde användas till samma ändamål.

Om de af den officiella fiskerikommitten föreslagna fiskehamnarna blefve verklighet • betänkandet härom aflämnade» til I väg- och vatten-byggnadsstyrelsen i början af år 1909 skulle säkert fiskerinäringen ta ett godt handtag. Enligt kommitténs förslag skulle tre fiskehamnar utföras och underhållas af staten själf, nämligen Grönhögen i Ventlinge socken, Kårehamn på östkusten i Alböke socken och Byxelkrok i Böda, hvarjämte ett anslag en gäng för alla skulle ges at Grankulla viken (Böda). Öland skulle därigenom få tre fiskehamnar i sin norra och en i sin södra del, oeh en lika nödvändig som betydelsefull förutsättning för fiskerinäringens

blomstring vore därmed gifven.

Bland ölänningarna själfva torde -emellertid entusiasterna för fiskerinäringen vara lätt räknade, då man synes ha föga tro till det ekonomiska utbytet. Initiativet får komma utifrån, desto mer som

på ön nu knappast finns armar tillöfvers för fisket.

*

Sjöfarten har, som förut påpekats, spelat en stor roll i Ölands ekonomi. Nu bli ölänningarna ej sjömän i samma utsträckning som förr. Amerika ger bättre inkomst än den månatliga lön af 30—60 kr., som bestås en simpel sjöman. Men ej desto mindre »tar man sjönr- fortfarande i stor utsträekning i nugra delar af ön, framför allt i de nordligaste socknarna och några i sydväst. I'å något enstaka håll kan man t. o. m. ej förmärka något minskadt intresse för sjömansyrket. Ölänningens läggning gör ju honom också till en god sjöman.

Sjömännen gå både i långfart och kustfart. I senare fallet tillbringa de vintern hemma.Egen rederirörelse idka ölänningarna däremot i myeket obetydlig utsträckning. Den reguljära förbindelsen med fastlandet ligger ej i ölänningarnas händer. Något fraktfart idkas af skeppare, som ba sin skuta oeh frakta sten oeh spannmål från och ved till Öland. 1 fråga om hemmahörande fartyg äro Degerhamn oeh Sandviken Ölands betydligaste hamnar. I den förra finnas ett tjugutal fartyg, hvaraf 1 ångfartyg, hvilka hufvudsakligen stå i därvarande betyd-% a industriers tjänst. 1 Sandviken funnos är 1907 17 fartyg pä. 10—50 ton, oeh 3 under 10 ton, de flesta ägda at enskilda skeppare, ^'ågot tiotal dylika små seglare höra hemma i Borgholm och öfriga öländska hamnar.

Här föreligger således ett tämligen oarbetadt fält för öländsk företagsamhet, där dock hvarje försök från öländskt häll kommer att mötas af en synnerligt skarp konkurrens från fastlandets äldre och mäktigare bolag.

*

Öland äger ju blott i obetydlig mån skog, och skogsbruk som självständig näring drifves endast i Böda kronopark, där afverkning äger rum, dels till förbrukning på ön, dels för skeppning till Danmark och Tyskland. Årliga afverkningen är för närvarande e:a 13,000 kbm., hvaraf 7,500 kbm. timmerskog och 5,500 kbm. vedskog och annat mindre värdefullt virke.

Kronoparkens ekonomiska betydelse för Öland är i främsta rummet, att den lämnar de norra socknarna en betydande del af deras virkes- ocb vedbehof. Årligen upphugges och försäljes sålunda 1,400 famnar ved. För Böda socken är kronoparken därjämte af största betydelse genom de arbetstillfällen som frän år 1904 beredts befolkningen vid skogsafverkning, skogskulturer, vägarbeten etc. — i allt «:a 3,300 dagsverken per år. Afverkningens massa torde ej nämnvärdt ökas i framtiden, men däremot komma arbetstillfällena utan tvifvel att ökas genom en intensivare skogsskötsel. Än sa länge har dock emigrationslusten bland bödaborna knappast minskats af utsikten till stadigvarande bifförtjänster från kronoparken. »Man tror för mycket pä. Amerika.»

Den nuvarande emigrationen, dess orsaker och botemedel.

Emigrationen har nu ej längre snmma karaktär som för ett tjugutal år sedan. Den nöd, som då med sä våldsam kraft dref bort hemmansägaren frän hans gård för att i Amerika rädda sig frän ruin, existerar ej längre; mot den massa öfvertaliga armar, som dä ej kunde finna arbete hemma, svarar nu brist pä arbetskrafter. saknas ej heller anledning att misstänka, att det ingifte, som existerar i en del socknar, haft sitt inflytande på den låga födelsesiffran.

Den stora affolkning ön undergått är desto kännbarare, som den trätiat de arbetsdugligaste åldersklasserna. Barn, gubbar och gummor utgöra ett oproportionerligt stort antal, och endast '-/» af öns befolkning utgöras af män oeh kvinnor i åldern 15—50 är (Tabell 8). Ej underligt att bristen på arbetskrafter är stor!

Ölands samhällsklasser och näringslif.

Öländningens karaktär och lynne.

För den som tror djupt pä naturens inverkan på människan, hennes lynne och andliga odling, skulle säkert den öländska befolkningen vara ett tacksamt studiefält. Det är som om det folk, som plöjer och odlar Ölands jord. fatt en god portion af oryslnst och rörlighet från hafvet rundt om och de ständigt blåsande vindarna. Öfverallt. i Sverige skall man få leta för att tinna lifligheten, det sorglöst glada humöret sä sätta prägel på folklynnet som just här. Det är öläнningens kanske mest sympatiska drag. Hans sinne för humor är nppodladt; ban är snarfyndig, har ofta lätt att uttrycka sig, och hans humor är icke utan en viss udd.

Hans självständighet har sin grund i månghundraårigt umgänge ined likar — ingen har stått öfver honom, ty herremän och herrgårdar ha varit tunnsådda pa Öland. Det har alltid varit ett land af bönder. Med denna självständighet är ej så liten misstänksamhet förenad; hans kritik öfver sina sockenbor kan ofta vara skarp nog, och synvidden sträcker sig allt tör ofta blott öfver byalagen. Vill en by anlägga ett mejeri, är den andra emot det; vill någon duktig bonde sätta sig i spetsen för ett kooperativt företag af hvad slag som helst, är självkänslan allt som oftast framme hos en annan, och det nya företaget har cn säker motståndare. Liksom den öländske bonden förr ville hvar och en ha sin väderkvarn, sä att han själf kunde mala sin säd utan sammnnhlandning med grannens, så vill ban helst sköta sig själf och sin gård äfven nu, utan att bekymra sig om näringens framåtskridande i allmänhet. Det är en självständighetens aivigsida. som öländningarna allmänt klaga öfver och ha ögonen öppna lör — men först pa allra sista tiden börjat motarbeta. Tyvärr har denna misstänksamhet och oförmåga till sammanslutning firat, sina största triumfer, då det gällt rent öländska företag. Man har ej så lä gånger lagt ned betydande kapital i iårtygsbolag och företag, drifna af fastlänningar — nästan lika ofta med följande förlust; när det gällt öländska företag, ha de mötts af misstroende och40

strandat eller måst pressas fram, såsom Ölands järnvägsfråga senast.

För gydöländningens föreställningssätt slutar Öland vid Borgholm, för nordöländningens är landet söder om Färjestaden sagan om den fruktbara Mörbylångadalen. Men samme man har kanske farit världen rundt, och Amerika är så innerligt väl kändt. Öländningen har blifvit vidsynt utom i fråga om sin egen ö. Inbördes misstroende och bristen pä sammanhållningsförmåga ha ej blott verkat hämmande pa näringslifvet, framför allt jordbruksnäringen. De ha också kommit öländningen att i högre grad än nödigt exploateras af fastlandets närmast liggande städer och gjort honom beroende, för afsättningen af hans produkter och i kommunikationshänseende, pä ett sätt som ej varit lyckligt för ön.

Öländningen älskar sitt land. Han älskar dess kala vidder och är stolt öfver dess stora sädesproduktion. Men han är också, som öbon i allmänhet, konservativ och har ej märkt, hur långt han i utvecklingen kommit efter fastlandet. Han tycker i de Hosta fall, att det är bra som det är hemma. Den lilla fläck, där han är född, den by som han växt upp i, är ofta för honom kontentan at fosterlandet, och det är underligt rörande att se, hur män, som arbetat och sträfvat ute i stora världen, vänta och vänta med att, köpa gårdar för sina hopsparade pengar, till dess de kunna göra det i sin lilla by eller åtminstone socken. Han älskar byn mest, socknen och Öland därnäst; Sverige i allmänhet är blott till hälften fosterlandet.

Det ligger mer än en half sanning i hvad som en gäng yttrades till mig: »Öländningen betraktar Öland som Sverige och Kalmar som kontinenten. Därför blir Sverige s;i litet och utkomstmöjligheterna sä små.»

Fantasi äger öländningen. Det har förvånat mig mer än en gäng, hur gamla män i ord kunnat teckna framtidsbilder, som de trott pä för stunden, med en fantasi som jag afundats, och en naiv optimism, som åldern ej tycks ha mattat. Han är lätt hänförd, hvilket står i samband med lifligheten i lynnet; och med den har följt oroslusten. Sjöman har han varit i alla tider, nu dock mindre .'in förr, men mun skönjer sjömansblodet. Hur ofta får man ej höra, när man kommit i samtal med en äldre öländning, hur ban for ut i unga dar blott för att se sig om i världen. Hur ofta hör man ej den yngre uppge, att han emigrerade p;i några ar, endast drifven af samum längtan. Eller hur är det ej ännu? Ännu fara många öländningar som sjömän i utrikes fart världen rundt, och oroslusten är en af

emigrationens starka driffjädrar. Och huru mänga öländingar äro icke periodiska sjömän? När islossningen skett i Kalmar sund och några segel i slutet af april eller början af maj komma in till Degerhamn, da börjar det bli oro biand de öländingar, som finnas bland den6. ÖLAND. ÖLXNNINGKNS karaktär OCH LVNNK.

stora personalen vid cementbruket, da blir längtan för stark föl-vikingablodet. En efter en troppa de in pa kontoret oeh begära en drygt tilltagen löneförhöjning, som naturligtvis blir afslagen, och gladeligt far man till Hälsingborg och tar hyra för sommaren eller följer med en af de kolangare eller seglare, soin unlöpa sundets hamnar oeh behöfva folk. Så mister fabriken regelbundet upp till ett tjog arbetare hvarje vår, som på hösten söka sig dit in igen, för att nästa ar ge vika för samma obetvingliga längtan ut. Del nämnda är ett enskildt fall, som har sina motsvarigheter på andra delar af ön, och det är ej mer än ett fjärdedels sekel sedan sjömansyrket hade en massa idkare från hvarje soeken på ön. Öländingens glada lynne och be-kymmerslöshet har gjort, att han tagit sjömanslifvet lätt, liksom han också emigrerat med den trygga sorglöshet, som gjort färden öfver Atlanten jämnställd med resan till Stockholm, som förr i högre grad än nu gaf brödet — ocb omväxlingen i det dagliga släpet. När man någon gäng mött en öländsk emigrant, som ger sig ut utan att kunna ett ord af språket och utan att mottagas af släktingar — hvilket rätt sällan händer— med endast lyckan och sina armars kraft att lita till, har man blott fatt intrycket af absolut lugn och glad förtröstan pa en lycklig utgång.

Med sitt oroliga temperament är öländingen ieke någon ihärdig arbetare. Han älskar omväxling i arbetet. Han kan visserligen hugga i för ett ögonblick, men omdömena om hans arbetsprestationer under någon längre tid äro i allmänhet ej smickrande, i synnerhet som öländingen som närmaste konkurrenter har att jämföras med ett så ihärdigt folk som smålänningar och blekingar, hvilka mycket användas som drängar och arbetare pa ön. Öländingen duger bäst på däck», klänningen har ej begrepp om intensivt arbete under längre tid» och dylika omdömen ha fällts af fastlandsbor och ölän-ningar, som sett sig om i världen. Gifvetvis är denna regel långt ifrån undantagslös, och den gäller för öfrigt endast om öländingen hemma. 1 Amerika har han visat, att han kan arbeta och detta hårdt. Man får ej heller förundra sig öfver att liuna en relativt lag arbetsintensitet på en isolerad ö, där kampen för tillvaron, taek vare jordens relativa bördighet, aldrig varit skärpt till det yttersta, och där naturliga omständigheter (brist på skogskörslor och vidriga klimatförhållanden) vintertiden skapat sysslolöshet släktled igenom, lommaren är för bonden, särskildt under dessa tider af bristande arbetskraft, en mycket sträfsam tid. dä han sannerligen ej tår spara sig och unna sig hvila.

I hans mest flitiga arbete har man dock alltför ofta en förlamande faktor att räkna med, och det är bristen på arbetsglädje. Öländingen, som älskar sitt land, tror ej på detsamma. Han tror i allmänhet ej, att arbetet i jorden på hans ii skall kunna bära rikafrukter; vinsterna från Amerikafärderna stå honom som tyngande jämförelser vid hans arbete hemma, som lämnar sä litet till öfvers. Så sker arbetet allt för ofta i missmod och veklagan, äfven när det drifves med tung energi; det är sä tungt att arbeta hemma.

Öländskt lynne och karaktärsläggning speglas äter i öländingens arbete hemma på egen jord och hans kamp för brödet på andra sidan oceanen; som ett rödt inslag skönjer man folklynnet i den brokiga väfnad af skäl och orsaker, hvilka drifvit öländingen bort från hemmet. I)e psykologiska faktorerna till utvandringen bli osedvanligt starka på öländingens ö.

Jordens uppdelning. Hemman och lägenheter.

Oland är småböndernas och de medelstora jordbrukarnes land. Vid seklets början bestodo 3 r> af alla i mantal satta hemman af gårdar på 1 x till 1 s mantal, icke ','io voro 1 a mtl oeh däröfver samt resten mindre än 1,» mtl. Hemman af lika mantal växla ju rätt betydligt i storlek och värde allt efter jordens beskaffenhet. Om man i allmänhet räknar 25—10 tid öppen jord pa ' i mtl, och 15 20 tid omväxlande bättre och sämre jord i blandning pä '/«, samt öfriga hemmansdelar i proportion därefter, torde man dock fä en någorlunda riktig uppfattning af den

öländska jordens långt gångna sönderstyckning. Utom dessa hemmansdelar af stundom mycket obetydlig storlek finnas emellertid en massa afsöndrade lägenheter och jordlotter pä mer eller mindre ofri grund af blott, några tunnlands vidd, oftast alldeles otillräckliga för sina ägares bärgning.

Hemmansklyfningen på ön försiggick i mycket stor skala under 1700-talets senare hälft, men afstannade under förra delen af 1800-taiet, trofs de stora nyodlingar som då skedde. Medan tle mantalssatta heinmansdelarna är 1810 utgjorde 2,!)05, voro de år 1865 ej mer äri 3,198. Hemmanens areal stegrades därför högst betydligt, och hvarje gård gaf föda at en stor massa människor. Ej minst pä grund af hemvändande emigranters inköp af mindre hemmanslotter har under senare tid en rätt stark ökning inträdt i de mantalssatta gärd urans antal, och utgjorde de ar 1900 i allt 3,663 på tillsammans 767 mtl. Öfver hemmansklvfningens gäng i de särskilda häraderna hänvisas till Tabell 9.

Dä hem manslotterna trots den stora folkminskning, som sedan 1865 ägt rum. högst väsentligt ökats i antal, har däraf följt att nu på hvarje hemman mättas ett långt mindre antal munnar än förr. En bel del äro rent affolkade genom att de sammanslagits med ott närbeläget, så att en bonde brukar flera hemmansdelar. Den forna ägaren och alla barnen äro i Amerika. Brukningsdelarnas antal är därför också betydligt — omkring 9 \ — mindre än heinmansdelarnas. frukter; vinsterna från Amerikafärderna stå honom som tyngande jämförelser vid hans arbete hemma, som lämnar sä litet till öfvers. Så sker arbetet allt för ofta i missmod och veklagan, äfven när det drifves med tung energi; det är sä tungt att arbeta hemma.

Öländskt lynne och karaktärsläggning speglas äter i öländingens arbete hemma på egen jord och hans kamp för brödet på andra sidan oceanen; som ett rödt inslag skönjer man folklynnet i den brokiga väfnad af skäl och orsaker, hvilka drifvit öländingen bort från hemmet. I)e psykologiska faktorerna till utvandringen bli osedvanligt starka på öländingens ö.

Jordens uppdelning. Hemman och lägenheter.

Oland är småböndernas och de medelstora jordbrukarnes land. Vid seklets början bestodo 3 r> af alla i mantal satta hemman af gårdar på 1 x till 1 s mantal, icke ','io voro 1 a mtl oeh däröfver samt resten mindre än 1,» mtl. Hemman af lika mantal växla ju rätt betydligt i storlek och värde allt efter jordens beskaffenhet. Om man i allmänhet räknar 25—10 tid öppen jord pa ' i mtl, och 15 20 tid omväxlande bättre och sämre jord i blandning pä '/«, samt öfriga hemmansdelar i proportion därefter, torde man dock fä en någorlunda riktig uppfattning af den öländska jordens långt gångna sönderstyckning. Utom dessa hemmansdelar af stundom mycket obetydlig storlek finnas emellertid en massa afsöndrade lägenheter och jordlotter pä mer eller mindre ofri grund af blott, några tunnlands vidd, oftast alldeles otillräckliga för sina ägares bärgning.

Hemmansklyfningen på ön försiggick i mycket stor skala under 1700-talets senare hälft, men afstannade under förra delen af 1800-taiet, trofs de stora nyodlingar som då skedde. Medan tle mantalssatta heinmansdelarna är 1810 utgjorde 2,!)05, voro de år 1865 ej mer äri 3,198. Hemmanens areal stegrades därför högst betydligt, och hvarje gård gaf föda at en stor massa människor. Ej minst pä grund af hemvändande emigranters inköp af mindre hemmanslotter har under senare tid en rätt stark ökning inträdt i de mantalssatta gärd urans antal, och utgjorde de ar 1900 i allt 3,663 på tillsammans 767 mtl. Öfver hemmansklvfningens gäng i de särskilda häraderna hänvisas till Tabell 9.

Dä hem manslotterna trots den stora folkminskning, som sedan 1865 ägt rum. högst väsentligt ökats i antal, har däraf följt att nu på hvarje hemman mättas ett långt mindre antal munnar än förr. En bel del äro rent affolkade genom att de sammanslagits med ott närbeläget, så att en bonde brukar flera hemmansdelar. Den forna ägaren och alla barnen äro i Amerika. Brukningsdelarnas antal är därför också betydligt — omkring 9 \ — mindre än heinmansdelarnas.

Utvecklingen under affolkningsperioden kar således a ena sidan fört till en sammanslagning af flera

hemmansdelar under en ägare och därför en ökning af brukarens areal, ä andra sidan till en ytterligare klyfning af inånga hemman till småbruk, hvarjämte ett stort antal afsöndringar af lägenheter skett, särskildt i öns norra mot. Äfven hemmansklvfning har skett i sin största omfattning på norra Oland, särskildt i Böda oeh Högby socknar, samt i vissa socknar på mellersta Öl and, såsom Glömminge, Algutsrum och Torslunda. Däremot uppvisar södra Öland, framför allt de bördiga socknarna efter Kalmarsund från och tned Vickleby söderut, relativt stora hemman, oeh tendensen gar där snarare till en minskning af hemmansdelarnas antal och sammanslagning af hemmansdelar. För att belysa det sagda hänvisar jag till Tabell 10. Böda och Högby socknar äro Ölands nordligaste. Den senare är den socken, där hemmansklyfningen gått längst på Öland. Torslunda på mellersta Ölands västkust uppvisar såväl större som mycket små hemmansdelar, medan i Högsrum, oeksa en af mellersta Ölands socknar, uppdelningen gått mindre långt. Kastlösa är en af sydvästra Ölands högt stående jordbrukssocknar, och As är Ölands sydligaste, bada med stora och medelstora hemman, Segerstad på sydöstkusten med något mindre.

Att Öland gör skäl för omdömet: de små jordbrukarnes land. framgår af jordbruksstatistiken. Endast 57 hemman, eller blott 1-fi 0 i», äro om I mtl eller daröfver. Egendomar pä öfver 150 tid äro fåtaliga. Högsta taxeringsvärdena år 1900 ägde de staten tillhöriga Böda kronopark (1,077,100 kr.), Ottenby (300,000), Borgholms kungsladugård (100,000) och Horns kungsladugård i Högby (75,000 kr.). Öfver 50,000 kronors taxeringsvärde ägde då endast Aibrunna m. fl. jord possessioner i Södra Möckleby, tillhöriga Ölands nva cementbolag, och Halltorp i Högsrum, hvarvid dock måste anmärkas, att taxeringsvärdet öfver bela ön är betydligt lägre än gårdarnas verkliga värde.

En klarare bild af den öländska jordbrukarens utkomstmöjligheter pä den ägovidd han odlar, än hvad tabellerna kunna gifva, får man, om inan i detalj granskar de berörda förhållandena inom skilda delar af Oland. Denna jordbrukarens möjlighet att föda sig och sin familj är ju dock beroende äfven på många andra faktorer, såsom jordens skötsel, biförtjänster etc., hvilka senare skola beröras. Det lramgär da, att mångenstädes, speciellt inom norra Öland, jordens sönderstyckning gått allt. för långt för att kunna ge hemmans ägarne bärgning.

1 Högby finnas sålunda ej mindre än 75 hemmansägare, hvilka äga sa små jordlotter, att de ej nä öfver 1,000 kr:s tax.-värde. Då ingen nämnvärd biförtjänst finnes och dä jordbruket är illa skött, la dessa bönder sin bärgning genom Amerika. Antingen äga de själfva ett där lörtjänadt, kapital, insatt i en bank som ger en till-It

räckligt stor riinta lör att tillsammans med gårdens utbyte gifva det nödvändiga brödet, eller också låta de hustrun sköta gården, medan de själfva arbeta i Amerika och där samla hop det önsk värda kapitalet. Ofta ha de också barn i Amerika, af hvilka de erhålla hjälp. Ibland drifva de ett yrke vid sidan af landtbruket. På ett enda nummer i Sandby i Högby, på 3 s mtl, sitta 10 åbor. Det är gifvet att pä dylika hemman, till pa köpet med ofta dålig jord och splittrade ägor, icke en familj kan fä sin utkomst. Mänga af dessa små lotter här och eljest på norra (Hand kunna ej hälla häst, ofta ej ens oxar som dragare, utan för all körning måste lejas, jorden blir misskött och lämnar ännu sämre afkastning och mindre utkomstmöjligheter än den under god värd kunde gifva. Ifrån Olands nordligaste socknar har uppgifvits, att många hemmansägare i hvar socken ej kunna hålla egna dragare. 1 1'ersnäs, där biförtjänster på stenhuggeri spela en stor roll, är det bättre ställdt, men kanske något sämre i Föra. I ett par socknar, såsom Alböke och Löt pä norra Öland, äro alla bönder med mantal ägare till dragare, och detsamma är fallet i flera af socknarna på öns mellersta del. I vissa af dessa socknar, såsom Bredsätra, Egby, Glömminge och Alguts-rum, finnas visserligen några få som måste låna dragare för att sköta sin jord, men de äro dock ett relativt ringa antal. Pä södra Öland i »alvarsocknarne» ha i de flesta läll ägarn c icke en utan flere hästar, da här hästafvel drifves i synnerligt stor skala. I Ölands förnämsta jordbrukssoeknar i sydväst sitter hemmansägaren i allmänhet med 50—#0 tunnland åker samt har minst tre hästar och ännu fler, om ban föder upp remonter. Äfven pa mellersta Öland är det mindretalet som hålla bara en häst. Något hinder för jordbrukets skötande på grund uf för stark sönderstyekning och däraf följande oförmögenhet alt underhålla dragare föreligger således blott pa narra Öland.

Uppställer man återigen frågan, om alla dessa hemman, som äga dragare, äro i stånd att med nuvarande drift och

ringa biförtjänster föda en familj på 5—0 personer, blir svaret nekande. Ölänningen själf anslår en rätt. stor areal för att kunna dra sig fram blott och bart på jordbruket, lian vill i allmänhet, ha omkring 30 tid öppen jord. och betesmark i proportion därefter, pä sina ägor. Bonden pä norra Öland synes vara af mera blygsam natur i dessa sina fordringar än hemmansägarn c i södra delen af ön. Det minsta hemman jag hört uppgifvas kunna lämna full hesutenhet har varit 1 h mantal (18 -'<> tid öppen jord), men fordringarna ha sträckt sig ända till 11 * mtl (minst 0(1 tid åker). De långt flesta hemmansägare, som tillfrågats, ha förklarat, att egendomen bör vara mtl eller därutöfver för att ge bröd ät en familj pa 5 (i personer; i mer än ett läll har förstnämnda areal förklarats vara för liten. Äfven om man förut-

sutter, litt fordringarna på en tryggad tillvaro äro rätt stora, följer dock häraf, att i ålänningens egna ögon en ansenlig del af de mantals-satta brukningsdelarna ej äro tillräckliga Ull arealen för att gifva en medelstor familj en någorlunda dräglig existens. A andra sidan har det dock framhållits, ej endast af egnahemsentusiaster utan ock af hemmansägare själfva särskildt pa södra Öland, där egendomarna äro större — att uppdelningen där kan drifvas längre med nuvarande .jordbruksdrift, -emedan man reder sig bäst på de gardar, som icke sysselsätta lejda arbetare.-.

Hen större hemmansklyfningen (och afsöndringen) pä norra Öland än i öfriga delar af ön beror till väsentlig del på hemvändande sjömän °ch framför allt svensk-amerikaner, som komma hem och köpa jordlotter.

Den normala formen för arfskiften medför däremot ej någon ytterligare uppdelning af hemmanet, då vid bondens död i regel hela garden tillskiftas en af arfvingarna. Den, som öfvertagit gärden, utlöser de öfriga arfvingarne. Äger bonden flere hemmansdelar, bruka barnen eller någon svåger öfvertaga hvar sin. Hemmansklyfningen försvåras i ytterligt hög grad genom bristen på skog, som gör uppförandet af nödvändiga byggnader kostsamt. Ibland händer, ehuru relativt sällan, att syskon ha gården i sambruk.

Jordbrukslägenhetcr utan mantal finnas till stort antal på ön, dock mest i norra mötet. Till arealen växla de betydligt; de största jämbördiga med ett mindre hemman, de mindre endast bestående af eu stuga med några tunnland jord. Så finnas sådana lägenheter — oeh liksom hemmansdelarna ha de snabbt ökats i antal under senare tid — som kunna hålla 3 hästar och 3 till 4 kor, medan de mindre kanske blott föda 1 häst och en ko eller endast kon, ja endast bestå af stugan med potatislandet omkring. 1 strandskogen (i Glömminge och Algutsrums socknar) ha således lägenhetsägarne 2',3—15 har dålig sandjord, hålla 1 häst och 2—3 kor. Någon binäring finnes ej där; jorden skötes svagt; någon häst kan i allmänhet ej uppfödas, utan niir den gamla dragaren går bort, köpes ny. När barnen växa upp, gå de till Amerika. Lägenheterna undergå en snabb omväxling af ägare. Synnerligt ofta inköpas de af immigranter, som ofta betrakta dem som den lugna hviloplatsen efter mödan i Amerika och strapatserna pa sjön.

En del af dessa afsöndrade lägenheter på Öland kunna reda sig al inkomsten frän jordbruket. För det stora flertalet gäller emellertid, att någon binäring eller amerikapengar fa hjälpa till att läta ekonomien gä ihop. De sta, sålunda härutinnan i linje mod rle minsta hemmansägarne.

Utom dessa hemman och jordbrukslägenheter finnes den stora massan smn hem, tillhörande hackstugnsittare, torpare, handtverkare ocli industriarbetare, och som vanligen ligga pä böndernas ägor eller allmänningarnas ofria grund. De ta en mycket obetydlig procent af Ölands jord i anspråk.

Det blir tillfälle att närmare beröra dem i det följande. Redan i detta sammanhang skall dock upptagas en fråga till besvarande, som äfven rör dem, nämligen denna: T hvad mån har emigrationen ändrat bygdens utseende ur bebyggelsesynpunkt? Hvad har den haft för inverkan på habit ationernas antal och fördelning? Svaret har delvis gifvits i det föregående. Det blir olika för olika trakter af ön.

I de delar af Öland, särskildt i de nordligaste socknarna, där hemmansklyfningar och afsöndringar förekommit talrikt och öfvervägt sammanslagningarna, ha bondgårdarna och jordägarnas hus blifvit allt flera, och flerstädes

har där, trots minskning i backstugornas antal och folkmängdens decimering, bygdén synts tätna. I de trakter återigen, där sammanslagningarna öfvervägt, såsom på ostkusten och i några socknar i sydväst, ha gifvetvis bondgårdarnas antal minskats. — De öfverflödiga byggnaderna på de sammanslagna gårdarna ha rifvits ned. och ödetomtens plan har intagit den forna gärdens plats.

Genomgående ha backstugorna och torpen minskats i antal. Endast från enstaka socknar har förmälts, att deras antal hållit sig lika sedan en mansålder tillbaka. Däremot ha handtverkarnas egna hem snarare ökats, och i industrisocknarna Pernäs och Södra Möckleby ha tillkommit ett stort antal byggnader, uppförda för och af arbetare.

1 stort sedt har emigrationen fört med sig en förrånande liten minskning af habil ationernas antal: denna minskning trä/far egentligen endast backstugor oeh torp.

Om man jämför antalet bondgårdar (= åbor) på de topografiska kartorna öfver Oland, som fullbordades i slutet pä 1860- och början af 1870-talet, med det nu existerande, får man exakta siffror pä förändringen i hemmanens antal. I Gärdslösa pä ostkusten, som har att uppvisa en kraftig emigration, ofta förekommande sammanslag ning af gårdar men äfven hemmansklyfningar, svara mot kartans 146 gårdar i verkligheten endast 122. Backstugor och mindre jordlägenheter synas här föga ha minskats i antal under samma tid. 1 Bredsätra och Egby socknar norr därom ha däremot bondgårdarnas antal hållit sig konstant. Topografiska kartan visar i dessa socknar 72 och 35 gårdar resp., mot nuvarande 74 oeh 33. Kastlösa rika och välmående socken i sydväst har på fyrtio ar sett sina bondgårdar minskas från 68 till 60.

1 några af norra och mellersta Ölands socknar, där hemmans-klyfningarna varit talrika, sågo vi gårdanias antal däremot ha ökats.Björnhofda by i Torslanda ägde sålunda t. ex. på. lK60-talet 20 be|llman, men nu 42.

Då nu öfverallt folkmängden sä ansenligt decimerats — Södra Möckleby är ju den enda socken som utgör ett undantag. ha hushållen blifvit mindre och mindre.

Medan Gärdslösa sett sina habitationer minskade med omkring $^1/_8$, har folkmängden sedan 1880 aftagit med 1 s. Man kan i många byar på Öland gä ur den ena medelstora gården i den andra och blott linua 3—4 personer i hvarje, pigan eller drängen medräknad. Hu ru få. arbetskrafterna äro för hvarje gärds skötande, kunna följande uppgifter gifva ett begrepp om.

1 den förut nämnda Björnhofda by i Torslunda kommer ej fullt 1 personer på hvarje bondgård, i Långlöts by 4-8, i Hagby i Norra Möckleby 4-9 och i Dörbv i samma socken, som bar stora gårdar, personer på hemmanet — en för Öland ovanligt hög sitfra. 1 dessa siffror äro inräknade alla tjänstehjon.

Backstugor och smärre jordlägenheter hysa ännu färre invånare. På hvart hushåll i dessa stugor kom sålunda i Björnhofda 3, i Lång-löt 2-3. Hagby 2-8 och i Dörbv 2-7 personer.1 Det är förfärande låga tal. Det är, som om lifvets ande flytt från dessa hein af gubbar och gummor, från hvilka barnen flugit ut, så fort vingarna lmrit dem.

Jordbruket.

Då 1880-talets stora jordbrukskris så hårdt träffade den öländska jordbrukaren, var det därför, att, Ölands jordbruk helt och hullet var baseradt pä sädesodling. Samma omdöme har i mildrad form än i dag sin giltighet. Sädesexporten är den öländske landtbrukaren förnämsta inkomstkälla, medan ladugårdsskötseln står lagt, och svältfödning af kreaturen vintertiden ännu pä sina håll förekommer. 1 stället för vallar och grönfoder har man säd.

Det har sålunda varit en mycket långsam utveckling till ett mera rationellt jordbruk, fast det samtidigt måste framhållas, att detta omdöme ej gäller alla delar af Öland oeh att särskildt under senaste ären ett allmännare intresse vaknat lör omläggning af åkerbruket. Flera omständigheter ha medverkat till, att norra och östra 'Månd i stort sedt visa ett mera eftcrblifvet jordbruk än den västra kustslätten och öns sydligaste socknar.

En allmän uppfattning af det öländska jordbrukets ståndpunkt torde kanske lättast erhållas af följande öfversikt öfver >>&rtf&ljdm, då notiserna om insåningens betydelse i växtföl jden gifva en antydan om ladugårdsskötselns ställning.

' Ofvan meddelade siffror på liabitatloncrnne antal oeli medclfolkmtagil grnnda •sig pa direkt räkning af i renpektivn ortsiörliål landen synnerligt väl initierade personer. Björnhofda by i Torslanda ägde sålunda t. ex. på. lK60-talet 20 be|llman, men nu 42.

Då nu öfverallt folkmängden sä ansenligt decimerats — Södra Möckleby är ju den enda socken som utgör ett undantag. ha hushållen blifvit mindre och mindre.

Medan Gärdslösa sett sina habitationer minskade med omkring $^1/_8$, har folkmängden sedan 1880 aftagit med 1 s. Man kan i många byar på Öland gä ur den ena medelstora gården i den andra och blott linua 3—4 personer i hvarje, pigan eller drängen medräknad. Hu ru få. arbetskrafterna äro för hvarje gärds skötande, kunna följande uppgifter gifva ett begrepp om.

1 den förut nämnda Björnhofda by i Torslunda kommer ej fullt 1 personer på hvarje bondgård, i Långlöts by 4-8, i Hagby i Norra Möckleby 4-9 och i Dörbv i samma socken, som bar stora gårdar, personer på hemmanet — en för Öland ovanligt hög sitfra. 1 dessa siffror äro inräknade alla tjänstehjon.

Backstugor och smärre jordlägenheter hysa ännu färre invånare. På hvart hushåll i dessa stugor kom sålunda i Björnhofda 3, i Lång-löt 2-3. Hagby 2-8 och i Dörbv 2-7 personer.1 Det är förfärande låga tal. Det är, som om lifvets ande flytt från dessa hein af gubbar och gummor, från hvilka barnen flugit ut, så fort vingarna lmrit dem.

Jordbruket.

Då 1880-talets stora jordbrukskris så hårdt träffade den öländska jordbrukaren, var det därför, att, Ölands jordbruk helt och hullet var baseradt pä sädesodling. Samma omdöme har i mildrad form än i dag sin giltighet. Sädesexporten är den öländske landtbrukaren förnämsta inkomstkälla, medan ladugårdsskötseln står lagt, och svältfödning af kreaturen vintertiden ännu pä sina håll förekommer. 1 stället för vallar och grönfoder har man säd.

Det har sålunda varit en mycket långsam utveckling till ett mera rationellt jordbruk, fast det samtidigt måste framhållas, att detta omdöme ej gäller alla delar af Öland oeh att särskildt under senaste ären ett allmännare intresse vaknat lör omläggning af åkerbruket. Flera omständigheter ha medverkat till, att norra och östra 'Månd i stort sedt visa ett mera eftcrblifvet jordbruk än den västra kustslätten och öns sydligaste socknar.

En allmän uppfattning af det öländska jordbrukets ståndpunkt torde kanske lättast erhållas af följande öfversikt öfver >>&rtf&ljdm, då notiserna om insåningens betydelse i växtföl jden gifva en antydan om ladugårdsskötselns ställning.

' Ofvan meddelade siffror på liabitatloncrnne antal oeli medclfolkmtagil grnnda •sig pa direkt räkning af i renpektivn ortsiörliål landen synnerligt väl initierade personer.

Tre- och fyrskifte (träda och två följande sädesskördar, eller träda och tre sädesskördar) var det gamla brukningssättet på ön. Det förra är ännu det förhärskande på norra Oland, där insåning väl förekommer på sina ställen men i allmänhet ej, eller till mycket obetydlig del af arealen. Jordbruket drifves »på fars och farfars vis just i de socknar, som uppvisa den starkaste hemmansk|yfningen och de flesta afsöndring»rna den stora orsaken till att dessa områden numera uppvisa den starkaste emigrationen från Öland. Bättre är det ställdt längre söderut. Tillkomsten af Borgholms mejeri samt Borgholms stads allt större betydelse som badort ha verkat välgörande pä jordbrukets skötsel i de två närmast liggande socknarna, Köping och Repplinge. där i bada rotfruktsodlingen

(äfven af sockerbetor) spelar en roll. 1 Köping ha */» af jordbrukarne tecknat sig för sockerbetsodling tör Södra Kalmar läns oeh Ölands sockerfabriks räkning, medan i socknarna norr därom endast finnas enstaka tecknare i hvarje socken. I Repplinge ha de tlesta brukarne 1 à i! tid besådda med rotfrukter, i Köping något mindre areal. Ordnadt växelbruk förekommer ännu obetydligt äfven här; insäningsvallarna inta ännu ej hela den areal, som tillkommer dem i en dylik ordnad växtföljd; tredingsbruket, som är det mest begagnade, far dock allt mer ge vika för ordnadt (i- och 7-skifte (exempelvis 1 träda, '1 höstsäd, 3 korn, insåning i korn, 4 och 5 vallar, (i vårsäd ('/a hafre, 1 2 korn).

Pa mellersta Öland råder treskiftet. Insåning bar börjat, och de flesta hemman äga någon mindre areal vall; rotfruktsodlingen utom potatis är med några undantag obetydlig. 1 Torslunda socken tinnes ordnadt <5- och 7-skifte på några hemman. Äfven i denna del af ön kan inan konstatera vallarnas hastigt ökade areal under de senaste åren.

Med Vickleby börjar Ölands högst stående jordbrukssocknar, med oftast någorlunda ordnadt växelbruk. Vallar infördes här redan på 1870-talet. En utmärkt jordmån och större företagsamhet i dessa socknar, som utom den nämnda kan sägas omfatta Resmo, Mörbylånga, Kastlösa och delvis Smedby, ha drifvit åkerbruket till större höjd än i öns öfriga delar, äfven om ingalunda ens här omläggningen till jordbrukets baserande på ladugårdsskötsel till fullo skett. Äfven enstaka egendomar, särskildt de större, i de ännu sydligare liggande socknarna äro väl och modernt skötta. Pä den bättre jorden är i allmänhet (i—8 årigt växelbruk, på sand och grusjord 4-eller 5-skifte med insåning i höstsäden.

Pa södra Ölands fruktbara jordmån har, jämte något treskifte, användts en växtföljd som i ännu högre grad än mellersta och norra Ölands tredingsbruk bar förmåga att suga ut jorden. Det är 4- 6-skiftet med dess tre till fem sädesskördar, innan jonlen lägges i6. ÖLAND. JORDBRUKET.

träda. I de nämnda socknarna har denna växtföljd blifvit utbytt mot växelbruket eller åtminstone förenats med insåning. Går man vidare söderut, har man 4—6-skifte med insåning till större eller mindre areal (ex. träda, råg, en eller två vårsädesgrödor samt en eller två vallar). På östkusten, där de sydligaste socknarna, As och Gräsgård, ha en utmärkt jordmån, gäller detsamma. Eljest är insä-ningen mycket obetydlig på västkusten. Olands östra kustslätt är en typisk sädesodlaretrakt med långt tillbakasatt ladugårdsskötsel. I- rån och med Sandby norrut brukar man treskifte.

Som synes spelar insåning någon verkligt betydande roll endast 1 de sydvästra socknarna och i några socknar på mellersta delen af ön. Öland är allt fortfarande i främsta rummet hänvisadt till sin sädes-export för att därmed betäcka kostnaderna för sitt behof af ved och virkesförråd, gödningsmedel etc. I)et är i främsta rummet råg och korn som odlas; hvetet intar en stor del af åkervidden på södra •Hand men odlas ej nämnvärdt på norra. Af alla dessa sädesslag äger export rum i stor skala. Däremot täcker hafreodlingen ej mer än behofvet.

Det sydvästra Ölands högre ståndpunkt inom jordbruket framträder i den här betydliga rotfruktsodlingen. Äfven inom de två sydliga socknarna på östsidan odlas rotfrukter i nämnvärd skala, medan den i de öfriga delarna af ön med förut nämnda undantag är obetydlig och mångenstädes i norra och östra Öland är så godt som okänd. Sockerbetsodlingen, hvilken på sydöstra Öland nämnvärdt drifvits sedan slutet af !)0-talet, liar här som eljest gjort ett godt arbete lör att sätta jorden i kultur. Sockerbetorna odlades förr för Karlshamns sockerbruk, som i Mörbylånga har en mönstergård med omkring 60 tid sockerbetsareal, men från ocli med i är gå de till det nybildade Öländska sockerbruket (med fabrik i Mörbylånga). I och med detsamma har ock hvitbetsodlingen vunnit mark och odlas i alla Ölands socknar, fast i de flesta utom »Mörbylångadalen» endast al enstaka odlare. Största arealen sockerbetor ha Ås och Mörbylånga socknar med ungefär 200 tid hvardera.

Det kan i detta sammanhang förtjäna påpekas, att >Mörbylänga-dalens» högre jordbruk intimt sammanhänger dels med inflyttningen ftf skåningar sedan l.S70-talet, dels och framför allt med att här lunnits större possessioner, som kunnat gä i spetsen for jordbruket. 1 slutet af 70- och början af 80-talet inköpte skåningar i massa hördiga, men illa skötta hemman, som såldes mycket billigt af sina dåligt situerade ägare. I en och annan by (Risinge i Mörbylånga. Stora Frö i Vickleby) äro alla hemmansägarna skåningar. Dessas sätt att sköta sin jord

har verkat godt, liksom i ännu högre grad det exempel som gifvits af det ofvannämnda Karlshamnsbolaget, Cement-

bolaget i Degerhamn och enstaka större öländska jordbrukare. Utvecklingen, särskildt inom mejeri- och ladugårdsskötsel, har gått hastigast pä de senaste åren. Den brist på föregångsmän inom jordbrukets område, som eljest varit en olycka för det öländska landtbruket, har här i någon män varit afh jälpt. Den bördiga jordmånen och lätta afsättningen al' landtmannaprodukter, såväl åkerns som ladugardens, ha också gynnat jordbruket i Mörbylångadalen.

De svårigheter, som legat i vägen för ett ordnadt växelbruk på ön, bero i väsentlig grad pä jordmänsförhållandena och de splittrade ägovidderna. Det är gifvet, att ett växelbruk försvåras al' att hemmanet ligger uppdeladt i olika stora ägofigurer, dftr jämnstora skiften äro nästan omöjliga att erhålla. Då jorden inom ett medelstort hemman, såsom vanligen är förhållandet på Öland, är af flere olika slag. måste det gifvetvis fordras en stor insikt att under för hauden varande förhållanden få en lämplig växtföljd. I)et är ett par af orsakerna till sädesodlingens fortfarande dominerande ställning.

Hvad jordens brukninyssätt angår, faller i ögonen den dåliga dikningen, som för en del högländta, lätt vattensläppande sandjordar är af mindre skada, men som å andra sidan under vårtiden förvandlar särdeles goda jordar, särskildt på norra och östra Öland, till vida vattensamlingar och är till stort men för vårbruket. Alltför ofta ser man sura fläckar på en eljest god åkerlapp, hvilket gör säden ojämn och lätt »bortbränd». Bristen pä enighet, och den sega konservatismen hos den öländske bonden ha ock gjort, att större ut-dikningsföretag, som berört flere socknar eller byar, i allmänhet lått vänta ett eller annat tiotal år på sitt slutliga utförande efter det planen kastats upp. Det är ej obetydliga arealer, som genom effektiv utdikning skulle vinnas i nästan alla delar af ön, särskildt genom ännu ej afdikade mossar. Betydande afdikningsföretag under senare tid äro bland andra sänkningen al' Hornsjön och den ej slutförda afdikningen af kringliggande mossar i Högby, Lenstadsmossens i Torslunda utdikning (från 1902) etc. I fråga om afdikning går Mörbylångadalen i spetsen. Täckdikning förekommer ock blott enstaka utom i Mörbylånga socken, hvilket visar att äfven i detta afseende mycket återstår att göra. Det går dock framåt. »Det bar dikats mer på de sista tio åren än förut på hundra» (Kastlösa). För en effektiv utdikning särskildt på norra och östra Öland föreligga stora hinder i den ringa och obestämda lutningen på kalkhällen samt i det lösa jordtäckets ringa mäktighet, som gör att kostsamma sprängningar måste företagas i självfva berget. Detta blir i synnerhet förhållandet, om afloppet för mossen, hvilket händt pä norra Öland, måst ledas åt väster, till Kalmarsund, och därmed i motsatt led mot kalkhällens normala lutning at öster. 1'å norra Öland har jag sett diken af icke 3 fots djup, som gräfts ocb spettats upp genom en alf sä stenfylld, att den nästan var fast somberget självt. Brist på arbetskrafter har flerstädes förhindrat dikesföretag, som ägaren ansett nödvändiga oeh velat sätta i verket.

Grönfodersodling å trädan förekommer föga utom socknarna i sydväst. Denna ligger som ogrästräda och betas af kreaturen, hvilket bar sin grund i att det är sä ondt om naturliga ängar på ön, och att man ännu ej hunnit till att fodra djuren inne om sommaren. Tidigt om våren, redan i april och början af maj, släppas kreaturen på trädan, hvilken får ligga ogödslad till på sommaren, då gödseln utköres och trädan plöjes upp strax före sådden. Den naturliga följden häraf är, att trädan blir hårdbrukad och ogräsrik. Den öländska säden innehåller mycket ogräs, dels af nyssnämnda skäl, dels ock på grund af jordens naturliga rikedom på ogräsarter, speciellt lök (Allium schoenoprasum). Då ränsningen, ehuru triörer rätt "lyeket anskaffats, ännu lämnar mycket öfrigt att önska, betingar den till fastlandet exporterade öländska rågen, trots sin eljest utmärkta kvalitet, ej samma pris som exempelvis den småländska, i Iräga om hvetet råda härutinnan bättre förhållanden. Kornet är befriadt från den svåra löken.

Gödslingen på jorden blir knapp på grund af ladugårdsskötselns låga ståndpunkt och de primitiva metoderna för gödselns tillvaratagande. Ej heller användes kraftfoder i nämnvärd mån. utom där mejerierna gifvit anledning till dess införande. På grund af stall gödselns otillräcklighet är my I limiten i allmänhet på ursprunglig myllös mark

obetydlig;1 och då jorden ej är djuparbetad, kommer den i högre grad än nödigt att lida af Ölands torra väderlek. Var-säden blir därför mycket kort på halmen. Torkan är likaledes ett hinder för grönfoderodlingens uppdrifvande. Tången spelar särskildt för östkustens socknar en stor roll som gödselmedel, i synnerhet på sandmarkerna, dock ej i den män, som den kunde och borde göra.

Torf strö användes mycket litet på ön. Dels saknas torfmossar, som kunna lämna råmaterialet., dels ha kommunikationerna lagt stora hinder i vägen för dess användning. En bal torfströ, som man i Kal mar köper tör 1 kr., betingar i frakt öfver sundet frän Kalmar till Färjestaden -10 öre! När detta förhållande tindras och järnvägen sträckes ut öfver bela ön, bör det kunna bli en förbättring härutinnan.

Ladugårdsskötsel ooh rnejerihandtering.

Såsom en synnerligt viktig del af sin näring har den öländska jordbrukaren sedan gammalt ansett uppfödandet af <n massa far. nötboskap och hästar, och han äger i förhållande till sitt hemmans

1 <icnom den intensiva oafbrutna sädesodlingen utan gödsling liar myllagret uangcnstUdes oeksfl blifvit utsuget och jorden Wreiimrata. berget självt. Brist på arbetskrafter har flerstädes förhindrat dikesföretag, som ägaren ansett nödvändiga oeh velat sätta i verket.

Grönfodersodling å trädan förekommer föga utom socknarna i sydväst. Denna ligger som ogrästräda och betas af kreaturen, hvilket bar sin grund i att det är sä ondt om naturliga ängar på ön, och att man ännu ej hunnit till att fodra djuren inne om sommaren. Tidigt om våren, redan i april och början af maj, släppas kreaturen på trädan, hvilken får ligga ogödslad till på sommaren, då gödseln utköres och trädan plöjes upp strax före sådden. Den naturliga följden häraf är, att trädan blir hårdbrukad och ogräsrik. Den öländska säden innehåller mycket ogräs, dels af nyssnämnda skäl, dels ock på grund af jordens naturliga rikedom på ogräsarter, speciellt lök (Allium schoenoprasum). Då ränsningen, ehuru triörer rätt "lyeket anskaffats, ännu lämnar mycket öfrigt att önska, betingar den till fastlandet exporterade öländska rågen, trots sin eljest utmärkta kvalitet, ej samma pris som exempelvis den småländska, i Iräga om hvetet råda härutinnan bättre förhållanden. Kornet är befriadt från den svåra löken.

Gödslingen på jorden blir knapp på grund af ladugårdsskötselns låga ståndpunkt och de primitiva metoderna för gödselns tillvaratagande. Ej heller användes kraftfoder i nämnvärd mån. utom där mejerierna gifvit anledning till dess införande. På grund af stall gödselns otillräcklighet är my I limiten i allmänhet på ursprunglig myllös mark
obetydlig;1 och då jorden ej är djuparbetad, kommer den i högre grad än nödigt att lida af Ölands torra väderlek. Var-säden blir därför mycket kort på halmen. Torkan är likaledes ett hinder för grönfoderodlingens uppdrifvande. Tången spelar särskildt för östkustens socknar en stor roll som gödselmedel, i synnerhet på sandmarkerna, dock ej i den män, som den kunde och borde göra.

Torf strö användes mycket litet på ön. Dels saknas torfmossar, som kunna lämna råmaterialet., dels ha kommunikationerna lagt stora hinder i vägen för dess användning. En bal torfströ, som man i Kal mar köper tör 1 kr., betingar i frakt öfver sundet frän Kalmar till Färjestaden -10 öre! När detta förhållande tindras och järnvägen sträckes ut öfver bela ön, bör det kunna bli en förbättring härutinnan.

Ladugårdsskötsel ooh rnejerihandtering.

Såsom en synnerligt viktig del af sin näring har den öländska jordbrukaren sedan gammalt ansett uppfödandet af <n massa far. nötboskap och hästar, och han äger i förhållande till sitt hemmans

1 <icnom den intensiva oafbrutna sädesodlingen utan gödsling liar myllagret uangcnstUdes oeksfl blifvit utsuget och jorden Wreiimrata.

storlek ofta alltför inånga (ljur för att kunna gifva dem en rationell skötsel. Numera spelar fårafveln ej samma roll soin den förr intagit, men ännu beta stora fårhjordar pä alvaren i söder. Däremot upp-födes alltjämt en massa kor och ungnöt för afsalu till fastlandet. Kvantiteten får därvid ersätta kvaliteten. Särskildt norra Öland var beryktadt för sitt svältfödningasystem, som blott för ett 30-tal är sedan existerade öfver hela ön oeh som pä långt när ännu ej är utrotadt. Då fick man vanligen lyfta upp kreaturen från deras bås, när man på våren ville drifva ut dem till bete på alvaren eller trädan; och om detta än är undantagsfall nu, är dock utfodringen vintertiden i regel mycket knapp. Hufvudsaken var och är ännu å den större delen af ön att få så många kreatur som möjligt för afsalu till slakt; kvaliteten betyder mindre. Någon rationell afvel att tala om blir det ej uuder dylika förhållanden, djuren blifva små och dåliga med ringa afkastning. Först på senare tid har man i de trakter, som ligga inom mejeriernas verksamhetsområde, lagt an pä att skaffa rastjurar och kvalitativt förbättra kreatursstammen. I det öfriga Öland bibehåller man i stort sedt det nedärfda nppföd-ningssättet; vid af vein lägges ingen vikt; små och dåliga tjurar användas, som under betet allt för tidigt betäcka kvigorna; ladugårdarna äro mörka; renlighet och rykt lämna mycket öfrigt att önska.

Med Mejeriernas upprättande i vissa delar af ön har där ladugårdsskötseln tagit stora steg framåt. Äldst äro Mörbylånga och Borgholms mejerier, upprättade på 1880-talet. Under det följande årtiondet tillkom Kastlösa-Smedby och Gräsgårds, samt efter sekelskiftet Torslunda och Vickleby, Hulterstad-Stenäsa, Segerstads, Rredsätra, Gärdslösa och Löts mejerier.1 Pä hela norra Oland finnes ännu ej något mejeri mer än det lilla i Löt, och intresset därför synes ej vara stort. Man kunde vid de försök, som gjordes 1907 i Högby, Källa och Persnäs, e j få tecknade 300 kor i dessa tre socknar till ett andelsmejeri. Mejerierna koncentrera sig således på sydvästra och sydöstra Öland. Utvecklingen har i synnerhet skett efter 1900 och allra starkast de sista åren, ett glädjande förhållande, som är anmärkningsvärdt. Så har Borgholms mejeri haft sitt största uppsving de tre senaste ären, och Mörbylånga, Ölands största, har fördubblat sin mjölkmängd sedan 1902. Medan den invägda mjölken i Ölands mejerier år 1901» uppgick till blott 4 millioner kg., var siffran 1907 öfver 6 millioner, oeh har säkerligen högst betydligt ökats under är 1908. Mjölken har betalts bättre ar från är: under 1907 var priset vid Mörbylånga 8-38 öre litern i ärligt genomsnitt.

Mejerierna ha ökat intresset för ladugårdsskötseln. Nästan öfverallt pä Öland förhärskar vårkalfningen, hvarigenom korna stå i sin på vintern — ett förhållande som en upp||rifven mejeriskötsel med

1 Uuder bildning Ur (I fehr. 1909| mejeri i Runsten.C. ÖLAND. LADUGÅRDSSKÖTSEL OCII MEJERIHANDTERING.

dess behof af jämn mjölkmängd motarbetar.1 Äfven om ladugårdarna i allmänhet äro gammalmodiga, urinbrunnar och cementerade gödselstäder äro enstaka företeelser, och torfströ fortfarande användes i ringa skala till och med i de högst stående jordbrukssocknarna i sydväst, har mejeriernas inflytande visat sig öfverallt på ett sätt som inger de bästa förhoppningar. Kraftfoder, som förut var sa godt som okändt, har börjat användas i större skala, där mejerierna finnas, rotfruktsodlingen har uppdrivits och kreatursrasen förbättras.

Ett hinder för mejeriernas bildande har varit den lätta afsättningen till Kalmar för en del af de västra socknarna. När jordbrukaren fått sä bra betaldt för smöret, att mejerierna ej kunna erbjuda större fördelar, och man i allmänhet ej tänkt sig möjligheten att. drifva upp ladugardens afkastning, har man tyckt allt vara bra som ('et är. Jordbrukaren har knappast räknat denna inkomst; besparingen och försäljningen af smöret har varit kvinnornas sak, och inkomsten däraf har äfven kommit dem till godo för inköp af kaffe etc.

Den inhemska landtrasen förekommer mest oblandad på norra Oland. Sällan erhåller den en skötsel, som låter dess goda egenskaper fullt komma till sin rätt. Väl skött skall den vara en god mjölkko, som lämnar omkring 3,000 liter mjölk årligen. Planlös afvel har på de flesta håll af Öland kommit denna att uppblandas med importerade raser afskilda slag. I en besättning pa femton kor pä mellersta Öland kan man i allmänhet räkna tre, ja ända upp till sex raser i de mest egendomliga korsningar. På senare tid ha ayrshiretjurnr börjat användas, och föreningar börjat bildas för inköp af fullblodstjurar. På södra Öland, där rotfruktsodling börjat drifvas, kan

låglandsrasen, som redan vunnit insteg, få stort berättigande, isynnerhet sedan sockerbruket kommit i gång och betmassa kan erhållas till utfodringen.

1 högre grad än nötboskapsskötseln har liästufed» utvecklat sig på senare tid. Öland är kändt för sin hästafvel, äfven om numer »ölän-ningarna* blott existera i fastlandsboarnas fantasi. Elt åttondels hemman merl kanske 20 tid åker kunde ha ett tiotal hästar, som fingo lifnära sig på alvaren året rundt; de blefvo satta oeh småväxta af det korta betet, härdade af vinterstormarna, förnöjsamma och lifliga oeh fingo af det kalkhaltiga betet hårda, goda ben. Så var förhållandet för blott en mansålder sedan. Nu föda sig ej ölandshästarna aret rundt ute på alvaren. De stå i stall, ha vuxit i höjd men äro mindre än på fastlandet och ha bibehållit en del af ölandshästens goda egenskaper, äro lifliga oeh långlifvade, skarpsprungna och sega,

1 I Mörbylånga, som torde uppvisa det relativt största antalet iekc-vlrkalfnlngar, »r mjöl k mängden under vintern omkring 4.000, om sommaren 2,500 liter pr dag.

förnöjsamma och lättfödda. Stona föla från 3 till 25 år. Skötseln af hästarna lämnar rum för anmärkningar, dock ha förhållandena mycket bättrats sedan något mer än tjugu år, då följande karaktäristik gafs af den öländska hästuppfödningen: »På Öland är hästafveln, om man endast tager hänsyn till frambringande af ett stort antal hästar, i sitt fulla flor, ty det finns knappt en hemmansägare, som ej uppföder 2 å 3, ja flere föl; men hvad valet af afvels-djtir beträffar, så lämnas det ännu nästan helt och hållet å sido och hufvudsaken blir alltså att få föl. Då härtill läggas de dåliga stal-lar hästarna hysas uti, såväl som den mycket klena utfodringen och skötseln, torde förklaring lätt erhållas hvarför ölandshästarna i allmänhet äro små»1.

På norra och mellersta Öland öfverväger afveln af landtrashästen; på södra delen af ön dominerar remontnppfödningen eller intar åtminstone ett lika rum med den förra. Utom ölandshästen är det af kallblodiga hästar särskildt ardenner soin uppfödas. Att ölandshästen har godt rykte visas däraf, att vid de stora hästmarknaderna i Borgholm en allmän klagan försports af köpare från fastlandet, att för hvarje ar hästarna af den gamla ölandsrasen blifvit sällsyntare oeh att de, som bjudits i stället, ofta varit ej lyckade korsningar med ardenner och andra tyngre hästar. Särskildt på norra Öland, med dess smärre jordbruk och delvis lätta jordar, synes intresset vara lifligt för bibehållande af den gamla ölandshästen, som här torde passa bäst, medan i vissa delar af mellersta Öland oeh i södra delen af ön tyngre arbetshästar behöfvas för det större och mer kräfvande landtbruket. 1 hvad utsträckning hästafveln drifves på ön framgår däraf, att många hemmansägare föda fler hästar än kor, äfven om det måste anses som undantag, när en jordbrukare på östkusten föder upp 20 hästar på V* hemman.

Remontuppfödningen drifves mest i de sydligaste socknarna på öst- och västkusten, där så godt som hvarenda hemmansägare föder upp en eller ett par renionter (eller kallblodiga hästar). Den har fått sitt största uppsving under de sista 15 åren. Från Kastlösa socken säljas sålunda hästar »kanske femdubbelt mot på 90-talet. Alvarens korta mustiga bete. vuxet på kalkrik grund, och det torra klimatet samverka att skapa en häststam med torr kraftig benbyggnad, som visat sig synnerligt lämplig för vart kavalleri. Hvad uppfödandet af en eller två dylika hästar, som säljas vid tre års ålder och betinga ett pris af 700 å 800 kr., betyder för en mindre hemmansägares ekonomi, kan lätt förstås.

Hästafveln oeh kreatnrstippfödande för slakt utgöra också många hemmans förnämsta inkomst. Emellertid liar detta ekonomiskt viktiga uppfödande af djur för afsalu fört med sig ett försummande a'

1 K. Bflidcs bcrilUelsc für 1886—SK).C.

mjölkhushållningen och jordbruket, hvilket delvis förklarar ladu-gårdsskötselns laga ståndpunkt, Remontuppfödningen är i någon man hasard: godkännes ej hästen som remont, måste ägaren ofta sälja den med liten eller ingen vinst. Flere framstående jordbrukare ha uttalat som sin åsikt, att remontuppfödningen borde ersättas med afveln af kallblodiga hästar och svinskötsel, hvilken senare är försummad. A andra sidan ha

remontcrna sina entusiastiska förespråkare: sde föra pengar till jordbruket».

Vill man söka fä en bild af ett öländskt jordbruk sådant det drifves utom mejeriernas verkningsområde, är lämpligast att ta ett konkret exempel. En gärd pä mellersta Öland, på öfver 100 tid, — visserligen ej bland de bättre skötta, men ej heller bland dc allra sämsta, vinterfoder omkring 15 kor, fi—6 stutar, 2 par oxar och ;> hästar, hvaraf ' nppfödes till remont. Djuren skötas under vintern utan vare sig dräng eller piga. En baokstusittare sköter ensam djuren, både utfodring och renhållning, oeh fick vintern 1906 50 öre om dagen jämte maten. Mjöl k ningen skötes af döttrarna i huset. Djuren fodras uteslutande med halm och hö, det senare i ringa mängd, således endast underhållsfoder. Kraftfoder få djuren blott efter kalfning, och då i rätt små mängder i form af slösäd, hafre och korngröpe. I'a grund af att alla korna skulle kalfva pä våren, öfversteg ej nijölkafkastningen för hela kobesättningen vid jultiden 10 liter pr dag.

Drängar oeh pigor antagas på våren, och utgjorde arbetsstyrkan, sommaren 1907, 3 drängar, 1 piga och understundom extra folk; jordbruket skötes efter samma principer, som förut ha omnämnts.

Jordbruket på detta hemman ger en bild af det sämre öländska. Till en stor åkervidd svarar en klen ladugård, med stutar och re-monter som uppfödas för försäljning. Korna ställda på vårkalfning, dåligt födda samt svaga mjölkkor. Under vintern skötes allt med minsta möjliga hjälp; endast för sommaren antagas pigor och drängar.

Som af det föregående redan har framgått, har föreninijsväscndct ej fått någon större omfattning på ön. Äfven här bar man dock gläd jen att konstatera det nyvaknade intresset under 1900 talet. Här som pä andra områden har okunnighet om samarbetets nytta samt inre misstroende hindrat sammanslutningeu. »Landtbrukarna ha intet förtroende för hvarandra, men mycket stort förtroende för handlarna-, yttrade en gäng en öländsk landtbrukare på tal om. hvarför inköps-föreningarna för landtmannaprodukter hade så ringa anslutning på ön. Den, som satt i gäng ett dylikt föreningsväsende för gemensamt, bästa, har ofta nog liten glädje däraf; det snuddar vid honom allt för lätt misstanken att han har personlig vinning af företaget. Socknarna äro ofta för små för att själfva kunna bilda en mejeriförening eller sammanslutning af annat slag, och det har gång pågång händt, att företag, soin omfattat mer än en socken, omintetgjorts genom att socknarna stretat åt olika håll eller till och med byarna inom en och samma socken icke kunnat enas. »Man unnar ieke nästan någon fördel.» Mer äri en gång har det händt, att bildade föreningar »gått ut sig» af brist på intresse.

Inköpsforeningar för inköp af kraftfoder, gödningsämnen, säd etc. ha bildats pa norra Öland, omfattande medlemmar i alla dess socknar (sedan 1904); vidare inom Segerstad, Hulterstad och Gräsgård (Sydöstra Ölands inköpsförening 1907); dessutom finnas dylika i ytterligare 4—5 socknar. Ett par af dessa föreningar utveckla en relativt liflig verksamhet; de andra äro små och lefva ett litet lif. Norra Ölands landtmannaförening med sitt relativt stora område hade blott 19,000 kr. omsättning 1907. Kontrollföreningar ha kommit till stånd på senaste år. Aggförsäljnings föreningar ha ock bildats i några socknar. För ladugårdsskötselns uppdrifvande ha stiftats under senaste ar en del tjurföreningar. Sedan 1896 har en hingstförening på södra Öland och frän 1898 »Södra Ölands häst-törsäkringsförening> verkat för hästafvelns höjande och större stabilitet.

Angtröskföreningår finnas i åtskilliga af Ölands socknar. Härmed är bela Ölands föreningsväsende till landtbrukets fromma skisseradt.

Afsättning och kommunikationer.

Man kan kanske som ett ungefärligt medeltal antaga, att en hemmansägare på mtl årligen försäljer en häst eller remont och ett à två ungnöt (eller kor). De kallblodiga hästarna (på 3 är) betinga ett pris af 4 -<>00 kr., remonten 6—900; för en god mjölkko får man ända upp till 200 kr. På en dylik medelstor gård kan approximativt beräknas 40 tunnor säd till afsalu. Hela öns afkastning skall ej ens ungefärligt här beräknas; den stannar numera knappast vid de 100,000 tunnor den för 50 år sedan uppskattades till. Lägges härtill höns och gfiss, smör, ägg och andra ladugårdens alster, med hvilka ön furnerar fastlandet, blir man impouerud af öns afkastningsför-måga, det relativt

låga landtbruket till trots. Men så är ju också 3/io af jorden odlad mark och hela Ölands ekonomi baserad på al-sättningen till fastlandet af landtbrukets produkter.

Kommunikationernas beskaffenhet och afsättningen.* praktiska ordnande äro därför frågor af den yttersta vikt för Ölands ekonomi-Öland har haft sina goda landsvägar efter landborgarna, men de ha ej varit tillräckliga att binda samman den långa ön; de inre kommunikationerna ha ställts i skuggan för förbindelsen med fastlandet. Från 1906 går visserligen en smalspårig järnväg från Borgholm till gång händt, att företag, soin omfattat mer än en socken, omintetgjorts genom att socknarna stretat åt olika håll eller till och med byarna inom en och samma socken icke kunnat enas. »Man unnar ieke nästan någon fördel.» Mer äri en gång har det händt, att bildade föreningar »gått ut sig» af brist på intresse.

Inköpsforeningar för inköp af kraftfoder, gödningsämnen, säd etc. ha bildats pa norra Öland, omfattande medlemmar i alla dess socknar (sedan 1904); vidare inom Segerstad, Hulterstad och Gräsgård (Sydöstra Ölands inköpsförening 1907); dessutom finnas dylika i ytterligare 4—5 socknar. Ett par af dessa föreningar utveckla en relativt liflig verksamhet; de andra äro små och lefva ett litet lif. Norra Ölands landtmannaförening med sitt relativt stora område hade blott 19,000 kr. omsättning 1907. Kontrollföreningar ha kommit till stånd på senaste år. Aggförsäljnings föreningar ha ock bildats i några socknar. För ladugårdsskötselns uppdrifvande ha stiftats under senaste ar en del tjurföreningar. Sedan 1896 har en hingstförening på södra Öland och frän 1898 »Södra Ölands häst-törsäkringsförening> verkat för hästafvelns höjande och större stabilitet.

Angtröskföreningår finnas i åtskilliga af Ölands socknar. Härmed är bela Ölands föreningsväsende till landtbrukets fromma skisseradt.

Afsättning och kommunikationer.

Man kan kanske som ett ungefärligt medeltal antaga, att en hemmansägare på mtl årligen försäljer en häst eller remont och ett à två ungnöt (eller kor). De kallblodiga hästarna (på 3 är) betinga ett pris af 4 -<>00 kr., remonten 6—900; för en god mjölkko får man ända upp till 200 kr. På en dylik medelstor gård kan approximativt beräknas 40 tunnor säd till afsalu. Hela öns afkastning skall ej ens ungefärligt här beräknas; den stannar numera knappast vid de 100,000 tunnor den för 50 år sedan uppskattades till. Lägges härtill höns och gfiss, smör, ägg och andra ladugårdens alster, med hvilka ön furnerar fastlandet, blir man impouerud af öns afkastningsför-måga, det relativt låga landtbruket till trots. Men så är ju också 3/io af jorden odlad mark och hela Ölands ekonomi baserad på al-sättningen till fastlandet af landtbrukets produkter.

Kommunikationernas beskaffenhet och afsättningen.* praktiska ordnande äro därför frågor af den yttersta vikt för Ölands ekonomi-Öland har haft sina goda landsvägar efter landborgarna, men de ha ej varit tillräckliga att binda samman den långa ön; de inre kommunikationerna ha ställts i skuggan för förbindelsen med fastlandet. Från 1906 går visserligen en smalspårig järnväg från Borgholm till0. ÖLANI). AFSÄTTNING OCH KOMMUNIKATIONER.

Böda; frän och med i höst sträcker sig en järnväg Borgholm— färjestaden Ås öfver hela öns mellersta och södra delar. Då kommer en ny fas att inträda i Ölands kommunikationsförhållanden.

Södra och mellersta delarna af ön ha haft och ha Kalmar som sin naturliga medelpunkt. Norra Öland har visserligen Borgholm som sin afsättningsort. Men denna Ölands egen stad, som till sitt handelsområde också kan räkna de närmast omkring liggande socknarna Reppünge, Bredsätra och Köping, måste dela sitt distrikt i någon mån med Kalmar, men i än högre grad med Oskarshamn, hvilken har intagit den rangställning, som Mönsterås blott för några tiotal ar sedan innehade: at.t vara det nordliga Ölands centralplats på last-landet.

Kommunikationerna komma sålunda speciellt att rikta sig åt Kal mar och Oskarshamn. Af dessa är Kalmar den långt viktigaste handelsplatsen, Ölands hufvudstad utom dess egna gränser. Från Mörbylånga, Färjestaden, Stora Rör och Borgholm är större delen af året daglig förbindelse till Kalmar (från Färjestaden flera gånger om dagen).

Ett par månader vintertiden har blott Färjestaden daglig kommunikation, Stora Rör och Borgholm ett par gånger i veckan eller äro alldeles isolerade. Statens poståmgare »Öland» uppehåller da förbindelsen. Oskarshamn upprätthåller sommar- och vinterförbindelse med Borgholm och en del hamnar på Ölands nordkust, Sandviken, Algutsbodar m. fl. Ännu för blott 15 är sedan hade allmogen på norra Öland allmänt »segelökor», med hvilka (le foro öfver till Mönsterås och Oskarhamn, sålde sin spannmål och togo hem i utbyte ett par famnar ved. Nu har den trafiken upphört.

Kommunikationerna äro i allmänhet goda; vintertiden dock knappa. Så t. ex. har man då för att komma in till Kalmar från Borgholm måst resa den 3 mil länga vägen till Färjestaden efter häst. Trafiken med Kalmar ligger i händerna pä ett bolag: Kalmarsundsbolaget. Ölänningarnas försök att bli medbestämmande häri ha af kapitalbrist och inre split strandat. I betraktande af bolagets enväldiga ställning — vintertiden upprätthåller dock som fornt nämnts poståmgaren Öland trafiken — kan det ej sägas att bolaget skörtat upp den öländska allmogen. Det orimliga priset på fraktande af torf-strö har förut omnämnts; spannmålen kostar från Färjestaden till Kalmar 20 öre pr deciton och 5 öre pr deciton i hamnumgälder, ett pris som landtbrukarne i allmänhet ingalunda finna lagt. 1 >e öländska laudthandlarne klaga öfver, att styckegods ställer sig allt för dyrt — det har ofta händt, att ett kolly kostar mindre i frakt från Stock-hol m till Kalmar än därifrån öfver till Färjestaden. Ved är för dyr att frakta på bat utan måste tagas på vedskutor, ett förhållande som ej är att förundra sig öfver. På personafgifterna klagar man ' allmänhet ej.En väsentlig del af Ölands handel kommer att ligga utom hans egen ö, da med stadsresorna för att försälja produkter följer uppköp ej blott af diversevaror, utan också af kläder, skodon ocb dylikt, hvilken förtjänst således undanhälles landthandlarnc och yrkesntöf-varne i hemsocknarna. Detta förhållande gäller speciellt om södra och mellersta Öland. Det är ingen tillfällighet att Kalmar i förhållande till invånarantalet har de flesta handlandena af alla svenska städer. De lefva till stor del på öl tinningar 11 a. Om Kalmars förmåga att sia under sig den öländska handeln bär äfven landt-kandelns relativt ringa omfattning pä södra och mellersta Öland vittne. På norra Öland, där landthandlarne varit mera skyddade för konkurrens, äro de åtminstone till det yttre välbärgade. Ser man där ett gentilt bus, är det vanligen en handlares bod. Denna handel utom Öland har gifvetvis ej varit till annat än ekonomisk nackdel för ön.

Någon sammanslutning för försäljning af landtbruksprodukter, utom mejeri- och äggförsäljningsföreningar, existerar ej. Vi igenfinna här det gamla välkända sättet i hvad det gäller ladugardens smärre produkter. Allmogen beger sig in till staden med sitt smör, ägg och fjäderfä att säljas på torget och kajen eller i hemmen. 1 ett par socknar pä västkusten ha byborna förenat sig om några gamla gummor, som sälja deras medsända varor, — en förenings-fi>rm som far tänkas upphöra med omnämnda personligheters död.

Hästar och kreatur försäljas a de stora marknader, som en à två gånger om aret hallas i Borgholm, Algutsrum och Mörbylånga och dit köpare från fastlandet infinna sig.

Af hvete och råg ga kanske 4 ü till Kalmar väldiga angkvarn, Skandinaviens största. Bada dessa öländska sädesslag äro kända för sin goda bakkraft» och därför begärliga, trots sin emellanåt dåliga ränsning. Mycket spannmål gar till Borgholm och Oskarshamn, det förra ofta mellanhand för Kalmar.

Korn utsättes till många orter i Sverige: Stockholm, Norrköping, Kalmar, Karlskrona in. fl. Bryggerierna uppköpa detsamma, hvarvid handluudena i Kalmar och Borgholm eller ile öländska landthandlarne äro mellanhänder.

I stort sedt, är södra och mellersta Öland bäst gynnadt i fråga 0111 afsättningen af ladugårdens alster, norra Öland a,ter kanske i fråga o in sddesexporten, da här konkurrensen mellan spannmalsuppköparrie synes vara störst.

Orsakerna till jordbrukets eftergifvenhet. — Jordbrukarens uppfattning af sitt läge oeb sin ekonomiska ställning.

Orsakerna till det öländska åkerbrukets efterblifna ståndpunkt lia förut i någon mån antydts. En af dem är hemmanens splittrade ägovidder, som försvåra ekonomisk brukning oeh införandet af ordnadt växelbruk. Älvens hårdhet har ofta förhindrat effektiv dikning. ' >i"i«ten pa skog är en annan af dessa naturliga nackdelar, hvilket det ligger utom den nu lefvande jordbrukarens räckvidd att upphäfva. Endast i Böda finnes någon bifförtjänst på skogsafverkning. sådan som ofta står fastlandets bonde tillhands. De flesta af Ölands landtbrukare måste köpa sin ved.

Dessa nackdelar ha visserligen i någon mån uppvägts genom jordens vida större naturliga bördighet än i fastlandets skogssocknar. Skogs-gisten har dock medelbart influerat på landtbruket. Da nämligen hemmansägaren pa en medelstor gärd ej hade bifförtjänst att tillgå pa vin l'*ni, ansåg han sig kunna sköta jordbruket själf och afskedade drängen. Detta kunde ha sitt berättigande under tider af svårt ekonomiskt lryck och då landtbruket stod Jagt; nu när bättre ekonomiska förhållanden rada, fortsättes likväl på många hall endast uf missriktad sparsamhet med det gamla sättet att leja tjänstehjon blott för sommaren, trots att arbete väl skulle finnas, om jordbruket drefs rationellt. Bristen på en binäring, mm kan ge sysselsättning under rixéem-, «> det åländska landtbrukets största olycka och har varit en af de mäktigaste befordrarna af emigrationen. Särskildt för arbetarklassen har arbetsbristen vintertiden varit ekonomiskt minerande och föranledt. utvandring, och för jordbrukaren haroviljan eller omöjligheten att luilla tjänstefolk under vintern ytterligare skärpt den kroniska bristen på arbetsfolk. Man lejer således dräng i allmänhet blott för s"nimaren. piga håller man mestadels aret om. Endast i Mörbylänga-dalen arbetas det mera allmänt på vintern med bortförande af sten-gärdesgardarna för att erhålla större sammanhängande täckdikade åkerarealer, med dikning etc. Eljest är utearbetet vintertiden ringa 'Her intet. Man biter vintern ga med minsta möjliga arbete. Vinteridet har blifvit en institution i ölänningens lif.

1 de fall. där en binäring spelat någon roll, har densamma inga-lunda varit till någon nytta ior jordbrukets skötsel. Den enda binäring för jordbruket af betydelse på ön (om man undantar handtverk) har varit och är ännu kalkstensbrytning och slipning af stenar i socknarna Källa, Persnäs, Föra, Alböke, Löt och Södra Möckleby. Förr spelade ock sjöfarten en roll för bonden, men är nu sa godt som af ingen vikt. Den hårda öländska kalkstenen har godt rykte om sig oeh bröts förr sa godt som öfver hela norra Öland. Jordtäcket är tunt<50 E-

oeh kalkstenen lätt åtkomlig. Socknen eller byalagen ha gemensamme» stenbrott, liksom också enskilda. Stenen brytes upp i packor till byggnadssten eller sönderdelas i trappstegsämnen, golfplattor o. d. oeh säljes sedan slipad eller oslipad till sten huggeriet i Sandviken1 (Persnäs) eller direkt till skeppen och stenhandlare, som uppköpa och försälja den till fastlandet. 1 Källa t. ex. försiggår brytningen så, att trappstegsämnen brytas af en del backstugusittare på en hemmansägares mark. Dessa arbetare sälja stenen till bonden, som forslar den till Källahamn, där skepparna, öfverta stenen. I Persnäs, Föra och Alböke slipa många bönder stenen medels skurverk som drifves af vinden eller af oxar, några stycken ocksä af fotogén motorer. I Pers näs finnes sålunda ett tjog dylika kvarnar. Ehuru således stenbrytning och skurning är en viktig binäring för bönderna, är den dock för bonden mindre betydande nu än förr, dä den rent af betraktades som hufvudnäring och äfven sysselsatte flere sàväl bönder som backstugusittare. Den senaste blomstringsperioden var för Källa socken från 1880-talets början till bortåt midten af 90-talet, dels pä grund af stor efterfrågan, dels emedan socknens gemensamma bergbrott då bearbetades, hvadan bifförtjänsten blef mera allmän. Det sista 10-talet al' är har stenindustrien i allmänhet lidit af tämligen dåliga konjunkturer.

Det råder intet tvifvel om, att detta bergsbruk gifvit goda inkomster. »Många bönder ha blott därigenom kunnat reda sig. Men det har å andra sidan framhållits, att många af de hemmansägare, som gä i berget», skött sin jord sämst och redt sig mindre bra än de, som endast haft åkerbruket att lita sig till. Stenindustrien kan nämligen endast drifvas under sommaren, emedan stenen blir för spröd att arbeta om vintern. Hustru och barn få nu sköta jordbruket, medan far själf bryter stenen eller sysslar med skurverket och endast emellanåt griper in i jordbrukets skötsel. Det har till allra sista tid funnits bönder, som skött sina skurkvarnar med oxar frän vårsådden till efter midsommar, medan jordbruket fått ligga för fäfot.

Här som annorstädes i Sverige är en af de största svårigheter, jordbruket har att kämpa med, bristen på arbetsfolk, och förut ha antydts de speciellt öländska förhållanden, som skärpa denna arbetsbrist. Landets egna barn kunna ej stanna hemnia, då de sakna arbete under vintern, och jordbrukaren är allt för ofta benägen att spara in pa hjälpen och hellre sköta ladugården och jordbruket sämre. Man anser att lönerna äro för höga, och att jordbruket oj kan betala dem. En dräng erhåller jämte vivre 150 -300 kr. pr år, en piga 90 — 175. I>e högsta dränglöner, jag hört talas om, gå till 350 kr. Särskildt de senaste 3—4 ären lia betydligt, med ända till 100 kr., höjt atlöningen. Lön för sommaren är 50—75 kr. lägre än för ar. 1

' Stenindustrien som självständig näring skull i det följande beröms.C. O I, AND. ORSAKERNA TII.L JORDBRUKETS EFTERBLIFVEN!! ET. 5!)

"ugby socken, där hemmansägornu äro små ocli tjänstefolk nästan uteslutande äro stadda för sommaren, är lönen för dräng 150 kr., för]»ga 100. Sommardags verken])å ön betalas med 1—2 kr. för man, 0-6 0 ~~1'50 för kvinna, beroende pa arbetsduglighet, —allt jämte fri kost. Ijönerna ha stigit betydligt under senaste ar. Mindre landtbrukare i Resmo betalte för dagsverke vid ångtröskning är 1901 1-2.0, år 1907 2 "0 kr.; fiir kvinnligt dagsverke hade priset samtidigt stigit fran 0-75 †il1 1-50. Allt jämte kost. Vinterdags verket är betydligt billigare. Någon afsevärd skillnad i aflöningen i öns olika delar föi-efinnes l'J; dock stå lönerna i sydväst något högre än i öfriga delar af ön. Dessa "ner synas ej vara så fruktansvärdt stora, men det framhålles af allmogen, att man ej för denna lön får en fullgod dräng, och de "f,sta drängar äro i flertalet socknar långt under beväringsaldern. — A år de nänna sig den, gar färden till Amerika. Likväl inkomma en 'ie' "el drängar från Småland och Blekinge. I ett par af de västra * öcknarna utgöra de 25 > af bela antalet, och som sommardrängar aro de mycket allmänna'i öns alla delar. När våren kommer, behöf-xer således den större landtbrukaren kanske 2—3 sommardrängar och "agon piga. och det är gifvet att tillgången på sådana måste vara .Uterligt knapp, da man nu ej längre i någon liknande man som under 70—80-talen har tillgång till de da talrika backstugusittarne pa ön, och den skara af småländskt tjänstefolk, som då strömmade in till "land, nu är rätt liten. »Man vill ej till landet», och särskildt är det svårt att få flickor till att mjölka korna. Denna arbetsbrist kän-ne* så svär, att den redan varit till hinder för uppdrifvande af den inga-"nda på någon höjdpunkt stående ladugårdsskötseln. Många landt-"'ukare ha måst minska sin odlade areal.

Man har som ersättning för den minskade arbetstillgången anländt barnarbetet. Det visar sig mangensträdes svårt att vid vårterminens slut hålla barnen samman i skolan, medan eljest skolgången betecknas som ordentlig. I några socknar pa Öland mottager "lan fattiga barn från Stockholm, i allt kanske ett par hundratal P" ön, hvilka fä stanna hos bönderna tills de fyllt femton ar. Eu-"fft allmänt omdöme äro de till god hjälp, i synnerhet när de slutat skolgangen. Emellertid kan det ej vara nyttigt för barnens framtid, att (ie re(jan vj({ mycket späd ålder få sätta tillbaka skolgången för •"'betet i jorden, i all synnerhet under radande skolförhållanden på "hind. — Jag återkommer härtill senare.

Denna brist på hjälp i jordbruket är dock mycket större än den behöfde vara. Bet beror väsentligen oeiså därpå, alt hemmansägare-söner och döttrar ha lämnat hemmet och jordbruket, äfven då de behöfdes hemma och egendomen godI kunde föda dem. Här sitter t. ex. f'" rik hemmansägare. Alla hans söner, 4 st., äro i Amerika, själf är •'an sjnklig, och åkerbruket måste skötas med lejdt folk. Många hem-382 EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNING AB.

man på ön, hvilka skulle ge sin familj full bärgning, om blott söner oeh döttrar ville stanna hemma, kunna ej rationellt drifvas af brist pa arbetsfolk. Den sammanslagning, som ofta ägt rum af hemman, så att en aho sköter oeh äger flera hemman, har väl i de flesta fall varit till ekonomisk fördel för brukaren, men däremot ej till lycka tör jordbruket, som genom brist på arbetskrafter skötes som det kan.

Först och sist beror emellertid jordbrukets efterblifvenbet på Öland, i förhållande till fastlandet, al' ilen alltför ringa kunskap öns jordbrukare ha om ett rationellt jordbruk oeh — kanske i lika hög grad — af hans egen misströstande syn på jordbrukets bärighet. Ölänningen har rest blott till Kalmar eller nägon af de andra handelsplatserna pa fastlandet, men något landtbruk där får ban sällan se. Ytterst sällan bar det händt, att han

tagit plats hos landtbrukare pä fastlandet; frän de södra socknarna ha mänga besökt folkhögskola, men relativt fä landtmannaskolan i Högalid. »Ingen ölänning kan arrendera en gård pä fastlandet, ty jordbruket pä ön är för mycket efterblifvet.»

Det var därför ett verkligt behof, som fylldes, dä Olands folkhögskola 1906 upprättades. Den speciella form den fått — den är samtidigt en folkhögskola och landtmannaskola — torde på ett lyckligt sätt tillgodose de öländska landtbrukarnes nödvändiga behof af större kunskap i modernäringen, speciellt under nuvarande förhållanden med brist pä arbetskrafter. Det har nämligen visat sig, att de med folkhögskolorna förenade landtmannaskolorna i allmänhet haft svårt att fa elever; da en lärjunge ena vintern genomgått folkhögskolan, har han vanligen vintern därpå ej haft tid eller råd att genomgå landtmannaskolan. Detta har man här försökt afhjälpa genom att i en årskurs sammanslå såväl landtmannaämncn som folkhögskoleämnen.

Med den sega konservatism, som brukar vara öbon egen, och med den självtillräcklighet, som är baksidan af ölänningens själf-känsla, har ban bibehållit sitt brukningsrätt, trots det fastlandet legat in pa näsan med sitt mer rationellt skötta jordbruk. Undantag frän regeln finnas inanga och äro förut framhållna. Jordbruksförhållandena ha ock varit så pass olika, att direkta lärdomar mången gäng ej varit att draga. Det inre misstroendet och trång horisont ha hindrat sammanslutningar. Allt för allmänt har man gått i tron, att öns landtbruk varit väl skött; undervisning i jordbruk anses pä mänga, kanske de flesta håll, till och med h|aml ungdom, som något öfverflödigt, ty »landtbruket sköter sig själft».

Särskildt i vissa socknar pa norra och östra Öland har jordbruket ej heller till pa senaste årtionden spelat samma dominerande roll al hufvudnäring, som det nu intager. Det har oinnämts, huru stenindustrien i vissa af Ölands norra socknar förr i förhållande till jordbruket till och med betraktades som hufvudnäring. Där ha förhål-C. O I, AND. ORSAKERNA TII.L JORDBRUKETS EFTERBLIFVEN!! ET. 5!)

landena skildrats för mig sålunda: »Den gamla stammen har till mycket stor del lefvat af fisket, sjöfarten oeh bergsbruket. För omkring 50 år sedan betraktades jordbruket som en binäring; hvar bonde, äfven de som bodde midt inne i landet, fiskade.» I socknar på östkusten, såsom Egby, Löt, Gårdby, Sandby och Gräsgård, var fisket mycket inkomstbringande på 1860—1870-talen och begagnades allmänt, såsom ännu i Böda socken. Det var utvandringen, som kom dessa v'ktiga binäringar att till största delen upphöra och tvingade bon-fttt odla jorden. Det blef ej tid till fiske och att. fara pa sjön. år gifvet, att i dessa delar af ön ej finnes den generation af jordbrukare, som kunnat drifva ett jordbruk i höjden; det är klart,

att man här ej far vänta några åkerbrukets mönsterbilder.

»

Så kommer härtill den djupa misstron mot jordbruket såsom en givande näring. »Man klagar öfver allting, öfver alla Ölands egendomligheter, som menas alla samverka till att göra jordbruket mindre lönande än annorstädes och förhindra dess skötande efter nya metoder.» Äfven hos relativt duktiga jordbrukare ligger denna misstro starkt rotad. »Trots allt arbete, är det nästan omöjligt att lägga äl något», sade en af dessa en gång. Och för medelsnittslandtbru-våren, som sköter sin egendom efter gammalt recept, ställer det sig "unn dystrare, tøn sådan med ett medelstort hemman yttrade: »Irots det jag är skuldfri, endast liar hustru och ej har barn att försörja samt hjälper mig fram med blott en vinterdräng härhemma, ar jag e j p£ ^r kunnat lägga af något.» Man gör gällande, att ' ör jordbrukare, som blott ha gårdens afkastning att lita till, blir ' et knappt». Man vill ha ett litet sparad t kapital vid sidan att draga räntan af.

Man må erkänna de svårigheter, soin möta jordbruket i vara ' aS«ir, erkänna de speciellt öländska hinder i skogsbrist, torka oeh ändra naturliga nackdelar, som äro jordbruket till förfång, så har (ock denna klagan i mycket fått samma karaktär som emigrationen: sedan den en gång börjat, föder den sig själf. Barnen växa alltför olta upp i hemmet under det ständiga jämret att »jordbruket är det vårsta som finns.» .Jordbruket är nödfallsutvägen; om möjligt väljer man andra yrken. »Till och med för döttrarna är det ofta ingen lockelse att bli en burgen hemmansägarehustru; det är för sträfsamt -hm liten samling af 15 vuxna ynglingar i 20-ärs-aldern och

därom-ln£ tillfrågades om deras blifvande sysselsättning. Samtliga hade arbetat i jordbruket; med 3 eller 4 undantag voro de söner till hemmansägare, som redde sig godt. Nio af de tillfrågade svarade »oviss , endast sex voro fullt bestämda att ägna sig åt jordbruket. De nio spejade efter bättre utkomst.<U
EMIGRATIONSUTRKDNINGEN. BILAGA VIII. BYHDEUNDKKSÖKNINGAK.

Det är ganska egendomligt, att denna uppfattning trifs samman med, att man erkänner de nuvarande tiderna som förmånliga för jordbruket. Goda skördar ha tagits flera år, produkter såväl från åkern som ladugården ba betalts högt, hvadan också den ekonomiska ställningen förbättrats. Många landtbrukare erkänna också, att några skäl till klagan ej förefinuas.

Men allmogen har nu en gång svårt att uppskatta de fördelar, som ett jordbruk ger, då det föder och kläder en familj, äfven om det ej lämnar sä mycket kontanter öfver; man öfverskattar de reda pengarnas värde allt lör mycket. Sä länge har nu emigrationen fortfarit och sä liflig kontakten mellan Amerika och Öland blifvit, att amerikanskt föreställningssätt genomsyrat öländsk uppfattning; man räknar gärna i dollar, när det gäller förtjänsten hemma, och alltför gärna i kronor, när det gäller inkomsten i Amerika. Sä får man ej heller glömma bort det öländska lynnet. »Ölänningen är ej lagd för att segdraga»; jordbruket ger ej den tillräckliga omväxlingen, och så far man uttråkad den lika kända som korta vägen till Amerika.

Samtidigt bör emellertid framhållas en ekonomisk faktor, som inverkar på bondens uppfattning af hans läge och gör bemmans-ägarsonen tvebågsen, om ban skall våga slå in på jordbruket som näringsfång. I)et är ej längre någon fördel att fä öfvertaga hemmanet om flere syskon finnas, och kanske dessutom »undantag» för de gamla föräldrarne eller stora hypotek belasta detsamma. Särskildt undantagen förekomma ytterst ofta som ett onus på hemmanen. Finnes nu ett hypotek till '/3 af gårdens värde, syskonens innestående delar i gården skola förräntas och dessutom föräldrarne ha sitt underhäll, är situationen ej vidare afundsvärd.

Hemmansägaresonen på ett medelstort hemman emigrerar hellre till Amerika, än han åtar sig att lösa ut sina syskon. I lyckligt fall kan ban återkomma efter några år, om han vill öfvertaga jordbruket, och då med det samlade kapitalet som ekonomisk rygg sköta detsamma.

»Undantagen» ha spelat en viss roll i Olands ekonomiska lif och ingalunda varit lyckliga för det allmänna välståndet. Det var allmän sedvänja, att en hemmansägare redan vid kraftfull ålder drog sig tillbaka och öfverlät gården till någon son eller måg emot förbehåll af 1 ifstidsförsörjning. Undantagen äro allt fortfarande en tung börda för det öländska jordbruket.

Undantagens betydliga storlek och deras roll i den öländska landtbrukarens ekonomiska lif belyses af nedanstående undantags-kontrakt, som torde kunna betraktas som typiskt till innehåll och formulering. Af detsamma framgår, hvilka extra palagor som bäras af '/i hemman, — enligt flertalet öländska jordbrukares mening ejC. ÖLAND. JORDBRUKARNES EKONOMISKA STÄLLNING. G5

större än att det, alla undantag förutan, nätt och jämt föder en medelstor familj.

»Undantagskontrakt:

Som vi denna dag försätt vårt egande 'A-dela mantal kronoskatte . . . nil var son . . så hafva vi förbehållit oss under vår lifstid följande undan-tagsförmåner:

l:o) Skall till oss gemensamt utgifvas ärligen 5 tunnor råg, 3 tunnor orn. 12 kappar hvete, alradsgild spannemal oeh af ren beskaffenhet, samt en "»na sämre säd kallad mellansäd, och två tunnor potatis, som skola vara Jtslsa och af god beskaffenhet och skola betalas i oktober månad hvarje år, °ch 1 a famn ved, 1 björk och 1 l/s tall, som vid samma tid till oss hem-öres och upplägges, där vi äro boende.

2:o) Ärligen skall lämnas 1 häck hårdvallshö, 1 /a häck røarfoder, 1 häck rnhalni, 4 häckar rSghalm med 6 alnar lång och 3 alnar bred häck och opartisk man trampas, men gödseln tillfaller hemmanet.

5:0) Till husrum i mangården förbehålles för var räkning kammaren i >gguitigen samt vinden öfver norra rummet i nämnda byggning, samt rättig-2 til! fri gä„g tj|[oc[, i'rfu, håde bostad och vind, niir vi behaga. Äfven

"igliet att brygga och byka och slakta i det befintliga brygghuset.

4:o) Till foder och kreatur förbehålles i ladugarden 2:ne skiftnim i östra |joan norr i ladugården. Alla vidmakthallas sä till tak som väggar i lagset stånd af gårdsägaren.

c 5:o) Vår-, sommar- och hösthete förbehålles till 1 ko och 2 lar, där godsägaren betar sina af nämnda art.

(,:o) Äfven förbehålles att förmala undantagspanmiiälcn på hemmanets »<i|termjölkvarn. Likaledes förbehålles årligen hälften af frukten på de träd ' 1 "uskar, som nu befinna sig växande på hemmanet.

I ri skjuts förbehålles efter gårdsägarens hästar, när vi därom påfordra,

invändning af ägaren, rå en^era oss mei' döden afgår, försvinner endast en tunna

g' en tunna korn; allt det öfriga skall betalas i bådas vår lifstid tills vi u bfida aflidna. Försäkras ....

(Faderns namn.) (Moderns namn.)

... . förestående kontraktet förklarar jag mig till alla delar nöjd, samt °rbinder mig att uppfylla alla punkter, att allt blifver lagligen utgifvet.

Ocb till säkerhet härför tillåtes inteckningsrätt uti förcskrifne hemmans-0 utan mitt vidaro hörande.

(Sonens namn.)»

Det har förut framhållits, huru en hel del af de små öländska "inmanen och lägenheterna ej ur jordbrukssynpunkt, allra minst Hed nuvarande skötsel, äro ekonomiskt bärkraftiga. Att det ej är äågon glädje att öfvertaga dessa hemman för sonen, faller af sig självt.

r den ekonomiska ställningen för ägaren god, beror detta på bergsbruket eller på det sparade kapital ban samlat i Amerika eller Pa sjön. Jag fàr tillfälle att senare återkomma till Amerikas be-ydelse för den öländske jordbrukarens ekonomiska ställning.

Denna senare kan numer betecknas sora god, — i vissa delar af ön (särskildt i sydväst) som mycket god.

»På Oland ha vi gårdar som afkasta en bonde hvart sjette år» är ett yttrande, som lagts i en känd ölännings mun under jordbrukets nödår för ett par decennier sedan. Nu äro förhållandena annorlunda, och hemmanens afkastning ger bättre valuta.

»Medelbonden, som har mtl, bar hemmanet belastadt med skuld under eller högst intill 1/3 af verkliga värdet, nämligen ett liypo-tekslan taget omkring 1880 med 30 å 40 års amorteringstid, ett undantag till föräldrarne samt mera sällan ett banklån.» Bondens ekonomiska ställning måste därför betraktas som tillfredsställande.

Hypoteken minskas genom årliga afbetalningar, medan inga nya tagas. Den ekonomiska stilllningen har helt enkelt aldrig varit bättre än nu. Jordbruksalstren ha som förut nämnts särskildt under senare är betalts bra, och Amerika-pengarna hålla de mindre jordbrukarne uppe. Huru god den ekonomiska ställningen är, visas däraf, att öläinningarna på inlåningsräkning i Bankaktiebolaget Södra Sveriges afdelningskontor i Mörbylånga och Borgholm ha innestående öfver två millioner kronor, hvartill komma betydliga belopp i bankerna i Kalmar. Fastlandsborna betrakta också öläinningen som mycket burgen.

Detta generella omdöme måste dock modifieras i den mån det berör olika delar af Öland. Det finns mycket burgna socknar, såsom Kastlösa och andra på sydvästra Öland, och däremot relativt fattiga, såsom Gärdslösa på östkusten, där till och med de ekonomiska förhållandena skildras som »ej sä särdeles goda». Inteckningarna äro färre i södra mötet än i norra.

I vissa af Ölands socknar är kommunalskatten så hög, att den kännes som en drvg börda. I allmänhet bäres den dock utan nämnvärd svårighet trots hög uttaxering pr fyrk, hvilket har sin grund i att egendomarna äro för lågt taxerade.1 När skatten, såsom i Högby, Källa och Gärdslösa socknar, Springer upp till kr. 1'40 pr fyrk, är det

dock gifvet att den börjar kännas tung. Värst träffa dock dessa orimliga skatter öns relativt få löntagare. Det finns sådana som få ge 20 0 o al' sin inkomst i skatt till stat och kommun.

Hvad landtbrukarne mest klaga öfver i skattväg är :präst-skatten». På grund af socknarnas och pastoratens ringa folkmängd har denna ock kommit att intaga ett oproportionerligt rum i kom-

1 186ä uppgick jordbruksfastigheternas taxeringsvärde pl Öland (med nndantag af Borgholm i till lä,065,000 kr: 1830 var taxeringsvärdet 16.183,900, uch 1900 17.682.300 kr. Af den relativt, ringa tillväxten nndcr de 35 ären 1865—1900 falla omkring 700,000 kr. på stålens egendomar, hvadan sålunda enskildas hemman och jordlotter pä papperet nndcr en mansålder endast stigit 13V» * o — en värdestegring som blott utgör en bråkdel mot den verkliga Vanligen säljes också ott hemman till ett pris långt öfver taxeringsvärdet: inträffar det motsatta, beror det på att betungande undanlag, skulder uch dylikt medfölja öfvertagande af egendomen.munernas utgiftsstat. Utgifterna till kyrkliga ändamål på ön äro sålunda större än utgifterna till folkskolan, medan de i Sveriges landskommuner genomsnittligt blott äro hälften af de senare.

Utdebiteringen pr fyrk i de olika kommunerna för år 1905 framgår af Tab. 11, sid. 29. Sedan detta ar ha emellertid skatterna i flera socknar på mellersta ocb södra Öland ökats rätt väsentligt på grund af de lån som kommunerna upptagit i och för järnvägens byggande. För Gärdslösa socken uppgår sålunda ökningen till öfver 50

Att skatterna likväl ej kunna betraktas som ruinerande torde framgå af nyssnämnda tabell, som också anger fattighjonens antal i procent af de respektive socknarnes invånareantal. Ingen jämn relation mellan skattens storlek och procent fattighjon kan upptäckas. Det bör dock anmärkas, att det större eller mindre antalet under-stödstagare i en socken ej är något säkert mått pa ett mindre eller större allmänt välstånd hos kommunens invånare. En burgen socken som Kastlösa uppvisar sa t. ex. ett långt större antal understöds-tagare, i procent af befolkningen räknadt, än flere vida fattigare socknar.

Skatterna kunna ej heller anses vara någon väsentlig orsak till utvandringen. Däremot skrämma de emigranten att komma tillbaka, sedan denne i Amerika vant sig vid lägre afgifter till stat och kommun. Det är mer än en hemkommen svensk-amerikan jag funnit i tankar att återvända, endast på grund af den utdebitering som väntat honom, och jag känner fall där han också gjort verklighet af sina funderingar. Det kan synas underligt, att han kastar ut en penningsumma, motsvarande flera års skatt, till Amerikafärden, blott för att komma ifrån sina plikter som svensk medborgare. Men han gör det likväl. Han ser sitt lilla kapital i fara att minskas, — och detta är nog att lossa de icke allt för starka banden med hemlandet.

Jordbruksarbetarne.

Denna klass, torparnes,1 backstugusittarnes och tjänstehjonens, är den som mest härjats af emigrationen. Till följd af egendomarnas i allmänhet ringa storlek har dock dagsverkstorparnes antal aldrig varit stort, och under den sista mansåldern har det ständigt minskats. I många socknar finnes ej alls någon torpare. Orsaken är emigrationen; torparnes söner ha rest ut, ingen har öfvertagit torpen, och dä ha dessa inlagts till stamhemmanet.2 1 många

1 Härmed ITirstàs endast dngsvcrkstorparo. I vissa trakter af ön benämnas lägenhetsägare tor[iaro. Om dessa bar förut talats.

5 I en sucken, som Köra, där ännu linnas omkring 20 torp, är antalet ovanligt stort. Pä den egendom, som liar de flesta torparne af alla pä ön, IloriiB kungsgård i llogliy, är antalet 16. Fem torp lisga öde Blott il torpnreaöncr äro hemma, som fyllt sexton är, af hvilka, en iir idiot. En torpare på öfver sjuttio är lejer dagsverks-karl, men har alla barnen, fyra söuer och en llicku, i Amerika. munernas utgiftsstat. Utgifterna till kyrkliga ändamål på ön äro sålunda större än utgifterna till folkskolan, medan de i Sveriges landskommuner genomsnittligt blott äro hälften af de senare.

Utdebiteringen pr fyrk i de olika kommunerna för år 1905 framgår af Tab. 11, sid. 29. Sedan detta ar ha emellertid skatterna i flera socknar på mellersta ocb södra Öland ökats rätt väsentligt på grund af de lån som kommunerna upptagit i och för järnvägens byggande. För Gärdslösa socken uppgår sålunda ökningen till öfver 50

Att skatterna likväl ej kunna betraktas som ruinerande torde framgå af nyssnämnda tabell, som också anger fattighjonens antal i procent af de respektive socknarnes invånareantal. Ingen jämn relation mellan skattens storlek och procent fattighjon kan upptäckas. Det bör dock anmärkas, att det större eller mindre antalet under-stödstagare i en socken ej är något säkert mått pa ett mindre eller större allmänt välstånd hos kommunens invånare. En burgen socken som Kastlösa uppvisar sa t. ex. ett långt större antal understöds-tagare, i procent af befolkningen räknadt, än flere vida fattigare socknar.

Skatterna kunna ej heller anses vara någon väsentlig orsak till utvandringen. Däremot skrämma de emigranten att komma tillbaka, sedan denne i Amerika vant sig vid lägre afgifter till stat och kommun. Det är mer än en hemkommen svensk-amerikan jag funnit i tankar att återvända, endast på grund af den utdebitering som väntat honom, och jag känner fall där han också gjort verklighet af sina funderingar. Det kan synas underligt, att han kastar ut en penningsumma, motsvarande flera års skatt, till Amerikafärden, blott för att komma ifrån sina plikter som svensk medborgare. Men han gör det likväl. Han ser sitt lilla kapital i fara att minskas, — och detta är nog att lossa de icke allt för starka banden med hemlandet.

Jordbruksarbetarne.

Denna klass, torparnes,1 backstugusittarnes och tjänstehjonens, är den som mest härjats af emigrationen. Till följd af egendomarnas i allmänhet ringa storlek har dock dagsverkstorparnes antal aldrig varit stort, och under den sista mansåldern har det ständigt minskats. I många socknar finnes ej alls någon torpare. Orsaken är emigrationen; torparnes söner ha rest ut, ingen har öfvertagit torpen, och dä ha dessa inlagts till stamhemmanet.2 1 många

1 Härmed ITirstàs endast dngsvcrkstorparo. I vissa trakter af ön benämnas lägenhetsägare tor[iaro. Om dessa bar förut talats.

5 I en sucken, som Köra, där ännu linnas omkring 20 torp, är antalet ovanligt stort. Pä den egendom, som liar de flesta torparne af alla pä ön, IloriiB kungsgård i llogliy, är antalet 16. Fem torp lisga öde Blott il torpnreaöncr äro hemma, som fyllt sexton är, af hvilka, en iir idiot. En torpare pä öfver sjuttio är lejer dagsverks-karl, men har alla barnen, fyra söuer och en llicku, i Amerika.()8 EMIQRATIONSUTREDNINQEN. BILAGA TOl BYUDEUNDERSÖKNINGAR.

fall ha de oclc afsöndrats till fria lägenheter. I Södra Möckleby har arbetsfört]änsten vid cementfabriken varit orsak till torpens minskning. Det är också gifvet, att med nuvarande höga dagsverkslöner torparnes dagsverksskyldighet blir betungande. Det är på intet vis någon ekonomisk fördel att ha torp, och de måste därför ined naturnödvändighet minskas.

»Inhyses» eller »baekstugusittare» omfatta den numer decimerade men alltjämt talrika grupp af jordbruksarbetare, som på allmänningar och enskildas jord äga ett litet hus oeh kanske '/a tunnland att sätta potatis på, men för öfrigt få sitt uppehälle genom arbete bos bönderna — eller pä hemskickade Amerikapengar från barnen därute. De betala i tomtören 50 öre, kanske högst 1 kr. pr är, ofta ingenting alls, och känna sig ej sällan så hemmastadda som om de sutte på egen jord. Det har förut omnämnts, hur från dessa barn-öfverfyllda stugor under (»0 — 'JO-talen gick en ständig ström arbets-k räf tigt folk, män och kvinnor, som sökte sig sommararbete på fastlandet. Denna trafik har nu inskränkts betydligt — nu går resan till Amerika. Endast flickorna ta ofta plats i städerna på fastlandet; det bänder också att man beger sig till fastlandet för att där intjäna reskassan för Amerikafärden. Medan från en socken, såsom t. ex. Alböke, för tjugu år sedan årligen reste 25—30

män och kvinnor, som arbetade i Stockholm från vår till höst som grofarbetare eller i skilda yrken,1 flacka för närvarande blott 3 män fram och åter på detta sätt.

I fullt samma proportion har ej denna periodiska utvandring minskats från alla delar af ön, och ännu finns det till och med enstaka bondsöner, som pä detta sätt lämna jordbruket hemma om somrarna för fastlandsresan, men dessa resor ha dock förlorat sin ekonomiska betydelse för någon större del af öns befolkning.

Backstugornas antal har starkt minskats, liksom i ännu högre grad deras invånares. Dessa äro till större delen gammalt orkeslöst folk eller barn, med hvars hjälp numer jordbruket måste nöja sig. >1 min barndom var här stugor här och hvar på ägorna, fulla af folk. Nu äro de borta eller tomma. Här i byn fanns då tjogtals arbetare, men nu gä här 3 äldre sadana. Eljest finnes det blott bondfolk», yttrade en 50-ärig man i en af Böda sockens byar. Yttrandet karaktäriserar utvecklingen sedan 70-talet. Medan de själf-ägande böndernas antal hållit sig lika eller till och med ökats, har backstugusittarnes starkt aftagit och endast i några få socknar hållit sig konstunt.

1 Ibland bnckstugusittarne fliinits mänga, »om kunna et,t handtverk och som diirfor föras till handtverkare. Dessa senare, liksom ock mindre hemmansägare, sm&hrnkare oeh bondsöner, deltogo oeksä lifligt i dessn Stockholinsresor, hvarvid hustrun skötte jordbruket hemma. Nettoinkomsten at' en s.ldan resa kunde vid mycket sparsamt lefnadssätt belöpa sig till 250 kr.I jämförelse meil de förut skildrade förhållandena före emigrationsperioden har backstugusittarnes ekonomiska ställning betydligt bättrats. Härtill ha bidragit de högre daglönerna (se förut) samt framför allt understödet från Amerika. De utvandrade barnen ha regelbundet skickat hem penningar till far och mor, ej sällan byggt npp stugan ät (lem, så att föräldrarne stundom ha det riktigt godt °ch till och med slippa arbeta. Emellertid är det klart, att vi bland backstngusittarne och torparne finna orkeslöshet och fattigdom mera förenade än hos någon annan samhällsklass. Bland Ölands omkring 1,200 understödstagare torde 1 r. höra till dessa klasser.Enligt uppgifter från kommunalnämndsordförandena. Ytterst få tattigunderstödda ha varit hemmansägare.

Inte ens hos denna klass kan man dock tala om någon verklig nöd såsom allmänt utbredd. De tärande munnarna äro ju också färre än förr. Men därmed är icke sagdt att förhållandena äro sådana, att arbetarnas barn kunna stanna hemma. Bristen pä vinterarbete. är skulden härtill. Denna är numer till och med större än förr, därför att nu har man ej längre den slagtröskning, som förr tog många armar i bruk under vinterdagarna. Vinterarbetet betalasju ock lägre än under sommaren. Det bör dock understrykas, att den traditionella öländska uppfattningen, att om vintern göra sä litet som möjligt, fortfarande hänger i. Frän jordbrukarne försäkras, att många baekstugusittare ej kunna förmås att arbeta pä vintern trots erbjuden sysselsättning.

»Arbetarens söner drifvas bort dels af den nästan totala bristen på arbete vintertiden, dels af den hart när (»öfvervinneliga svårigheten att fä en bit egen jord att bruka och bärga något från. — — — Här finnas ynglingar, som klaga öfver, att de omöjligen kunna åtkomma någon jordbit att bygga en stuga på. Vill man gifta sig, så är det omöjligt, ty man kan"ingenstädes få bygga och bo.»

Denna klagan öfver omöjligheten att skaffa ett »eget hem» (framför allt i bemärkelsen af en liten stuga med något jord till, hvars afkastning kan upph jälpa förtjänsten af jordbruksarbetet eller handt-verket) möter man mycket ofta. Bönderna vilja ej sälja någon jord till arbetaren och handtverkaren, framför allt af fruktan för ökad lattigvärdstunga. Denna afvoghet att sälja jord har ofta betygats göra sig gällande, äfven då bonden äger jord som för honom är af intet värde. Hvad som a andra sidan framhålles är, att många af de på ofri grund boende ej ha någon längtan efter egna hem — ett påstående som ock synes öfverensstämma med sanningen.

Handtverkarne.

Handtverkarens ställning på ön är mycket svår. Han har ofta liksom jordbrukaren sin egentliga arbetstid under sommaren, under hvilken han måste tjäna in något öfver behofvet iör att kunna föda sig och sin familj under den kalla årstiden. De flesta yrkesidkare, såsom smeder, skräddare och skomakare, ha dock jämn sysselsättning året

om.

Mänga samverkande orsaker bidraga till att den öländska handtverkaren i allmänhet för en rätt blygsam tillvaro.

Först och främst finnas ju inga större industriella platser pä Öland, utan handtverkaren är sä godt som hänvisad till bönderna. Genom att dessa under sina affärsresor till fastlandet, speciellt Kalmar, göra sina uppköp äfven af skodon oeh kläder, lida speciellt skräddare och skomakare af konkurrensen från staden.

Kanske i regel arbetar handtverkaren hos bonden mot en viss daglön, jämte kost, om också många yrkesidkare mestadels utföra arbetet hemma pä sin verkstad. Aflöningen är högst om sommaren och lägre om vintern, men når endast undantagsvis öfver 2 kr. och i allmänhet ej detta belopp. Den högre sommarlönen har delvis sin grund i en större efterfrågan pä handtverkare (snickare, malare, murare) sommartiden, då en bel del byggnadsarbeten och reparationer utföras bättro än under vintern. Då handtverkaren ofta också är jordbrukare, hvadan hans tid är strängt upptagen sommartiden, kan han äfven därför betinga sig högre aflöning under denna del af året. Den synes vara något lägre pä norra Öland1 än i öfriga delar af ön. Ackordsarbete förekommer endast undantagsvis, hvilket gör att den duglige handtverkaren ej kommer till sin rätt. En verkligt duktig yrkesidkare med dubbel arbetsförmåga och skicklighet i förhållande till en sämre kan enligt samfällda uppgifter ej betinga sig nämnvärdt liögre dagspenning för sitt vida bättre arbete. Det är en illustration till sparsamhetens afvigsida hos vår hedervärda bondekår. I mer än ett fall har detta förhållande ledt till emigration.

Denna bristande förståelse för ett verkligt godt arbete har återigen fört med sig, att inånga handtverkare fuska i yrket, äro ej utlärda utan slå sig ned efter ett eller ett par års lärotid som egna. Konkurrensen från dessa håller prisen nere, medan däremot yrkes-idkarne ej lida något väsentligt intrång genom böndernas egna små försök i yrket. Ölänningen har ej heller någon allmänt utpräglad fallenhet för något visst handtverk, om man undantager träslöjd.

Något öfverflöd pa handtverkare och yrkesmän finnes ej. Som ett belt betraktadt kan behofvet sägas nätt och jämnt vara fylldt.

1 Fiir en snickare exempelvis kr. 1 2ß—1'50 pr dag.Bristen på verkligt dugliga handtverkare är dock stor, hvartill bidragit alla de ofvannämnda orsakerna: obefintligheten af jämnt och stadigvarande arbete för flera yrken, konkurrensen från städerna och ej utlärda i hemsocknen samt svårigheten att få ett godt arbete uppskattadt efter förtjänst. Den driftige söker sig därför bort, till fastlandet eller Amerika.

Ehuru en för hela ön genomgående brist på utöfvare af ett visst yrke ej existerar, är det dock mycket ofta ondt om skomakare och skräddare i socknarna. Snickare är det i allmänhet godt om. En föreställning om behofvet af yrkesutöfvare ger följande förteckning öfver dylika i Torslunda, en af Ölands större socknar med nära 1,300 invånare. Där funnos är 1908: 4 skomakare (knappt motsvarande behofvet) 1 murare (d:o), 3 skräddare (d:o), 2 snickare (d:o), 2 smeder och 3 målare (motsvarande behofvet). Då socknarna äro sa små som de pa Öland, ha emellertid handtverkarne ofta sysselsättning utom sm egen socken.

Handtverkaren kan, under för handen varande omständigheter — jag bortser därvid från Borgholm — ej drifva sitt yrke i större skala. Mänga ägna sig åt detsamma som en hjälpnäring — ha sin lilla jordlapp på några tunnlands vidd och upphjälpa det magra utbytet från åkerbruket med förtjänsten på handtverket. Eller också har handtverkaren endast en stuga pä allmänningen och lefver af sitt yrke, drifver det ensam eller med hjälp af sin familj och någon enda arbetare. Enastående är, att han utvidgar sin verksamhet sa som en byggmästare på mellersta Öland, hvilken tidvis sysselsätter upp till 40 arbetare.

Har handtverkaren lyckats förtjäna något på sitt yrke och ej äger eget hem, vill han ofta skaffa sig ett dylikt. Genom böndernas allmänna ovilja att sälja jord pä nagorlunda drägliga villkor har det ofta händt, att han misslyckats i denna sin afsikt, i all synnerhet som för handtverkarna gäller, att hans lilla stuga ej får ligga i en alltför aflägsen vrå af socknen, utan tämligen centralt. Flera gånger har denna omöjlighet att skaffa ett »eget hem» tvingat driftiga handtverkare att emigrera.

Industri och industriarbetare.

Då industrien och industriarbetarne endast i tämligen ringa omfattning beröras af emigrationen, skola desamma här blott i korthet omnämnas. Industrien utgöres endast af stenhuggerier och cementfabrik, från och med november 1908 en sockerfabrik i Mörbylånga samt några obetydliga fabriker i Borgholm, några sagar och enstaka andra anläggningar. Bristen på verkligt dugliga handtverkare är dock stor, hvartill bidragit alla de ofvannämnda orsakerna: obefintligheten af jämnt och stadigvarande arbete för flera yrken, konkurrensen från städerna och ej utlärda i hemsocknen samt svårigheten att få ett godt arbete uppskattadt efter förtjänst. Den driftige söker sig därför bort, till fastlandet eller Amerika.

Ehuru en för hela ön genomgående brist på utöfvare af ett visst yrke ej existerar, är det dock mycket ofta ondt om skomakare och skräddare i socknarna. Snickare är det i allmänhet godt om. En föreställning om behofvet af yrkesutöfvare ger följande förteckning öfver dylika i Torslunda, en af Ölands större socknar med nära 1,300 invånare. Där funnos är 1908: 4 skomakare (knappt motsvarande behofvet) 1 murare (d:o), 3 skräddare (d:o), 2 snickare (d:o), 2 smeder och 3 målare (motsvarande behofvet). Då socknarna äro sa små som de pa Öland, ha emellertid handtverkarne ofta sysselsättning utom sm egen socken.

Handtverkaren kan, under för handen varande omständigheter — jag bortser därvid från Borgholm — ej drifva sitt yrke i större skala. Mänga ägna sig åt detsamma som en hjälpnäring — ha sin lilla jordlapp pä några tunnlands vidd och upphjälpa det magra utbytet från åkerbruket med förtjänsten på handtverket. Eller också har handtverkaren endast en stuga pä allmänningen och lefver af sitt yrke, drifver det ensam eller med hjälp af sin familj och någon enda arbetare. Enastående är, att han utvidgar sin verksamhet sa som en byggmästare på mellersta Öland, hvilken tidvis sysselsätter upp till 40 arbetare.

Har handtverkaren lyckats förtjäna något på sitt yrke och ej äger eget hem, vill han ofta skaffa sig ett dylikt. Genom böndernas allmänna ovilja att sälja jord pä nagorlunda drägliga villkor har det ofta händt, att han misslyckats i denna sin afsikt, i all synnerhet som för handtverkarna gäller, att hans lilla stuga ej får ligga i en alltför aflägsen vrå af socknen, utan tämligen centralt. Flera gånger har denna omöjlighet att skaffa ett »eget hem» tvingat driftiga handtverkare att emigrera.

Industri och industriarbetare.

Då industrien och industriarbetarne endast i tämligen ringa omfattning beröras af emigrationen, skola desamma här blott i korthet omnämnas. Industrien utgöres endast af stenhuggerier och cementfabrik, från och med november 1908 en sockerfabrik i Mörbylånga samt några obetydliga fabriker i Borgholm, några sagar och enstaka andra anläggningar.

Stenhuggerirörelsen, som industri, är koncentrerad till Persnäs (Sandviken), och har där uppblomstrat sedan början at' 18.H0-talet. Den drifves af ett danskt bolag, och arbetsstyrkan är af mycket växlande storlek. Medan ibland endast 20 man sysselsättas af bolaget, få under tider af liflig byggnadsverksamhet 75 100 man sysselsättning i stenbrotten och slipverken vid Sandviken. Stenen är af utmärkt kvalitet och går därför bra i marknaden, men såsom all stenindustri har också denna en till storleken mycket ojämn afsättning. För stenhuggare är daglönen från och med 1907 kr. 3'50 (förut 2'50), för körare och inpackare af stenen 2 kr. pr dag. Under förutsättning af arbete året om är stenhuggarnes förtjänst 600—1,100 kr., allt efter skicklighet. Icke blott under vintern utan äfven under sommaren kan dock arbetet ligga nere af brist pä beställningar. Arbetarne måste då gä sysslolösa, då de ej äga någon jord, och något annat arbete ej är att fä pä platsen. Emigrationen är obetydlig bland Sandvikens arbetare. Dä framtidsutsikterna äro osäkra, se emellertid föräldrarne gärna att barnen begifva sig ut till det öfriga Sverige eller annorstädes. Uppblomstringen inom stenindustrien pä 80-talet förklarar Persnäs sockens stigande folkmängd till 1890; på de sämre konjunkturerna beror delvis den följande nedgången. Mindre

sten-huggerier finnas ock i Södra Möckleby och Ventlinge i sydväst.

Öns största industri är Ölands Cementaktiebolag vid Degerhamn i Södra Möckleby, en storindustri med (1907) 1,063,000 kr:s tillverkning och en arbetarestam af i allt omkring 400 man. Fabriken har under energisk ledning mycket utvecklats under senare år och är under ytterligare utvidgning. Arbetslönerna ställa sig mycket olika inom fabrikens skilda områden och växla i allmänhet mellan 60 och 110 kr. i månaden. Cement och osläckt kalk samt något kalkstensmjöl och rödfärg tillverkas. Cementen exporteras till Sverige oeh utlandet, speciellt Ryssland. Emigrationen är ej afsevärdt stor bland arbetarne, bland hvilka i allmänhet blott mycket unga. ge sig i väg af reslust, men däremot mycket stor bland arbetaredöttrarna. Arbetarne utgöras till större delen af inflyttade smålänningar och blekingar. Nykterhetsrörelsen, soin bland Sandvikens arbetare är stark, har vid Degerhamn ett stort och hårdarbetadt fält för sin verksamhet. Den ekonomiska ställningen är bland arbetarne god, ehuru, pa grund af det utbredda spritmissbruket och oförmåga att lefva enkelt, på enskilda håll sämre än den behöfde vara. I samma socken tinnes kalkindustri och spannmäls-renseri, tillhörigt enskild person, som sysselsätter 30—40 arbetare.

Frågan om existensmöjligheten för en större industri på Öland, som kunde bidraga till emigrationens hämmande, är svår att pa rak arm besvara. Men den totala bristen på vattenkraft och till och med större källor är gifvetvis ett hinder, som är tungt vägande. Stenindustrienkan liksom cementindustrien ytterligare uppdrifvas betydligt; för den förra fàr man doek räkna med den allt skarpare konkurrensen af konstgjord sten, som ersätter den naturliga.

I sin helhet torde man ej fä ställa allt för stora förhoppningar pä den ytterligare utvecklingen af Olands industri inom närmaste framtid. Emigrationens hämmande måste hufvudsakligen byggas pä andra faktorer.

Fiske, sjöfart och skogsbruk.

Man väntar sig att fisket skulle spela en stor roll i den haf-omflutna öns ekonomiska lif, men så är ej förhållandet. Fisket bedrifves nästan enbart som husbehofsfiske — »för att få lit' sjösofvel bir vintern», som öländingen säger. Det har förut framhållits, hur detta fiske förr var af större betydelse än det är nu, då bonden ej längre har tid till detsamma. Det har också sä godt som upphört på mellersta Ölands västkust. På östkusten samt i öns nordligaste och sydligaste socknar spelar det ännu någon roll för strandägande bönder. Yrkesfiskare äro blott fattiga backstugusittare eller f. d. sjömän, en å två i hvar socken, som ofta bo långt från sjön, blott äga en mindre båt, liten och dålig redskap och fiska af nåder i böndernas fiskevatten.

Ålfisket är det mest gifvande oeh är i en och annan socken, såsom Böda, Löt och Gräsgård, af rätt beaktansvärd vikt. För öfrigt ger strandfisket gädda, sik, aborre, lax och laxöring.

Något storfiske bedrifver cj öländingen, ehuru smålänningar och blekingar fiska pä grunden norr och söder om hans ö, och särskildt den stora undervattensbankcn frän Ölands södra udde till Gottland skulle ge goda fiskeplatser. Storsjöfisket kunde i betydliga mängder lämna sill (strömming), torsk, flundra och lax.

För ett uppdrifvande af storsjöfisket, som enligt fäckmannaàsikt skulle gifva god afkastning, fordras emellertid stora motorbåtar med 4—5 mans besättning och behöflig redskap. Men det saknas ännu armar på Öland härför, och de, som eventuellt vore hågade aff; slå 8ig på ett dylikt fiske, ha svårt att få den behöfliga borgen för inköp af båt. och redskap.

För närmaste framtid skulle därför ansträngningarna att drifva upp fisket främst vara riktade på stramt fisket, som kan gifva betydligt större afkastning än nu är fallet. Särskildt gäller detta om ålfisket, som redan nu ger mänga bönder och fiskare en inkomst af c:a 500 kr. om året, men som kunde gifva tusentals.

Af yttersta vikt är emellertid, att afsättningsförhållandena ordnas. Större delen af den fisk, som fångas, afsattes på ön. Ett mindre parti sändes till Oskarshamn och Kalmar, men den stora kan liksom cementindustrien ytterligare uppdrifvas betydligt; för den förra fàr man doek räkna med den allt skarpare konkurrensen af konstgjord sten, som ersätter den naturliga.

I sin helhet torde man ej fä ställa allt för stora förhoppningar pä den ytterligare utvecklingen af Olands industri inom närmaste framtid. Emigrationens hämmande måste hufvudsakligen byggas pä andra faktorer.

Fiske, sjöfart och skogsbruk.

Man väntar sig att fisket skulle spela en stor roll i den haf-omflutna öns ekonomiska lif, men så är ej förhållandet. Fisket bedrifves nästan enbart som husbehofsfiske — »för att få lit' sjösofvel bir vintern», som ölänningen säger. Det har förut framhållits, hur detta fiske förr var af större betydelse än det är nu, då bonden ej längre har tid till detsamma. Det har också sä godt som upphört på mellersta Ölands västkust. På östkusten samt i öns nordligaste och sydligaste socknar spelar det ännu någon roll för strandägande bönder. Yrkesfiskare äro blott fattiga backstugusittare eller f. d. sjömän, en å två i hvar socken, som ofta bo långt från sjön, blott äga en mindre båt, liten och dålig redskap och fiska af nåder i böndernas fiskevatten.

Ålfisket är det mest gifvande oeh är i en och annan socken, såsom Böda, Löt och Gräsgård, af rätt beaktansvärd vikt. För öfrigt ger strandfisket gädda, sik, aborre, lax och laxöring.

Något storfiske bedrifver cj ölänningen, ehuru smålänningar och blekingar fiska pä grunden norr och söder om hans ö, och särskildt den stora undervattensbankcn frän Ölands södra udde till Gottland skulle ge goda fiskeplatser. Storsjöfisket kunde i betydliga mängder lämna sill (strömming), torsk, flundra och lax.

För ett uppdrifvande af storsjöfisket, som enligt fäckmannaàsikt skulle gifva god afkastning, fordras emellertid stora motorbåtar med 4—5 mans besättning och behöflig redskap. Men det saknas ännu armar på Öland härför, och de, som eventuellt vore hågade aff; slå 8ig på ett dylikt fiske, ha svårt att få den behöfliga borgen för inköp af båt. och redskap.

För närmaste framtid skulle därför ansträngningarna att drifva upp fisket främst vara riktade på stramt fisket, som kan gifva betydligt större afkastning än nu är fallet. Särskildt gäller detta om ålfisket, som redan nu ger mänga bönder och fiskare en inkomst af c:a 500 kr. om året, men som kunde gifva tusentals.

Af yttersta vikt är emellertid, att afsättningsförhållandena ordnas. Större delen af den fisk, som fångas, afsattes på ön. Ett mindre parti sändes till Oskarshamn och Kalmar, men den stora

och vackra fisken är allmänt illa handterad och betingar därför lägre pris. Alhandeln ligger helt oeh hållet i händerna på tyska uppköpare, hvilka tillhandla sig varan i de öländska hamnarna. Här behöfves en sammanslutning mellan dem som idka fiske, så att en ordnad afsättning af varan i förening med sakkunnig behandling af fisken kan göra näringen ekonomiskt lockande och bärkraftig.

Frän fackmannahall har intygats, att ett frän Ölands östkust rationellt drifvet strand- och storsjöfiske skulle kunna gifva inånga hundra personer lefvebröd och vara värdt hundratusentals kronor. Innan något fiske af den betydenhet, att det binder ett stort antal armar, kan uppkomma, måste det dock ordnas så, att fiskaren får sin egen torfva rid sjön, af tillräcklig storlek att därpå uppfora hus, fiskbod, torkattiraljer etc., så att fisklägen kunna bildas. Detta skulle ske genom inköp och styckning af egendomar på sådana ställen där lämpliga hamnförhållanden finnas. En del allmänningar, som finnas efter kusten, kunde användas till samma ändamål.

Om de af den officiella fiskerikommitten föreslagna fiskehamnarna blefve verklighet • betänkandet härom aflämnade» til I väg- och vatten-byggnadsstyrelsen i början af år 1909 skulle säkert fiskerinäringen ta ett godt handtag. Enligt kommitténs förslag skulle tre fiskehamnar utföras och underhållas af staten själf, nämligen Grönhögen i Ventlinge socken, Kårehamn på östkusten i Alböke socken och Byxelkrok i Böda, hvarjämte ett anslag en gäng för alla skulle ges at Grankulla viken (Böda). Öland skulle därigenom få tre fiskehamnar i sin norra och en i sin södra del, oeh en lika nödvändig som betydelsefull förutsättning för fiskerinäringens blomstring vore därmed gifven.

Bland öländningarna själfva torde -emellertid entusiasterna för fiskerinäringen vara lätt räknade, då man synes ha föga tro till det ekonomiska utbytet. Initiativet får komma utifrån, desto mer som

på ön nu knappast finns armar tillöfvers för fisket.

*

Sjöfarten har, som förut påpekats, spelat en stor roll i Ölands ekonomi. Nu bli öländningarna ej sjömän i samma utsträckning som förr. Amerika ger bättre inkomst än den månatliga lön af 30—60 kr., som bestås en simpel sjöman. Men ej desto mindre »tar man sjönr- fortfarande i stor utsträekning i nugra delar af ön, framför allt i de nordligaste socknarna och några i sydväst. I'å något enstaka håll kan man t. o. m. ej förmärka något minskadt intresse för sjömansyrket. Öländningens läggning gör ju honom också till en god sjöman.

Sjömännen gå både i långfart och kustfart. I senare fallet tillbringa de vintern hemma.Egen rederirörelse idka öländningarna däremot i myeket obetydlig utsträckning. Den reguljära förbindelsen med fastlandet ligger ej i öländningarnas händer. Något fraktfart idkas af skeppare, som ba sin skuta oeh frakta sten oeh spannmål från och ved till Öland. 1 fråga om hemmahörande fartyg äro Degerhamn oeh Sandviken Ölands betydligaste hamnar. I den förra finnas ett tjugutal fartyg, hvaraf 1 ångfartyg, hvilka hufvudsakligen stå i därvarande betyd-% a industriers tjänst. 1 Sandviken funnos är 1907 17 fartyg pä. 10—50 ton, oeh 3 under 10 ton, de flesta ägda at enskilda skeppare, ^'ågot tiotal dylika små seglare höra hemma i Borgholm och öfriga öländska hamnar.

Här föreligger således ett tämligen oarbetadt fält för öländsk företagsamhet, där dock hvarje försök från öländskt häll kommer att mötas af en synnerligt skarp konkurrens från fastlandets äldre och mäktigare bolag.

*

Öland äger ju blott i obetydlig mån skog, och skogsbruk som själfständig näring drifves endast i Böda kronopark, där afverkning äger rum, dels till förbrukning på ön, dels för skeppning till Danmark och Tyskland. Årliga afverkningen är för närvarande e:a 13,000 kbm., hvaraf 7,500 kbm. timmerskog och 5,500 kbm. vedskog och annat mindre värdefullt virke.

Kronoparkens ekonomiska betydelse för Öland är i främsta rummet, att den lämnar de norra socknarna en betydande del af deras virkes- ocb vedbehof. Årligen upphugges och försäljes sålunda 1,400 famnar ved. För Böda socken är kronoparken därjämte af största betydelse genom de arbetstillfällen som från år 1904 beredts befolkningen vid skogsafverkning, skogskulturer, vägarbeten etc. — i allt «:a 3,300 dagsverken per år. Afverkningens massa torde ej nämnvärdt ökas i framtiden, men däremot komma arbetstillfällena utan tvifvel att ökas genom en intensivare skogsskötsel. Än sa länge har dock emigrationslusten bland bödaborna knappast minskats af utsikten till stadigvarande biförtjänster från kronoparken. »Man tror för mycket pä. Amerika.»

Den nuvarande emigrationen, dess orsaker och botemedel.

Emigrationen har nu ej längre snmma karaktär som för ett tjugutal år sedan. Den nöd, som då med sä våldsam kraft dref bort hemmansägaren frän hans gård för att i Amerika rädda sig frän ruin, existerar ej längre; mot den massa öfvertaliga armar, som dä ej kunde finna arbete hemma, svarar nu brist pä arbetskrafter. Egen rederirörelse idka öländningarna däremot i myeket obetydlig utsträckning. Den reguljära förbindelsen med fastlandet ligger ej i öländningarnas händer. Något fraktfart idkas af skeppare, som ba sin skuta oeh frakta sten oeh spannmål från och ved till Öland. 1 fråga om hemmahörande fartyg äro Degerhamn oeh Sandviken Ölands betydligaste hamnar. I den förra finnas ett tjugutal fartyg, hvaraf 1 ångfartyg, hvilka hufvudsakligen stå i därvarande betyd-% a industriers tjänst. 1 Sandviken funnos är 1907 17 fartyg pä. 10—50 ton, oeh 3 under 10 ton, de flesta ägda at enskilda skeppare, ^'ågot tiotal dylika små seglare höra hemma i Borgholm och öfriga öländska hamnar.

Här föreligger således ett tämligen oarbetadt fält för öländsk företagsamhet, där dock hvarje försök från öländskt häll kommer att mötas af en synnerligt skarp konkurrens från fastlandets äldre och mäktigare bolag.

*

Öland äger ju blott i obetydlig mån skog, och skogsbruk som självständig näring drifves endast i Böda kronopark, där afverkning äger rum, dels till förbrukning på ön, dels för skeppning till Danmark och Tyskland. Årliga afverkningen är för närvarande e:a 13,000 kbm., hvaraf 7,500 kbm. timmerskog och 5,500 kbm. vedskog och annat mindre värdefullt virke.

Kronoparkens ekonomiska betydelse för Öland är i främsta rummet, att den lämnar de norra socknarna en betydande del af deras virkes- ocb vedbehof. Årligen upphugges och försäljes sålunda 1,400 famnar ved. För Böda socken är kronoparken därjämte af största betydelse genom de arbetstillfällen som frän år 1904 beredts befolkningen vid skogsafverkning, skogskulturer, vägarbeten etc. — i allt «:a 3,300 dagsverken per år. Afverkningens massa torde ej nämnvärdt ökas i framtiden, men däremot komma arbetstillfällena utan tvifvel att ökas genom en intensivare skogsskötsel. Än sa länge har dock emigrationslusten bland bödaborna knappast minskats af utsikten till stadigvarande biförtjänster från kronoparken. »Man tror för mycket pä. Amerika.»

Den nuvarande emigrationen, dess orsaker och botemedel.

Emigrationen har nu ej längre snmma karaktär som för ett tjugutal år sedan. Den nöd, som då med sä våldsam kraft dref bort hemmansägaren frän hans gård för att i Amerika rädda sig frän ruin, existerar ej längre; mot den massa öfvertaliga armar, som dä ej kunde finna arbete hemma, svarar nu brist pä arbetskrafter.76 EMIGRATIONSUTREDNINGEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNING AB.

Nöden är ej längre samma dominerande utvandringsorsak som förr, andra faktorer ba trädt i stället oeli hålla utvandringssif&an i höjden.

Nu går utvandrarnes skara nästan lika stark ur bondehemmen som ur backstugorna. Allt mer sällan far visserligen hemmansägaren själf ut för att skaffa ihop rörelsekapitalet i fjärran väster, allt mindre ofta ses mannen taga hustru och barn med pa atlanter-färden, men bondens söner och döttrar ha nu nästan samma lust för amerika-trippen som de obemedlade arbetarnes barn. Af de 271 utvandrarne från Runstens härad under femårsperioden 1881—85 voro blott 33, eller 12 °/o, hemmansägaresöner och -döttrar, af de 294 under ären 1903—1907 ej mindre än 114, eller 40 °/o! En granskning af den meddelade tabellen (Tab. 12, sid. 31) öfver dessa utvandrare skall bekräfta denna ofvan antydda förändring i emigrationens karaktär. Gåfve utvandringen frän detta lilla härad ett riktigt uttryck for emigrationen frän hela Öland, skulle det under förstnämnda period visa ett vida högre antal emigrerade hemmansägare än under de sista ären 1903—1907.

Medan förr fattigdomen i allmänhet var de utvandrades arfvedel, är detta numer pä långt när icke förhållandet.

Nedanstående uppgifter om emigranter från Runstens socken, som välvilligt ställts till mitt förfogande af kyrkoherden därstädes, torde på ett konkret sätt visa, till hvilken stor procent utvandrarne komma från bärgade hem. De ge också en antydan om den roll. som släktingar och vänner, bosatta i Amerika, spela för emigranterna och emigrationen. Årtiondens utvandring ha i Amerika skapat en öländsk koloni, ett andra Öland, som magnetiskt drager ölänningarna till sig.

Emigranter frun Runstens socken åren 100(1 och 1907.

1. Dräng, f. HU. Villkor okända. Utvandringsorsak troligen exereisen.

2. Bondson, I'. 88. V&lburgna anförvanter i socknen. Tvä bröder i Amerika. Emi-

grationsorsak — föregående.

3. Dräng. f. 86. Villkor okända. Emigrationsorsak - föregående.

*t. Bondson, f. 83. Välbärgadt hem. Dock 13 syskon. En syster i Amerika. 5. Bonddotter, f 85. Syster till Areg&ende.

ti. Flicka, f. 81. Anställd här i Sverige i hvitvarnaflär. Välbärgad. Broder i Amerika

sedan flera är. 7 Piga, f. St». Mänga syskon i mveket fattigt, hem.

8. Snlckarcdottcr, f. 01, Hemmet bärgar sig godt. Faster i Amerika mottog henne.

9. Arrcndatorsdotter. f. 80. Ganska välbärgadt hum. med blott - döttrar. Följde en

morbroder till Amerika.

10. Bondson, f. 79. Fadern vnrlt bonde, men afgått frän hemmanet. Hemmet fattigt

och underhålles till största delen af denne son ocb en dotter (n:r 11), som förut i mänga år varit i II S. A. och nu varit hemma ju besök några månader. De mcdtogo en broder (mr 12).

11. Bonddotter, f. 81. Syster till föregående.

12. Bondson, f. 89, Broder till föregående.

13. Bonddotter, f. 88. Hemmet härgadt. Två bröder i Amerika.

1-1. Flicka, f. 87. Har fader i Australien och syskon i Amerika. Fattig, fostrad med bidrag af fattigvården.

15. Bonddotter, f. 78. llvckct välbärgadt hem.

16. Piga, f. 89, fattig oeh faderlös.

17. Bondson, f. 87. Fattigt hem. Eu gift syster i Amerika.18. Bondson, f 8'2. Broder (ill föregående.

19. Skräddare, f. 87. Välkänd släkt i Amerika. Emigrationsorsak närmast exercisen. ej nöd.

20. Bonddotter, f. S7. Ej fattigt hem: den utvandrade dock iildst. af 7 syskon. Mot- togs af farbroder i Amerika.

21. Dräng. f. 89. Fick låna sig ut.

22. Mjölnareson. t. 89, har flere anförvanter i Amerika. Hemmet välbärgadt, endast två syskon.

23. Bonddotter, f si. trikastickerska. Syster till n:r 2.

24. Bonddotter, f. 83. Ilar vistats i Amerika 1900—07. Fadern hemkom frän Amerika 1901. En syster i Amerika. Ej nöd utvandringsorsak. Med henne följde närmast, följande trenne emigranter :n:r 25—27).

25. Bonddotter, i'. 90. Syster till nar '1 och 5.

26. Bondson, f. 87. llemmet burget, tvä syskon hemma. en syster i Amerika. Eniigra-tionsorsak exercisen.

27. Arbetaredotter, f. 86. Modern dog 1907. hvarefter dottern stod ensam och for till sina bröder i Amerika,

28. Skomakareson. f. 89 och

29. Skomakaredotier, syster till föregående, f. 91. Ilemiuct välbärgadt. En syster och en bror i Amerika. En minderårig syster hemma.

30. Flicka, f. i Amerika 90. Hemkom ined modern från Amerika. Denna dog hemma. Fadern död Anförvanter i Amerika.

Af de 30 utvandrarne komina sålunda hål flen från välbärgade liem. Alla äro de unga människor, de flesta i ton-åren. Nästan alla ha förut släktingar i Amerika, till hvilka de kunna vanda sig. Äfven om man ej skulle ha släktingar att i nödfall lita till, vet nian hvar ölänningarna äro att träffa och kan få någon hjälp. Blott enstaka fara på måfå.

Öland i Amerika och svensk-amerikanerna hemma.

När man frågar efter de öländska emigranternas sysselsättning i Amerika, blir man snart varse, hur ölänningarna

där koncentrerat sig till vissa bestämda trakter och vissa bestämda yrkesgrenar. I tre fall af fem blir uppgiften om vistelseorten: västkusten — Kalifornien, eller mera sällan Oregon och Washington. Där ha ölänningarna koncentrerat sig, där finnas ile på ostron- och laxfiskena, vid sågverken, som handtverkare, som besättningskarlar pä kust- ocli flodångare och i skilda sysselsättningar i San Francisco och flerstädes. Dilr pa västkusten är det ej svårt att leta reda pà en ölänning, där ha de bildat kolonier, dit styr ock hufvudmassan af utvandrarne från Öland sin färd. Det är nu svart att draga fram i ljuset de första orsakerna till. att ölänningarna här finnas talrikare än annorstädes. Ölänuingens sjömunslif förde honom dit, och ban fann landet godt, lönerna här i väster voro högre än i öster, enskilda lyckosamma öläuningar grundade här företag och drogo landsmän öfver till sig, och sedan strömmen en gang börjat, har den gått i den en gång utstakade fåran. »Jag hur kanske hjälpt ett hundratal öläuningar till plats vid ostronfisket», yttrade en gång en ölänning, som själf i 11 är varit förman vid ett ostronfiske i San Francisco-bukten.It EMIGRATrONSUTREDNINQE.V. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

Rätt många ölänningar lära vara i fiske och kustfart i de östra staterna. Tjänsteflickorna stanna ofta i de östra staterna, särskildt New York. Det finns också en och annan stad utom Kalifornien, där ölänningar finnas mera allmänt, såsom i Rockford i närheten af Chicago. Likaså finnas en del som farinare eller jordbruksarbetare i de östra eller präriestaterna.

Men det är märkbart sällan som ölänningen är jordbruksarbetare i Amerika. Förnämsta orsaken därtill torde vara det kända förhållandet, att äfven där jordbruket ej kan bjuda sina arbetskrafter samma lön som industrien. Men det är som om hans innersta kynne och böjelse trädt fram i hans sysselsättning i det stora landet. Ofantligt ofta har han fiskat ostron eller lax, farit i kustfart eller på flodbåtar. Han är van vid sjön hemma, och förkärleken till densamma följer honom därute. Ostronfisket i San Francisco-bukten har ban formligen tagit på entreprenad. Gäng pä gäng hör man hemmavarande svensk-amerikaner uppgifva, att de varit sysselsatta där — intet yrke är vanligare än detta, — och man får kanske föreställningen om ett storfiske, som sysselsätter ofantligt många annar. Men nej! Det är endast två bolag, med kanske 200—300 arbetare, som drifva detsamma — men ölänningarne utgöra l/a af antalet, med hallänningar som näst manstarkaste grupp. Mycket ofta är han snickare — ett lätt lärdt och rätt dåligt betaldt yrke. I sågverken efter Kaliforniakusten arbetar ett ännu större antal ölänningar. För öfrigt undergår ofta ölänningen, som hvarje annan emigrant, ständiga metamorfoser i yrkesväg; ban är snickare en dag och står i bar en annan, fiskar lax utanför Alaska, för att kanske bli portvakt i San Francisco efter återkomsten. Börjar som grofarbetare och slutar som byggmästare — nian tar det arbete, som bjudes, som nöden ger eller man i yrkesväg är mäktig.

I viss mån spelar sysselsättningen hemma en roll för valet, af yrke därute, trots det, som nämnts, relativt få gä till jordbruket. Från Persnäs har således uppgifvits, att de flesta gå till grufvor eller segla som sjömän, hvilket i förra fallet torde hero pä vanan att »gå i berget» hemma. Ölänningarne på östra Öland synas ha en större förkärlek att ga till ostronfiskena och göra tjänst i kustfart än de mindre sjövana emigranterna frän vissa socknar pä västra Öland. Då från andra socknar uppgifves, att vissa yrkesgrupper med förkärlek omfattas af utvandrarne därifrån, har man som orsaker härtill vanligen att räkna bekantskaper och släktförbindelser, genom hvilka utvandrarne skaffats sysselsättning i det eller det yrket. Sa uppgifves arbetet i isfaktorier vara en specialitet för Norra Möckleby borna; från Köping lär kosan mestadels ställas tifl Rockford, medan mindretalet reser längre västerut, o. s. v. Riktigheten af dessa uppgifter kan gifvetvis ej kontrolleras härhemma.6. ÖLAND. ÖLAND I AMERIKA OCH SVENSK-AMERIKANERNA I1EMMA. 79

Soto ett ungefärligt medeltal synes ölänningen beräkna från 1,000 upp till 1,500 kr. i årligt öfverskott på sitt arbete i Amerika, om ban sysselsattes i något af de bättre yrkena. Detta öfverskott blir gifvetvis vida större, om ban i högre grad lyekas blifva sin egen, bli arbetsgifvare oeh fa andra som arbeta för sig. Bättre än alla utläggningar torde nedanstående tabell öfver i en öländsk socken bo satta svensk-amerikanska jordbrukare gifva en antydan om emigrantens arbetsförtjänst och sysselsättning i Amerika.1

T Algutsrums socken bosatta svensk-amerikaner.

Hufvudsaklig sysselsättning i Amerika. Antal är i Amerika. Hem-fördt kapital, kr. 1. Nattvakt..... 20 30,000 2. Mekaniker .... 17 10.01.10 3, Snickare »).... 17 5.01 K) 4. Ostronfiskarc . . . 20 20.000 :>• Sågverksarbetare . 10 10,000 6. Snickare..... 10 5,000 7. Farmare..... 18 5.000 8. Skogsarbetare . . 15 6,000 9. Grufarbetare . . . 7 5,00(1 10. Farmare..... 52 75.000 11. Farmare..... 10 6.000 12. Snickareä) . . . . 5 6,000 13. Farmare..... 5 6.000

1 allmänhet följer lyckan ölänningen därute. 1 alla händelser år det de, som lyckas, hvilka låta tala, om sig; om dem, som gå under i den nöclfyllda, sträfva kampen, är det tyst. 1 allmänhet torde, ock ölänningen trifvas därute och känna sig hemma. Särskildt år detta förhållandet med dem, hvilka rest at' fattigdom oeh omöjlighet att försörja sig hemma. »Tror ej pa hemlängtan hos arbetsfolket», sade en svensk-amerikan till mig. 1 synnerligt mänga fall har dock det motsatta fallet intygats. »Jag har ej träffat många, som ej känt sig som främlingar där», nämnde en småbonde, som i två repriser vistats under 1-1 ar vid skogsarbete i Kalifornien. Ölänningen i Amerika vill. om han har råd, gärna titta hem ett tag, återse sin ö och visa sig själf för far och mor oeh beundrande vänner, för att sedan ga åter till det yrke i Amerika, som blifvit hans bröd och utkomst, (iifter han sig därute och far barn, är han i regel förlorad för hemlandet. »Han är gift därute, så ban kommer nog ej hein».

1 Af mtl insedda orsaker, kan tnlicllen. som för vissa af svensk-amerikanerna ej grundar sig p& direkta förfrågningar, icke göra anspråk pii htafin korrekthet. I n^grà lall slilr den uppgifna Amerika-vistelsen slint pä 1 à 'J Sr. Dc hemförda kapitalen torde snarare vura for lägt än för högt uppgifna. Kantor K.. Lundquist, som välvilligt haft besväret med uppgörandet af listan, hembär jag mitt tack. "i Beloppet osäkert. — ») Beloppet utgör ett minimum.

14. Ostronfiskare •). . 7 3,000

15. Sjöman3) 10 10.000

16. Karmars') 5 6.000

17. Förman vid järnväg 7 8.000

18. Snickare..... 5 6.000

19. Telegrafarbetare . lf) 10.000

20. Snickare..........10 10.000

21. Bvggmästare •) . . ? 75,000

22. Murare..........20 20.000

23. Sågverksarbetare . 8 3,200

24. Grufarbetare ... 5 5.000 85. Fabriksarbetare. . 10 5.000 26. Farmare..........20 50.00080

heter det. Man älskar sin ö som ett kärt minne, men där brödet finns, där är fäderneslandet. Glättningen är väl i detta fäll hvarken mer eller mindre kosmopolit än svensken i allmänhet. Man känner dock fall, där hemlängtan blifvit sa stark, att mannen drifven af endast denna känsla tagit hustru och barn med och rest hem till Öland.

Större delen af nu hemmavarande svensk-amerikaner torde ha rest ut i bestämd afsikt att komma igen efter att ha samlat det kapital, som behöfts för utlösen af syskon vid egendomens öfvertagande eller varit tillräckligt för att gifva honom en någorlunda trygg tillvaro på gamla dar. I många fäll är det dock tvingande skäl eller rena tillfälligheter, som kommit emigranten att vända åter. -Ilade jag ej blifvit sjuk, är det nog möjligt, att jag ej kommit tillbaka», är ett ofta återkommande svar på frågan om orsaken till återresan. Mycket ofta blir ett som tillfälligt menadt besök hemma utsträckt till en vistelse för lifvet. »Reste hem och kom att stanna», låter det — motivet därtill" ma ha varit kärlek och giftermål (det kanske vanligaste), gårdens öfvertagande eller något annat.

»De aterinvandrande äro ofta dels sådana som ha gård hemma, dels sådana som i följd af sjukdom — vanligast neurasteni, lues, tuberkulos, sinnessjukdom — ej kunna existera därute--» yttrar provinsialläkaren i norra mötet i

sitt utlåtande. Det är så. Den till hemmet återvände svensk-amerikanen är synnerligt ofta knäckt till hälsan. Han har lärt sig arbetets konst på krafternas bekostnad. Han kommer hem, öfverfar eller köper en gård, då jordbruket är ju sa godt som den enda näring han kan ägna sig åt pa ön. Mestadels har han ej varit jordbrukare i Amerika, och äfven om han varit detta, äro jordbruksförhållandena där så pass annorlunda än här, att ban ej haft, direkt nytta däraf för skötande af sitt jordbruk hemma. Det är därför ingalunda 1'örvånansvärdt, att den återkomne emigranten i allmänhet ej spelar rollen af föregångsman på moder-näringens område i sin hemsocken. Undantag finnas, men det finnes också exempel på, hur svensk-amerikaner, som kanske ej pä 20 år tagit i en plog eller skött en ladugård, af sina grannars exempel får lara sig sköta jordbruket utan att na upp i jämnhöjd med dessa. Den större drift och företagsamhet, som ban kanske lärt: i landet i väster, motverkas ofta af hans bräckliga hälsa och slappnade arbets-ifver, ty som det yttrades en gäng: »Det är ej samma arbetets anda hemma som i Amerika. Där tänker ingen pa att dra sig.»

Hvad amerika-lärarne betyda för ön i ekonomiskt afseende, kan den förut meddelade listan på de 2(> jordbrukarne i Algutsrum gifva en aning om. Ett hemfördt kapital pä minst 400,000 kr. till en liten socken pa, 800 invånare! Och dock är detta en socken, där svenskamerikan ames antal ej är enastående stort. Gå vi till en by i Högby socken, såsom Sandby, ha af de 40 åboarne endast några fäej varit i Amerika; i Persnäs är bortåt ett 60-tal af hemmansägarne, öfver V» af bela antalet, immigranter, hvaraf åtminstone 5 rest ut som fattige sjömän eller arbetare och köpt sina gårdar pa amerikapengar. Kanske 20 af dem sitta kvar på sina gårdar endast tack vare dessa. I de flesta socknar är antalet visserligen mindre än där, men till och med i sådana som träffats relativt lindrigt af utvandringen, såsom Resmo, utgöra svensk-amerikanarne 1 g af hemmansägarne.

De summor, som hemsändas af i Amerika arbetande ölänningar, springa till förvånande stora belopp. Till Högby postkontor, hvars område utgöres af socknen, anlände i postanvisningar under är 1907 59,000 kr., hvilket utgör, jämnt fördeladt pa dess 2,000 invånare, i rundt tal 30 kr. pr individ i socknen. Härtill kommo 120 rekommenderade bref och bankanvisningar till obekant belopp.

1 checker till bankaktiebolaget Södra Sveriges kontor i Borgholm kommo samma år 30,000 kr. från Amerika. Det torde knappast vara

för hög uppskattning, om man anslår de penningsummor, som genom posten eller i bankanvisningar anlända till Öland från ölänningar i Amerika, till 500,000 kr. årligen.

Amerika-brefven äro de värdefullaste och käraste, som komma t'll ön. Genom dem får man bud från far, syskon eller kära släktingar; genom de medföljande pengarna fä hustrun och barnen eller 'ar och mor i backstugan det nödvändiga uppehället. Så ligger Amerika sä nära om hjärtat, medan Sverige ofta nog är ett långt bort beläget land, med hvilket ingen beröring tinnes. Jag kom en dag oförhappandes in pä. en af östra Ölands små poststationer, — af de 38 ankomna brefven buro 21 U. S. A:s stämpel.

Emigrationens folkpsykologiska och allmänna orsaker.

Vi ha sålunda i hvarje socken på Öland en stamtrupp af svenskamerikanare, ofta hörande till socknens mest förmögna och betydande män. De ha grundlagt sin ställning i det stora landet i väster; hemma arbeta de i takt med sin omgifning och anse till och med ofta det lilla hemmanet blott som den lugna hvilans boning efter genomgångna mödor. De äro fyllda af tacksamhet mot det land som gifvit en tryggad utkomst; hemma, där arbetet lönar sig mindre i reda pengar räknadt och där do självfva arbeta långt mindre intensivt än i Amerika, se de oftast sitt i jordbruket nedlagda kapital ge dålig ränta eller till oeh med smälta samman. Man har gifvetvis ögonen mindre öppna för att den minskade arbetsintensiteten till st.or del är skuld härtill. Sa blir omdömet om Sverige jämfördt med Amerika ej mildt - det växlar i alla tonarter frän det mer försynta: »Man borde ej rata sitt fosterland, men den som varit i Amerika, berömmer ej Sverige», till omdömen af kärfvare art. Det är lättförståeligt att i82 K M t r, HA T r O X S U T R E D NIN O K N. BILAGA VIII. BrGDEUNDERSÖKNINGAR.

deras ögon emigrationen är något godt och intet ondt, om blott den utvandrade vänder åter till sin ö, ja om endast han i sitt nya hemland kan skaffa sig en bättre ställning än i det gamla.

Di ana, uppfattning har blifvit ölänningens -i gemen, oeh den näres af den lifliga förbindelsen med Amerika, af hela den andliga atmosfär han växer Li|t|t i. I huru många öländska hein äro ej de amerikanska föremålen, frän hänglampan i taket till de välkända amerikakorten af barn och släkt, det bästa och käraste i hela möblemanget. Från Amerika kommer dollar efter dollar, som flerdubblas i svenskt mynt. Sä en vacker dag kommer bror eller syster hem, klädd som herrekarl eller i gentil klädning med svajig hatt. Pä det besöket har sannerligen ej Amerika förlorat i anseende. Och när ban eller hon, efter någon månads vistelse i lugn och ro hemma, beger sig åter, är kanske oftast ett af de yngre syskonen, någon släkting eller bekant med pa. färden.

Frän Amerika kommer bref på bref till släkt ocb vänner hemma med uppmaning att komma dit ut, ty det är goda tider. I vissa fall kan det vara en farmare, som behöfver hjälp vid jordbruket, någon självständig arbetsgifvare eller förman som bland sina landsmän och släktingar söker lämpligt arbetsfolk, i de flesta är det kanske blott meddelandet, att här finns plats vid det eller det verket, där den skrifvande själf arbetar.

I>et är således svensk-amerikanarna hemma och borta som själfva äro de största cmigrantvärfvarna, omedvetet eller medvetet. Det är de mänga vännerna i Amerika, den öländska kolonien därute, som ger löftet om den stora arbetsfört jänsten midt bland fränder och släktingar — precis som hemma på Öland — endast med bra mycket mera lysande ekonomiska utsikter.

* *

«

Och det är en tacksam jordmån, i hvilken alla dessa /rön sås nt. Född med fantasi oeh öro i sin själ, på en liten ö som har allt, för ringa resurser att motsvara hans längtan efter omväxling i arbetet, vill ölänningen ut oeh se sig om i världen. Hela pojkens eller flickans uppfostran gör dem predestinerade till emigranter. De ma växa upp i knappa omständigheter eller i bärgade: oftast supa de in föreställningen om hur litet och smått allting är pä Öland i förhallande till Amerika, och hur svårt det är att slå sig fram härhemma. Amerika blir ett mytens och sagans land, med hvilket intet finnes att jämföra hemma.

Oeh hvad fa barnen som motvikt till dessa eggande föreställningar i allmän kunskap, i kännedom om deras eget land? Huru riktas de in pä sitt kommande, kall i lifvet?(i. ÖI.AND. EMIGRATIONENS ALLMÄNNA ORSAKER. 403

Efter småskolans åtta månaders läsning komina ile in i folkskolan. Sa ga de några ar fyra månader af årets tolf ty heltidsläsning existerar endast i ett par af Ölands kommuner. Fyra månader om aret läsa folkskolebarnen sex dagar i veckan, under fyra endast pa lördagen. Hvad de läst under fyra månader tv lördagsrepetitionerna äro enligt kompetentaste vittnesbörd föga att räkna med — få de glömma under atta. Ölands duktiga och intresserade folkskollärare kunna oftast för medelmåttigt oeh mindre begåfvade barn ej åstadkomma sa synnerligt mycket utöfver kunskapen i katekes, räkning och skrifning under dylika förhållanden. Fortsättningsskolorna, som ej finnas i alla socknar och i de flesta inrättades för ej så många är sedan, lora vanligen ett tynande lif. Xär ynglingen eller flickan gått ut ur skedan, är det slut på läsningen — pä sin höjd blir det lättaste gods i form af Buffalo Bill historier och jämnställda alster eller vanligen tidningen, som läses. Och om ban eller hon ej kan eller vill stanna hemma och arbeta i jordbruket, måste de i de allra flesta läll bort frän Öland. Men om det öfriga Sverige, de utsikts-möjligheter och arbetstillfällen som där bjudas, vet man litet till oeh med mindre än förr, da den arliga stora arbetareströmmen till fastlandet och tillhaka igen höll kännedomen därom vid makt. Allt färresöka sig därför till fastlandet, allt mer blir Amt rika den enda arbetsmarknaden, som ålänningen försöker.

Det förut anförda fallet,, då af 15 vuxna ynglingar endast (i hade klart sitt blifvande yrke, kan tjäna som bevis på hur föga målmedvetet lifsvägen väljes. Omdömet bestyrkes genom föl jande kloka och sanna ord af en öländsk prästman: »Det är svårt för den unge sonen af arbetaren, handtverkaren eller bonden att finna lämplig sysselsättning, som kan ge bärgning för framtiden. Man lefver fram lifvet på måfå. Den uppgift

Nationalföreningen mot emigrationen satt sig före, att med råd och dåd söka hjälpa ungdomen, särskildt pa landsbygden, till utkomst i Sverige, är synnerligen prisvärd. En verksamhet i denna riktning är i synnerhet hvad Öland behöfver. Ungdomen star radlös och ser sig ingen annan råd än att resa härifrän» - till Amerika.

För Amerikafärden kunna barnen beredas i unga ur. Det finnes exempel pä att dessa redan under skoltiden uf sina. föräldrar undervisats i engelska en eljest sällsynt målmedvetenhet i uppfostran. Huru naturlig och nödvändig Amerikafärden anses, far sin belysning af en arbetares svar pn frågan, hvar hans barn befunno sig ocb bur de mådde. »Jo tack blef svaret »nu äro de alla väl försörjda. Den siste reste till Amerika i våras.*84 EMIQRATIOJTSüTREMJINGEN. BILAGA VtU. BYGDEüNDERSÖKNINO AR.

Det öländska lynnets inflytande pä emigrationen liar förut framhållits. Ölänningen har oron i blodet och fantasien i själen, men tillvaron hemma är för enformig. Det har ej funnits de nöjen hemma, som gjort lifvet drägligt. Allt jämt hör man det framhållas att det är för tråkigt på Öland; ungdomen vet ej hvad den skall taga sig till, särskildt under vinterdagarna, och sa växer längtan ut oemotståndligt fram ur den tråkiga miljön hemma och i den fantasi mättade luft som amerikalegenden skapat.

Först pä senare år har något gjorts för att skaffa en god och värdefull förströelse at Ölands ungdom men dessa försök äro desto mer erkännansvärda som de ofta gjorts i strid med den konservativa tröghet och misstro, hvilken sä gärna i aili: nytt af detta slag vill se medel till ungdomens förvillelse. Nagra föreläsningsföreningar ha bildats, säng- oeh syföreningar likasa. En och annan idrottsförening har pa allra senaste åren också kommit till stånd. Skytte- och ny k terhetsföreningar finnas sedan länge i flere socknar. Alla bidraga de till att ge förströelse och bildning at en ungdom, för hvilka de äro ett verkligt behof. I en och annan socken ha också sockenbibliotek nyanskaffats. I manga öländska socknar existerar dock intet alls före-ningslif eller gifves någon omväxling i arbetsdagarnas enahanda; i de allra flesta socknar är föreningslifvet svagt. De ansatser som gjorts särskildt under detta århundrade,' ge dock löften om att den tid snart bör vara förbi, da »det enda nöje som bestås på landsbygden, är att supa-, som en öländsk landtbrukare karakteriserade det nuvarande förhallandet i en viss del af ön. Den vantrefnad, sora den unge mannen och kvinnan ofta känner, da lifvet hemma hvarken kan gifva något af nöje eller bildning, skall da försvinna. Som det nu är ha vi i denna brist på förströelse och omväxling en kraftig be-främjare af emigrationen.

• #

*

Däremot har man blott i enstaka undantagsfall att räkna med något socialt missnöje som utvandringsorsak. Det är visserligen sant att en rangskillnad existerar mellan bönder och backstugusittare, som gör exempelvis giftermål mellan en fattig dräng och en bonddotter till en sak. hvilken den senares föräldrar med all makt afvärja. Fadersmyndigheten, som i andra fall kan vara nog sä efterlåten, brukar därvidlag göra sig obevekligen gällande. Men den rangskillnad,

' Inom Torslunda kommun, där föreningslifvet kanske är rikare utveckladt än i någon annan socken p& Öland, hn alla föreningarna tillkommit efter 1900 l»är funnos skytte- (1903) sång- (19061 föreläsnings-, diskussions- och syföreningar (sedan 1907). Mejeriförening bildades 1905, landtman na förening 1908. Kommunbiblioteket daterar sig frän 1903. Kontrollförening är under bildning (febr. 1909), Allt som oftast är ett dylikt rikare förcningsllf I en socken resultatet af cn energisk och intresserad folkskolelärares verksamhet(i. ÖI.AND.

som finns, iir skapad af penningen. Far drängen till Amerika och där samlar hop några tusen kronor, är han välkommen igen som måg i huset.

Det sociala och politiska intresset, den andliga vakenheten öfver hufvud är ej heller sa stor, att några sociala problem sättas under debatt. Den sociala visdomen rymmes för de flesta i den goda regeln att »ej alla kunna vara lika». Om man diskuterar proportionella val eller hvad man sysslar med i riksdagen, kvittar 10 af ölänningarna lika. Socialister och frihandlare ha stadgadt dåligt rykte.

De hemkomna svensk amerikanerna, hvilka för öfrigt i genomsnitt ej uppvisa något större socialt och politiskt intresse än ölänningarna, betona dock mycket ofta klasskillnaden hemma. »Här hålla bönderna arbetaren för intet, medan i Amerika man lägger band pa sin klasskänsla», är ett af de många yttranden i samma stil. som man får höra af hemvändande ölänningar.

Hvad man därvidlag fäst sig vid. är emellertid ej några djupgående sociala skiljaktigheter i svenska och amerikanska samhällsförhållanden. Emigranten liar inga förutsättningar att draga upp en dylik jämförelse, då han i regeln ej har något socialt intresse eller social kunskap. Det är de mera fria umgängesformerna, det yttre hjärtligare förbållandet mellan husbondefolket och tjänarna, arbetsgifvarcns eget arbete i verkstaden midt ibland hans egna arbetare. hans handtryckning och det ömsesidiga »you» — i korthet det amerikanska hvardagliga umgängeslifvets enkla former, fritt lrån all svensk kroserlighet och högdragenhet, som imponerat pä honom. Om den sociala klyftan därute i grund och botten är lika djup där som här; om arbetsgifvåren är mäktigare och brutalare; om arbetaren en middag hänsynslöst jagas bort lrån den sysselsättning där han pa morgonen trott sig ha säkert bröd; om nöden i olyckans dagar hotar förfärligare och mer obarmhärtigt än hemma — allt detta betyder häremot litet. Svensk-amerikanen fäster sig vid det yttre och känner sig äga mänskovärde. Kommer ban hem igen, finner ban sig cj alltid sä bemött som han önskar. Det var inga milda ord som en nyss hemkommen ölänning fällde öfver Sverige ocli svenska förhållanden med anledning af det sätt. pa hvilket tulltjänstemannen i Malmö jonglerat med hans resgods, och den missaktning för lians i egna ögon kanske väl högt, skattade person, som visats honom. Han skulle resa tillbaka till Amerika igen, ty i Sverige stannade han ej.

Utan tvifvel föranleder den sociala vantrefnad, som svensk-amerikaner stundom känna hemma, i någon man deras återresa. Deras uppfattning af Amerika som ett långt mer demokratiskt land än värt eget kan gifvetvis ej heller undgå att i någon man smitta deras omgifning.

Om något större förtroende till en god behandling frän hus-bondefolkets sida vittna ej de uttalanden, man nägon gäng får höra.8<> K.VHGRAT[ONSUTREDNINQEN. BILAGA VIII. BYGDEUNDERSÖKNINGAR.

att arbetaren hjälper sina barn till amerikafärden »för att de skola slippa tjäna bönder». I stort torde doek ett dylikt misstroende ej existera. Social vantrefnad spelar en underordnad roll bland utvandringens orsaker.

• •

»

Familjetvister kunna ibland föranleda sonen eller dottern att lämna Öland, oeh några dylika fall ha omtalats. Tvistepunkterna behöfva ej alltid vara så stora eller djupgående; en tillfällig miss-stämning kan till oeh med föranleda beslutet att resa — Amerika-färden betraktas ju ej heller som något sä synnerligt märkvärdigt eller som en skilsmässa för lifvet. Det finns intet skäl att här citera dessa fall; de ha för bedömandet af emigrationens orsaker i sin helhet ingen betydelse. Om något föräldratyranni kan nian ej tala; snarare äro barnen fostrade med lösa tyglar.

Att hemmasönerna arbeta utan lön synes endast undantagsvis alstra något missnöje — känslan af den större bundenheten i hemmet kan doek emellanåt komma till som ett pius till de andra ekonomiska orsaker, värnplikt in. fi. hvilka föranleda utvandringen.

Den deoimoring al' Ölands ungdom, som följt med emigrationen — som gjort byarna tysta oeh vistelsen hemma allt tråkigare för den ungdom som stannat kvar den har också minskat üktenskapsut-sikterna hemma. De unga flickorna sågo pojkarna resa sin väg, oeh snart följde de självfva efter. Till de öfriga fördelar som Amerika bjuder i bättre löner, större omväxling och mera nöjen har också kommit egenskapen af en god äktenskapsmarknad. Helst tar ölän ningen en landsmannina till äkta, och sa koncentrerade som ölännin-garna i Amerika äro, är det lätt för de unga att träffa hvarandra oeh stifta bekantskap. Ofta har också tvcke rådt hemma mellan ett par. En gifven följd af den ena kontrahentens afresa har då blifvit dou andras uffärd.

Ännu en bland emigrationens orsaker — sa ofta obestämdt och dunkelt kända — är don »önskan att bli fin», som

för de unga kvinnorna ingalunda hör till de minst drifvande skälen. I)en hänger samman med den allmänna obenägenheten att tjäna piga eller i någon form syssla med landtbruket.

Härmed torde den allmänna miljö ur hvilken emigrationen vuxit fram i någon man ha klargjorts samt de viktigare folkpsykologiska, oeh sociala orsakerna till densamma antydts. Det återstår att be-handla den roll värnplikten spelar som utvandringsorsak samt att ge en sammanfattning af de ekonomiska skälen till amerikafärderna.

Värnplikten som utvandringsorsak.

Intet skäl till emigrationen utom »tjäna pengar» uppges sa ofta som »exercisen». Värnplikten har i främsta rummet den inverkan att den framflyttar ett par. fre dr i lidén den emigration, som i alla händelser skulle äga ram, men den är också i mänga fall ensam emigrationsorsak.

Det är rätt märkligt att värnpliktsskräcken är vida mer utbredd pa norra Oland än pä södra, hvilket delvis star i samband med rent psykologiska orsaker. Ett par fall af hjärnhinneinflammation med dödlig utgång för två värnpliktige frän norra Öland, som för några få är sedan inträffade ä Visborgs slätt1, har bidragit till denna allmänna fruktan. Man är rädd för att hälsan skall lida men. och det tvang som utöfvas älskar ölänningen ej heller. Denna fruktan för farliga följder af värnpliktstidens strapatser synes som nämndt ej förefinnas i samma höga grad pä södra och mellersta delarna af Ön men existerar äfven där. Dock finnas anförda mänga fall, då emigranten uppskjutit sin beramade amerikafärd för att kunna fullgöra värnplikten hemma fore resan.

Värnpliktens fullgörande har emellertid en annan sida, nämligen den ekonomiska. Hemmansägaresonen resonerar ungefär som så: »Här far jag ga och slita ondt under en hel sommar för sä godt som ingen betalning och har sedan repetitionsöfningar, som komma olägligt. Jag vill ut och se mig om i världen oeh tjäna ihop så att jag kan lösa ut mina syskon eller få en slant sparad. När repetitionsöfningarna äro gjorda, är jag redan för gammal att ge mig ut till Amerika. Medan mina jämnåriga tjäna grofva pengar där ute, gar jag hemma och försitter tiden.» Ock sa bestämmer han sig för amerikatrippen, trots utsikten att efter några ars bortovaro fä genomgå den pers han nu undflytt.

Vida värre ställer sig problemet för den fattige. Som nämndt är vinterarbetet ringa pä ön. Hvad backstugusittaren eller handtverkaren kan förtjäna, tar han hufvudsakligen in pa sommararbetet. Blir han bunden af exercisen, har han förlorat kanske B/io af sin arbetsförtjänst. För en dräng exempelvis var det förr synnerligen svårt att efter genomgången värnplikt få vinterarbete hemma, ty ingen behöfde honom. Äro förhållandena nu bättre, på grund af den stora bristen pä arbetskraft, som gör att bonden betjänar sig af den hjälp

' En dol ar Olllnnin|curna fullgöra sin värnplikt å Gottland, de flesta à Hultsfred i SmålandSS

som tinnes att tillgå, hlir dock förtjänsten klen under vintern med dess lägre arbetspriser. Klart är också, att bonden endast i nödfall tar en dräng i sin tjänst, sa länge han bar att undergå repetitionsöf-n inga ma. Arbetareklassens syn pä värnplikten har också i detta fall influerats af dess ännu radande uppfattning att på vintern göra sa litet som möjligt. För de obemedlade är således värnpliktens fullgörande borttagandet af den bästa arbetstiden och större delen af förtjänsten under ett helt ar, oeh kan i vissa fall betyda nöd för hans släktingar eller honom själf. Den betyder vidare en bundenhet och nedsatt arbetsförtjänst under de föl jande år han måste genomgå rope-titionsöfning, som 1'ör den löse arbetaren, drängen och handtverkaren är af kännbart slag, en tung ekonomisk börda som han om möjligt undandrager sig. Denna värnpliktens betydelse får ej underskattas. Att, värnpliktens inflytande pa emigrationen starkare framhölls på norra Öland än i öfriga delar af ön står i tydligt samband med att de pekuniära omständigheterna där äro smärre, den förlorade arbetstiden betyder relativt mer för den värnpliktiges ekonomi. Emellertid finns det inte något tvifvel öm, att värnplikten i de svar, som erhållits pä frågan om utvandringsorsaken, spelar en långt större roll än hvad som med rätta tillkommer den. Det är det

närmast liggande skälet, det som drifver i väg den unge mannen vid bastämd tidpunkt oeh som sådant blir det också mestadels uppgifvet som hufvudsakligt skäl. Dess förnämsta roll är. som förut understrukits, att den framflyttar emigrantens afresa. Kort oeh koncist är den uttryckt i följande ord af en ung hemmansägareson som stod pa resande fot: »Jag reser för att tjäna pengar, men redan nu för exercisens skull.»

Däremot är den det afgörande hindret för svensk-amerikanare att Återkomma till Öland. Många äro de öländningar, som gått med hemkänsla i hjärtat och väntat ut sin 40-äriga födelsedag, da de utan risk att tagas ut som beväring kunde vända åter från Amerika! Endast om han är sjuk eller har något lyte, reser öländningen hem i trygghet. Någon exercis efter hemkomsten underkastar ban sig i allmänhet ej, hellre far han tillbaka till Amerika. Vi taga ett exempel ur högen: En person, öfver 30 ar gammal, som vistats i Amerika 11—12 är, hemkommer 1907, köper sig gärd och skaffar sig kreatursbesättning; men da han ej kan undgå exercisen, reser han efter några månaders hemmavaro tillbaka till Amerika. Andra exempel kunna framdragas, huru öländningar nödgats pa detta sätt resa äter för att i lyckligaste fäll återkomma efter fyllda 40 ar. 1 lyckligaste fall. ty kanske oftare fastnar han nu för alltid i Amerika. Huru starkt svensk-amerikanarna själfva framhålla värnplikten som hindrande för återresan, torde framgå af följande yttrande: »De flesta svenskar som kvarstanna i Amerika, göra det för värnpliktens skull. Det vet jag med säkerhet.» Det var en ovanligt berest svensk-amerikan, sotn träffat mycket svenskari Amerika, hvilken gaf uttryck för denna sin mening, i all sin öfverdrift talande nog.

Botemedlet härför synes vara befrielse frän värnplikten för ater-invandrare efter fyllda 28—30 ar. Ej blott emigranternas massa, framför allt deras kvalité skulle vinna därpå. Vi finge igen vara svenskar i deras bästa ålder, medan de nu vid 40 är till mycket stor del äro utslitna.

Återblick på de ekonomiska orsakerna.

Starkare än något annat skäl till utvandringen är wnxkan att tjäna pengar>. Endast i ett mindretal fall spelar den icke alls in. Eljest öfver skuggar den eller griper in i alla andra motiv som föranleda amerikafärden; den må nu ha sprungit fram ur verklig ekonomisk nöd eller ej.

I senare fallet, dä exempelvis heniinansägaresonen förkastar att öfvertaga fädernegården skuldfri och i stället vill pröfva lyckan i Västern, då kan väl önskan att se sig om i världen kanske vara ett hufvudskål. Men älven där är det andra skälet tron pa att dollarn i Amerika tjänas fortare under trcfligare arbete än kronan hemma under enformigt släp. Man lämnar en god ställning hemma för utsikten af några dollars större förtjänst därute.

Man får ej förundra sig om den sträfvan efter en god ekonomisk ställning, som man möter öfverallt i lifvet, ibland kan fn sig något krassa uttryck. Den, som sedan barndomen kanske insupit uppfattningen att all kunskap utom räkning oeh skrifning är en tämligen öfverflödig prydnadsvara, hvars kännedom om eget land är dimhöljd och medborgerliga kunskaper sä godt som inga, hvars horisont är sockengränsen eller pä sin höjd Öland, som i sitt dagliga lif ser hur penningen, och nästan endast den, är mätaren pä inflytande oeh social ställning, — hur skall han komina till annan uppfattning än att fÖr-värfvet af det materiella goda är lifvets mal? Hans uppfostran har knappast gifvit honom andra värden att kämpa för. Den oreflekterade hembygdskänslan och ofta så starka kärleken till fäderneöns ljusa vidder har ej kunnat växa ut till samhörighetskänsla med det öfriga Sverige, till känslan och förpliktelsen att sa vidt möjligt är ägna sina krafter at det land som är hans.

Häri ligger grunden till dollarns allmakt.

Då nu dollarns lockelse är så stark pä dem som ga ut fran välbärgade hem, är det föga underligt att den mindre bärgade med sa gladt mod lämnar hembygden för att gn till sina förhoppningars land.

Vid skildringen af Ölandt näringslif framhöllos de ekonomiska orsaker som i mänga fall tvinga till emigration. De skola här iyttersta korthet sammanfattas. iJen ekonomiska ställningen kan väl sägas vara god, men (ill rätt väsentlig del är (len beroende af amerikapengarna oeh den fortsatta strömmen af dessa till ön. Uppdelningen af

jorden liar gått för långt på norra Öland; många hemmans- oeh lägenhetsägare kunna ej lefva pa sitt jordbruk därför att hemmanen äro för srna, andra pa grund af jordbrukets undermåliga skötsel. Att öfvertaga ett skuldsatt hemman är ofta omöjligt för hemmansägare-sonen.

Bristen pa skogsarbete eller annan biförtjänst vintertiden återverkar förnämligast pa jordbruksarbetarnas ställning. Om jordbruket öfverallt drefvos rationellt, kunde drängar hallas äfven vintertiden, trots skogbristen; som det nu är, tvingas arbetarnas barn att emigrera. Bristen pa jämn sysselsättning har också återverkat pa handtverkar-nes ställning oeh gjort att den duglige yrkesidkare!! ofta söker sig bort från ön. För båda dessa klasser har i ej sa fä fall omöjligheten att skaffa sig eget hem varit en orsak till utvandringen.

På näringslifvets nuvarande ståndpunkt kan således ön, trots den goda ekonomiska ställningen, ej föda någon hastigare ökad folkstock. Det kan däremot ej betviflas att den fortgående minskningen i öns folkmängd numer icke har sin grund i bristande resurser att föda denna. Bristen pa arbetskrafter är tvärtom ett allt mer kännbart hinder för Ölands materiella uppryckning.

Hur skall emigrationen hämmas?

Emigrationen har blifv it en tradition och fått dennas makt öfver öländningens sinne. Den är det nästan själfklara öde den fattige eller välbärgade gar till mötes. Ilen är i kanske de flestas ögon den stora goda makt som räddat Öland frän armod, som gifvit sonen eller dottern lycka och framgång därute samt far och mor en bekymmerslös ålderdom hemma. Tanken pa Amerika har slagit sina rötter i folksjälens innersta skrynislen; med tacksamhet minnas många de äldre arbets- och lyckolandet där borta, för de unga, är det lifsmålet och tillfredsställandet af drömmen att se mer af världen än Öland och Östersjöns yta. rtvandringslusten får sin näring och växtkraft af de blodsband som förena Ölands folk pa denna och andra sidan oceanen; sa ofta har den ju också sitt inre berättigande i en nödvändig kamp för bröd och lifsuppehälle.

Sa har emigrationen blifvit en makt. ett släktleds tradition, som blott kan brytas af en nyskapad tradition under ett nytt släkte. Kanske skall ännu langa tider, om ock med förminskad kraft, utvandrarnas släktbrygga förbinda Amerika med Oland. Den, som sett bevis pa bevis, hur utvandringen blifvit en institution i öländningens lif, hur naturlig ocli nödvändig den hålles, kan blott ined half trog. öland. hur skall em i oration ex hämmas?

91

pa att lyckas speja efter botemedlen att hämma densamma. En huf-vudskakning blef pä de flesta håll svaret pà frågan, om det fanns någon bot. En oeh annan kunde framkasta en sats som: När ej värnplikten går att ta bort, finns det nog intet — — —. Ja, i grund och botten anses det knappast rådligt att försöka nagra medel att hålla ungdomen hemma. Det är denna mening som exempelvis fick ett eklatant. uttryck i en öländsk kommunalpamps ord: »Visserligen är det ondt om arbetskraft, men emigrationen bör ej häm mas.» Icke hämmas, trots det hvarje öländsk landtbrukare i sin egen näring, vid jordens skötsel, erfar den förlamande bristen pa arbetskraft !

Insikten har dock här oeh hvar börjat vakna, att emigrationen har minst lika mörka som l jusa sidor, och att något måste göras för att stäcka densamma, Det är några från sådant häll framkastade tankar oeh reftektioner, som nedan komma till uttryck.

*

Vill man på allvar söka inskränka den öländska emigrationen, synes det böra ske efter tvenne linjer. Den ena är att föra kulturen in på ilen öländska landsbygden, skaffa upplysning, förströelse och omväxling af Ölands ungdom. Den andra heter näringslifvets, särskildt jordbrukets, uppryckande, med alla de reformer som innefattas däri.

En starkare och bättre kunskaps grund måste läggas än den, som nu ges den öländska ungdomen. Den allmänna teoretiska kunskapen måste ökas, framför allt kännedomen om eget land. Begäret att upp odla och öka det

inhämtade kunskapsförrådet måste väckas. Med insikten härom följer ovillkorligen fordran pä en utsträckning af undervisningstiden. Folkskolans Litt. ('. är, som förut understrukits, otillräcklig.

Här skall ej i detalj diskuteras, hur en dylik för Öland anpassad utveckling af folkskolan helst bör ske. Hvad man nog måste taga hänsyn till. är landtbrukets behof i någon mån af barnens arbetskraft. Det är möjligt, att man något skulle kunna pruta af på fordran om heltidsläsning i folkskolans högsta klasser (exempelvis till fi månader) genom att i stället utnyttja de öländska vintrarna med deras ringa arbete för landtmannen. Detta, skulle i sä fall ske genom införande af längre obligatoriska fortsättningskurser under nagra månaders tid, hvarigenom skulle möjliggöras en grundligare undervisning i medborgerliga ämnen och i de för jordbruket viktiga natur kunskaperna, vid en ålder dä lärjungarna skulle ha full behållning af densamma.

Men kunskapsmättet behöfver ej blott ökas. Det bör också vara mera afpassadt för den unge pojkens eller flickans behof och kom-!)2 emigration sutredninoen. bilaga viii. iiyhdet'ndersökningab.

mande lifskall, en mening som fått uttryck från mer än ett håll. »Alla möjliga ämnen söker man stoppa in i skolan, men ej det, som ruest borde intressera en bondpojke. Därför är det nödvändigt att en inblick i jordbrukets hemlighetsfulla och rika värld lämnas åt de tvä högsta klasserna i folkskolan, så att barnen lära sig älska detta lif och ej med vanans ytlighet betrakta det.

En utsträckt, mer målmedveten och samtidigt till fortsatta studier väckande undervisning i folk- och fortsättningsskola är således det önskvärda idealet, huru nu än detta i detalj skall ordnas. Utom de svårigheter, som landtbrukets brist på arbetskraft ställer i vägen tor dess realiserande, utgör också de små kommunernas ringa finansiella styrka derstädes ett hinder därför. En utjämning af den kommunala skattebördan öfver hela värt land eller folkskolans öfvertagande af staten skulle rada bot härpå. En sammanslagning af de allt för små socknarna till större kommuner skulle i detta, liksom i Hera andra afseenden, blifva till fördel och förläna större ekonomisk bärkraft. Som en öfverbyggnad på en folkskola af detta slag skulle Olands folkhögskola, i vida högre grad än nu är möjligt, kunna gifva den öländska ungdomen det fulla matt af insikter i medborgerliga och fackliga kunskaper, som landtbrukaren i våra dagar oundgängligen behöfver.

Men (let behöfves mer än en skolreform. Man måste fortsätta pä deri väg som redan på några håll af Oland sä lyckligt slagits in på: att skaffa förströelse och bildningstillfällen at ungdomen. Sockenbibliotek, föreläsnings-, idrottsföreningar oeh andra sammanslutningar skola komma ungdomen att känna sig hemma, öka dess bildningsintressen och vidga dess vyer. Landsbygdens barn måste andas lifvets och kulturens luft, känna att nöjet oeh trefnaden också kan finnas hemma, Dä kanske det blir svårare att lossa de nu sä lättlösta banden till hembygden; då, men först då, skall ungdomen ej känna det så. tröstlöst enformigt pä sin egen ö. Kanske skall då också dollarn lysa med mindre lockande glans än nu; penningeför-

värfvet blir ej ensamt lifvets stora mål.

*

Näringslifvets, särskildt jordbrukets, uppryckning är den andra nödvändiga åtgärden att hämma emigrationen. Det hade varit en lycka tör Öland, om utsikterna till en större utveckling af industrien vore mer ljusa än de äro. Fisket torde ej, sina gömda rikedomar till trots, inom närmaste framtid komina att sysselsätta något större antal armar. Jag hänvisar till hvad förut yttrats härom, oeh vill samtidigt betona, att om ön redan hade en stamtrupp af vana. fiskare och tillgång till ungt, kraftigt folk, vore här betydliga värden att tillvaratаga. Som det nu är, behöfves import af fiskare från fastian-g. öland. hur skall em i oration ex hämmas?

93

I stöllet erbjuder jordbruket omedelbart stora utvecklingsmöjligheter. De måste utnyttjas på det sätt, som exempelvis gjort det skånska landtbruket, hvilket hvilar pa naturliga betingelser i mycket analoga med det öländska, till ett mönsterbruk. Hur detta närmare skall ske, är fackmannens sak. Men några synpunkter, som framkommit vid samtal med landtbrukare och andra i frågan initierade personer, skola här anföras.

Bristen pa verkliga mönstergårdar inom större delen af ön måste afhjälpas genom rationell undervisning, smabrukarkurser oeh resor till fastlandets, särskildt Skånes förnämsta jordbrukstrakter. Med landtbrukets omläggning till ladugårdsskötseln som ekonomisk bas. måste afsättningsför hål landen a ordnas genom att landtmannaförenin-gar af skilda slag bildas. Försöksodling lor utrönande af för Öland lämpliga förädlade växtslag vore al' stor betydelse.

Med denna allmänna förbättring af jordens drift vill man dock i allmänhet ej förena småbruket. Talar man med jordbrukarna, är det i 4 fall al' 5 som han absolut förkastar >egna hemmen», — den form af desamma nämligen, som innebär, att en familj äger en stuga med några tunnland jord, som drifves sa intensivt, att den ensam ger sina brukare lifsuppehälle. Någon enstaka entusiast förordar deri lilla jordarealen med rotfruktsodling och intensiv skötsel. 1 det föregående liar visats, hur emigrationen liar bland sina starkaste källor just i Ölands talrika småbruk, hvilka med sina dåligt skötta jordlappar ej kunna föda en något sä när talrik familj. Med dessa exempel för ögonen och utan kännedom hur »egna hem» skötas där de bära sig som bäst, är det klart, att den öländske landtbrukaren ingalunda ser något ideal i denna hrukningsform.

»Var orts ynglingar behöfva förberedande praktiska kurser i småbruk, om de skolu kunna göra sig till godo de fördelar, som egna hem afse att bibringa., är ett af de mänga uttalanden som bestämdt vilja fastslå, att egna hemmens» tid ännu ej är inne på Öland. Det bör också påpekas ett förhållande, som åtminstone begränsar »egna hemmens» blifvande utbredning. Jordbruket på ett småbruk måste drifvas intensivt och djupkultur införas. Men härför fordras lämplig, i alla händelser ej för grund jord. Denna senare, hvilken som kändt har stor utsträckning på ön, vore dock snart sagdt den enda som småbrukaren för ett icke alltför betungande pris kunde komma öfver af enskilda säljare — såvida han ej vill nöja sig med ofruktbara sandmarker. För närvarande är egnahemsjorden mestadels för dyr!)4 e m lora tion sutre dninoen. bilaga viii. bygdeøndersökxingar.

eller ej lämplig. Här som annorstädes i vart land har man därför allmänt pekat på prästernas och andra ämbetsmäns boställen samt statens egendomar som de mest lämpliga att blifva egna hem. Blaud ämbetsmännen själfva har denna tanke odelad sympati.

Som uf ofvanstående framgår, torde vara klokast och bäst att ej allt fiir energiskt slä något slag för egna hemmet — småbruket, — innan omläggningen och uppryckningen inom Ölands landtbruk blifvit mera allmän och inan fått större erfarenhet om ett litet men intensivt jordbruks skötsel.

Bland de meningar, som af skilda skäl önska småbruk, torde nedanstående böra återgifvas, da den betonar svensk-amerikanernas intresse och för öfrigt belyser egnahems-problemet. Sagesmannen föreslår, att staten inköpte 1 i hemman, som här varierar i pris af (i å 7,000 kr. och delar dem i tre delar, och skulle pä hvarje del kunna födas en häst och tre kor, och bör en skötsam familj godt kunna bärga sig därpå. En sådan plats skulle kunna lämnas en eller två år räntefritt samt sedan förräntas sä lagt som möjligt och amorteras. I)å skola säkert de, som nu stå färdiga att lämna fosterlandet, stanna hemma oeh blifva flitiga jordbrukare. Och säkert är, att inånga svensk-amerikanare med glädje återvände hein fiir att öfvertaga en sådan liten plats och där med tiden blifva sin egen herre. Faktiskt är, att mången hemkommer till Sverige med en sparad slant af 3 à 4,000 kr. men ej kan köpa sig 1 i gård, ty pä inköpet af gård och lösegendom blir da allt för stor skuld. Att köpa ett stycke jord blir oftast omöjligt, för det är ingen som säljer annat än dålig jord; en god jordbit får betalas med tredubbla värdet. Resultatet blir att svenskamerikan ären efter en tids hemmavaro återvänder till främmande land . Dessa framställda åsikter äro värda det största beaktande. Men faran ligger i att svensk-auierikanerna ej med bästa vilja kunna reda sig pa jordbiten, i brist pä kunskap om dess rationella skötsel. Man skulle blott pa nytt fa emigrerande småbrukare. Därför måste en intensiv upplysning gå hand i hand med småbrukets införande.

Iakttages detta, har här egnahemsrörelsen, ledd pii ott praktiskt sätt, ett godt fält för sin verksamhet, i synnerhet sedan formerna för egnahemslånen förenklats. Nationalföreningens mot emigrationen jord förmedlingsverksamhet, är därför synnerligt välkommen.

Med jordbrukets större drift komme landtarbetarnas ställning att bättras och sysselsättning gifvas dem året om, hvarigenom möjligheten för dem att stanna hemma skulle vinnas. Denna skulle utan tvifvel i mänga läll befordras

om ämbetsboställena delades upp till »egna hem», där jordbruksarbetaren eller handtverkaren kunde få sitt lilla hus som nil förvägras honom, där han hade sin lilla täppa men lefde af sin arbetsförtjänst. Denna egnahemsform har vida störresympatier än småbruket, ocb någon ängslig försiktighet för dess genomförande behöfde ej iakttagas.

För den ungdom, hvilken ej öländskt jordbruk eller industri kan taga i sin tjänst, bör en arbetsförmedling anskaffa platser pä fastlandet.

Den bättre oeh lifligare förbindelse ölänningarna emellan, som måste bli en följd af järnvägens utsträckning öfver hela ön, skall belt säkert bli en hafstång lör öns ekonomiska utveckling, ölänningarna skola också bättre lära känna hvarandra och kanske finna nödvändigheten af inbördes stöd i det klarnande medvetandet, att sttumav-hdllwing är maktordet i den ekonomiska kampen, lösensordet, om de på allvar vilja taga till vara Ölands stora resurser.

Det hoppet ger ljus åt framtidssynerna.

* 18. Bondson, f 8'2. Broder (ill föregående.

19. Skräddare, f. 87. Välkänd släkt i Amerika. Emigrationsorsak närmast exercisen. ej nöd.

20. Bonddotter, f. S7. Ej fattigt hem: den utvandrade dock iildst. af 7 syskon. Mot- togs af farbroder i Amerika.

21. Dräng. f. 89. Fick låna sig ut.

22. Mjölnareson. t. 89, har flere anförvanter i Amerika. Hemmet välbärgadt, endast två syskon.

23. Bonddotter, f si. trikastickerska. Syster till n:r 2.

24. Bonddotter, f. 83. Ilar vistats i Amerika 1900—07. Fadern hemkom frän Amerika 1901. En syster i Amerika. Ej nöd utvandringsorsak. Med henne följde närmast, följande trenne emigranter :n:r 25—27).

25. Bonddotter, i'. 90. Syster till nar '1 och 5.

26. Bondson, f. 87. llemmet burget, tvä syskon hemma. en syster i Amerika. Eniigra-tionsorsak exercisen.

27. Arbetaredotter, f. 86. Modern dog 1907. hvarefter dottern stod ensam och for till sina bröder i Amerika,

28. Skomakareson. f. 89 och

29. Skomakaredotier, syster till föregående, f. 91. Ilemiuct välbärgadt. En syster och en bror i Amerika. En minderårig syster hemma.

30. Flicka, f. i Amerika 90. Hemkom ined modern från Amerika. Denna dog hemma. Fadern död Anförvanter i Amerika.

Af de 30 utvandrarne komina sålunda hål flen från välbärgade liem. Alla äro de unga människor, de flesta i ton-åren. Nästan alla ha förut släktingar i Amerika, till hvilka de kunna vanda sig. Äfven om man ej skulle ha släktingar att i nödfall lita till, vet nian hvar ölänningarna äro att träffa och kan få någon hjälp. Blott enstaka fara på måfå.

Öland i Amerika och svensk-amerikanerna hemma.

När man frågar efter de öländska emigranternas sysselsättning i Amerika, blir man snart varse, hur ölänningarna där koncentrerat sig till vissa bestämda trakter och vissa bestämda yrkesgrenar. I tre fall af fem blir uppgiften om vistelseorten: västkusten — Kalifornien, eller mera sällan Oregon och Washington. Där ha ölänningarna koncentrerat sig, där finnas ile på ostron- och laxfiskena, vid sågverken, som handtverkare, som besättningskarlar pä kust- ocli flodångare och i skilda sysselsättningar i San Francisco och flerstädes. Dilr pa västkusten är det ej svårt att leta reda pà en ölänning, där ha de bildat kolonier, dit styr ock hufvudmassan af utvandrarne från Öland

sin färd. Det är nu svart att draga fram i ljuset de första orsakerna till. att ölänningarna här finnas talrikare än annorstädes. Ölänuingens sjömunslif förde honom dit, och ban fann landet godt, lönerna här i väster voro högre än i öster, enskilda lyckosamma öläuningar grundade här företag och drogo landsmän öfver till sig, och sedan strömmen en gang börjat, har den gått i den en gång utstakade fåran. »Jag hur kanske hjälpt ett hundratal öläuningar till plats vid ostronfisket», yttrade en gång en ölänning, som själf i 11 är varit förman vid ett ostronfiske i San Francisco-bukten.

Rätt många ölänningar lära vara i fiske och kustfart i de östra staterna. Tjänsteflickorna stanna ofta i de östra staterna, särskildt New York. Det finns också en och annan stad utom Kalifornien, där ölänningar finnas mera allmänt, såsom i Rockford i närheten af Chicago. Likaså finnas en del som farinare eller jordbruksarbetare i de östra eller präriestaterna.

Men det är märkbart sällan som ölänningen är jordbruksarbetare i Amerika. Förnämsta orsaken därtill torde vara det kända förhållandet, att äfven där jordbruket ej kan bjuda sina arbetskrafter samma lön som industrien. Men det är som om hans innersta kynne och böjelse trädt fram i hans sysselsättning i det stora landet. Ofantligt ofta har han fiskat ostron eller lax, farit i kustfart eller på flodbåtar. Han är van vid sjön hemma, och förkärleken till densamma följer honom därute. Ostronfisket i San Francisco-bukten har ban formligen tagit på entreprenad. Gäng pä gäng hör man hemmavarande svensk-amerikaner uppgifva, att de varit sysselsatta där — intet yrke är vanligare än detta, — och man får kanske föreställningen om ett storfiske, som sysselsätter ofantligt många annar. Men nej! Det är endast två bolag, med kanske 200—300 arbetare, som drifva detsamma — men ölänningarne utgöra l/a af antalet, med hallänningar som näst manstarkaste grupp. Mycket ofta är han snickare — ett lätt lärdt och rätt dåligt betaldt yrke. I sågverken efter Kaliforniakusten arbetar ett ännu större antal ölänningar. För öfrigt undergår ofta ölänningen, som hvarje annan emigrant, ständiga metamorfoser i yrkesväg; ban är snickare en dag och står i bar en annan, fiskar lax utanför Alaska, för att kanske bli portvakt i San Francisco efter återkomsten. Börjar som grofarbetare och slutar som byggmästare — nian tar det arbete, som bjudes, som nöden ger eller man i yrkesväg är mäktig.

I viss mån spelar sysselsättningen hemma en roll för valet, af yrke därute, trots det, som nämnts, relativt få gä till jordbruket. Från Persnäs har således uppgifvits, att de flesta gå till grufvor eller segla som sjömän, hvilket i förra fallet torde hero pä vanan att »gå i berget» hemma. Ölänningarne pä östra Öland synas ha en större förkärlek att ga till ostronfiskena och göra tjänst i kustfart än de mindre sjövana emigranterna frän vissa socknar pä västra Öland. Då från andra socknar uppgifves, att vissa yrkesgrupper med förkärlek omfattas af utvandrarne därifrån, har man som orsaker härtill vanligen att räkna bekantskaper och släktförbindelser, genom hvilka utvandrarne skaffats sysselsättning i det eller det yrket. Sa uppgifves arbetet i isfaktorier vara en specialitet för Norra Möckleby borna; från Köping lär kosan mestadels ställas tifl Rockford, medan mindretalet reser längre västerut, o. s. v. Riktigheten af dessa uppgifter kan gifvetvis ej kontrolleras härhemma.

Soto ett ungefärligt medeltal synes ölänningen beräkna från 1,000 upp till 1,500 kr. i årligt öfverskott på sitt arbete i Amerika, om ban sysselsattes i något af de bättre yrkena. Detta öfverskott blir gifvetvis vida större, om ban i högre grad lyekas blifva sin egen, bli arbetsgifvare oeh fa andra som arbeta för sig. Bättre än alla utläggningar torde nedanstående tabell öfver i en öländsk socken bo satta svensk-amerikanska jordbrukare gifva en antydan om emigrantens arbetsförtjänst och sysselsättning i Amerika.1

T Algutsrums socken bosatta svensk-amerikaner.

Hufvudsaklig sysselsättning i Amerika. Antal är i Amerika. Hem-fördt kapital, kr. 1. Nattvakt..... 20 30,000 2. Mekaniker .... 17 10.01.10 3, Snickare »).... 17 5.01 K) 4. Ostronfiskarc . . . 20 20.000 :>• Sågverksarbetare . 10 10,000 6. Snickare..... 10 5,000 7. Farmare..... 18 5.000 8. Skogsarbetare . . 15 6,000 9. Grufarbetare . . . 7 5,00(1 10. Farmare..... 52 75.000 11. Farmare..... 10 6.000 12. Snickareä) . . . . 5 6,000 13. Farmare..... 5 6.000

1 allmänhet följer lyckan ölänningen därute. 1 alla händelser år det de, som lyckas, hvilka låta tala, om sig; om

dem, som gå under i den nöclfyllda, sträfva kampen, är det tyst. 1 allmänhet torde, ock ölänningen trifvas därute och känna sig hemma. Särskildt år detta förhållandet med dem, hvilka rest at' fattigdom oeh omöjlighet att försörja sig hemma. »Tror ej pa hemlängtan hos arbetsfolket», sade en svensk-amerikan till mig. 1 synnerligt mänga fall har dock det motsatta fallet intygats. »Jag har ej träffat många, som ej känt sig som främlingar där», nämnde en småbonde, som i två repriser vistats under 1-1 ar vid skogsarbete i Kalifornien. Ölänningen i Amerika vill. om han har råd, gärna titta hem ett tag, återse sin ö och visa sig själf för far och mor oeh beundrande vänner, för att sedan ga åter till det yrke i Amerika, som blifvit hans bröd och utkomst, (iifter han sig därute och far barn, är han i regel förlorad för hemlandet. »Han är gift därute, så ban kommer nog ej hein».

1 Af mtl insedda orsaker, kan tnlicllen. som för vissa af svensk-amerikanerna ej grundar sig p& direkta förfrågningar, icke göra anspråk pii htafin korrekthet. I n^grà lall slilr den uppgifna Amerika-vistelsen slint pä 1 à 'J Sr. Dc hemförda kapitalen torde snarare vura for lägt än för högt uppgifna. Kantor K.. Lundquist, som välvilligt haft besväret med uppgörandet af listan, hembär jag mitt tack. "i Beloppet osäkert. — ») Beloppet utgör ett minimum.

14. Ostronfiskare •). . 7 3,000

15. Sjöman3) 10 10.000

16. Karmars') 5 6.000

17. Förman vid järnväg 7 8.000

18. Snickare..... 5 6.000

19. Telegrafarbetare . lf) 10.000

20. Snickare..........10 10.000

21. Bvggmästare •) . . ? 75,000

22. Murare..........20 20.000

23. Sågverksarbetare . 8 3,200

24. Grufarbetare ... 5 5.000 85. Fabriksarbetare. . 10 5.000 26. Farmare..........20 50.00080

heter det. Man älskar sin ö som ett kärt minne, men där brödet finns, där är fäderneslandet. Glättningen är väl i detta fäll hvarken mer eller mindre kosmopolit än svensken i allmänhet. Man känner dock fall, där hemlängtan blifvit sa stark, att mannen drifven af endast denna känsla tagit hustru och barn med och rest hem till Öland.

Större delen af nu hemmavarande svensk-amerikaner torde ha rest ut i bestämd afsikt att komma igen efter att ha samlat det kapital, som behöfts för utlösen af syskon vid egendomens öfvertagande eller varit tillräckligt för att gifva honom en någorlunda trygg tillvaro på gamla dar. I många fäll är det dock tvingande skäl eller rena tillfälligheter, som kommit emigranten att vända åter. -Ilade jag ej blifvit sjuk, är det nog möjligt, att jag ej kommit tillbaka», är ett ofta återkommande svar på frågan om orsaken till återresan. Mycket ofta blir ett som tillfälligt menadt besök hemma utsträckt till en vistelse för lifvet. »Reste hem och kom att stanna», låter det — motivet därtill" ma ha varit kärlek och giftermål (det kanske vanligaste), gårdens öfvertagande eller något annat.

»De aterinvandrande äro ofta dels sådana som ha gård hemma, dels sådana som i följd af sjukdom — vanligast neurasteni, lues, tuberkulos, sinnessjukdom — ej kunna existera därute--» yttrar provinsialläkaren i norra mötet i sitt utlåtande. Det är så. Den till hemmet återvände svensk-amerikanen är synnerligt ofta knäckt till hälsan. Han har lärt sig arbetets konst på krafternas bekostnad. Han kommer hem, öfverfar eller köper en gård, då jordbruket är ju sa godt som den enda näring han kan ägna sig åt pa ön. Mestadels har han ej varit jordbrukare i Amerika, och äfven om han varit detta, äro jordbruksförhållandena där så pass annorlunda än här, att ban ej haft, direkt nytta däraf för skötande af sitt jordbruk hemma. Det är därför ingalunda 1'örvånansvärdt, att den återkomne emigranten i allmänhet ej spelar rollen af föregångsman på moder-näringens område i sin hemsocken. Undantag

finnas, men det finnes också exempel pä, hur svensk-amerikaner, som kanske ej pä 20 år tagit i en plog eller skött en ladugård, af sina grannars exempel får lara sig sköta jordbruket utan att na upp i jämnhöjd med dessa. Den större drift och företagsamhet, som ban kanske lärt: i landet i väster, motverkas ofta af hans bräckliga hälsa och slappnade arbets-ifver, ty som det yttrades en gäng: »Det är ej samma arbetets anda hemma som i Amerika. Där tänker ingen pa att dra sig.»

Hvad amerika-lärarne betyda för ön i ekonomiskt afseende, kan den förut meddelade listan på de 2(> jordbrukarne i Algutsrum gifva en aning om. Ett hemfördt kapital pä minst 400,000 kr. till en liten socken pa, 800 invånare! Och dock är detta en socken, där svenskamerikan ames antal ej är enastående stort. Gå vi till en by i Högby socken, såsom Sandby, ha af de 40 åboarne endast några fäej varit i Amerika; i Persnäs är bortåt ett 60-tal af hemmansägarne, öfver V» af bela antalet, immigranter, hvaraf åtminstone 5 rest ut som fattige sjömän eller arbetare och köpt sina gårdar pa amerikapengar. Kanske 20 af dem sitta kvar på sina gårdar endast tack vare dessa. I de flesta socknar är antalet visserligen mindre än där, men till och med i sådana som träffats relativt lindrigt af utvandringen, såsom Resmo, utgöra svensk-amerikanarne 1 g af hemmansägarne.

De summor, som hemsändas af i Amerika arbetande ölänningar, springa till förvånande stora belopp. Till Högby postkontor, hvars område utgöres af socknen, anlände i postanvisningar under är 1907 59,000 kr., hvilket utgör, jämnt fördeladt pa dess 2,000 invånare, i rundt tal 30 kr. pr individ i socknen. Härtill kommo 120 rekommenderade bref och bankanvisningar till obekant belopp.

1 checker till bankaktiebolaget Södra Sveriges kontor i Borgholm kommo samma år 30,000 kr. från Amerika. Det torde knappast vara

för hög uppskattning, om man anslår de penningsummor, som genom posten eller i bankanvisningar anlända till Öland från ölänningar i Amerika, till 500,000 kr. årligen.

Amerika-brefven äro de värdefullaste och käraste, som komma t'll ön. Genom dem får man bud från far, syskon eller kära släktingar; genom de medföljande pengarna fä hustrun och barnen eller 'ar och mor i backstugan det nödvändiga uppehället. Så ligger Amerika sä nära om hjärtat, medan Sverige ofta nog är ett långt bort beläget land, med hvilket ingen beröring tinnes. Jag kom en dag oförhappandes in pä. en af östra Ölands små poststationer, — af de 38 ankomna brefven buro 21 U. S. A:s stämpel.

Emigrationens folkpsykologiska och allmänna orsaker.

Vi ha sålunda i hvarje socken på Öland en stamtrupp af svenskamerikanare, ofta hörande till socknens mest förmögna och betydande män. De ha grundlagt sin ställning i det stora landet i väster; hemma arbeta de i takt med sin omgifning och anse till och med ofta det lilla hemmanet blott som den lugna hvilans boning efter genomgångna mödor. De äro fyllda af tacksamhet mot det land som gifvit en tryggad utkomst; hemma, där arbetet lönar sig mindre i reda pengar räknadt och där do självfva arbeta långt mindre intensivt än i Amerika, se de oftast sitt i jordbruket nedlagda kapital ge dålig ränta eller till oeh med smälta samman. Man har gifvetvis ögonen mindre öppna för att den minskade arbetsintensiteten till st.or del är skuld härtill. Sa blir omdömet om Sverige jämfördt med Amerika ej mildt - det växlar i alla tonarter frän det mer försynta: »Man borde ej rata sitt fosterland, men den som varit i Amerika, berömmer ej Sverige», till omdömen af kärfvare art. Det är lättförståeligt att i ej varit i Amerika; i Persnäs är bortåt ett 60-tal af hemmansägarne, öfver V» af bela antalet, immigranter, hvaraf åtminstone 5 rest ut som fattige sjömän eller arbetare och köpt sina gårdar pa amerikapengar. Kanske 20 af dem sitta kvar på sina gårdar endast tack vare dessa. I de flesta socknar är antalet visserligen mindre än där, men till och med i sådana som träffats relativt lindrigt af utvandringen, såsom Resmo, utgöra svensk-amerikanarne 1 g af hemmansägarne.

De summor, som hemsändas af i Amerika arbetande ölänningar, springa till förvånande stora belopp. Till Högby postkontor, hvars område utgöres af socknen, anlände i postanvisningar under är 1907 59,000 kr., hvilket utgör,

jämnt fördeladt pa dess 2,000 invånare, i rundt tal 30 kr. pr individ i socknen. Härtill kommo 120 rekommenderade bref och bankanvisningar till obekant belopp.

1 checker till bankaktiebolaget Södra Sveriges kontor i Borgholm kommo samma år 30,000 kr. från Amerika. Det torde knappast vara

för hög uppskattning, om man anslår de penningsummor, som genom posten eller i bankanvisningar anlända till Öland från ölänningar i Amerika, till 500,000 kr. årligen.

Amerika-brefven äro de värdefullaste och käraste, som komma t'll ön. Genom dem får man bud från far, syskon eller kära släktingar; genom de medföljande pengarna fä hustrun och barnen eller 'ar och mor i backstugan det nödvändiga uppehället. Så ligger Amerika sä nära om hjärtat, medan Sverige ofta nog är ett långt bort beläget land, med hvilket ingen beröring tinnes. Jag kom en dag oförhappandes in pä. en af östra Ölands små poststationer, — af de 38 ankomna brefven buro 21 U. S. A:s stämpel.

Emigrationens folkpsykologiska och allmänna orsaker.

Vi ha sålunda i hvarje socken på Öland en stamtrupp af svenskamerikanare, ofta hörande till socknens mest förmögna och betydande män. De ha grundlagt sin ställning i det stora landet i väster; hemma arbeta de i takt med sin omgifning och anse till och med ofta det lilla hemmanet blott som den lugna hvilans boning efter genomgångna mödor. De äro fyllda af tacksamhet mot det land som gifvit en tryggad utkomst; hemma, där arbetet lönar sig mindre i reda pengar räknadt och där do själfva arbeta långt mindre intensivt än i Amerika, se de oftast sitt i jordbruket nedlagda kapital ge dålig ränta eller till oeh med smälta samman. Man har gifvetvis ögonen mindre öppna för att den minskade arbetsintensiteten till st.or del är skuld härtill. Sa blir omdömet om Sverige jämfördt med Amerika ej mildt - det växlar i alla tonarter frän det mer försynta: »Man borde ej rata sitt fosterland, men den som varit i Amerika, berömmer ej Sverige», till omdömen af kärfvare art. Det är lättförståeligt att i82 K M t r, HA T r O X S U T R E D NIN O K N. BILAGA VIII. BrGDEUNDERSÖKNINGAR.

deras ögon emigrationen är något godt och intet ondt, om blott den utvandrade vänder åter till sin ö, ja om endast han i sitt nya hemland kan skaffa sig en bättre ställning än i det gamla.

Di ana, uppfattning har blifvit ölänningens -i gemen, oeh den näres af den lifliga förbindelsen med Amerika, af hela den andliga atmosfär han växer Li|t|t i. I huru många öländska hein äro ej de amerikanska föremålen, frän hänglampan i taket till de välkända amerikakorten af barn och släkt, det bästa och käraste i hela möblemanget. Från Amerika kommer dollar efter dollar, som flerdubblas i svenskt mynt. Sä en vacker dag kommer bror eller syster hem, klädd som herrekarl eller i gentil klädning med svajig hatt. Pä det besöket har sannerligen ej Amerika förlorat i anseende. Och när ban eller hon, efter någon månads vistelse i lugn och ro hemma, beger sig åter, är kanske oftast ett af de yngre syskonen, någon släkting eller bekant med pa. färden.

Frän Amerika kommer bref på bref till släkt ocb vänner hemma med uppmaning att komma dit ut, ty det är goda tider. I vissa fall kan det vara en farmare, som behöfver hjälp vid jordbruket, någon själfständig arbetsgifvare eller förman som bland sina landsmän och släktingar söker lämpligt arbetsfolk, i de flesta är det kanske blott meddelandet, att här finns plats vid det eller det verket, där den skrifvande själf arbetar.

I>et är således svensk-amerikanarna hemma och borta som själfva äro de största cmigrantvärfvarna, omedvetet eller medvetet. Det är de mänga vännerna i Amerika, den öländska kolonien därute, som ger löftet om den stora arbetsfört jänsten midt bland fränder och släktingar — precis som hemma på Öland — endast med bra mycket

mera lysande ekonomiska utsikter.

* *

«

Och det är en tacksam jordmån, i hvilken alla dessa /rön sås nt. Född med fantasi oeh öro i sin själ, på en liten ö

som har allt, för ringa resurser att motsvara hans längtan efter omväxling i arbetet, vill ölänningen ut oeh se sig om i världen. Hela pojkens eller flickans uppfostran gör dem predestinerade till emigranter. De ma växa upp i knappa omständigheter eller i bärgade: oftast supa de in föreställningen om hur litet och smått allting är pä Öland i förhallande till Amerika, och hur svårt det är att slå sig fram härhemma. Amerika blir ett mytens och sagans land, med hvilket intet finnes att jämföra hemma.

Oeh hvad fa barnen som motvikt till dessa eggande föreställningar i allmän kunskap, i kännedom om deras eget land? Huru riktas de in pä sitt kommande, kall i lifvet?(i. ÖI.AND. EMIGRATIONENS ALLMÄNNA ORSAKER. 403

Efter småskolans åtta månaders läsning komina ile in i folkskolan. Sa ga de några ar fyra månader af årets tolf ty heltidsläsning existerar endast i ett par af Ölands kommuner. Fyra månader om aret läsa folkskolebarnen sex dagar i veckan, under fyra endast pa lördagen. Hvad de läst under fyra månader tv lördagsrepetitionerna äro enligt kompetentaste vittnesbörd föga att räkna med — få de glömma under atta. Ölands duktiga och intresserade folkskollärare kunna oftast för medelmåttigt oeh mindre begåfvade barn ej åstadkomma sa synnerligt mycket utöfver kunskapen i katekes, räkning och skrifning under dylika förhållanden. Fortsättningsskolorna, som ej finnas i alla socknar och i de flesta inrättades för ej så många är sedan, lora vanligen ett tynande lif. Xär ynglingen eller flickan gått ut ur skedan, är det slut på läsningen — pä sin höjd blir det lättaste gods i form af Buffalo Bill historier och jämnställda alster eller vanligen tidningen, som läses. Och om ban eller hon ej kan eller vill stanna hemma och arbeta i jordbruket, måste de i de allra flesta läll bort frän Öland. Men om det öfriga Sverige, de utsikts-möjligheter och arbetstillfällen som där bjudas, vet man litet till oeh med mindre än förr, da den arliga stora arbetareströmmen till fastlandet och tillhaka igen höll kännedomen därom vid makt. Allt färresöka sig därför till fastlandet, allt mer blir Amt rika den enda arbetsmarknaden, som ålänningen försöker.

Det förut anförda fallet,, då af 15 vuxna ynglingar endast (i hade klart sitt blifvande yrke, kan tjäna som bevis på hur föga målmedvetet lifsvägen väljes. Omdömet bestyrkes genom föl jande kloka och sanna ord af en öländsk prästman: »Det är svårt för den unge sonen af arbetaren, handtverkaren eller bonden att finna lämplig sysselsättning, som kan ge bärgning för framtiden. Man lefver fram lifvet på måfå. Den uppgift Nationalföreningen mot emigrationen satt sig före, att med råd och dåd söka hjälpa ungdomen, särskildt pa landsbygden, till utkomst i Sverige, är synnerligen prisvärd. En verksamhet i denna riktning är i synnerhet hvad Öland behöfver. Ungdomen star radlös och ser sig ingen annan råd än att resa härifrän» - till Amerika.

För Amerikafärden kunna barnen beredas i unga ur. Det finnes exempel pä att dessa redan under skoltiden uf sina. föräldrar undervisats i engelska en eljest sällsynt målmedvetenhet i uppfostran. Huru naturlig och nödvändig Amerikafärden anses, far sin belysning af en arbetares svar pn frågan, hvar hans barn befunno sig ocb bur de mådde. »Jo tack blef svaret »nu äro de alla väl försörjda. Den siste reste till Amerika i våras.*84 EMIQRATIOJTSüTREMJINGEN. BILAGA VtU. BYGDEüNDERSÖKNINO AR.

Det öländska lynnets inflytande pä emigrationen liar förut framhållits. Ölänningen har oron i blodet och fantasien i själen, men tillvaron hemma är för enformig. Det har ej funnits de nöjen hemma, som gjort lifvet drägligt. Allt jämt hör man det framhållas att det är för tråkigt på Öland; ungdomen vet ej hvad den skall taga sig till, särskildt under vinterdagarna, och sa växer längtan ut oemotståndligt fram ur den tråkiga miljön hemma och i den fantasi mättade luft som amerikalegenden skapat.

Först pä senare år har något gjorts för att skaffa en god och värdefull förströelse at Ölands ungdom men dessa försök äro desto mer erkännansvärda som de ofta gjorts i strid med den konservativa tröghet och misstro, hvilken sä gärna i aili: nytt af detta slag vill se medel till ungdomens förvillelse. Nagra föreläsningsföreningar ha bildats, säng- oeh syföreningar likasa. En och annan idrottsförening har pa allra senaste åren också kommit till stånd. Skytte- och ny k terhetsföreningar finnas sedan länge i flere socknar. Alla bidraga de till att ge förströelse och bildning at en ungdom, för hvilka de äro ett verkligt behof. I en och annan socken ha också sockenbibliotek nyanskaffats. I manga öländska socknar existerar dock intet alls före-ningslif eller gifves någon omväxling i arbetsdagarnas enahanda; i de allra flesta socknar är föreningslifvet svagt. De ansatser som gjorts särskildt under

detta århundrade,' ge dock löften om att den tid snart bör vara förbi, da »det enda nöje som bestås på landsbygden, är att supa-, som en öländsk landtbrukare karakteriserade det nuvarande förhallandet i en viss del af ön. Den vantrefnad, sora den unge mannen och kvinnan ofta känner, da lifvet hemma hvarken kan gifva något af nöje eller bildning, skall da försvinna. Som det nu är ha vi i denna brist på förströelse och omväxling en kraftig be-främjare af emigrationen.

• #

*

Däremot har man blott i enstaka undantagsfall att räkna med något socialt missnöje som utvandringsorsak. Det är visserligen sant att en rangskillnad existerar mellan bönder och backstugusittare, som gör exempelvis giftermål mellan en fattig dräng och en bonddotter till en sak. hvilken den senares föräldrar med all makt afvärja. Fadersmyndigheten, som i andra fall kan vara nog sä efterlåten, brukar därvidlag göra sig obevekligen gällande. Men den rangskillnad,

' Inom Torslunda kommun, där föreningslifvet kanske är rikare utveckladt än i nägon annan socken p& Öland, hn alla föreningarna tillkommit efter 1900 l»är funnos skytte- (1903) sång- (19061 föreläsnings-, diskussions- och syföreningar (sedan 1907). Mejeriförening bildades 1905, landtman na förening 1908. Kommunbiblioteket daterar sig frän 1903. Kontrollförening är under bildning (febr. 1909), Allt som oftast är ett dylikt rikare förcningsllf I en socken resultatet af cn energisk och intresserad folkskolelärares verksamhet(i. ÖI.AND.

som finns, iir skapad af penningen. Far drängen till Amerika och där samlar hop några tusen kronor, är han välkommen igen som måg i huset.

Det sociala och politiska intresset, den andliga vakenheten öfver hufvud är ej heller sa stor, att några sociala problem sättas under debatt. Den sociala visdomen rymmes för de flesta i den goda regeln att »ej alla kunna vara lika». Om man diskuterar proportionella val eller hvad man sysslar med i riksdagen, kvittar 10 af ölänningarna lika. Socialister och frihandlare ha stadgadt dåligt rykte.

De hemkomna svensk amerikanerna, hvilka för öfrigt i genomsnitt ej uppvisa något större socialt och politiskt intresse än ölänningarna, betona dock mycket ofta klasskillnaden hemma. »Här hålla bönderna arbetaren för intet, medan i Amerika man lägger band pa sin klasskänsla», är ett af de många yttranden i samma stil. som man får höra af hemvändande ölänningar.

Hvad man därvidlag fäst sig vid. är emellertid ej några djupgående sociala skiljaktigheter i svenska och amerikanska samhällsförhållanden. Emigranten liar inga förutsättningar att draga upp en dylik jämförelse, då han i regeln ej har något socialt intresse eller social kunskap. Det är de mera fria umgängesformerna, det yttre hjärtligare förbållandet mellan husbondefolket och tjänarna, arbetsgifvarcns eget arbete i verkstaden midt ibland hans egna arbetare. hans handtryckning och det ömsesidiga »you» — i korthet det amerikanska hvardagliga umgängeslifvets enkla former, fritt lrån all svensk kroserlighet och högdragenhet, som imponerat pä honom. Om den sociala klyftan därute i grund och botten är lika djup där som här; om arbetsgifvåren är mäktigare och brutalare; om arbetaren en middag hänsynslöst jagas bort lrån den sysselsättning där han pa morgonen trott sig ha säkert bröd; om nöden i olyckans dagar hotar förfärligare och mer obarmhärtigt än hemma — allt detta betyder häremot litet. Svensk-amerikanen fäster sig vid det yttre och känner sig äga mänskovärde. Kommer ban hem igen, finner ban sig cj alltid sä bemött som han önskar. Det var inga milda ord som en nyss hemkommen ölänning fällde öfver Sverige ocli svenska förhållanden med anledning af det sätt. pa hvilket tulltjänstemannen i Malmö jonglerat med hans resgods, och den missaktning för lians i egna ögon kanske väl högt, skattade person, som visats honom. Han skulle resa tillbaka till Amerika igen, ty i Sverige stannade han ej.

Utan tvifvel föranleder den sociala vantrefnad, som svensk-amerikaner stundom känna hemma, i någon man deras återresa. Deras uppfattning af Amerika som ett långt mer demokratiskt land än värt eget kan gifvetvis ej heller undgå att i någon man smitta deras omgifning.

Om något större förtroende till en god behandling frän hus-bondefolkets sida vittna ej de uttalanden, man nägon gäng får höra.8<>

att arbetaren hjälper sina barn till amerikafärden »för att de skola slippa tjäna bönder». I stort torde doek ett dylikt misstroende ej existera. Social vantrefnad spelar en underordnad roll bland utvandringens orsaker.

• •

»

Familjetvister kunna ibland föranleda sonen eller dottern att lämna Öland, oeh några dylika fall ha omtalats. Tvistepunkterna behöfva ej alltid vara så stora eller djupgående; en tillfällig miss-stämning kan till oeh med föranleda beslutet att resa — Amerika-färden betraktas ju ej heller som något sä synnerligt märkvärdigt eller som en skilsmässa för lifvet. Det finns intet skäl att här citera dessa fall; de ha för bedömandet af emigrationens orsaker i sin helhet ingen betydelse. Om något föräldratyranni kan nian ej tala; snarare äro barnen fostrade med lösa tyglar.

Att hemmasönerna arbeta utan lön synes endast undantagsvis alstra något missnöje — känslan af den större bundenheten i hemmet kan doek emellanåt komma till som ett pius till de andra ekonomiska orsaker, värnplikt in. fi. hvilka föranleda utvandringen.

Den deoimoring al' Ölands ungdom, som följt med emigrationen — som gjort byarna tysta oeh vistelsen hemma allt tråkigare för den ungdom som stannat kvar den har också minskat üktenskapsut-sikterna hemma. De unga flickorna sågo pojkarna resa sin väg, oeh snart följde de själfva efter. Till de öfriga fördelar som Amerika bjuder i bättre löner, större omväxling och mera nöjen har också kommit egenskapen af en god äktenskapsmarknad. Helst tar ölän ningen en landsmannina till äkta, och sa koncentrerade som ölännin-garna i Amerika äro, är det lätt för de unga att träffa hvarandra oeh stifta bekantskap. Ofta har också tvcke rådt hemma mellan ett par. En gifven följd af den ena kontrahentens afresa har då blifvit dou andras uffärd.

Ännu en bland emigrationens orsaker — sa ofta obestämdt och dunkelt kända — är don »önskan att bli fin», som för de unga kvinnorna ingalunda hör till de minst drifvande skälen. I)en hänger samman med den allmänna obenägenheten att tjäna piga eller i någon form syssla med landtbruket.

Härmed torde den allmänna miljö ur hvilken emigrationen vuxit fram i någon man ha klargjorts samt de viktigare folkpsykologiska, oeh sociala orsakerna till densamma antydts. Det återstår att be-handla den roll värnplikten spelar som utvandringsorsak samt att ge en sammanfattning af de ekonomiska skälen till amerikafärderna.

Värnplikten som utvandringsorsak.

Intet skäl till emigrationen utom »tjäna pengar» uppges sa ofta som »exercisen». Värnplikten har i främsta rummet den inverkan att den framflyttar ett par. fre dr i lidén den emigration, som i alla händelser skulle äga ram, men den är också i mänga fall ensam emigrationsorsak.

Det är rätt märkligt att värnpliktsskräcken är vida mer utbredd pa norra Oland än pä södra, hvilket delvis star i samband med rent psykologiska orsaker. Ett par fall af hjärnhinneinflammation med dödlig utgång för två värnpliktige frän norra Öland, som för några få är sedan inträffade ä Visborgs slätt1, har bidragit till denna allmänna fruktan. Man är rädd för att hälsan skall lida men. och det tvang som utöfvas älskar ölänningen ej heller. Denna fruktan för farliga följder af värnpliktstidens strapatser synes som nämndt ej förefinnas i samma höga grad pä södra och mellersta delarna af Ön men existerar äfven där. Dock finnas anförda mänga fall, då emigranten uppskjutit sin beramade amerikafärd för att kunna fullgöra värnplikten hemma fore resan.

Värnpliktens fullgörande har emellertid en annan sida, nämligen den ekonomiska. Hemmansägaresonen resonerar ungefär som så: »Här far jag ga och slita ondt under en hel sommar för sä godt som ingen betalning

och har sedan repetitionsöfningar, som komma olägligt. Jag vill ut och se mig om i världen oeh tjäna ihop så att jag kan lösa ut mina syskon eller få en slant sparad. När repetitionsöfningarna äro gjorda, är jag redan för gammal att ge mig ut till Amerika. Medan mina jämnåriga tjäna grofva pengar där ute, gar jag hemma och försitter tiden.» Ock sa bestämmer han sig för amerikatrippen, trots utsikten att efter några ars bortovaro fä genomgå den pers han nu undflytt.

Vida värre ställer sig problemet för den fattige. Som nämndt är vinterarbetet ringa pä ön. Hvad backstugusittaren eller handtverkaren kan förtjäna, tar han hufvudsakligen in pa sommararbetet. Blir han bunden af exercisen, har han förlorat kanske B/io af sin arbetsförtjänst. För en dräng exempelvis var det förr synnerligen svårt att efter genomgången värnplikt få vinterarbete hemma, ty ingen behöfde honom. Äro förhållandena nu bättre, på grund af den stora bristen pä arbetskraft, som gör att bonden betjänar sig af den hjälp

' En dol ar Olllnnin|curna fullgöra sin värnplikt å Gottland, de flesta à Hultsfred i Småland handla den roll värnplikten spelar som utvandringsorsak samt att ge en sammanfattning af de ekonomiska skälen till amerikafärderna.

Värnplikten som utvandringsorsak.

Intet skäl till emigrationen utom »tjäna pengar» uppges sa ofta som »exercisen». Värnplikten har i främsta rummet den inverkan att den framflyttar ett par. fre dr i lidén den emigration, som i alla händelser skulle äga ram, men den är också i mänga fall ensam emigrationsorsak.

Det är rätt märkligt att värnpliktsskräcken är vida mer utbredd pa norra Oland än pä södra, hvilket delvis star i samband med rent psykologiska orsaker. Ett par fall af hjärnhinneinflammation med dödlig utgång för två värnpliktige frän norra Öland, som för några få är sedan inträffade ä Visborgs slätt1, har bidragit till denna allmänna fruktan. Man är rädd för att hälsan skall lida men. och det tvang som utöfvas älskar ölänningen ej heller. Denna fruktan för farliga följder af värnpliktstidens strapatser synes som nämndt ej förefinnas i samma höga grad pä södra och mellersta delarna af Ön men existerar äfven där. Dock finnas anförda mänga fall, då emigranten uppskjutit sin beramade amerikafärd för att kunna fullgöra värnplikten hemma fore resan.

Värnpliktens fullgörande har emellertid en annan sida, nämligen den ekonomiska. Hemmansägaresonen resonerar ungefär som så: »Här far jag ga och slita ondt under en hel sommar för sä godt som ingen betalning
och har sedan repetitionsöfningar, som komma olägligt. Jag vill ut och se mig om i världen oeh tjäna ihop så att jag kan lösa ut mina syskon eller få en slant sparad. När repetitionsöfningarna äro gjorda, är jag redan för gammal att ge mig ut till Amerika. Medan mina jämnåriga tjäna grofva pengar där ute, gar jag hemma och försitter tiden.» Ock sa bestämmer han sig för amerikatrippen, trots utsikten att efter några ars bortovaro fä genomgå den pers han nu undflytt.

Vida värre ställer sig problemet för den fattige. Som nämndt är vinterarbetet ringa pä ön. Hvad backstugusittaren eller handtverkaren kan förtjäna, tar han hufvudsakligen in pa sommararbetet. Blir han bunden af exercisen, har han förlorat kanske B/io af sin arbetsförtjänst. För en dräng exempelvis var det förr synnerligen svårt att efter genomgången värnplikt få vinterarbete hemma, ty ingen behöfde honom. Äro förhållandena nu bättre, på grund af den stora bristen pä arbetskraft, som gör att bonden betjänar sig af den hjälp

' En dol ar Olllnnin|curna fullgöra sin värnplikt å Gottland, de flesta à Hultsfred i SmålandSS

som tinnes att tillgå, hlir dock förtjänsten klen under vintern med dess lägre arbetspriser. Klart är också, att bonden endast i nödfall tar en dräng i sin tjänst, sa länge han bar att undergå repetitionsöf-n inga ma. Arbetareklassens syn pä värnplikten har också i detta fall influerats af dess ännu radande uppfattning att på vintern göra sa litet som möjligt. För de obemedlade är således värnpliktens fullgörande borttagandet af den bästa arbetstiden och större delen af förtjänsten under ett helt ar, oeh kan i vissa fall betyda nöd för hans släktingar eller

honom själf. Den betyder vidare en bundenhet och nedsatt arbetsförtjänst under de föl jande år han måste genomgå rope-titionsöfning, som 1'ör den löse arbetaren, drängen och handtverkaren är af kännbart slag, en tung ekonomisk börda som han om möjligt undandrager sig. Denna värnpliktens betydelse får ej underskattas. Att, värnpliktens inflytande pa emigrationen starkare framhölls på norra Öland än i öfriga delar af ön står i tydligt samband med att de pekuniära omständigheterna där äro smärre, den förlorade arbetstiden betyder relativt mer för den värnpliktiges ekonomi. Emellertid finns det inte något tvifvel öm, att värnplikten i de svar, som erhållits pä frågan om utvandringsorsaken, spelar en långt större roll än hvad som med rätta tillkommer den. Det är det närmast liggande skälet, det som drifver i väg den unge mannen vid bastämd tidpunkt oeh som sådant blir det också mestadels uppgifvet som hufvudsakligt skäl. Dess förnämsta roll är. som förut understrukits, att den framflyttar emigrantens afresa. Kort oeh koncist är den uttryckt i följande ord af en ung hemmansägareson som stod pa resande fot: »Jag reser för att tjäna pengar, men redan nu för exercisens skull.»

Däremot är den det afgörande hindret för svensk-amerikanare att Återkomma till Öland. Många äro de ölänningar, som gått med hemkänsla i hjärtat och väntat ut sin 40-äriga födelsedag, da de utan risk att tagas ut som beväring kunde vända åter från Amerika! Endast om han är sjuk eller har något lyte, reser ölänningen hem i trygghet. Någon exercis efter hemkomsten underkastar ban sig i allmänhet ej, hellre far han tillbaka till Amerika. Vi taga ett exempel ur högen: En person, öfver 30 ar gammal, som vistats i Amerika 11—12 är, hemkommer 1907, köper sig gärd och skaffar sig kreatursbesättning; men da han ej kan undgå exercisen, reser han efter några månaders hemmavaro tillbaka till Amerika. Andra exempel kunna framdragas, huru ölänningar nödgats pa detta sätt resa äter för att i lyckligaste fäll återkomma efter fyllda 40 ar. 1 lyckligaste fall. ty kanske oftare fastnar han nu för alltid i Amerika. Huru starkt svensk-amerikanarna självfva framhålla värnplikten som hindrande för återresan, torde framgå af följande yttrande: »De flesta svenskar som kvarstanna i Amerika, göra det för värnpliktens skull. Det vet jag med säkerhet.» Det var en ovanligt berest svensk-amerikan, sotn träffat mycket svenskari Amerika, hvilken gaf uttryck för denna sin mening, i all sin öfverdrift talande nog.

Botemedlet härför synes vara befrielse frän värnplikten för ater-invandrare efter fyllda 28—30 ar. Ej blott emigranternas massa, framför allt deras kvalité skulle vinna därpå. Vi finge igen vara svenskar i deras bästa ålder, medan de nu vid 40 är till mycket stor del äro utslitna.

Återblick på de ekonomiska orsakerna.

Starkare än något annat skäl till utvandringen är wnxkan att tjäna pengar>. Endast i ett mindretal fall spelar den icke alls in. Eljest öfver skuggar den eller griper in i alla andra motiv som föranleda amerikafärden; den må nu ha sprungit fram ur verklig ekonomisk nöd eller ej.

I senare fallet, dä exempelvis heniinansägaresonen förkastar att öfvertaga fädernegården skuldfri och i stället vill pröfva lyckan i Västern, då kan väl önskan att se sig om i världen kanske vara ett hufvudskål. Men älven där är det andra skälet tron pa att dollarn i Amerika tjänas fortare under trcfligare arbete än kronan hemma under enformigt släp. Man lämnar en god ställning hemma för utsikten af några dollars större förtjänst därute.

Man får ej förundra sig om den sträfvan efter en god ekonomisk ställning, som man möter öfverallt i lifvet, ibland kan fn sig något krassa uttryck. Den, som sedan barndomen kanske insupit uppfattningen att all kunskap utom räkning oeh skrifning är en tämligen öfverflödig prydnadsvara, hvars kännedom om eget land är dimhöljd och medborgerliga kunskaper sä godt som inga, hvars horisont är sockengränsen eller pä sin höjd Öland, som i sitt dagliga lif ser hur penningen, och nästan endast den, är mätaren pä inflytande oeh social ställning, — hur skall han komina till annan uppfattning än att fÖr-värfvet af det materiella goda är lifvets mal? Hans uppfostran har knappast gifvit honom andra värden att kämpa för. Den oreflekterade hembygdskänslan och ofta så starka kärleken till fäderneöns ljusa vidder har ej kunnat växa ut till samhörighetskänsla med det öfriga Sverige, till känslan och förpliktelsen att sa vidt möjligt är ägna sina krafter at det land som är hans.

Häri ligger grunden till dollarns allmakt.

Då nu dollarns lockelse är så stark pä dem som ga ut fran välbärgade hem, är det föga underligt att den mindre bärgade med sa gladt mod lämnar hembygden för att gn till sina förhoppningars land.

Vid skildringen af Ölandt näringslif framhöllos de ekonomiska orsaker som i mänga fall tvinga till emigration. De skola här i i Amerika, hvilken gaf uttryck för denna sin mening, i all sin öfverdrift talande nog.

Botemedlet härför synes vara befrielse frän värnplikten för ater-invandrare efter fyllda 28—30 ar. Ej blott emigranternas massa, framför allt deras kvalité skulle vinna därpå. Vi finge igen vara svenskar i deras bästa ålder, medan de nu vid 40 är till mycket stor del äro utslitna.

Återblick på de ekonomiska orsakerna.

Starkare än något annat skäl till utvandringen är wnxkan att tjäna pengar>. Endast i ett mindretal fall spelar den icke alls in. Eljest öfver skuggar den eller griper in i alla andra motiv som föranleda amerikafärden; den må nu ha sprungit fram ur verklig ekonomisk nöd eller ej.

I senare fallet, dä exempelvis heniinansägaresonen förkastar att öfvertaga fädernegården skuldfri och i stället vill pröfva lyckan i Västern, då kan väl önskan att se sig om i världen kanske vara ett hufvudskål. Men älven där är det andra skälet tron pa att dollarn i Amerika tjänas fortare under trcfligare arbete än kronan hemma under enformigt släp. Man lämnar en god ställning hemma för utsikten af några dollars större förtjänst därute.

Man får ej förundra sig om den sträfvan efter en god ekonomisk ställning, som man möter öfverallt i lifvet, ibland kan fn sig något krassa uttryck. Den, som sedan barndomen kanske insupit uppfattningen att all kunskap utom räkning oeh skrifning är en tämligen öfverflödig prydnadsvara, hvars kännedom om eget land är dimhöljd och medborgerliga kunskaper sä godt som inga, hvars horisont är sockengränsen eller pä sin höjd Öland, som i sitt dagliga lif ser hur penningen, och nästan endast den, är mätaren pä inflytande oeh social ställning, — hur skall han komina till annan uppfattning än att fÖr-värfvet af det materiella goda är lifvets mal? Hans uppfostran har knappast gifvit honom andra värden att kämpa för. Den oreflekterade hembygdskänslan och ofta så starka kärleken till fäderneöns ljusa vidder har ej kunnat växa ut till samhörighetskänsla med det öfriga Sverige, till känslan och förpliktelsen att sa vidt möjligt är ägna sina krafter at det land som är hans.

Häri ligger grunden till dollarns allmakt.

Då nu dollarns lockelse är så stark pä dem som ga ut fran välbärgade hem, är det föga underligt att den mindre bärgade med sa gladt mod lämnar hembygden för att gn till sina förhoppningars land.

Vid skildringen af Ölandt näringslif framhöllos de ekonomiska orsaker som i mänga fall tvinga till emigration. De skola här iyttersta korthet sammanfattas. iJen ekonomiska ställningen kan väl sägas vara god, men (ill rätt väsentlig del är (len beroende af amerikapengarna oeh den fortsatta strömmen af dessa till ön. Uppdelningen af jorden liar gått för långt på norra Öland; många hemmans- oeh lägenhetsägare kunna ej lefva pa sitt jordbruk därför att hemmanen äro för srna, andra pa grund af jordbrukets undermåliga skötsel. Att öfvertaga ett skuldsatt hemman är ofta omöjligt för hemmansägare-sonen.

Bristen pa skogsarbete eller annan bifförtjänst vintertiden återverkar förnämligast pa jordbruksarbetarnas ställning. Om jordbruket öfverallt drefvos rationellt, kunde drängar hallas äfven vintertiden, trots skogbristen; som det nu är, tvingas arbetarnas barn att emigrera. Bristen pa jämn sysselsättning har också återverkat pa handtverkar-nes ställning oeh gjort att den duglige yrkesidkare!! ofta söker sig bort från ön. För båda dessa klasser har i ej sa fä fall omöjligheten att skaffa sig eget hem varit en orsak till utvandringen.

På näringslifvets nuvarande ståndpunkt kan således ön, trots den goda ekonomiska ställningen, ej föda någon hastigare ökad folkstock. Det kan däremot ej betviflas att den fortgående minskningen i öns folkmängd numer

icke har sin grund i bristande resurser att föda denna. Bristen pa arbetskrafter är tvärtom ett allt mer kännbart hinder för Ölands materiella uppryckning.

Hur skall emigrationen hämmas?

Emigrationen har blifv it en tradition och fått dennas makt öfver ölänningens sinne. Den är det nästan självklara öde den fattige eller välbärgade gar till mötes. Ilen är i kanske de flestas ögon den stora goda makt som räddat Öland frän armod, som gifvit sonen eller dottern lycka och framgång därute samt far och mor en bekymmerslös ålderdom hemma. Tanken pa Amerika har slagit sina rötter i folksjälens innersta skrynislen; med tacksamhet minnas många de äldre arbets- och lyckolandet där borta, för de unga, är det lifsmålet och tillfredsställandet af drömmen att se mer af världen än Öland och Östersjöns yta. rtvandringslusten får sin näring och växtkraft af de blodsband som förena Ölands folk pa denna och andra sidan oceanen; sa ofta har den ju också sitt inre berättigande i en nödvändig kamp för bröd och lifsuppehälle.

Sa har emigrationen blifvit en makt. ett släktleds tradition, som blott kan brytas af en nyskapad tradition under ett nytt släkte. Kanske skall ännu langa tider, om ock med förminskad kraft, utvandrarnas släktbrygga förbinda Amerika med Oland. Den, som sett bevis pa bevis, hur utvandringen blifvit en institution i ölänningens lif, hur naturlig ocli nödvändig den hålles, kan blott ined half tro yttersta korthet sammanfattas. iJen ekonomiska ställningen kan väl sägas vara god, men (ill rätt väsentlig del är (len beroende af amerikapengarna oeh den fortsatta strömmen af dessa till ön. Uppdelningen af jorden liar gått för långt på norra Öland; många hemmans- oeh lägenhetsägare kunna ej lefva pa sitt jordbruk därför att hemmanen äro för srna, andra pa grund af jordbrukets undermåliga skötsel. Att öfvertaga ett skuldsatt hemman är ofta omöjligt för hemmansägare-sonen.

Bristen pa skogsarbete eller annan biförtjänst vintertiden återverkar förnämligast pa jordbruksarbetarnas ställning. Om jordbruket öfverallt drefvos rationellt, kunde drängar hallas äfven vintertiden, trots skogbristen; som det nu är, tvingas arbetarnas barn att emigrera. Bristen pa jämn sysselsättning har också återverkat pa handtverkar-nes ställning oeh gjort att den duglige yrkesidkare!! ofta söker sig bort från ön. För båda dessa klasser har i ej sa fä fall omöjligheten att skaffa sig eget hem varit en orsak till utvandringen.

På näringslifvets nuvarande ståndpunkt kan således ön, trots den goda ekonomiska ställningen, ej föda någon hastigare ökad folkstock. Det kan däremot ej betviflas att den fortgående minskningen i öns folkmängd numer icke har sin grund i bristande resurser att föda denna. Bristen pa arbetskrafter är tvärtom ett allt mer kännbart hinder för Ölands materiella uppryckning.

Hur skall emigrationen hämmas?

Emigrationen har blifv it en tradition och fått dennas makt öfver ölänningens sinne. Den är det nästan självklara öde den fattige eller välbärgade gar till mötes. Ilen är i kanske de flestas ögon den stora goda makt som räddat Öland frän armod, som gifvit sonen eller dottern lycka och framgång därute samt far och mor en bekymmerslös ålderdom hemma. Tanken pa Amerika har slagit sina rötter i folksjälens innersta skrynislen; med tacksamhet minnas många de äldre arbets- och lyckolandet där borta, för de unga, är det lifsmålet och tillfredsställandet af drömmen att se mer af världen än Öland och Östersjöns yta. rtvandringslusten får sin näring och växtkraft af de blodsband som förena Ölands folk pa denna och andra sidan oceanen; sa ofta har den ju också sitt inre berättigande i en nödvändig kamp för bröd och lifsuppehälle.

Sa har emigrationen blifvit en makt. ett släktleds tradition, som blott kan brytas af en nyskapad tradition under ett nytt släkte. Kanske skall ännu langa tider, om ock med förminskad kraft, utvandrarnas släktbrygga förbinda Amerika med Oland. Den, som sett bevis pa bevis, hur utvandringen blifvit en institution i ölänningens lif, hur naturlig ocli nödvändig den hålles, kan blott ined half trog. öland. hur skall em i oration ex hämmas?

pa att lyckas speja efter botemedlen att hämma densamma. En huf-vudskakning blef pä de flesta håll svaret på frågan, om det fanns någon bot. En oeh annan kunde framkasta en sats som: När ej värnplikten går att ta bort, finns det nog intet — — —. Ja, i grund och botten anses det knappast rådligt att försöka nagra medel att hålla ungdomen hemma. Det är denna mening som exempelvis fick ett eklatant. uttryck i en öländsk kommunalpamps ord: »Visserligen är det ondt om arbetskraft, men emigrationen bör ej häm mas.» Icke hämmas, trots det hvarje öländsk landtbrukare i sin egen näring, vid jordens skötsel, erfar den förlamande bristen pa arbetskraft !

Insikten har dock här oeh hvar börjat vakna, att emigrationen har minst lika mörka som l jusa sidor, och att något måste göras för att stäcka densamma, Det är några från sådant häll framkastade tankar oeh reftektioner, som nedan komma till uttryck.

*

Vill man på allvar söka inskränka den öländska emigrationen, synes det böra ske efter tvenne linjer. Den ena är att föra kulturen in på ilen öländska landsbygden, skaffa upplysning, förströelse och omväxling af Ölands ungdom. Den andra heter näringslifvets, särskildt jordbrukets, uppryckande, med alla de reformer som innefattas däri.

En starkare och bättre kunskaps grund måste läggas än den, som nu ges den öländska ungdomen. Den allmänna teoretiska kunskapen måste ökas, framför allt kännedomen om eget land. Begäret att upp odla och öka det inhämtade kunskapsförrådet måste väckas. Med insikten härom följer ovillkorligen fordran pä en utsträckning af undervisningstiden. Folkskolans Litt. ('. är, som förut understrukits, otillräcklig.

Här skall ej i detalj diskuteras, hur en dylik för Öland anpassad utveckling af folkskolan helst bör ske. Hvad man nog måste taga hänsyn till. är landtbrukets behof i någon mån af barnens arbetskraft. Det är möjligt, att man något skulle kunna pruta af på fordran om heltidsläsning i folkskolans högsta klasser (exempelvis till fi månader) genom att i stället utnyttja de öländska vintrarna med deras ringa arbete för landtmannen. Detta, skulle i sä fall ske genom införande af längre obligatoriska fortsättningskurser under nagra månaders tid, hvarigenom skulle möjliggöras en grundligare undervisning i medborgerliga ämnen och i de för jordbruket viktiga natur kunskaperna, vid en ålder dä lärjungarna skulle ha full behållning af densamma.

Men kunskapsmättet behöfver ej blott ökas. Det bör också vara mera afpassadt för den unge pojkens eller flickans behof och kom-!)2 emigration sutredninoen. bilaga viii. iiyhdet'ndersökningab.

mande lifskall, en mening som fått uttryck från mer än ett håll. »Alla möjliga ämnen söker man stoppa in i skolan, men ej det, som ruest borde intressera en bondpojke. Därför är det nödvändigt att en inblick i jordbrukets hemlighetsfulla och rika värld lämnas åt de tvä högsta klasserna i folkskolan, så att barnen lära sig älska detta lif och ej med vanans ytlighet betrakta det.

En utsträckt, mer målmedveten och samtidigt till fortsatta studier väckande undervisning i folk- och fortsättningsskola är således det önskvärda idealet, huru nu än detta i detalj skall ordnas. Utom de svårigheter, som landtbrukets brist på arbetskraft ställer i vägen tor dess realiserande, utgör också de små kommunernas ringa finansiella styrka derstädes ett hinder därför. En utjämning af den kommunala skattebördan öfver hela värt land eller folkskolans öfvertagande af staten skulle rada bot härpå. En sammanslagning af de allt för små socknarna till större kommuner skulle i detta, liksom i Hera andra afseenden, blifva till fördel och förläna större ekonomisk bärkraft. Som en öfverbyggnad på en folkskola af detta slag skulle Olands folkhögskola, i vida högre grad än nu är möjligt, kunna gifva den öländska ungdomen det fulla matt af insikter i medborgerliga och fackliga kunskaper, som landtbrukaren i våra dagar oundgängligen behöfver.

Men (let behöfves mer än en skolreform. Man måste fortsätta pä deri väg som redan på några håll af Oland sä lyckligt slagits in på: att skaffa förströelse och bildningstillfällen at ungdomen. Sockenbibliotek, föreläsnings-, idrottsföreningar oeh andra sammanslutningar skola komma ungdomen att känna sig hemma, öka dess bildningsintressen och vidga dess vyer. Landsbygdens barn måste andas lifvets och kulturens luft, känna att nöjet

oeh trefnaden också kan finnas hemma, Dä kanske det blir svårare att lossa de nu sä lättlösta banden till hembygden; då, men först då, skall ungdomen ej känna det så. tröstlöst enformigt pä sin egen ö. Kanske skall då också dollarn lysa med mindre lockande glans än nu; penningeför-

värfvet blir ej ensamt lifvets stora mål.

*

Näringslifvets, särskildt jordbrukets, uppryckning är den andra nödvändiga åtgärden att hämma emigrationen. Det hade varit en lycka tör Öland, om utsikterna till en större utveckling af industrien vore mer ljusa än de äro. Fisket torde ej, sina gömda rikedomar till trots, inom närmaste framtid komina att sysselsätta något större antal armar. Jag hänvisar till hvad förut yttrats härom, oeh vill samtidigt betona, att om ön redan hade en stamtrupp af vana. fiskare och tillgång till ungt, kraftigt folk, vore här betydliga värden att tillvarataga. Som det nu är, behöfves import af fiskare från fastian-g. öland. hur skall em i oration ex hämmas?

I stöllet erbjuder jordbruket omedelbart stora utvecklingsmöjligheter. De måste utnyttjas på det sätt, som exempelvis gjort det skånska landtbruket, hvilket hvilar pa naturliga betingelser i mycket analoga med det öländska, till ett mönsterbruk. Hur detta närmare skall ske, är fackmannens sak. Men några synpunkter, som framkommit vid samtal med landtbrukare och andra i frågan initierade personer, skola här anföras.

Bristen pa verkliga mönstergårdar inom större delen af ön måste afhjälpas genom rationell undervisning, smabrukarkurser oeh resor till fastlandets, särskildt Skånes förnämsta jordbrukstrakter. Med landtbrukets omläggning till ladugårdsskötseln som ekonomisk bas. måste afsättningsför hål landen a ordnas genom att landtmannaförenin-gar af skilda slag bildas. Försöksodling lor utrönande af för Öland lämpliga förädlade växtslag vore al' stor betydelse.

Med denna allmänna förbättring af jordens drift vill man dock i allmänhet ej förena småbruket. Talar man med jordbrukarna, är det i 4 fall al' 5 som han absolut förkastar >egna hemmen», — den form af desamma nämligen, som innebär, att en familj äger en stuga med några tunnland jord, som drifves sa intensivt, att den ensam ger sina brukare lifsuppehälle. Någon enstaka entusiast förordar deri lilla jordarealen med rotfruktsodling och intensiv skötsel. 1 det föregående liar visats, hur emigrationen liar bland sina starkaste källor just i Ölands talrika småbruk, hvilka med sina dåligt skötta jordlappar ej kunna föda en något sä när talrik familj. Med dessa exempel för ögonen och utan kännedom hur »egna hem» skötas där de bära sig som bäst, är det klart, att den öländske landtbrukaren ingalunda ser något ideal i denna hrukningsform.

»Var orts ynglingar behöfva förberedande praktiska kurser i småbruk, om de skolu kunna göra sig till godo de fördelar, som egna hem afse att bibringa., är ett af de mänga uttalanden som bestämdt vilja fastslå, att egna hemmens» tid ännu ej är inne på Öland. Det bör också påpekas ett förhållande, som åtminstone begränsar »egna hemmens» blifvande utbredning. Jordbruket på ett småbruk måste drifvas intensivt och djupkultur införas. Men härför fordras lämplig, i alla händelser ej för grund jord. Denna senare, hvilken som kändt har stor utsträckning på ön, vore dock snart sagdt den enda som småbrukaren för ett icke alltför betungande pris kunde komma öfver af enskilda säljare — såvida han ej vill nöja sig med ofruktbara sandmarker. För närvarande är egnahemsjorden mestadels för dyr!)4 e m lora tion sutre dninoen. bilaga viii. bygdeøndersökxingar.

eller ej lämplig. Här som annorstädes i vart land har man därför allmänt pekat på prästernas och andra ämbetsmäns boställen samt statens egendomar som de mest lämpliga att blifva egna hem. Blaud ämbetsmännen själfva har denna tanke odelad sympati.

Som uf ofvanstående framgår, torde vara klokast och bäst att ej allt fiir energiskt slä något slag för egna hemmet — småbruket, — innan omläggningen och uppryckningen inom Ölands landtbruk blifvit mera allmän och inan fått större erfarenhet om ett litet men intensivt jordbruks skötsel.

Bland de meningar, som af skilda skäl önska småbruk, torde nedanstående böra återgifvas, da den betonar

svensk-amerikanernas intresse och för öfrigt belyser egnahems-problemet. Sagesmannen föreslår, att staten inköpte 1 i hemman, som här varierar i pris af (i å 7,000 kr. och delar dem i tre delar, och skulle pä hvarje del kunna födas en häst och tre kor, och bör en skötsam familj godt kunna bärga sig därpå. En sådan plats skulle kunna lämnas en eller två år räntefritt samt sedan förräntas sä lagt som möjligt och amorteras. I)à skola säkert de, som nu stå färdiga att lämna fosterlandet, stanna hemma oeh blifva flitiga jordbrukare. Och säkert är, att inånga svensk-amerikanare med glädje återvände hein fiir att öfvertaga en sådan liten plats och där med tiden blifva sin egen herre. Faktiskt är, att mången hemkommer till Sverige med en sparad slant af 3 à 4,000 kr. men ej kan köpa sig 1 i gård, ty pä inköpet af gård och lösegendom blir da allt för stor skuld. Att köpa ett stycke jord blir oftast omöjligt, för det är ingen som säljer annat än dålig jord; en god jordbit får betalas med tredubbla värdet. Resultatet blir att svenskamerikan ären efter en tids hemmavaro återvänder till främmande land . Dessa framställda åsikter äro värda det största beaktande. Men faran ligger i att svensk-auierikanerna ej med bästa vilja kunna reda sig pa jordbiten, i brist pä kunskap om dess rationella skötsel. Man skulle blott pa nytt fa emigrerande småbrukare. Därför måste en intensiv upplysning gå hand i hand med småbrukets införande.

Iakttages detta, har här egnahemsrörelsen, ledd pii ott praktiskt sätt, ett godt fält för sin verksamhet, i synnerhet sedan formerna för egnahemslånen förenklats. Nationalföreningens mot emigrationen jord förmedlingsverksamhet, är därför synnerligt välkommen.

Med jordbrukets större drift komme landtarbetarnas ställning att bättras och sysselsättning gifvas dem året om, hvarigenom möjligheten för dem att stanna hemma skulle vinnas. Denna skulle utan tvifvel i mänga läll befordras om ämbetsboställena delades upp till »egna hem», där jordbruksarbetaren eller handtverkaren kunde få sitt lilla hus som nil förvägras honom, där han hade sin lilla täppa men lefde af sin arbetsförtjänst. Denna egnahemsform har vida störresympatier än småbruket, ocb någon ängslig försiktighet för dess genomförande behöfde ej iakttagas.

För den ungdom, hvilken ej öländskt jordbruk eller industri kan taga i sin tjänst, bör en arbetsförmedling anskaffa platser pä fastlandet.

Den bättre oeh lifligare förbindelse öläningarna emellan, som måste bli en följd af järnvägens utsträckning öfver hela ön, skall belt säkert bli en hafstång lör öns ekonomiska utveckling, ölänningarna skola också bättre lära känna hvarandra och kanske finna nödvändigheten af inbördes stöd i det klarnande medvetandet, att sttumav-hdllwing är maktordet i den ekonomiska kampen, lösensordet, om de på allvar vilja taga till vara Ölands stora resurser.

Det hoppet ger ljus åt framtidssynerna.

*

Innehållsförteckning.

Sid.

*

Af Emigrationsutredningens utlåtande hafva hittills i tryck utkommit

(oktober 1910):

Bilaga I. **Utvandringslagstiftning.** Öfversikt af dess utveckling och nuvarande beskaffenhet i Europas olika stater.

Bilaga II. **Utvandringsväsendet i Sverige.** Öfversikt af gällande författningar och deras tillämpning.

Bilaga III. **Mormonvärfningen.** Uttalande af Emigrationsutredningen.

Bilaga IV. **Utvandringsstatistik.** Den svenska och europeiska folköknings- och omflyttningsstatistiken i sina hufvuddrag.

Bilaga VII. **Utvandrarnes egna uppgifter.** Upplysningar inhemtade genom Emigrationsutredningens agenter äfvensom Bref från svenskar i Amerika.

Bilaga VIII. **Bygdeundersökningar.** 1. Fryksdals härad. — 2. Jösse härad. — 3. Vedbo och Nordinarks härader. — 4. Sundals, Nordals och Valbo härader. — 5. Väne, Flundre, Bjärke och Ale härader. — 6. Öland.

Bilaga IX. **Den jordbruksidkande befolkningen i Sverige 1751—1900.** Statistisk-demografisk studie på grundval af de svenska yrkesräkningarna.

Bilaga. X. **Bondeklassens undergräfvande.** Faran af bondeklassens undergräfvande i sammanhang med de gamla arfvejordsåskådningarnas upplösning, emigrationen och bondejordens mobilisering.

Bilaga XI. **Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna.** Öfversikt af deras uppkomst, tillväxt och aftagande

med särskild hänsyn till torparklassens uudergräfvande.

Bilaga XIV. **Småbruksrörelsen i främmande länder.** Småbruksrörelsen å de Brittiska öarna samt inre kolonisationen i Preussen och Förenta staterna.

Bilaga XV. **Arbetsmetoder i Amerika.** Arbetsintensitet och verkstadsorganisation. Arbetsmetoder inom verkstads- och maskinindustrien.

Bilaga XVII. **Utdrag ur inkomna utlåtanden.** Uttalanden af hushållningssällskapen, skogsstaten, kronolänsmän, pastorsämbeten och provinsialläkare.

Bilaga XVIII. **Uttalanden af svenska vetenskapsmän.** Afgifna på begäran af Emigratinnsutredningen.

*

Under uppsättning äro:

Bilaga V. Bygdestatistik. — Bilaga XII. Jordstyckningen och landsbygdens affolkning. — Bilaga XVI. Folklynnet och utvandringen. — Bilaga XIX. Industri och handel. — Bilaga XX. Svenskarna i utlandet.

*